శ్రీరస్తు.

శ్రీమదనంతనిగమనిగమాంతసిద్ధాంతపరమతత్త్వార్థప్రకాశకం-
కీర్తన-పూజన-పఠన-శ్రవణస్మరణ-మనన-నిదిధ్యాసనాదిభిరఖిలకలికల్మషాంధకారనికరనిర్హరణపటుతరప్రచండభాస్కరాయమాణం-
శ్రీభూనీళావిలాసలోలశ్రీవైకుంఠనివాసశ్రీవిష్ణుపరబ్రహ్మవిచిత్రచరిత్రసంపూర్ణం-

వసిష్ఠ-పులస్త్య-వరప్రదానాధిగతపూర్వజన్మజ్ఞానేన-పరాశరమహర్షిణా-
స్వసుతాయ-స్వశిష్యాయ-మైత్రేయాయచ-ఉపదిష్టం-

సకలఋషిమండలమండనాయమానేన-బ్రహ్మతేజోనిధినా-పరమకృపాళునా-
భగవతా-శ్రీవేదవ్యాసమహర్షిణా-జగతీతలేప్రకాశితం-అష్టాదశపురాణరత్నమిదం-

శ్రీ-విష్ణుపురాణం.

శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాద్యర్థపరిజ్ఞానప్రముదితహృదయానాం-
విద్వజ్జనాభీష్టప్రదానవిజితకామధేనుకల్పవృక్షాణాం-

మహీమండనాయమానానాం-మహనీయకీర్తివిలసితదిఙ్మండలానాం-మహాత్మనాం-పరనాద్యుపయోగాయ-
శ్రీవిష్ణుచిత్తీయ-శ్రీధరీయాత్మప్రకాశికాఖ్య-వ్యాఖ్యానద్వయసహితం-

శ్రీకృష్ణపాదకమలమకరందపానభృంగాయమాణహృదయేన-
కనకాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలే-విద్వత్సార్వభౌమస్య-సుబ్బరాయశాస్త్రిణస్తనయేన-

దంపూరి-వేంకటసుబ్బశాస్త్రిణా.

మీనాక్షీజానేః-యజ్ఞేశ్వరవిద్వన్మహాదానుజేః-ఆత్మజేన-మధుర-సుబ్బశాస్త్రిణాచ-
మామిడిపూడి-వేంకటకృష్ణాచార్యేణచ-
అనేకవ్యాఖ్యానమూలగ్రంథైస్సాకంసమ్యక్పరిశోధ్య పరిష్కృతం-

శ్రీమచ్చెన్నపుర్యాం-గోవిందప్పనాయకవీథ్యాం-ఏకనవతితమగృహేస్థాపితాయాం-
జ్ఞానసూర్యోదయముద్రాక్షరశాలాయాం-
తదధికారిణా-భువనగిరి-రంగయనామ్నా-వైశ్యచూడామణినా-
గగనగజాద్రిశశాంకాఖ్యశాలీవాహనశకే-
కాళయుక్తినామసంవత్సరే-అధికజ్యేష్ఠమాసే-పూర్ణిమాయాం-గురువాసరే-
ముద్రాక్షరైర్ముద్రితంసత్-జగతివిజయతేతరాం.

శ్రీరస్తు.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశస్థ - కథానుక్రమసూచికా.

ద్వితీయాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

తృతీయాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

చతుర్థాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

పంచమాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

షష్ఠాంశస్థకథానుక్రమసూచికా.

శ్రీవిష్ణుపురాణస్థకథానుక్రమసూచికా.

సమాప్తాభూత్.

హరిః ఓం.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - ప్రథమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీవిష్ణుచిత్తీయ వ్యాఖ్యా.

శ్రీవిష్ణుచిత్తపదపంకజసంగమాయ చేతో మమ స్పృహయతే కిమతః పరేణ।
నో చేన్మమాపి యతిశేఖరభారతీనాం భావః కథం భవితుమర్హతి వాగ్విధేయః॥

ఓం. అథ భగవాన్ పరాశరః - శ్రీమతే మైత్రేయాయ లోకహితార్థం శ్రీవిష్ణుపురాణం - ప్రణేష్యన్ - ప్రణిపాతాదిభిరుపపన్నాయ సచ్ఛిష్యాయ సదాచారవతా తత్పృష్టేన గురుణా - స్వధర్మానుష్ఠానావిరుద్ధే - మనఃప్రసాదకరసమయే - పురాణాద్యాఖ్యేయమితి శాస్త్రదర్శనాత్ - పురాణప్రస్తావకం తత్ప్రశ్నం నిబధ్నాతి। పరాశరమితి శ్లోకేన॥ పరాశరమితి॥ పరాన్ బాహ్యకుదృష్టీన్ పశ్యన్ స్వప్రమాణతర్కైః ఆశృణాతీతి పరాశరః తం - మునివరం సమ్యక్ జ్ఞానవంతం - కృతపౌర్వాహ్ణికక్రియం భగవత్సమారాధనాదినా విశేషతో విమలమనసం - పూర్వాహ్ణనిర్దేశేన చిత్తప్రసత్త్యుద్రేకో దర్శితః - పరిపప్రచ్ఛ పరితః పప్రచ్ఛ - పురాణార్థమితి శేషః కార్త్స్న్యేన అర్థవిశేషానభినివేశేన సామాన్యతో యన్మయమిత్యాదివక్ష్యమాణప్రకారేణ - అతః ప్రశ్నానురూపేణ ప్రతివచనమపి న క్వచిదాగ్రహేణ

శ్రీవిష్ణుపురాణప్రారంభః.

యస్మాదిదం జగదజాయత యత్ర తిష్ఠత్యంతే సమస్తమిదమస్తముపైతి యత్ర। తస్మై నమస్సదసదాదివికల్పశూన్యచైతన్యమాత్రవపుషే పురుషోత్తమాయ॥ ౧॥ విధేశ్చ విముషామిష్టదాయినే తాత్పర్యాయాయినే। నమస్తురంగతుండాయ స్వాత్మనే జగదాత్మనే॥ ౨॥ అంశైః షడ్భిస్సమాకీర్ణమంగైర్వేదమివాపరమ్। పురాణం వైష్ణవం చక్రే యస్తం వందే పరాశరమ్॥ ౩॥ తత్త్వేన యశ్చిదచిదీశ్వరతత్స్వభావభోగాపవర్గతదుపాయగతీరుదారః। సందర్శయన్నిరమిమీత పురాణరత్నం తస్మై నమో మునివరాయ పరాశరాయ॥ ....

ఓం. పరాశరం మునివరం కృతపౌర్వాహ్ణికక్రియమ్। మైత్రేయః పరిపప్రచ్ఛ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ॥ ౧॥

అథ ప్ర.కాశాఖ్య శ్రీధరీయ వ్యాఖ్యా.

సచ్చిదానందరూపాయ కృష్ణాయాక్లిష్టకారిణే। నమో వేదాంతవేద్యాయ గురవే బుద్ధిసాక్షిణే॥ శ్రీబిందుమాధవం వందే పరమానందవిగ్రహమ్। తథా పురాణతత్త్వజ్ఞాన్ పరాశరముఖాన్మునీన్॥ శ్రీచిత్సుఖయోగిముఖ్యరచితవ్యాఖ్యాం నిరీక్ష్య స్ఫుటం తన్మార్గేణ సుబోధసంగ్రహవతీమాత్మప్రకాశాభిధామ్। శ్రీమద్విష్ణుపురాణసారవివృతిం కర్తా యతిః శ్రీధరస్వామీ సద్గురుపాదపద్మమధుపస్స్వాధుస్స్వసంసిద్ధయే॥ శ్రీమద్విష్ణుపురాణస్య వ్యాఖ్యాస్స్వల్పాఽతివిస్తరాః। ప్రాచామాలోచ్య తద్వ్యాఖ్యా మయా ద్వైవం విధీయతే॥ ....

ఓం. అథ భగవాన్ పరాశరమునీశ్వరో మైత్రేయం నిమిత్తీకృత్య శ్రీవిష్ణుతత్త్వప్రతిపాదకం పురాణమారభతే॥ పరాశరమిత్యాదినా॥ పరాశరమితి॥ స్వశిష్యే నైవ పరోక్షనిర్దేశో లోకోక్త్యా దేవాధ్యయనమహంకారద్యోతనార్థం - ప్ర

కృతం- తేనాస్య పురాణస్య లైంగ్యాదివన్న క్వచిత్పక్షపాతిత్వం ॥ ౧ ॥ అథమైత్రేయశ్చతుర్దశవిద్యావిభూషితపురాణాధిగమైత్రేయోదశవిద్యాస్థానాధిగమలక్షణస్యాత్మనోధికారస్య - తత్ప్రసాదలబ్ధత్వానువాదేన- గురుం స్తవర్ణపురాణప్రవచనే ప్రోత్సాహయతి - త్వత్తోహీతిద్వయేన ॥ త్వత్త ఇతి ॥ ఖిలం ప్రహతం అనామ్నాతం పరిశిష్టాఖ్యం శ్రీసూక్తాదికం- తదఖిలమామ్నాతమేవయథాస్యాత్ - తథా వేదాధ్యయనమధీతం అధిగతం ప్రాప్తం- ఖిలభాగస్యాప్యధ్యయనం త్వత్తఏవ ప్రాప్తమిత్యర్థః - యద్వా- అఖిలం కృత్స్నం యథాక్రమం స్వశాఖాధ్యయనపూర్వకక్రమానతిక్రమేణ॥ శ్లో॥ అతః పూర్వం తు ఛందాంసి శుక్లేషు నియతః పఠేత్ । కృష్ణపక్షే తథాంగాని మాసార్ధం పంచమానిత్యాద్యుక్తక్రమానతిక్రమేణచ॥ ౨॥ త్వత్ప్రసాదాదితి॥ అన్యే జనాః యే విద్వాంసః తే సర్వశాస్త్రేషు త్వత్ప్రసాదాదకృతశ్రమం మాం నవక్ష్యంతి- కింతు త్వత్ప్రసాదాదేవ కృతసర్వశాస్త్రపరిచయం మాం సమావర్తనానంతరం వక్ష్యంతి- అన్యే నేతిపదచ్ఛేదే మాం సర్వశాస్త్రేషు త్వత్ప్రసాదాదన్యేనోపాయేన- అకృతశ్రమం వక్ష్యంతి- కింతు త్వత్ప్రసాదేనైవ కృతశ్రమం వక్ష్యంతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ సోహమితి॥ యఏవం వేదాదిత్రయోదశవిద్యాస్థానాభిజ్ఞః సోహం జగజ్జన్మాదిపురాణార్థం శ్రోతుమిచ్ఛామీత్యర్థః - అనేన బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయనార్థం వేదోపబృంహణార్థం చ పురాణస్య గ్రహణాత్ తద్యోగ్యత్రైవర్ణికానామేవాధికార ఉక్తో జ్ఞేయః పాఠతస్తయాద్యర్థం తు పురాణశ్రవణాదౌ స్త్రీశూద్రయోరప్యధికారః - తథోక్తం భవిష్యత్పురాణే॥ శ్లో॥ అధ్యేతవ్యం న చాన్యేన బ్రాహ్మణం క్షత్రియం వినా । శ్రోతవ్యమేవ శూద్రేణ నాధ్యేతవ్యం కదాచన॥ తస్మాచ్ఛూద్రైర్వినావిప్రాన్న శ్రోతవ్యం కదాచనేతి- విలోమజానాం తు శ్రవణాదావనధికారః- సూతాదేస్తు విలోమజస్యాపి పురాణప్రవచనం ॥ శ్లో ॥ ధర్మ ఏష తు సూతస్య సద్భిర్దృష్టః పురాతన ఇత్యాదివచనాదవిరుద్ధం- యథా జగద్బభూవేత్యుపక్రమ్యాశ్రమవాసినామిత్యంతేన ప్రష్టవ్యానర్థానాహ- అత్ర భగవతా భాష్యకారేణ బ్రహ్మస్వరూపవిశేష తద్విభూతిభేదప్రకారాః తదారాధనస్వరూపఫలవిశేషాశ్చ పృష్టా ఇతి ప్రష్టవ్యార్థవిశేషా ఉక్తాః- యథా జగదిత్యాదిలయమేష్యతి యత్ర చేత్యంతం బ్రహ్మస్వరూపవిశేషప్రశ్నః- యత్ప్రమాణానీత్యాదినా చాతుర్యగేత్యంతం విభూతిభేదప్రకారప్రశ్నః - ధర్మాంశ్చేత్యాద్యన్తే నతదారాధనస్వరూపఫలవిశేషప్రశ్నే పృష్టే- బ్రహ్మస్వరూపస్య యతో వా ఇమానీత్యాదివాక్యసిద్ధత్వాత్ తద్విశేష ఏవాత్ర ప్రష్టవ్య ఇతి భాష్యకారేణ బ్రహ్మస్వరూపవిశేషప్రశ్న ఇత్యుక్తం - నను నారాయణానువాకాదిభిః స్వరూపస్యాపి విశేషోపసిద్ధాదితః - సత్యం - అనేకానువాకవిప్రకీర్ణయోస్సామాన్యవిశేషయోరేకత్ర సమాహృత్య వచనే హి వ్యక్తిర్భవతి - ఏతదేవహి- పురాణాదికృత్యం వేదోపబృంహణం యథా బభూవ యథా భవిష్యతీతి సర్వసృష్టిషు కిమేకప్రకారా సృష్టిరుతానేకప్రకారా భిన్నక్రమా వేతి ప్రశ్నః- అత్రోత్పత్తిలయయోః పృష్టత్వాత్ స్థితిశ్చ పృష్టప్రాయః- స్థితిసంయమకర్తేతి ప్రతివచనదర్శనాత్ ॥ ౪ ॥ యన్మయమితి॥ యతశ్చైతచ్చరాచరమితి- నిమిత్తో

త్వత్తో హి వేదాధ్యయనమధీతమఖిలం గురో । ధర్మశాస్త్రాణి సర్వాణి తథాంగాని యథాక్రమమ్ ॥ ౨ ॥
త్వత్ప్రసాదాన్మునిశ్రేష్ఠ మామన్యే నాకృతశ్రమమ్ । వక్ష్యంతి సర్వశాస్త్రేషు ప్రాయశో యేఽపి విద్విషః ॥ ౩ ॥
సోహమిచ్ఛామి సర్వజ్ఞ శ్రోతుం త్వత్తో యథా జగత్ । బభూవ భూయశ్చ యథా మహాభాగ భవిష్యతి ॥ ౪ ॥
యన్మయం చ జగద్బ్రహ్మన్ యతశ్చైతచ్చరాచరమ్ । లీనమాసీద్యథా యత్ర లయమేష్య

తి పత్యదండవత్ ప్రణమ్య- పాదగ్రహణాదివిధినా అభివాద్య చ ॥ ౧ ॥ బుభుత్సితమర్థం ప్రష్టుం తత్కృతమనుగ్రహమనువదతి- త్వత్త ఇతి ద్వాభ్యాం॥ త్వత్త ఇతి ॥ త్వత్తో వేదాధ్యయనమధీతం అభ్యస్తమిత్యర్థః ఓదనపాకం పచతీతివత్ ॥ ౨ ॥ త్వత్ప్రసాదాదితి ॥ అన్యే విద్వాంసో మాం- సర్వశాస్త్రేషు అకృతశ్రమం న వక్ష్యంతి- అపి తు తద్విద్వేషోఽపి కృతాభ్యాసం వక్ష్యంతీత్యర్థః॥ ౩॥ సోహమితి ॥ పూర్వం యథా జగద్బభూవ పునశ్చ యథా భవిష్యతీతి జగతో జన్మప్రకారప్రశ్నః ॥ ౪ ॥ యన్మయమితి॥ యన్మయమిత్యుపాదానప్రశ్నః- లీనమాసీద్యత్రేతి లయాధారప్రశ్నః ॥ ౫ ॥ యత

పాదానయోః పృష్టత్వాత్ - యన్మయమిత్యనేన సృష్ట్యాదికర్మభూతం జగత్కిమాత్మకమితి పృష్టం - తస్యచోత్తరం జగచ్చ స ఇతి - ఇదం తాదాత్మ్యం - అంతర్యామిరూపేణాత్మతయావస్థానకృతం నతు వస్త్వైక్యకృతం - యన్మయమితి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వాత్ జగచ్చ స ఇతి సామానాధికరణ్యస్య యన్మయమిత్యత్ర మయట్ - న వికారార్థః - పృథక్ ప్రశ్న వైయర్థ్యాత్ - నాపి ప్రాణమయాదివత్ స్వార్థికః - జగచ్చ స ఇత్యుత్తరానుపపత్తేః - తథాహి విష్ణురేవేత్యుత్తరమభవిష్యత్ - ఉత్తరముక్తం భవేత్ - అతః ప్రాచుర్యార్థ ఏవ కృత్స్నం జగత్తదాత్మకతయా తత్ప్రచురమేవ - తస్మాద్యన్మయమిత్యస్య ప్రతివచనం - జగచ్చ స ఇతి సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబంధనం - అన్యథా బాధాయాం సామానాధికరణ్యాశ్రయణేన నిర్విశేషవస్తుప్రతిపాదనపరత్వే శాస్త్రస్యాభ్యుపగమ్యమానే సర్వాణ్యేతాని ప్రశ్న ప్రతివచనాని న సంగచ్ఛేరన్ - తద్వివరణరూపం చ కృత్స్నం శాస్త్రం - తత్పక్షే హి ప్రపంచ భ్రమస్య కిమధిష్ఠానం నిర్విశేషజ్ఞానమాత్రమితి ప్రశ్న ప్రతివచనే స్యాతాం - జగచ్చ స ఇతి జగద్బ్రహ్మణోరేకద్రవ్యత్వే న సామానాధికరణ్యే చ బ్రహ్మణః కల్యాణగుణైకతానత్వం హేయప్రత్యనీకత్వం చ బాధ్యేత - సర్వాశుభాస్పదం చ బ్రహ్మ భవేత్ - తస్మాదాత్మశరీరభావ ఏవేదం సామానాధికరణ్యం ముఖ్యమితి వక్ష్యామః - స చ యత శ్చైతన్యస్య కారణమాత్రవాచిత్వేపి యన్మయమిత్యస్యోపాదానకారణవిషయత్వాత్ గోబలీవర్దన్యాయేన యత ఇతి నిమిత్తకారణపరమితి వాచ్యం - తస్యాగతికవిషయత్వాత్ - అత్ర మయటః ప్రాచుర్యార్థత్వే న గత్యంతరోపపాదనాచ్చ స్వార్థికత్వే యజ్జగదితి ప్రశ్నస్య విష్ణుర్జగదిత్యుత్తరే కానుపపత్తిరితి చేత్ - తథాహి - బాధాయాం సామానాధికరణ్యమభిహితం స్యాత్ - తతశ్చ స్థాణురేవ న పురుష ఇతివత్, విష్ణురేవ న జగదిత్యర్థః స్యాత్ - తథా జగద్విష్ణురితి జగద్బ్రహ్మణోరైక్యోపదేశస్య న జగద్విష్ణురితి వైయధికరణ్యమర్థః స్యాదితి శ్రుతివిరుద్ధా అశ్రుతబాధకల్పనా స్యాత్ - అర్థవత్త్వే సిధ్యతి - మయటస్స్వార్థికత్వేన వైయర్థ్యం చాయుక్తం లీనమాసీద్యథా యత్ర యేన క్రమేణ యత్ర లీనం స కారణం॥ ౫॥ యత్ప్రమాణానీతి॥ పృథివ్యాదీని యత్ప్రమాణానీతి మహాభూతాదీనామియత్తా ప్రశ్నః జగతః ప్రమితిసాధన ప్రశ్నశ్చ॥ ౬॥ సూర్యాదీనామితి॥ మన్వంతరాణి మనూనాం కాలాః॥ ౭॥ కల్పానితి॥ కల్పాన్ బ్రహ్మణ్యుక్తాన్ మహాకల్పాన్ చాతుర్యుగవికల్పితాన్ చతుర్యుగపరివృత్తికల్పితాన్ కల్పవిభాగాన్ మహాకల్పాంశాన్ పద్మాదీన్ బ్రహ్మదివసాన్ - కల్పాంతః ప్రళయః - చాతుర్యుగం భావి భేదవిభజనం చతుర్యుగస్య పరిమాణమితి వా॥ ౮॥ ౯॥ ధర్మానితి॥ సర్వం అన్యద్యోగాది చ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ వాసిష్ఠనందనేత్యామంత్రణేన గురుప్రసాదాదేవ జ్ఞానమిత్యుక్త్యా చ పురాతనం వసిష్ఠవరదానవృత్తాంతం స్మారితోహృష్టః పరాశరో వక్ష్యమాణస్యార్థస్య శ్రద్ధేయ

తియత్ర చ॥ ౫॥ యత్ప్రమాణాని భూతాని దేవాదీనాం చ సంభవమ్। సముద్రపర్వతానాం చ సంస్థానం చ తథా భువః॥ ౬॥ సూర్యాదీనాం చ సంస్థానం ప్రమాణం మునిసత్తమ। దేవాదీనాం తథా వంశాన్మనూన్ మన్వంతరాణి చ॥ ౭॥ కల్పాన్ కల్పవిభాగాంశ్చ చాతుర్యుగవికల్పితాన్। కల్పాంతస్య స్వరూపం చ యుగధర్మాంశ్చ కృత్స్నశః॥ ౮॥ దేవర్షిపార్థివానాం చ చరితం యన్మహామునే। వేదశాఖాప్రణయనం యథావద్వ్యాసకర్తృకమ్॥ ౯॥ ధర్మాంశ్చ బ్రాహ్మణాదీనాం తథా చాశ్రమవాసినామ్। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం సర్వం త్వత్తో వాసిష్ఠనందన॥ ౧౦॥ బ్రహ్మన్ ప్రసాదప్రవణం కురుష్వ మయి మానసమ్। యేనాహమేతజ్జానీయాం త్వత్ప్రసాదాన్మహామునే॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశర ఉవాచ॥ సాధు మైత్రేయ ధర్మజ్ఞ స్మారితోస్మి పురాతనమ్। పితుః పితా మే భగవాన్ వసిష్ఠో యదువాచ హ॥ ౧౨॥ విశ్వామిత్రప్రయుక్తేన

తి॥ ప్రమాణమియత్తా ప్రకాశకం వా - యత్ప్రమాణాని భూతాని యత్ప్రకాశ్యాని వేత్యర్థః - దేవాదీనాం చ సంభవమిత్యనుసర్గప్రశ్నః॥ ౬॥ ౭॥ కల్పానితి॥ కల్పాన్ బ్రహ్మణః పరిమితాన్ మహాకల్పాన్ - కల్పవికల్పాన్ బ్రహ్మాహస్సంజ్ఞకాన్ - విభాగానితి పాఠేపి స ఏవార్థః - చతుర్యుగైరావర్తమానైర్వికల్పితాన్ విభక్తాన్॥ ౮॥ ౯॥ ధర్మానితి॥ వాసిష్ఠః శక్తిః తస్య నందనః పుత్రః తస్య సంబుద్ధిః॥ ౧౦॥ బ్రహ్మన్నితి॥ ప్రసాదప్రవణం ప్రసాదాభిముఖం - యేన ప్రసాదప్రవణేన చిత్తేన - జాతాత్ త్వత్ప్రసాదాదహమేతత్సర్వం జానీయాం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ వసిష్ఠస్తదకదాచిదుపాచేత్యపేక్షాయాం - తదు

త్వాసిద్ధమేతం వృత్తాంతమాఖ్యాతి॥ సాధ్వీత్యాదినా।౧౨।౧౩।౧౪।౧౫॥ అలమితి॥ మన్యుం సత్రం।౧౬।౧౭।౧౮।యశస్తప
సోర్నాశే స్వర్గాపవర్గసాధనధర్మజ్ఞానప్రతిబంధో జాయత ఇత్యాహ స్వర్గేతి।౧౯।౨౦।౨౧।౨౨।౨౩।౨౪।౨౫।పురా
ణేతి॥ సంహితాతుల్యత్వాత్సంహితా తస్యాః కర్తా- యథావద్వేత్స్యతే విభూతివిగ్రహగుణకర్మస్వభావాదిభిః దేవ
తాసంశయవిపర్యాసం యథావత్ జ్ఞాస్యసి। ౨౬। ప్రవృత్త ఇతి॥ ప్రవృత్తం కామ్యం కర్మ- నివృత్తం నిష్కామం జ్ఞానపూ
ర్వకం- అస్తమలా అజ్ఞానవిపర్యాసరహితా। ౨౭।౨౮। ౨౯। ౩౦॥ అథ భగవాన్ పరాశరః యఏవం గురుప్రసాదా
త్పులస్త్యాత్కృతశాస్త్రార్థః- సోహం వదామీతి స్వస్య గురుత్వాధికారం సూచయన్ - ప్రశ్నే సుజగతః కారణవస్తు
విశేష స్తైనచ జగతః సంబంధప్రకారవిశేషశ్చ ప్రష్టుః ప్రాధాన్యేన జిజ్ఞాసిత ఇతి జానన్ ప్రధానభూత ప్రశ్న ప్రతివ

రక్షసా భక్షితః పురా। శ్రుతస్తాతస్తతః క్రోధో మైత్రేయాసీన్ మమాతులః॥ ౧౩॥ తతోహం రక్షసాం
సత్రం వినాశాయ సమారభమ్। భస్మీకృతాశ్చ శతశః తస్మిన్ సత్రే నిశాచరాః॥ ౧౪ ॥ తతస్సంక్షీయమా
ణేషు తేషు రక్షస్స్వశేషతః। మామువాచ మహాభాగో వసిష్ఠో మత్పితామహః॥ ౧౫॥ అలమత్యంతకోపే
న తాత మన్యుమిమం జహి। రాక్షసా నాపరాధ్యంతి పితుస్తే విహితం హి తత్॥ ౧౬॥ మూఢానామేవ భ
వతి క్రోధో జ్ఞానవతాం కుతః। హన్యతే తాత కః కేన యతః స్వకృతభుక్పుమాన్॥ ౧౭॥ సంచితస్యాపి మ
హతా వత్స క్లేశేన మానవైః। యశసస్తపసశ్చైవ క్రోధో నాశకరః పరః॥ ౧౮ ॥ స్వర్గాపవర్గవ్యాసే
ధకారణం పరమర్షయః। వర్జయంతి సదా క్రోధం తాత మా తద్వశో భవ॥ ౧౯ ॥ అలం నిశాచరైర్దగ్ధై
ర్దీనైరనపరాధిభిః। సత్రం తే విరమత్వేతత్ క్షమాసారా హి సాధవః॥ ౨౦ ॥ ఏవం తాతేన తేనాహమ
నునీతో మహాత్మనా। ఉపసంహృతవాన్ సత్రం సద్యస్తద్వాక్యగౌరవాత్॥ ౨౧॥ తతః ప్రీతస్స భగవాన్
వసిష్ఠో మునిసత్తమః। సంప్రాప్తశ్చ తదా తత్ర పులస్త్యో బ్రహ్మణస్సుతః॥ ౨౨॥ పితామహేన దత్తార్ఘ్యః
కృతాసనపరిగ్రహః। మామువాచ మహాభాగో మైత్రేయ పులహాగ్రజః॥ ౨౩॥ పులస్త్య ఉవాచ॥ వై
రే మహతి యద్వాక్యాద్గురోరద్యాశ్రితా క్షమా। త్వయా తస్మాత్సమస్తాని భవాన్ శాస్త్రాణి వేత్స్య
తి॥ ౨౪॥ సంతతేర్న మమోచ్ఛేదః క్రుద్ధేనాపి యతః కృతః। త్వయా తస్మాన్మహాభాగ దదామ్యన్యం మహా
వరమ్॥ ౨౫॥ పురాణసంహితాకర్తా భవాన్ వత్స భవిష్యతి। దేవతాపారమార్థ్యం చ యథావద్వే
త్స్యతే భవాన్॥ ౨౬ ॥ ప్రవృత్తే చ నివృత్తే చ కర్మణ్యస్తమలా మతిః। మత్ప్రసాదాదసందిగ్ధా తవ వ
త్స భవిష్యతి॥ ౨౭॥ తతశ్చ ప్రాహ భగవాన్ వసిష్ఠో మే పితామహః। పులస్త్యేన యదుక్తం తే సర్వమేత
ద్భవిష్యతి ॥ ౨౮॥ ఇతి పూర్వం వసిష్ఠేన పులస్త్యేన చ ధీమతా। యదుక్తం తత్స్మృతిం యాతి త్వత్ప్ర
శ్నాదఖిలం మమ ॥ ౨౯ ॥ సోహం వదామ్యశేషం తే మైత్రేయ పరిపృచ్ఛతే। పురాణసంహితాం సమ్య
క్ తాం నిబోధ యథాతథమ్॥ ౩౦॥ విష్ణోస్సకాశాదుద్భూతం జగత్తత్రైవ చ స్థితమ్। స్థితిసంయమకర్తాసౌ

ర్వైరుపోద్ఘాతభూతకథామాహ విశ్వామిత్రప్రయుక్తేనేత్యాదినా॥ విశ్వామిత్రేతి।౧౩।౧౪।౧౫।౧౬।౧౭।౧౮। స్వ
ర్గేతి॥ యశస్తపసోర్నాశకత్వాదేవ స్వర్గాపవర్గయోః స్వర్గమోక్షయోః వ్యాసేధః ప్రతిబంధః తస్య కారణం కో
పః- హే తాత తద్వశో మా భవ।౧౯।౨౦।౨౧। గుర్వాజ్ఞాకారిణాం శత్రుపక్షీయా అప్యనుకూలా భవంతీతి దర్శయన్నా
హ। తత ఇత్యాదినా। ౨౨। ౨౩। వైర ఇతి॥ యద్యస్మాత్ స్వగురోర్వాక్యాత్ - క్షమా ఆశ్రితా। ౨౪। ౨౫। ౨౬।
ప్రవృత్త ఇతి॥ తస్మాత్ప్రవృత్తే నివృత్తే చ కర్మణి అస్తమలా జ్ఞానవిపర్యయశూన్యా మతిః భవిష్యతి- తే చ కర్మణీ స్మృతి
ప్రసిద్ధే॥ శ్లో॥ ఇహ చాముత్ర కామ్యం యత్ ప్రవృత్తమభిధీయతే- వైరాగ్యజ్ఞానపూర్వం యన్నివృత్తముపదిశ్యత ఇతి-
తథా యథా శ్రోతుః సుఖేన ప్రతిపత్తయే। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ సంక్షేపతస్తావత్ ప్రశ్నోత్తరతయా పురాణార్థ
మాహ విష్ణోరితి శ్లోకేన॥ విష్ణోరితి॥ సకాశాత్ కాశేః ప్రకాశః ఈక్షణమితి యావత్ తత్సహితాద్విష్ణోః జగదుద్భూతం॥

చనత్వేనసంక్షేపతః పురాణార్థమాహ॥ విష్ణోస్సకాశాదితి ॥ తథాహి- ముముక్షోః క్షేత్రజ్ఞస్య ॥ (శ్రు)॥ యతోవా ఇమానిభూతానిజాయంతే- తత్కారణంసాంఖ్య యోగాదిగమ్యంకారణంతుధ్యేయమిత్యాది(శ్రు) తేఃజగత్కారణవిశేషోజిజ్ఞాస్యః తేననః జగతః సంబంధ ప్రకారవిశేషశ్చ - తత్ర హిశరీరశరీరిభావపర్యాయోనియమ్యనియామకత్వలక్షణోజ్ఞాతేజీవస్యపరస్మాద్భేదః పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచమత్వాజ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశానీశౌనిత్యో నిత్యానిత్యాదిభ్యః(శ్రు)తిభ్యః శ్రూయమాణస్వరూపతపవేతినిశ్చేతవ్యం- అన్యథాతస్యోపాధికత్వేఅవిద్యాపరికల్పితత్వేవాత్తయోర్నియమ్యనియామకభావోనస్యాత్ - నహిఘటాకాశోమహాకాశేననియమ్యతే- నియమనం హివ్యాప్యావస్థానం-నహిఘటాకాశేమహాకాశస్తిష్ఠతి - ఘటేఘటాకాశోమహాకాశశ్చేత్యాకాశద్వయోపలబ్ధిస్స్యాత్ - అవిద్యాపరికల్పితస్యననియమనం సంభవతి - నస్థాణౌపరికల్పితః చోరః కేనాపినియమ్యతే - కించభేదస్యోపాధికత్వేకల్పితత్వేవాబ్రహ్మవిద్యయాతత్వమసీతివాక్యార్థజ్ఞానేన ఉపాధ్యవిద్యయోః నాశాత్తత్కృతో భేదోజీవశబ్దార్థోనశ్యేదితిమోక్షస్యాపురుషార్థత్వాత్తత్సాధనేనకశ్చిత్ప్రవర్తేత - జీవస్యనిత్యత్వే(శ్రు)తివిరోధశ్చ - జీవపరయోస్సంబంధేనియమ్యనియంతృరూపేమోక్షస్య పురుషార్థతాసిధ్యతి - నహిసంబంధః - శేషశేషిత్వాత్మా శేషభూతస్యజీవస్య శేషిణంపరంప్రతి(శ్రూ)యమాణాసమాహితైవహిస్వరూపానురూపాకైంకర్యసంపత్తిః- సైవఖలుమోక్షస్యకాష్ఠా - అత్రజగత్కారణవిశేషప్రశ్నస్యోత్తరంవిష్ణోస్సకాశాదితి - సకాశాత్ కాశఃప్రకాశఃజ్ఞానం॥ (శ్రు)॥ సఐక్షతలోకాన్నుసృజేయాఇతి-తదైక్షత-బహుస్స్యామిత్యాద్యుక్తసంకల్పరూపప్రకాశసహితాదిత్యర్థః- అథవాసకాశశబ్దఃస్వరూపవచనః- ఆచార్యస్యసకాశాదిత్యాదివత్ - యథాబభూవ యథాభవిష్యతీత్యనయోరపీదమేవోత్తరం- భగవతః పూర్వసర్గప్రకారక్రమస్మృతిరూపసంకల్పేన-హ్యుత్తరోత్తరసర్గప్రవాహః ॥ (శ్రు)॥ ధాతాయథాపూర్వమకల్పయదితి(శ్రు)తేః - యథర్తుష్వృతులింగానీతిస్మృతేశ్చ - లీనమాసీదిత్యాదేరుత్తరం- తత్రైవచస్థితమిత్యుపాదానేకార్యస్య సంస్థితిర్హిలయః- స్థితిసంయమకర్తేతి - స్థితిరుభయవిధా ॥ (శ్రు) ॥ యేనజాతానిజీవంతీత్యుక్తా- ప్రాణనలక్షణాఅంతరాత్మతయాస్థితిరేకా - లోకపాలసోమసూర్యాదిరూపేణబహిఃపోషకత్వాదిరూపాస్థితిరపరా-అగ్న్యంతకాదిరూపేణసంహారఃసంయమః - తత్రబహిస్స్థితిసంయమయోఃకర్తేత్యుక్తా

జగతోఽస్యజగచ్చసః॥ ౩౧॥ మిత్రాపుత్రవచోనిశమ్యసకలంస్మృత్వాత్మనస్తద్వరం సత్రంచైవనివారి

(శ్రు)॥ సఐక్షతలోకాన్నుసృజేయాఇతి-సోకామయతబహుస్స్యాంప్రజాయేయేత్యాది(శ్రు)తిసిద్ధం - చిచ్ఛక్తిశ్చాశక్తిపర్యాయంయదీక్షణమాలోచనాత్మకం - తేనప్రకారేణజగదుద్భూతం - అనేనయథాబభూవేత్యస్యప్రశ్నస్యోత్తరం- తత్రైవచస్థితంప్రళయకాలఇతిలయాధారప్రశ్నస్యోత్తరం - చశబ్దాజ్జగతఃస్థితిరపితత్రైవేత్యుక్తం-అస్యజగతఃస్థితిసంయమయోరసావేవకర్తా-జన్మనోప్యుపలక్షణం-అనేనయతశ్చైతచ్చరాచరాత్మకంజగదిత్యస్యనిమిత్తప్రశ్నస్యోత్తరం - జగచ్చసఇత్యుపాదానప్రశ్నస్యోత్తరం - ఉపాదానకారణరూపత్వాత్కార్యస్య- అనేనైవవిష్ణోస్సర్వదాజగదుపాదానకర్తృత్వాదికథనేనవిష్ణోరేవోద్భవిష్యతితత్రైవస్థాస్యతీత్యాదిసర్వప్రశ్నస్యోత్తరమర్థాద్ద్రష్టవ్యం- అత్రచయథాజగద్బభూవ - యథాపునర్భవిష్యతి యన్మయంజగత్ - యతశ్చ-యత్రపూర్వంలీనం- పునశ్చయత్రలయమేష్యతి - యత్ప్రమాణానిభూతానిదేవాదీనాంచసంభవమిత్యష్టప్రశ్నోత్తరంప్రథమాంశే - సముద్రపర్వతాదీనాం సంస్థానం - భువస్సంస్థానం - సూర్యాదీనాంచసంస్థానం - తేషాంపరిమాణంచేతిచతుఃప్రశ్నోత్తరం ద్వితీయాంశే- దేవాదీనాంతథావంశాన్మనూన్మన్వంతరాణిచ- వేదశాఖాప్రణయనంయథావద్వ్యాసకర్తృకమ్ ధర్మాంశ్చబ్రాహ్మణాదీనాంతథాచాశ్రమవాసినామ్ - ఇతిషట్ప్రశ్నోత్తరంతృతీయాంశే - దేవర్షిపార్థివాదీనాం చరితమితిప్రశ్నస్యోత్తరం- తద్వంశవిస్తారోక్తిపూర్వకంచతుర్థాంశే - తత్రచయదువంశే భూభారహరణార్థం అవతీర్ణస్యహరేశ్చరితంవిస్తరేణపంచమాంశే - కల్పాన్కల్పవికల్పాంశ్చకల్పాంతస్యస్వరూపంచేతిప్ర

ప్రాణనలక్షణాస్థితిర్జగచ్చస ఇత్యుక్తా - ఇదమేవయన్మయమిత్యస్యజగద్బ్రహ్మణోః సంబంధప్రకారవిశేషప్రశ్నస్యాప్యుత్తరం - యద్వా శ్రుతిస్మృత్యాదిభిర్నియమనం సంయమః - తత్రైవ చస్థితం - స్థితసంయమయోః కర్తేతిచకారేణస్వరూపప్రశ్నోత్తరమేవ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

తదేవంసంక్షేపతఉక్తానాంప్రతివచనానాం వివరణతయా అవతార్యమాణస్య పురాణస్యారంభమవికారాయేత్యాదిభిస్సప్తభిః శ్లోకైః పురాణప్రతిపాద్య స్వాభిమతదేవతానమస్కారపూర్వకంప్రతిజానీతే - తత్ర కారణత్వాభిధానతః ప్రసక్తంవికారిత్వంనిరస్యతి॥ అవికారాయేతి॥ అనేనాచేతనాద్వ్యావృత్తిః ॥ శ్రు ॥ నజాయతేమ్రియతఇత్యాదిశ్రుతేః- క్షేత్రజ్ఞస్యాపిసమమవికారిత్వమితి-తద్వ్యావృత్తిమాహ- శుద్ధాయేతి - శుద్ధిః క్లేశకర్మాదిరాహిత్యం- అశుద్ధాస్తేసమస్తాస్త్వితిహివక్ష్యతి- ఈదృశీశుద్ధిర్ముక్తస్యాప్యస్తీతితద్వ్యావృత్తిమాహ- నిత్యాయేతి- శుద్ధత్వాకారేణనిత్యాయ-అవికారిత్వశుద్ధత్వనిత్యత్వాదీనినిత్యసూరిణామపిసాధారణానీత్యతఆహ - పరమాత్మనఇతి - పరోయస్మాన్నాస్తిసః పరమః అపరాధీనః నియంతృతయాసర్వస్యవ్యాపనాదాత్మా - నిత్యసూరయస్తేనపరవంతః-అతః పదచతుష్టయేన ప్రాధాన్యాద్యచేతనబ్రహ్మసనకాదిభావనాయుక్తక్షేత్రజ్ఞముక్తనిత్యసూరిభ్యో వ్యావృత్తంపరమస్వరూపంశోధితం - అథజ్ఞానశక్త్యాదిపదసాధారణం - తద్వదేవసర్వవిలక్షణం స్వానురూపంజ్యోతిర్మయం- ఆదిత్యవర్ణంహిరణ్మయః పురుషోదృశ్యతే- విద్యుతః పురుషాదధీత్యుపనిషత్సిద్ధంస్వరూపమాహ- సదైకరూపరూపాయేతి - ప్రథమోరూపశబ్దః స్వభావవాచీ - అథవా-సదైకరూపంతుల్యప్రకారం హేయప్రత్యనీకతయాకల్యాణైకతానతయాచస్వరూపతుల్యం - ద్వితీయోరూపశబ్దోవిగ్రహవాచీ - అథసర్వవ్యాప్తిలక్షణం ఐశ్వర్యంగుణంఖ్యాపయన్నపి శేష్యంనిర్దిశతి - విష్ణవఇతి - చిదచిద్వ్యాప్త్యా ప్రసక్తందోషమ్పరిహరతి - సర్వజిష్ణవఇతి - జయోహిపరస్యస్వవశేస్థాపనం- తాచ్ఛీల్యప్రత్యయేనవ్యాప్తిజయాస్వాభావికావితిదర్శయతి ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మశివయోస్తద్విష్ణ

తంససుమహాభాగోభవత్తారణమ్ । కృత్వావైష్ణవముత్తమంమునివరంమైత్రేయమధ్యాపయత్తత్త్వార్థప్రతిపాదనంప్రవదతాంసర్వార్థదంశృణ్వతామ్॥ ౩౨ ॥ ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

☆☆☆☆ ఇతిసర్వపురాణానామాదిభూతేబ్రహ్మాండాఖ్యే మహాపురాణే ఉద్ధృతాయాం- ☆☆☆☆

❖❖❖❖ పారాశర్యసంహితాయాం-శ్రీవిష్ణుపురాణే-ప్రథమాంశే-ప్రథమోఽధ్యాయః. ❖❖❖❖

పరాశరః॥ అవికారాయశుద్ధాయనిత్యాయపరమాత్మనే । సదైకరూపరూపాయవిష్ణవేసర్వజిష్ణవే॥౧॥

శ్నత్రయస్యప్రథమాంశే సంక్షేపేణదత్తోత్తరస్య - యుగధర్మాంశ్చకృత్స్నశ ఇత్యస్యచ - తచ్ఛ్లోకోక్తస్యోత్తరంషష్ఠాంశఇతివివేకః॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ఇతిశ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం- ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమాంశే ప్రథమోఽధ్యాయః. ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

అథైతత్పురాణప్రతిపాద్యంవిష్ణోస్స్వరూపంపరాశరఃపరరూపేణప్రణమన్విస్తరేణపురాణార్థంవక్తుమాహ అవికారాయేత్యాదిసప్తభిః శ్లోకైః- తత్ర తావత్పూర్వాధ్యాయాంతేపురాణార్థసంక్షేపశ్లోకేనజగదుపాదానకర్తృత్వాద్యుక్త్యా ప్రాప్తంవికారాదిప్రసంగంవారయన్ప్రణమతి ॥ అవికారాయేతి॥ లోకేహి క్రియాశ్రయత్వాత్కర్తాపికారీదృష్టః రాగాదిధర్మవాంశ్చసాహంకారశ్చతద్వ్యావర్తయతి - అవికారాయేతి చతుర్భిః పదైః. ఉపాదానకారణమపిమృత్సువర్ణాదికం ఘటకటకాదినానాపరిణామైరనేకరూపందృష్టం - తత్ వ్యావర్తయతి - ఏకరూపమేవరూపంయస్యతస్మై- సదేత్యస్యసర్వత్రఅన్వయః - తత్ర హేతుః సర్వజిష్ణవే అత్యైశ్వర్యేణసర్వాన్జేతుం శీలంయస్యతస్మై- ఏవంభూతాయవిష్ణవేనమఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧॥ బ్రహ్మేతిత్రిమూర్తిరూపేణప్రణమతి॥నమ

భూతత్వమాహ॥ నమోహిరణ్యగర్భాయేతి॥ స్వావతారచతుర్ముఖరుద్రరూపేణహిసృష్ట్యాదికర్తృత్వం - తారా యసంసారోత్తారకాయ - మోక్షప్రదాయ - వాసుదేవరూపేణమోక్షప్రదత్వం - హరిశబ్దసత్యపి - వాసుదేవశబ్దో హరేరవతారత్వజ్ఞాపనార్థః॥ శ్రు॥ తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతినాన్యః పంథావిద్యతేయనాయ - మామేవయేప్ర పద్యంతే మాయామేతాంతరంతితే - సంసారపారంపరమీయాప్నువన్త్యైగారాధనీయోహరిరేకఏవ - బ్రహ్మాణంశితి కంఠంచ యాశ్చాన్యాదేవతాఃస్మృతాః। ప్రతిబుద్ధానసేవంతేయస్మాత్పరిమితంఫలం - అంతవత్తుఫలంతేషాం - ఇత్యా దిభిర్భగవతఏవమోక్షప్రదత్వముక్తం - అత్రహిరణ్యగర్భాదివద్ధరేస్సర్వవిభూతిత్వం॥ శ్లో॥ నహిపాలనసామర్థ్య మృతేసర్వేశ్వరంహరిమిత్యాదినాతస్యసర్వేశ్వరత్వస్యోక్తత్వాత్॥ ౨ ॥ వ్యక్తావ్యక్తయోరపితద్రూపత్వమాహ॥ ఏకానేకేతి॥ కారణదశాయామేకసూక్ష్మావ్యక్తత్వాదిని - కార్యదశాయామనేకస్థూలవ్యక్తత్వాదిని - విష్ణవేత ద్వ్యాపినే - ఉభయావస్థప్రకృతేః - స్వవశవర్తిత్వాత్ - తన్ముక్తిహేతవే॥ ౩ ॥ అదిత్ప్రసంగాత్కాలరూపత్వ మాహ॥ సర్గస్థితీతి॥ జగత్సర్గాదిమూలభూతోహికాలః - నకాలేనవినాబ్రహ్మసృష్టినిష్పాదకస్స్యాదిత్యాదేః - జగ న్మయః - ఉన్మేషనిమేషకళ్లోల్మానసూర్యగమనాదినాపదార్థావచ్ఛేదకస్వరూపః - పరమాత్మనే - అకాలవత్త్వాయ॥ శ్లో॥ కాలఃపచతిభూతానిసర్వాణ్యేవమహాత్మనా। కాలఃపక్వోయయస్తంవేదసవేదవిత్॥ కళాముహూర్తా దిమయశ్చకాలోనయద్విభూతేః పరిణామహేతురిత్యాదేః॥ ౪॥ సమష్టిక్షేత్రజ్ఞరూపత్వమాహ॥ ఆధారభూతమితి - విశ్వస్య ప్రకృతిపరిణామస్య జీవకర్మనిమిత్తత్వేనతచ్ఛరీరతయాతదాధారత్వం - భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్స్వ ర్పితాః - యయేదంధార్యతేజగదిత్యాది - అణీయాంసమణీయసాం ప్రకృతేరతిసూక్ష్మావస్థావిశేషాణామపివ్యా ప్యతతోపిసూక్ష్మతరమవ్యక్తమతఃరేణీయత ఇత్యాది - సర్వభూతస్థం సర్వభూతేష్వాత్మతయావస్థితం - అచ్యుతం తద్వికారరహితం - ఏవంరూపసమష్టిపురుషశరీరంపురుషోత్తమంప్రణమ్యకథయామీత్యన్వయః - యద్వా - సర్వభూత స్థం సర్వాత్మసుస్థితం - అచ్యుతంజీవగతజ్ఞానసంకోచాదిరహితం॥ ౫ ॥ వ్యష్టిరూపత్వమాహ॥ జ్ఞానస్వరూపమితి॥ వ స్తువృత్త్యాపరిఛిన్నానుకూలజ్ఞానైకస్వరూపం - అత్యంతనిర్మలం సర్వథామలరూపదుఃఖాజ్ఞానాదిరహితం - తమేవ భ్రాంతిదర్శనతః అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానాత్ - అర్థస్వరూపేణదృశ్యస్వరూపేణస్థితం - యద్వా - దేవమనుష్యాది

నమోహిరణ్యగర్భాయహరయేశంకరాయచ। వాసుదేవాయతారాయసర్గస్థిత్యంతకారిణే॥ ౨ ॥
ఏకానేకస్వరూపాయస్థూలసూక్ష్మాత్మనేనమః। అవ్యక్తవ్యక్తరూపాయవిష్ణవేముక్తిహేతవే ॥ ౩ ॥
సర్గస్థితివినాశానాంజగతోయోజగన్మయః। మూలభూతోనమస్తస్మైవిష్ణవేపరమాత్మనే॥ ౪ ॥ ఆధార
భూతంవిశ్వస్యాప్యణీయాంసమణీయసామ్। ప్రణమ్యసర్వభూతస్థమచ్యుతంపురుషోత్తమమ్॥ ౫ ॥ జ్ఞా
నస్వరూపమత్యంతనిర్మలంపరమార్థతః। తమేవార్థస్వరూపేణ భ్రాంతిదర్శనతఃస్థితమ్ ॥ ౬ ॥

ఇతి॥ హిరణ్యగర్భాదిరూపాఖ్యైఃరూపైఃసర్గస్థిత్యంతకారిణే - వాసుదేవాయనమః - తదేవంసంసారప్రవర్తక త్వముక్తం - తన్నివర్తకత్వేనప్రణమతి - తారాయభక్తానాం తారాయ॥ ౨ ॥ కించ॥ ఏకేతి॥ ఏకమనేకంస్వరూపం యస్యస్థూలసూక్ష్మశ్చాత్మాస్వరూపంయస్య - విశుద్ధస్వరూపద్వయం తస్యైకథమిత్యత్రాహ - అవ్యక్తవ్యక్తరూపా య అవ్యక్తం కారణంవ్యక్తం కార్యంతేఉభయరూపాయ - అతః అవ్యక్తరూపత్వాదేకరూపాయ సూక్ష్మరూపాయ వ్యక్తరూపత్వాచ్చానేకరూపాయస్థూలాత్మనేచేత్యర్థః - ఏవంసర్వాత్మకత్వేనోపాసకానాం ముక్తిహేతవేనమః॥ ౩॥ కార్యకారణత్వేనాభినయన్ ప్రణమతి॥ సర్గేతి॥ జగతస్సర్గాదీనాంయోమూలభూతఃజగన్మయశ్చ - అతోవిష్ణ వేసర్వవ్యాపినే - తథాపిపరమాత్మనే కార్యకారణాభ్యాంపరమఉత్కృష్టఆత్మాస్వరూపంయస్య - తత్సంగరహితా యేత్యర్థః॥ ౪॥ ఆధారేతి॥ ఆధారభూతమిత్యాదీనాంప్రణమ్యకథయామీతిచతుర్థేనాన్వయః - అణీయసామ ప్యణీయాంసం అతిసూక్ష్మతమం - సర్వభూతస్థం సర్వభూతేషునియంతృత్వేనస్థితం - సర్వభూతాంతస్థత్వేప్యచ్యు తంతైరపరిచ్ఛిన్నం॥ ౫॥ జ్ఞానేతి॥ అర్థస్వరూపేణదృశ్యరూపేణ - భ్రాంతిదర్శనతఃద్రష్టృజీవభ్రాంతిజ్ఞానేన

తత్తదాకారవిశిష్టపిండమాత్రతయా ప్రతిభాసమానం॥ ౬॥ ఉక్తమర్థముపసంహరతి॥ విష్ణుమితి॥ ప్రభుం సృష్ట్యాదిషు నైరపేక్ష్యేణ స్వతంత్రం. అజం అక్షరం కర్మాధీనజన్మనాశరహితం- అవ్యయం పూర్వోక్తమహావిభూతేరప్రచ్యుతం॥ ౭॥ అథ శ్రోతౄణామాదరార్థం స్వస్యాప్తతమగురుపర్వక్రమమాహ కథయామీతి ద్వాభ్యాం॥ కథయామీతి॥ భగవానుత్పత్తిప్రళయాదితత్త్వజ్ఞః॥ శ్లో॥ ఉత్పత్తిం చ వినాశం చ భూతానామాగతిం గతిం- వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితీతి వచనాత్- కుతః- అబ్జయోనిః యతో భగవదాగసస్వచ్ఛిన్నశ్చ॥ శ్రు॥ యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతి శ్రుతేః॥ ౮॥ ౯॥ అథ విస్తరేణ పురాణం వక్తుమారభతే- పరః పరాణామితి॥ స్వరూపగుణరూపైశ్వర్యాదిభిః ఉత్కృష్టేభ్యోఽప్యుత్కృష్టః పరమః - స్వస్మాత్పరరహితః- పరమాత్మా ఆప్తకామత్వాత్ స్వయమాత్మాంతరరహితశ్చ- ఆత్మసంస్థితః స్వాధారః - రూపం సంస్థానం దేవాదిజాతిః వర్ణః శుక్లాదిః ఆదిశబ్దేన క్రియాద్రవ్యగ్రహః తైర్నిర్దేశః సంజ్ఞా ఏతైర్జాతిగుణక్రియాద్రవ్యనామాఖ్యైః కల్పనాహేతుభిర్విశేషణైః వివర్జితః- రూపవర్ణేతి పాఠే వర్ణో జాతిః॥ ౧౦॥ షడ్భావవికారైర్వర్జిత ఇత్యాహ - అపక్షయేత్యాదినా॥ అపక్షయ ఇతి॥ సదాస్తీతి వచనాత్ కాదాచిత్కాస్తిత్వవికారో నిరస్తః- ఏతస్య సత్తయానభివ్యాప్తస్య కాలస్యాభావాత్- అనేన కాలానవచ్ఛేద ఉక్తః॥ ౧౧॥ దేశానవచ్ఛేదం నామనిర్వచనేన దర్శయతి॥ సర్వత్రేతి॥ శ్రు॥ నైనమూర్ధ్వం న తిర్యంచం న మధ్యే పరిజగ్రభత్- అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత ఇత్యాదేః- సమస్తమత్ర వసతి- జాతిగుణప్రభాదివత్ -తదధీనధారణం భవతి॥ శ్రు॥ భర్తా సన్ భ్రియమాణో బిభర్తీతి

విష్ణుం గ్రసిష్ణుం విశ్వస్య స్థితౌ సర్గే తథా ప్రభుమ్। ప్రణమ్య జగతామీశమజమక్షరమవ్యయమ్ ॥ ౭ ।
కథయామి యథా పూర్వం దక్షాద్యైర్మునిసత్తమైః। పృష్టః ప్రోవాచ భగవానబ్జయోనిః పితామహః॥
౮ । తైశ్చోక్తం పురుకుత్సాయ భూభుజే నర్మదాతటే । సారస్వతాయ తేనాపి మహ్యం సారస్వతేన
చ ॥ ౯ । పరః పరాణాం పరమః పరమాత్మాత్మసంస్థితః । రూపవర్ణాదినిర్దేశవిశేషణవివర్జితః॥
౧౦। అపక్షయవినాశాభ్యాం పరిణామర్ధిజన్మభిః। వర్జితః శక్యతే వక్తుం యః సదాస్తీతి కేవలమ్॥ ౧౧॥
సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః । తతః స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపఠ్యతే । ౧౨ ।

స్థితం॥ ౬॥ విష్ణుమితి॥ విష్ణుం గ్రసిష్ణుమిత్యనేన కాలరూపేణ- అతః సర్గస్థిత్యంతకారిణమిత్యనేనాపౌనరుక్త్యం-అతఏవ నమస్యస్వరూపభేదద్యోతనార్థం ప్రణమ్యేత్యస్యావృత్తిః- అక్షరం అచలం । ౭ । ౮ । పితామహేన దక్షాదిభ్యః ప్రోక్తం త్వయా కథం కథ్యతే తత్రాహ- తైశ్చోక్తమితి॥ ౯॥ అవ్యక్తాదిచతూరూపస్య పరమాత్మనో జగత్సృష్ట్యాది వక్తుం తతః ప్రాచీనం తత్స్వరూపమాహ - పర ఇత్యాదిచతుర్భిః॥ పర ఇతి॥ పరః పరాణాం॥ శ్రు॥ ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మన ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః పరత్వేన ప్రతిపాదితానామింద్రియాదీనాం పరః ప్రోక్తః - అతఏవ పరమ ఉత్కృష్టః - పరమాత్మా - ఆత్మసంస్థితః యః ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినా జీవాంతర్యామిత్వేన స్థితః- అనన్యాధార ఇతి వా - రూపవర్ణాదినిర్దేశః తదేవ విశేషణం తేనాపి వివర్జితః - రూపం శుక్లాది- వర్ణః బ్రాహ్మణత్వాదిః- ఆదిశబ్దాజ్జాతిక్రియే - శుక్లో బ్రాహ్మణో గౌః పాచక ఇత్యాదినిర్దేశేనాపి శేషయితుమశక్యః- యద్వా-రూపాదినిర్దేశవివర్జితః రూపాద్యభావాత్ - అతఏవ విశేషణైరపి వివర్జిత ఇత్యర్థః॥ ౧౦॥ షడ్భావవికారవర్జిత ఇత్యాహ॥ అపక్షయేతి॥ నను చ॥ శ్రు॥ అసన్నేవ స భవతి - అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్ - అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద- సంతమేనం తతో విదురితి- అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య ఇత్యాదిశ్రుతేరస్తిత్వం తావదంగీకర్తవ్యం- తథా చ ద్వితీయో భావవికారః ప్రాప్త ఇత్యాశంక్యాహ- శక్యతే వక్తుం యః సదాస్తీతి - సర్వదాస్తిత్వం చ న భావవికారః - కింతు జన్మానంతరాస్తిత్వమేవ- కాదాచిత్కత్వాత్ - అతో నాయం దోష ఇత్యర్థః । ౧౧ । పరమాత్మైవ సః తంత్రవిద్భిర్వాసుదేవ ఇత్యుచ్యత ఇత్యాహ॥ సర్వత్రేతి॥ సర్వత్రాసౌ వసతి సమస్తం చాస్మిన్ వసతి- వై ప్రసిద్ధం -యతస్తతః స వాసుదేవ ఇతి-

శ్రుతేః- అగ్నిజలాదిభిర్నభ ఇవ సర్వగతోఽపి తద్గతదోషైరసంస్పృష్టో న్యోతత ఇత్యాహ- దేవ ఇతి ॥ ౧౨ ॥ ఏవమేవ వేదాంతవేద్యం బ్రహ్మేత్యాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ అక్షయం అపక్షయరహితం - అవ్యయం పరిణామవివృద్ధ్యాఖ్యావస్థాంతరరహితం - అతఏకస్వరూపం- హేయమవిద్యాస్మితాదితత్ఫలం మలం యథోక్తం॥ శ్లో॥ కామః క్రోధశ్చ మోహశ్చ హర్షోఽమానోఽమదో గుణాః। విషాదశ్చైవ మసః ప్రోక్తాః శత్రవో హ్యేతే మానసా మలాః - గుణాస్త్వాత్మని యే॥ ౧౩ ॥ వస్తుతోఽనవచ్ఛేదమాహ॥ తదేవేతి॥ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్ - ఏతత్సర్వం తదేవ బ్రహ్మ- తథాపి దేవనమనుష్యాదిపురుషరూపేణ కాలరూపేణ చ స్థితం- ఇదమపి ప్రకారస్య బ్రహ్మణ ఏవ వస్తుతోఽనన్యత్వం తత్రాపరిచ్ఛేదః ॥ ౧౪ ॥ హేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణాశ్రయస్య బ్రహ్మణో వికారాదిపురుషాద్యర్థానుదోషాశ్రయసర్వతాదాత్మ్యే తద్గతదోషాః ప్రసజ్యేరన్నిత్యాశంక్య - యస్యాత్మా శరీరమిత్యాదిశ్రుతిసిద్ధశరీరాత్మభావేన తాదాత్మ్యం న తు స్వరూపేణేత్యాహ॥ పరస్యేతి॥ పురుషస్యైకస్యానాత్మనో నిత్యత్వే చేతనత్వాదినా ప్రకృతేః ప్రథమ ప్రాధాన్యాత్ ప్రథమత్వం॥ ౧౫ ॥ సర్వస్య బ్రహ్మరూపత్వే చ నైన బోధ్యం కథం పరిహార్యమిత్యత ఆహ॥ ప్రధానేతి॥ పశ్యంతీతి పరం ప్రాప్యత్వరూపం- యతః ప్రధానాదిరూపేభ్యః పరమం విలక్షణం - తస్మాత్సూరయః శుద్ధం రూపభూతం ప్రధానాదిగతవికారాజ్ఞానాదిరహితం- పరమసంజ్ఞానానందాదిభిః సర్వోత్కృష్టం చ పశ్యంతీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ నను ప్రధానాదీనాం నానారూపత్వేన భే

తద్బ్రహ్మ పరమం నిత్య మజమక్షయమవ్యయమ్ । ఏకస్వరూపం తు సదా హేయాభావాచ్చ నిర్మలమ్॥
౧౩॥ తదేవ సర్వమేవైతద్వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్ । తథా పురుషరూపేణ కాలరూపేణ చ స్థితమ్॥౧౪॥
పరస్య బ్రహ్మణో రూపం పురుషః ప్రథమం ద్విజ। వ్యక్తావ్యక్తే తథైవాన్యే రూపే కాలస్తథాపరమ్॥ ౧౫ ॥
ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలానాం పరమం హి యత్ । పశ్యంతి సూరయశ్శుద్ధం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్॥౧౬॥

విశ్వవ్యాప్తి రుచ్యత ఇత్యర్థః - వసనాద్వాసనాచ్చ వాసుదేవో న్యోతనాద్దేవః వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చేతి వాసుదేవః॥ శ్లో॥ వాసనాద్వ్యోతనాచ్చైవ వాసుదేవం తతో విదురితి- మోక్షధర్మనిరుక్తేః॥ ౧౨॥ స ఏవ తావనిషద్బ్రహ్మేత్యుచ్యత ఇత్యాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి ॥ యః పరమాత్మారూపవర్ణాదిరాహిత్యేనజన్మాదిరాహిత్యేన లక్షితః స ఏవ వాసుదేవ ఇతి బ్రహ్మేత్యుచ్యతే- నవస్త్వంతరం లక్షణభేదాభావాదిత్యాశయేన తదేవ లక్షణమనువదతి- పరమం తన్నిత్యమిత్యాది- హేయమవిద్యాతత్కార్యం చ తదసంబంధాత్ నిర్మలం- తదుక్తం భాగవతే॥ శ్లో॥ వదంతి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ఇతి॥ ౧౩॥ తదేవం శుద్ధస్వరూపం నిరూప్యేతస్యైవ స్వమాయోపాధ్యుక్తవ్యక్తాదిచతూరూపస్య సర్వప్రపంచోపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చాహ ॥ తదేవేతి ॥ తదేవ బ్రహ్మైవేదం సర్వం ప్రపంచజాతం- కథంభూతం సత్ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపవత్ వ్యక్తం మహదాది అవ్యక్తం ప్రధానం తత్స్వరూపవత్ తేన రూపేణ స్థితం సత్ తథా పురుషరూపేణ కాలరూపేణ చ స్థితం సత్॥ ౧౪॥ చతుర్ణాం రూపాణాం ప్రకారమాహ॥ పరస్యేతి॥ ప్రసిద్ధో తత్ర కాలయత ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తేషు తేష్వాదికర్తా పురుషః- పరస్య బ్రహ్మణః - ప్రథమం రూపం- తథా చ పురాణాంతరే వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ తస్యైవ యోఽనురూపేణ రూపం బహుధైకమేవ సద్ధ్యేయశుద్ధ ఇవ మూర్తిభిర్భేదైః। జ్ఞానాన్వితస్సకలసత్త్వవిభూతికర్తా తస్మై నమోఽస్తు పురుషాయ సదావ్యయాయేతి - తస్యైవ శుద్ధస్య బ్రహ్మణో యోఽనుసమనంతరః పురుష ఇతి ఏతస్యార్థః- తథా చ నారదీయే మంత్రే ॥ శ్లో॥ విష్ణోస్తు త్రీణి రూపాణి పురుషాఖ్యాన్యథో విదుః। ప్రథమం మహతః స్రష్టృ ద్వితీయం త్వండసంస్థితమ్। తృతీయం సర్వభూతస్థం తాని జ్ఞాత్వా విముచ్యత ఇతి - భాగవతే చ॥ శ్లో॥ కాలవృత్త్యా తు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః। పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవాన్- తతోఽభవన్మహత్తత్త్వమిత్యాది- వ్యక్తావ్యక్తే తథైవాన్యే రూపే- పురుషేణ క్షుభితస్య వ్యక్తం తతో జాతం వ్యక్తం చేతి ద్వే అన్యే విలక్షణే రూపే- జడత్వాత్ - కాలస్తథాపరం రూపం- సర్వేషాం క్షోభకత్వాత్ అంతే నిర్దిష్టః ॥ ౧౫ ॥ పరస్య బ్రహ్మణో రూపాణీత్యుక్త్వా ప్రాప్తం తేషాముపాదేయత్వం వారయన్నాహ॥ ప్రధానేతి॥ సూరయో యత్పశ్యంతి తదేవ

దాత్ బ్రహ్మణస్తద్గతవికారాదిదోషో మాభూత్ - జగదుపాదానభూతస్య బ్రహ్మణః కథం వికారాద్యప్రాప్తిరిత్యత ఆహ॥ ప్రధానేతి॥ ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలాః రూపాణి ప్రవిభాగశః పరస్పరం వికారిత్వభోక్తృత్వాదిస్వభావాసంకరేణ స్థిత్యాదీనాం వ్యక్తౌ జగత్సద్భావే చ హేతవః- వ్యక్తిర్విశేషో వా- హేతుశబ్దో బ్రహ్మణస్తేభ్యో నియంతృత్వశేషిత్వాదినా విశేషప్రదర్శనార్థః॥ ౧౭ ॥ నను ప్రధానాదీనాం సృష్ట్యాదిహేతుత్వాద్విష్ణోః కథం కారణత్వమత ఆహ॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తాదీనాం తదధీనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిత్వేన తచ్ఛరీరత్వాత్ తద్విశిష్టస్య విష్ణోః కారణత్వం నానుపపన్నం- వ్యక్తం విష్ణురిత్యాది వ్యక్తాదిశరీరకో విష్ణురిత్యర్థః- నన్వవాప్తసమస్తకామస్య ప్రయోజనాభావాత్ - సృష్ట్యాదిర్నోపపద్యత ఇత్యత ఆహ- క్రీడత ఇతి- క్రీడైవ ప్రయోజనమిత్యర్థః । ౧౮ । అథ సృష్టిం వక్తుం ప్రళయావసానేవస్థితానాం ప్రధానపురుషాదీనాం స్వరూపమాహ అవ్యక్తమిత్యాదిపంచభిః॥ అవ్యక్తమితి॥ యదవిశేషభగవద్రూపతయోక్తం- యదవ్యక్తం తత్ప్రకృతిః ప్రధానమిత్యాదిశబ్దైః ఉచ్యతే మన్వాదిభిః- న సాంఖ్యాద్యభిమతం- నిత్యం సదసదాత్మకం చేతనాచేతనాత్మకత్వేన నిత్యం- దారుణ్యగ్నిరివ వ్యక్తి॥ ౧౯॥ అక్షయమితి॥ అక్షయం అకృత్స్నపరిణామి- అక్షయ్యమితి పాఠే క్షయానర్హం- నాన్యదాధారం అకార్యత్వాదన్యత్రాసమవేతం - అత్రాన్యశబ్దస్య పుంలింగత్వే ప్యద్డాదేశః సమాసే తదలోపశ్ఛాందసః- అమేయం దేశకాలాదినా- అజరం కాలేన న జీర్యతి - ధ్రువం స్పందరహితం- విశేషగుణరాహిత్యమాహ శబ్దేతి॥ ౨౦॥ త్రిగుణమితి॥ త్రిగుణం గుణత్రయాత్మకం- అనాదిప్రభవాప్యయం ఆదిః కారణం ప్రభవో జన్మ అప్యయో లయః తైర్విహీనం- అగ్రే సృష్టేః పూర్వకాలే - ప్రళయాదను ప్రాకృతప్రళయకాలాంతే- వ్యాప్తం గ్రస్తం- అంభసేవ లవణం॥ ౨౧॥ వేదేతి॥ వేదవాదో వైదికన్యాయః తద్విదః- బ్రహ్మ

ప్రధానపురుషవ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః। రూపాణి స్థితిసర్గాంతవ్యక్తిసద్భావహేతవః॥ ౧౭॥ వ్యక్తం విష్ణుస్తథావ్యక్తం పురుషః కాల ఏవ చ। క్రీడతో బాలకస్యేవ చేష్టాం తస్య నిశామయ ॥ ౧౮ ॥ అవ్యక్తం కారణం యత్తత్ప్రధానమృషిసత్తమైః। ప్రోచ్యతే ప్రకృతిస్సూక్ష్మా నిత్యం సదసదాత్మకమ్॥ ౧౯ ॥ అక్షయం నాన్యదాధారమమేయమజరం ధ్రువమ్ । శబ్దస్పర్శవిహీనం తద్రూపాదిభిరసంయుతమ్॥
౨౦॥ త్రిగుణం తజ్జగద్యోనిరనాదిప్రభవాప్యయమ్। తేనాగ్రే సర్వమేవాసీద్వ్యాప్తం వై ప్రళయాద

విష్ణోః పరమం రూపమిత్యర్థః॥ ౧౬॥ తర్హి ప్రధానాదిరూపైః కిం కార్యమిత్యత ఆహ॥ ప్రధానేతి॥ ప్రధానాదిరూపాణి జగతః స్థితిసర్గనాశానాం వ్యక్తిసద్భావహేతవః వ్యక్తిరభివ్యక్తిః ప్రకాశః సద్భావః ఉత్పత్తిః తత్ర హేతవః కారణాని- కథం- ప్రవిభాగశః॥ శ్లో॥ చతుర్విభాగస్సంసృష్టౌ చతుర్ధా సంస్థితస్స్థితౌ । ప్రళయం చ కరోత్యంతే చతుర్భేదో జనార్దనః । బ్రహ్మాదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజంతవః । విష్ణుర్మన్వాదయః కాల ఇత్యాదినా వక్ష్యమాణవిభాగప్రకారేణ॥ ౧౭॥ నన్వేవం భూత్వా విష్ణుస్సర్గాదౌ కిమర్థం ప్రవర్తతే తత్రాహ॥ వ్యక్తమితి ॥ విష్ణుః వ్యక్తాదిరూపో భవతీతి యత్ తత్ క్రీడతో బాలకస్య చేష్టామివ జానీహి- తదుక్తం- లోకవత్తు లీలాకైవల్యమితి॥ ౧౮॥ అథేదానీం తదేవ రూపచతుష్టయం ప్రపంచయిష్యన్ ప్రథమం ప్రధానం ప్రపంచయతి అవ్యక్తమిత్యాదిపంచభిః॥ అవ్యక్తమితి॥ యదవ్యక్తం తదృషిసత్తమైః ప్రకృతిరితి ప్రధానమితి చ ప్రోచ్యతే- నిత్యం సదైకరూపం వృద్ధ్యాదిహీనమిత్యర్థః- సదసదాత్మకం కార్యకారణశక్తియుక్తం ॥ ౧౯ ॥ అక్షయమితి॥ అక్షయం అవినాశి - అక్షయ్యమితి పాఠాంతరే క్షయానర్హం- నాన్యదాధారం అనన్యాశ్రయం- మూలకారణత్వాత్ - నాన్యాధారమితి వక్తవ్యే అన్యశబ్దస్య పుంవద్భావశ్ఛాందసః - అమేయం ఇయత్తాశూన్యం- అజరం అపక్షయశూన్యం- ధ్రువం నిశ్చలం॥ ౨౦॥ త్రిగుణమితి॥ త్రిగుణం గుణత్రయసామ్యరూపం- అనాది జన్మశూన్యం - ప్రభవాప్యయం ప్రభవంతీతి ప్రభవాః కార్యాణి అపియంతి లీయంతే అస్మిన్నితి అప్యయం ప్రభవానామప్యయం కార్యాణాం లయస్థానమిత్యర్థః- అగ్రే సృష్టేః పూర్వం- ప్రళయాదను అతీతప్రళయాచ్చానంతరం- సర్వమేవ కార్యభూతం తేన వ్యాప్తం అంతర్నిహితమాసీదిత్యర్థః॥ శ్రు ॥ తమ ఆసీత్త

నియతాః వేదార్థైకరుచయః- బ్రహ్మవాదినః బ్రహ్మైకకారణత్వవాదినః - ఏతముక్తమేవార్థం ప్రతి ప్రధానప్రతిపాదకం శ్లోకద్వయం పఠంతీత్యాహ- పఠంతీతి ॥ ౨౨ ॥ తమేవ శ్లోకద్వయం దర్శయతి॥ నాహరితి॥ శ్రోత్రాదిబుద్ధ్యానుపలభ్యం శబ్దాదిరాహిత్యాచ్ఛ్రోత్రాదిజన్యజ్ఞానేనాగమ్యం - ప్రధానమేవ ప్రాధానికం - స్వార్థే కప్రత్యయః- బ్రహ్మ చ పుమాన్ సమష్టిపురుషశ్చ- ఏకమాసీత్ - తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే తమః పరో దేవ ఏకీభవతీత్యాదిశ్రుతేః- నాహో న రాత్రిరిత్యస్థూలకాలోపాధిభూతజ్యోతిరాదివిశేషాభావేఽపి తదాసీదితి నిర్దేశాత్ సూక్ష్మకాలోఽస్తీతి గమ్యతే॥ ౨౩॥ విష్ణోస్స్వరూపాదితి॥ అత్ర స్వరూపశబ్దో రూపవచనః స్వరూపాత్ రూపాత్ ఉదితే ఉద్భూతే - ఆర్షస్సంధిః- దితే ఇతి పదచ్ఛేదే విభక్తే ఇత్యర్థః ॥ శ్రు॥ తస్మాత్తమసస్సంజాయత ఇతి శ్రుతేః - తే రూపే వియుక్తే సృష్టౌ హార్దసంయోగవిరహితే యథాస్యాత్తథా తస్యైవ మేనాన్యేన ధృతే స్తః- తద్రూపాంతరం కాలసంజ్ఞం- అన్యే నే త్యార్షత్వాత్సాధుస్సంధిః॥ ౨౪॥ ప్రకృతావితి॥ ప్రకృతౌ సంస్థితం లీనం- ప్రతిసంచరః ప్రళయః ॥ ౨౫ ॥ కాలస్య ప్రకృతిపురుషసంయోజకత్వాత్ వ్యక్తోత్పత్త్యాదిప్రవాహహేతుత్వాచ్చ- వ్యక్తవన్న ప్రకృతౌ లయ ఇత్యాహ॥ అనాదిరితి॥ తతః కాలాత్ - కాలస్యానాద్యంతత్వాత్సర్గకాలనిరోధస్సంయమః జగన్నియమనానుప్రవేశో వా - ప్రకృ

సు ॥ ౨౧ ॥ వేదవాదవిదో బ్రహ్మనియతా బ్రహ్మవాదినః। పఠంతి చైతమేవార్థం ప్రధానప్రతిపాదకమ్॥ ౨౨॥ నాహో న రాత్రిర్న నభో న భూమిర్నాసీత్తమో జ్యోతిరభూన్న చాన్యత్ । శ్రోత్రాదిబుద్ధ్యానుపలభ్యమేకం ప్రాధానికం బ్రహ్మ పుమాంస్తదాసీత్॥ ౨౩ ॥ విష్ణోస్స్వరూపాత్పరతో హి తేఽన్యే రూపే ప్రధానం పురుషశ్చ విప్ర । తస్యైవ తేఽన్యేన ధృతే వియుక్తే రూపాంతరం తద్ద్విజ కాలసంజ్ఞమ్॥ ౨౪ ॥ ప్రకృతౌ సంస్థితం వ్యక్తమతీతప్రళయే తు యత్ । తస్మాత్ప్రాకృతసంజ్ఞోఽయముచ్యతే ప్రతిసంచరః॥ ౨౫॥ అనాదిర్భగవాన్కాలో నాంతోఽస్య ద్విజ విద్యతే। అవ్యుచ్ఛిన్నాస్తతస్త్వేతే సర్గస్థిత్యంతసంయమాః॥ ౨౬॥ గుణసామ్యే తతస్తస్మిన్ పృథక్పుంసి వ్యవస్థితే। కాలస్వరూపం తద్విష్ణోర్మైత్రేయ

మసా గూఢమగ్రే ప్రకేతమితి శ్రుతేః॥ ౨౧॥ అత్రార్థే విద్వత్సమ్మతిమాహ॥ వేదవాదవిద ఇతి॥ వేదవాదవిదః- వేదేషు వాదాః సిద్ధాంతపరాణి వాక్యాని తద్విదః- బ్రహ్మనియతాః తదర్థపరాః - బ్రహ్మవాదినః వేదప్రవచనశీలాః - ఏతమేవార్థముద్దిశ్య శ్రుత్యర్థసూచనపరం ప్రధానప్రతిపాదకం నాహో న రాత్రిరిత్యాదిశ్లోకం పఠంతి॥ ౨౨॥ నాహ ఇతి ॥ తదా నాహో న రాత్రిశ్చాసీత్ సూర్యాద్యభావాన్న తమః అగ్న్యభావాన్న జ్యోతిః న చాన్యత్ కించిద భూత్ -శబ్దాద్యభావాత్ శ్రోత్రాదిజన్యజ్ఞానేనానుపలభ్యం- ప్రాధానికం ప్రధానమేవ ప్రాధానికం- బ్రహ్మ చ పుమాంశ్చేతి- త్రయమేవ-తదా ప్రళయే - ఆసీత్ - తథా చ శ్రుతిః- నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీమిత్యాది॥ ౨౩॥ కాలస్వరూపం వివృణోతి- విష్ణోరిత్యాదిచతుర్భిః॥ విష్ణోరితి॥ పరత ఇత్యత్రార్షస్సంధిః- పరతో నిరుపాధేః విష్ణోస్స్వరూపాత్ - తే ప్రాగుక్తే- ప్రధానం పురుషశ్చేతి ద్వే రూపే- ఉదితే ఉద్భూతే - అన్యే విలక్షణే మాయాకృతే- తేన్యే నేత్యార్షస్సంధిః - తస్య విష్ణోరేవాన్యేన రూపేణ తే ద్వే రూపే ధృతే సర్గకాలే సంయుజ్యేతే - వియుక్తే చ ప్రళయకాలే- యద్వా-వియుక్తే యథాస్థితః తథా ప్రళయకాలే వ్యవస్థాప్యేతే- తయోరవియోగే ప్రళయాభావప్రసంగాత్ - తదేతత్కాలసంజ్ఞం రూపాంతరం కాలస్వరూపేణ॥ ౨౪ ॥ ప్రకృతిపురుషవియోజనం ప్రతిసంచర ఇతి సమాఖ్యయోపపాదయతి॥ ప్రకృతావితి॥ అతీతగ్రహణం పూర్వప్రళయోపలక్షణార్థం- అతీతప్రళయే యద్వ్యక్తం ప్రకృతౌ సంస్థితం లీనం విశ్వమాసీత్ - తస్మాద్విశ్వస్య ప్రకృతౌ సంవరణాత్ ప్రవేశాత్ ప్రాకృతోఽయం మహాప్రళయ ఉచ్యతే- ఏతచ్చ ప్రకృతిపురుషయోరవియోగే హీన ఘటత ఇతి భావః॥ ౨౫ ॥ కాలస్య ప్రళయేఽప్యస్తిత్వముక్తం తస్యానాదినిధనత్వమాహ॥ అనాదిరితి॥ తత్ర కార్యాన్యథానుపపత్తిం ప్రమాణయతి- తతస్తు కారణాత్ -ఏతే సర్గస్థిత్యంతసంయమాః సర్గశ్చ స్థితిశ్చ అంతః సంయమశ్చ- అవ్యుచ్ఛిన్నాః ప్రవాహరూపేణావిరతాః॥ ౨౬॥ గుణసామ్య ఇతి॥ తతః కారణాత్ తస్మిన్ ప్రళయే

తిపురుషరూపవత్కాలరూపమపిపరస్మిన్నంతర్హితం ॥ ౨౬ ॥ ప్రకృతేరవిశదసతతపరిణామగణితద్విపరార్థకాలావసానే ప్రథమసృష్టికాలోన్మేషమాహ॥ గుణసామ్యఇతి॥ గుణసామ్యే సత్త్వాదిగుణసామ్యరూపే గుణసామ్యనిరూపణీయేతస్మిన్ప్రధానేపుంసిచ- పృథక్ వ్యవస్థితేసతి పృథగపియుక్తేస్థితేసతి- తత్కాలరూపంపరివర్తతేసృజ్యజీవకర్మానుగుణసర్గానుకూలంభవతీత్యర్థః॥ ౨౬॥ అథసృష్ట్యర్థంప్రధానపుంసోఃక్షోభణమాహ॥ తతఇతి॥ ౨౭ ॥ ప్రధానమితి॥ ఆత్మేచ్ఛయాబహుస్యామితిసంకల్పాత్మికయా - ప్రవిశ్యాపియుక్తం కృత్వా- క్షోభయామాస- సర్గోన్ముఖాచకార- ప్రధానస్యక్షోభోగుణవైషమ్యంప్రవృత్త్యున్ముఖత్వంచ - పుంసోజ్ఞానవికాసఃసంస్కారోద్బోధశ్చ - వ్యయావ్యయాత్మేతివ్యయః- అవ్యయః వ్యయరహితః- వికారిష్వపిస్థితఇత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఈశ్వరః ప్రకృతిపురుషయోః క్షోభణేపిస్వయమవికారఇత్యాహ ॥ యథేతి ॥ యథాగంధః కించిద్వికారరహితోపిసన్నిధిమాత్రేణమనసః క్షోభాయమధ్యాదివికారాయభవతి ॥ ౩౦ ॥ గంధదృష్టాంతేనతస్యనిమిత్తత్వమేవకిమిత్యాశంకాయాముపాదానమపిస ఏవేత్యాహ ॥ సఏవేతి॥ క్షోభకస్సన్ప్రధానపురుషాత్మకంస్వయమేవక్షోభయతి - నహిస్వస్యక్షోభ్యత్వంహి భావిత్వంకులాలోమృత్పిండఇవ॥ శ్రుతి॥ తదాత్మానగ్గ్ స్వయమకురుత - ఆత్మకృతేఃపరిణామాదిత్యాదిభ్యః నకేవలంజగదుపాదానం- కార్యభూతంజగదపిసఏవేత్యాహ- ససంకోచేతి - సంకోచవికాసాభ్యాంయుక్తఃప్రధానత్వేపిస్థితస్సఏవ॥౩౧॥ వికాసేతి॥ తథావికాసాణుస్వరూపైఃవ్యష్టిసమష్టిరూపైశ్చతథాబ్రహ్మాదిరూపైర్యుక్తః- సఏవవ్య

పరివర్తతే ॥ ౨౬ ॥ తతస్తుతత్పరం బ్రహ్మపరమాత్మాజగన్మయః। సర్వగస్సర్వభూతేశస్సర్వాత్మాపరమేశ్వరః॥ ౨౭॥ ప్రధానపురుషౌచాపిప్రవిశ్యాత్మేచ్ఛయాహరిః। క్షోభయామాససంప్రాప్తేసర్గకాలేవ్యయావ్యయౌ॥ ౨౮॥ యథాసన్నిధిమాత్రేణగంధఃక్షోభాయజాయతే। మనసోనోపకర్తృత్వాత్తథాసౌపరమేశ్వరః॥ ౩౦॥ సఏవక్షోభకోబ్రహ్మన్ క్షోభ్యశ్చపురుషోత్తమః। ససంకోచవికాసాభ్యాం ప్రధానత్వేపిచస్థితః॥ ౩౧॥ వికాసాణుస్వరూపైశ్చబ్రహ్మరూపాదిభిస్తథా। వ్యక్తస్వరూపశ్చతథావి

గుణసామ్యే ప్రధానేపురుషేచ- పృథక్ త్వయావ్యవస్థితేసతి- తద్దైవతయోధారకత్వేనకాలాఖ్యరూపంవర్తతే. అన్యథాప్రళయానివర్తనాదితిభావః - నాహోనరాత్రిరిత్యత్రసూర్యాదిగత్యుపలక్షితస్థూలః కాలోనాస్తీత్యుక్తం- అత్రతుయావత్ప్రళయం ప్రకృతిపురుషవియోగధారకోవిష్ణోః స్వరూపభూతః కాలోవర్తతఇత్యుచ్యతఇత్యవిరోధః- అనేనైవప్రళయేప్రకృత్యావియుక్తస్సూక్ష్మచిదచిత్ - సర్గకాలేచప్రకృతిమధిష్ఠాయసృష్ట్యాదికర్తాపురుషఇతి- పురుషస్వరూపమపివివృతంద్రష్టవ్యం॥ ౨ ॥ ఇదానీంవ్యక్తస్వరూపంప్రపంచయిష్యన్పరమేశ్వరాత్ప్రకృతిపురుషక్షోభకారణమాహ తతఇత్యాదిపంచభిః॥ తతఇతి॥ తతఃసర్గకాలేసంప్రాప్తే- పరమేశ్వరోహరిః స్వేచ్ఛయాప్రధానంపురుషంచప్రవిశ్యక్షోభయామాసేతిద్వయోరన్వయః- కథంభూతోహరిస్తత్రాహ- తత్పరమిత్యాది అవ్యక్తాదిచతూరూపలక్షణః॥ ౨౭॥ ప్రధానమితి॥ కథంభూతౌప్రధానపురుషౌ- వ్యయావ్యయౌపరిణామ్యపరిణామినౌ- ఉపాదాననిమిత్తభూతావపియావత్ - ప్రళయకాలేవియుక్తావాత్మనిసూక్ష్మంస్థితౌస్వాంశభూతౌప్రధానపురుషౌ స్వకాలశక్త్యుపబృంహితేచ్ఛాశక్త్యాసంయోజ్యసృష్ట్యున్ముఖౌచకారేత్యర్థః॥ ౨౮ ॥ ప్రవిశ్యక్షోభయామాసేత్యుక్త్యాప్రాప్తంసక్రియత్వంవారయతి॥ యథేతి॥ సన్నిధిమాత్రేణగంధః మనసఃక్షోభాయజాయతే - నతూపకర్తృత్వాత్తథాసుహాలక్రియాకారిత్వాత్ ॥ ౩౦ ॥ ననుప్రధానాదీనామపిస్వరూపావ్యతిరేకాత్ క్షోభ్యస్యాన్యస్యతత్కార్యస్యచాభావేకథంక్షోభకత్వంతత్రాహ సఏవేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ సఏవేతి॥ సంకోచఃసామ్యంవికాసోగుణక్షోభః తాభ్యాముపలక్షితః- ప్రధానత్వేపిసఏవస్థితః- తదవస్థాద్వయోపేతంప్రధానమపివిష్ణురేవేత్యర్థః॥౩౧॥ వికాసేతి॥ వికాసాణుస్వరూపైః మహాభూతమహదాదిరూపైః- బ్రహ్మరూపాదిభిర్దేవభేదైరప్యుపలక్షితః- వ్యక్తస్వరూపశ్చసమష్టివ్యష్టిదేహాత్మకశ్చవిష్ణురేవేత్యర్థః॥ ౩౨॥ ఇదానీంమహదాదిక్రమేణవ్యక్తాఖ్యప్రపంచసృష్టి

క్తస్వరూపః స్వహాదాదిస్వరూపశ్చ ॥ 32 ॥ సృష్టిమాహ ॥ గుణసామ్యాదితి ॥ తతః క్షోభానంతరం - క్షేత్రజ్ఞకర్తృకాధిష్ఠితాద్గుణసామ్యాత్ - గుణశక్తిసామ్యరూపాత్ ప్రధానాత్ - వ్యజ్యంతే నేన గుణా ఇతి గుణవ్యంజనం మహత్తత్త్వం తస్య సంభూతిః ॥ 33 ॥ ప్రధానతత్త్వమితి ॥ ఉద్భూతం మహాంతం తం తత్ప్రధానం సమావృణోత్ - యద్వా ఉద్భూతమితి ప్రధానవిశేషణం సాత్త్విక ఇత్యాది- సాత్త్వికత్వాదికం ప్రజేశభేదేనోద్భూతం గుణత్రయం ॥ 34 ॥ ప్రధానతత్త్వేనేతి ॥ సమం బహిస్సమంతతః వైకారికః సాత్త్వికః - తైజసో రాజసః- భూతాదిస్తామసః - వైకారిక పదేనాపి కారరూపస్య పరిణ స్తత్త్వస్య వ్యావృత్తిః ॥ శ్లో ॥ కామం డేవాశ్చ మునయః సత్త్వస్థా నృపసత్తమ । హీనాస్సత్త్వేన సత్త్వేన తతో వైకారికాస్స్మృతా ఇతి ॥ మోక్షధర్మోక్తేః ॥ 35 ॥ త్రివిధ ఇతి ॥ భూతేంద్రియాణాం హేతుస్స ఇత్యత్ర తామసాంశేన భూతానాం హేతుః- సాత్త్వికాంశేనేంద్రియాణాం- రాజసాంశేనోభయోరనుగ్రాహకః ॥ 36 ॥ భూతాదిరితి ॥ తతో భూతాదిర్వికుర్వాణః క్షుభ్యన్ అనభివ్యక్త విశేష శబ్దగుణకం శబ్దతన్మాత్రం ససర్జ - శబ్దతన్మాత్రాచ్ఛబ్ద విశేషలక్షణం స్థూలాకాశమభూదిత్యర్థః ॥ 37 ॥ శబ్దమాత్రమితి ॥ శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్రం తథా ఆకాశం స్థూలాకాశం చ స భూతాదిరావృణోత్ - ఏతేన పూర్వపూర్వతన్మాత్రముత్తరోత్తరతన్మాత్రం తద్విశేషం చ ఆవృణోదితి దర్శితం- ఆకాశః తన్మాత్రరూపస్థూలాకాశమివ స్పర్శతన్మాత్రం చ ససర్జ ॥ 38 ॥ బలవానితి ॥ బలవానభవద్వాయుః స్పర్శగుణః ॥

ష్ణుస్త్వేశ్వరేశ్వరః ॥ 32 ॥ గుణసామ్యాత్తతస్తస్మాత్క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితాన్మునే । గుణవ్యంజనసంభూతిస్సర్గకాలే ద్విజోత్తమ ॥ 33 ॥ ప్రధానతత్త్వముద్భూతం మహాంతం తత్సమావృణోత్ । సాత్త్వికో రాజసశ్చైవ తామసశ్చ త్రిధా మహాన్ ॥ 34 ॥ ప్రధానతత్త్వేన సమం త్వచా బీజమివావృతమ్ । వైకారికస్తైజసశ్చ భూతాదిశ్చైవ తామసః ॥ 35 ॥ త్రివిధోఽయమహంకారో మహత్తత్త్వాదజాయత । భూతేంద్రియాణాం హేతుస్స త్రిగుణత్వాన్మహామునే ॥ యథా ప్రధానేన మహాన్మహతా స తథావృతః ॥ 36 ॥ భూతాదిస్తు వికుర్వాణః శబ్దతన్మాత్రకం తతః । ససర్జ శబ్దతన్మాత్రాదాకాశం శబ్దలక్షణమ్ ॥ 37 ॥ శబ్దమాత్రం తథాకాశం భూతాదిస్స సమావృణోత్ । ఆకాశస్తు వికుర్వాణః స్పర్శమాత్రం ససర్జ హ ॥ 38 ॥ బలవానభవద్వాయుస్తస్య స్పర్శో గుణో మతః । ఆకాశం శబ్దమాత్రం తు స్పర్శమాత్రం సమా

మాహ గుణసామ్యాదిత్యాదిభిః బాహ్య దళైరిత్యంతేన ॥ గుణసామ్యాదితి ॥ తతః క్షోభానంతరం - తస్మాద్గుణసామ్యాత్ - క్షేత్రజ్ఞేన పురుషేణాధిష్ఠితాత్ - గుణానాం వ్యంజనం మహత్తత్త్వం వ్యజ్యంతే నేనేతి వ్యంజనం తస్య సంభూతిః ఉద్భవః అభూత్ ॥ 33 ॥ తద్యథా మృదేవ పిండాద్యవాంతర కార్యావస్థామాపద్యమానా ఘటాదేరుపాదానం - పిండాదికం తు నిమిత్తమాత్రం - ఘటాదావననుగమాద్వినాశిత్వాచ్చ - తథైవేశ్వరాధిష్ఠితం ప్రధానమేవ మహదాద్యవాంతర కార్యాణ్యుపాదానతయా వ్యాప్నువచ్చరమకార్యస్యాప్యుపాదానమితి దర్శయితుం పూర్వకార్యేణోత్తర కార్యస్య వ్యాప్తిమాహ - ప్రధానతత్త్వమిత్యాదినా ॥ ప్రధానతత్త్వమితి ॥ ఉద్భూతం మహాంతం కమ్మోద్భూతం - తదుపాదానభూతం- ప్రధానతత్త్వం కర్తృభూతం- సమావృణోద్వ్యాప్నోత్ - ఏతదేవ వివృణోతి - సాత్త్విక ఇతి ॥ 34 ॥ ప్రధానతత్త్వేనేతి ॥ సమం అన్యూనాతిరేకం యథా భవత్యేవం - త్వచా బీజం యథా ఆవృతం తథా సాత్త్వికాది త్రిభేదగతో మహాన్ సమంతాదావృత ఇత్యర్థః - వైకారికస్సాత్త్వికః తైజసో రాజసః- భూతాదిస్తామసః ఇతి స్వయమేవ వ్యాఖ్యాతం ॥ 35 ॥ త్రివిధ ఇతి ॥ స చ భూతానామింద్రియాణాం చ హేతుర్దేవానామప్యుపలక్షణం ॥ 36 ॥ తామసాహంకార కార్యం ప్రపంచయతి భూతాదిరిత్యాదినవభిః ॥ భూతాదిరితి ॥ వికుర్వాణః క్షుభ్యన్నిత్యర్థః - శబ్దతన్మాత్రకం భూతసూక్ష్మరూపం - సర్గమితి పాఠే సప వాఽర్థః - శబ్దో లక్షణం వ్యావర్తకో గుణో యస్య తత్ - శబ్దలక్షణం శబ్దాదితన్మాత్రాణ్యేవాకాశాదిమహాభూతేష్వనుస్యూతాన్యభివ్యక్తాని సంతి గుణత్వేన వర్తంత ఇత్యుచ్యంతే ॥

మాత్రాదితి శేషః. స్పర్శః స్పర్శవిశేషః ॥ ౩౯ ॥ తత ఇతి ॥ వాయుస్తన్మాత్రరూపః - రూపమాత్రం ససర్జ వాయోః రూపతన్మాత్రసహితాద్వాయోస్స్పర్శతన్మాత్రరూపాత్ స్థూలం జ్యోతిరుత్పద్యత ఇత్యర్థః - అత్రేదమనుసంధేయం పూర్వపూర్వతన్మాత్రసహితాదేవోత్తరోత్తరతన్మాత్రస్య విశేషోత్పత్తేః న కేవలాత్ - తథా సతి వాయ్వాదిభూతవిశేషాణాం తత్తద్గుణాధిక్యయోగాత్కారణప్రక్రమేణ హి కార్యే గుణసంభవ ఇతి - అత్ర పురాణాంతరవచనం ॥ శ్లో ॥ ఆకాశం శబ్దతన్మాత్రం స్పర్శమాత్రం సమావిశత్ । రూపం తథైవావిశతః శబ్దస్పర్శగుణావుభౌ । శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసమాత్రం సమావిశత్ । తస్మాచ్చతుర్గుణా హ్యాపో విశేషాస్త్వింద్రియగ్రాహ్యా ఇత్యాది ॥ ౪౦ ॥ స్పర్శమాత్ర ఇతి ॥ జ్యోతిః రూపతన్మాత్రం ॥ ౪౧ ॥ సంభవంతీతి ॥ తతోంభాంసి తతః రసతన్మాత్రాత్ పూర్వతన్మాత్రత్రయసహితాత్ ॥ ౪౨ ॥ వికుర్వాణానీతి ॥ అంభాంసి రసతన్మాత్రాణి - సంఘాతః భూమిః సంహతశబ్దాదిసర్వగుణకత్వాత్ ॥ ౪౩ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మాద్గంధతన్మాత్రాత్పూర్వతన్మాత్రచతుష్టయసహితాత్ - తస్మిన్ వ్యోమాదావిశేషరహితశబ్దస్పర్శాదిగుణమాత్రం - తేన తస్మిన్ తత్తత్తన్మాత్రతా ॥ ౪౪ ॥ తదేవాహ ॥ తన్మాత్రాణీతి ॥ అవిశేషాణి విశేషరహితాని - తతస్తేన - తే శబ్దాదయః అవిశేషసంజ్ఞాః ॥ ౪౫ ॥ విశేషశబ్దార్థం వ్యాకుర్వాణస్తద్భావవిశేషమాహ ॥ న శాంతా ఇతి ॥ శాంతఘోరమూఢాఖ్యత్రిగుణజన్యవిశేషరహితత్వాదవిశేషిణః - ఉక్తం భూతసర్గం నిగమయతి - భూతతన్మాత్రేతి - భూతానాం తన్మాత్రాణాం చ సర్గః - అహంకారాత్తు తామసాత్ - అయముక్తక్రమేణ తత్వవ్యవధానేన - క్వచిత్ ॥ శ్రు ॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః - ఆకాశాద్వాయుః ఇత్యాది శ్రుతిదర్శనాదాకాశాదిభూతవిశేషాణాం పూర్వపూర్వం ప్రతి ప్రకృతిత్వమాహుః - తదష్టౌ ప్రకృతయః షోడశ వికృతయ ఇతి శ్రుతివిరుద్ధం - తేషామపి హి ప్రకృతిత్వే ప్రకృతీనామాధిక్యం వికృతీనాం న్యూనత్వం చ స్యాత్ - తస్మాదష్టౌ ప్రకృతయ ఇత్యాది శ్రుతివిరోధేన - ఆత్మన ఆకాశ ఇత్యాది శ్రుతేరితి తైరర్థో వ్యాఖ్యేయః - వ్యాఖ్యాతశ్చ ధన్యాదస్మాభిరేవ పూర్వపూర్వతన్మాత్రం త్వవిశేషముత్తరోత్తరతన్మాత్రం చోత్పాదయతీత్యాచక్షతే - పృథివ్యా ఓషధయః ఇత్యోషధిప్రకృతిత్వేపి పృథివ్యా న తత్త్వప్రకృతిత్వమిత్యవిరోధః - తస్మాదుక్తప్రకార ఏవ సృష్టిక్రమః ॥ ౪౬ ॥ తైజసానీతి ॥ రాజసాహంకారకార్యాణీంద్రియాణీతి కేచిదాహుః - దేవాః మనస్సహితాని దశేంద్రియాణి వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారకార్యాణీత్యపరే - స్వపక్షమాహ - అత దేవా ఇతీంద్రియాణాం దేవశబ్దవాచ్యత్వం తదధిష్ఠాతృదేవతాభిప్రాయేణ - తైజసాహంకారస్తు వైకా

వృణోత్ । ౩౯ । తతో వాయుర్వికుర్వాణో రూపమాత్రం ససర్జ హ । జ్యోతిరుత్పద్యతే వాయోస్తద్రూపగుణముచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ స్పర్శమాత్రస్తు వై వాయూ రూపమాత్రం సమావృణోత్ । జ్యోతిశ్చాపి వికుర్వాణం రసమాత్రం ససర్జ హ ॥ ౪౧ ॥ సంభవంతి తతోంభాంసి రసాధారాణి తాని తు । రసమాత్రాణి చాంభాంసి రూపమాత్రం సమావృణోత్ ॥ ౪౨ ॥ వికుర్వాణాని చాంభాంసి గంధమాత్రం ససర్జిరే । సంఘాతో జాయతే తస్మాత్తస్య గంధో గుణో మతః ॥ ౪౩ ॥ తస్మింస్తస్మింశ్చ తన్మాత్రా తేన తన్మాత్రతా స్మృతా ॥ ౪౪ ॥ తన్మాత్రాణ్యవిశేషాణి అవిశేషాస్తతో హి తే ॥ ౪౫ ॥ న శాంతా నాపి ఘోరాస్తే న మూఢాశ్చావిశేషిణః । భూతతన్మాత్రసర్గోయం అహంకారాత్తు తామసాత్ ॥ ౪౬ ॥ తైజసానీంద్రియాణ్యాహు

౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ తత ఇతి ॥ తత్ జ్యోతిః రూపగుణముచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ సంభవంతీతి ॥ తాని అంభాంసి రసాధారాణి ॥ ౪౨ ॥ వికుర్వాణానీతి ॥ సర్వగుణసంహతిమత్త్వాత్ కాఠిన్యాద్వా సంఘాతః పృథివీ ॥ ౪౩ ॥ శబ్దాదీనాం తన్మాత్రసంజ్ఞాం నిర్వక్తి ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మింస్తస్మిన్నాకాశాదౌ తత్తచ్ఛబ్దాదికమాత్రా సూక్ష్మరూపం తేన కారణేన శబ్దాదేస్తన్మాత్రతా స్మృతా ॥ ౪౪ ॥ అవిశేషసంజ్ఞామపి తేషాం సాంఖ్యప్రసిద్ధాం నిర్వక్తి ॥ తన్మాత్రాణీతి ॥ ౪౫ ॥ అవిశేషత్వమాహ ॥ న శాంతా ఇతి ॥ ఉపసంహరతి - భూతతన్మాత్రేతి - భూతానాం తన్మాత్రాణాం సర్గ ఇత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ రాజసం సాత్త్వికం చ సర్గమాహ ॥ తైజసానీతి ॥ తైజసాహంకారకార్యాణి బాహ్యేంద్రియాణి హ దశ - తదధిష్ఠాతారో దేవాస్తు ॥ శ్లో ॥

తైజసతామసయోః స్వకార్యకరణే ప్రవర్తకః సత్త్వతమసోః కేవలం జడః ప్రవర్తకం తత్రేతి వాయూక్తేః - అహంకారస్యేంద్రియాణి ప్రతినిమిత్తత్వమేవ భూతానామేవోపాదానత్వం । శ్రు - అన్నమయంహి సోమ్యమనః ఆపోమయః ప్రాణః తేజోమయీ వాగిత్యాది శ్రుతేరితి కేచిదాహుః - తదయుక్తం - అహంకారస్యైవోపాదానత్వేపి భూతానామాప్యాయకత్వేనాపి తథానిర్దేశోపపత్తేః - అయమత్రేంద్రియసృష్టిక్రమః । ౪౭ । త్వగితి॥ వైకారికాహంకారాత్ - క్రమేణ శబ్దతన్మాత్రాదిపంచక సహాయాత్ క్రమేణ శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియ పంచకస్య సృష్టిః - తస్మాదేవ తత్సహాయాత్ వాగాదికర్మేంద్రియపంచకస్య సృష్టిః - అసహాయాత్తు తస్మాన్మనసః సృష్టిరితి - అవాప్త్యర్థం పుంసో విషయజ్ఞానార్థం - బుద్ధియుక్తాని త్వగాదీని విషయజ్ఞానార్థం భవంతీతి శేషః - అత్ర బుద్ధిశబ్దేనాంతఃకరణస్య గ్రహణం - అత్రశ్లోకే క్రమో న వివక్షితః । ౪౮ । పాయ్వితి॥ పాయోర్విడ్విసర్గః - ఉపస్థస్య మూత్ర రేతోవిసర్గః - విసర్గశిల్పగత్యుక్తీ ఇతి ద్వంద్వైకవద్భావాన్నపుంసకత్వం॥ ౪౯ । అథాండసృష్ట్యర్థం భూతానాం పంచీకరణమాహ॥ ఆకాశేతి॥ అత్రాకాశాదయః శబ్దా భూతవిశేషపరాః - ఉత్తరోత్తరైః ఉత్తరత్రోత్తరత్ర ఉత్తరైరధికైరిత్యర్థః - ఏతదుక్తం భవతి - ఆకాశాదీని మహాభూతాని ఉత్తరత్రోత్తరత్ర వాయ్వాదావధికైః శబ్దాదిభిర్గుణైర్విశిష్టాని పరస్పరం యుక్తాని మిళితాని - తేనాకాశ ఏకగుణో వాయుర్ద్విగుణస్తేజస్త్రిగుణమాపశ్చతుర్గుణాః పృథివీపంచగుణేతి । ౫౦ ॥ శాంతా ఇతి ॥ తేన పరస్పరం మేళనేన - ప్రత్యేకం విశేషాః శాంతా ఘోరా మూఢాః - స్వతశ్శాంతే భూమిజలే - ఘోరౌ తేజోనిలౌ - మూఢ ఆకాశః - మేళనాత్సర్వే శాంతా ఘోరా మూఢాః - అయమత్ర పంచీకరణప్రకారః - ఆకాశస్యైకమర్ధమాకాశ ఏవ స్థితం - అన్యస్మిన్నర్ధే చతుర్ధాకృతే వాయ్వాదిచతుర్భేదభూతప్రవేశః - ఏవంభూతాంతరేష్వపి ఉక్తంహి॥ శ్లో॥ ఏవం జాతేషు భూతాని ప్రత్యేకం స్యుర్ద్విధా తతః॥ చతుర్ధా భిన్నమేకైకమర్ధమర్ధం తథా స్థితం । వ్యోమ్నోర్ధభాగాశ్చత్వారో వాయుతేజః పయోభువామ్ । అర్ధాని యాని వాయోస్తు వ్యోమ తేజః పయోభువా

దేవా వైకారికా దశ । ఏకాదశం మనశ్చాత్ర దేవా వైకారికాస్స్మృతాః॥ ౪౭ ॥ త్వక్చక్షుర్నాసికా
జిహ్వా శ్రోత్రమత్ర చ పంచమమ్ । శబ్దాదీనామవాప్త్యర్థం బుద్ధియుక్తాని వై ద్విజ॥ ౪౮ ॥ పాయూపస్థౌ
కరౌ పాదౌ వాక్చ మైత్రేయ పంచమీ । విసర్గశిల్పగత్యుక్తి కర్మ తేషాం చ కథ్యతే॥ ౪౯ ॥ ఆకాశవాయు
తేజాంసి సలిలం పృథివీ తథా । శబ్దాదిభిర్గుణైర్బ్రహ్మన్ సంయుక్తాన్యుత్తరోత్తరైః॥ ౫౦ ॥ శాంతా ఘో

గ్వాతార్కప్రచేతోశ్వివహ్నీంద్రోపేంద్రమృత్యుకాః ఇతి శ్రీభాగవతోక్తాః - వైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారజాః ఏకాదశమింద్రియం మనోంతఃకరణం - తదపి వైకారికమితి సంబంధః - అత్ర చాంతఃకరణే చేతనాహంకారసంకల్పాధ్యవసాయాఖ్య చతుర్వృత్తికే తత్తద్వృత్త్యధిష్ఠాతారో యే దేవాః క్షేత్రజ్ఞరుద్రచంద్రబ్రహ్మాణః తేపి వైకారికాస్స్మృతా ఇత్యర్థః॥ ౪౭ ॥ తేషు జ్ఞానకర్మేంద్రియవిభాగమాహ॥ త్వగిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ త్వగితి॥ త్వగాదీని పంచబుద్ధియుక్తాని జ్ఞానేంద్రియాణి - స్పర్శాదీనామవాప్త్యర్థమితి వక్తవ్యే క్రమానువృత్త్యా శబ్దాదీనామిత్యుక్తం॥ ౪౮ ॥ పాయూపస్థావితి ॥ పాయోః పురీషోత్సర్గః - ఉపస్థస్య మూత్రవిసర్గః - కరయోః శిల్పం - పాదయోః గతిః - వాచ ఉక్తిః - విసర్గశిల్పగత్యుక్తీ ఇతి ద్వంద్వైక్యం - విసర్గాదిపాయ్వాదీనాం కర్మ - అతస్తాని కర్మేంద్రియాణి - విసర్గానందేత్యాదిపాఠస్సుగమః॥ ౪౯ ॥ పునస్తామసాహంకారకార్యే కంచిద్విశేషమాహ॥ ఆకాశేత్యాదిసార్ధేన ॥ ఆకాశేతి॥ ఉత్తరోత్తరైః శబ్దాదీనాం మధ్యే - ఉత్తరః పరో గుణః కారణగుణానాముత్తరోత్తరాధిక్యమేషాం తైః - సంయుక్తాని - తథాహి - ఆకాశస్య కారణగుణాభావాత్స్వకీయశ్శబ్ద ఏవైకోగుణః - వాయోస్తు స్వకీయస్స్పర్శః - ఆకాశానుగమాచ్చ శబ్దస్స్పర్శశ్చేతి ద్వౌగుణౌ - ఏవం తేజసో రూపం - ఆకాశవాయ్వనుగమాచ్ఛబ్దః స్పర్శశ్చేతి త్రయః - ఏవం సలిలస్య రసః - శబ్దః స్పర్శరూపాణి చేతి చత్వారః - ఏవం పృథివ్యా గంధః - శబ్దాదయశ్చత్వార ఇతి పంచగుణాః॥ ౫౦ ॥ శాంతా ఇతి॥ అత ఏవ గుణవిశేషైశ్శాంతాస్సుఖదాః - ఘోరా దుఃఖదాః - మూఢా మోహకరాశ్చ భవంతి - తేనాకాశాదయో విశేషసంజ్ఞా

మిత్యాది॥౫౧॥ అండోత్పత్త్యర్థంమహదాదీనాంపరస్పరాశ్లేషకత్వమిత్యాహ॥ నానావీర్యాఇతి॥ నానావీర్యాఃశైత్యత్వశాతిశ్రో వాతికఠినత్వాదికం- సంహతింమేళనంవినా- అతఏవాసమాగమ్య- సమిత్యేకీభావే-ఏకత్వమప్రాప్య- ప్రజాస్రష్టు మసంహత్యావ్యవహితత్వతాత్పర్యం ॥ ౫౨॥ సమేత్యేతి॥ సమేత్యపరస్పరసమాశ్రయాదన్యోన్యసంయోగంసంశ్లేషంసమే త్యానంతరమశేషతఐక్యంప్రాప్య - ఏకసంఘాతలక్షణాఃచతుర్విధానంతప్రజాదిరంతరాండోత్పాదనతత్పరాః- షోడశాంతరైఏకఃసంఘాతః అండంలక్ష్యంసాధ్యంయేషాంతే ఏకసంఘాతలక్ష్యాః- యద్వా- ఏకసంఘాతలక్ష్యాఃఏకః సంఘాతఇతిదృశ్యాః ॥ ౫౩ ॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాదితి॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాత్ - పుణ్యపాపవిశిష్టజీవానుప్రవిష్ట త్వాత్-అవ్యక్తానుగ్రహేణ- అనుగ్రహో-అనుప్రవేశః- బీజస్యత్వగనుగ్రహేణాంకురారంభవత్ ఆప్యాయకత్వం వా॥౫౪॥ తదితి॥ సమం- సమత్వమండస్యహిభిత్త్యాద్యవయవానాంసమకాలత్వం- జలబుద్బుదవత్ - అనేనాస్థైర్యం చసూచితం - భూతానామేవ ప్రాధాన్యమిత్యాహ - భూతేభ్యఇతి - బ్రహ్మరూపస్య ప్రాకృతమిత్యేతాభ్యాంవిశేష ణాభ్యాంస్వాసాధారణందివ్యరూపమప్రాకృతంస్థానంనాస్తీతిసూచితం ॥ ౫౫॥ అండభోక్తాచతుర్ముఖఏవకథంవిష్ణోః స్థానమిత్యుచ్యతఇత్యత్రాహ- తత్రేతి॥ అవ్యక్తంప్రధానం- వ్యక్తంమహదాది- అసౌస్వయమేవప్రధానాదిపురు షాపదేశేనస్థితః॥ శ్లో॥ ఏతావ్యాపి బుధశ్రేష్ఠప్రసాదక్రోధజౌస్మృతౌ-తదాదర్శితపంథానౌసృష్టిసంహారకారకౌ- నిమిత్తమాత్రంతావత్రేతిభారతవచనాత్॥ ౫౬॥ మేరురితి॥ తస్యబ్రహ్మణః- ఉల్బంగర్భవేష్టనమాంసం- తద్వేష్ట నంజరాయుగర్భాశయః - ఉత్తరంవా॥ శ్రు॥ ఉల్బాజ్జరాయురితిశ్రుతేః- స్వదేహభూతబ్రహ్మాండావయవభూ తైర్మేవాద్యైస్సహ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇత్యర్థః॥ శ్రు॥ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రఇతిశ్రు

రాశ్చమూఢాశ్చవిశేషాస్తేనతేస్మృతాః॥ ౫౧॥ నానావీర్యాఃపృథగ్భూతాస్తతస్తేసంహతింవినా। నా
శక్నువన్ప్రజాఃస్రష్టుమసమాగమ్యకృత్స్నశః॥ ౫౨॥ సమేత్యాన్యోన్యసంయోగంపరస్పరసమాశ్ర
యాః। ఏకసంఘాతలక్ష్యాశ్చసంప్రాప్యైక్యమశేషతః॥ ౫౩॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చావ్యక్తానుగ్ర
హేణచ। మహదాద్యావిశేషాంతాహ్యండముత్పాదయంతితే॥ ౫౪॥ తత్క్రమేణవివృద్ధంసజ్జలబుద్బుద
వత్సమమ్। భూతేభ్యోఽండంమహాబుద్ధేబృహత్తదుదకేశయమ్॥ ప్రాకృతంబ్రహ్మరూపస్యవిష్ణోఃస్థాన
మనుత్తమమ్॥ ౫౫॥ తత్రావ్యక్తస్వరూపోఽసౌవ్యక్తరూపోజగత్పతిః। విష్ణుర్బ్రహ్మస్వరూపేణస్వయ
మేవవ్యవస్థితః॥ ౫౬॥ మేరురుల్బమభూత్తస్యజరాయుశ్చమహీధరాః। గర్భోదకంసముద్రాశ్చతస

స్మృతాః॥౫౧॥ఏవంతావన్మహదాదికారణానాంసర్గముక్త్వాఇదానీంతైర్మిలితైర్బ్రహ్మాండసర్గమాహనానా వీర్యాఇత్యాదిభిర్దశభిః॥నానావీర్యాఇతి॥ తతఉత్పత్త్యనంతరం- సంహతింవినాపృథగ్భూతాస్తేనానావీర్యాఅవకా శశోషణపచనాదిశక్తియుక్తాః - అతఃఅసమాగమ్యాన్యోన్యసాహాయ్యమప్రాప్య - ప్రజావిశిష్టభోగాయతనాని శరీరాణి - స్రష్టుం- నాశక్నువన్నిత్యన్వయః॥ ౫౨॥ తతః- సమేత్యేతి॥ కథంభూతాః ఏకస్సంఘాతోలక్ష్యస్సాధ్యోయే షాంతే - అతోగుణప్రధానభావేనైక్యంసంప్రాప్య॥ ౫౩॥ ఐక్యేహేతుః॥ పురుషాధిష్ఠితత్వాదితి ॥ పురుషేణఈశ్వ రేణఅధిష్ఠితత్వాత్ - ప్రధానస్యానుగ్రహేణవిశిష్టపరిణామోన్ముఖత్వేన ॥ ౫౪॥ బ్రహ్మాండోత్పత్తేఃప్రయోజనమా హ తదిత్యాదిసార్ధేన॥ తదితి॥ సమంసమవృత్తం- తతోభూతేభ్యఃతదండంక్రమేణవివృద్ధంసత్ప్రాకృతంప్రకృతికా ర్యాత్మకంహిరణ్యగర్భరూపస్యవిష్ణోఃఅనుత్తమంశ్రేష్ఠంస్థానం॥ ౫౫॥ స్థానత్వమేవాహ॥ తత్రేతి॥ అవ్యక్తస్వరూ పఃప్రకృతేఃపరః - మాయయాఽవ్యక్తరూపః - స్వయమేవస్వాతంత్ర్యేణైవతత్రవ్యవస్థితః ॥ ౫౬ ॥సజీవవదస్వాతం త్ర్యప్రవృత్తిరస్తీత్యాహ॥ మేరురితి॥ సతుజీవవత్కర్మవశాత్ - ఉల్బంవస్త్రాకారంగర్భవేష్టనం - తద్బహివేష్ట

శ్లో॥౫౭॥ యద్వహ్న్యానాసహాసృష్టం యచ్చ బ్రహ్మణాసృష్టం - తత్సర్వం తస్మిన్నండ ఏవేత్యాహ ॥ సాద్రీతి॥ సజ్యోతిః జ్యోతిశ్చక్రసహితః - లోకసంగ్రహః లోకసమూహః॥ ౫౮॥ వారీతి॥ దశగుణైః దశగుణోత్తరైః॥ ౫౯॥ అవ్యక్తేనేతి॥ ప్రాకృతైరిత్యనేన ప్రకృతేరపి లతతుణయా గ్రహణం ఛత్రిణిన్యాయాత్ ॥ ౬౦॥ తేషు ప్రజ్ఞా బుద్ధిపూర్వకసర్గాదౌ తేషు ప్రజ్ఞాంశస్యైవ గుణవశ్యత్వం - న తు విష్ణోరిత్యాహ ॥ జుషన్నితి॥ బ్రహ్మభూత్వా రజోగుణం జుషన్ - తత్రాపి స్వయం సర్వేశ్వరః న గుణవశ్యః - అపి తు స్వసంకల్పేన తేషు ప్రజ్ఞానేవ గుణవశ్యాన్ కరోతి ॥ ౬౧॥ సృష్టమితి॥ కల్పవికల్పనా బ్రహ్మాహర్వ్యవహారః - సత్త్వం ప్రాకృతగుణం శుద్ధసత్త్వ గుణం విభర్తీతి సత్త్వభృత్ ॥ శ్లో॥ గుణాదిదోషాంశ్చ మునే వ్యతీత ఇత్యుక్తేః - కించ॥ శ్లో॥ సత్త్వాదయో న సంతీశే యత్ర చ ప్రాకృతా గుణాః - న హి తస్య గుణాస్సర్వే సర్వైర్మునిగణైరపి - వక్తుం శక్యా వియుక్తస్య సత్త్వాద్యైరఖిలైర్గుణైరిత్యాదిభ్యః॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ బ్రహ్మాదీన వ్యపదిశ్య - తేషు స్వాత్మా స్వయమేవ సృష్ట్యాదికం కరోతీత్యాహ ॥ సృష్టీతి॥ సృష్టిస్థిత్యంతనిమిత్తాం బ్రహ్మవిష్ణుశివ ఇత్యేవం రూపాం సంజ్ఞాం తత్తద్రూపో భగవానేవ యాతీత్యర్థః - సర్గస్థిత్యంతకరణామితి వక్తవ్యే జీబః ప్రయోగ ఆర్షత్వాత్ సాధుః - యద్వా కర్మణి వ్యుత్పత్త్యా సంజ్ఞాయమానా సంజ్ఞా తత్తదవస్థోచ్యతే - తథా చ సర్గాదిక్రియాకరణభూతాం బ్రహ్మాదిరూపామవస్థాం యాతీత్యర్థః - కరణీమితి కరోతేః కరణే ల్యుట్ ప్రత్యయః ॥ ౬౬ ॥ తస్యాప్సుజ్యా

ప్యోపర్ణసుమహాత్మనః॥ ౫౭॥ సాద్రిద్వీపసముద్రాశ్చ సజ్యోతిర్లోకసంగ్రహః । తస్మిన్నండేఽభవద్విప్ర సదేవాసురమానుషః॥ ౫౮॥ వారివహ్న్యనిలాకాశైస్తతో భూతాదినా బహిః । వృతం దశగుణైరండం భూతాదిర్మహతా తథా॥ ౫౯॥ అవ్యక్తేనావృతో బ్రహ్మన్ తైస్సర్వైస్సహితో మహాన్ । ఏభిరావరణైరండం సప్తభిః ప్రాకృతైర్వృతమ్॥ నారికేళఫలస్యాంతర్బీజం బాహ్యదలైరివ॥ ౬౦॥ జుషన్ రజోగుణం తత్ర స్వయం విశ్వేశ్వరో హరిః । బ్రహ్మా భూత్వాఽస్య జగతో విసృష్టౌ సంప్రవర్తతే॥ ౬౧॥ సృష్టం చ పాత్యనుయుగం యావత్కల్పవికల్పనా । సత్త్వభృద్భగవాన్ విష్ణురప్రమేయపరాక్రమః॥ ౬౨॥ తమోద్రేకీ చ కల్పాంతే రుద్రరూపీ జనార్దనః। మైత్రేయాఖిలభూతాని భక్షయత్యతిభీషణః॥ ౬౩॥ సంభక్ష్య సర్వభూతాని జగత్యేకార్ణవీకృతే। నాగపర్యంకశయనే శేతే సౌ పరమేశ్వరః॥ ౬౪॥ ప్రబుద్ధశ్చ పునః సృష్టిం కరోతి బ్రహ్మరూపధృత్॥ ౬౫॥ సృష్టిస్థిత్యంతకరణాత్ బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్। స సంజ్ఞాం యా

ల్బనమాగర్భం జరాయుః - ఉత్తరం వా॥ శ్రు॥ ఉల్బాజ్జరాయురితి శ్రుతేః ॥ ౫౭ ॥ సాద్రిద్వీపేతి॥ జ్యోతిస్సూర్యాది - లోకసంగ్రహః లోకసమూహః - తస్మిన్నండే అభవత్ - సాద్రయో ద్వీపాస్సముద్రాశ్చాభవన్నిత్యర్థః ॥ ౫౮॥ అండస్యాంతస్స్థితిముక్త్వా తద్బాహ్యస్థితిమాహ ॥ వారీతి ॥ తతః కటాహరూపపృథివ్యావరణానంతరం - తద్బహిః ప్రత్యేకం వారివహ్న్యాదిభిః దశగుణముత్తరైరధికైరావృతం - పృథివ్యావరణాత్ కోటియోజనప్రమాణాత్ దశగుణం తోయావరణం - తతో దశగుణ వహ్న్యావరణం - ఇత్యేవం దశగుణోత్తరాణి పృథివ్యాద్యావరణాని సప్త - ప్రకృత్యావరణం త్వనంతపరిమితం ॥ శ్లో ॥ వహ్న్యాదిభిరావరణైరష్టభిర్బహిరావృతమిత్యుక్తేః ॥ ౫౯॥ అవ్యక్తేనేతి॥ తతః ప్రకృతిం పృథక్కృత్య ప్రాకృతైస్సప్తభిరిత్యుక్తం॥ ౬౦ ॥ తదేవం బ్రహ్మాండం స్వయం సృష్ట్వా తత్ర స్వలీలయా ప్రవిష్టస్య పరమేశ్వరస్య గుణావతారైరవాంతరసృష్ట్యాదిలీలామాహ జుషన్నిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః॥ జుషన్నితి॥ విసృష్టౌ వివిధచరాచరాదిసృష్టౌ - సంప్రవర్తతే ॥ ౬౧॥ సృష్టమితి॥ యావత్కల్పవికల్పనా బ్రహ్మాదీనామవసానం యావత్ - సత్త్వభృత్ సత్త్వగుణాధిష్ఠాతా॥ ౬౨॥ తమోద్రేకీతి॥ తమోద్రేకీత్యార్షస్సంధిః తమ ఉద్రేకవానిత్యర్థః॥ ౬౩॥ సంభక్ష్యేతి॥ పరమేశ్వరశ్శేతే॥ ౬౪॥ ౬౫॥ బ్రహ్మాద్యవతారమూలస్వరూపేణ బ్రహ్మాదిరూపాణి తద్వ్యతిరిక్తాని న భవంతీత్యాహ॥ సృష్టిస్థిత్యంతకరణాదితి॥ కరణీమితి పాఠే సృష్ట్యాదికరణం నిమిత్తం యస్యా

పాల్యసంహార్యానంతవస్త్వంతరేషుసంజ్ఞాంతరాభిధేయతయావతరతి ఇత్యాహ॥ స్రష్టేతి॥ స్రష్టారంబ్రహ్మాణం సృజ్యంచదక్షాదిగణం - సంహర్తారంరుద్రం - సంహార్యంచ త్రైలోక్యం-యుగపన్నిర్దిశ్య తద్రూపత్వవిధానాత్- సృజ్యసంహార్య భూతాద్వస్తునఃస్రష్టృసంహర్తౄణాంనవిశేష ఇతిప్రదర్శనమస్మిన్శ్లోకేవిశేషః- తస్యక్షేత్రజ్ఞకర్మానుగుణంగుణనియంతృత్వ మేవనభోక్తృత్వమిత్యాహ - స్వయంప్రభురితి । ౬౭। ఉక్తస్యసర్వతాదాత్మ్యస్య హేతుమధ్యాయాదావుక్తంపునరపిదర్శయతి॥ పృథివ్యాపఇతి॥ ఏవంభూతంయజ్జగత్ తత్స ఏవేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౬౮॥ తత్రహేతుః॥ సఏవేతి॥ సర్వభూతాత్మావిశ్వరూపోయతఇతిసర్వభూతానామయమాత్మావిశ్వంచాస్యశరీరమితియతః - అతఃసర్వంసఏవేతి - తతోబ్రహ్మాదిభూతస్థంసర్గాదికం లీలావతారరూపిణోస్యైవోపకారకంయథా. శరీరవ్యాపారఃశరీరిణోజీవస్యైవ । ౬౯। ఉక్తమర్థంనిగమయతి॥ సఏవేతి॥ సృష్ట్యాదికర్తుఃస్వస్యైవసృజ్యత్వాద్యుపపాదనమశేషమూర్తిరితి - బ్రహ్మాదీనాంసతఃస్రష్టృత్వాదికంతత్రాహ - వరదఇతి - అయమాశ్రితేభ్యోబ్రహ్మాదిభ్యఃస్రష్టృత్వాదివరప్రదః॥ శ్లో॥ తదాదర్శితపంథానౌసృష్టిసంహారకారకౌ-మయైవతేనిహతౌ ఇత్యాదేః - అత్ర అస్య తేఇతిపదద్వయంఅధ్యాహర్తవ్యం - వరేణ్యః వరణీయః । ౭౦ । ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమేంశే- ద్వితీయోధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

లోకే రాగద్వేషసత్త్వాదిగుణకస్య శరీరిణఃపరిచ్ఛిన్నస్య కర్మవశ్యస్య తత్తత్సంబంధార్హస్యైవకులాలాదేఃకర్తృత్వందృష్టం - బ్రహ్మణస్తద్విలక్షణస్య కథంజగత్సర్గాదికర్తృత్వమిత్యుచ్యతఇతిచోదయతి॥ నిర్గుణస్యేతి। ౧।

తిభగవానేకఏవజనార్దనః॥౬౬॥ స్రష్టాసృజతిచాత్మానంవిష్ణుఃపాల్యంచపాతిచ। ఉపసంహ్రియతే చాంతేసంహర్తాచస్వయంప్రభుః ॥ ౬౭॥ పృథివ్యాపస్తథాతేజోవాయురాకాశఏవచ। సర్వేంద్రియాంతఃకరణంపురుషాఖ్యంహియజ్జగత్॥ ౬౮॥ సఏవసర్వభూతేశఃవిశ్వరూపోయతోవ్యయః। సర్గాదికంతతోస్యైవభూతస్థముపకారకమ్॥ ౬౯॥ సఏవసృజ్యఃసచసర్గకర్తాసఏవపాత్యత్తిచపాల్యతే చ। బ్రహ్మాద్యవస్థాభిరశేషమూర్తిర్విష్ణుర్వరిష్ఠోవరదోవరేణ్యః । ౭౦॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమేంశే - ద్వితీయోధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

శ్రీకృష్ణాయనమః॥మైత్రేయః॥ నిర్గుణస్యాప్రమేయస్య శుద్ధస్యాప్య మలాత్మనః । కథంసర్గాదిక

ర్తాంసంజ్ఞాంయాతీత్యర్థః॥౬౬॥ స్రష్టేతి॥ స్రష్టృసృజ్యాద్యభేదశ్చనతాత్త్వికఇత్యాహ - విష్ణురేవస్రష్టా॥ శ్రు॥ ఆత్మైవేదంసర్వమితిశ్రుతేః॥ ౬౭॥ ౬౮॥ నను కథంసఏవసర్గాదికర్తేత్యుచ్యతే - పిత్రాదీనాంస్రష్టృపాలకాదీనాం దృశ్యమానత్వాత్తత్రాహ॥ సఏవేతి॥ యతస్సహరిరేవసర్వభూతానామీశఃప్రవర్తకోవిశ్వరూపశ్చ- తతోహేతోఃభూతస్థంపితృపుత్రాదిముస్థితంసర్గాదికమస్యహరేరేవోపకారకం- తత్ప్రయుక్తత్వద్విభూతేరేవవిస్తరాత్- యథాఋత్విగ్భిఃకృతంయజమానస్యైవోపకారకంతద్వదిత్యర్థః ।౬౯॥ ఉక్తంస్రష్టృసృజ్యాద్యైక్యముపసంహరన్వివక్షితమాహ॥ సఏవేతి॥ అత్తిచేతిచకారాద్యతఇతిచ బ్రహ్మాద్యవస్థాభిస్సర్గాదికర్తా అశేషమూర్తిస్సృజ్యాదిరూపఃఅతోవిష్ణురేవవరిష్ఠఃమహత్తమః శ్రేష్ఠఃపరమార్థ ఇతియావత్ - వరదశ్చ-వరేణ్యశ్చ- వరణీయః-పరమానందరూపత్వాత్॥ ౭౦॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం- ప్రథమేంశే-ద్వితీయోధ్యాయః ❋

తదేవంబ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదికర్తృత్వముక్తంతత్రశంకతేనిర్గుణస్యేత్యనేనమైత్రేయః॥ నిర్గుణస్యేతి॥ సగుణస్యసత్త్వాదిగుణరహితస్య - అప్రమేయస్య దేశకాలాద్యనవచ్ఛిన్నస్య- శుద్ధస్యాదేహస్యసహకారిశూన్యస్యేతివా- అమలాత్మనఃపుణ్యపాపసంస్కారశూన్యస్య రాగాదిశూన్యస్యేతివా - ఏవంభూతస్యబ్రహ్మణఃకథంసర్గాదికర్తృత్వమిష్యతే- ఏతద్విలక్షణస్యైవ- లోకేఘటాదిషుకర్తృత్వదర్శనాదిత్యర్థః॥ ౧॥ పరిహరతిశక్తయఇత్యాదినా

పరిహరతిశక్తయ ఇత్యాదిసార్ధేన॥ శక్తయఇతి॥ సర్వపదార్థానాంవహ్నేరౌష్ణ్యమివస్వాభావిక్యఃశక్తయఇతి తర్కైరచింత్యాఃస్వసాధకప్రమాణగోచరాస్సంతి-అతోబ్రహ్మణోపి(శ్రు)పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచేత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాజగత్సర్గాదినిమిత్తభూతాఃభావశక్తయఃస్వాభావికసామర్థ్యానిసంతిఅతోలౌకికకర్తౄణాంవైలక్షణ్యేపిసర్గాదికర్తృత్వంయుక్తం॰సర్గాద్యా ఇతిసృజ్యతేనయేతిసర్గః అకర్తరిచకారకఇతికరణేఘఞ్ప్రత్యయఃసృష్ట్యాదికరణభూతా ఇత్యర్థః-తపతాంశ్రేష్ఠేతిసంబుద్ధిః-అత్రబ్రహ్మణఃశరీరత్వమభ్యుపగమ్యశక్తిమత్వాత్కర్తృత్వముక్తం-పరమార్థతస్తుదివ్యమంగళవిగ్రహమస్త్యేవ-యద్వా-లోకేసత్త్వాదిగుణకంపరిభిన్నంచమృదాద్యుపాదానందృష్టం-దేహేంద్రియయుక్తోరాగాదిమాన్మలినశ్చకులాలాదిర్నిమిత్తం-బ్రహ్మణస్తుతద్వైలక్షణ్యాత్కథముపాదానత్వంనిమిత్తత్వంచేతి-అద్యముత్తరంతావత్-లోకేనాయంనియమః-ద్రవ్యలక్షణేహినిర్గుణమేవాది ద్రవ్యంగుణానాముపాదానందృష్టం-పరిభిన్నఏవాకాశాదిఃశబ్దాదేః-అశరీరఏవాత్మాస్వశరీరప్రేరణేనిమిత్తందృష్టః-రాగాదిరహితఏవస్థలనాకౌఅయత్నఏవాయస్కాంతాదిర్లోహభ్రమణాదౌహేతుర్దృష్టః-ఇత్యేవంస్వముక్తవ్యాప్తిభంగఇత్యభిప్రాయః-సర్వభావానాంస్వకార్యోత్పాదనశక్తయఃస్వప్రమాణసిద్ధత్వాదన్యానన్యత్వాదివికల్పైరవిచారణీయాస్సంతి-యథాగ్నేర్దాహకత్వశక్తిః-ఏవంబ్రహ్మణోజగత్సర్గాదిహేతవఃస్వాభావిక్యఃశక్తయస్సంతీతి-యథాహుః॥ శ్లో॥ నచపర్యనుయోగోస్తివస్తుశక్తేఃకథంచన-అగ్నిర్దహతినాకాశంకోత్రపర్యనువేదనా-వేదశాస్త్రవిరోధీనా-యస్తర్కేణేత్యాది॥ ౨॥ తన్నిబోధేతి॥ నారాయణాఖ్యఃసృష్టానారాయణోలోకపితామహఃబ్రహ్మే-బ్రహ్మరూపేణ॥ ౩॥ ఉత్పన్న ఇతి॥ ఉత్పన్నఇత్యుపచారేణోచ్యతే-సతునిత్యఏవ-అత్రనారాయణత్వంహేతుః-స్వేచ్ఛయైవసర్వాత్మకస్వరూపత్వాత్-తస్యకర్మానీ

తృత్వంబ్రహ్మణోప్యుపపద్యతే॥ ౧॥ శ్రీపరాశరః॥ శక్తయస్సర్వభావానాంఅచింత్యజ్ఞానగోచరాః॥
యతోతోబ్రహ్మణస్తాస్తుసర్గాద్యాభావశక్తయః॥ భవంతితపతాంశ్రేష్ఠపావకస్యయథోష్ణతా॥ ౨॥
తన్నిబోధయథాసర్గేభగవాన్సంప్రవర్తతే। నారాయణాఖ్యోభగవాన్బ్రహ్మాలోకపితామహః॥
౩॥ ఉత్పన్నఃప్రోచ్యతేవిద్వన్నిత్యఏవోపచారతః। ౪॥ నిజేనతస్యమానేనఆయుర్వర్షశతంస్మృతమ్॥

ర్ధేన పరాశరః॥ శక్తయఇతి॥ సర్వేషాంభావానాంమణిమంత్రాదీనాం-శక్తయః-అచింత్యజ్ఞానగోచరాఃఅచింత్యంతర్కానర్హంయజ్జ్ఞానంకార్యాన్యథానుపపత్తిప్రమాణకంతస్యగోచరాస్సంతి-యద్వాఅచింత్యాఃభిన్నాభిన్నత్వాదివికల్పైశ్చింతయితుమశక్యాఃకేవలమర్థాపత్తిజ్ఞానగోచరాస్సంతి-యతఏవమతోబ్రహ్మణోపితాస్తథావిధాస్సర్గాద్యాస్సర్గాదిహేతుభూతాభావశక్తయస్స్వభావసిద్ధాశ్శక్తయస్సంత్యేవ-పావకస్యదాహకత్వశక్తివత్-అతోగుణాదిహీనస్యాప్యచింత్యశక్తిమత్వాత్బ్రహ్మణస్సర్గాదికర్తృత్వంఘటత ఇత్యర్థః-తథాచశ్రుతిః-నతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతేనతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే-స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ-మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరమిత్యాది-యద్వైవంయోజనా-సర్వేషాంభావానాంపావకస్యోష్ణతాశక్తివదచింత్యజ్ఞానగోచరాఃశక్తయస్సంత్యేవ-బ్రహ్మణఃపునస్తాస్స్వభావభూతస్వరూపాదభిన్నాశ్శక్తయః॥ శ్రు॥ పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయత ఇత్యాదిశ్రుతేః-అతోమణిమంత్రాదిభిరగ్నేరుష్ణవన్నకేనచిద్విహంతుంశక్యతే-అతఏవతస్యనిరంకుశమైశ్వర్యం-తథాచశ్రుతిః॥ సవా అయమాత్మాసర్వస్యవశీసర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతిరిత్యాది-తపతాంశ్రేష్ఠేతిసంబోధయన్తవాపితపశ్శక్తిస్స్వసంవేద్యేతిసూచయతి-యతఏవం-తతోబ్రహ్మణోహేతోస్సర్గాద్యాభవంతి-నాత్రకాచిదనుపపత్తిరిత్యర్థః॥ ౨॥ తదేవంబ్రహ్మణస్సర్గాదికర్తృత్వముపపాద్య-ప్రస్తుతంబ్రాహ్మంసర్గమనువర్ణయితుమాహ॥ తన్నిబోధేతి॥ ౩॥ నను నారాయణాఖ్యఏవచేత్బ్రహ్మాకథంతర్హిహిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్తస్యోత్పత్తిరుచ్యతేత

నశరీరపరిగ్రహాద్యాహిముఖ్యోస్య తస్య కింవదాత్రా నారాయణస్త్ర విశేషేణ నారాయణాఖ్యో బ్రహ్మా ప్రాకల్పముత్ప న్న ఇత్యుపచారాదుచ్యతే - పరార్ధకాలస్థాయిత్వే నిత్యత్వాత్తస్య స్వేచ్ఛాగృహీతశరీరస్యాపి కాదాచిత్కత్వ సామాన్యమస్త్వన్నత్వోపచారః - గాత్రా నారాయణత్వం బ్రహ్మణః కౌర్మ్యే ఉక్తం ॥ శ్లో ॥ తతో వతీర్య విశ్వాత్మా దేహమా విశ్య చక్రిణః - అవాప వైష్ణవీం నిద్రామేకీభూయాథ విష్ణునే ॥ ౪ ॥ నిజేనే ॥ బ్రాహ్మేణ మానేన కాలపరిమాణేన సర్వసం స్థార్యాయుషోధిక్యాత్ తస్యాయుః పరముచ్యతే ॥ ౫ ॥ కాలేత్యా ॥ కాలేన ॥ తేన కాలేన తస్య బ్రహ్మణః పరిణామోప పాదనం - నాశరూపస్య పరిణామస్యోపపాదనం నిర్వర్తనం నిబోధ పరిమాణోపపాదనమితి పాఠే బ్రహ్మాదీనాం జీవ నేయత్తాక్లృప్తిః ॥ ౬ ॥ అన్యేషామితి ॥ అన్యేషాం చైవ పరిణామోపపాదనమితి శేషః ॥ ౭ ॥ కాలస్వరూపమాహ కాష్ఠేత్యా దినా ॥ కాష్ఠేతి ॥ మౌహూర్తికో విధిః ముహూర్తప్రకారః ॥ ౮ ॥ తావదితి ॥ యద్యపి త్రింశన్ముహూర్తాః సావనో హోరాత్రః - శుక్లకృష్ణద్విపక్షాత్మకశ్చాంద్రో మాసః ॥ ౯ ॥ తైరితి ॥ అయనద్వయాత్మకశ్చ సౌరోబ్దః తథాపి సౌ రాబ్దైరేవ యుగవ్యవహారాద్దినమాసయోరపి సౌరత్వమేవాత్రోపలక్ష్యం ౦ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥

తత్పరాఖ్యం తదర్ధం చ పరార్ధమభిధీయతే ॥ ౫ ॥ కాలస్వరూపం విష్ణోశ్చ యన్మయోక్తం తవానఘ ।
తేన తస్య నిబోధ త్వం పరిమాణోపపాదనమ్ ॥ ౬ ॥ అన్యేషాం చైవ జంతూనాం చరాణామచరాశ్చ యే ।
భూభూభృత్సాగరాదీనామశేషాణాం చ సత్తమ ॥ ౭ ॥ కాష్ఠా పంచదశాఖ్యాతా నిమేషా మునిసత్తమ । కా
ష్ఠాస్త్రింశత్కలా త్రింశత్కలా మౌహూర్తికో విధిః ॥ ౮ ॥ తావత్సంఖ్యైరహోరాత్రం ముహూ
ర్తైర్మానుషం స్మృతమ్ । అహోరాత్రాణి తావంతి మాసః పక్షద్వయాత్మకః ॥ ౯ ॥ తైః షడ్భిరయ
నం వర్షం ద్వేయనే దక్షిణోత్తరే । అయనం దక్షిణం రాత్రిర్దేవానాముత్తరం దినమ్ ॥ ౧౦ ॥ దివ్యైర్వ
ర్షసహస్రైస్తు కృతత్రేతాదిసంజ్ఞితమ్ । చతుర్యుగం ద్వాదశభిస్తద్విభాగం నిబోధ మే ॥ ౧౧ ॥ చత్వా
రి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమమ్ । దివ్యాబ్దానాం సహస్రాణి యుగేష్వాహుః పురావిదః ॥ ౧౨ ॥
తత్ప్రమాణైః శతైస్సంధ్యా పూర్వా తత్రాభిధీయతే । సంధ్యాంశశ్చాపి తత్తుల్యో యుగస్యానంతరో

త్రాహ ॥ ఉత్పన్న ఇతి ॥ ఉపచారతః స్వేచ్ఛయా ఆవిర్భావస్యాప్యుత్పత్తిసాదృశ్యాదౌపచారికమేవ ॥ ౪ ॥ తస్యాయు ర్మానమాహ ॥ నిజేనేతి ॥ నిజేన స్వకీయేన వత్సరాణాం వర్షశతం స్మృతం - పరాఖ్యం సర్వావధిస్థాయిత్వాత్ ॥ ౫ ॥ కా లేతి ॥ తేన కాలేన తస్య బ్రహ్మణః అన్యేషాం చ పరిమాణస్య జీవనకాలస్యోపపాదనం సంపాదనం నిబోధ - పాఠాంతరే పరిణామస్యావసానస్యోపపాదనమిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ అన్యేషామితి ॥ అచరాశ్చ యే తేషామపీతి శేషః ॥ ౭ ॥ తదేవం నిమేషా దిక్రమేణ నిరూపయతి కాష్ఠేత్యాదినా ॥ కాష్ఠేతి ॥ అక్షిపక్ష్మనిక్షేపసాలక్షితః కాలో నిమేషః - పంచదశ నిమేషాః ఏకా కా ష్ఠోక్తా - త్రింశత్కాష్ఠా ఏకా కలా - త్రింశత్కలా మౌహూర్తికో విధిః ముహూర్తమానప్రకారః ॥ ౮ ॥ తావదితి ॥ తా వత్సంఖ్యైస్త్రింశత్సంఖ్యాకైర్ముహూర్తైః తావంతి త్రింశదహోరాత్రాణీతి లౌకికస్సావనో మాస ఉక్తః ॥ పక్షద్వయాత్మక ఇతి చాంద్రో మాస ఉక్తః ॥ శ్లో ॥ దర్శావధిం మాసముశంతి చాంద్రమితి స్మృతేః ॥ ౯ ॥ సౌరైర్మాసైర యనప్రకారమాహ ॥ తైరితి ॥ తచ్ఛబ్దేన చాంద్రేతరమాసవిప్రకర్షాత్ సౌరా మాసా లక్ష్యంతే - సూర్యస్య మేషా దైకైకరాశిభాస్వరో మాసః - తైః షడ్భిరయనం - ద్వే అయనే ఇత్యాద్యుక్తస్సంధిః - అతః పరం దివ్యమానమాహ - అ యనమిత్యాదినా - దక్షిణాయనం దేవానాం రాత్రిః ఉత్తరాయణం దినం - ఏవం మానుషైష్షష్ట్యుత్తరత్రిశతాహోరా త్రైర్దేవానాం వర్షమితి ద్రష్టవ్యం ॥ ౧౦ ॥ వర్షైశ్చతుర్యుగమాహ ॥ దివ్యైరితి ॥ దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షసహ స్రైశ్చతుర్యుగమిత్యన్వయః ॥ ౧౧ ॥ చత్వారీతి ॥ యథాక్రమం - కృతయుగే చత్వారి సహస్రాణి - త్రేతాయాం త్రీ ణి - ద్వాపరే ద్వే సహస్రే - కలావేకం సహస్రమితి ॥ ౧౨ ॥ తత్ప్రమాణైరితి ॥ తత్ప్రమాణైస్తేషాం సహస్రాణాం

౧౫। ౧౬। ౧౭। చతుర్యుగాణామితి॥ సాధికా- కించిదూనత్రిచత్వారింశచ్ఛతాధికంపంచసహస్రందివ్యాబ్దానామధికం- అవశిష్టచతుర్యుగషట్కస్య దివ్యాబ్దసహస్రాణాంచతుర్దశాంశః - ప్రత్యేకంచతుర్యుగాణామేకసప్తతేరధికఇత్యర్థః- తేనసహితాసాధికా- సురాదీనాంశక్రసప్తర్షిమనుతత్పుత్రాణాం। ౧౮। మన్వంతరేదేవసంవత్సరసంఖ్యామాహ॥అష్టావితి॥ అధికంవినేతివక్ష్యతితదత్రాపిసంబధ్యతే। ౧౯। తస్మిన్మానుషసంవత్సరసంఖ్యామాహ॥ త్రింశదితి॥౨౦। వింశతిరితి॥ అధికంవినామన్వంతరస్యమానుషైర్వర్షైస్సేయంసంఖ్యేత్యన్వయః। ౨౧। చతుర్దశగుణఇతి॥ బ్రాహ్మఇతిబ్రహ్మణాగ్రసనాద్బ్రాహ్మః- నిమిత్తంతత్రయుచ్ఛేతఇతినైమిత్తికత్వంవక్ష్యతి। ౨౨।౨౩। ప

హిసః । ౧౩ । సంధ్యాసంధ్యాంశయోరంతర్యఃకాలోమునిసత్తమ । యుగాఖ్యస్సతువిజ్ఞేయఃకృతత్రేతాదిసంజ్ఞితః। ౧౪। కృతంత్రేతాద్వాపరశ్చకలిశ్చైతిచతుర్యుగమ్। ప్రోచ్యతేతత్సహస్రంచబ్రహ్మణోదివసంమునే। ౧౫ । బ్రహ్మణోదివసేబ్రహ్మన్మనవస్తుచతుర్దశ । భవంతిపరిమాణంచతేషాంకాలకృతంశృణు। ౧౬ । సప్తర్షయస్సురాశ్శక్రోమనుస్తత్సూనవోనృపాః। ఏకకాలేహిసృజ్యంతేసంహ్రియంతేచపూర్వవత్। ౧౭ । చతుర్యుగాణాంసంఖ్యాతాసాధికాహ్యేకసప్తతిః। మన్వంతరంమనోఃకాలస్సురాదీనాంచసత్తమ। ౧౮ । అష్టౌశతసహస్రాణిదివ్యయాసంఖ్యయాస్మృతమ్। ద్విపంచాశత్తథాన్యానిసహస్రాణ్యధికానితు । ౧౯ । త్రింశత్కోట్యస్తుసంపూర్ణాస్సంఖ్యాతాస్సంఖ్యయాద్విజ। సప్తషష్టిస్తథాన్యానినియుతానిమహామునే । ౨౦ । వింశతిశ్చసహస్రాణికాలోయమధికంవినా। మన్వంతరస్యసంఖ్యేయంమానుషైర్వత్సరైర్ద్విజ। ౨౧। చతుర్దశగుణోహ్యేషకాలోబ్రాహ్మమహస్స్మృతమ్। బ్రాహ్మోనైమిత్తికోనామతస్యాంతేప్రతిసంచరః। ౨౨। తదాహిదహ్యతేసర్వంత్రైలోక్యంభూర్భువాదికమ్। జనంప్రయాంతితాపార్తామహర్లోకనివాసినః॥

యత్ప్రమాణంచత్వారిత్రీణిద్వేచైకమిత్యుక్తంతత్ప్రమాణైస్తత్సంఖ్యైశ్శతైఃపరిమితాయుగస్య పూర్వభావినీసంధ్యోచ్యతే- తావానేవయుగానంతరభావిసంధ్యాంశః- ఏతచ్చతుర్యుగవ్యవస్థార్థముక్తంతథాచశుకః॥ శ్లో॥ సంధ్యాంశయోరంతరేణయఃకాలశ్శతసంఖ్యయోః- తదేవాహుర్యుగంతద్జ్ఞాయత్రధర్మోవిధీయత ఇతి-తదేవంయుగానాందశసహస్రాణివర్షాణితత్పూర్వోత్తరభావినాంసంధ్యాంశానాంశతైర్ద్విసహస్రే- ఏవంద్వాదశభిర్వర్షసహస్రైశ్చతుర్యుగమితిసిద్ధం।౧౩। ౧౪ । ౧౫ । మన్వంతరమానంవక్తుమాహ॥ బ్రహ్మణఇతి॥ ౧౬॥ సప్తర్షయఇతి॥ తత్సూనవఏవనృపాః- ఏకకాలేహిసృజ్యంతేఅధికారిణఃక్రియంతే- సంహ్రియంతేనిరధికారాఃక్రియంతఇత్యర్థః॥౧౭। చతుర్యుగాణామితి॥ సాధికేత్యత్రశ్లోకాః॥ ద్విచత్వారింశతాయుక్తశతేనాభ్యధికాస్తథా।దివ్యాబ్దాఃపంచసాహస్రామాసాదశదినాష్టకం- చతుర్ద్యామముహూర్తౌద్వావష్టావపికలాస్తతః। కాష్ఠాస్సప్తదశద్వౌచనిమేషౌతదనంతరం। దైవస్యైకనిమేషస్యసప్తమోభాగఇష్యతే। మానుషాబ్దాస్తులక్షాణిసార్ధాష్టందశతత్పరం। సహస్రమష్టవింశత్యాయుతాచాబ్దచతుష్కృతి। పంచవింశత్యహోరాత్రయుతామాసాశ్చషట్తథా। నాడ్యోద్వాదశతావత్యఃకలాశ్చతదనంతరం। ఏకవింశన్ముహూర్తాశ్చకలాద్వాదశతత్పరం। పంచవింశతికాష్ఠాశ్చనిమేషాదశసాధికాఇతి॥ చతుర్యుగసహస్రస్య ప్రమాణస్యబ్రహ్మదినస్య చతుర్దశధావిభాగేనప్రతిభాగమేకసప్తతిశ్చతుర్యుగాణిభవంతి- అవశిష్యతేచతుర్యుగషట్కం- తస్యచతుర్దశాంశోయథావద్గణితఃప్రతిమన్వంతరమేకసప్తతేరధికఇత్యర్థః- సురాదీనాం॥శ్లో॥ సప్తర్షయస్సురాశ్శక్రఇత్యనేనపూర్వోక్తానాంమన్వంతరాధికారిణాం॥ ౧౮।౧౯। తదేవమన్వంతరకాలంమానుషాబ్దైర్గణయతి- త్రింశత్కోట్యఇత్యాదివ్యాఖ్యాం॥ త్రింశత్కోట్యఇతి॥ నియుతానిలక్షాణి॥ ౨౦॥ వింశతిరితి॥ పూర్వోక్తమధికంకాలంవినా । ౨౧ । చతుర్దశగుణఇతి॥ బ్రాహ్మోనైమిత్తికఃబ్రహ్మనిద్రానిమిత్తః- ప్రతిసంచరఃప్రళయః। ౨౨ । తదేతి॥ భూర్భువాదికమిత్యాద్యర్థస్స్పష్టః । ౨౩ । ఏకార్ణవఇ

కార్ణవ ఇతి। త్రైలోక్యగ్రాసనదశాయాం భగవదనుప్రవేశాతిశయాత్ బృంహితః - జ్ఞానబృంహిత ఇతిపాఠేత త్రైజ్ఞ
వకర్మవాసనాజ్ఞానబృంహితః - శ్రీజన్మరహస్యే-పరశురామాదివత్ బ్రహ్మణోవతారత్వవచనాద్భగవత్సృష్టాయా
పద్మోద్భూతత్వాచ్చతస్యభోగిశయనవచనమవిరుద్ధం- అవతారత్వేహియోగిచింత్యత్వంయుజ్యతే-బలభద్రాదివత్-
అత్రాపి॥ శ్లో॥ విష్ణుర్బ్రహ్మస్వరూపేణస్వయమేవవ్యవస్థిత ఇత్యుక్తం- యద్వా॥ శ్లో॥ యథాసుప్తఃపభగవానవ్య
యాత్మేతి పవహీత్యత్రఅప్యయ్యావచనంభోగిశయ్యావ్యవధానసహం - యథాచ॥ శ్లో॥ క్షీరోదేవసతిప్రభురిత్య
త్రక్షీరోదవాసః శ్రీమదాయతనదివ్యమంటపయోగపీఠాదివ్యవధానసహః ఏవంబ్రహ్మభోగిశయ్యాగత ఇత్యత్రా
పినాభీసరోరుహవ్యవధానసహం - తథాచ శ్రీవిష్ణుధర్మే॥ శ్లో॥ ఏకార్ణవేజగత్యస్మిన్ బ్రహ్మణ్యమితతేజసి- కృష్ణ
నాభిప్రాదోద్భూతకమలోదరశాయిని - సంహృత్యవిశ్వంజలశాయినేచనమోనమఃకైటభనాశనాయ - స్వనాభిప
ద్మోదరశాయినేచబ్రహ్మస్వరూపోపగతాయదేవ - స్వనాభికమలోద్భూతకమలోదరశాయినఇతిచ - భగవతోజలశా
యిత్వంబ్రహ్మణఃపద్మోదరశాయిత్వంచోక్తం - తథాచ శ్రీహరివంశే - పూర్ణేయుగసహస్ర ఇత్యారభ్యకల్పతః
బ్రహ్మణాసహదేవానాంభగవదనుప్రవేశముక్త్వా। శ్లో॥ సహస్రశీర్షాపురుషోరుక్మవర్ణస్త్వతీంద్రియః - సు
ష్వాపసలిలేతస్మిన్నితిభగవతస్సలిలశాయిత్వముక్త్వా॥ శ్లో॥ బ్రహ్మాతుసలిలేతస్మిన్ జ్యోతిర్భూతోవచారహ। నిశా
యామివఖద్యోతః ప్రావృట్కాలేతతస్తతఇతిబ్రహ్మణస్సలిలోపలక్షితేపద్మేశయనముక్తం॥ ౨౪॥ జనస్థైరితి॥ తాం
బ్రాహ్మీంరాత్రింనైరంతర్యేణశేతే - సృజతేపునః- త్రైలోక్యమితిశేషః। ౨౫। ఉక్తమర్థంనిగమయతి। ఏవ
మితి॥ ఏవమిత్యనేనపూర్వోక్తాబ్రహ్మదివససంఖ్యావివక్షితా - తస్యవర్షాణాంశతంపరమాయుస్తస్యాయుషఃపరమి
తిసంజ్ఞేత్యర్థః॥౨౬। ఏకమితి॥ పరార్థంపరస్యార్థమిత్యర్థః। ౨౭। ౨౮। ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణు
చిత్తీయే - ప్రథమాంశే- తృతీయోఽధ్యాయః

౨౩। ఏకార్ణవేతు త్రైలోక్యే బ్రహ్మానారాయణాత్మకః। భోగిశయ్యాంగతశ్శేతే త్రైలోక్యగ్రా
సబృంహితః॥ ౨౪। జనస్థైర్యోగిభిర్దేవశ్చింత్యమానోఽబ్జసంభవః। తత్ప్రమాణాంహితాంరాత్రిం
తదంతేసృజతేపునః। ౨౫। ఏవంచ బ్రహ్మణోవర్షమేవంవర్షశతంతుతత్। శతంహితస్యవర్షా
ణాంపరమాయుర్మహాత్మనః। ౨౬। ఏకమస్యవ్యతీతంతుపరార్థం బ్రహ్మణోఽనఘ। తస్యాంతేఽభూన్మ
హాకల్పః పాద్మ ఇత్యభివిశ్రుతః। ౨౭। ద్వితీయస్యపరార్థస్యవర్తమానస్యవైద్విజ। వారాహఇతిక
ల్పోఽయం ప్రథమఃపరికీర్తితః॥౨౮। ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః

తి॥ భోగిశేషస్సఏవశయనంతద్గతస్సన్ శేతే- త్రైలోక్యగ్రాసేనబృంహితస్సంవృద్ధ ఇవ - యథాహికశ్చిద్బహుభో
జ్యంసంపాద్యయావత్తృప్తిభుక్త్వాతత్సంపాదనరతగాదిక్లేశంహిత్వాసుఖంశేతే- తద్వదిత్యర్థః- జ్ఞానబృంహితఇ
తిపాఠే త్రైలోక్యస్థైస్సజ్ఞానమనస్సాంజ్ఞైర్బృంహితః ప్రాజ్ఞావస్థాయాంసమృద్ధజ్ఞానానంద ఇత్యర్థః। ౨౪। జన
స్థైరితి॥ జనస్థైశ్చింత్యమానః-మహర్లోకస్థానామపితదాతత్రైవగతత్వాత్ -తత్ప్రమాణాంబ్రహ్మాహఃపరిమితాం
తాంరాత్రిం- నైరంతర్యేణశేతఇతిపూర్వేణసంబంధః। ౨౫। ఏవమితి॥ ఏవంభూతైరహోరాత్రైఃపక్షమాసా
దికల్పనయావర్షం॥ ౨౬। ఏకమితి॥ మహాకల్ప ఇతిఅవాంతరకల్పేభ్యఃపుష్కరప్రాదుర్భావాదిగుణైర్మహత్త్వా
న్మహాకల్పఇత్యుచ్యతే॥ ౨౭। ౨౮। ఇతిశ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపు
రాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః

౧। ౨। అథపాద్మకల్పకథావిషయాద్బ్రహ్మప్రోక్తాత్పాద్మపురాణాదనంతరం వారాహకల్పవృత్తాంతవిషయమిదం వైష్ణవంపురాణమితిదర్శయితుం ప్రాక్పరార్ధాంతే పాద్మంకల్పమనూద్యవారాహకల్పవృత్తాంతం ప్రస్తౌతి॥ అతీతకల్పేతి॥ తథోక్తంమాత్స్యే। శ్లో। ఏతదేవచవై బ్రాహ్మం పాద్మేకల్పేజగత్స్థితం। సర్వభూతాత్మకంయత్తత్పాద్మమిత్యుచ్యతేబుధైః॥ వరాహకల్పవృత్తాంతమధికృత్యపరాశరః। యాంప్రాహధర్మానఖిలాంస్తదుక్తం వైష్ణవంవిదురితి॥ సత్త్వోద్రిక్తః భగవదనుప్రవేశాతిశయాత్-తస్యైవవరాహాద్యవతారప్రసిద్ధేః॥౩। ౪। అత్ర బ్రహ్మనారాయణయోఃస్వరూపైక్యశంకాయాంమన్వాదయస్తయోరభేదపరంనారాయణవిషయంశ్లోకముదాహరంతీత్యాహ॥ ఇమంచేతి। ౫। తమేవశ్లోకందర్శయతి॥ ఆపఇతి॥ ప్రాదురాసీత్తమోనుద ఇతి ప్రకృతేః పరమకారణభూతోభగవాన్ అవినాశిత్వేన నర ఇత్యుచ్యతే-తత్సృష్టాః ఆపోనారాః- అప్భిఃసృజ్యత్వాత్తత్ప్రదర్శనపరః। శ్లో। నరాజ్జాతానితత్త్వానినారాణీతితతోవిదుః। తాన్యేవచాయనంతస్యతేననారాయణస్స్మృతఇత్యాదిదర్శనాత్ - అప్స్వాయనమప్రవిష్టస్యశరీరం॥ శ్లో॥ యదంబువైష్ణవఃకాయ ఇతివక్ష్యతి- పూర్వంబ్రహ్మసృష్టేః ప్రాక్కారణభూతేభగవతినారాయణశబ్దనిర్వచనాత్తస్యకార్యభూతాత్ బ్రహ్మణోఽభేద ఇతిభావః। ౬। తోయాంతామితి॥ తోయాంతాం సమహీమితిపాఠాంతరం- తోయానామంతోనాశోయస్యాస్తాం- అనుమానాత్ - సోపశ్యత్పుష్కరపర్ణమితిపుష్కరపర్ణలింగదర్శనాత్ జ్ఞాత్వా- నారాయణమూర్తేరన్యాం మత్స్యకూర్మాదికాంస్వతనుంయథాపురా అకరోత్ తథావారాహంరూపమాస్థితసోఽంభఃప్రవివేశేత్యన్వయః॥ ౭। ౮। వేదేతి। వేదయజ్ఞమయంరూపం

శ్రీకృష్ణాయనమః॥ శ్రీమైత్రేయః॥ బ్రహ్మా నారాయణాఖ్యోఽసౌకల్పాదౌభగవాన్యథా। ససర్జసర్వభూతానితన్మేవదమహామునే॥౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ప్రజాస్ససర్జభగవాన్ బ్రహ్మానారాయణాత్మకః॥ ప్రజాపతిపతిర్దేవో యథాతన్మేనిశామయ॥ ౨॥ అతీతకల్పావసానేనిశాసుప్తోత్థితఃప్రభుః। సత్త్వోద్రిక్తస్తదాబ్రహ్మాశూన్యంలోకమవైక్షత। ౩। నారాయణఃపరోఽచింత్యఃపరేషామపిసప్రభుః। బ్రహ్మస్వరూపీభగవాన్ అనాదిఃసర్వసంభవః। ౪। ఇమంచోదాహరంత్యత్రశ్లోకంనారాయణంప్రతి। బ్రహ్మస్వరూపిణందేవం జగతఃప్రభవావ్యయమ్॥ ౫॥ ఆపోనారాఇతిప్రోక్తా ఆపోవైనరసూనవః॥ అయనంతస్యతాఃపూర్వంతేననారాయణస్స్మృతః॥ ౬॥ తోయాంతస్థాంమహీంజ్ఞాత్వాజగత్యేకార్ణవేప్రభుః। అనుమానాత్తదుద్ధారంకర్తుకామఃప్రజాపతిః॥౭॥ అకరోత్స్వతనూమన్యాంకల్పాదిషు

పూర్వోపవర్ణితమేవబ్రాహ్మంసర్గంప్రసక్తానుప్రసక్తాంతరితంశ్రోతుకామోమైత్రేయఃపృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మేతి॥ ౧। ౨। ప్రతిజ్ఞాతంప్రజాసర్గం నిరూపయిష్యన్ - ప్రథమం తదాధారభూతాయా భూమేరుద్ధారంవక్తుమాహ॥ అతీతకల్పేత్యాదినా॥ అతీతకల్పావసానజాయాం నిశాయాంసుప్తః ప్రభాతే తస్యాముత్థితః - సత్త్వోద్రిక్తః-దృశ్యతేహి నిద్రావసానే ప్రబుద్ధానాంప్రసన్నకరణత్వలక్షణస్సత్త్వాతిశయః॥ ౩। నారాయణఇతి॥ సర్వసంభవఃవిశ్వస్రష్టా॥ ౪। బ్రహ్మణో నారాయణసంజ్ఞాంవ్యుత్పాదయతిఇమంచేత్యాదినా॥ ఇమంచేతి॥ బ్రహ్మస్వరూపిణంనారాయణంప్రతి॥ ౫। ఆపఇతి॥ బ్రహ్మస్వరూపోఽస్మిన్నర్థేనరః పురుషోత్తమః తస్మాజ్జాతా ఆపోనారాః- తదుక్తం। శ్లో। తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసుసహస్రంపరివత్సరాన్ - తేననారాయణోనామయథావఃపురుషోఽభవదితి। ౬। తతఃకిమత ఆహ॥ తోయాంతేత్యాది శ్లోకద్వయవ్యాఖ్యాం॥ తోయాంతస్థామితి॥ తోయస్యోపరిపుష్కరపర్ణందృష్ట్వాతదధిష్ఠానానుమానాత్తోయస్యాంతర్మహీంజ్ఞాత్వా- తముద్ధారంకర్తుమిచ్ఛన్ నారాయణోఽన్యాంతనుంతదుద్ధారయోగ్యామకరోదిత్యన్వయః - పురాయథామత్స్యకూర్మాదికాంతనుంకల్పాదిషుతత్తత్కార్యార్థమకరోత్ - తథాచశ్రుతిః - సోపశ్యత్పుష్కరపర్ణంతిష్ఠత్ - సోఽమన్యత- అస్తివైతత్ - యస్మిన్నిదమధితిష్ఠతీతి- సవరాహోరూపంకృత్వోపన్యమజ్జత్ - సపృథివీమధఆర్ఛత్ ఇత్యాది- అథవారాహంవపురాస్థితస్సన్ తోయంప్రవివేశేత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౭। ౮। వే

వేదయజ్ఞమయత్వేన నిరూపణీయం - వేదవైదికధర్మాభ్యాం ధార్యత ఇతి భావః - స్థితౌ స్థితః స్థితినిమిత్తమాస్థితః - స్థిరాత్మా రజసా స్థిరచిత్తః॥ ౯। జనలోకేతి। అభిష్టుతః స్తుత్యర్థముద్బోధితమహిమా - స్తూయమానా హి దేవతా - వీర్యేణ వర్ధత ఇతి న్యాయాత్। ౧౦। ౧౧। నమ ఇతి। మాముద్ధర అస్మాత్ ప్రళయాబ్ధేః - త్వత్త ఉత్థితా ఉత్పన్నా। ౧౨। త్వయేతి। త్వన్మయా త్వన్మయీ త్వదుపాదానా॥ ౧౩। నమ ఇతి। పరమాత్మాత్మన్ పురుషాదిచతూరూపవిలక్షణస్వరూప - అవ్యయ - అనిరుద్ధాదయః పురుషాచ్యుతసత్యవాసుదేవాఖ్యాః॥ ౧౪। త్వమితి। బ్రహ్మాత్మాది బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపధర। ౧౫। సంభక్షయిత్వేతి। శేషే స్వపిషి। ౧౬। ౧౭। ౧౮। యత్కించిదితి। మనసా గ్రాహ్యం సుఖాది - చక్షురాదిభిః గ్రాహ్యం రూపాది - బుద్ధ్యా పరిచ్ఛేద్యం వ్యాప్తిసంబంధజ్ఞానాదినా ప్రమాణాంతరపరిచ్ఛేద్యం। ౧౯। త్వన్మయేతి। మాధవీ మాధవస్యేయమితి మాధవీ। ౨౦। జయేతి। అఖిలజ్ఞానమయ సర్వజ్ఞ - స్థూలమయ స్థూలం జగత్తన్మయ - వ్యక్తం మహదాదితన్మయ। ౨౧। పరాపరాత్మన్నితి। పరాపరాత్మన్ ఉత్కృష్టనికృష్టయోరాత్మభూ

యథా పురా। మత్స్యకూర్మాదికం తద్వద్వారాహం వపురాస్థితః॥ ౮। వేదయజ్ఞమయం రూపం అశేషజగతః స్థితౌ। స్థితః స్థిరాత్మా సర్వాత్మా పరమాత్మా ప్రజాపతిః॥ ౯। జనలోకగతైస్సిద్ధైస్సనకాద్యైరభిష్టుతః। ప్రవివేశ తదా తోయమాత్మాధారో ధరాధరః॥ ౧౦। నిరీక్ష్య తం తదా దేవీ పాతాలతలమాగతమ్। తుష్టావ ప్రణతా భూత్వా భక్తినమ్రా వసుంధరా॥ ౧౧। పృథివ్యువాచ। నమస్తే పుండరీకాక్ష శంఖచక్రగదాధర। మాముద్ధరాస్మాదద్య త్వం త్వత్తోఽహం పూర్వముత్థితా॥ ౧౨। త్వయాహముద్ధృతా పూర్వం త్వన్మయాహం జనార్దన। తథాన్యాని చ భూతాని గగనాదీన్యశేషతః॥ ౧౩। నమస్తే పరమాత్మాత్మన్ పురుషాత్మన్నమోఽస్తు తే। ప్రధానవ్యక్తభూతాయ కాలభూతాయ తే నమః॥ ౧౪। త్వం కర్తా సర్వభూతానాం త్వం పాతా త్వం వినాశకృత్। సర్గాదిషు ప్రభో బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాత్మరూపధృత్॥ ౧౫। సంభక్షయిత్వా సకలం జగత్యేకార్ణవీకృతే। శేషే త్వమేవ గోవింద చింత్యమానో మనీషిభిః॥ ౧౬। భవతో యత్పరం రూపం తన్న జానాతి కశ్చన। అవతారేషు యద్రూపం తదర్చంతి దివౌకసః॥ ౧౭। త్వామారాధ్య పరం బ్రహ్మ యాతా ముక్తిం ముముక్షవః। వాసుదేవమనారాధ్య కో మోక్షం సమవాప్స్యతి॥ ౧౮। యత్కించిన్మనసా గ్రాహ్యం యద్గ్రాహ్యం చక్షురాదిభిః। బుద్ధ్యా చ యత్పరిచ్ఛేద్యం తద్రూపమఖిలం తవ॥ ౧౯। త్వన్మయాహం త్వదాధారా త్వత్సృష్టా త్వత్సమాశ్రయా। మాధవీమితి లోకోఽయమభిధత్తే తతో హి మామ్॥ ౨౦। జయాఖిలజ్ఞానమయ జయ స్థూలమయావ్యయ। జయానంత జయావ్యక్త జయ వ్యక్తమయ ప్రభో॥ ౨౧। పరాపరాత్మన్ సర్వాత్మన్ జయ యజ్ఞపతేఽనఘ। త్వం యజ్ఞ

తేతి। వేదయజ్ఞమయం రూపమాస్థితః - యతః అశేషజగతః స్థితౌ స్థితః - వేదయజ్ఞాధీనత్వాజ్జగత్స్థితేః। ౯। ౧౦। నిరీక్ష్యేతి। తదా - వసుంధరా తదధిష్ఠాత్రీ దేవీ - తం తుష్టావ। ౧౧। నమ ఇతి। అస్మాత్ పాతాలతలాన్మాముద్ధర - త్వత్తో హేతోరహముత్థితా ఉత్పన్నా ఉద్గతా। ౧౨। త్వయేతి। కారణమపి మమ చ గగనాదీనాం చ త్వమేవేత్యాహ - త్వన్మయేతి - త్వన్మయా ఉపాదాననిమిత్తత్వాదికం సాధయంతి। ౧౩। పరబ్రహ్మస్వరూపేణ పూర్వోక్తపురుషాదిచతూరూపేణ ప్రణమతి। నమస్త ఇతి। ౧౪। త్వమితి। బ్రహ్మాదిరూపేణ సృష్ట్యాదికర్తా త్వమితి - పాతా పాలకః। ౧౫। సంభక్షయిత్వేతి। శేష శయనం కరోషీతి శేషే। ౧౬। ౧౭। దివౌకసామపి ముముక్షూణామపి త్వమేవ భజనీయ ఇత్యాహ త్వామితి। ఏవం బ్రహ్మమూర్తిం త్వామేవారాధ్య ముక్తిం ప్రాప్తాః। ౧౮। యత్కించిదితి। మనసా గ్రాహ్యం సంకల్ప్యం - బుద్ధ్యా చ యత్పరిచ్ఛేద్యం అధ్యవసాయ్యం। ౧౯। మమ త్వదధీనత్వం లోకే ప్రసిద్ధమిత్యాహ। త్వన్మయేతి। త్వత్సమాశ్రయా త్వచ్ఛరణా త్వత్తో హేతుభిః - తత ఆరభ్య మాధవీం త్వదీయామభిధత్తే। ౨౦।
౨౧। పరాపరాత్మన్నితి। పరాపరం కారణం కార్యం చ - ఉత్కృష్టం వా - తదాత్మా గత ద్రూప - యజ్ఞఫలద స్త్వం - వక్ష

త- వషట్కారః అస్తు శ్రౌషడిత్యాదిమంత్రః ॥ ౨౨ ॥ త్వమితి ॥ యజ్ఞపురుషః యజ్ఞాధిదేవతా- తారాః కృత్తికాద్యాః నక్షత్రాణి దేవగ్రహాః ॥ ౨౩ ॥ మూర్తామూర్తమితి ॥ మూర్తం సర్వగతం ద్రవ్యం- దృశ్యం ప్రత్యక్షం ॥ ౨౪ ॥ ఏవమితి ॥ పరిఘుర్ఘురమితి వరాహజాతిధ్వన్యనుకృతిః- గర్జనం స్తోత్రానుమోదనప్రకారః ॥ ౨౫ ॥ తత ఇతి ॥ స్ఫుటం వికసితం- నీలోత్పలపత్రవత్ స్నిగ్ధశ్యామః ॥ ౨౬ ॥ ఉత్తిష్ఠతేతి ॥ తత్సంప్లవాంభ ఇతి పాఠాంతరం- తత్సంప్లవాంభః తదధికజలం- భగవన్ముఖనిశ్వాసస్య వేదమయత్వాత్ తత్ప్రేరితశీకరస్పర్శాదతిపావనత్వం ॥ శ్రుతి ॥ తస్య వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ఇత్యాదిశ్రుతేః - అంభోవిశేషణం వా పవిత్రతాపదమితి ॥ ౨౭ ॥ ప్రయాంతీతి ॥ వరాహస్య ఖురాగ్రేణ విక్షతే విదీర్ణే రసాతలే సతి అధః అండకటాహే ప్రయాంతి స్మ- కృతశబ్దసంతతి క్రియావిశేషణం- తథా శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే గంగావ్యాఖ్యాప్రస్తావే ఉక్తం ॥ శ్లో ॥ రక్ష భామాదథో యాతా రాద్రం తెజ్యసుదారుణం । తత్ర వ్యవిలయం యాతా వారాహం లోకమాగతా । వారాహాల్లోకే బ్రహ్మాండమధోర్ధ్వం భిన్నవారిహరిః ॥ ధిద్రేణ తేన సా దేవీ స్వాం యోనిం పునరాగతేతి ॥ ౨౮ ॥ ఉత్తిష్ఠత ఇతి ॥ రోమాంతరస్థా మునయ ఇతి జనలోకం యావత్తావద్రోమప్రసారణాదితి భావః- స్తువంతి స్మేతి శేషః ॥ ౨౯ ॥ తమితి ॥ తోషపరీతచేతసః తోషేణ ఆనందేన పరీతాని వ్యాప్తాని చేతాంసి మనాంసి యేషాం తే - అతి నమ్రకంధరాః ప్రీతిభారేణ - నీరతరోద్ధతేక్షణం నిర్భిశంకో

స్త్వం వషట్కారస్త్వమోంకారస్త్వమగ్నయః ॥ ౨౨ ॥ త్వం వేదాస్త్వం తదంగాని త్వం యజ్ఞపురుషో హరే । సూర్యాదయో గ్రహాస్తారా నక్షత్రాణ్యఖిలానిచ ॥ ౨౩ ॥ మూర్తామూర్తమదృశ్యంచ దృశ్యంచ పురుషోత్తమ । యచ్చోక్తం యచ్చ నైవోక్తం మయాత్ర పరమేశ్వర ॥ తత్సర్వం త్వం నమస్తుభ్యం భూయో భూయో నమో నమః ॥ ౨౪ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు పృథివ్యా పృథివీధరః । సామస్వరధ్వనిః శ్రీమాన్ జగర్జ పరిఘుర్ఘురమ్ ॥ ౨౫ ॥ తతస్సముత్క్షిప్య ధరాం స్వదంష్ట్రయా మహావరాహః స్ఫుటపద్మలోచనః । రసాతలాదుత్పలపత్రసన్నిభః సముత్థితో నీల ఇవాచలో మహాన్ ॥ ౨౬ ॥ ఉత్తిష్ఠతా తేన ముఖానిలాహతం తత్సంభవాంభో జనలోకసంశ్రయాన్ । సనందనాదీనపకల్మషాన్మునీన్ చకార భూయోపి పవిత్రతాపదమ్ ॥ ౨౭ ॥ ప్రయాంతి తోయాని ఖురాగ్రవిక్షతే రసాతలేధః కృతశబ్దసంతతి । శ్వాసానిలాస్తాః పరతః ప్రయాంతి సిద్ధా జనే యే నియతం వసంతి ॥ ౨౮ ॥ ఉత్తిష్ఠతస్తస్య జలార్ద్రకుక్షేర్మహావరాహస్య మహీం విగృహ్య । విధూన్వతో వేదమయం శరీరం రోమాంతరస్థా మునయః స్తువంతి ॥ ౨౯ ॥ తం తుష్టువుస్తోషపరీతచేతసో లోకే జనే యే నివసంతి యోగినః । సనందనాద్యా హ్యతినమ్రకంధ

ట్కారః వషడితి మంత్రస్తద్వాచ్యో వా ॥ ౨౨ ॥ త్వమితి ॥ యజ్ఞపురుషో యజ్ఞమూర్తిః యజ్ఞారాధ్యో వా- తారాః అశ్విన్యాద్యాః- అన్యాని నక్షత్రాణి- విపరీతం వా- ఉభయథాపి ప్రయోగదర్శనాత్ ॥ ౨౩ ॥ మూర్తామూర్తమితి ॥ మూర్తం సర్వగతం ద్రవ్యం- కఠినం వా- అదృశ్యమప్రత్యక్షం- తేన మో నమః- భూయో భూయ ఇత్యాదరార్థం ॥ ౨౪ ॥ ఏవమితి ॥ సామస్వర ఏవ ధ్వనిర్యస్య సః - ఇదానీం వారాహజాతిధ్వనిమనుకృత్య పరిఘుర్ఘురం తద్ధ్వన్యనుకృతం - జగర్జ వ్యనదత్ ॥ ౨౫ ॥ తత ఇతి ॥ ఉత్క్షిప్య ఉద్ధృత్య- స్ఫుటే వికసితే పద్మే ఇవ లోచనే యస్య సః- ఉత్పలపత్రసన్నిభః ఉత్పలపత్రస్నిగ్ధశ్యామః ॥ ౨౬ ॥ ఉత్తిష్ఠతేతి ॥ నిష్కల్మషాన్ అపి తాన్ మునీన్ భూయోపి పవిత్రతాపదం చకార - ప్రక్షాళయామాసేతి పాఠాంతరే- ప్రకర్షేణ క్షాళయామాస అతినిర్మలానకరోత్ ॥ ౨౭ ॥ ప్రయాంతీతి ॥ వరాహస్య ఖురాగ్రేణ విక్షతే విదీర్ణే రసాతలే సతి- తేన ద్వారేణ- అధస్తాత్ తోయాని ప్రయాంతి- కథం - కృతా శబ్దసంతతిః మహాఘోషో యథా భవతి తథా- సప్తమ్యంతపాఠే కృతా శబ్దసంతతిర్యస్మిన్ రసాతలే తస్మిన్నధః ప్రయాంతీత్యర్థః - శ్వాసానిలైరస్తాః క్షిప్తాః- జనే జనలోకే ॥ ౨౮ ॥ ఉత్తిష్ఠత ఇతి ॥ విగృహ్య విశేషేణ గృహీత్వా - రోమాంతరస్థా మునయ ఇతి జనలోకం యావత్తావద్రోమప్రసారణాదితి భావః ॥ ౨౯ ॥ తమితి ॥ తోషేణ పరీతం వ్యాప్తం చేతో యేషాం తే- తారతరో

దారేక్షణమిత్యర్థః। ౩౦। జయేతి॥ ఈశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనాం· కేశవేతి॥ శ్లో॥ క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోహం సర్వదేహినాం। ఆవాంతవాంగెసంభూతౌతస్మాత్కేశవనామవానితిమహాభారతే - ప్రసూత్యాదీనాంత్వమేవహేతుః- ఈశ్వరః నియంతా- పరమంచయత్పదంముక్తస్వరూపం- తచ్చత్వత్తోనాన్యత్ -తత్పరమంపదంత్వమేవేత్యర్థః తస్యత్వదధీనత్వాత్ । ౩౧। పాదేష్వితి॥ యజ్ఞాఅగ్నిష్టోమాద్యాః- చితయః కంకచితాద్యాశ్చయనాని ఉత్తరక్రతూత్తరవేదిస్థానీయాని॥ ౩౨॥ విలోచనఇతి॥ రాత్ర్యహనీచంద్రార్కోపలక్షితౌయాజ్ఞీయకాలౌ·సర్వాస్పదమితిపాఠేసర్వవర్ణాశ్రయత్వాత్సర్వాస్పదంబ్రహ్మప్రణవః- సటాఃస్కంధరోమాణి॥ ౩౩। స్రుక్తుండేతి॥ ప్రాగ్వంశః పత్నీశాలాయాః ప్రాగ్దేశః-సత్రం ఆసన్నోపాయచోదనాచోదితోయాగః - పూర్తంతటాకఖాతాది-ఇష్టంయజ్ఞాది। ౩౪। పదక్రమేతి॥ పదక్రమాభ్యాం ఆక్రాంతంవ్యాప్తం - అనంతంఆకాశచస్థితం- శబ్దబ్రహ్మేత్యర్థః- అతః

రాధరాధరంతారకతరోద్ధతేక్షణమ్। ౩౦ । జయేశ్వరాణాంపరమేశకేశవప్రభోసదాశంఖగదాసిచక్రభృత్। ప్రసూతినాశస్థితిహేతురీశ్వరస్త్వమేవనాన్యత్పరమంచయత్పదమ్। ౩౧। పాదేషువేదాస్తవయూపదంష్ట్ర దంతేషుయజ్ఞాశ్చితయశ్చవక్త్రే । హుతాశజిహ్వోసితనూరుహాణి దర్భాః ప్రభోయజ్ఞపుమాంస్త్వమేవ। ౩౨। విలోచనేరాత్ర్యహనీమహాత్మన్సర్వాత్మకంబ్రహ్మపరంశిరస్తే। సూక్తాన్యశేషాణిసటాకలాపోఘ్రాణంసమస్తానిహవీంషిదేవ । ౩౩ । స్రుక్తుండసామస్వరధీరనాద ప్రాగ్వంశకాయాఖిలసత్రసంధే। పూర్తేష్టధర్మశ్రవణోసిదేవసనాతనాత్మన్భగవన్ప్రసీద॥ ౩౪। పదక్రమాక్రాంతభువంభవంతమాదిస్థితించాక్షరవిశ్వమూర్తే। విశ్వస్యవిద్మఃపరమేశ్వరోసిప్ర

త్యుచ్చైఃప్రసాదోపుద్ధతేక్షణశ్చసన్నతదృష్టిఃతం·ధీరతరోద్ధతేక్షణమితిపాఠేనిర్విశంకోద్ధతేక్షణమిత్యర్థః॥ ౩౦। జయేతి॥ జయేశ్వరాణాంపరమేశ్వరః పరమితిపాఠేఈశ్వరాణాం బ్రహ్మాదీనాంపరమేశ్వరః- అతోజగతఃప్రసూత్యాదీనాంత్వమేవహేతుః-ఈశ్వరశ్చనియంతా- యచ్చపరమం పదంతదపిత్వత్తోనాన్యత్తత్త్వమేవ ప్రభోసదాపరంబ్రహ్మేత్యర్థః- పాఠాంతరంసుగమం। ౩౧। పరత్వేనస్తుత్వాప్రస్తుతావతారరూపంయజ్ఞరూపకేణస్తువంతి పాదేష్విత్యాదిత్రిభిః॥ పాదేష్వితి॥ యజ్ఞపుమాంస్త్వమేవేతిప్రతిజ్ఞా- తత్సంపాదనం పాదేష్విత్యాదిభిః- చతుస్సంఖ్యత్వాత్ యజ్ఞాంగత్వాచ్చ వేదాయజ్ఞమయస్యతస్యపాదత్వేననిరూప్యంతే- యూపవదున్నతాదంష్ట్రాయస్యసః తస్య సంబుద్ధిః హేయూపదంష్ట్ర - తవదంతేషు- యజ్ఞాఃపురోడాశాః- భక్షణార్థత్వాత్ - యజ్ఞాదంతత్వేననిరూప్యంతే-చితయః శ్యేనచితంచిన్వీతకంకచితంచిన్వీతేత్యాదిశ్రుత్యుక్తాః యజ్ఞస్థలాని- తాశ్చితయోవక్త్రస్థానీయాః- హవిర్భక్షస్థానీయత్వాత్ -ఏవంసర్వత్ర కించిత్సామ్యమూహనీయం- హుతాశోగ్నిర్జిహ్వాయస్యసః - దర్భాః తవతనూరుహాణి । ౩౨ । విలోచనఇతి॥ రాత్ర్యహనీతమఃప్రకాశధర్మకేతవవిలోచనే- నిమేషోన్మేషాభ్యాంతయోరపితమఃప్రకాశధర్మకత్వాత్ - పరంబ్రహ్మతవశిరః ఉత్తమాంగం- సూక్తానివైష్ణవాదీనిసటాకలాపః స్కంధకేసరసందర్భఃఋక్సందర్భరూపత్వాత్ - సమస్తానిహవీంషిఘ్రాణం ఘ్రాణేంద్రియః గంధవహత్వసామ్యాత్। ౩౩। స్రుగితి॥ స్రుక్తుండేత్యాదిచత్వారిసంబోధనాని- స్రుక్ జుహూః తుండంముఖంయస్య - వరాహముఖాకారత్వాత్ స్రుచః- సామస్వరఏవధీరోనాదోగంభీరోనాదోయస్య- ప్రాగ్వంశః అగ్నిశాలాయాః పూర్వభాగః॥ శ్లో॥ పూర్వభాగోగ్నిశాలాయాః ప్రాగ్వంశఃపరికీర్తితఇతివచనాత్- ప్రాగ్వంశః కాయోమధ్యభాగోయస్య - అఖిలానిసత్రాణిద్వాదశాహాదీనిసంధయోయస్య - తేషాంత్రివృత్పంచదశాద్యహస్సంపత్తిరూపత్వాత్ - పూర్తంస్మార్తోధర్మః-ఇష్టంశ్రౌతధర్మః-తౌశ్రవణేయస్యసత్వమపిసనాతనాత్మన్నిత్యమూర్తే। ౩౪। తదుపపాదయతి॥ పదక్రమేతి॥ పదక్రమేణపాదవిక్షేపేణఆక్రాంతావ్యాప్తాభూర్యేనతథాభూతం- భవంతంవిశ్వస్యాదిస్థితిం జనకంపాలకంచలక్ష్మఇత్యన్వయః- అతఃపరమేశ్వరోసి - నాథశ్చత్వమేవాసి- నాథ్యతేప్రార్థ్యతఇతినాథః అభిప్రేతమర్థంయా

కః అకారాదివర్ణాత్మకః- నాథః ప్రార్థ్యః- స్వామీవా। ౩౫। ౩౬। ౩౭। పరమార్థ ఇతి॥ పరమార్థస్సత్యః- త్వద్వ్యతిరిక్తః పరమార్థో నాస్తి॥ (శ్రు)॥ బహుస్యాం- సబ్రహ్మా సశివస్సహరిస్సేంద్రస్సోఽక్షరః పరమస్స్వరాట్- నేహ నానాస్తి- తస్మాజ్జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా- సర్వగత్వాదనంతస్య- సఏవానుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవత్- హరిరఖిలాదిభిరుదీర్యతే- హరేరన్యత్కిం చిద్వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యాదిభ్యః- తత్ర హేతుః- యేనోపాదానభూతేన త్వయైతచ్చరాచరం వ్యాప్తం- తస్య తవైవ చరాచరాత్మనో మహిమా- అతః త్వదాత్మకమేవేదం సర్వమితి- త్వదన్యః కోఽపి పరమార్థో నాస్తీతి భావః॥ ౩౮। యదేతదితి॥ యదేతజ్జగద్దృశ్యతే జ్ఞానాత్మనా త్వయాఽఽత్మతయా వ్యాప్తత్వాదేతత్తవ మూర్తం మూర్తిః- తస్మాదయోగినః త్వదాత్మకత్వానుభవసాధనయోగపరిహీనాః ఏతత్కేవలదేవమనుష్యాదిరూపమితి భ్రాంతిజ్ఞానేన పశ్యంతి। ౩౯। వస్తుతస్త్వదాత్మకస్య జగతః కేవలదేవమనుష్యాదిరూపత్వేన దర్శనమేవ న పరం భ్రమః- జ్ఞానాకారాణామాత్మనాం దేవమనుష్యాద్యర్థాకారత్వదర్శనమపి భ్రమ ఇత్యాహ॥ జ్ఞానస్వరూపమితి॥ జ్ఞానస్వరూపం జ్ఞానాత్మకమిత్యర్థః - అత్ర జ్ఞానశబ్దేన జ్ఞానగుణసారత్వాత్ ప్రత్యగాత్మోచ్యతే- నాయం శ్లోకః పరవిషయః యుష్మచ్ఛబ్దదర్శనాత్- ప్రకృతిపురుషవివేక ఏవ నాస్తి- కుతస్త్వద్దర్శనమితి భావః॥ ౪౦। యే పునర్బుద్ధిమంతః జ్ఞానస్వరూపాత్మవిదః సర్వస్య హి భగవదాత్మకత్వానుభవసాధనయోగయోగ్యపరిశుద్ధమనసశ్చ- తే దేవమనుష్యాదిప్రకృతిపరిణామవిశేషరూపమఖిలం జగచ్ఛరీరాతిరిక్తజ్ఞానస్వరూపాత్మకం త్వచ్ఛరీరం చ పశ్యంతీత్యాహ॥ యేత్వితి॥ ౪౧। ప్రసీదే

సీద నాథోఽసి చరాచరస్య॥ ౩౫॥ దంష్ట్రాగ్రవిన్యస్తమశేషమేతద్భూమండలం నాథ విభావ్యతే తే। విగాహతః పద్మవనం విలగ్నం సరోజినీపత్రమివోఢపంకమ్॥ ౩౬॥ ద్యావాపృథివ్యోరతులప్రభావ యదంతరం తద్వపుషా తవైవ। వ్యాప్తం జగద్వ్యాప్తిసమర్థదీప్తే హితాయ విశ్వస్య విభో భవ త్వమ్॥ ౩౭॥ పరమార్థస్త్వమేవైకో నాన్యోఽస్తి జగతః పతే। తవైష మహిమా యేన వ్యాప్తమేతచ్చరాచరమ్॥ ౩౮॥ యదేతద్దృశ్యతే మూర్తమేతజ్జ్ఞానాత్మనస్తవ। భ్రాంతిజ్ఞానేన పశ్యంతి జగద్రూపమయోగినః॥ ౩౯॥ జ్ఞానస్వరూపమఖిలం జగదేతదబుద్ధయః। అర్థస్వరూపం పశ్యంతో భ్రామ్యంతే మోహసంప్లవే॥ ౪౦॥ యే తు జ్ఞానవిదః శుద్ధచేతసస్తేఽఖిలం జగత్। జ్ఞానాత్మకం ప్రపశ్యంతి త్వద్రూపం పరమేశ్వర॥ ౪౧॥ ప్రసీద

చనీయశ్చాసీత్యర్థః- పదక్రమాక్రాంతమనంతమాదిస్థితం త్వమేవేతి పాఠే- భో అతుర- భో విశ్వమూర్తే- త్వయా పదక్రమైరాక్రాంతమనంతం విశ్వం- తస్మాత్త్వమేవ విశ్వస్యాదిస్థితం కారణం- పరమేశ్వరశ్చ నాథశ్చాసీతి వయం విద్మః అతః ప్రసీదేత్యన్వయః॥ ౩౫॥ కించ॥ దంష్ట్రాగ్రేతి॥ తే తవ దంష్ట్రాగ్రే విన్యస్తం స్థితమేవ భూమండలం - ఊఢపంకం ధృతపంకం- సరోజినీపత్రం సరోజపత్రమివ విభావ్యతే- కథంభూతం సరోజపత్రమివ - పద్మవనం విగాహతః ప్రవిశ్య విహరతః అర్థాత్ గజేంద్రస్య- తవైవ దంష్ట్రాగ్రే విలగ్నమిత్యర్థః॥ ౩౬। ద్యావాపృథివ్యోరితి॥ ద్యావాపృథివ్యోర్యదంతరం అంతరిక్షం తవైవ వపుషా వ్యాప్తం- జగద్వ్యాప్తిసమర్థా దీప్తయో యస్య భో తథాభూత- జగద్వ్యాపిసమస్తదీప్తే- ఇతి పాఠాంతరం సుగమం॥ ౩౭। తవ వపుషా వ్యాప్తమేవేత్యుక్తిప్రతీత వ్యాప్యాపవాదేన పరమార్థమాహుః॥ పరమార్థ ఇతి॥ అన్యశ్చేన్నాస్తి కథం తర్హి త్వయా వ్యాప్తమిత్యుక్తం- తత్రాహుః - తవైవ మహిమా మాయా ప్రభావః- కోఽసౌ- యేన మహిమ్నా వ్యాప్తమేతచ్చరాచరం జగత్ స ఏవ॥ ౩౮। వ్యాప్త్యా జగతస్తవ వైలక్షణ్యమాహుః॥ యదేతదితి॥ తవ యదేతన్మూర్తం భూతాత్మకం జీవరూపం దృశ్యతే ఏతద్ జ్ఞానాత్మనో జ్ఞానఘనస్య తవ జ్ఞానమయమేవ రూపం- జ్ఞానాత్మకం తవేతి వా పాఠః- అయోగినస్త్వజ్ఞాః భ్రాంతిజ్ఞానేన జగద్రూపం భూతమయం పశ్యంతీత్యర్థః॥ ౩౯। ఇదం వరాహరూపం త్వయా లీలయాకృతం జ్ఞానాత్మకమితి కిం వక్తవ్యం- యతో వస్తుతస్సద్రూపావ్యతిరేకాజ్జగదపి జ్ఞానమిత్యాహుః॥ జ్ఞానస్వరూపమితి॥ మోహమయసంప్లవే సంసారసాగరే॥ ౪౦॥ జ్ఞానాత్మకమేవ సర్వమిత్యత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి॥ యేత్వితి॥ జ్ఞాయతే అనేనేతి జ్ఞానం వేదాంతపురాణాది - తద్విదః

తి॥ భావాయ జగతామితి పాఠే భావాయ సద్భావాయ ॥ ౪౨ ॥ సత్త్వోద్రిక్తోసీతి॥ సత్త్వోద్రిక్తోసి అతః పరోపకారకోసి॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తస్యేతి॥ వితతత్వాత్ విస్తృతత్వాత్ మృత్పిండాకారసంస్థానత్వాత్ - మృత్పిండతా హ్యప్సు మజ్జతి నతు శరావాద్యాకారా॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ప్రాగితి॥ ప్రభావేణ సంకల్పేన - అమోఘవాంఛితః సత్యకామః॥ ౪౮॥ భూవిభాగమితి॥ భూరితి పాతాలానామప్యుపలక్షణం॥ ౪౯ ॥ బ్రహ్మరూపేతి ॥ చతుర్వక్త్రధర ఇతి హరే బ్రహ్మరూపధరతయా చతుర్వక్త్రత్వం సువచం॥ ౫౦ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ సృజ్యశక్తయః జీవానాం ప్రాచీనప్రకృతికర్మవాసనాః॥ ౫౧॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ నిమిత్తమాత్రమేనం పరమపురుషం ముక్త్వా నాన్యత్కించిద్విశేషకారణమపేక్ష

సర్వసర్వాత్మన్ వాసాయ జగతామిమామ్। ఉద్ధరోర్వీమమేయాత్మన్ శన్నో దేహ్యబ్జలోచన॥ ౪౨ ॥
సత్త్వోద్రిక్తోసి భగవన్ గోవింద పృథివీమిమామ్। సముద్ధర భవాయేశ శన్నో దేహ్యబ్జలోచన॥ ౪౩ ॥ స
ర్గప్రవృత్తిర్భవతో జగతాముపకారిణీ। భవత్వేషా నమస్తేస్తు శన్నో దేహ్యబ్జలోచన ॥ ౪౪ ॥ శ్రీ
పరాశరః ॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు పరమాత్మా మహీధరః। ఉజ్జహార క్షితిం క్షిప్రం న్యస్తవాంశ్చ మ
హాంభసి॥ ౪౫॥ తస్యోపరి జలౌఘస్య మహతీ నౌరివ స్థితా। వితతత్వాత్తు దేహస్య న మహీ యాతి సంప్లవ
మ్॥ ౪౬ ॥ తతః క్షితిం సమాం కృత్వా పృథివ్యాం సోచినోద్గిరీన్। యథావిభాగం భగవాన్ అనాదిః పరమే
శ్వరః॥ ౪౭॥ ప్రాక్సర్గదగ్ధానఖిలాన్ పర్వతాన్ పృథివీతలే। అమోఘేన ప్రభావేణ ససర్జామోఘ
వాంఛితః ॥ ౪౮॥ భూవిభాగం తతః కృత్వా సప్తద్వీపాన్ యథాతథమ్। భూరాద్యాంశ్చతురో లోకాన్
పూర్వవత్సమకల్పయత్॥ ౪౯॥ బ్రహ్మరూపధరో దేవస్తతోసౌ రజసావృతః। చకార సృష్టిం భగవాంశ్చ
తుర్వక్త్రధరో హరిః॥ ౫౦ ॥ నిమిత్తమాత్రమేవాసౌ సృజ్యానాం సర్గకర్మణి। ప్రధానకారణీభూతా
యతో వై సృజ్యశక్తయః॥ ౫౧ ॥ నిమిత్తమాత్రం ముక్త్వైవం నాన్యత్కించిదపేక్షతే। నీయతే తపతాం

శ్రేష్ఠః॥ ౪౧॥ ప్రసీదేతి॥ శ్రుతిశ్చ- సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ- ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాది - సర్వసర్వాత్మన్ జడాజడస్వరూప- వసత్యస్మిన్నితి వాసః తదర్థం- ఉర్వీముద్ధర- ఏవం కృత్వా శం సుఖం నః అస్మభ్యం దేహి - అబ్జలోచన అబ్జవత్సుప్రసన్నే లోచనే యస్య తస్య సంబుద్ధిః ॥ ౪౨ ॥ తదసాంప్రతమిదమేవ యుక్తమాహుః సత్త్వోద్రిక్తోసీత్యాది ద్వాభ్యాం॥ సత్త్వోద్రిక్త ఇతి॥ భవాయ ఉద్భవార్థం- అబ్జవచ్ఛ్రీనిలయభూతే లోచనే యస్య తత్సంబుద్ధిః॥ ౪౩॥ సర్గప్రవృత్తిరితి ॥ జగదుపకారాయ వా అస్మత్సుఖం తదేవాస్మాభిః ప్రార్థ్యత ఇతి త్వమేవ జానాసీతి పునః సంబోధయంతి- దేవాః సనందనాద్యాః యోగినః- అబ్జలోచన అబ్జే హృత్పుండరీకే లోచనం దృష్టిర్యస్య భో హృదయసాక్షిన్నిత్యర్థః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తస్యేతి॥ వితతత్వాత్ సంప్లవం నిమజ్జనం॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ప్రాగితి॥ అమోఘవాంఛితః సత్యసంకల్పః॥ ౪౮॥ భూవిభాగమితి॥ యథాతథం యథావత్ - భూరాద్యాంశ్చతురో లోకాన్యథాపూర్వం సమకల్పయత్ సంకల్పేనైవ సృష్టవాన్- పాతాలేన సహ భూరాదీనాం చతుష్ట్వం - యద్వా - మహర్లోకస్యాపి సంకర్షణముఖానలోష్మణా శూన్యతయా నష్టప్రాయాంశ్చతురో లోకాని త్యుక్తం- తథా చ శ్రుతిః- సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ - దివం చ పృథివీం చాంతరిక్షమథో స్వ ఇతి - దివః పృథగుపాదానాత్ స్వశబ్దేన మహర్లోకో గృహ్యతే॥ ౪౯॥ తదేవం భూమ్యుద్ధారాదిలోకరచనాపర్యంతామాహ రేలీలాం ఉక్త్వా- అథ తేనైవ బ్రహ్మరూపేణ కృతాం దేవాదిసృష్టిమాహ॥ బ్రహ్మరూపేతి॥ ౫౦॥ అసౌ హరిః బ్రహ్మరూపధరః రజసావృతః సృష్టిం కరోతీత్యుక్తం- తత్ర రజోగుణస్యైకమాత్రస్య క్లేశదుఃఖాదిహేతుత్వాత్ - బ్రహ్మణో నిత్యం కర్మదుఃఖిత్వాదిప్రాప్తిమాశంక్యాహ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ అసౌ హరిః బ్రహ్మరూపధరః - అయమర్థః- సృజ్యానాం సర్గే బ్రహ్మాదిర్నిమిత్తమాత్రం పర్జన్యవత్ - సన్నిధిమాత్రేణ సాధారణకారణమేవ- నతు ప్రతిసృజ్యం స్వయం వ్యాప్రియతే- యథా సన్నిధిమాత్రేణ గంధః కోపి వాయుజాయత ఇత్యత్ర॥ ౫౧॥ నిమిత్తమాత్రమితి॥ నిమిత్తం సమవధానే సతి కారణాంతరనాస్థితం - సృజ్యవస్తుస్వపరిణామ

శేవస్తుదేవాది- స్వశక్త్యాస్వకర్మభిః వస్తుతాంతత్ర(ద్రూ)పతాం- జీవకర్మాయత్తత్వాత్ విచిత్రసృష్టేః - కేవలప్రధానకారణత్వోక్తిరౌపచారికీ॥ ౫౨॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే- చతుర్థోఽధ్యాయః॥

అథవై కృతసర్గాందిస్తరేణపృచ్ఛతి॥ యథేతి॥ ౧॥ యద్గుణమితి॥ గుణాఃసత్త్వాద్యాః - స్వభావఃశీలం- రూపంఆకారః॥౨॥ ౩ ॥ సృష్టిమితి॥ యథాపురాయథాపూర్వం - సర్గాదిషుతథాచింతయతః- అబుద్ధిపూర్వకఃవిశేషధ్యానరహితః- తమోమయస్తమోగుణప్రచురః - సర్గఃనగసర్గః॥౪॥ తమఇతి॥ అవిద్యాపర్యాయాస్తమః ప్రభృతయః- మహాత్మనః - ప్రాదుర్భూతాః॥ ౫॥ ఏతత్స్వభావకతయావృక్షాదిరూపేణపంచధానగసర్గ ఇత్యాహ॥ పంచధేతి॥ జ్ఞానాల్పత్వప్రాచుర్యేణవృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణేషుతమ ఆదిస్వభావవ్యవస్థా- అప్రతిబోధనాదితినగసర్గస్య తామసత్వే హేతుః-అప్రతిబోధవానితివాపాఠః - బహిశ్శబ్దాదిషు- అంతస్సుఖాదిషుచ- అప్రకాశవాన్ ప్రకృష్టజ్ఞానరహితః - జలాద్యాదానక్షతభగ్నసంరోహణదోహళాదిభిర్వృక్షాదీనాంకించిత్ జ్ఞాతృత్వసిద్ధేః ॥ శ్లో॥ అంతశ్శేషస్వశక్త్యావస్తువస్తుతామ్॥౫౨॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రథమాంశే- చతుర్థోఽధ్యాయః. ❀❀❀

మైత్రేయః॥ యథాససర్జ దేవోఽసౌ దేవర్షిపితృదానవాన్। మనుష్యతిర్యగ్వృక్షాదీన్ భూవ్యోమసలిలౌకసః॥ ౧॥ యద్గుణంయత్స్వరూపంచ యత్స్వభావంజగద్ద్విజ। సర్గాదౌసృష్టవాన్ బ్రహ్మాతన్మమాచక్ష్వవిస్తరాత్। ౨। శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయకథయామ్యేతత్ శృణుష్వ సుసమాహితః। యథాససర్జ దేవోఽసౌ దేవాదీనఖిలాన్ విభుః॥౩॥ సృష్టించింతయతస్తస్య సర్గాదిషుయథాపురా। అబుద్ధిపూర్వకస్సర్గః ప్రాదుర్భూతస్తమోమయః। ౪ । తమోమోహో మహామోహస్తామిస్రోహ్యంధసంజ్ఞితః। అవిద్యాపంచపర్వైషా ప్రాదుర్భూతామహాత్మనః॥ ౫ । పంచధావస్థితస్సర్గో

శక్త్యైవవస్తూనాంస్థూలరూపతాంనీయతే - నిమిత్తాదన్యత్ స్థూలరూపపరిణామార్థంనాపేక్షతే - యథాతృణాదిబీజేషుసూక్ష్మాత్మనాస్థితం అంకురాది- పర్జన్యేసతిస్వపరిణామశక్త్యైవయథాతథాపరిణమతేతద్వత్ - అతోనోక్తదోషప్రసంగఇత్యర్థః॥ ౫౨॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్నశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమాంశే చతుర్థోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

తతఃక్షితింసమాంకృత్వా పృథివ్యాంసోఽచినోద్గిరీన్ - యథావిభాగం యథాస్థానంప్రాక్సర్గదగ్ధానఖిలాన్ పర్వతాంశ్చ బ్రహ్మరూపధరోదేవస్సృష్టించకారేత్యుక్తం - తత్ప్రకారంజిజ్ఞాసుఃపృచ్ఛతియథేత్యాదిద్వాభ్యాం మైత్రేయః॥ యథేతి॥ భూవ్యోమసలిలాన్యోకాంసిస్థానానియేషాంతాన్ । ౧॥ యద్గుణమితి ॥ యద్గుణమిత్యాదిగుణస్సత్త్వాదిః - స్వభావశ్శాంతఘోరత్వాదిః-రూపంద్విపాచ్చతుష్పాదాద్యాకారం- యాదృగ్గుణశీలాకారమిత్యర్థః॥౨॥౩॥ అవిద్యాంవినాసృష్టిమసంభవాత్ ప్రథమమవిద్యావిభాగమాహ ॥ సృష్టిమితి॥ అబుద్ధిపూర్వకఃఅనవధానమూలః - తమోమయఃఅవిద్యావృత్తిరూపః । ౪॥ తదేవాహ॥ తమఇతి॥ అంధసంజ్ఞితఃఅంధతామిస్రః - పంచపర్వాణివృత్తివిశేషాయస్యాస్సా - తత్ర - తమోదేహాదావనాత్మన్యాత్మాభిమానః - మోహస్తత్సంబంధిషుపుత్రాదిషుస్వాప్యమస్మీత్యభిమానః - మహామోహశ్శబ్దాదిభోగస్పృహా - తామిస్రస్తత్ప్రతిఘాతేక్రోధః- అంధతామిస్రోవినాశాదిశంకయానిత్యంత్రాసః ఏతేపంచవిపర్యయాః పాతంజలేక్లేశశబ్దేనోక్తాః అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశాఃపంచక్లేశాఇతి। ౫॥ తదేవమవిద్యాయాముద్భూతాయాంసత్యాం - ప్రథమమత్యంతతమోమయంస్థావరసర్గమాహపంచధేత్యాదిసార్ధేన ॥ పంచధేతి ॥ తస్యసృష్టింధ్యాయతః - నగాత్మకఃస్థావరరూపస్సర్గః- పంచధావస్థితః॥ శ్లో॥ వృక్షగుల్మలతావీరుత్సముస్తాస్తృణజాతయఇతి॥ పంచమాంశేవక్ష్యమాణపంచప్రకారోజాతఇత్యర్థః - తస్యసామాన్యలక్షణం - అప్రతిబోధవానహమితిపరా

స్వంజ్ఞాభవంత్యేతేసుఖదుఃఖసమన్వితాఇత్యాదేశ్చసంవృతాత్మాతమసాసంవృతచైతన్యః॥ ౬। ముఖ్యాఇతి॥ ముఖ్యాః తిర్యగాదిసర్గస్యాద్యౌజాతాః॥ ౭। తమితి॥ అసాధకంకర్మానధికారాత్పుంసారాద్యప్రవర్తకం॥ ౮। తస్యేతి॥ తిర్యక్స్రోతాః వాయువత్తిర్యక్ప్రవృత్తః - పార్శ్వాభ్యాముత్పన్న ఇతివా॥ ౯। పశ్వాదయఇతి॥ అవేదనఃఅవివేకినః- ఉత్పథగ్రాహిణఃమాతృగమనాదిమార్గగతాః-అజ్ఞానేసమ్యక్జ్ఞానాభావేపిసమ్యక్జ్ఞానమానినః॥౧౦॥అహంకృతాఇతి॥ అహంకృతాః అవలిప్తాః-అహంమానాస్తద్ధేతుశరీరాభిమానినః- అష్టావింశద్వధాత్మకాః అష్టావింశతిఃశక్తివధాః వాయుస్తాః॥ శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియవధానవధాంభాదయస్తథా- అష్టౌచతారకాద్యాశ్చతేషాంశక్తివధాఃస్మృతాఇతి- ఇంద్రియవైకల్యమేకాదశవిధం- బాధిర్యం- త్వగ్దోషః-అంధ్యం- వైరస్యం- నాసాధ్వంసః- మూకత్వం-కుణిత్వం- పంగుత్వం-క్లైబ్యం-ఉదావర్తః-జడత్వంచేతిఅంభాదినవతుష్టీనాంతారకాద్యష్టసిద్ధీనాంచవైకల్యంనప్తదశవిధం- బుద్ధివధాఖ్యంవైకల్యంతిరశ్చాంప్రాయికమిత్యర్థః- తత్రాష్టవిధాయాంప్రకృత్యాంచిత్తలయాన్ముక్తోస్మీతితుష్టిరంభాఖ్యా- సంన్యాసవేషోపాదానమాత్రాత్ కృతార్థోస్మీతితుష్టిఃసలిలాఖ్యా - కాలాంతరేసేత్స్యతీతితుష్టిరోఘాఖ్యా- భాగ్యాదేవసేత్స్యతీతితుష్టిర్వృష్ట్యాఖ్యా- ఏతాఃప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యలక్షణాఆధ్యాత్మిక్యశ్చత

ధ్యాయతోప్రతిబోధవాన్। బహిరంతశ్చాప్రకాశస్సంవృతాత్మానగాత్మకః॥ ౬। ముఖ్యానగాయత
శ్చోక్తాముఖ్యసర్గస్తతస్త్వయం॥ ౭। తందృష్ట్వాసాధకంసర్గమమన్యదపరంపునః॥౮। తస్యాభిధ్యా
యతస్సర్గస్తిర్యక్స్రోతాభ్యవర్తత। యస్మాత్తిర్యక్ప్రవృత్తిస్సతిర్యక్స్రోతాస్తతస్స్మృతః॥ ౯।
పశ్వాదయస్తేవిఖ్యాతాస్తమఃప్రాయాహ్యవేదినః। ఉత్పథగ్రాహిణశ్చైవతేజ్ఞానేజ్ఞానమానినః॥
౧౦। అహంకృతాఅహంమానాఅష్టావింశద్వధాత్మకాః। అంతఃప్రకాశాస్తేసర్వేహ్యావృతాశ్చపరస్ప

రశూన్యాః- బహిశ్శబ్దాదివిషయేఅంతస్సుఖాదౌచ అప్రకాశఃజ్ఞానశూన్యః- సంవృతాత్మామూఢస్వభావః॥ ౬। ముఖ్యాఇతి॥ ముఖమివప్రథమంబ్రహ్మణస్సర్గేభవంతీతిముఖ్యాః- నగాఃస్థావరాః- అతఏవపర్వతానాంస్థావరత్వేపి బ్రహ్మసర్గాత్ ప్రాగేవవరాహేణసృష్టత్వాత్ నాత్రానుప్రవేశ ఇతిపంచికాయుక్తం- యద్వా- పర్వతానాంపక్షచ్ఛేదనిమిత్తమాగంతుకం- అతఃస్థావరత్వంనస్వాభావికమితినాత్రానుప్రవేశః॥ ౭। ముఖ్యసర్గాపరితోషేణసర్గాంతరంధ్యాయతస్తస్మాత్కించిదుత్కృష్టస్తిర్యక్సర్గోజాయత ఇత్యాహ॥ తందృష్ట్వేత్యాదిపాదైస్త్రిభిః॥ తమితి॥ అసాధకంపురుషార్థప్రవృత్తిశూన్యందృష్ట్వా- అపరంసర్గం- అమన్యతదధ్యావిత్యర్థః- అమన్యతపరంపునరితిపాఠస్సాధుః॥ ౮। తస్యేతి॥ తిర్యక్స్రోతాభ్యవర్తతేత్యత్రసంధిరార్షః- యస్మాత్తిర్యక్ప్రవృత్తిస్తిర్యగాహారసంచారేణప్రవృత్తిఃప్రకృష్టావృత్తిఃజీవనంయస్యసః॥ ౯। పశ్వాదయఇతి॥ పశ్వాదయ ఇత్యాదిశబ్దేనపక్ష్యాదిగ్రహణం - తమఃప్రాయాస్తమోధికాః -అవేదినఃఅనుసంధానశూన్యాః- తథాచశ్రుతిః-అథేతరేషాంపశూనామశనయాపిపాసేఏవాభివిజ్ఞానంనవిజ్ఞాతంవదంతినవిజ్ఞాతంపశ్యంతినవిదుశ్శ్వస్తనంనలోకావితి- ఉత్పథగ్రాహిణఃఉన్మార్గవర్తినః-భక్ష్యాభక్ష్యాగమ్యాగమనాదివివేకరహితాఇత్యర్థః -అజ్ఞానేవిపర్యయజ్ఞానేసమ్యక్జ్ఞానాభిమానినః॥ ౧౦। అహంకృతాఇతి॥ అహంకృతాఃసాహంకారమేవకృతంకర్మయేషాంతే- అహంమానాస్సాహంకారఏవమానః అవబోధోయేషాంతే- అష్టావింశద్వధాత్మకాః అష్టావింశతివధస్వభావాః- అంతస్సుఖాదావేవప్రకాశః ప్రకృష్టంజ్ఞానంయేషాంతే- ఆవృతాశ్చపరస్పరం అన్యోన్యాభిజాత్యస్వభావాద్యనభిజ్ఞాః- అష్టావింశతివధాస్సాంఖ్యోక్తాః॥శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియవధాస్సహబుద్ధివధైరశక్తిరుద్దిష్టాః- సప్తదశధాతుబుద్ధేర్విపర్యయాత్తుష్టిసిద్ధీనాం- ఆధ్యాత్మికాశ్చతస్రఃప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాః- బాహ్యావిషయోపరమాత్పంచనవతుష్టయోభిహితాః- ఊహశ్శబ్దోధ్యయనందుఃఖవిఘాతాస్త్రయస్సుహృత్ప్రాప్తిః-దానంచసిద్ధయోష్టౌసిద్ధేఃపూర్వోంకుశస్త్రివిధః-అయమర్థః-

ప్రస్తుష్టయః - అర్థస్యార్జనే రక్షణే క్షయే భోగే భోగావైతృష్ణ్యే చ క్లేశాదిదోషదర్శనాత్ అర్థార్జనాదివిరక్తో ముక్తోఽస్మీతి తుష్టయస్సుతారసుపారసునేత్రమారీచకోత్తమాఖ్యాః పంచ బాహ్యాః - అర్జనరక్షణక్షయేషు క్లేశః - భోగే తృప్త్యభావదోషః - భోగావైతృష్ణ్యే పాపాదిదోషః - అనుపదిష్టైరేవ బుద్ధ్యాదినా ఊహస్తారాఖ్యా సిద్ధిః - ప్రాసంగికాచ్ఛబ్దశ్రవణాత్ లోకయాత్రాదర్శనాద్వా అర్థజ్ఞానం సుతారాఖ్యా - గురూపదేశేనైవ తతోఽధికార్థజ్ఞానం తారాయంత్యాఖ్యా - తాపత్రయజయలాభాస్తిస్రో మోదప్రముదితమోదమానాఖ్యాః - తత్రాధ్యాత్మికస్యాయుర్వేదేన జయః - ఆధిభౌతికస్య లౌకికైరుపాయైర్జయః - ఆధిదైవికస్య ప్రతిశ్రయాచ్ఛాదనప్రతిష్ఠాదానశయ్యాకౌతుకమంగళాచరణాదినా జయః - మిత్రయోగవశాదర్థసిద్ధిరధిగమ్యాఖ్యా విద్వత్తపస్వి శుశ్రూషాలబ్ధార్థసిద్ధిస్సదాప్రముదితాఖ్యేత్యష్టౌ సిద్ధయః నవ తుష్టయః ఇంద్రియాణాం శక్తయశ్చ మోక్షాంతరాయాః - ఉక్తంచ సాంఖ్యే॥ శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియవధాస్సహ బుద్ధివధైరశక్తిరుద్దిష్టాః - సప్తదశధా తు బుద్ధేర్విపర్యయాత్ తుష్టిసిద్ధీనాం - ఆధ్యాత్మికాశ్చతస్రః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాః - బాహ్యా విషయోపరమాత్పంచ నవ తుష్టయోఽభిహితాః - ఊహశ్శబ్దోఽధ్యయనం దుఃఖవిఘాతాస్త్రయః సుహృత్ప్రాప్తిః - దానంచ సిద్ధయోఽష్టౌ సిద్ధేః పూర్వోఽంకుశస్త్రివిధ ఇతి - త్రివిధః విపర్యయోఽశక్తిస్తుష్టిరితి - సిద్ధేర్మోక్షస్య - అంకుశః - అంతరాయః అవృతాః పరస్పరం పితృపుత్రత్వాదిసంబంధానభిజ్ఞాః॥౧౧॥ తమితి॥ ఊర్ధ్వస్రోతాః అప్రవృత్తభూమికః - సాత్త్వికోర్ధ్వమిత్యార్షస్సంధిః - ఊర్ధ్వమవర్తతస్య లోకే అవర్త

రమ్॥ ౧౧॥ తమప్యసాధకం మత్వా ధ్యాయతోఽన్యస్తతోఽభవత్। ఊర్ధ్వస్రోతాస్తృతీయస్తు సాత్త్వి

ఇంద్రియవధా ఏకాదశ - అంధబధిరత్వాదిరూపాత్ వైకల్యాత్ స్వార్థగ్రహణాశక్తిరూపాః - తుష్టీనాం నవానాం సిద్ధీనాంచాష్టానాం వైకల్యాత్ సప్తదశధా బుద్ధేర్వధః - త ఏవమష్టావింశతివధాస్తామసాః పశ్వాదయః - యద్యపి మనుష్యాదీనామింద్రియాద్యశక్తయస్సంభవంతి తథాపి - తిరశ్చాంతదాధిక్యాదేవముక్తం - తత్ర నవ తుష్టీరాహ - ఆధ్యాత్మికాః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాశ్చతస్రస్తుష్టయః - తత్రాష్టవిధప్రకృత్యాం చిత్తలయాన్ముక్తోఽస్మీతి ప్రకృత్యాఖ్యా తుష్టిః - సంన్యాసవేషోపాదానమాత్రాత్ కృతార్థోఽస్మీతి తుష్టిరుపాదానాఖ్యా - కాలత ఏవ సేత్స్యతి - కిం ధ్యానక్లేశేనేతి తుష్టిః కాలాఖ్యా - భాగ్యోదయాత్సేత్స్యతీతి తుష్టిర్భాగ్యాఖ్యా - ఏతాశ్చాత్మానమధికృత్య భవంతీత్యాధ్యాత్మికాః తుష్టయశ్చతస్రః - అర్థానామార్జనరక్షణవ్యయాదిదోషదర్శనేన శబ్దాది పంచవిషయోపరమాత్పంచ తుష్టయో బాహ్యవిషయత్వాత్ బాహ్యాః - ఏవం నవ తుష్టయోఽభిహితాః - అష్టౌ సిద్ధీరాహ - ఊహ ఇతి - ఉపదేశానపేక్షమేవార్థోన్నయనమూహసిద్ధిః - ప్రాసంగికాచ్ఛబ్దశ్రవణాదర్థజ్ఞానం శబ్దసిద్ధిః - గురూపదేశాదేవ తతోఽధికార్థజ్ఞానమధ్యయనసిద్ధిః - దుఃఖత్రయవిఘాతాస్తిస్రస్సిద్ధయః - సుహృత్ప్రాప్తిర్లాభార్థసిద్ధిః - విద్వత్తపస్విశుశ్రూషాలబ్ధార్థసిద్ధిః దానమిత్యేతా అష్టౌ సిద్ధయః - అయం చ ఇంద్రియాశక్తితుష్టిసిద్ధిరూపస్త్రివిధః - సిద్ధేర్ముక్తేః పూర్వోఽంకుశః ప్రతిఘాత ఇతి - ఏవం శ్లోకత్రయస్యార్థః - ఆసాంచ తుష్టిసిద్ధీనాం అంభాఖ్యా సలిలా చేత్యాది పారిభాషికం సంజ్ఞాంతరం తత్తదవాంతరభేదశ్చ విస్తరభయాన్న లిఖ్యతే - అష్టావింశద్విధాత్మికా ఇతి వా పాఠః - తదా తు భాగవతోక్తాః నవ ద్విశఫాః - షడేకశఫాః - త్రయోదశ పంచనఖాః ఇత్యష్టావింశతిర్భేదా గ్రాహ్యాః - తదుక్తం॥ శ్లో॥ గౌరజో మహిషః కృష్ణసూకరో గవయో రురుః - ద్విశఫాః పశవశ్చేమే అవిరుష్ట్రశ్చ సత్తమ। ఖరోఽశ్వోఽశ్వతరో గౌరశ్శరభశ్చమరీ తథా। ఏతే చైకశఫాః క్షత్తః శృణు పంచనఖాన్ పశూన్ - శ్వా సృగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జారశ్శశశల్యకౌ। సింహః కపిర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయ ఇతి ॥ ౧౧ ॥ తిర్యక్స్రోతఃపరితోషేణ ధ్యాయతో దేవసర్గోఽభూదిత్యాహ తమప్యసాధకమిత్యాది త్రిభిః॥ తమితి॥ ఊర్ధ్వముపరి దేవా హి దేవస్రోతః ఆహారగ్రహణం యస్య సః - అమృతదర్శనాదేవ తృప్తిః తథా చ శ్రుతిః॥ న హ వై దేవా అశ్నంతి న పిబంత్యేతదేవామృతం దృష్ట్వా తృప్యంతీతి - సా

త| ౧౨| తఇతి॥ సుఖప్రీతిబహులాః-విషయానుభవదశాసుఖం-తజ్జనితానివృత్తిః ప్రీతిః - ప్రకాశాః ప్రకృష్టజ్ఞానా జ్ఞాననిరోధరహితాః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తతఇతి॥ ముఖ్యసర్గాదిసంభవానాం సర్గాణాం తేతథోక్తాః॥౧౫॥ తథేతి॥ సత్యాభిధ్యాయినః సదాసత్యసంకల్పస్య - అవ్యక్తాదిత్యేతచ్ఛరీరోపాదానవృత్తివ్యాద్యాప్యాయనద్వారా - సర్వసర్గేష్వపిసమం॥ శ్లో॥ అవ్యక్తాజ్జాయతేచాస్యమనసాయద్యదిచ్ఛతి। వశీకృతత్వాత్త్రైగుణ్యాత్సాపేక్షత్వాత్స్వభావతఇతివాయూక్తేః - సాధకః అగ్నౌప్రాస్తాహుతిరిత్యాదిప్రకారేణయజ్ఞాదినాలోకసాధకః॥౧౬॥ యస్మాదితి॥ అర్వాగ్భూమావ్యవర్తంతవ్యవర్తంతేతిపాఠాంతరం। ౧౭। ౧౮। ఇతీతి॥ పంచత్రైతినగాదయశ్చత్వారః అవిద్యావధతుష్టిసిద్ధిరూపోవాంతరీయకోనుగ్రహసర్గఏకః. అత్రవాయుః - అష్టమోనుగ్రహస్సర్గస్సచతుర్ధావ్యవస్థితః- విపర్యయేణాశక్త్యాచసిద్ధ్యాతుష్ట్యాతథైవచ - స్థావరేషువిపర్యాసాత్తైర్యగ్యోనిష్వశక్తితః - సిద్ధ్యాత్మనామనుష్యేషుతుష్ట్యాదేవేషుకృత్స్నశః ఇతితస్యతస్యతత్త్వంవిపర్యయాదితరేషామనుగ్రాహకత్వం. దేవసర్గాంతర్భూతఃకుమారసర్గఇత్యేకే. సత్తాత్రైతిపాఠేనగాదయశ్చత్వారః మహదాదయస్త్రయఇతి - అథానుగ్రహకౌమారౌవివరితుముక్తాన్సర్గాననువదతి - ప్రథమఇతి- బ్రహ్మస్వరూపేణావస్థితస్యపరబ్రహ్మణః- తుశబ్దేనైతత్సూచితం-

కోర్ధ్వమవర్తత। ౧౨। తేసుఖప్రీతిబహులా బహిరంతశ్చనావృతాః। ప్రకాశాబహిరంతశ్చ ఊర్ధ్వస్రోతోద్భవాః స్మృతాః॥ ౧౩॥ తుష్టాత్మానస్తృతీయస్తు దేవసర్గస్తుసంస్మృతః। తస్మిన్సర్గేభవత్ప్రీతిర్నిష్పన్నే బ్రహ్మణస్తదా॥ ౧౪॥ తతోన్యంసతదాదధ్యౌ సాధకంసర్గముత్తమమ్। అసాధకాంస్తుతాన్ జ్ఞాత్వా ముఖ్యసర్గాదిసంభవాన్। ౧౫। తథాభిధ్యాయతస్తస్య సత్యాభిధ్యాయినస్తతః। ప్రాదుర్బభూవతదావ్యక్తాదర్వాక్స్రోతాస్తుసాధకః॥ ౧౬। యస్మాదర్వాగ్వ్యవర్తంత తతోర్వాక్స్రోతసస్స్మృతాః। తేచప్రకాశబహులాస్తమోద్రిక్తారజోఽధికాః॥ ౧౭॥ తస్మాత్తేదుఃఖబహులాభూయోభూయశ్చకారిణః। ప్రకాశాబహిరంతశ్చ మనుష్యాస్సాధకాస్తుతే॥ ౧౮। ఇత్యేతే

త్త్వికోర్ధ్వంసాత్త్వికంసుఖప్రకారాదికం ఊర్ధ్వమధికంయథాభవత్యేవమవర్తత। ౧౨। తదేవాహ। తఇతి॥ సుఖంవిషయేంద్రియయోగజం - ప్రీతిః తన్నిమిత్తోహర్షస్సత్త్వాధిక్యాత్ - సుఖప్రీతిబహులాయేషాం। ౧౩॥ తుష్టాత్మానఇతి॥ తస్మిన్సర్గేసుందరత్వాత్ప్రీతిరభవత్। ౧౪॥ తత్రాప్యపరితోషేణమనుష్యసర్గంకృతవానిత్యాహతతోన్యమిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౧౫॥ తథేతి॥ సత్యాభిధ్యాయినస్సత్యసంకల్పస్య - భగవద్ధ్యానశీలస్యేతివా - అవ్యక్తాదితి ముఖ్యాదిసర్గేష్వపిసమానంతేష్వపితస్యానుస్యూతత్వాత్ - తథాచవాయుః॥ శ్లో॥ అవ్యక్తాజ్జాయతేచాస్యమనసాయద్యదిచ్ఛతి। వశీకృతత్వాత్త్రైగుణ్యాత్సాపేక్షత్వాత్స్వభావతఇతి॥ ౧౬॥ యస్మాదితి॥ యస్మాదర్వాగధఃప్రవిష్టేనాహారేణవ్యవర్తంత।౧౭।తస్మాదితి॥ తస్మాత్తమఉద్రేకాద్దుఃఖబహులాః - రజోధికత్వాత్ భూయోభూయశ్చకర్మశీలాః- ప్రకాశబహులత్వాత్ బహిరంతశ్చప్రకాశాః ప్రకృష్టజ్ఞానాః- సాధకాః కర్మజ్ఞానాధికారిత్వాత్॥ ౧౮॥ ఇతీతి॥ పంచత్రైతి - ద్వితీయాధ్యాయోక్తేస్సప్తమహదాదిసర్గాః - తథాహి - ఇంద్రియదేవతాసర్గస్యబాహ్యదేవతాసర్గస్యచదేవతాసర్గత్వేనైక్యం -ఇంద్రియసర్గేణసహాభేదశ్చవివక్ష్యతే-అహంకారావిద్యాసర్గయోరబుద్ధిభేదత్వాత్ - బుద్ధ్యాత్మకమహత్తత్త్వాంతర్భావః - భౌతికబ్రహ్మాండసర్గస్య చభూతసర్గాంతర్భావః - ఏవంచసతిమహత్తత్త్వభూతేంద్రియసర్గాస్త్రయః - ముఖ్యతిర్యఙ్మనుష్యసర్గాశ్చత్రయః - ఇత్యేవంషడేతేసర్గాఃకథితాఇత్యర్థః - తానేవకించిదవాంతరభేదవివక్షయానవధావివృణ్వన్నాహ - ప్రథమోమహతఇత్యాదినా - విరాట్సమష్టిశరీరాభిమానినోబ్రహ్మణఃమహత్తత్త్వంసమష్టిశరీరభూతోసౌబ్రహ్మసర్గోవిజ్ఞేయఇత్యర్థః - యద్వా - త్రి

అహంకారస్య మహత్యంతర్భావః - భూతికస్యాండస్య భూతసర్గాంతర్భావః॥ ౧౯।౨౦। ౨౧।౨౨।౨౩। అష్టమ ఇతి॥ సాత్త్వికస్తామసశ్చ స ఇతి - తత్ర విపర్యయాశక్తీ తామస్యౌ - సిద్ధితుష్టీ సాత్త్విక్యౌ - ఏతే ముఖ్యాదయః పంచ వైకృతాః వికృతికృతత్వాత్ - మహదాద్యాస్త్రయః ప్రాకృతాః - ప్రకృతికృతత్వాత్ ।౨౪। ప్రాకృత ఇతి॥ ప్రాకృతో వైకృతశ్చేతి కౌమారో ద్వివిధః - సనత్కుమారాదిరూపో నీలలోహితకుమారరూపశ్చ - తత్ర ప్రథమః ప్రాకృతప్రళయావసానసృష్టత్వాత్ప్రాకృతః - ద్వితీయః కల్పాదౌ బ్రహ్మణా సృష్టత్వాద్వైకృతః - అతః కౌమారః ప్రాకృతో వైకృతశ్చ - ఏషు మహదాద్యాస్త్రయః - ప్రజాపతేర్విష్ణోస్స్వరూపేణావస్థితస్య - అన్యే బ్రహ్మరూపేణావస్థితస్యేతి విభాగః॥ ౨౫॥ ౨౬। ౨౭। కర్మభిరితి। భావితాః వాసితాః బ్రహ్మరూపేణ వాసతా - ఖ్యాత్యా పూర్వజ్ఞానవాసనయా।౨౮।

కథితాస్తు సర్గాష్షడేతే మునిసత్తమ। ప్రథమో మహతస్సర్గః విజ్ఞేయో బ్రహ్మణస్తు సః॥ ౧౯। తన్మాత్రాణాం ద్వితీయశ్చ భూతసర్గస్తు సంస్మృతః। వైకారికస్తృతీయస్తు సర్గ ఐంద్రియకస్స్మృతః॥ ౨౦। ఇత్యేష ప్రాకృతస్సర్గస్సంభూతో బుద్ధిపూర్వకః। ముఖ్యసర్గశ్చతుర్థస్తు ముఖ్యా వై స్థావరాస్స్మృతాః॥ ౨౧। పంచమశ్చ హి యః ప్రోక్తః తైర్యగ్యోన్యస్స ఉచ్యతే। తతోర్ధ్వస్రోతసాం షష్ఠో దేవసర్గస్తు సంస్మృతః॥ ౨౨। తతోర్వాక్స్రోతసాం సర్గస్సప్తమస్స తు మానుషః॥ ౨౩। అష్టమోనుగ్రహస్సర్గస్సాత్త్వికస్తామసశ్చ సః। పంచైతే వైకృతాస్సర్గాః ప్రాకృతాస్తు త్రయస్స్మృతాః॥ ౨౪। ప్రాకృతో వైకృతశ్చైవ కౌమారో నవమస్స్మృతః। ఇత్యేతే వై సమాఖ్యాతా నవ సర్గాః ప్రజాపతేః।౨౫॥ ప్రాకృతా వైకృతాశ్చైవ జగతో మూలహేతవః। సృజతో జగదీశస్య కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి। ౨౬। మైత్రేయః॥ సంక్షేపాత్కథితస్సర్గో దేవాదీనాం త్వయా మునే। విస్తరాచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి త్వత్తో మునివరోత్తమ। ౨౭। శ్రీపరాశరః॥ కర్మభిర్భావితాః పూర్వైః కుశలాకుశలైస్తు తాః। ఖ్యాత్యా

...పరమాత్మా తత్కార్యకసర్గో విజ్ఞేయ ఇత్యర్థః। ౧౯। తన్మాత్రాణామితి॥ దేవతాసర్గభేదవివక్షయాత్రేంద్రియసర్గ ఏవ వైకారిక ఇత్యుచ్యతే। ౨౦। ఇతీతి। ఇత్యేష ప్రాకృతః ప్రకృతీనాం బ్రహ్మాండకారణానాం సర్గ ఇత్యర్థః - అబుద్ధిరవిద్యా ప్రకృతిస్తత్పూర్వకస్సంభూతః - యద్వా - బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం తత్పూర్వకః స్థూలాదిరిత్యర్థః॥ ౨౧। పంచమశ్చేతి॥ తిర్యగేవ యోనిర్యస్య స తిర్యగ్యోనిస్స ఏవ తైర్యగ్యోన్యః - స్వార్థే ష్యఞ్ - స పంచమస్సర్గ ఉచ్యతే - తతస్సాత్త్వికాద్దేవసర్గః పూర్వముక్తః॥౨౨॥ ౨౩। ఇదానీం సాత్త్వికతామసోభయస్వభావానుగ్రహం దేవసర్గమాహ॥ అష్టమ ఇతి॥ స చ వాయుప్రోక్తే వివృతః॥ శ్లో॥ అష్టమోనుగ్రహస్సర్గస్స చతుర్ధా వ్యవస్థితః। విపర్యయేణాశక్త్యా సిద్ధ్యా తుష్ట్యా తథైవ చ। స్థావరేషు విపర్యాసాత్తిర్యగ్యోనిష్వశక్తితః। సిద్ధ్యాత్మనా మనుష్యేషు తుష్ట్యా దేవేషు కృత్స్నశ ఇతి - విపర్యాసాః పంచ - తమో మోహ ఇత్యాదయః - అశక్తిరేకాదశేంద్రియవైకల్యలక్షణా - సిద్ధిరష్టవిధా - తుష్టిశ్చ నవవిధా ప్రోక్తా ప్రాగేవ ప్రపంచితా - స్థావరాదిష్వత్యంతవిపర్యాసాదిస్వభావేషు సత్త్వభావానుగ్రాహకో దేవతాసర్గోనుగ్రహశబ్దేనోచ్యతే - స చ స్థావరేషు తిర్యక్షు చ తమః పోషకత్వాత్తామసః - మనుష్యేషు సిద్ధిః తుష్ట్యనురూపసత్త్వోపబృంహకత్వాత్సాత్త్విక ఇత్యర్థః - పంచైతే ముఖ్యసర్గాదయో వైకృతాః వికృతీనాం సర్గాః - మహదాదయః ప్రాకృతాః॥ ౨౪। దేవతాసర్గాంతరమాహ। ప్రాకృత ఇతి। కౌమారః నీలలోహితరుద్రసనత్కుమారాదీనాం సర్గః - తత్ర సనత్కుమారాదిసర్గో వైకృతః వికృతిభూతేన బ్రహ్మణా కృతత్వాత్ - రుద్రసర్గస్తు ప్రాకృతః ప్రకృతితః స్వయమేవ ఉద్భూతత్వాదితి కేచిత్ - తథా చ వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ ప్రాదురాసీత్ప్రభోరంకే కుమారో నీలలోహిత ఇతి - అన్యే త్వాహుః - రుద్రసర్గో వికృత్యంతరజనకత్వాత్ ప్రాకృతః - సనత్కుమారాదీనాం నైష్ఠికానాం సర్గోపి వికృత్యంతరానుత్పాదకత్వాద్వైకృత ఇతి॥ ౨౫। ప్రాకృతా ఇతి॥ జగత్స్రష్టుః ఈశ్వరస్య జగతో మూలహేతవః - ఏతే నవ సర్గాస్సమాఖ్యాతా ఇతి పూర్వేణాన్వయః। ౨౬। ౨౭। బ్రహ్మణశ్శరీరాద్వ

స్థావరాంతా ఇతి॥ అతః కర్మభేదాచ్చాతుర్విధ్యం ప్రజానాం పుణ్యతారతమ్యేన బ్రహ్మణో మనస్తను స్త్రీలింగేభ్య స్త్రీ
ధా జన్మవత్ప్ర ప్రత్యక్షం మనసో జన్మాహ - బ్రహ్మణ ఇతి - మానసాస్తు తా ఇతి పాఠాంతరం - తాః ప్రజాః తాస్వితి శేషః॥
౨౯। అథ శారీరం ప్రజాసర్గమాహ॥ తత ఇతి॥ అంభస్సంజ్ఞ దేవాదిచతుష్టయం సిసృక్షుః స్వయమాత్మానమయూయు
జత్ యోజితవాన్ - శరీరాంతరేణేతి శేషః॥ ౩౦। యుక్తాత్మన ఇతి॥ తమోమాత్రా తమోగుణాంశః। ౩౧। ౩౨।
సిసృక్షురితి॥ అన్యదేహస్థః సాత్త్వికదేహస్థః॥ ౩౩।౩౪। సత్త్వమాత్రాత్మికామితి॥ పితృవన్మన్యమానస్య ఆత్మానమి
తి శేషః - పాశ్చాత్యాభ్యాం పితృజన్మ - ప్రజననాన్మనుష్యజన్మ॥ శ్లో॥ ముఖాదజనయద్దేవాన్ సపిత్రానుపపక్షతః। జఘ
నాదసురాన్ సర్వాన్ ప్రజననాదపి మానుషానితి మాత్స్యోక్తేః। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నాగమె

తదాగాహ్యానిర్ముక్తాః సంహారేప్యుపసంహృతాః॥ ౨౮॥ స్థావరాంతాస్సురాద్యాశ్చ ప్రజా బ్రహ్మంశ్చతు
ర్విధాః। బ్రహ్మణః కుర్వతస్సృష్టిం జజ్ఞిరే మానసాస్తు తాః॥ ౨౯॥ తతో దేవాసురపితౄన్ మనుష్యాంశ్చచ
తుష్టయమ్। సిసృక్షురంభాంస్యేతాని స్వమాత్మానమయూయుజత్ ॥ ౩౦ ॥ యుక్తాత్మనస్తమోమా
త్రా హ్యుద్రిక్తాభూత్ప్రజాపతేః। సిసృక్షోర్జఘనాత్పూర్వమసురా జజ్ఞిరే తతః॥ ౩౧॥ ఉత్ససర్జ
తతస్తాం తు తమోమాత్రాత్మికాం తనుమ్। సా తు త్యక్తా తనుస్తేన మైత్రేయాభూద్విభావరీ। ౩౨। సిసృ
క్షురన్యదేహస్థః ప్రీతిమాప తతస్సురాః। సత్త్వోద్రిక్తాస్సముద్భూతా ముఖతో బ్రహ్మణో ద్విజ। ౩౩॥
త్యక్తా సాపి తనుస్తేన సత్త్వప్రాయమభూద్దినమ్। తతో హి బలినో రాత్రావసురా దేవతా దివా॥ ౩౪॥
సత్త్వమాత్రాత్మికామేవ తతోఽన్యాం జగృహే తనుమ్। పితృవన్మన్యమానస్య పితరస్తస్య జజ్ఞిరే। ౩౫॥
ఉత్ససర్జ పితౄన్ సృష్ట్వా తతస్తామపి స ప్రభుః। సా చోత్సృష్టాభవత్సంధ్యా దిననక్తాంతరస్థితిః। ౩౬।
రజోమాత్రాత్మికామన్యాం జగృహే స తనుం తతః। రజోమాత్రోత్కటా జాతా మనుష్యా ద్విజసత్త
మ। ౩౭। తామప్యాశు స తత్యాజ తనుం సద్యః ప్రజాపతిః। జ్యోత్స్నా సమభవచ్చాపి ప్రాక్సంధ్యా

రేణ సృష్టిం వక్తుమాదౌ తావత్సనిమిత్తాం మానసీం సురాదిసృష్టిం పూర్వోక్తాం అనువదతి కర్మభిరిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ క
ర్మభిరితి॥ పూర్వైః కర్మభిః భావితాః అధివాసితాః అతస్తాః ప్రజాస్సంహారే ఉపసంహృతా అపి తత్తత్ఖ్యాత్యా త
త్కర్మానుసారిణ్యా బుద్ధ్యా - అనిర్ముక్తాః నితరామనిర్ముక్తాః - సంస్కారరూపేణ స్థితా ఏవ - జజ్ఞిరే ఇత్యుత్తరేణా
న్వయః॥ ౨౮। స్థావరాంతా ఇతి॥ సురాద్యాస్సురనృతిర్యక్స్థావరా ఏవం చతుర్విధాః॥ ౨౯। ఇదానీం శరీరాత్సృష్టిమా
హ - తత ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః॥ తత ఇతి॥ దేవాదీంశ్చతుష్టయం చతుస్సంఖ్యాకం - అంభాంసి అంభస్సం
జ్ఞాన్ - సిసృక్షుః స్రష్టుమిచ్ఛుః - ఆత్మానం మనః అయూయుజత్ - సమాధత్తేత్యన్వయః॥ శ్రు॥ తాని వా ఏతాని చత్వా
ర్యంభాంసి దేవా మనుష్యాః పితరోఽసురా ఇతి శ్రుతేః దేవాదీనామంభస్సంజ్ఞా। ౩౦। యుక్తాత్మన ఇతి॥ తమోమాత్రా
తస్సృష్టాదృష్టవశాదుద్రిక్తాభూత్ । ౩౧। ఉత్ససర్జేతి॥ తమోమాత్రాత్మికాం తనుమితి విశేషణాత్ - తమోమయం
భావముత్ససర్జేత్యర్థః - ఏవముత్తరత్రాపి - విభావరీ రాత్రిః - శ్రుతిశ్చ - సా తమిస్రాభవదితి। ౩౨। సిసృక్షురితి॥
అన్యదేహస్థః సాత్త్వికభావే స్థితస్సన్ సిసృక్షుః ప్రీతిం సుఖమవాప - ముఖతః॥ శ్రు॥ స ముఖాద్దేవానసృజతేతి శ్రుతేః।
౩౩। త్యక్తేతి॥ సత్త్వప్రాయం సత్త్వప్రకాశాత్మకం దినమభూత్ - రాత్రిరభూదిత్యాదికథనస్య ఉపయోగమా
హ - తతో హీతి - యతస్తమోమయ్యా రాత్రిభూతాయాస్తనోర్జాతాః - తతో హ్యసురా రాత్రౌ బలినః - అత స్త
ద్వారా రాత్రౌ కర్తవ్యేత్యర్థః - ఏవం దేవాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం। ౩౪। సత్త్వమాత్రాత్మికామితి॥ అన్యాం తనుం జగృ
హే - గృహీత్వా చాత్మానం జగత్పితృవన్మన్యమానస్య పార్శ్వాభ్యాం పితరో జాతాః - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ పితృ
వన్మన్యమానస్తు పుత్రాన్ ప్రాధ్యాయత ప్రభుః। స పితౄనుపపక్షాభ్యాం రాత్ర్యహ్నోరంతరేఽసృజదితి॥ ౩౫। ౩౬।
౩౭। తామితి॥ సద్య ఇత్యనేన తద్బుద్ధివృత్తివ్యుత్థానంతరేణ స్వతనుత్యాగో నాస్తీతి దర్శితం - జ్యోత్స్నా ప్రకాశతం। ౩౮।

ప్రాక్సంధ్యోపలక్షితే పూర్వాహ్ణే - సంధ్యాసమయోపరగసంధ్యోపలక్షితే అపరాహ్ణే - అతస్తైర్గతా పూజ్యా॥ శ్రు॥ అపరాహ్ణః పితౄణామితి శ్రుతేః॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ క్షుదితి॥ అంధకారే సృష్టవానితి శేషః॥ ౪౨॥ మైవమితి॥ రక్ష్యతామేష ఇత్యత్ర ఇతిశబ్దస్యానుషంగః - జక్షణాజ్జక్షణార్థోక్తేః - యక్షణం జక్షణమపి భక్షణం - అతో యక్షాః॥ ౪౩॥ అప్రియేణేతి॥ అస్య వేధసః శిరసః కేశాః అప్రియేణ హీనా భూత్వా శీర్యంత - సమారోహంత వ్యసర్పన్॥ ౪౪॥ సర్పణాదితి॥ క్రోధాత్మనః క్రోధాత్మకాన్ - కపిశేన వర్ణేనోపలక్షితాః భూతాః - అభవన్నితి శేషః॥ ౪౫॥ ధ్యాయత ఇతి॥ ధ్యాయతోఽంగాదితి పిబంతో జజ్ఞిరే వాచమితి చ పాఠాంతరం - ధ్యాయత ఇతి ధకారేణ అంగాదితి గకారేణ వాచమితి వకారేణ గంధర్వపదనిర్వచనం॥ ౪౬॥ ఏతానీతి॥ తచ్ఛక్తిచోదితః తేషాం సృజ్యానాం కర్మచోదితః వయాంసి పక్షిణః॥ ౪౭॥ అవయ ఇతి॥ అవయః అవీన్॥ ౪౮॥ పద్భ్యామితి॥ మృగాన్ హరిణాన్ - అశ్వగర్దభసంకరో హ్యశ్వతరః॥ శ్లో॥ న్యంకుస్తు

యాభిధీయతే॥ ౩౮॥ జ్యోత్స్నాగమే తు బలినో మనుష్యాః పితరస్తథా। మైత్రేయ సంధ్యాసమయే తస్మాదేతే భవంతి వై॥ ౩౯॥ జ్యోత్స్నా రాత్ర్యహనీ సంధ్యా చత్వార్యేతాని వై విభోః। బ్రహ్మణస్తు శరీరాణి త్రిగుణోపాశ్రయాణి తు॥ ౪౦॥ రజోమాత్రాత్మికామేవ తతోఽన్యాం జగృహే తనుమ్। తతః క్షుద్బ్రహ్మణో జాతా జజ్ఞే కోపస్తయా తతః॥ ౪౧॥ క్షుత్క్షామానంధకారేఽథ సోఽసృజద్భగవాన్ ప్రభుః। విరూపాః శ్మశ్రులా జాతాస్తేఽభ్యధావంస్తతః ప్రభుమ్॥ ౪౨॥ మైవం భో రక్ష్యతామేష యైరుక్తం రాక్షసాస్తు తే। ఊచుః ఖాదామ ఇత్యన్యే యే తే యక్షాస్తు జక్షణాత్॥ ౪౩॥ అప్రియేణ తు తాన్ దృష్ట్వా కేశాః శీర్యంత వేధసః। హీనాశ్చ శిరసో భూయః సమారోహంత తచ్ఛిరః॥ ౪౪॥ సర్పణాత్తేఽభవన్ సర్పా హీనత్వాదహయః స్మృతాః। తతః క్రుద్ధో జగత్స్రష్టా క్రోధాత్మానో వినిర్మమే॥ వర్ణేన కపిశేనోగ్రా భూతాస్తే పిశితాశనాః॥ ౪౫॥ ధ్యాయతోఽంగాత్సముత్పన్నా గంధర్వాస్తస్య తత్క్షణాత్। పిబంతో జజ్ఞిరే గాం వై గంధర్వాస్తేన తే ద్విజ॥ ౪౬॥ ఏతాని సృష్ట్వా భగవాన్ బ్రహ్మా తచ్ఛక్తిచోదితః। తతః స్వచ్ఛందతోఽన్యాని వయాంసి వయసోఽసృజత్॥ ౪౭॥ అవయో వక్షసశ్చక్రే ముఖతోఽజాః స సృష్టవాన్। సృష్టవానుదరాద్గాశ్చ పార్శ్వాభ్యాం చ ప్రజాపతిః॥ ౪౮॥ పద్భ్యాం చాశ్వాన్ సమాతంగాన్ రాసభాన్ గవ

జ్యోత్స్నేతి॥ సంధ్యాసమయోపలక్షితో యోపలక్షితే అపరాహ్ణ ఇత్యర్థః॥ శ్రు॥ అపరాహ్ణః పితౄణామితి శ్రుతేః - తస్మాత్ జ్యోత్స్నాగమాత్ సంధ్యాసమయాచ్చ॥ ౩౯॥ జ్యోత్స్నారాత్ర్యహనీతి॥ బ్రహ్మణస్తు శరీరాణీత్యుపాసకానాముపాసనార్థముక్తం॥ ౪౦॥ రజోమాత్రేతి॥ తయా క్షుధయా తతః క్రోధస్సః॥ ౪౧॥ క్షుదితి॥ అంధకారే స్థిత్వా అసృజత్ - తం ప్రభుమభ్యధావన్ - భక్షయితుమితి శేషః॥ ౪౨॥ మైవమితి॥ తేషామేవ మధ్యే యే న్యే జక్షామ ఖాదామ ఇత్యూచుః - తే జక్షణాద్భక్షణాధ్యవసాయాత్ యక్షాః - జక్షభక్షహసనయోః - జక్షామ ఇత్యత్ర యకారః పరోక్షార్థః॥ శ్రు॥ పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవా ఇతి శ్రుతేః॥ ౪౩॥ అప్రియేణేతి॥ శీర్యంత అదీర్యంత ఆహీయంతేత్యర్థః - శిరసో హీనాస్సంతః పునస్తచ్ఛిరస్సమారూఢాః॥ ౪౪॥ సర్పణాదితి॥ సర్పణాచ్ఛిరస్సమారోహణాత్ క్రోధాత్మానః క్రోధాత్మకాన్ విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః॥ ౪౫॥ ధయత ఇతి॥ గాం వాచం ధయంతః పిబతః - గాయత ఇత్యర్థః - గాం పిబంతో గాయంతో జజ్ఞిరే - తేన గంధర్వాః॥ ౪౬॥ ఏతానీతి॥ తచ్ఛక్తిచోదితః తేషాం సృజ్యానాం శక్తిభిః ప్రాక్కర్మరూపాభిః ప్రయుక్తస్సన్ - తత్తద్బుద్ధివృత్తిభిః ఏతాని సృష్ట్వా - స్వచ్ఛందతః తత్తత్కర్మవశాదనుత్పన్నయా స్వేచ్ఛయా - వయసో దేహావస్థావిశేషాత్ - వయాంసి పక్షిణః॥ ౪౭॥ అవయ ఇతి॥ అవయో మేషాః విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః॥ ౪౮॥ పద్భ్యామితి॥ అశ్వతరాన్ సమరాన్ న్యంకూన్ రురూన్ - కృష్ణసారాదివన్మృగవిశేషానన్యాంశ్చ-

శంబుకాకార స్త్రీకోణవిపులోన్నత ఇతి వైజయంతీ - జాతయః న్యగ్జాతీః ||౪౯|| ఓషధ్య ఇతి || ఓషధ్యః ఫలపాకాంతాః వ్రీహ్యాదయః - ఫలమూలిన్యః నిష్పావసూరణాద్యాః - త్రేతాయుగముఖే - యజ్ఞస్య త్రేతాయామితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - కల్పాదౌ త్రేతాయుగముఖే యజ్ఞాంగపశ్వాదిసృష్టిః || శ్రు || తాని ధర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్ - ధ్యాయతః కృత ఇత్యాదిన్యాయసయోగ ఏవ కృతయుగే ||౫౦||౫౧|| శ్వాపదా ఇతి || శ్వాపదాః వ్యాఘ్రాద్యాః - ద్విఖురా గవయాద్యాః - ఔదకా నక్రాద్యాః - సరీసృపాః సర్పగోధాద్యాః ||౫౨|| గాయత్రమితి || త్రివృత్పంచదశసప్తదశైకవింశస్తోమాఖ్యాః సామవృత్తివిశేషాః - రథంతరబృహద్వైరూపవైరాజాః సామవిశేషాః - అగ్నిష్టోమాదయః సోమసంస్థావిశేషాః ||౫౩||౫౪||౫౫||౫౬|| ఉచ్చావచానీతి || ఉచ్చావచాని ఉత్కృష్టనికృష్టాన్యనేకవిధాని - జీవానాం విషమసృష్టిః కర్మాపేక్షతాం వక్తుం తత్సర్గమనువదతి దేవాసురేతి ||౫౭||౫౮|| నరకింనరరక్షాంసీతి || విశేషేణ అయతి గచ్ఛతీతి వ్యయం జంగమం ఇతరత్ స్థాణు ||౫౯|| తదితి || ఏవం సృజ్యమానానాం ప్రాణినాం గుణాకారస్వభావాస్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన బ్రహ్మణా సృజ్యం

యేఽన్యే మృగాః | ఉష్ట్రానశ్వతరాంశ్చైవ న్యంకూనన్యాంశ్చ జాతయః ||౪౯|| ఓషధ్యః ఫలమూలి
న్యో రోమభ్యస్తస్య జజ్ఞిరే | త్రేతాయుగముఖే బ్రహ్మా కల్పస్యాదౌ ద్విజోత్తమ || సృష్ట్వా పశ్వోషధీః స
మ్యక్ యుయోజ స తదాధ్వరే ||౫౦|| గౌరజః పురుషో మేషశ్చాశ్వాశ్వతరగర్దభాః | ఏతాన్ గ్రామ్యాన్
పశూనాహురారణ్యాంశ్చ నిబోధ మే ||౫౧|| శ్వాపదా ద్విఖురా హస్తీ వానరాః పక్షిపంచమాః | ఔ
దకాః పశవః షష్ఠాః సప్తమాస్తు సరీసృపాః ||౫౨|| గాయత్రం చ ఋచశ్చైవ త్రివృత్స్తోమం రథంతరమ్ |
అగ్నిష్టోమం చ యజ్ఞానాం నిర్మమే ప్రథమాన్ముఖాత్ ||౫౩|| యజూంషి త్రైష్టుభం ఛందః స్తోమం పంచదశం
తథా | బృహత్సామ తథోక్థ్యం చ దక్షిణాదసృజన్ముఖాత్ ||౫౪|| సామాని జగతీఛందః స్తోమం సప్తదశం తథా |
వైరూపమతిరాత్రం చ పశ్చిమాదసృజన్ముఖాత్ ||౫౫|| ఏకవింశమథర్వాణమప్తోర్యామాణమేవ చ | అను
ష్టుభం చ వైరాజముత్తరాదసృజన్ముఖాత్ ||౫౬|| ఉచ్చావచాని భూతాని గాత్రేభ్యస్తస్య జజ్ఞిరే | దేవా
సురపితౄన్ సృష్ట్వా మనుష్యాంశ్చ ప్రజాపతిః ||౫౭|| తతః పునః ససర్జాదౌ సంకల్పస్య పితామహః | య
క్షాన్ పిశాచాన్ గంధర్వాంస్తథైవాప్సరసాం గణాన్ ||౫౮|| నరకిన్నరరక్షాంసి వయః పశుమృగోర
గాన్ | అవ్యయం చ వ్యయం చైవ యదిదం స్థాణుజంగమమ్ ||౫౯|| తత్ససర్జ తదా బ్రహ్మా భగవానాదికృ

జాతయః తిర్యగ్జాతీః ||౪౯|| ఓషధ్య ఇతి || తదేవం కల్పస్యాదావేవ పశూనోషధీశ్చ సృష్ట్వా - అనంతరం త్రేతాయుగముఖే ప్రాప్తే సమ్యక్ గ్రామ్యారణ్యవ్యవస్థయా తథాధ్వరే సాధనతయా యుయోజ - కృతయుగే యజ్ఞానామప్రవృత్తేః ||౫౦|| గ్రామ్యారణ్యభేదమేవాహ - గౌరిత్యాదిద్వాభ్యాం ||౫౧|| శ్వాపదా ఇతి || శ్వాపదాః వ్యాఘ్రాదయః - ద్విఖురాః గవాదయః - ఔదకాః కూర్మాదయః - సరీసృపాః సర్పగోధాదయః ||౫౨|| పూర్వాదిముఖేభ్యః సృష్టిమాహ చతుర్భిః || గాయత్రమితి || గాయత్రం ఛందః - ఋచః ఋగ్వేదం - త్రివృత్ స్తోమం స్తోత్రసాధనభూతానాం ఋచాం సముదాయం - రథంతరం సామ - యజ్ఞానాం మధ్యే అగ్నిష్టోమం సోమయాగసంస్థావిశేషం ||౫౩|| యజూంషీతి || యజూంషి యజుర్వేదం - ఉక్థ్యం నామ సంస్థాం ||౫౪|| సామానీతి || సామాని సామవేదం - వైరూపం సామ - అతిరాత్రం సోమయాగసంస్థావిశేషం ||౫౫|| ఏకవింశమితి || ఏకవింశతిస్తోమం - అథర్వాణం అథర్వవేదం - అప్తోర్యామాణం సోమసంస్థాం - ఆనుష్టుప్ఛందః - వైరాజం సామ ||౫౬|| సృష్టానాం సర్వేషాం భూతానాం కర్మస్వభావాదివక్తుం పూర్వోక్తామేవ సృష్టిం స ప్రపంచమనువదతి ఉచ్చావచానీత్యాదిపాదైస్త్రిభిః || ఉచ్చావచానీతి || ఉచ్చావచాని ఉత్కృష్టనికృష్టాని దేవాసురాదీని ||౫౭||౫౮|| నరకిన్నరరక్షాంసీతి || నరకిన్నరభేదశ్చ || శ్లో || నరోఽశ్వజఘనేఽపి స్యాత్ కిన్నరోఽశ్వముఖః పునరిత్యభిధానోక్తేః - అవ్యయం చిరకాలావస్థాయి - ప్రవాహనిత్యం వా - వ్యయం తద్విపరీతం ||౫౯|| తదితి || తేషాం

తేనస్వాతంత్ర్యేణేత్యాహ - తేషామితి ॥ ౬౦ ॥ హింస్రేతి ॥ తద్భావితాః తైర్హింస్రాదిభిః కర్మభిర్వాసితాః । హింస్రక్రూరాణి అనృతాని అహింస్రమృదుసత్యాని చ మనోవాక్కాయకర్మాణి ప్రతిపద్యంతే - తజ్జన్యధర్మాధర్మౌ చ యేన వాసితౌ యః యత్కరోతి తత్తస్మై రోచతే ॥ ౬౧ ॥ ఇంద్రియార్థేష్వితి ॥ ఇంద్రియేషు తదర్థేషు చ నానాత్వం శ్రోత్రాదిత్వం శబ్దాదిత్వవిభాగం - భూతేషు నానాత్వం భూసముద్రద్యులోకాదిభోగదేశవిభాగం - శరీరేషు నానాత్వం ద్విపాచ్చతుష్పాదాదిభోగాయతనవిభాగం - తేషాం వినియోగం అస్య జీవస్యాయం దేహః అయం లోకః అనేనేంద్రియేణేదం భోగ్యమిత్యేవం లక్షణం - ధాతైవ స్వాతంత్ర్యేణ వ్యధాత్ తేభ్య ఆదిష్టవాన్ - నానాత్వం వినియోగం చ ధాతైవ వ్యదధాత్స్వయమితి పాఠాంతరం ॥ ౬౨ ॥ నామేతి ॥ దేవాదిస్థావరాంతానాం భూతానాం - నామ - సురనరమృగఖగవృక్షాదిజాత్యభిధానం - రూపం అనిమేషద్విపదచతుష్పదశాఖిత్వాది - కృత్యం హవిర్భోగయజ్ఞాద్యనుష్ఠానస్రుక్చముపాద్యుపాదానత్వాదికం ॥ శ్రు ॥ ఐంద్రం దధి - బ్రాహ్మణో౽గ్నినా దదీత - ఖాదిరం యూపం ధ్రువం కుర్వీతేత్యాది - వేదశబ్దేభ్య ఏవ జ్ఞాత్వా - నిర్మమే ॥ ౬౩ ॥ కించ ॥ ఋషీణామితి ॥ ఋషీణాం వసిష్ఠాదీనాం అన్యేషామింద్రహరిశ్చంద్రాదీనాం చ - తత్తల్లోకయాత్రానియుక్తానాం తత్తత్ప్రియోపాధికం నామ - అధ్వర్యుయజమానసమ్రాడాదికం చ వేదకృతం వేదశ్రుతమేవ తత్ర తత్ర సంకేతితవాన్ - వసిష్ఠేంద్రాదివ్యక్తీనామనిత్యత్వే౽పి తత్తత్ప్రవాహస్య నిత్యత్వాత్ తత్తన్నామ్నాం వ్రీహ్యాదిపదానామివ శ్రౌతత్వనిత్యత్వోపపత్తిః ॥ ౬౪ ॥ ప్రవాహనిత్యత్వం దృష్టాంతేనద్ర

ద్విభుః । తేషాం యే యాని కర్మాణి ప్రాక్సృష్ట్యాం ప్రతిపేదిరే ॥ తాన్యేవ తే ప్రపద్యంతే సృజ్యమానాః
పునః పునః ॥ ౬౦ ॥ హింస్రాహింస్రే మృదుక్రూరే ధర్మాధర్మావృతానృతే । తద్భావితాః ప్రపద్యంతే
తస్మాత్తత్తస్య రోచతే ॥ ౬౧ ॥ ఇంద్రియార్థేషు భూతేషు శరీరేషు చ స ప్రభుః । నానాత్వం వినియోగం చ ధా
తైవం వ్యసృజత్స్వయమ్ ॥ ౬౨ ॥ నామ రూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపంచనమ్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవా
దౌ దేవాదీనాం చకార సః ॥ ౬౩ ॥ ఋషీణాం నామధేయాని యథా వేదశ్రుతాని వై । తథా నియోగయో
గ్యాని హ్యన్యేషామపి సో౽కరోత్ ॥ ౬౪ ॥ యథర్తుష్వృతులింగాని నానారూపాణి పర్యయే । దృశ్యంతే

తంస్పృష్టానాం భూతానాం మధ్యే - యు ॥ ౬౦ ॥ తాన్యేవ కర్మాణ్యాహ ॥ హింస్రేతి ॥ హింస్రం మారకం - అహింస్రం తద్విపరీతం - శారీరం కర్మ - మృదు సదయం - క్రూరం తద్విపరీతం - మానసం కర్మ - ఋతం చానృతం చ వాచికం కర్మ - కించిద్ధింస్రమపి ధర్మ ఏవ యథాగ్నీషోమీయాదిపశ్వాలంభనం - అహింస్రమపి పరస్త్రీగమనాదికమధర్మః - మృదుకర్మాపి కించిదధర్మః యథా రాజ్ఞశ్చోరాదిరక్షణం - క్రూరమపి కించిద్ధర్మః యథా రాజ్ఞాం దుష్టశాసనం - సత్యమపి కించిదధర్మః - యథా బ్రాహ్మణాదివధప్రాప్తౌ - తదనుకూలమనృతమపి బ్రాహ్మణాదిరక్షణే ధర్మః - అతో ధర్మాధర్మావివరీతయోః పృథగ్గ్రహణం - తద్భావితాః తైర్హింస్రాదికర్మభిర్వాసితాః - తస్మాద్యో౽పి యో యద్వాసనావాసితః తస్మై తదేవ రోచతే ॥ ౬౧ ॥ ఇంద్రియార్థేష్వితి ॥ ఏవం తద్వాసనానుసారేణైవేంద్రియార్థేషు నానాత్వం అమృతమన్నం ఫలం తృణమిత్యాదిభోగ్యవిషయవిభాగం - భూతేషు నానాత్వం - జలస్థలచరాదివిభాగం - శరీరేషు నానాత్వం ద్విపాచ్చతుష్పాదిత్యాదివిభాగం - వినియోగం చ అనేన జీవేనేదం కార్యమిత్యాది - తత్తత్కర్మానుసారేణ స్వయమేవాసృజత్ ॥ ౬౨ ॥ నామేతి ॥ నామ ఇంద్రో౽గ్నిర్యమ ఇత్యాది - రూపం చ వజ్రహస్తత్వాది - కృత్యానాం వర్షదహనసంయమాదీనాం ప్రపంచనం తదవాంతరభేదం ॥ ౬౩ ॥ కించ ॥ ఋషీణామితి ॥ ఋషీణాం వసిష్ఠాదీనాం నామాని ॥ శ్రు ॥ తస్మాద్వాసిష్ఠో బ్రహ్మా కార్య ఇత్యాది - నియోగయోగ్యాని తత్తత్సూక్తమంత్రాదిదర్శనయోగ్యాని చ - వేదే యథా శ్రుతాని తథైవ కృతవాన్ ॥ ౬౪ ॥ నను దేవాదీనామనిత్యానాం కథం నిత్యేన వేదేనాభిధానమిత్యాశంక్య ప్రవాహనిత్యత్వం దృష్టాంతేన దర్శయతి ॥ యథేతి ॥ యథా వసంతాదావృతౌ యాని ఋతులింగాని పుష్పఫ

థయతి॥ యథేతి॥ ఋతులింగాని వృక్షఫలాదీని - పర్యాయే పునరావృత్తౌ - తాని తాని తత్తజ్జాతీయాన్యేవ - యుగాదిషు యుగకల్పాద్యవతారేషు॥ ౬౫॥ కరోతీతి॥ సిసృక్షాశక్తియుక్తః సృష్టిశక్తిభ్యాంయుక్తః - సృజ్యశక్తిః కర్మ॥ ౬౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - పంచమోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

అథ యజ్ఞాదిసాధకానాం మనుష్యాణాం వర్ణాశ్రమకర్మజీవికాగతిసృష్ట్యుక్తిః॥ అర్వాగితి॥ ౧।౨।౩। ౪।౫।౬। యజ్ఞనిష్పత్తయ ఇతి॥ శూద్రస్యాధ్యయనాగ్న్యాధానతత్సాధ్యయజ్ఞానధికారేపి నమస్కారైకమంత్రకపాకయజ్ఞతావద్ద్విజశుశ్రూషాద్యధికారిత్వాచ్చాతుర్వర్ణ్యం యజ్ఞసాధనమిత్యుక్తం। ౭। ౮। నిష్పాద్యంత ఇతి॥ ప్రవచనరక్షణవాణిజ్యపరిచర్యాణాం ముఖ్యాన్యంగసాధ్యత్వాత్ విప్రాదీనాం తత్తదంగసాధ్యక్రియోపజీవిత్వం స్వాధ్యాయస్య

తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిషు॥ ౬౫॥ కరోత్యేవంవిధాం సృష్టిం సర్గాదౌ స పునః పునః । సిసృక్షాశక్తియుక్తోసౌ సృజ్యశక్తిప్రచోదితః॥ ౬౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- ప్రథమాంశే- పంచమోఽధ్యాయః. ❀

మైత్రేయః ॥ అర్వాక్స్రోతాస్తు కథితో భవతా యస్తు మానుషః । బ్రహ్మన్ విస్తరతో బ్రూహి బ్రహ్మా తమసృజద్యథా । ౧ । యథా చ వర్ణానసృజద్యద్గుణాంశ్చ మహామునే । యచ్చ తేషాం స్మృతం కర్మ విప్రాదీనాం తదుచ్యతామ్॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః సత్యాభిధ్యాయినః పూర్వం సిసృక్షోర్బ్రహ్మణో జగత్ । అజాయంత ద్విజశ్రేష్ఠ సత్త్వోద్రిక్తా ముఖాత్ప్రజాః॥ ౩ । వక్షసో రజసోద్రిక్తాస్తథాన్యా బ్రహ్మణోఽభవన్ । రజసా తమసా చైవ సముద్రిక్తాస్తథోరుతః । ౪ । పద్భ్యామన్యాః ప్రజా బ్రహ్మా ససర్జ ద్విజసత్తమ । తమఃప్రధానాస్తాస్సర్వాశ్చాతుర్వర్ణ్యమిదం తతః॥ ౫॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రాశ్చ ద్విజసత్తమ । పాదోరువక్షస్స్థలతో ముఖతశ్చ సముద్గతాః । ౬ । యజ్ఞనిష్పత్తయే సర్వమేతద్బ్రహ్మా చకార వై । చాతుర్వర్ణ్యం మహాభాగ యజ్ఞసాధనముత్తమమ్ । ౭। యజ్ఞైరాప్యాయితా దేవా వృష్ట్యుత్సర్గేణ తాః ప్రజాః । ఆప్యాయయంతే ధర్మజ్ఞ యజ్ఞాః కల్యాణహేతవః । ౮। నిష్పాద్యంతే

లాదీని - విపర్యయే తస్యర్తోః పునరావృత్తౌ - తాని తానితజ్జాతీయాన్యేవ దృశ్యంతే - తథైవ యుగమన్వంతరకల్పాదిషు భావా దేవాదయః । ౬౫। ఉపసంహరతి॥ కరోతీతి॥ సిసృక్షా చ శక్తిశ్చ సర్గవిషయా తాభ్యాంయుక్తః । ౬౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న శ్రీధరస్వామి విరచితాత్మ ప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే- పంచమోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

విస్తరతో బ్రూహీతి యదుక్తం తదేవ వివృణోతి యథా చేతి॥ ౧।౨। ౩।౪। పద్భ్యామితి॥ తాశ్చ శూద్రాః ముఖాదిభ్యస్సృష్టాః ప్రజాః ఇదం ప్రసిద్ధం- చాతుర్వర్ణ్యం చ త్వారో వర్ణాః । ౫। ఏతదేవ విభాగేన స్పష్టయతి॥ బ్రాహ్మణా ఇతి॥ పాదోరువక్షస్స్థలతో ముఖతశ్చేతి బ్రాహ్మణాదిభిః ప్రాతిలోమ్యేన సంబంధః । ౬। తత్సృష్టేః ప్రయోజనమాహ॥ యజ్ఞనిష్పత్తయ ఇతి॥ సర్వమేతద్యజ్ఞసాధనభూతం ఉత్తమం చాతుర్వర్ణ్యం చకారేత్యన్వయః - యద్యప్యపేక్షత్వాదభావత్ ఇతి సూత్రేణ జైమినిశ్శూద్రస్యాధ్యయనాద్యభావాద్యజ్ఞాధికారం నమన్యతే - తథాపి ద్విజశుశ్రూషాద్వారేణ తత్సాధనత్వాత్॥ శ్లో॥ నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞాన్న హాపయేదితి స్మృతేః - పాకయజ్ఞాదిషు సాక్షాదధికారాచ్చ న విరోధః॥ ౭। యజ్ఞనిష్పాదనస్యోపయోగమాహ । యజ్ఞైరితి॥ ఆప్యాయితా స్తర్పితాః దేవాః వృష్ట్యుత్సర్గేణ తాః యజ్ఞకర్త్రీః ప్రజాః తర్పయంతి॥ శ్లో॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజా ఇతి స్మృతేః- అతో యజ్ఞాః కల్యాణహేతవః। ౮। తేషు శ్రేష్ఠానధికారిణః దర్శయతి॥ నిష్పాద్యంత ఇతి॥ స్వధర్మేషు శ్రౌతేష్వభిరతైః - విశుద్ధాచరణం స్మృత్యాదివిహితం తదుపేతైః - పాపాంతరే విరుద్ధాచరణాదపేతైః నివృత్తైః సద్భిః విద్వద్భిః స్వర్గాపవర్గగామిభిః విప్రాదిపదాభాజా

శ్రుత్యాచార్యోక్తం స్వకర్మ - సన్మార్గః శిష్టాచారః ॥ ౯॥ స్వర్గాపవర్గావితి॥ మానుష్యం మనుష్యకర్మ - అభిరుచితం భావం స్వర్గాపవర్గాది॥ ౧౦॥ ప్రజా ఇతి॥ వ్యవస్థితా ఇతి పాఠే వ్యవస్థితా నియమా॥ ౧౧॥ యథేతి॥ యథేచ్ఛ ఆవాసః వాసస్థానం అత్ర తా వా - శుద్ధాంతఃకరణాః అహంకారఫలసంగహీనాః - శుద్ధాః స్నానాదినా॥ ౧౨॥ శుద్ధే చేతి॥ శుద్ధే అనుష్ఠానేన విరాగే శుద్ధజ్ఞానం శుద్ధజ్ఞానస్వరూపం॥ ౧౩॥ తత ఇతి॥ తతస్త్రేతాముఖానంతరం - అల్పమల్పాల్పసారవదితి పాఠే - అల్పముద్భూతం జాతమల్పాల్పసారవత్ అత్యల్పసుఖం - ఘోరం బహుదుఃఖం ॥ ౧౪॥ అధర్మేతి॥ అధర్మబీజం అధర్మస్య కారణం - తమః క్రోధసముద్భవం క్రోధలోభయోః హేతుం - అసాధకం అష్టసిద్ధివిరోధి - రాగాదికం - అయం కాలః ప్రజాసు పాతయతి క్షిపతీతి పూర్వేణాన్వయః - అధర్మబీజముద్భూతమితి చ పాఠః॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ సహజా సిద్ధిః ఔత్పత్తికం జ్ఞానం॥ శ్లో॥ కృతే తు మిథునోత్పత్తిస్సిద్ధిశ్చాపి రసోల్లసా । సకృద్దృష్టిమయీ చాన్యా గృహవృక్షాత్మికాపరా । పశ్చాత్సంకల్పసిద్ధిశ్చ కల్పవృక్షాత్మికాపరా । ప్రకామవృష్టిశ్చ కృష్టపచ్యసిద్ధిస్తథాష్టమీత్యష్టసిద్ధయః - రసోల్లాసా యోగాభ్యాసబలాత్స్వమూర్ధన్య సుధాంశుబింబస్రవదమృతతృప్తతా - యథా స్కాందే॥ శ్లో॥ రసస్య స్వత ఏవాంతరుల్లాసః స్యాత్కృతే యుగే - రసోల్లాసాఖ్యా సా సిద్ధిస్తయా హంతి క్షుధం నర ఇతి - స్త్రీనైరపేక్ష్యేణా

వర్ణైస్తైస్తు స్వధర్మాభిరతైస్సదా । విశుద్ధాచరణోపేతైస్సద్భిస్సన్మార్గగామిభిః ॥ ౯ ॥ స్వర్గాపవర్గౌ మానుష్యాత్ప్రాప్నువంతి మహామునే । యథాభిరుచితం స్థానం తద్యాంతి మనుజా ద్విజ॥ ౧౦॥ ప్రజాస్తా బ్రహ్మణా సృష్టాశ్చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థితాః । సమ్యక్ఛ్రద్ధాసమాచారప్రవణా మునిసత్తమ॥ ౧౧॥ యథేచ్ఛావాసనిరతాస్సర్వబాధావివర్జితాః । శుద్ధాంతఃకరణాశ్శుద్ధాః సర్వానుష్ఠాననిర్మలాః ॥ ౧౨॥ శుద్ధే చ తాసాం మనసి శుద్ధేఽంతస్సంస్థితే హరౌ । శుద్ధజ్ఞానం ప్రపశ్యంతి విష్ణ్వాఖ్యం యేన తత్పదమ్॥ ౧౩॥ తతః కాలాత్మకో యోఽసౌ తస్యాంశః కథితో హరేః । స పాతయత్యఘం ఘోరం అల్పమల్పాల్పసారవత్॥ ౧౪ ॥ అధర్మబీజభూతం తు తమోలోభసముద్భవమ్ । ప్రజాసు తాసు మైత్రేయ రాగాదికమసాధకమ్॥ ౧౫ ॥ తతస్సా సహజా సిద్ధిస్తాసాం నాతీవ జాయతే । రసోల్లాసాదయశ్చాన్యాస్సిద్ధయోఽష్టౌ భవంతి యాః॥

నవర్తిభిః॥ ౯॥ అతో ధర్మాధికారిత్వాన్మనుష్యం స్తౌతి । స్వర్గాపవర్గావితి॥ యథాభిరుచితం స్థానం సత్యలోకాది॥ ౧౦ । ప్రజా ఇతి॥ తదేవం చాతుర్వర్ణ్యం వ్యవస్థితాః ప్రజాః సృష్టాః - సమ్యక్ శ్రద్ధయా యస్సమాచారస్తస్మిన్ ప్రవణాః॥ ౧౧॥ చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థయా ధర్మానుష్ఠానఫలమాహ యథేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యథేతి॥ యథేచ్ఛయా వాసః గిరికందరాదిస్థానం తస్మిన్నిరతాః - యతస్సర్వబాధాభిః శీతోష్ణాశనపిపాసాదిబాధాభిః వివర్జితాః - శుద్ధాస్సత్కులీనాః॥ ౧౨॥ శుద్ధే చేతి॥ తాసాం శుద్ధజ్ఞానం భవతి - యేన జ్ఞానేన తత్పదం ప్రపశ్యంతి । ౧౩॥ తదేవం ధర్మానుష్ఠానఫలముక్తం - ఇదానీం కాలవశేన తద్వైకల్యాత్ ప్రాణినామనిష్టప్రాప్తిమాహ॥ తత ఇత్యాదినా । తత ఇతి॥ తతస్త్రేతాయుగే కించిదపక్రాంతే సతి - ప్రసిద్ధః కాలాత్మకో యోఽసౌ హరేరంశః కథితః - సః అఘం పాపం - రాగాదికం విషయాభిలాషద్వేషమాత్సర్యాదికం - అసాధకం పురుషార్థప్రతిబంధకం - తాసు ప్రజాసు - పాతయతి ప్రక్షిపతీతి ద్వయోరన్వయః - కథంభూతం - ఘోరం బహుదుఃఖప్రదం - అల్పాల్పసారవత్ అత్యల్పసుఖదం - యద్వా అత్యల్పబలం ఉత్పత్తిసమయ ఏవ ధృతిమతా పుంసా జేతుం శక్యం॥ ౧౪॥ అనంతరం తు॥ అధర్మేతి॥ అధర్మస్య బీజభూతం - తమః అజ్ఞానం నివేశః లోభస్తృష్ణా తయోస్సముద్భవో యస్మాత్॥ ౧౫॥ తతః కిమిత్యత ఆహ॥ తత ఇతి॥ సహజా స్వాభావికీ - సిద్ధిః సర్వబాధావివర్జితా ఇత్యత్రోక్తా క్షుత్పిపాసాదిద్వంద్వజయలక్షణా - తాసాం న జాయతే - రసోల్లాసాదయస్సిద్ధయస్స్కాందాదిప్రోక్తాః॥ శ్లో॥ రసస్య స్వత ఏవాంతరుల్లాసస్స్యాత్కృతే యుగే । రసోల్లాసాఖ్యకా సిద్ధిస్తయా హంతి క్షుధం నరః॥ స్త్ర్యాదీనాం నైరపేక్ష్యేణ సదా తృప్తాః ప్రజాస్తథా । ద్వితీయా సిద్ధిరుద్దిష్టా సా తృప్తిర్మునిసత్తమైః - ధర్మోత్తమం చ నాస్త్యేషాం

నందోమిథునోత్పత్తిః - యథాతత్రైవ ॥ శ్లో॥ స్త్రీయాదినైరపేక్ష్యేణసహాత్సృష్టాః ప్రజాస్తథా । ద్వితీయాసిద్ధిరుద్దిష్టేతి - కామేచ - కృతేతుమిథునోత్పత్తిస్తథాసాతూ ప్రసోల్లసా - ప్రజాస్తత్సృష్టాస్సదానర్వాస్సర్వానందాశ్చయోగినఇతి - సకృద్వృష్టిమయీసకృద్వృష్ట్యాసస్యనిష్పత్తిః - గృహవృక్షాత్మికా ఇచ్ఛయాగృహవృక్షోద్గమః - సంకల్పసిద్ధిః సంకల్పేనాభిమతసిద్ధిః - కల్పవృక్షాత్మికాభరద్వాజాశ్రమవత్ - ప్రకామవృష్టిః నికామనికామేవృష్టిః - అకృష్టపచ్యసిద్ధిః అకృష్టపచ్యభూమిత్వమితిపురాణేష్వష్టసిద్ధయోఽభిహితాః ॥౧౫॥ తాస్వితి ॥ ద్వంద్వంశీతోష్ణాది ॥౧౬॥ తతఇతి ॥ ధాన్వంబహిర్నిర్జలంమరుదుర్గం - ధాన్వంపార్వతమితిచపాఠః - కృత్రిమంక్రియానిర్వర్తితంవప్రాది - పురాదిలక్షణంభృగూక్తం ॥ శ్లో ॥ నృపావాసః పురీప్రోక్తావిశాంపురమితీష్యతే । ఏకతోయత్రతుగ్రామోనగరంచైకతఃస్థితం । మిశ్రంతత్ఖర్వటంనామనదీగిరిసమాశ్రయమితి - అదిశబ్దాచ్ఛిబిరపత్తనాది ॥౧౭॥ గృహాణీతి ॥ యథాన్యాయం వాస్తుశాస్త్రానతిక్రమేణ ॥౧౮॥ ప్రతీకారమితి ॥ వార్తా కృష్యాదిః హస్తసిద్ధిర్భృతిః ॥ ౨౦॥ తత్ర వార్తాయాం కృషిఫలంవివృణోతి ॥ వ్రీహయఇతి ॥ వ్రీహయః శాల్యాదయః - యవోదీర్ఘశూకః - గోధూమోనిష్కంచుకోదీర్ఘశూకః - అణవః క్షుద్రధాన్యాని - ప్రియంగుః కంగుః - ఉదారోదీర్ఘనాళః - కోరదూషః కోద్రవః - సతీనకః కలాయః ॥౨౧॥ మాషాఇతి ॥ మసూరో మంగల్యకః - నిష్పావః వల్లీ - కులుత్థకః పాషాణభేదిపాకః - ఆఢకీ తువరీ - చణకః హరిమంథ

౧౬ । తాసుత్వీశస్య శేషాసు వర్ధమానేచ పాతకే । ద్వంద్వాభిభవదుఃఖార్తాస్తా భవంతి తతః ప్ర
జాః ॥౧౭॥ తతోదుర్గాణి తాశ్చక్రుర్ధాన్వం పార్వతమౌదకమ్ । కృత్రిమంచ తథాదుర్గం పురఖ
ర్వటకాదియత్ ॥ ౧౮॥ గృహాణిచ యథాన్యాయం తేషుచక్రుః పురాదిషు । శీతాతపాదిబాధానాం ప్ర
శమాయ మహామునే ॥౧౯॥ ప్రతీకారమిమంకృత్వా శీతాదేస్తాః ప్రజాః పునః । వార్తోపాయం తతశ్చ
క్రుర్హస్తసిద్ధించ కర్మజామ్ । ౨౦॥ వ్రీహయశ్చ యవాశ్చైవ గోధూమా అణవస్తిలాః । ప్రియంగ
వోహ్యుదారాశ్చ కోరదూషాస్సతీనకాః ॥ ౨౧॥ మాషాముద్గామసూరాశ్చ నిష్పావాస్సకులత్థకాః । అ

హాతృతీయాభిధీయతే - చతుర్థీతుల్యకాలాపహాయుతస్సుఖరూపయోః - ఏకాంతబలబాహుల్యంవిశోకానామపంచమీ । పరమాత్మపరత్వేనతపోధ్యానాదినిష్ఠితా । షష్ఠీచకామచారిత్వంసప్తమీసిద్ధిరుచ్యతే । అష్టమీచయథాప్రోక్తాయత్రక్వచనశాయితేతి ॥౧౬॥ తాస్వితి ॥ శీతోష్ణాదిద్వంద్వైరభిభవః తేనసంభూతైః దుఃఖైరార్తాః పీడితాః ॥౧౭ । తతశ్చోరాదిభయపరిహారార్థందుర్గాణి - శీతోష్ణాదిప్రతీకారార్థంగృహాణి - జీవికార్థం కృషివాణిజ్యాదీని - చక్రురిత్యాహ - తతోదుర్గాణీత్యాదినా ॥ తతఇతి ॥ కృత్రిమంపరిఖాద్యావృతం ప్రాకారాది - పురాదీనాంలక్షణంభృగుణోక్తం ॥ శ్లో ॥ నృపావాసః పురీప్రోక్తావిశాంపురముపేష్యతే । ఏకతోయత్రతుగ్రామోనగరంచైకతఃస్థితం । మిశ్రంతుఖర్వటంనామనదీకూపసమాశ్రయం । విప్రాశ్చవిప్రభృత్యాశ్చయత్రచైవవసంతితే । సతుగ్రామఇతిప్రోక్తః శూద్రాణాంవాసఏవతు । పణ్యక్రియాదినిపుణైశ్చాతుర్వర్ణ్యజనైర్యుతం । అనేకజాతిసంబంధంనైకశిల్పిసమాకులం । సర్వదైవతసంబంధంనగరంత్వభిధీయతఇతి ॥౧౮॥ గృహాణీతి ॥ గృహాణివిశ్వకర్మప్రోక్తాని శ్లో ॥ ధ్రువంధన్యంజయంకాంతంవిజయంవిపులంతథా । సువక్త్రంసుముఖంనందంధనదంచమనోరథమిత్యాదీని - యథాన్యాయమాయవిమిత్యాద్యనుసారేణయథావాస్తుశాస్త్రం ॥౧౯॥ ప్రతీకారమితి ॥ వార్తోపాయంజీవికాసాధనంకృష్యాది - హస్తాభ్యాంసాధ్యాంసిద్ధింవృత్తిం - తామేవాహ - కర్మజాంతత్కర్మనిమిత్తాం । ౨౦॥ తత్రకృషిఫలంప్రపంచయతి - వ్రీహయశ్చేత్యాదిసార్ధద్వాభ్యాం ॥ వ్రీహయఇతి ॥ అణవఃక్షుద్రాశ్శాలయః - ప్రియంగుసహితంకృష్ణధాన్యంవా ప్రియంగవః - ఉదారాదీర్ఘనాళాః - కోరదూషాః కోద్రవాః - సతీనకాః కలాయాః నీలపుష్పాః ॥ ౨౧॥ మాషాఇతి ॥ మసూరాః మంగల్యకాః - నిష్పావాః వల్ల్యః - కులుత్థకాః ముద్గసమకుత్రాః పాషాణభేదిపాకాః - ఆఢక్యస్తు

ణ - శణాః గోణ్యుపాదానత్వచః ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ శ్యామాకా ఇతి ॥ శ్యామాకః తృణధాన్యం - నీవారః సశూకో వ్రీహిః - జర్తిలా వనతిలాః - గవేధుకాః కుసుంభసదృశబీజాః - వేణుయవాః వంశబీజాని - మర్కటకాః ప్రియంగుభేదాః - నాగబలాఖ్యద్రుమబీజాని వా ॥ ౨౫ ॥ గ్రామ్యేతి ॥ అపామోషధీనాం హేతుః వర్ధనః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ అహన్యహనీతి ॥ యజ్ఞానాం పంచమహాయజ్ఞానాం అనుష్ఠానం - నిత్యం క్రియమాణో ఘం పంచసూనా గృహస్థస్యే త్యాదినా మనూక్తం - అత్ర తు పూర్వం అల్పాల్పసారవదిత్యుక్తం - తస్య అఘస్య శాంతిదం నాశకరమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ప్రవృత్తీతి ॥ యజ్ఞప్రవృత్త్యా ప్రవృత్తిః సర్గః ప్రజాసర్గ ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ సంసిద్ధాయామితి ॥ కృషిరూపాయాం వార్తాయాం సంసి

థక్యశ్చణకా శ్చైవ శణాస్సప్తదశస్మృతాః ॥ ౨౨ ॥ ఇత్యేతా ఓషధీనాం తు గ్రామ్యాణాం జాతయో
మునే । ఓషధ్యో యాజ్ఞికాశ్చైవ గ్రామ్యారణ్యాశ్చతుర్దశ ॥ ౨౩ ॥ వ్రీహయస్సయవా మాషా గో
ధూమా అణవస్తిలాః । ప్రియంగుసప్తమా హ్యేతే అష్టమాస్తు కులుత్థకాః ॥ ౨౪ ॥ శ్యామాకాస్త్వథ నీవా
రా జర్తిలాస్సగవేధుకాః । తథా వేణుయవాః ప్రోక్తాస్తద్వన్మర్కటకా మునే ॥ ౨౫ ॥ గ్రామ్యారణ్యా
స్స్మృతా హ్యేతా ఓషధ్యస్తు చతుర్దశ । యజ్ఞనిష్పత్తయే యజ్ఞస్తథాసాం హేతురుత్తమః ॥ ౨౬ ॥ ఏ
తాశ్చ సహ యజ్ఞేన ప్రజానాం కారణం పరమ్ । పరావరవిదః ప్రాజ్ఞాస్తతో యజ్ఞాన్వితన్వతే ॥ ౨౭ ॥ అ
హన్యహన్యనుష్ఠానం యజ్ఞానాం మునిసత్తమ । ఉపకారకరం పుంసాం క్రియమాణాఘశాంతిదమ్ ॥ ౨౮ ॥
యేషాం తు కాలసృష్టోసౌ పాపబిందుర్మహామతే । చేతస్సు వవృధే చక్రుస్తే న యజ్ఞేషు మానసమ్ ॥ ౨౯ ॥ వే
దాన్వేద్యం తథా దేవాన్యజ్ఞకర్మాదికం చ యత్ । తత్సర్వం నిందమానాస్తే యజ్ఞవ్యాసేధకారిణః ॥ ౩౦ ॥
ప్రవృత్తిమార్గవ్యుచ్ఛిత్తికారిణో వేదనిందకాః । దురాత్మానో దురాచారా బభూవుః కుటిలాశయాః ॥
౩౧ ॥ సంసిద్ధాయాం తు వార్తాయాం ప్రజాః సృష్ట్వా ప్రజాపతిః । మర్యాదాం స్థాపయామాస యథా

వర్యః - చణకాః హరిమంథకాః - శణాః గోణ్యుపాదానత్వచః ॥ ౨౨ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేతాః గ్రామ్యాణాం కృషిసాధ్యానాం జాతయస్సప్తదశ - తాసు ॥ ౨౩ ॥ వ్రీహయ ఇతి ॥ వ్రీహ్యాది శ్యామాకాంతా గ్రామ్యా నవ యాజ్ఞికాః యజ్ఞసాధనభూతాః ॥ ౨౪ ॥ శ్యామాకా ఇతి ॥ ఆరణ్యాః నీవారాద్యాః పంచయజ్ఞసాధనభూతాః - యద్వా శ్యామాకా అప్యారణ్యాః - తృణధాన్యరూపత్వాత్ - నీవారా ఆరణ్యాః వ్రీహయః - జర్తిలా ఆరణ్యాస్తిలాః - గవేధుకాః కుసుంభాః - వేణుయవాః వంశబీజం - మర్కటకా ఆరణ్యాః ప్రియంగవః ॥ ౨౫ ॥ గ్రామ్యారణ్యా ఇతి ॥ ఏతాశ్చతుర్దశ యజ్ఞనిష్పత్తయే స్మృతా ఇత్యన్వయః - యజ్ఞశ్చాసామోషధీనాం హేతుః కారణం వృష్టిరూపేణ ॥ ౨౬ ॥ ఏతా ఇతి ॥ ప్రజానాం వృష్టిః కారణం వృద్ధిహేతుత్వాత్ - పరావరవిదః యజ్ఞాః కారణం ప్రజాస్తత్కారణమిత్యేవం విదః ॥ ౨౭ ॥ అహన్యహనీతి ॥ అహన్యహని పంచమహాయజ్ఞానాం అనుష్ఠానం - పుంసాం గృహస్థానాం - ప్రత్యహం క్రియమాణస్య పంచసూనాలక్షణస్య పాపస్య శాంతిదం నాశకరం ॥ ౨౮ ॥ తదేవం బ్రహ్మాండసృష్టానాం యజ్ఞాంగభూతానామోషధీనాం కృష్యాదిప్రవృత్త్యా ప్రవాహనిత్యత్వముక్తం - యజ్ఞానాం చ దృష్టాదృష్టలక్షణం మహత్ఫలముక్తం - తథాప్యేతేషాం కైశ్చిదననుష్ఠానే పూర్వోక్తమేవ రాగాదికం కారణమాహ - యేషాంత్విత్యాది త్రిభిః ॥ యేషాంత్వితి ॥ ౨౯ ॥ వేదానితి ॥ యజ్ఞానాం వ్యాసేధకారిణః ప్రతిహర్తారః ॥ ౩౦ ॥ అత ఏవ ॥ ప్రవృత్తీతి ॥ ప్రవృత్తిమార్గవ్యుచ్ఛిత్తికారిణః ప్రవృత్తిమార్గోచ్ఛేదకారిణః యజ్ఞాననుష్ఠానేదైవైరవర్షణాదన్నాభావేన ప్రజావృద్ధేరసిద్ధిః ॥ ౩౧ ॥ సంసిద్ధాయామితి ॥ తదేవం ప్రజాస్సృష్ట్వా

స్థాయాం చ వధిద్వారా ప్రజాస్సృష్ట్వా - యథాస్థానం అస్మిన్ దేశే అయం ధర్మ ఇతి - యథాగుణం రాగిణాం కామ్యం
ధర్మ-విరక్తానాం తు నివర్తకమిత్యాది వ్యవస్థాం స్థాపయామాస|౩౨|౩౩|ప్రాజాపత్యమితి|| ప్రాజాపత్యం భృగ్వాది
లోకః - బ్రాహ్మణానాం క్రియావతాం నిత్యనైమిత్తికక్రియావతాం| ౩౪| ౩౫| అష్టాశీతీతి|| గురువాసినాం బ్రహ్మ
చారిణాం| ౩౬| సప్తర్షీణామితి|| న్యాసినాం సంన్యాసినాం దేవయానమార్గస్థః బ్రహ్మసంజ్ఞితస్సత్యలోకః|| ౩౭|
యోగినామితి|| ఆశ్రమిష్వేవమే ప్రతీకోపాసకా యోగినః తేషామమృతం విష్ణుపదాఖ్యం ధ్రువాముపరిస్థానం - య
తో గంగా ప్రవహతీతి వక్ష్యమాణం|౩౮| ఏకాంతిన ఇతి|| పరమం స్థానం పరమవ్యోమ| ౩౯| భగవదుపాసకానామేవా
పునరావృత్తిః ఇతరేషాం తు నివృత్తిరేవేత్యాహ| గత్వేతి|| చంద్రసూర్యాదిగ్రహాణం తేషాం కాలనైత్యవిశేషాత్.

స్థానం యథాగుణమ్ | ౩౨ | వర్ణానామాశ్రమాణాం చ ధర్మాన్ ధర్మభృతాం వర | లోకాంశ్చ సర్వవ
ర్ణానాం సమ్యగ్ధర్మానుపాలినామ్ | ౩౩ | ప్రాజాపత్యం బ్రాహ్మణానాం స్మృతం స్థానం క్రియావ
తామ్ | స్థానమైంద్రం క్షత్రియాణాం సంగ్రామేష్వనివర్తినామ్|౩౪| వైశ్యానాం మారుతం స్థానం
స్వధర్మనిరతాత్మనామ్ | గాంధర్వం శూద్రజాతీనాం పరిచర్యానువర్తినామ్| ౩౫| అష్టాశీతిసహస్రా
ణి యతీనామూర్ధ్వరేతసామ్ | స్మృతం తేషాం తు యత్ స్థానం తదేవ గురువాసినామ్| ౩౬| సప్తర్షీ
ణాం చ యత్ స్థానం స్మృతం తద్వై వనౌకసామ్| ప్రాజాపత్యం గృహస్థానాం న్యాసినాం బ్రహ్మసంజ్ఞి
తమ్|౩౭| యోగినామమృతం స్థానం స్వాత్మసంతోషకారిణామ్ | ౩౮| ఏకాంతినస్సదా బ్రహ్మధ్యాయి
నో యోగినో హి యే | తేషాం తత్పరమం స్థానం యద్వై పశ్యంతి సూరయః | ౩౯| గత్వా గత్వా నివర్తంతే

తాసాం వార్తాయాం చ కృష్యాదినా సంసిద్ధాయాం సత్యాం - యథాగుణం సత్త్వోద్రేకాద్యనుసారేణ - బ్రాహ్మ
ణాదీనాం వర్ణానాం - గృహస్థాద్యాశ్రమాణాం చ - మర్యాదాం ధర్మవ్యవస్థాం - యథాస్థానం తత్తత్స్వధర్మా
నుష్ఠానానుసారేణ - లోకవ్యవస్థాం చ కృతవానిత్యర్థః | ౩౨ | తదేవాహ వర్ణానామిత్యాదినా యావదధ్యాయస
మాప్తిః|౩౩| ప్రాజాపత్యమితి|| క్రియావతాం నిత్యనైమిత్తికాగ్నిహోత్రాద్యనుష్ఠానవతాం; ప్రాజాపత్యం
స్థానం పితృలోకః|| శ్రు|| కర్మణా పితృలోక ఇతి శ్రుతేః| ౩౪| వైశ్యానామితి|| మారుతం స్థానం దేవలోకః| ౩౫| అ
ష్టాశీతిసహస్రాణీతి|| గురువాసినాం నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణాం | ౩౬| సప్తర్షీణామితి|| వనౌకసాం వానప్రస్థానాం -
న్యాసినాం సంన్యాసినాం - బ్రాహ్మణానాం విశేషం వక్తుం ప్రాగుక్తమేవ స్థానమనువదతి ప్రాజాపత్యమితి - బ్రహ్మ
సంజ్ఞితం సత్యలోకస్థానం - సంన్యాసాద్బ్రహ్మణః స్థానమితి వచనాత్|౩౭| యోగినామితి|| యోగినాం జ్ఞానినాం|౩౮|
తదేవ స్పష్టయతి|| ఏకాంతిన ఇతి|౩౯| భగవదుపాసకానామపి క్రమముక్త్యైతదేవ స్థానమిత్యాశయేనాహ|| గత్వేతి|

తద్విలక్షణానాం బ్రహ్మాదీనామప్యవలక్షణం - చంద్రసూర్యాదయోఽపి స్వం స్వమధికారం గత్వా ప్రాప్య - అంతే ప్ర
ళయకాలే నివర్తంతే తే స్వపదాద్భ్రశ్యంతి - ద్వాదశాక్షరాదినామంత్రేణ భగవదుపాసకాన నివర్తంతే నచ పున
రావర్తంతే - ఏతద్వ్యతిరిక్తాస్సర్వేఽపి నివర్తంత ఏవ - ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున నేతి భగవదుక్తేః॥
౪౦। తామిస్రాదీనాం స్వరూపం వక్ష్యతే॥ తామిస్ర మితి॥ ౪౧। ౪౨। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే
ప్రథమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

అథ మిథునసృష్టిం వక్తుం మానసశరీరసృష్టిమనువదతి తత ఇత్యాదినా॥ తతఇతి॥ కార్యైర్దేహైః - కరణైరిం
ద్రియైః - హిరణ్యగర్భదేహభూతభూతోత్పన్నైర్దేహైరింద్రియైస్సహ - కాశ్చిన్మానస్యః ప్రజాజజ్ఞిరే - కేచిత్,

తే చంద్రసూర్యాదయో గ్రహాః। అద్యాపి న నివర్తంతే ద్వాదశాక్షరచింతకాః। ౪౦। తామిస్రమంధ
తామిస్రం మహారౌరవరౌరవౌ। అసిపత్రవనం ఘోరం కాలసూత్రమవీచికమ్। ౪౧। వినిందకానాం వే
దస్య యజ్ఞవ్యాఘాతకారిణామ్। స్థానమేతత్సమాఖ్యాతం స్వధర్మత్యాగినశ్చ యే। ౪౨। ఇతి శ్రీవిష్ణు
పురాణే - ప్రథమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

శ్రీపరాశరః॥ తతోఽభిధ్యాయతస్తస్య జజ్ఞిరే మానసాః ప్రజాః। తచ్ఛరీరసముత్పన్నైః కార్యైస్తైః క
రణైస్సహ। క్షేత్రజ్ఞాస్సమవర్తంత గాత్రేభ్యస్తస్య ధీమతః। ౧। తే సర్వే సమవర్తంత యే మయా

౪౦।౪౧। వినిందకానామితి॥ స్వధర్మత్యాగినశ్చ యే తేషామపీతి। ౪౨। ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న శ్రీధరస్వామివి
రచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే షష్ఠోఽధ్యాయః ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

అథయోనసృష్టిం వక్ష్యన్ - పూర్వోక్తాయాం మానససృష్టౌ కంచిద్విశేషం వక్తుమాహ తత ఇత్యాదిత్రిభిః॥ తత
ఇతి॥ ప్రాగనుక్తవిశేషోక్తిస్తత ఇతి - అనుపూర్వసృష్టివత్ ప్రస్తావః - తత్రైవ శంకతే - ననుమనసా సంకల్పమాత్రే
ణభూతోపాదానం వినా భౌతికానాం దేహానాం కథం జన్మ - కథం జడాత్తచ్ఛరీరాచ్చేతనానాం జీవానాం జన్మేతి - తత్రా
హ - తచ్ఛరీరేతి - తస్య బ్రహ్మణశ్శరీరాత్సముత్పన్నైః కార్యైర్దేహైః కరణైరింద్రియైశ్చ సహ మనసా నిమిత్తభూ
తేన మానసాః ప్రజా జజ్ఞిరే - బ్రహ్మశరీరస్థభూతాన్యేవ తద్దేహానాముపాదానకారణమిత్యర్థః - తథాధీమతశ్చేత
నసమష్టిజీవస్య తస్య బ్రహ్మణః జడేభ్యోఽపి గాత్రేభ్యః ఉత్పద్యమానైర్దేహైస్సహ తత్సంకల్పమాత్రాత్ ఉద్బుద్ధసం

తే. క్షేత్రజ్ఞాస్తస్య గాత్రేభ్యః అవయవేభ్యః కార్యకరత్వేన సహ సమవర్తంత ॥ ౧॥ తే సర్వ ఇతి ॥ తే దేవాద్యాః స్థావరాంతా జీవాః త్రైగుణ్యవశీకృతాస్సమవర్తంత ॥ ౨॥౩॥౪॥౫॥ నవ బ్రహ్మాణ ఇతి ॥ పురాణే బ్రహ్మాండాదౌ ॥ ౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ తథోక్త ఇతి ॥ స్త్రీత్వం పురుషత్వం చ ద్విధాకరోత్ - పృథక్చకార - పుంస్త్వం చ ఏకాదశవిధం గుణభేదైః ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ తత ఇతి ॥ ఆత్మసంభూతం అత ఏవ స్వాయంభువం - ఆత్మానమేవ తం - ప్రాజాప

ప్రాగుదీరితాః । దేవాద్యాః స్థావరాంతాశ్చ త్రైగుణ్యవిషయే స్థితాః ॥ ౨॥ ఏవంభూతాని సృష్టాని చరాణి స్థావరాణి చ ॥ ౩ ॥ యదాస్య తాః ప్రజాస్సర్వా న వ్యవర్ధంత ధీమతః । తదాన్యాన్మానసాన్పుత్రాన్సదృశానాత్మనోఽసృజత్ ॥ ౪ ॥ భృగుం పులస్త్యం పులహం క్రతుమంగిరసం తథా । మరీచిం దక్షమత్రిం చ వసిష్ఠం చైవ మానసాన్ ॥ ౫॥ నవ బ్రహ్మాణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతాః ॥ ౬॥ ఖ్యాతిం భూతిం చ సంభూతిం క్షమాం ప్రీతిం తథైవ చ । సన్నతిం చ తథైవోర్జామనసూయాం తథైవ చ ॥ ౭॥ ప్రసూతిం చ తతస్సృష్ట్వా దదౌ తేషాం మహాత్మనామ్ । పత్న్యో భవధ్వమిత్యుక్త్వా తేషామేవ తు దత్తవాన్ ॥ ౮॥ సనందనాదయో యే చ పూర్వసృష్టాస్తు వేధసా । న తే లోకేష్వసజ్జంత నిరపేక్షాః ప్రజాః ప్రతి ॥ ౯॥ సర్వే తేఽభ్యాగతజ్ఞానా వీతరాగా విమత్సరాః । తేష్వేవం నిరపేక్షేషు లోకసృష్టౌ మహాత్మనః ॥ ౧౦॥ బ్రహ్మణోఽభూన్మహాన్క్రోధస్త్రైలోక్యదహనక్షమః । తస్య క్రోధసముద్భూతజ్వాలామాలావిదీపితమ్ । బ్రహ్మణోఽభూత్తదా సర్వం త్రైలోక్యమఖిలం మునే ॥ ౧౧ ॥ భ్రుకుటీకుటిలాత్తస్య లలాటాత్క్రోధదీపితాత్ । సముత్పన్నస్తదా రుద్రో మధ్యాహ్నార్కసమప్రభః ॥ ౧౨॥ అర్ధనారీనరవపుః ప్రచండోఽతిశరీరవాన్ । విభజాత్మానమిత్యుక్త్వా తం బ్రహ్మాంతర్దధే తతః ॥ ౧౩॥ తథోక్తోఽసౌ ద్విధా స్త్రీత్వం పురుషత్వం తథాకరోత్ । బిభేద పురుషత్వం చ దశధా చైకధా చ సః ॥ ౧౪॥ సౌమ్యాసౌమ్యైస్తథా శాంతాశాంతైః స్త్రీత్వం చ స ప్రభుః । బిభేద బహుధా దేవస్స్వరూపైరసితైస్సితైః ॥ ౧౫॥ తతో బ్రహ్మాత్మసంభూతం

సా - తావ్యష్టిదేహే క్షేత్రజ్ఞాస్సమవర్తంత అవిభాగా ఇత్యర్థః ॥ ౧॥ తానేవాహ ॥ తే సర్వ ఇతి ॥ ౨॥ ౩॥ యాన సృష్టైః ప్రయోజనమాహ ॥ యదాస్యేతి ॥ న వ్యవర్ధంత పుత్రపౌత్రాదిరూపేణ ప్రవృద్ధిం న ప్రాప్తాః - తదాన్యాన్ యాన సృష్టైః ప్రవర్తకాన్ భృగ్వాదీన్ సృష్టవాన్ ॥ ౪॥ ౫॥ ఆత్మనస్సదృశానితి యదుక్తం తదేవ బ్రహ్మసమాఖ్యయా దర్శయతి ॥ నవ బ్రహ్మాణ ఇతి ॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ క్రోధాద్రుద్రసృష్టిం త్రైవమనుసృష్టిం చ వక్తుం బ్రహ్మణః క్రోధకారణం దర్శయన్నాహ ॥ సనందనాదయ ఇతి ॥ ౯॥ సర్వ ఇతి ॥ అభ్యాగతజ్ఞానాః ప్రకృష్టజ్ఞానాః - సర్వే తేనాగతజ్ఞానా ఇతి పాఠాంతరే అనాగతే భావిజ్ఞానం యేషాం తే - ఏవం తేషు ప్రజాసృష్టౌ నిరపేక్షేషు సత్సు - మహాత్మనః సృష్టివిస్తారే ప్రవృత్తస్య ॥ ౧౦॥ బ్రహ్మణ ఇతి ॥ బ్రహ్మణః క్రోధోఽభూత్ - తస్య బ్రహ్మణః - క్రోధాత్సముద్భూతానాం జ్వాలానాం మాలాభిః విదీపితం త్రైలోక్యమిత్యన్వయః ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ అర్ధనారీనరవపురితి ॥ అర్ధాభ్యాం నారీనరశ్చ వపుర్యస్య సః - ప్రచండః అతి క్రోధనః - ఆత్మానం పురుషాకారం దేహం విభజ పృథక్కురు ఇత్యుక్త్వా - అంతర్దధే అంతర్ధానం గతః ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ సౌమ్యాసౌమ్యైరితి ॥ సౌమ్యాసౌమ్యైరిత్యస్య వివరణం శాంతాశాంతైరితి ॥ ౧౫॥ తత ఇతి ॥ తత ఏకాదశధా విభాగాత్క్రో

త్యేనమిత్యేప్యూర్వం మనుం కృతవాన్ | ౧౬ | శతరూపామితి ॥ శతరూపాం అర్ధేన పురుషోభవత్ - అర్ధేన నారీ తస్యాం చెత్యుక్తాయా బ్రహ్మపత్న్యా శ్శతరూపాయా అంశభూతాం - బ్రహ్మాంశభూతో మనుర్జగృహే | ౧౭ | ౧౮ | కన్యాద్వయమితి ॥ ప్రజాపతిరాకూతిం రుచేర్దదౌ | ౧౯ | ప్రజాపతిరితి ॥ సరుచిర్జగ్రాహ - తయోరాకూతిరుచ్యోర్దక్షిణో యజ్ఞః పుత్రో మిథునం జజ్ఞే - దంపత్యోర్మిథునం తత ఇతి చ పాఠః | ౨౦ | యజ్ఞస్యేతి ॥ స్వాయంభువే మనావంతరే | ౨౧ | ౨౨ | ౨౩ | ౨౪ | ౨౫ | ౨౬ | ౨౭ | శ్రద్ధేతి ॥ శ్రద్ధా కామం తథా దర్పమితి పాఠే తత్రైవ నైన క్రమః ప్రాప్తా లక్ష్మీర్దర్పం - యథా కామే ॥ శ్లో ॥ శ్రద్ధాయాస్తు సుతః కామో దర్పో లక్ష్మ్యాస్సుతస్స్మృత ఇతి | ౨౮ | మేధేతి ॥ క్రియాయాం తామస్యాం దండః రాజస్యాం నయః సాత్త్విక్యాం మానసో నౌద్ధత్యాత్మా వినయః | ౨౯ | బోధమితి ॥ లజ్జాయాస్తు శారీరో వినయః | ౩౦ | ౩౧ | ధర్మప్రసంగాద

పూర్వం స్వాయంభువం ప్రభుమ్ | ఆత్మానమేవ కృతవాన్ ప్రాజాపత్యే మనుం ద్విజ | ౧౬ | శతరూపాం చ తాం నారీం తపోనిర్ధూతకల్మషామ్ | స్వాయంభువో మనుర్దేవః పత్నీత్వే జగృహే విభుః | ౧౭ | తస్మాచ్చ పురుషాద్దేవీ శతరూపా వ్యజాయత | ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ ప్రసూత్యాకూతి సంజ్ఞితమ్ | ౧౮ | కన్యాద్వయం చ ధర్మజ్ఞ రూపౌదార్యగుణాన్వితమ్ | దదౌ ప్రసూతిం దక్షాయ ఆకూతిం రుచయే పురా | ౧౯ | ప్రజాపతిస్స జగ్రాహ తయోర్జజ్ఞే సదక్షిణః | పుత్రో యజ్ఞో మహాభాగ దంపత్యోర్మిథునాత్మనోః | ౨౦ | యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తు పుత్రా ద్వాదశ జజ్ఞిరే | యామా ఇతి సమాఖ్యాతా దేవాస్స్వాయంభువే మనౌ | ౨౧ | ప్రసూత్యాం చ తథా దక్షశ్చతస్రో వింశతిం తథా | ససర్జ కన్యాస్తాసాం చ సమ్యఙ్నామాని మే శృణు | ౨౨ | శ్రద్ధా లక్ష్మీర్ధృతిస్తుష్టిః పుష్టిర్మేధా క్రియా తథా | బుద్ధిర్లజ్జా వపుశ్శాంతిః సిద్ధిః కీర్తిస్త్రయోదశీ | ౨౩ | పత్న్యర్థం ప్రతిజగ్రాహ ధర్మో దాక్షాయణీః ప్రభుః | తాభ్యశ్శిష్టా యవీయస్య ఏకాదశ సులోచనాః | ౨౪ | ఖ్యాతిస్సత్యథ సంభూతిః స్మృతిః ప్రీతిః క్షమా తథా | సన్నతిశ్చానసూయా చ ఊర్జా స్వాహా స్వధా తథా | ౨౫ | భృగుర్భవో మరీచిశ్చ తథా చైవాంగిరా మునిః | పులస్త్యః పులహశ్చైవ క్రతుశ్చర్షివరస్తథా | ౨౬ | అత్రిర్వసిష్ఠో వహ్నిశ్చ పితరశ్చ యథాక్రమమ్ | ఖ్యాత్యాద్యా జగృహుః కన్యా మునయో మునిసత్తమ | ౨౭ | శ్రద్ధా కామం చలా దర్పం నియమం ధృతిరాత్మజమ్ | సంతోషం చ తథా తుష్టిర్లోభం పుష్టిరసూయత | ౨౮ | మేధా శ్రుతం క్రియా దండం నయం వినయమేవ చ | ౨౯ | బోధం బుద్ధిస్తథా లజ్జా వినయం వపురాత్మజమ్ | వ్యవసాయం ప్రజజ్ఞే వై క్షేమం శాంతిరసూయత | ౩౦ | సుఖం సిద్ధిర్యశః కీర్తిరిత్యేతే ధర్మసూనవః | కామాద్రతిస్సుతం హర్షం ధర్మపౌత్రమసూయత | ౩౧ | హింసా భార్యా త్వధర్మస్య తయోర్జజ్ఞే తథా

థాం కేచిద్గతే వతిసాత్త్వికస్వభావం సుతం పూర్వమాత్మనస్స్వదేహాత్ సంభూతం - అత ఏవ ॥ శ్రుతి | ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి శ్రుతే రాత్మానమేవ తం ప్రజాపాలనార్థమకరోదిత్యర్థః | ౧౬ | శతరూపామితి ॥ తాం స్వదేహార్ధభూతాం నారీం పత్న్యర్థం జగృహే - తపసా నిర్ధూతకల్మషామితి చ దేవ ఇతి చ విభురితి చ సాపిండ్యదోషపరిహారార్థముక్తం | ౧౭ | తస్మాదితి ॥ వ్యజాయత ప్రాసూయత | ౧౮ | ౧౯ | ప్రజాపతిరితి ॥ సరుచిస్తాం జగ్రాహ - తయోర్దక్షిణా సహితో యజ్ఞో నామ పుత్రో జజ్ఞే | ౨౦ | యజ్ఞస్యేతి ॥ స్వాయంభువే మనౌ మన్వంతరే - యామా ఇతి దేవాస్సమాఖ్యాతాః | ౨౧ | ౨౨ | ఆసాం నామాని కథయన్నేవ వివాహానాహ - శ్రద్ధేత్యాది శ్లోకం చతుర్భిః | ౨౩ | ౨౪ | ౨౫ | ౨౬ | ౨౭ | ధర్మపత్నీనాం త్రయోదశానాం పుత్రానాహ శ్రద్ధేత్యాది త్రిభిః ॥ శ్రద్ధేతి ॥ చలా లక్ష్మీః | ౨౮ | మేధేతి ॥ క్రియా త్రిగుణాత్మికా - అత స్తమోంశేన దండం - రజోంశేన నయం - సత్త్వాంశేన వినయమనౌద్ధత్యరూపం - అసూయత | ౨౯ | బోధమితి ॥ లజ్జా శారీరం వినయం - వపుస్సంజ్ఞా వ్యవసాయమాత్మజం ప్రజజ్ఞే - వై | ౩౦ | సుఖమితి ॥ కీర్తిర్యశస్సంజ్ఞం పుత్రమసూయత - రతిః కామస్య భార్యా | ౩౧ | తదేవం ధర్మభార్యాణాం వంశ ఉక్తః అన్యాసాం తు దక్షకన్యానాం తు

ధర్మసర్గమాహ॥ హింసేతి॥ తయోః అధర్మహింసయోః అనృతం నికృతిశ్చ జజ్ఞే తాభ్యాం నికృత్యనృతాభ్యాం మాయా భయం వేదనా నరకం చ జజ్ఞే। ౩౨। మాయేతి॥ శ్లో॥ తస్మాదేతయోర్మిథునద్వయం భయాజ్జజ్ఞ ఇతి పాఠే ఏతయోర్మిథునయోర్మధ్యే - మాయా మృత్యుం భయాజ్జజ్ఞే తయోర్జజ్ఞ ఇతి పాఠే - మాయా మృత్యుం సుషువే భయాదితి శేషః। ౩౩। వేదనేతి॥ రౌరవాత్ భయం నరకమేవ చేత్యుక్తాత్ నరకాత్। ౩౪। దుఃఖోత్తరా ఇతి॥ అధర్మలక్షణాః అధర్మో వంశమూలభూతో లక్షణం యేషాం తే తథోక్తాః - తే వ్యాధ్యాద్యాః - ఊర్ధ్వరేతసః చరమకార్యస్య దుఃఖాత్మకత్వాత్ కార్యాంతరానుత్పాదకాః। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। జీవానాం సృజ్యత్వాదినా పారతంత్ర్యాన్నిత్యసర్గాదౌ హేతుత్వమనుపపన్నమిత్యాశంక్య తత్పరిహారబుభుత్సయా తేషాం స్వరూపం పృచ్ఛతి॥ యేయమితి। ౩౯। విష్ణురేవ సత్త్వాదిశక్త్యాధానద్వారా తైస్తైర్మన్వాదిరూపైః స్థిత్యాదికరోతీతి పరిహరతి॥ సర్గేతి॥ తైస్తైర్మన్వాదిరూపైః మన్వాదయః సత్త్వస్థాః - దక్షాదయో రాజసాః - వ్యాధయస్తామసాః॥ ౪౦

నృతమ్। కన్యా చ నికృతిస్తాభ్యాం భయం నరకమేవ చ। ౩౨। మాయా చ వేదనా చైవ మిథునం త్విదమేతయోః। తయోర్జజ్ఞేథ వై మాయా మృత్యుం భూతాపహారిణమ్॥ ౩౩। వేదనా స్వసుతం చాపి దుఃఖం జజ్ఞేథ రౌరవాత్। మృత్యోర్వ్యాధిజరాశోకతృష్ణాక్రోధాశ్చ జజ్ఞిరే। ౩౪। దుఃఖోత్తరాః స్మృతా హ్యేతే సర్వే చాధర్మలక్షణాః। నైషాం భార్యాస్తి పుత్రో వా తే సర్వే హ్యూర్ధ్వరేతసః। ౩౫। రౌద్రాణ్యేతాని రూపాణి విష్ణోర్మునివరాత్మజ। నిత్యప్రళయహేతుత్వం జగతోస్య ప్రయాంతి వై। ౩౬। దక్షో మరీచిరత్రిశ్చ భృగుశ్చాద్యాః ప్రజేశ్వరాః। జగత్యత్ర మహాభాగ నిత్యసర్గస్య హేతవః॥ ౩౭। మనవో మనుపుత్రాశ్చ భూపా వీర్యధనాశ్చ యే। సన్మార్గనిరతాశ్శూరాస్తే నిత్యస్థితికారిణః॥ ౩౮। మైత్రేయః॥ యేయం నిత్యస్థితిర్బ్రహ్మన్ నిత్యసర్గస్తథేరితః। నిత్యాభావశ్చ తేషాం వై స్వరూపం మమ కథ్యతామ్। ౩౯। శ్రీపరాశరః॥ సర్గస్థితివినాశాంశ్చ భగవాన్మధుసూదనః। తైస్తైరూపైరచింత్యాత్మా కరోత్యవ్యాహతో విభుః॥ ౪౦। నైమిత్తికః ప్రాకృతికస్తథైవాత్యంతికో ద్విజ। నిత్య

త్రా॥ శ్లో॥ దేవౌ ధాతృవిధాతారౌ భృగోః ఖ్యాతిరసూయతేత్యాదినా ఉత్తరాధ్యాయే వక్ష్యతి - తత్ర తావద్ధర్మోక్తాన్యత్ర ప్రతియోగితయా బుద్ధిస్థస్యాధర్మస్య వంశం - ప్రసక్తానుప్రసక్త్యైవ చ నిత్యప్రళయమాహ హింసేత్యాదినా॥ హింసేతి॥ ధర్మోధర్మశ్చ బ్రహ్మణః పుత్రౌ॥ శ్లో॥ ధర్మస్తనాద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణస్స్వయం। అధర్మః పృష్ఠతో యస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకర ఇతి శ్రుతేః - నికృతిర్వంచనా - తాభ్యాం అనృతనికృతిభ్యాం - భయం నరకం భయనరకాఖ్యం పుత్రద్వయం జజ్ఞే। ౩౨। మాయేతి॥ ఏతయోస్తు భయనరకయోర్యథాక్రమం మాయా చ వేదనా చేతి మిథునం మిథునత్వసంపాదకం భార్యాద్వయం చ తాభ్యామేవ జజ్ఞే ఇత్యర్థః - తయోః మాయావేదనయోర్మధ్యే - మాయా - మృత్యుం - జజ్ఞే జనయామాస - భయాదీన్యర్థసిద్ధం। ౩౩। వేదనేతి॥ వేదనా చ దుఃఖం స్వసుతం స్వయోగ్యం సుతం - రౌరవాన్నరకాజ్జనయామాసేత్యర్థః। ౩౪। దుఃఖోత్తరా ఇతి॥ దుఃఖోత్తరాః దుఃఖోదర్కాః - యతః అధర్మలక్షణాః పాపరూపాః - యద్వా ప్రాచీనాధర్మజ్ఞాపకాః - తద్ఫలత్వాదేషాం వ్యాధీనాం ఊర్ధ్వరేతసః కార్యాంతరానుత్పాదకాః - చరమకార్యం దుఃఖభోగాత్మకత్వాత్। ౩౫। రౌద్రాణీతి॥ రౌద్రాణి తామసాని - అతో జగతో నిత్యప్రళయహేతుత్వం ప్రయాంతి। ౩౬। నిత్యప్రళయహేతుప్రసంగాత్ నిత్యస్థితినిత్యసర్గహేతూనాహ॥ దక్షేత్యాదిద్వాభ్యాం। ౩౭। ౩౮। నను మన్వాదీనాం కాదాచిత్కానాం కథం నిత్యస్థిత్యాదిహేతుత్వమిత్యాశయేన పృచ్ఛతి మైత్రేయః॥ యేతి॥ నిత్యాభావః నిత్యప్రళయః। ౩౯। సర్గ ఇతి॥ తైస్తైర్దక్షాదిమన్వాదిరూపైర్భగవానేవ సర్గాదీన్ కరోతి - అతో నోక్తదోషప్రసంగ ఇత్యర్థః। ౪౦। ౪౧। బ్రాహ్మ ఇతి॥ యద్యదా జగతీపతి

అథ నిత్యప్రళయస్య స్వరూపం దర్శయితుం ప్రసంగాత్ప్రళయస్య చాతుర్విధ్యమాహ - నైమిత్తిక ఇత్యాదినా॥ నైమిత్తిక ఇతి॥ ఆత్యంతిక ఇతి నైమిత్తికాదిలయేషు సుషుప్త్యవస్థాంత్యోశ్చ జీవస్య పరమాత్మని లయేఽపి కర్మక్షయాభావాత్ పునర్భవో విద్యతే - ఆత్యంతికే తు నిశ్శేషకర్మావిద్యాదినాశాన్న పునర్భవ ఇతి విశేషః॥ ౪౧ | ౪౨ | ౪౩ | ౪౪ | ౪౫ | ౪౬ | సృష్టీతి॥ వైష్ణవ్యః విష్ణుసంకల్పానువర్తిన్యః - శక్తయః సత్త్వాద్యాః సదా అవిభేదేన సర్వోపి జనః విష్ణుశక్తిప్రేరితః కాలభేదాద్విషయభేదాచ్చ సర్గాదికరోతి | ౪౭ | ౪౮ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

నిత్యప్రళయహేతోరధర్మాదేః తామసస్య ప్రసంగాత్ భృగుసర్గమత్రిక్రమ్య పూర్వోక్తకౌమారసర్గాం

శ్చ సర్వభూతానాం ప్రళయోఽయం చతుర్విధః | ౪౧ | బ్రాహ్మో నైమిత్తికస్తత్ర యచ్ఛేతే జగతీపతిః | ప్రయాతి ప్రాకృతశ్చైవ బ్రహ్మాండం ప్రకృతౌ లయమ్ | ౪౨ | జ్ఞానాదాత్యంతికః ప్రోక్తో యోగినః పరమాత్మని | నిత్యస్సదైవ జాతానాం యో వినాశో దివానిశమ్ | ౪౩ | ప్రసూతిః ప్రకృతేర్యా తు సా సృష్టిః ప్రాకృతా స్మృతా | దైనందినీ తథా ప్రోక్తా యాంతరప్రళయాదను | ౪౪ | భూతాన్యనుదినం యత్ర జాయంతే మునిసత్తమ | నిత్యసర్గో హి స ప్రోక్తః పురాణార్థవిచక్షణైః | ౪౫ | ఏవం సర్వశరీరేషు భగవాన్ భూతభావనః | సంస్థితః కురుతే విష్ణుః ఉత్పత్తిస్థితిసంయమాన్ | ౪౬ | సృష్టిస్థితివినాశానాం శక్తయస్సర్వదేహిషు | వైష్ణవ్యః పరివర్తంతే మైత్రేయాహర్నిశం సమాః | ౪౭ | గుణత్రయమయం హ్యేతద్బ్రహ్మన్ శక్తిత్రయం మహత్ | యోఽతియాతి స యాత్యేవ పరం నావర్తతే పునః | ౪౮ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀

శ్రీపరాశరః॥ కథితస్తామసస్సర్గో బ్రహ్మణస్తే మహామునే | రుద్రసర్గం ప్రవక్ష్యామి తన్మే నిగదతశ్శృణు॥ ౧॥ కల్పాదావాత్మనస్తుల్యం సుతం ప్రధ్యాయతస్తతః | ప్రాదురాసీత్ప్రభోరంకే కుమారో

శ్శేతే - తదా బ్రాహ్మో నైమిత్తికప్రళయః - యదా బ్రహ్మాండం ప్రకృతౌ లయం యాతి తదా ప్రాకృత ప్రళయః॥ ౪౨॥ జ్ఞానాదితి॥ జ్ఞానాత్పరమాత్మని యోగినో లయ ఆత్యంతికః - సదైవ దీపజ్వాలావత్సాంతత్యేన జాతానాం దివానిశం యో వినాశస్స నిత్యః | ౪౩| త్రివిధాం సృష్టిమాహ॥ ప్రసూతిరితి॥ ప్రకృతేస్సకాశాద్యా మహదాదిప్రసూతిః సా ప్రకృతిసృష్టిః- అంతరప్రళయాదను అవాంతరప్రళయానంతరం - యా చరాచరసృష్టిస్సా దైనందినీ॥ ౪౪॥ భూతానీతి॥ భూతానీత్యస్మాదిసృష్టిప్రవాహః నిత్యసర్గ ఇత్యర్థః॥ ౪౫॥ ఆత్యంతికప్రళయవదాత్యంతికసృష్టేరభావాత్, సృష్టిస్త్రివిధైవేత్యుపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ౪౬॥ తర్హి విష్ణోస్సర్వశరీరేషు సర్వదా స్థితత్వాత్ కాలభేదేనోత్పత్త్యాదయో నస్యుస్తదాహ॥ సృష్టీతి॥ తథాహి విష్ణుశక్తీనాం సత్త్వాదీనాం కాలభేదేన తత్ర సంచారాన్నాయం దోష ఇతి భావః | ౪౭| యస్మాత్త్రిగుణాత్మకవిష్ణుశక్తిత్రయపరివృత్త్యా సృష్ట్యాదిప్రవాహో భవతి- అతో గుణాతీతస్య న పునస్తత్ప్రవాహ ఇత్యాహ॥ గుణత్రయేతి॥ యోఽతియాతి అతిక్రామతి- స పరం పదం యాత్యేవ స పునర్నావర్తతే॥ శ్రుతిః॥ న స పునరావర్తతే న స పునరావర్తత ఇతి శ్రుతేః॥ ౪౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుభక్తశిరోరత్న- శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే- సప్తమోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

దక్షజామాతుర్ధర్మస్య వంశోత్పత్త్యానంతర్యం సంతతియోగితయా బుద్ధిస్థస్యాధర్మస్య నిత్యప్రళయహేతుం తామసం వంశముక్త్వా ఇదానీం తదనువాదపూర్వకం ప్రస్తుతం దక్షకన్యాన్వయమేవానువర్తయితుం తత్ప్రరిణేతునీలలోహితరుద్రస్య సర్గమాహ॥ కథితఇతి॥ యద్యపి ఖ్యాత్యస్సత్య ధసంభూతిరిత్యుద్దేశక్రమేణ ఖ్యాతేరన్వయం ప్రథమం వక్తుం యుక్తం - తథాపి- తత్కథాయా అతివిస్తరత్వాదనంతరం వక్ష్యతి - యద్వా.- పూర్వోక్తాత్తామసాత్ప్రస

తర్గతం తామసం రుద్రసర్గం ప్రపంచయితుం ప్రస్తౌతి ॥ కథితఇతి । ౧ । ౨ । ౩ । నామేతి ॥ రోదనద్రవణాభ్యాం రుద్రనామనిరుక్తిః ॥ శ్లో ॥ రోదనాద్ద్రవణాచ్చైవ రుద్రనామ్నాభివిశ్రుత ఇతి వాయూక్తేః । ౪ । తతఇతి । నామాని రుద్రభవాదీని - స్థానాని సూర్యాదీని - పత్న్యస్సువర్చలాదికాః । ౫ । ౬ । చక్రే నామానీతి ॥ అత్ర వహ్నిర్వాయురితి పాఠక్రమో నవివక్షితః - అగ్నేర్దేవతా పత్నీ పుత్రాణాం పశుపతిస్వాహాస్కందానాం పంచమస్థానే వక్ష్యమాణత్వాత్ । ౭ । ౮ । సూర్యాదీనామితి ॥ సూర్యాదీనాం రుద్రమూర్తీనాం । ౯ । ఏషామితి ॥ సూతిః పుత్రాదిః - ప్రసూతిః పౌత్రాదిః । ౧౦ । ౧౧ । ఏవమితి ॥ సతీం సతీనామ్నీం । ౧౨ । ౧౩ । ౧౪ । ౧౫ । మైత్రే

నీలలోహితః । ౨ । రురోద సుస్వరం సోఽథ ప్రాద్రవద్ద్విజసత్తమ । కింరోదిషీతి తం బ్రహ్మా రుదంతం ప్రత్యువాచ వై । ౩ । నామ దేహీతి తం సోఽథ ప్రత్యువాచ ప్రజాపతిః । రుద్రస్త్వం దేవనామ్నాసి మా రోదీర్ధైర్యమావహ । ఏవముక్తః పునస్సోఽథ సప్తకృత్వో రురోద హ । ౪ । తతోఽన్యాని దదౌ తస్మై సప్త నామాని వై ప్రభుః । స్థానాని చైషామష్టానాం పత్నీః పుత్రాంశ్చ వై ప్రభుః । ౫ । భవం శర్వమథేశానం తథా పశుపతిం ద్విజ । భీమముగ్రం మహాదేవమువాచ స పితామహః । ౬ । చక్రే నామాన్యథైతాని స్థానాన్యేషాం చకార సః । సూర్యో జలం మహీ వాయుర్వహ్నిరాకాశమేవ చ ॥ దీక్షితో బ్రాహ్మణస్సోమ ఇత్యేతాస్తనవః క్రమాత్ । ౭ । సువర్చలా తథైవోషా సుకేశీ చాపరా శివా । స్వాహా దిశస్తథా దీక్షా రోహిణీ చ యథాక్రమమ్ । ౮ । సూర్యాదీనాం ద్విజశ్రేష్ఠ రుద్రాద్యైర్నామభిస్సహ । పత్న్యః స్మృతా మహాభాగ తదపత్యాని మే శృణు । ౯ । ఏషాం సూతిప్రసూతిభ్యామిదమాపూరితం జగత్ । ౧౦ । శనైశ్చరస్తథా శుక్రో లోహితాంగో మనోజవః । స్కందస్సర్గోఽథ సంతానో బుధశ్చానుక్రమాస్సుతాః । ౧౧ । ఏవం ప్రకారో రుద్రోఽసౌ సతీం భార్యామవిందత । ఉపయేమే దుహితరం దక్షస్యైవ ప్రజాపతేః । ౧౨ । దక్షకోపాచ్చ తత్యాజ సా సతీ స్వకలేబరమ్ । హిమవద్దుహితా సాభూన్మేనాయాం ద్విజసత్తమ । ౧౩ । ఉపయేమే పునశ్చోమామనన్యాం భగవాన్ హరః । ౧౪ । దేవౌ ధాతృవిధాతారౌ భృగోః ఖ్యాతిరసూయత ।

ర్గాదన్యోఽయం కుమారసర్గాంతర్భూతస్సాత్త్వికో రుద్రసర్గస్తమిమం శృణ్వితి సంబంధః । ౧ । ౨ । ౩ । నామేతి ॥ రుదన్పాము రాసీదితి రుద్రనామనిరుక్తిః ॥ శ్లో ॥ ఏవముక్తస్తు రురుదే ముహుర్ముహుః సమంతతః । రోదనాద్ద్రావణాచ్చైవ రుద్రనామ్నేతి విశ్రుత ఇతి వాయూక్తేః - హే దేవ నామ్నా త్వం రుద్రోఽసి రోదనాత్ ద్రావణాచ్చేత్యర్థః ॥ ౪ । పరమేశ్వరస్యాపి సతో రోదనాది శిశుత్వనాట్యం లోకసంగ్రహాయ - పితృపారతంత్ర్యద్యోతనార్థం - అత ఏవాశ్చర్యాద్రోదనాదేర్నామహేతోః రుద్రాదినామోపాధిభేదో స్థానామిత్యుచ్యతే ॥ తత ఇతి । ౫ । అన్యాని సప్తనామాని దదావిత్యుక్తం తాన్యేవాహ ॥ భవమితి ॥ తం భవాదినామానమువాచ తస్య భవాదినామాని కృతవానిత్యర్థః । ౬ । తదేవాహ ॥ చక్రే నామానీతి ॥ రుద్రభవాదీనాం సూర్యాదీన్యష్టస్థానాని - తాన్యేవాభివ్యక్తిస్థానత్వాత్తనవః మూర్తయ ఇత్యుచ్యంతే - దీక్షితో బ్రాహ్మణ ఇతి స్వధర్మానుష్ఠాతరి క్షేత్రజ్ఞే పరమాత్మాభివ్యక్తేస్తన్మూర్తిత్వం ॥ శ్లో ॥ ఆఖ్యాతస్త్వష్టమీ మూర్తిశ్శివస్య పరమాత్మనః । వ్యాపకేతరమూర్తీనాం విశ్వం తస్మాచ్ఛివాత్మకం ॥ స్థానేష్వేతేషు యే రుద్రం ధ్యాయంతి ప్రణమంతి చ ॥ తేషామష్టతనుర్దేవో దదాతి పరమం పదమితి వాయూక్తేః - సూర్యో జలం మహీ వాయుర్వహ్నిరితి క్రమో ద్రష్టవ్యః - తథా సతి సువర్చలాదీనాం పత్నీనాం యథాక్రమం సంబంధే వాయోశ్శివాపతిత్వం వహ్నేస్స్వాహాపతిత్వం సిధ్యతి - వక్ష్యమాణపుత్రక్రమేఽపి వహ్నేః స్కందః పుత్ర ఇత్యుపపద్యతే - తతః వహ్నిర్వాయురితి పాఠక్రమో నవివక్షితః । ౭ । ౮ । ౯ । ఏషామితి ॥ సూతిప్రసూతిభ్యాం పుత్రైః పౌత్రాదిభిశ్చ । ౧౦ । ౧౧ । ఉక్తస్య రుద్రసర్గస్య ప్రస్తుతోపయోగమాహ ॥ ఏవం ప్రకార ఇతి ॥ సతీం నామ దక్షస్య కన్యాం । ౧౨ । దక్షకోపాదితి ॥ దక్షస్య కోపాత్ పిత్రా దక్షేణ స్వయజ్ఞే రుద్రావజ్ఞానోద్భూతత్వాదతస్తస్యాస్సంతతిర్నాభూదితి భావః । ౧౩ । ఉపయే

యశ్చోదయతి ॥ క్షీరోదాదితి । ౧౬ । పరిహరతి ॥ నిత్యేతి । జగన్మాతుః విష్ణోరనపాయిన్యేషా జగన్మాతృత్వేన తదన్వ న్నిత్యా - తస్యాశ్చ విష్ణోరివ ఆవిర్భావతిరోభావౌ స్తః- సాపూర్వం భృగోస్సుతాత్వేనఆవిర్భూతా - పశ్చాదింద్రస్య దుర్వాససః శాపాత్తిరోభూతాప్య అమృతమథనే ప్రాదుర్భూతా - అతో నవిరోధః - యథేతి సర్వగతో విష్ణుర్యథాయత్స్వభావః ఇయమపి తథా తత్స్వభావేతి - విష్ణోస్సర్వగతత్వసత్యజ్ఞానాది స్వరూపకల్యాణగుణాదీనా మతిదేశః - అథవా భగవాన్విభుత్వేన సర్వగతః ఇయంచ సర్వగతా । ౧౭ । తయోః సర్వాత్మకత్వముపపాదయితుం చోపపాదయతి ॥ అర్థ ఇతి ॥ అర్థశ్శబ్దవాచ్యః - నీతిర్న్యాయశాస్త్రం - నయః న్యాయః - బుద్ధిరధ్యవసాయాత్మకమంతఃకరణం - తత్కార్యో నిశ్చయో బోధః - సత్క్రియా యాగాదిః - ధర్మస్తత్సాధ్యమదృష్టం । ౧౮ । స్రష్టేతి ॥ అలంబుద్ధిస్తుష్టిః - తదభివ్యక్తసుఖం సంతోషః - శాశ్వతీతి లక్ష్మ్యా విశేషణం । ౧౯ । ఇచ్ఛేతి ॥ ఇచ్ఛా అపేక్షా - తజ్జన్యోఽభినివేశః కామః । ౨౦ । పత్నీశాలేతి ॥ ఇధ్మా సమిత్ ఆహార్యాప్ । ౨౧ । సామస్వరూపీతి ॥ సగానో మంత్రః సామ - తద్గానవిశేషః ఉద్గీతిః । ౨౨ । ౨౩ । ౨౪ । శశాంక ఇతి । వాయుః జగత్ప్రాణః - ధృతిః ధారణం జగచ్చేష్టా వ ప్రవహాది ప్రా

శ్రీయంచ దేవదేవస్య పత్నీ నారాయణస్య యా । ౧౫ । మైత్రేయః ॥ క్షీరోదాచ్ఛ్రీస్సముత్పన్నా శ్రూయతేఽమృతమంథనే । భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నేత్యేతదాహ కథం భవాన్ । ౧౬ । శ్రీపరాశరః ॥ నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోః శ్రీరనపాయినీ । యథా సర్వగతో విష్ణుస్తథైవేయం ద్విజోత్తమ । ౧౭ । అర్థో విష్ణురియం వాణీ నీతిరేషా నయో హరిః । బోధో విష్ణురియం బుద్ధిర్ధర్మోఽసౌ సత్క్రియా త్వియమ్ । ౧౮ । స్రష్టా విష్ణురియం సృష్టిః శ్రీర్భూమిర్భూధరో హరిః । సంతోషో భగవాన్లక్ష్మీస్తుష్టిర్మైత్రేయ శాశ్వతీ । ౧౯ । ఇచ్ఛా శ్రీర్భగవాన్కామో యజ్ఞోఽసౌ దక్షిణా తు సా । ఆజ్యాహుతిరసౌ దేవీ పురోడాశో జనార్దనః । ౨౦ । పత్నీశాలా మునే లక్ష్మీః ప్రాగ్వంశో మధుసూదనః । చితిర్లక్ష్మీర్హరిర్యూప ఇధ్మా శ్రీర్భగవాన్కుశః । ౨౧ । సామస్వరూపీ భగవానుద్గీతిః కమలాలయా । స్వాహా లక్ష్మీర్జగన్నాథో వాసుదేవో హుతాశనః । ౨౨ । శంకరో భగవాన్విష్ణుః గౌరీ లక్ష్మీర్ద్విజోత్తమ । మైత్రేయ కేశవస్సూర్యస్తత్ప్రభా కమలాలయా । ౨౩ । విష్ణుః పితృగణః పద్మా స్వధా శాశ్వతపుష్టిదా । ద్యౌః శ్రీస్సర్వాత్మకో విష్ణురవకాశోఽతివిస్తరః । ౨౪ । శశాంకః శ్రీధరః కాంతిః శ్రీస్తస్యైవానపాయి

ణు ఇతి ॥ అనన్యాం భవైకనిష్ఠాం । ౧౪ । దేవావితి ॥ శ్రీమన్నారాయణస్య యా పత్నీ తాం శ్రియం చాసూయత । ౧౫ । క్షీరోదాదితి ॥ ప్రశ్నస్స్పష్టార్థః । ౧౬ । నిత్యైవేతి ॥ ఉత్తరస్యాయం భావః - తస్యా ఉత్పత్తిను త్వేభవేదయం విరోధః - నిత్యాయా ఏవ సర్వగతాయాస్సర్వాత్మికాయాశ్చ విష్ణుశక్తేస్తస్యాః కార్యవశేన విష్ణోరివావిర్భావతిరోభావమాత్రం- అతః పూర్వం భృగుసుతారూపేణావిర్భూతాయాః దుర్వాసస శ్శాపేన తిరోభూతాయాః పునః క్షీరాబ్ధావావిర్భావో న విరుధ్యత ఇతి - తదేవాహ నిత్యైవేత్యాదినా యావదుత్తరాధ్యాయపరిసమాప్తిః । ౧౭ । లక్ష్మీనారాయణయోస్సర్వాత్మకత్వం తథా తథోపాసనార్థం ప్రపంచయతి - అర్థో విష్ణురిత్యాదినా యావదధ్యాయపరిసమాప్తిః ॥ అర్థ ఇతి ॥ వాణీ అర్థాభిధాయికా వాక్ - ఇయం శ్రీః - నీతిరేషా శ్రీ నయస్సామాద్యుపాయః - బోధోఽర్థప్రకాశః - బుద్ధిస్తదభివ్యంజికాభిధావృత్తిః- ధర్మోఽపూర్వం- సత్క్రియా యాగాదిః । ౧౮ । స్రష్టేతి ॥ భూధరో గిరిః భూపతిర్వా - యదృచ్ఛాలాభైరలం ప్రత్యయస్సంతోషః - తత్కృతా నివృత్తిస్తుష్టిః । ౧౯ । ఇచ్ఛేతి ॥ ఇచ్ఛార్థనావిస్పృహా - కామస్తద్భోగాభిలాషః । ౨౦ । పత్నీశాలేతి ॥ చితిరిష్టకాచయనం । ౨౧ । సామస్వరూపీతి ॥ సామస్వరూపీ రథంతరాది సామస్వరూపః - ఉద్గీతిస్తద్గానవ్యాపారః - హుతాశనో వాసుదేవః - స్వాహా తు లక్ష్మీః । ౨౨ । ౨౩ । విష్ణురితి ॥ ద్యౌః శ్రీః అవకాశో విష్ణుః । ౨౪ । శశాంక ఇతి ॥ ధృతిర్మేఘాది ధారణం జగచ్చేష్టా చ లక్ష్మీః - తత్కృతా

శాదిరూపవాయుకృత్యం। ౨౫।౨౬। యమ ఇతి॥ యమస్య పత్నీ ధూమోర్ణా - ఋద్ధిః కుబేరస్య।౨౭। గౌరీతి॥ గౌరీ వరుణస్య పత్నీ - దేవసేనా స్కన్దభార్యా।౨౮। అవష్టంభ ఇతి॥ అవష్టంభ ఆధారః బలం వా। ౨౯। జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నా ప్రభా। ౩౦।౩౧।౩౨। తృష్ణేతి॥ దేయస్యాదిత్సా నిషిద్ధలిప్సా చ లోభః - లబ్ధేఽప్యపర్యాప్తధీస్తృష్ణా - రతిః ప్రియసంగవజాతత్కాలప్రీతిః - తత్ప్రకర్షో రాగః॥ ౩౩।౩౪। దేవేతి॥ అనయోరాఖ్యాం పరం అన్యత్ - సర్వస్యోభయాత్మకత్వేఽపి తత్ర తత్ర ధీముఖ్యాతిశయవిశేషానర్థవాక్యాదీనాం తదాత్మకత్వముక్తం। ౩౫। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

ఇజ్యేతి॥ మరీచిః కాశ్యపపితా।౧। దుర్వాసా ఇతి॥ శంకరస్యాంశ ఇతి వక్ష్యమాణశాపాద్యాదౌ హేతురితి

నీ। ధృతిర్లక్ష్మీర్జగచ్చేష్టా వాయుస్సర్వత్రగో హరిః॥ ౨౫। జలధిర్ద్విజ గోవిందస్తద్వేలా శ్రీర్మహామతే। లక్ష్మీస్వరూపమింద్రాణీ దేవేంద్రో మధుసూదనః। ౨౬। యమశ్చక్రధరస్సాక్షాద్ధూమోర్ణా కమలాలయా। ఋద్ధిః శ్రీః శ్రీధరో దేవస్స్వయమేవ ధనేశ్వరః। ౨౭। గౌరీ లక్ష్మీర్మహాభాగా కేశవో వరుణస్స్వయమ్। శ్రీర్దేవసేనా విప్రేంద్ర దేవసేనాపతిర్హరిః। ౨౮। అవష్టంభో గదాపాణిః శక్తిర్లక్ష్మీర్ద్విజోత్తమ। కాష్ఠా లక్ష్మీర్నిమేషోఽసౌ ముహూర్తోఽసౌ కలా తు సా। ౨౯। జ్యోత్స్నా లక్ష్మీః ప్రదీపోఽసౌ సర్వస్సర్వేశ్వరో హరిః। లతాభూతా జగన్మాతా శ్రీర్విష్ణుర్ద్రుమసంస్థితః। ౩౦। విభావరీ శ్రీర్దివసో దేవశ్చక్రగదాధరః। వరప్రదో వరో విష్ణుర్వధూః పద్మవనాలయా। ౩౧। నదస్వరూపీ భగవాన్ శ్రీర్నదీరూపసంస్థితా। ధ్వజశ్చ పుండరీకాక్షః పతాకా కమలాలయా। ౩౨। తృష్ణా లక్ష్మీర్జగన్నాథో లోభో నారాయణః పరః। రతీ రాగశ్చ ధర్మజ్ఞ లక్ష్మీర్గోవింద ఏవ చ। ౩౩। కిం వాత్ర బహునోక్తేన సంక్షేపేణేదముచ్యతే। ౩౪। దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు పున్నామా భగవాన్ హరిః। స్త్రీనామ్నీ శ్రీశ్చ విజ్ఞేయా నానయోర్విద్యతే పరమ్।౩౫। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ఇదం చ శృణు మైత్రేయ యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా। శ్రీసంబంధం మయాప్యేతచ్ఛ్రుతమాసీన్మరీచితః। ౧। దుర్వాసాశ్శంకరస్యాంశశ్చచార పృథివీమిమామ్। స దదర్శ స్రజం ది

వాయుర్హరిః॥ ౨౫। ౨౬। యమ ఇతి॥ ధూమోర్ణా యమస్య భార్యా - ధనేశ్వరః కుబేరః - ఋద్ధిస్తస్య పత్నీ। ౨౭। గౌరీతి॥ వరుణస్య భార్యాపి గౌరీ సంజ్ఞా।౨౮। అవష్టంభ ఇతి॥ అవష్టంభః పురుషకారః - శక్తిస్తత్సామర్థ్యం।౨౯। జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నా ప్రభా - ప్రదీపో హరిః - హరేరేవ విశేషణం సర్వస్సర్వేశ్వరశ్చేతి ద్రుమసంస్థితిరితి లతయా ఆశ్రయః॥ ౩౦। విభావరీతి॥ వధూర్జాయా - వరః పతిః। ౩౧। ౩౨। తృష్ణేతి॥ పునః పునరుపాదిత్సా తృష్ణా - తత్ర ప్రాప్తావపర్యాప్తధీర్లోభః - రాగః కామః - తత్పత్నీ రతిః। ౩౩। ౩౪। దేవేతి॥ అనయోరాభ్యాం పరం న విద్యతే। ౩౫। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే అష్టమోఽధ్యాయః.

తదేవం మైత్రేయకృతాక్షేపపరిహారార్థం సర్వాత్మకత్వప్రపంచనేన విష్ణోరివ లక్ష్మ్యా అపి నిత్యత్వముక్తం - ఇదానీమావిర్భావతిరోభావాఖ్యాం తదుక్తం విరోధం పరిహరన్నాహ - ఇదం చేత్యాదినా పూర్వం భృగుసుతా సతీత్యం తేన। ఇదం చేతి॥ శ్రీసంబంధం భృగుసుతాపి శ్రీర్యథా క్షీరాబ్ధౌ జాయత ఇత్యుచ్యతే - ఇదం చ శృణు - మయాప్యేవమేవ సందిహానేన మరీచేస్సకాశాదేతచ్ఛ్రుతమాసీత్ ।౧। తత్ర ప్రథమం భృగుసుతాయాస్సత్యాస్తిరోధానే కారణం వక్తుమాహ। దుర్వాసా ఇతి॥ శంకరస్యాంశ ఇత్యనేన తస్య శక్రశాపే సామర్థ్యం అపరాధాసహిష్ణు

శ॥ ౨॥ ౩॥ ఉన్మత్తేతి॥ ఉన్మత్తవ్రతధృక్ యోగినో హి జడోన్మత్తపిశాచవద్వర్తంతే - అథవా సనత్కుమారశాపాదున్మత్తవ్రతధృక్। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮॥ మదాంధేతి॥ గంధాకృష్టేనేతి పాఠాంతరం - కరిణాం కరస్య గంధాకృష్టత్వం తస్యైవ నాసాత్వాత్। ౧౦। ౧౧। ఐశ్వర్యేతి॥ స్తబ్ధః అవినయోద్ధతః - అత్ర హేతుః శ్రియ ఇతి - శ్రియో ధామేతి వా పాఠః॥ ౧౨॥ ప్రసాద ఇతి॥ తే త్వయా। ౧౩। ౧౪। ౧౫। మద్దత్తేతి॥ ప్రణష్టలక్ష్మీకం తిరోహితలక్ష్మీకం అత్ర ప్రణష్టశబ్దస్య తిరోహితత్వమర్థః॥ ౧౬। ౧౭। మహేంద్ర ఇతి॥ అకల్మషం పాపరాధేశాపదోషాభావాత్। ౧౮। ౧౯। నాహమితి॥

వ్యా ఋషిర్విద్యాధరీకరే। ౨ ॥ సంతానకానామఖిలం యస్యా గంధేన వాసితమ్। అతిసేవ్యమభూద్బ్రహ్మం స్తద్వనం వనచారిణామ్॥ ౩। ఉన్మత్తవ్రతధృగ్విప్రస్తాం దృష్ట్వా శోభనస్రజం। తాం యయాచే వరారోహాం విద్యాధరవధూం తతః॥ ౪। యాచితా తేన తన్వంగీ మాలాం విద్యాధరాంగనా। దదౌ తస్మై విశాలాక్షీ సాదరం ప్రణిపత్య తమ్। ౫। తామాదాయాత్మనో మూర్ధ్ని స్రజమున్మత్తరూపధృక్। కృత్వా స విప్రో మైత్రేయ పరిబభ్రామ మేదినీమ్। ౬। స దదర్శ సమాయాంతం ఉన్మత్తైరావతే స్థితమ్। త్రైలోక్యాధిపతిం దేవం సహ దేవైశ్శచీపతిమ్। ౭। తామాత్మనస్స శిరసస్స్రజమున్మత్తషట్పదామ్। ఆదాయామరరాజాయ చిక్షేపోన్మత్తవన్మునిః। ౮। గృహీత్వామరరాజేన స్రగైరావతమూర్ధని। న్యస్తా రరాజ కైలాసశిఖరే జాహ్నవీ యథా। ౯। మదాంధకారితాక్షోసౌ గంధాకృష్టేన వారణః। కరేణాఘ్రాయ చిక్షేప తాం స్రజం ధరణీతలే। ౧౦। తతశ్చుక్రోధ భగవాన్ దుర్వాసా మునిసత్తమః। మైత్రేయ దేవరాజానం క్రుద్ధశ్చైతదువాచ హ। ౧౧। ఐశ్వర్యమదదుష్టాత్మన్నతిస్తబ్ధోసి వాసవ। శ్రియో ధామ స్రజం యస్త్వం మద్దత్తాం నాభినందసి। ౧౨। ప్రసాద ఇతి నోక్తం తే ప్రణిపాతపురస్సరమ్। హర్షోత్ఫుల్లకపోలేన న చాపి శిరసా ధృతా। ౧౩। మయా దత్తామిమాం మాలాం యస్మాన్న బహుమన్యసే। త్రైలోక్యశ్రీరతో మూఢ వినాశముపయాస్యతి। ౧౪। మాం మన్యసే త్వం సదృశం నూనం శక్రేతరైర్ద్విజైః। అతోఽవమానమస్మాసు మానినా భవతా కృతమ్। ౧౫॥ మద్దత్తా భవతా యస్మాత్ క్షిప్తా మాలా మహీతలే। తస్మాత్ప్రణష్టలక్ష్మీకం త్రైలోక్యం తే భవిష్యతి। ౧౬। యస్య సంజాతకోపస్య భయమేతి చరాచరమ్। తం త్వం మామతిగర్వేణ దేవరాజావమన్యసే। ౧౭। శ్రీపరాశరః॥ మహేంద్రో వారణస్కంధాదవతీర్య త్వరాన్వితః। ప్రసాదయామాస తదా దుర్వాససమకల్మషమ్। ౧౮। ప్రసాద్యమానస్స తదా ప్రణిపాతపురస్సరమ్।

త్వం చోక్తం। ౨। సంతానకానామితి। సంతానో దేవతరుః - తదీయానాం పుష్పాణాం - స్రజం మాలాం - యస్యా గంధేన వాసితం తద్వనం వనచారిణామతిసేవ్యమభూత్। ౩। ఉన్మత్తవ్రతధృగితి। ఉన్మత్తవ్రతధృక్ యోగినో హి జడోన్మత్తపిశాచా ఇవ వర్తంతే - తాం స్రజం - తాం విద్యాధరవధూం యాచితవానితి ద్వికర్మకో యాచిః। ౪। ౫। తామితి॥ తాం స్రజం మూర్ధ్ని కృత్వా - మేదినీం పరిబభ్రామేత్యన్వయః। ౬। ౭। ౮। గృహీత్వేతి। ఐరావతమూర్ధ్ని విన్యస్తా సా - కైలాసశిఖరే స్థితా జాహ్నవీవ రరాజ। ౯। మదాంధకారితాక్ష ఇతి। మదేనాంధకారితే సంజాతాంధకారే అక్షిణీ యస్యాసౌ - కరేణాఘ్రాయేతి కరిణాం కరస్యైవాఘ్రాణత్వాత్। ౧౦। ౧౧। ఐశ్వర్యేతి। అతిస్తబ్ధోఽతిగర్వితోఽసి - శ్రియో ధామ లక్ష్మ్యా నివాసభూతం। ౧౨। ప్రసాద ఇతి। తే త్వయా - హర్షేణోత్ఫుల్లౌ వికసితౌ కపోలౌ యస్య తథాభూతేన సతా త్వయా। ౧౩। మయేతి। త్రైలోక్యశ్రీః త్రైలోక్యైశ్వర్యం వినాశముపయాస్యతి - శీఘ్రమేవ నశ్యతీతి। ౧౪। ౧౫। మద్దత్తేతి। మద్దత్తమాలాయా బహిష్కరణదోషాత్ గజనిక్షిప్తాయా ఉపేక్షితత్వాత్ భవతైవ క్షిప్తేత్యుక్తం - తస్మాన్మాలాయా ధరణీతలే ప్రక్షేపదోషాత్ త్వదీయం త్రైలోక్యం ప్రణష్టలక్ష్మీకం దారిద్ర్యాభిభూతం భవిష్యతీతి ద్వితీయశ్శాపః। ౧౬। ౧౭। మహేం

తేఽన్యే మునయః - క్షమావంతః ॥ ౨౦ ॥ గౌతమాదిభిరితి ॥ గౌతమో హ్యహల్యాధర్షకం త్వాం సర్వాంగభగో భవేతి శప్త్వా పునస్తత్ప్రసాదితః సర్వాంగనేత్రం చక్రే । నైవం కారుణికోఽహమితి భావః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ నాహమితి ॥ విడంబనా అవమానః ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ తత ఇతి ॥ నిశ్శ్రీకత్వం భోగ్యవస్త్వభావ ఏవ - ఏవం చ ఓషధ్యాదిభోగ్యాభావం తత్సాధనయజ్ఞసత్త్వాద్యభావం చాహ - సంక్షీణౌషధివీరుధమిత్యాదినా ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ యత ఇతి ॥ సత్త్వం ధైర్యం - సత్త్వగుణో వా - భూతిర్లక్ష్మీః సత్త్వభూత్యోరితరేతరహేతుత్వం - గుణాః సత్యశౌచశీలాద్యాః ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ భవతీతి ॥ ప్రథితః ప్రసిద్ధః పుమాన్ - లంఘితోఽవజ్ఞాతః అపధ్వస్తమతిర్భవతి ॥ ౩౧ ॥ విజితా ఇతి ॥ నిశ్శ్రీకత్వాదిదోషసామ్యేఽపి గుణిత్వప్రకృతిచ్యుతా దేవాః నిర్గుణత్వప్రకృతిస్థైర్దైత్యైర్విజితాః ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ఉక్తమితి ॥ ఆహేతుం

ప్రత్యువాచ సహస్రాక్షం దుర్వాసా మునిసత్తమః ॥ ౧౯ ॥ నాహం కృపాళుహృదయో న చ మాం భజతే క్షమా । అన్యే తే మునయశ్శక్ర దుర్వాససమవేహి మామ్ ॥ ౨౦ ॥ ....

గౌతమాదిభిరన్యైస్త్వం గర్వమారోపితో ముధా । అక్షాంతిసారసర్వస్వం దుర్వాససమవేహి మామ్ ॥ ౨౧ ॥ వసిష్ఠాద్యైర్దయాసారైః స్తోత్రం కుర్వద్భిరుచ్చకైః । గర్వం గతోఽసి యేనైవం మామప్యద్యావమన్యసే ॥ ౨౨ ॥ జ్వలజ్జటాకలాపస్య భ్రుకుటీకుటిలం ముఖమ్ । నిరీక్ష్య కస్త్రిభువనే మమ యో న గతో భయమ్ ॥ ౨౩ ॥ నాహం క్షమిష్యే బహునా కిముక్తేన శతక్రతో । విడంబనామిమాం భూయః కరోష్యనునయాత్మికామ్ ॥ ౨౪ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ విప్రో దేవరాజోఽపి తం పునః । ఆరుహ్యైరావతం నాగం ప్రయయావమరావతీమ్ ॥ ౨౫ ॥ తతః ప్రభృతి నిశ్శ్రీకం సశక్రం భువనత్రయమ్ । మైత్రేయాసీదపధ్వస్తం సంక్షీణౌషధివీరుధమ్ ॥ ౨౬ ॥ న యజ్ఞాస్సంప్రవర్తంతే న తపస్యంతి తాపసాః । న చ దానాదిధర్మేషు మనశ్చక్రే తదా జనః ॥ ౨౭ ॥ నిస్సత్త్వాస్సకలా లోకా లోభాద్యుపహతేంద్రియాః । స్వల్పేఽపి హి బభూవుస్తే సాభిలాషా ద్విజోత్తమ ॥ ౨౮ ॥ యతస్సత్త్వం తతో లక్ష్మీస్సత్త్వం భూత్యనుసారి చ । నిశ్శ్రీకాణాం కుతస్సత్త్వం వినా తేన గుణాః కుతః ॥ ౨౯ ॥ బలశౌర్యాద్యభావశ్చ పురుషాణాం గుణైర్వినా । లంఘనీయస్సమస్తస్య బలశౌర్యవివర్జితః ॥ ౩౦ ॥ భవత్యపధ్వస్తమతిర్లంఘితః ప్రథితః పుమాన్ । ఏవమత్యంతనిశ్శ్రీకే త్రైలోక్యే సత్త్వవర్జితే ॥ ౩౧ ॥ దేవాన్ప్రతి బలోద్యోగం చక్రుర్దైతేయదానవాః ॥ ౩౨ ॥ లోభాభిభూతా నిశ్శ్రీకా దైత్యాస్సత్త్వవివర్జితాః । శ్రియా విహీనైర్నిస్సత్త్వైర్దేవైశ్చక్రుస్తతో రణమ్ ॥ ౩౩ ॥ విజితాస్త్రిదశా దైత్యైరింద్రాద్యాశ్శరణం యయుః । పితామహం మ

ఇంద్ర ఇతి ॥ అకల్మషం సాపరాధస్యాపి దోషాభావాత్ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ నాహమితి ॥ అన్యే తే మునయః కోమలహృదయా దయాళవః - అహం న తథా ॥ ౨౦ ॥ తదేవాహ ॥ గౌతమాదిభిరితి ॥ గౌతమాదిభిః స్వభార్యాధర్షణాద్యపరాధిన్యపి త్వయి దాక్షిణ్యేనానుగ్రహపరైః - ముధా వ్యర్థమేవ - గర్వం ప్రాపితోఽసి - అక్షాంతిరేవ సారస్తపోబలం తదేవ సర్వస్వం యస్య తం మాం ॥ ౨౧ ॥ వసిష్ఠాద్యైరితి ॥ ఉచ్చకైరున్నతశిరోభిరుచ్చాసనోపవిష్టస్య తవ స్తోత్రం కుర్వద్భిరిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ మామపి త్వం కిం స్పృష్టవానసి ॥ జ్వలజ్జటేతి ॥ ఏవం ముఖం నిరీక్ష్య యో మద్భయం న గతః - సకః - న కోఽపీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ నాహమితి ॥ విడంబనా ఉపహాసం ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ తతః ప్రభృతీతి ॥ ధ్వస్తం నష్టప్రాయం ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ నిస్సత్త్వా ఇతి ॥ నిస్సత్త్వాః ధైర్యశూన్యాః అతో లోభాదిభిరుపహతేంద్రియాః - అతస్స్వల్పేఽప్యర్థే సాభిలాషాః ॥ ౨౮ ॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి ॥ యత ఇతి ॥ యత్ర సత్త్వం ధైర్యం - తత్ర లక్ష్మీః - సత్త్వం చ భూత్యనుసారి లక్ష్మ్యా ఏవానువర్తి - ఏవం ధైర్యలక్ష్మ్యోః పరస్పరావినాభూతత్వాచ్ఛ్రీనివృత్త్యా సత్త్వనివృత్తిమాహ ॥ నిశ్శ్రీకాణామితి ॥ తేన సత్త్వేన వినా గుణాః ఔదార్యసంతోషక్షమాశీలాదయః కుతః ॥ ౨౯ ॥ తతో న కశ్చన గణయతీత్యాహ ॥ బలేతి ॥ లంఘనీయః అభిభావ్యః ॥ ౩౦ ॥ భవతీతి ॥ ప్రథితః ఖ్యాతః - పుమాన్ లంఘితస్సన్నపధ్వస్తమతిర్నష్టప్రజ్ఞో భవతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ లోభాభిభూతా ఇతి ॥ రణం యుద్ధం ॥ ౩౩ ॥ ఇంద్రాపరాధే నహి

స్వయం హేతురహితం॥ శ్రు॥ నచాస్యకశ్చిజ్జనితేత్యాదిశ్రుతేః - హేతుంసర్వస్యోత్పత్త్యాదేః॥ ౩౬॥ ప్రధానేతి॥ అ
జయోరపి కార్యత్వంవికార్యత్వాత్ స్వరూపస్వభావాన్యథాభావేనచ॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ ఉత్తరంతీరముత్తరంకూలం
శాకద్వీపాశ్రితం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ నమామీతి॥ అవ్యయంఅపక్షయాదివికారరహితం అభేదినంభేదానర్హం॥ ౪౦॥ నా
రాయణమితి॥ అణీయసామణూనాం॥ ౪౧॥ ౪౨॥ పరఇతి॥ పరస్మాత్సూక్ష్మాత్॥ ౪౩॥ సత్త్వాదయఇతి॥ అతస్సర్వభూతే
భ్యశ్శుద్ధః॥ ౪౪॥ కలేతి॥ శక్తిఃలక్ష్మీవిగ్రహపరిజనపరిచ్ఛదాదిభిఃఆభూతిః॥ శ్లో॥ కలాముహూర్తాదిమయశ్చకాలోనయ
ద్విభూతేఃపరిణామహేతురిత్యాదేః॥ ౪౫॥ ప్రోచ్యతఇతి॥ ఉపచారతశ్శుద్ధోముక్తఃపూర్వమవిద్యాంతర్గతత్వేనను

హోభాగంహుతాశనపురోగమాః॥ ౩౪॥ యథావత్కథితోదేవైర్బ్రహ్మాప్రాహతతస్సురాన్। పరా
వరేశంశరణం వ్రజధ్వమసురార్దనమ్॥ ౩౫॥ ఉత్పత్తిస్థితినాశానామహేతుంహేతుమీశ్వరమ్। ప్ర
జాపతిపతింవిష్ణుమనంతమపరాజితమ్॥ ౩౬॥ ప్రధానపుంసోరజయోఃకారణం కార్యభూతయోః। ప్ర
ణతార్తిహరంవిష్ణుంసవశ్శ్రేయోవిధాస్యతి॥ ౩౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవముక్త్వాసురాన్సర్వాన్బ్ర
హ్మాలోకపితామహః। క్షీరోదస్యోత్తరంతీరంతైరేవసహితోయయౌ॥ ౩౮॥ సగత్వాత్రిదశైస్సర్వై
స్సమవేతఃపితామహః। తుష్టావవాగ్భిరిష్టాభిఃపరావరపతింహరిమ్॥ ౩౯॥ బ్రహ్మోవాచ॥ నమామి
సర్వంసర్వేశమనంతమజమవ్యయమ్। లోకధామధరాధారమప్రకాశమభేదినమ్॥ ౪౦॥ నారా
యణమణీయాంసమశేషాణామణీయసామ్। సమస్తానాంగరిష్ఠంచభూరాదీనాంగరీయసామ్॥ ౪౧॥ యత్ర
సర్వంయతస్సర్వముత్పన్నంమత్పురస్సరమ్। సర్వభూతశ్చయోదేవఃపరాణామపియఃపరః॥ ౪౨॥ ప
రఃపరస్మాత్పురుషాత్పరమాత్మస్వరూపధృక్। యోగిభిశ్చింత్యతేయోసౌముక్తిహేతోర్ముముక్షుభిః॥
౪౩॥ సత్త్వాదయోనసంతీశేయత్రచప్రాకృతాగుణాః। సశుద్ధస్సర్వశుద్ధేభ్యఃపుమానాద్యఃప్రసీదతు॥
౪౪॥ కలాకాష్ఠానిమేషాదికాలసూత్రస్యగోచరే। యస్యశక్తిర్నశుద్ధస్యప్రసీదతుసనోహరిః॥ ౪౫॥

త్రైలోక్యస్యనిశ్శ్రీకత్వం ప్రాప్తం - అతస్త్రైలోక్యం తదానీంతనతయా ప్రాప్నువదపి తద్విపక్షేషు దేవేష్వ
వనాతిప్రభూతమితి - దైత్యానాం జయస్సంగచ్ఛతే - హుతాశనపురోగమా ఇతి॥ అగ్నిముఖత్వాత్ పురోగ
మాః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ఏవమితి॥ ఉత్తరంతీరం ఉత్తరదేశేవ స్థితం తీరం - పరంకూలమితి వా॥ ౩౮॥ సఇతి॥ ఇష్టా
భిః పూజితాభిః - అపేక్షితార్థద్యోతనాభిరితి వా - పరాపరాణాముత్కృష్టనికృష్టానాం పతిం బ్రహ్మాతుష్టా
వ॥ ౩౯॥ నమామీతి॥ నమామీత్యస్యోత్తరశ్లోకేపి సంబంధః - సర్వం సర్వరూపం - సర్వేశ్వరంచ - లోకధా
మధరాధారంలోకానాంపృథివ్యాదీనాంధామ్నాంమండలానాంధరాణాంప్రభావవతామింద్రాదీనామాధారం-ఇంద్రాదీ
నాం ప్రభావో యదాశ్రయ ఇత్యర్థః। - అప్రకాశం ప్రకాశరహితే అప్రకాశ మిత్యర్థః - అభేదినమనిర్భేదనం-
స్వవ్యతిరిక్తైః ప్రకారశూన్యమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ యత్రేతి॥ యత్రసర్వమిత్యాది యచ్ఛబ్దానాం స ఇత్యన్వయః -
పుమాన్ప్రసీదత్వితి తృతీయేనాన్వయః - పరాణామక్షరాదీనామపియః పరఃపురుషః - తథాచశ్రుతిః- ఇంద్రియేభ్యః
పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరంమనః-మనసస్తు పరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మామహాన్పరః - మహతః పరమవ్యక్తమ
వ్యక్తాత్పురుషః పరఇతి॥ ౪౨॥ పరఇతి॥ తస్మాత్పరస్మాదవ్యక్తాత్తత్ప్రకారాత్ప్రకృత్యాత్మనఃపురుషాదపియఃపరః-
యతఃపరమాత్మైవ స్వరూపధృత్ మూర్తిధారీ - అతఏవయోగిభిశ్చింత్యతే యోసౌ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ కలేతి॥ కలా
కాష్ఠానిమేషాదికాలఏవసూత్రంసూత్రవచ్చేష్టానియామకత్వాత్తస్యగోచరేవిషయే - యస్యశక్తిర్లక్ష్మీర్నవర్త
తే - స్వరూపాభిన్నత్వాన్నిత్యైవసాకాలగోచరవర్తినీనభవతీత్యర్థః - అతఏవతస్యాస్స్వరూపాభేదాచ్ఛుద్ధ
స్యేత్యుక్తం॥ ౪౫॥ నవయుదిలక్ష్మీస్తత్స్వరూపాభిన్నా కథంతర్హిలక్ష్మ్యాఃపతిరిత్యుచ్యతేతత్రాహ॥ ప్రోచ్య

ద్ధ్యభావాత్ యశ్శుద్ధోప్యుపచారతఇత్యన్వయః - అత్ర హేతుః - ఆత్మాయస్సర్వదేహినామితి|౪౬| య ఇతి॥ కారణ
ప్రకృతిః - మహతః కారణత్వాత్ - కార్యంమహాన్ - కారణస్య ప్రకృతేరపి కారణంబ్రహ్మ - కార్యస్య మహతః కార
మహంకారః|| ౪౭|| కార్యకార్యస్యేతి॥ కార్యకార్యస్యకార్య భూతమహత్కార్యస్యాహంకారస్య - కార్యంతన్మా
త్రాపంచకం - తస్యాపికార్యంభూతపంచకం - తత్కార్యస్యాండస్య కార్యంచతుర్ముఖః - తతశ్చకార్య మిత్యనుష
గః - తత్కార్యంజగత్ - తత్సర్వంయస్స్వయమేవ - తంప్రణతాస్మ్యేత్యన్వయః | ౪౮| కారణమితి॥ కారణస్యజ
త్కారణస్యచతుర్ముఖస్య కారణమండం - తస్యకారణంభూతపంచకం - తత్కారణంతన్మాత్రాపంచకం - తత్కా
రణానామహంకారమహత్ప్రకృతీనాం హేతుంకారణం - కారణావస్థంకార్యావస్థంచసర్వంత్వమేవేత్యర్థః|| ౪౯
భోక్తారమితి॥ భోజ్యంభోగ్యంశబ్దాది - సృజ్యంఘటాది - కార్యంయాగాదిగత్యాదిచ - పరంపదంపరమంప్రాప్యస్థా
నం| ౫౦|౫౧|౫౨| యస్యేతి॥ అయుతాంశోయఃతస్యాయుతాంశోయఃతస్యాంశేస్థితా - మెరోరివాణుః - పాదోస్య

ప్రోచ్యతేపరమేశోజోయశ్శుద్ధోప్యుపచారతః| ప్రసీదతుసనోవిష్ణురాత్మాయస్సర్వదేహినామ్| ౪౬|
యః కారణంచ కార్యంచ కారణస్యాపి కారణమ్| కార్యస్యాపిచయఃకార్యం ప్రసీదతుసనోహరిః|| ౪౭|
కార్యకార్యస్యయత్కార్యంతత్కార్యస్యాపియస్స్వయమ్| తత్కార్యకార్యభూతోయ స్తతశ్చప్రణ
తాస్మ్యేతమ్|| ౪౮| కారణంకారణస్యాపితస్యకారణకారణమ్| తత్కారణానాంహేతుంతంప్రణతా
స్మ్యేసురేశ్వరమ్ || ౪౯|| భోక్తారంభోజ్యభూతంచ స్రష్టారంసృజ్యమేవచ| కార్యకర్తృస్వరూపంతం
ప్రణతాస్మ్యేపరంపదమ్|౫౦|| విశుద్ధబోధవన్నిత్యమజమక్షయమవ్యయమ్| అవ్యక్తమవికారంయత్త
ద్విష్ణోఃపరమంపదమ్|| ౫౧| నస్థూలంనచసూక్ష్మంయన్నవిశేషణగోచరమ్| తత్పదంపరమంవిష్ణోఃప్రణ
మామసదామలమ్|| ౫౨|| యస్యాయుతాయుతాంశాంశేవిశ్వశక్తిరియంస్థితా| పరబ్రహ్మస్వరూపస్య

త ఇతి॥ పరాఖ్యాసౌమాచలక్ష్మీస్తస్యా ఈశః పరమేశః - యశ్శుద్ధః కేవలః ఉపచారతోభేదవివక్షయా ప్రోచ్యతే
ద్వితీయోయచ్ఛబ్దః ప్రసిద్ధౌ | ౪౬ | ౪౭ | పూర్వశ్లోకార్థం ప్రపంచయతి॥ కార్యకార్యస్యేత్యాది ద్వాభ్యాం
కార్యకార్యస్యేతి॥ ప్రకృతికార్యస్య మహతో యత్కార్య మహంకారః - తస్య కార్యభూతస్సూక్ష్మవర్గః - తస్యా
పి కార్యంమహాభూతవర్గః - తత్కార్యభూతంబ్రహ్మాండం - తస్యకార్యభూతో బ్రహ్మదక్షాదివర్గః - తతశ్చపుత్ర
పౌత్రాదిప్రవాహభూతో యస్స్వయమేవ - తంప్రణతాస్మ్యేత్యన్వయః | ౪౮ | తథా॥ కారణమితి॥ కారణ
పుత్రపౌత్రాదిప్రవాహస్యస్రష్టుఃబ్రహ్మాదేః - తస్యకారణంబ్రహ్మాండం - తస్య కారణం మహాభూతాని - తత్కారణ
భూతసూక్ష్మాణి - తత్కారణానామహంకారమహత్ప్రకృతీనాం హేతుంప్రధానభూతం ప్రణతాస్మ్యేత్యర్థః
ప్రకృతేర్గుణక్షోభాత్ ప్రథమంక్రియాశక్తిస్సూత్ర ముత్పద్యతే - తతోజ్ఞానశక్తిర్మహత్తత్త్వం - తతో
హంకార ఇతి ప్రక్రియా - తత్కారణానామిత్యనేన బహువచనాంతేనాహంకారమహత్ప్రకృతీనాంగ్రహణం·
తదుక్తం॥ శ్లో॥ సత్త్వంరజస్తమ ఇతి త్రివృదేకమాదౌ సూత్రంమహానహమితిప్రవదంతిజీవమితి - యద్వా ప్రకృ
త్యాసహ తత్కారణానామితి బహుత్వం సంపాద్యతద్ధేతుం ప్రకృతిప్రేరకమీశ్వరంప్రణతాస్మ్యేతియోజనీ
యం| ౪౯ | ౫౦ | విశుద్ధమితి॥ విశుద్ధంబోధం శుద్ధంజ్ఞానం - వృత్తిజ్ఞానంవ్యావర్తయితుం శుద్ధత్వందర్శయతి - అ
వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తంవిషయస్తద్రహితమవికారంచేతి - తముపపాదయతి॥ నిత్యమిత్యాదినా - అక్షయమనాధారం·
తద్విష్ణోఃపరమంపదం - ప్రణమామేత్యుత్తరేణాన్వయః| ౫౧ | ౫౨ | యస్యానంతశక్తేరయుతాయుతాంశో మా
యాశక్తిలేశః - తస్యాంశో రజోగుణః - తస్మిన్నియంవిశ్వరచనాశక్తిస్స్థితా - తంప్రణమామ ఇత్యుత్తరశ్లోకగ్ర

త్యాత్ ॥ విశ్వశక్తిః జగన్మయి ॥ ౫౩ ॥ యమితి ॥ అత్ర యమితి పదచ్ఛేదః ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ శక్తయ ఇతి ॥ అభూతపూర్వస్య న భూతం పూర్వం యస్మాత్ తస్య - స హి సర్వస్మాత్పూర్వః - భూతపూర్వస్యేతి పాఠే భూతానాం పూర్వ ఇతి ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ తమితి ॥ అపూర్వరూపసంస్థానం సమస్తలోకవిలక్షణవర్ణాంగసన్నివేశం ॥ ౬౭ ॥ ప్రణమ్యేతి ॥ ప్రణమ్య ప్రణతాః పూర్వం ప్రణతా అపి భక్త్యా పునః ప్రణమ్య ॥ ౬౮ ॥ నమో నమ ఇతి ॥ అవిశేష

ప్రణమామ స్తమవ్యయమ్ ॥ ౫౩ ॥ యం యోగినస్సదోద్యుక్తాః పుణ్యపాపక్షయోత్సుకాః । పశ్యన్తి ప్రణవే
చిన్త్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౫౪ ॥ యన్న దేవా న మునయో న చాహం న చ శంకరః । జానన్తి పరమేశ
స్య తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౫౫ ॥ శక్తయో యస్య దేవస్య బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాః । భవన్త్యభూతపూ
ర్వస్య తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౫౬ ॥ సర్వేశ సర్వభూతాత్మన్ సర్వ సర్వాశ్రయాచ్యుత । ప్రసీద విష్ణో భ
క్తానాం వ్రజ నో దృష్టిగోచరమ్ ॥ ౫౭ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య బ్రహ్మణస్త్రిదశాస్తతః ।
ప్రణమ్యోచుః ప్రసీదేతి వ్రజ నో దృష్టిగోచరమ్ ॥ ౫౮ ॥ యన్నాయం భగవాన్ బ్రహ్మా జానాతి పరమం ప
దమ్ । తన్నతాస్స్మ జగద్ధామ తవ సర్వగతాచ్యుత ॥ ౫౯ ॥ ఇత్యన్తే వచసస్తేషాం దేవానాం బ్రహ్మణస్త
థా । ఊచుర్దేవర్షయస్సర్వే బృహస్పతిపురోగమాః ॥ ౬౦ ॥ ఆద్యో యజ్ఞః పుమానీడ్యో యః పూర్వే
షాం చ పూర్వజః । తం నతాస్స్మ జగత్స్రష్టుః స్రష్టారమవిశేషణమ్ ॥ ౬౧ ॥ భగవన్ భూతభవ్యేశ యజ్ఞ
మూర్తిధరావ్యయ । ప్రసీద ప్రణతానాం త్వం సర్వేషాం దేహి దర్శనమ్ ॥ ౬౨ ॥ ఏష బ్రహ్మా సహాస్మాభి
స్సహరుద్రైస్త్రిలోచనః । సర్వాదిత్యైస్సమం పూషా పావకోఽయం సహాగ్నిభిః ॥ ౬౩ ॥ అశ్వినౌ వసవ
శ్చేమే సర్వే చైతే మరుద్గణాః । సాధ్యా విశ్వే తథా దేవా దేవేన్ద్రశ్చాయమీశ్వరః ॥ ౬౪ ॥ ప్రణామప్ర
వణా నాథ దైత్యసైన్యపరాజితాః । శరణం త్వామనుప్రాప్తాస్సమస్తా దేవతాగణాః ॥ ౬౫ ॥ శ్రీపరాశ
రః ॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు భగవాన్ శంఖచక్రధృత్ । జగామ దర్శనం తేషాం మైత్రేయ పరమేశ్వ
రః ॥ ౬౬ ॥ తం దృష్ట్వా తే తదా దేవాః శంఖచక్రగదాధరమ్ । అపూర్వరూపసంస్థానం తేజసాం రాశిమూ
ర్జితమ్ ॥ ౬౭ ॥ ప్రణమ్య ప్రణతాః పూర్వం సన్తోషస్తిమితేక్షణాః । తుష్టువుః పుండరీకాక్షం పితామ
హపురోగమాః ॥ ౬౮ ॥ దేవాః ॥ నమో నమోఽవిశేషస్త్వం త్వం బ్రహ్మా త్వం పినాకధృత్ । ఇన్ద్రస్త్వ
మగ్నిః పవనో వరుణస్సవితా యమః ॥ ౬౯ ॥ వసవో మరుతస్సాధ్యా విశ్వేదేవగణా భవాన్ । యోఽయం
తవాగ్రతో దేవ సమస్తో దేవతాగణః ॥ సర్వమేవ జగత్స్రష్టా యతస్సర్వగతో భవాన్ ॥ ౭౦ ॥ ....
త్వం యజ్ఞస్త్వం వషట్కారస్త్వమోంకారః ప్రజాపతిః । వేత్తా వేద్యం చ సర్వాత్మంస్త్వన్మయం చాఖి

త్యనుషంగః ॥ ౫౩ ॥ యమితి ॥ పుణ్యపాపక్షయోత్సుకా బంధాపగమే - ప్రణవే పశ్యంతి మహావాక్యవిషయత్వాత్తస్య ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ శక్తయ ఇతి ॥ అభూతపూర్వస్య న భూతః పూర్వః కశ్చిదపి యస్య అనాదేరిత్యర్థః ॥ శ్రు ॥ తస్మాన్న జాతః పరో అన్యో అస్తి - య ఆవివేశ భువనాని విశ్వేతి శ్రుతేః ॥ ౫౬ ॥ నిదేశం స్తుత్వా ప్రార్థయంతే ॥ సర్వేశేతి ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ యమితి ॥ జగద్ధామ జగంతి ప్రకాశకం - ఆశ్రయభూతమితి వా ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ప్రణతానాం ప్రసీదేత్యుక్తం - తానేవ ప్రణతాననుకీర్తయతి బ్రహ్మాద్యాదిభిః ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ తమితి ॥ అపూర్వం రూపసంస్థానం దేహాకారసన్నివేశో యస్య తం ॥ ౬౭ ॥ ప్రణమ్యేతి ॥ పూర్వం ప్రణతా అపి భక్త్యా పునః ప్రణమ్య తుష్టువుః ॥ ౬౮ ॥ నమో నమ ఇతి ॥ అవిశేషశ్శుద్ధః పరమాత్మా - బ్రహ్మాదిరూపస్త్వమేవ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥

స్సర్వసహః॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ఆనీయేతి॥ ఓషధీనాంవిచిత్రశక్తిత్వాత్ విచిత్రవస్తూత్పత్త్యర్థమానయనం॥ ౨౭। మథ్యతామితి॥ అమృతంమథ్యతాంమథనేనామృతముత్పాద్యతాం। ౨౮। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। తజ్జితి॥ అమితౌజసఃతస్యేత్యన్వయః॥ ౩౬। తేనైవేతి॥ వహ్నినా స్తంబలాహకైరితిపాఠేపుచ్ఛేవహ్ని

ఉంజగత్। ౨౧। త్వామాతాశ్శరణంవిష్ణో ప్రణతాదైత్యనిర్జితాః। వయంప్రసీదసర్వాత్మంస్తేజసాప్యాయయస్వనః॥ ౨౨॥ తావదార్తిస్తథావాంఛా తావన్మోహస్తథాసుఖమ్। యావన్నయాతిశరణంత్వామశేషాఘనాశనమ్॥ ౨౩। త్వం ప్రసాదం ప్రసన్నాత్మన్ ప్రపన్నానాం కురుష్వనః। తేజసాంనాథసర్వేషాం స్వశక్త్యాప్యాయనంకురు। ౨౪। శ్రీపరాశరః॥ ఏవంసంస్తూయమానస్తు ప్రణతైరమరైర్హరిః। ప్రసన్నదృష్టిర్భగవానిదమాహసవిశ్వకృత్। ౨౫॥ తేజసోభవతాందేవాః కరిష్యామ్యుపబృంహణమ్। వదామ్యహంయత్క్రియతాంభవద్భిస్తదిదంసురాః॥ ౨౬॥ ఆనీయ్య సహితాదైత్యైః క్షీరాబ్ధౌసకలౌషధీః॥ మంథానంమందరంకృత్వా నేత్రంకృత్వాచవాసుకిమ్॥ ౨౭। మథ్యతామమృతందేవాః సహాయేమయ్యవస్థితే। ౨౮। సామపూర్వంచదైతేయాస్తత్రసామాన్యకర్మణి। సామాన్యఫలభోక్తారో యూయంవాచ్యాభవిష్యథ। ౨౯। మథ్యమానేచతత్రాబ్ధౌయత్సముత్పద్యతేమృతమ్। తత్పానాద్బలినోయూయం అమరాశ్చభవిష్యథ। ౩౦। తథాచాహంకరిష్యామితేయథాత్రిదశద్విషః। నప్రాప్స్యంత్యమృతందేవాః కేవలంక్లేశభాగినః॥ ౩౧। శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తాదేవదేవేన సర్వఏవతతస్సురాః। సంధానమసురైఃకృత్వా యత్నవంతోమృతేభవన్। ౩౨। నానౌషధీస్సమానీయ దేవదైతేయదానవాః। క్షిప్త్వాక్షీరాబ్ధిపయసి శరదభ్రామలత్విషి॥ ౩౩। మంథానంమందరంకృత్వా నేత్రంకృత్వాచవాసుకిమ్। తతోమథితుమారబ్ధా మైత్రేయతరసామృతమ్॥ ౩౪॥ విబుధాస్సహితాస్సర్వే యతఃపుచ్ఛంతతఃకృతాః। కృష్ణేనవాసుకేర్దైత్యాః పూర్వకాయేనివేశితాః॥ ౩౫॥ తేతస్యముఖనిశ్వాసవహ్నినోపహతత్విషః। నిస్తేజసోసురాస్సర్వే బభూవురమితౌజసః॥ ౩౬। తేనైవముఖనిశ్వాసవాయునాస్తబలాహకైః। పుచ్ఛప్రదేశేవర్షద్భిస్తథాచాప్యాయితాస్సురాః। ౩౭। క్షీరోదమధ్యేభగవాన్ కూర్మరూపీస్వయంహరిః। మందరాద్రేరధిష్ఠానం

త్వామితి॥ తేజసా ప్రభావాదినా - నః అస్మాన్ - ఆప్యాయయస్వసంవర్ధయేత్యర్థః। ౨౨। తావదితి॥ ఆర్తిశ్శత్రుపీడా - అసుఖందుఃఖం। ౨౩। త్వమితి॥ స్వశక్త్యాలక్ష్మ్యా। ౨౪। భగవానిదమాహేత్యాదేః శ్రీమద్భాగవతే శుకమహర్షిణోక్తోభిప్రాయః॥ శ్లో॥ ఏక ఏవేశ్వరస్తస్మిన్ సురకార్యేసురేశ్వర। విహర్తుకామస్తానాహ సముద్రోన్మథనాదిభిరితి॥ ౨౫॥ ౨౬। ఆనీయేతి। క్షీరాబ్ధౌక్షిప్త్వేతిశేషః- నేత్రం మంథానరజ్జుంకృత్వా। ౨౭। మథ్యతామితి॥ మథ్యతాంమథనేనామృతముత్పాద్యతామిత్యర్థః। ౨౮। సామపూర్వమితి॥ సామపూర్వముపపత్తిపూర్వకం - సామాన్యంసమానంయత్ఫలంతస్యభోక్తారోయూయంభవిష్యథేతివాచ్యాఃయుష్మాభిరితి శేషః॥ ౨౯। ౩౦। యూయమితిసామాన్యవచనాచ్ఛంకమానాన్ ప్రత్యాహ॥ తథాచేతి। భోదేవాః త్రిదశద్విషః యుష్మద్విద్విషః- కేవలంక్లేశభాగినోయథాభవిష్యంతితథాహంకరిష్యామి॥ ౩౧। ఇతీతి। అమృతే అమృతార్థం॥ ౩౨। నానౌషధీరితి॥ శరదభ్రస్యేవ అమలాత్విట్ దీప్తిర్యస్మిన్। ౩౩। మంథానమితి॥ అమృతంమథితుమారబ్ధాః ఆరభతేఃకర్తరి క్తః ఆరబ్ధవంత ఇత్యర్థః। ౩౪। ౩౫। ౩౬। తేనైవేతి॥ తేనాసురాణాంమస్సహాయవహ్నిరుత్పాదితః - తేనైవవాసుకేర్ముఖనిశ్వాసవాయునా- అస్తబలాహకైః క్షిప్తైర్మేఘైః। ౩౭। సహాయేమయ్యవస్థిత ఇతియదుక్తంతత్సహాయ్యమా

నాల స్తంసంక్షీణమిత్యర్థః బలాహకైః భగవతాస్పృష్టైః॥ ౮౭| ౮౮| ౮౯|౯౦ |౯౧| మథ్యమానఇతి॥ హవిర్ధానాము హవిషఆశ్రయః॥ ౯౨| ౯౩| ౯౪| ౯౫| ౯౬| తతఇతి॥ అహోభగవన్మనసఃజాతస్యచంద్రస్యద్వాదశాహో - తత్రైకోర్థః శివశిరోభూషణం - అన్య స్త్వత్రి నేత్రజోలోకయాత్రానియుక్తః - నాగాశ్చ అచల బాహ్మ హేశ్వరోపవిషం జగ్రాహ॥ ౯౭॥ తతఇతి॥ అమృతస్య పూర్ణామితితృతీయాయ్యార్థేషష్ఠీ॥ ౯౮|౯౯| తతఇతి॥ ద్రవరూపమేకంద్రవ్యమమృతం - జాతం- అన్యత్ సోమాత్మకం| ౧౦౦| ౧౦౧| ౧౦౨| ౧౦౩| ౧౦౪|౧౦౫|౧౦౬| ౧౦౭|౧౦౮|౧౦౯|౧౧౦|

ప్రభ మతోభూన్మహామునే| ౮౮| రూపేణాన్యేనదేవానాంమధ్యేచక్రగదాధరః| చకర్షనాగరాజానందైత్యమధ్యేపరేణచ | ౮౯| ఉపర్యాక్రాంతవాం శ్శైలంబృహ ద్రూపేణకేశవః| తథాపరేణ మైత్రేయయిన్నదృష్టంసురాసురైః॥ ౯౦| తేజసానాగరాజానంతథాప్యాయితవాన్హరిః| అన్యేన తేజసాదేవానుపబృంహితవాన్ ప్రభుః| ౯౧| మథ్యమానేతత స్తస్మిన్ క్షీరాబ్ధౌదేవదానవైః| హవిర్ధానాభవత్పూర్వంసురభిస్సురపూజితా| ౯౨| జగ్ముర్ముదంతదాదేవాదానవాశ్చమహామునే| వ్యాక్షిప్తచేతసశ్చైవబభూవుస్తిమితేక్షణాః॥౯౩| కిమేతదితిసిద్ధానాందివిచింతయతాంతతః| బభూవ వారుణీదేవీమదాఘూర్ణితలోచనా॥౯౪| కృతావర్తాత్తత స్తస్మాత్ క్షీరోదాద్వాసయంజగత్| గంధేనపారిజాతోభూద్దేవస్త్రీ నందన స్తరుః| ౯౫| రూపౌదార్యగుణోపేత స్తతశ్చాప్సరసాంగణః॥ క్షీరోదధేస్సముత్పన్నోమైత్రేయపరమాద్భుతః॥౯౬| తతశ్శీతాంశురభవజ్జగృహేతంమహేశ్వరః| జగృహుశ్చ విషంనాగాఃక్షీరోదాబ్ధిసముద్భవమ్ | ౯౭ | తతోధన్వంతరిర్దేవశ్శ్వేతాంబరధరస్స్వయమ్| బిభ్రత్కమండలుంపూర్ణమమృతస్యసముత్థితః| ౯౮| తతస్స్వస్థమనస్కాస్తేసర్వేదైతేయదానవాః| బభూవుర్ముదితాస్సర్వేమైత్రేయమునిభిస్సహ॥౯౯| తతస్స్ఫురత్కాంతిమతీవికాసికమలేస్థితా| శ్రీర్దేవీపయస స్తస్మాదుత్థితాధృతపంకజా | ౧౦౦| తాంతుష్టువుర్ముదాయుక్తాశ్శ్రీసూక్తేనమహర్షయః | ౧౦౧ | విశ్వావసుముఖా స్తస్యాగంధర్వాఃపురతోజగుః| ఘృతాచీప్రముఖాబ్రహ్మన్ననృతుశ్చాప్సరోగణాః | ౧౦౨| గంగాద్యాస్సరితస్తోయైస్స్నానార్థముపతస్థిరే| దిగ్గజాహేమపాత్రస్థమాదాయవిమలంజలమ్॥ స్నాపయాంచక్రిరేదేవీంసర్వలోకమహేశ్వరీమ్ | ౧౦౩| క్షీరోదోరూపధృత్తస్యైమాలామమ్లానపంకజామ్| దదౌవిభూషణాన్యంగవిశ్వకర్మాచకారహ| ౧౦౪| దివ్యమాల్యాంబరధరాస్నాతాభూషణభూషితా| పశ్యతాంసర్వదేవానాంయయౌవక్షస్స్థలంహరేః| ౧౦౫ | తతోవలోకితాదేవాహరివక్షస్స్థలస్థయా| లక్ష్మ్యామైత్రేయసహసాపరాంనిర్వృతిమాగతాః| ౧౦౬| ఉద్వేగంపరమంజగ్ముర్దైత్యావిష్ణుపరాఙ్ముఖాః| త్యక్తాలక్ష్మ్యామహాభాగవిప్ర

హ॥ క్షీరోదమధ్య ఇత్యాదిచతుర్భిః| ౮౮ | ౮౯ | ౯౦ | ౯౧ | మథ్యమాన ఇతి ॥ హవిషఃక్షీరదధ్యాదేర్ధానామ ఆశ్రయభూతా | ౯౨ | జగ్మురితి ॥ వ్యాక్షిప్తచేతసఃతల్లోభాకృష్టచేతసః | ౯౩ | కిమేతదతి ॥ వారుణీమదిరాదేవీ శ్రీదేవీ॥ ౯౪ | కృతావర్తాదితి ॥ మందరభ్రమణేనకృతః ఆవర్తః అంభస్సమావర్తో యస్మిన్ తస్మాత్ |౯౫ ౯౬ | తతఇతి ॥ తంచంద్రంవిషంచమహేశ్వరో జగృహే - తచ్ఛేషంనాగాశ్చ జగృహుః - తదుక్తం॥ శ్లో ॥ ప్రస్కన్నంపిబతఃపాణేర్యత్కించిజ్జగృహుస్మ్మ తత్ | వృశ్చికాహివిషాషధ్యో దందశూకాశ్చయేపర ఇతి॥౯౭ | తతఇతి॥ అమృతస్య కమండలుంతేనైవ పూర్ణం బిభ్రత్సముత్థితః॥ ౯౮ | తతఇతి ॥ స్వస్థమనస్కాః స్వస్థమనసో బభూవుః | ౯౯ | ౧౦౦ | తామితి॥ శ్రీసూక్తేనహిరణ్యవర్ణామిత్యాదిపంచదశర్చేన | ౧౦౧ || ౧౦౨| ౧౦౩ | ౧౦౪ | దివ్యేతి ॥ పశ్యతాం సర్వదేవానాం తాననాదృత్యేత్యర్థః | ౧౦౫| ౧౦౬|౧౦౭|౧౦౮|౧౦౯|౧౧౦| ౧౧౧|౧౧౨|

౧౧౧। ౧౧౨ । తత ఇతి॥ స్వేనవర్త్మనా అయనాదివ్యత్యాసం వినా - యథామార్గం వక్రాతిచారవర్జం । ౧౧౩। ౧౧౪। ౧౧౫। ౧౧౬। ౧౧౭। ౧౧౮ । ౧౧౯। యజ్ఞేతి॥ యజ్ఞవిద్యా ధర్మమీమాంసా - మహావిద్యా ఇంద్రజాలాదికుహకజ్ఞానం - గుహ్యవిద్యా మంత్రవాదవిశేషః॥ ౧౨౦। ఆన్వీక్షికీతి॥ ఆన్వీక్షికీ తర్కశాస్త్రం - దండనీతిరర్థశాస్త్రం॥

చిత్తిపురోగమాః । ౧౦౭ । తతస్తైర్జగృహుర్దైత్యా ధన్వంతరికరస్థితమ్ । కమండలుం మహావీర్యా యత్రాస్తే తద్ద్విజామృతమ్॥ ౧౦౮। మాయయా లోభయిత్వా తాన్ విష్ణుః స్త్రీరూపసంస్థితః । దానవేభ్యస్తదాదాయ దేవేభ్యః ప్రదదౌ హరిః॥ ౧౦౯। తతః పపుస్సురగణాశ్శక్రాద్యాస్తత్తదామృతమ్। ఉద్యతాయుధనిస్త్రింశా దైత్యాంస్తాంశ్చ సమభ్యయుః । ౧౧౦। పీతేఽమృతే చ బలిభిర్దేవైర్దైత్యచమూస్తథా । వధ్యమానా దిశో భేజే పాతాళం చ వివేశ హ। ౧౧౧। తతో దేవా ముదా యుక్తాశ్శంఖచక్రగదాధరమ్। ప్రణిపత్య యథాపూర్వమశాసంస్త త్రివిష్టపమ్॥ ౧౧౨। తతః ప్రసన్నభాస్సూర్యః ప్రయయౌ స్వేన వర్త్మనా । జ్యోతీంషి చ యథామార్గం ప్రయయుర్మునిసత్తమ । ౧౧౩ । జజ్వాల భగవాంశ్చోచ్చైశ్చారుదీప్తిర్విభావసుః । ధర్మే చ సర్వభూతానాం తదా మతిరజాయత। ౧౧౪। శ్రియా జుష్టం చ త్రైలోక్యం బభూవ ద్విజసత్తమ । శక్రశ్చ త్రిదశశ్రేష్ఠః పునశ్శ్రీమానజాయత । ౧౧౫। సింహాసనగతశ్శక్రస్సంప్రాప్య త్రిదివం పునః। దేవరాజ్యే స్థితో దేవీం తుష్టావాబ్జకరాం తతః॥ ౧౧౬। ఇంద్ర ఉవాచ॥ నమామి సర్వలోకానాం జననీమబ్ధిసంభవామ్। శ్రియమున్నిద్రపద్మాక్షీం విష్ణువక్షస్స్థలస్థితామ్॥ ౧౧౭॥ పద్మాలయాం పద్మకరాం పద్మపత్రనిభేక్షణామ్ । వందే పద్మముఖీం దేవీం పద్మనాభప్రియామహమ్॥ ౧౧౮ । త్వం సిద్ధిస్త్వం స్వధా స్వాహా సుధా త్వం లోకపావని । సంధ్యా రాత్రిః ప్రభా భూతిర్మేధా శ్రద్ధా సరస్వతీ। ౧౧౯। యజ్ఞవిద్యా మహావిద్యా గుహ్యవిద్యా చ శోభనే। ఆత్మవిద్యా చ దేవి త్వం విముక్తిఫలదాయినీ । ౧౨౦। ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దండనీతిస్త్వమేవ చ । సౌమ్యాసౌమ్యైర్జగద్రూపైస్త్వయైతద్దేవి పూరితమ్॥ ౧౨౧। కా త్వన్యా త్వామృతే దేవి సర్వయజ్ఞమయం వపుః । అధ్యాస్తే దేవదేవస్య యోగిచింత్యం గదాభృతః॥ ౧౨౨। త్వయా దేవి పరిత్యక్తం సకలం భువనత్రయమ్ । వినష్టప్రాయ

తత ఇతి॥ స్వేనవర్త్మనా దక్షిణోత్తరాయణనియమేన - జ్యోతీంషి తారాః - గ్రహాః భౌమాదయః- యథామార్గం వక్రాతిచారం వినా॥ ౧౧౩। ౧౧౪ । ౧౧౫। సింహాసనగత ఇతి ॥ దుర్వాసశ్శాపసన్నైవ పునర్మాభూదియం త్వితి శ్రేష్ఠ్యభిప్రాయేణ శ్రియం మానయన్ శక్రస్తుష్టావ। ౧౧౬ । స్తుతిప్రకారమాహ ॥ నమామీతి॥ నమామి నమస్యే - సర్వభూతానాం జననీం త్వాం । ౧౧౭ । ౧౧౮ । త్వమితి॥ సిద్ధిరణిమాదిః- ప్రభాదివసః । ౧౧౯ । యజ్ఞవిద్యేతి॥ యజ్ఞవిద్యా కర్మవిద్యా- మహావిద్యా ఈశ్వరూపాద్యుపాసనా - గుహ్యవిద్యా తద్వాచకద్వాదశాక్షరాది రహస్యమంత్రవిద్యా- ఆత్మవిద్యా ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత పరబ్రహ్మసాక్షాత్కారహేతుభూతా- ఏవం కర్మవిద్యాదిరూపేణ విముక్తిఫలదాయినీ త్వమేవ॥ ౧౨౦। ఆన్వీక్షికీతి॥ ఆన్వీక్షికీ తర్కవిద్యా త్వమేవ- త్రయీ వేదత్రయం- వార్తా శిల్పశాస్త్రాయుర్వేదాదిః- దండనీతిస్సామాద్యుపాయప్రతిపాదికా రాజనీతిః- ఏవమన్యైరపి సౌమ్యాసౌమ్యైర్జగద్రూపైస్త్వయైతద్దేవి పూరితం। ౧౨౧ । అతస్తవ సౌభాగ్యమత్యాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ కాత్వితి ॥ కా పునస్త్వదన్యా గదాభృతో వపురధ్యాస్తే- తద్వక్షసి వసతీత్యర్థః॥ ౧౨౨। అతస్త్వదుపేక్షాపరిగ్రహయోరీదృశం ఫలం దృష్టమి

౧౨౧|౧౨౨|౧౨౩|౧౨౪|౧౨౫| ౧౨౬|౧౨౭|౧౨౮|౧౨౯|౧౩౦| ౧౩౧|౧౩౨|౧౩౩|౧౩౪|౧౩౫| ౧౩౬|౧౩౭; ౧౩౮| ౧౩౯| ౧౪౦| ౧౪౧| ఏవమితి॥ తత్సహాయిని తేనసహ అయతే గచ్ఛతీతి తత్సహాయినీ తత్సహచారిణీత్యర్థః॥

ముద్భవత్త్వయేదానీం సమేధితమ్॥౧౨౩॥ దారాః పుత్రాస్తథాగారసుహృద్ధాన్యధనాదికమ్। భవత్యేతన్మహాభాగే నిత్యం త్వద్వీక్షణాన్నృణామ్॥౧౨౪॥ శరీరారోగ్యమైశ్వర్యమరిపక్షక్షయస్సుఖమ్। దేవి త్వద్దృష్టిదృష్టానాం పురుషాణాం న దుర్లభమ్॥ ౧౨౫॥ త్వం మాతా సర్వలోకానాం దేవదేవో హరిః పితా। త్వయైతద్విష్ణునా చాంబ జగద్వ్యాప్తం చరాచరమ్॥ ౧౨౬॥ మా నః కోశం తథా గోష్ఠం మా గృహం మా పరిచ్ఛదమ్। మా శరీరం కళత్రం చ త్యజేథాస్సర్వపావని। ౧౨౭॥ మా పుత్రాన్మా సుహృద్వర్గాన్మా పశూన్మా విభూషణమ్। త్యజేథా మమ దేవస్య విష్ణోర్వక్షఃస్థలాలయే॥ ౧౨౮॥ సత్త్వేన శౌచసత్యాభ్యాం తథా శీలాదిభిర్గుణైః। త్యజ్యంతే తే నరాస్సద్యస్సంత్యక్తా యే త్వయామలే॥ ౧౨౯॥ త్వయావలోకితాస్సద్యశ్శీలాద్యైరఖిలైర్గుణైః। కులైశ్వర్యైశ్చ యుజ్యంతే పురుషా నిర్గుణా అపి॥ ౧౩౦॥ స శ్లాఘ్యస్స గుణీ ధన్యస్స కులీనస్స బుద్ధిమాన్। స శూరస్స చ విక్రాంతో యస్త్వయా దేవి వీక్షితః॥ ౧౩౧॥ సద్యో వైగుణ్యమాయాంతి శీలాద్యాస్సకలా గుణాః। పరాఙ్ముఖీ జగద్ధాత్రీ యస్య త్వం విష్ణువల్లభే॥౧౩౨॥ న తే వర్ణయితుం శక్తా గుణాన్ జిహ్వాపి వేధసః। ప్రసీద దేవి పద్మాక్షి మాస్మాంస్త్యాక్షీః కదాచన॥౧౩౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం శ్రీస్సంస్తుతా సమ్యక్ ప్రాహ హృష్టా శతక్రతుమ్। పశ్యతాం సర్వదేవానాం సర్వభూతస్థితా ద్విజ॥ ౧౩౪॥ శ్రీరువాచ॥ పరితుష్టాస్మి దేవేశ స్తోత్రేణానేన తే హరే। వరం వృణీష్వ యస్త్విష్టో వరదాహం తవాగతా॥ ౧౩౫॥ ఇంద్ర ఉవాచ॥ వరదా యది మే దేవి వరార్హో యది వాప్యహమ్। త్రైలోక్యం న త్వయా త్యాజ్యమేష మేఽస్తు వరః పరః॥ ౧౩౬॥ స్తోత్రేణ యస్తథైతేన త్వాం స్తోష్యత్యబ్ధిసంభవే। స త్వయా న పరిత్యాజ్యో ద్వితీయోఽస్తు వరో మమ॥౧౩౭॥ శ్రీరువాచ॥ త్రైలోక్యం త్రిదశశ్రేష్ఠ న సంత్యక్ష్యామి వాసవ। దత్తో వరో మయాయం తే స్తోత్రారాధనతుష్టయా॥ ౧౩౮॥ యశ్చ సాయం తథా ప్రాతస్స్తోత్రేణానేన మానవః। మాం స్తోష్యతి న తస్యాహం భవిష్యామి పరాఙ్ముఖీ। ౧౩౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం దదౌ వరం దేవీ దేవరాజాయ వై పురా। మైత్రేయ శ్రీర్మహాభాగా స్తోత్రారాధనతోషితా॥౧౪౦॥ భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నా శ్రీః పూర్వముదధేః పునః। దేవదానవయత్నేన ప్రసూతామృతమంథనే॥ ౧౪౧॥ ఏవం యదా జగత్స్వామీ దేవదేవో జనార్దనః। అవతారం కరోత్యేషా తదా శ్రీస్తత్సహాయినీ॥ ౧౪౨॥ పునశ్చ పద్మా సంభూతా యదాదిత్యోఽభవద్ధరిః। యదా చ భార్గవో రామస్తదా

త్యాహ॥ త్వయేతి॥ సమేధితం సంవర్ధితం॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪॥ ౧౨౫॥ ౧౨౬॥ మేతి॥ నైతచ్చిత్రమిత్యాహ॥ దారా ఇతి॥ అతో మా త్వత్త్వాన్నాస్మాకం కోశాదికం మా త్యజేథాః - పరిచ్ఛదం పరికరం॥ ౧౨౭॥ ౧౨౮॥ సత్త్వేనేతి॥ త్వయా త్యక్తానామరిష్టం స్పష్టమిత్యాహ - త్వయామలేఇతి ॥౧౨౯॥ త్వదనుకంపితస్తు సమస్తగుణాధివాసో భవతీత్యాహ॥ త్వయావలోకితా ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧౩౦॥ ౧౩౧॥ త్వదుపేక్షితస్య గుణా అపి దోషా భవంతీత్యాహ॥ సద్య ఇతి॥ వైగుణ్యం సదోషత్వం॥ ౧౩౨॥ అతస్త్వద్గుణస్తుతౌ న కోఽపి శక్త ఇత్యాహ॥ నేతి॥ అతస్త్వద్గుణస్తుతౌ న కోఽపి శక్త ఇతి కృపయైవ కేవలం ప్రసీదేతి - వేధసోఽపి జిహ్వా న శక్తేత్యన్వయః॥ ౧౩౩॥ ౧౩౪॥ పరితుష్టేతి॥ హరే ఇంద్ర॥ ౧౩౫॥ ౧౩౬॥ ౧౩౭॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ప్రకృతం శ్రియో అవతారద్వయం నిగమయ్య ప్రసంగాదన్యానప్యవతారానాహ॥ భృగోరిత్యాదినా యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ౧౪౧॥ ఏవమితి॥ తత్సహాయినీ తదనువర్తనశీలా॥ ౧౪౨॥

౧౪౨। ౧౪౩। ౧౪౪। ౧౪౫। ౧౪౬। ౧౪౭। ౧౪౮। ౧౪౯। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - నవమోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అథ సంక్షేపేణ శ్రుతం భృగుసర్గం విస్తరతః శ్రోతుం పృచ్ఛతి॥ కథితమితి॥ ౧॥ భృగోరితి॥ పరిగ్రహః కళత్రం॥ ౨॥ ఆయతిరితి॥ తయోరాయతినియత్యోః సుతౌ పుత్రౌ జాతౌ॥ ౩॥ తావేవాహ॥ ప్రాణశ్చేతి॥ ప్రాణో మృకండుశ్చ- తత్ర మృకండుతో మార్కండేయో జజ్ఞ ఇత్యన్వయః। ౪॥ ౫॥ అథ క్రమప్రాప్తం మరీచేస్సంభూత్యాం జాతం వంశమాహ॥ పత్నీ మరీచేరితి॥ అత్రాల్పసంతానో మరీచేః పుత్రః పౌర్ణమాసస్సూక్తః - బహుసంతానాః కాశ్యపవివస్వదా

భూత్వా ధరణీ త్వయమ్॥ ౧౪౩॥ రాఘవత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని। అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీ॥ ౧౪౪॥ దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ। విష్ణోర్దేహానురూపాం వై కరోత్యేషాత్మనస్తనుమ్॥ ౧౪౫॥ యశ్చైతచ్ఛృణుయాజ్జన్మ లక్ష్మ్యా యశ్చ పఠేన్నరః। శ్రియో న విచ్యుతిస్తస్య గృహే యావత్కులత్రయమ్॥ ౧౪౬॥ పఠ్యతే యేషు చైవైషా గృహేషు శ్రీకథా మునే। అలక్ష్మీః కలహాధారా న తేష్వాస్తే కదాచన॥ ౧౪౭॥ ఏతత్తే కథితం సర్వం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి। క్షీరాబ్ధౌ శ్రీర్యథా జాతా పూర్వం భృగుసుతా సతీ॥ ౧౪౮॥ ఇతి సకలవిభూత్యవాప్తిహేతుః స్తుతిరియమింద్రముఖోద్గతా హి లక్ష్మ్యాః। అనుదినమిహ పఠ్యతే నృభిర్యైర్వసతి న తేషు కదాచిదప్యలక్ష్మీః॥ ౧౪౯॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - నవమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

మైత్రేయః॥ కథితం మే త్వయా సర్వం యత్పృష్టోఽసి మహామునే। భృగుసర్గాత్ప్రభృత్యేష సర్గో మే కథ్యతాం పునః॥ ౧॥ శ్రీపరాశరః॥ భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నా లక్ష్మీర్విష్ణుపరిగ్రహః। తథా ధాతృవిధాతారౌ ఖ్యాత్యాం జాతౌ సుతౌ భృగోః॥ ౨॥ ఆయతిర్నియతిశ్చైవ మేరోః కన్యే మహాత్మనః। భార్యే ధాతృవిధాత్రోస్తే తయోర్జాతౌ సుతావుభౌ॥ ౩॥ ప్రాణశ్చైవ మృకండుశ్చ మార్కండేయో మృకండుతః। తతో వేదశిరా జజ్ఞే ప్రాణస్యాపి సుతం శృణు॥ ౪॥ ప్రాణస్య ద్యుతిమాన్పుత్రో రాజవాంశ్చ తతోఽభవత్। తతో వంశో మహాభాగ విస్తరం భార్గవో గతః॥ ౫॥ పత్నీ మరీచేస్సంభూ

పునరితి॥ యదా హరిరాదిత్యో వామనోఽభూత్ - భార్గవో జామదగ్న్యః॥ ౧౪౩॥ రాఘవత్వ ఇతి॥ సీతా రావణాదిదుష్టనిగ్రహసాధనభూతా॥ ౧౪౪॥ ౧౪౫॥ ౧౪౬॥ పఠ్యత ఇతి॥ కలహాధారా కలహ ఆధారో యస్యాస్సా అలక్ష్మీః అశ్రీః కలహోఽపి తేషు న భవతీత్యర్థః॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - నవమోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

కథితమితి॥ పునః భృగుసర్గాత్ప్రభృతి భృగుసుతానువాదపూర్వకం - భృగోర్వంశః కథ్యతాం - అన్యథా పూర్వాపరసంబంధాప్రతీతేరిత్యర్థః॥ ౧॥ అతో భృగోస్సుతాననువదతి॥ భృగోరితి॥ విష్ణోః పరిగ్రహః పత్నీ। ౨॥ ఆయతిరితి॥ తాభ్యాం తయోరాయతినియత్యోః ప్రత్యేకం। ౩॥ ప్రాణశ్చేతి॥ ప్రాణశ్చ మృకండుశ్చ త్వేవముభౌ జాతావిత్యన్వయః॥ ౪॥ ౫॥ ఏవం చతుర్వింశతిదక్షకన్యానాం మధ్యే శ్రద్ధాదీనాం త్రయోదశానాం ధర్మభార్యాణాం వంశాః కథితాః- అనంతరం ఖ్యాతిస్సత్యథ సంభూతిరిత్యుద్దిష్టానామేకాదశానాం భృగుమహాదేవమరీచ్యాదిభార్యాణాం మధ్యే ఖ్యాత్యాం భృగోర్వంశో నిరూపితః- సత్యాశ్చ భవభార్యాయా దక్షకోపాదప్రాధాయాః పవదేహత్యాగాత్కృతస్యా వంశో నాభూదిత్యర్థః- అతః క్రమప్రాప్తం మరీచేస్సంభూత్యాం జాతం వంశమాహ॥ పత్నీ మరీచేరితి॥ వంశసంకీర్తన ఇతి మరీచేరేవ కశ్యపోఽస్యాః పుత్రః - తత్పుత్రా వివస్వదాదయః ఇత్యస్మిన్నేవాంశే అదితివంశసంకీర్తనే వక్ష్యతి - వివస్వతః శ్రాద్ధదేవాదయః - శ్రాద్ధదేవస్యేక్ష్వాకుప్రముఖా ఇత్యాదితత్పుత్రాః

ర్వాపుత్రపౌత్రాదీనస్మిన్నంశేవంశసంకీర్తనే ఆదిత్యోత్పత్తిప్రస్తావేతురీయాంశేసూర్యవంశప్రస్తావేచవక్ష్యే|౬| ౭| ౮| ప్రీత్యామితి॥ తత్సుతః తస్యపులస్త్యస్యాత్మసుతః॥ ౯| ౧౦| ౧౧| ౧౨| రజ ఇతి॥ సప్తర్షయ ఇత్యేతేతృతీయే మన్వంతరే సప్తర్షయోవత్స్యంతే| ౧౩| సర్గప్రసంగాదగ్నిసర్గమాహ॥ యోసావితి| ౧౪ | పావకమితి॥ యథాకామేః॥ శ్లో॥ నిర్మథ్యఃపవమానస్స్యాద్వైద్యుతః పావకస్స్మృతః| యశ్చాసౌతపతేసూర్యేశుచిరగ్నిరసౌస్మృత ఇతి॥ జలాశినమితిశుచివిశేషణం| ౧౫| తేషామితి॥ పితృపుత్రత్రయంపితాపుత్రత్రయంచ- త్రయఃపుత్రాః ప్రత్యేకంపంచదశపుత్రకాః॥ ౧౬| ౧౭| పితర ఇతి॥ అగ్నిష్వాత్తా అయజ్వానోమూర్తాస్త్రయోగణాః బర్హిషదః యజ్వానఃమూర్తామంతశ్చత్వారఃఅగ్నిష్వాత్తసుతామేనా| ౧౮| ౧౯| ౨౦| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే-

తిః పౌర్ణమాసమసూయత| విరజాఃపర్వతశ్చైవతస్యపుత్రౌమహాత్మనః॥ వంశసంకీర్తనేపుత్రాన్వదిష్యేహంతతోద్విజ| ౬| స్మృతిశ్చాంగిరసఃపత్నీ ప్రసూతాకన్యకాస్తథా| సినీవాలీకుహూశ్చైవ రాకాచానుమతిస్తథా| ౭ | అనసూయాతథైవాత్రేర్జజ్ఞేపుత్రానకల్మషాన్| సోమందుర్వాససంచైవ దత్తాత్రేయంచయోగినమ్| ౮| ప్రీత్యాంపులస్త్యభార్యాయాందత్తోళిస్తత్సుతోభవత్| పూర్వజన్మనిసోగస్త్యస్స్మృతస్స్వాయంభువేంతరే|౯|కర్దమశ్చార్వరీవాంశ్చసహిష్ణుశ్చసుతత్రయమ్| క్షమాతుసుషువేభార్యా పులహస్యప్రజాపతేః| ౧౦| క్రతోశ్చసంనతిర్భార్యా వాలఖిల్యానసూయత| షష్టిఃపుత్రసహస్రాణి ఋషీణామూర్ధ్వరేతసామ్| అంగుష్ఠపర్వమాత్రాణాం జ్వలద్భాస్కరతేజసామ్| ౧౧| ఊర్జాయాంచవసిష్ఠస్య సప్తాజాయంతవైసుతాః॥ ౧౨| రజోగోత్రోర్ధ్వబాహూచసవనశ్చానఘస్తథా| సుతపాశ్శుక్రఇత్యేతే సర్వేసప్తర్షయోమలాః॥ ౧౩| యోసావగ్న్యభిమానీస్యాత్ బ్రహ్మణస్తనయోగ్రజః| తస్మాత్స్వాహాసుతాన్లేభేత్రీనుదారౌజసోద్విజ| ౧౪| పావకంపవమానంచ శుచించాపిజలాశినమ్|౧౫| తేషాంతుసంతతావన్యేచత్వారింశచ్చపంచచ| కథ్యంతేవహ్నయశ్చైతే పితాపుత్రత్రయంచయత్| ౧౬| ఏవమేకోనపంచాశద్వహ్నయఃపరికీర్తితాః॥ ౧౭ | పితరోబ్రహ్మణాసృష్టా వ్యాఖ్యాతాయేమయాతవ| అగ్నిష్వాత్తాబర్హిషదోనగ్నయస్సాగ్నయశ్చయే॥ తేభ్యస్స్వధాసుతేజజ్ఞే మేనాంవైతరణీంతథా| ౧౮| తేఉభేబ్రహ్మవాదిన్యౌయోగిన్యౌచాప్యుభేద్విజ| ఉత్తమజ్ఞానసంపన్నే సర్వైస్సముదితైర్గుణైః॥ ౧౯| ఇత్యేషాదక్షకన్యానాం కథితాపత్యసంతతిః| శ్రద్ధావాన్సంస్మరన్నేతాం నానపత్యోభిజాయతే| ౨౦| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే

విస్తరతో వంశసంకీర్తనేచతుర్థాంశేవక్ష్యతి - అత్రస్వల్పత్వాత్పౌర్ణమాసాన్వయమాత్రముక్తమిత్యర్థః| ౬| స్మృతిశ్చేతి॥ తాఃకన్యానిదర్శితాఃసినీవాలీతి|౭| ౮| ౯| ౧౦| క్రతోశ్చేతి॥ అంగుష్ఠపర్వమాత్రాణాంఅంగుష్ఠపర్వప్రమాణానాం- ప్రమాణేమాత్రచ్ప్రత్యయః- అష్టాశీతిసహస్రాణిఋషీణామితిపాఠాంతరం|౧౧| ౧౨| రజ ఇతి॥ సప్తర్షయస్తృతీయేమన్వంతరే| ౧౩ | యోసావితి॥ అగ్న్యభిమానీఅగ్న్యభిమానీదేవస్సతుజ్వలనమాత్రదేహః బ్రహ్మణస్తనయోగ్రజః॥ శ్రు॥ ముఖాదగ్నిరజాయతేతిశ్రుతేః- ఉదారౌజసఃఅతితేజస్వినః| ౧౪| పావకమితి॥ జలాశినంసూర్యస్థత్వాత్ - తథాచకామేః॥ శ్లో॥ నిర్మథ్యఃపవమానస్స్యాద్వైద్యుతఃపావకస్స్మృతః - యశ్చాసౌతపతేసూర్యేశుచిరగ్నిరసౌస్మృతఇతి॥ పావకాదీంస్త్రీన్సుతాన్లేభఇతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౧౫| తేషామితి॥ తేషాంత్రయాణాంపంచదశపంచదశపంచదశేతిపంచచత్వారింశద్వహ్నయః - పితాబ్రహ్మపుత్రః ఏకః - తత్పుత్రత్రయంపావకాది|౧౬| ఏవమితి॥ ఏవమేకోనపంచాశదగ్నయః॥౧౭| పితరఇతి॥ అగ్నిష్వాత్తాఅనగ్నయఅయజ్వానః- బర్హిషదస్సాగ్నయోయజ్వానః॥ శ్రు॥ యేవాఅయజ్వానోగృహమేధినస్తేపితరోగ్నిష్వాత్తాః - యేవైయజ్వానస్తేపితరోబర్హిషద ఇతి శ్రుతేః | ౧౮ | తయోరవివాహాదికంనాభూదిత్యాహ॥ తేఉభే ఇతి| ౧౯| ౨౦| ఇతి శ్రీధర

విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - దశమోఽధ్యాయః.

మనోర్దౌహిత్రో వంశ ఉక్తః అథ తత్పుత్రాన్వయం వక్తుమనువదతి॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ౧।౨।౩।౪।౫।౬।౭।౮॥ ఏతదితి॥ పూర్వోక్తముత్తమత్వమాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూభృదాశ్రయకేతనమితి చ పాఠః - సర్వభూభృతామాశ్రయస్య సార్వభౌమస్య కేతనం స్థానం॥ ౯॥ ఉచ్చైరితి॥ ఉచ్చైర్మనోరథః ఉచ్చాసనాభిలాషః॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥

ప్రథమాంశే - దశమోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనోః స్వాయంభువస్య తు। ద్వౌ పుత్రౌ సుమహావీర్యౌ ధర్మజ్ఞౌ కథితౌ తవ॥ ౧॥ తయోరుత్తానపాదస్య సురుచ్యాముత్తమస్సుతః। అభీష్టాయామభూద్బ్రహ్మన్పితురత్యంతవల్లభః॥ ౨॥ సునీతిర్నామ యా రాజ్ఞస్తస్యాసీన్మహిషీ ద్విజ। స నాతిప్రీతిమాంస్తస్యామభూద్యస్యాః సుతో ధ్రువః॥

ఈ పంక్తులు ఖచ్చితంగా చదవండి:

శ్చాసీద్ధ్రువస్సుతః॥ ౩ ॥ రాజాసనస్థితస్యాంకం పితుర్భ్రాతరమాశ్రితమ్। దృష్ట్వోత్తమం ధ్రువశ్చక్రే తమారోఢుం మనోరథమ్॥ ౪॥ ప్రత్యక్షం భూపతిస్తస్యాస్సురుచ్యా నాభ్యనందత। ప్రణయేనాగతం పుత్రముత్సంగారోహణోత్సుకమ్॥ ౫॥ సపత్నీతనయం దృష్ట్వా తమంకారోహణోత్సుకమ్। స్వపుత్రం చ తథారూఢం సురుచిర్వాక్యమబ్రవీత్॥ ౬॥ క్రియతే కిం వృథా వత్స మహానేష మనోరథః। అన్యస్త్రీగర్భజాతేన హ్యసంభూయ మమోదరే॥ ౭ ॥ ఉత్తమోత్తమమప్రాప్యమవివేకోఽభివాంఛసి। సత్యం సుతస్త్వమప్యస్య కింతు న త్వం మయా ధృతః॥ ౮ ॥ ఏతద్రాజాసనం సర్వభూభృత్సంశ్రయకేతనమ్। యోగ్యం మమైవ పుత్రస్య కిమాత్మా క్లిశ్యతే త్వయా॥ ౯ ॥ ఉచ్చైర్మనోరథస్తేఽయం మత్పుత్రస్యైవ కిం వృథా। సునీత్యామాత్మనో జన్మ కిం త్వయా నావగమ్యతే॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఉత్సృజ్య పితరం బాలస్తచ్ఛ్రుత్వా మాతృభాషితమ్। జగామ కుపితో మాతుర్నిజాయా ద్విజ మందిరమ్॥ ౧౧॥

స్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - దశమోఽధ్యాయః.

మనోః కన్యాన్వయః ప్రోక్తః పుత్రవంశోఽధునోచ్యతే। అత్రాధ్యాయత్రయేణాహ ధ్రువస్య చరితం మహత్॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ మనోర్ద్వౌ పుత్రౌ ద్వే కన్యే చ - తత్ర కన్యయోర్వంశ ఉక్తః - ఇదానీం పుత్రద్వయానువాదపూర్వకం ఉత్తానపాదవంశమాహ - ప్రియవ్రతేత్యాదినా॥ ౧ ॥ తయోరితి॥ తయోర్మధ్యే ఉత్తానపాదస్య సురుచిస్సునీతిరితి ద్వే భార్యే - తస్య సురుచ్యాం అభీష్టాయాం ప్రేయస్యాముత్తమో నామ పుత్రోఽభూత్॥ ౨।౩॥ రాజాసనేతి॥ రాజాసనస్థితస్య పితురంకం ఉత్సంగమాశ్రితం భ్రాతరముత్తమం దృష్ట్వా - తమంకమారోఢుం ధ్రువో మనోరథం చక్రే ఇత్యన్వయః॥ ౪॥ ప్రత్యక్షమితి॥ సురుచ్యాః ప్రేయస్యాః ప్రత్యక్షం సమక్షం - తత్ప్రణయభంగభయాత్ ధ్రువం నాభ్యనందత॥ ౫ ॥ సపత్నీతనయమితి॥ తం ధ్రువం పితురంకారోహణోత్సుకం దృష్ట్వా - తథా స్వపుత్రం చ తదంకారూఢం దృష్ట్వా - సురుచిరబ్రవీదిత్యన్వయః॥ ౬॥ సురుచ్యా దురుక్తిమసహమానో ధ్రువః - స్త్రీజితం పితరం విహాయ - మాతుస్సమీపం గత్వా - దుఃఖితాయాస్తస్యా అనుమత్యా పురాన్నిర్గత్య - సప్తర్షీణాముపదేశేన వనే భగవంతమారాధ్య - సర్వోత్తమం పదం ప్రాప్త ఇతి క్రమేణ కథయిష్యన్ - సురుచ్యా గర్వోక్తిమాహ॥ క్రియతే కిమిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౭॥ ఉత్తమోత్తమమితి॥ అవివేకః అమతిః॥ ౮॥ ఏతదితి॥ ఏతద్రాజాసనం సర్వభూభృతాం సంశ్రయస్య చక్రవర్తినః కేతనం స్థానం - మత్పుత్రస్యైవ యోగ్యం॥ ౯॥ ఉచ్చైరితి॥ న హి రాజపుత్రమాత్రలభ్యమేతత్ - కింతు మద్గర్భసంభవసౌభాగ్యలభ్యం - అతస్తవాయమత్యుత్కృష్టో మనోరథః వృథైవేత్యభిగర్వితోక్తిః॥ ౧౦॥ ౧౧॥

౧౨। ౧౩। ౧౪। నిశ్వస్యేతి॥ తస్మిన్వృత్తాంతే కథితే సతి శ్వాసక్షామేక్షణా శ్వాసేన దుఃఖజనితేన కృశదృష్టిః॥ ౧౫। ౧౬।౧౭।౧౮।౧౯।౨౦। ౨౧।౨౨।౨౩।౨౪।౨౫। ౨౬।౨౭।౨౮।౨౯।౩౦। స ఇతి॥ పూర్వాగతాన్ పూర్వమేవాత్మ

తం దృష్ట్వా కుపితం పుత్రమీషత్ప్రస్ఫురితాధరమ్। సునీతిరంకమారోప్య మైత్రేయేదమభాషత॥ ౧౨॥
వత్స కః కోపహేతుస్తే కశ్చ త్వాం నాభినందతి। కోఽవజానాతి పితరం తవ యస్తేఽపరాధ్యతి॥ ౧౩॥
శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తస్సకలం మాత్రే కథయామాస తద్యథా। సురుచిః ప్రాహ భూపాల ప్రత్యక్షమ
తిగర్వితా॥ ౧౪॥ నిశ్వస్యేతి కథితే తస్మిన్పుత్రేణ దుర్మనాః। శ్వాసక్షామేక్షణా దీనా సునీతిర్వా
క్యమబ్రవీత్॥ ౧౫॥ సునీతిః॥ సురుచిస్సత్యమాహేదం స్వల్పభాగ్యోఽసి పుత్రక। న హి పుణ్యవతాం వత్స
సపత్నైరేవముచ్యతే॥ ౧౬॥ నోద్వేగస్తాత కర్తవ్యః కృతం యద్భవతా పురా। తత్కోఽపహర్తుం శ
క్నోతి దాతుం కశ్చాకృతం త్వయా॥ ౧౭॥ తత్త్వయా నాత్ర కర్తవ్యం దుఃఖం తద్వాక్యసంభవమ్॥ ౧౮॥
రాజాసనం తథా ఛత్రం వరాశ్వా వరవారణాః। యస్య పుణ్యాని తస్యైతే మత్వైతచ్ఛామ్య పుత్రక॥
౧౯॥ అన్యజన్మకృతైః పుణ్యైస్సురుచ్యాం సురుచిర్నృపః। భార్యేతి ప్రోచ్యతే చాన్యా మద్విధా పుణ్యవ
ర్జితా॥ ౨౦॥ పుణ్యోపచయసంపన్నస్తస్యాః పుత్రస్తథోత్తమః। మమ పుత్రస్తథా జాతస్స్వల్పపు
ణ్యో ధ్రువం భవాన్॥ ౨౧॥ తథాపి దుఃఖం న భవాన్ కర్తుమర్హతి పుత్రక। యస్య యావత్స తేనైవ
స్వేన తుష్యతి బుద్ధిమాన్॥ ౨౨॥ యది తే దుఃఖమత్యర్థం సురుచ్యా వచనాత్తవ। తత్పుణ్యోపచయే య
త్నం కురు సర్వఫలప్రదే॥ ౨౩॥ సుశీలో భవ ధర్మాత్మా మైత్రః ప్రాణిహితే రతః। నిమ్నం యథాపః
ప్రవణాః పాత్రమాయాంతి సంపదః॥ ౨౪॥ ధ్రువ ఉవాచ॥ అంబ యత్త్వమిదం ప్రాత్థ ప్రశమాయ వచో
మమ। నైతద్దుర్వచసా భిన్నే హృదయే మమ తిష్ఠతి॥ ౨౫॥ సోఽహం తథా యతిష్యామి యథా సర్వోత్తమో
త్తమమ్। స్థానం ప్రాప్స్యామ్యశేషాణాం జగతామభిపూజితమ్॥ ౨౬॥ సురుచిర్దయితా రాజ్ఞస్తస్యా
జాతోఽస్మి నోదరాత్। ప్రభావం పశ్య మేఽంబ త్వం వృద్ధస్యాపి తవోదరే॥ ౨౭॥ ఉత్తమస్స మమ భ్రాతా
యో గర్భేణ ధృతస్తయా। స రాజాసనమాప్నోతు పిత్రా దత్తం తథాస్తు తత్॥ ౨౮॥ నాన్యదత్తమభీప్సా
మి స్థానమంబ స్వకర్మణా। ఇచ్ఛామి తదహం స్థానం యన్న ప్రాప పితా మమ॥ ౨౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ని
ర్జగామ గృహాన్మాతురిత్యుక్త్వా మాతరం ధ్రువః। పురాచ్చ నిర్గమ్య తతస్తద్బాహ్యోపవనం యయౌ॥
౩౦॥ స దదర్శ మునీంస్తత్ర సప్త పూర్వాగతాన్ ధ్రువః। కృష్ణాజినోత్తరీయేషు విష్టరేషు సమాస్థితాన్

౧౨। వత్సేతి॥ యస్తే అపరాధ్యతి అపరాధం కరోతి - తవ పితరమవజానాతి స చైవంభూతః క ఇత్యర్థః॥ ౧౩। ౧౪। నిశ్వస్యేతి॥ తస్మిన్ సురుచ్యా వచసి కథితే సతి - శ్వాసేనాత్యుష్ణేన క్షామే మ్లానే ఈక్షణే నేత్రే యస్యాస్సా॥ ౧౫। ౧౬। నేతి॥ ఉద్వేగః క్లేశః॥ ౧౭। ౧౮। రాజాసనమితి॥ ఏతన్మత్వావబుధ్య - శామ్య ఉపశమం భజ॥ ౧౯। అన్యజన్మకృతైరితి॥ సురుచ్యాం నృపతిస్సురుచిరతిప్రీతిమాన్ - మద్విధా మాదృశీ తు కేవలం భార్యేతి ప్రోచ్యతే। ౨౦। ౨౧। తథాపీతి॥ యస్య యావద్దైవప్రాప్తం - స తేన స్వేనైవ దైవేన ప్రాప్తేన - తుష్యతి। ౨౨। ౨౩। సుశీల ఇతి॥ మైత్రః మిత్రధర్మాః - ప్రవణాః నిమ్నదేశాభిముఖ్యస్వభావాః అపః - పాత్రం సద్గుణం నరం॥ ౨౪। అంబేతి॥ అంబ హే మాతః - మమ ప్రశమాయ - నోద్వేగస్తాత కర్తవ్య ఇత్యాదిపంచశ్లోకరూపం యద్వచః ప్రాత్థ ప్రబ్రవీషి తదేతత్ - ఉద్భిన్నభాండే పయ ఇవ మమ హృదయే న తిష్ఠతి॥ ౨౫।౨౬। సురుచిరితి॥ వృద్ధస్య వృద్ధిం ప్రాప్తస్యాపి॥ ౨౭।౨౮। నేతి॥ అన్యదత్తం నేచ్ఛామి - కింతు స్వకర్మణా స్వకర్మసామర్థ్యేనైవ ఇచ్ఛామి॥ ౨౯। ౩౦। స ఇతి॥ పూర్వాగతాన్ స్వాపేక్షయా తతః పూర్వ

సోఽనుగ్రహార్థమాగతాః - కృష్ణాజినోత్తరీయాణ్యేవ విష్టరాః తేషు ॥ ౩౦ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ చతుఃపంచాబ్దేతి ॥ ఇతః ప్రాక్చతుర్థే పంచమే వాబ్దే సంభూతః ॥ ౩౪ ॥ నేతి ॥ చింత్యం కుటుంబపోషణాది - ధ్రియతే జీవతి ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ఏతదితి ॥ యథా ప్రాప్యతే తథా కథ్యతాం - ఏతత్కథనమేవ సాహాయ్యం తత్క్రియతాం ॥ ౪౨ ॥ భగవతి భక్త్యతిశయాద్ధ్రువే కారుణ్యాచ్చ సర్వేఽపి ప్రీతివదంతి ప్రణోదంతి చ అనారాధితేత్యాదిసప్తభిః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ప్రాప్నోషీతి ॥ మనసేతి ఇతః పూర్వమక్లిష్టమపి దదాతి - కిం పునః క్లిష్టమితి ॥ ౪౯ ॥ ఆరాధ్య

౩౧ ॥ స రాజపుత్రస్తాన్సర్వాన్ప్రణిపత్యాభ్యభాషత । ప్రశ్రయావనతస్సమ్యగభివాదనపూర్వకమ్
౩౨ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ ఉత్తానపాదతనయం మాం నిబోధత సత్తమాః । జాతం సునీత్యాం నిర్వేదాద్యు
ష్మాకం ప్రాప్తమంతికమ్ ॥ ౩౩ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ చతుఃపంచాబ్దసంభూతో బాలస్త్వం నృపనందన ।
నిర్వేదకారణం కించిత్తవ నాద్యాపి విద్యతే ॥ ౩౪ ॥ న చింత్యం భవతః కించిద్ధ్రియతే భూపతిః పితా । న చై
వేష్టవియోగాది తవ పశ్యామ బాలక ॥ ౩౫ ॥ శరీరే న చ తే వ్యాధిరస్మాభిరుపలక్ష్యతే । నిర్వేదః కిం నిమి
త్తస్తే కథ్యతాం యది విద్యతే ॥ ౩౬ ॥ శ్రీ పరాశరః ॥ తతస్స కథయామాస సురుచ్యా యదుదాహృతమ్ ।
తన్నిశమ్య తతః ప్రోచుర్మునయస్తే పరస్పరమ్ ॥ ౩౭ ॥ అహో క్షాత్రం పరం తేజో బాలస్యాపి యదక్షమా ।
సపత్న్యా మాతురుక్తం యద్ధృదయాన్నాపసర్పతి ॥ ౩౮ ॥ భోభోః క్షత్రియదాయాద నిర్వేదాద్య
త్త్వయాధునా । కర్తుం వ్యవసితం తన్నః కథ్యతాం యది రోచతే ॥ ౩౯ ॥ యచ్చ కార్యం తవాస్మాభిస్సా
హాయ్యమమితద్యుతే । తత్కథ్యతాం వివక్షుస్త్వమస్మాభిరుపలక్ష్యసే ॥ ౪౦ ॥ ధ్రువః ॥ నాహమర్థ
మభీప్సామి న రాజ్యం ద్విజసత్తమాః । తత్స్థానమేకమిచ్ఛామి భుక్తం నాన్యేన యత్పురా ॥ ౪౧ ॥ ఏతన్మే
క్రియతాం సమ్యక్కథ్యతాం ప్రాప్యతే యథా । స్థానమగ్ర్యం సమస్తేభ్యః స్థానేభ్యో మునిసత్తమాః ॥
౪౨ ॥ మరీచిః ॥ అనారాధితగోవిందైర్నరైః స్థానం నృపాత్మజ । న హి సంప్రాప్యతే శ్రేష్ఠం తస్మాదా
రాధయాచ్యుతమ్ ॥ ౪౩ ॥ అత్రిః ॥ పరః పరాణాం పురుషో యస్య తుష్టో జనార్దనః । స ప్రాప్నోత్యక్షయం
స్థానమేతత్సత్యం మయోదితమ్ ॥ ౪౪ ॥ అంగిరాః ॥ యస్యాంతస్సర్వమేవేదమచ్యుతస్యావ్యయాత్మనః । త
మారాధయ గోవిందం స్థానమగ్ర్యం యదీచ్ఛసి ॥ ౪౫ ॥ పులహః ॥ పరం బ్రహ్మ పరం ధామ యోఽసౌ బ్ర
హ్మ తథా పరమ్ । తమారాధ్య హరిం యాతి ముక్తిమప్యతిదుర్లభామ్ ॥ ౪౬ ॥ క్రతుః ॥ యో యజ్ఞపురుషో
యజ్ఞో యజ్ఞేశః పరమః పుమాన్ । తస్మింస్తుష్టే యదప్రాప్యం కిం తదస్తి జనార్దనే ॥ ౪౭ ॥ పులస్త్యః ॥ ఐం
ద్రమింద్రః పరం స్థానం యమారాధ్య జగత్పతిమ్ । ప్రాప యజ్ఞపతిం విష్ణుం తమారాధయ సువ్రత ॥ ౪౮ ॥
వసిష్ఠః ॥ ప్రాప్నోష్యారాధితే విష్ణౌ మనసా యద్యదిచ్ఛసి । త్రైలోక్యాంతర్గతం స్థానం కిము వత్సోత్త
మోత్తమమ్ ॥ ౪౯ ॥ ధ్రువః ॥ ఆరాధ్యః కథితో దేవో భవద్భిః ప్రణతస్య మే । మయా తత్పరితోషాయ

మేవ తత్రాగతాః - కృష్ణాజినముత్తరీయముపర్యాస్తరణమేషాం తేషు విష్టరేషు కుశాసనేషూపవిష్టాః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ఉత్తానపాదతనయమితి ॥ నిర్వేదాద్దుఃఖాత్ప్రాప్తం జానీధ్వం ॥ ౩౩ ॥ చతుఃపంచాబ్దేతి ॥ చత్వారః పంచ వా అబ్దా యస్య స చాసౌ సంభూతస్సమ్యగ్భూతః సౌకుమార్యేణ జాతః అల్పవయాః కోమలతనుశ్చేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ నేతి ॥ చింత్యం కుటుంబాదివిషయం భవతః కించిన్నాస్తి - యతః పితా ధ్రియతే జీవతి ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ అహో ఇతి ॥ అక్షమా మానభంగాసహనం ॥ ౩౮ ॥ భోభోః క్షత్రియదాయాదేతి ॥ క్షత్రియదాయాద క్షత్రియపుత్ర ॥ ౩౯ ॥ యదితి ॥ వివక్షుః కించిద్వక్తుమిచ్ఛుః - తత్సాహాయ్యం ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్సాహాయ్యం క్రియతాం - సాహాయ్యప్రకారమాహ- సమ్యక్కథ్యతామితి ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ప్రాప్నోషీతి ॥ మనసా యద్యదిచ్ఛసి బ్రహ్మలోకాది - తదపి ప్రాప్నోషి- కిము త్రైలోక్యాంతర్గతముత్తమోత్తమం స్థానం ప్రాప్స్యసీతి కిము వక్తవ్యం ॥ ౪౯ ॥ శ్రీధరీయం ॥

ఇతి ॥ మహేతి అనుపనీతస్యాప్యాత్మనో యోగ్యం జప్యం పృచ్ఛతి ॥ ౫౦ ॥ యత్తేతి ॥ యత్తేతి జపాంగప్రశ్నః ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ చిత్తైకాగ్ర్యరూపో యోగో జపస్యాంగమితి సయోగం జప్యముపదిశంతి బాహ్యార్థాదిత్యాదిత్రిభిః ॥ బాహ్యార్థాదితి ॥ బాహ్యార్థాచ్చిత్తం త్యాజయేదితి హింసానృతాది నిషిద్ధత్యాగరూపో యమః - సర్వవిషయత్యాగరూపః ప్రత్యాహారశ్చోక్తః - నిశ్చలం కుర్వీతేత్యాసన ప్రాణాయామౌ - తదధీనత్వాచ్చిత్తస్థైర్యస్య - తస్మిన్నేవేతి శుభాశ్రయే ధారణా ॥ ౫౩ ॥ ఏవమితి ॥ ధృతాత్మనేతి యథాహారం శౌచాదిస్వీకృతయత్నేనేతి నియమః - ఏకాగ్రచిత్తేనేతి ధ్యానం - తన్మయేనేతి సమాధిః - ఇత్యష్టాంగయోగ ఉక్తః - తస్యైవ శ్రేయో యోగినా ఇతి హి యోగిత్వం వక్ష్యతి ॥ ౫౪ ॥ హిరణ్యగర్భేతి ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యమస్య గర్భోఽభూద్ధిరణ్యస్యాపి గర్భజః । తస్మాద్ధిరణ్యగర్భం తం పురాణజ్ఞాః ప్రచక్షతే ఇతి భారతే హిరణ్యగర్భశబ్దనిరుక్త్యా హిరణ్మయం బ్రహ్మాండం గర్భో యస్య స హిరణ్యగర్భః - సచాత్ర పురుషావిసమభివ్యాహారాత్కాలాత్మా జ్ఞేయః - హిరణ్యగర్భః వ్యష్టిః - పురుషః సమష్టిరితి కేచిత్ - అత్ర ద్వాదశాక్షరమంత్రో వివక్షితః లైంగాదిషు ధ్రువస్య తన్మంత్రోపదేశ ప్రసిద్ధేః - స తు రహస్యోపదేష్టవ్యత్వాదత్ర యథా పాఠం న పఠితః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ దదావితి ॥ తథాత్వమితి - కులదేవతామంత్రో హి శీఘ్రం సిధ్యతి ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁

యజ్జప్తవ్యం తదుచ్యతామ్ ॥ ౫౦ ॥ యథా చారాధనం తస్య మయా కార్యం మహాత్మనః । ప్రసాదసుముఖాస్తన్మే కథయంతు మహర్షయః ॥ ౫౧ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ రాజపుత్ర యథా విష్ణోరారాధనపరైర్నరైః ॥ కార్యమారాధనం తన్నో యథావచ్ఛ్రోతుమర్హసి ॥ ౫౨ ॥ బాహ్యార్థాదఖిలాచ్చిత్తం త్యాజయేత్ప్రథమం నరః । తస్మిన్నేవ జగద్ధామ్ని తతః కుర్వీత నిశ్చలమ్ ॥ ౫౩ ॥ ఏవమేకాగ్రచిత్తేన తన్మయేన ధృతాత్మనా । జప్తవ్యం యన్నిబోధైతత్ తన్నః పార్థివనందన ॥ ౫౪ ॥ హిరణ్యగర్భ పురుష ప్రధానావ్యక్తరూపిణే । ఓం నమో వాసుదేవాయ శుద్ధజ్ఞాన స్వభావినే ॥ ౫౫ ॥ ఏతజ్జజాప భగవాన్ జప్యం స్వాయంభువో మనుః ॥ పితామహస్తవ పురా తస్య తుష్టో జనార్దనః ॥ ౫౬ ॥ దదౌ యథాభిలషితాం ఋద్ధిం త్రైలోక్యదుర్లభామ్ । తథా త్వమపి గోవిందం తోషయైతత్సదా జపన్ ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

శ్లో ॥ కృష్ణారాధనమేవైకం పుంసస్సర్వఫలప్రదం । సర్వైర్వరప్యేవమేవోక్తైరితముపాయం బుభుత్సతే - ధ్రువః ॥ ఆరాధ్యః కథత ఇత్యాదిద్వావ్యాఖ్యాం ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ బాహ్యార్థాదితి ॥ బాహ్యార్థాద్విరక్త్యాదినా - అష్టాంగయోగసాధ్యచిత్తసమాధానపూర్వకమంత్ర జపముపదిశంతి - తత్ర ప్రథమం బాహ్యార్థాచ్చిత్తం త్యాజయేదితి త్యాగానుకూల ప్రాథమిక ప్రయత్నవిధానేన యథాహారం యమ నియమాసన ప్రాణాయామపూర్వక ప్రత్యాహార ఉక్తః - తస్మిన్నేవ నిశ్చలం కుర్వీతి ధారణోక్తా ॥ ౫౩ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమనేన ప్రకారేణ ఏకాగ్రచిత్తేనేతి పూర్వోక్తషడంగసాధ్యం ధ్యానముక్తం - తథా చ వక్ష్యతి ॥ శ్లో ॥ తద్రూపప్రత్యయే చైకా సంతతిశ్చాన్యనిస్పృహా । తద్ధ్యానం ప్రథమైరంగైః షడ్భిర్నిష్పాద్యతే నృప ఇతి - తన్మయేనేతి సమాధిరుక్తః - ధృతాత్మనేతి పునర్లయ విక్షేప ప్రాప్తౌ [illegible] పరిహారాయ చిత్తస్థైర్యే ప్రయత్న ఉక్తః - తదుక్తం శ్రీమద్గీతాసు - యతో యతో నిశ్చలతి మనశ్చంచలమస్థిరమ్ । తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేదితి ॥ ౫౪ ॥ హిరణ్యగర్భేతి ॥ హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మా - పురుషో విష్ణుః - ప్రధీయతే ప్రక్షిప్యతే ప్రకృతౌ విశ్వమనేనేతి ప్రళయహేతుః ప్రధానసంజ్ఞః కాలః - అవ్యక్తస్తేషాం త్రయాణాం నియంతా - త్రిగుణా మాయాశక్తిః కారణమాత్మా - ఓం నమో వ్యక్తరూపాయేతి పాఠాంతరే వ్యక్తం విశ్వమేతాని రూపాణి సంతి యస్య తస్మై - ఏవమాదికేషు సత్స్వపి శుద్ధజ్ఞానాత్మకం స్వభావః అచ్యుత ఏవాస్తి యస్య తస్మై - ఓంకారప్రతిపాద్యాయ - నమ ఇతి మంత్రార్థః - మంత్రస్తు - ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయేతి ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁

౧| ౨| ౩|౪| యత్రేతి॥ హరిమేధసః హరిః పాపహారీ స్వర్ణవచ్ఛుద్ధా మేధా యస్య స హరిమేధాః తస్య హరిమేధసః ఛాందసత్వాదసిచ్ ప్రత్యయః॥ ౫| మరీచిమిశ్రైరితి॥ అమన్యత దధ్యౌ | ౬ | అనన్యచేతస ఇతి॥ సర్వభావగతః చిత్తవృత్తేస్సాకల్యేన విషయతయా విభూతః॥ ౭| మనసీతి॥ న శశాకేతి గరిమాఖ్యసిద్ధిరాసీదిత్యర్థః॥౮|౯|౧౦| ౧౧| యామా ఇతి॥ యామాః స్వాయంభువమన్వంతరే దేవాః॥౧౨| కూశ్మాండా ఇతి॥ కూశ్మాండాః ఉపదేవభేదాః|

శ్రీపరాశరః॥ నిశమ్య తదశేషేణ మైత్రేయ నృపతేస్సుతః। నిర్జగామ వనాత్తస్మాత్ప్రణిపత్య స తా
న్ఋషీన్| ౧| కృతకృత్యమివాత్మానం మన్యమానస్తతో ద్విజ। మధుసంజ్ఞం మహాపుణ్యం జగామ యము
నాతటమ్| ౨| పునశ్చ మధుసంజ్ఞేన దైత్యేనాధిష్ఠితం యతః। తతో మధువనం నామ్నా ఖ్యాతమత్ర మహీ
తలే| ౩ | హత్వా చ లవణం రక్షో మధుపుత్రం మహాబలమ్। శత్రుఘ్నో మధురాం నామ పురీం యత్ర చ
కార వై| ౪ | యత్ర వై దేవదేవస్య సాన్నిధ్యం హరిమేధసః। సర్వపాపహరే తస్మింస్తపస్తీర్థే చకార
సః॥౫| మరీచిమిశ్రైర్మునిభిర్యథోద్దిష్టమభూత్తథా। ఆత్మన్యశేషదేవేశం స్థితం విష్ణుమమన్యత| ౬|
అనన్యచేతసస్తస్య ధ్యాయతో భగవాన్హరిః। సర్వభూతగతో విప్ర సర్వభావగతోఽభవత్| ౭| మనస్య
వస్థితే తస్య విష్ణౌ మైత్రేయ యోగినః। న శశాక ధరా భారముద్వోఢుం భూతధారిణీ|౮| వామపాదస్థితే
తస్మిన్ననామార్ధేన మేదినీ। ద్వితీయం చ ననామార్ధం క్షితేర్దక్షిణతః స్థితే| ౯ | పాదాంగుష్ఠేన
సంపీడ్య యదా స వసుధాం స్థితః। తదా సమస్తా వసుధా చచాల సహ పర్వతైః | ౧౦ | నద్యో నదాస్సము
ద్రాశ్చ సంక్షోభం పరమం యయుః। తత్క్షోభాదమరాః క్షోభం పరం జగ్ముర్మహామునే| ౧౧ | యామా
నామ తదా దేవా మైత్రేయ పరమాకులాః। ఇంద్రేణ సహ సంమంత్ర్య ధ్యానభంగం ప్రచక్రముః॥౧౨
కూశ్మాండా వివిధై రూపైస్సహేంద్రేణ మహామునే। సమాధిభంగమత్యర్థమారబ్ధాః కర్తుమాతురాః॥
౧౩| సునీతిర్నామ తన్మాతా సాస్రా తత్పురతః స్థితా। పుత్రేతి కరుణాం వాచమాహ మాయామయీ త
దా|౧౪| పుత్రకాస్మాన్నివర్తస్వ శరీరాత్యయదారుణాత్। నిర్బంధతో మయా లబ్ధో బహుభిస్త్వం
మనోరథైః॥ ౧౫| దీనామేకాం పరిత్యక్తుమనాథాం న త్వమర్హసి। సపత్నీవచనాద్వత్స హ్యగతేస్త్వం

నిశమ్యేతి॥ తస్మాత్తపోవనాన్నిర్జగామ|౧|౨|౩|౪|యత్రేతి॥ హరతీతి హరిః సర్వదుఃఖహారిణీ యద్విషయా మేధా హరిమేధాః తస్య హరిమేధసః॥ నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోరితి సాంతత్వం | ౫ | మరీచిమిశ్రైరితి॥ మరీచిమిశ్రైః మరీచిముఖ్యైః - యథోద్దిష్టముపదిష్టం - అమన్యత దధ్యౌ| ౬| అనన్యచేతస ఇతి॥ సర్వభావగతః సర్వభావేన విశ్వరూపేణ తత్తత్తాం గతః ప్రాప్తోఽభవత్| ౭| తతశ్చ తద్భారముద్వోఢుం భూర్నాశక్నోదిత్యాహ॥ మనస్యవస్థిత ఇత్యాది త్రిభిః॥ ౮| వామపాదేతి॥ వామేన పాదేన స్థితే తస్మిన్ మేదినీ అర్ధభాగతో ననామ- అవనతాభూత్- దక్షిణతః దక్షిణేన పాదేన స్థితే తస్మిన్ - క్షితేర్ద్వితీయం దక్షిణమర్ధం ననామ|౯| పాదాంగుష్ఠేనేతి॥ యదా సః పాదాంగుష్ఠేన వసుధాం మధ్యతస్సంపీడ్య ఆక్రమ్య స్థితః - తదా సమస్తా వసుధా చచాల| ౧౦| నద్య ఇతి॥ నద్యాదయః క్షోభం ప్రాప్తాః తత్క్షోభాత్ నద్యాదీనాం క్షోభాత్ అమరాః ఇంద్రాదయః పరం క్షోభం జగ్ముః ప్రాప్తాః॥ ౧౧| తతో దేవైరనేకధా విఘ్నే క్రియమాణే తత్సమాధేరవ్యుత్థానలక్షణం అతిదార్ఢ్యమాహ యామా నామేత్యాదినా ఏవం సర్వాసు మాయాస్విత్యేతత్ ప్రోక్తేన గ్రంథేన| ౧౨| కూశ్మాండా ఇతి॥ కూశ్మాండాః కేచిదుపదేవాః| ౧౩ | సునీతిరితి॥ సాస్రా అశ్రుమతీ సతీ| ౧౪ | పుత్రకేతి॥ శరీరస్యాత్యయేన దారుణాత్తీవ్రాత్ - నిర్బంధతః అస్మాత్తపో నిర్బంధాన్నివర్తస్వ| ౧౫ | దీనామితి॥ సపత్నీవచనాత్ క్రుద్ధస్య మాం త్యక్తుం నార్హ

౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। త్వేతి॥ నిర్బంధః అభినివేశః॥ ౧౭। ౧౮। ౧౯। మత్ప్రీతిరితి॥ వయోవస్థాక్రియాక్రమం వయోవస్థానుచోదితం క్రియాక్రమం- నివర్త్యాస్మాదధర్మత ఇతి॥ శ్లో॥ వృథాతీర్థం వృథాదానం వృథాజప్యం వృథాహుతం। సజీవతి వృథా బ్రహ్మన్ యస్యమాతాసుదుఃఖితేతి పురాణవచనాత్ - మద్విరుద్ధాదకాలతపశ్చర్యారూపాదధర్మాన్నివర్తస్వేతి భావః- మత్ప్రీత్యా పరమం ధర్మమితి పాఠే వయోవస్థాక్రియాక్రమరూపం పరమం ధర్మం మత్ప్రీత్యానువర్తస్వ - స్వధర్మోహి మాతాపితృగురుధర్మాన్నోత్కృష్యతే అపితు తత్సమస్త్యైవోత్కృష్యతే॥ శ్లో॥ యదేతేభ్యో నజానీయాః కర్మణా లోకవిగర్హితం। సధర్మ ఇతి మంతవ్యో నాత్ర కార్యా విచారణేతి భారతోక్తేః॥ ౨౦। ౨౧। తామితి॥ పశ్యన్నపి వ్యాపారితచక్షురింద్రియోపి ప్రయుక్తబాహ్యేంద్రియోపి వా।

గతిమర్హసి।౧౬॥క్వచత్వంపంచవర్షీయఃక్వచైతద్దారుణంతపః। నివర్త్యతాంమనఃకష్టాన్నిర్బంధాత్ఫలవర్జితాత్। ౧౭। కాలఃక్రీడనకానాంతేతదంతేధ్యయనస్యతే। తతస్సమస్తభోగానాంతదంతేచేష్యతేతపః॥ ౧౮। కాలఃక్రీడనకానాంయస్తవబాలస్యపుత్రక। తస్మింస్త్వమిచ్ఛసితపఃకింనాశాయాత్మనోరతః। ౧౯। మత్ప్రీతిఃపరమోధర్మోవయోవస్థాక్రియాక్రమమ్। అనువర్తస్వమాంమోహాన్నివర్త్యాస్మాదధర్మతః॥ ౨౦। పరిత్యజతివత్సాద్యయద్యేతన్నభవాంస్తపః। త్యక్ష్యామ్యహమపిప్రాణాంస్తతోవైపశ్యతస్తవ॥ ౨౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తాంప్రలాపవతీమేవంబాష్పావిలవిలోచనామ్। సమాహితమనావిష్ణౌపశ్యన్నపినదృష్టవాన్॥ ౨౨। వత్సవత్ససుఘోరాణిరక్షాంస్యేతానిభీషణే। వనేభ్యుద్యతశస్త్రాణిసమాయాంత్యపగమ్యతామ్॥ ౨౩। ఇత్యుక్త్వాప్రయయౌసాథరక్షాంస్యావిర్బభుస్తతః। అభ్యుద్యతోగ్రశస్త్రాణిజ్వాలామాలాకులైర్ముఖైః। ౨౪। తతోనాదానతీవోగ్రాన్రాజపుత్రస్యతేపురః। ముముచుర్దీప్తశస్త్రాణిభ్రామయంతోనిశాచరాః॥౨౫॥ శివాశ్చశతశోనేదుస్సజ్వాలాకబళైర్ముఖైః। త్రాసాయతస్యబాలస్యయోగయుక్తస్యసర్వతః। ౨౬। హన్యతాంహన్యతామేషఛిద్యతాంభిద్యతామయమ్। భక్ష్యతాంభక్ష్యతాంచాయమిత్యూచుస్తేనిశాచరాః॥ ౨౭। తతోనానావిధాన్నాదాన్సింహోష్ట్రమకరాననాః। త్రాసాయరాజపుత్రస్యనేదుస్తేరజనీచరాః॥ ౨౮॥ రక్షాంసితానితేనాదాశ్శివాస్తాన్యాయుధానిచ। గోవిందాసక్తచిత్తస్యయయుర్నేంద్రియగోచరమ్। ౨౯। ఏకాగ్రచేతాస్సతతంవిష్ణుమేవాత్మసంశ్రయమ్। దృష్టవాన్పృథివీనాథపుత్రోనాన్యంకథంచన॥ ౩౦। తతస్సర్వాసుమాయాసువినష్టాసుపునస్సురాః। సంక్షోభంపరమంజగ్ముస్తత్పరాభవశంకితాః। ౩౧॥ తేసమేత్యజగద్యోనిమనాదినిధనంహరిమ్। శరణ్యంశరణంయాతాస్తపసాతస్యతాపితాః। ౩౨। దేవాఊచుః॥ దేవదేవజగన్నాథపరేశపురుషోత్తమ। ధ్రువస్యతపసాతప్తాస్త్వాంవయంశరణంగతాః॥ ౩౩॥ దినేదినేకలాలేశైశ్శశాంకఃపూర్యతేయథా। తథాయంతపసాదేవ

సీత్యర్థః॥ ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। మత్ప్రీతిరితి॥ యఖలో మత్ప్రీతిర్మాత్రోపణం తదపరమోధర్మః- అతఃకాలః క్రీడనకానాంత ఇత్యాదినా మదుక్తం వయోవస్థానరూపం క్రియాణాంక్రమమనువర్తస్వేత్యర్థః। ౨౦। ౨౧। తామితి॥ బాష్పైః పరిప్లుతే ఆవిలే కలుషే విలోచనే యస్యాస్తాం పశ్యన్నపి ఉన్మీలితనేత్రోపి నదృష్టవాన్ విష్ణౌ సమాహితమనస్కత్వాదితి భావః॥ ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। శివా ఇతి॥ శివాః ఫేరవాః సజ్వాలా ఏవ కబళం గ్రాసః తత్సహితైర్ముఖైః నేదుః నాదంచక్రుః॥ ౨౬। ౨౭। తత ఇతి॥ సింహోష్ట్రమకరాణామివ ఆననాని యేషాం తే। ౨౮। ౨౯। ౩౦। తత ఇతి॥ తత్పరాభవః స్వపదాపహరణలక్షణః తస్మాచ్ఛంకితాస్సంతః। ౩౧। ౩౨। ౩౩।

౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। నేతి॥ కామం కామ్యం॥ ౩౮। ౩౯। ఇతీతి॥ ధిష్ణ్యాని స్థానాని। ౪౦। భగవానితి॥ తన్మయత్వేన ధ్రువస్య తదేకవిషయచిత్తత్వేన। ౪౧। ౪౨। ౪౩। శ్రుత్వేతి॥ ధ్యానదృష్టిం హరిం పురః యథాధ్యానం బహిర్దృష్టవాన్। ౪౪। ౪౫। ౪౬। కింవదామీతి॥ కింవదామి కిం వాక్యం వదామి - కేనోక్తేన అర్థేన। ౪౭। ౪౮। శంఖప్రాన్తేనేతి॥ విద్యాకోశశ్శంఖ ఇతి భగవచ్ఛాస్త్రే అ

ప్రయాత్యృద్ధిమహర్నిశమ్। ౩౪। ఔత్తానపాదితపసా వయమిత్థం జనార్దన। భీతాస్త్వాం శరణం యాతాస్తపసస్తం నివర్తయ। ౩౫। న విద్మః కిం స శక్రత్వం కిం సూర్యత్వమభీప్సతి। విత్తపాంబుపసోమానాం సాభిలాషః పదేషు కిమ్॥ ౩౬। తదస్మాకం ప్రసీదేశ హృదయాచ్ఛల్యముద్ధర। ఉత్తానపాదతనయం తపసస్సన్నివర్తయ। ౩౭। శ్రీభగవానువాచ॥ నేన్ద్రత్వం న చ సూర్యత్వం నైవాంబుపధనేశతామ్। ప్రార్థయత్యేష యం కామం తం కరోమ్యఖిలం సురాః॥ ౩౮। యాత దేవా యథాకామం స్వస్థానం విగతజ్వరాః। నివర్తయామ్యహం బాలం తపస్యాసక్తమానసమ్॥ ౩౯। శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తాస్తేన దేవేన ప్రణమ్య త్రిదశాస్తతః। ప్రయయుస్స్వాని ధిష్ణ్యాని శతక్రతుపురోగమాః। ౪౦। భగవానపి సర్వాత్మా తన్మయత్వేన తోషితః। గత్వా ధ్రువమువాచేదం చతుర్భుజవపుర్హరిః। ౪౧। శ్రీభగవానువాచ॥ ఔత్తానపాదే భద్రం తే తపసా పరితోషితః। వరదోహమనుప్రాప్తో వరం వరయ సువ్రత॥౪౨॥ బాహ్యార్థనిరపేక్షం తే మయి చిత్తం యదాహితమ్। తుష్టోహం భవతస్తేన తద్వృణీష్వ వరం పరమ్॥ ౪౩। శ్రీపరాశరః॥ శ్రుత్వేత్థం గదితం తస్య దేవదేవస్య బాలకః। ఉన్మీలితాక్షో దదృశే ధ్యానదృష్టం హరిం పురః॥ ౪౪। శంఖచక్రగదాశార్ఙ్గవరాసిధరమచ్యుతమ్। కిరీటినం సమాలోక్య జగామ శిరసా మహీమ్॥౪౫॥ రోమాంచితాంగస్సహసా సాధ్వసం పరమం గతః। స్తవాయ దేవదేవస్య స చక్రే మానసం ధ్రువః॥ ౪౬। కిం వదామి స్తుతావస్య కేనోక్తేనాస్య సంస్తుతిః। ఇత్యాకులమతిర్దేవం తమేవ శరణం యయౌ॥ ౪౭। ధ్రువ ఉవాచ॥ భగవన్ యది మే తోషం తపసా పరమం గతః। స్తోతుం త్వామహమిచ్ఛామి తత్ర ప్రజ్ఞాం ప్రయచ్ఛ మే॥౪౮॥ అధికపాఠశ్లోకౌ ద్వౌ। (బ్రహ్మాద్యైర్వేదతత్త్వజ్ఞైర్జ్ఞాయతే యస్య నో గతిః। తం త్వాం కథమహం దేవ స్తోతుం శక్ష్యామి బాలకః॥ త్వద్భక్తిప్రవణం హ్యేతత్పరమేశ్వర మన్మనః। స్తోతుం కామయతే విష్ణో తత్ర ప్రజ్ఞాం ప్రయచ్ఛ మే॥) శ్రీపరాశరః॥ శంఖప్రాన్తేన గోవిన్దస్తం పస్పర్శ కృతాంజలిమ్। ఉత్తానపాదతనయం ద్విజవర్య జగత్పతిః॥౪౯॥ తతః

౩ నేదిన ఇతి॥ కళాలేశైరివ శశాంకః। ౩౪। ౩౫। ౩౬। తదితి॥ శల్యం పరాభవశంకాలక్షణముద్ధర ఉత్పాటయ। ౩౭। నేతి॥ కామం వాంఛితమర్థం। ౩౮। యాతేతి॥ విగతజ్వరాః నిశ్శంకాః। ౩౯। ఇతీతి॥ స్వాని ధిష్ణ్యాని పదాని। ౪౦। ౪౧। ౪౨। బాహ్యార్థేతి॥ యద్యస్మాదాహితం సమాహితం। ౪౩। ౪౪। శంఖచక్రేతి॥ చతుర్భుజేషు శంఖాదిధరం - కట్యాం గదా వరాసిధరం శ్రేష్ఠఖడ్గధరం - శిరసా మహీం జగామ దండవత్ప్రణతో బభూవ। ౪౫। రోమాంచితాంగ ఇతి॥ స్తవాయ స్తోత్రాయ మానసం చక్రే। ౪౬। కింవదామీతి॥ తతశ్చ బ్రహ్మాదిభిరవిజ్ఞాతగతేరస్య స్తుతౌ విషయే బాలోహం కిం వదామి - కేన సర్వాత్మకత్వేనోక్తేనాస్య కా స్తుతిర్భవేదితి వ్యాకులమతిస్తమేవ శరణం యయౌ। ౪౭। ౪౮। శంఖప్రాన్తేనేతి॥ సర్వవేదమయస్య శంఖస్య ప్రాన్తేన వేదాన్తభాగేన పరమేశ్వరతత్త్వప్రతిపాదకేన- బ్రహ్మమయేన కంబునా పస్పర్శేతి శ్రీశుకోక్తిః॥ ౪౯। తత ఇతి॥ ప్రసన్నవదనః ప్రాప్తజ్ఞానత్వాచ్ఛోభితస్య ముఖం॥ శ్రు॥ య ఏవం వేదేతి - బ్రహ్మవిద ఇవ సోమ్య తే ముఖం భాతీతి శ్రుతేః - భూతానాం ధాతారమచ్యుతం తుష్టావ - సర్వా

ప్రనష్టే భూపకాద్యాయోచదర్శనాత్ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ భూమిరితి ॥ భూమ్యాదిగ్రహణం తన్మాత్రాణాముపలక్షణం-
మనో గ్రహణం దశేంద్రియాణాం - బుద్ధిర్మహాన్ - భూతాదిరహంకారః - ఆదిప్రకృతిః ప్రధానం ॥ ౫౧ ॥ శుద్ధ ఇతి ॥
శుద్ధః స్వతః - అఖిలవ్యాపి ప్రతిక్షేత్రం వ్యాపీ జ్ఞానేన వా వ్యాపీ - గుణాంశ ఇతి పాఠాంతరం - గుణాంశగుణభోక్తా ॥ ౫౨ ॥
ముక్తరూపమాహ ॥ భూతాదీనామితి ॥ పురుషో బద్ధః ॥ ౫౩ ॥ తమితి ॥ బ్రహ్మభూతం అపహతపాప్మత్వాది బ్రహ్మధర్మ
యుక్తం - అశేషజగతః పరమితి పాఠాంతరం అశేషజగతః పరం ॥ శ్రు ॥ స సర్వాన్ పాప్మనోపహత్య - సర్వేషాం చ భూ
తానాం శ్రైష్ఠ్యం - స్వారాజ్యమాధిపత్యం చ పర్యేతి - య ఏవం వేద - స స్వరాడ్భవతి - ఆప్నోతి స్వారాజ్యమిత్యాది
శ్రుతేః ॥ ౫౪ ॥ దివ్యరూపమాహ ॥ బృహత్త్వాదితి ॥ సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతాన్నృప యత్ర ప్రతిష్ఠితా ఇత్యాదినా బృహ
త్త్వం బృంహణత్వం చోక్తం - మూర్తం బ్రహ్మ మహాభాగేతి బ్రహ్మసంజ్ఞత్వం - సదైకరూపరూపాయేత్య వికారిత్వము
క్తం - కళాముహూర్తేత్యాదినా విభూతేర్నిత్యత్వే సతి కాచింతా విగ్రహాదినిత్యత్వే ॥ ౫౫ ॥ దివ్యాత్మస్వరూపమాహ ॥
సహస్రశీర్షేతి ॥ అనేన పురుషస్య జ్ఞానశక్త్యోరానంత్యం తత ఏవ విభూతౌ వ్యాప్తిశ్చ ప్రతిపాద్యతే - అత్ర సహస్ర
శబ్దోనంతవచనః - శీర్షగ్రహణం సర్వాంగప్రత్యంగోపలక్షణం - అతోత్ర శీర్షశబ్దః శిరసో జ్ఞానకర్మేంద్రియా
ణామాధారతయా తత్కార్యాణాం జ్ఞానశక్తీనాముపలక్షకః - శీర్షం ఛందసీతి శిరశ్శబ్దస్య శీర్షభావః - తథాచోక్తం
బ్రాహ్మణే శిరశ్శబ్దనిర్వచనే - బోధనమననశ్రవణస్పర్శనదర్శనరసనఘ్రాణజ్ఞానాని శ్రితాని భవంతీత్యతశ్శిర ఇ
తి - అతోనేన పురుషస్య జ్ఞానశక్త్యోరానంత్యముక్తం - ఉక్తమర్థం ప్రపంచయతి - సహస్రాక్షస్సహస్రపాదితి - స
హస్రాక్ష ఇతి జ్ఞానస్యానంత్యముక్తం - సహస్రపాదితి శక్తేరానంత్యముక్తం - అత్రాక్షిశబ్దస్సర్వజ్ఞానేంద్రియాణా
ముపలక్షకః - పాదశబ్దస్సర్వకర్మేంద్రియాణాముపలక్షకః - అత్ర హి అంగప్రత్యంగాదీనామభావాత్తత్కార్య
భూతజ్ఞానశక్త్యోరానంత్యమేవోచ్యతే - కుతః - న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యత ఇతి శ్రుతేః - అయం హి భగవాన్ స
ర్వైరేవేంద్రియైరేకైకేన వా వినిమయేన వా దేహేన వా తదవయవేన వా స్వరూపేణ వా సర్వం సదా సర్వథా సా
క్షాత్కరోతి - తథాచ శ్రుతిః - అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతేత్యాదిః - యథాహుః శ్రీవత్సాంకమిశ్రాః - స చాయం శల
లీవశలల్తైస్సర్వతశ్శిరశ్చక్షురాదిభిర్వైరూప్యావహైరాచితః ఇత్యుక్తేః - కింతు యథా అపర్యంతచక్షుషోపర్యంతావ
యవాశ్చ సర్వం ద్రష్టుం కర్తుం చ శక్నువంతి తథాయమపీతి - పురుషశబ్దస్య - పూర్వమేవాహమిహాసమితి - తత్పురుష

ప్రసన్నవదనస్తత్ర కాన్నృపనందనః । తుష్టావ ప్రణతో భూత్వా భూతధాతారమచ్యుతమ్ ॥ ౫౦ ॥
ధ్రువః ॥ భూమిరాపోనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ । భూతాదిరాదిప్రకృతిర్యస్య రూపం నతోస్మి
తమ్ ॥ ౫౧ ॥ శుద్ధస్సూక్ష్మోఖిలవ్యాపీ ప్రధానాత్పరతః పుమాన్ । యస్య రూపం నమస్తస్మై పురుషాయ గు
ణాత్మనే ॥ ౫౨ ॥ భూతాదీనాం సమస్తానాం గంధాదీనాం చ శాశ్వతః । బుద్ధ్యాదీనాం ప్రధానస్య పురుషస్య
చ యః పరః ॥ ౫౩ ॥ తం బ్రహ్మభూతమాత్మానమశేషజగతః పతిమ్ । ప్రపద్యే శరణం శుద్ధం త్వద్రూపం ప
రమేశ్వర ॥ ౫౪ ॥ బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ యద్రూపం బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్ । తస్మై నమస్తే సర్వాత్మన్
యోగిచింత్యావికారవత్ ॥ ౫౫ ॥ సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ । సర్వవ్యాపీ భువ

శ్రయస్థిరస్థానాధిగత్వాత్ ॥ ౫౦ ॥ భూమిరితి ॥ భూమ్యాదీని సూక్ష్మరూపాణి దశ - మన ఇత్యేకాదశేంద్రియోపలక్షణం - బు
ద్ధిర్మహత్తత్త్వం - భూతాదిరహంకారః - ఆదిప్రకృతిర్మూలప్రకృతిః - ఇత్యేవం చతుర్వింశతితత్త్వాని యస్య రూపం - తం
నతోస్మి ॥ ౫౧ ॥ శుద్ధ ఇతి ॥ ప్రధానాత్పరతస్తస్మింస్తత్ గుణాత్మనే గుణసాక్షిణే ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ బృహత్త్వాదితి ॥ బృ
హత్త్వాత్సర్వగతత్వాత్ - బృంహణత్వాత్సంవర్ధనత్వాత్ - వికారవన్న భవతీత్యవికారవత్ - యోగిచింత్యం చ తదవి
కారవచ్చ - యోగిచింత్యావికారవత్ - హే యోగిచింత్యేతి పృథక్పదం వా ॥ ౫౫ ॥ బృహత్త్వం బృంహణత్వం చ విష్ణ్వాఖ్య
పురుషసూక్తార్థేన స్తౌతి ॥ సహస్రశీర్షేతి ॥ సహస్రమిత్యపరిమితానాముపలక్షణం - సహస్రం అపరిమితాని శీర్షా

స్యపురుషత్వం॥ శ్లో॥ పూరణాత్సదనాచ్చాపి తతోఽసౌ పురుషస్స్మృత ఇత్యాదిష్వ్రుతిస్మృతిషు బహుప్రకారం నిర్వ
చనం ద్రష్టవ్యం - భువః భవతీతి భూః అనేనాసద్వ్యావృత్తాని చిదచిదాత్మకాని సర్వాణి భూతాని లక్ష్యంతే - స్పర్శాది
తి - దశాంగులం దశగుణం మహాప్రమాణమితి భావః - అత్యతిష్ఠత్ సర్వవ్యాపిత్వాత్ భువశ్చిదచిదాత్మకస్య జగతః స్ప
ర్శాత్ స్పర్శం కృత్వా దశాంగులమత్యతిష్ఠత్ భవానిత్యన్వయః - స్పర్శాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ॥ శ్రు॥ తేనావృతం
ఖం చ దివం మహీం చ - యచ్చ కించిజ్జగదిత్యాదిష్వ్రుతిషు వ్యాప్యా జగతో వ్యాపకస్య పురుషస్య మహత్త్వం ప్రతిపాది
తం॥౫౬॥ న కేవలం వ్యోమవద్వ్యాపకత్వం సర్వశరీరిత్వం చేత్యాహ॥ యద్భూతమితి॥ త్వత్త ఇత్యాది విరాడవ్యక్తశ
రీరోఽనిరుద్ధః - తథా చ మోక్షధర్మే॥ శ్లో॥ ఈశ్వరో హి జగత్స్రష్టా విభుర్నారాయణో విరాట్। తతో యజ్ఞశ్చ య
ష్టా చ పురాణః పురుషో విరాట్। అనిరుద్ధ ఇతి ప్రోక్తో లోకానాం ప్రభవాప్యయ ఇతి చ - సంమ్రాట్ పరమపదప్రాప్తః
సోఽక్షరః పరమస్స్వరాడితి విశేషణాత్ స్వరాట్ కేవలాత్మప్రాప్తః - యద్వా। శ్లో॥ అయం లోకస్తు వై సంమ్రా
డంతరిక్షం విరాట్స్మృతం। స్వరాడసౌ స్మృతో లోక ఇతి వాయూక్తేః - లోకా విరాడాదయః - అధిపురుషః అధిక
ఃపురుషో బ్రహ్మా - అథవా త్వామధికరణీకృత్య పురుషః అస్మత్సమష్టిరూపో హిరణ్యగర్భో జాయత॥౫౭॥ అత్యరిచ్యతే
తి॥ స పురుషః - భువః అధః పాతాలే - తిర్యక్ సర్వద్వీపేషు - ఊర్ధ్వం స్వర్గాదౌ - అత్యరిచ్యత సంతానాత్మనా వృద్ధః
వ్యష్టిరూపేణ వా॥౫౮॥ త్వద్రూపధారిణ ఇతి॥ త్వద్రూపధారిణః త్వత్స్వరూపధారిణోఽధిపురుషస్య - అంతః - సర్వ
భూతం సర్వమిత్యర్థః - త్వత్సృష్టస్యాప్యంతర్జగత్ - కింపునస్త్వయీతి భావః - ఆత్మీయం సర్వమస్మిన్ యజ్ఞే పశుపురో
డాశాదిరూపేణ హుతమితి సర్వహుతః - పృషదాజ్యం దధిమిశ్రమాజ్యం - పశుర్ద్వైధా గ్రామ్యారణ్యభేదేన॥౫౯॥

స్పృశాదత్యతిష్ఠద్దశాంగులమ్॥౫౬॥ యద్భూతం యచ్చ వై భవ్యం పురుషోత్తమ తద్భవాన్। త్వత్తో వి
రాట్స్వరాట్సంమ్రాట్ త్వత్తశ్చాప్యధిపూరుషః॥౫౭॥ అత్యరిచ్యత సోఽధశ్చ తిర్యగూర్ధ్వం చ వై భు
వః। త్వత్తో విశ్వమిదం జాతం త్వత్తో భూతభవిష్యతీ॥౫౮॥ త్వద్రూపధారిణశ్చాంతస్సర్వభూతమిదం జ
గత్। త్వత్తో యజ్ఞస్సర్వహుతః పృషదాజ్యం పశుర్ద్విధా॥౫౯॥ త్వత్తో ఋచోఽథ సామాని త్వత్తశ్ఛం

ణీ యస్య విశ్వరూపస్య సః - సహస్రమక్షీణి యస్య సః - సహస్రం పాదా యస్య సః - భువస్స్పర్శాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ - ద
శాంగులమిత్యాధిక్యమాత్రపరం - సావరణం బ్రహ్మాండం స్పృష్ట్వాభివ్యాప్య తదతిక్రమ్య నిరవధిర్భవాన్ స్థిత ఇ
తి॥ స్పర్శశ్చాత్ర న సంయోగమాత్రం కింతు కారణత్వేన తద్వ్యాప్తిః॥౫౬॥ కార్యాత్కారణస్యాధిక్యం యుక్తమితి పూ
ర్వోక్తం సమర్థయతి - యద్భూతమిత్యాదినా॥ యద్భూతమితి॥ విరాట్ బ్రహ్మాండం - స్వరాట్ బ్రహ్మా - సంమ్రాట్
మనుః - అధిపూరుషః ఏషామధిష్ఠాతా మహాపురుషః॥౫౭॥ అత్యరిచ్యతేతి॥ యస్మాదేతే త్వత్తో జాతాః - తస్మాత్
భవాన్ భువోఽధశ్చ తిర్యక్చ ఊర్ధ్వం చాత్యరిచ్యత అతిరిక్తోఽభూత్ - భూశబ్దోక్తస్య విశ్వస్య తత్కార్యత్వేన తదం
తర్వర్తిత్వాత్ తతోఽన్యత్వమాహ త్వత్తో విశ్వమితి - భూతం చ భవిష్యచ్చ భూతభవిష్యతీ॥౫౮॥ త్వద్రూపేతి॥ త్వ
ద్రూపధారిణశ్చేతి చకారోఽప్యర్థే - తవైవ కారణభూతస్య స్వరూపం త్వద్రూపం ధారయతీతి - న తు పృథక్త్వం -
యతస్త్వద్రూపధారి బ్రహ్మాండం - తస్యాప్యంతస్సర్వమిదం జగత్ తదంతర్భూతం - కింవక్తవ్యం తవాంతర్భూతమి
తి - సర్వాణి భూతాని యస్మిన్ తజ్జగద్బ్రహ్మాండస్యాంతస్తిష్ఠతీత్యర్థః - సర్వభూతాదిదం జగదితి పాఠే సర్వాత్మ
కత్వద్రూపధారిణో బ్రహ్మాండాదంతరిదం జగత్తిష్ఠతీత్యర్థః - కించ త్వత్తో యజ్ఞః - స కథంభూతః సర్వేషాం చరుపు
రోడాశాదీనాం హుతం హవనమస్మిన్నితి సర్వహుతః నానాద్రవ్యక ఇత్యర్థః - త్వత్తో యజ్ఞాత్సర్వహుతాదితి పాఠే
సర్వం హూయతేఽస్మిన్నితి సర్వహుతః తస్మాద్యజ్ఞాదితి ల్యబ్లోపే పంచమీ - సర్వహుతం యజ్ఞముద్దిశ్య తత్సాధనం
పృషదాజ్యాది త్వత్తో జాతమిత్యర్థః - పృషదాజ్యం దధిమిశ్రం ఘృతం - పశుర్ద్వైధా గ్రామ్యారణ్యభేదేన॥౫౯॥

త్వత్త ఇతి॥ ఏకతోదతః మహిష్యాదయః॥ ౬౦। గావ ఇతి॥ తేషు మహిష్యాదిషు గవాదేః పృథగుక్తిః ప్రాశస్త్యాత్। ౬౧। ౬౨। ప్రాణ ఇతి॥ ప్రాణోనస్సుషిరాజ్జాత ఇతి చ పాఠః ప్రాణః నస్సుషిరాన్నాసారంధ్రాత్ - ప్రాణోంతస్సుషిరాదితి వా పాఠః తదా తత్ర వర్తమానాద్వాయోరిత్యర్థః ప్రాణః ప్రాణాఖ్యోవృత్తివిశేషః॥ ౬౩। ౬౪। న్యగ్రోధ ఇతి॥ సంయమే సంహారే। ౬౫। ౬౬। యథాహీతి॥ యథా కారణభూతా బాలత్వక్పత్రావస్థా కదలీ - స్వకార్యభూతస్థూలత్వక్పత్రాన్నాన్యా - సైవేయమితి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ఏవం కారణభూతస్త్వం కార్యభూతాద్విశ్వస్మాన్నాన్యః॥ శ్రు॥ బహుస్యాం - తదాత్మానం స్వయమకురుత - జ్యోతీంషి విష్ణురిత్యాదేః - అపి చ విశ్వస్మాత్ పృథగ్భూతస్త్రిపాద్రూపేణ త్వం దృశ్యసే॥ శ్లో॥ వ్యతిరిక్తం న యస్యాస్తి వ్యతిరిక్తోఖిలస్య యః॥ త్రిపాదస్యామృతం దివీత్యాది॥ ౬౭। హ్లాదినీతి॥ సర్వసంస్థితా సర్వాధారే త్వయి - సంవిత్ హ్లాదినీ నిరవధికానందరూపా - సంధినీ అవిచ్ఛేదవతీ - ఏకా ఏకరూపా - హ్లాదతాపోభయమిశ్రా విచ్ఛిన్నపరిమితాహ్లాదకరీ కేవలతాపకరీ చ సంవిత్త్వయి నాస్తి - అత్ర హేతుః గుణవర్జిత ఇతి॥ ఇయం చ సంవిత్తత్కర్తృకా వా - తత్కర్మకా వా॥ శ్రు॥ విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ - తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి - రసో వై సః - రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీత్యాదిశ్రుతేః॥ ౬౮। పృథగ్భూతేతి॥ పృథగ్భూతైకభూతాయ కార్యకారణావస్థయోః - భూతభూతాయ పంచభూతశరీరాయ - ప్రభూతభూతభూతాయేతి చ పాఠః - ప్రభూతభూతభూతాయ ప్రభూతాని భూతాని బ్రహ్మాదయః ప్రాణినః తద్భూతాయ - భూతాత్మనే ఏవం వ్యాప్తాత్మనే - అథవా.

దాంసి జజ్ఞిరే। త్వత్తో యజూంష్యజాయంత త్వత్తోశ్వాశ్చైకతోదతః॥ ౬౦। గావస్త్వత్తస్సముద్భూతాస్త్వత్తోజా అవయో మృగాః। త్వన్ముఖాద్బ్రాహ్మణా బాహ్వోస్త్వత్తః క్షత్రమజాయత॥ ౬౧। వైశ్యాస్తవోరుజాశ్శూద్రాస్తవ పద్భ్యాం సముద్గతాః। అక్ష్ణోస్సూర్యో నిలః ప్రాణాచ్చంద్రమా మనసస్తవ। ౬౨। ప్రాణోంతస్సుషిరాజ్జాతో ముఖాదగ్నిరజాయత। నాభితో గగనం ద్యౌశ్చ శిరసస్సమవర్తత॥ ౬౩। దిశః శ్రోత్రాత్ క్షితిః పద్భ్యాం త్వత్తస్సర్వమభూదిదమ్॥ ౬౪। న్యగ్రోధస్సుమహానల్పే యథా బీజే వ్యవస్థితః। సంయమే విశ్వమఖిలం బీజభూతే తథా త్వయి। ౬౫। బీజాదంకురసంభూతో న్యగ్రోధస్సముచ్ఛ్రితః। విస్తారం చ యథా యాతి త్వయా సృష్టం తథా జగత్॥ ౬౬। యథా హి కదలీ నాన్యా త్వక్పత్రాదథ దృశ్యతే। ఏవం విశ్వస్య నాన్యత్వం త్వత్స్థాయీశ్వర దృశ్యతే। ౬౭। హ్లాదినీ సంధినీ సంవిత్త్వయ్యేకా సర్వసంస్థితా। హ్లాదతాపకరీ మిశ్రా త్వయి నో గుణవర్జితే॥ ౬౮। పృథగ్భూతైక

త్వత్త ఇతి॥ ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని - త్వత్తః అశ్వాః - ఏకతోదతశ్చ ఉభయతోదంతా ఏకతోదంతాశ్చ। ౬౦। తానాహ॥ గావ ఇతి॥ ౬౧। ౬౨। ౬౩। ౬౪। ౬౫। ౬౬। త్వత్తో జాతం విశ్వం భిన్నం న భవతీతి దృష్టాంతేనాహ॥ యథాహీతి॥ యథా హి త్వచః పత్రాదేశ్చ నాన్యా పృథగ్భూతా కదలీ న దృశ్యతే - ఏవం త్వక్పత్రస్థానీయాత్ త్వత్తో విశ్వస్య నాన్యత్వం - యతస్త్వత్స్థాయిత్వమేవ స్వరూపే స్థాతుం శీలమస్యేతి త్వత్స్థాయి తథాభూతమేవ సన్నైవ ఘటస్సన్ పట ఇత్యేవం దృశ్యతే - నతు పృథక్ - భో ఈశ్వర సర్వజననియామక - ఏవం విశ్వస్య నాన్యత్వమితి పాఠాంతరేప్యయమేవార్థః॥ ౬౭। ఈశ్వరత్వమేవ జీవేశ్వరవైలక్షణ్యేన దర్శయన్నాహ॥ హ్లాదినీతి॥ హ్లాదినీ ఆహ్లాదకారిణీ - సంధినీ సంతతా - సంవిద్విద్యాశక్తిః - ఏకా ముఖ్యా అవ్యభిచారిణీ స్వరూపభూతేతి యావత్ - సర్వసంస్థితౌ సర్వస్య సమ్యక్ స్థితిర్యస్మిన్ సర్వాధిష్ఠానభూతే త్వయ్యేవ - నతు జీవేషు - యాతు గుణమయీ త్రివిధా సంవిత్సా త్వయి నాస్తీత్యాహ - హ్లాదతాపకరీ మిశ్రేతి - హ్లాదకరీ మనః ప్రసాదోత్థా సాత్వికీ - తాపకరీ విషయభోగాదిషు దుఃఖకరీ తామసీ - ఉభయమిశ్రా చ విషయజన్యా రాజసీ - తత్ర హేతుస్సర్వగుణైర్వర్జితే - తదుక్తం సర్వజ్ఞసూక్తౌ॥ శ్లో॥ హ్లాదిన్యా సంవిదాశ్లిష్టస్సచ్చిదానంద ఈశ్వరః॥ స్వావిద్యాసంవృతో జీవస్సంక్లేశనికరాకర ఇతి॥ ౬౮। ఐశ్వర్యమేవ విభూతిభిః ప్రపంచయతి॥ పృథగ్భూతేతి॥ పృథగ్భూతైకభూతాయ కార్యాత్మనా పృథగ్భూతాయ కారణాత్మనా చైకరూపా

భూతభూతాయ భూతసూక్ష్మత్వేనావిర్భూతాయ - ప్రభూతభూతభూతాయ మహాభూతత్వం ప్రాప్తాయ - భూతాత్మనే సర్వప్రాణిరూపాయ నమ ఇతి॥ ౬౯॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తాదయః ప్రసిద్ధాః - విరాడాదయః పూర్వమేవోక్తాః - వ్యక్తాదీనాం భవానిత్యనేనాన్వయః - కించ పురుషేష్వంతఃకరణే విభావ్యతే భవాన్॥ ౭౦॥ సర్వస్మిన్నితి॥ సర్వస్మిన్ గగనాదౌ - సర్వభూతశ్శబ్దాదిస్త్వం॥ శ్లో॥ శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు - తేజశ్చాస్మి విభావసావిత్యాది - సర్వస్వరూపధరత్వాత్సర్వః - సర్వభూతః - బహుస్స్యామితి సర్వరూపేణ పరిణతః - సర్వం త్వత్తః నిమిత్తత్వాదుపాదానత్వాచ్చ సర్వం త్వ

భూతాదాయ భూతభూతాయ తే నమః। ప్రభూతభూతరూపాయ తుభ్యం భూతాత్మనే నమః॥ ౬౯॥ వ్యక్తం ప్రధానపురుషౌ విరాట్సమ్రాట్స్వరాట్తథా। విభావ్యతేఽన్తఃకరణే పురుషేష్వక్షయో భవాన్॥ ౭౦॥ సర్వస్మిన్సర్వభూతస్త్వం సర్వస్సర్వస్వరూపధృత్। సర్వం త్వత్తస్తతశ్చ త్వం నమస్సర్వాత్మనేఽస్తు తే॥ ౭౧॥ సర్వాత్మకోఽసి సర్వేశ సర్వభూతస్థితో యతః। కథయామి తతః కిం తే సర్వం వేత్సి హృది స్థితమ్॥ ౭౨॥ సర్వాత్మన్సర్వభూతేశ సర్వసత్త్వసముద్భవ। సర్వభూతో భవాన్వేత్తి సర్వసత్త్వమనోరథమ్॥ ౭౩॥ యో మే మనోరథో నాథ సఫలస్స త్వయా కృతః। తపశ్చ తప్తం సఫలం యద్దృష్టోఽసి జగత్పతే॥ ౭౪॥ శ్రీభగవానువాచ॥ తపసస్తు ఫలం ప్రాప్తం యద్దృష్టోఽహం త్వయా ధ్రువ। మద్దర్శనం హి విఫలం రాజపుత్ర న జాయతే॥ ౭౫॥ వరం వరయ తస్మాత్త్వం యథాభిమతమాత్మనః। సర్వం సంపద్యతే పుంసాం మయి దృష్టిపథం గతే॥ ౭౬॥ ధ్రువః॥ భగవన్సర్వభూతేశ సర్వస్యాస్తే భవాన్హృది। కిమజ్ఞాతం తవ స్వామిన్మనసా యన్మయేప్సితమ్॥ ౭౭॥ తథాపి తుభ్యం దేవేశ కథయిష్యామి యన్మయా। ప్రార్థ్యతే దుర్వినీతేన హృదయేనాతిదుర్లభమ్॥ ౭౮॥ కిం వా సర్వజగత్స్రష్టుః ప్రసన్నే త్వయి దు

య - భూతభూతాయ భూతసూక్ష్మాయ - ప్రభూతభూతరూపాయ ప్రభూతభూతాని మహాభూతాని తద్రూపాయ - భూతాత్మనే చరాచరప్రాణిరూపాయ - తుభ్యం నమః॥ ౬౯॥ కించ॥ వ్యక్తమితి॥ పూర్వోక్తప్రధానరూపతయాఽన్తఃకరణే యోగిభిః భవాన్ విభావ్యతే చింత్యతే - తథా పురుషేషు క్షేత్రజ్ఞేషు ఉపాధ్యభిమానేషు క్షయనాశేష్వపి భవాన్ పరమాత్మా అక్షయోఽపి భావ్యతే॥ ౭౦॥ కించ॥ సర్వస్మిన్నితి॥ సర్వస్మిన్ దేవాదిశరీరే - సర్వభూతస్తత్తత్క్షేత్రజ్ఞరూపస్త్వం - సర్వశ్చ త్వం క్షేత్రరూపశ్చ త్వమేవ - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞరూపత్వమేకస్య విరుద్ధమిత్యాశంక్యాహ - సర్వస్వరూపధృత్ చేతనాచేతనరూపస్త్వమేవ॥ శ్రుతిః॥ ఏతస్సర్వం త్విదం బ్రహ్మేతి శ్రుతేరిత్యర్థః - తదేతచ్చోపపాదయతి - సర్వం త్వత్తస్త్వత్తో హి సర్వం జాయతే - అతస్సర్వరూపస్త్వమేవ - నను ప్రథమకార్యం హిరణ్యగర్భాదికం మత్తో జాయతాం తత్పుత్రాదిద్వారా యదన్యజ్జాయతే తత్కథం మత్తో జాతం స్యాదిత్యత్రాహ - తతశ్చేతి - త్వత్తో జాతహిరణ్యగర్భాదేస్తత్పుత్రాదిరూపేణ త్వమేవ జాయసే - అతస్తద్వారా జాయమానం సర్వం త్వత్త ఏవేత్యర్థః - స్తుతిం నిగమయతి - ఏవం సర్వాత్మనే తే నమోఽస్త్వితి॥ ౭౧॥ స్వమనోరథం సూచయన్నాహ॥ సర్వాత్మకోఽసీతి॥ ౭౨॥ ఏతదేవ వివృణ్వన్నాహ॥ సర్వాత్మన్నితి॥ సర్వాత్మన్ సర్వేషామాత్మభూత - సర్వభూతానామీశ - సర్వేషాం సత్త్వానాం సముద్భవో యస్మాత్ హే సర్వప్రాణిజనక - సర్వభూతశ్చ భవాన్ - అతస్సర్వేషాం సత్త్వానాం మనోరథం వేత్తి - న కేవలం మదీయమేవేత్యర్థః॥ ౭౩॥ య ఇతి॥ యో మే మనోరథస్స త్వత్సంస్తుతివిషయః - సంస్తుతిశక్తిదానేన సత్వయా సఫలః కృతః - అతో మయా యదర్థం తపస్తప్తం తదపి సఫలం జాతమేవేతి జ్ఞాయతే - యతస్త్వం దృష్టోఽసి॥ ౭౪॥ తపస ఇతి॥ యత్త్వయా కాంక్షితం తపసః ఫలం తత్ ప్రాప్తమేవ - కిం తత్ప్రార్థనేన - యతో మద్దర్శనం విఫలం న జాయతే॥ ౭౫॥ అపిచ॥ వరమితి॥ తస్మాత్ ప్రాప్తాదన్యత్ కిమపి వరం మత్తో లోకాదికం యదీప్సితం వృణీష్వేత్యర్థః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ తథాపీతి॥ భగవన్మమాద్యాపి స్వత్తో లోకాపేక్షా నాస్తి - తచ్చ తే విదితమస్తి - తచ్చ భవానంతర్యామీ జానాత్యేవ - తథాపి దుర్వినీతేన మయా హృదయేన యత్ప్రార్థ్యతే తత్కథయిష్యామి॥ ౭౮॥ భక్తిరహితస్యాతిదుర్లభమపి కథం భక్తేన వృతం అతిదుర్లభం స్యాదనతిదుర్లభ

ఇత్యర్థః॥ ౭౧। ౭౨। ౭౩। ౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭। ౭౮। ౭౯। ౮౦। ౮౧। ౮౨। ౮౩। ౮౪। ౮౫। ౮౬। అన్యేషామితి॥ స్వాయంభువస్యకులేయత్ స్థానంతత్ మద్భక్తాదన్యేషాంపరంస్థానం ॥ ౮౭ ॥ తస్యేతి॥ తస్యమద్భక్తస్య తే ఏతత స్వాయంభువకులే స్థానం అపరం తుచ్ఛం॥ ౮౮। ౮౯। ౯౦। ౯౧। ౯౨। ౯౩। ౯౪। ౯౫। ౯౬। ౯౭। ౯౮। ౯౯।

లభమ్। త్వత్ప్రసాదఫలంభుఙ్క్తే త్రైలోక్యంమఘవానపి॥ ౭౯॥ నైతద్రాజాసనంయోగ్యమజాతస్య మమోదరాత్। ఇతిగర్వాదవోచన్మాం సపత్నీమాతురుచ్చకైః॥ ౮౦॥ ఆధారభూతంజగతస్సర్వేషాముత్తమోత్తమమ్। ప్రార్థయామి ప్రభోస్థానం త్వత్ప్రసాదాదతోవ్యయమ్॥ ౮౧॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యత్త్వయాప్రార్థితంస్థానంఏతత్ప్రాప్స్యతి వైభవాన్। త్వయాహంతోషితఃపూర్వమన్యజన్మనిబాలక। ౮౨। త్వమాసీర్బ్రాహ్మణఃపూర్వం మయ్యేకాగ్రమతిస్సదా। మాతాపిత్రోశ్చసుశ్రూషుర్నిజధర్మానుపాలకః॥ ౮౩। కాలేనగచ్ఛతామిత్రం రాజపుత్రస్తవాభవత్। యౌవనేఖిలభోగాఢ్యో దర్శనీయోజ్జ్వలాకృతిః॥ ౮౪॥ తత్సంగాత్తస్యతామృద్ధిమవలోక్యాతిదుర్లభామ్। భవేయంరాజపుత్రోహమితివాంఛాత్వయాకృతా॥ ౮౫॥ తతోయథాభిలషితా ప్రాప్తాతే రాజపుత్రతా। ఉత్తానపాదస్యగృహే జాతోసిధ్రువదుర్లభే॥ ౮౬। అన్యేషాంతత్పరంస్థానం కులే స్వాయంభువస్యయత్॥ ౮౭॥ తస్యైతదపరంబాల యేనాహంపరితోషితః। మామారాధ్యనరోముక్తిమవాప్నోత్యవిలంబితమ్॥ ౮౮॥ మయ్యర్పితమనాబాల కిముస్వర్గాదికంపదమ్॥ ౮౯॥ త్రైలోక్యాదధికస్థానే సర్వతారాగ్రహాశ్రయః। భవిష్యతినసందేహో మత్ప్రసాదాద్భవాన్ధ్రువ॥ ౯౦॥ సూర్యాత్సోమాత్తథాభౌమాత్సోమపుత్రాద్బృహస్పతేః। సితార్కతనయాదీనాంసర్వర్క్షాణాం తథాధ్రువ॥ ౯౧। సప్తర్షీణామశేషాణాం యేచవైమానికాస్సురాః। సర్వేషాముపరిస్థానం తవదత్తంమయాధ్రువ॥ ౯౨॥ కేచిచ్చతుర్యుగంయావత్కేచిన్మన్వంతరంసురాః। తిష్ఠంతిధ్రువ తేదత్తామయావైకల్పసంస్థితిః॥ ౯౩॥ సునీతిరపితేమాతా త్వదాసన్నాతినిర్మలా। విమానేతారకాభూత్వాతావత్కాలంనివత్స్యతి॥ ౯౪॥ యేచత్వాంమానవాఃప్రాతః సాయంచసుసమాహితాః। కీర్తయిష్యంతితేషాంచ మహత్పుణ్యంభవిష్యతి॥ ౯౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవంపూర్వంజగన్నాథాద్దేవదేవాజ్జనార్దనాత్। వరంప్రాప్యధ్రువస్స్థానమధ్యాస్తేసమహామతే। ౯౬। స్వయంశుశ్రూషణాద్ధర్మ్యాత్

భమేవ - ప్రసాదహీనస్య దుర్లభమపి ప్రసాదవతస్సులభమేవేత్యాహ - కింవేతి॥ ౭౯॥ బ్రహ్మాదిదుర్లభంత్వత్త్రైలోక్యంవిహాయ త్రైలోక్యాంతవర్తిస్థానం స్వప్రార్థ్యంసహేతుకమాహ - నైతదిత్యాదివ్యాఖ్యాం॥ ౮౦॥ ౮౧॥ యదితి॥ భగవద్వాక్యం - తదేవంవిధం స్థానంభవాన్ప్రాప్స్యతి - పూర్వజన్మనియత్కృతం తదేవత్వయాప్రాప్తుంశక్యం - అంతరాయేణ తుకేనచిత్త్వంరాజపుత్రోసి - తత్రాప్యయంతవ పరితోషోమత్తోషణప్రభావాదేవాభూత్తతః కంచిత్కాలం రాజ్యభోగాన్భుక్త్వా తతశ్చకల్పాంతం ధ్రువపదే జనన్యాసహస్థిత్వాపశ్చాన్మోక్షమవాప్స్యసి- తదాహత్వయేత్యాదినా పుణ్యంభవిష్యతీత్యంతేన॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ అన్యేషామితి॥ స్వాయంభువస్యాన్వయేజన్మ అన్యేషాం తాపసానాంపరంశ్రేష్ఠం॥ ౮౭ ॥ తస్యేతి॥ మామారాధ్య ప్రాకృతోపి అవిలంబితం శీఘ్రమేవముక్తిమవాప్నోతి- త్వంతుయేన రాజపుత్రసంగత్యా ఐశ్వర్యకామేనాహంపరితోషితః- మామారాధ్యనరోముక్తిమవాప్నోతీత్యుక్తస్య తవతుభక్తస్య మధ్యే ఏతదపరంశుభంజాతం॥ ౮౮॥ మయీతి॥ స్వర్గాదికంపదం ప్రాప్నోతీత్యత్రకింవక్తవ్యం॥ ౮౯॥ అధికస్థానేభవానపి దేవానామప్యలభ్యం స్థానం ప్రాప్నోతీత్యాహ॥ త్రైలోక్యాదితి॥ ౯౦॥ స్థానస్యాధిక్యమాహ॥ సూర్యాదితి॥ సోమపుత్రాద్బుధాత్ సితశ్శుక్రః- అర్కతనయశ్శనైశ్చరః॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ సునీతిరితి॥ సునీతిరపితేమాతేతి త్వన్మాతృత్వాదేవ తత్రవిమానే నివత్స్యతీత్యర్థః॥

ధ్రువస్యేతి॥ సూనృతా సుశీలా భవేత్యాద్యభిహితహితసత్యవాక్యా|౧౦౦| త్రైలోక్యేతి॥ స్థిరాయతి స్థిరోత్తరకాలం స్థిరైశ్వర్యం - యా పరం కేవలం కుక్షివివరే స్థితం ధ్రువం ధృత్వా ధ్రువధారణద్వారా త్రైలోక్యాశ్రయతాం ప్రాప్తం విష్ణుపదాఖ్యం పరం స్థానం ప్రాప| ౧౦౧| ౧౦౨| ౧౦౩| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

౧|౨| అజీజనదితి॥ చాక్షుషస్య పుత్రః షష్ఠో మనుః ప్రజాపతేరిత్యర్థం పూర్వేణ సంబధ్యతే| ౩|౪| ౫|౬| అం

మాతాపిత్రోశ్చ వై తథా। ద్వాదశాక్షరమాహాత్మ్యాత్తపసశ్చ ప్రభావతః॥ ౯౭॥ తస్యాభిమానమృద్ధిం చ మహిమానం నిరీక్ష్య చ। దేవాసురాణామాచార్యః శ్లోకమత్రోశనా జగౌ॥ ౯౮ ॥ అహో అస్య తపసో వీర్యమహో అస్య తపసః ఫలమ్। యదేనం పురతః కృత్వా ధ్రువం సప్తర్షయః స్థితాః॥ ౯౯ ॥ ధ్రువస్య జననీ చేయం సునీతిర్నామ సూనృతా। అస్యాశ్చ మహిమానం కః శక్తో వర్ణయితుం భువి॥౧౦౦ త్రైలోక్యాశ్రయతాం ప్రాప్తం పరం యత్ స్థిరాయతి। స్థానం ప్రాప్తా పరం ధృత్వా యా కుక్షివివరే ధ్రువమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ యశ్చైతత్కీర్తయేన్నిత్యం ధ్రువస్యారోహణం దివి। సర్వపాపవినిర్ముక్తః స్వర్గలోకే మహీయతే॥ ౧౦౨॥ స్థానభ్రంశం న చాప్నోతి దివి వా యది వా భువి। సర్వకల్యాణసంయుక్తో దీర్ఘకాలం స జీవతి॥౧౦౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- ప్రథమాంశే- ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ ధ్రువాచ్ఛిష్టిం చ భవ్యం చ భవ్యాచ్ఛంభుర్వ్యజాయత। శిష్టేరాధత్త సుచ్ఛాయా పంచ పుత్రానకల్మషాన్॥ ౧॥ రిపుం రిపుంజయం విప్రం వృకలం వృకతేజసమ్। రిపోరాధత్త బృహతీ చాక్షుషం సర్వతేజసమ్॥ ౨॥ అజీజనత్పుష్కరిణ్యాం వారుణ్యాం చాక్షుషో మనుమ్। ప్రజాపతేరాత్మజాయాం వీరణస్య మహాత్మనః॥ ౩॥ మనోరజాయంత దశ నడ్వలాయాం మహౌజసః। కన్యాయాం తపతాం శ్రేష్ఠ వైరాజస్య ప్రజాపతేః॥ ౪॥ ఊరుః పూరుః శతద్యుమ్నస్తపస్వీ సత్యవాక్ శుచిః। అగ్నిష్టోమోఽతిరాత్రశ్చ సుద్యుమ్నశ్చేతి తే నవ। అభిమన్యుశ్చ దశమో నడ్వలాయాం మహౌజసః॥ ౫ ॥ ఊరోరజనయత్పుత్రాన్ షడాగ్నేయీ మహాప్రభాన్। అంగం సుమనసం స్వాతిం క్రతుమంగిరసం శిబిమ్ ॥ ౬ ॥ అంగా

౯౪| ౯౫| ౯౬| ౯౭| ౯౮| ౯౯| ధ్రువస్యేతి॥ సూనృతా పుణ్యోపచయే యత్నం కురుష్వేత్యాదిహితసత్యవాదినీ॥ ౧౦౦| త్రైలోక్యేతి॥ త్రైలోక్యాశ్రయతాం ప్రాప్తం యత్పరం విష్ణుపదాఖ్యం స్థానం - స్థిరాయతి స్థిరా నిత్యా ముక్తిరూపా ఆయతిరుత్తరకాలఫలం యస్మిన్ తథాభూతం స్థానం నివాసం ప్రాప్తా- ప్రాపేతి వా పాఠః-కథం ప్రాప్తా వరం శ్రేష్ఠం శ్రీవిష్ణుభక్తం కుక్షివివరే స్వల్పే ధృత్వా యా సునీతిః పరం స్థానం ప్రాప్తా - తస్యా మహిమానం వర్ణయితుం కః శక్త ఇత్యర్థః॥ ౧౦౧| ౧౦౨| ౧౦౩| ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

ధ్రువాదితి॥ భవ్యాద్ధ్రువాత్పరాత్ శంభుర్నామ భార్యాశిష్టిం చ భవ్యం చ వ్యజాయత శిష్టేః ధ్రువపుత్రాత్ సుచ్ఛాయా నామ యోషిత్ పంచ పుత్రాన్ అథ తజ్జనయామాసేత్యర్థః- భార్యాశంభుర్వ్యజాయతేతి కేచిత్ - పఠంతి॥ ౧| ౨| అజీజనదితి॥ వారుణ్యాం వరుణసంతానజాయాం- వీరణస్య ప్రజాపతేరాత్మజాయాం పుష్కరిణ్యాం- చాక్షుషః రిపుపుత్రః - మనుం షష్ఠమన్వంతరాధిపం - జనయామాసేత్యన్వయః| ౩ | మనోరితి॥ వైరాజస్య ప్రజాపతేః కన్యాయాం - నడ్వలాయాం - మనోర్మహౌజసో దశ పుత్రా అజాయంతేత్యన్వయః॥ ౪| ఊరురితి॥ నడ్వలాయాం మహౌజస ఇతి పునరుక్తిస్తు నడ్వలాయాం మహౌజసో దశేత్యనువాదేనేతి ఇతి విధానార్థా| ౫|౬| ౭|౮|౯| ౧౦|

శాదితి॥ సునీథామృత్యుదుహితా। ౭|౮|౯| ౧౦|౧౧| ౧౨|౧౩| ౧౪| తతఇతి॥ సామపూర్వం - కళంఅత్యన్తమ
ధురం|౧౫|౧౬| దీర్ఘసత్త్రేణేతి॥ తస్యాంశస్తేభవిష్యతీతిచపాఠః- తస్యయజ్ఞస్యఅంశఃషష్ఠాంశః॥ ౧౭| ౧౮| ౧౯|
౨౦| ౨౧| ౨౨| ౨౩| ౨౪ | దేహీతి॥ హవిషాంపరిణామఃవృష్ట్యాదిద్వారకః - అగ్నౌప్రాస్తాహుతిరిత్యుక్తప్రకా
రేణ|౨౫|౨౬| తతఇతి॥ అమర్షోఽతితీవ్రా| ౨౭| ౨౮| ఇతితి॥ దేవతావేదయజ్ఞనిందయాధర్మాననుజ్ఞయాఆత్మప్ర

త్సునీథాపత్యంవై వేనమేకమజాయత। ప్రజార్థమృషయస్తస్యమమంథుర్దక్షిణంకరమ్ । ౭। వేన
స్యపాణౌమథితేసంబభూవమహామునే। వైన్యోనామమహీపాలోయఃపృథుఃపరికీర్తితః॥ ౮। యేన
దుగ్ధామహీపూర్వంప్రజానాంహితకారణాత్ । ౯। మైత్రేయః॥ కిమర్థంమథితఃపాణిః వేనస్యపర
మర్షిభిః। యత్రజజ్ఞేమహావీర్యస్సపృథుర్మునిసత్తమ| ౧౦| శ్రీపరాశరః॥ సునీథానామయాకన్యా
మృత్యోఃప్రథమజాభవత్ । అంగస్యభార్యాసాదత్తాతస్యాంవేనోవ్యజాయత| ౧౧| సమాతామహ
దోషేణతేనమృత్యుసుతాత్మజః। నిసర్గాదేవమైత్రేయదుష్టఏవవ్యజాయత| ౧౨| అభిషిక్తోయదా
రాజ్యే సవేనఃపరమర్షిభిః। ఘోషయామాససతదాపృథివ్యాంపృథివీపతిః|౧౩| నయష్టవ్యంనదాత
వ్యంనహోతవ్యంకథంచన। భోక్తాయజ్ఞస్యకస్త్వన్యోహ్యహంయజ్ఞపతిఃప్రభుః| ౧౪| తతస్తమృ
షయఃపూర్వంసంపూజ్యపృథివీపతిమ్। ఊచుస్సామకలంవాక్యంమైత్రేయసముపస్థితాః| ౧౫| ఋష
యఊచుః॥ భోభోరాజఞ్ఛృణుష్వత్వంయద్వదామస్తవాంతికే। రాజ్యదేహోపభోగాయప్రజా
నాంచహితంపరమ్| ౧౬| దీర్ఘసత్త్రేణదేవేశంసర్వయజ్ఞేశ్వరంహరిమ్। పూజయిష్యామభద్రంతే
తత్రాంశస్తేభవిష్యతి| ౧౭ | యజ్ఞేనయజ్ఞపురుషోవిష్ణుస్సంప్రీణితోనృప। అస్మాభిర్భవతఃకామా
సర్వానేవప్రదాస్యతి| ౧౮ | యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరోయేషాంరాష్ట్రే సంపూజ్యతేహరిః। తేషాంసర్వే
ప్సితావాప్తిందదాతినృపభూభృతామ్| ౧౯ | వేనః॥ మత్తఃకోఽభ్యధికోఽన్యోస్తికశ్చారాధ్యోమమాప
రః। కోయంహరిరితిఖ్యాతోయోవోయజ్ఞేశ్వరోమతః|౨౦| బ్రహ్మాజనార్దనశ్శంభురింద్రోవాయు
ర్యమోరవిః।హుతభుగ్వరుణోధాతాపూషాభూమిర్నిశాకరః|౨౧| ఏతేచాన్యేచయేదేవాశ్శాపా
నుగ్రహకారిణః। నృపస్యతేశరీరస్థాస్సర్వదేవమయోనృపః| ౨౨| ఏతద్జ్ఞాత్వామయాజ్ఞప్తంయద్య
థాక్రియతాంతథా। నదాతవ్యంనహోతవ్యంనయష్టవ్యంచభోద్విజాః| ౨౩| భర్తృశుశ్రూషణం
ధర్మోయథాస్త్రీణాంపరోమతః। మమాజ్ఞాపాలనంధర్మోభవతాంచతథాద్విజాః| ౨౪| ఋ
షయఊచుః॥ దేహ్యనుజ్ఞాంమహాభాగమాధర్మోయాతుసంక్షయమ్। హవిషాంపరిణామోయంయ
దేతదఖిలంజగత్| ౨౫| శ్రీపరాశరః॥ ఇతివిజ్ఞాప్యమానోపిసవేనఃపరమర్షిభిః। యదాదదాతినా
నుజ్ఞాంప్రోక్తఃప్రోక్తఃపునఃపునః| ౨౬| తతస్తుమునయస్సర్వేకోపామర్షసమన్వితాః। హన్యతాం
హన్యతామేషఇత్యూచుస్తేపరస్పరమ్|౨౭| యోయజ్ఞపురుషంవిష్ణుమనాదినిధనంప్రభుమ్। వినిందత్య
నమాచారోనసయోగ్యోభువఃపతిః| ౨౮ | ఇత్యుక్త్వామంత్రపూతైస్తైఃకుశైర్మునిగణానృపమ్। నిజ
ఘ్నుర్నిహతంపూర్వంభగవన్నిందనాదినా| ౨౯| తతశ్చమునయోరేణుందదృశుస్సర్వతోద్విజ। కిమే

౧౧| ౧౨| ౧౩| ౧౪| తత ఇతి॥ సామకళం సాన్త్వనకళం మధురంవాక్యమూచుః| ౧౫| భోభోరాజన్నితి॥ రాజ్యదే
హయోరుపభోగాయ క్షేమాయ| ౧౬| దీర్ఘసత్త్రేణేతి॥ దీర్ఘసత్త్రేణ సహస్రసంవత్సరేణ - అంశష్షష్ఠోభాగః॥
శ్లో॥ పుణ్యాత్షడ్భాగమాదత్తే న్యాయేనపరిపాలయన్నితిస్మృతేః| ౧౭| ౧౮| ౧౯| ౨౦| ౨౧| ౨౨| ఏతదితి॥ మ
యాయథాయదాజ్ఞప్తంతత్తథైవక్రియతాం - తదేవాహ॥ నహోతవ్యమితి| ౨౩| ౨౪| దేహీతి॥ హవిషాంపరిణా
మోవృష్టిద్వారకః| ౨౫| ౨౬| తత ఇతి॥ కోపశ్చ అమర్షశ్చ భగవన్నిందాజనితౌ తాభ్యాం సమన్వితాః| ౨౭|

శంసయా చాన్వయమేవ హతత్వాత్ హంతుర్న దోష ఇతి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ మథ్యమానాదితి॥ మథ్యతః మథ్యమానాత్ - ఖర్వాటః ఖలతిః - ఖర్వాటశ్చాతిహ్రస్వకః ఇతి చ పాఠః - ఖర్వటాస్య ఇతి పాఠే హ్రస్వవక్త్రః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ తత ఇతి॥ నిషాదా జాతా ఇత్యన్వయః॥ ౩౬॥ తేనేతి॥ తేన నిషాదరూపేణ ద్వారేణ తత్పాపం భగవన్నిందనాదిరూపం పాపం॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ఆద్యమితి॥ అజగవమేవాజగవం పినాకః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ పితామహ ఇతి॥ దేవైరాంగిరసైః షష్ఠమన్వంతరే దేవైర్భవిష్యద్భిః - స్థావరాణి హిమవదాద్యధిదైవతాని॥ ౪౪॥ హస్త ఇతి॥ చక్రం రే

తదితి చాసన్నాన్ పప్రచ్ఛుస్తే జనాంస్తదా॥ ౩౦॥ ఆఖ్యాతం చ జనైస్తేషాం చోరీభూతైరరాజకే। రాష్ట్రే తు లోకైరారబ్ధం పరస్వాదానమాతురైః॥ ౩౧॥ తేషాముదీర్ణవేగానాం చోరాణాం మునిసత్తమాః। సుమహాన్ దృశ్యతే రేణుః పరవిత్తాపహారిణామ్॥ ౩౨॥ తతస్సంమంత్ర్య తే సర్వే మునయస్తస్య మంత్రతః। మమంథురూరుం పుత్రార్థమనపత్యస్య యత్నతః॥ ౩౩॥ మథ్యమానాత్సముత్తస్థౌ తస్యోరోః పురుషః కిల। దగ్ధస్థూణాప్రతీకాశః ఖర్వటాస్యోతిహ్రస్వకః॥ ౩౪॥ కింకరోమీతి తాన్సర్వాన్ విప్రానాహత్వరాన్వితః। నిషీదేతి తమూచుస్తే నిషాదస్తేన సోఽభవత్॥ ౩౫॥ తతస్తత్సంభవా జాతా వింధ్యశైలనివాసినః। నిషాదా మునిశార్దూల పాపకర్మోపలక్షణాః॥ ౩౬॥ తేన ద్వారేణ తత్పాపం నిష్క్రాంతం తస్య భూపతేః। నిషాదాస్తే తతో జాతా వేనకల్మషనాశనాః॥ ౩౭॥ తతోఽస్య దక్షిణం హస్తం మమంథుస్తే తదా ద్విజాః॥ ౩౮॥ మథ్యమానే చ తత్రాభూత్పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। దీప్యమానస్స్వవపుషా సాక్షాదగ్నిరివోజ్జ్వలన్॥ ౩౯॥ ఆద్యమాజగవం నామ ఖాత్పపాత తతో ధనుః। శరాశ్చ దివ్యా నభసః కవచం చ పపాత హ॥ ౪౦॥ తస్మిన్ జాతే తు భూతాని సంప్రహృష్టాని సర్వశః॥ ౪౧॥ సత్పుత్రేణ చ జాతేన వేనోఽపి త్రిదివం యయౌ। పున్నామ్నో నరకాత్త్రాతస్స తేన సుమహాత్మనా॥ ౪౨॥ తం సముద్రాశ్చ నద్యశ్చ రత్నాన్యాదాయ సర్వశః। తోయాని చాభిషేకార్థం సర్వాణ్యేవోపతస్థిరే॥ ౪౩॥ పితామహశ్చ భగవాన్ దేవైరాంగిరసైస్సహ। స్థావరాణి చ భూతాని జంగమాని చ సర్వశః॥ సమాగమ్య తదా వైన్యమభ్యషించన్నరాధిపమ్॥ ౪౪॥ హస్తే తు దక్షిణే చక్రం దృష్ట్వా తస్య పితామహః। విష్ణోరంశం పృథుం మత్వా పరితోషం పరం యయౌ॥ ౪౫॥ విష్ణుచిహ్నం కరే చక్రం సర్వేషాం చక్రవర్తినామ్। భవత్యవ్యాహతో యస్య ప్రభావస్త్రిదశైరపి॥ ౪౬॥ మహతా రాజరాజ్యేన పృథుర్వైన్యః

౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ మథ్యమానాదితి॥ మథ్యతశ్చేతి పాఠేపి మథ్యమానాదిత్యేవార్థః - దగ్ధస్థూణాప్రతీకాశః దగ్ధస్తంభతుల్యః - కృష్ణవర్ణ ఇతి యావత్ - ఖర్వటాస్యః హ్రస్వముఖః నిబిడనాసికవక్త్రః ఇత్యర్థః - ఖర్వటాఖ్య ఇతి వా పాఠః - కేచిత్తు ఖర్వటాక్షః ఇతి పఠిత్వా గోః అక్షిణీ ఇవ అక్షిణీ యస్యేతి వ్యాచక్షతే॥ ౩౪॥ కింకరోమీతి॥ అత్యంతాసంభవే తథా భూతేనాభిషిక్తుం నిషీదేతి తమూచుః॥ ౩౫॥ తత ఇతి॥ పాపరూపం కర్మైవోపలక్షణం చిహ్నం యేషాం తే॥ ౩౬॥ తేనేతి॥ తేన ద్వారేణ నిషాదరూపేణ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ మథ్యమాన ఇతి॥ అగ్నిరివేతి యథా కాష్ఠే మథ్యమానే ధూమరూపేణ తస్య మలే నిష్క్రాంతే పశ్చాదగ్నిరుత్పద్యతే - తథా నిషాదరూపేణ కల్మషే నిష్క్రాంతే పశ్చాదగ్నిరివ దేదీప్యమానః పృథురుత్పన్న ఇత్యర్థః॥ ౩౯॥ ఆద్యమితి॥ ఆద్యం శార్వం పినాకసంజ్ఞం ధనుః॥ ౪౦॥ ౪౧॥ సత్పుత్రేణేతి॥ సత్పుత్రేణ తేన పృథునా స వేనః పున్నామ్నో నరకాత్త్రాతః స్వర్గం త్రిదివం యయౌ - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః। తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువేతి వచనాత్॥ ౪౨॥ తమితి॥ సముద్రాదయః తదభిమానినో దేవతాః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ హస్త ఇతి॥ చక్రమితి ముద్రా రేఖాంతరానాకులం రేఖామయమప్రతిహతం చ చక్రం [illegible] ॥ శ్లో॥ [illegible] చక్రం అంశస్స పరమేష్ఠిన ఇతి॥ ౪౫॥

ధామయం॥ ౪౫॥ ౪౬॥ మహాతేతి॥ రాజరాజ్యేన రాజ్ఞాం రాజత్వేన॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ఆపఇతి॥ ధ్వజభంగశ్చ నాభవత్ - వనేషు గచ్ఛతః పృథోః అనమ్రశాఖాగ్రా వృక్షా ఆసన్॥ ౪౯॥ అకృష్టపచ్యేతి॥ అకృష్టపచ్యా పృథివీ దోహానంతరం ప్రజాకృతకృష్యాదిం వినా? సఫలా పృథివీ పృథుమద్ధక్షీరపరిణామాకాంక్షధ్యాశ్రయత్వాత్ - పుటకే కోటరే॥ ౫౦॥ తస్యేతి॥ తస్య పృథోర్యజ్ఞే పైతామహే పితామహదైవత్యే॥ శ్లో॥ వైన్యస్య హి పృథోర్యజ్ఞే వర్తమానే మహాత్మనః। సుత్యాయామభవత్సూత ఇతి వాయూక్తేః - సూత్యాం సుత్యాయాం సోమాభిషవే జాతే - సూయతే సోమోఽస్యామితి సూతిః॥ ౫౧॥ ౫౨॥ స్తూయతామితి॥ ఔదార్యాదిగుణైరేవ స్తూయతాం పరాక్రమాదికర్మ చాస్య స్తూయతాం॥ ౫౩॥ ౫౪॥ గుణాఇతి॥ యశో హి గుణక్రియాప్రసిద్ధిః॥ ౫౫॥ ౫౬॥ తతఇతి॥ సద్గుణైరితి లోకే హి జనస్సద్గుణైః స్తుత్యో భవతి తస్మాన్మమ యా గుణా లభ్యాః సంపాద్యాః॥ ౫౭॥ తస్మాదితి॥ తదేవ ఔదార్యాది॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ సత్యవాగితి॥ హ్రీః అకార్యాల్లజ్జా॥ ౬౧॥

ప్రతాపవాన్। సోఽభిషిక్తో మహాతేజా విధివద్ధర్మకోవిదైః॥ ౪౭॥ పిత్రాఽపరాజితాస్తస్య ప్రజాస్తేనానురంజితాః। అనురాగాత్తతస్తస్య నామ రాజేత్యజాయత॥ ౪౮॥ ఆపస్తస్తంభిరే చాస్య సముద్రమభియాస్యతః। పర్వతాశ్చ దదుర్మార్గం ధ్వజభంగశ్చ నాభవత్॥ ౪౯॥ అకృష్టపచ్యా పృథివీ సిద్ధ్యంత్యన్నాని చింతయా। సర్వకామదుఘా గావః పుటకే పుటకే మధు॥ ౫౦॥ తస్య వై జాతమాత్రస్య యజ్ఞే పైతామహే శుభే। సూతస్సూత్యాం సముత్పన్నః సౌత్యేఽహని మహామతిః॥ ౫౧॥ తస్మిన్నేవ మహాయజ్ఞే జజ్ఞే ప్రాజ్ఞోఽథ మాగధః। ప్రోక్తౌ తదా మునివరైస్తావుభౌ సూతమాగధౌ॥ ౫౨॥ స్తూయతామేష నృపతిః పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। కర్మైతదనురూపం వః పాత్రం స్తోత్రస్య చాపరమ్॥ ౫౩॥ తతస్తావూచతుర్విప్రాన్ సర్వానేవ కృతాంజలీ। అద్య జాతస్య నో కర్మ జ్ఞాయతేఽస్య మహీపతేః॥ ౫౪॥ గుణా న చాస్య జ్ఞాయంతే న చాస్య ప్రథితం యశః। స్తోత్రం కిమాశ్రయం త్వస్య కార్యమస్మాభిరుచ్యతామ్॥ ౫౫॥ ఋషయ ఊచుః॥ కరిష్యత్యేష యత్కర్మ చక్రవర్తీ మహాబలః। గుణా భవిష్యా యే చాస్య తైరయం స్తూయతాం నృపః॥ ౫౬॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్స నృపతిస్తోషం తచ్ఛ్రుత్వా పరమం యయౌ। సద్గుణైః శ్లాఘ్యతామేతి తస్మాత్ శ్లాఘ్యా గుణా మమ॥ ౫౭॥ తస్మాద్యదద్య స్తోత్రేణ గుణనిర్వర్ణనం త్విమౌ। కరిష్యేతే కరిష్యామి తదేవాహం సమాహితః॥ ౫౮॥ యదిమౌ వర్జనీయం చ కించిదత్ర వదిష్యతః। తదహం వర్జయిష్యామీత్యేవం చక్రే మతిం నృపః॥ ౫౯॥ అథ తౌ చక్రతుః స్తోత్రం పృథోర్వైన్యస్య ధీమతః। భవిష్యైః కర్మభిస్సమ్యక్ సుస్వరౌ సూతమాగధౌ॥ ౬౦॥ సత్యవాగ్దానశీలోఽయం సత్యసంధో నరేశ్వరః। హ్రీ

౪౬॥ మహాతేతి॥ రాజరాజ్యేన చక్రవర్తిత్వేన॥ ౪౭॥ పిత్రేతి॥ పిత్రా నానురంజితాః॥ ౪౮॥ ఆపఇతి॥ ధ్వజభంగశ్చ వనేషు గచ్ఛతో నాభవత్॥ ౪౯॥ అకృష్టపచ్యేతి॥ అకృష్టపచ్యా కృష్టం వినైవ సఫలా - పుటకం పర్ణాదిసంస్థానవిశేషః॥ ౫౦॥ తస్యేతి॥ సూత్యాం సూతిస్సోమాభిషవభూమిః తస్యాం - సౌత్యేఽహని॥ ౫౧॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్నేవ దినే॥ ౫౨॥ స్తూయతామితి॥ వాం యువయోః॥ ౫౪॥ గుణాఇతి॥ అస్మాభిరితి అస్మదో ద్వయోశ్చేతి బహుత్వం॥ ౫౫॥ కరిష్యతీతి॥ చక్రవర్తీ దక్షిణహస్తే తచ్చిహ్నస్య చక్రస్యోపలబ్ధేః - మహాబలశ్చ విష్ణ్వంశత్వాత్ - అతస్సర్వేష్యస్య సద్గుణాస్సత్కర్మాణి చ భవిష్యంత్యేవ - భవిష్యైరేవ సద్గుణకర్మభిః స్తూయతాం - అయం భావః॥ శ్లో॥ నియుజ్యతేఽథ మోదంతైరుత్తమస్తు ప్రియోక్తిభిరితి న్యాయాత్ - అయం గుణకర్మస్తుత్యైవ సర్వకార్యం విజ్ఞాపనీయ ఇతి॥ ౫౬॥ పృథురపి హృష్యన్ననేన స్తుతివిశేషేణ - మమాయమృషిభిరుపదేశః క్రియత ఇతి మత్వా - తథైవ కర్తుమధ్యవసితవానిత్యాహ॥ తతస్స ఇత్యాది త్రిభిః॥ తత ఇతి॥ మమ గుణాః శ్లాఘ్యాః శ్లాఘార్హాః స్తుతివిషయత్వాత్ తస్మాల్లభ్యా గుణా ఇతి పాఠే గుణాస్సద్గుణాః లభ్యాః ప్రాప్యాః॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ సత్యవాగితి॥ సత్యసంధస్సత్యప్రతిజ్ఞస్సత్యమర్యాదో వా.

౬౨॥ సమ ఇతి॥ వ్యవహారస్థితో నృప ఇతి చ పాఠః - వ్యవహారస్థితః వ్యవహారదర్శనాయ ధర్మాసనస్థః॥ ౬౩॥ ౬౪॥ తత ఇతి॥ యజ్ఞైరియాజ దేవపూజామకరోత్ ॥ ౬౫॥ తమితి॥ తస్మిన్ కాలే వేనపృథురాజ్యసంధౌ - తేన ఆగమనకారణం పృష్టాస్తమూచుః॥ ౬౬॥ అరాజక ఇతి॥ ఓషధీః ఓషధ్యః॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ తత ఇతి॥ ననాశ అపలాయత॥ నాశః పలాయనే మృత్యౌ మృతౌ చేతి వైజయంతీ ॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ త్వామితి॥ యోగసామర్థ్యేన తపోబలం॥ శ్లో॥ ఆత్మానం ప్రథయిత్వేమాం ధారయిష్యామ్యహం ప్రజా ఇతి శ్రీహరివంశే॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ సమస్తా ఇతి॥ క్షీరపరిణామినీః

మార్గా మైత్రః క్షమాశీలో విక్రాంతో దుష్టశాసనః॥ ౬౧॥ ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ దయావాన్ ప్రియభాషితా । మాన్యాన్ మానయితా యజ్వా బ్రహ్మణ్యః సాధువత్సలః॥ ౬౨॥ సమశ్శత్రౌ చ మిత్రే చ వ్యవహారస్థితౌ నృపః॥ ౬౩॥ సూతేనోక్తాన్ గుణానిత్థం స తథా మాగధేన చ । చకార హృది తాదృక్చ కర్మణా కృతవానసౌ॥ ౬౪॥ తతస్స పృథివీపాలః పాలయన్ పృథివీమిమామ్ । ఇయాజ వివిధైర్యజ్ఞైర్మహద్భిర్భూరిదక్షిణైః॥ ౬౫॥ తం ప్రజాః పృథివీనాథముపతస్థుః క్షుధార్దితాః। ఓషధీషు ప్రణష్టాసు తస్మిన్ కాలే హ్యరాజకే॥ తమూచుస్తే నరాః పృష్టాః తత్రాగమనకారణమ్ ॥ ౬౬ ॥ ప్రజా ఊచుః॥ అరాజకే నృపశ్రేష్ఠ ధరిత్ర్యా సకలౌషధీః । గ్రస్తాస్తతః క్షయం యాంతి ప్రజాస్సర్వాః ప్రజేశ్వర॥ ౬౭॥ త్వం నో వృత్తిప్రదో ధాత్రా ప్రజాపాలో నిరూపితః । దేహి నః క్షుత్పరీతానాం ప్రజానాం జీవనౌషధీః॥ ౬౮॥ శ్రీపరాశరః॥ తతోఽథ నృపతిర్దివ్యమాదాయాజగవం ధనుః । శరాంశ్చ దివ్యాన్ కుపితస్సోఽన్వధావద్వసుంధరామ్॥ ౬౯॥ తతో ననాశ త్వరితా గౌర్భూత్వా తు వసుంధరా। సా లోకాన్ బ్రహ్మలోకాదీన్ సంత్రాసాదగమన్మహీ॥ ౭౦॥ యత్ర యత్ర యయౌ దేవీ సా తదా భూతధారిణీ । తత్ర తత్ర తు సా వైన్యం దదర్శాభ్యుద్యతాయుధమ్॥ ౭౧॥ తతస్తం ప్రాహ వసుధా పృథుం పృథుపరాక్రమమ్ । ప్రవేపమానా తద్బాణపరిత్రాణపరాయణా॥ ౭౨॥ పృథివ్యువాచ॥ స్త్రీవధే త్వం మహాపాపం కిం నరేంద్ర న పశ్యసి । యేన మాం హంతుమత్యర్థం ప్రకరోషి నృపోద్యమమ్ ॥ ౭౩ ॥ పృథురువాచ ॥ ఏకస్మిన్ యత్ర నిధనం ప్రాపితే దుష్టకారిణి । బహూనాం భవతి క్షేమం తస్య పుణ్యప్రదో వధః॥ ౭౪॥ పృథివీ॥ ప్రజానాముపకారాయ యది మాం త్వం హనిష్యసి । ఆధారః కః ప్రజానాం తే నృపశ్రేష్ఠ భవిష్యతి॥ ౭౫ ॥ పృథుః॥ త్వాం హత్వా వసుధే బాణైర్మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్ । ఆత్మయోగబలేనైవ ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః॥ ౭౬॥ తతః ప్రణమ్య వసుధా తం భూయః ప్రాహ పార్థివమ్ । ప్రవేపితాంగీ పరమం సాధ్వసం సముపాగతా॥ ౭౭॥ ఉపాయతస్సమారబ్ధాస్సర్వే సిద్ధ్యంత్యుపక్రమాః । తస్మాద్వదామ్యుపాయం తే తం కురుష్వ యదీచ్ఛసి॥ ౭౮ ॥ సమస్తా యా మయా జీర్ణా నరనాథ మహౌషధీః । యదీచ్ఛసి ప్రదాస్యామి తాః క్షీరపరిణామినీః॥ ౭౯॥ తస్మాత్ప్రజాహితార్థాయ మమ ధర్మభృతాం వర। తం తు వత్సం ప్రయచ్ఛ త్వం క్షరేయం యత్ర వత్సలా॥ ౮౦॥ సమాం చ కురు సర్వత్ర యేన క్షీరం సమంతతః । వరౌషధీబీజభూతం వీరన

ప్రహీమానకార్యే జుగుప్సావాన్ । ౬౧ । ౬౨ । ౬౩ । ౬౪ । ౬౫ । తమితి॥ తస్మిన్ కాలే వేన పృథుమహారాజయోస్సంధౌ॥ ౬౬॥ అరాజక ఇతి॥ సకలౌషధీః సకలా ఓషధ్యః గ్రస్తాః॥ ౬౭ । ౬౮ । ౬౯ । తత ఇతి ॥ సా మహీ బ్రహ్మలోకాదీన్ లోకాన్ ప్రతి ననాశ అపలాయత॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ త్వామితి॥ ఆత్మయోగబలేన పృథివీభావం ప్రాప్య ధారయిష్యామి - తథా చ హరివంశే॥ శ్లో॥ ఆత్మానం పృథయిత్వేమా ధారయిష్యామ్యహం ప్రజా ఇతి ॥ ౭౬। ౭౭। ౭౮। ౭౯। తస్మాదితి॥ క్షరేయం క్షీరరూపేణౌషధీస్స్రవేయం । ౮౦ । సమామితి ॥ మాం చ సర్వత్ర సమ

క్షీరణపరిణామినీః|| ౭౯|౮౦| సమామితి||సమాంసమస్థలాంయోనసమీకరణేనభావయేదుత్పాదయేత్||౮౧|తతఇతి|| తేనరు త్సారణేనవివర్తితాఃవిక్షిప్తాః - వివర్థితాఇతిపాఠేపక్షపుంజీకృతాః - వివర్జితాఇతిపాఠే ఉత్సారణదేశేవివర్జి తాఇతి||౮౨|| నహీతి|| పూర్వవిసర్గ ఇతిచపాఠఃపూర్వవిసర్గేపూర్వావస్థాయాం - పురాపృథోఃపూర్వకాలే||౮౩| ౮౪|| ౮౫|| ౮౬|| సఇతి || సస్యంమనుష్యాణాంయోనింసస్యంపృథుమర్దోహతత్రదోహెపృథురేవయజమానఃఋత్వి క్చ||౮౭||౮౮|| ప్రాణేతి|| ప్రాణప్రదాతాఅభయదః||శ్లో||జనకశ్చోపనేతాచయశ్చవిద్యాంప్రయచ్ఛతి. అన్నదాతా భయత్రాతాపంచైతేపితరస్మృతా ఇతివచనాత్||౮౯|| ౯౦| తత్తత్పాత్రమితి|| పృథూపదేశాద్దేవాదిభిస్తత్తద్వ త్సైస్తత్తత్పాత్రముపాదాయభూస్తత్తత్పయోదుగ్ధా - దేవాద్యైర్యజమానస్థానీయైర్దశవర్గైః ఋత్విక్స్థా నీయైస్సూర్య బృహస్పతిద్విమూర్ధజతునాభ మేరువసురుచి ధృతరాష్ట్ర సువర్ణాంతకసాలాఖ్య దోగ్ధృవిశేషైః. ఇంద్ర సోమవిరోచనసుమాలిహిమవన్మిత్ర రథతక్షక కుబేరయమప్లక్షాఖ్య వత్సవిశేషైః - సౌవర్ణంఛందోమయమా

ర్వత్రభావనేః||౮౧| శ్రీపరాశరః|| తతఉత్సారయామాస శైలాన్శతసహస్రశః| ధనుఃకోట్యాతథా వైన్యస్తేనశైలావివర్ధితాః|| ౮౨ | నహిపూర్వవిసర్గేవైవిషమేపృథివీతలే| ప్రవిభాగఃపురాణాం వా గ్రామాణాంవాపురాభవత్| ౮౩| నసస్యానినగోరక్ష్యంనకృషిర్నవణిక్పథః| వైన్యాత్ప్రభృ తిమైత్రేయ సర్వస్యైతస్యసంభవః|| ౮౪| యత్రయత్రసమంత్వస్యాభూమేరాసీన్నరాధిపః| తత్ర తత్రప్రజానాంహి నివాసంసమరోచయత్| ౮౫ || ఆహారఃఫలమూలానాం ప్రజానామభవత్తదా | కృచ్ఛ్రేణమహతాసోపి ప్రణష్టాస్వోషధీషువై|౮౬| సకల్పయిత్వావత్సంతు మనుంస్వాయంభువం ప్ర భుమ్ | స్వపాణౌ పృథివీనాథో దుదోహ పృథివీంప్రభుః || సస్యబీజానిసర్వాణి ప్రజానాంహితకామ్య యా||౮౭| తేనాన్నేనప్రజాస్తాతవర్తంతేద్యాపినిత్యశః|| ౮౮| ప్రాణప్రదాతాసపృథుర్యస్మాద్భూ మేరభూత్పితా| తతస్తుపృథివీసంజ్ఞా మవాపాఖిలధారిణీ | ౮౯ | తతశ్చదేవైర్మునిభిర్దైత్యైర క్షోభిరద్రిభిః| గంధర్వైరురగైర్యక్షైః పితృభిస్తరుభిస్తథా | ౯౦ | తత్తత్పాత్రముపాదాయ తత్త

మాంకురు - యోనసమస్థలత్వేన క్షీరంసర్వత్రభావయేధారయామి|| ౮౧| తత ఇతి|| వివర్ధితాః ఏకైకత్రోచ్ఛ్రితరాః కృతాః - వివర్జితా ఇతిపాఠే ఉత్సారణదేశే వివర్జితాఇత్యర్థః|| ౮౨|| నహీతి|| పూర్వవిసర్గే పృథూత్పత్తేఃపూ ర్వసృష్టౌ||౮౩||౮౪||౮౫|| ఆహార ఇతి|| తదాపృథోః పూర్వంఅరాజకే - సోపి ఫలాహారః మహతాకృచ్ఛ్రేణసంపా ద్యోభవత్|| ౮౬| స ఇతి|| సపృథుస్తుప్రజాసంతానప్రవర్తకం మనుంవత్సంకృత్వా - స్వపాణిరూపపాత్రేసస్యబీ జానిపృథివీందుదోహేత్యన్వయః|| ౮౭|| ౮౮|| ప్రాణప్రదాతేతి|| ప్రాణదానాదభయదానాద్భూమేఃపితాభూత్ - యథాహుః||శ్లో|| జనకశ్చోపనేతాచ యశ్చవిద్యాఃప్రయచ్ఛతి| అన్నదాతాభయత్రాతా పంచైతే పితరస్మృతా ఇతి|| ౮౯|| ౯౦|| తత్తత్పాత్రమితి || దేవాదిభిర్దశభిర్వర్గైస్తత్తత్స్వభిమతం పాత్రముపాదాయ - తత్తత్స్వ భిమతం పయో భూమిర్దుగ్ధా - తేషాం దేవాదీనాం - తద్యోనయస్తత్తజ్జాతీయాఏవ వత్సవిశేషా దోగ్ధృవిశేషాశ్చా భవన్ - తమేవ దేవాదిషు దోగ్ధృవత్సాదిక్రమం హరివంశే మాత్స్యదావప్యుక్తం సంక్షేపేణ వక్ష్యామః- దేవా నామింద్రోవత్సః - మిత్రోదోగ్ధా - సౌవర్ణంపాత్రం - బలంక్షీరం - మునీనాం సోమోవత్సః - బృహస్పతి దోగ్ధా - ఛందాంసిపాత్రం - తపోబ్రహ్మచక్షీరం - దైత్యానాంద్విమూర్ధావత్సః - విరోచనోదోగ్ధా - ఆయసంపాత్రం- మా యాక్షీరం - రాక్షసానాంసుమాలీవత్సః - జంతునామదోగ్ధా- కపాలంపాత్రం- రుధిరంక్షీరం-అద్రీణాం హిమవాన్ వత్సః - మేరుదోగ్ధా - శిలామయంపాత్రం - మహౌషధిఃక్షీరం - గంధర్వాణాం చిత్రరథోవత్సః - విశ్వావసుదో గ్ధా - పద్మంపాత్రం - గంధఃక్షీరం - ఉరగాణాంతక్షకోవత్సః - ధృతరాష్ట్రోదోగ్ధా - అలాబుపాత్రం - విషంక్షీరం - యక్షాణాంకుబేరోవత్సః - సువర్ణోదోగ్ధా - మృణ్మయంపాత్రం- అంతర్ధానంక్షీరం- పితౄణాంయమోవత్సః- అ

యసంకాపాలం శైలం పద్మపత్రమలాబ్వపక్వమృణ్మయం రాజతం పాలాశమితి తత్తత్పాత్రమాదాయ - బలం తపోమయాం రుధిరమోషధీరత్నం గంధం విషమంతర్ధానం స్వధాం పునః ప్రరోహణమితి క్షీరవిశేషం మాతృస్య దిషూక్తక్రమేణ దుగ్ధా - అత్ర నామభేదస్తు నామాంతరత్వేన బోధ్యః ॥ తేషామితి ॥ తేషాం దేవాదీనాం సూర్యాదీనామింద్రాదీనాం చ తద్యోనయః తాని బలాదీని యోనయః కారణం ॥ ౧ ॥ సైషేతి ॥ ధాత్రీ మాతా - విధాత్రీ కర్త్రీ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ప్రాచీనాగ్రా ఇతి ॥ ప్రాచీనాగ్రాః కుశాః యజ్ఞవిషయాః ॥ ౪ ॥ సముద్రేతి ॥ అత్ర దారశబ్దేన దారక్రియా లక్ష్యతే - కృతదారః కృతవివాహ ఇత్యర్థః - మహతస్తమసః పార ఇతి సవర్ణావిశేషణం - పుత్రోత్పత్తిద్వారేణ తామిస్రాది నరకోత్తారహేతుభూతాయామిత్యర్థః - సముద్రతనయాయాం సవర్ణాయాం కృతవివా

దుగ్ధం ముని సేవయః । వత్సదోగ్ధృవిశేషాశ్చ తేషాం తద్యోనయో భవన్ ॥ ౧ ॥ సైషా ధాత్రీ విధాత్రీ చ ధారిణీ పోషణీ తథా । సర్వస్య జగతః పృథ్వీ విష్ణుపాదతలోద్భవా ॥ ౨ ॥ ఏవం ప్రభావస్స పృథుః పుత్రో వేనస్య వీర్యవాన్ । జజ్ఞే మహీపతిః పూర్వో రాజాభూజ్జనరంజనాత్ ॥ ౩ ॥ య ఇదం జన్మ వైన్యస్య పృథోః కీర్తయతే నరః । న తస్య దుష్కృతం కించిత్ఫలదాయి ప్రజాయతే ॥ ౪ ॥ దుస్స్వప్నోపశమం నృణాం శృణ్వతామేతదుత్తమమ్ । పృథోర్జన్మ ప్రభావశ్చ కరోతి సతతం శుభమ్ ॥ ౫ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః ॥ పృథోః పుత్రౌ తు ధర్మజ్ఞౌ జజ్ఞాతేఽంతర్ధివాదినౌ । శిఖండినీ హవిర్ధానమంతర్ధానాద్వ్యజాయత ॥ ౧ ॥ హవిర్ధానాత్ షడాగ్నేయీ ధిషణాజనయత్సుతాన్ । ప్రాచీనబర్హిషం శుక్రం గయం కృష్ణం వ్రజాజినౌ ॥ ౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిర్భగవాన్ మహానాసీత్ప్రజాపతిః । హవిర్ధానిర్మహారాజో యేన సంవర్ధితాః ప్రజాః ॥ ౩ ॥ ప్రాచీనాగ్రాః కుశాస్తస్య పృథివ్యాం విస్తృతా మునే । ప్రాచీనబర్హిరభవత్ ఖ్యాతో భువి మహాబలః ॥ ౪ ॥ సముద్రతనయాయాం తు కృతదారో మహీపతిః । మహ

తకో దోగ్ధా - రాజతం పాత్రం - స్వధా క్షీరం - తరూణాం ప్లక్షో వత్సః - సాలవృక్షో దోగ్ధా - పాలాశం పాత్రం - ఛిన్న సంరోహణం క్షీరం - తదుక్తం హరివంశే ॥ శ్లో ॥ దేవామిత్రేంద్రసావర్ణ్యైర్బలం తు మునయస్తథా । బృహస్పతిం తు వేదైశ్చ తపో దైత్యాస్త్రిమూర్ధతః ॥ విరోచనాయ సాభ్యాం చ మాయాం రక్షోగణా అపి । జంతునామ సుమాలిఖ్యా మస్థాన రక్తం తతోఽద్రయః ॥ హిమాద్రిర్మేరుశైలైస్తు రత్నం గంధర్వజాతయః । వసుచిత్రరథాం భోజైర్గంధం తు భుజగాస్తతః ॥ ధృతరాష్ట్రస్తక్షకాలాబుఖ్యాం చ విషముల్బణం । యక్షాస్స్వపర్ణాధనదవృత్తోంతర్ధిం పిత్రవ్రజః ॥ అంతకప్రేతరాడ్రాజతైస్స్వధాం హిమమహీరుహాః । పాలప్లక్షవలాశైశ్చ ఛిన్నసంరోహణం ముహుః ॥ స్వదోగ్ధృవత్సపాత్రైశ్చ తత్తద్దుముహురుర్వరామితి ॥ ౧ ॥ సేతి ॥ ధాత్రీ మాతా - విధాత్రీ కర్త్రీ - ధారణీ ఆధారః - పోషణీ పోషకర్త్రీ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమాంశే- త్రయోదశోఽధ్యాయః.

పృథోరితి ॥ అంతర్ధిరేవాంతర్ధానః తస్మాద్భార్యా శిఖండినీ హవిర్ధానం పుత్రమసూయత ॥ ౧ ॥ హవిర్ధానాదితి ॥ ఆగ్నేయీ అగ్నివంశజా ధిషణా నామ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ప్రాచీనాగ్రా ఇతి ॥ ప్రాచీనాగ్రాః కుశాస్సర్వత్ర యజ్ఞామస్థానాత్ - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ యస్యేదం దేవయజనమనుయజ్ఞం వితన్వతః । ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలమితి ॥ ౪ ॥ సముద్రతనయాయామితి ॥ తపసః పారే సవర్ణాసంజ్ఞాయాం కృతదారః - తపస్తప్త్వా అనంతరం

హః - కృతదారో మహీపతేరితి శాతే మహీపతేరిత్యస్యోత్తరేణ సంబంధః ॥ ౫ । సవర్ణేతి ॥ ప్రాచీనబర్హిషో మహీపతేః సాముద్రీ సవర్ణా ప్రచేతసో నామ పుత్రానాధత్త - జనితవతీ - తమసః పారే తానిత్యన్వయః - తాన్ ప్రాచీనబర్హిషః నరకా తారకానిత్యర్థః ॥ స్మృ ॥ శశ్వత్పుత్త్రేణ పితరో నాధ్యాయ యద్బహుశం తను ॥ శ్రు ॥ జ్యోతిర్హి పుత్రః పరమే వ్యోమన్నితి చ శ్రుతేః ॥ ౬ । అపృథగితి ॥ అపృథగ్ధర్మచరణాః ఏకవిధధర్మాచరణా ఇతి దశానామప్యేకపత్నీభోగ... ॥ ౭ । ౮ । ౯ । ౧౦ । ౧౧ । ౧౨ । ౧౩ । ౧౪ । ౧౫ । ౧౬ । ౧౭ । ౧౮ । ౧౯ । ౨౦ । స్తవమితి ॥ యం స్తవం చక్రుః తం వక్తుమర్హసి ॥ ౨౧ । న తాస్మ ఇతి ॥ వచసాం యత్ర ప్రతిష్ఠా - వాచ్యే హి వచసాం ప్రతిష్ఠా - ప్రవృత్తినిమిత్తమాత్రం హి సర్వం న స్తు

తత్తపసః పారే సవర్ణాయాం మహామతే ॥ ౫ ॥ సవర్ణాధత్త సాముద్రీ దశ ప్రాచీనబర్హిషః । సర్వే ప్రచేతసో నామ ధనుర్వేదస్య పారగాః ॥ ౬ ॥ అపృథగ్ధర్మచరణాస్తేఽతప్యంత మహత్తపః । దశవర్షసహస్రాణి సముద్రసలిలేశయాః ॥ ౭ ॥ మైత్రేయః ॥ యదర్థం తే మహాత్మానస్తపస్తేపుర్మహామునే । ప్రచేతసస్సముద్రాంభస్యేతదాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ పిత్రా ప్రచేతసః ప్రోక్తాః ప్రజార్థమమితాత్మనా । ప్రజాపతినియుక్తేన బహుమానపురస్సరమ్ ॥ ౯ ॥ ప్రాచీనబర్హిరువాచ ॥ బ్రహ్మణా దేవదేవేన సమాదిష్టోఽస్మ్యహం సుతాః । ప్రజాస్సంవర్ధనీయాస్తే మయా చోక్తం తథేతి తత్ ॥ ౧౦ ॥ తన్మమ ప్రీతయే పుత్రాః ప్రజావృద్ధిమతంద్రితాః । కురుధ్వం మాననీయా వస్సమ్యగాజ్ఞా ప్రజాపతేః ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతస్తే తత్పితుశ్శ్రుత్వా వచనం నృపనందనాః । తథేత్యుక్త్వా చ తం భూయః పప్రచ్ఛుః పితరం మునే ॥ ౧౨ ॥ ప్రచేతస ఊచుః ॥ యేన తాత ప్రజావృద్ధౌ సమర్థాః కర్మణా వయమ్ । భవేమ తత్సమస్తం నః కర్మ వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౧౩ ॥ ప్రాచీనబర్హిః ॥ ఆరాధ్య వరదం విష్ణుమిష్టప్రాప్తిమసంశయమ్ । సమేతి నాన్యథా మర్త్యః కిమన్యత్కథయామి వః ॥ ౧౪ ॥ తస్మాత్ప్రజావివృద్ధ్యర్థం సర్వభూతేశ్వరం హరిమ్ । ఆరాధయత గోవిందం యది సిద్ధిమభీప్సథ ॥ ౧౫ ॥ ధర్మమర్థం చ కామం చ మోక్షం చాన్విచ్ఛతాం తథా । ఆరాధనీయో భగవాననాదిః పురుషోత్తమః ॥ ౧౬ ॥ యస్మిన్నారాధితే సర్గం చకారాదౌ ప్రజాపతిః । తమారాధ్యాచ్యుతం వృద్ధిః ప్రజానాం వో భవిష్యతి ॥ ౧౭ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యేవముక్తాస్తే పుత్రాః పిత్రా ప్రాచేతసా దశ । మగ్నాః పయోధిసలిలే తపశ్చేరుస్సమాహితాః ॥ ౧౮ ॥ దశవర్షసహస్రాణి న్యస్తచిత్తా జగత్పతౌ । నారాయణే మునిశ్రేష్ఠ సర్వలోకపరాయణే ॥ ౧౯ ॥ తత్రైవ తేఽస్థితా దేవమేకాగ్రమనసో హరిమ్ । తుష్టువుర్యస్స్తుతః కామాన్ స్తోతురిష్టాన్ ప్రయచ్ఛతి ॥ ౨౦ ॥ మైత్రేయః ॥ స్తవం ప్రచేతసో విష్ణోస్సముద్రాంభసి యం స్థితాః । చక్రుస్తం మే మునిశ్రేష్ఠ సుపుణ్యం వక్తుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ శృణు మైత్రేయ గోవిందం యథాపూర్వం ప్రచేతసః । తుష్టువుస్తన్మయీభూతాస్సముద్రసలిలేశయాః ॥ ౨౨ ॥ ప్రచేతసః ॥ నతాస్స్మ సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వ

తాం పరిణీతవానిత్యర్థః - తమసః పార ఇతి పాఠే తమసో నరకస్య పారే నిమిత్తం పుత్రోత్పత్త్యా నరకతారణార్థమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సవర్ణేతి ॥ సవర్ణా దశ ప్రచేతసః అధత్త అసూయత ॥ ౬ ॥ అపృథగితి ॥ అపృథగ్ధర్మచరణాస్సమానధర్మచారిణః - ఏతచ్చ తేషాం వక్ష్యమాణైకభార్యాత్వం సంభావయితుముక్తం - సముద్రసలిలేశయాః తత్ర నిమ్నమగ్నాస్సంతః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ తే త్వయా ప్రజాస్సంవర్ధనీయా ఇత్యాదిష్టోఽస్మి ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ధర్మమితి ॥ అన్విచ్ఛతాం ధర్మాద్యనంతరం మోక్షమపీచ్ఛతామ్ ॥ ౧౬ ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్నారాధితే యమారాధ్యేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ఇతీతి ॥ ప్రచేతస ఏవ ప్రాచేతసాః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ స్తవమితి ॥ ప్రచేతసః - యం స్తవం చక్రుస్తం స్తవం వక్తుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ శ్లో ॥ జగద్బీజతయానత్వాచ్చిద్రూపతయాఽతతః । శుద్ధరూపప్రణామేనన్వ

జాతం వచసాం - న తు ప్రధానతయా వాచ్యం - యథా గుణజాత్యాదికం ॥ ౨౩ ॥ జ్యోతిరితి ॥ జ్యోతిః అప్రాకృతజ్యోతిర్మయరూపం - ఆద్యం ఆదౌ భవం ॥ శ్రు ॥ తమేవ భాంతమిత్యాదిశ్రుతేః. అనౌపమ్యం ఉపమైవ ఔపమ్యం తద్రహితం - అణు సూక్ష్మం - అనంతమపారవత్ దేశకాలపరిచ్ఛేదరహితం ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ భుజ్యత ఇతి ॥ బీజభూతస్సమస్తస్యేతి చ పాఠః - బీజభూతః వృష్ట్యోషధిద్వారా ॥ ౨౬ ॥ య ఇతి ॥ ఘర్మః ఉష్ణమాతపః - శీతం హిమం ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ పంచధేతి ॥ పంచధా ప్రాణాదిరూపేణ - చేష్టాం ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసవ్యాయామరససమాధానోచ్చారణాత్మికాం - ఆకాశయోనిః ఆకాశాద్ధి వాయుః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ సమస్తేతి ॥ స్థానమాలంబనం ॥ ౩౩ ॥ గృహ్ణాతీతి ॥ విషయః క్షరాక్షరః - క్షరం చక్షుః - సర్వత్ర విషయగ్రహణాత్ - అక్షరం శ్రోత్రాది ॥ ౩౪ ॥ గృహీతానితి ॥ గృహీతాన్ బాహ్యేంద్రియైః స్వస్వస్థానాత్మ జ్ఞానవిషయాన్ కరోతి - అంతఃకరణభూతాయ మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాత్మనే ॥ ౩౫ ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ న స

తీ । తమాద్యంతమశేషస్య జగతః పరమం ప్రభుమ్ ॥ ౨౩ ॥ జ్యోతిరాద్యమనౌపమ్యమణ్వనంతమపారవత్ । యోనిభూతమశేషస్య స్థావరస్య చరస్య చ ॥ ౨౪ ॥ యస్యాహః ప్రథమం రూపమరూపస్య తథా నిశా । సంధ్యా చ పరమేశస్య తస్మై కాలాత్మనే నమః ॥ ౨౫ ॥ భుజ్యతేఽనుదినం దేవైః పితృభిశ్చ సుధాత్మకః । జీవభూతస్సమస్తస్య తస్మై సోమాత్మనే నమః ॥ ౨౬ ॥ యస్తమో హంతి తీవ్రాత్మా ప్రభాభిర్భాసయన్నభః । ఘర్మశీతాంభసాం యోనిస్తస్మై సూర్యాత్మనే నమః ॥ ౨౭ ॥ కాఠిన్యవాన్యో బిభర్తి జగదేతదశేషతః । శబ్దాదిసంశ్రయో వ్యాపీ తస్మై భూమ్యాత్మనే నమః ॥ ౨౮ ॥ యద్యోనిరూపం జగతాం బీజరూపం చ దేహినామ్ । తత్తోయరూపమీశస్య నమామో హరిమేధసః ॥ ౨౯ ॥ యో ముఖం సర్వదేవానాం హవ్యభుక్కవ్యభుక్తథా । పితౄణాం చ నమస్తస్మై విష్ణవే పావకాత్మనే ॥ ౩౦ ॥ పంచధావస్థితో దేహే యశ్చేష్టాం కురుతేఽనిశమ్ । ఆకాశయోనిర్భగవాంస్తస్మై వాయ్వాత్మనే నమః ॥ ౩౧ ॥ అవకాశమశేషాణాం భూతానాం యః ప్రయచ్ఛతి । అనంతమూర్తిమాన్ శుద్ధస్తస్మై వ్యోమాత్మనే నమః ॥ ౩౨ ॥ సమస్తేంద్రియవర్గస్య యస్తథా స్థానముత్తమమ్ । తస్మై శబ్దాదిరూపాయ నమః కృష్ణాయ వేధసే ॥ ౩౩ ॥ గృహ్ణాతి విషయాన్నిత్యమింద్రియాత్మా క్షరాక్షరః । యస్తస్మై జ్ఞానమూలాయ నతాస్స్మ హరిమేధసే ॥ ౩౪ ॥ గృహీతానింద్రియైరర్థానాత్మనే యః ప్రయచ్ఛతి । అంతఃకరణభూతాయ తస్మై విశ్వాత్మనే నమః ॥ ౩౫ ॥ యస్మిన్ననంతే సకలం విశ్వం యస్మాత్తథోద్గతమ్ । లయస్థానం చ యస్తస్మై నమః ప్రకృతిధర్మిణే

ష్టో విష్ణుః ప్రచేతసామ్ ॥ తత్ర ప్రథమం జగత్కారణతయా ప్రణమంతి నతాస్స్మ ఇత్యాదివ్యాఖ్యాం ॥ నతాస్స్మ ఇతి ॥ ప్రతిష్ఠా తాత్పర్యమిత్యర్థః - ఆద్యంతం కరోతీత్యాద్యంతం - అత ఏవ పరమం చ ప్రభుం చ ॥ ౨౩ ॥ ప్రధానశంకాం వ్యావర్తయతి ॥ జ్యోతిరితి ॥ అనౌపమ్యం సూర్యాద్యుపమానశూన్యం చిద్రూపమిత్యర్థః - అణు నాడీప్రకారచాతుర్యవత్ - అనంతం నిర్భేదం - అపారవదవధిశూన్యం ॥ ౨౪ ॥ కాలరూపేణ ప్రణమంతి - యస్యాహరితి ॥ ౨౫ ॥ విశ్వరూపేణ ప్రణమంతి - భుజ్యత ఇత్యాదిదశభిః ॥ భుజ్యత ఇతి ॥ జీవభూతః జీవనరూపః ॥ ౨౬ ॥ య ఇతి ॥ ఘర్మస్తాపశ్శీతం చ అంభశ్చ తేషాం యోనిః కారణం ॥ ౨౭ ॥ కాఠిన్యవానితి ॥ శబ్దాదీనాం పంచానామపి గుణానాం సంశ్రయః ॥ ౨౮ ॥ యదితి ॥ యోనిరూపం శోణితరూపేణ - బీజరూపం శుక్లరూపేణ ॥ ౨౯ ॥ య ఇతి ॥ యో హవ్యభుగ్దేవానాం ముఖం - కవ్యభుక్పితౄణాం చ ముఖం ॥ ౩౦ ॥ పంచధేతి ॥ పంచధా ప్రాణాదిరూపేణ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ప్రధానరూపేణ ప్రణమంతి ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ననంతే విశ్వం తిష్ఠతి - ప్రకృతేర్ధర్మాస్సత్త్వాదయో గుణాస్సంత్యస్యేతి ప్రక

కలం - లిప్తతీతి శేషః - ప్రకృతిధర్మిణే - ప్రకృతిరూపవతే। ౩౬। పురుషరూపమాహ॥ శుద్ధ ఇతి। ౩౭। ముక్తస్వరూపమాహ॥ అవికారమితి॥ బద్ధస్య జ్ఞానసంకోచ వికాసరూపో వికారో స్తి తద్రహితత్వ మవికారత్వం - నిరంజనం ప్రకృతిసంబంధరహితం - పరంబ్రహ్మేతి ప్రధానాద్యపేక్షయా - పద్యత ఇతిపదం - పరమత్వం స్వరాట్త్వం। ౩౮। అహంకారాదిముక్తపర్యంతరూపవతః పరస్యస్వరూపమాహ॥ అదీర్ఘమితి॥ అనేనవ్యక్తావ్యక్తబద్ధముక్తేభ్యో వ్యావృత్తిః - ఛాయాకాంతిః - అతనుం నిరవయవం - అసక్తం అప్రతిహతం। ౩౯। అనాకాశమితి॥ అనాకాశం వివరరహితం। ౪౦। అనామేతి॥ అసుఖం అన్నపానాదిజన్యసుఖరహితం - అభయమిత్యాదినా బద్ధాద్వ్యావృత్తిః। ౪౧। అరజ ఇతి॥ అప్లుతంయదసంవృతమితిచ పాఠః - ప్లుతంగతిః తద్రహితం - పూర్వాపరే వస్తునిన స్తః తస్యనిత్యత్వాత్ - పరమం అక్షరం స్వరూపమితి శేషః। ౪౨। పరమితి॥ పరమేశిత్వగుణవదితిచ పాఠః-పరమేశిత్వ గుణవదితి ముక్తవ్యావృత్తిః - అసంశ్రయమితి నిత్యవ్యావృత్తిః - సర్వభూతం సర్వాత్మభూతం। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ఇతిశ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే- చతుర్దశోధ్యాయః.

ణే। ౩౬। శుద్ధస్స్వం లక్ష్యతే భ్రాంత్యా గుణవానివ యోఽగుణః। తమాత్మరూపిణం దేవం నతాస్స్మ పురుషోత్తమమ్। ౩౭। అవికారమజం శుద్ధం నిర్గుణం యన్నిరంజనమ్। నతాస్స్మ తత్పరం బ్రహ్మ విష్ణోర్యత్పరమం పదమ్। ౩౮। అదీర్ఘహ్రస్వమస్థూలమనణ్వశ్యామలోహితమ్। అస్నేహచ్ఛాయమతనుమసక్తమశరీరిణమ్। ౩౯। అనాకాశమసంస్పర్శమగంధమరసంచ యత్। అచక్షుశ్శ్రోత్రమచలమవాక్పాణిమమానసమ్। ౪౦। అనామగోత్రమసుఖమతేజస్కమహేతుకమ్। అభయం భ్రాంతిరహితమనిద్రమజరామరమ్। ౪౧। అరజోఽశబ్దమమృతమప్లవం యదసంవృతమ్। పూర్వాపరేణ వై యస్మిం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్। ౪౨। పరమీశిత్వగుణవత్సర్వభూతమసంశ్రయమ్। నతాస్స్మ తత్పరం విష్ణోర్జిహ్వాదృగ్గోచరం న యత్। ౪౩। శ్రీ పరాశరః॥ ఏవం ప్రచేతసో విష్ణుం స్తువంతస్తత్సమాధయః। దశవర్షసహస్రాణి తపశ్చేరుర్మహార్ణవే। ౪౪। తతః ప్రసన్నో భగవాంస్తేషామంతర్జలే హరిః। దదౌ దర్శనమున్నిద్రనీలోత్పలదళచ్ఛవిః। ౪౫। పతత్రిరాజమారూఢమవలోక్య ప్రచేతసః। ప్రణిపేతుశ్శిరోభిస్తం భక్తిభారావనామితైః। ౪౬। తతస్తానాహ భగవాన్ వ్రియతామీప్సితో వరః। ప్రసాదసుముఖోఽహం వో వరదస్సముపస్థితః। ౪౭। తతస్తమూచుర్వరదం ప్రణిపత్య ప్రచేతసః। యథా పిత్రా సమాదిష్టం ప్రజానాం వృద్ధికారణమ్। ౪౮। స చాపి దేవస్తం దత్వా యథాభిలషితం వరమ్। అంతర్ధానం జగామాశు తే చ నిశ్చక్రముర్జలాత్। ౪౯। ఇతిశ్రీ విష్ణుపురాణే- ప్రథమాంశే- చతుర్దశోధ్యాయః.

తిధర్మిణే తస్మై। ౩౬। పురుషరూపేణ ప్రణమంతి॥ శుద్ధ ఇతి। ౩౭। యః ప్రాహుః ప్రథమం రూపమిత్యనేన కాలరూపేణ - భుజ్యత ఇత్యాదినా వ్యక్తరూపేణ - యస్మిన్నిత్యనేన ప్రధానరూపేణ - శుద్ధ ఇత్యనేన పురుషరూపేణ - ఇత్యేవం సృష్ట్యాద్యుపయోగి తత్తద్రూపవిభాగేన ప్రణమ్య - తతః పరం శుద్ధరూపం ప్రణమంతి- అవికారమిత్యాదిషడ్భిః- అవికారమితి॥ అవికారం అస్తీత్యాదివికారరహితం - అజం జన్మరహితం - శుద్ధం స్వభావత ఏవ నిర్మలం - నిరంజనమాతంకమలశూన్యం। ౩౮। ౩౯। ౪౦। అనామేతి॥ అనిద్రం నిరవద్యం। ౪౧। అరజ ఇతి॥ అప్లవం గతిశూన్యం- పూర్వాపరే దిక్కాలకృతే। ౪౨। పరమితి॥ పరం నిరుపాధికమపి ఈశిత్వగుణవత్స్వాభావిక షడ్గుణైశ్వర్యయుక్తం - మాయయా సర్వభూతమపి అసంశ్రయం నిరాధారం- అతఏవ జిహ్వాయాదృశశ్చగోచరం న భవతి తం నతాస్స్మ। ౪౩। ఏవమితి॥ తస్మిన్నేవ సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం యేషాం తే తత్సమాధయః। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే- చతుర్దశోధ్యాయః.

స్మయం న కురుతే - ఇదం కథ్యతామ్ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఇయమితి ॥ సద్భావః సత్యమ్ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ తత ఇతి ॥ కః కియాన్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ వదిష్యామీతి ॥ మార్గానువర్తినా రాగకృతముత్పథం త్యక్త్వా హిత్వా వివేకాత్ స్వధర్మానుసంధిత్సయా అపరిహాసేన హేతునా ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ తపాంసీతి ॥ హతం బ్రహ్మ విస్మృతో వేదః ॥ ౩౬ ॥ ఊర్మీణీతి ॥ శ్లో ॥ అశనాయా పిపాసే చ శోకమోహౌ జరామృతీ - యుగశః ప్రాణధీదేహధర్మాస్తైర్హి షడూర్మయ ఇతి - ఆత్మజయః మనోనియమః - అత్రేతికరణం ద్రష్టవ్యం - ఏషా బ్రహ్మవిషయా మతిః ॥ ౩౭ ॥ వ్రతానీతి ॥ వేదవేద్యం బ్రహ్మ తత్ప్రాప్తికారణాని ॥ ౩౮ ॥ వినింద్యేతి ॥ ఆత్మనా మనసా ॥ ౩౯ ॥ గచ్ఛేతి ॥ భావచేష్టితైః భావాఖ్యైశ్చేష్టితైర్విలాసాద్యైః ॥ ౪౦ ॥ నేతి ॥ సప్తపదాని సహ గచ్ఛతాం సతాం మైత్రం - కిం పునశ్చిరకాలం త్వయా సహోషితస్య మమ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ యయేతి ॥ మోహ

తామ్ ॥ ౨౭ ॥ కండురువాచ ॥ ప్రాతస్త్వమాగతా భద్రే నదీతీరమిదం శుభమ్ । మయా దృష్టా ఽథ తన్వంగీ ప్రవిష్టా చ మమాశ్రమమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఇయం హి వర్తతే సంధ్యా పరిణామముపాగతమ్ । అపహాసః కిమథోఽయం సద్భావః కథ్యతాం మమ ॥ ౨౯ ॥ ప్రమ్లోచా ॥ ప్రత్యూషస్యాగతా బ్రహ్మన్ సత్యమేతన్న తన్మృషా । తద్వద్గతస్య కాలస్య గతాన్యబ్దశతాని తే ॥ ౩౦ ॥ ....

సోమః ॥ తతస్ససాధ్వసో విప్రస్తాం పప్రచ్ఛాయతేక్షణామ్ । కథ్యతాం భీరు కః కాలస్త్వయా మే రమతస్సహ ॥ ౩౧ ॥ ప్రమ్లోచా ॥ సప్తోత్తరాణ్యతీతాని నవవర్షశతాని చ । మాసాశ్చ షట్ తథైవాన్యత్సమతీతం దినత్రయమ్ ॥ ౩౨ ॥ కండుః ॥ సత్యం భీరు వదస్యేవ తత్పరిహాసోఽథ వా శుభే । దినమేకమహం మన్యే త్వయా సార్ధమిహాస్థితమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రమ్లోచా ॥ వదిష్యామ్యనృతం బ్రహ్మన్ కథమత్ర తవాంతికే । విశేషేణాద్య భవతా పృష్టా మార్గానువర్తినా ॥ ౩౪ ॥ సోమః ॥ నిశమ్య తద్వచస్తథ్యం స మునిర్నృపనందనాః । ధిగ్ధిఙ్మామిత్యతీవేత్థం నినిందాత్మానమాత్మనా ॥ ౩౫ ॥ మునిః ॥ తపాంసి నష్టాని హతం బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదాం ధనమ్ । హృతో వివేకః కేనాపి యోషిన్మోహాయ నిర్మితా ॥ ౩౬ ॥ ఊర్మిషట్కాతిగం బ్రహ్మ జ్ఞేయమాత్మజయేన మే । మతిరేషా హృతా యేన ధిక్తం కామం మహాగ్రహమ్ ॥ ౩౭ ॥ వ్రతాని వేదవేద్యాప్తికారణాన్యఖిలాని చ । నరకగ్రామమార్గేణ సంగేనాపహృతాని మే ॥ ౩౮ ॥ వినింద్యేత్థం స ధర్మజ్ఞః స్వయమాత్మానమాత్మనా । తామప్సరసమాసీనామిదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౩౯ ॥ గచ్ఛ పాపే యథాకామం యత్కార్యం తత్కృతం త్వయా । దేవరాజస్య మత్క్షోభం కుర్వంత్యా భావచేష్టితైః ॥ ౪౦ ॥ న త్వాం కరోమ్యహం భస్మ క్రోధతీవ్రేణ వహ్నినా । సతాం సప్తపదం మైత్రముషితోఽహం త్వయా సహ ॥ ౪౧ ॥ అథవా తవ దోషః కః కిం వా కుప్యామ్యహం తవ । మమైవ దోషో నితరాం యేనాహమజితేంద్రియః ॥ ౪౨ ॥ యయా శక్రప్రి

తాం ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఇయమితి ॥ సద్భావః పరమార్థః ॥ ౨౯ ॥ ప్రత్యూషసీతి ॥ తద్వదేకదినవద్గతస్య కాలస్యాబ్దశతాని గతాని ॥ ౩౦ ॥ తత ఇతి ॥ తతః ధర్మలోపాపరాధేన ససాధ్వసో విప్రస్తాం పృచ్ఛతి స్మ - కః కాలః కియానేవ గతః కాలః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ సత్యమితి ॥ ఇహాస్థితమత్ర స్థితమ్ ॥ ౩౩ ॥ వదిష్యామీతి ॥ ఏతావంతం కాలమతివిస్రంభాహాసతీ కథమద్యానృతం వదిష్యామి - అద్య భవతా కర్మలోపశంకావ్యాకులేన పునస్స్వమార్గానువర్తినా పృష్టాసతీ ॥ ౩౪ ॥ నిశమ్యేతి ॥ ధిగ్ధిఙ్మామితి గర్హాయాం ధిగిత్యన్వయః - తద్యోగే ద్వితీయా ॥ ౩౫ ॥ తపాంసీతి ॥ బ్రహ్మవిదాం వేదజ్ఞానాం - తప ఏవ ధనం మమ హతం నష్టం ॥ ౩౬ ॥ ఊర్మిషట్కాతిగమితి ॥ శ్లో ॥ క్షుత్తృష్ణే లోభమోహౌ చ జరామృత్యూ షడూర్మయ ఇత్యేవం ప్రోక్తం యదూర్మిషట్కం తదతిక్రమ్య స్థితం బ్రహ్మ - మయా మనోజయేన జ్ఞేయమిత్యేవం కృతైషా మతిర్యేన హృతా - తం ధిక్ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ గచ్ఛేతి ॥ ప్రేమభావగర్భైశ్చేష్టితైర్భ్రూభంగాదిభిర్మమ క్షోభం కుర్వంత్యా త్వయా - దేవరాజస్య యత్కార్యం తత్కృతమిత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ అజితేంద్రి

మంజూషాం మోహానపంజరం మోహభాజనభూతాం - జుగుప్సితాం త్వాం ధిగిత్యన్వయః॥ ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭।
౪౮।౪౯। వృక్షేతి॥ వృక్షాణామగ్రం పల్లవానిస ఏవ గర్భః॥ ౫౦।౫౧। అథ మారిషాజన్మానుపయుక్తమపి ప్రసంగాత్
స్వయముపక్రాంత ప్రాయశ్చిత్తాదిరూపం భగవత్ స్తోత్రాదికం కండుచరితశేషమాఖ్యాతి॥ సచాపీతి॥ ౫౨। తత్రేతి॥ బ్ర
హ్మపారమయం బ్రహ్మపారస్వరూపం॥ ౫౩। ౫౪ । పారంపరమితి॥ పారంపరం సంసారాధ్వనః పరం పారం అంతః॥
శ్రు॥ సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి - యమధ్వనః పారముశంతి యోగిన ఇతి శ్రుతిపురాణాభ్యాం - యద్వా - పరంపరయా
గురుసంప్రదాయావిచ్ఛేదేన ఉపదేశ్యం రహస్యం వస్తు - యథా చాందోగ్యే - తద్ధైతద్బ్రహ్మా ప్రజాపతయ ఉవా
చ - ప్రజాపతిర్మనవే - మనుః ప్రజాభ్య ఇతి - ఏవం పరంపరా ప్రాప్తమిమం రాజర్షయో విదురితి చ - అపారపా

యాఖేణాన్యాకృతో మత్తపసో వ్యయః । త్వయా ధిక్త్వాం మహామోహమంజూషాం సుజుగుప్సితామ్॥ ౪౩
సోమః॥ యావదిత్థం స విప్రర్షిస్తాం బ్రవీతి సుమధ్యమామ్। తావద్గళత్స్వేదజలా సా బభూవాతివేప
థుః॥ ౪౪ । ప్రవేపమానాం సతతం స్విన్నగాత్రలతాం సతీమ్ । గచ్ఛ గచ్ఛేతి సక్రోధమువాచ మునిసత్త
మః॥ ౪౫। సా తు నిర్భర్త్సితా తేన వినిష్క్రమ్య తదాశ్రమాత్ । ఆకాశగామినీ స్వేదం మమార్జ త
రుపల్లవైః। ౪౬ । వృక్షాద్వృక్షం యయౌ బాలా తదగ్రారుణపల్లవైః। నిర్మార్జమానా గాత్రాణి
గళత్స్వేదజలాని వై । ౪౭ । ఋషిణా యస్తదా గర్భస్తస్యా దేహే సమాహితః। నిర్జగామ స రో
మాంచస్వేదరూపీ తదంగతః। ౪౮ । తం వృక్షా జగృహుర్గర్భమేకం చక్రే చ మారుతః। మయా చా
ప్యాయితో గోభిస్స తథా వవృధే శనైః॥ ౪౯॥ వృక్షాగ్రగర్భసంభూతా మారిషాఖ్యా వరాననా। తాం
ప్రదాస్యంతి వో వృక్షాః కోప ఏష ప్రశామ్యతామ్॥౫౦॥ కండోరపత్యమేవం సా వృక్షేభ్యశ్చ సముద్గతా।
మమాపత్యం తథా వాయోః ప్రమ్లోచాతనయా చ సా । ౫౧ । స చాపి భగవాన్ కండుః క్షీణే తపసి సత్త
మః। పురుషోత్తమాఖ్యమద్రీశం విష్ణోరాయతనం యయౌ। ౫౨। తత్రైకాగ్రమతిర్భూత్వా చకారా
రాధనం హరేః। బ్రహ్మపారమయం కుర్వన్ జపమేకాగ్రమానసః। ఊర్ధ్వబాహుర్మహాయోగీ స్థి
త్వాసౌ భూపనందనాః । ౫౩ । ప్రచేతస ఊచుః॥ బ్రహ్మపారం మునే శ్రోతుమిచ్ఛామః పరమం స్త
వమ్। జపతా కండునా దేవో యేనారాధ్యత కేశవః॥ ౫౪॥ సోమః॥ పారం పరం విష్ణురపారపారః పరః

యస్యాపి స్వస్య చిత్తక్షోభితవాగమనం నిమిత్తమతస్తామేవ పునర్భర్త్సయతి॥ యయేతి॥ యయా త్వయా సంభో
గాదిభిర్మే తపసో వ్యయః కృతః - తాం త్వాం మహామోహస్య మంజూషాం పేటికాభూతాం ధిగిత్యన్వయః॥ ౪౩॥ యా
వదితి॥ గళంతి స్వేదజలాని ఘర్మబిందవో యస్యాః సా - అతిశయేన వేపథుః కంపో యస్యాః సా - తథాభూతా బభూ
వ॥ ౪౪॥ ప్రవేపమానామితి॥ గాత్రమేవ లతా కోమలత్వాదిగుణైః - స్విన్నా స్వేదయుక్తా గాత్రలతా యస్యాస్తాం ॥
౪౫॥ దేవస్త్రియః తస్యా గర్భసంభవం కండోస్సంభోగజం తద్గర్భస్య చ యోనిద్వారం వినైవ నిస్సరణమార్గం స్వే
దోద్గమముక్త్వా - తత్కన్యాయా వృక్షాదికన్యాత్వే హేతుమాహ - సా తు నిర్భర్త్సితేత్యాది షడ్భిః॥ ౪౬। ౪౭॥
ఋషిణేతి॥ సమాహితస్సమ్యగాహితః నిషిక్తః॥ ౪౮। ౪౯। ౫౦। ౫౧। తర్హి యోగభ్రష్టస్య కన్యేయమిత్యనా
దరం వారయితుం పునః కండోర్యోగమాహ - స చాపీతి॥ సార్ధద్వాభ్యాం॥ ౫౨॥ తత్రేతి॥ బ్రహ్మశబ్దశ్చ పారశబ్దశ్చ
ప్రచురో యస్మింస్తం బ్రహ్మపారమయం - యద్వా - బ్రహ్మణో వేదస్య పారో వేదాంతస్తన్మయం తత్ప్రతిపాదకభూ
తం॥ ౫౩॥ బ్రహ్మపారమితి॥ ఆరాధ్యత ఆరాధితః॥ ౫౪॥ శ్రీధరీయే అయం శ్లోకః॥ సంకీర్త్య తత్త్వం త్రిశ్లోక్యా ప్రా
ర్థనాచ్చ చతుర్థతః। బ్రహ్మపారస్తవేనైవం కండుస్తుష్టిదిరాద్ధరిః॥ పారంపరమిత్యాది త్రిభిశ్శ్లోకైర్విష్ణోస్త
త్త్వం సంకీర్త్య చతుర్థేన రాగాదిదోషశమః ప్రార్థ్యతే॥ పారంపరమితి ॥ పారంపరం నిరతిశయమావృత్తిహీ
న్యం సంసారాధ్వనః పారమవధిః విష్ణుః॥ శ్రు॥ సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమితి శ్రుతేః - తథా న పారః

రః పారతీరకర్మసమాప్తావితిధాతోః యస్య వ్యక్తం నైవపార్యత ఇత్యాదౌశక్యార్థే ప్రయోగదర్శనాత్ లక్షణయా పారః శక్తిః- అపారపారః అనంతశక్తిరిత్యర్థః॥ శ్రు ॥ పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత ఇత్యాదిశ్రుతేః- యద్వా. పారంయస్యనాస్తిసః అపారపారః అపరిమితపరిమాణ ఇతివన్నిర్దేశః॥ శ్రు ॥ నతే విష్ణోజాయమానోనజాతో దేవ మహిమ్నః పరమంతమాపేతి శ్రుతేః- అథవా- అపారస్యాసమాప్తస్యా పూర్ణస్య యజ్ఞాదికర్మణః పారః స్వసంకీర్తనస్మరణాదినా పారయితా సమాపకః పూరకోవా॥ శ్రు ॥ విష్ణువైర్యజ్ఞస్య దురిష్టం పాతీత్యాది- విదుఃకృష్ణం బ్రాహ్మణాస్తత్త్వతో యే తేషాం రాజన్ సర్వయజ్ఞాస్సమాప్తాః- సర్వం కరోతి నిశ్ఛిద్రం నామసంకీర్తనం తవేత్యాదిచ- పరః పరేభ్యః కారణత్వనిరతిశయానందత్వాదినా పరేభ్యః బ్రహ్మాదిభ్యః పరః- పరమార్థరూపీ బ్రహ్మాదివన్నవినాశి విగ్రహః అపితుసర్వశక్త్యాశ్రయపరమార్థదివ్యవిగ్రహః పరమప్రయోజనానందస్వరూపోవా- బ్రహ్మపారః బ్రహ్మణః ప్రధానస్య పారః అవసానభూమిః- ఆర్షో లింగవ్యత్యయః- యద్వా సబ్రహ్మణః సవేదాన్ వైదికాన్ పాలయతీతి సబ్రహ్మపారః- రలయోరభేదః- పరపారభూతః ప్రధానాపేక్షయా పరస్స సమష్టిపురుషః తస్య పారభూతః- ప్రధానపుంసోరజయోః కారణం- ఉభావేతావీయే తే పరమాత్మనీతివదర్శనాత్ - యద్వా పరేషాం పరస్పరభిన్నానాం వస్తూనాం పారభూతః అసంకరకృన్మర్యాదాభూతః॥ శ్రు ॥ ఏష సేతుర్విధరణ ఇతిశ్రుతేః- పరః పరాణాం పరేభ్యో ముక్తేభ్యః జగద్వ్యాపిత్వశేషిత్వాదిభ్యః పరః- పారపారః సర్వపారభూతః కాలః తస్యాపిపారః అవసానభూమిః- కాలం సపచత ఇతి- యద్వా పారాణాం పూరకాణాం వ్యోమాదివిభుద్రవ్యాణాం పారః పూరయితా- పృపాలనపూరణయోరితిధాతోః ణిజంతాత్ పచాద్యచ్ ॥ శ్రు ॥ తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి- అథవా పాలానాం పాలః- రలయోరభేదః॥ శ్రు ॥ ఏష హీదం సర్వం గోపాయతీతి- నహిపాలనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిమితిచ॥౫౫॥ సకారణమితి॥ కారణతస్తత ఇతి పంచమ్యర్థే తసిః- చరమకార్యస్య దేహాదేః కారణం విరాట్ తస్య భూతానీత్యాదికా ప్రకృత్యంతా

పరేభ్యః పరమార్థరూపీ। స బ్రహ్మ పారః పర పార భూతః పరః పరాణా మపి పార పారః॥ ౫౫ ॥
స కారణం కారణతస్తతోపి తస్యాపి హేతుః పర హేతు హేతుః। కార్యేషు చైవం సహ కర్మకర్తృరూపై

దురంతస్య సంసారాధ్వనః పారత్వాదపాగోద ప్రాప్యః పారోంతో యస్య సః- పారతీరకర్మసమాప్తావితిధాతుః- తపోదీర్ఘేణ కాలేన ప్రాప్యస్స్యాత్తత్రాహ- పరః పరేభ్య ఇతి- పరేభ్య ఆకాశాదిభ్యోపి పరః అనంత ఇత్యర్థః॥ శ్రు ॥ మహతో మహీయానితి శ్రుతేః- అతఏవ పరమార్థరూపీ సత్యరూపః- యద్వా- అర్థః ప్రయోజనం పరమపురుషార్థః పరమానందస్స ఏవ రూపీ మూర్తిర్యస్య- అయం పురుషోత్తమ ఇత్యర్థః- నను తస్యాదృష్టత్వే కథం పరమపురుషార్థస్వరూపతా కథం వాసోధ్వనః పారమాప్నోతీతి శ్రుతిస్తత్రాహ- సబ్రహ్మపారః బ్రహ్మ వేదస్తపో వా తత్సహితాస్తన్నిష్ఠాస్స బ్రహ్మాణస్తేషాం పారః ప్రాప్యః పుంశక్యః- తత్కుత ఇత్యత ఆహ- పరపారభూతః పరస్యానాత్మప్రపంచస్య పారభూతోవధిరూపః- తద్ధేతుః పరః పరాణామపీతి- ఆత్మాఖ్యాపాదాత్మత్వే న ప్రతీతానామింద్రియాదీనాం పరః నిరుపాధిః పరమాత్మా॥ శ్రు ॥ ఇంద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరమిత్యుపక్రమ్య పురుషాన్న పరం కించిత్సాకాష్ఠా సాపరాగతిరితి శ్రుతేః- అయంభావః- గ్రామాదివద్గత్యాతత్ప్రాప్తిః దురంతసంసారపారత్వాత్, అపారపారత్వాత్ అనంతత్వాచ్చ అజ్ఞైస్తు న ప్రాప్యేత- కింత్వజానతాం అతిదూరీభూతోపి తపోవిశుద్ధచిత్తైర్వేదోత్పన్నజ్ఞానేన కృతానాత్మప్రపంచాపవాదతః ప్రాప్తుం శక్య ఇతి అతఏవోపాధిపరిచ్ఛేదాభావాన్నిరంకుశాచింత్యపారమైశ్వర్యేణ- పారపారః- పారశ్చాసౌ పారశ్చేతిసమాసః- పృపాలనపూరణయోరితిధాతోః పారఇతి రూపం- స్వభక్తానాం పాలనాత్పారః అపేక్షితైర్వరైః పూరణంచ పార ఇతి ద్వితీయ పారశబ్దస్యార్థః- యద్వా- పారాః పాలకాః పూరకాశ్చయే ఇంద్రబ్రహ్మాదయః తేషామపిపాలకః పూరకశ్చేత్యర్థః॥ ౫౫ ॥ తదేవం విశుద్ధరూపేణస్తుత్వాసార్వాత్మ్యేన స్తౌతి॥ సకారణమితి॥ కారణత ఇతి పంచమ్యర్థే తసిః- విష్ణుః కారణస్యాపి కారణం- త

కారణమాలాసవిష్ణుః - కారణత స్తతోపి - కారణమిత్యనుషంగః - భూతాని- తస్యాపి హేతుఃతన్మాత్రాణి- పరహేతు హేతుః - పరోహంకారః తద్ధేతుర్మహాన్ తద్ధేతుః ప్రకృతిరితి - ఏవంమహదాదిదేహాంతకార్యేషుచ మహదాదికార్యమాలాపిస ఏవేత్యర్థః - అనైనోపాదానత్వముక్తం - రక్షకత్వమాహ - సహేతి - సఇతిపదచ్ఛేదః - సఏవతత్ర క్రియారూపైస్తత్తత్కర్తృరూపైరాత్మీయైరిత్థంభూతస్సర్వమవతి - హేతి ప్రసిద్ధౌ - అథవా - సహకర్మభిఃకర్మసహితైస్తత్తత్కర్తృరూపైః॥ ౫౮॥ బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మాప్రభుః వేదనిర్వాహకః - సబ్రహ్మాభూరితిపాఠే బ్రహ్మణి వేదే ప్రతిపాద్యత్వేనావిర్భవతీత్యర్థః - బ్రహ్మసః వేదశ్చసః - సర్వభూతః అన్యదపి వేదాంగాదిరూపంశబ్దజాతం సఏవ - ప్రకృతసజాతీయవిశేషపరాన్ శబ్దాన్ హిసర్వశబ్దః - శబ్దమూర్తిధరస్యైతదితిహివక్ష్యతి - బ్రహ్మా - ద్వైబ్రహ్మణీవేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరంచయత్ ఇతి - అథవా ప్రమాణంజ్ఞానద్వయంతదప్యసౌ - యద్వా బ్రహ్మణఃవేదద్రష్టుఃవిరించస్య తత్ప్రజానాంవేదార్థస్మర్తౄణాంమన్వాదీనాంచపతిః - పరస్వరూపమాహ - బ్రహ్మావ్యయమితి- బ్రహ్మావ్యయమితిచపాఠః - అవ్యయత్వాద్వినాప్రధానాద్వ్యావృత్తిః - అజత్వేనబద్ధాత్ - తస్యకర్మాధీనశరీరగ్రహణలక్షణజన్మవత్త్వాత్ - నిత్యమజమితిము

రశేషైరవతీహసర్వమ్॥ ౫౮॥ బ్రహ్మాప్రభుర్బ్రహ్మ ససర్వభూతో బ్రహ్మా ప్రజానాంపతిరచ్యుతో

స్యాపికారణమిత్యేవం చరాచరకారణం - బ్రహ్మాండమారభ్య మూలకారణపర్యంతకారణమాలాత్మకః - యథోక్తం బ్రహ్మస్తుతౌ॥ శ్లో॥ కారణంకారణస్యాపి తస్యకారణకారణమిత్యాది - కార్యేషుచైవమిత్యనేన ప్రకృతికార్య మహత్తత్త్వమారభ్య చరమకార్యపర్యంత కార్యమాలాత్మకోవిష్ణురేవేత్యుక్తం - తదేవం సృష్టిక్రియాయాముపాదానకారణత్వేనసార్వాత్మ్యముక్త్వా పాలనక్రియాయాం పాల్యకర్మరూపతయా తత్కర్తృతయాచసార్వాత్మ్యమాహ - సఇతి- హఇతినిపాతోవధారణార్థః - సవిష్ణురేవకర్మరూపైఃపాలనీయైస్తత్పాలకైశ్చ కర్తృరూపైరశేషైస్స్వకీయైరుపలక్షితస్సర్వమవతి- యద్వా - అశేషైఃకర్మకర్తృరూపైస్స్వైనమితికర్మకర్తృరూపమాలాంతరాత్మత్వాదేః - తత్ర కర్తురీప్సితతమంకర్మేతికర్తుః క్రియయాగ్రామంగమనాదికరణికయాభావనాఖ్యయాయదీప్సితతమం తదేవముఖ్యంకర్మాత్రగృహ్యతే - గ్రామాదేస్తయాధాత్వర్థకర్మతైవ - నభావనాకర్మతా - అతఏవ ఆస్తేశేత ఇత్యాదిషు అకర్మకేష్వపి ప్రత్యయాంశేభావనాప్రతీతిభావ్యం వినాభావాచ్చసుఖకామ ఆసీతస్వాస్థ్యకామశ్శయీతేత్యాది ప్రయోగాచ్చాసనేన సుఖంభావయేదిత్యేవమాదివచనవ్యక్తౌసుఖాదేర్భావనాకర్మత్వమభ్యుపగమ్యతే - తదుక్తంభాట్టైః॥ శ్లో॥ అస్త్యాదావపికర్త్రంశే భావ్యస్యైవహిభావనా। అన్యత్రాశేషభావాత్తునతథాసాప్రకాశత ఇతి॥ యద్యేవమకర్మకేష్వపి భావ్యంస్యాత్ - కస్తర్హిసకర్మకాకర్మకయోర్భేద ఇత్యాశంక్యపరిహారశ్చోక్తః॥ శ్లో॥ సాక్షాదవ్యభిచారేణ ధాత్వర్థోయత్రకర్మభాక్। సకర్మకస్సధాతుస్స్యాత్ పారంపర్యేత్వకర్మక ఇతి॥ అతోత్రకర్మశబ్దేనేప్సితతమసుఖవాచివా మానుషానందమారభ్య బ్రహ్మానందపర్యంతపురుషార్థమాలారూపోవిష్ణురేవ - కర్తృశబ్దేనతత్సాధకమానుషమనుష్యగంధర్వదేవగంధర్వాదిరూపేణాత్యంతికప్రళయాఖ్యానంతానందపురుషార్థసాధకోపి విష్ణురేవేత్యుక్తం - తదేవం కార్యకారణకర్మరూపైస్సృష్టిప్రళయక్రియాప్రతియోగిభిస్తత్సంబంధి సార్వాత్మ్యముక్తం - తైరేవరూపైః పాలనక్రియాప్రతియోగిభిః తత్సంబంధిసార్వాత్మ్యమాహ - అశేషైరితైరుపాయైస్సవిష్ణుస్సర్వమవతీతి। ౫౮। ననుయదిశుద్ధం బ్రహ్మైవాసౌవిష్ణుస్తర్హికథమశేషైః రూపైరవతీత్యుచ్యతే- అథసర్వాత్మకస్తర్హిసర్వభావవికారప్రాప్తైః కుతోత్రశుద్ధతేత్యాశంక్యాహ॥ బ్రహ్మేతి॥ సవిష్ణుశ్శుద్ధం బ్రహ్మైవసర్వ సర్వభూతశ్చ- బ్రహ్మైవసర్వభూతానాం పతిశ్చపాలకః - నతుస్వరూపప్రచ్యుత్యా- యతోసావచ్యుతఃప్రసిద్ధః- అతస్సవిష్ణుర్వ్యాపనశీలస్సర్వాత్మకోపిసన్నక్షరంధ్రువంనిత్యమజమపక్షయాద్యైరసంగి అపక్షయవృద్ధిపరిణామసంగరహితంచ బ్రహ్మైవాచింత్యస్వాధీనమా

త్తాద్వ్యావృత్తిః - తస్య కదాచిజ్జన్మవత్త్వాత్ ॥ ౫౭ ॥ ఏవముక్తస్య బ్రహ్మగుణజాతస్య అనుక్తస్య చ సౌలభ్యాదేః అవతారే పౌష్కల్యం సూచయన్ శపథం కరోతి ॥ బ్రహ్మాక్షరమితి ॥ అసావితి పురుషోత్తమాఖ్యా ద్రౌ పురస్థితం పురుషోత్తమమజం భగవంతమంగుళ్యా నిర్దిశ్యాహ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ఇయం చేతి ॥ ఏతస్యాః కథనే నః కార్యగౌరవం యత్నగౌరవం - వః సుపుత్రత్వాదిఫలదం - కార్యం గౌరవమితి పాఠే యుష్మాభిర్గౌరవం కర్తవ్యమితి ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ భగవన్నితి ॥ విఫలా వైఫల్యమపుత్రత్వాది ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ వంశానామితి ॥ సూతిః సంతానః ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥

సా । బ్రహ్మాక్షరం నిత్యమజం స విష్ణురపక్షయాద్యైరఖిలైరసంగి ॥ ౫౭ ॥ బ్రహ్మాక్షరమజం నిత్యం యదాసౌ పురుషోత్తమః । తదా రాగాదయో దోషాః ప్రయాంతు ప్రశమం మమ ॥ ౫౮ ॥ సోమః ॥ ఏతద్బ్రహ్మపరాఖ్యం వై సంస్తవం పరమం జపన్ । అవాప పరమాం సిద్ధిం స సమారాధ్య కేశవమ్ ॥ ౫౯ ॥ (ఇమం స్తవం యః పఠతి శృణుయాద్వాపి నిత్యశః । స కామదోషైరఖిలైర్ముక్తః ప్రాప్నోతి వాంఛితమ్ ॥) ఇయం చ మారిషా పూర్వమాసీద్యా తాం బ్రవీమి వః । కార్యగౌరవమేతస్యాః కథనే ఫలదాయి వః ॥ ౬౦ ॥ అపుత్రా ప్రాగియం విష్ణుం మృతే భర్తరి సత్తమాః । భూపపత్నీ మహాభాగా తోషయామాస భక్తితః ॥ ౬౧ ॥ తయారాధితో విష్ణుః ప్రాహ ప్రత్యక్షతాం గతః । వరం వృణీష్వేతి శుభాం సా చ ప్రాహాత్మవాంఛితమ్ ॥ ౬౨ ॥ భగవన్ బాలవైధవ్యాద్వృథాజన్మాహమీదృశీ । మందభాగ్యా సముద్భూతా విఫలా చ జగత్పతే ॥ ౬౩ ॥ భవంతు పతయః శ్లాఘ్యా మమ జన్మని జన్మని । త్వత్ప్రసాదాత్తథా పుత్రః ప్రజాపతిసమోఽస్తు మే ॥ ౬౪ ॥ రూపసంపత్సమాయుక్తా సర్వస్య ప్రియదర్శనా । అయోనిజా చ జాయేయం త్వత్ప్రసాదాదధోక్షజ ॥ ౬౫ ॥ సోమః ॥ తయైవముక్తో దేవేశో హృషీకేశ ఉవాచ తామ్ । ప్రణామనమ్రాముత్థాప్య వరదః సముపస్థితః ॥ ౬౬ ॥ దేవః ॥ భవిష్యంతి మహావీర్యా అన్యస్మిన్నేవ జన్మని । ప్రఖ్యాతోదారకర్మాణో భవత్యాః పతయో దశ ॥ ౬౭ ॥ పుత్రం చ సుమహాత్మానమతివీర్యపరాక్రమమ్ । ప్రజాపతిగుణైర్యుక్తం త్వమేవాప్స్యసి శోభనే ॥ ౬౮ ॥ వంశానాం తస్య కర్తృత్వం జగత్యస్మిన్ భవిష్యతి । త్రైలోక్యమఖిలా సూతిస్తస్య చాపూరయిష్యతి ॥ ౬౯ ॥ త్వం చాప్యయోనిజా సాధ్వీ రూపౌదార్యగుణాన్వితా । మనఃప్రీతికరీ నౄణాం మత్ప్రసాదాద్భవిష్యసి ॥ ౭౦ ॥ ఇత్యుక్త్వాంతర్దధే దేవస్తాం విలోలవిలోచ-

యయా సర్వాత్మతయా స వివర్తతే - అతో నాయం విరోధ ఇతి భావః ॥ ౫౭ ॥ ఉక్తం తత్త్వమనుస్మరన్ దోషోపశమం ప్రార్థయతే ॥ బ్రహ్మాక్షరమితి ॥ యదా నిర్వికారం బ్రహ్మైవాసౌ పురుషోత్తమః - తదా తదనుస్మరణేన తత్ప్రసాదాత్తత్స్వరూపావిర్భావాచ్చ - మమ రాగాదయః రాగ ఆదిః కారణం యేషాం క్రియాలోపయోగభంగాదిదోషాణాం తే - సర్వదోషాః ప్రశమం ప్రకర్షేణ శమం ప్రయాంతు ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ఇదానీమస్యా బహుపతిత్వం భగవత్ప్రసాదీకృతమితి - నాస్యా యుష్మాకం వా కశ్చిద్దోష ఇతి వక్తుమాహ ॥ ఇయం చేత్యాదినా ॥ ఇయం చేతి ॥ కార్యగౌరవం సత్పుత్రలాభాఖ్యం - ఏతస్యాః కథనే సతి - వో యుష్మాకం ఫలదాయి వంశవిస్తారాఖ్యఫలం భవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥ అపుత్రేతి ॥ ప్రాక్ ప్రథమజన్మని భూపస్య పత్నీయం - తస్మిన్ భర్తరి మృతే సతి - విష్ణుం తోషయామాసేత్యన్వయః ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ భగవన్నితి ॥ వృథైవ జన్మ యస్యాః సా వృథాజన్మా - విఫలా అపుత్రా ॥ ౬౩ ॥ భవంత్వితి ॥ శ్లాఘ్యాః ప్రఖ్యాతకర్మాణః ॥ ౬౪ ॥ రూపేతి ॥ రూపేణ సంపదా చ సమాయుక్తా ॥ ౬౫ ॥ తయేతి ॥ ప్రణామేన నమ్రాం - జన్మభేదేన తయా బహుపతిప్రార్థనే కృతేఽపి - స్వభక్తానాం పునః పునర్జన్మాసహమానో విష్ణురేకస్మిన్నేవ జన్మని తం వరం దదౌ ॥ ౬౬ ॥ తదాహ దేవః ॥ భవిష్యంతీతి ॥ అన్యస్మిన్ననంతర ఏవ జన్మని ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ వంశానామితి ॥ సూతిస్సంతతిః ॥ ౬౯ ॥ త్వం-

౭౧| ౭౨| ౭౩| స ఇతి|| సృష్ట్యర్థమిత్యస్య యః పూర్వం బ్రహ్మణోఽభవదితి పూర్వశ్లోకేనాన్వయః|| ౭౪| ౭౫|| స సృష్ట్వేతి|| చరాచరాదిరూపాన్ పుత్రాన్ మనసా సృష్ట్వా| ౭౬| దదావితి|| పశ్చాదుత్పన్నానాం హర్యశ్వాదిపుత్రనాశాదూర్ధ్వం - కాలస్య నయనే గ్రహచారాదివిషయత్వేన స్వభ్రమణేన చ జ్ఞాపనే నియుక్తాః అశ్విన్యాదితారాః|| ౭౭| ౭౮ తత ఇతి|| పూర్వేషాం దక్షాత్పూర్వేషాం| ౭౯| ౮౦| ౮౧| ఉత్పత్తిరితి|| నిత్యః ప్రవాహరూపేణ| ౮౨| యుగే యుగ ఇతి|| యుజ్యంతే యస్మిన్ సర్వే గ్రహాః ఏకస్థానం యాంతీతి వ్యుత్పత్త్యా గ్రహయుగం కల్ప ఇతి జ్యోతిష ప్రసిద్ధేశ్చ కల్పమన్వంతరాదికాలోఽత్ర యుగం - పురాణాంతరే దక్షస్య స్వాయంభువే మన్వంతరే జాతస్య పునశ్చాక్షుషే జన్మప్రసిద్ధేః కల్ప

నామ్| సా చేయం మారిషా జాతా యుష్మత్పత్నీ నృపాత్మజాః| ౭౧| శ్రీపరాశరః|| తతస్సోమస్య వచనాజ్జగృహుస్తే ప్రచేతసః| సంహృత్య కోపం వృక్షేభ్యః పత్నీం ధర్మేణ మారిషామ్| ౭౨| దశభ్యస్తు ప్రచేతోభ్యో మారిషాయాం ప్రజాపతిః| దక్షో జజ్ఞే మహాభాగో యః పూర్వం బ్రహ్మణోఽభవత్| ౭౩| స తు దక్షో మహాభాగస్సృష్ట్యర్థం సుమహామతే| పుత్రానుత్పాదయామాస ప్రజాసృష్ట్యర్థమాత్మనః|| ౭౪| అవరాంశ్చ వరాంశ్చైవ ద్విపదోఽథ చతుష్పదః| ఆదేశం బ్రహ్మణః కుర్వన్ సృష్ట్యర్థం సమవస్థితః|| ౭౫| స సృష్ట్వా మనసా దక్షః పంచాశదసృజత్ స్త్రియః|| ౭౬| దదౌ స దశ ధర్మాయ కశ్యపాయ త్రయోదశ| కాలస్య నయనే యుక్తాస్సప్తవింశతిమిందవే| ౭౭| తాసు దేవాస్తథా దైత్యా నాగా గావస్తథా ఖగాః| గంధర్వాప్సరసశ్చైవ దానవాద్యాశ్చ జజ్ఞిరే| ౭౮| తతః ప్రభృతి మైత్రేయ ప్రజా మైథునసంభవాః| సంకల్పాద్దర్శనాత్ స్పర్శాత్పూర్వేషామభవన్ ప్రజాః|| తపోవిశేషైస్సిద్ధానాం తదాత్యంతతపస్వినామ్| ౭౯| మైత్రేయః|| అంగుష్ఠాద్దక్షిణాద్దక్షః పూర్వం జాతశ్శ్రుతో మయా| కథం ప్రాచేతసో భూయస్సంభూతో మహామునే| ౮౦| ఏష మే సంశయో బ్రహ్మన్ సుమహాన్ హృది వర్తతే| యద్దౌహిత్రశ్చ సోమస్య పునశ్శ్వశురతాం గతః| ౮౧| శ్రీపరాశరః|| ఉత్పత్తిశ్చ నిరోధశ్చ నిత్యౌ భూతేషు సత్తమ| ఋషయోఽత్ర న ముహ్యంతి యే చాన్యే దివ్యచక్షుషః|| ౮౨| యుగే యుగే భవంత్యేతే దక్షాద్యా మునిసత్తమ| పునశ్చైవ నిరుధ్యంతే విద్వాంస్తత్ర న ముహ్యతి| ౮౩| కానిష్ఠ్యం జ్యైష్ఠ్యమప్యే

చేతి|| సాధ్వీ పతివ్రతా| ౭౦| ౭౧| ౭౨| దశభ్య ఇతి|| యః పూర్వం బ్రహ్మణః పుత్రోఽభవత్ స దక్షో మారిషాయాం జజ్ఞే| ౭౩| స ఇతి|| సృష్ట్యర్థం ప్రాజాపత్యసృష్టివృద్ధ్యర్థం - ఆత్మనః ప్రజాసృష్ట్యర్థం సంతానార్థం| ౭౪| అవరానితి|| అవరాన్ నీచాన్ వరాన్ శ్రేష్ఠాన్ - అవరాంశ్చ వరాంశ్చైవేతి వా పాఠః|| ౭౫|| పశ్చాత్ హర్యశ్వాదిపుత్రనాశానంతరం స్త్రియః కన్యాసృష్టిమసృజత్ | ౭౬ | తాసాం మధ్యే పంచాశత్కన్యానాం వివాహం వంశాంశ్చ ప్రదర్శనార్థముపక్షిపతి - దదావిత్యాదిద్వాభ్యాం| దదావితి | కాలస్య నయనే పరివర్తనే యుక్తా నియుక్తాః కృత్తికాద్యాః - తదుక్తం|| శ్లో|| కృత్తికాదీని నక్షత్రాణీందోః పత్న్యస్తు భారతేతి| ౭౭| ౭౮| తత ఇతి|| తతః ప్రభృతి తతో దక్షాత్ప్రభృతి - దక్షాత్పూర్వేషాం సంకల్పాదిమాత్రాత్ ప్రజా అభవన్ - యద్యపి ప్రాచేతసాద్దక్షాత్పూర్వమపి మైథునసృష్టిరస్త్యేవ - తథాపి బాహుళ్యాత్ప్రాధాన్యాచ్చైతదుచ్యత ఇత్యవిరోధః|| ౭౯| ౮౦| ఏష ఇతి|| సోమదుహితుర్మారిషాయాః పుత్రత్వాత్సోమస్య దౌహిత్రః పునశ్చ సప్తవింశతికన్యా ఇందవే దదావిత్యుక్తేశ్శ్వశురతాం చ గత ఇతి - అత ఏష మే సంశయ ఇత్యర్థః - యద్దౌహిత్రస్యేతి పాఠే దక్షకన్యాయామనసూయాయామత్రేస్సోమోత్పత్తేర్దక్షస్య దౌహిత్రస్సోమస్తస్య దక్షశ్శ్వశురతాం పునర్గతః కథమితి| ౮౧ | ఉత్పత్తిరితి|| నిత్యః ప్రవాహరూపేణావిచ్ఛిన్నః|| ౮౨| యుగే యుగ ఇతి|| భవంతి సుప్తప్రబుద్ధవదుద్భవంతి - నిరుధ్యంతే సుప్తవల్లీయంత ఇత్యర్థః - యుగే యుగ ఇతి - యుజ్యంతే యస్మిన్ గ్రహా ఏకస్థానం యాంతీతి యుగం అత్ర కల్పమన్వంతరాదిః కాలః|| ౮౩ | స్వా

వాసిష్ఠభృగ్వాదిప్రజేశ్వరాంతర్గతత్వాచ్చ। ౮౩। ౮౪। ౮౫। ౮౬। ౮౭। ౮౮। ౮౯। ౯౦। ౯౧। ౯౨। ౯౩।
ఊర్ధ్వమితి॥ యథాప్రతిహతాగతిరిత్యత్ర అప్రతిహతేతి పదచ్ఛేదః। ౯౪। ౯౫। ౯౬। ౯౭। ౯౮। ౯౯।

షాంపూర్వంనాభూద్ద్విజోత్తమ। తపఏవగరీయోఽభూత్ప్రభావశ్చైవకారణమ్॥ ౮౪ ॥ మైత్రేయః॥ దేవానాందానవానాంచగంధర్వోరగరక్షసామ్। ఉత్పత్తింవిస్తరేణేహమమబ్రహ్మన్ప్రకీర్తయ॥ ౮౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ప్రజాస్సృజేతివ్యాదిష్టఃపూర్వందక్షస్స్వయంభువా। యథాససర్జభూతానితథాశృణుమహామతే॥ ౮౬॥ మనసాత్వేవభూతానిపూర్వందక్షోఽసృజత్తదా। దేవానృషీన్సగంధర్వానసురాన్పన్నగాంస్తథా॥ ౮౭॥ యదాస్యసృజ్యమానస్యనవ్యవర్ధంతతాఃప్రజాః। తతస్సంచింత్యసమునిఃసృష్టిహేతోఃప్రజాపతిః॥ ౮౮॥ మైథునేనైవధర్మేణసిసృక్షుర్వివిధాఃప్రజాః। అసిక్నీముపయేమేసవీరణస్యప్రజాపతేః॥ సుతాంసుతపసాయుక్తాంమహతీంలోకధారిణీమ్॥ ౮౯॥ అథపుత్రసహస్రాణివైరణ్యాంపంచవీర్యవాన్। అసిక్న్యాంజనయామాససర్గహేతోఃప్రజాపతిః॥ ౯౦॥ తాన్దృష్ట్వానారదోవిప్రసంవివర్ధయిషూన్ప్రజాః। సంగమ్యప్రియసంవాదోదేవర్షిరిదమబ్రవీత్॥ ౯౧ హేహర్యశ్వామహావీర్యాఃప్రజాయూయంకరిష్యథ। ఈదృశోలక్ష్యతేయత్నోభవతాంశ్రూయతామిదమ్॥ ౯౨ ॥ బాలిశాబతయూయంయేనాస్యాజానీథవైభువః। అంతరూర్ధ్వమధశ్చైవకథంస్రక్ష్యథవైప్రజాః॥ ౯౩॥ ఊర్ధ్వంతిర్యగధశ్చైవయథాప్రతిహతాగతిః। తథాకస్మాద్భువోనాంతంసర్వేద్రక్ష్యథబాలిశాః॥ ౯౪ ॥ తేతుతద్వచనంశ్రుత్వాప్రయాతాస్సర్వతోదిశమ్। అద్యాపిననివర్తంతేసముద్రేభ్యఇవాపగాః॥ ౯౫॥ హర్యశ్వేష్వథనష్టేషుదక్షఃప్రాచేతసఃపునః। వైరణ్యామథపుత్రాణాంసహస్రమసృజత్ప్రభుః॥ ౯౬॥ వివర్ధయిషవస్తేతుశబలాశ్వాఃప్రజాఃపునః। పూర్వోక్తంవచనంబ్రహ్మన్నారదేనప్రచోదితాః॥ ౯౭॥ అన్యోన్యమూచుస్తేసర్వేసమ్యగాహమహామునిః। భ్రా

యంభువమన్వంతరే జాతస్య దక్షస్య పునశ్చాక్షుషమన్వంతరే ప్రచేతోభ్యో జన్మప్రసిద్ధేః - న చాత్యంతకనిష్ఠస్యైశ్వర్యే పూజ్యపూజావ్యతిక్రమ ఆశంకనీయ ఇత్యాహ॥ కానిష్ఠ్యమితి॥ గరీయోగురుతరం తపశ్చ ప్రభావశ్చ జ్యైష్ఠ్యకారణం ముఖ్యాత్ - నతు వయోమాత్రమిత్యర్థః॥ ౮౪॥ దక్షసృష్టిం విస్తరేణ జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి॥ దేవానామితి॥ ఇహాస్మిన్ ప్రాచేతసే దక్షే దేవాదీనాముత్పత్తిః తాం విస్తరేణ ప్రకీర్తయేత్యర్థః॥ ౮౫॥౮౬॥౮౭॥౮౮॥౮౯॥౯౦॥ తానితి॥ ప్రజాస్సంవివర్ధయిషూనిచ్ఛతస్తాన్ దృష్ట్వాభిసంగమ్య అబ్రవీత్॥ ౯౧॥ ౯౨॥ బాలిశా ఇతి॥ బాలిశా బతేత్యాదేరయం వాస్తవార్థః - బతేతి ఖేదే - తేషాం తత్త్వవిమర్శనం వినా ప్రజాసృష్ట్యాదిక్లేశప్రాప్తేః - అహో యూయం బాలిశా అజ్ఞాః - యతోఽస్యా భువస్సంసారాంకురప్రసవక్షేత్రస్య లింగశరీరస్యాధః ఉపక్రమం మూర్ధ్వమవసానం అంతర్మధ్యం చ న జానీథ- అతో మోక్షమార్గానభిజ్ఞాత్వా కథం ప్రజాస్స్రక్ష్యథ- వ్యర్థసంసారకారకం ప్రజాసర్గం కిమితి కరిష్యథ॥ ౯౩॥ యూయం చ విశుద్ధబుద్ధిత్వాత్తత్త్వజ్ఞానాధికారిణ ఏవేత్యాహ॥ ఊర్ధ్వమితి॥ ఊర్ధ్వం తిర్యగధశ్చ సర్వతస్తత్త్వవిచారే యథేదానీం సృజనమని యుష్మాకం గతిః బుద్ధిరప్రతిహతా వర్తతే- తథా కస్మాద్భువో లింగశరీరస్యాంతం న ద్రక్ష్యథ - లింగభాగపర్యంతే తత్త్వజ్ఞానే కిమితి యత్నం న కరిష్యథేత్యర్థః - తదుక్తం పంచమస్కంధే - నారదోక్తవివరణే॥ శ్లో॥ ఋషభ క్షేత్రం జీవసంజ్ఞం యదనాదినిబంధనం। అదృష్ట్వా తస్య నిర్వాణం కిమసత్కర్మభిర్భవేదిత్యాది॥ ౯౪॥ తే త్వితి॥ సర్వతో దిశం ప్రయాతాః తత్త్వజ్ఞతయా సర్వాసు దిక్షు స్వైరం వ్యచరన్ తపశ్చ ముక్తాశ్చ - నాద్యాపి నివర్తంతే॥ ౯౫॥ హర్యశ్వేష్వితి॥ నష్టేషు యత్ర క్వాపి గతేషు॥ ౯౬॥ వివర్ధయిషవ ఇతి॥ పూర్వోక్తం బాలిశేత్యాది వచనం ప్రచోదితాః ప్రేరితాస్సంతః॥ ౯౭॥ అన్యోన్యమితి॥ అన్యో

౧౦౦॥ తానితి॥ శ్లో॥ శబలాశ్వేషు నష్టేషు దక్షః క్రుద్ధోఽశపద్ద్విజాః। నారదం నాశమేహీతి గర్భవాసం వసేతి చ॥ తతో దక్షస్సుతాం ప్రాదాత్ ప్రియాం వై పరమేష్ఠినే। తస్మాత్స నారదో జజ్ఞే భూయశ్శాపభయాదృషిరితి॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ దదావితి॥ దాక్షాయణీనాం సంజ్ఞావంశౌ విస్తరేణ వక్తుం దదావిత్యనువాదః - సప్తవింశతీతి సులుక్। ౧౦౩। ౧౦౪। అరుంధతీతి॥ ఏతా అరుంధత్యాదయః ప్రాచేతసస్య దక్షస్య సుతా దశ ధర్మపత్న్యః - పూర్వోక్తాః శ్రద్ధాద్యాస్త్రయోదశ తు స్వాయంభువస్య దక్షస్యేత్యవిరోధః। ౧౦౫। ౧౦౬। లంఘాయా ఇతి॥ నాగవీథిః దేవయానోత్తరవీథిః। ౧౦౭। ౧౦౮। ఏషాం ధర్మపుత్రాణాం మధ్యే వసుపుత్రా ఆపాదయోఽష్టౌ త్రయస్త్రింశద్దేవాంతఃపాతిత్వేన ప్రసిద్ధా ఇత్యాహ॥ యేత్వితి॥ అనేకవసుప్రాణాః అనేకం వసు ధనం రశ్మిర్వా ప్రాణో బలం యేషాం

త్వానాం పదవీం చైవ గంతవ్యా నాత్ర సంశయః॥ ౯౮॥ జ్ఞాత్వా ప్రమాణం పృథ్వ్యాశ్చ ప్రజాస్స్రక్ష్యామహే తతః। తేఽపి తేనైవ మార్గేణ ప్రయాతాస్సర్వతోదిశమ్॥ అద్యాపి న నివర్తంతే సముద్రేభ్య ఇవాపగాః॥ ౯౯। తతః ప్రభృతి వై భ్రాతా భ్రాతురన్వేషణే ద్విజ। ప్రయాతో నశ్యతి తథా తన్న కార్యం విజానతా॥ ౧౦౦। తాంశ్చాపి నష్టాన్విజ్ఞాయ పుత్రాన్దక్షః ప్రజాపతిః। క్రోధం చక్రే మహాభాగో నారదం తం శశాప చ॥ ౧౦౧॥ సర్గకామస్తతో విద్వాన్స మైత్రేయ ప్రజాపతిః। షష్టిం దక్షోఽసృజత్కన్యా వైరణ్యామితి నః శ్రుతమ్॥ ౧౦౨। దదౌ స దశ ధర్మాయ కాశ్యపాయ త్రయోదశ। సప్తవింశతి సోమాయ చతస్రోఽరిష్టనేమినే॥ ౧౦౩॥ ద్వే చైవ బహుపుత్రాయ ద్వే చైవాంగిరసే తథా। ద్వే కృశాశ్వాయ విదుషే తాసాం నామాని మే శృణు॥ ౧౦౪। అరుంధతీ వసుర్జామీ లంఘా భానుర్మరుద్వతీ। సంకల్పా చ ముహూర్తా చ సాధ్యా విశ్వా చ భామినీ॥ ధర్మపత్న్యో దశ త్వేతాస్తాస్వపత్యాని మే శృణు॥ ౧౦౫। విశ్వేదేవాస్తు విశ్వాయాస్సాధ్యా సాధ్యాన్వ్యజాయత। మరుత్వత్యాం మరుత్వంతో వసోస్తు వసవస్స్మృతాః॥ ముహూర్తాస్తు ముహూర్తాయాం జాతా భానోస్తు భానవః॥ ౧౦౬। లంఘాయాస్తు సుతో ఘోషో నాగవీథిస్తు జామిజః॥ ౧౦౭॥ పృథివీవిషయం సర్వమరుంధత్యామజాయత। సంకల్పాయాంతు సర్వాత్మా జజ్ఞే సంకల్ప ఏవ చ। ౧౦౮॥ యేత్వనేకవసుప్రాణా దేవా జ్యోతిఃపురోగ

వ్యమూచుః - భ్రాతృత్వానాం జ్యేష్ఠానాం గురూణాం పదవీ మోక్షమార్గః॥ ౯౮॥ జ్ఞాత్వేతి॥ పృథివ్యాః ప్రమాణం లింగశరీరావసానం జ్ఞాత్వా - తతః పశ్చాత్పిత్రాజ్ఞప్తా అనేన లోకసంగ్రహార్థం ప్రజాస్స్రక్ష్యామహ ఇతి వాక్యస్తవార్థః - కథారూపార్థః స్పష్ట ఏవ॥ ౯౯॥ తదభిప్రాయేణాహ॥ తతః ప్రభృతీతి॥ నశ్యత్యదర్శనం యాతి॥ ౧౦౦॥ తానితి॥ నారదశాపశ్చ భాగవతోక్తః॥ శ్లో॥ తస్మాల్లోకేషు తే మూఢ న భవేద్భ్రమతః పదమితి॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ఇదానీముక్తానువాదపూర్వకం సర్వాసాం దక్షకన్యానాం వంశాన్వక్తుమాహ - దదావిత్యాదినా॥ దదావితి॥ సప్తవింశతీతి ద్వితీయాలోప ఆర్షః - పూర్వోక్తాః శ్రద్ధాద్యాస్త్రయోదశ॥ ౧౦౩। ౧౦౪। అరుంధతీతి॥ ధర్మపత్న్యః ధర్మస్య పత్న్యస్స్వాయంభువస్య దక్షస్య కన్యాః ఏతాః కన్యాస్త్వరుంధత్యా సహ ప్రాచేతసస్య దక్షస్యేత్యవిరోధః॥ ౧౦౫॥ ముహూర్తా ఇతి॥ ముహూర్తాః - ముహూర్తాభిమానినో దేవాః॥ ౧౦౬॥ లంఘాయా ఇతి॥ ఘోషస్తదభిమానీ దేవః - నాగవీథిః దేవయానోత్తరవీథ్యభిమానినీ దేవతా॥ ౧౦౭॥ పృథివీతి॥ పృథివ్యేవ విషయం స్థానం యస్య చరాచరస్య ప్రాణిజాతస్య తత్సర్వం - సర్వాత్మా సర్వవస్తువిషయః॥ ౧౦౮॥ వసూనాం స్థానాం నామపూర్వకం వంశాన్వక్తుమాహ - యేత్విత్యాదినా విశ్వరూపో మహాతపా ఇత్యంతేన॥ యేత్వితి॥ అనేకం నానావిధం వసు తేజస్తదేవ ప్రాణో బలం యేషాం తే - అనేకవసుప్రాణా ఇతి వసూనాం నామనిరుక్త్యర్థముక్తం.

తే - జ్యోతిఃపురోగమాః అగ్నిముఖ్యాః వసూనాముక్తిః పావక ఇతిస్మృతేః॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ సోమస్యేతి॥ యోనవచనో జనో వర్చస్వీ జాయతే సవర్చోఽధిదైవతం॥ ౧౧౨॥ ధర్మస్యేతి॥ మనోహరాయాః ధర్మాదితి శేషః॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ అగ్నిపుత్ర ఇతి॥ అగ్నిపుత్రః ప్రావణమగ్నేః పుత్రః - యద్వా తస్య కుమారస్య ఇంద్రాహతపృష్ఠదేశాజ్జాతో నైగమేషః - శాఖవిశాఖౌ స్కందస్యైవ॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ బృహస్పతేరితి॥ అసక్తావిరక్తా॥ ౧౧౮॥ విశ్వకర్మేతి॥ తస్యాం విశ్వకర్మా॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ అజైకపాదితి॥ అజైకపాదాది రుద్రచతుష్కంచ తస్యాం ప్రభాసభార్యాయామేవ జజ్ఞే విశ్వరూపాంతో త్వష్టుసంతానః॥ ౧౨౧॥ ఏవం రుద్రప్రసంగాత్ ప్రాగుక్తాన్ బ్రహ్మపుత్రాన్ నీలలోహితాంశాన్ రుద్రాన్ హరాదినామభిర్నిర్దిశతి॥ హరశ్చేతి॥ అథవా ప్రభాసభార్యాసూనవస్త్రయో రుద్రాః - త్వష్టృసూనవోఽష్టౌ తదన్వయే పరిశిష్టా రుద్రా ఇతి॥ ౧౨౨॥ శతంత్వితి॥ శతం త్వేవ మితిచ పాఠః - ఏవం రుద్రాణాం శతకం సమామ్నాతం - ఇదం శతకమీశ్వరసృష్టమితి కేచిత్ - అత్ర శతశబ్దో నంతవచ

వహాః। వసవోఽష్టౌ సమాఖ్యాతాస్తేషాం వక్ష్యామి విస్తరమ్॥ ౧౦౯॥ ఆపో ధ్రువశ్చ సోమశ్చ ధర్మశ్చైవానిలోఽనలః। ప్రత్యూషశ్చ ప్రభాసశ్చ వసవో నామభిః స్మృతాః॥ ౧౧౦॥ ఆపస్య పుత్రో వైతండ్యః శ్రమః శ్రాంతో ధునిస్తథా। ధ్రువస్య పుత్రో భగవాన్ కాలో లోకప్రకాలనః॥ ౧౧౧॥ సోమస్య భగవాన్ వర్చా వర్చస్వీ యేన జాయతే॥ ౧౧౨॥ ధర్మస్య పుత్రో ద్రవిణో హుతహవ్యవహస్తథా। మనోహరాయాః శిశిరః ప్రాణోఽథ రమణస్తథా॥ ౧౧౩॥ అనిలస్య శివా భార్యా తస్యాః పుత్రః పురోజవః। అవిజ్ఞాతగతిశ్చైవ ద్వౌ పుత్రావనిలస్య తు॥ ౧౧౪॥ అగ్నిపుత్రః కుమారస్తు శరస్తంబే వ్యజాయత। తస్య శాఖో విశాఖశ్చ నైగమేషశ్చ పృష్ఠజాః॥ ౧౧౫॥ అపత్యం కృత్తికానాంతు కార్తికేయ ఇతి స్మృతః॥ ౧౧౬॥ ప్రత్యూషస్య విదుః పుత్రమృషిం నామ్నాతు దేవలమ్। ద్వౌ పుత్రౌ దేవలస్యాపి క్షమావంతౌ మనీషిణౌ॥ ౧౧౭॥ బృహస్పతేస్తు భగినీ వరస్త్రీ బ్రహ్మచారిణీ। యోగసిద్ధా జగత్కృత్స్నమసక్తా విచరత్యుత॥ ప్రభాసస్య తు భార్యా సా వసూనామష్టమస్య హ॥ ౧౧౮॥ విశ్వకర్మా మహాభాగస్తస్యాం జజ్ఞే ప్రజాపతిః। కర్తా శిల్పసహస్రాణాం త్రిదశానాంచ వర్ధకీ॥ ౧౧౯॥ భూషణానాంచ సర్వేషాం కర్తా శిల్పవతాంవరః। యస్సర్వేషాం విమానాని దేవాదీనాంచ కారహ॥ మనుష్యాశ్చోపజీవంతి యస్య శిల్పం మహాత్మనః॥ ౧౨౦॥ అజైకపాదహిర్బుధ్న్యస్త్వష్టా రుద్రశ్చ బుద్ధిమాన్। త్వష్టుశ్చాప్యాత్మజః పుత్రో విశ్వరూపో మహాతపాః॥ ౧౨౧॥ హరశ్చ బహురూపశ్చ త్ర్యంబకశ్చాపరాజితః। వృషాకపిశ్చ శంభుశ్చ కపర్దీ రైవతస్తథా॥ ౧౨౨॥ మృగవ్యాధశ్చ శర్వశ్చ కపాలీ చ మహామునే। ఏకాదశైతే కథితా రుద్రాస్త్రిభువనేశ్వరాః॥ ౧౨౩॥ శతం త్వేకం సమామ్నాతం రుద్రాణామమితౌజసామ్। కాశ్య

జ్యోతిః పురోగమాః అగ్నిముఖ్యాః॥ స్మృ॥ వసూనాం పావకశ్చాస్మీతి స్మృతేః॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ అగ్నిపుత్ర ఇతి॥ శరస్తంబే ముంజస్తంబే - తస్య పృష్ఠజాః అనుజాః - కుమారా గుహారూపాః - తదుక్తం సభాపర్వణి॥ శ్లో॥ తతోఽభవచ్చతుర్మూర్తిః క్షణేన భగవాన్ గుహ ఇత్యాది॥ ౧౧౫॥ అపత్యమితి॥ కుమార ఏవ కార్తికేయ ఇతి స్మృతః॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ బృహస్పతేరితి॥ బృహస్పతే భగినీ ప్రభాసస్య భార్యా - అసక్తాసంగవర్జితా॥ ౧౧౮॥ విశ్వకర్మేతి॥ తస్యాం విశ్వకర్మా జజ్ఞే॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ అజైకపాదితి॥ తస్యాం బృహస్పతే భగిన్యాం అజైకపాదాద్యాశ్చత్వారో జజ్ఞిరే॥ ౧౨౧॥ త్వష్టురనుజస్య రుద్రస్యైకాదశవిభాగమాహ - హరశ్చేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧౨౨॥ ౧౨౩॥ ఏషామేవైకాదశానాం ప్రత్యేకం శతం భేదానాహ॥ శతంత్వితి॥ రుద్రాణామేకం శతమామ్నాతం - యద్వా - ఏతద్విరూపాణాం రుద్రాణామానంత్యముచ్యతే - శతశబ్దస్యాపరిమితవాచకత్వాత్

శేనః॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪॥ అదితిరితి॥ అదిత్యాదయః కాశ్యపస్త్రియః - సురసాఽపీతిచ పాఠః॥ ౧౨౫॥ పూర్వేతి॥ పూర్వేమన్వంతరే ద్వితీయే స్వారోచిషమన్వంతరే-యేతుషితానామదేవా ఆసన్ తేవైవస్వతే సప్తమే మన్వంతరే॥ ౧౨౬ ॥ ఉపస్థిత ఇతి॥ ఉపస్థితే ఆసన్నే - చాక్షుషస్య షష్ఠస్య మనోరంతరే పరస్పరం సమాగమ్య సమవాయీకృతా అన్యోన్యమూచురితి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౨౭ ॥ కిమూచురిత్యత్రాహ॥ ఆగచ్ఛతేతి॥ మన్వంతరే సప్తమే అదితింసంప్రవిశ్య ప్రసూయామః తన్నః శ్రేయ ఇతి॥ ౧౨౮॥ ఏతస్మిన్నిత్యాదినా॥ ఏవముక్త్వేతి॥ ౧౨౯॥ ౧౩౦॥ ౧౩౧॥ ౧౩౨॥ భగవతః ప్రతిమన్వంతరం ప్రతియుగం చావతారం తృతీయాంశే వక్ష్యతి - అదితివంశాదనంతరం ప్రాప్తమపిదిత్యాదివంశం ప్రహ్లాదచరితాదివిస్తరవివక్షయా అంతే వక్ష్యన్ అపేక్ష్యస్వల్పత్వాత్ శిష్టదక్షకన్యావంశమాహ- యాస్సప్తవింశతిరితి॥ ౧౩౩॥ ౧౩౪ ॥ బహుపుత్రస్యేతి॥ చతస్రో విద్యుతః కపిలాతిరక్తపీతసితవర్ణాః॥

వస్యకుభార్యాయాస్తాసాం నామాని మేశృణు॥ ౧౨౪॥ అదితిర్దితిర్దనుశ్చైవారిష్టా చ సురసా ఖసా।
సురభిర్వినతా చైవ తామ్రా క్రోధవశా ఇలా॥ కద్రూర్మునిశ్చ ధర్మజ్ఞ తదపత్యాని మేశృణు॥ ౧౨౫॥
పూర్వమన్వంతరే శ్రేష్ఠా ద్వాదశాసన్ సురోత్తమాః। తుషితా నామ తేఽన్యోన్యమూచుర్వైవస్వతేంతరే॥ ౧౨౬ ॥ ఉపస్థితేఽతియశసశ్చాక్షుషస్యాంతరే మనోః। సమవాయీకృతాస్సర్వే సమాగమ్య పరస్పరమ్॥ ౧౨౭॥ ఆగచ్ఛత ద్రుతం దేవా అదితింసంప్రవిశ్య వై। మన్వంతరే ప్రసూయామస్తన్నశ్శ్రేయో భవేదితి॥ ౧౨౮॥ ఏవముక్త్వా తు తే సర్వే చాక్షుషస్యాంతరే మనోః। మారీచాత్ కాశ్యపాజ్జాతాస్తేదిత్యా దక్షకన్యయా॥ ౧౨౯॥ తత్ర విష్ణుశ్చ శక్రశ్చ జజ్ఞాతే పునరేవ హి। అర్యమా చైవ ధాతా చ త్వష్టా పూషా తథైవ చ॥ ౧౩౦ ॥ వివస్వాన్ సవితా చైవ మిత్రో వరుణ ఏవ చ। అంశుర్భగశ్చాతితేజా ఆదిత్యా ద్వాదశ స్మృతాః॥ ౧౩౧॥ చాక్షుషస్యాంతరే పూర్వమాసన్ యే తుషితాస్సురాః। వైవస్వతేంతరే తే వై ఆదిత్యా ద్వాదశ స్మృతాః॥ ౧౩౨॥ యాస్సప్తవింశతిః ప్రోక్తాస్సోమపత్న్యోఽథ సువ్రతాః। తాసామపత్యాన్యభవన్ దీప్తిమంత్యతితేజసామ్॥ ౧౩౩॥ అరిష్టనేమిపత్నీనామపత్యానీహ షోడశ॥ ౧౩౪॥

అసంఖ్యాతాః॥ శ్రుః॥ సహస్రాణి సహస్రశో యే రుద్రా అధిభూమ్యామితి శ్రుతేశ్చ॥ ౧౨౪॥ తదేవం ధర్మభార్యాణాం వంశా ఉక్తాః - ఇదానీం కాశ్యపాయత్రయోదశేత్యుక్తానాం నామానిచ వంశాన్వక్తుమాహ - అదితిరిత్యాదినా ॥ ౧౨౫॥ తత్ర తుషితా ఏవాదితేః పుత్రా జాతా ఇతి కథాపూర్వకమాహ॥ పూర్వేతి॥ పూర్వేమన్వంతరే చాక్షుషే - తుషితా నామ దేవా ఆసన్॥ ౧౨౬॥ ఉపస్థితఇతి ॥ తే చాక్షుషస్య మనోరంతరే వర్తమానే - వైవస్వతమన్వంతరే భావినిసతి - పరస్పరం సమాగమ్యాన్యోన్యస్య పార్శ్వంగత్వా సమవాయీకృతామిళితాస్సంతోఽన్యోన్యమూచురితిద్వయోరన్వయః - అతియశసః ప్రఖ్యాతకీర్తయః॥ ౧౨౭ ॥ కిమూచుస్తదాహ॥ ఆగచ్ఛతేతి ॥ మన్వంతరే ప్రసూయామః ప్రసూయేమహి - కిమర్థమిత్యాహ - తదితి॥ తతో నశ్శ్రేయో భవేత్స్వర్గం భవిష్యతీతి॥ ౧౨౮॥ ఏవమితి॥ చాక్షుషస్య మనోరంతర ఏవముక్త్వా వైవస్వతమన్వంతరే అదిత్యానిమిత్తభూతయా - కాశ్యపాజ్జాతా ఇత్యర్థః॥ ౧౨౯॥౧౩౦॥౧౩౧॥ ఏకోదరత్వాద్ద్వాదశాదిత్యాఇత్యుపసంహరన్నాహ॥ చాక్షుషస్యేతి॥౧౩౨॥ఏవంత్వాదష్టౌవసవఏకాదశరుద్రా ద్వాదశాదిత్యా ఇత్యాది శ్రుతిక్రమేణ రుద్రానంతరమాదిత్యాదీనాముపస్థానాత్-
అదిత్యా వంశ ఉక్తః - ఇదానీమదితిర్దితిరితి కాశ్యపభార్యోద్దేశానుసారేణ దిత్యాది వంశక్రమం ప్రాప్తక్రమమపి - ప్రహ్లాదచరితాది బహువిస్తరత్వేన పశ్చాద్వక్ష్యన్నాదౌ తావదల్పత్వాద న్యాసాం దక్షకన్యానాం వంశానాహ - యాస్సప్తవింశతిః ప్రోక్తా ఇత్యాది సార్ధైః పంచభిః॥ యా ఇతి॥ తాసామతితేజసాం దీప్తిమంత్యపత్యాన్యాసన్ దీప్తాన్యమితతేజస ఇతి పాఠాంతరే అమితతేజసః సోమాద్దీప్తాన్యాసన్నిత్యర్థః॥ ౧౩౩ ॥ చతస్రోరిష్టనేమిన ఇత్యుక్తానాం వంశమాహ॥ అరిష్టనేమీతి॥ ౧౩౪ ॥ ద్వావేవ బహుపుత్రాయేత్యుక్తయోర్వంశమాహ॥ బహు

౧౩౫ ॥ ప్రత్యంగిరసజా ఇతి ॥ ప్రత్యంగిరసః ప్రత్యంగిరసాఖ్యాః ఋచః యాంకల్పయంతీత్యాద్యాస్త్రింశన్మంత్రాః ॥ ౧౩౬ ॥ భృశాశ్వస్యేతి ॥ ప్రహరణాః శస్త్రదేవతాః ॥ ౧౩౭ ॥ ఏత ఇతి ॥ స్వచ్ఛందజాః స్వేచ్ఛయా జాతాః నిరోధశ్చోత్పత్తిశ్చ నిరోధోత్పత్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ యథేతి ॥ యుగేయుగే ప్రతియుగం కల్పమన్వంతరాది ॥ ౧౩౯ ॥ ౧౪౦ ॥ ౧౪౧ ॥ ౧౪౨ ॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭ ॥ ౧౪౮ ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ విషాణేతి ॥ పరిణామితాః దం

బహుపుత్రస్య విదుషశ్చతస్రో విద్యుతస్స్మృతాః ॥ ౧౩౫ ॥ ప్రత్యంగిరసజాశ్శ్రేష్ఠా ఋచో బ్రహ్మర్షిసత్కృతాః ॥ ౧౩౬ ॥ భృశాశ్వస్య తు దేవర్షే దేవప్రహరణాస్సుతాః ॥ ౧౩౭ ॥ ఏతే యుగసహస్రాంతే జాయంతే పునరేవ హి । సర్వే దేవగణాస్తత్ర త్రయస్త్రింశత్ స్వచ్ఛందజాః ॥ తేషామపీహ సతతం నిరోధోత్పత్తిరుచ్యతే ॥ ౧౩౮ ॥ యథా సూర్యస్య మైత్రేయ ఉదయాస్తమయావిహ । ఏవం దేవనికాయాస్తే సంభవంతి యుగే యుగే ॥ ౧౩౯ ॥ దిత్యాః పుత్రద్వయం జజ్ఞే కశ్యపాదితి నశ్శ్రుతమ్ । హిరణ్యకశిపుశ్చైవ హిరణ్యాక్షశ్చ దుర్జయః ॥ ౧౪౦ ॥ సింహికా చాభవత్కన్యా విప్రచిత్తేః పరిగ్రహః ॥ ౧౪౧ ॥ హిరణ్యకశిపోః పుత్రాశ్చత్వారః ప్రథితౌజసః ॥ అనుహ్లాదశ్చ హ్లాదశ్చ ప్రహ్లాదశ్చైవ ధర్మవాన్ । సంహ్లాదశ్చ మహావీర్యా దైత్యవంశవివర్ధనాః ॥ ౧౪౨ ॥ తేషాం మధ్యే మహాభాగస్సర్వత్ర సమదృగ్వశీ । ప్రహ్లాదః పరమాం భక్తిం య ఉవాహ జనార్దనే ॥ ౧౪౩ ॥ దైత్యేంద్రదీపితో వహ్నిస్సర్వాంగోపచితో ద్విజ । న దదాహ చ యం పూర్వం వాసుదేవే హృది స్థితే ॥ ౧౪౪ ॥ మహార్ణవాంతస్సలిలస్థితస్య చలతో మహీ । చచాల సకలా యస్య పాశబద్ధస్య ధీమతః ॥ ౧౪౫ ॥ న భిన్నం వివిధైశ్శస్త్రైర్యస్య దైత్యేంద్రపాతితైః । శరీరమద్రికఠినైస్సర్వత్రాచ్యుతచేతసః ॥ ౧౪౬ ॥ విషానలోజ్జ్వలముఖా యస్య దైత్యప్రచోదితాః । నాంతాయ సర్పపతయో బభూవురురుతేజసః ॥ ౧౪౭ ॥ శైలైరాక్రాంతదేహోఽపి యస్స్మరన్ పురుషోత్తమమ్ । తత్యాజ నాత్మనః ప్రాణాన్ విష్ణుస్మరణదంశితః ॥ ౧౪౮ ॥ పతంతముచ్చాదవనిర్యముపేత్య మహామునిమ్ । దధార దైత్యపతినా క్షిప్తం స్వర్గనివాసినా ॥ ౧౪౯ ॥ యస్య సంశోషకో వాయుర్దేహే దైత్యేంద్రయోజితః । అవాప సంక్షయం సద్యశ్చిత్తస్థే మధుసూదనే ॥ ౧౫౦ ॥ విషాణభంగమున్మత్తా మదహానిం చ దిగ్గజాః । యస్య వక్షఃస్థలే ప్రాప్తా దైత్యేంద్రపరిణామితాః ॥ ౧౫౧ ॥ య

పుత్రస్యేతి ॥ చతస్రో విద్యుతస్తు ॥ శ్లో ॥ వాతాయ కపిలా విద్యుదాతపాయాతిలోహితా । పీతా వర్షాయ విజ్ఞేయా దుర్భిక్షాయ సితా భవేదితి - జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధాః ॥ ౧౩౫ ॥ ద్వైవాంగిరస ఇత్యుక్తయోర్వంశమాహ ॥ ప్రత్యంగిరసజా ఇతి ॥ అంగిరసం ప్రత్యాగతే ప్రత్యంగిరసే తాభ్యాం జాతాః ప్రత్యంగిరసాఖ్యా ఋచః - యాం కల్పయంతీత్యాది త్రింశన్మంత్రాభిమానినీ దేవతాః ॥ ౧౩౬ ॥ ద్వే భృశాశ్వ ఇత్యుక్తయోర్వంశమాహ ॥ భృశాశ్వస్యేతి ॥ దేవప్రహరణాః దేవశస్త్రదేవతాః ॥ ౧౩౭ ॥ ఏత ఇతి ॥ త్రయస్త్రింశత్ - అష్టౌ వసవ ఏకాదశ రుద్రా ద్వాదశాదిత్యాః ప్రజాపతిశ్చ వషట్కారశ్చేతి శ్రుత్యుక్తాః - స్వచ్ఛందతః స్వేచ్ఛయా జాయంత ఇతి స్వచ్ఛందజాః - నిరోధసహితా ఉత్పత్తిః నిరోధోత్పత్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ ఉత్పత్తినిరోధయోరిచ్ఛా కథం స్యాదిత్యాహ ॥ యథా సూర్యస్యేతి ॥ యుగే యుగే ప్రతికల్పమన్వంతరాదిషు ॥ ౧౩౯ ॥ దితేర్వంశమాహ దిత్యా ఇత్యాదినా యావదేకవింశతితమాధ్యాయం దనోర్వంశోక్తిః ॥ ౧౪౦ ॥ సింహికేతి ॥ పరిగ్రహో భార్యా ॥ ౧౪౧ ॥ ౧౪౨ ॥ శ్లో ॥ ప్రహ్లాదోఽయం నృసింహైకభక్తిర్లోభాయ దేహినామ్ । అవతారశ్రవణౌత్సుక్యం తత్ప్రభావమసూచయత్ ॥ తేషాం మధ్య ఇత్యాదినా యావత్సమాప్తిః ॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭ ॥ శైలైరితి ॥ విష్ణోస్స్మరణేన దంశితస్సన్నద్ధః ॥ ౧౪౮ ॥

తైర్హన్తుం ప్రేరితాః॥ ౧౫౧॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ దైత్యేన్ద్రేతి॥ హాలాహలంవిషం॥ శ్లో॥ నదీహాలాహలానామ తజ్జంహాలాహలంవిష మిత్యాయుర్వేదే॥ ౧౫౪॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

కథిత ఇతి॥ మానవానాం స్వాయంభువమనువంశ్యానాం - ఉత్తానపాదాదీనాం - కారణమిత్యత్ర శ్రావ్యత్వా త్పర్యాప్త ప్రశ్నోత్తరస్యాగణనం॥ ౧॥ తాదృశైః సాధుస్వబంధుభిః కస్మాత్ జిఘాంసిత ఇతి కౌతుకచ్ఛలేన విష్ణుభక్తచరితం శుశ్రూషయా పృచ్ఛతి॥ యత్త్వేతదితి॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ నహి కౌతూహల మితి॥

స్యచోత్పాదితాకృత్యా దైత్య రాజపురోహితైః। బభూవ నాంతాయపురాగోవిందాసక్తచేతసః॥ ౧౫౨॥
శంబరస్య చమాయానాం సహస్రమతిమాయినః। యస్మిన్ప్రయుక్తంచక్రేణ కృష్ణస్య వితథీకృతమ్॥
౧౫౩॥ దైత్యేంద్రసూదోపహృతంయశ్చహాలాహలంవిషమ్। జరయామాసమతిమాననవికారమమత్స
రీ॥ ౧౫౪॥ సమచేతా జగత్యస్మిన్యస్సర్వేష్వేవజంతుషు। యథాత్మనియథాన్యత్ర పరంమైత్రగుణా
న్వితః॥ ౧౫౫॥ ధర్మాత్మాసత్యశౌచాదిగుణానామాకరఃపరః। ఉపమానమశేషాణాం సాధూనాం య
స్సదాభవత్॥ ౧౫౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే- పంచదశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ కథితోభవతావంశో మానవానాం మహామునే। కారణంచాస్యజగతో విష్ణురేవసనాతనః॥
౧॥ యత్త్వేతద్భగవానాహ ప్రహ్లాదం దైత్యసత్తమమ్। దదాహనాగ్నిర్నాస్త్రై శ్ఛిన్నస్త్యక్తజ
జీవితమ్॥ ౨॥ జగామవసుధాక్షోభం యత్రాబ్ధిసలిలస్థితే। బంధబద్ధేవిచలతివిక్షిప్తాంగైస్సమాహతా॥
౩॥ శైలైరాక్రాంతదేహోపి నమమారచయఃపురా। త్వయైవాతీవమాహాత్మ్యం కథితంయస్యధీ
మతః॥ ౪॥ తస్యప్రభావమతులంవిష్ణోర్భక్తిమతోమునే। శ్రోతుమిచ్ఛామితస్యైతచ్చరితంత్వమితౌజ
సః॥ ౫॥ కిన్నిమిత్తమసౌశస్త్రైర్విక్షిప్తోదితిజైర్మునే। కిమర్థంచాబ్ధిసలిలే విక్షిప్తోధర్మతత్పరః॥ ౬॥ ఆ
క్రాంతఃపర్వతైఃకస్మాత్ దష్టశ్చైవమహోరగైః। క్షిప్తఃకిమద్రిశిఖరాత్కింవాపావకసంచయే॥
౭॥ దిగ్దంతినాందంతభాగైస్సచకస్మాన్నిపీడితః। సంశోషకోనిలశ్చాస్యప్రయుక్తఃకింమహాసురైః॥ ౮॥
కృత్యాంచదైత్యగురవోయుయుజుస్తేతుకింమునే। శంబరశ్చాపిమాయానాంసహస్రంకింప్రయుక్త
వాన్॥ ౯॥ హాలాహలంవిషంఘోరందైత్యసూదైర్మహాత్మనః। కస్మాద్దత్తంవినాశాయయజ్జీర్ణంతే
నధీమతా॥ ౧౦॥ ఏతత్సర్వంమహాభాగప్రహ్లాదస్యమహాత్మనః। చరితంశ్రోతుమిచ్ఛామిమహార్థస్యచ
సూచకమ్॥ ౧౧॥ నహికౌతూహలంతత్రయద్దైత్యైర్నహతోహిసః। అనన్యమనసోవిష్ణౌకస్సమ

౧౪౯॥ ౧౫౦॥ విషాణేతి॥ దంతైః ప్రహర్తుంగజశిక్షాక్రమేణోద్యతాః॥ ౧౫౧॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ దైత్యేంద్రేతి॥ యః దైత్యేంద్రస్య సూదైస్సూపకారైరుపహృతందత్తం - హాలాహలంవిషం - నచేనమప్రసిద్ధం॥ శ్లో॥ నదీహాలాహలానామ హైమవత్యతిదారుణా। జాతాత్తీరసంభూత విషంహాలాహలంస్మృతమ్॥ అవికారం రోమాంచస్వేదవక్త్రశోషాదివికార శూన్యం యథాభవత్యేవం - జరయామాస॥ ౧౫౪॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

ఉక్తానువాదపూర్వకం ప్రహ్లాదచరితంపృచ్ఛతి మైత్రేయః॥ కథిత ఇతి॥ మానవానాముత్తానపాదధ్రువాదీనాం॥ ౧॥ యత్త్వేతి॥ దదాహయంనాగ్నిః అస్త్రైః ఛిన్నః ప్రహతోపి॥ ౨॥ జగామేతి॥ యత్రయస్మిన్ప్రహ్లాదే బంధైర్బద్ధేపి విచలతీతి - తస్యవిక్షిప్తైరంగైస్సమాహతావసుధాక్షోభంజగామ - విక్షిప్తాంగస్సమాహితఇతిపాఠే తూత్తరేణాన్వయః - బంధబద్ధోవిచలతీతిపాఠే పృథగేతద్వాక్యం - శిష్టాః ప్రశ్నాః స్పష్టార్థాః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥

ఆశ్చర్యశ్రవణే హి కౌతూహలం - ఇదంతు విష్ణుభక్తస్య పరైరవధ్యత్వమాశ్చర్యం - మహానుభావస్య బంధుభిఃపీడనే నిమిత్తశుశ్రూషా విద్యతే॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ప్రహరంతీతి॥ యః స్వపక్షజః తస్మిన్నితి శేషః॥ ౧౫॥ తదితి॥ చరితం వృత్తం॥ ౧౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ అవాదయన్నితి॥ అవాదయన్ వాద్యాని॥ ౮॥ తత్రేతి॥ అభ్రం అభ్రకాఖ్యః శిలావిశేషః - యద్వా ఆకాశగత్వాదభ్రమయత్వం - స్ఫటికాభ్రమయ ఇతి వా పాఠః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥

ఘోరే నిపాతనే॥ ౧౨॥ తస్మిన్ ధర్మపరే నిత్యం కేశవారాధనోద్యతే। స్వవంశప్రభవైర్దైత్యైః కర్తుం ద్వేషోఽతిదుష్కరః॥ ౧౩ ॥ ధర్మాత్మని మహాభాగే విష్ణుభక్తే విమత్సరే। దైతేయైః ప్రహృతం కస్మాత్తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౧౪॥ ప్రహరంతి మహాత్మానో విపక్షే చాపి నేదృశే। గుణైస్సమన్వితే సాధౌ కిం పునర్యస్స్వపక్షజః॥ ౧౫॥ తదేతత్కథ్యతాం సర్వం విస్తరాన్మునిసత్తమ। దైత్యేశ్వరస్య చరితం శ్రోతుమిచ్ఛామ్యశేషతః॥ ౧౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀

శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ శ్రూయతాం సమ్యక్చరితం తస్య ధీమతః। ప్రహ్లాదస్య సదోదారచరితస్య మహాత్మనః॥ ౧॥ దితేః పుత్రో మహావీర్యో హిరణ్యకశిపుః పురా। త్రైలోక్యం వశమానిన్యే బ్రహ్మణో వరదర్పితః॥ ౨ ॥ ఇంద్రత్వమకరోద్దైత్యః స చాసీత్సవితా స్వయమ్। వాయురగ్నిరపాం నాథః సోమశ్చాసీన్మహాసురః॥ ౩॥ ధనానామధిపస్సోఽభూత్స ఏవాసీత్స్వయం యమః। యజ్ఞభాగానశేషాంస్తు స స్వయం బుభుజేఽసురః॥ ౪॥ దేవాస్స్వర్గం పరిత్యజ్య తత్త్రాసాన్మునిసత్తమ। విచేరురవనౌ సర్వే బిభ్రాణా మానుషీం తనుమ్॥ ౫॥ జిత్వా త్రిభువనం సర్వం త్రైలోక్యైశ్వర్యదర్పితః। ఉద్గీయమానో గంధర్వైర్బుభుజే విషయాన్ ప్రియాన్॥ ౬॥ పానాసక్తం మహాత్మానం హిరణ్యకశిపుం తదా। ఉపాసాంచక్రిరే సర్వే సిద్ధగంధర్వపన్నగాః॥ ౭॥ అవాదయన్ జగుశ్చాన్యే జయశబ్దం తథాపరే। దైత్యేశ్వరస్య పురతశ్చక్రుస్సిద్ధా ముదాన్వితాః॥ ౮ ॥ తత్ర ప్రనృత్తాప్సరసి స్ఫటికాభ్రమయేఽసురః। పపౌ పానం ముదాయుక్తః ప్రాసాదే సుమనోహరే ॥ ౯ ॥ తస్య పుత్రో మహాభాగః ప్రహ్లాదో నామ నామతః। పపాఠ బాలపాఠ్యాని గురుగేహగతోఽర్భకః॥ ౧౦॥ ఏకదా తు స ధర్మాత్మా జగామ గురుణా సహ। పానాసక్తస్య పురతః పితుర్దైత్యపతేస్తదా॥ ౧౧॥ పాదప్రణామావనతం తముత్థాప్య పితా సుతమ్। హిరణ్యకశిపుః ప్రాహ ప్రహ్లాదమమితౌజసమ్॥ ౧౨ ॥ పఠ్యతాం భవతా వత్స సారభూతం సుభాషితమ్। కాలేనైతావతాయత్తే సదోద్యుక్తేన శిక్షితమ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రహ్లాదః॥ శ్రూయతాం తాత వక్ష్యామి సారభూతం తవాజ్ఞయా। స

౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే. ప్రథమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

౧॥ భగవద్భక్తేఽపి వత ముక్తే స్వపుత్రే ద్వేషేపి కారణమితి వక్తుం హిరణ్యకశిపోర్వృత్తాంతమాహ॥ దితేః పుత్ర ఇత్యాదినా॥ దితేః పుత్ర ఇతి॥ శ్లో- భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మాభూన్మమ ప్రభో. ఇత్యాద్యనేకవరప్రాప్తేర్నేదృశైర్బ్రహ్మణా దత్తైర్వరైర్దర్పితస్య॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ దేవా ఇతి॥ తత్త్రాసాద్ధిరణ్యకశిపోర్భయాత్॥ ౫॥ ౬॥ పానాసక్తమితి॥ మహాత్మానమప్రధృష్యప్రభావం॥ ౭॥ అవాదయన్నితి॥ అవాదయన్ వాద్యాని చక్రుః జగుః గీతంచ చక్రుః॥ ౮॥ తత్రేతి॥ ప్రకృష్టం నృత్తం యాసాం తాః అప్సరసో యస్మిన్ తస్మిన్ ప్రాసాదే స్ఫటికాభ్రమయే స్ఫటికశిలాభిరభ్రశిలాభిశ్చ రచితే - పీయత ఇతి పానం రుచిరాది ॥ ౯ ॥ తదేవం తస్య పరమైశ్వ

౧౩॥ ౧౪॥ అనాదీతి॥ అనాదీత్యాదివిశేషణైరజతో వ్యావృత్తిః - అజమితి కర్మాధీనజన్మనః పురుషాత్ - అంతంసం
హారం సంతనోతీత్యంతసంతానః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ శాస్తేతి॥ శాస్తా శాసితా - శాస్యతే శిష్యతే॥ ౨౦॥
౨౧॥ నేతి॥ పదం స్వరూపం - న శబ్దగోచరం జాత్యాద్యభావాత్॥ శ్రు॥ యతో వాచో నివర్తంత ఇతి శ్రుతేః వక్తుమ
శక్యమితి వా॥ ౨౨॥ ౨౩॥ నేతి॥ ధాతా ధారకః - విధాతా నిర్మాతా॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ నిష్క్రామ్యతామితి॥ విపక్షపతి
స్తుతావితి చ పాఠః - విపక్షపతిస్తుతౌ కేన యోజిత ఇతి నిర్వేదః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ కాల ఇతి॥ గాథాః శ్లోకః॥ ౨౯॥

మాహితమనా భూత్వా యన్మే చేతస్యవస్థితమ్॥ ౧౪॥ అనాదిమధ్యాంతమజమవృద్ధిక్షయమచ్యుతమ్।
ప్రణతోస్మి సదానంతం సర్వకారణకారణమ్॥ ౧౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏతన్నిశమ్య దైత్యేంద్రః కోపసంరక్త
లోచనః। విలోక్య తద్గురుం ప్రాహ స్ఫురితాధరపల్లవః॥ ౧౬॥ హిరణ్యకశిపుః॥ బ్రహ్మబంధో కిమేతత్తే
విపక్షస్తుతిసంహితమ్। అసారం గ్రాహితో బాలో మామవజ్ఞాయ దుర్మతే॥ ౧౭॥ గురుః॥ దైత్యేశ్వర
న కోపస్య వశమాగంతుమర్హసి। మమోపదేశజనితం నాయం వదతి తే సుతః॥ ౧౮॥ హిరణ్యకశిపుః॥ అ
నుశిష్టోసి కేనేదృగ్వత్స ప్రహ్లాద కథ్యతామ్। మయోపదిష్టం నేత్యేష ప్రబ్రవీతి గురుస్తవ॥ ౧౯॥ ప్రహ్లాదః॥
శాస్తా విష్ణురశేషస్య జగతో యో హృది స్థితః। తమృతే పరమాత్మానం తాత కః కేన శాస్యతే॥ ౨౦॥ హిరణ్య
కశిపుః॥ కోయం విష్ణుః సుదుర్బుద్ధే యం బ్రవీషి పునః పునః। జగతామీశ్వరస్యేహ పురతః ప్రసభం మమ॥
౨౧॥ ప్రహ్లాదః॥ న శబ్దగోచరే యస్య యోగిధ్యేయం పరం పదమ్। యతో విశ్వం స్వయం విశ్వం స విష్ణుః పర
మేశ్వరః॥ ౨౨॥ హిరణ్యకశిపుః॥ పరమేశ్వరసంజ్ఞోజ్ఞ కిమన్యో మయ్యవస్థితే। తథాపి మర్తుకామ
స్త్వం ప్రబ్రవీషి పునః పునః॥ ౨౩॥ ప్రహ్లాదః॥ న కేవలం తాత మమ ప్రజానాం స బ్రహ్మభూతో భవతశ్చ
విష్ణుః। ధాతా విధాతా పరమేశ్వరశ్చ ప్రసీద కోపం కురుషే కిమర్థమ్॥ ౨౪॥ హిరణ్యకశిపుః॥ ప్రవిష్టః కో
స్య హృదయే దుర్బుద్ధేరతిపాపకృత్। యేనేదృశాన్యసాధూని వదత్యావిష్టమానసః॥ ౨౫॥ ప్రహ్లాదః॥ న
కేవలం మద్ధృదయం స విష్ణురాక్రమ్య లోకానఖిలానవస్థితః। స మాం త్వదాదీంశ్చ పితస్సమస్తాన్ సమస్త
చేష్టాసు యునక్తి సర్వగః॥ ౨౬॥ హిరణ్యకశిపుః॥ నిష్క్రామ్యతామయం దుష్టః శాస్యతాం చ గురోర్గృ
హే। యోజితో దుర్మతిః కేన విపక్షపతిసంస్తుతౌ॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తస్స తదా దైత్యైర్నీ
తో గురుగృహం పునః। జగ్రాహ విద్యామనిశం గురుశుశ్రూషణోద్యతః॥ ౨౮॥ కాలేతీతేతిమహతి ప్రహ్లా
దమసురేశ్వరః। సమాహూయాబ్రవీద్గాథా కాచిత్పుత్రక గీయతామ్॥ ౨౯॥ ప్రహ్లాదః॥ యతః ప్రధా

ర్యముక్త్వా పుత్రద్వేష కారణం వక్తుమాహ॥ తస్య పుత్ర ఇత్యాదినా॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ అనాదిమధ్యాంతమి
తి॥ అనాదిమధ్యాంతం దేశతః కాలతశ్చ పరిచ్ఛేదరహితం - అజం జన్మశూన్యం - అవృద్ధిక్షయం వృద్ధ్యపక్షయశూ
న్యం - అచ్యుతం నాశశూన్యం - తత్ర హేతుః - సర్వకారణానాం కారణం ప్రణతోస్మి - అంతంసంతానమితి పాఠే
అంతయతీత్యంతః స్వం హంతారం సంతనోతి నేనేతి సంతానః స్వఘాతకర్తారం - పాఠాంతరం సుగమం॥ ౧౫॥ ౧౬॥ బ్రహ్మ
బంధో ఇతి॥ బ్రహ్మబంధో బ్రాహ్మణాధమ - తే త్వయా - విపక్షస్తుత్యా సంహితం సంబద్ధం - కిమేతద్గ్రాహిత శ్శిక్షి
తః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ కోయమితి॥ ప్రసభం నిశ్శంకం॥ ౨౧॥ నేతి॥ యతో విశ్వం - స్వయం విశ్వం విశ్వరూపః
స పరమేశ్వరో విష్ణుః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ నేతి॥ న కేవలం మమైవ - ప్రజానాం సర్వాసాం భవతశ్చ - ధాతా ధారయితా -
విధాతా కర్తా చ - పరమేశ్వరశ్చ స ఏవ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ న కేవలమితి॥ ఆక్రమ్యాధిష్ఠాయావస్థితః - యునక్తి ప్రవర్త
యతి॥ శ్రు॥ అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మేతి శ్రుతేః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ జగ్రాహ విద్యాం గురో రు
పకారార్థమేవ - అన్యథా తస్య స్మృతిలోప ప్రసంగాత్॥ ౨౮॥ కాల ఇతి॥ గాథాం గద్యపద్యాది॥ ౨౯॥ యత ఇతి॥

యత ఇతి ॥ చరాచరం కార్యభూతం జగత్ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ విష్ణురితి ॥ మా క్రామంత్విత్యత్ర మామిత్యధ్యాహారః ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఇత్యుక్తా ఇతి ॥ కుహకాః క్రూరాః ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ దంష్ట్రా ఇతి ॥ దంష్ట్రా విశీర్ణా ఇతి విషస్య ప్రాతిలోమ్యాత్ ॥ ౪౦ ॥ హే దిగ్గజా ఇతి ॥ సంకటేతి చతుర్దంతతయా పరస్పరసంనిబిడదంతయుక్తాః - రిపుపక్షేణ భిన్నం అస్మత్తో భేదినం - తస్య జనకస్య ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ అపృష్టోపి భగవన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనాయాహ ॥ దంతా

సపురుషో యతశ్చైతచ్చరాచరమ్ । కారణం సకలస్యాస్య స నో విష్ణుః ప్రసీదతు ॥ ౩౦ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ దురాత్మా వధ్యతామేష నానేనార్థోఽస్తి జీవతా । స్వపక్షహానికర్తృత్వాద్యః కులాంగారతాం గతః ॥ ౩౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యాజ్ఞప్తాస్తతస్తేన ప్రగృహీతమహాయుధాః । ఉద్యతాస్తస్య నాశాయ దైత్యాః శతసహస్రశః ॥ ౩౨ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ విష్ణుః శస్త్రేషు యుష్మాసు మయి చాసౌ యథా స్థితః । దైతేయాస్తేన సత్యేన మా క్రామంత్వాయుధాని వః ॥ ౩౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతస్తైః శతశో దైత్యైః శస్త్రౌఘైరాహతోఽపి సన్ । నావాప వేదనామల్పామభూచ్చైవ పునర్నవః ॥ ౩౪ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ దుర్బుద్ధే వినివర్తస్వ వైరిపక్షస్తవాదతః । అభయం తే ప్రయచ్ఛామి మాతిమూఢమతిర్భవ ॥ ౩౫ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ భయం భయానామపహారిణి స్థితే మనస్యనంతే మమ కుత్ర తిష్ఠతి । యస్మిన్ స్మృతే జన్మజరాంతకాదిభయాని సర్వాణ్యపయాంతి తాత ॥ ౩౬ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ భో భోః సర్పా దురాచారమేనమత్యంతదుర్మతిమ్ । విషజ్వాలాకులైర్వక్త్రైః సద్యో నయత సంక్షయమ్ ॥ ౩౭ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తాస్తే తతః సర్పాః కుహకాస్తక్షకాదయః । అదశంత సమస్తేషు గాత్రేష్వతివిషోల్బణాః ॥ ౩౮ ॥ స త్వాసక్తమతిః కృష్ణే దశ్యమానో మహోరగైః । న వివేదాత్మనో గాత్రం తత్స్మృత్యాహ్లాదసంస్థితః ॥ ౩౯ ॥ సర్పా ఊచుః ॥ దంష్ట్రా విశీర్ణా మణయః స్ఫుటంతి ఫణేషు తాపో హృదయేషు కంపః । నాస్య త్వచః స్వల్పమపీహ భిన్నం ప్రశాధి దైత్యేశ్వర కార్యమన్యత్ ॥ ౪౦ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ హే దిగ్గజాః సంకటదంతమిశ్రా ఘ్నతైనమస్మద్రిపుపక్షభిన్నమ్ । తజ్జా వినాశాయ భవంతి తస్య యథారణేః ప్రజ్వలితో హుతాశః ॥ ౪౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతస్స దిగ్గజైర్బాలో భూభృచ్ఛిఖరసన్నిభైః । పాతితో ధరణీపృష్ఠే విషాణైరవపీడితః ॥ ౪౨ ॥ స్మరతస్తస్య గోవిందమిభదంతాః సహస్రశః । శీర్ణా వక్షఃస్థలం ప్రాప్య స ప్రాహ పితరం తతః ॥ ౪౩ ॥ దంతా గజానాం కులిశాగ్రనిష్ఠురాః శీర్ణా యదేతే న బలం మమైతత్ । మహావిపత్పాపవినాశనోఽయం జనార్దనానుస్మరణానుభావః ॥ ౪౪ ॥ హిరణ్యకశిపుః ॥ జ్వాల్యతామసురా వహ్నిరపసర్పత దిగ్గజాః । వాయో సమేధయాగ్నిం త్వం దహ్యతామేష పాపకృత్ ॥ ౪౫ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ మహాకాష్ఠచయచ్ఛన్నమసురేంద్రసుతం తతః । ప్రజ్వాల్య దానవా వహ్నిం దదహుః స్వామిచోదితాః ॥ ౪౬ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ తాతైష వహ్నిః పవనేరితోఽపి న మాం దహత్యత్ర సమంతతోఽహమ్ । పశ్యామి పద్మాస్తరణాస్తృతాని శీతాని సర్వాణి దిశాం

యతః ప్రధానపురుషావావిర్భూతౌ ॥ ౩౦ ॥ దురాత్మేతి ॥ కులస్యాంగారకతాం దాహకతాం ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ భయమితి ॥ యస్మిన్ స్మృత ఏవ జన్మాదీన్యపి భయాన్యపయాంతి - తస్మిన్మనసి నిత్యం స్థితే సతి భయం కుత్ర ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఇత్యుక్తా ఇతి ॥ అదశంత దష్టవంతః ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ దంష్ట్రా ఇతి ॥ ఏతత్కార్యమశక్యం - అన్యత్కార్యం ప్రశాధి వ్యాదిశ ॥ ౪౦ ॥ హే దిగ్గజా ఇతి ॥ సంకటైః సంకీర్ణైర్దంతైర్మిశ్రా మిలితాః సంతో ఘ్నత మారయత - అస్మద్రిపుపక్షైః స్నేహసామాన్యపాశేనాస్మత్తో భిన్నం పృథక్కృతం - తస్మాజ్జాతా అపి తస్య వినాశాయ క్వచిద్భవంతి - యథా అరణేర్జాతోఽపి హుతాశః అరణేర్నాశాయ ॥ ౪౧ ॥ తత ఇతి ॥ విషాణైర్దంతైః ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ పితురపి భగవద్భక్తిముత్పాదయితుం తత్స్మరణప్రభావమాహ ॥ దంతా ఇతి ॥ కులిశం వజ్రం తస్యాగ్రమివ నిష్ఠురాః దృఢతీక్ష్ణాః -

ఇతి| ౪౪; ౪౫| ౪౬| ౪౭|| అథేతి|| ద్విజాః శండామర్కాద్యాః|| ౪౮| ౪౯| ౫౦| ౫౧|| నేతి|| కృత్యా అభిచారజన్యో భూతవిశేషః|| ౫౨| ౫౩| తత ఇతి|| ఉపదేశాంతరే అధ్యాపనస్య విచ్ఛేదావసరే|| ౫౪|| శ్రూయతామితి|| పరమార్థః పరమపురుషార్థః - లోభాదీత్యాదిశబ్దేన నానాతత్త్వహేతుభ్రమవిప్రలంభాదిగ్రహణం| ౫౫|| జన్మేతి|| త్రిశ్లోక్యా దేహాత్మనోరనిత్యత్వనిత్యత్వే వదతి|| ౫౬| తత ఇతి|| దృశ్యతే చైతత్ జన్మాదిపంచకం| ౫౭|| దేహినో దేహాత్ ప్రాగూర్ధ్వం చ సత్త్వాన్నిత్యతేత్యాహ|| మృతస్యేతి|| పునర్జన్మ చాపి దేహగ్రహణం స్యాదేవ - అన్యథా మృతస్య జన్మాభావే ఏతచ్ఛవర్తమానజన్మ చ న స్యాత్ - అత్ర ప్రమాణం - అయం అధ్యేతృభిః ప్రత్యక్షం పఠ్యమానః - స జాతః ప్రయన్నేవ పునర్జాయతే - అథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తంతే మృత్వా పునర్మృత్యుమాపద్యంత ఇత్యాదిరాగమః - యదాగమేనోక్తం తచ్చ తథైవేత్యనుగ్రాహకం తర్కం చార్వాకాదీన్ప్రత్యాహ నోపాదానమితి - ప్రతిప్రాణి ప్రతీయమానస్సుఖదుఃఖాదికార్యోద్భవః ప్రాగ్జన్మకృతసుకృతాదివి

ముఖాని| ౪౭| శ్రీపరాశరః|| అథ దైత్యేశ్వరం ప్రోచుర్భార్గవస్యాత్మజా ద్విజాః| పురోహితా మహాత్మానస్సామ్నా సంస్తూయ వాగ్మినః|| ౪౮ | రాజన్నియన్త్యతాం కోపో బాలేత్ర తనయే నిజే| కోపో దేవనికాయేషు తత్ర తే సఫలో యతః | ౪౯ | తథా తథైనం బాలం తే శాసితారో వయం నృప| యథా విపక్షనాశాయ వినీతస్తే భవిష్యతి | ౫౦ | బాలత్వం సర్వదోషాణాం దైత్యరాజాస్పదం యతః| తతోత్ర కోపమత్యర్థం యోక్తుమర్హసి నార్భకే| ౫౧| న త్యక్ష్యతి హరేః పక్షమస్మాకం వచనాద్యది| తతః కృత్యాం వధాయాస్య కరిష్యామో నివర్తినీమ్ || ౫౨| శ్రీపరాశరః|| ఏవమభ్యర్థితస్తైస్తు దైత్యరాజః పురోహితైః| దైత్యైర్నిష్కాసయామాస పుత్రం పావకసంచయాత్ | ౫౩ | తతో గురుగృహే బాలస్స వసన్ బాలదానవాన్| అధ్యాపయామాస ముహురుపదేశాంతరే గురోః|| ౫౪| ప్రహ్లాదః|| శ్రూయతాం పరమార్థో మే దైతేయా దితిజాత్మజాః| న చాన్యథైతన్మంతవ్యం నాత్ర లోభాదికారణమ్| ౫౫| జన్మ బాల్యం తతస్సర్వో జంతుః ప్రాప్నోతి యౌవనమ్| అవ్యాహతైవ భవతి తతోనుదివసం జరా| ౫౬ || తతశ్చ మృత్యుమభ్యేతి జంతుర్దైత్యేశ్వరాత్మజాః| ప్రత్యక్షం దృశ్యతే చైతదస్మాకం భవతాం తథా| ౫౭| మృతస్య చ పునర్జన్మ భవత్యేతచ్చ నాన్యథా| ఆగమోయం తథా తచ్చ నోపాదా

మహతీర్విపదస్తన్మూలభూతాని పాపాని చ వినాశయతీతి చ తథా| ౪౪| ౪౫| ౪౬| ౪౭ || అథేతి|| భార్గవస్యాత్మజాశ్శండామర్కాదయః|| ౪౮ || ౪౯ || ౫౦ || ౫౧ || నేతి|| నివర్తినీం హింస్రాం - అనివర్తినీమితి వా చ్ఛేదః దుష్ప్రతీకారామిత్యర్థః|| ౫౨| ౫౩|| తత ఇతి|| పితుర్విషయాసక్త్యా విష్ణుభక్తిర్న భవతి తేషాం తు భవిష్యతీతి బాలదానవాన్ గురోరుపదేశస్య అధ్యాపనస్యాంతరే విచ్ఛేదే తన్మధ్యే - ముహుర్ముహుస్స్వయమధ్యాపయామాస - ఉపదిదేశ| ౫౪|| శ్రూయతామితి|| హే దితిజాత్మజాః మద్భ్రాతరః - దైతేయాః అన్యే - పరమార్థస్తత్త్వం - శ్రూయతాం - మే మత్తః - ఏతత్ అన్యథా మిథ్యేత్యేవం న మంతవ్యం - యతోత్ర గురూపదేశ ఇవ మదుక్తౌ లోభాదికారణం నాస్తి| ౫౫ | బాల్యాదారభ్య బంధముక్తయే విష్ణుభక్తిరేవ కర్తవ్యేతి వక్తుం ప్రవృత్తిమార్గే జన్మాదిసర్వావస్థాసు నిత్యం దుఃఖమేవేతి దర్శయన్నాహ - జన్మేత్యాది సర్వదుఃఖమయం జగదిత్యంతైశ్చతుర్దశభిః || ౫౬| ౫౭| మృతస్యేతి|| మృతస్య పునర్జన్మ భవతీత్యయమేవ - తదర్థప్రతిపాదకః ప్రమాణభూతః - శ్రుతిస్మృత్యాదిరూపః ఆగమోస్తి|| శ్లో|| యోనిమన్యే ప్రపద్యంతే శరీరత్వాయ దేహినః| స్థాణుమన్యేనుసంయాంతి యథాకర్మ యథాశ్రుతమితి - జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చేత్యాది - ఏతదనుకూలతర్కమాహ - తచ్చ తథైవ మంతవ్యం - యస్మాజ్జీవాధిష్ఠితం శుక్లశోణితరూపముపాదానకారణం వినా దేహస్యోద్భవో న ఘటతే -

శిష్టం స్థాయినమాత్మానముపాదానకారణం వినా న స్యాదిత్యర్థః - ప్రత్యక్షమేవ ప్రమాణం నానుమానాగమాదీని ఇతి వాదినో యుక్తిపూర్వో వివాదః స్వశాస్త్రప్రణయనం చ వ్యాహతమితి భావః ॥ ౫౮ ॥ నిత్యస్యాప్యాత్మనో నిత్యదేహాదికం గర్భాదిపునర్జన్మప్రాప్తిపర్యంత సప్తావస్థాయుక్తం దుఃఖహేతురితి వైరాగ్యాయాహ ॥ గర్భవాసాదీతి ॥ ౫౯ ॥ నను అన్నపానాదీనాం సుఖహేతుత్వస్య దర్శనాత్కథం దుఃఖమేవేత్యుక్తమిత్యాశంక్య దుఃఖహేతావేవ సుఖహేతుత్వభ్రమ ఇత్యాహ ॥ క్షుత్తృష్ణేతి ॥ క్షుద్భీతాదిదుఃఖశమకమన్నాద్యపి దుఃఖమేవ సుఖసాధనం మన్యతే బాలః - హి హేతౌ - తదన్నాదికం క్షుదాద్యభావే పునరుద్గారాజీర్ణసంతాపాదిదుఃఖహేతురేవ ॥ ౬౦ ॥ దుఃఖహేతుత్వేన ప్రసిద్ధేపి దుఃఖాంతరోపశమకత్వమాత్రేణ సుఖహేతుత్వధీర్దృశ్యత ఇతి నిదర్శనేనాహ ॥ అత్యంతేతి ॥ వ్యాయామః ఆయాసః ॥ ౬౧ ॥ తథా స్వపరదేహశ్లేష్మాదిచయే దుఃఖదేపి కాంత్యాద్యారోపాత్ సుఖదత్వధియం దర్శయతి ॥ క్వ శరీరమితి ॥ కమనీయం కమనీయత్వం ॥ ౬౨ ॥ కించ నరకే మలమాంసాదికమాత్మనోన్యత్వేన భుజ్యతే - అత్ర తు తత్సమూహం దేహమాత్మత్వేన భోగ్యత్వేన చ మన్యమానో నరకేప్యేతత్తరామిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ మాంసేతి ॥ ౬౩ ॥ క్షుత్తృష్ణేత్యాదిశ్లోకోక్తం వ్యనక్తి ॥ అగ్నేరితి ॥ అగ్నేః ప్రతియోగినా శీతేన సుఖకర్తృత్వం క్రియతే - న తు స్వతః - ఏవం తోయభక్తయోః తృట్క్షుద్భ్యాం - తద్విలోమస్య తేషామగ్న్యాదీనాం ప్రతియోగినః శీతాదేః ఇతరైరగ్న్యాదిభిస్సుఖకర్తృత్వం క్రియతే - యద్వా - తద్విలోమస్య సుఖవిలోమస్య దుఃఖస్యక

నం వినోద్భవః ॥ ౫౮ ॥ గర్భవాసాదియావత్తు పునర్జన్మోపపాదనమ్ । సమస్తావస్థకం తావద్దుఃఖమేవావగమ్యతామ్ ॥ ౫౯ ॥ క్షుత్తృష్ణోపశమం తద్వచ్ఛీతాద్యుపశమం సుఖమ్ । మన్యతే బాలబుద్ధిత్వాద్దుఃఖమేవ హి తత్పునః ॥ ౬౦ ॥ ....

అత్యంతస్తిమితాంగానాం వ్యాయామేన సుఖైషిణామ్ । భ్రాంతిజ్ఞానావృతాక్షాణాం ప్రహారోపి సుఖాయతే ॥ ౬౧ ॥ క్వ శరీరమశేషాణాం శ్లేష్మాదీనాం మహాచయః । క్వ కాంతిశోభాసౌరభ్యకమనీయాదయో గుణాః ॥ ౬౨ ॥ మాంసాసృక్పూయవిణ్మూత్రస్నాయుమజ్జాస్థిసంహతౌ । దేహే చేత్ప్రీతిమాన్ మూఢో భవితా నరకేపి సః ॥ ౬౩ ॥ అగ్నేశ్శీతేన తోయస్య తృషా భక్తస్య చ క్షుధా । క్రియతే సుఖకర్తృ

(శ్రుతిశ్చ ఇతి నుపంచమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవంతీతి ॥ ౫౮ ॥ తతః కిమత ఆహ ॥ గర్భవాసాదీతి ॥ పునర్జన్మనః ఉపపాదనం ప్రాప్తిర్యావత్తావద్దుఃఖమేవ ॥ ౫౯ ॥ అన్నపానాదిజనితం సుఖమస్తీత్యతో దుఃఖమేవేత్యయుక్తత ఇతి చేత్తత్రాహ ॥ క్షుదితి ॥ క్షుత్పిపాసాదిదుఃఖోపశమం మూర్ఖో భ్రాంతః సుఖం మన్యతే - తదప్యన్నపానాదిప్రయాసాద్దుఃఖమేవ ॥ ౬౦ ॥ దుఃఖత్వేన ప్రసిద్ధేపి వ్యాయామప్రహారాదౌ సుఖభ్రమం దృష్టాంతత్వేనాహ ॥ అత్యంతేతి ॥ అత్యంతస్తిమితాంగానాం వాతాదిదోషేణాత్యంతజడీభూతగాత్రాణాం - వ్యాయామేన గమనాదినా శ్రమేణ సుఖైషిణాం సుఖమిచ్ఛతాం - వ్యాయామేపి సుఖమివ భవతి - భ్రాంతిజ్ఞానావృతాక్షాణాం చ - మోహాపిహితదృష్టీనాం కామినాం ప్రణయకుపితకామినీకలనూపురఝణత్కారచరణప్రహారోపి సుఖవత్ప్రతిభాతి - తదేవ కామినాం సుఖం వదంతి చేతి ॥ ౬౧ ॥ క్వేతి ॥ మహాచయః స్థూలసంఘాతః - కాంతిః గౌరత్వాదిః అంగచ్ఛాయా - శోభా భూషణాదికృతా - సౌరభ్యం సౌగంధ్యం - కమనీయం సౌందర్యం - ఏవమాదయో గుణాః గుణాశ్చ క్వ ॥ ౬౨ ॥ మాంసేతి ॥ యది దేహే మమ కాంతా స్వదేతి ప్రీతిమాంస్తర్హి నరకేపి ప్రీతిమాన్ భవిష్యతీతి - తస్యాపి నారకిభోగ్యమాంససంఘాతత్వావిశేషాత్ ॥ ౬౩ ॥ కించ - న వస్తుతః కించిత్సుఖసాధనమస్తి - సుఖసాధనస్యైవ కదాచిద్దుఃఖసాధనత్వదర్శనాదిత్యాహ ॥ అగ్నేరితి ॥ శీతేన పూర్వభావినా అగ్నేస్సుఖకర్తృత్వం దృశ్యతే - శీతాభావే గ్రీష్మే అగ్నేర్దుఃఖసాధనత్వం - ఏవం పూర్వభావిన్యా గ్రీష్మే తృషా తోయస్య - క్షుధా భక్తస్య అన్నస్య - తయోరభావే తోయాన్నయోరపి ప్రతికూలత్వాత్ - తద్విలోమస్యాగ్న్యాదిప్రతియోగినః శీతాదేః ఇతరైరగ్న్యాదిభిః - ఆ

త్యర్థః దుగ్ధాదీనాం శీతాదీనామ్ ఉభాభ్యాం క్రియత ఇతి - ఏవమనియతత్వాదుభయమపి భ్రాంతం - యథావత్స్య
తి॥ శ్లో॥ తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి న చ కించిత్సుఖాత్మకమితి। ౮౪ । ఏవం భృత్యధనాద్యపి దుఃఖదమిత్యాహ॥ కరోతీతి॥
పరిగృహ్యత ఇతి పరిగ్రహః । ౮౫ । తథా కళత్రాదిసంబంధ్యపీత్యాహ ॥ యావత ఇతి॥ సంబధ్యత ఇతి సంబంధః - సం
బంధినోఽనస్థిరాః - తన్నాశశోకస్తు స్థిర ఇత్యర్థః । ౮౬ । కించ అజ్ఞానాం పరిగ్రహో దేశసన్నిధావసన్నిధౌ చ శోకస్య హేతురి
త్యాహ॥ యద్యదితి ॥ యద్యద్గృహే వస్తు తస్య నాశదాహకరణం కుతః స్యాదితి యత్ర తత్రావతిష్ఠతః స్వామినో మ
నసి తిష్ఠతీత్యన్వయః - కరణమేవోపకరణం - గృహే క్షేమేణ స్థితమపి ప్రేమ్ణాన్యథాశంకినో దుఃఖాయైవ సర్వం భవ
తీత్యర్థః - నాశదాహోపకరణమితి చ పాఠః - యత్ర తత్రావతిష్ఠత ఇతి చ పాఠః । ౮౭ । ఏవం బాల్యాదిషు
ప్రత్యక్షం దుఃఖముక్త్వా జన్మాదిష్వపి తదేవానుమేయమిత్యాహ ॥ జన్మనీతి॥ జన్మాదిషు దుఃఖమనుమీయత ఇత్యన్వ
యః॥ ౮౮। గర్భే చేతి॥ సుఖలేశోఽపి యది తత్కథ్యతాం - తత్సుఖం నాస్తీత్యర్థః - తస్మాదేవ దుఃఖమయం జగత్ । ౮౯।
తస్మాద్భగవత్ప్రాప్తిలక్షణో మోక్షః ప్రార్థ్య ఇత్యాహ॥ తదేవమితి। ౯౦ । యదహరేవ విరజేదితి శ్రుత్యా బుద్ధి

త్వం తద్వేగోఽమస్య చేతసైః । ౮౪ ॥ కరోతి హే దైత్యసుతా యావన్మాత్రం పరిగ్రహః। తావన్మా
త్రం స ఏవాస్య దుఃఖం చేతసి యచ్ఛతి॥ ౮౫ । యావతః కురుతే జంతుస్సంబంధాన్మనసః ప్రియాన్। తావం
తోఽస్య నిఖన్యంతే హృదయే శోకశంకవః । ౮౬ । యద్యద్గృహే తన్మనసి యత్ర కుత్రావతిష్ఠతః। నాశ
దాహోపహరణం కుతస్తత్రైవ తిష్ఠతి॥ ౮౭ । జన్మన్యత్ర మహద్దుఃఖం మ్రియమాణస్య చాపి తత్ ।
యాతనాసు యమస్యోగ్రం గర్భసంక్రమణేషు చ । ౮౮ । గర్భే చ సుఖలేశోఽపి భవద్భిరనుమీయతే
యది తత్కథ్యతామేవం సర్వం దుఃఖమయం జగత్ । ౮౯॥ తదేవమతిదుఃఖానామాస్పదేఽత్ర భవార్ణ
వే । భవతాం కథ్యతే సత్యం విష్ణురేకః పరాయణమ్ । ౯౦ । మా జానీత వయం బాలా దేహీ దేహేషు

గ్నినా సంతాపే సతీత్యర్థః - అగ్నౌ సతి క్షుధస్సుఖహేతుత్వం - అన్యథా తేషామేవ దుఃఖహేతుత్వమిత్యర్థః - త
ద్వైవ లోక్యేనేతి పాఠేఽప్యయమేవార్థః॥ ౮౪॥ కించ - ధనాశ్వగజభృత్యాది పరిగ్రహోఽపి దుఃఖహేతురేవ - త
త్పాలనాది బహుక్లేశావహత్వాదిత్యాహ ॥ కరోతీతి॥ ౮౫ ॥ కళత్రపుత్రాదిసంబంధో దుఃఖహేతురేవేత్యాహ ॥
యావత ఇతి ॥ శోకరూపాశ్శంకవః కీలకా నిఖన్యంతే నిపాత్యంతే - తేషామపగమే తన్నాశాదిశోకానపగమాదిత్య
ర్థః॥ ౮౬॥ ఏతత్ స్పష్టయతి ॥ యద్యదితి ॥ యద్యద్గృహాదావస్థితధనాది తదపి యత్ర కుత్ర దేశాంతరేఽప్యవతిష్ఠమా
నస్య మనసి నిత్యం చింతయతస్తిష్ఠతి - తస్య ధనాదేర్నాశః దాహః ఉపహరణం వా తత్రైవ గృహ ఏవ తిష్ఠతి - న తు మ
నసి స్మర్యమాణతయా స్థితస్య ధనాదేర్నాశాదిర్భవతి - కుతస్తత్రైవ తిష్ఠతీతి పాఠే గృహే మనసి చ తస్యైవ ధ
నాదేరవస్థానేఽపి గృహే తిష్ఠత ఏవ నాశాదికం భవతి - మానసే మనసి స్థితస్య న తు భవతీతి కుతః - అతో విచిత్రం - గృ
హే నష్టమపి ధనాది యత్ర కుత్రచిద్దేశాంతరే స్థితమపి పరిగ్రహిణం వ్యథయత్యేవ మనసి వాసనారూపేణ తిష్ఠతి -
అతస్తద్వాసనాపగత్యాగే వినాశో భవతి - న తద్వియోగమాత్రేణేతి భావః - పాఠాంతరేఽప్యయమేవ తాత్పర్యా
ర్థః॥ ౮౭॥ ఏవం సర్వాస్వవస్థాస్వపి దుఃఖమనుసంధేయమిత్యాహ - జన్మనీత్యాది వ్యాఖ్యాతం। ౮౮ । ౮౯ ॥ తదే
వం ప్రవృత్తిమార్గే దోషోక్త్యా విరక్తిముత్పాద్య విష్ణుసేవాం ప్రవర్తయన్నాహ ॥ తదేవమితి॥ ౯౦॥ తథాప్యస్మా
కం బాలానాం తత్రానధికార ఇతి శంకాం వ్యావర్తయతి॥ మా జానీతేతి॥ వయం బాలాః అతోఽస్మాకం అత్రానధికా
ర ఇతి యూయం మా జానీత - పరిణామభేదేన భిన్నేష్వపి బాల్యయువాదిదేహేషు దేహినః ప్రతిసంధానాద్దేహీ శా
శ్వతో నిత్యః - అతో జరాద్యా ధర్మాః దేహస్యైవ న త్వాత్మనః - దేహాత్మవివేకశూన్యానామవిరక్తానామేవాత్ర
నాధికారః - తద్వివేకవతాం తు విరక్తానాం తత్సమనంతరమేవాధికారః - దేహోఽవ్యవస్థాతు న కారణం॥ ౯౧ ॥ యదహ

తిభగవద్జ్ఞానే యతితవ్యం న విలంబితవ్యమిత్యాహ॥ మాజానీతేతి॥ ౨౧। ౨౨। ౨౩॥ ఏవమితి॥ దురాశా విషయేచ్ఛా। పిపాసితః శ్రేయస్తృష్ణావానపి - పిపాసిత ఇత్యంతర్జలస్థరజకజాలికదృష్టాంతస్మారణం - తౌ హి పిపాసితావేవ పశ్చాత్పాస్యామీతి వస్త్రశోధనమత్స్యగ్రహణోత్కణ్ఠితౌ। ౨౪। ౨౫। తస్మాదితి॥ వృద్ధాద్యైరితి - వృద్ధం వార్ధకం భావేనిష్ఠా॥ ౨౬। తదితి॥ అస్మత్ప్రీతయే యుష్మాకమనిచ్ఛాయామపి। ౨౭। ఆయాస ఇతి॥ అహర్నిశమితి స్మరణస్య సదాకాలత్వ ఇత్యాహ యథా అపవిత్రః పవిత్రో వేతి॥ ౨౮। అథ శమదమాదిఫలా మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాశ్చను శ్లోకాభ్యామాహ। సర్వభూతస్థిత ఇతి॥ సర్వాత్మస్వపి రూపేణ స్థితే విష్ణౌ సతి సర్వత్ర మిత్రధీః కార్యా। ౨౯। సర్వాత్మకత్వమేకస్య మానుసంధాయి - తథాపి తాపత్రయదగ్ధేషు భూతేషు ద్వేషో న కార్యః కింతు కరుణైవ కార్యేత్యాహ॥ తాపత్రయేణేతి॥ ౩౦। యది పుణ్యాధికాని భూతాని అహం తు క్షీణశక్తిమానితి - తదా తేషు ముదితా కార్యా - న తు ద్వేషః - ద్వే

శాశ్వతః। జరాయౌవనజన్మాద్యా ధర్మా దేహస్య నాత్మనః॥ ౨౧ ॥ బాలోహం తావదిచ్ఛాతో యతిష్యే శ్రేయసే యువా। యువాహం వార్ధకే ప్రాప్తే కరిష్యామ్యాత్మనో హితమ్॥ ౨౨ ॥ వృద్ధోహం మమ కార్యాణి సమస్తాని న గోచరే। కిం కరిష్యామి మన్దాత్మా సమర్థేన న యత్కృతమ్॥ ౨౩॥ ఏవం దురాశయాక్షిప్తమానసః పురుషస్సదా। శ్రేయసోభిముఖం యాతి న కదాచిత్పిపాసితః॥ ౨౪ ॥ బాల్యే క్రీడనకాసక్తా యౌవనే విషయోన్ముఖాః। అజ్ఞా నయన్త్యశక్త్యా చ వార్ధకం సముపస్థితమ్ ॥ ౨౫॥ తస్మాద్బాల్యే వివేకాత్మా యతేత శ్రేయసే సదా। బాల్యయౌవనవృద్ధాద్యైర్దేహభావైరసంయుతః॥ ౨౬॥ తదేతద్వో మయాఖ్యాతం యది జానీత నానృతమ్। తదస్మత్ప్రీతయే విష్ణుస్స్మర్యతాం బన్ధముక్తిదః॥ ౨౭॥ ఆయాసస్స్మరణే కోస్య స్మృతో యచ్ఛతి శోభనమ్। పాపక్షయశ్చ భవతి స్మరతాం తమహర్నిశమ్॥ ౨౮॥ సర్వభూతస్థితే తస్మిన్మతిర్మైత్రీ దివానిశమ్। భవతాం జాయతామేవం సర్వక్లేశాన్ప్రహాస్యథ॥ ౨౯ । తాపత్రయేణాభిహతం యదైతదఖిలం జగత్। తదా శోచ్యేషు భూతేషు ద్వేషం ప్రాజ్ఞః కరోతి కః। ౩౦ । అథ భద్రాణి భూతాని హీనశక్తిరహం పరమ్। ముదం

రేవవిరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేరితి భావః। ౨౧। కించిద్వివేకవతామపి వ్యాసక్తానాం శ్రేయసి ప్రవృత్తా కాలప్రతీక్షయా వృథైవ జీవితం యాతీత్యాహ॥ బాలోహమిత్యాదిత్రిభిః॥ బాలోహమితి॥ ఇచ్ఛాతో విచరిష్యామీతి శేషః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఏవమితి॥ దురాశయా విషయాసక్త్యా ఆక్షిప్తమానసః ఆకృష్టచిత్తః - పిపాసితః భోగతృష్ణాకులః - అనేన రజకాదిదృష్టాంతస్సూచితః - రజకో హి జాహ్నవీజలస్థోపి కంవస్త్రం ప్రక్షాళ్య పాస్యామీదం చేత్యేవం పిపాసయా మ్రియతే - జాలికశ్చ ఇమం చాముం చాపరం మత్స్యం గృహీత్వా తోయం పాస్యామీత్యేవం పిపాసిత ఏవ యథా మ్రియతే తద్వదిత్యర్థః। ౨౪। అజ్ఞాస్తు పశువదాయుః క్షపయంతీత్యాహ॥ బాల్య ఇతి॥ సముపస్థితం ప్రాప్తం వార్ధకం చాశక్త్యా నయంతే - న తు తథాపి శ్రేయోజిజ్ఞాసా తేషామిత్యర్థః। ౨౫। అతశ్శ్రేయసి విలంబో న కార్య ఇత్యాహ॥ తస్మాదితి॥ వివేకాత్మా వివేకచిత్తః - తమేవ వివేకం స్మారయతి॥ బాల్యేతి। ౨౬। తదేతదితి॥ యద్యపి యుష్మాకమత్ర నాస్థా - తథాప్యస్మత్ప్రీతయే విష్ణుః స్మర్యతాం। ౨౭। యుష్మాకమపి విష్ణుభక్తావేవ ప్రవృత్తిర్యుక్తా - సుకరత్వాన్మహాఫలత్వాచ్చేత్యాహ॥ ఆయాస ఇతి। ౨౮। విష్ణుభక్త్యా చ సర్వత్ర విష్ణుదృష్టిస్సర్వభూతమైత్రీ చ కారణమిత్యాహ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతేష్వంతర్యామితయా స్థితే విష్ణౌ మతిర్భవతామస్తు - అత ఏవ తదధిష్ఠానభూతమాత్రే మైత్రీ చాహర్నిశమస్తు - ఏవమనేన ప్రకారేణ రాగద్వేషాదికృతాన్సర్వాన్ క్లేశాన్ ప్రహాస్యథేత్యర్థః। ౨౯। నను సర్వభూతేషు మైత్రీ దుష్కరా మదమత్సరాదిభిస్సంతప్యమానేషు చ ధనవిద్యాగర్వితేషు వృథైవ బద్ధవైరేషు చ ద్వేషస్య దుష్పరిహారత్వాదిత్యాహ॥ తాపత్రయేణేత్యాదిత్రిభిః॥ తాపత్రయేణేతి॥ తాపత్రయేణ ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖత్రయేణ మదమత్సరాదినా - యదైతదభిహతం - ఇతి యదా బుద్ధిస్తదా శోచ్యేషు కృపావిషయేషు తేషు భూతేషు కః ప్రాజ్ఞో ద్వేషం కరోతి। ౩౦। అథ తథైవంవిధమతిః భూతాని భద్రాణి ధనవిద్యాదిసంపదా హృష్టాన్యహమేవ కేవ

ఽస్యఆత్మపుణ్యహానిఫలత్వాదిత్యాహ॥ అథేతి । ౮౧ । బద్ధవైరాణీతి॥ యద్యాత్మానం ప్రతిబద్ధవైరాణిభూతానివిద్వి
షంతి- తథాప్యహో మోహేనవ్యాప్తానీతితానిశోచ్యాని - తేషూపేక్షాకార్యా । ౮౨ । ఏతేమైత్ర్యాదిచిత్తప్ర
సాధనవికల్పాఃభిన్నదృశాంమధ్యమాధికారిణాంమతమభ్యుపగమ్యోక్తాః - భిన్నదృశాంసాంఖ్యానాం - తేహిభిన్నం
జగత్పశ్యంతినభగవదాత్మకత్వేనాభిన్నం - ప్రసన్నచిత్తానాముత్తమాధికారిణాంతుమతంమత్తఃసంక్షిప్తంశ్రూయ
తామిత్యాహ॥ ఏతఇతి॥౮౩। తదేవాహ॥ విస్తారఇతి॥౮౪। సముత్సృజ్యేతి॥ ఆసురంభావందేహాత్మాభిమానం॥౮౫॥
నివృత్తింవిశినష్టి॥ నైవాగ్నినేత్యాదిభిః॥ నైవాగ్నినేతి॥ అగ్న్యాదిజందుఃఖమాధిదైవికం॥ ౮౬॥ నేతి॥ మనుష్యాది
జందుఃఖమాధిభౌతికం - ఆత్మదోషజందుఃఖమాధ్యాత్మికం॥ ౮౭॥ తదాధ్యాత్మికందుఃఖంద్విధేత్యాహ॥ జ్వరేతి॥ జ్వ
రాదిశారీరం - ద్వేషాదిమానసం॥౮౮॥ నేతి॥ అన్యైరవిద్యాదిభిః॥౮౯॥ ఉపసంహరతి॥ అపారేతి॥ అపారసంసారే

- తథాపికుర్వీతహానిర్ద్వేషఫలంయతః। ౮౧ । బద్ధవైరాణిభూతానిద్వేషంకుర్వంతిచేత్తదా। శో
చ్యాన్యహోఽతిమోహేనవ్యాప్తానీతిమనీషిణా। ౮౨ । ఏతేభిన్నదృశాందైత్యావికల్పాఃకథితామ
యా। కృత్వాభ్యుపగమంతత్ర సంక్షేపఃశ్రూయతాంమమ। ౮౩ । విస్తారస్సర్వభూతస్యవిష్ణోస్సర్వమి
దంజగత్। ద్రష్టవ్యమాత్మవత్తస్మాదభేదేనవిచక్షణైః॥౮౪। సముత్సృజ్యాసురంభావంతస్మాద్యూయం
యథావయమ్। తథాయత్నంకరిష్యామోయథాప్రాప్స్యామనిర్వృతిమ్॥ ౮౫ । నైవాగ్నినానచా
ర్కేణనేందునానచవాయునా। పర్జన్యవరుణాభ్యాంవానసిద్ధైర్నచరాక్షసైః॥ ౮౬॥ నయక్షై
ర్నచదైత్యేంద్రైర్నోరగైర్నచకిన్నరైః। నమనుష్యైర్నపశుభిర్దోషైర్నైవాత్మసంభవైః॥
౮౭ । జ్వరాక్షిరోగాతీసారప్లీహగుల్మాదికైస్తథా। ద్వేషేర్ష్యామత్సరాద్యైర్వారాగలోభాదిభిః
క్షయమ్॥ ౮౮ । నచాన్యైర్నీయతేకైశ్చిన్నిత్యాయాత్యంతనిర్మలా। తామాప్నోత్యమలేన్యస్యకే
శవేహృదయంనరః। ౮౯ । అసారసంసారవివర్తనేషుమాయాతతోషంప్రసభంబ్రవీమి। సర్వత్ర

లం ధనధాన్యార్జనహీనశక్తిరపితథాపి ముదంప్రీతిమేవకుర్వీత - నతుద్వేషం - యతోద్వేషస్య ఫలంహానిరేవ - త
థాహి - న్యాయవిదః ఇష్టసాధనజ్ఞానస్య రాగత ఉపాదానంఫలం - అనిష్టసాధనజ్ఞానస్య ద్వేషతోహానిః ఫలమితి
వర్ణయంతి - అతోహానిఫలోద్వేషోనకార్య ఇత్యర్థః॥ ౮౧ ॥ బద్ధవైరాణీతి॥ యదిచేస్స్వపృథగేవ బద్ధవైరాణిత
స్మిన్ ద్వేషంకుర్వంతి - తదామనీషిణాతాన్యతీవ మోహేనవ్యాప్తాని - శోచ్యాని అనుకంప్యాని - తైస్సర్వథా
ద్వేషోనయుక్త ఇత్యర్థః॥ ౮౨॥ ఏతేచ ద్వేషోపశమప్రకారామధ్యమాధికారిణామేవోక్తాః - నతూత్తమాధికారి
ణామిత్యాహ॥ ఏత ఇతి॥ భిన్నదృశాం భేదదృష్టీనాం - భిన్నదృశామితివాపాఠః - తత్ర భేదదృష్ట్యంగీకారం కృత్వా
ఏతే వికల్పా ద్వేషోపశమప్రకారాః కథితాః - ఉత్తమానాంతు పరమార్థసంక్షేపోమత్తశ్శ్రూయతాం । ౮౩ ।
తమేవాహ॥ విస్తార ఇతి॥ ౮౪॥ సముత్సృజ్యేతి॥ ఆసురంభావం సర్వస్సముత్సృజ్య - యూయంవయంచ యథానిర్వృ
తిం యథాయేనప్రకారేణ ప్రాప్స్యామః - తథాయత్నంకరిష్యామః॥ ౮౫॥ తామేవనిర్వృతింతత్ప్రయత్నంచవిశి
నష్టి - నైవాగ్నినేత్యాది చతుర్భిః॥ ౮౬ । ౮౭ । ౮౮ ॥ నేతి॥ యావిమోక్షాఖ్యాసా అగ్న్యాదినా అన్యైరపికై
శ్చిత్ క్షయంననీయతే - తాంనిర్వృతిం కేశవేహృదయంన్యస్య ప్రాప్నోతీతి చతుర్థేనాన్వయః - తత్ర నైవా
గ్నినేత్యాధిదైవికైరుపఘాతైః క్షయోవార్యతే - నమనుష్యైర్నపశుభిరిత్యాధిభౌతికైః- దోషైర్నైవాత్మసంభవై
రితిశారీరమానసభేదేనాధ్యాత్మికైః - తత్ర శారీరైర్జ్వరాదిభిః-మానసైర్ద్వేషాదిభిః అన్యైశ్చతన్మూలభూతైర
విద్యాకర్మాదిభిః యాక్షయంన ప్రాప్యతే - తాంనిర్వృతింకేశవస్మృత్యా ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౮౯ । సర్వోప
దేశసారమాహ॥ అసారేతి॥ అసారోయఃసంసారఃతత్ర వివర్తనాని దేవమనుష్యతిర్యగాదిజన్మాని - తేషుతత్తదు

తిచపాఠః- బహుదేహపరివర్తనత్ర దేహస్వర్గాదిపదేషు సర్వత్ర విష్ణుబుద్ధింకురుత ‖ ౯౦‖ తస్మిన్నితి‖ సర్వత్రస న్నిహితాద్బ్రహ్మకల్పతరోర్మోక్షఫలలాభోనిస్సంశయః‖ ౯౧‖ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే ప్రథమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

తస్యేతి‖ చేష్టాముపదేశాత్మికాం‖ ౧‖ హేసూదా ఇతి‖ దేశికః ఉపదేశకృత్‖ ౨‖ హాలాహలమితి‖ అవిజ్ఞాతం - జ్ఞాతేహి సర్పూర్వవత్పరిహరిష్యతీతి‖ ౩‖ ౪‖ ౫‖ అవికారమితి‖ సర్వవిషహరత్వాత్ మృత్యుంజయత్వాచ్చ భుక్తా నిత్యజప్యస్యానంతనామ్నః ఖ్యాత్యా కీర్తనేన నిర్వీర్యంవిషం - అవికారం అనుదితలాలోద్గమభ్రమాది వికృతి - జరయామాస‖ ౬‖ ౭‖ ౮‖ ౯‖ ౧౦‖ ౧౧‖ కిందేవైరితి‖ త్వంతథైవ తవపి తేవలోకానామాశ్రయోఽభవిష్య

దైత్యాస్సమతాముపేత సమత్వమారాధనమచ్యుతస్య ‖ ౯౦ ‖ తస్మిన్ప్రసన్నే కిమిహాస్త్యలభ్యంధ
ర్మార్థకామైరలమల్పకాస్తే ‖ సమాశ్రితాద్బ్రహ్మతరోరనంతాన్నిస్సంశయోముక్తిఫలప్రపాతః‖
౯౧‖ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
శ్రీపరాశరః‖ తస్యైతాం దానవాశ్చేష్టాం దృష్ట్వాదైత్యపతేర్భయాత్ ‖ ఆచచక్షుస్సచోవాచ
సూదానాహూయసత్వరః‖౧‖హిరణ్యకశిపుః‖ హేసూదామమపుత్రోసావన్యేషామపి దుర్మతిః‖
కుమార్గదేశికోదుష్టో హన్యతామవిలంబితమ్‖ ౨‖ హాలాహలంవిషంచాస్య సర్వభక్ష్యేషుదీయ
తామ్‖ అవిజ్ఞాతమసౌపాపో వధ్యతాంమావిచార్యతామ్‖౩‖ శ్రీపరాశరః‖ తేతథైవతతశ్చక్రుః ప్ర
హ్లాదాయమహాత్మనే‖ విషదానంయథాజ్ఞప్తంపితాతస్యమహాత్మనః‖ ౪‖ హాలాహలవిషంఘో
రమనంతోచ్చారణేనసః‖ అభిమంత్ర్యసహాన్నేనమైత్రేయబుభుజేతదా‖ ౫‖ అవికారంసతద్భుక్త్వా
ప్రహ్లాదస్స్వస్థమానసః‖ అనంతఖ్యాతినిర్వీర్యంజరయామాసదుర్విషమ్ ‖ ౬ ‖ తతస్సూదాభయత్ర
స్తాజీర్ణందృష్ట్వామహావిషమ్‖ దైత్యేశ్వరముపాగమ్యప్రణిపత్యేదమబ్రువన్ ‖ ౭ ‖ దైత్యరాజవి
షందత్తమస్మాభిరతిభీషణమ్‖ జీర్ణంతచ్చసహాన్నేనప్రహ్లాదేనసుతేనతే‖ ౮‖ హిరణ్యకశిపుః‖ త్వర్య
తాంత్వర్యతాంసద్యోహేహేదైత్యపురోహితాః‖కృత్యాంతస్యవినాశాయఉత్పాదయతమాచిరమ్
౯‖ శ్రీపరాశరః‖ సకాశమాగమ్యతతఃప్రహ్లాదస్యపురోహితాః‖ సామపూర్వమథోచుస్తేప్రహ్లాదం
వినయాన్వితమ్‖ ౧౦‖ పురోహితాః‖ జాతస్త్రైలోక్యవిఖ్యాతఆయుష్మన్బ్రహ్మణఃకులే‖ దైత్యరా
జస్యతనయోహిరణ్యకశిపోర్భవాన్‖ ౧౧‖ కిందేవైఃకిమనంతేనకిమన్యేనతవాశ్రయః‖ పితాసమస్త

చిత్తైర్భోగైస్తోషం మాయాత - కింతు సర్వభూతేషు సమతాం సమదర్శితాముపేత ప్రాప్నుత - తదేవాచ్యుతస్యారాధనం ‖ ౯౦ ‖ తతఃకిమత ఆహ‖ తస్మిన్నితి‖ తస్మిన్ ప్రసన్నే ప్రీతేసతి - నకించిద్దుర్లభం తథాపి తుచ్ఛత్వాత్ త్రివర్గోన ప్రార్థ్యః - మోక్షోపి న ప్రార్థ్యః - చూతమూలమాశ్రితస్యోపరియథా తత్ఫలంపతతి తథైవ బ్రహ్మతరులక్షణాదనంతాత్సమ్యగాశ్రితాన్ముక్తిఫలప్రపాతస్యావశ్యంభావిత్వాదిత్యర్థః‖ ౯౧‖ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః. ❋❋❋❁

తస్యేతి‖ చేష్టాముపదేశరూపాం‖ ౧‖ హేసూదా ఇతి‖ కుమార్గస్యదేశికః ఉపదేష్టా‖ ౨‖ హాలాహలమితి‖ పూర్వంశస్త్రసర్పగజాదీన్ దృష్ట్వా అనేనాప్తేషుమంత్రాదిప్రతీకారః కృతః- తస్మాదవిజ్ఞాతం యథాభవత్యేవం సర్వభక్ష్యేషు ఖండలడ్డుకాదిషు విషందత్త్వాహన్యతామిత్యర్థః‖ ౩‖ ౪‖ హాలాహలవిషమితి‖ అనంతస్యేతి నానాతత్త్వభోజ్యాది సర్వమభిమంత్ర్య తస్మైనివేద్యతదిచ్ఛాప్రసాదరూపేణనిత్యమసౌభుఙ్క్తే‖ ౫‖ అవికారమితి‖ తస్మాదనంతస్యఖ్యాత్యా కీర్త్యానిర్వీర్యత్వాదవికారం యథాభవత్యేవం జరయామాస‖ ౬‖ ౭‖ ౮‖ సర్వస్మాద్బ్రహ్మశక్తిరధికేతిమత్వా బ్రాహ్మణాన్నియుఙ్క్తే‖ త్వర్యతామితి‖ ౯‖౧౦‖౧౧‖ కిందేవైరితి‖ తవతేపితాసమస్త

సి॥ ౧౨॥ తస్మాదితి॥ స్తవసంహితాం స్తవప్రబంధం - వాచ్యః పితేతి చ పాఠః - వాచ్యః స్తుత్యః॥ ౧౩ ॥ ఏవమితి॥ నాన్యథా వదేత్ - కశ్చిదపీతి శేషః - వదేతి వా పాఠః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ యత్త్వితి॥ బ్రహ్మకులం శ్లాఘ్యమిత్యాది యుష్మాభిర్యదుక్తం తత్సత్యం - కింతు కిమనంతేనేతి యదుక్తం ఏతద్వచో నార్థవత్ - ఈదృశం వచో యథాన్యాయం కో బ్రవీతీత్యన్వయః - కిమనంతేనేత్యుక్తం యుష్మాభిరీదృశమితి చ పాఠః॥ ౧౮ ॥ ఇతీతి॥ గౌరవయంత్రితః గౌరవేణ యంత్రితః నిరుద్ధవ్యాహారః - గురూణామపి భగవన్నిందకానామేషాం కిమనుసరణే నేత్యాశయేన ప్రహస్య కిమనంతేనేతి తదుక్తమనువదన్ సాధ్వితి సోపాలంభమాహ॥ ప్రహస్యేతి॥ ౧౯॥ అమర్షాత్ భూయోప్యనువదతి॥ సాధుభోః కిమనంతేన సాధుభో ఇతి॥ అనంతేన యత్స్యాత్ తచ్ఛ్రూయతాం॥ ౨౦॥ ధర్మేతి॥ ఇదం ధర్మాది చతుష్టయం యస్మాత్తస్మాదనంతాత్ కింకిమితీదం వృథా వచః న కించిదిత్యర్థః - తస్మాత్కిం కిమిదం వృథా ఇతి చ పాఠః॥ ౨౧॥ మరీచిమిశ్రైరితి॥ మిశ్రశబ్దః పూజ్యవచనః - గురుత్వాద్బహువచనం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సంపదితి॥ ఐశ్వర్యాదీనాం సంపద్విముక్తిశ్చ ఏకతః ఆరాధనాదేవ లభ్యా - హరేరారాధనం సంపదాదీనాం మూలం విముక్తిశ్చైకతో లభ్యేతి చ పాఠః॥ ౨౪॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి॥ యత ఇతి॥ తేనాప్యనంతేన కింకిమిత్యేవం వచః కిమర్థముచ్యతే॥ ౨౫ ॥ కింవేతి॥ కింవేత్యా

లోకానాం త్వం తథైవ భవిష్యసి॥ ౧౨ ॥ తస్మాత్పరిత్యజైతాం త్వం పితుః స్తవసంహితామ్। శ్లాఘ్యః పితా సమస్తానాం గురూణాం పరమో గురుః॥ ౧౩॥ ప్రహ్లాదః॥ ఏవమేతన్మహాభాగాః శ్లాఘ్యమేతన్మహాకులమ్। మరీచేః సకలేప్యస్మిన్ త్రైలోక్యే నాన్యథా వదేత్॥ ౧౪॥ పితా చ మమ సర్వస్మిన్ జగత్యుత్కృష్టచేష్టితః। ఏతదప్యవగచ్ఛామి సత్యమత్రాపి నానృతమ్॥ ౧౫॥ గురూణామపి సర్వేషాం పితా పరమకో గురుః। యదుక్తం భ్రాంతిరత్రాపి స్వల్పాపి హి న విద్యతే॥ ౧౬ ॥ పితా గురుర్న సందేహః పూజనీయః ప్రయత్నతః। తత్రాపి నాపరాధ్యామీత్యేవం మనసి స్థితమ్॥ ౧౭ ॥ యత్త్వేతత్కిమనంతేనేత్యుక్తం యుష్మాభిరీదృశః। కో బ్రవీతి యథాయుక్తం కింతు నైతద్వచోర్థవత్॥ ౧౮॥ ఇత్యుక్త్వా సోభవన్మౌనీ తేషాం గౌరవయంత్రితః। ప్రహస్య చ పునః ప్రాహ కిమనంతేన సాధ్వితి॥ ౧౯ ॥ సాధుభోః కిమనంతేన సాధుభో గురవో మమ। శ్రూయతాం యదనంతేన యది ఖేదం న యాస్యథ॥ ౨౦॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యాః పురుషార్థా ఉదాహృతాః। చతుష్టయమిదం యస్మాత్తస్మాత్కిం కిమిదం వృథా॥ ౨౧॥ మరీచిమిశ్రైర్దక్షాద్యైస్తథైవాన్యైరనంతతః। ధర్మః ప్రాప్తస్తథా చాన్యైరర్థః కామస్తథాపరైః॥ ౨౨॥ తత్తత్త్వవేదినో భూత్వా జ్ఞానధ్యానసమాధిభిః। అవాపుర్ముక్తిమపరే పురుషా ధ్వస్తబంధనాః॥ ౨౩॥ సంపదైశ్వర్యమాహాత్మ్యజ్ఞానసంతతికర్మణామ్। విముక్తేశ్చైకతో లభ్యం మూలమారాధనం హరేః॥ ౨౪ ॥ యతో ధర్మార్థకామాఖ్యం విముక్తిశ్చ ఫలం ద్విజాః। తేనాపి కింకిమిత్యేవమనంతేన కిము

లోకానాం సర్వలోకానామాశ్రయః॥ ౧౨ ॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్ పితాం విపక్షస్తవసంహితాం పరిత్యజ - కుతః - యతః తవ పితా సమస్తానాం గురూణాం పరమో గురుః - అత ఏవ శ్లాఘ్యః॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ కశ్చిదప్యన్యథా న వదేత్॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ పితేతి॥ నాపరాధ్యామి నాన్యథా కరోమి॥ ౧౭ ॥ యత్త్వితి॥ యథాయ్మైర్దోషైరేతదయుక్తం - తథా సర్వాన్ దోషాన్ కో బ్రవీతి - దోషానంత్యాన్న కోపి వక్తుం శక్నోతీత్యర్థః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ పురుషార్థచతుష్టయప్రాప్తిమేవోదాహరన్నాహ॥ మరీచిమిశ్రైరిత్యాది చతుర్భిః॥ మరీచిమిశ్రైరితి॥ మిశ్రస్య పూజ్యప్రతాగాన్మరీచిముఖ్యైరిత్యర్థః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ సంపదితి॥ ఏకతో లభ్యం ఏతద్దృష్టిమాత్రసులభం హరేరారాధనమేవ సంపదాదీనాం ముక్తేశ్చ మూలం కారణం॥ ౨౪॥ యత ఇతి॥ యతో ధర్మాదిఫలం తేనాప్యనంతేన కిమిత్యేవం కిమన

[illegible]వచోపి సోపాలంభం - కిం చాత్రేతి చ పాఠః ॥ ౨౬॥ బహునేతి ॥ వికర్తా పరిణమయితా ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ యదితి ॥
మోహగ్రహం అజ్ఞానమరాగ్రహం ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬ ॥ కృత్యయేతి ॥ అభ్యవపత్తిరనుగ్ర
హః ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ యథేతి ॥ యథేత్యాదినా అపకారిష్వప్యుపకుర్వంతీతి వైష్ణవానామాచారః ప్రదర్శితః ॥ ౩౯ ॥
౪౦॥౪౧॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- విష్ణుచిత్తీయే- ప్రథమాంశే- అష్టాదశోఽధ్యాయః.

చ్యతే ॥ ౨౫ ॥ కించాత్ర బహునోక్తేన భవంతో గురవో మమ । వదంతు సాధు వాసాధు వివేకోఽస్మాకమల్ప
కః ॥ ౨౬ ॥ బహునాత్ర కిముక్తేన స ఏవ జగతః పతిః । సకర్తా చ వికర్తా చ సంహర్తా చ హృది స్థితః ॥
౨౭॥ స భోక్తా భోజ్యమప్యేవం స ఏవ జగదీశ్వరః । భవద్భిరేతత్ క్షంతవ్యం బాల్యాదుక్తం తు యన్మయా ॥
౨౮ ॥ పురోహితాః ॥ దహ్యమానస్త్వమస్మాభిరగ్నినా బాల రక్షితః । భూయో న వక్ష్యసీత్యేవం నైవ
జ్ఞాతోఽస్యబుద్ధిమాన్ ॥ ౨౯ ॥ యద్యస్మద్వచనాన్మోహగ్రాహం న త్యక్ష్యతే భవాన్ । తతః కృత్యాం వి
నాశాయ తవ స్రక్ష్యామ దుర్మతే ॥ ౩౦ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ కః కేన హన్యతే జంతుర్జంతుః కః కేన రక్ష్యతే ।
హంతి రక్షతి చైవాత్మా హ్యసత్సాధు సమాచరన్ ॥ ౩౧ ॥ కర్మణా జాయతే సర్వం కర్మైవ గతిసాధ
నమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సాధుకర్మ సమాచరేత్ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తాస్తేన తే క్రుద్ధా దై
త్యరాజపురోహితాః । కృత్యాముత్పాదయామాసుర్జ్వాలామాలోజ్జ్వలాననామ్ ॥ ౩౨ ॥ అతిభీ
మాం సమాసాద్య పాదన్యాసక్షతక్షితిః । శూలేన సాధు సంక్రుద్ధా తం జఘానాశు వక్షసి ॥ ౩౩ ॥ తత్తస్య
హృదయం ప్రాప్య శూలం బాలస్య దీప్తిమత్ । జగామ ఖండితం భూమౌ తత్రాపి శతధా భవత్ ॥ ౩౪॥
యత్రానపాయీ భగవాన్ హృద్యాస్తే హరిరీశ్వరః । భంగో భవతి వజ్రస్య తత్ర శూలస్య కా కథా ॥
౩౫ ॥ అపాపే తత్ర పాపైశ్చ పాతితా దైత్యయాజకైః । తానేవ సా జఘానాశు కృత్యా నాశం జగామ
చ ॥ ౩౬ ॥ కృత్యయా దహ్యమానాంస్తాన్విలోక్య స మహామతిః । త్రాహి కృష్ణేత్యనంతేత్యేవం వదన్నభ్యవ
పద్యత ॥ ౩౭॥ సర్వవ్యాపిన్ జగద్రూప జగత్స్రష్టర్జనార్దన । పాహి విప్రానిమానస్మాద్దుస్సహా
న్మంత్రపావకాత్ ॥ ౩౮ ॥ యథా సర్వేషు భూతేషు సర్వవ్యాపీ జగద్గురుః । విష్ణురేవ తథా సర్వే జీవం
త్వేతే పురోహితాః ॥ ౩౯ ॥ యథా సర్వగతం విష్ణుం మన్యమానోఽనపాయినమ్ । చింతయామ్యరిపక్షేఽపి
జీవంత్వేతే తథా ద్విజాః ॥ ౪౦ ॥ యే హంతుమాగతా దత్తం యైర్విషం యైర్హుతాశనః । యైర్దిగ్గజైర
హం క్షుణ్ణో దష్టః సర్పైశ్చ యైరపి ॥ ౪౧ ॥ తేష్వహం మిత్రభావేన సమః పాపోఽస్మి న క్వచిత్ । త
థా తేనాద్య సత్యేన జీవంత్వసురయాజకాః ॥ ౪౨ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తాస్తేన తే సర్వే సంస్పృష్టాశ్చ
నిరామయాః । సముత్తస్థుర్ద్విజా భూయస్తమూచుః ప్రశ్రయాన్వితమ్ ॥ ౪౩ ॥ పురోహితాః ॥ దీర్ఘా
యురప్రతిహతో బలవీర్యసమన్వితః । పుత్రపౌత్రధనైశ్వర్యైర్యుక్తో వత్స భవోత్తమః ॥ ౪౪ ॥ ఇత్యుక్త్వా
తం తతో గత్వా యథావృత్తం పురోహితాః । దైత్యరాజాయ సకలమాచచక్షుర్మహామునే ॥ ౪౫ ॥ ఇతి
శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః

ముచ్యతే ॥ ౨౫॥ సోపాలంభోక్తిం నిగమయతి ॥ కించేతి ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ దహ్యమాన ఇతి ॥ ఏవం విపక్షస్తుతియు
క్తం వాక్యం భూయో న వక్ష్యసీతి మత్వా - పూర్వమస్మాభిస్త్వం రక్షితోఽసి - అబుద్ధిమాంస్త్వమితి తతో నైవ జ్ఞా
తోఽసి ॥ ౨౯॥ యదితి ॥ మోహగ్రాహమబుద్ధికృతం దురాగ్రహం ॥ ౩౦॥ క ఇతి ॥ అసత్సమాచరన్నాత్మైవ ఆత్మానం
హంతి - సాధు సమాచరన్నాత్మానం రక్షతి చేత్యన్వయః ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అతిభీమేతి ॥ పాదయోర్న్యాసైః నిక్షేపైః క్షతా
క్షితిర్యస్యాస్సా ॥ ౩౩॥ తదితి ॥ ఖండితం భగ్నం సత్ భూమౌ జగామ పపాత ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ కృత్యయేతి ॥ అభ్యవపద్యత శర
ణార్థం తదభిముఖం అధావదిత్యర్థః - ఇతః పరం స్పష్టమన్యత్ ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఇ
తి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

౧| ౨| ౩| నేతి॥ సమానఏవ సామాన్యః - సర్వగతోప్యచ్యుతో భక్తస్య శుద్ధే హృద్యావిర్భవతి - నాన్యస్యాశుద్ధే| ౪| తాం పాపమతిః ఖాభావరూపామాత్మనో హృచ్ఛుద్ధిం చతుశ్శ్లోక్యాహ॥ అన్యేషామిత్యాదినా| ౫| కర్మణేతి॥ తద్బీజజన్మ పాపరపీడైవ బీజం తస్య జన్మ సత్తా తస్య పీడయితురశుభం ఫలతి - తద్బీజజన్మేతి చ పాఠః॥ ౬| ౭| ౮| ౯| ౧౦|| ౧౧| ౧౨|| ౧౩| ౧౪| నేతి॥ హంతుం న శక్యతే॥ ౧౫| ౧౬| ౧౭| ౧౮| ౧౯| ౨౦|| ౨౧| ౨౨| ౨౩| ౨౪|| ౨౫||

శ్రీపరాశరః॥ హిరణ్యకశిపుశ్శ్రుత్వా తాం కృత్యాం వితథీకృతామ్। ఆహూయ పుత్రం పప్రచ్ఛ ప్రభావస్యాస్య కారణమ్ ॥ ౧ ॥ హిరణ్యకశిపుః॥ ప్రహ్లాద సుప్రభావోఽసి కిమేతత్తే విచేష్టితమ్। ఏతన్మంత్రాదిజనితముతాహో సహజం తవ॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం పృష్టస్తదా పిత్రా ప్రహ్లాదోఽసురబాలకః। ప్రణిపత్య పితుః పాదావిదం వచనమబ్రవీత్॥ ౩॥ ప్రహ్లాదః॥ న మంత్రాదికృతం తాత న చ నైసర్గికో మమ। ప్రభావ ఏష సామాన్యో యస్య యస్యాచ్యుతో హృది ॥ ౪ ॥ అన్యేషాం యో న పాపాని చింతయత్యాత్మనో యథా। తస్య పాపాగమస్తాత హేత్వభావాన్న విద్యతే॥ ౫॥ కర్మణా మనసా వాచా పరపీడాం కరోతి యః। తద్బీజం జన్మ ఫలతి ప్రభూతం తస్య చాశుభమ్॥ ౬॥ సోఽహం న పాపమిచ్ఛామి న కరోమి వదామి చ। చింతయన్సర్వభూతస్థమాత్మన్యపి చ కేశవమ్॥ ౭ ॥ శారీరం మానసం దుఃఖం దైవం భూతభవం తథా। సర్వత్ర శుభచిత్తస్య తస్య మే జాయతే కుతః॥ ౮ ॥ ఏవం సర్వేషు భూతేషు భక్తిరవ్యభిచారిణీ। కర్తవ్యా పండితైర్జ్ఞాత్వా సర్వభూతమయం హరిమ్॥ ౯ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి శ్రుత్వా స దైత్యేంద్రః ప్రాసాదశిఖరే స్థితః। క్రోధాంధకారితముఖః ప్రాహ దైతేయకింకరాన్॥ ౧౦ హిరణ్యకశిపుః॥ దురాత్మా క్షిప్యతామస్మాత్ప్రాసాదాచ్ఛతయోజనాత్। గిరిపృష్ఠే పతత్వస్మిన్ శిలాభిన్నాంగసంహతిః॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్తం చిక్షిపుస్సర్వే బాలం దైతేయకింకరాః। పపాత సోఽప్యధః క్షిప్తో హృదయేనోద్వహన్హరిమ్ ॥ ౧౨ ॥ పతమానం జగద్ధాత్రీ జగద్ధాతరి కేశవే। భక్తియుక్తం దధారైనముపసంగమ్య మేదినీ॥ ౧౩॥ తతో విలోక్య తం స్వస్థమవిశీర్ణాస్థిపంజరమ్। హిరణ్యకశిపుః ప్రాహ శంబరం మాయినాం వరమ్॥ ౧౪ ॥ హిరణ్యకశిపుః॥ నాస్మాభిశ్శక్యతే హంతుమసౌ దుర్బుద్ధిబాలకః। మాయాం వేత్తి భవాంస్తస్మాన్మాయయైనం నిషూదయ॥ ౧౫ ॥ శంబరః॥ సూదయామ్యేష దైత్యేంద్ర పశ్య మాయాబలం మమ। సహస్రమత్ర మాయానాం పశ్య కోటిశతం తథా॥ ౧౬ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్స ససృజే మాయాః ప్రహ్లాదే శంబరోఽసురః। వినాశమిచ్ఛన్దుర్బుద్ధిస్సర్వత్ర సమదర్శిని॥ ౧౭ ॥ సమాహితమతిర్భూత్వా శంబరేఽపి విమత్సరః। మైత్రేయ సోఽపి ప్రహ్లాదస్సస్మార మధుసూదనమ్॥ ౧౮ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తతో భగవతా తస్య రక్షార్థం చక్రముత్తమమ్। ఆజగామ సమాజ్ఞ

౧| ప్రహ్లాదేతి॥ సహజం నైసర్గికం| ౨|౩| నేతి॥ సామాన్యస్సమానః|౪|కించ॥ అన్యేషామితి॥ అన్యేషాం యః పాపాని పాపఫలాని దుఃఖాని న చింతయతి - తస్య పాపాగమో దుఃఖాగమో నాస్తి| ౫ | కర్మణేతి॥ యతస్తత్పీడాకరణమేవ బీజం - తస్మాదన్యస్య జన్మ - యస్యైతదశుభం పాపం - తస్య కర్తుః ప్రభూతమత్యధికం అశుభఫలం ఫలతి - అతి దుఃఖఫలాత్మతయా వర్ధతే| ౬|౭|౮| ఏవమితి॥ ఏవం సర్వభూతమయం హరిం జ్ఞాత్వా - సర్వేషు భూతేషు తద్భక్తిః కర్తవ్యా| ౯|| ఇతీతి॥ క్రోధేనాంధకారితం జాతాంధకారివ ముఖం యస్య | ౧౦ | శస్త్రాదివిషాగ్నికృత్యానాం మమ మంత్రాదిభిః స్తంభనం సంభవతి - పతనే తు న కించిత్ప్రభవతీత్యాశయేన దైత్యాన్సాదిశతి॥ దురాత్మా క్షిప్యతామితి|౧౧| ౧౨|౧౩| ౧౪| నాస్తవైరుపాయైర్హంతుమశక్యత్వాత్తద్వధే మాయావినం నియుఙ్క్తే॥ నాస్మా

౨౬। ౨౭॥ ౨౮। మిత్రేష్వితి॥ మిత్రేషు సహజప్రాకృతకృత్రిమేషు సహజం మాతులేయాది - ప్రాకృతం స్వభూ
మ్యనంతరాచ్ఛత్రోరనంతరం - కృత్రిమం దానమానవశీకృతం - అరిశ్చ త్రివిధః - సహజో దాయాదః - ప్రాకృతో భూ
మ్యనంతరాదిః - కృత్రిమః కృతాపకారః - మధ్యస్థాశ్చ త్రివిధాః - త్రిషు లోకేషు మిత్రాదిషు త్రిషు జనేషు - కాలేష్వి
తి పాతేషు యవృద్ధిస్థానకాలేషు - కథం వర్తేత - వృత్తయో హి వర్ణాశ్రమాదానానుప్రవేశమాధ్యస్థ్య పూర్ణత్వ ప్రి
యత్వసహిష్ణుస్వరూపాస్సప్త - యథోక్తం ॥ శ్లో॥ ఇంద్రస్యార్కస్య వాయోశ్చ యమస్య వరుణస్య చ । చంద్రస్య చ పృ
థివ్యాశ్చ నృపస్సప్తగుణో భవేదితి॥ ౨౯॥ కథమితి॥ శ్లో॥ మంత్రీ బుద్ధిసహాయస్స్యాత్ సమాత్యః కార్యసాహ్యకృత్ । మ
గాధ్యక్షో ధనాధ్యక్షో ధాన్యాధ్యక్షశ్చ భూపతేః॥ మాతః పురోధా దైవజ్ఞస్సప్తైతే మంత్రిణో మతాః । మగాధ్య
క్షో వనాధ్యక్షః - మాతః పురోధా ఇతి చ పాఠః - బాహ్యా అమాత్యాః సులభా - ద్యయోగ్యాః - అభ్యంతరాః అంతఃపురమ
హానసాధ్యక్షకృతాః - శంకితాః జితదాసభూతాః - సాపరాధా వా - ఇతరే స్వామిహితైషిణః - ధర్మార్థకామభయ
పరీక్షాసు శుద్ధా వా॥ ౩౦॥ కృత్యాకృత్యేతి॥ కృత్యాః భేద్యాః - తేషామకృత్యత్వస్య అభేద్యత్వస్య విధానం॥ శ్లో॥ అల
బ్ధవేతనో లుబ్ధో మానీ చాప్యవమానితః । క్రుద్ధశ్చ కోపితోఽకస్మాత్ తథాభీతశ్చ భీషిత ఇతి భేద్యాః - జలప్రాకారవనగిరి
వనాత్మకం పంచధా దుర్గం - అటవికాః వన్యాః మ్లేచ్ఛాద్యాః తత్సాధనం - కంటకశ్చోరశత్రుప్రశ్రయవాన్ - శోధనం

ప్తం జ్వాలామాలిసుదర్శనమ్ ॥ ౧౯ ॥ తేన మాయాసహస్రం తచ్ఛంబరస్యాశుగామినా । బాలస్యర
క్షతా దేహమేకైకం చ విషూదితమ్॥ ౨౦॥ సంశోషకం తదా వాయుం దైత్యేంద్ర ఇదమబ్రవీత్ । శీఘ్ర
మేష మమాదేశాద్దురాత్మా నీయతాం క్షయమ్॥ ౨౧ ॥ తథేత్యుక్త్వా తు సోఽప్యేనం వివేశ పవనో లఘు। శీ
తోఽతిరూక్షశ్శోషాయ తద్దేహస్యాతిదుస్సహః । ౨౨ । తేనావిష్టమథాత్మానం స బుద్ధ్వా దైత్యబాలకః।
హృదయేన మహాత్మానం దధార ధరణీధరమ్॥ ౨౩ ॥ హృదయస్థస్తతస్తస్య తం వాయుమతిభీషణమ్। ప
పౌ జనార్దనః క్రుద్ధస్స యయౌ పవనః క్షయమ్॥ ౨౪॥ క్షీణాసు సర్వమాయాసు పవనే చ క్షయం గతే। జ
గామ సోఽపి భవనం గురోరేవ మహామతిః॥ ౨౫॥ అహన్యహన్యథాచార్యో నీతిం రాజ్యఫలప్రదామ్। గ్రా
హయామాస తం బాలం రాజ్ఞాముశనసా కృతామ్॥ ౨౬ ॥ గృహీతనీతిశాస్త్రం తం వినీతం స యదా గురుః।
మేనే తదైనం తత్పిత్రే కథయామాస శిక్షితమ్॥ ౨౭ । ఆచార్యః॥ గృహీతనీతిశాస్త్రస్తే పుత్రో దైత్యప
తే కృతః । ప్రహ్లాదస్తత్త్వతో వేత్తి భార్గవేణ యదీరితమ్॥ ౨౮ ॥ హిరణ్యకశిపుః॥ మిత్రేషు వర్తేత
కథమరివర్గే చ భూపతిః । ప్రహ్లాద త్రిషు కాలేషు మధ్యస్థేషు కథం చరేత్ ॥ ౨౯ ॥ కథం మంత్రిష్వమా
త్యేషు బాహ్యేష్వాభ్యంతరేషు చ । చారేషు పౌరవర్గేషు శంకితేష్వితరేషు చ॥ ౩౦ ॥ కృత్యాకృత్య

క్షితి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ తస్యేతి॥ సుదర్శనం శుద్ధజ్ఞానమయం॥ ౧౯॥ తేనేతి॥ అథ తేన మాయాసహస్రం ఏకైకం
ప్రత్యేకం వినాశితం॥ ౨౦ ॥ కృత్స్నస్య శోషాయ ప్రవృత్తమసాకల్యేన అకృత్స్నం వశోషాయ ... ముంచన్త
మిత్యాహ ॥ సంశోషకమితి ॥ ౨౧ ॥ తథేతి ॥ లఘు శీఘ్రం - లఘురితి పాఠే వేగవాన్ - శీతోఽతిరూక్షః శీతజ్వర
ప్రాయః॥ ౨౨॥ తేనేతి॥ తేనావిష్టం వ్యాప్తం - ధరణీధరం వాయుభక్షస్వరూపం॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥
మిత్రేష్వితి॥ త్రిషు కాలేషు క్షయవృద్ధిస్థానాఖ్యకాలేషు॥ ౨౯ ॥ కథమితి॥ మంత్రిషు బుద్ధిసహాయేషు - అమాత్యేషు
కార్యసహాయేషు - తదుక్తం॥ శ్లో॥ మంత్రీ బుద్ధిసహాయస్స్యాదమాత్యః కార్యసాహ్యకృదితి - బాహ్యేషు సులభాద్య
ధికృతేషు - అభ్యంతరేషు అంతఃపురమహానసాద్యధికృతేషు - చారేషు గూఢచారేషు - చారేషు నా - శంకితేషు - జి
త్వా బలాద్దాసీకృతేషు - నాతేషు - ఇతరేష్వశంకితేషు వా॥ ౩౦॥ కృత్యాకృత్యవిధానమితి ॥ సంధివిగ్రహయానాది
షు కుత్ర కిం కృత్యం కుత్ర కిమకృత్యం ఏవం ప్రకారః - యద్వా - కృత్యా భేద్యాస్తేషాం కృత్యావిధానం అభేద్యత్వకరణం -
దుర్గం పాంచవిధమిత్యాది - అటవికా మహారణ్యనివాసినః పుళిందమ్లేచ్ఛాదయః - తేషాం సాధనం వశీకరణం - కంటకా

సాధనమ్॥ ౩౧॥ ఏతదితి॥ అన్యచ్చ ఉపదేశసహోక్తం సప్తప్రకృత్యాదికం ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ మమేతి॥ నసదేతత్ శత్రుమిత్రాదిభేదవిషయత్వాదస్య॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ సర్వభూతాత్మకఇతి॥ సర్వభూతాత్మకే సర్వజీవశరీరకే - జగన్మయే స్వాత్మవ్యతిరిక్తప్రపంచరూపే - పరమాత్మని - ఆత్మాంతరరహితే ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ తదితి॥ దుష్టారంభాః రాజ్యాద్యర్థోద్యోగాః తేషాముక్తివిస్తరైః అర్థశాస్త్రైః - అవిద్యాంతర్గతైః విద్యాయామంతర్గతాని విద్యాస్థానాని తదితరైః - శోభనే పరమమంగళే ఆత్మవిద్యావిషయే శాస్త్రే ॥ ౩౯ ॥ నన్వర్థశాస్త్రాదేః రాజ్యాద్యుపాయజ్ఞాపకత్వాత్ కథమవిద్యాస్థానత్వం తత్రాహ॥ విద్యేతి॥ అర్థశాస్త్రాదిజన్యవిద్యాయాస్తు అల్పాస్థిరఫలసాధనత్వాత్ అవిద్యాత్వం నాస్తీతి భావః॥ ౪౦ ॥ కాతర్హి విద్యేత్యత్రాహ॥ తత్కర్మేతి॥ యావిముక్తయే సావిద్యా - అర్థశాస్త్రాదివిద్యా శిల్పనైపుణం - యన్నబంధాయ అపితు విద్యాంగత్వేన మోక్షాయ - తత్కర్మ - అపరం కర్మ ప్రవృత్తికర్మ॥ ౪౧ ॥ కర్మాణి ఆయాసం శ్రాంతిసంగికం - రాజ్యాదిదృష్టఫలార్థం నాపితత్వాత్ ధనేష్యమేవ యుక్తంతర్వ్యం నేతిశాస్త్రాదా

విధానంచమగాఽటవికసాధనమ్। ప్రహ్లాదకథ్యతాంసమ్యక్ తథాకంటకశోధనమ్॥ ౩౧ ॥ ఏతచ్చాన్యచ్చసకలమధీతంభవతాయథా। తథాసుకథ్యతాంజ్ఞాతుంతవేచ్ఛామిమనోగతమ్॥ ౩౨॥ శ్రీపరాశర ఉవాచ॥ ప్రణిపత్య తతఃపాదౌ పితుః ప్రశ్రయభూషణః। ప్రహ్లాదః ప్రాహ దైత్యేంద్రం కృతాంజలిపుటస్థితః॥ ౩౩ ॥ ప్రహ్లాద ఉవాచ॥ మమోపదిష్టంసకలంగురుణానాత్ర సంశయః। గృహీతంచమయాకింతుననదేతన్మతంమమ ॥ ౩౪ ॥ సామచోపప్రదానంచ భేదదండౌతథాపరౌ। ఉపాయాఃకథితాహ్యేతే మిత్రాదీనాంచసాధనే ॥ ౩౫ ॥ తానేవాహంనపశ్యామి మిత్రాదీంస్తాతమాక్రుధః। సాధ్యాభావే మహాబాహోసాధనైఃకింప్రయోజనమ్ ॥ ౩౬ ॥ సర్వభూతాత్మకే తాత జగన్నాథే జగన్మయే। పరమాత్మని గోవిందే మిత్రామిత్రకథాకుతః ॥ ౩౭ ॥ త్వయ్యస్తి భగవాన్విష్ణుర్మయిచాన్యత్ర చాస్తి సః। యతస్తతోఽయంమిత్రంమే శత్రుశ్చేతి పృథక్కుతః॥ ౩౮ ॥ తదేభిరలమత్యర్థం దుష్టారంభోక్తివిస్తరైః। అవిద్యాంతర్గతైర్యత్నః కర్తవ్యస్తాత శోభనే॥ ౩౯ ॥ విద్యాబుద్ధిరవిద్యాయామజ్ఞానాత్తాత జాయతే। బాలోఽగ్నింకింనఖద్యోతమసురేశ్వర మన్యతే ॥ ౪౦ ॥ తత్కర్మ యన్నబంధాయ సావిద్యా యావిము

శోధనం కంటకశోధనం - తేషాం శోధనం కారాగారాసనం॥ ౩౧॥ ఏతదితి॥ అన్యచ్చ సామభేదాది॥ ౩౨॥ ప్రణిపత్యేతి॥ ప్రశ్రయ ఏవ భూషణం యస్య సః॥ ౩౩ ॥ ౩౪॥ సామేతి॥ మధితస్య స్తుత్యాదిభిః సాంత్వనం సామ - భూమిధనధాన్యాదిప్రదానముపప్రదానం ఏకమత్యేన స్థితానాం భయజననాదినా పృథక్కరణం భేదః - అర్థాపహారాదిర్దండః ఇత్యేతే ఉపాయాః॥ ౩౫॥ తానీతి॥ మా క్రుధః క్రోధం మా కార్షీః॥ ౩౬ ॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతాత్మకే సర్వేషాం భూతానామాత్మని - పరమాత్మని సర్వజీవనియంతరి॥ ౩౭॥ తదేవాహ॥ త్వయ్యస్తీతి॥ పృథక్ శత్రుత్వేన కుతః॥ ౩౮ ॥ తదితి॥ దుష్టా రాగద్వేషాదిప్రాగ్ర్యకామ ఆరంభా ఉద్యమాః తేషు ఉక్తివిస్తరైః నీతిశాస్త్రైరలం - దుష్టారంభైరుక్తైః దుష్టారంభోక్తిగాధాః - శోభనే నిష్కామకర్మణి అధ్యాత్మవిద్యాయాం చ॥ ౩౯ ॥ నను॥ శ్లో॥ అంగాని వేదాశ్చత్వారో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః। పురాణం ధర్మశాస్త్రం చ విద్యా హ్యేతాశ్చతుర్దశ॥ ఆయుర్వేదో ధనుర్వేదో గాంధర్వశ్చేతి తే త్రయః - అర్థశాస్త్రం చతుర్థం తు విద్యా హ్యష్టాదశైవ తాః ఇత్యుక్తేః - దండనీత్యాదికమపి విద్యేతి - అత్ర కథమవిద్యాంతర్గతైరిత్యుచ్యతే - తత్రాహ॥ విద్యాబుద్ధిరితి॥ బాలః ఖద్యోతమగ్నిం కింన మన్యతే - అపితు మన్యత ఏవ తస్య ధః॥ ౪౦ ॥ శోభనే యత్నః కర్తవ్య ఇతి యదుక్తం తదేవ శోభనం ధర్మాదికమాహ॥ తత్కర్మేతి॥ అపరమర్థకామార్థం కర్మ ఆయాసాయ శ్రమార్థమేవ - అన్యా విద్యా అర్థశాస్త్రాదిః శిల్పనైపుణం ఐంద్రజాలికాదిశిల్ప

విత్యాహ॥ తదేతదిత్యాదిభిః॥ తదేతదితి॥ తదేతత్ నీతిశాస్త్రాదిజన్యజ్ఞానాది - నిశామయ శృణు ॥ ౪౨ ॥ నేతి॥ భావ్యం ప్రాక్కర్మతో భావి - ఉభయం రాజ్యం ధనం చ ॥ ౪౩॥ సర్వ ఏవేతి॥ మహత్త్వమైశ్వర్యం॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తస్మాదితి॥ సమత్వే భగవదాత్మకత్వేన సర్వస్య సమత్వబుద్ధౌ॥ ౪౬ ॥ దేవా ఇతి॥ భిన్నమివ తతః పృథగ్భూతమివ - అనంతస్యైవ తత్తద్రూపేణ స్థిత ఇతి జ్ఞాపనమేవ సమ్యక్ ॥ (శ్రు)॥ నేహ నానాస్తి కించన - నతత్ స్వి నేతివ॥ ౪౭ ॥ ఏతదితి॥ ఆత్మవత్ అంతర్యామితయా పరమాత్మనా యుక్తం - మత్ప్రబంధమేతత్ - అత్ర హేతుః యతోయం విశ్వరూపధృదితి ॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨ ॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తత ఇతి॥ సలిలార్ణవే అర్ణవసలిలే ॥ ౫౫ ॥ ౫౬॥ ౫౭ ॥ ౫౮॥ ౫౯ ॥ ౬౦॥ ౬౧ ॥ ౬౨॥

క్తయే। ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాన్యా శిల్పనైపుణమ్॥ ౪౧ ॥ తదేతదవగమ్యాహమసారం సారముత్తమమ్। నిశామయ మహాభాగ ప్రణమ్య ప్రబ్రవీమి యత్ ॥ ౪౨ ॥ న చింతయతి కో రాజ్యం కో ధనం నాభివాంఛతి। తథాపి భావ్యమేవైతదుభయం ప్రాప్యతే నరైః॥ ౪౩ ॥ సర్వ ఏవ మహాభాగ మహత్త్వం ప్రతి సోద్యమః। తథాపి పుంసాం భాగ్యాని నోద్యమా భూతిహేతవః॥ ౪౪ ॥ జడానామవివేకానామశూరాణామపి ప్రభో। భాగ్యభోజ్యాని రాజ్యాని సంత్యనీతిమతామపి॥ ౪౫ ॥ తస్మాద్యతేత పుణ్యేషు య ఇచ్ఛేన్మహతీం శ్రియమ్। యతితవ్యం సమత్వే చ నిర్వాణమపి చేచ్ఛతా॥ ౪౬ ॥ దేవా మనుష్యాః పశవః పక్షివృక్షసరీసృపాః। రూపమేతదనంతస్య విష్ణోర్భిన్నమివ స్థితమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఏతద్విజానతా సర్వం జగత్స్థావరజంగమమ్। ద్రష్టవ్యమాత్మవద్విష్ణుర్యతోऽయం విశ్వరూపధృత్॥ ౪౮॥ ఏవం జ్ఞాతే స భగవాననాదిః పరమేశ్వరః। ప్రసీదత్యచ్యుతస్తస్మిన్ప్రసన్నే క్లేశసంక్షయః॥ ౪౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వాతికోపేన సముత్థాయ తదాసనాత్ । హిరణ్యకశిపుః పుత్రం పదా వక్షస్యతాడయత్॥ ౫౦ ॥ ఉవాచ చ స కోపేన సామర్షః ప్రజ్వలన్నివ। నిష్పిష్య పాణినా పాణిం హంతుకామో జగద్యథా॥ ౫౧ ॥ హే విప్రచిత్తే హే రాహో హే బలైష మహార్ణవే। నాగపాశైర్దృఢం బద్ధ్వా క్షిప్యతాం మా విలంబ్యతామ్॥ ౫౨॥ అన్యథా సకలా లోకాస్తథా దైతేయదానవాః। అనుయాస్యంతి మూఢస్య మతమస్య దురాత్మనః ॥ ౫౩ ॥ బహుశో వారితోऽస్మాభిరయం పాపస్తథాప్యరేః। స్తుతిం కరోతి దుష్టానాం వధ ఏవోపకారకః ॥ ౫౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్తే సత్వరా దైత్యా బద్ధ్వా తం నాగబంధనైః। భర్తురాజ్ఞాం పురస్కృత్య చిక్షిపుః సలిలార్ణవే॥ ౫౫ ॥ తతశ్చచాల చలతా ప్రహ్లాదేన మహార్ణవః। ఉద్వేలోऽభూత్పరం క్షోభముపేత్య చ స

విద్యా చ - కౌశలమాత్రమేవ - తుచ్ఛత్వాదిత్యర్థః॥ ౪౧॥ తదితి॥ తదేతద్రాజ్యాదిసాధ్యమసారం తుచ్ఛం జ్ఞాత్వా - ఉత్తమం సాధ్యం యత్ ప్రకర్షేణ బ్రవీమి తన్నిశామయేత్యన్వయః॥ ౪౨॥ కించ రాజ్యాదేః శ్రేష్ఠఫలత్వేపి తత్సాధనం పుణ్యే యత్నః కార్యః - న కేవలం దృష్టార్థోద్యమమాత్రం తస్య వ్యభిచారాదిత్యాహ - నేత్యాదిత్రిభిః॥ నేతి॥ భావ్యం ప్రాక్తనపుణ్యవశాద్భవితవ్యంపరముభయం రాజ్యం ధనం చ ప్రాప్యతే॥ ౪౩॥ సర్వ ఏవేతి॥ మహత్త్వం రాజ్యధనాదిభూతిం ప్రతి - భాగ్యాన్యేవ భూతిహేతవః రాజ్యాదిశ్రేయోహేతవః - న తూద్యమాః॥ ౪౪॥ తైర్వినాపి రాజ్యాదిదర్శనాదిత్యాహ॥ జడానామితి॥ జడానామనుద్యమానాం - అవివేకానాం ఇష్టానిష్టవివేకశూన్యానాం చ - రాజ్యాదయస్సంతి॥ ౪౫॥ ౪౬॥ సమత్వదృష్ట్యౌ నివారణమాహ॥ దేవా ఇతి॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯ ॥ ౫౦॥ ఉవాచేతి॥ సామర్షః అసహమానః॥ ౫౧॥ అయం తావత్ స్వైరుపాయైర్న హంతుం శక్యతే - ఉపేక్షితశ్చేత్ సకలం విష్ణుభక్త్యైనాశయేత్ - అతో నాగపాశైర్బద్ధ్వా సముద్రే క్షిప్త్వా పర్వతైరాక్రమణీయః - తతః కాలేన మరిష్యతీత్యాశయేనాహ॥ హే విప్రచిత్త ఇతి॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ బహుశ ఇతి॥ దోషశాంతిహేతుత్వాత్ వధో దుష్టానాముపకారక ఏవ - యద్వా - దుష్టానాం వధే అయముపకారక ఏవ భవతి అతో హంతవ్యః దుష్టానాం వధ ఏవోపకారక ఇతి పాఠే దోషశాంతిహేతుత్వాత్

నఇతి॥ ఆహ్నికవేళాయామహ్నిక్రియానామారాధనవేళాయాం । ౬౩। ౬౪॥ నమఇతి॥ బ్రహ్మణ్యదేవాయతపోవేదాదిహితాయదేవాయ॥ ౬౫। బ్రహ్మత్వఇతి॥ స్థితౌస్వరూపేణావస్థితౌ। ౬౬। ౬౭। ౬౮॥ రూపమితి॥ ఆత్మాఅహంకారః - ఏతేషాంపరమార్థఃఏతేషాంసంబంధ్యవినాశీజీవాత్మా- ఏతత్సర్వంజగచ్చత్వం॥ ౬౯ ॥ ౭౦ । ౭౧॥ మయీతి॥ ఐశ్వర్య గుణసంసూచకీ ఉపాదాననిమిత్తత్వలక్షణమైశ్వర్యం - గుణోజ్ఞానశక్త్యాదిః - తయోస్సూచికా॥ ౭౨। ౭౩ । నహ్యనీశ్వరస్యాగుణస్యచవ్యాప్తిస్సంభవతి అస్త్రభూషణరూపనిఖిలాధారంసుఖాశ్రయతయా

మంతతః॥ ౫౬। భూలోకమఖిలందృష్ట్వా ప్లావ్యమానంమహాంభసా । హిరణ్యకశిపుర్దైత్యాన్ ఇదమాహమహామునే॥ ౫౭। దైతేయాస్సకలైశ్శైలైరత్రైవవరుణాలయే । నిశ్ఛిద్రైస్సర్వతస్సర్వైశ్చీయతామేషదుర్మతిః॥ ౫౮॥ నాగ్నిర్దహతినైవాయంశస్త్రైశ్ఛిన్నోనచోరగైః। క్షయంనీతోనవాతేననవిషేణనకృత్యయా॥ ౫౯ । నమాయాభిర్నచైవోచ్చాత్పాతితోనచదిగ్గజైః। బాలోతిదుష్టచిత్తోయంనానేనార్థోస్తిజీవతా॥౬౦। తదేషతోయమధ్యే సమాక్రాంతోమహీధరైః। తిష్ఠత్వబ్దసహస్రాంతంప్రాణాన్హాస్యతిదుర్మతిః॥౬౧॥ తతోదైత్యాదానవాశ్చ పర్వతైస్తంమహోదధౌ। ఆక్రమ్యచయనంచక్రుర్యోజనానిసహస్రశః॥ ౬౨॥ సచితఃపర్వతైరంతస్సముద్రస్యమహామతిః। తుష్టావాహ్నికవేళాయామేకాగ్రమతిరచ్యుతమ్ । ౬౩ । ప్రహ్లాదః॥ నమస్తేపుండరీకాక్ష నమస్తేపురుషోత్తమ। నమస్తేసర్వలోకాత్మన్నమస్తేతిగ్మచక్రిణే॥ ౬౪। (నమస్తేవాసుదేవాయనమస్తేకరుణాకర। నమస్తేవిశ్వరూపాయ నమస్తేసర్వమూర్తయే) ॥ నమోబ్రహ్మణ్యదేవాయగోబ్రాహ్మణహితాయచ। జగద్ధితాయకృష్ణాయ గోవిందాయనమోనమః॥ ౬౫॥ బ్రహ్మత్వేసృజతేసర్వం స్థితౌపాలయతేపునః। రుద్రరూపాయకల్పాంతేనమస్తుభ్యంత్రిమూర్తయే॥ ౬౬। దేవాయక్షాసురాస్సిద్ధా నాగగంధర్వకిన్నరాః। పిశాచారాక్షసాశ్చైవమనుష్యాఃపశవస్తథా॥ ౬౭॥ పక్షిణస్స్థావరాశ్చైవ పిపీలికసరీసృపాః। భూమ్యాపోగ్నిర్నభోవాయుశ్శబ్దస్స్పర్శస్తథారసః॥౬౮। రూపంగంధోమనోబుద్ధిరాత్మాకాలస్తథాగుణాః। ఏతేషాంపరమార్థశ్చసర్వమేతత్త్వమచ్యుత॥౬౯॥ విద్యావిద్యేభవాన్సత్యమసత్యంత్వంవిషామృతే। ప్రవృత్తంచనివృత్తంచ కర్మవేదోదితంభవాన్। ౭౦। సమస్తకర్మభోక్తాచ కర్మోపకరణానిచ। త్వమేవవిష్ణోసర్వాణి సర్వకర్మఫలంచయత్। ౭౧। మయ్యన్యత్ర తథాశేషభూతేషుభువనేషుచ। తవైవవ్యాప్తిరైశ్వర్య గుణసంసూచకీప్రభో॥ ౭౨। త్వాంయోగినశ్చింతయంతి త్వాంయజంతిచయాజకాః। హవ్యకవ్యభుగేకస్త్వం పితృదేవస్వరూపధృక్। ౭౩ ॥ రూపంమహత్తేస్థితమత్రవిశ్వం తతశ్చసూక్ష్మంజగదేతదీశ। రూపాణిసూక్ష్మాణి

పథోమష్టానాంఉపకారకఏవ। ౫౪। ౫౫। ౫౬। ౫౭। దైతేయాఇతి॥ వరుణాలయేసముద్రే - నిశ్ఛిద్రైః నిరంతరైః - పర్వతైశ్చీయతాం - ఉపర్యుపరినిక్షిప్తైరాక్రమ్యతాం॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦।౬౧॥ ౬౨। సఇతి॥ అహరహఃకర్తవ్యజపాదిసమయే। ౬౩। ౬౪। నమఇతి॥ బ్రహ్మణ్యానాందేవాయ। ౬౫। ౬౬ ॥ విశ్వరూపత్వేనస్తౌతి - దేవాఇత్యాదిసప్తభిః॥ దేవాఇతి॥ దేవాఇత్యాదీనాంసర్వంత్వమేవేతితృతీయేనాన్వయః - యక్షాశ్చాసురాశ్చ। ౬౭। ౬౮॥ రూపమితి॥ ఆత్మాహంకారః - గుణాస్సత్వాదయః - ఏతేషాంపరమార్థశ్చత్వంకారణం॥ ౬౯। ౭౦॥ ౭౧॥ మయీతి॥ ఐశ్వర్యంసామర్థ్యాతిశయంగుణాంశ్చ సత్యసంకల్పాదీన్సంసూచయతీతి ఐశ్వర్య గుణసంసూచకీ - తవైవసర్వరూపస్యవ్యాప్తిః॥ ౭౨ ।అతఏవ॥ త్వామితి॥ త్వామేవయోగినశ్చింతయంతిత్వామేవయాజకాయజంతి - పితృరూపస్వరూపధృత్త్వమేవకవ్యభుక్-దేవస్వరూపధృత్త్వమేవహవ్యభుక్। ౭౩। ఉక్తంప్రాపంచికంరూపం- అపవర్గప్రదంశుద్ధస్వరూపమాహ॥ రూపమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ రూపమితి॥ విశ్వంవిశ్వరూపంసావరణంబ్రహ్మాండం - ఏతద్స్థ

లక్ష్యమాణందివ్యరూపమాహ ॥ రూపమితి ॥ తేనుహద్రూపంఅస్తీత్యనుషంగః- మహత్త్వంస్వరూపతోగుణతశ్చ-ఏతద్విశ్వంజగత్ సూక్ష్మంయత్ర తిష్ఠతి - యతశ్చ భవతి - యతశ్చసూక్ష్మమితిచపాఠః - రూపాణిసూక్ష్మాణి అవ్యక్తమహదాదీని - భూతభేదాఃపృథివ్యాదయః - అంతరాత్మాఖ్య మాత్మతత్త్వం- ఏతానిచయతోయత్ర - విశ్వమితిసంక్షేపోక్తిః - రూపాణీతివిస్తరోక్తిః ॥ ౭౪ ॥ దివ్యాత్మస్వరూపమాహ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్పరమితిశేషః - పరమార్థరూపంపరమప్రయోజనరూపం - యత్పరమార్థరూపమితిచపాఠః - రూపంస్వరూపం ॥ ౭౫ ॥ క్షేత్రజ్ఞరూపంముక్త్వారూపంచాహ - సర్వభూతేష్విత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ సర్వభూతేష్వితి ॥ గుణాస్సత్త్వాదయస్తత్ర ఆశ్రయోయస్యాస్సాగుణాశ్రయా - అపరాముక్తాపేక్షయానికృష్టా ॥ ౭౬ ॥ యాతీతగోచరేతి ॥ ఈశ్వరాంస్వతంత్రాం ॥ శ్రు ॥ నస్వరాడ్వవర్తతి శ్రుతేః - పరాముత్కృష్టాం ఏతచ్ఛక్తిద్వయం విష్ణుశక్తిఃపరాప్రోక్తేత్యాదినా వక్ష్యతే- తాంవందేచేశ్వరాంపరామితిచపాఠః ॥ ౭౭ ॥ ఓంనమ ఇతి ॥ ఓమిత్యాదిమంత్రస్యార్థః తృతీయషష్ఠయోర్వక్ష్యతే - వ్యతిరిక్తంనయస్యాస్తి సర్వస్యతదాత్మకత్వాత్ - వ్యతిరిక్తోఽఖిలస్యయః కార్యభూతాజ్జగతో వ్యతిరిక్తః ॥ శ్రు ॥ అతోజ్యాయాన్ - త్రిపాదూర్ధ్వఉదైత్పురుషః - యస్యాయుతాయుతాంశాంశ ఇతి - వ్యతిరిక్తమిత్యాదినా వాసుదేవశబ్దార్థ ఉక్తః ॥ ౭౮ ॥ నమ ఇతి ॥ అపరాన్నపుస్కారావృత్తిః సంకర్షణాదివ్యూహవిషయావా- నామరూపంనయస్య

చభూతభేదాస్తేష్వంతరాత్మాఖ్యమతీవసూక్ష్మమ్ ॥ ౭౪ ॥ తస్మాచ్చసూక్ష్మాదివిశేషణానామగోచరేయత్పరమాత్మరూపమ్ । కిమప్యచింత్యంతవరూపమస్తి తస్మైనమస్తేపురుషోత్తమాయ ॥ ౭౫ ॥ సర్వభూతేషుసర్వాత్మన్ యాశక్తిరపరాతవ । గుణాశ్రయానమస్తస్యై శాశ్వతాయైసురేశ్వర ॥ ౭౬ ॥ యాతీతగోచరావాచాం మనసాంచావిశేషణా । జ్ఞానిజ్ఞానపరిచ్ఛేద్యా తాంవందేస్వేశ్వరీం పరామ్ ॥ ౭౭ ॥ ఓంనమోవాసుదేవాయ తస్మైభగవతేసదా । వ్యతిరిక్తంనయస్యాస్తి వ్యతిరిక్తోఽఖిలస్యయః ॥ ౭౮ ॥ నమస్తస్మైనమస్తస్మైనమస్తస్మైమహాత్మనే । నామరూపంనయస్యైకోయోఽస్తిత్వేనోపలభ్య

గవ ద్బ్రహ్మాండాంతర్వర్తివిరాడ్రూపం - రూపం - మహత్త్వేస్థితమత్రవిశ్వమితిసంక్షేపమహద్రూపంవిశ్వం బ్రహ్మాండం- అత్రస్థితంజగదేతత్ - తతశ్చసూక్ష్మరూపమిత్యన్వయః - తతోఽసూక్ష్మాణిరూపాణి చతుర్భూతభేదాఃజరాయుజాదిచతుర్విధాః దేహాః - తేష్వప్యంతరాత్మాఖ్యంక్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞమతీవసూక్ష్మంరూపం ॥ ౭౪ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాదపిపరంసూక్ష్మాదివిశేషణానాంగోచరే అవిషయేఽంతర్యామినంయత్కిమప్యచింత్యంరూపమస్తి - తస్మైపురుషోత్తమాఖ్యాయతేనారాయణాయనమః ॥ శ్లో ॥ యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపిచోత్తమః । అతోఽస్మిలోకేవేదేచ ప్రథితఃపురుషోత్తమఃఇతిస్మృతేః ॥ ౭౫ ॥ నన్వేవంభూతస్యకుతస్థూలసూక్ష్మాద్యనేకరూపత్వమిత్యాశంక్య తదుపాదకంశక్తిద్వయంప్రణమతి ॥ సర్వభూతేష్విత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ సర్వభూతేష్వితి ॥ అపరాజడశక్తిఃప్రకృత్యాఖ్యా ॥ ౭౬ ॥ యాతీతగోచరేతి ॥ వాచాంమనసాంచ యాతీతగోచరా అతీతోఽతిక్రాంతోగోచరోవిషయోయయాసా - యస్మాదవిశేషణాజాతిగుణాదివిశేషణశూన్యా - జ్ఞానినాంక్షేత్రజ్ఞానాంయానిశబ్దాదివిషయాణిజ్ఞానాని తైస్సైః పరిచ్ఛేద్యాస్వప్రకాశప్రసరద్భిర్నిర్ఝరోద్బద్ధైర్మహాసరోవత్స్వగతత్వేనావగమ్యా - యద్వా- జ్ఞానీజీవఃజ్ఞానంబుద్ధిర్విషయజ్ఞానం పరిచ్ఛేద్యంబాహ్యదీపప్రకాశ్యంయస్యాస్సా - తస్యాస్సర్వావభాసకత్వాత్ - తామీశ్వరీమీశ్వరస్వతంత్రశక్తిభూతాంచపరాంచిచ్ఛక్తింవందే ॥ శ్రు ॥ పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచేతిశ్రుతేః ॥ ౭౭ ॥ అతఃఏవంభూతశక్తిద్వయేనాచింత్యనిరతిశయైశ్వర్యత్వాచ్ఛుద్ధత్వంస్థూలసూక్ష్మాద్యనేకరూపత్వంచసంగచ్ఛత ఏవేతిద్వాదశాక్షరమంత్రప్రతిపాద్యరూపేణప్రణమతి ॥ ఓంనమఇత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ ౭౮ ॥ నమ ఇతి ॥ నమస్తస్మై ఇతిత్రిభిఃపునఃక్షరాత్మ్యరూపంమహదితిశ్లోకోక్తంచేతనాపాధిభూతైర్విశ్వరూపజగద్రూపభూత

జీవవన్న కర్మణా కృతం|| ౭౯ ||౮౦|| ౮౧| నమోఽస్త్వితి || యస్యాభిన్నం కార్యత్వాదుపాదానత్వాచ్చ|| ౮౨|| యత్రేతి || ఓతం యుండ ఇదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ | బ్రహ్మన్ విశ్వాభూతాని నాపి వాంతస్స్థమహితాః|| సూత్రే మణిగణా ఇవేతి చ|| ౮౩|| యత్రేతి || యత్ర సర్వం స్థితం లీనమితి వా - యతస్సర్వముపాదానభూతాత్ప్రభవతి - అత ఏవ యస్సర్వం|| ౮౪|| సర్వగత్వాదితి || సర్వగః సర్వత్రాత్మత్వేన యో వసతి అనాదిమధ్యాంత మిత్యాది విశేషణైరభితః జగంపో వ్యాప్య వృత్తః సచ్చిదానందస్వరూపః స ఏవాహమవస్థిత ఇత్యత్ర సర్వగత్వాదనంతస్యేతి హేతుశ్చోక్తః|| ౮౫|| అహమేవేతి || స పరమాత్మా కస్మాదాశ్రయ ఇత్యత్రాహ || ఆత్మసంశ్రయ ఇతి - న కించిదాశ్రితః - స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః - నను బ్రహ్మణోజగదుత్పత్తిః శ్రూయతే యతో వా ఇమానీత్యాదినా - తత్కథముక్త ఇత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ బ్రహ్మసంజ్ఞోహమితి బ్రహ్మణ్యప్యహమేవ బ్రహ్మసంజ్ఞః - అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ - అంతే ప్రళయే | ౮౬ |
ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

తే|| ౭౯ || యస్యావతారరూపాణి సమర్చంతి దివౌకసః| అపశ్యంతః పరం రూపం నమస్తస్మై పరాత్మనే. ౮౦||
యోఽన్తస్తిష్ఠన్నశేషస్య పశ్యతీశశ్శుభాశుభమ్| తం సర్వసాక్షిణం విష్ణుం నమస్యే పరమేశ్వరమ్, ౮౧||
నమోఽస్తు విష్ణవే తస్మై యస్యాభిన్నమిదం జగత్| ధ్యేయస్స జగతామాద్యః స ప్రసీదతు మేఽవ్యయః|| ౮౨ |
యత్రోతమేతత్ప్రోతం చ విశ్వమక్షరసంజ్ఞకే| ఆధారభూతస్సర్వస్య స ప్రసీదతు మే హరిః | ౮౩ |
ఓం నమో విష్ణవే తస్మై నమస్తస్మై పునః పునః| యత్ర సర్వం యతస్సర్వం యస్సర్వం సంశ్రయశ్చ యః|| ౮౪||
సర్వగత్వాదనంతస్య స ఏవాహమవస్థితః| మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతనే|| ౮౫ |
అహమేవాక్షయో నిత్యః పరమాత్మాత్మసంశ్రయః| బ్రహ్మసంజ్ఞోహమేవాగ్రే తథాంతే చ పరః పుమాన్|| ౮౬|| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

రూపైః ప్రణామః - నామరూపం న యస్యేతి తస్మై నమ ఇత్యనుషంగాచ్ఛ్లోకద్వయే బ్రహ్మరూపేణ ఏకో యోఽస్తి త్వేనోపలభ్యతే తస్మై మహాత్మనే నమ ఇతి బ్రహ్మరూపేణ ప్రణమతీతి ద్రష్టవ్యం|| ౭౯ || నన్వేవం కేవలశ్చేత్పరమేశ్వరః తర్హి తస్య విషయత్వాద్దర్శనాదికం న ఘటత ఇత్యాశంక్యాహ|| యస్యేతి|| ౮౦ || నన్వేవం పరమేశ్వర ఏవ చేదర్చనీయః సహరుద్రాదీనాం పూజ్యత్వాభావమిత్యాశంక్య తేషామనంతర్యామిరూపేణైవ యుజ్యత ఇత్యాశయేనాహ || యోఽంతరితి|| ౮౧ || జడస్యాపి జగతః పరమేశ్వరరూపేణోపాస్యత్వ ముక్తిస్యాత్కింపునర్దేవతానామిత్యాశయేనాహ|| నమోఽస్త్వితి|| అభిన్నత్వే హేతుః జగతామాద్యః కారణమితి| ౮౨ || తమేవ ప్రపంచయన్నాహ || యత్రేతి || యత్ర యస్మిన్ ప్రోతం విశ్వం దీర్ఘతంతుషు పటవత్ గ్రథితం - తిర్యక్తంతుషు పటవదోతం అనుస్యూతం అక్షరసంజ్ఞకే ప్రధాన మహదాదిరూపే|| ౮౩|| తమన్తర్ముఖం సర్వాత్మత్వేన సంయోజయతః స్మరణ ప్రణమతి|| ఓమితి|| యత్ర సర్వం ప్రళయే తస్మై నమః - యతః సర్వం సృష్టౌ తస్మై నమః - యః సర్వం స్థితౌ పునః తస్మై నమః - అత ఏవ తస్య యః సంశ్రయః ఆధారాత్మా తస్మై నమ ఇత్యేవం సమస్తావస్థాభేదాత్ నమస్కారావృత్తిః|| ౮౪ || తదేవం విష్ణోర్బ్రహ్మరూపసర్వాత్మకత్వం భావయన్ సర్వస్యాపి బ్రహ్మత్వాపి తథా వేదనం కథనం పశ్యన్నాహ - సర్వగత్వాదిత్యాదిద్వాభ్యాం|| ౮౫ || అహమేవేతి|| అగ్రే సృష్టేః పూర్వం - అంతే చ ప్రళయానంతరం|| ౮౬ || అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్యజాతం| ఈదృఙ్మనో యస్య న తస్య భూయో భవోద్భవా ద్వంద్వగదా భవంతి || శ్రీధరీయోయం శ్లోకః || ఇతి శ్రీధరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీ విష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః||

విశదవిశదతరవిశదతమక్రమేణ యోగకాష్ఠాం ప్రాప్త ఇత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఆత్మనో భేదేనస్య శరీరకత్వేన. విష్ణుశబ్దః కారణవాచీ - ఆత్మశబ్దః కార్యభూతస్వప్రకారక విష్ణువాచీ - తేనాప్యభేదః - తన్మయత్వం తత్ప్రాచుర్యం. అగ్ర్యముత్కృష్టం - స్వస్య తదాత్మకత్వైకశరణ్యమవాప - అతఏవాత్మానమచ్యుతం మేనే - తన్మయత్వమవాప్యాగ్ర్యమితిచ పాఠః॥ ౧॥ విసస్మారేతి॥ అయోగదశాయామాత్మనః నతదాత్మకత్వేన ఆత్మానం భ్రాంత్యా వాసితం విసస్మార - స్వప్రకాశస్య యోగదశాయామావిర్భూతస్య చ స్వరూపస్య విస్మరణాయోగాత్ - స్వరూపవిస్మృతౌ తు వామదేవాదేరహం మనురభవమిత్యాదివచనవన్మత్తస్సర్వమిత్యాదివచనం న స్యాత్ - తర్హి కథమచింతయత్ తత్రాహ- అహమేవావ్యయ ఇతి॥ ౨॥ ౩॥ యోగప్రభావాదితి॥ విష్ణుమయే విష్ణుప్రచురే - యోగాచ్చలతి సతి - ఉరగబంధమితి నపుంసకత్వమార్షత్వాత్ - ఉరగబంధైస్తైరితి వా పాఠః - చలత్యురగబంధమితి చ పాఠః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రహ్లాదోఽస్మీతి లోకదృష్ట్యా కేవలమాపాధిరూపావచ్ఛిన్నమాత్మానం సస్మార - నతు పరమాత్మరూపతయా॥ ౭॥ ౮॥ ఓం నమ ఇతి॥ పరమార్థాయ అనాశీ పరమార్థః - పరమార్థార్థేతి పాఠే అర్థశబ్దః ప్రయోజనవాచీ - స్థూలేత్యాది - సూక్ష్మమక్షరమవ్యక్తం కారణరూపం - స్థూలం క్షరం వ్యక్తం కార్యరూపం - కలాతీత - పంచేంద్రియాణి పంచవిషయాః పంచభూతాని చ కలాః - కలాతీతం ముక్తరూపం - నిరంజన - ఇదం చ ముక్తరూపం॥ శ్రు॥ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి శ్రుతేః॥ ౯॥ గుణాంజనేతి॥ గుణాంజన గుణాధారేతి సమష్టిరూపం - యదాంధార్యతే జగదితి - నిర్గుణాత్మన్ ॥ శ్లో॥ సత్త్వాదయో న సంతీశే యత్ర చ ప్రాకృతా గుణా ఇతి - గుణస్థిత - సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసావితి- మూర్తామూర్త - స్థూలసూక్ష్మప్రపంచరూప - మహామూర్తే - విశ్వరూపాధ్యాయోక్తా మహామూర్తిః- వైశ్వా

శ్రీపరాశరః॥ ఏవం సంచింతయన్విష్ణుమభేదేనాత్మనో ద్విజ। తన్మయత్వమవాప్యాగ్ర్యం మేనే చాత్మానమచ్యుతమ్॥ ౧॥ విసస్మార తదాత్మానం నాన్యత్కించిదజానత। అహమేవావ్యయోనిత్యః పరమాత్మేత్యచింతయత్॥ ౨॥ తస్య తద్భావనాయోగాత్ క్షీణపాపస్య వై క్రమాత్। శుద్ధేఽంతఃకరణే విష్ణుస్తస్థౌ జ్ఞానమయోఽచ్యుతః॥ ౩॥ యోగప్రభావాత్ప్రహ్లాదే జాతే విష్ణుమయేఽసురే। చలత్యురగబంధాస్తే మైత్రేయ త్రుటితాః క్షణాత్॥ ౪॥ భ్రాంతగ్రాహగణస్సోర్మిర్యయౌ క్షోభం మహార్ణవః। చచాల చ మహీ సర్వా సశైలవనకాననా॥ ౫॥ స చ తం శైలసంఘాతం దైత్యైర్న్యస్తమథోపరి। ఉత్క్షిప్య తస్మాత్సలిలాన్నిశ్చక్రామ మహామతిః॥ ౬॥ దృష్ట్వా చ స జగద్భూయో గగనాద్యుపలక్షితమ్। ప్రహ్లాదోఽస్మీతి సస్మార పునరాత్మానమాత్మనా॥ ౭॥ తుష్టావ చ పునర్ధీమాననాదింపురుషోత్తమమ్। ఏకాగ్రమతిరవ్యగ్రో యతవాక్కాయమానసః॥ ౮॥ ప్రహ్లాదః॥ ఓం నమః పరమార్థార్థ స్థూలసూక్ష్మ క్షరాక్షర। వ్యక్తావ్యక్తకలాతీత సకలేశ నిరంజన॥ ౯॥ గుణాంజన గుణాధార నిర్గుణాత్మన్ గుణస్థిత।

౧॥ విసస్మారేతి॥ ఆత్మానం ప్రహ్లాదోఽహమితి విస్మృతవాన్॥ ౨॥ తస్యేతి॥ క్షీణపాపస్య ధ్వస్తసమస్తకర్మవాసనామలస్య॥ ౩॥ యోగప్రభావాదితి॥ త్రుటితాః ఛిన్నాః - క్షణాదేవ క్షణేన॥ ౪॥ భ్రాంతగ్రాహేతి॥ భ్రాంతో గ్రాహగణో యస్మిన్ - సోర్మిః ఊర్మిభిస్సహ వర్తమానః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ఓం నమ ఇతి॥ హే పరమార్థ జ్ఞానరూప - హే అర్థ దృశ్యరూప॥ శ్లో॥ జ్ఞానస్వరూపమత్యంతనిర్మలం పరమార్థతః। తదేవార్థస్వరూపేణ భ్రాంతిదర్శనతః స్థితమిత్యుక్తత్వాత్॥ స్థూల జాగ్రద్దృశ్యరూప - సూక్ష్మ స్వప్నదృశ్యరూప - క్షరాక్షర కార్యకారణరూప- అక్షరాత్పరేతి పాఠాంతరే అక్షరం ప్రధానం తస్మాదపి పరం యథా నాధారం బ్రహ్మేతి ద్రూప॥ శ్రు॥ అక్షరాత్పరతః పర ఇతి శ్రుతేః - వ్యక్తావ్యక్త దృశ్యాదృశ్యరూప - కలాతీత నిరవయవ - సకల సావయవ - ఈశ నియామక - నిరంజన నిర్లేప॥ ౯॥ గుణాంజనేతి॥ గుణాన్ సత్త్వసత్త్వాప్రకాశాభ్యామనురంజయతీతి తథా గుణానామాధార - గుణేషు స్థిత - పరస్థి

పరమూర్తిర్వా - సూక్ష్మమూర్తిర్వ్యూహః - స్ఫుటో విభవః అస్ఫుటం పరరూపం॥ ౧౦ ॥ కరాళేతి॥ కరాళత్వం సంహారాదిషు - సౌమ్యాత్మత్వం స్వతః -అవిద్యాకర్మ - భ్రాన్తిజ్ఞానం వా - సదసద్రూపభావాభావరూప-సద్భావసత్పదార్థ॥ శ్లో॥ ఓం తత్సదితి నిర్దేశః బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృతః - సద్భావే సాధుభావే చ సదితి- వస్తూనాం సదసద్భావానాకరోతి జానాతీతి వా - సదసద్భావభావన॥ ౧౧ ॥ నిత్యానిత్యేతి॥ అనిత్యం ఘటాది - తదపేక్షయా నిత్యం గగనాది - నిష్ప్రపంచ ప్రపంచాన్నిర్గత - ప్రపంచో త్రిగుణ ఇత్యర్థః - ఏకానేక - కారణరూపేణైక- కార్యరూపేణానేక॥ ౧౨॥ ఉపసంహరతి॥ య ఇతి॥ స్థూలత్వాత్ప్రకటః - సూక్ష్మత్వాదప్రకాశః - యస్స్థూలసూక్ష్మ ప్రకటాప్రకాశ ఇతి చ పాఠః - సర్వభూతః స్వేతరసర్వవస్తుశరీరః - న చ సర్వభూతః స్వేతర సమస్త వస్తువిలక్షణః - అవిశ్వహేతుః సృజ్యకర్మసాపేక్షత్వాత్ స్వతో విషమసృష్టేరహేతుః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥

మూర్తామూర్త మహామూర్తే సూక్ష్మమూర్తే స్ఫుటాస్ఫుట। ౧౦ ॥ కరాళసౌమ్యరూపాత్మన్ విద్యావిద్యామయాచ్యుత। సదసద్రూప సద్భావ సదసద్భావభావన॥ ౧౧ ॥ నిత్యానిత్య ప్రపంచాత్మన్ నిష్ప్రపంచామలాశ్రిత। ఏకానేక నమస్తుభ్యం వాసుదేవాదికారణ॥ ౧౨ ॥ యస్స్థూలసూక్ష్మః ప్రకటప్రకాశో యస్సర్వభూతో న చ సర్వభూతః। విశ్వం యతశ్చైతదవిశ్వహేతోర్నమోఽస్తు తస్మై పురుషోత్తమాయ॥ ౧౩ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తస్య తచ్చేతసో దేవః స్తుతిమిత్థం ప్రకుర్వతః। ఆవిర్బభూవ భగవాన్ పీతాంబరధరో హరిః॥ ౧౪ ॥ ససంభ్రమస్తమాలోక్య సముత్థాయాకులాక్షరమ్। నమోఽస్తు విష్ణవే త్యేతద్వ్యాజహారాసకృద్ద్విజ॥ ౧౫ ॥ ప్రహ్లాదః॥ దేవ ప్రపన్నార్తిహర ప్రసాదం కురు కేశవ। అవలోకనదానేన భూయో మాం పావయావ్యయ॥ ౧౬ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ కుర్వతస్తే ప్రసన్నోఽహం భక్తిమవ్యభిచారిణీమ్। యథాభిలషితో మత్తః ప్రహ్లాద వ్రియతాం వరః॥ ౧౭ ॥ ప్రహ్లాదః॥ నాథ యోనిసహస్రేషు యేషు యేషు వ్రజామ్యహమ్। తేషు తేష్వచ్యుతా భక్తిరచ్యుతాస్తు సదా త్వయి॥ ౧౮ ॥ యా ప్రీతిరవివేకానాం విషయేష్వనపాయినీ। త్వామనుస్మరతస్సా మే హృదయాన్మాపసర్పతు॥ ౧౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయి భక్తిస్తవాస్త్యేవ భూయోఽప్యేవం భవిష్యతి। వరశ్చ మత్తః ప్రహ్లాద వ్రియతాం యస్తవేప్సితః॥ ౨౦ ॥ ప్రహ్లాదః॥ మయి ద్వేషానుబంధోఽభూత్సంస్తుతావుద్యతే తవ। మత్పితుస్తత్కృ

తేతి పాఠే పరమవ్యక్తం తత్ర స్థితేత్యర్థః - భక్తానాం స్ఫుట - అన్యేషామస్ఫుట॥ ౧౦॥ కరాళేతి॥ కరాళసౌమ్యరూపాభ్యామాత్మన్ - సదసద్రూపయోః కార్యకారణయోః సద్భావ ఉత్పత్తిర్యస్మాత్ - తావేవ సదసద్భావౌ భావయతి పాలయతీతి తథా॥ ౧౧॥ నిత్యేతి॥ అమలైర్జ్ఞానిభిరాశ్రితః- తస్య సంబుద్ధిః- పరమార్థత్వాదిస్వాదికారణత్వం తేషు షట్త్రింశత్సంబోధనేషు తుభ్యం నమ ఇత్యనుషంగేణ ప్రత్యేకం ప్రత్యేకం వాక్యసమాప్తిః కర్తవ్యా॥ ౧౨॥ య ఇతి॥ సర్వేషాం భూతానాం యః ప్రకటప్రకాశశ్చిద్రూపత్వాత్ - అవిశ్వహేతోస్సర్వకారణవ్యతిరిక్త॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ససంభ్రమ ఇతి॥ విష్ణవే సంధిరార్షః॥ ౧౫॥ దేవేతి॥ అవలోకనం ప్రత్యక్షదర్శనం తస్య దానేన॥ ౧౬॥ ౧౭॥ నాథేతి॥ హే అచ్యుత - త్వయి మే అచ్యుతా ఏకాంతికా భక్తిరస్తు॥ ౧౮॥ ఏకాంతభక్తిః పరమప్రీతిరూపేతి తాం ప్రీతిం ప్రార్థయతే॥ యేతి॥ యాదృశీ ప్రీతిర్విషయేషు తదాసక్తానాం - సా తాదృశీ ప్రీతిర్మే హృదయాన్మాపసర్పతు మాపయాతు - హృదయే సదా తిష్ఠత్విత్యర్థః - యద్వా- హే నాథ లక్ష్మీపతే సా విషయప్రీతిస్త్వామనుస్మరతో మే హృదయాత్ అపసర్పతు నిర్గచ్ఛతు - తత్ప్రీతౌ సత్యాం త్వదనుస్మరణాయోగాదిత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥

మయీతి ॥ మయి ద్వేషానుబంధ ఇత్యసహ్యాపచారః - మత్పితురితి తువా హేతుః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ అన్యానీతి ॥ త్వయి భక్తిమతో ద్వేషాదిత్యస్య శస్త్రాణి పాతితానీత్యాదినా సంబంధః - తత్సంభవం శస్త్రపాతాదినా సంభవం - అయం భాగవతాపచారః ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥

తంపాపం దేవ తస్య ప్రణశ్యతు ॥ ౨౧ ॥ శస్త్రాణి పాతితాన్యంగే క్షిప్తో యచ్చాగ్నిసంహతౌ । దంశితశ్చోరగైర్దత్తం యద్విషం మమ భోజనే ॥ ౨౨ ॥ బద్ధ్వా సముద్రే యత్ క్షిప్తో యచ్చితోఽస్మి శిలోచ్చయైః ॥ ౨౩ ॥ అన్యాని చాప్యసాధూని యాని పిత్రా కృతాని మే ॥ త్వయి భక్తిమతో ద్వేషాదఘం తత్సంభవం చ యత్ । త్వత్ప్రసాదాత్ప్రభో సద్యస్తేన ముచ్యేత మే పితా ॥ ౨౪ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ప్రహ్లాద సర్వమేతత్తే మత్ప్రసాదాద్భవిష్యతి । అన్యం చ తే వరం దద్మి వ్రియతామసురాత్మజ ॥ ౨౫ ॥ ప్రహ్లాదః ॥ కృతకృత్యోఽస్మి భగవన్వరేణానేన యత్త్వయి । భవిత్రీ త్వత్ప్రసాదేన భక్తిరవ్యభిచారిణీ ॥ ౨౬ ॥ ధర్మార్థకామైః కిం తస్య ముక్తిస్తస్య కరే స్థితా । సమస్తజగతాం మూలే యస్య భక్తిః స్థిరా త్వయి ॥ ౨౭ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ యథా తే నిశ్చలం చేతో మయి భక్తిసమన్వితమ్ । తథా త్వం మత్ప్రసాదేన నిర్వాణం పరమాప్స్యసి ॥ ౨౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వాంతర్దధే విష్ణుస్తస్య మైత్రేయ పశ్యతః । స చాపి పునరాగమ్య వవందే చరణౌ పితుః ॥ ౨౯ ॥ తం పితా మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ పరిష్వజ్య చ పీడితమ్ । జీవసీత్యాహ వత్సేతి బాష్పార్ద్రనయనో ద్విజ ॥ ౩౦ ॥ ప్రీతిమాంశ్చాభవత్తస్మిన్ననుతాపీ మహాసురః । గురుపిత్రోశ్చకారైవం శుశ్రూషాం సోఽపి ధర్మవిత్ ॥ ౩౧ ॥ పితర్యుపరతిం నీతే నరసింహస్వరూపిణా । విష్ణునా సోఽపి దైత్యానాం మైత్రేయాభూత్పతిస్తతః ॥ ౩౨ ॥ తద్రాజ్యభూతిం సంప్రాప్య కర్మశుద్ధికరీం ద్విజ । పుత్రపౌత్రాంశ్చ సుబహూనవాపైశ్వర్యమేవ చ ॥ ౩౩ ॥ క్షీణాధికారస్స యదా పుణ్యపాపవివర్జితః । తదా స భగవద్ధ్యానాత్పరం నిర్వాణమాప్తవాన్ ॥ ౩౪ ॥ ఏవంప్రభావో దైత్యోఽసౌ మైత్రేయాభూన్మహామతిః । ప్రహ్లాదో భగవద్భక్తో యం త్వం మామనుపృచ్ఛసి ॥ ౩౫ ॥ యస్త్వేతచ్చరితం తస్య ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః । శృణోతి తస్య పాపాని సద్యో గచ్ఛంతి సంక్షయమ్ ॥ ౩౬ ॥ అహోరాత్రకృతం పాపం ప్రహ్లాదచరితం నరః । శృణ్వన్పఠంశ్చ మైత్రేయ వ్యపోహతి న సంశయః ॥ ౩౭ ॥ పౌర్ణమాస్యామ

౨౧ ॥ ౨౨ ॥ బద్ధ్వేతి ॥ శిలోచ్చయైః పర్వతైశ్చితోఽస్మ్యాక్రాంతోఽస్మి ॥ ౨౩ ॥ అన్యానీతి ॥ తేన పాపేన మే పితా ముచ్యేత ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ప్రీతిమానితి ॥ వైష్ణవానుభావదర్శనాత్ప్రీతిమాంశ్చ తదా తస్మిన్నభవత్ ॥ ౩౧ ॥ పితరీతి ॥ పునశ్చ కాలాంతరే బ్రహ్మశాపవశాదతిక్రోధేన తం హంతుముద్యతే తత్పితరి నృసింహరూపేణ విష్ణునా ఉపరతిం నీతే సతి - ప్రహ్లాదో దైత్యానాం పతిరభూత్ ॥ ౩౨ ॥ తదితి ॥ రాజ్యభూతిం రాజ్యలక్ష్మీం - కర్మశుద్ధికరీం భోగైః ప్రారబ్ధక్షయకరీం - ప్రాప్య ॥ ౩౩ ॥ క్షీణాధికార ఇతి ॥ క్షీణాధికారః క్షీణప్రారబ్ధకర్మా - జ్ఞానాత్పూర్వోత్తరైః పుణ్యపాపైశ్చ వర్జితః ॥ శ్రు ॥ పూర్వసర్వకర్మణాం వినాశాదశ్లేషాచ్చోత్తరేషాం తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇత్యాది శ్రుతేః - తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాదితి న్యాయాచ్చ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ అహోరాత్రకృతమితి ॥ అహోరాత్రం నిరంతరం యత్కృతం పాపం తత్సకృచ్ఛృణ్వన్నేవ వదన్నేవ వా విశేషేణ సవాసనమపోహతి నిరస్యతి - న తు సంపూర్ణం శ్రుత్వా చైత్యేకదేశశ్రవణఫలోక్తిః ॥ ౩౭ ॥ పౌర్ణమాస్యామితి ॥ అమావాస్యాం అమావాస్యాయామిత్యర్థః - గోః ప్రదానం ప్రకర్షేణ దానం - కురుక్షేత్రే సూర్యగ్రహణే ఉభయతోముఖ్యాం సువర్ణశృంగాదిసంపూర్ణదక్షిణాదిసత్పాత్రాదిసక

౩౯ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - వింశోऽధ్యాయః.

౧| ౨| ౩|| శిష్టానాం కాశ్యపస్త్రీణాం వంశానాహ || అభవన్నితి|| ౪| ౫|| ౬| స్వర్భానోరితి || శ్రీహరివంశే - దనుపుత్రశతే ఉపదానవవైశ్వానరాద్యుక్త్వా హయశిరా ఇత్యుపదానవ్యా ఉపదానవ మహిషీనామా - హయశిరా ఇతిచ పాఠః - ఉపదానపీత్యత్ర వృషపర్వభావశ్ఛాందసః||౭| ఉభే ఇతి|| మరీచిః కాశ్యపః దానవవిశేషో వా|| ౮|| ౯||

మావాస్యామష్టమ్యామథవా పఠన్ | ద్వాదశ్యాం వా తదాప్నోతి గోప్రదానఫలం నరః|| ౩౮ || ప్రహ్లాదం సకలాపత్సు యథా రక్షితవాన్ హరిః | తథా రక్షతి యస్తస్య శృణోతి చరితం సదా || ౩౯ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - వింశోऽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః|| ప్రహ్లాదపుత్ర ఆయుష్మాన్ శిబిర్బాష్కల ఏవ చ | విరోచనస్తు ప్రాహ్లాదిర్బలిర్జజ్ఞే విరోచనాత్ | ౧ | బలేః పుత్రశతం త్వాసీద్బాణజ్యేష్ఠం మహామునే | హిరణ్యాక్షసుతా బ్రహ్మన్ సర్వ ఏవ మహాబలాః|| ౨ | ఝర్ఝరశ్శకునిశ్చైవ భూతసంతాపనస్తథా | మహానాభో మహాబాహుః కాలనాభస్తథాపరః|| ౩| అభవన్ దనుపుత్రాశ్చ ద్విమూర్ధా శంబరస్తథా | అయోముఖశ్శంకుశిరాః కపిలశ్శంకరస్తథా | ౪ | ఏకచక్రో మహాబాహుః తారకశ్చ మహాబలః | స్వర్భానుర్వృషపర్వా చ పులోమా చ మహాస్వనః|| ౫ | ఏతే దనుసుతాః ఖ్యాతాః విప్రచిత్తిశ్చ వీర్యవాన్ | ౬ | స్వర్భానోస్తు ప్రభా కన్యా శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ | ఉపదానీ హయశిరాః ప్రఖ్యాతా వరకన్యకాః|| ౭ || వైశ్వానరసుతే చోభే పులోమా కాలకా తథా | ఉభే తత్ర మహాభాగే మారీచేస్తు పరిగ్రహః| ౮ | తాభ్యాం పుత్రసహస్రాణి షష్టిర్దానవసత్తమాః | పౌలోమాః కాలకేయాశ్చ మారీచతనయాః స్మృతాః || ౯| తతోऽపరే మహావీర్యాః దారుణాస్త్వతినిర్ఘృణాః| సింహికాయామథోత్పన్నా విప్రచిత్తేస్సుతాస్తథా|| ౧౦ | త్ర్యంశశ్శల్యశ్చ బలవాన్ నభశ్చైవ మహాబలః | వాతాపిర్నముచిశ్చైవ ఇల్వలః ఖసృమస్తథా| ౧౧| అంధకో నరకశ్చైవ కాలనాభస్తథైవ చ | స్వర్భానుశ్చ మహావీర్యో వక్త్రయోధీ మహాసురః | ౧౨ | ఏతే వై దానవశ్రేష్ఠా దనువంశవివర్ధనాః | ఏతేషాం పుత్రపౌత్రాశ్చ శతశోऽథ సహస్రశః | ౧౩ | ప్రహ్లాదస్య తు దైత్యస్య నివాతకవచాః కులే | సముత్పన్నాస్సుమహతా తపసా భావితాత్మనః|| ౧౪ | షట్ సుతాస్సుమహాసత్త్వాస్తామ్రాయాః పరికీర్తితాః | శుకీ శ్యేనీ చ భాసీ చ సుగ్రీవీ శుచిగృధ్రికాః|| ౧౫ | శుకీ

లాంగికలాపేయత్ఫలం తత్ఫలమేతచ్చరితం పఠన్ ప్రాప్నోతీత్యర్థః || ౩౮ | సదా శ్రవణస్య ఫలమాహ || ప్రహ్లాదమితి || కరుణం పరగానస్మై దారుణం పితరి ప్రభుః | ప్రహ్లాదవరదం వందే నృసింహం నృశిఖామణిం || శ్రీధరీయోऽయం శ్లోకః|| ౩౯ | ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ప్రథమాంశే- వింశోऽధ్యాయః.

ప్రహ్లాదపుత్ర ఇతి|| ప్రహ్లాదేః ప్రహ్లాదపుత్రః||౧|| బలేరితి || బాణో జ్యేష్ఠో యస్మిన్ తత్ |౨|| ఏవం తావద్దితేరదితేశ్చ వంశా ఉక్తాః - ఇదానీం క్రమప్రాప్తానాం అన్యాసాం కాశ్యపభార్యాణాం వంశానప్యుక్త్వా - దనోర్వంశమాహ - అభవన్నితి సార్ధైర్నవభిః|| ౩|| ౪|| ౫|| ఏత ఇతి || ఏతే ప్రఖ్యాతా ఇతి విశేషణేన హరివంశ మాత్స్యాదిషు దనోస్సుతశతే గణితే వైశ్వానరాదయశ్చ సూచితాః|| ౬|| స్వర్భానోరితి || శర్మిష్ఠా వృషపర్వణః కన్యా- ఉపదానవీ చ హయశిరాశ్చ తస్యైవ కన్యే ఇతి కేచిత్ - అన్యదీయే ఇత్యన్యే|| శ్లో|| వైశ్వానరసుతాయాస్తు చతస్రశ్చారుదర్శనాః|| ఉపదానవీ హయశిరాః పులోమా కాలకా తథేతి భాగవతాద్యుక్తేః|| ౭|| ౮|| ౯ || తత ఇతి|| సింహికాయాం హిరణ్యకశిపోర్భగిన్యాం విప్రచిత్తేః|| ౧౦|| ౧౧|| ౧౨|| ౧౩ | దనుసుతాన్ సింహావలోకనేన పునరాహ || ప్రహ్లాదస్యేతి || భావితాత్మనః ప్రహ్లాదస్యేత్యన్వయః|| ౧౪| తామ్రాయా వంశమాహ- షడిత్యాదిత్రిభిః|| షడితి|| సుతాః కన్యాః తా ఏవాహ - శుకీతి - సుగ్రీవీ చ శుచిశ్చ గృధ్రకా చ తాః|| ౧౫ | శుకీతి || ఉలూకప్రత్యులూకకాన్ - ఉలూకాన్ - ప్ర

౧౦| ౧౧| ౧౨| ౧౩| ౧౪| ౧౫ || శుకీతి॥ ఉలూకాః కౌశికాః - ప్రత్యులూకాః కాకాః - భాసీ భాసాంశ్చ| ౧౬| ౧౭| ౧౮| ౧౯| ౨౦| ౨౧ | ఏలాపుత్ర ఇతి॥ ఏతే కాద్రవేయాః సౌరసేయాశ్చ - అన్యే బహవః దందశూకాః విషోల్బణాః॥ ౨౨| గణమితి॥ తే చ సర్వే సర్పాః దంష్ట్రిణః - తత్ర కాద్రవేయసౌరసేయేభ్యోఽన్యాన్ సర్పాన్ స్థలజాన్ పక్షిణశ్చ జలజాన్ దారుణాంశ్చ క్రోధవశం గణం క్రోధవశాయా వంశం విద్ధి - క్రోధవశో గణస్త్రిధా॥ శ్లో॥ ఖగానాం క్రోధవశా సహస్ర ఇతి భాగవతోక్తేః - రక్షోగణం క్రోధవశా స్వనామానమజీజనదితి మాత్స్యోక్తేశ్చ॥ ౨౩| ౨౪| ౨౫| ౨౬| ౨౭| అథ వైవస్వతమన్వంతరే ప్రజాసర్గ ఉచ్యత ఇత్యాహ॥ వైవస్వత ఇతి| ౨౮ | పూర్వమితి॥ గంధర్వాదీనాం పూర్వముత్పన్నాన్ ప్రాఙ్మన్వంతరస్థాన్ సప్తర్షీనేవ వర్తమానవారుణ యజ్ఞాపి

తు జనయామాస ఉలూకప్రత్యులూకకాన్ | శ్యేనీ శ్యేనాంస్తథా భాసీ భాసాన్ గృధ్రాంశ్చ గృధ్రికా॥
౧౬| శుచ్యౌదకాన్ పక్షిగణాన్ సుగ్రీవీ తు వ్యజాయత | అశ్వానుష్ట్రాన్ గర్దభాంశ్చ తామ్రావంశః ప్రకీర్తితః॥ ౧౭| వినతాయాస్తు పుత్రౌ ద్వౌ విఖ్యాతౌ గరుడారుణౌ | సుపర్ణః పతతాం శ్రేష్ఠో దారుణః పన్నగాశనః॥ ౧౮|| సురసాయాం సహస్రం తు సర్పాణామమితౌజసామ్ | అనేకశిరసాం బ్రహ్మన్ ఖేచరాణాం మహాత్మనామ్ | ౧౯ || కాద్రవేయాస్తు బలినః సహస్రమమితౌజసః | సుపర్ణవశగా బ్రహ్మన్ జజ్ఞిరే నైకమస్తకాః॥ ౨౦ | తేషాం ప్రధానాభూతాస్తే శేషవాసుకితక్షకాః | శంఖశ్వేతో మహాపద్మః కంబలాశ్వతరౌ తథా॥ ౨౧|| ఏలాపుత్రస్తథా నాగః కర్కోటకధనంజయౌ | ఏతే చాన్యే చ బహవో దందశూకా విషోల్బణాః | ౨౨ | గణం క్రోధవశం విద్ధి తస్యాః సర్వే చ దంష్ట్రిణః | స్థలజాః పక్షిణోఽబ్జాశ్చ దారుణాః పిశితాశనాః॥ ౨౩ | గాస్తు వై జనయామాస సురభిర్మహిషీస్తథా | ఇరా వృక్షలతావల్లీస్తృణజాతీశ్చ సర్వశః॥ ౨౪| ఖసా తు యక్షరక్షాంసి మునిరప్సరసస్తథా | అరిష్టా తు మహాసత్త్వాన్ గంధర్వాన్ సమజీజనత్| ౨౫ | ఏతే కాశ్యపదాయాదాః కీర్తితాః స్థాణుజంగమాః | తేషాం పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః॥ ౨౬| ఏష మన్వంతరే సర్గో బ్రహ్మన్ స్వారోచిషే స్మృతః॥ ౨౭| వైవస్వతే చ మహతి వారుణే వితతే క్రతౌ | జుహ్వానస్య బ్రహ్మణో వై ప్రజాసర్గ ఇహోచ్యతే॥ ౨౮| పూర్వం యత్ర తు సప్తర్షీనుత్పన్నాన్ సప్త మానసాన్ | పుత్రత్వే కల్పయామాస స్వయమేవ పితామహ

త్యులూకాన్ తత్ప్రతిపక్షాన్ కాకాంశ్చ - ఉలూకీతి పాఠః - ఉలూకాన్ ప్రత్యులూకాంశ్చ సైవాజనయదిత్యర్థః - న పునరులూకీసంజ్ఞా అన్యా - తస్యా అనిర్దిష్టత్వాత్ ॥ శ్లో॥ శుకశుకానజనయదులూకీ ప్రత్యులూకకానితి మాత్స్యోక్తేః॥ ౧౬॥ శుచీతి॥ శుచ్యౌదకాన్ శుచిరేవ శుచీ - సా ఔదకాన్ పక్షిగణానజాయత - సుగ్రీవీత్వశ్వాదీనజాయతేత్యర్థః - తామ్రాయా వంశః ప్రకీర్తిత ఇత్యుపసంహారః॥ ౧౭॥ వినతాయా ఇతి॥ గరుడం విశినష్టి సుపర్ణ ఇతి॥ పతతాం పక్షిణాం శ్రేష్ఠః॥ ౧౮| సురసాయామితి॥ సురసాయాం సహస్రం జజ్ఞ ఇతి శేషః | ౧౯ | కద్ర్వా వంశమాహ॥ కాద్రవేయా ఇత్యాదిత్రిభిః॥ కాద్రవేయా ఇతి - నైకమస్తకాః అనేకఫణాః॥ ౨౦| ౨౧|| ౨౨| క్రోధవశాయా వంశమాహ॥ గణమితి॥ క్రోధవశం గణం క్రోధవశాయా జాతం విద్ధీత్యర్థః - తదనుజాన్ విశినష్టి తే సర్వే చ దంష్ట్రిణో రాక్షసాః సర్పాశ్చ | శ్లో॥ రక్షోగణం క్రోధవశా స్వనామానమజీజనత్ | దంష్ట్రిణాం నియుతం తేషాం భీమసేనాత్ క్షయం గతమితి - మాత్స్యోక్తేః - ఖగో గణః క్రోధవశా ఉహీంద్ర ఇతి భాగవతోక్తేశ్చ - స్థలజాశ్చ అబ్జాశ్చ జలజాః మాంసాశినో దారుణాః పక్షిగణాః తస్యాం జాతా ఇతి విద్ధీత్యన్వయః- సురభీరిరాయాః ఖసాయాశ్చ మునేశ్చారిష్టాయాశ్చ వంశానాం వంశానాహ - గాస్త్విత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౨౩|౨౪| ౨౫| ౨౬| ౨౭| వైవస్వత ఇతి॥ వైవస్వతే స్వే మన్వంతరే - వారుణే వరుణకర్తృకే మహతి వితతే క్రతౌ జుహ్వానస్య హూయమానే స్వే సవర్తమానస్య బ్రహ్మణః ప్రజాసర్గః అన్యథోచ్యతే | ౨౮ | తమేవాహ॥ పూర్వమితి॥ యత్ర వైవస్వతే మన్వంతరే పూర్వమన్వంతరోత్పన్నా

జ్ఞేదాయ యత్రమన్వంతరే ప్రజాసర్గార్థం పుత్రత్వేకల్పయామాస - తత్ర ప్రజాసర్గ ఉద్యుక్త [illegible] స్వాయుః - పితృత్వే కల్పయామాస [illegible] వాదీనాం పుత్రత్వే [illegible] ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ [illegible] వరం [illegible] వారా ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ శ్రీమిత్ర ॥ [illegible] ॥ సంధ్యాయాం [illegible] గర్భే [illegible] పరిపాలనే ॥ [illegible] వృషమూలేషు [illegible] ॥ వజ్రసుతో [illegible] లహరీలోకే [illegible] ॥ [illegible] ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ తస్యై [illegible] ॥ [illegible] అనమా [illegible] ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణేవ్యా

హః ॥ [illegible] దేవానాం దానవానాం చ [illegible] ॥ ౨౯ ॥ దితిః [illegible] పుత్రైస్తోషయామాస కా శ్యపమ్ ॥ [illegible] ॥ ౩౦ ॥ [illegible] యామాస [illegible] పుత్రమింద్రవధార్థాయ [illegible] ॥ ౩౧ ॥ స చ తస్యై వరం [illegible] [illegible] ॥ ౩౨ ॥ [illegible] ॥ సమాహితా [illegible] ధారయిష్యసి ॥ ౩౩ ॥ [illegible] సంగత [illegible] ॥ [illegible] ॥ ౩౪ ॥ [illegible] వాసవః ॥ [illegible] యామాస [illegible] ॥ ౩౫ ॥ తస్యాశ్చ వాంతరం [illegible] ॥ ౩౬ ॥ అక్షిప్తా [illegible] యామాస తస్యాః [illegible] ప్రవిశ్య [illegible] ॥ వజ్రపాణి [illegible] ॥ ౩౭ ॥ సప్తధా [illegible] ॥ ౩౮ ॥ [illegible] ॥ ౩౯ ॥ [illegible] ॥ [illegible] దేవా [illegible] ॥ ౪౦ ॥ దేవా ఏకోనపంచాశత్సహాయా వజ్రపాణినః ॥ ౪౧ ॥

❀❀❀❀❀❀ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀

నేవస [illegible] గంధర్వాదీనాం పితామహో బ్రహ్మా పుత్రత్వే ప్రజాసర్గాధికారే కల్పయామాస - [illegible] - స్వయం [illegible] పితృత్వే కల్పయామాస [illegible] గంధర్వాదీనాం పితృత్వే [illegible] ॥ ౨౯ ॥ అతః కాశ్యపాదిభ్యో దేవ [illegible] పూర్వం జాతాః - [illegible] మన్వంతరే [illegible] భ్యో జాతా ఇత్యుక్తం భవతి - ఏకోనపంచాశన్మరుతో దేవా అపి దితేః పుత్రా [illegible] - [illegible] యామాస [illegible] ॥ ౩౦ ॥ [illegible] యామాస ప్రలోభిత వాన్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ శ్రీమిత్ర ॥ సమాహితా [illegible] - [illegible] - [illegible] ధారయిష్యసి - [illegible] పుత్రశ్శక్ర [illegible] - [illegible] దేవ [illegible] - [illegible] సంధ్యాయాం [illegible] గర్భే [illegible] ॥ [illegible] వృషమూలేషు [illegible] ॥ వజ్రసుతో [illegible] లహరీలోకే [illegible] దాచనే [illegible] - శ్రీమద్భాగవతేచ - నహింస్యా [illegible] ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ తస్యాశ్చేతి ॥ అంతర [illegible] ॥ ౩౬ ॥ అంతరమేవాహ ॥ అక్షిప్తేతి ॥ [illegible] యామాసేతి [illegible] ॥ ౩౭ ॥ సప్తధా ॥ [illegible] ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ [illegible] ఇతి ॥ [illegible] ఇతి ప్రత్యయః ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథ

ఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ప్రథమాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

అథ పితామహః పృథోఽభిషేకానన్తరం పూర్వసృష్టానామాధిపత్యవిభాగం తన్మర్యాదాస్థాపనార్థం వక్తోదిత్యాహ॥ యదేతి॥ తతః కాలాదారభ్య॥ ౧॥ నక్షత్రేతి॥ రాజ్యే ఆధిపత్యే॥ ౨॥ రాజ్ఞామితి॥ విష్ణుమిన్ద్రానుజం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ఏత ఇతి॥ యే చాన్యే కార్యపాద్యాః॥ ౧౬॥ ౧౭॥

శ్రీపరాశరః॥ యదాభిషిక్తస్స పృథుః పూర్వం రాజ్యే మహర్షిభిః। తతః క్రమేణ రాజ్యాని దదౌ లో
కపితామహః॥ ౧॥ నక్షత్రగ్రహవిప్రాణాం వీరుధాం చాప్యశేషతః। సోమం రాజ్యేఽదధాద్బ్రహ్మా య
జ్ఞానాం తపసామపి॥ ౨॥ రాజ్ఞాం వైశ్రవణం రాజ్యే జలానాం వరుణం తథా। ఆదిత్యానాం పతిం విష్ణుం
వసూనామథ పావకమ్॥ ౩॥ ప్రజాపతీనాం దక్షం తు వాసవం మరుతామపి। దైత్యానాం దానవానాం
చ ప్రహ్లాదమధిపం దదౌ॥ ౪॥ పితౄణాం ధర్మరాజానం యమం రాజ్యేఽభ్యషేచయత్। ఐరావతం గ
జేన్ద్రాణామశేషాణాం పతిం దదౌ॥ ౫॥ పతత్రిణాం చ గరుడం నాగానామపి వాసుకిమ్। ఉచ్చైశ్శ్ర
వసమశ్వానాం వృషభం తు గవామపి॥ ౬॥ మృగాణాం చైవ సర్వేషాం రాజ్యే సింహం దదౌ ప్రభుః। శే
షం తు దన్దశూకానామకరోత్పతిమవ్యయః॥ ౭॥ హిమాలయం స్థావరాణాం మునీనాం కపిలం మునిమ్।
నఖినాం దంష్ట్రిణాం చైవ మృగాణాం వ్యాఘ్రమీశ్వరమ్॥ ౮॥ వనస్పతీనాం రాజానం ప్లక్షమేవాభ్య
షేచయత్। ఏవమేవాన్యజాతీనాం ప్రాధాన్యేనాకరోత్ప్రభూన్॥ ౯॥ ఏవం విభజ్య రా
జ్యాని దిశాపాలాననన్తరమ్। ప్రజాపతిపతిర్బ్రహ్మా స్థాపయామాస సర్వతః॥ ౧౦॥ పూర్వస్యాం దిశి
రాజానం వైరాజస్య ప్రజాపతేః। దిశాపాలం సుధన్వానం సుతం వై సోఽభ్యషేచయత్॥ ౧౧॥ దక్షిణ
స్యాం దిశి తథా కర్దమస్య ప్రజాపతేః। పుత్రం శఙ్ఖపదం నామ రాజానం సోఽభ్యషేచయత్॥ ౧౨॥ ప
శ్చిమాయాం దిశి తథా రజసః పుత్రమచ్యుతమ్। కేతుమన్తం మహాత్మానం రాజానమభిషిక్తవాన్॥ ౧౩॥
తథా హిరణ్యరోమాణం పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః। ఉదీచ్యాం దిశి దుర్ధర్షం రాజానమభిషేచయత్॥
౧౪॥ తైరియం పృథివీ సర్వా సప్తద్వీపా సకాననా। యథాప్రదేశమద్యాపి ధర్మతః పరిపాల్యతే॥ ౧౫॥
ఏతే సర్వే ప్రవృత్తస్య స్థితౌ విష్ణోర్మహాత్మనః। విభూతిభూతా రాజానో యే చాన్యే మునిసత్తమ॥ ౧౬॥
యే భవిష్యన్తి యే భూతాస్సర్వభూతేశ్వరా ద్విజ। తే సర్వే సర్వభూతస్య విష్ణోరంశసముద్భవాః॥ ౧౭॥
యే తు దేవాధిపతయో యే చ దైత్యాధిపాస్తథా। దానవానాం చ యే నాథా యే నాథాః పిశితాశినామ్॥
౧౮॥ పశూనాం యే చ పతయః పతయో యే చ పక్షిణామ్। మనుష్యాణాం చ సర్పాణాం నాగానాం చాధిపా
శ్చ యే॥ ౧౯॥ వృక్షాణాం పర్వతానాం చ గ్రహాణాం చాధిపాశ్చ యే। అతీతా వర్తమానాశ్చ యే భవి

మాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

ఏవం శావజ్ఞేవాదీనాం సృష్టిరుక్తా - ఇదానీం తత్తదధిపతికథనముఖేన విష్ణోర్విభూతిం వక్తుమాహ॥ యదేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౧॥ నక్షత్రేతి॥ నక్షత్రాదీనాం తపోఽన్తానాం రాజ్యే సోమం దదౌ॥ నక్షత్రాదీనాం తపోఽన్తానాం రాజ్యే సోమం పతిమకరోదిత్యర్థః॥ ౨॥ రాజ్ఞామితి॥ రాజ్ఞాం రాజ్యే వైశ్రవణం కుబేరం వ్యధాదిత్యనుషఙ్గః॥ ౩॥ ప్రజాపతీనామితి॥ మరుతాం అదితిపుత్రాణాం వాసవం త్వధిపతిం దదౌ॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ మృగాణామితి॥ సింహమీశ్వరం పతిం॥ శేషం తు నాగరాజానం మృగాణాం సింహమీశ్వరమితి చ పాఠః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ఏవమితి॥ దిశాపాలాన్ దిక్పాలాన్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ పశ్చిమాయామితి॥ అచ్యుతమితి కేతుమతోఽపి విశేషణం॥ ౧౩॥ తథేతి॥ పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః పుత్రమిత్యనుషఙ్గః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ఉక్తానామనుక్తానాం చ - తత్తత్పతీనాం భగవద్విభూతిత్వమాహ - ఏత ఇత్యాదిసార్ధైః పంచభిః॥

౧౮। ౧౯। ౨౦॥ నహీతి॥ పాలనసామర్థ్యే సర్వేశ్వరత్వం హేతుః॥ ౨౧॥ పాలనవత్సృష్టిసంహారయోరపి తస్యైవ సామర్థ్యమిత్యాహ॥ సృజతీతి। ౨౨। ౨౩॥ ఏకేనేతి॥ అవ్యక్తమూర్తిమానవ్యక్తస్వరూపః- మరీచిమిశ్రాః మరీచిసహితాః॥ ౨౪॥ కాల ఇతి॥ రజోగుణో యస్య స రజోగుణః॥ ౨౫॥ ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯॥ వినాశమితి॥ సార్వకాలికీ ప్రతికల్పం భావినీ। ౩౦। ౩౧॥ ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫॥ ౩౬। ౩౭॥ ఏతదుక్తం భవతీత్యాహ॥ యత్కించిదితి॥ సంభూతావితి నిమిత్తసప్తమీ- కార్యోత్పత్తినిమిత్తం హి కారణాధిష్ఠానేన హరేస్తత్తత్సత్త్వం।౩౮।

వ్యంతి చాపరే॥ తే సర్వే సర్వభూతస్య విష్ణోరంశసముద్భవాః। ౨౦। నహి పాలనసామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిమ్। స్థితం స్థితౌ మహాప్రాజ్ఞ భవత్యన్యస్య కస్యచిత్। ౨౧। సృజత్యేష జగత్సృష్టౌ స్థితౌ పాతి సనాతనః। హంతి చైవాంతకత్వేన రజస్సత్త్వాదిసంశ్రయః॥ ౨౨॥ చతుర్విభాగస్సంసృష్టౌ చతుర్ధా సంస్థితః స్థితౌ। ప్రలయం చ కరోత్యంతే చతుర్భేదో జనార్దనః॥ ౨౩॥ ఏకేనాంశేన బ్రహ్మాసౌ భవత్యవ్యక్తమూర్తిమాన్। మరీచిమిశ్రాః పతయః ప్రజానామన్యభాగతః॥ ౨౪॥ కాలస్తృతీయస్తస్యాంశస్సర్వభూతాని చాపరః। ఇత్థం చతుర్ధా సంసృష్టౌ వర్తతేసౌ రజోగుణః॥ ౨౫॥ ఏకాంశేనాస్థితో విష్ణుః కరోతి పరిపాలనమ్। మన్వాదిరూపీ చాన్యేన కాలరూపోపరేణ చ॥ ౨౬॥ సర్వభూతేషు చాన్యేన సంస్థితః కురుతే స్థితిమ్। సత్త్వగుణం సమాశ్రిత్య జగతః పురుషోత్తమః॥ ౨౭॥ ఆశ్రిత్య తమసో వృత్తిమంతకాలే తథా ప్రభుః। రుద్రస్వరూపో భగవానేకాంశేన భవత్యజః॥ ౨౮॥ అగ్న్యంతకాదిరూపేణ భాగేనాన్యేన వర్తతే। కాలస్వరూపో భాగోన్యస్సర్వభూతాని చాపరః॥ ౨౯॥ వినాశం కుర్వతస్తస్య చతుర్ధైవం మహాత్మనః। విభాగకల్పనా బ్రహ్మన్ కథ్యతే సార్వకాలికీ॥ ౩౦॥ బ్రహ్మా దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజంతవః। విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః॥ ౩౧॥ విష్ణుర్మన్వాదయః కాలస్సర్వభూతాని చ ద్విజ। స్థితేర్నిమిత్తభూతస్య విష్ణోరేతా విభూతయః॥ ౩౨॥ రుద్రః కాలాంతకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జంతవః। చతుర్ధా ప్రలయాయైతా జనార్దనవిభూతయః॥ ౩౩॥ జగదాదౌ తథా మధ్యే సృష్టిరాప్రలయాద్ద్విజ। ధాత్రా మరీచిమిశ్రైశ్చ క్రియతే జంతుభిస్తథా॥ ౩౪॥ బ్రహ్మా సృజత్యాదికాలే మరీచిప్రముఖాస్తథా। ఉత్పాదయంత్యపత్యాని జంతవశ్చ ప్రతిక్షణమ్॥ ౩౫॥ కాలేన న వినా బ్రహ్మా సృష్టినిష్పాదకో ద్విజ। న ప్రజాపతయస్సర్వే న చైవాఖిలజంతవః॥ ౩౬॥ ఏవమేవ విభాగోయం స్థితావప్యుపదిశ్యతే। చతుర్ధా దేవదేవస్య మైత్రేయ ప్రలయే తథా॥ ౩౭॥ యత్కించిత్సృజ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ। తస్య సృజ్యస్య సంభూతౌ తత్సర్వం వై హరేస్తనుః॥ ౩౮॥ హంతి యావత్క్వచి

౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮। ౧౯। ౨౦॥ నహీతి॥ నహి త్వేష ఏవ ముఖ్య ఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ సృష్ట్యాదికర్తా స ఏవేత్యాహ॥ సృజత్యేష ఇతి॥ ౨౨॥ తదేవ సృష్ట్యాదికర్తృత్వం చతుర్ధా విభజతి చతుర్విభాగ ఇత్యాదిభిః॥ చతుర్విభాగ ఇతి॥ సంసృష్టౌ సమ్యక్సృష్టౌ- చతుర్విభాగస్సన్నితి క్వచిత్పాఠః॥ ౨౩। ౨౪॥ కాల ఇతి॥ రజ ఏవ గుణో యస్య స రజోగుణః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭। ౨౮। ౨౯। వినాశమితి॥ సార్వకాలికీ సర్వకల్పగతా। ౩౦। ఏతే బ్రహ్మాదయో దేవవిభూతయ ఇత్యాహ॥ బ్రహ్మేత్యాదిత్రిభిః॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩॥ బ్రహ్మాదిభగవద్విభూతీనాం కాలభేదేన ప్రవృత్తత్వమాహ - జగదాదావిత్యాదిద్వాభ్యాం। ౩౪। ౩౫॥ కాలాఖ్యవిభూతేస్తు సర్వదా సృష్టినిమిత్తత్వమాహ॥ న కాలేనేతి। ౩౬। ఏతదేవ స్థితిప్రలయయోరప్యతిదిశతి॥ ఏవమేవేతి। ౩౭। ఉత్పాదయంత్యపత్యానీత్యపత్యగ్రహణం సృజ్యమాత్రోపలక్షణమితి దర్శయన్నాహ॥ యత్కించిదితి॥ సత్త్వజాతేన ప్రాణిమాత్రేణ - పాలనేప్యేతద్ద్రష్టవ్యం। ౩౮। ౩౯।

౩౯॥ ఏవమితి ॥ సమస్తస్య దేవో జనార్దన ఇత్యన్వయః॥ ౪౦॥ త్రిగుణవశ్యం రూపం నిగమయతి సృష్టిస్థిత్యాద్యభ్య గుణప్రవృత్త్యైత్యన్తేన ॥ సృష్టీతి ॥ సృష్ట్యాదికాలేషు గుణప్రవృత్త్యా త్రిధాభూతః ఏవముక్తప్రకారేణ చతుర్ధా ధోవర్తతే- పరమమిత్యాది - పరమం విరించాదిపదాత్ - అగుణం గుణమయప్రకృతివియుక్తం - మహాత్ అవ్యక్తాత్ - సృష్టిస్థిత్యన్తకాలేష్వితి చ పాఠః॥ ౪౧॥ తచ్చేతి॥ జ్ఞానమయం జ్ఞానప్రచురం - వ్యాపిజ్ఞానేన - స్వసంవేద్యం స్వయంప్రకాశం - ఏవంభూతం యత్పదం - పద్యత ఇతి పదం ముక్తస్వరూపం - తచ్చతుష్ప్రకారం - తదపి తస్య పరమాత్మనః స్వరూపమిత్యన్వయః - అత్ర స్వరూపశబ్దో రూపవచనః - స్వం రూపం హి స్వరూపం॥ ౪౨॥ ౪౩॥ తస్య చాతుర్విధ్యం దర్శయితుముపక్రమతే మైత్రేయేత్యాదిభిః ॥ మైత్రేయేతి॥ యత్కారణం తత్సాధనం - యత్సాధయితుమభిమతం తత్సాధ్యం॥ ౪౪॥ యోగిన ఇతి ॥ పరమం బ్రహ్మ ముక్తిస్వరూపం - సర్వం బ్రహ్మ మనోహారిణీతి వచనాత్ ప్రకృతిపురుషయోరపి బ్రహ్మత్వం - తదపేక్షయా ముక్తస్వరూపస్య పరమబ్రహ్మత్వం॥ ౪౫॥ సాధనాలంబనమితి ॥ సాధనాలంబనం జ్ఞానం యోగశాస్త్రజన్యం ప్రాణాయామాదిసాధనవిషయం జ్ఞానం - స ప్రథమో భేదః॥ ౪౬॥ యుంజత

త్యంచిద్వ్యాప్తం స్థావరజంగమమ్ । జనార్దనస్య రౌద్రం మైత్రేయాంతకరం వపుః ॥ ౩౯॥ ఏవమేష జగత్స్రష్టా జగత్పాతా తథా జగత్ । జగద్భక్షయితా దేవః సమస్తస్య జనార్దనః॥ ౪౦ ॥ సర్గస్థిత్యన్తకాలేషు త్రిధైవం సంప్రవర్తతే । గుణప్రవృత్త్యా పరమం పదం తస్యాగుణం మహత్ ॥ ౪౧॥ తచ్చ జ్ఞానమయం వ్యాపి స్వసంవేద్యమనౌపమమ్ । చతుష్ప్రకారం తదపి స్వరూపం పరమాత్మనః॥ ౪౨॥ మైత్రేయః॥ చతుష్ప్రకారతాం తస్య జ్ఞానభూతస్య వై మునే । త్వమాచక్ష్వ యథాన్యాయం యదుక్తం పరమం పదమ్॥ ౪౩॥ శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ కారణం ప్రోక్తం సాధనం సర్వవస్తుషు । సాధ్యం చ వస్త్వభిమతం యత్సాధయితుమాత్మనః॥ ౪౪ ॥ యోగినో ముక్తికామస్య ప్రాణాయామాదిసాధనమ్ । సాధ్యం చ పరమం బ్రహ్మ పునర్నావర్తతే యతః॥ ౪౫॥ సాధనాలంబనం జ్ఞానం ముక్తయే యోగినాం హి యత్ । స భేదః ప్రథమస్తస్య జ్ఞానభూతస్య వై మునే ॥ ౪౬ ॥ యుంజతః క్లేశముక్త్యర్థం సాధ్యం యద్బ్రహ్మ

ఉక్తం బ్రహ్మాదీనాం విష్ణువిభూతిత్వముపసంహరన్నాహ॥ ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౪౦॥ సర్గేతి॥ గుణప్రవృత్త్యా గుణానాం క్షోభేన - త్రివిధం బ్రహ్మాదిరూపం - సృష్ట్యాదౌ సంప్రవర్తతే - తస్య తు పరమం పదమగుణం - తతో మహత్ పూర్ణం॥ ౪౧॥ స్వరూపప్రకారోపదేశార్థం చాతుర్విధ్యముపక్షిపతి॥ తచ్చేతి॥ ౪౨ ॥ అగుణస్య జ్ఞానమయస్య చ నిర్భేదత్వాత్ కథం చాతుర్విధ్యమిత్యాశంక్య పృచ్ఛతి మైత్రేయః॥ చతుష్ప్రకారతామితి ॥ ౪౩ ॥ నిర్గుణబ్రహ్మప్రాప్తేః ప్రాగేవ తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతసాధనాద్యాలంబనమనోవృత్త్యభివ్యంగ్యావస్థాభేదాత్ జ్ఞానస్య చాతుర్విధ్యం న స్వరూపేణేతి వక్తుమాహ - మైత్రేయేత్యాద్యష్టభిః॥ మైత్రేయేతి॥ సర్వేష్వపి వస్తుషు యత్కారణం తత్సాధనం ప్రోక్తం - యచ్చాత్మనః సాధయితుమభిమతం వస్తు తత్సాధ్యం ప్రోక్తమిత్యన్వయః ॥ ౪౪ ॥ యోగిన ఇతి॥ ప్రస్తుతముక్తికామస్య యోగినో ముక్తేః ప్రాణాయామాది సాధనం ప్రాణాయామాదిః ఆదిశ్చిత్తైకాగ్ర్యద్వారేణ కారణం యస్య దేహాత్మవివేకస్య తత్ప్రాణాయామాది ముక్తిసాధనం - దేహాత్మవివేకరూపత్వం పదార్థశుద్ధిం వినా మలక్లేశసంభవాత్ - సాధ్యం చ తత్పదలక్ష్యం పరబ్రహ్మ - నిత్యసుఖాత్మకత్వాత్ ॥ ౪౫॥ తతః కిమత ఆహ ॥ సాధనేతి ॥ సాధనం దేహాద్యాత్మవివేకతాత్పర్యం పదార్థశుద్ధిః - తదాలంబనం శుద్ధత్వం పదార్థవిషయం యజ్జ్ఞానం - స ఏవ చతుర్భేదజ్ఞానభూతస్య బ్రహ్మణః ప్రథమో భేదః ॥ ౪౬ ॥ యుంజత ఇతి॥ క్లేశముక్త్యర్థం యుంజతో యోగమభ్యస్యతో యోగినో యత్సాధ్యం బ్రహ్మ తత్పదం సమస్తచిదానందబ్రహ్మేతి తత్పదలక్ష్యా

ఇతి ॥ తదాలంబనవిజ్ఞానం సాంఖ్యజన్యం ప్రకృతివివిక్తాత్మవిషయం విశిష్టజ్ఞానం ॥ ౪౭ ॥ ఉభయోరితి ॥ అవిభాగేనసంయోగేనసాధ్యసాధనభావసంబంధేన-అద్వైతమయం సురనరాదిద్వైతరహితాత్మవిషయతయా తత్ప్రచురంవిజ్ఞానం ధ్యానం ॥ ౪౮ ॥ జ్ఞానత్రయస్యేతి ॥ ఉక్తస్య జ్ఞానత్రయస్య సాధనజ్ఞానత్వాదిరూపోయోవిశేషః - తస్య నిరాకరణముపరామర్శః యస్య ద్వారంప్రదర్శితాత్మస్వరూపవత్ తత్ ఆత్మావలోకనరూపం జ్ఞానం చతుర్థే భాగ ఇత్యనుషంగః ॥ ౪౯ ॥ వినిష్పన్నసమాధేరితరపరామర్శస్యాత్మావలోకనవిరోధిత్వాత్తన్నిరాకరణం ద్వారమిత్యుక్తం - ప్రదర్శితాత్మస్వరూపవదిత్యుక్తస్యాత్మావలోకనస్యవిషయమాత్మస్వరూపందర్శయతి ॥ నిర్వ్యాపారమితి ॥ నిర్వ్యాపారం సాధనానుష్ఠానరహితం - అనాఖ్యేయంరూపవర్ణాదీనామగోచరస్వరూపం - వ్యాప్తిమాత్రం - మాత్రశబ్దోవధారణే వ్యాప్తమేవ అసంకుచితమిత్యర్థః - అనుపమమేవానౌపమం - అనౌపమమితిచ పాఠః - ఆత్మసంబోధవిషయం స్వజ్ఞానగమ్యం - సత్తామాత్రం అపక్షయాదిరహితం సత్త్వైకగుణకం - అలక్షణం స్త్రీత్వాదిరహితం లింగజ్ఞానాగమ్యమితి వా ॥ ౫౦ ॥ ప్రశాంతమితి ॥ ప్రశాంతంఅశనాయాదిషడూర్మిరహితం- శుద్ధం కర్మరహితం - దుర్విభావ్యం అరూపాదిమత్త్వాత్ అతర్క్యమితి వా - విష్ణోరూపం బ్రహ్మసంజ్ఞితం - తద్జ్ఞానమేవ ముక్తం - అత యోగినామంతిమప్రత్యయేనావశ్యంభావ్యం ॥ ౫౧ ॥ అన్యథా పునరావృత్తిరిత్యాహ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర నిర్వ్యాపారమిత్యాదినోక్తే నిజస్వరూపే అన్యజ్ఞాననిరోధేనాంతిమప్రత్యయబలాత్ యేలయముపాధివియోగం యాంతి -

యోగినః । తదాలంబనవిజ్ఞానం ద్వితీయోంశో మహామునే ॥ ౪౭ ॥ ఉభయోస్త్వవిభాగేన సాధ్యసాధనయోర్హి యత్ । విజ్ఞానమద్వైతమయం తద్భాగోన్యో మయోదితః ॥ ౪౮ ॥ జ్ఞానత్రయస్య వై తస్య విశేషో యో మహామునే । తన్నిరాకరణద్వార దర్శితాత్మస్వరూపవత్ ॥ ౪౯ ॥ నిర్వ్యాపారమనాఖ్యేయం వ్యాప్తిమాత్రమనూపమమ్ । ఆత్మసంబోధవిషయం సత్తామాత్రమలక్షణమ్ ॥ ౫౦ ॥ ప్రశాంతమభయం శుద్ధం దుర్విభావ్యమసంశ్రయమ్ । విష్ణోర్జ్ఞానమయస్యోక్తం తద్జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్ ॥ ౫౧ ॥ తత్ర జ్ఞాననిరోధేన యోగినో యాంతి యే లయమ్ । సంసారకర్షణోప్తౌ తే యాంతి నిర్బీజతాం

ద్విజ - విశేషేణజ్ఞానంవిజ్ఞానంద్వితీయోంశః ॥ ౪౭ ॥ ఉభయోరితి ॥ ఉభయోస్త్వవిభాగేనపరస్పరైక్యేన బ్రహ్మైవాహమహమేవ బ్రహ్మేతివిశేషంయత్ జ్ఞానం - సోన్యస్తృతీయోభాగో మయోదితః ॥ ౪౮ ॥ జ్ఞానత్రయస్యేతి ॥ ఏతస్యతత్త్వంపదార్థతదైక్యవిషయస్య జ్ఞానత్రయస్యయోవిశేషో దేవాదివిలక్షణోహమితిసచ్చిదానందరూపం బ్రహ్మేతిబ్రహ్మాహమితివయస్తత్రవిశేషాంశః తస్య నిరాకరణంపరిత్యాగస్తద్ద్వారేణదర్శితంయన్నిర్విశేషమాత్మస్వరూపంతద్వత్తదేకాకారసమాధ్యవస్థంవిష్ణోర్జ్ఞానమయస్య పరమపదాఖ్యంజ్ఞానంచతుర్థముక్తమిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౪౯ ॥ తదేవద్వాదశభిఃపదైర్విశినష్టి ॥ నిర్వ్యాపారమితి ॥ నిర్వ్యాపారంధ్యానాదిసర్వవ్యాపారశూన్యం - అతఏవానాఖ్యేయంనిర్దేశానర్హం - కింతువ్యాప్తిమాత్రంమనసోబ్రహ్మాకారతామాత్రరూపం - అనౌపమంనిరుపమం - సర్వజ్ఞానవిలక్షణత్వాత్ - తదేవాహ- ఆత్మనస్సంబోధః ప్రకాశస్తద్విషయంస్వప్రకాశమిత్యర్థః తత్రాపిసత్తామాత్రమాత్మస్వరూపభూతసత్యజ్ఞానానందాదివిశేషశూన్యం - తత్ర హేతురలక్షణంలక్ష్యతే నేనేతి లక్షణంమనోవృత్తిస్తద్రహితం - తదుక్తంయోగప్రదీపే ॥ శ్లో ॥ మనసోవృత్తిశూన్యస్య బ్రహ్మాకారతయాస్థితిః । యాసంప్రజ్ఞాతనామాసౌసమాధిరభిధీయతఇతి ॥ ౫౦ ॥ ప్రశాంతమితి ॥ మనోవృత్త్యభావాదేవప్రశాంతంరాగాదిశూన్యం - అతఏవాభయం - ద్వైతాస్ఫూర్తేః - శుద్ధంనిర్విషయం - అతఏవదుర్విభావ్యమవితర్క్యం - నిర్విషయత్వాదేవాసంశ్రయమాశ్రయశూన్యం - అసంశ్రితమితిపాఠేపిస ఏవార్థః - వృత్తిప్రతియోగిత్వాదాశ్రయవిషయయోః - తదుక్తంకాపిలయోగే ॥ శ్లో ॥ ముక్తాశ్రయంయర్హినిర్విషయంవిరక్తంనిర్వాణమృచ్ఛతిమనస్సహసాయథార్చిః ॥ ఆత్మానమత్రపురుషోవ్యవధానమేకమన్వీక్షతే ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహమితి ॥ ౫౧ ॥ ఏవంభూతజ్ఞానస్వరూపేలీనాఃకృతార్థాభవంతీత్యాహ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర చతుర్థజ్ఞానస్వరూపే బ్రహ్మణి- అజ్ఞాననిరోధేనావిద్యా

ఆవిర్భూతస్వరూపా భవంతీత్యర్థః - కృష్యత ఇతి కర్షణం కేదారః - సంసారకేదారే ఉప్తా సస్యావాపేపి తువ్రీహి వదబీజతాం యాంతి॥ ౫౨॥ అథ భగవతస్స్వరూపమాహ॥ ఏవమిత్యాదినా॥ ఏవమితి॥ ముక్తస్యోక్తం నిర్వాణపారత్వాద్యత్రతిదిశ్యతే॥ (శ్రు)॥ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీత్యాది (శ్రు)తేః - అస్య నిత్యశుద్ధత్వ సర్వాత్మత్వ పూర్ణత్వ హేయరాహిత్యాని ప్రకృతిబద్ధముక్తేభ్యో విశేషః॥ ౫౩॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ యోగీ భగవద్యోగీ - అస్యాప్యంతిమప్రత్యయబలేన భగవతి లీనవృత్తిర్ద్రష్టవ్యా॥ ౫౪॥ బ్రహ్మణః పూర్వోక్తం రూపద్వయం ప్రపంచయతి॥ ద్వేరూపే ఇతి॥ మూర్తం సశరీరం బ్రహ్మాదిజీవజాతం - అమూర్తమశరీరం ముక్తరూపం - అత ఏవాక్షరత్వం - సర్వభూతేష్వవస్థితే॥ (శ్రు)॥ దారుణ్యగ్నిః సచానంత్యాయ కల్పత ఇత్యాదేః॥ ౫౫॥ అక్షరమితి॥ ఇదంహావశ్వయం పరబ్రహ్మణః శక్తిరితి నోచ్యత ఇత్యాహ॥ ఏకదేశేతి॥ అత్ర ఏకదేశస్థితస్య విస్తారిణీతి విశేషణాభ్యాం ప్రభా ప్రభావతో వైలక్షణ్యం దర్శితం - అనేన పరస్మాద్బ్రహ్మణః ప్రభారూపస్య జగతో వైలక్షణ్యం సిద్ధం - భాష్యకారేణ ప్రకాశాదివత్తు నైవం పర ఇత్యస్మిన్ సూత్రే ప్రభా ప్రభావతోరర్థాంతరత్వం సమర్థితం - అత్ర జగచ్ఛబ్దేనాచిద్విశిష్టస్య జీవస్య ముక్తస్య చ గ్రహణం॥ ౫౬॥ శక్తిభూతస్య బ్రహ్మాదిస్థావరాంతస్య జగతో జ్ఞానాదిషు తారతమ్యమస్తీత్యాహ॥ తత్రేతి॥ తత్ర దృష్టాంతే అగ్నేః - తద్వచ్ఛక్తేర్బ్రహ్మశక్తేర్జగతః జ్ఞానాదిబహుత్వస్వల్పతామయో భేదోఽపి స్యాదిత్యర్థః

ద్విజ॥ ౫౨॥ ఏవంప్రకారమమలం నిత్యం వ్యాపకమక్షయమ్। సమస్తహేయరహితం విష్ణ్వాఖ్యం పరమం పదమ్॥ ౫౩॥ తద్బ్రహ్మ పరమం యోగీ పునర్నావర్తతే యతః। అపుణ్యపుణ్యోపరమే క్షీణక్లేశోఽతినిర్మలః॥ ౫౪॥ ద్వే రూపే బ్రహ్మణస్తస్య మూర్తం చామూర్తమేవ చ। క్షరాక్షరస్వరూపే తే సర్వభూతేష్వవస్థితే॥ ౫౫॥ అక్షరం తత్పరం బ్రహ్మ క్షరం సర్వమిదం జగత్। ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా॥ పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగత్॥ ౫౬॥ తత్రాప్యాసన్నదూరత్వాద్బహుత్వస్వల్పతామయః। జ్యోత్స్నాభేదోఽస్తి తచ్ఛక్తేస్తద్వన్మైత్రేయ విద్యతే॥ ౫౭॥

నాశేన - యోలయమైక్యం యాంతి - తత్రాస్య జ్ఞానరోధే నేతి పాఠే పూర్వోక్తజ్ఞానత్రయవిశేషతిరస్కారేణేత్యర్థః - సంసారకర్షణోప్తా సంసార ఏవ కృష్యత ఇతి కర్షణం క్షేత్రం తస్మిన్నుప్తాః బీజావాపః కర్మాకరణం తస్మిన్ బీజతాం నిర్వాసనతాం యాంతి - నిరహంకారైః జ్ఞానోత్తరకాలీనైః కర్మభిర్న్యాసైశ్చ న సంసరంతీత్యర్థః॥ ౫౨॥ తర్హి యోగీ కిం భవతీత్యత ఆహ॥ ఏవమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ఏవమితి॥ ఏవంప్రకారం పరమం బ్రహ్మైవ యోగీ ప్రాప్నోతీతి శేషః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తత్ప్రాప్తిసాధనభూతోపాసనార్థమాహ॥ ద్వేరూపేఇతి॥ మూర్తామూర్తే ఏవ దర్శయన్నాహ - క్షరాక్షరస్వరూపే ఇతి॥ ౫౫॥ క్షరాక్షరే ఏవ రూపే వ్యాచష్టే॥ అక్షరమితి॥ క్షరం సర్వమిదం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్ - వక్ష్యతి హి॥ శ్లో॥ ఆశ్రయశ్చేతసో బ్రహ్మ ద్విధా తచ్చ స్వభావతః। భూప మూర్తమమూర్తం చ పరం చాపరమేవ చేతి - నన్వక్షరస్య పరబ్రహ్మణస్తద్విలక్షణం క్షరం రూపం కథం స్యాదిత్యాశంక్య దృష్టాంతేనోపపాదయతి - ఏకదేశేతి - ప్రాదేశికస్యాప్యగ్నేర్దాహకస్యాపి తద్విలక్షణా జ్యోత్స్నా ప్రభా యథా తత్ప్రకాశశక్తివిస్తారః - తథా బ్రహ్మశక్తికృతో విస్తారః ఇదమఖిలం బ్రహ్మాదిరూపం జగత్॥ ౫౬॥ అగ్నిదృష్టాంతేనైవ బ్రహ్మాదిజీవతారతమ్యమపి సంగచ్ఛత ఇత్యాహ॥ తత్రాపీతి॥ తత్రాపి దృష్టాంతభూతే అగ్నావివ॥ ఆసన్నత్వాత్ బహుత్వం దూరత్వాదల్పత్వమిత్యేవం రూపో యథా జ్యోత్స్నాయా భేదోఽస్తి - తథా బ్రహ్మశక్తేరపి తేషు క్షేత్రజ్ఞరూపాయాః బ్రహ్మాదిస్థావరాంతేషు క్షేత్రేష్వవిద్యావరణస్యాల్పత్వబహుత్వవశాత్తారతమ్యం విద్యత ఇత్యర్థః - వక్ష్యతి చ॥ శ్లో॥ తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా। సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన లక్ష్యత ఇతి॥ ౫౭॥ తదేవా

౫౬। బ్రహ్మేతి॥ బ్రహ్మశివయోశ్శరీరత్వేన శక్తిత్వం - విష్ణోస్త్వంశావతారత్వేన - తతస్తేభ్యః దేవాః జ్ఞానశక్త్యాదినా న్యూనాః- ఏషామేతత్ జ్ఞానాదితారతమ్యం కర్మరూపావరణాల్పత్వబహుత్వకృతం - నతు స్వరూపకృతం॥ ౫౭। ౫౮॥ ఉక్తం॥ స్వరూపం నిగమయతి॥ తదేతదితి॥ తదేతదక్షయమితిచ పాఠః అక్షయం॥ శ్లో॥ అనంతస్యానతస్యాంతస్సంఖ్యానంచాపి విద్యతే- ఇతి జీవానామసంఖ్యేయత్వం వక్ష్యతి- అతః ప్రతిసర్గమవస్థానం - నిత్యం సత్కార్యత్వాత్॥ శ్లో॥ అవ్యవచ్ఛిన్నాస్తతస్త్వేతే సర్గస్థిత్యంతసంయమాః - ఇతివచనాత్ ప్రవాహరూపేణ చ నిత్యం-ఆవిర్భావతిరోభావౌ సంకోచవికాసావేవ జన్మనాశౌ॥ ౬౦ ॥ అథ విలక్షణం రూపాంతరం వక్తుం మూర్తామూర్తభేదేనోక్తం శక్తిశబ్దవాచ్యం రూపద్వయముపసంహరతి॥ సర్వశక్తిమయో విష్ణురితి॥ తదేవ రూపాంతరమాహ॥ స్వరూపమిత్యాదిభ్యాం జాయతే మున ఇత్యంతేన- స్వరూపం-రూపం - యోగారంభేషు సమాధ్యుపక్రమభూతాసు చతుర్విధాసు ధారణాసు ధ్యానేన॥ ౬౧॥ సాలంబన ఇతి॥ సాలంబనః మూర్తవిషయత్వాత్ - మహాయోగః అస్త్రభూషణాంగవిశిష్టదివ్యరూపవిషయం చతుర్విధధారణాజన్యం ధ్యానం - సబీజః సహమంత్రానుసంధానః- సచ నిర్బీజయోగాఖ్యసమాధేరనంతరః - యత్ర స్వరూపే॥ స పర ఇతి॥ స విష్ణుః ఆసాం రూపత్వేనోక్తానాం సర్వశక్తీనాం పరః ఉత్కృష్టః - యదేతత్స్వరూపం బ్రహ్మణోఽపరమిత్యుక్తం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం రూపం తత్ బ్రహ్మణః విష్ణోః సమనంతరం అంతరంగమిత్యాహ- బ్రహ్మణస్సమనంతరమిత్యపి చ పాఠః ఏతాని త్రీణ్యపి రూపాణి బ్రహ్మశబ్దవాచ్యానీత్యత్ర యో హరిరిత్యాహ - సర్వబ్రహ్మమయో హరిరితి॥ ౬౩॥ తత్రేతి॥ తత్ర హరౌ తత్ర సర్వమితిచ పాఠః - శిష్టం స్పష్టం॥ ౬౪॥

బ్రహ్మవిష్ణుశివా బ్రహ్మన్ ప్రధానా బ్రహ్మశక్తయః। తతశ్చ దేవా మైత్రేయ న్యూనా దక్షాదయస్తథా॥ ౫౭॥ తతో మనుష్యాః పశవో మృగపక్షిసరీసృపాః। న్యూనాన్న్యూనతరాశ్చైవ వృక్షగుల్మాదయస్తథా॥ ౫౮ । తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్మునివరాఖిలమ్। ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవత్ ॥ ౬౦ । సర్వశక్తిమయో విష్ణుః స్వరూపం బ్రహ్మణోఽపరమ్। మూర్తం యద్యోగిభిః పూర్వం యోగారంభేషు చింత్యతే॥ ౬౧। సాలంబనో మహాయోగస్సబీజో యత్ర సంస్థితః। మనస్యవ్యాహతే సమ్యగ్యుంజతాం జాయతే మునే॥ ౬౨। స పరస్సర్వశక్తీనాం బ్రహ్మణస్సమనంతరః। మూర్తం బ్రహ్మ మహాభాగ సర్వబ్రహ్మమయో హరిః॥ ౬౩ । యత్ర సర్వమిదం ప్రోతమోతం చైవాఖిలం జగత్ । తతో జాతం జగత్తస్మిన్ స జగచ్చాఖిలం మునే॥ ౬౪ । క్షరాక్షరమయో విష్ణుర్బిభర్త్యఖిలమీశ్వరః।

హ॥ బ్రహ్మేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౫౭। ౫౮ । అస్య చ తారతమ్యస్యౌపాధికత్వాత్ సర్వమిదం జగద్బ్రహ్మత్వేనోపాసితవ్యమిత్యాహ॥ తదేతదితి॥ ఆవిర్భావతిరోభావావాధిక్యన్యూనభావౌ జన్మనాశౌ చ ఉపాధికృతావేవం భూతవికల్పవదపి జగద్వస్తుతోఽక్షరం న్యూనాధికత్వశూన్యం నిత్యం చ బ్రహ్మైవేత్యర్థః ॥ ౬౦ । తదేవం స్థూలవిశ్వరూపోపాసనయా శుద్ధచిత్తస్య తత్కారణభూతపరమేశ్వరోపాసనం ప్రస్తౌతి॥ సర్వశక్తిమయ ఇతి ॥ సృష్ట్యాదిసర్వస్యాత్ర యో విష్ణుః - మూర్తం విశుద్ధోర్జితసత్త్వాత్మకం బ్రహ్మణ ఏవ పరం న విద్యతే యస్మాత్ తదపరం శ్రేష్ఠం రూపం - తదేవాహ - యద్యోగిభిః సమాధేః పూర్వం యోగారంభేషు చింత్యతే॥ ౬౧ । తచ్చింతాప్రయోజనమాహ॥ సాలంబన ఇతి ॥ తస్మిన్మనస్యవ్యాహతే ఏకాగ్రే సతి - సాలంబనో వైష్ణవస్సబీజో మంత్రజపాదిసహితో మహాయోగో యుంజతాం యోగినాం సంస్థితః సుస్థిరసమాధిపర్యంతో జాయత ఇత్యన్వయః ॥ ౬౨ । యత్రేత్యనేన యచ్ఛబ్దోక్తస్య హరేః సర్వశ్రేష్ఠత్వమాహ - స పర ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ స పర ఇతి॥ బ్రహ్మణస్సర్వశక్తీనాం బ్రహ్మాదీనాం మధ్యే స పరః శ్రేష్ఠః - యతస్సమనంతరః అతినికటః యతో మూర్తేష్వావిర్భూతం బ్రహ్మైవ సః - తత్ర హేతుః సర్వబ్రహ్మమయః కృత్స్నబ్రహ్మరూపః - నతు బ్రహ్మాదివత్తదంశః॥ ౬౩ । తత్ర హేతుమాహ॥ యత్రేతి॥ యస్మిన్నఖిలం జగదోతం ప్రోతం చ తంతుపటవత్సర్వతోఽనుస్యూతం - కుత ఇత్యత్రాహ - జగజ్జాతం తతో జగత్తస్మిన్నేవ తిష్ఠతి - జగచ్చాఖిలం స ఏవ - కారణాత్మత్వాత్కార్యస్య॥ ౬౪॥ తదేవం హరేశ్శ్రైష్ఠ్యముక్త్వా ఇదానీం తదుపాసనప్రకారముపక్షిపతి॥ క్షరా

తురాత్తురరూపాయ ఇతి॥ తురాతురరూపే పూర్వముక్తే - భూషణాస్త్రస్వరూపవదితి భూషణాస్త్రస్వరూపేణ యుక్తం సూక్ష్మరూపేణ తత్తదధిదేవతా భూతభూషణాస్త్రస్వరూపస్థం పురుషావ్యాకృతాదిమయమఖిలం బిభర్తీత్యర్థః। ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ప్రథమమాత్మనోఽభిమాన్యధిదైవతమాహ॥ ఆత్మానమితి॥ శ్లో॥ యథా స క్రియతే జ్యోతిస్స్వమల ప్రత్యూషే నాన్యదేవత్యాదినా శ్లోకేనాత్మనో మణిసామ్యముక్తం। గుణాద్వ్యాలోక ఏవ తత్సూత్రకారేణాప్యుక్తం తేన తద్రూపేణ తద్ధారణం యుక్తం। ఆత్మానమిత్యేకవచనం జాత్యభిప్రాయం సమష్ట్యభిప్రాయం వా। ౬౮॥ శ్రీవత్సేతి। శ్రీవత్సో నామావర్తవిశేషః॥ శ్లో॥ శ్రీవత్సేనోరసి శ్రీమాన్ రోమావర్తేన రాజతే ఇత్యాదివంశోక్తేః - స చ లక్ష్మీనివాసస్థానం అమృతమయత్వాత్ సర్వప్రదోహహేతుః - ప్రధానం ప్రధానాభిమానినీ - గదాయా ధ్యేయత్వేన సామ్యం॥ ౬౯॥ భూతాదిమితి॥ శబ్దగుణహేతుశ్శంఖః శార్ఙ్గాదిరూపభూతకారణాహంకారాభిమానీ॥ ౭౦॥ చలస్వరూపమితి॥ మనసోపి శీఘ్రతరత్వాత్సుదర్శనస్య తన్నియంతృత్వం॥ ౭౧॥ పంచరూపేతి॥ పంచరూపా ముక్తామాణిక్యమరకతేంద్రనీలవజ్రసవర్ణా - భూతహేతుసంఘాతః తన్మాత్రసముదాయః - భూతమాలా చ మహాభూతావలిశ్చ - సూక్ష్మస్థూలభూతమయీత్యర్థః - భూతహేతుసంఘాతభూతమాలేతిపాఠే తన్మాత్రసంఘాతః తదుద్భూతభూతమాలా చేత్యర్థః - కృష్ణశుక్లలోహితపీతశ్యామాః పృథివ్యాదయ ఇతి భూతమాలాయాశ్చ పాంచరూప్యం। ౭౨॥ యానీతి॥ ఇంద్రియాణాం విషయేషు ప్రేర్యమాణత్వాచ్ఛరసామ్యం॥ ౭౩॥ బిభర్తీతి॥ అసివద్ద్రష్ట్ర్యావి

పురుషావ్యాకృతమయం భూషణాస్త్రస్వరూపవత్॥ ౬౫॥ మైత్రేయః॥ భూషణాస్త్రస్వరూపస్థం యదేతదఖిలం జగత్। బిభర్తి భగవాన్విష్ణుస్తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౬౬॥ శ్రీపరాశరః॥
నమస్కృత్వాఽప్రమేయాయ విష్ణవే ప్రభవిష్ణవే। కథయామి యథాఖ్యాతం వసిష్ఠేన మమాభవత్॥ ౬౭॥
ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్। బిభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్హరిః॥ ౬౮॥
శ్రీవత్ససంస్థానధరమనంతేన సమాశ్రితమ్। ప్రధానం బుద్ధిరప్యాస్తే గదారూపేణ మాధవే॥ ౬౯॥
భూతాదిమింద్రియాదించ ద్విధాహంకారమీశ్వరః। బిభర్తి శంఖరూపేణ శార్ఙ్గరూపేణ చ స్థితమ్॥ ౭౦॥
చలస్వరూపమత్యంతం జవేనాంతరితానిలమ్। చక్రస్వరూపం చ మనో ధత్తే విష్ణుకరే స్థితమ్॥ ౭౧॥
పంచరూపా తు యా మాలా వైజయంతీ గదాభృతః। సా భూతహేతుసంఘాతో భూతమాలా చ వై ద్విజ॥ ౭౨॥
యానీంద్రియాణ్యశేషాణి బుద్ధికర్మాత్మకాని వై। శరరూపాణ్యశేషాణి తాని ధత్తే జనార్దనః॥ ౭౩॥
బిభర్తి యచ్చాసివరమచ్యుతోఽత్యంతనిర్మలమ్। విద్యామయం తు తజ్జ్ఞానమవి

కారణాయ ఇతి॥ కార్యకారణాత్మకో విష్ణుః పురుషావ్యాకృతమయం పురుషప్రకృత్యాత్మకమిదం జగత్ భూషణాస్త్రస్వరూపేణ బిభర్తి॥ ౬౫॥ అతిరహస్యత్వాత్ మైత్రేయః పరిశేషతో బుభుత్సుః పృచ్ఛతి॥ భూషణేతి॥ ౬౬॥ నమస్కృత్వేతి॥ ప్రభవిష్ణవే ప్రభవనశీలాయ - సకృచ్చింతనమాత్రేణ సర్వపురుషార్థప్రదానసమర్థాయేత్యర్థః - యథా మమ వసిష్ఠేనాఖ్యాతమభవత్ తథా కథయిష్యామి॥ ౬౭॥ ఆత్మానమితి॥ అస్య జగతః ఆత్మానం పురుషం జీవసంఘం త్రష్ఠం॥ ౬౮॥ శ్రీవత్సేతి॥ ప్రధానం చ శ్రీవత్ససంస్థానం సవానం తేన సమాశ్రితం తం తస్మిన్నధ్యాస్తే ఇత్యన్వయః - శ్రీవత్సస్వరూపం చ గారుడపురాణే ప్రోక్తం॥ శ్లో॥ ప్రదక్షిణావర్తవిచిత్రరోమ శ్రీవత్స సచ్చిహ్నవిభూషితాంగం। పీత్వాపి చాత్యమితి - బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం గదారూపేణాధ్యాస్తే॥ ౬౯॥ భూతాదిమితి॥ భూతాదిం తామసమింద్రియాదిం రాజసం చ ద్వివిధాహంకారం - యథాక్రమం శంఖరూపేణ శార్ఙ్గరూపేణ చ స్థితం బిభర్తి॥ ౭౦॥ చలస్వరూపమితి॥ చలస్వరూపమత్యంతమతిశీఘ్రం - అత ఏవ జవేనాంతరితః అతిక్రాంతోఽనిలః యేన తత్ - మనస్సాత్త్వికాహంకారాత్మకం చక్రస్వరూపం ధత్తే॥ ౭౧॥ పంచరూపేతి॥ పంచరూపా ముక్తామాణిక్యమరకతేంద్రనీలవజ్రసవర్ణా నవర్ణా హారేణ రూపా వైజయంత్యాఖ్యా మాలా భూతానాం పంచ తన్మాత్రాణాం సంఘాతః సమష్టిః భూతమాలా చ మహాభూతపంక్తిశ్చ సూక్ష్మస్థూలమయీత్యర్థః పౌరాణికైస్తథైవ ధ్యేయా॥ ౭౨॥ ౭౩॥ బిభర్తీతి॥ అపిద్యావిజ్ఞానావ

ధ్యాయాఃసంసారబాధకత్వం - తదసిరత్నం విద్యామయం విద్యామయజ్ఞానాధిదైవతమిత్యర్థః - అవిద్యా అజ్ఞానం తస్యాత్మికోఽధ్యాయః కోశచ్ఛదసామ్యం ॥ ౭౪ ॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి ఇత్థమితి ఉక్తార్థే అభియుక్తవచనం శ్లో। భాస్వరం దివ్యరత్నేషు మూలప్రకృతిం చాఖిలాత్మనాం । కౌస్తుభం పురతో విష్ణోర్ధ్యాత్వా కాభమనుస్మరేత్ । ప్రధానతత్త్వస్యాధారం స్వముం శ్రీవత్సాతిసుందరం । శ్రీవత్సం పురతో విష్ణోర్హేమ ప్రభమనుస్మరేత్ । దేవస్య దక్షిణే పార్శ్వే హేతిరాజం సుదర్శనం । చలస్వరూపమత్యుగ్రం మనస్తత్త్వాధిదైవతం । యావదంతపురాణజ్ఞా భూతమాలాం మనీషిణః । ఆధారభూతాం భూతానామిత్యాది । ౭౫ । అస్త్రభూషణసంస్థానస్వరూపమితి ఉక్తప్రకారాణామస్త్రభూషణానాం సంస్థానమాస్పదం స్వరూపం విగ్రహం - రూపవర్జితః కర్మనిమిత్తప్రాకృతరూపరహితః - మాయారూపః అనంతాశ్చర్యరూపః - శ్రేయసే దర్శనస్మరణనామసంకీర్తనాదినా జగతోఽభ్యుదయాయ - ధర్మసంస్థాపనార్థం చ - యథావత్స్మృతి - సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతా ఇత్యారభ్య న సాకర్మనిమిత్తజేత్యంతేన - న తే రూపం న చాకార ఇత్యాదివ ॥ ౭౬ । యథా అస్త్రభూషణరూపేణావస్థితం ప్రధానాదితత్త్వం బిభర్తి ఏవం జగచ్చ బిభర్తీత్యాహ సవికారమితి ౭౭ । ప్రసంగాత్ విభూతిం విస్తారమాహ । యావిద్యేతి । ౭౮ । కలేతి హాయనైరితి ఇత్థంభూతలక్షణే తృతీయా ౭౯ ॥ భూరితి సప్తలోకాన్ బిభర్తీతి శేషః ॥ ౮౦ । లోకాత్మమూర్తిరితి లోకా ఆత్మమూర్తిర్యస్య స లోకాత్మమూర్తిః ॥ ౮౧ । ౮౨ ॥ ఋచ ఇతి ఇతిహాసో భారతాదిః - ఉపవేదాః ఆయుర్వేదధనుర్వేదగాంధర్వదండనీతయః - వేదాంతేష్వితి పృథగ్గ్రహణం ప్రాశస్త్యాత్ । ౮౩ । వేదాంగానీతి ఆఖ్యానాని సౌపర్ణాదీని - ఋక్సమూహవిశేషః సూక్తం - సూక్తసమూహో అనువాకః - యజుస్సమూహశ్చ ॥ ౮౪ । కావ్యాలాపా ఇతి । గీతకాని మాతృకా

ధ్యాయమానసంస్థితమ్ ॥ ౭౩ ॥ ఇత్థం పుమాన్ ప్రధానం చ బుద్ధ్యహంకారమేవ చ । భూతాని చ హృషీకేశే మనస్సర్వేంద్రియాణి చ ॥ విద్యావిద్యే చ మైత్రేయ సర్వమేతత్సమాశ్రితమ్ ॥ ౭౪ ॥ అస్త్రభూషణసంస్థానస్వరూపం రూపవర్జితః । బిభర్తి మాయారూపోఽసౌ శ్రేయసే ప్రాణినాం హరిః ॥ ౭౫ ॥ సవికారం ప్రధానం చ పుమాంసం చాఖిలం జగత్ । బిభర్తి పుండరీకాక్షస్తదేవం పరమేశ్వరః ॥ ౭౬ ॥ యా విద్యా యా తథావిద్యా యత్సద్యచ్చాసదవ్యయమ్ । తత్సర్వం సర్వభూతేశే మైత్రేయ మధుసూదనే ॥ ౭౭ ॥ కలాకాష్ఠానిమేషాది దినర్త్వయనహాయనైః । కాలస్వరూపో భగవానపాపో హరిరవ్యయః ॥ ౭౮ ॥ భూర్లోకోఽథ భువర్లోకః స్వర్లోకో మునిసత్తమ । మహర్జనస్తపస్సత్యం సప్తలోకా ఇమే ప్రభుః ॥ ౭౯ ॥ లోకాత్మమూర్తిస్సర్వేషాం పూర్వేషామపి పూర్వజః । ఆధారస్సర్వభూతానాం స్వయమేవ హరిస్స్థితః ॥ ౮౦ ॥ దేవమానుషపశ్వాదిస్వరూపైర్బహుభిర్విభుః । స్థితస్సర్వేశ్వరోఽనంతో భూతమూర్తిరమూర్తిమాన్ ॥ ౮౧ ॥ ఋచో యజూంషి సామాని తథైవాథర్వణాని చ । ఇతిహాసోపవేదాశ్చ వేదాంతేషు తథోక్తయః ॥ ౮౨ ॥ వేదాంగాని సమస్తాని మన్వాదిగదితాని చ । శాస్త్రాణ్యశేషాణ్యాఖ్యానాన్యనువాకాశ్చ యే క్వచిత్ ॥ ౮౩ ॥ కావ్యాలాపాశ్చ యే కేచిద్గీతకాన్యఖిలాని చ । శబ్దమూ

ర్తికః కోశః తత్ర సంస్థితం ॥ ౭౩ ॥ ఉక్తమేవ భూషణాదిస్వరూపమనువదన్నేతద్ధారణప్రయోజనమాహ ఇత్థమిత్యాదిసార్ధశ్లోకద్వయం ॥ ౭౪ ॥ అస్త్రేతి అస్త్రభూషణసంస్థానస్వరూపం సమాహితమేతత్సర్వం బిభర్తీత్యన్వయః - శ్రేయసే ఉపాసకానాం పురుషార్థసిద్ధయే ॥ ౭౫ ॥ ఉక్తం భూషణాద్యుపాసనం నిగమయతి - సవికారమిత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ౭౬ ॥ ౭౭ ॥ ఇదానీం హరేస్సర్వాత్మదృష్టిధ్యానాయ తచ్ఛక్తికాలరూపేణ చ తత్తల్లోకతత్సంభూతరూపేణ చ తదుపబృంహకశబ్దబ్రహ్మరూపేణ చ చతుర్ధోపాసనార్థమాహ - కలాకాష్ఠేత్యాదిసప్తభిః ॥ ౭౮ ॥ భూరితి సప్తలోకానిమానితి పాఠే వ్యాప్యేతి శేషః ॥ ౭౯ ॥ లోకాత్మేతి లోకాత్మికా మూర్తిర్యస్య స లోకాత్మమూర్తిః ॥ ౮౦ ॥ ౮౧ ॥ ఋచ ఇతి ఋగాదయో వేదాః - ఇతిహాసో భారతాదిః - ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః ॥ ౮౨ ॥ వేదాంగానీతి మన్వాదికృతాని ధర్మశాస్త్రాణి - ఆఖ్యానాని పురాణాని - అనువాకాః కల్పసూత్రాదయః ॥ ౮౩ ॥ ౮౪ ।

ప్రబంధాదీని॥ ౮౫॥ ౮౬॥ అహంహరిరితి॥ అహమర్థః ప్రత్యగాత్మా - సోపి హరిః తచ్ఛరీరకత్వాదిత్యర్థః । ౮౭ । ౮౮। ౮౯॥ ౯౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే. విష్ణుచిత్తీయే. ప్రథమాంశే. ద్వావింశోధ్యాయః.

టధరస్యైతద్వపుర్విష్ణోర్మహాత్మనః॥ ౮౫॥ యానిమూర్తాన్యమూర్తాని యాన్యత్రాన్యత్ర వాక్వచిత్ । సంతివై వస్తుజాతాని తానిసర్వాణి తద్వపుః॥ ౮౬ ॥ అహంహరిస్సర్వమిదంజనార్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్యజాతమ్ । ఈదృఙ్మనోయస్యనతస్యభూయో భవోద్భవాద్వంద్వగదాభవంతి॥ ౮౭॥ ఇత్యేవ తేంశః ప్రథమః పురాణస్యాస్య వైద్విజ । యథావత్కథితోయస్మిన్ శ్రుతే పాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౮౮॥ కార్తిక్యాంపుష్కరస్నానే ద్వాదశాబ్దేనయత్ఫలమ్ । తదస్య శ్రవణాత్సర్వం మైత్రేయాప్నోతిమానవః॥ ౮౯ ॥ దేవర్షిపితృగంధర్వ యక్షాదీనాంచసంభవమ్ । భవంతిశృణ్వతఃపుంసో దేవావరదామునే॥ ౯౦ ।

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ప్రథమాంశే - ద్వావింశోధ్యాయః.

కింబహునోక్తేనసర్వాణివస్తుజాతానితన్మూర్తిరేవేత్యాహ॥ యానీతి॥ ౮౬॥ ఉపదేశసర్వస్వంసఫలంచాహ॥ అహమితి॥ భవతీతిభవః దేహాంతస్మాదుద్భవంతీతి భవోద్భవాః - ద్వంద్వగదాః రాగద్వేషాదయో హృద్రోగాః న భవంతి - స్పష్టమన్యత్। ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯। ౯౦।

ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ప్రథమాంశే - ద్వావింశోధ్యాయః.

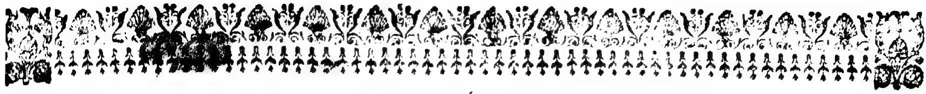

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

ప్రథమాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - ద్వితీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

అథ ద్వితీయాంశే సృష్టివిశేషస్తత్ప్రసంగాత్స్రష్టానాం నివాసశ్చోచ్యతే - తత్ర ప్రథమాంశేవశేషితం ప్రియవ్రతాన్వయం పృచ్ఛతి॥ భగవన్నితి॥ సర్గసంబంధి సృష్ట్యనుబంధం వస్తు యథా జగత్ప్రభూవ యస్మ యమిత్యాదికం ॥ ౧ ॥ యోఽయమితి॥ సృష్టిసంబంధః సృష్ట్యా వాచకత్వేన సంబంధః - సృష్టివాచీహి ప్రథమోంశః ॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ఆగ్నీధ్ర ఇతి॥ నవమస్య పుత్ర ఇతి సంజ్ఞా॥ ౭॥ జ్యోతిష్మానితి॥ దశమో జ్యోతిష్మాన్ - సత్యనామా యథార్థనామా

మైత్రేయః॥ భగవన్సమ్యగాఖ్యాతం మమైతదఖిలం త్వయా। జగతస్సర్గసంబంధి యత్పృష్టోసి గురో మయా ॥ ౧ ॥ యోఽయమంశో జగత్సృష్టిసంబంధో గదితస్త్వయా। తత్రాహం శ్రోతుమిచ్ఛామి భూయోఽపి మునిసత్తమ ॥ ౨ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ సుతౌ స్వాయంభువస్య యౌ। తయోరుత్తానపాదస్య ధ్రువః పుత్రస్త్వయోదితః॥ ౩॥ ప్రియవ్రతస్య నైవోక్తా భవతా ద్విజసంతతిః। తామహం శ్రోతుమిచ్ఛామి ప్రసన్నో వక్తుమర్హసి॥ ౪ ॥ శ్రీపరాశరః॥ కర్దమస్యాత్మజాం కన్యాముపయేమే ప్రియవ్రతః॥ సమ్రాట్కుక్షీ చ తత్కన్యే దశపుత్రాస్తథాపరే॥ ౫ ॥ మహాప్రజ్ఞా మహావీర్యా వినీతా దయితాః పితుః। ప్రియవ్రతసుతాః ఖ్యాతాస్తేషాం నామాని మే శృణు ॥ ౬ ॥ ఆగ్నీధ్రశ్చాగ్నిబాహుశ్చ వపుష్మాన్ ద్యుతిమాంస్తథా। మేధా మేధాతిథిర్భవ్యస్సవనః పుత్ర ఏవ చ॥ ౭ ॥ జ్యోతిష్మాన్దశమస్తేషాం సత్యనామా సుతోఽభవత్। ప్రియవ్రతస్య పుత్రాస్తే ప్రఖ్యాతా బలవీర్యతః॥ ౮ ॥ మేధాగ్నిబాహుపుత్రాస్తు త్రయో యోగపరాయణాః। జాతిస్మరా మహాభాగా న రాజ్యాయ మనో దధుః॥ ౯ ॥ నిర్మలాస్సర్వకాలం తు సమస్తార్థేషు వై మునే। చక్రుః క్రియాం యథాన్యాయ్యమఫలాకాంక్షిణో హి తే ॥ ౧౦ ॥ ప్రియవ్రతో దదౌ తేషాం సప్తానాం మునిసత్తమ। విభజ్య సప్త ద్వీపాని మైత్రేయ సుమహాత్మనామ్ ॥ ౧౧ ॥ జంబూద్వీపం మహాభాగ సోఽగ్నీధ్రాయ దదౌ పితా। మేధాతిథేస్తథా ప్రాదాత్ ప్లక్షద్వీపమథాపరమ్॥ ౧౨॥ శాల్మలే చ వపుష్మంతం నరేంద్రమభిషిక్తవాన్। జ్యోతిష్మంతం కుశద్వీపే రాజానం కృతవాన్ప్రభుః॥ ౧౩॥ ద్యుతిమంతం చ రాజానం క్రౌంచద్వీపే సమాదిశత్। శాకద్వీపేశ్వరం చాపి భవ్యం చక్రే ప్రియవ్రతః॥ ౧౪॥ పుష్కరాధిపతిం చక్రే సవనం చాపి స ప్రభుః। జంబూద్వీపేశ్వరో యస్తు ఆగ్నీధ్రో ము

ద్వితీయాంశే చతుః ప్రశ్నః ప్రసంగేనానువర్ణ్యతే। భూమండలం సపాతాళం జ్యోతిశ్చక్రాదిలక్షణమ్॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః॥ ఉక్తానువాదపూర్వకం ప్రియవ్రతవంశం పృచ్ఛతి॥ భగవన్నిత్యాది చతుర్భిః॥ భగవన్నితి॥ సర్గసంబంధి యథా జగత్ప్రభవేత్యాది - యత్పృష్టోసి॥ ౧॥ యోఽయమితి॥ జగత్స్రష్టా వ్యాఖ్యాయతాం వాచకత్వేన సంబంధః॥ ౨॥ ప్రియవ్రతేతి॥ ధ్రువో వంశప్రవర్తకస్త్వయోక్తః॥ ౩॥ ౪॥ కర్దమస్యేతి॥ ఆత్మజామాత్మసీం కన్యాం సంజ్ఞామితి వా - దశపుత్రాః పుత్రసంజ్ఞాః॥ ౫॥ ౬॥ ౭ ॥ జ్యోతిష్మానితి॥ తేషాం తు జ్యోతిష్మాన్ సత్యనామా అన్వర్థసంజ్ఞస్తేజస్వీత్యర్థః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ప్రియవ్రత ఇతి॥ తేషాం విరక్తవ్యతిరిక్తానాం - విభజ్య ద్వీపానీతి - రథచక్రనేమిభిః పరిఖాభూతగర్తజాతైస్సముద్రైర్ద్వీపాని స్వయం విభక్తాని కృతాన్యదదాత్ విభాగవత్తోక్తరీత్యా ప్ర

జ్యోతిష్మత్త్వాత్| ౮| ౯| ౧౦| ౧౧| ౧౨| ౧౩| ౧౪| ౧౫| తస్యేతి॥ ప్రజాపతిసమాః శ్లాఘ్యత్వాదినవ బ్రహ్మభిస్తుల్యాః॥ ౧౬| ౧౭| జంబూద్వీపేతి॥ హిమాహ్వం భారతం - దక్షిణం హిమవతః- హిమవద్ధేమకూటనిషధైర్గిరిభిః స్వస్వోత్తరస్థానాం దక్షిణానాం నీలశ్వేతశృంగిభిః ఉత్తరేషాం వర్షాణాం ఏతత్ వ్యపదేశః| ౧౮| ౧౯| ౨౦| ౨౧| యదితి॥ గంధమాదనవర్షం మేరోః పశ్చిమం| ౨౨| ౨౩| ౨౪॥ యానీతి॥ సిద్ధిర్భోగానాం - స్వాభావికీ స్వకృత్యాదసాధ్యా| ౨౫॥ విపర్యయ ఇతి॥ విపర్యయః దుఃఖప్రాచుర్యాది జరామృత్యుభయం - తత్ క్లిష్టాదాయుర్వర్షం ప్రాక్ - నధర్మాధర్మావర్ణాశ్రమనియమాభావేన కర్మాధికారాభావాత్| ౨౬| నేతి॥ అతః పూర్వోక్తాద్ధేతోః నయుగావస్థా - సా హి ధర్మాధర్మహ్రాసవృద్ధికృతా దేహాదిహ్రాసలక్షణేత్యేకవచనపాఠః స్యాత్| ౨౭॥ ౨౮| ౨౯| అభిషిచ్యేతి॥ పులహస్యాశ్రమం సాలగ్రామం| ౩౦| ౩౧| తపసేతి॥ పిటంకః ముకం - సచాత్ర వానప్రస్థవ్రతస్థైః

నిసత్తమ| ౧౫ | తస్య పుత్రా బభూవుస్తే ప్రజాపతిసమా నవ| నాభిః కింపురుషశ్చైవ హరివర్ష ఇలావృతః | ౧౬ | రమ్యో హిరణ్వాన్ షష్ఠశ్చ కురుర్భద్రాశ్వ ఏవ చ | కేతుమాలస్తథైవాన్యః సాధుచేష్టో నృపోఽభవత్| ౧౭ | జంబూద్వీపవిభాగాంస్తు తేషాం విప్ర నిశామయ | పిత్రా దత్తం హిమాహ్వం తు వర్షం నాభేస్తు దక్షిణమ్| ౧౮ || హేమకూటం తథా వర్షం దదౌ కింపురుషాయ సః | తృతీయం నైషధం వర్షం హరివర్షాయ దత్తవాన్ | ౧౯ | ఇలావృతాయ ప్రదదౌ మేరుర్యత్ర తు మధ్యమః | నీలాచలాశ్రితం వర్షం రమ్యాయ ప్రదదౌ పితా| ౨౦| శ్వేతం యదుత్తరం తస్మాత్ పిత్రా దత్తం హిరణ్వతే | ౨౧| యదుత్తరం శృంగవతో వర్షం తత్కురవే దదౌ | మేరోః పూర్వేణ యద్వర్షం భద్రాశ్వాయ ప్రదత్తవాన్॥ గంధమాదనవర్షం తు కేతుమాలాయ దత్తవాన్|౨౨|. ఇత్యేతాని దదౌ తేభ్యః పుత్రేభ్యస్స నరేశ్వరః॥ ౨౩ || వర్షేష్వేతేషు తాన్ సమ్యగభిషిచ్య స భూమిపః | సాలగ్రామం మహాపుణ్యం మైత్రేయ తపసే యయౌ| ౨౪ | యాని కింపురుషాద్యాని వర్షాణ్యష్టౌ మహామునే | తేషాం స్వాభావికీ సిద్ధిస్సుఖప్రాయా హ్యయత్నతః॥ ౨౫ | విపర్యయో న తేష్వస్తి జరామృత్యుభయం న చ | ధర్మాధర్మౌ న తేష్వాస్తాం నోత్తమాధమమధ్యమాః | ౨౬॥ న తేష్వస్తి యుగావస్థా దేహాది హ్రాసలక్షణా॥ ౨౭| హిమాహ్వయం తు వై వర్షం నాభేరాసీన్మహాత్మనః | తస్యర్షభోఽభవత్పుత్రో మేరుదేవ్యాం మహాద్యుతిః॥ ౨౮ | ఋషభాద్భరతో జజ్ఞే జ్యేష్ఠః పుత్రశతస్య సః | కృత్వా రాజ్యం స్వధర్మేణ తథేష్ట్వా వివిధాన్మఖాన్| ౨౯| అభిషిచ్య సుతం వీరం భరతం పృథివీపతిః | తపసే స మహాభాగః పులహస్యాశ్రమం యయౌ| ౩౦| వానప్రస్థవిధానేన తత్రాపి కృతనిశ్చయః| తపస్తేపే యథాన్యాయం ఇయాజ స మహీపతిః॥ ౩౧

ష్టవ్యం| ౧౧| ౧౨| ౧౩| ౧౪| ౧౫| ౧౬| ౧౭| జంబూద్వీపేతి॥ జంబూద్వీపసంనివేశశ్చోత్తరాధ్యాయే వక్ష్యతి· హిమాహ్వం హిమవతో దక్షిణం భారతవర్షం నామ యథాసుఖం వాసస్థానం - తదుక్తం మాత్స్యే| శ్లో| వసంత్యత్ర ప్రశాంత్యేవ వర్షేషు ప్రజా యేషు చతుర్విధాః| ఋషిభిస్త్వేవ రమణాద్వర్షత్వం తేన తేషు వై| ౧౮ | హేమకూటమితి॥ హేమకూటం హిమవత ఉత్తరం - హేమకూటగిరేర్దక్షిణం నైషధం| ౧౯| ఇలావృతాయేతి॥ హేమకూటాదుత్తరం నిషధగిరేర్దక్షిణం నైషధాదుత్తరమిలావృతం ప్రదదౌ - యత్ర మధ్యే మేరుస్తిష్ఠతి - ఇలావృతాదుత్తరతో నీలాచలః - తదాశ్రితం| ౨౦| శ్వేతమితి॥ తస్మాదుత్తరం శ్వేతం| ౨౧| యదితి॥ శ్వేతగిరేరుత్తరం వర్షం - గంధమాదనవర్షం మేరోః పశ్చిమం| ౨౨| ౨౩| ౨౪| ౨౫| విపర్యయ ఇతి॥ విపర్యయో సుఖము కాల మృత్యుశ్చ - తేషు ధర్మాధర్మౌ నాస్తాం న స్తః - తేషాం భౌమస్వర్గత్వేన ధర్మాద్యధీనాభావాత్| ౨౬| ౨౭| ౨౮| ఋషభాదితి॥ స ఋషభో రాజ్యం కృత్వా తపస్తప్త్వా పులహస్యాశ్రమం సాలగ్రామక్షేత్రం యయావిత్యుత్తరేణాన్వయః| ౨౯| ౩౦| ౩౧| తపసేతి॥ ధమనిభిస్సిరాభిస్సంతతో వ్యాప్తః - తపసా కృశదేహత్వాత్ - పిటంకం శుకసదృశమాస్యకబళం|

రాజయః కార్యః - వీరాధ్వానం మహాప్రస్థానం || ౩౨ || తత ఇతి || ప్రాతిష్ఠతా ప్రాతిష్ఠమానేన || ౩౩ || ౩౪ || ౩౫ || ౩౬ || సుమతేరితి || తేజస ఇతి కస్యచిన్నామ || ౩౭ || ప్రతిహర్తేతి || భువో ఇతి కస్యచిన్నామ - భవస్తస్మాదితి వా ఠః || ౩౮ || ౩౯ || తస్యేతి || మహాంత ఇతి కస్యచిన్నామ || ౪౦ || ౪౧ || విష్వగ్జ్యోతిప్రధానా ఇతి || తైరిత్యాది || ౪౨ || తేషామితి || భారతీ భరతస్యేయం భూరితి భారతీ కృతత్రేతాదిసంజ్ఞేయుయుగాఖ్యా కృతాదివ్యపదేశైస్స్యుర్గాఖ్యయా - చతుర్యుగైకసప్తతిరియం భారతీ భూమిర్భుక్తా - ఏకమన్వంతరం భుక్తేత్యర్థః - ఏకసప్తతిమితి కాలాధ్వనోరితి ద్వితీయా ప్రాప్తా - ఏకసప్తతిరితి ప్రథమా ప్రయోగ ఆర్షత్వాత్సోఢః - యద్వా యుగైకసప్తతిమితో యః కాలః తం కాలం భూర్భుక్తేతి యత్తచ్ఛబ్దయోరధ్యాహారః - కృతత్రేతాదిసర్గేణ యుగాఖ్యామేకసప్తతిమితి పాఠే కృతా

తపసా కర్శితోఽత్యర్థం కృశో ధమనిసంతతః | నగ్నో వీటాం ముఖే కృత్వా వీరాధ్వానమితో గతః || ౩౨ ||
తతశ్చ భారతం వర్షమేతల్లోకేషు గీయతే | భరతాయ యతః పిత్రా దత్తం ప్రాతిష్ఠతా వనమ్ || ౩౩ ||
సుమతిర్భరతస్యాభూత్పుత్రః పరమధార్మికః | కృత్వా సమ్యగ్దదౌ తస్మై రాజ్యమిష్టమఖః పితా |
౩౪ | పుత్రసంక్రామితశ్రీస్తు భరతస్స మహీపతిః | యోగాభ్యాసరతః ప్రాణాన్సాలగ్రామేఽత్యజన్మునే | ౩౫ | అజాయత చ విప్రోఽసౌ యోగినాం ప్రవరే కులే | మైత్రేయ తస్య చరితం కథయిష్యామి తే పునః || ౩౬ || సుమతేస్తేజసస్తస్మాదింద్రద్యుమ్నో వ్యజాయత | పరమేష్ఠీ తతస్తస్మాత్ప్రతిహారస్తదన్వయః | ౩౭ | ప్రతిహర్తేతి విఖ్యాత ఉత్పన్నస్తస్య చాత్మజః | భవస్తస్మాదథోద్గీథః ప్రస్తావస్తత్సుతో విభుః || ౩౮ | పృథుస్తతస్తతో నక్తో నక్తస్యాపి గయస్సుతః | నరో గయస్య తనయస్తస్య పుత్రో విరోహణః || ౩౯ | తస్య పుత్రో మహావీర్యో ధీమాంస్తస్మాదజాయత | మహాంతో హి తతశ్చాభూద్భావనస్తస్య చాత్మజః || ౪౦ | త్వష్టా త్వష్టుశ్చ విరజా రజస్తస్యాప్యభూత్సుతః | శతజిద్రజసస్తస్య జజ్ఞే పుత్రశతం మునే | ౪౧ | విష్వగ్జ్యోతిప్రధానాస్తే యైరిమా వర్ధితాః ప్రజాః | తైరిదం భారతం వర్షం నవభేదమలంకృతమ్ || ౪౨ | తేషాం వంశప్రసూతైశ్చ భుక్తేయం భారతీ పురా | కృతత్రేతాదిసర్గేణ యు

ష్ఠో || తేషాం తు క్రమమాణానాం ముఖే వెంగులీయకం | పపాత ధర్మరాజస్య పితుస్తత్రైవ చాపతదితి || సంభవోక్తేః. ఏకశ్చైనకం ముకోఽగన్యాతే ఆస్యే కృత్వా శ్మకబళమితి శ్రీభాగవతోక్తేశ్చ తత్సాదృశ్యం లక్ష్యతే - వీరాధ్వానం మహాప్రస్థానం || ౩౨ || తత ఇతి || తతశ్చ ఋషభాదనంతరం భరతేన పాలితత్వాత్ భారతమేతద్వర్షం గీయతే - ప్రాతిష్ఠతా ప్రస్థానం కుర్వతేత్యర్థః || ౩౩ || సుమతిరితి || ఇష్టమఖః పూజితయజ్ఞస్సన్ - సమ్యగ్రాజ్యం కృత్వా - పశ్చాత్తస్మై పుత్రాయ తద్రాజ్యం దదౌ || ౩౪ || పుత్రసంక్రామితశ్రీరితి || పుత్రే సంక్రామితా శ్రీ రాజ్యలక్ష్మీర్యేనసః | ౩౫ | అజాయతేతి || పునః కథయిష్యామీత్యస్యాయం భావః - స్థూలత్వేన సంగ్రహాత్ ప్రథమం తావత్ప్రస్తుతం భువనకోశం శృణు - తతః స్థూలే నిర్జితమాత్మానం శనైస్సూక్ష్మే నియానయేదితి భాగవతోక్తక్రమేణ గ్రహణయోగ్యం సూక్ష్మతత్త్వసంబంధం చ భరతస్య చరితం పశ్చాద్వక్ష్యామీతి | ౩౬ || సుమతేరితి || తస్మాద్భరతాదనంతరం - సుమతేస్తైజసోఽపీర్యాదింద్రద్యుమ్నో జాతస్తదన్వయః ప్రతిహారః || ౩౭ || ప్రతిహర్తేతి || ప్రతిహారస్య పుత్రః ప్రతిహర్తా | ౩౮ |
౩౯ | ౪౦ | త్వష్టేతి || శతజిత్పుత్రశతం || ౪౧ || విష్వగ్జ్యోతిప్రధానా ఇతి || విష్వగ్జ్యోతిః ప్రధానో ముఖ్యో యేషాం తే - నవభేదం - నవభేదాంస్తృతీయేఽధ్యాయే వక్ష్యతి | ౪౨ || ననుపూర్వముత్తానపాదాదయోఽపి సార్వభౌమాః ఇదానీం ప్రియవ్రతాదయోఽపి సార్వభౌమా ఉచ్యంతే - తచ్చ సమకాలేన సంగచ్ఛతే - అతః క్రమో వక్తవ్యస్తత్రాహ || తేషామితి || తేషాం ప్రియవ్రతాన్వయప్రసూతానాం వంశే ప్రసూతైః పురా ప్రథమమియం భారతీ భూమిర్భుక్తా - పశ్చాదుత్తానపాదాదిభిః - కియంతం కాలమేతైర్భుక్తేత్యత్రాహ - కృతేతి - కృతత్రేతాదీనాం సర్గేణ ప్రవృత్త్యా యుగాఖ్యా చతుర్యుగైరాఖ్యాయతే - యుగా ఏకసప్తతిర్మన్వంతరాఖ్యః కాలః తావంతం కాలమిత్యర్థః - కృతత్రేతా

తిస్వభావేన యుగైరాఖ్యయా మేకసప్తతిం కాలం భూభుర్యుక్తేతి॥ ౪౩ ॥ ఏష ఇతి॥ పూర్వమన్వన్తరాధిపే స్వాయంభువే మనౌ సతి - ఏషః ఏకసప్తతియుగావచ్ఛిన్నస్సర్గః స్వాయంభువః స్వాయంభువస్య మనోస్సంబన్ధీ ప్రియవ్రతాదిః॥ ౪౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀

౧ ॥ యావన్త ఇతి॥ ద్విరాపత్త్వాద్ద్వీపాః - వర్షాణి కులాద్ర్యవచ్ఛిన్నా ద్వీపాంశాః - వర్షశబ్దనిర్వచనమాత్స్యే ఉక్తమ్॥ శ్లో॥ వసన్త్యత్ర తు వర్షేషు ప్రజా యేషు చతుర్విధాః। ఋషిరిత్యేష గమనే వర్షత్వం తేన తేషు తదితి॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ భూమణ్డలం ప్రవక్తుమాదౌ తదవయవద్వీపాద్యుత్పత్తిమాహ॥ జంబూప్లక్షాహ్వయావితి॥ ౫॥ ఏత ఇతి॥ సమన్తస్స్వావరణీయద్వీపతుల్యవిస్తారం యథా తథా - ఏతే ఆవృతాః॥ ౬॥ ౭॥ చతురితి॥ సహస్రమేవ సాహస్రమ్ - అశీతిరేవాశీతిః యోజనైశ్చతురధికాశీతిసాహస్రాణి యస్య స ఉచ్ఛ్రాయః చతురశీతిసాహస్రః - అస్యో

గాఖ్యా హ్యేకసప్తతిః॥ ౪౩॥ ఏష స్వాయంభువస్సర్గో యేనేదం పూరితం జగత్। వారాహే తు మునే కల్పే పూర్వమన్వన్తరాధిపః॥ ౪౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- ద్వితీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః ❀❀

మైత్రేయః॥ కథితో భవతా బ్రహ్మన్ సర్గస్స్వాయంభువస్తు మే। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం త్వత్తస్సకలం మణ్డలం భువః॥ ౧॥ యావన్తస్సాగరా ద్వీపాస్తథా వర్షాణి పర్వతాః। వనాని సరితః పుర్యో దేవాదీనాం మహామునే॥ ౨॥ యత్ప్రమాణమిదం సర్వం యదాధారం యదాత్మకమ్। సంస్థానమస్య చ మునే యథావద్వక్తుమర్హసి॥ ౩॥ శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ శ్రూయతామేతత్సంక్షేపాద్గదతో మమ। నాస్య వర్షశతేనాపి వక్తుం శక్యో హి విస్తరః॥ ౪ ॥ జంబూప్లక్షాహ్వయౌ ద్వీపౌ శాల్మలశ్చాపరో ద్విజ। కుశః క్రౌఞ్చస్తథా శాకః పుష్కరశ్చైవ సప్తమః॥ ౫ ॥ ఏతే ద్వీపాస్సముద్రైస్తు సప్తసప్తభిరావృతాః। లవణేక్షుసురాసర్పిర్దధిదుగ్ధజలైస్సమమ్॥ ౬॥ జంబూద్వీపస్సమస్తానామేతేషాం మధ్యసంస్థితః। తస్యాపి మేరుర్మైత్రేయ మధ్యే కనకపర్వతః॥ ౭॥ చతురశీతిసాహస్రో యోజనై

దినంజైనేతి పాఠేప్యేవమేవ యోజ్యమ్ - యుగాఖ్యామేకసప్తతిమితి పాఠేతు స్ఫుటోఽయమర్థః॥ ౪౩ । ఏతదేవ స్పష్టయతి॥ ఏష ఇతి॥ వారాహేస్మిన్ కల్పే యదా స్వాయంభువః సర్వస్య ప్రథమమన్వన్తరాధిపోఽభూత్ - తదా ఏష ప్రియవ్రతవంశ్యానాం రాజ్ఞాం సర్గః - తతస్స్వారోచిషాదావుత్తానపాదవంశ్యానామిత్యర్థః - అత ఏవోత్తానపాదవంశ్యస్య ప్రాచేతసదక్షస్య కన్యాయామాదిత్యానాం జన్మ వైవస్వతమన్వన్తరే ప్రోక్తమ్ - పూర్వమన్వన్తరాధిపే ఇతి సప్తమ్యన్తపాఠే ప్రథమమన్వన్తరాధిపే స్వాయంభువే వర్తమానే స్వాయంభువస్స్వయంభువోంశభూతో యస్మాద్దేవమనోః ప్రియవ్రతాదిసర్గః ప్రథమం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః - యద్వా - పూర్వోక్తసృష్టినిగమనమేతదేవ ఇతి॥ ౪౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయామ్ - ద్వితీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

ఉక్తానువాదేన భువనకోశం సవిశేషం బుభుత్సుః పృచ్ఛతి॥ కథిత ఇతి॥ స్వాయంభువాంశత్వాన్మనురేవ స్వయంభూస్తదీయః ప్రియవ్రతాదిసర్గః - కథితః - తత్కథనే చ ద్వీపవర్షాదివిభాగోక్త్యా సూచితం భూమణ్డలం శ్రోతుమిచ్ఛామి॥ ౧॥ యావన్త ఇతి॥ దేవాదీనాం పుర్యో నగర్యః॥ ౨॥ యత్ప్రమాణమితి॥ ఏవమేతే ద్వాదశ ప్రశ్నాః ఏతేషాం చ వక్ష్యమాణైస్తత్సంఖ్యాసంస్థానాదిభిః యథాయోగముత్తరాణి ద్రష్టవ్యాని॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఏత ఇతి॥ జంబ్వాదిసప్తద్వీపాస్సప్తభిర్లవణాదిసంజ్ఞైస్సముద్రైస్సమం యథా భవత్యేవం సర్వత ఆవృతాః॥ ౬॥ ౭॥ చతురితి॥ అశీతిరేవ అశీతిః సహస్రమేవ సాహస్రం చతురధికాన్యశీతిసాహస్రాణి ప్రమాణం యస్య స మేరోరుచ్ఛ్రాయః - లక్ష

స్థా యశ్చతురధికాశీతిసాహస్రయోజన ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ప్రవిష్ట ఇతి ॥ యోజనానాం షోడశసహస్రాణి భువి ఖాతః ॥ శ్లో ॥ హస్తోంగులివింశత్యా చతురన్వితయా చతుష్కరో దండః । తద్ద్విసహస్రం క్రోశో యోజనమేకం భవేచ్చతుః క్రోశమితి - గణితే - అష్టభిర్యవమధ్యైః స్యాదంగులమితి చ - ద్వాత్రింశత్సహస్రాణి మూర్ధ్ని వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ సర్వత్ర హి సమవృత్తే వ్యాసత్రిగుణస్య పృతో భవేత్పరిధిః ఇతి గణితజ్ఞః । మూలే భూమౌ మేరుపరిచతుర్దశయోజనసహస్రావధికే ॥ ౯ ॥ భూపద్మస్యేతి ॥ శ్లో ॥ యత్తద్విః కర్ణికామూలమితి సత్సం ప్రకీర్తితం । తద్యోజనసహస్రాణాం సపతీనాం పృథక్ స్మృతమితి వాయూక్తేః - మాత్స్యే చ మేరోస్సన్నివేశ ఉక్తః ॥ శ్లో ॥ వృత్తాకృతి ప్రమాణశ్చ చతురశ్రస్సముత్థితః । విస్తారాత్త్రిగుణశ్చాస్య పరిణాహోఽనుమండలమితి ॥ ౧౦ ॥ హిమవానితి ॥ వర్షపర్వతాః వర్షాణాం విచ్ఛేదకాః పర్వతాః ॥ ౧౧ ॥ లక్షప్రమాణావితి ॥ ఉక్తానాం షణ్ణాం మధ్యే మేరుమభితః స్థితౌ నీలనిషధౌ లక్షప్రమాణదైర్ఘ్యౌ - మధ్య ఇతి షాఠే జంబూద్వీపస్యేతి శేషః - పరే చత్వారో లక్షాద్దశాంశేన దశసహస్రేణ హీనాః - యథాహ వారాహే ॥ శ్లో ॥ జంబూద్వీపప్రమాణేన నిషధః పరికీర్తితః । తస్మాచ్చ దశభాగేన హేమకూటః ప్రహీయతే ॥ వింశద్భాగేన హిమవానిద్వదేవ ప్రహీయతే । ద్వీపస్య మండలీభావాద్ధ్రాసవృద్ధీ ప్రకీర్తితే ఇతి ॥ అన్యత్ర చ ॥ శ్లో ॥ వృత్తభావాత్సముద్రస్య మహామండలభావతః । ఆయామాత్పరిహీయంతే చతురశ్చసమాయతా ఇతి ॥ ఏవం నీలాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ రమ్యకమితి ॥ యథా వై భారతం తథా ధనురాకారమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ ధనుస్సంస్థితే ద్వే వర్షే దక్షిణోత్తరే । దీర్ఘాణి తత్ర చత్వారి చతురశ్రమిలావృతమితి వాయూక్తేః ॥ ౧౪ ॥ నవసాహస్రమితి ॥ ఇలావృతం చతుస్త్రింశత్సహస్రయో

ర్యస్య చోచ్ఛ్రయః ॥ ౮ ॥ ప్రవిష్టః షోడశాధస్తాద్ద్వాత్రింశన్మూర్ధ్ని విస్తృతః । మూలే షోడశసాహస్రో విస్తారస్తస్య సర్వతః ॥ ౯ ॥ భూపద్మస్యాస్య శైలోఽసౌ కర్ణికాకారసంస్థితః ॥ ౧౦ ॥ హిమవాన్ హేమకూటశ్చ నిషధశ్చాస్య దక్షిణే । నీలః శ్వేతశ్చ శృంగీ చ ఉత్తరే వర్షపర్వతాః ॥ ౧౧ ॥ లక్షప్రమాణౌ ద్వౌ మధ్యౌ దశహీనాస్తథాపరే । సహస్రద్వితయోచ్ఛ్రాయాస్తావద్విస్తారిణశ్చ తే ॥ ౧౨ ॥ భారతం ప్రథమం వర్షం తతః కింపురుషం స్మృతమ్ । హరివర్షం తథైవాన్యన్మేరోర్దక్షిణతో ద్విజ ॥ ౧౩ ॥ రమ్యకం చోత్తరం వర్షం తస్యైవాను హిరణ్మయమ్ । ఉత్తరాః కురవశ్చైవ యథా వై భారతం తథా ॥ ౧౪ ॥ నవసాహస్రమేకైకమేతేషాం ద్విజసత్తమ । ఇలావృతం చ తన్మధ్యే తన్మధ్యే మేరురుచ్ఛ్రితః ॥ ౧౫ ॥ మే

యోజనప్రమాణో మేరుః తస్యోచ్ఛ్రాయో బహిశ్చతురశీతియోజనసాహస్రో దృశ్యతే ॥ ౮ ॥ ప్రవిష్ట ఇతి ॥ షోడశయోజనసాహస్రాణ్యధస్తాద్భూమ్యాం ప్రవిష్టః ఖాతః - ద్వాత్రింశద్యోజనసహస్రాణి మూర్ధ్ని విస్తృతః ॥ ౯ ॥ భూపద్మస్యేతి ॥ అత ఏవ మూర్ధ్ని విస్తృతత్వాన్మూలే సంకుచితత్వాచ్చ భూమధ్యావస్థానాచ్చ భూరూపస్య పద్మస్య కర్ణికాకారేణ సంస్థితః ॥ ౧౦ ॥ భారతవర్షమారభ్య మేరోర్దక్షిణోత్తరస్థానాం షణ్ణాం వర్షాణాం మర్యాదాపర్వతానాహ ॥ హిమవానితి ॥ వర్షాణాం వ్యవచ్ఛేదకారకాః పర్వతాః ॥ ౧౧ ॥ లక్షప్రమాణావితి ॥ లక్షప్రమాణౌ ద్వౌ ప్రాక్పశ్చిమతో దైర్ఘ్యేణ నిషధనీలౌ - యద్యపి జంబూద్వీపస్య మండలాకారస్య లక్షయోజనప్రమాణత్వాత్ తన్మధ్యరేఖాయామేవ ముఖ్యం లక్షప్రమాణత్వం - నిషధనీలౌ తు తన్మధ్యరేఖాతో దక్షిణతశ్చోత్తరతశ్చ సప్తసహస్రయోజనాంతరితత్వాదీషన్న్యూనౌ - తథాపి స్థూలదృష్ట్యా లక్షప్రమాణావిత్యుక్తం - అపరే తు హేమకూటాదయో దశహీనాః దశాంశహీనాః - హేమకూటశ్వేతౌ నవతియోజనసహస్రప్రమాణౌ - హిమవచ్ఛృంగిణౌ చాశీతియోజనసహస్రప్రమాణౌ - తదుక్తం వారాహే ॥ శ్లో ॥ ద్వీపస్య మండలీభావాద్ధ్రాసవృద్ధీ ప్రకీర్తితే ఇతి ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ రమ్యకమితి ॥ యథా వై భారతమితి ద్వీపమండలప్రాంతవర్తిత్వాద్ధనురాకారం కురువర్షమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ నవసాహస్రమితి ॥ ఏతేషాం భారతాదీనాం మధ్యే ఏకైకం వర్షం విస్తరతో నవసాహస్రయోజనవిస్తారప్రమాణం - ఇలావృతం చ నవసహస్రం - విస్తారసామ్యేఽపి తత్ర తద్విశేషమాహ ॥ తన్మధ్య ఇతి ॥ తదాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ ధనుస్సంస్థితే

జనవిస్తారం - భద్రాశ్వః కేతుమాలశ్చ ప్రాక్ప్రత్యక్స్థౌ త్రింశద్యోజనమిత్యర్థః స్థిగ్ంసహస్రం - సహస్రం మాల్య
వద్గంధమాదనావితి వాయూక్తేః॥ ౧౫। ౧౬। విష్కంభా ఇతి॥ మేరోరాధారకీలా విష్కంభాః ॥ ౧౭। ౧౮। ౧౯।
జంబూద్వీపస్యేతి ॥ మహాగజేతి ॥ శ్లో ॥ పంచాహోన్నతిస్సృష్టా జంబ్వాస్తైఘ్యేణ స్థాచ హస్తాం పరిణాహమానం। ఏకద్విష్ట
ఫ్ధావథనుందభద్రౌ సంకీర్ణనాగో నియతప్రమాణ ఇతి వచనాత్ ॥ లౌకికగజస్యాపి శతహస్తాపరిప్రమాణప్రసిద్ధేః। వాయు
నా చ జంబూఫలస్య తతోఽధికమానోక్తేః - మహాగజశబ్దోఽత్ర దిగ్గజవాచీ - యథాహ వాయుః॥ శ్లో ॥ అరత్నీనాం శ
తాన్యష్టావేకషష్ట్యధికాని తు - ఫలప్రమాణం సంఖ్యాతమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిరితి। ౨౦ ॥ రసేనేతి॥ సరిత్ప్రవర్తతే
ప్రదక్షిణమితి శేషః తదుక్తం॥ శ్లో॥ మేరుం ప్రదక్షిణీకృత్య జంబూమూలం విశత్యపి ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। వనమి
తి॥ విష్కంభాద్రిప్రస్థేషు చైత్రరథాదివనాని - తత్సమీపస్సరాంసి - తత్సమీపే కేసరాచలా ఇతి క్రమో వాయూక్తః॥
౨౫। ౨౬॥ ౨౭। ౨౮। ౨౯। మేరోరితి॥ మేరోరనంతరాంగేషు మేరోరనంతరం వర్షమిలావృతం తస్యాంగేష్వవయ

రోశ్చతుర్దిశం తత్ర నవసాహస్రవిస్తృతమ్। ఇలావృతం మహాభాగ చత్వారశ్చాత్ర పర్వతాః॥ ౧౬॥
విష్కంభా రచితా మేరోర్యోజనాయుతముచ్ఛ్రితాః। న వైస్తరోభిశ్చ సమంతిత్స్వేతే కేసరాచలాః॥ ౧౭॥
పూర్వేణ మందరో నామ దక్షిణే గంధమాదనః। విపులః పశ్చిమే పార్శ్వే సుపార్శ్వశ్చోత్తరే స్మృతః॥
౧౮ ॥ కదంబస్తేషు జంబూశ్చ పిప్పలో వట ఏవ చ। ఏకాదశశతాయామాః పాదపా గిరికేతవః॥ ౧౯ ॥
జంబూద్వీపస్య సా జంబూర్నామహేతుర్మహామునే। మహాగజప్రమాణాని జంబ్వాస్తస్యాః ఫలాని
వై॥ పతంతి భూభృతః పృష్ఠే శీర్యమాణాని సర్వతః॥ ౨౦॥ రసేన తేషాం ప్రఖ్యాతా తత్ర జంబూనదీతి వై।
సరిత్ప్రవర్తతే సా చ పీయతే తన్నివాసిభిః॥ ౨౧ ॥ న స్వేదో న చ దౌర్గంధ్యం న జరా నేంద్రియక్షయః।
తత్పానాత్స్వచ్ఛమనసాం జనానాం తత్ర జాయతే॥ ౨౨ ॥ తీరమృత్తత్ర సంప్రాప్య సుఖవాయువిశోషి
తా। జాంబూనదాఖ్యం భవతి సువర్ణం సిద్ధభూషణమ్॥ ౨౩ ॥ భద్రాశ్వం పూర్వతో మేరోః కేతుమా
లం చ పశ్చిమే। వర్షే ద్వే తు మునిశ్రేష్ఠ తయోర్మధ్యమిలావృతమ్॥ ౨౪ ॥ వనం చైత్రరథం పూర్వే
దక్షిణే గంధమాదనమ్। వైభ్రాజం పశ్చిమే తద్వదుత్తరే నందనం స్మృతమ్॥ ౨౫॥ అరుణోదం మహాభద్రమ
సితోదం సమానసమ్। సరాంస్యేతాని చత్వారి దేవభోగ్యాని సర్వదా॥ ౨౬॥ శీతాంభశ్చ కుముద్వాం
శ్చ కురరీ మాల్యవాంస్తథా। వైకంకప్రముఖా మేరోః పూర్వతః కేసరాచలాః॥ ౨౭॥ త్రికూటశ్శిశిర
శ్చైవ పతంగో రుచకస్తథా। నిషధాద్యా దక్షిణతస్తస్య కేసరపర్వతాః॥ ౨౮ ॥ శిఖివాసాస్సవైడూ
ర్యః కపిలో గంధమాదనః। జారుధిప్రముఖాస్తద్వత్పశ్చిమే కేసరాచలాః॥ ౨౯ ॥ మేరోరనంతరాంగే

ష్వేమౌ ద్వౌ వర్షౌ దక్షిణోత్తరే। దీర్ఘాణి తత్ర చత్వారి చతురశ్రమిలావృతమితి॥ ౧౫॥ మేరోరితి ॥ కించాత్ర ఇలా
వృతే అన్యే చత్వారః పర్వతాః - మేరోశ్చతుర్దిశం ॥ ౧౬। విష్కంభా ఇతి ॥ విష్కంభాః - దార్ఢ్యార్థమవష్టం
భా ఈశ్వరేణ రచితాః అన్యథా మూలభాగాన్మూర్ధభాగస్య ద్విగుణవిస్తారాత్ గౌరవేణ భంగప్రసంగాత్ ॥ ౧౭॥
౧౮। కదంబ ఇతి ॥ తేష్వవష్టంభపర్వతేషు పూర్వాదిక్రమేణ చత్వారః పాదపాః ఏకాదశశతయోజనోచ్ఛ్రా
యాః గిరేః కేతవో ధ్వజా ఇవ రచితాః॥ ౧౯। జంబూద్వీపస్యేతి ॥ నామహేతుః నామప్రవృత్తిహేతుః - ఫలప్రమా
ణవిశేషో వాయునోక్తః ॥ శ్లో ॥ అరత్నీనాం శతాన్యష్టావేకషష్ట్యధికాని తు। ఫలప్రమాణం సంఖ్యాతమృషిభిస్తత్త్వద
ర్శిభిరితి ॥ ౨౦। ౨౧। ౨౨ ॥ తీరమృదితి ॥ సుఖస్పర్శేన వాయునా తేన విశోషితా సతీ తీరమృత్ సరిత్తీరమృత్తికా - సిద్ధా
నాం భూషణం సువర్ణం భవతి॥ ౨౩। భద్రాశ్వమితి ॥ తయోర్మధ్యమిత్యనువాదః తత్రస్థవిష్కంభాద్రిసానుషు
చైత్రరథాదివనానామరుణోదాదిసరసాం కథనార్థః॥ ౨౪। ౨౫॥ ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯ ॥ ఉక్తానాం వక్ష్యమాణా
నాం చ కేసరాచలానాం స్థానాన్యాహ ॥ మేరోరితి ॥ మేరోరనంతరాణి సన్నిహితాని యాన్యంగాని మూలసమీపస్థా

షేషు - మాల్యవన్నిషధగంధమాదననీలాఖ్యవర్షాద్రిషు తథా ఇలావృతస్యైవ వక్ష్యమాణయోః ప్రాక్పశ్చిమాభూతయోః జఠరదేవకూటయోః పశ్చాత్పూర్వమాభూతయోః నిషధపారియాత్రయోశ్చావస్థితాః కేసరపర్వతాః - ఏవమంతస్థాః అన్యే శైలాః - ఏతే చ కేసరాచలత్వేన గణ్యంతే - తేషాం మాల్యవన్నిషధగంధమాదనానాం స్వశబ్దేన నీలస్య తు కాలాంజనశబ్దేన చ కేసరేషూక్తత్వాత్ - పత్రాణి లోకపద్మస్య మర్యాదాశైలబాహ్యత ఇతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - జఠరాదీనామపి కేసరత్వం యుక్తం - ఏతేష్వవర్షాపేక్షయా వర్షాద్రయః - పత్రాపేక్షయా మర్యాదాద్రయః - మేర్వపేక్షయా కేసరాద్రయశ్చేత్యయము థోఽ - గంగాచతుర్భేదప్రస్తావపఠిష్యమాణవాయూక్త్యా వ్యక్తీభవిష్యతి - ఏషాం కేసరాణాం ॥ శ్లో ॥ కేసరాస్తు శతోత్ఫా యాసైశేలిప్రుఘళాయతా ఇతి వాయూక్తం మానం జ్ఞేయం ॥ ౩౦ । ౩ । ౩౨ ॥ విష్ణుపాదవినిష్క్రాంతేతి ॥ దివంఖకాశాత్ జ్యోతిశ్చక్రాఖ్యాముకప్రవహానిలేన చతుర్ధా విభక్తా బ్రహ్మపుర్యా బహిశ్చతుర్దిక్షు మేరుశృంగేషు పతతి - తథాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ విభజ్యమానసలిలా తైజసేనానిలేన సా । మేరోరంతరకూటేషు నిపపాత చతుష్వపి ॥ ౩౩ । ౩౪ ॥ పూర్వేణేతి ॥ శైలాచ్చైలమిత్యత్ర క్రమోక్తా వాయునా ॥ శ్లో ॥ శీతాంబుశిఖరభ్రష్టా కుముంజే వరపర్వతే । నిపపాత మహాభాగా తస్మాదపి సుపర్వగం ॥ తస్మాన్మాల్యవతం శైలమిత్యుపక్రమ్య - ఏవం శైలసహస్రాణి దారయంతీ మహానదీ - నిపపాత తదా సీతా జఠరే సిద్ధసేవితే - తస్మాదపిగతా శైలం దేవకూటం తరంగిణీత్యాది । ౩౫ । తథైవేం ॥ అలకనందాం చాధికృత్య ॥ శ్లో ॥ హేమకూటాత్తు కైలాసం దేవావాసం తతోఽపి చ । హిమవత్యుత్తమనదీ నిపపాత శిలోచ్చయ ఇత్యాది ॥ శ్లో ॥ కైలాసో హిమవాంశ్చైవ మర్యాదాపర్వతావుభావితి వాయూక్తేః । గంధమాదనస్య హిమవ

> ముజఠరాదిష్వవస్థితాః । శంఖకూటోఽథ ఋషభో హంసో నాగస్తథాపరః ॥ కాళాంజనాద్యాశ్చ తథా
> హ్యత్ర కేసరాచలాః ॥ ౨౯ ॥ చతుర్దశసహస్రాణి యోజనానాం మహాపురీ । మేరోరుపరి మైత్రేయ
> బ్రహ్మణః ప్రథితా దివి ॥ ౩౦ ॥ తస్యాస్సమంతతశ్చాష్ట దిశాసు విదిశాసు చ । ఇంద్రాదిలోకపాలా
> నాం ప్రఖ్యాతాః ప్రవరాః పురః ॥ ౩౨ ॥ విష్ణుపాదవినిష్క్రాంతా ప్లావయిత్వేందుమండలమ్ । సమంతా
> ద్బ్రహ్మణః పుర్యాం గంగా పతతి వై దివః ॥ ౩౩ ॥ సా తత్ర పతితా దిక్షు చతుర్ధా ప్రతిపద్యతే । సీతా
> చాలకనందా చ చక్షుర్భద్రా చ వై క్రమాత్ ॥ ౩౪ ॥ పూర్వేణ శైలాచ్చైలం తు సీతా యాత్యంత
> రిక్షగా । తతశ్చ పూర్వవర్షేణ భద్రాశ్వేనైతి సార్ణవమ్ ॥ ౩౫ ॥ తథైవాలకనందాపి దక్షిణేనై

నితాన్యైవ జఠరాదీని పూర్వదక్షిణపశ్చిమోత్తరదేశవర్తితయా జఠరపార్శ్వే దక్షిణవర్తీ స్పష్టనామసామాన్యాత్తేష్వవస్థితాః - మేరోః కర్ణికాయా ఇవ కేసరభూతాః మూలదేశే పరితఉపక్లిప్తా ఇతి శుకోక్తేః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ తస్యా ఇతి ॥ లోకపాలానాం పురః సార్ధత్రిసహస్రయోజనాః న్యూనపరిమితాః లోకపాలానామనుష్ఠానాం యథావిశం యథారూపం తురీయమానేన పురోఽష్టావుపక్లిప్తా ఇతి శుకోక్తేః ॥ ౩౨ ॥ విష్ణుపాదవినిష్క్రాంతేతి ॥ తత్ర గంగా విష్ణుపాదే త్రిధా విక్రమతో విష్ణోర్వామపాదాంగుష్ఠనఖనిర్భిన్నోర్ధ్వాండకటాహవివరేణాధః ప్రవిష్టా బాహ్యజలధారా హి - బ్రహ్మదత్తార్ఘ్యజలధారా ప్రవసంయుతా గంగా సా చ విష్ణోర్వామపాదాద్వినిష్క్రాంతా సతీ దివోఽంతరిక్షాత్పతితా బ్రహ్మణః పుర్యాం పతతి ॥ ౩౩ ॥ సేతి ॥ సా తత్ర పతితా సతీ చతుర్ధా భేదం ప్రాప్నోతి - సీతేతి చ నామాంతరం ॥ ౩౪ ॥ పూర్వేణేతి ॥ శైలాచ్చైలం యాతీత్యత్ర శుకోక్తిః - సీతా తు బ్రహ్మసదనాత్ కేసరాచలాదిశిఖరేభ్యోఽధః ప్రస్రవంతీత్యాది - వాయునాప్యుక్తం - శీతాంబుశిఖరభ్రష్టేత్యుపక్రమ్య ఏవం శైలసహస్రాణి దారయంతీ మహానదీ - నిపపాత తదా సీతా జఠరే సిద్ధసేవితే - తస్మాదపాగతా శైలం దేవకూటం తరంగిణీత్యాది ॥ ౩౫ ॥ తథైవేతి ॥ తథైవాలకనందాపీతి ॥ కేసరాచలాదిక్రమేణ నిషధహేమకూటానతిక్రమ్యేత్యర్థః - సప్తభేదాభూత్వేతి - తే చ భేదాః నామ్నైవ ప్రోక్తాః ॥ శ్లో ॥ నళినీ హ్లాదినీ చైవ పావనీ చైవ ప్రాచ్యగాః । సీతా చ చక్షుస్సింధుశ్చ తిస్రస్తా వై ప్రతీచ్యగాః ॥

త్వాదాద్రిత్వాద్ధిమవచ్ఛబ్దేనోక్తిః ॥ ౩౬ ॥ సేతి ॥ చతుఃప్రకరణే ॥ శ్లో ॥ వైదూర్యాత్కపిలం శైలం కపిలాద్గంధమాదనం । ఏవం శైలసహస్రాణి దారయంతీ మహానదీత్యనేన నిషధముప్లుత్యసంసూచ్య - పారియాత్రే మహాశైలే నిపపాత తథా అనుగామినీత్యాద్యుక్తం ॥ ౩౭ ॥ భద్రేతి ॥ భద్రాం ప్రకృత్య ॥ శ్లో ॥ త్రిశృంగం శృంగిలం కలిలం మర్యాదాపర్వతం గతా । త్రిశృంగతః పరిభ్రష్టా జారుధిం పర్వతం గతేత్యాది । భారతవర్షే అలకనందాభేదాస్సప్తమాత్స్యే ప్రోక్తాః ॥ శ్లో ॥ నలినీ హ్లాదినీ చైవ పావనీ చైవ ప్రాచ్యగాః-సీతా చక్షుశ్చ సింధుశ్చ తిస్రస్తా వై ప్రతీచ్యగాః-సప్తమీ త్వన్వగాద్గంగా దక్షిణేన భగీరథమితి ॥ ౩౮ ॥ ఆనీలేతి ॥ పూర్వం కేసరేషూక్తౌ మాల్యవద్గంధమాదనాభద్రాశ్వకేతుమాలవర్షపర్వతౌ దక్షిణోత్తరౌ చతుస్త్రింశత్సహస్రాయామౌ - అత్ర వాయుః ॥ శ్లో ॥ చతుస్త్రింశత్సహస్రాణి గంధమాదనపర్వతః । ఉదగ్దక్షిణతశ్చైవ ఆనీలనిషధాయతః ॥ చత్వారింశత్సహస్రాణి పరివృద్ధో మహీతలాత్ । సహస్రమవగాఢశ్చ తావదేవ చ విస్తృతః । పూర్వేణ మాల్యవాన్ శైలస్తత్ప్రమాణః ప్రకీర్తిత ఇతి ॥ ౩౯ ॥ భారతా ఇతి ॥ మర్యాదాశైలబాహ్యత ఇతి మర్యాదాద్రయోఽష్టౌ జఠరాద్యాః - తేభ్యో బహిర్భద్రాశ్వాదీని చత్వారి పత్రాణి - తేషు చ మర్యాదాద్రిషు మాల్యవతః ప్రాచ్యాం జఠరః - తత్ప్రాచ్యాం దేవకూటః - ఏవం హిమవతో దక్షిణతః కైలాసః - తతో గంధమాదనః । తౌ చ హిమవత్సమాయామౌ - తథా గంధమాదనవర్షాద్రేః పశ్చిమో నిషధః - తద్బహిః పారియాత్రః - ఏవం శృంగిణ ఉత్తరతస్త్రిశృంగః - తతో జారుధిః - అత్రార్థే ప్రాగ్వర్ణితో వాయూక్తగంగాప్రవాహక్రమః ప్రమాణం ॥

త్యభారతమ్ । ప్రయాతి సాగరం భూత్వా సప్తభేదా మహామునే ॥ ౩౬ ॥ సా చక్షుః పశ్చిమగిరీనతీత్య సకలాంస్తతః । పశ్చిమం కేతుమాలాఖ్యం వర్షం గత్వైతి చార్ణవమ్ ॥ ౩౭ ॥ భద్రా తథోత్తరగిరీనుత్తరాంశ్చ తథా కురూన్ । అతీత్యోత్తరమంభోధిం సమభ్యేతి మహామునే ॥ ౩౮ ॥ ఆనీలనిషధాయామౌ మాల్యవద్గంధమాదనౌ । తయోర్మధ్యగతో మేరుః కర్ణికాకారసంస్థితః ॥ ౩౯ ॥ భారతాః కేతుమాలాశ్చ భద్రాశ్వాః కురవస్తథా । పత్రాణి లోకపద్మస్య మర్యాదాశైలబాహ్యతః ॥ ౪౦ ॥ జఠరో హేమకూటశ్చ మర్యాదాపర్వతావుభౌ । తౌ దక్షిణోత్తరాయామావానీలనిషధాయతౌ ॥ ౪౧ ॥ గంధమాదనకైలాసౌ పూర్వపశ్చాయతావుభౌ । అశీతియోజనాయామావర్ణవాంతర్వ్యవస్థితౌ ॥ ౪౨ ॥ నిష

సప్తమీ త్వన్వగాద్గంగా దక్షిణేన భగీరథమితి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ఏవం తావద్దక్షిణోత్తరతో హిమాదిభిష్షడ్భిర్మర్యాదాగిరిభిర్విభక్తాని భారతాదిసప్తవర్షాణ్యుక్తాని - ఇలావృతమేరువర్ణనార్థం రచనాపి శేషగంగాగమనప్రకారాశ్చోక్తాః - ఇదానీం తు భద్రాశ్వం పూర్వతో మేరోః కేతుమాలం తు పశ్చిమ ఇతి పూర్వోక్తయోర్వర్షయోర్మర్యాదాపర్వతానాహ ॥ ఆనీలేతి ॥ ఉత్తరో నీలః దక్షిణో నిషధః తత్పర్యంత ఆయామో దైర్ఘ్యం యయోస్తావానీలనిషధాయామౌ - తతః పశ్చిమో మాల్యవాన్ పూర్వే గంధమాదనః - అథవా ఇలావృతమపరేణ పూర్వేణ చ మాల్యవద్గంధమాదనౌ ఆనీలనిషధాయతౌ విష్ణునోక్తౌ - కేచిత్తు నయోర్వైపరీత్యమాహుః - తయోర్మధ్యగతో మేరుః ఇలావృతేన సహిత ఇతి ద్రష్టవ్యం - మేరోశ్చతుర్దిశం త్వత్ర నవసాహస్రవిస్తృతమిత్యుక్తత్వాదనేన చతుస్త్రింశద్యోజనసహస్రాయామౌ తావిత్యుక్తం భవతి - తదాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ చతుస్త్రింశత్సహస్రాణి గంధమాదనపర్వతః । ఉదగ్దక్షిణతశ్చైవ ఆనీలనిషధాయత ఇత్యాది ॥ ౩౯ ॥ భారతా ఇతి ॥ లోకో జంబూద్వీపం తదేవ పద్మం తస్య పత్రాణి - భారతకురువర్షయోర్భద్రాశ్వకేతుమాలయోః పరస్పరం సమానత్వాదాభిముఖ్యేనావస్థానాచ్చ పత్రసాదృశ్యముక్తం ॥ ౪౦ ॥ ఇదానీం మేరోశ్చతుర్దిక్షు ద్వౌ ద్వౌ పరిధిపర్వతౌ ప్రమాణసంస్థానాభ్యాం దర్శయతి - జఠర ఇత్యాదిభిః ॥ జఠర ఇతి ॥ దేవకూటశ్చేతి చ పాఠః ఇలావృతవర్షపర్యంతవిభాగహేతుత్వాన్మర్యాదావర్షపర్వతాని విప్రోక్తా - నవవర్షమర్యాదాపర్వతానాం పూర్వముక్తత్వాదన్యస్యాసంభవాత్ ॥ ౪౧ ॥ గంధమాదనకైలాసావితి ॥ అశీతియోజనసహస్రాయామో విస్తారో యయోస్తౌ - మాల్యవద్గంధమాదనయోర్మధ్యే అర్ణవాంతర్వ్యవస్థితౌ ॥ ౪౨ ॥

౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ఇత్యేతదాహ॥ ఏతే జఠరాద్యా మర్యాదాపర్వతా ఉక్తాః - మేరోశ్చతుర్దిశం వత్రమూలేషు యేషాం ద్వౌ ద్వౌ స్థితావుక్తౌ॥ ౪౫॥ మేరోరితి॥ ద్రోణ్యః పుష్కరిణ్యః॥ శ్లో॥ శ్రీసరస్తామ్రవర్ణాంచ కేసరం రమణీ తథేత్యాద్యాః - అవాన్తరభూమిభాగా స్సిద్ధాః - చారణా దేవగాయనాః॥ ౪౬॥ సురమ్యాణీతి॥ కాననాని॥ శ్లో॥ శ్రీవనం కింశుకవనం నళం చ పనసం తథేత్యాదీని - పురాణి॥ శ్లో॥ హేమచిత్రం భూతవనం బ్రహ్మపార్శ్వం సునాభకమిత్యాదీని॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ స్వస్థా ఇతి॥ దశద్వాదశేత్యనియమోక్తిః లైంగాద్యుక్తం స్థానవిశేషాచ్చతుర్దశసహస్రపర్యంతమాయురస్తీతి లక్షయతి॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఉత్తరమితి॥ సముద్రస్య పుగాతసస్య నసుసగరసుతఖాతస్య - భారతీ భరతస్యాఙ్గస్సంబంధినీ॥ ౧॥ నవయోజనే
థః పారియాత్రశ్చ మర్యాదాపర్వతావుభౌ। మేరోః పశ్చిమదిగ్భాగే యథాపూర్వం తథా స్థితౌ॥ ౪౩॥
త్రిశృంగో జారుధిశ్చైవ ఉత్తరే వర్షపర్వతౌ। పూర్వపశ్చాయతావేతౌ వర్ణవాంతర్వ్యవస్థితౌ॥
౪౪॥ ఇత్యేతే మునివర్యోక్తా మర్యాదాపర్వతాస్తవ। జఠరాద్యాః స్థితా మేరోర్యేషాం ద్వౌ ద్వౌ చతు
ర్దిశమ్॥ ౪౫॥ మేరోశ్చతుర్దిశం యేతు ప్రోక్తాః కేసరపర్వతాః। సితాద్యాశ్చ మునే తేషా మతీవహి
మనోరమాః॥ శైలానామంతరే ద్రోణ్యస్సిద్ధచారణసేవితాః॥ ౪౬॥ సురమ్యాణి తథా తాసు కాననా
ని పురాణి చ। లక్ష్మీవిష్ణ్వగ్నిసూర్యాది దేవానాం మునిసత్తమ॥ ౪౭॥ తాస్వాయతనవర్యాణి జుష్టాని
సురకిన్నరైః॥ ౪౮॥ గంధర్వయక్షరక్షాంసి తథా దైతేయదానవాః। క్రీడంతి తాసు రమ్యాసు శైలద్రో
ణీష్వహర్నిశమ్॥ ౪౯॥ భౌమా హ్యేతే స్మృతాస్స్వర్గా ధర్మిణామాలయా మునే। నైతేషు పాప
కర్తారో యాంతి జన్మశతైరపి॥ ౫౦॥ భద్రాశ్వే భగవాన్విష్ణురాస్తే హయశిరా ద్విజ। వరాహః కే
తుమాలే తు భారతే కూర్మరూపధృక్॥ మత్స్యరూపశ్చ గోవిందః కురుష్వాస్తే సనాతనః॥ ౫౧॥ విశ్వరూ
పేణ సర్వత్ర సర్వస్సర్వేశ్వరో హరిః। సర్వస్యాధారభూతోఽసౌ మైత్రేయాస్తేఽఖిలాత్మకః॥ ౫౨॥ యాని
కింపురుషాదీని వర్షాణ్యష్టౌ మహాముని। న తేషు శోకో నాయాసో నోద్వేగః క్షుద్భయాదికమ్॥ ౫౩॥ స్వ
స్థాః ప్రజా నిరాతంకాః సర్వదుఃఖవివర్జితాః। దశ ద్వాదశ వర్షాణాం సహస్రాణి స్థిరాయుషః॥ ౫౪॥
న తేషు వర్షతే దేవో భౌమాన్యంభాంసి తేషు వై। కృతత్రేతాదికా నైవ తేషు స్థానేషు కల్పనా॥ ౫౫॥
సర్వేష్వేతేషు వర్షేషు సప్త సప్త కులాచలాః। నద్యశ్చ శతశస్తేభ్యః ప్రసూతా యా ద్విజోత్తమ॥ ౫౬
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ఉత్తరం యత్సముద్రస్య హిమాద్రేశ్చైవ దక్షిణమ్। వర్షం తద్భారతం నామ భార
తీ యత్ర సంతతిః॥ ౧॥ నవయోజనసాహస్రో విస్తారోఽస్య మహాముని। కర్మభూమిరియం స్వర్గమపవ

నిషధ ఇతి॥ పూర్వే జఠరదేవకూటౌ యథా ఆ నీలనిషధాయతౌ తథైవ వ్యవస్థితౌ॥ ౪౩॥ త్రిశృంగ ఇతి॥ త్రిశృంగో జారుధిశ్చైవ ఉత్తరే యథా దక్షిణే తథా స్థితౌ - అమాభిరేతైః పరిస్తృతో గ్నిరివ పరితశ్చకాస్తి కాంచనగిరిరిత్యుక్తిః॥ ౪౪ ౪౫॥ మేరోరితి॥ తేషాం శైలానామంతరే మధ్యే ద్రోణ్యః దరీవిశేషాస్సంతి - సిద్ధా అణిమాద్యైశ్వర్యయుక్తాశ్చారణా దేవగాయకాః తైస్సేవితాః॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ స్వస్థా ఇతి॥ నీరోగాః - వర్షాణాం సహస్రాణి దశ వా ద్వాదశ వా స్థిరాయుషః ఇతి వికల్పోక్తిరిలావృతాదిదేశభేదవ్యవస్థయా॥ ౫౪॥ నేతి॥ తేషు దేవో న వర్షతి - తతో భౌమాన్యేవాంభాంసి నిత్యం సంతి॥ ౫౫॥ సర్వేష్వితి॥ కులాచలాః ముఖ్యాః పర్వతాస్తేభ్యః ప్రసూతా యా నద్యః తాశ్చ శతశస్సంతి॥ ౫౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః

జంబూద్వీపస్య సంస్థానముక్తం వర్షవిభాగతః - తత్రాపి భారతం శ్రేష్ఠమాహ॥ ఉత్తరమితి॥ భారతీ భరతస్య సంబంధినీ సంతతిః॥ ౧॥ నవయోజనేతి॥ తత్ర వర్షే యస్సాధనమనుష్ఠేయమన్యత్ర తదసంభవాదితి నిశ్చయ

టి॥ విస్తారః దక్షిణోత్తరతః - ఆయామస్తు హిమవత్పార్శ్వే హిమవతా సమః దక్షిణతో దక్షిణతః కించిత్కించిన్న్యూనః॥ ౨॥ ౩ ॥ అత ఇతి॥ అతో ముక్తిం ప్రయాంతి చేతి వచనమస్మిన్నాధారే ముక్తిః స్యాదిత్యేతావదుక్తం - నత్వన్యత్ర నిషేద్ధుం - కర్మభూమేరన్యత్రాపి బ్రహ్మవిద్యాసాధ్యస్య మోక్షస్యోపపత్తేః - సూత్రకారేణ తదుపర్యపి ఇత్యాదినా సూత్రేణ దేవాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారస్యోక్తత్వాత్॥ ౪॥ ఉక్తమర్థముపపాదయతి॥ ఇత ఇతి॥ మధ్యమంతరిక్షాది - అంతః నరకః పూర్వం ఫలవచనం - అత్ర తదాధారలోకవచనమిత్యపునరుక్తం - న ఖల్వితి - ఖలు శబ్దో హేతౌ - అన్యత్ర భూమౌ కింపురుషాదివర్షాష్టకే పుష్కరద్వీపే చ కర్మ న విధీయతే - అధికారాభావాదిత్యర్థః - ప్లక్షాదిద్వీపపంచకే తు అపవర్గేతరం కర్మ న విధీయతే - అపవర్గైకకర్మణాం తత్రాప్యనుష్ఠానోక్తేః॥ శ్లో॥ యథోక్తకర్మకర్తృత్వాత్తత్స్వధికారతయాయతే - యజంతః తు పయంత్యగ్రమధికారం ఫలప్రదమితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - దానాని చాత్ర దీయంతే పరలోకార్థమాదరాదిత్యుక్తే భారతవిషయత్వాచ్చ॥ ౫॥ భారతస్యేతి॥ సముద్రవేలామారభ్య హిమవదంతమింద్రద్వీపాద్యా మధ్యే మధ్యే సగరసుతఖాతాంతరితాస్సహస్రయోజనవిస్తారా భారతవర్షావాంతరద్వీపా నవ - తేన సాగరసంవృతత్వం నవానాం - నత్వేకస్యైవాస్య నవమస్య భారతాఖ్యస్య॥ శ్లో॥ భారతస్యాస్య వర్షస్య నవభేదాన్నిబోధత - సాగరాంతరితా జ్ఞేయాస్తే త్వగమ్యాః పరస్పరమితి వాయూక్తేః॥ ౬॥ నాగద్వీపఇతి॥ అయం తు నవమో భారతాఖ్యః - యముక్తం వాయునాహి - ఇంద్రద్వీపః కశేరుస్తామ్రపర్ణో గభస్తిమాన్ నాగద్వీపస్తథా సౌమ్యో గాంధర్వో వారుణో భారతశ్చేతి - సాగరసంవృతా ఇతి - ద్వీపాస్సాగరసంవృతా ఇతి వా పాఠః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥

గంచ గచ్ఛతామ్॥ ౨॥ మహేంద్రో మలయస్సహ్యశ్శుక్తిమానృక్షపర్వతః। వింధ్యశ్చ పారియాత్రశ్చ సప్తాత్ర కులపర్వతాః॥ ౩॥ అతస్సంప్రాప్యతే స్వర్గో ముక్తిమస్మాత్ప్రయాంతి చ। తిర్యక్త్వం నరకం చాపి యాంత్యతః పురుషా మునే॥ ౪॥ ఇతస్స్వర్గశ్చ మోక్షశ్చ మధ్యం చాంతశ్చ గమ్యతే। న ఖల్వన్యత్ర మర్త్యానాం కర్మభూమౌ విధీయతే॥ ౫॥ భారతస్య తు వర్షస్య నవభేదాన్నిశామయ। ఇంద్రద్వీపః కశేరుశ్చ తామ్రపర్ణో గభస్తిమాన్॥ ౬॥ నాగద్వీపస్తథా సౌమ్యో గాంధర్వస్త్వథ వారుణః। అయం తు నవమస్తేషాం ద్వీపస్సాగరసంవృతః॥ ౭॥ యోజనానాం సహస్రం తు ద్వీపోయం దక్షిణోత్తరాత్। పూర్వే కిరాతా యస్యాంతే పశ్చిమే యవనాః స్థితాః॥ ౮॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా మధ్యే శూద్రాశ్చ భాగశః। ఇజ్యాయుద్ధవణిజ్యాద్యైర్వర్తయంతో వ్యవస్థితాః॥ ౯॥ శతద్రూచంద్రభాగాద్యా హిమవత్పాదనిస్సృతాః। వేదస్మృతిముఖాశ్చాన్యాః పారియాత్రోద్భవా మునే॥ ౧౦॥ నర్మదాసు

న్నాహ - కర్మభూమిరితి - స్వర్గమపవర్గం చ గచ్ఛతాం పుంసాం - ఉభయసాధనభూతానాం ప్రవృత్తినివృత్తికర్మణాం భూమిరియం - కింపురుషాదివర్షాష్టకే పుష్కరద్వీపే చ కర్మణ ఏవాభావాత్ - ప్లక్షాదిద్వీపే పంచకే చ నివృత్తమేవ - నాన్యత్ - వక్ష్యతి హి॥ శ్లో॥ యథోక్తకర్మకర్తృత్వాత్తత్స్వధికారతయాయి హి - తత్ర తేషు కుశద్వీపే బ్రహ్మభూతం జనార్దనం - యజంతః తు పయంత్యగ్రమధికారం ఫలప్రదమితి॥ ౨ ॥ సమస్తపురుషార్థసాధనం గంగాదినదీనాం జన్మభూమయశ్శైలాశ్చాత్రైవ సంతీత్యాహ॥ మహేంద్ర ఇతి॥ ౩ ॥ తస్యాశ్శుభాశుభం సర్వమత్రత్యైర్నైవ కర్మణా ప్రాప్యత ఇత్యాహ॥ అత ఇతి॥ అతోస్మాద్వర్షాత్స్వర్గః స్వర్గలోకః ప్రాప్యతే - క్రమముక్తిం చాస్మాత్ప్రయాంతి॥ ౪॥ ఇత ఇతి॥ స్వర్గశ్చ భౌమ ఇవ రౌవృతాదిః - మోక్షశ్చ సద్యోముక్తిః - మధ్యమంతరిక్షలోకః - అంతః పాతాళాదిరిత ఏవ గమ్యతే - నాన్యతః - తత్సాధనస్యాత్రైవ సులభత్వాత్ - యస్మాదన్యత్ర భూమావర్షాంతరాదౌ నాస్త్యముకర్మ న విధీయతే॥ ౫॥ ౬॥ నాగద్వీపఇతి॥ అయమితి సముద్రప్రాంతవర్తీ ద్వీపః సాగరసంవృతః సముద్రసమీపభావేన సాగరేణ సగరసుతఖాతేన సంవృత ఇతి జ్ఞేయం - సామాన్యతస్సగరసుతఖాతసాగరసంవృతత్వం సహస్రయోజనాంతరతః - ప్రత్యేకమన్యేషామప్యేవ - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ భారతస్యాస్య వర్షస్య నవ భేదా

౧౪॥ తాస్వితి॥ కామరూపోదేశః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ చత్వారీతి॥ యుగానితద్ధర్మపాదవ్యవస్థయా యుగవ్యవస్థా॥ ౧౯॥ ౨౦॥ పురుషైరితి॥ యజ్ఞపురుషోవిష్ణురత్ర యజ్ఞరూప ఇజ్యతే - అన్యత్ర సోమవాయ్వాదిరూపః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ గాయంతీతి॥ యేదేవాస్సురత్వాత్ సురత్వానంతరం - భారతేభూయః పురుషాస్సుస్స్యుః - తేధన్యాః॥ ౨౪॥ ఏతత్సమర్థయతి॥ కర్మాణీతి॥ అత్రాపి తేధన్యా ఇత్యనుషంగః॥ ౨౫॥ జానీమేతి॥ నేంద్రియపి ప్ర

రసాద్యాశ్చ నద్యో వింధ్యాద్రినిర్గతాః। తాపీపయోష్ణీనిర్వింధ్యా ప్రముఖా ఋక్షసంభవాః॥ ౧౧॥ గో
దావరీ భీమరథీ కృష్ణవేణ్యాదికాస్తథా। సహ్యపాదోద్భవా నద్యస్స్మృతాః పాపభయాపహాః॥ ౧౨॥
కృతమాలా తామ్రపర్ణీ ప్రముఖా మలయోద్భవాః। త్రిసామా ఋషికుల్యాద్యా మహేంద్రప్రభ
వాస్స్మృతాః॥ ౧౩॥ ఋషికుల్యాకుమారాద్యా శ్శుక్తిమత్పాదసంభవాః। ఆసాం నద్యుపనద్యశ్చ
సంత్యన్యాశ్చ సహస్రశః॥ ౧౪॥ తాస్విమే కురుపాంచాలా మధ్యదేశాదయో జనాః। పూర్వదేశా
దికాశ్చైవ కామరూపనివాసినః॥ ౧౫॥ ఆంధ్రాః కళింగా మగధా దాక్షిణాత్యాశ్చ కృత్స్నశః। త
థాపరాంతాస్సౌరాష్ట్రా శ్శూద్రాభీరాశ్చ బర్బరాః॥ ౧౬॥ మారుకామాళవాశ్చైవ పారియా
త్రనివాసినః। సౌవీరాస్సైంధవా హూణా స్సాల్వాః కోసలవాసినః॥ ౧౭॥ మద్రారామాస్తథాం
బష్ఠాః పారసీకాదయస్తథా। ఆసాం పిబంతి సలిలం వసంతి సరితాం సదా॥ సమీపతో మహాభాగ హృష్టపు
ష్టజనాకులాః॥ ౧౮॥ చత్వారి భారతే వర్షే యుగాన్యత్ర మహామునే। కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలి
శ్చాన్యత్ర న క్వచిత్॥ ౧౯॥ తపస్తప్యంతి యతయో జుహ్వతే చాత్ర యజ్వనః। దానాని చాత్ర దీయం
తే పరలోకార్థమాదరాత్॥ ౨౦॥ పురుషైర్యజ్ఞపురుషో జంబూద్వీపే సదేజ్యతే। యజ్ఞైర్యజ్ఞమ
యో విష్ణురన్యద్వీపేషు చాన్యథా॥ ౨౧॥ అత్రాపి భారతం శ్రేష్ఠం జంబూద్వీపే మహామునే। యతో
హి కర్మభూరేషా హ్యతోఽన్యా భోగభూమయః॥ ౨౨॥ అత్ర జన్మసహస్రాణాం సహస్రైరపి సత్తమ।
కదాచిల్లభతే జంతుర్మానుష్యం పుణ్యసంచయాత్॥ ౨౩॥ గాయంతి దేవాః కిల గీతకాని ధన్యాస్తు యే
భారతభూమిభాగే। స్వర్గాపవర్గాస్పదమార్గభూతే భవంతి భూయః పురుషాస్సురత్వాత్॥ ౨౪॥
కర్మాణ్యసంకల్పిత తత్ఫలాని సంన్యస్య విష్ణౌ పరమాత్మరూపే। అవాప్య తాం కర్మమహీమనంతే త
స్మిన్ లయం యే త్వమలాః ప్రయాంతి॥ ౨౫॥ జానీమ నైతత్క్వ వయం విలీనే స్వర్గప్రదే కర్మణి దే

న్నిబోధత। సాగరాంతరితా జ్ఞేయాస్తే త్వగమ్యాః పరస్పరమితి॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఋషికుల్యేతి॥ అత్ర క్రమాద్విపర్యయాశ్శుక్తిమత్పాదనిస్సృతానాం పశ్చాన్నిర్దేశః॥ ౧౪॥ తాస్వితి॥ ఇమే కురుపాంచాలాదినానా దేశవర్తినో జనాస్తాసు నదీషు వసంతి - ఆసాం సరితాం జలం పిబంతి చేతి చతుర్థేనాన్వయః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ చత్వారీతి॥ కృతేయుగే చతుష్పాద్ధర్మః - త్రేతాయాం పాదన్యూనః - ద్వాపరే ద్విపాత్ - కలౌ పాదావశేష ఇత్యాది చతుర్యుగవ్యవస్థా నచేత్యర్థః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ పురుషైరితి॥ యజ్ఞపురుషరూపో విష్ణురిజ్యతే - అన్యద్వీపేషు ప్లక్షాదిష్వన్యథా సోమవాయుసూర్యాదిరూపః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ స్వర్గే దేవత్వప్రాప్తైరపి అత్ర మనుష్యత్వం మూలభమిత్యస్మిన్నర్థే దేవగీతం ప్రమాణయతి॥ గాయంతీతి॥ స్వర్గశ్చ అపవర్గశ్చ తయోః అస్పదం ప్రాప్తిస్థానం తస్య మార్గభూతే భారతాఖ్యే భూమిభాగే యే పురుషా భవంతి - తే సురత్వాత్ - సురత్వం ప్రాప్తానస్మానప్యపేక్ష్య భూయోభ్యధికం ధన్యాస్సుకృతిన ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ అత్ర హేతుమాహ॥ కర్మాణీతి॥ తాం కర్మభూమిం ప్రాప్య - నసంకల్పితాని తాని ప్రసిద్ధాని దృష్టాదృష్టాని ఫలాని యేషాం తాన్యసంకల్పితతత్ఫలాని - నిష్కామాని - కర్మాణి విష్ణౌ సంన్యస్య - యే చామలాస్సంతస్తస్యైవానాలయం స్థానం ప్రయాంతి - తమాలయమితి పాఠః - తస్మిన్ లయమితి - పాఠాంతరే తస్మిన్ లయమైక్యం ప్రయాంతి - తే ధన్యా ఇతి పూర్వేణ సంబంధః॥ ౨౫॥ యుష్మాకమపి స్వర్గభోగానంతరం భారతే జ

హీనాః కర్మధ్యానాదియోగ్యపటుకరణాః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

క్షారోదేనేతి ॥ తథా స్థితః వలయాకారత్వేన స్థితః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ తేష్వితి ॥ చిరాత్ పంచసహస్రాబ్దాంతే - తత్ ప్లక్షద్వీపః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ అనుతప్తేతి ॥ త్రిదివాక్లమేతి పాఠః - అక్లమాఖ్యా పంచమీ నదీ ॥ ౧౧ ॥

హాబంధమ్ । ప్రాప్స్యథ ధన్యాః ఖలు తే మనుష్యా యే భారతే నేంద్రియవిప్రహీనాః ॥ ౨౭ ॥ నవవర్షం తు మైత్రేయ జంబూద్వీపమిదం మయా । లక్షయోజనవిస్తారం సంక్షేపాత్కథితం తవ ॥ ౨౮ ॥ జంబూద్వీపం సమావృత్య లక్షయోజనవిస్తరః । మైత్రేయ వలయాకారః స్థితః క్షారోదధిర్బహిః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ క్షారోదేన యథా ద్వీపో జంబూసంజ్ఞోఽభివేష్టితః । సంవేష్ట్య క్షారముదధిం ప్లక్షద్వీపస్తథా స్థితః ॥ ౧ ॥ జంబూద్వీపస్య విస్తారః శతసాహస్రసమ్మితః । స ఏవ ద్విగుణో బ్రహ్మన్ ప్లక్షద్వీప ఉదాహృతః ॥ ౨ ॥ సప్త మేధాతిథేః పుత్రాః ప్లక్షద్వీపేశ్వరస్య వై । జ్యేష్ఠః శాంతహయో నామ శిశిరస్తదనంతరః ॥ ౩ ॥ సుఖోదయస్తథానందః శివః క్షేమక ఏవ చ । ధ్రువశ్చ సప్తమస్తేషాం ప్లక్షద్వీపేశ్వరా హి తే ॥ ౪ ॥ పూర్వం శాంతహయం వర్షం శిశిరం సుఖదం తథా । ఆనందం చ శివం చైవ క్షేమకం ధ్రువమేవ చ ॥ ౫ ॥ మర్యాదాకారకాస్తేషాం తథాన్యే వర్షపర్వతాః । సప్తైవ తేషాం నామాని శృణుష్వ మునిసత్తమ ॥ ౬ ॥ గోమేదశ్చైవ చంద్రశ్చ నారదో దుందుభిస్తథా । సోమకః సుమనాః శైలో వైభ్రాజశ్చైవ సప్తమః ॥ ౭ ॥ వర్షాచలేషు రమ్యేషు వర్షేష్వేతేషు చానఘ । వసంతి దేవగంధర్వసహితాః సతతం ప్రజాః ॥ ౮ ॥ తేషు పుణ్యా జనపదాశ్చిరాచ్చ మ్రియతే జనః । నాధయో వ్యాధయో వాపి సర్వకాలసుఖం హి తత్ ॥ ౯ ॥ తేషాం నద్యశ్చ సప్తైవ వర్షాణాం తు సముద్రగాః । నామతస్తాః ప్రవక్ష్యామి శ్రుతాః పాపం హరంతి యాః ॥ ౧౦ ॥ అనుతప్తా శిఖీ చైవ విపాశా త్రిదివాక్లమా । అమృతా సుకృతా చైవ సప్తైతాస్తత్ర నిమ్నగాః ॥ ౧౧ ॥ ఏతే శైలాస్తథా నద్యః ప్రధానాః కథితాస్తవ । క్షుద్రనద్యస్తథా శైలా

స్య భవిష్యతీతి చేత్ తత్తు న జ్ఞాయత ఇత్యాహుః ॥ జానీమ ఇతి ॥ స్వర్గప్రదే కర్మణి క్షీణే [illegible] దేహబంధం జ న్మ ప్రాప్స్య [illegible] - యే భారతే మనుష్యా జాతాః సంతి తే [illegible] - అనాయాసేన మోక్షం ప్రాప్స్యంతి - తదాహుః నేంద్రియవిప్రహీనాః - అంధపంగ్వాదయో [illegible] - ఇంద్రియవత్త్వమాత్రే ణ తత్ర మోక్షః - న సంసారిత్వం [illegible] ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామికృత [illegible] - శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

అథ ప్లక్షాదికాన్ ద్వీపాన్ సప్త [illegible] త్రిభిః । వర్ణప్రాజ్యాదిభేదేన [illegible] ॥ శ్రీపరా శర ఉవాచ ॥ ౧ ॥ అత్ర జంబూద్వీపో [illegible] లక్షయోజనప్రమాణో [illegible] ద్వీప [illegible] ద్విగుణం ద్రష్టవ్యం - ప్లక్షాదిద్వీపపంచకే చ ద్వీపవిస్తారప్రమా [illegible] సప్తవర్షాణి - [illegible] సర్వత్ర వర్షాణి [illegible] సంజ్ఞాభిః తే వర్షాణాం [illegible] స్వస్వసంజ్ఞాభిః తే సర్వత్ర స్పష్టం నిర్దిష్టాః - న దేవ [illegible] తత్ర కించిద్వ్యాఖ్యాయతే । [illegible] ॥ సప్తేతి ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తన్నామకవర్షక్రమమాహ ॥ పూర్వమితి ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ తేష్వితి ॥ [illegible] చిరాత్ - పంచవర్షసహస్రాంతే మ్రియతే ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ అవసర్పిణీతి ॥ అవసర్పిణీ హ్రాసావస్థా

౧౨॥ అవసర్పిణీతి ॥ అవసర్పిణీ - ద్వాపరాదికల్యంతం ప్రజానామవరోహక్రమావస్థా - ఉత్సర్పిణీ - కృతాది త్రేతాంతమారోహక్రమాద్వృద్ధ్యవస్థా - ఉత్సర్పిణీయుగార్ధం పశ్చాదపసర్పిణీయుగార్ధం చేత్యార్యభటోక్తేః - యుగావస్థా ధర్మపాదవ్యవస్థా - తేషు ప్లక్షద్వీపస్య వర్షేషు ॥ ౧౩ ॥ త్రేతేతి ॥ యాగాదికృత్యం త్రిపాద్ధర్మత్వం సత్యాదిసాధ్యత్వం చ త్రేతాసామ్యం ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ వర్ణాస్త్వితి ॥ తత్ర ప్లక్షద్వీపే ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ కుముదశ్చేతి ॥ మహౌషధ్యః మృతసంజీవన్యాద్యాః - అయం ద్రోణో హనూమతాఽఽనీతః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ యథోక్తే

స్తత్ర సంవసహం ప్రశః ॥ శాకద్వీపాదావాహృష్టా నదీజలానపదాస్తు తే ॥ ౧౨ ॥ అవసర్పిణీ తేషాం వై న చైవోత్సర్పిణీ ద్విజ । న త్వేవాస్తి యుగావస్థా తేషు స్థానేషు సప్తసు ॥ ౧౩ ॥ త్రేతాయుగసమః కాలః సర్వదైవ మహామునే ॥ ౧౪ ॥ ప్లక్షద్వీపాదిషు బ్రహ్మన్ శాకద్వీపాంతికేషు వై । పంచవర్షసహస్రాణి జనా జీవంత్యనామయాః ॥ ధర్మాః పంచస్వథైతేషు వర్ణాశ్రమవిభాగశః ॥ ౧౫ ॥ వర్ణాశ్చ తత్ర చత్వారస్తాన్నిబోధ గదామి తే ॥ ౧౬ ॥ ఆర్యకాః కురరాశ్చైవ విదిశ్యా భావినశ్చ తే । విప్రక్షత్రియవైశ్యాస్తే శూద్రాశ్చ మునిసత్తమ ॥ ౧౭ ॥ జంబూవృక్షప్రమాణస్తు తన్మధ్యే సుమహాంస్తరుః । ప్లక్షస్తన్నామసంజ్ఞోఽయం ప్లక్షద్వీపో ద్విజోత్తమ ॥ ౧౮ ॥ ఇజ్యతే తత్ర భగవాంస్తైర్వర్ణైరార్యకాదిభిః । సోమరూపీ జగత్స్రష్టా సర్వః సర్వేశ్వరో హరిః ॥ ౧౯ ॥ ప్లక్షద్వీపప్రమాణేన ప్లక్షద్వీపః సమావృతః । తథైవేక్షురసోదేన పరివేషానుకారిణా ॥ ౨౦ ॥ ఇత్యేతత్తే మైత్రేయ ప్లక్షద్వీప ఉదాహృతః । సంక్షేపేణ మయా భూయః శాల్మలం మే నిశామయ ॥ ౨౧ ॥ శాల్మలస్యేశ్వరో వీరో వపుష్మాంస్తత్సుతాన్ శృణు । తేషాం తు నామసంజ్ఞాని సప్తవర్షాణి తాని వై ॥ ౨౨ ॥ శ్వేతోఽథ హరితశ్చైవ జీమూతో రోహితస్తథా । వైద్యుతో మానసశ్చైవ సుప్రభశ్చ మహామునే ॥ ౨౩ ॥ శాల్మలేన సముద్రోఽసౌ ద్వీపేనేక్షురసోదకః । విస్తారద్విగుణేనాథ సర్వతః సంవృతః స్థితః ॥ ౨౪ ॥ తత్రాపి పర్వతాః సప్త విజ్ఞేయా రత్నయోనయః । వర్షాభివ్యంజకాస్తే తు తథా సప్తైవ నిమ్నగాః ॥ ౨౫ ॥ కుముదశ్చోన్నతశ్చైవ తృతీయశ్చ బలాహకః । ద్రోణో యత్ర మహౌషధ్యః స చతుర్థో మహీధరః ॥ ౨౬ ॥ కంకస్తు పంచమః షష్ఠో మహిషః సప్తమస్తథా । కకుద్మాన్ పర్వతవరః సరిన్నామాని మే శృణు ॥ ౨౭ ॥ యోనిస్తోయా వితృష్ణా చ చంద్రా శుక్లా విమోచనీ । నివృత్తిః సప్తమీ తాసాం స్మృతాస్తాః పాపశాంతిదాః ॥ ౨౮ ॥ శ్వేతం చ హరితం చైవ జీమూతం రోహితం తథా । వైద్యుతం మానసం చైవ సుప్రభం చాపి శోభనమ్ ॥ సప్తైతాని తు వర్షాణి చాతుర్వర్ణ్యయుతాని వై ॥ ౨౯ ॥ శాల్మలేఽథ వసంత్యేతే మహామునే । కపిలాశ్చారుణాః పీతాః కృష్ణాశ్చైవ పృథక్ పృథక్ ॥ ౩౦ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చైవ యజంతి తమ్ । భగవంతం సమస్తస్య వి

ఉత్సర్పిణీ వృద్ధ్యవస్థా - ఖాండ తైహి కృతాదిత్రేతాంతం ప్రజా ఉత్తరోత్తరం వర్ధంతే - తతో ద్వాపరాదికలియుగాంతం హ్రసంతి తాసాం నాస్తీత్యర్థః - యుగావస్థేతి ॥ శ్లో ॥ కృతాదీనాం వ్యవస్థేయం ధర్మపాదవ్యవస్థయా ॥ సూర్యసిద్ధాంతాదిప్రోక్తా యుగావస్థా చ తేషు నాస్తి ॥ ౧౩ ॥ త్రేతేతి ॥ త్రిపాద్ధర్మత్వ సత్యాదిసమృద్ధ్యాది యాగాద్యనుష్ఠానవిశేష్యాదినా త్రేతాయుగసమః కాలః ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ఆర్యకా ఇతి ॥ కురరాః కురవో నామ్నా శ్చైతే చ పంచః ॥ ౧౭ ॥ జంబూవృక్షేతి ॥ తస్య ప్లక్షస్య నామ్నా సంజ్ఞా యస్య సః తన్నామసంజ్ఞః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ కుముదశ్చేతి ॥ శ్లో ॥ విశల్యకరణీ చైవ మృతసంజీవనీ తథా । సావర్ణ్యకరణీ నామ్నా సంధినీ చ మహౌషధీ ॥ ఏవంభూతా మహౌషధ్యో యత్ర యస్మిన్ ద్రోణే ఇయో హనుమతాఽఽనీయ ప్రణీతః - స ద్రోణశ్చతుర్థః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ బ్రాహ్మ

తి ॥ యథోక్తం కర్మ నిత్యం నైమిత్తికం చ - స్వాధికారక్షయాయ చ స్వస్వాత్మజ్ఞానేన కర్మణ్యధికారం విధికైంకర్యం నివర్తయితుం - అధికారం ప్రాగ్జన్మజం కర్మ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ క్రౌంచద్వీప ఇతి ॥ శ్లో ॥ క్రౌంచద్వీపే నిసర్గతః క్రౌంచస్తస్య నామ్నా ప్రసిద్ధ్యతే ఇతి మాత్స్యే ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ క్రౌంచశ్చేతి ॥ స్వాహినీ హయసన్నిభః ... ॥ ౫౦ ॥ దివావృదితి ॥ ద్విగుణా ఇతి - యే ద్వీపా ద్వీపేషు స్థితా యే చ శైలాస్తే పరస్పరముత్తరోత్తరం ద్విగుణాః - పూర్వపూర్వద్వీపేభ్యః ఉత్తరోత్తరద్వీపా ద్విగుణవిస్తారాః - ఏవం పూర్వపూర్వద్వీపస్థేభ్యః ఉత్తరోత్తరద్వీపస్థశైలా ద్విగుణవిస్తారాః - యథా ద్వీపేషు తే తథేతి - ద్వీపేషు యథా యావన్తస్సంతథా ...

ష్ణుమాత్మానమవ్యయమ్ । వాయుభూతం మఖశ్రేష్ఠైర్యజ్వానో యజ్ఞసంస్థితమ్ ॥ ౩౧ ॥ దేవానామత్ర సాన్నిధ్యమతీవ సుమనోహరే । శాల్మలిశ్చ మహావృక్షో నామనిర్వృతికారకః ॥ ౩౨ ॥ ఏష ద్వీపస్సముద్రేణ సురోదేన సమన్తతః । విస్తారాచ్ఛాల్మలస్యైవ సమేన తు సమావృతః ॥ ౩౩ ॥ సురోదస్స పరివృతః కుశద్వీపేన సర్వతః । శాల్మలస్య తు విస్తారాద్ద్విగుణేన సమన్తతః ॥ ౩౪ ॥ జ్యోతిష్మతః కుశద్వీపే సప్త పుత్రాశ్శృణుష్వ తాన్ ॥ ౩౫ ॥ ఉద్భిదో వేణుమాంశ్చైవ స్వైరథో లంబనో ధృతిః । ప్రభాకరోఽథ కపిలస్తన్నామా వర్షపద్ధతిః ॥ ౩౬ ॥ తస్యాం వసన్తి మనుజాస్సహ దైతేయదానవాః । తథైవ దేవగన్ధర్వయక్షకిమ్పురుషాదయః ॥ ౩౭ ॥ వర్ణాస్తత్రాపి చత్వారో నిజానుష్ఠానతత్పరాః । దమినశ్శుష్మిణస్స్నేహా మన్దేహాశ్చ మహామునే ॥ ౩౮ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రాశ్చానుక్రమోదితాః ॥ ౩౯ ॥ యథోక్తకర్మకర్తృత్వాత్స్వాధికారక్షయాయ తే ॥ తత్ర తే తు కుశద్వీపే బ్రహ్మరూపం జనార్దనమ్ । యజన్తః క్షపయన్త్యుగ్రమధికారఫలప్రదమ్ ॥ ౪౦ ॥ విద్రుమో హేమశైలశ్చ ద్యుతిమాన్పుష్పవాంస్తథా । కుశేశయో హరిశ్చైవ సప్తమో మన్థరాచలః ॥ ౪౧ ॥ వర్షాచలాస్తు సప్తైతే తత్ర ద్వీపే మహామునే । నద్యశ్చ సప్త తాసాం తు శృణు నామాన్యనుక్రమాత్ ॥ ౪౨ ॥ ధూతపాపా శివా చైవ పవిత్రా సమ్మతిస్తథా । విద్యుదంభా మహీ చాన్యా సర్వపాపహరాస్త్విమాః ॥ ౪౩ ॥ అన్యాస్సహస్రశస్తత్ర క్షుద్రనద్యస్తథాచలాః । కుశద్వీపే కుశస్తంబస్సంజ్ఞయా తస్య తత్స్మృతమ్ ॥ ౪౪ ॥ తత్ప్రమాణేన స ద్వీపో ఘృతోదేన సమావృతః । ఘృతోదశ్చ సముద్రో వై క్రౌంచద్వీపేన సంవృతః ॥ ౪౫ ॥ క్రౌంచద్వీపో మహాభాగ శ్రూయతాం చాపరో మహాన్ । కుశద్వీపస్య విస్తారాద్ద్విగుణో యస్య విస్తరః ॥ ౪౬ ॥ క్రౌంచద్వీపే ద్యుతిమతః పుత్రాస్సప్త మహాత్మనః । తన్నామాని చ వర్షాణి తేషాం చక్రే మహీపతిః ॥ ౪౭ ॥ కుశలో మన్దగశ్చోష్ణః పీవరోఽథాన్ధకారకః । మునిశ్చ దున్దుభిశ్చైవ సప్తైతే తత్సుతా మునే ॥ ౪౮ ॥ తత్రాపి దేవగన్ధర్వసేవితాస్సుమనోహరాః । వర్షాచలా మహాబుద్ధే తేషాం నామాని మే శృణు ॥ ౪౯ ॥ క్రౌంచశ్చ వామనశ్చైవ తృతీయశ్చాన్ధకారకః । చతుర్థో రత్నశైలశ్చ స్వాహినీ హయసన్నిభః ॥ ౫౦ ॥ దివావృత్పంచమశ్చాత్ర తథాన్యః పుండరీకవాన్ । దుందుభిశ్చ మహాశైలో ద్విగుణాస్తే పరస్పరమ్ ॥ ద్వీపాద్ద్వీపే

కాదితి ॥ యజ్ఞానాం సంస్థితిర్యస్మిన్ తం యజ్ఞసంస్థితం ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ఉద్భిదిత్యాది ॥ తేషాం నామాన్యే నామాని యస్యేతి తన్నామా - వర్షపద్ధతిః - వర్షాణాం పఙ్క్తిః ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ యథేతి ॥ స్వాధికారక్షయాయ ... ఆత్మజ్ఞానేన కర్మణ్యధికారనివృత్త్యర్థం - అధికారం అతిక్రియతే ... అహంకారం ... హేతుం క్షపయంతి - ఏతచ్చ ప్లక్షాదిషు పంచస్వపి ద్రష్టవ్యం - ధర్మాః పంచస్వపి పంచానాం ... ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ క్రౌంచశ్చేతి ॥ ప్రథమశ్శైలః క్రౌంచః తేన ద్వీపోఽపి క్రౌంచః ॥ ౫౦ ॥ దివావృదితి ॥ సప్తమో మహాశైలః - పంచమశ్శైల ఇతి పాఠే మహాశైల ... పూర్వస్మాత్ పూర్వస్మాత్ పరస్పరముత్తరోత్తరం తే ద్వీపాద్ద్విగుణాః - తేషు ద్వీపేషు

స్తానాస్తే శైలా ఇత్యర్థః - అస్యాయమర్థః - లక్షసంఖ్యామితే జంబూద్వీపే స్థితాః శైలాః ద్విసహస్రవిస్తారా ఉభయతోఽభివిస్తృతాః - ద్విలక్షాదిమితేష్వత్ర ద్వీపాదౌ చతుస్సహస్రాదివిస్తారా అభితోఽభివిస్తృతా ఇతి | ౪౧ | ౪౨| ౪౩ ౪౪| ౪౫| ౪౬ | క్రౌంచస్య పక్ష ఇతి॥ దధ్నో మండస్సారః స ఏవోదకం యస్య తేన | ౪౭| ౪౮| ౪౯| ౫౦|| ౫౧| ౫౨| శాక ఇతి॥ ఖరస్పర్శో ఽభయపార్శ్వే వర్ణో వృక్షవిశేషః శాకః॥ ౫౩| ౫౪| ౫౫| ౫౬ || తాః పిబంతీతి॥ స్వర్గప్రదకర్మానుష్ఠానేన స్వర్గభోగానంతరమభ్యేత్య జలదాదివర్షేషు యే స్థితా జనాస్తాః జనపదా జనాః - తే- తా నదీః పిబంతి॥ ౬౭|

షు యే శైలా యథా ద్వీపేషు తే తథా| ౫౧ | వర్షేష్వేతేషు రమ్యేషు వర్షశైలవరేషు చ | నివసంతి నిరాతంకాస్సహ దేవగణైః ప్రజాః॥ ౫౨॥ పుష్కరాః పుష్కలా ధన్యాస్తిష్యాఖ్యాశ్చ మహామునే| బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రాశ్చానుక్రమోదితాః॥ ౫౩ | తేతత్ర నద్యో మైత్రేయ యాః పిబంతి సృజంతి తాః| సప్త ప్రధానాశ్శతశస్తథాన్యాః క్షుద్రనిమ్నగాః॥ ౫౪| గౌరీ కుముద్వతీ చైవ సంధ్యా రాత్రిర్మనోజవా| ఖ్యాతిశ్చ పుండరీకా చ సప్తైతా వర్షనిమ్నగాః॥ ౫౫| తత్రాపి వసతే భగవాన్ పుష్కరాద్యైర్జనార్దనః | యాగై రుద్రస్వరూపస్తు ఇజ్యతే యజ్ఞసన్నిధౌ| ౫౬ | క్రౌంచద్వీపస్సముద్రేణ దధిమండోదకేన తు | ఆవృతస్సర్వతః క్రౌంచద్వీపతుల్యేన మానతః॥ ౫౭|దధిమండోదకశ్చాపి శాకద్వీపేన సంవృతః| క్రౌంచద్వీపస్య విస్తారాద్ద్విగుణేన మహామునే॥ ౫౮॥ శాకద్వీపేశ్వరస్యాపి భవ్యస్య సుమహాత్మనః| సప్తైవ తనయాస్తేషాం దదౌ వర్షాణి సప్త సః॥ ౫౯ | జలదశ్చ కుమారశ్చ సుకుమారో మనీచకః | కుసుమోదశ్చ మోదాకిస్సప్తమశ్చ మహాద్రుమః॥ ౬౦| తత్సంజ్ఞాన్యేవ తత్రాపి సప్త వర్షాణ్యనుక్రమాత్ | తత్రాపి పర్వతాస్సప్త వర్షవిచ్ఛేదకారిణః॥ ౬౧| పూర్వస్తత్రోదయగిరిర్జలధారస్తథాపరః | తథా రైవతకశ్శ్యామస్తథైవాస్తగిరిర్ద్విజ॥ ఆంబికేయస్తథా రమ్యః కేసరీ పర్వతోత్తమః॥ ౬౨ || శాకస్తత్ర మహావృక్షస్సిద్ధగంధర్వసేవితః| యత్పత్రవాతసంస్పర్శాదాహ్లాదో జాయతే పరమ్| ౬౩| తత్ర పుణ్యా జనపదాశ్చాతుర్వర్ణ్యసమన్వితాః| నద్యశ్చాత్ర మహాపుణ్యాస్సర్వపాపభయాపహాః॥ ౬౪| సుకుమారీ కుమారీ చ నలినీ వేణుకా తథా | ఇక్షుశ్చ ధేనుకా చైవ గభస్తిస్సప్తమీ తథా| ౬౫| అన్యాశ్చ శతశస్తత్ర క్షుద్రనద్యో మహామునే| మహీధరాస్తథా సంతి శతశోఽథ సహస్రశః॥ ౬౬| తాః పిబంతి ముదా యుక్తా జలదాదిషు యే స్థితాః | వర్షేషు తే జనపదాస్స్వర్గాదభ్యేత్య మేదినీమ్॥ ౬౭| ధర్మహానిర్న తేష్వస్తి న సంఘర్షః పరస్పరమ్| మర్యాదావ్యుత్క్రమో వాపి తేషు దేశేషు సప్తసు | ౬౮ | మంగాశ్చ మాగధాశ్చైవ మానసా మందగాస్తథా | మంగా బ్రాహ్మణభూయిష్ఠా మాగధాః క్షత్రియాస్తు తే | వైశ్యాస్తు మానసాస్తేషాం శూద్రాస్తేషాం తు మందగాః॥ ౬౯ || శాకద్వీపే తు తైర్విష్ణుస్సూర్యరూపధరో మునే| యథోక్తైరిజ్యతే సమ్యక్కర్మభిర్నియతాత్మభిః | ౭౦ | శాకద్వీపస్తు మైత్రేయ క్షీరోదేన సమావృతః| శాకద్వీపప్రమాణేన వలయేనేవ వేష్టితః॥ ౭౧| క్షీరాబ్ధి

శైలాస్తేపి యథా ద్వీపాస్తథా ఉత్తరోత్తరం ద్విగుణా ఇత్యర్థః॥ ౫౧| ౫౨| ౫౩| ౫౪||౫౫| ౫౬| క్రౌంచద్వీప ఇతి॥ దధ్నో మండస్సారః తదేవోదకం యస్మిన్ తేన| ౫౭| ౫౮| ౫౯|౬౦| ౬౧|| ౬౨| శాక ఇతి॥ శాకో నామ వృక్షవిశేషః- యస్య పత్రాణ్యంతః ఖరస్పర్శాని బహిర్మృదుస్పర్శాని॥ శ్లో॥ అంతః ఖరా బహిస్స్నిగ్ధా స్త్రీ యచ్ఛాకదలోపమా ఇతి వసిష్ఠోక్తేః॥ ౬౩| ౬౪| ౬౫| ౬౬ || తా ఇతి॥ స్వర్గాదభ్యేత్యేతి స్వర్గభోగానంతరం పుణ్యశేషేణ మేదినీమేత్య యే జలదాదిషు వర్షేషు స్థితా జనాః తా జనపదా జనాస్తే తా నదీః పిబంతీత్యన్వయః॥ ౬౭| ధర్మహానిరితి॥ సంఘర్షః కలహః॥ ౬౮|| మంగా ఇతి॥ బ్రాహ్మణభూయిష్ఠాః పూర్వోక్తేషు బ్రాహ్మణేష్వగ్ర్యాః శ్రేష్ఠాః॥ ౬౯|౭౦|

౬౮। ౬౯। ౭౦॥ ౭౧। ౭౨। పుష్కర ఇతి॥ ధాతకీఖండ ఇతి చ తస్యైవ రాజ్ఞో నామ। ౭౩। ఏకశ్చేతి॥ పుష్కరే మ
నసోత్తరాద్రేః వలయాకారత్వేన ద్వీపక్రోడీకృత్య స్థితత్వాదిమపర్వతత్రయస్తిర్యక్త్రిశాఖాకారా అభితో ద్విప్రకోశో వర్షవిచ్ఛేది
ఇతి గమ్యతే। ౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭॥ ౭౮। ౭౯॥ మహావీతమితి॥ అంతతః మానసోత్తరాద్రేః అంత ఇత్యర్థః - ధాతకీసంజ్ఞ
మంతత ఇతి చ పాఠః॥ ౮౦॥ ౮౧। ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪। న్యగ్రోధ ఇతి॥ అస్య న్యగ్రోధస్య పుష్కర ఇతి నామ - తేన ద్వీపో

పుష్కర ఇతి స్మర్యతే॥ శ్లో॥ న్యగ్రోధః పుష్కరద్వీపే పుష్కరస్తేన సన్మృత ఇతి వాయవ్యోక్తేః - పుష్కరః పుష్కల ఇ
త్యర్థః॥ ౮౫। ౮౬। ఏవమితి॥ ద్వీపశ్చైవ సముద్రశ్చ జంబూద్వీపలవణోదౌ సమానౌ - తద్ద్విగుణౌ ప్లక్షద్వీపేక్షు
రోదౌ - ఏవమనంతరద్వీపాబ్ధ్యోః పూర్వపూర్వద్వైగుణ్యమన్యోన్యసామ్యం చోహ్యం॥ ౮౭॥ పయాంసీతి॥ పయాం
సి సమాని అవృద్ధిశోషాణి - చంద్రస్య శుక్లకృష్ణపూర్ణిమామావాస్యయోరుదయేన తేషామూర్ధ్వభక్షమాత్రం - న తు వృద్ధిః - ఏవ

స్సర్వతో బ్రహ్మన్ పుష్కరాఖ్యేన వేష్టితః। ద్వీపేన శాకద్వీపస్తు ద్విగుణేన సమంతతః॥ ౭౨। పుష్క
రే సవనస్యాపి మహావీతోఽభవత్సుతః। ధాతకిశ్చ తయోస్తత్ర ద్వే వర్షే నామచిహ్నితే॥ మహావీతం త
థైవాన్యద్ధాతకీఖండసంజ్ఞితమ్॥ ౭౩ ॥ ఏకశ్చాత్ర మహాభాగ ప్రఖ్యాతో వర్షపర్వతః। మానసోత్తర
సంజ్ఞో వై మధ్యతో వలయాకృతిః॥ ౭౪ । యోజనానాం సహస్రాణి ఊర్ధ్వం పంచాశదుచ్ఛ్రితః। తా
వదేవ చ విస్తీర్ణస్సర్వతః పరిమండలః॥ ౭౫ । పుష్కరద్వీపవలయం మధ్యేన విభజన్నివ। స్థితోఽసౌ తేన
విచ్ఛిన్నం జాతం తద్వర్షయోర్ద్వయమ్॥ ౭౬॥ వలయాకారమేకైకం తయోర్వర్షం తథా గిరిః॥ ౭౭॥
దశవర్షసహస్రాణి తత్ర జీవంతి మానవాః। నిరామయా విశోకాశ్చ రాగద్వేషవివర్జితాః । ౭౮। అ
ధమోత్తమౌ న తేష్వాస్తాం న వధ్య వధకౌ ద్విజ। నేర్ష్యాసూయా భయం రోషో దోషో లోభాదికం న చ।
౭౯॥ మహావీతం బహిర్వర్షం ధాతకీసంజ్ఞికం తతః। మానసోత్తరశైలస్య దేవదైత్యాదిసేవితమ్॥ ౮౦
సత్యానృతే న తత్రాస్తాం ద్వీపే పుష్కరసంజ్ఞితే। న తత్ర నద్యః శైలా వా ద్వీపే వర్షద్వయాన్వితే॥
౮౧॥ తుల్యవేషాస్తు మనుజా దేవైస్తత్రైకరూపిణః॥ ౮౨ । వర్ణాశ్రమాచారహీనం ధర్మాచరణ
వర్జితమ్। త్రయీవార్తాదండనీతిశుశ్రూషారహితం చ తత్। ౮౩ । వర్షద్వయం తు మైత్రేయ
భౌమస్స్వర్గోఽయముత్తమః। సర్వర్తుసుఖదః కాలో జరారోగాదివర్జితః॥ పుష్కరే ధాతకీఖండే మ
హావీతే చ వై మునే॥ ౮౪ । న్యగ్రోధః పుష్కరద్వీపే బ్రహ్మణః స్థానముత్తమమ్। తస్మిన్నివసతి బ్రహ్మా
పూజ్యమానస్సురాసురైః॥ ౮౫॥ స్వాదూదకేనోదధినా పుష్కరః పరివేష్టితః। సమేన పుష్కరస్యైవ వి
స్తారాన్మండలాకృతేః॥ ౮౬ । ఏవం ద్వీపాస్సముద్రైస్తు సప్తసప్తభిరావృతాః। ద్వీపశ్చైవ సముద్ర
శ్చ సమానౌ ద్విగుణౌ పరౌ॥ ౮౭ । పయాంసి సర్వదా సర్వసముద్రేషు సమాని వై। న్యూనాతిరిక్తతా తే

౭౧। ౭౨। ౭౩। ౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭। ౭౮। ౭౯॥ మహావీతమితి॥ తతః మానసోత్తరాద్రేః అంత ఇత్యర్థః।
౮౦॥ ౮౧॥ తుల్యవేషా ఇతి॥ తుల్యవేశా ఇతి పాఠే వేశో భోగస్తుల్యసుఖా ఇత్యర్థః॥ ౮౨॥ వర్ణాశ్రమాచారహీన
మితి॥ నిత్యనైమిత్తికైరావశ్యకైర్వర్ణాశ్రమాచారైర్హీనం - ధర్మాచరణం కామ్యధర్మానుష్ఠానం తేన చ వ
ర్జితం॥ ౮౩ ॥ ౮౪॥ న్యగ్రోధ ఇతి॥ న్యక్ తిర్యక్ సమంతతః భూమిం రుణద్ధీతి న్యగ్రోధః పుష్కరసంజ్ఞః॥ శ్రు॥ బృ
హత్పుష్కరమేవ - స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవదితి శ్రుతేః॥ శ్లో॥ న్యగ్రోధః పుష్కరద్వీపే పుష్కరస్తేన
సన్మృత - ఇతి వాయవ్యోక్తేః - యస్మిన్ బృహత్పుష్కరం జ్వలనశిఖామల కనకపత్రాయుతం భగవతః కమ
లాసనస్యాధ్యాసనం పరికల్పితమితి శుకోక్తేః॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ఏవమితి॥ ద్వీపశ్చేతి॥ జంబూద్వీపశ్చ లవణసముద్రశ్చ స
మానౌ - లక్షయోజనవిస్తారౌ - తతః పరౌ తు ద్వీపసముద్రావుత్తరోత్తరం ద్విగుణావిత్యర్థః॥ ౮౬। ౮౭। స్థాలీస్థమి

చంద్రహ్రాసే తావతః క్షుభితస్య హ్రాసః - నతన్న్యాలాంబుధియః॥ ౮౮ । స్థాలీస్థమితి॥ యథాపరిమితం జలం క్వాథ
ఉద్రిచ్యతే - తదేవ శైత్యే హ్రసతి సమీభవతి । ౮౯ ॥ అన్యూనానతిరిక్తా ఇతి॥ తథా శుక్లకృష్ణే వా చంద్రస్యోదయాస్త
మాంస పాదైకవింశతిహస్తమితా వృద్ధిః- అస్తమయే తావానేవ హ్రాసః॥ ౯౦॥ ౯౧॥ భోజనమితి॥ షడ్రసం భక్ష్యభో
జ్యలేహ్యచోష్యపేయఖాద్యాత్మనా షడ్విధం రస్యం - మధురామ్లలవణతిక్తకటుకషాయాఖ్యరసద్రవ్యం వా ॥ ౯౨॥
స్వాదూదకస్యేతి॥ లోకస్య జననివాసభూతస్య సప్తద్వీపాత్మకస్య సంస్థితిః మర్యాదాభూతా స్వర్ణభూమిః - అలోక
సంస్థితిరితి పదచ్ఛేదే లోకసంస్థానరహితా అపర్ణాకారా - సా చ లోకాన్మేరోరభితః స్థితాత్ సప్తస్థలక్షపంచకోటిమితా
ద్విగుణా స చతుర్దశలక్షదశకోటికా॥ ౯౩॥ లోకాలోక ఇతి॥ తతో లోకాలోకాద్రిః - ఏవం సంహత్య మేరోరేకతో
లోకాలోకాంతం కోట్యో ద్వాదశ లక్షాణి సప్తషష్టిః - పంచాశత్సహస్రాణి చ - ఏతేన హ్యాలోకపరిమాణం చ వ్యా
ఖ్యాతమితి భాగవతోక్త్యా కించిదూనసార్ధద్వాదశకోట్యాదికమలోకాఖ్యం ॥ ౯౪ । తత ఇతి॥ తత్రైవ తమోగతో

పాంకదాదిష్వేవ జాయతే॥ ౮౮ । స్థాలీస్థమగ్నిసంయోగాదుద్రేకి సలిలం యథా । తథేందువృద్ధౌ సలి
లమంభోధౌ మునిసత్తమ॥ ౮౯ ॥ అన్యూనానతిరిక్తాశ్చ వర్ధంత్యాపో హ్రసంతి చ । ఉదయాస్తమయే
ష్విందోః పక్షయోః శుక్లకృష్ణయోః॥ ౯౦॥ దశోత్తరాణి పంచైవ హ్యంగుళానాం శతాని వై । అపాం వృ
ద్ధిక్షయౌ దృష్టౌ సాముద్రీణాం మహామునే ॥ ౯౧ । భోజనం పుష్కరద్వీపే తత్ర స్వయముపస్థితమ్ । ష
డ్రసం భుంజతే విప్ర ప్రజాస్సర్వాస్సదైవ హి ॥ ౯౨ । స్వాదూదకస్య పరతో దృశ్యతే లోకసంస్థితిః । ద్వి
గుణా కాంచనీ భూమిస్సర్వజంతువివర్జితా॥ ౯౩॥ లోకాలోకస్తతశ్శైలో యోజనాయుతవిస్తృతః ।
ఉచ్ఛ్రాయేణాపి తావంతి సహస్రాణ్యచలో హి సః॥ ౯౪ । తతస్తమస్సమావృత్య తం శైలం సర్వతస్స్థ

టీ॥ యథా స్థాలీస్థం ప్రస్థాదిపరిమితమేవ సలిలం తీవ్రాగ్నిసంయోగాదుద్రేకి విరళావయవం సదుద్రేకయుక్తం భవతి
అగ్నిసంయోగోపరమే చ యథాపూర్వం తిష్ఠతి - తథేందువృద్ధౌ పౌర్ణమాస్యామంభోరాశి సలిలమత్యంతముద్రిచ్య
తే - అమావాస్యాయాం చ యథాపూర్వం తిష్ఠతి ॥ ౮౯ । అన్యూనానతిరిక్తా ఇతి ॥ తథా శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః -
ప్రత్యహమిందోరుదయేష్వనతిరిక్తా ఏవ ఆపః కించిత్కించిద్వర్ధంతే- ఇందోరస్తమయేషు చాన్యూనా ఏవ కించిత్కించి
ద్ధ్రసంతీత్యర్థః । ౯౦ । పరం వృద్ధిహ్రాసయోః ప్రమాణమాహ ॥ దశేతి ॥ సార్ధద్విచత్వారింశద్వితస్తిపరిమితా
నాం సాముద్రీణామపాం వృద్ధిక్షయౌ శాస్త్రతో దృష్టౌ - యద్వా తత్తీరస్థైరన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం శాస్త్రతో దృష్టౌ॥ ౯౧
భోజనమితి ॥ భుజ్యత ఇతి భోజనం - భక్ష్యభోజ్యాదిచతుర్విధమన్నం - పాకాదికం వినా స్వయమేవోపస్థితం భుంజతే
రసాః స్వాద్వామ్లలవణతిక్తోష్ణకషాయా ఇతి ప్రసిద్ధాః షడ్రసా యస్మిన్ తత్ । ౯౨ । స్వాదూదకస్యేతి ॥ అలోకసం
స్థితిరితి చ్ఛేదః - నవిద్యతే లోకస్య జననివాసభూతస్య సంస్థితిర్యస్యాం సా - అత ఏవ సర్వైర్జంతుభిర్వివర్జితా - స
ప్తసాగరసప్తద్వీపవత్యాః పూర్వోక్తాయా భూమేర్ద్విగుణా - శుద్ధోదకసముద్రాత్పరతః కాంచనీభూమిర్యోగిభి
ర్దృశ్యతే॥ ౯౩॥ లోకాలోక ఇతి ॥ తావంతి అయుతవ్యవహారకారకాణి సహస్రాణి యోజనాయుతమేవోచ్ఛ్రిత
ఇత్యర్థః - యద్వా తావంతి అయుతసంఖ్యాకాని - సహస్రాణీత్యర్థః - యస్మాత్సూర్యాదీనాం ధ్రువాపవర్గా
ణాం జ్యోతిర్గణానాం గభస్తయోఽర్వాచీనాం స్త్రీన్ లోకానాతతా నా నకదాచిత్పరాచీనా భవితుముత్సహం
తే తావదున్నహనాయామ ఇతి శుకోక్తేః - అత్రాయం గణనాక్రమః - పూర్వోక్తద్వీపాబ్ధిద్వైగుణ్యక్రమేణ మే
రోస్సర్వతస్సప్తలక్షాధికపంచకోటిప్రమాణా సాబ్ధిసప్తద్వీపవతీ భూమిః - తతో ద్విగుణా చతుర్దశలక్షోత్తరదశకో
టిప్రమాణా కాంచనీ భూమిర్మేరోరేకతః - ఉభయతస్త్వష్టావింశతిలక్షాధికవింశతికోటిప్రమాణా - తదేవం సాబ్ధి
ద్వీపభూమ్యా సహ కాంచనీభూమిః - పంచత్రింశల్లక్షోత్తరపంచవింశతికోటిప్రమాణా సంపద్యతే - తతో లోకాలో
కశైలో యుతయోజనవిస్తారస్సర్వతో వలయాకృతిః॥ ౯౪॥ తత ఇతి ॥ తతస్తం శైలం సర్వతస్తమ ఆవృత్య తిష్ఠతి - త

వేచ తామసభూతా వాసభూతా - సగతోఽదా స్తమసః పరస్తాత్పరితః ప్రతిదిశమండకటాహావర్వాక్ మహాపురుషనివాసభూతో వైకుంఠలోకః - తతః కటాహ ఇతి జ్ఞేయః - భాగవతే హరివంశే చ బ్రాహ్మణపుత్రానయనప్రస్తావే భగవత్స్థానస్య తథోపవర్ణితత్వాత్ ॥ ౯౫ ॥ పంచాశదితి॥ ఏవం మేరోరితః కటాహాంతం పంచవింశతికోటికం భూవిస్తారత్వమన్యతశ్చ తథా- ఇత్థం సంహత్య పంచాశత్కోటిభూవిస్తారః - ఏవమూర్ధ్వాధః కటాహావధికాండో స్థూ యపంచాశత్కోటిః ॥ శ్లో ॥ సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిరితి శుకోక్తేః - యద్వా - ఏకత ఏవ లోకమానాత్పసార్ధత్రిలక్షావ్యధర్ధద్వికోట్యాత్మకాద్వైగుణ్యం కాంచనభూమేస్సప్తలక్షపంచకోట్యాగ్రకం కృత్వా - శిష్టం సప్తదశకోట్యాదికం తమః కటాహాదినా నత్వేన యోజ్యం - పురాణకారస్య హి వైరాగ్యార్థత్వాదనేభగవన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనేచ తాత్పర్యాన్న లోకసంఖ్యాగణితే ప్యత్యాదరః - అతో యథాకథంచిదపి పంచాశత్కోటివిస్తారత్వం భువో జ్ఞేయం - అన్యే తు విస్తారశబ్దం వ్యాసార్ధపరం కృత్వా - మేరోరభితః పంచాశత్కోటిత్వం వర్ణయంతః భూమేః శతకోటివిస్తారత్వం ప్రాహుః - తథాచ వారాహే - భూమండలం శతకోటివిస్తారం సాండకటాహమితి - అయమేవ పక్షః స్కాందే శివరహస్యే విస్తారేణోక్తః శైవతంత్రాంతరేచ ॥ శ్లో ॥ కోటిస్సంఖ్యా త్రిపంచాశల్లక్షాణి చ తతః పరం । పంచాశచ్చ సహస్రాణి సప్తద్వీపాస్ససాగరాః॥ తతో హిరణ్మయీ భూమిః దశకోట్యా వగాహనే । దేవానాం క్రీడనార్థాయ లోకాలోకస్తతః పరం॥ పర్వతో వలయాకారో యోజనాయుతవిస్తృతః । తస్మాద్బాహ్యం తమో ఘోరం దుష్ప్రేక్ష్యం జీవవర్జితం॥ పంచత్రింశత్ప్రమాణా కోట్యో లక్షాణ్యేకోనవింశతిః । చత్వారింశత్సహస్రాణి యోజనానాం వరాననే॥ సప్తసాగరమానస్తు గర్భోదస్తదనంతరం । కోటియోజనమానస్తు కటాహస్స వ్యవస్థిత ఇతి ॥ అస్మింస్తు పక్షే సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిరితి భాగవతశ్లోకస్య సూర్యశబ్దస్తత్ప్రకాశ్యదేశపరో యోజ్యః ॥ శ్లో ॥ రవిచంద్రమసౌ గ్రావత్ మయూఖైరవభాస్యతే । ససముద్రసరిచ్ఛైలా తావతీ పృథివీస్మృతేతి వక్ష్యమాణత్వాత్ ప్రకాశ్యపృథివీమానపంచవింశతికోటికం తత్ప్రకాశకమేవ సూర్యం కల్పయిత్వా. తతః పరం యావదండకటాహం పంచవింశతిరిత్యేవార్థః - యద్వా - అండకటాహాంతః పంచాశత్కోటిః పృథివీ - బహిశ్చావరణభూతా తావతీతి - ఏవం శతకోటిత్వం వరాహపురాణానుసారాద్యోజ్యం - యద్వా - శాస్త్రీయాంగుళసిద్ధైర్యోజనైః పంచాశత్కోట్యః ఏవం లౌకికాంగుళసిద్ధయోజనైః శతకోట్యస్స్యుః - యద్వా - కల్పభేదాదనయోః పక్షయోః అవిరోధః కల్ప్యః॥ ౯౬॥ సేయమితి॥ ధాత్రీ పోషకరీ - విధాత్రీ కర్త్రీ - గుణాధికా పంచగుణత్వాత్॥ ౯౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

తమ్ । తమశ్చాండకటాహేన సమంతాత్పరివేష్టితమ్॥ ౯౫॥ పంచాశత్కోటివిస్తారా సేయముర్వీ మహామునే । సహైవాండకటాహేన సద్వీపాబ్ధిమహీధరా॥ ౯౬ ॥ సేయం ధాత్రీ విధాత్రీ చ సర్వభూతగుణాధికా । ఆధారభూతా సర్వేషాం మైత్రేయ జగతామితి॥ ౯౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- ద్వితీయాంశే- చతుర్థోఽధ్యాయః.

చ్చవింశతిసహస్రాధికపంచవింశతిలక్షన్యూనపంచవింశతికోటిపరిమితం- ఏతేన హ్యలోకపరిమాణం చ వ్యాఖ్యాతమితి శుకోక్తేః॥ ౯౫॥ పంచాశత్కోటివిస్తారేతి॥ గదేవం పంచాశత్కోటియోజనవిస్తారా సేయముర్వీ- తతోఽండకటాహస్సర్వతస్సమవర్తులోఽంతః పంచాశత్కోటి విస్తారః॥ శ్లో ॥ అండమధ్యగతస్సూర్యో ద్యావాభూమ్యోర్యదంతరం। సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుః పంచవింశతిరితి శుకోక్తేః- క్వచిత్క్వచిత్పురాణేషు విరోధో యది లక్ష్యతే ।కల్పభేదాదిభిస్తత్ర వ్యవస్థా సద్భిరిష్యతే ॥ సహైవాండకటాహేనేతి తన్మధ్యవర్తినేత్యర్థః॥ ౯౬॥ సేయమితి॥ ధాత్రీ పాలయిత్రీ - విధాత్రీ జనయిత్రీ -ఇత్యేతైః పాలనాదిభిస్సర్వేభ్యో భూతేభ్య ఆకాశాదిభ్యో గుణైరధికా శ్రేష్ఠేత్యర్థః॥ ౯౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

విస్తారఇతి॥ సప్తతిసహస్రోచ్ఛ్రాయత్వం సప్తభూమికప్రాసాదన్యాయేన॥ ౧॥ దశసాహస్రమితి॥ దశసహస్రం చ భూమితద్వివరమానమపి భాగశ్శివరహస్యోక్తః॥ శ్లో॥ తదంతరపుటాస్సప్త నాగాసురసమాశ్రయాః। యోజనానాం చాయుతాని సప్తత్వాదీర్ఘవిస్తరైః॥ సహస్రయోజనాన్యేషాం దళాన్యంతరభూమయః। ప్రత్యేకశోంతరాణ్యేషాం సహస్రాణి నవాధ్వనామితి॥ అధ్వనాం యోజనానామిత్యర్థః - అత్రవిశేషో వాయునోక్తః॥ శ్లో॥ పృథివ్యామనుసంసావపృథ్వ్యా ఉపరిస్థితా। ఆకాశం చాపరసాధఃపునర్భూమిః పునర్జలమితి॥ మహాఖ్యం మహాతలం॥ ౨॥ శుక్లేతి॥ తచ్ఛవాలుకామయం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఆహ్లాదకారిణఇతి॥ నాగాభరణేభిరిభి యతఇత్యాభరణం నాగైరభిలక్షితా నాగాభరణభూషాసు - యద్వా - భూషాస్వాహ్లాదకారిణః పన్నగమణిప్రభృతయో వా - నాగాభరణభూషాస్వితి సప్తమీ॥ ౬॥ దైత్యదానవకన్యాభిరితి॥ విముక్తస్యాపి వీతరాగవిముక్తస్య॥ ౭॥ దివేతి॥ రశ్మిప్రవేశవచనాత్ ద్వారసద్భావోనుమేయః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ పాతాళానామితి॥ తస్య మూలదేశే త్రింశద్యోజనసాహస్రాంతర ఇత్యేవ యా వైకలా భగవతస్తామసీ సమాఖ్యాతానంత ఇతి॥ భాగవతోక్తిః - తామసీ- సంహారహేతుభూతతమోనిష్ఠా శ్రితపవాస్యవదనాత్ కాలాగ్నిరుద్రనిష్ఠ్యూతనుష్ణశిఖరోత్పద్యతే॥ ౧౩॥ యఇతి॥ స్వస్తికంఫణాస్థరేఖావిన్యావిశే

శ్రీపరాశరః॥ విస్తారఏష కథితః పృథివ్యా భవతో మయా। సప్తతిస్తు సహస్రాణి ద్విజోచ్ఛ్రాయోపి కథ్యతే॥ ౧ ॥ దశసాహస్రమేకైకం పాతాళం మునిసత్తమ। అతలం వితలం చైవ నితలం చ గభస్తిమత్॥ మహాఖ్యం సుతలం చాగ్ర్యం పాతాళం చాపి సప్తమమ్॥ ౨॥ శుక్లకృష్ణారుణాః పీతాశ్శర్కరాశ్శైలకాంచనాః। భూమయో యత్ర మైత్రేయ వరప్రాసాదశోభితాః॥ ౩॥ తేషు దానవదైతేయజాతయశ్శతసంఘశః। నివసంతి మహానాగజాతయశ్చ మహామునే॥ ౪ ॥ స్వర్లోకాదపి రమ్యాణి పాతాళానీతి నారదః। ప్రాహ స్వర్గసదాం మధ్యే పాతాళేభ్యో గతో దివి॥ ౫ ॥ ఆహ్లాదకారిణశ్శుభ్రా మణయో యత్ర సుప్రభాః। నాగాభరణభూషాసు పాతాళం కేన తత్సమమ్॥ ౬॥ దైత్యదానవకన్యాభిరితశ్చేతశ్చ శోభితే। పాతాళే కస్య న ప్రీతిర్విముక్తస్యాపి జాయతే॥ ౭ ॥ దివార్కరశ్మయో యత్ర ప్రభాం తన్వంతి నాతపమ్। శశిరశ్మిర్న శీతాయ నిశి ద్యోతాయ కేవలమ్॥ ౮॥ భక్ష్యభోజ్యమహాపానముదితైరతిభోగిభిః। యత్ర న జ్ఞాయతే కాలో గతోపి దనుజాదిభిః॥ ౯॥ వనాని నద్యో రమ్యాణి సరాంసి కమలాకరాః। పుంస్కోకిలాభిలాపాశ్చ మనోజ్ఞాన్యంబరాణి చ॥ ౧౦ ॥ భూషణాన్యతిశుభ్రాణి గంధాఢ్యం చానులేపనమ్। వీణావేణుమృదంగానాం స్వనాస్తూర్యాణి చ ద్విజ॥ ౧౧॥ ఏతాన్యన్యాని చోదారభాగ్యభోగ్యాని దానవైః। దైత్యోరగైశ్చ భుజ్యంతే పాతాళాంతరగోచరైః॥ ౧౨ ॥ పాతాళానామధశ్చాస్తే విష్ణోర్యా తామసీ తనుః। శేషాఖ్యా యద్గుణాన్వక్తుం న శక్తా దైత్యదానవాః॥ ౧౩ ॥ యోనంతః పఠ్యతే సిద్ధైర్దేవో దేవర్షిపూజి

సప్తభూమికవిస్తారప్రాసాదవదధోభువః। సప్తపాతాళపంక్తిస్తు వర్ణ్యతే నంతమస్తకే॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ ౧॥ దశసాహస్రమితి॥ దశసాహస్రమితి ప్రత్యేకం సహస్రయోజనోచ్ఛ్రితా భూమికా- తతో నవసహస్రోచ్ఛ్రితమేకైకం పాతాళం - భూమివివరమిత్యర్థః॥ శ్లో॥ సహస్రయోజనాన్యేషాం దళాన్యంతరభూమయః। ప్రత్యేకశోంతరాణ్యేషాం సహస్రాణి నవాధ్వనామితి శివరహస్యోక్తేః - మహాఖ్యం మహాతలం॥ ౨॥ ౩ ॥ ౪ ॥ స్వర్లోకాదీతి॥ పాతాళేభ్యో దివమాగతస్సన్ స్వర్గసదాం దేవానాం మధ్యే ప్రాహ ॥ ౫ ॥ ఆహ్లాదకారిణ ఇతి॥ శుభ్రాశ్శుద్ధా మణయో నాగైరాహ్రియమాణాసు భూషాసు - యత్ర పాతాళే - తత్పాతాళం- కేనసమం - న కేనాపిసమం - నిరుపమమిత్యర్థః॥ ౬॥ దైత్యదానవకన్యాభిరితి॥ విముక్తస్య వీతరాగస్యాపి॥ ౭॥ ౮॥ ౯ ॥ వనానీతి॥ పుంస్కోకిలానామభిలాపాః కూజితాని చ॥ ౧౦॥ భూషణానీతి॥ తూర్యాణి నృత్తగీతవాద్యాని॥ ౧౧॥ ఏతానీతి॥ ఉదారైర్భాగ్యైః పుణ్యైః భోగ్యాని - పాతాళానామంతరం మధ్యం గోచరో విషయో యేషాం తైః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ యఇతి॥ స్వస్తికం ఫణస్థరేఖాత

షః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ కల్పాంతేతి॥ సంకర్షణాత్మకః సంకర్షణాధిష్ఠితః॥ ౧౯ ॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ వీర్యముత్సాహః - ప్రభావశ్శక్తిః - స్వరూపం తత్త్వం - రూపమాకారః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ యస్యేతి॥ గాలితం వస్త్రశోధితం - లంభితం హరిచందనమితిపాఠే లంభితం సమాలంభనీకృతం అంగరాగీకృతమిత్యర్థః - దిక్క్షోదవాసతాం శాంక్షోదవాసతాం అధివాసనచూర్ణత్వం - దితసూదవాసతామితిపాఠే జలాధివాసనచూర్ణత్వమితి॥ ౨౫॥ యః ఇతి॥ నిమిత్తైః గ్రహచారోత్పాతశకునాదౌ శుభాశుభసూచకైః పఠితం - నిమిత్తపఠితమితిచ పాఠః॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - పంచమోఽధ్యాయః.

తః। యస్సహస్రశిరావ్యక్తస్స్వస్తికామలభూషణః॥ ౧౪॥ ఫణామణిసహస్రేణ యస్సవిద్యోతయన్దిశః। సర్వాన్కరోతి నిర్వీర్యాన్హితాయ జగతోఽసురాన్ ॥ ౧౫ ॥ మదాఘూర్ణితనేత్రోఽసౌ యస్సదైవైకకుండలః। కిరీటస్రగ్ధరో భాతి సాగ్నిశ్శ్వేత ఇవాచలః ॥ ౧౬ ॥ నీలవాసా మదోత్సిక్తశ్శ్వేతహారోపశోభితః। సాభ్రగంగాప్రపాతోఽసౌ కైలాసాద్రిరివోన్నతః॥ ౧౭॥ లాంగలాసక్తహస్తాగ్రో బిభ్రన్ముసలముత్తమమ్। ఉపాస్యతే స్వయం కాంత్యా యో వారుణ్యా చ మూర్తయా ॥ ౧౮ ॥ కల్పాంతే యస్య వక్త్రేభ్యో విషానలశిఖోజ్జ్వలః। సంకర్షణాత్మకో రుద్రో నిష్క్రమ్యాత్తి జగత్త్రయమ్ ౧౯। స బిభ్రచ్ఛేఖరీభూతమశేషం క్షితిమండలమ్। ఆస్తే పాతాళమూలస్థశ్శేషోఽశేషసురార్చితః॥ ౨౦ తస్య వీర్యం ప్రభావశ్చ స్వరూపం రూపమేవ చ। నహి వర్ణయితుం శక్యం జ్ఞాతుం వా త్రిదశైరపి॥ ౨౧ ॥ యస్యైషా సకలా పృథ్వీ ఫణామణిశిఖారుణా। ఆస్తే కుసుమమాలేవ కస్తద్వీర్యం వదిష్యతి ॥ ౨౨ ॥ యదా విజృంభతేఽనంతో మదాఘూర్ణితలోచనః। తదా చలతి భూరేషా సాద్రితోయాసకాననా॥ ౨౩॥ గంధర్వాప్సరసస్సిద్ధాః కిన్నరోరగచారణాః। నాంతం గుణానాం గచ్ఛంతి తేనానంతోఽయమవ్యయః॥ ౨౪॥ యస్య నాగవధూహస్తైర్లేపితం హరిచందనమ్। ముహుశ్శ్వాసానిలాపాస్తం యాతి దితసూదవాసతామ్॥ ౨౫ ॥ యమారాధ్య పురాణర్షిర్గర్గో జ్యోతీంషి తత్త్వతః। జ్ఞాతవాన్సకలం చైవ నిమిత్తఫలితం ఫలమ్॥ ౨౬॥ తేనేయం నాగవర్యేణ శిరసా విధృతా మహీ। బిభర్తి మాలాం లోకానాం సదేవాసురమానుషామ్॥ ౨౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - పంచమోఽధ్యాయః.

ప్సావిశేషః వ్యక్తం స్వస్తికమేవామలం భూషణం యస్య సః॥ ౧౪॥ ౧౫ ॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ లాంగలాసక్తేతి॥ కాంత్యా శ్రియా - వారుణ్యా మదిరాధిష్ఠాతృదేవతయా॥ ౧౮॥ ౧౯॥ సబిభ్రదితి॥ శేఖరీభూతం ముకుటవద్ధృతం॥ ౨౦॥ తస్యేతి॥ వీర్యం బలం - ప్రభావః ప్రతాపః - స్వరూపం తత్త్వం - రూపమాకారః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ యస్యేతి॥ లేపితం చర్చితం అనులిప్తం - యస్య శ్వాసానిలైరపాస్తం విక్షిప్తం - దిత్సూదవాసతాం యాతి - ఉదకం వాసయతీత్యుదవాసః జలాదిః - తత్త్రాంతత్య-రణచూర్ణతాం యాతీత్యర్థః - దిక్ష్వధివాసతామితిపాఠే అధివాసనాచూర్ణత్వం - దిక్క్షోదవాసతామితిపాఠే దిక్షుక్షోదవాసతాం యాతి హరిద్రాదిరజస్థానీయం భవతీత్యర్థః - దిక్పటవాసతామితి వా పాఠః॥ ౨౫॥ యమితి॥ జ్యోతీంషి గ్రహనక్షత్రాదీని - నిమిత్తే ఉత్పాతశకునాదౌ ఫలితం శుభాశుభలక్షణం ఫలం చ జ్ఞాతవాన్॥ ౨౬॥ తేనేతి॥ సదేవాసురమానుషాం సురాసురమనుష్యైస్సహితాం లోకానాం పాతాళాదీనాం మాలాం శ్రేణీం తేన నాగవర్యేణ శిరసా విధృతా సతీయం మేదినీ బిభర్తి - లోకానామాధారభూతాయా భూమేరపి స ఆధార ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - పంచమోఽధ్యాయః.

ఉక్తా పుణ్యభోగభూమిః - అథ పాపభోగభూమిరుచ్యతే ॥ తతశ్చేతి ॥ సలిలస్య తమోగతోదకస్యాధః ॥ ౧ ॥ రౌరవ ఇతి ॥ రౌరవసూకరౌ రురువరాహకృతపీడాత్మకౌ - నిఖాతవద్యత్ర రుధ్యతే స రోధః - తాలప్రమాణోత్పతనం తత్పర్ణకాండేన ఛేదనం చ యత్ర స తాళః - కరపత్రాదినా తీక్ష్ణశస్త్రేణ యత్ర చ్ఛేదనం స విశసనః ॥ శ్లో ॥ ముక్తస్తతోఽన్యవహ్నిస్థశ్శ్వేతే సంప్రాప్య నిర్వృతిమిత్యుక్తో మహాజ్వాలః - తైలకుంభేషు పాకో యత్ర స తప్తకుంభః - భిత్త్వాపి భిత్త్వా తప్తక్షారప్రక్షేపణం లవణః - లోహితస్య రుధిరస్య శోషణం యత్ర స విలోహితః ॥ ౨ ॥ రుధిరాంభ ఇతి ॥ తప్తరుధిరమయోదకో దేశో రుధిరాంభః - రుధిరమయీ దుస్తరా నదీ వైతరణీ - యత్ర కృమిషు శయ్యతే స కృమిశః - యత్ర కృమయో భుజ్యంతే స కృమిభోజనః - కార్ష్ణాయసశంకుభిరంతరే యత్ర సంచార్యతే స కృష్ణః - అతిశీతాత్మా దారుణః ॥ ౩ ॥ తథేతి ॥ సందంశైః యత్ర జిహ్వోత్పాటనం స సందంశః - యథోక్తం ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాట్యంతే తథా జిహ్వాస్సందంశైర్భృశదారుణైః । ఆక్రోశకానాం దుష్టానాం సదైవాబద్ధభాషిణాం ॥ శస్త్రధారాస్తథైవైతాన్యాశాళ ప్రస్తరం నరః । వస్యతే నారకైశ్శస్త్రైర్విపులో ద్విజసత్తమ ॥ హిమఖండచయచ్ఛన్నో నిర్వాతం వస్యతే నరః । విముక్తో నారకాద్భీతాదప్రకాశం తమస్తమః । కృమికీటజలూకాదితీక్ష్ణకంఠాగ్రవిక్షతాః ॥ భ్రామ్యంతే చాంధతామిస్రే వృథా మాంసాశినోఽహి యే ॥ కాలసూత్రేణ భిద్యంతే చ క్రూరాస్తు మానవాః । పాదాంగుళీస్థితేన సదా హ్యేపాదతలమస్తకం ॥ ఏకీభూతశరీరశ్చాపి విచ్ఛో అచిరేణ చేతి ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ కూటసాక్షీతి ॥ సాక్ష్యం జానన్నప్యవదన్నన్యథా వా వదన్ యః స కూటసాక్షీ - తథా యో వర్ణాధికృతస్సన్ అసమ్యక్ అన్యథార్థం వదతి - సాక్షివాదాదన్యత్ నవర్ణాదివ్యతిరిక్తమనృతం ॥ ౭ ॥ భ్రూణహేతి ॥ భ్రూణో గర్భః - సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ వా - యథాహ బోధాయనః - ఉపనీతమాత్రో వ్రతచారీ - వేదానాం కించిదధీత్య బ్రాహ్మణః - ఏకాం శాఖామధీత్య శ్రోత్రియః - అంగాధ్యాయ్యనూచానః - కల్పాధ్యాయీ ఋషికల్పః - సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ భ్రూణః - చతుర్వేద ఋషిః - అత ఊర్ధ్వం దేవ ఇతి ॥ ౮ ॥ సురాప ఇతి ॥ సువర్ణస్య ప్రసంబంధినో హేమమాత్రస్య షోడశమాషమానస్య వా హర్తా - సంసర్గం అబ్దం సహశయ్యాసనాదినా - సకృద్యాజనాదినా వా ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్సద్యః పతతి తత్సమ ఇతి స్మృతేః ॥ ౯ ॥

శ్రీపరాశరః ॥ తతశ్చ నరకా విప్ర భువోఽధస్సలిలస్య చ । పాపినో యేషు పచ్యంతే తాన్ శృణుష్వ మహామునే ॥ ౧ ॥ రౌరవస్సూకరో రోధస్తాలో విశసనస్తథా । మహాజ్వాలస్తప్తకుంభో లవణోఽథ విలోహితః ॥ ౨ ॥ రుధిరాంభో వైతరణిః కృమిశః కృమిభోజనః । అసిపత్రవనం కృష్ణో లాలాభక్షశ్చ దారుణః ॥ ౩ ॥ తథా పూయవహః పాపో వహ్నిజ్వాలో హ్యధశ్శిరాః । సందంశః కృష్ణసూత్రశ్చ తమశ్చావీచిరేవ చ ॥ ౪ ॥ శ్వభోజనశ్చాప్రతిష్ఠో హ్యావీచిశ్చ తథాపరః । ఇత్యేవమాదయశ్చాన్యే నరకా భృశదారుణాః ॥ ౫ ॥ యమస్య విషయే ఘోరాశ్శస్త్రాగ్నిభయదాయినః । పతంతి యేషు పురుషాః పాపకర్మరతాస్తు యే ॥ ౬ ॥ కూటసాక్షీ తథాసమ్యక్పక్షపాతేన యో వదేత్ । యశ్చాన్యదనృతం వక్తి స నరో యాతి రౌరవమ్ ॥ ౭ ॥ భ్రూణహా పురహంతా చ గోఘ్నశ్చ మునిసత్తమ । యాంతి తే నరకం రోధం యశ్చోచ్ఛ్వాసనిరోధకః ॥ ౮ ॥ సురాపో బ్రహ్మహా హర్తా సువర్ణస్య చ సూకరమ్ । ప్రయాంతి నరకం యశ్చ తైస్సంసర్గముపైతి వై ॥ ౯ ॥

భారతే కృతపుణ్యానాముక్తా భోగప్రదా భువః । తత్రైవ కృతపాపానాం యాతనాభూరథోచ్యతే ॥ శ్రీధరీయోఽయం శ్లోకః ॥ తతశ్చేతి ॥ సలిలస్య చేతి తమోగతోదకస్య చాధః - బ్రహ్మాండగర్భోదకాదూర్ధ్వమేవ - దిశి దక్షిణస్యామధస్తాద్భూమేరుపరిష్టాచ్చాండజలాశయస్యేతి శుకోక్తేః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ కూటసాక్షీతి ॥ జానన్నప్యన్యథా వదన్ కూటసాక్షీ - యశ్చ ధర్మాధికృతస్సన్ అసమ్యక్ అన్యాయం వదేత్ - యశ్చాన్యదనృతం వక్తి ॥ ౭ ॥ భ్రూణహేతి ॥ భ్రూణహా గర్భహంతా - పురహంతా పురవిలుంపకః ॥ ౮ ॥ సురాప ఇతి ॥ తైస్సంసర్గమితి ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేణ సంసర్గం పతితేన సమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్సద్యః పతతి తత్సమ ఇతి స్మృతి ప్రసిద్ధం సంసర్గం ॥ ౯ ॥

రాజన్యేతి॥ రాజన్యవైశ్యయాగస్థౌ - సవనగతౌ హి క్షత్రియవైశ్యావిత్యాదిస్మృతేః - రాజభటానయుక్తస్థాన్॥ ౧౦॥ సాధ్వీవిక్రయకృదితి॥ సాధ్వీ భార్యా - బంధపాలః కారాగృహాధికారీ - కేసరీ అశ్వః॥ శ్లో॥ తప్తలోహే హ్యశ్వవిక్రేతా బంధనరక్షితా। భార్యావిక్రయకర్తా చ యశ్చ భక్తం పరిత్యజేదితి వాయుః - బ్రహ్మహా ముచ్యతే యేన తేన హాయువిక్రయాత్ స్మృతేః - భక్తం శరణాగతం॥ ౧౧ ॥ స్నుషామితి॥ అవమంతా అలీకనిర్భర్త్సకర్తా - ఆక్రోష్టా గురూణాం విప్రాణాం చాధిక్షేప్తా - శప్తా వా॥ ౧౨॥ వేదేతి॥ వేదదూషయితా నిందకో విస్మర్తా చ - అగమ్యా మాతులాన్యంత్యజాత్యాద్యాః॥ ౧౩॥ చోరేతి॥ సదాచారాదిసిద్ధసమయధర్మమర్యాదాః॥ ౧౪ ॥ దేవద్విజేతి॥ దురిష్టం విగర్హితో యాగః - అభిచారో వా॥ ౧౫॥ పితృదేవాతిథీనితి॥ పిత్రాదీన్వర్జయిత్వా ఆదావశనం పర్యశనం॥ ౧౬॥ కరోతీతి॥ కర్ణినః శరవిశేషాః॥ ౧౭ ॥ అసత్ప్రతిగృహీతేతి॥ అసత్ప్రతిగ్రహో జనమేవాది - అసచ్ఛాస్త్రాణి ... - అయాజ్యాః శూద్రాద్యాః పతితవ్రాత్యా వా॥ శ్లో॥ అవిదిత్వైవ యశ్శాస్త్రం దైవజ్ఞత్వం ప్రపద్యతే। స పంక్తిదూషకః పాపో జ్ఞేయో నక్షత్రసూచకః॥ నక్షత్రజీవీ వా॥ ౧౮॥ వేగీతి॥ వేగీ సాహసకః మిష్టాన్నభుక్ ... పంక్త్యాం ... భుక్॥ ౧౯ ॥ లాక్షేతి॥ లాక్షా జతు - రసాః క్షీరమధ్వాద్యాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ రంగోపజీవీతి॥ రంగోపజీవీ నటమల్లాదివృత్తిః - కైవర్తో ధీవరవృత్తిః - జీవతి భర్తరి జారజః కుండః - తదన్నభోజీ కుండాశీ - అశ్రోత్రియశ్రాద్ధభోజీ వా గరదః విషదః - సూచీ రాజగామీ పైశునః॥ శ్లో॥ మహిషీత్యుచ్యతే భార్యా భగేనోపార్జితం ధనం। ఉపజీవతి యస్తస్యాస్స వై మాహిషికస్స్మృత ఇతి॥ లులాయాజీవో వా - లోభాదినా అపర్వసు పర్వక్రియాకర్తా పర్వకారీ - పర్వసు తైలస్త్రీమాంసాదిభోగకా

రాజన్యవైశ్యహంతా యస్తథైవ గురుతల్పగః। తప్తకుంభే స్వసాగామీ హంతి రాజభటాంశ్చ యః॥ ౧౦॥ సాధ్వీవిక్రయకృద్బంధపాలః కేసరివిక్రయీ। తప్తలోహే పతంత్యేతే యశ్చ భక్తం పరిత్యజేత్॥ ౧౧॥ స్నుషాం సుతాం చాపి గత్వా మహాజ్వాలే నిపాత్యతే। అవమంతా గురూణాం యో యశ్చాక్రోష్టా నరాధమః॥ ౧౨॥ వేదదూషయితా యశ్చ వేదవిక్రయికశ్చ యః। అగమ్యాగామీ యశ్చ స్యాత్తే యాంతి లవణం ద్విజ॥ ౧౩॥ చోరో విలోహే పతతి మర్యాదాదూషకస్తథా॥ ౧౪॥ దేవద్విజపితృద్వేష్టా రత్నదూషయితా చ యః। స యాతి కృమిభక్షే వై కృమీశే చ దురిష్టకృత్॥ ౧౫ ॥ పితృదేవాతిథీంస్త్యక్త్వా పర్యశ్నాతి నరాధమః। లాలాభక్షే స యాత్యుగ్రే శరకర్తా చ వేధకే॥ ౧౬ ॥ కరోతి కర్ణినో యశ్చ యశ్చ ఖడ్గాదికం నరః। ప్రయాంత్యేతే విశసనే నరకే భృశదారుణే॥ ౧౭ ॥ అసత్ప్రతిగృహీతా తు నరకే యాత్యధోముఖే। అయాజ్యయాజకశ్చైవ తథా నక్షత్రసూచకః॥ ౧౮ ॥ వేగీ పూయవహే చైకో యాతి మిష్టాన్నభుఙ్నరః॥ ౧౯ ॥ లాక్షామాంసరసానాం చ తిలానాం లవణస్య చ। విక్రేతా బ్రాహ్మణో యాతి తమేవ నరకం ద్విజ॥ ౨౦ ॥ మార్జారకుక్కుటచ్ఛాగశ్వవరాహవిహంగమాన్। పాలయన్నరకం యాతి తమేవ ద్విజసత్తమ॥ ౨౧॥ (అపూపవిక్రయీ ... పుస్తకవిక్రయీ।) రంగోపజీవీ కైవర్తః కుండాశీ గ

రాజన్యేతి॥ రాజభటాన్ రాజ్ఞాం భటాన్ దూతాన్॥ ౧౦॥ సాధ్వీతి॥ సాధ్వీ భార్యా తస్యాః విక్రయకృత్ విక్రయకర్తా - బంధపాలః కారాగృహరక్షకః - కేసరివిక్రయీ అశ్వవిక్రేతా - భక్తం దాసం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దేవద్విజేతి॥ దురిష్టకృత్ అభిచారకర్తా॥ ౧౫॥ పితృదేవాతిథీనితి॥ పర్యశ్నాతి పరిత్యజ్యాదౌ భుంక్తే॥ ౧౬ ॥ కరోతీతి॥ కర్ణినో బాణవిశేషాన్॥ ౧౭॥ అసత్ప్రతిగృహీతేతి॥ నక్షత్రసూచకః నక్షత్రజీవీ॥ ౧౮॥ వేగీతి॥ పుత్రాదీన్ వంచయిత్వా ఏక ఏవ మిష్టాన్నభుక్ - వేగీ సాహసకారీ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ మార్జారేతి॥ తమేవ పూయవహమేవ॥ ౨౧॥ రంగోపజీవీతి॥ రంగోపజీవీ నటమల్లాదివృత్తిః - కైవర్తో ధీవరవృత్తిః - పత్యౌ జీవతి జారాజ్జాతః కుండః తదన్నభోజీ కుండాశీ - సూచీ పిశునః - మాహిషకో మహిషోపజీవీ - యద్వా - శ్లో॥ మహిషీత్యుచ్యతే భార్యా భగేనోపార్జితం ధనం। ఉపజీవతి యస్తస్యాస్స వై మాహిషికస్స్మృత ఇతి స్మృతిప్రోక్తః - పర్వకారీ ధనాదిలోభేన అపర్వస్వమా

కిమా॥ ౨౨॥ అగారదాహీతి॥ శాకునిః పక్ష్యాదిజీవః. నిమిత్తశకునాజీవో వా॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ధనేతి॥ మర్యాదాభేదినః గ్రామాదిసీమోల్లంఘినః - కుహకం శాఠ్యం- ఇంద్రజాలాది వా ॥ ౨౫ ॥ అసిపత్రవనమితి॥ ఔరభ్రకః మేషాజీవీ॥ ౨౬॥ యాంతీతి॥ అపాకో బాహ్యవ్యాపృత్పిండేష్టకాదిగర్భ ఇంధనచయః॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ దివేతి॥ స్కందంతి శుక్లమవకిరంతి- చశబ్దాత్పుత్రైరధ్యాపితాశ్చ పాత్యంతే- క్రమేణేతి శేషః - పాతకినస్తత్తదుక్తం నరకం పూర్వం భుక్త్వా తచ్ఛేషేణ సర్వనరకాణి పర్యాయేణ భుంజత ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ నారకిణాం సుఖినో దేవాన్ దృష్ట్వా క్లేశోऽధికస్స్యాదిత్యాహ ॥ అధశ్శిరోభిరితి॥ దేవాశ్చేతి॥ ౩౩॥ నారకాన్ పశ్యతాం దేవానామపి పుణ్యక్షయే పాపాన్నరకే పతిష్యామ ఇతి నిత్యం సాశంకత్వాన్న స్వర్గే నాతిసుఖం స్యాత్ - స్వర్గేऽపి పాపగర్భస్యేతి హి వక్ష్యతి - ఏవం పాపినోऽనుభూతనానావిధనరకాస్తచ్ఛేషేణ తామసాదిగుణసంకరతారతమ్యేనానవధాభిన్నాని స్థావరాదిజన్మాని యావన్మోక్షం క్రమేణారోహంతీత్యాహ - స్థావరా ఇత్యాది శ్లోకద్వయేన॥ స్థావరా ఇతి॥ అబ్జాః యాదాంసి - ధార్మికాః మనుష్యా

రదస్తథా। సూచీమాహిషికశ్చైవ పర్వకారీ చ యో ద్విజ ॥ ౨౨ ॥ అగారదాహీ మిత్రఘ్నః శాకునిర్గ్రామయాజకః। రుధిరాంధే పతంత్యేతే సోమం విక్రీయిణశ్చ యే ॥ ౨౩ ॥ మఖహా గ్రామహంతా చ యాతి వైతరణీం నరః॥ ౨౪ ॥ ధనయౌవనమత్తాశ్చ మర్యాదాభేదినో హి యే। తే కృచ్ఛ్రం యాంత్యశౌచాశ్చ కుహకాజీవినశ్చ యే॥ ౨౫॥ అసిపత్రవనం యాతి వనచ్ఛేదీ వృథైవ యః। ఔరభ్రికో మృగవ్యాధా వహ్నిజ్వాలే పతంతి వై॥ ౨౬॥ యాంత్యేతే ద్విజ తత్రైవ యశ్చాపాకేషు వహ్నిదః॥ ౨౭॥ వ్రతేషు లోపకో యశ్చ స్వాశ్రమాద్విచ్యుతశ్చ యః। సందంశయాతనామధ్యే పతతస్తావుభావపి ॥ ౨౮ ॥ దివాస్వప్నే తు స్కందంతి యే నరా బ్రహ్మచారిణః। పుత్రైరధ్యాపితా యే చ తే పతంతి శ్వభోజనే ॥ ౨౯॥ ఏతే చాన్యే చ నరకాశ్శతశోऽథ సహస్రశః। యేషు దుష్కృతకర్మాణః పచ్యంతే యాతనాగతాః॥ ౩౦ ॥ తథైవ పాపాన్యేతాని తథాన్యాని సహస్రశః। భుజ్యంతే యాని పురుషైర్నరకాంతరగోచరైః॥ ౩౧॥ వర్ణాశ్రమవిరుద్ధం చ కర్మ కుర్వంతి యే నరాః। కర్మణా మనసా వాచా నిరయేషు పతంతి తే॥ ౩౨॥ అధశ్శిరోభిర్దృశ్యంతే నారకైర్దివి దేవతాః। దేవాశ్చాధోముఖాన్ సర్వానధః పశ్యంతి నారకాన్ ॥ ౩౩ ॥ స్థావరాః కృమయోऽబ్జాశ్చ పక్షిణః పశవో నరాః। ధార్మికాస్త్రిదశాస్తద్వన్మోక్షిణశ్చ యథాక్ర

వాస్యాదిక్రియాప్రవర్తకః- పర్వగామీతి పాఠే పర్వసు స్త్రీగామీ॥ ౨౨॥ అగారదాహీతి॥ శాకునిః పక్షిజీవీ - శుభాశుభనిమిత్తశకునోపజీవీ వా - గ్రామయాజకః గ్రామార్థం యష్టా అంగారదాహీతి చ పాఠః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ధనేతి॥ మర్యాదాభేదినః- క్షేత్రాదిసీమాతిక్రమకారిణః - కుహకం పరవంచనం - ఇంద్రజాలాదికం వా - ఆజీవో వృత్తిర్యేషాం తే॥ ౨౫॥ అసిపత్రవనమితి॥ యజ్ఞార్థం సమిత్పత్రాదికార్యం వినా వృథైవ వనచ్ఛేదీ అసిపత్రవనమేతి- ఔరభ్రికో మేషోపజీవీ - మృగవ్యాధాశ్చ॥ ౨౬॥ యాంతీతి॥ మృగవ్యాధాశ్చ అపాకేషు వహ్నిదశ్చ వహ్నిజ్వాలే పతంతి- అపాకదాహో మృద్భాండేష్టకాదౌ- ఏతే పూర్వోక్తా వక్ష్యమాణాః పాపినస్తత్తత్సాధారణనరకభోగానంతరం వహ్నిజ్వాలనరకం యాంతీత్యర్థః - శివధర్మోత్తరాదిషు పాపాధిక్యాత్పాపినాం క్రమేణానేకనరకపాతోక్తేః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ దివేతి॥ స్కందంతి రేతోऽవకిరంతి ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ వర్ణాశ్రమేతి॥ వర్ణాశ్రమవిరుద్ధం నృత్తగీతాదివ్యసనరూపం కర్మ - నిరయేషు తత్తన్నరకేషు॥ ౩౨॥ నరకస్థానాం దుఃఖాతిశయం దర్శయితుం స్వర్గస్థదేవదర్శనం దేవానాం వైరాగ్యార్థం నారకదర్శనం చాహ॥ అధశ్శిరోభిరితి॥ ౩౩॥ పాపినాం నరకభోగానంతరం స్థావరాద్యుత్తరోత్తరముత్కృష్టాసు నానావిధయోనిషు జన్మక్రమమాహ॥ స్థావరా ఇతి॥ అబ్జా మత్స్యాదయః

స్త్వేవ కేచిత్ - మోక్షిణో బ్రహ్మలోకస్థాః ॥ ౩౪ ॥ సహస్రేతి ॥ సహస్రభాగప్రథమాః - ప్రాథమ్యముత్తరోత్తరాపేక్షయా సహస్రతమభాగభూతాస్సహస్రభాగాః - తఏవ ప్రథమాః ఉత్తరోత్తరాపేక్షయా - ద్వితీయాస్త్వనుక్రమత్వం - పూర్వే పూర్వే సర్వే ఏతే స్థావరాద్యాస్సహస్రతమభాగాస్సంతః ఉత్తరోత్తరం ద్వితీయానుక్రమాస్స్యుః స్థావరాదిపూర్వపూర్వ జాతీయాద్ద్వితీయముత్తరోత్తరం జన్మాతిక్రామంతి - ఏతముక్తం భవతి - పూర్వపూర్వస్యస్థితేషు జంతుషు కతిచిదేవ ఉత్తరోత్తరం జన్మ విందంతీతి - తథాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ యస్సహస్రతమో భాగః స్థావరాణాం భవేదిహ । పార్థివాః కృమయస్తావత్సంస్వేదాస్సంభవంతి తే ॥ సంస్వేదజానాం భాగేన సాహస్రేణేహ సంమితాః । ఓదకా జంతవ ఇత్యుపక్రమ్య - యస్సహస్రతమో భాగో భవేత్పక్షిపదామిహ । ధార్మికాస్తైర్భవిష్ణ యాః పునర్భాగేన ధార్మికాః ॥ సాహస్రేణైవ భాగేన ధార్మికేభ్యో దివంగతాః । యస్సహస్రతమో భాగో ధార్మికాణాం భవేదివి ॥ సమ్మితాస్తేన భాగేన మోక్షిణస్తావదేవహి । ఏవం సుమహద్దుర్లభాన్మోక్షధార్మికాస్స్వర్గవాసిన ఇతి ॥ అయం చ క్రమః ప్రాయికః ॥ శ్లో ॥ తిర్యగ్యోనిగతః కశ్చిన్మనుష్యత్వే నారకీ పరః । అనుగ్రహప్రకారస్య క్రమో యత్న వివక్షిత ఇతి వాయూక్తేః ॥ శ్లో ॥ వృక్షత్వమేణాపి మానుష్యం ప్రాప్యతే పుణ్యగౌరవాత్ । విచిత్రా గతయః పుంసాం కర్మణాం గురులాఘవైరిత్యాదివిష్ణుపురాణోక్తేశ్చ । ఇదం చ స్థావరాదిశ్లోకద్వయం మోక్షదౌర్లభ్యప్రతిపాదనపరం - న తు జీవైయత్తాక్రమపరం - స్వర్గనరకాదిస్థానాం జీవానామానంత్యాత్ - యావన్ముక్తిసమాశ్రయా ఇతి - ముక్తాస్తు ద్వితీయానుక్రమా న భవంతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ కృతాదికాలతద్ధర్మాధిక్యేపి స్వర్గిణవన్నారకిణోప్యనంతా ఇత్యాహ ॥ యావంత ఇతి ॥ ౩౬ ॥ పాపానాం మధ్యే యస్య యద్యథా ప్రాయశ్చిత్తం శ్రుత్యుక్తం - తస్య తత్తథానుస్మృత్య

వమ్ ॥ ౩౪ ॥ సహస్రభాగప్రథమా ద్వితీయానుక్రమాస్తథా । సర్వే హ్యేతే మహాభాగ యావన్ముక్తి
సమాశ్రయాః ॥ ౩౫ ॥ యావంతో జంతవస్స్వర్గే తావంతో నరకౌకసః । పాపకృద్యాతి నరకం ప్రాయ
శ్చిత్తపరాఙ్ముఖః ॥ ౩౬ ॥ పాపానామనురూపాణి ప్రాయశ్చిత్తాని యద్యథా । తథా తథైవ సంస్మృ

ఏతేష్వేవ పుణ్యవిశేషేణ కేచిన్మోక్షిణశ్చ ముముక్షవో యథాక్రమం భవంతీతి శేషః ॥ ౩౪ ॥ తేషాం చ పూర్వపూర్వ బాహుల్యముత్తరోత్తరమల్పత్వం చాహ ॥ సహస్రేతి ॥ ద్వితీయానుక్రమాః ద్వితీయోऽనుక్రమః ఉద్దేశో యేషాం ద్వితీయస్థానేషు క్రాంతా యే కృమయః తే సహస్రభాగప్రథమాః సహస్రాణాం భాగాః ప్రథమాః ప్రథమం నిర్దిష్టాః యేషాం తే - కృమిభ్యః సహస్రగుణాధికాః స్థావరాః తత్సహస్రతమభాగాః కృమయ ఇత్యర్థః - ద్వితీయానుక్రమాదితి పంచమ్యంతపాఠేపి ద్వితీయస్థానేనుక్రాంతాత్ కృమివర్గాత్సహస్రగుణాః స్థావరా ఇత్యేవార్థః - తథా సర్వే హ్యేత ఇతి యథా స్థావరస్థానాంతస్తే దృష్టవ్యాస్సహస్రగుణాధికాః - ఏవం పశ్వాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం - మోక్షం సన్యాసాశ్రయంత ఇతి మోక్షసమాశ్రయా ముముక్షవో జ్ఞాననిష్ఠాః - తత్పర్యంతమేవం పూర్వపూర్వాపేక్షయా ఉత్తరోత్తరస్యాల్పత్వేన జన్మక్రమః - తతః పరం ముక్తిః - ఏతచ్చ సంసారే భ్రాంతజీవబాహుల్యకథనం మోక్షస్య దుర్లభత్వసూచనార్థం అయం చ నవధా నిర్దిష్టో జన్మక్రమః ప్రాయిక ఏవ - తదుక్తమాదిత్యపురాణే ॥ శ్లో ॥ వృక్షత్వమేణాపి మానుష్యం ప్రాప్యతే పుణ్యగౌరవాత్ । విచిత్రా గతయః పుంసాం కర్మణాం గురులాఘవైరితి ॥ ౩౫ ॥ తదేవం నారకాస్స్వర్గస్థా నానంతరం స్థావరాదిక్రమేణ పాపక్షయాత్పుణ్యవశాచ్చ కదాచిత్ త్రిదశా భవంతీత్యుక్తం - ఇదానీం త్రిదశా అపి క్షీణపుణ్యాః క్షయాత్ పశవశ్చ కదాచిన్నారకా భవంతీతి వైరాగ్యార్థమాహ ॥ యావంత ఇతి ॥ నరకౌకసోऽపి తావంత ఇతి శేషః - ఇదానీం పాపినోపి నరకపరిహారోపాయమాహ - పాపకృదితి - ప్రాయశ్చిత్తం యో న కరోతి - స పాపకృన్నరకం యాతి - న తు ప్రాయశ్చిత్తీ ॥ ౩౬ ॥ తచ్చ ప్రాయశ్చిత్తం కర్మభక్తిజ్ఞానరూపేణ త్రివిధం - తత్ర పాపకారణస్యైకైకస్య ప్రాయశ్చిత్తమాహ ॥ పాపానామితి ॥ యత్పాపం మహదల్పం వా యథా జ్ఞాత్వా వా పాపమజ్ఞాత్వా వా పాపం కృతం - తథా తదేవ తదనురూపాణి ప్రాయశ్చిత్తాని వేదార్థం సంస్మృత్య ప్రో

ప్రాయశ్చిత్తాన్యశ్రౌతానీత్యాహ॥ పాపానామితి ॥ ౩౭ ॥ పాపఇతి॥ గురూణి ప్రాయశ్చిత్తాని సాక్షాత్కర్తారః ప్రా ణాంతికాని - గురుణి పాపే - స్వల్పాన్యల్పే చ తద్విదః - స్వల్పాని రహస్య ప్రాయశ్చిత్తాదీని - అల్పే సకృదజ్ఞా నకృతాప్రకాశాసు తి (ప్రా)దికే - తత్ర హ్యజ్ఞానకృతే బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకే ద్వాదశవార్షికం - జ్ఞాన కృతే తద్ద్విగుణం - అభ్యాసే తద్ద్విగుణం - అత్యంతాభ్యాసే తద్ద్విగుణమితి - సాక్షాత్కర్తారః - అను గ్రాహకస్యైవ తత్ప్రవదనం - ప్రయోజకస్యార్ధం - అనుమంతుః పాదః పాదః - స్తోత్రస్నాహకాదీనాంచ తతోఽపరమిత్యాదిక్రమః - త త్ర చ మహాపాతకానామజ్ఞానకృతానాం ద్వాదశవార్షికం కర్తుః శోధకం సంవ్యవహార్యత్వకరంచ - మత్యాకృతా నాం తు సకృత్యుక్తం ప్రాణాంతికం వ్యవహార్యత్వకరం నరకహరంచ - ద్వాదశవార్షికం తు ద్విగుణమపి కామకృతా నాం పాతకానాం కర్తుః వ్యవహార్యత్వకరం - న తు నరకహరం - ఏవమాదిపాపస్య ప్రాయశ్చిత్తస్య చ గురులఘుత్వా త్తారతమ్యవిత్ తద్విదః ॥ ౩౮ ॥ అక్షరమాత్రాదిభిరుక్తానాం ప్రాయశ్చిత్తానాం తత్తత్పాపమాత్రనివర్తకత్వాత్ - యస్య కృత్స్నపాపం తు గ్రామ్యత్ - కుర్యాద్దైన సతోఽసకమితి (శ్రో) త్య క్తాయాః పునస్తత్పాప ప్రవృత్తేరనివారకత్వాచ్చ - తా న్యపేక్ష్య - సర్వేషామంహసాం నిహీయమానస్థిరయసాంచ దేశకాలాద్య విశేషేణాత్యంతోచ్ఛేదకత్వాత్ సకలఏవ పు నః పాపప్రవృత్తినివారకత్వాత్ మోక్షాదిఫలప్రదత్వాచ్చ - తేభ్యోఽశేషేభ్యో మిలితేభ్యః పరం ప్రశస్తం ప్రాయ శ్చిత్తవిశేషం సర్వోపనిషత్సు(స్మృ)తిస్మృతిపురాణసమ్మతమాహ ॥ ప్రాయశ్చిత్తానీతి॥ తపః ఉపవాసాది - కర్మ యజ్ఞ దానాది అనుస్మరణం - అనునిర్దిష్టోనార్థే - స్వస్య శేషత్వానుసంధానపూర్వకం స్మరణం - యథోక్తం॥ శ్లో॥ ఆత్మదా స్యంహరేశ్శాస్వత్యం స్వభావంచ సదా స్మరేదితి - పరం ॥ శ్లో॥ క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతా - ఇత్యాది కాలమాగ్నేయం (స్తో)తం ప్రమాయమితెత్యాదేః - ఇదమనుస్మరణం కీర్తనస్యాప్యుపలక్షణం - అనంతరం - శ్లోకే తా సు బీజే వేత కీర్తనస్య ప్రశంసనాత్ ॥ ౩౯ ॥ నను భగవతః స్మరణకీర్తనయోః॥ శ్లో॥ పాపక్షయశ్చ భవతిస్మ ర హరిం శమిత్యాదిషు వచనేష్వప్రవృత్తయోః పాపక్షయహేతుత్వం గమ్యతే - అవశేనాపియన్నామ్ని - సకృదుచ్చరి తోఽపీత్యాదిషు స్మరణకీర్తనయోః సకృత్కృతయోరేవ - తత్ర కథమవిరోధ ఇత్యాశంక్యాహ॥ కృతేపాపఇతి॥ ఏకం సకృత్కృతం - కృతానాం సర్వాంహసాం - సకృత్కృతం స్మరణాది - కరిష్యమాణానాం తావదావర్త్యమానం పూ ర్వాంహసాం సంస్కారనాశద్వారేణ పునరుత్పత్తి ప్రతిబంధితయా ప్రాయశ్చిత్తమిత్య విరోధః - న చాత్ర నను త ప్తానామావృత్తిరనుతప్తానాం తు సకృదిత్య విరోధోఽవక్తవ్యః - అనుత ప్తస్యైవ సర్వత్ర ప్రాయశ్చిత్తాధికారాత్ - న చేదం స్మరణమనుతాపాదిసహకారాత్పాపస్య నివర్తకం - కింతు వస్తుసామర్థ్యాత్ - తిమిరస్యేవ తరణిః - తస్మాన్న త్రా నుతాపస్యాపాదనతః - నాధికారివిశేషణతా ॥ ౪౦ ॥ కించాత్ర కాలాద్యపి నాపేక్ష్యమిత్యాహ॥ ప్రాతరితి॥ సద్య ఇతి

త్య(ప్రో)క్తాని పరమర్షిభిః॥ ౩౭ ॥ పాపే గురూణి గురుణి స్వల్పాన్యల్పే చ తద్విదః। ప్రాయశ్చిత్తాని మై
త్రేయ జగుస్స్వాయంభువాదయః॥ ౩౮॥ ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపఃకర్మాత్మకాని వై। యాని తే
షామశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరమ్॥ ౩౯॥ కృతే పాపేఽనుతాపో వై యస్య పుంసః ప్రజాయతే। ప్రా
యశ్చిత్తం తు తస్యైకం హరిసంస్మరణం పరమ్॥ ౪౦॥ ప్రాతర్నిశి తథా సంధ్యామధ్యాహ్నాదిషు సంస్మ

త్తాని॥ ౩౭॥ అనురూపత్వమాహ॥ పాప ఇతి॥ ౩౮॥ కర్మాణామన్యైః ప్రాయశ్చిత్తైర్నిశ్శేషం సర్వపాపక్షయాభా వాత్ దుష్కరత్వాచ్చ సర్వోత్కృష్టం సుకరం చ (శ్రీ)కృష్ణభక్తిరూపం సర్వప్రాయశ్చిత్తమాహ ॥ ప్రాయశ్చిత్తా నీతి॥ తపాంసి కృచ్ఛ్రాదీని కర్మాణి చ దానహవనజపాదీని తదాత్మకాని యాని ప్రాయశ్చిత్తాని - తేభ్యస్సర్వేభ్యః కృష్ణస్యానుస్మరణం పరం శ్రేష్ఠం॥ ౩౯॥ శ్రేష్ఠత్వమేవాహ ॥ కృతఇతి॥ పాపే కృతే యస్య పుంసోఽనుతాపః ప్రకర్షే ణ జాయతే - తస్యైవ మన్వాద్యుక్తానాం తపోదానాదీనామపేక్ష్య ఏకం కించిత్పాపానురూపం ప్రాయశ్చిత్తం - అన నుతప్తస్య తేష్వనధికారాత్ - హరిసంస్మరణం తు పరం॥ ౪౦ ॥ అనుతాపమనపేక్ష్యాపి నిశ్శేషపాపక్షయహేతు త్వాత్ - అవశేనాపియన్నామ్ని కీర్తిత ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - దేశకాలాదికమనపేక్ష్య సద్యః పాపక్షయహేతు

వచనాత్సకృదేవేతిగమ్యతే - అతస్సద్యఇత్యనేనవిరోధాత్ప్రతరాదిషునావృత్తిరితిమంతవ్యం- నరఇతిచజాత్యాద్యనాదరోక్తేః దేశకర్తౄణాశౌచాద్య నపేక్షాచలక్ష్యా ॥ శ్లో ॥ చక్రాయుధస్యనామానిసదాసర్వత్రకీర్తయే నాశౌచంకీర్తనేతస్యేత్యాదివచనాత్ ॥ ౪౧ ॥ నకేవలమిదంపాపస్యైవనాశకంకింతుసంసారస్యాపీత్యాహ ॥ సంస్మరణాదితి ॥ తస్యముక్తిసాధనభూతభగవత్స్మరణవతః ॥ ౪౨ ॥ నిత్యకర్మాణ్యపిభగవచ్చింతాయుక్తానిముక్తిప్రదానీత్యాహ ॥ వాసుదేవఇతి ॥ యథాప్రణయనంనిత్య యాగాంగమపిగోదోహనపాత్రేణక్రియమాణంపశుఫలప్రదం - నిత్యమపిజపాదికర్మభగవచ్చిత్తేనక్రియమాణంముక్త్యైభవతీతియుక్తం ॥ ౪౩ ॥ ఏవంముక్తిబీజభగవన్నామకీర్తనవతాందేవేంద్రత్వాదిపదంవిఘ్నఇత్యాహ ॥ క్వనాకపృష్ఠేతి ॥ శాశ్వతఫలప్రదస్యహరికీర్తనస్యస్వర్గాదిపదంనశ్వరదమనురూపమిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ యస్మాదేవంసకృత్కీర్తనాది- కృతస్యపాపస్యక్షపణం - తస్మాదావృత్తికీర్తనస్యసంస్కారఃపాపహేతుమస్సంస్కారనాశక ఇత్యాహ ॥ తస్మాదితి ॥ ఇదంసంకీర్తనంశ్రవణస్యాప్యుపలక్షణంస్మృతిచ - హంతికలుషంశ్రోత్రంసయాతోహరిరితి - ఏవంశ్రవణాదేస్సకృత్కృత్యే తేప్రయోజనాభావాత్పునః ప్రవృత్త్యభావాచ్చ - ప్రాక్కృతపాపక్షయార్థంనావృత్తికల్పనాన్యాయ్యా - అనాదిష్వపి కాలాన్తరస్థమో

ర్ణ । నారాయణమవాప్నోతిసద్యఃపాపక్షయంనరః ॥ ౪౧ ॥ విష్ణుసంస్మరణాత్క్షీణసమస్తక్లేశసంచయః । ముక్తింప్రయాతిస్వర్గాప్తిస్తస్యవిఘ్నోనుమీయతే ॥ ౪౨ ॥ వాసుదేవేమనోయస్యజపహోమార్చనాదిషు । తస్యాంతరాయోమైత్రేయదేవేంద్రత్వాదికంఫలమ్ ॥ ౪౩ ॥ క్వనాకపృష్ఠగమనంపునరావృత్తిలక్షణమ్ । క్వజపోవాసుదేవేతిముక్తిబీజమనుత్తమమ్ ॥ ౪౪ ॥ తస్మాదహర్నిశంవిష్ణుంసం

త్వాచ్చ - హరిసంస్మరణంశ్రేష్ఠమిత్యాహ ॥ ప్రాతరితి ॥ ప్రాతర్వానిశివాసంధ్యాయాంవా మధ్యాహ్నేవా ఆదిశబ్దాద్దేశవయోవస్థాది నియమం వారయతి - నర ఇతి ఆశ్రమాదినియమంచ దేశకాలాదినియమంవినైవ యత్కించిన్నారాయణంసంస్మరన్నేవ సద్యస్తత్క్షణంపాపక్షయమవాప్నోతి - నతుసంస్మరణంకృత్వా - ఏతదుక్తం భవతి - ద్వాదశాబ్దాదికంహిదేశకాలాధికారినియమాద్యపేక్షం యథావదనుష్ఠితం - కాలాంతరేపాపక్షయహేతుః - హరిస్మరణం తునతథా - అతస్సర్వశ్రేష్ఠమితి - అయంభావః - శాస్త్రగమ్యంహిఫలం యథాశాస్త్రం దేశకాలాదినియమేన యథోక్తేనైవాధికారిణానుష్ఠితాత్సాధనాన్నిష్పద్యతే - హరిసంస్మరణఫలంతు వస్తుసామర్థ్యప్రభావాన్న దేశకాలాదినియమమపేక్షత ఇతి - తథాచవిష్ణుధర్మాదిషు వస్తుశక్తిమేవపురస్కృత్యోక్తం ॥ శ్లో ॥ చక్రాయుధస్య నామ సదాసర్వత్రకీర్తయేత్ । నాశౌచంకీర్తనేతస్య సపవిత్రకరోయత ఇతి - హరిర్హరతిపాపాని దుష్టచిత్తైరపిస్మృతః । అనిచ్ఛయాపిసంస్పృష్టో దహత్యేవహిపావక ఇతి - అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాదుత్తమశ్లోకనామయత్ । సంకీర్తనమఘంపుంసో దహేదేధోయథానల ఇత్యాది - నచైవంసతిద్వాదశాబ్దాదేరానర్థక్యం శంకనీయం - నామార్థవాదత్వశంకాయాస్తత్రైవ ప్రవృత్త్యసిద్ధేః- స్పష్టంచైతద్భాగవతార్థదీపికాయామస్మాభిః ప్రపంచితమిత్యుపరమ్యతే ॥ ౪౧ ॥ కించ హరిసంస్మరణం ద్వాదశాబ్దాదివత్ నతుపాపక్షయమాత్రకారణంకింతుముక్తేరపి హేతురిత్యాహ ॥ విష్ణుస్మరణాదితి ॥ క్షీణః సమస్తక్లేశానాంపాపమూలానాం రాగాదీనాంసంచయస్సమూహోయస్యసః - సనరోముక్తిమవాప్నోతి - స్వర్గప్రాప్తిస్తుతుచ్ఛత్వాత్తస్యవిఘ్నప్రాయేత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ కించజపహోమార్చనాది సాధ్యస్వర్గాద్యర్థమపిసంస్మరణాదికం ముక్త్యావేవపర్యవస్యతీత్యాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ తస్యమోక్షంప్రాప్స్యతః పుంసోజపహోమార్చనాదిసాధ్యం దేవేంద్రత్వాదికంఫలంఅతితుచ్ఛత్వాదంతరాయోవిఘ్నఏవ ॥ ౪౩ ॥ తదేవాహ ॥ క్వేతి ॥ నాకపృష్ఠస్యలోకస్య గమనమపిపునరావృత్తికళంకిత్వాత్ వాసుదేవేతిజపస్యకీర్తనస్యనిత్యపరమానందఫలస్యానురూపం - కింపునర్దేవేంద్రత్వాదికమిత్యర్థః - అత్రచహరిస్మరణజపయోర్గ్రహణంశ్రవణాది నవవిధభక్త్యుపలక్షణార్థం - పఠ్యతేహి - హంతికలుషంశ్రోత్రంసయాతోహరిరిత్యాది ॥ ౪౪ ॥ అతోమోక్షఫలంవిష్ణుస్మరణ

స్యైవతీవస్య ఉత్తరపాపానుదయార్థం యావద్బ్రహ్మాపరోక్ష్యమావృత్తిః కార్యా - పునస్తమోనుదయాయ యద్దీ
పస్యైవ యావదర్కోదయం - నచైవం సుకరే నామకీర్తనాదౌ సతి ముష్కరే ద్వాదశవార్షికాదౌ పురుషాణామప్ర
వృత్తేః మన్వాదివాక్యానామననుష్ఠానలక్షణో బాధ ఇతి శంకనీయం - భగవత్పరాఙ్ముఖానాం గురుషు ప్రాయశ్చిత్తేషు
సశ్రద్ధానాం ప్రవృత్తేః - కించ - ఇదం స్మరణాద్యశ్రద్ధయాకృతమపి ప్రాయశ్చిత్తం భవతి - యథాశిశుపాలాదేః ॥ శ్లో॥
హరిర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తైరపి స్మృతః ॥ ఇత్యాదివచనాత్ స్మరణాదినా పాపక్షయసత్యపి బలభద్రయుధిష్ఠిరా
ర్జునాదీనాం విదుషామపి తీర్థయాత్రాద్యనుష్ఠానమవిద్వద్భక్తాదిలోకసంగ్రహార్థం - అస్మిన్ ప్రకరణే హరిః కృష్ణ
నారాయణాద్యనేకనామ్నాం ప్రయోగాత్తేషాం పాపహరత్వమోక్షప్రదత్వప్రతిపాదనాచ్చ సర్వాణ్యపి నామాని
సర్వపురుషార్థసాధనానీతి మంతవ్యం - నను వాసుదేవ ఇత్యేకమేవ నామ - తథా చ శ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో॥ ఏకస్యైవ
సతస్తస్య బ్రహ్మణో ద్విజసత్తమ । నామ్నాం బహుత్వం లోకానాముపకారకరం స్మృతమిత్యుపక్రమ్య - వాసుదేవా
చ్యుతాదిశ్లోకేన కేషాంచిన్నామ్నాం మోక్షప్రదత్వమభిధాయ పశ్చాదన్యేషాం ధర్మకామాదిషు పృథగ్వినియోగ ఉ
క్తః ॥ శ్లో॥ యద్వాభికాంక్షతే నామ్నాం తత్సర్వార్థేషు కీర్తయేత్ । సర్వార్థసిద్ధిమాప్నోతి నామ్నామేకార్థతా
యత ఇతి సర్వేషాం నామ్నాం సర్వపురుషార్థసాధకత్వోక్తత్వాత్ ॥ ౪౪ ॥ అథ స్వర్గాదేరంతరాయత్వముపపా
దయితుం నిరుపాధికసుఖరూపభగవద్వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్య వస్తునః సుఖాత్మకత్వం దుఃఖాత్మకత్వం చ కల్పనాకృతం - న
స్వాభావికం - అతోస్థిరమనియతం చేత్యాహ ॥ మనః ప్రీతికర ఇతి ॥ సుఖదుఃఖసాధనే స్వర్గనరకౌ - తేన పుణ్యపాపయో
రేవ సుఖదుఃఖసాధనత్వాత్తయోరేవోపచారాత్స్వర్గనరకశబ్దవాచ్యే ॥ ౪౬ ॥ అనియతత్వం దర్శయతి ॥ వస్త్వేకమితి ॥
వస్తు అన్నపానాది - ఏకమేవ వస్తు అనేకపురుషాపేక్షయా దుఃఖాద్యాత్మకం భవతి - తస్మాద్వస్తు వస్త్వాత్మకం కుతః -
సుఖదుఃఖాద్యేకాంతరూపేణ వస్తునో వస్తుత్వం కుతః - ఏవమనేకపురుషాపేక్షయా దుఃఖాద్యాత్మకత్వమవ్యవస్థిత
మిత్యుక్తం ॥ ౪౭ ॥ ఏకస్మిన్నపి పురుషే న వ్యవస్థితమిత్యాహ ॥ తదేవేతి ॥ ౪౮ ॥ ఉపసంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ సుఖదుఃఖాత్మ
కత్వం సర్వస్య వస్తునః కల్పనాకృతం - న స్వరూపకృతం - అతః కల్పనావశాన్నైతదపైతీత్యర్థః - తత్తద్విషయేషు పుణ్య
పాపజన్యో మనోవృత్తివిశేషః సుఖదుఃఖే ఇత్యాహ - మనస ఇతి - యత్ర విషయజ్ఞానే పుణ్యమానుకూల్యం జనయతి తత్సు
ఖం - యత్ర పాపం ప్రాతికూల్యం జనయతి తద్దుఃఖమితి వివేకః ॥ ౪౯ ॥ మనోవృత్తిః ప్రసంగాద్విషయసంగినీ బంధాయ

స్మరన్ పురుషో మునే । న యాతి నరకం సద్యస్సంక్షీణాఖిలపాతకః ॥ ౪౫ ॥ మనః ప్రీతికరస్స్వర్గో నరక
స్తద్విపర్యయః । నరకస్వర్గసంజ్ఞే వై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ ॥ ౪౬ ॥ వస్త్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయే
ర్ష్యాగమాయ చ । కోపాయ చ యతస్తస్మాద్వస్తు వస్త్వాత్మకం కుతః ॥ ౪౭ ॥ తదేవ ప్రీతయే భూత్వా
పునర్దుఃఖాయ జాయతే । తదేవ కోపాయ యతః ప్రసాదాయ చ జాయతే ॥ ౪౮ ॥ తస్మాద్దుఃఖాత్మకం
నాస్తి న చ కించిత్సుఖాత్మకమ్ । మనసః పరిణామోయం సుఖదుఃఖాదిలక్షణమ్ ॥ ౪౯ ॥ జ్ఞానమేవ పరం బ్ర

ర్వన్నరకం న యాతీతి కిము వక్తవ్యమిత్యుపసంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ ౪౫ ॥ తదేవం హరిభక్తిరూపం సులభం సర్వేషాం
సర్వప్రాయశ్చిత్తముక్తం - ఇదానీం విదుషామేవ యోగ్యం బ్రహ్మజ్ఞానాత్మకం సర్వప్రాయశ్చిత్తమురరీకృత్య
బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య పూర్వోక్తస్య స్వర్గనరకతత్సంపాదనాదిసర్వప్రపంచస్య మిథ్యాత్వమాహ - మనః ప్రీతికరస్స్వ
ర్గ ఇత్యాదిసార్ధైః పంచభిః ॥ మనః ప్రీతికర ఇతి ॥ తద్విపర్యయః మనోదుఃఖకరః - అతః స్వప్నగతమనః ప్రీతిదుఃఖక
రవస్తువత్ స్వర్గనరకౌ మిథ్యైవేతి భావః - మిథ్యాభూతస్వర్గనరకహేతుత్వాత్ పాపపుణ్యే అపి మిథ్యైవేత్యాశ
యేనాహ - నరకేతి ॥ ౪౬ ॥ అయుక్తైష్యతమితి తత్సాధనే సాధ్యత్వమపచారాత్ పాపపుణ్యే ఏవ నరకస్వర్గసంజ్ఞే ఇ
త్యుక్తం - సుఖదుఃఖసాధనానాం స్రక్చందనవనితాదీనామవ్యవస్థితత్వమాహ ॥ వస్త్వేకమేవేతి ॥ వస్తు స్రక్చందనాది-
వస్త్వాత్మకం నియతస్వభావం కుతః - దేశకాలభోక్తృభేదేనానియతస్వభావత్వాన్న పరమార్థతస్సుఖదుఃఖసాధ
నం కించిదస్తీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ తస్మాదితి ॥ మనసః పరిణామః స్వప్నమనోరథాదివన్మనోవిలాసమాత్ర ఇత్య

భవతి - విషయనివృత్త్యా మోక్షాయేత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానం మనసః పరిణామః - తదేవ పరం బ్రహ్మ - తత్ప్రాప్తిహేతురిత్యర్థః॥ శ్లో॥ మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోరితి వక్ష్యతి - జ్ఞానాత్మకమితి మనోవృత్తిజనిత పుణ్యపాపనిమిత్తమిదం సర్వం - యథాహ॥ శ్లో॥ కర్మణా స్సురంజితో భుఙ్క్తే పరిణామం స్వచేతస ఇతి॥ ౫౦॥ విద్యావిద్యే చేతి॥ విద్యావిద్యే జ్ఞానకర్మణీ - మోక్షసాధనభూతం జ్ఞానం విద్యా - అనభిసంహితఫలం కర్మ అవిద్యా - తే చ జ్ఞానమేవ మనోవృత్తిరూప జ్ఞానసాధ్యే ఇత్యర్థః ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః

కథితమితి॥ కథితమిత్యాది భువనశేషస్య జ్యోతిశ్చక్రస్య చ ప్రశ్నః॥ ౧॥ ౨॥ రవీతి॥ తావద్భూలోకాఖ్యా॥ ౩॥ యావదితి॥ యావత్ప్రమాణా అభితః కటాహద్వయస్య ప్రాక్ - విస్తారపరిమండలాత్ - వ్యాసాత్ వృత్తపరిధిమానాచ్చ - నభః భువర్లోకాఖ్యం - వ్యాసమండలతః తావద్విస్తారాత్పంచాశత్కోటి - వృత్తపరిధేస్సార్ధశతకోటికం - స్వ

ష్యజ్ఞానం బంధాయ చేష్యతే। జ్ఞానాత్మకమిదం సర్వం న జ్ఞానాద్విద్యతే పరమ్॥ ౫౦ ॥ విద్యావిద్యే చ మై
త్రేయ జ్ఞానమేవోపధారయ॥ ౫౧ ॥ ఏవమేతన్మయాఖ్యాతం భవతో మండలం భువః। పాతాలాదీని స
ర్వాణి తథైవ నరకాన్ ద్విజ॥ ౫౨ ॥ సముద్రాః పర్వతాశ్చైవ ద్వీపా వర్షాణి నిమ్నగాః। సంక్షేపాత్స
ర్వమాఖ్యాతం కిం భూయశ్శ్రోతుమిచ్ఛసి॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.
మైత్రేయః॥ కథితం భగవన్ బ్రహ్మన్ మమైతదఖిలం త్వయా। భువర్లోకాదికాన్ లోకాన్ శ్రోతుమి
చ్ఛామ్యహం మునే॥ ౧॥ తథైవ గ్రహసంస్థానం ప్రమాణాని యథా తథా। సమాచక్ష్వ మహాభాగ మహ్యం
త్వం పరిపృచ్ఛతే॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ రవిచంద్రమసోర్యావన్మయూఖైరవభాస్యతే। ససముద్రసరిచ్ఛై
లా తావతీ పృథివీ స్మృతా॥ ౩॥ యావత్ప్రమాణా పృథివీ విస్తారపరిమండలాత్। నభస్తావత్ప్రమాణం

ర్థః॥ ౪౯॥ కిం తర్హి సత్యమిత్యత ఆహ॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానాత్మకం పరం బ్రహ్మైవ పరమార్థ ఇతి శేషః - ఏవం శ్రేతుర్లోకస్య బంధమోక్షావిత్యత ఆహ - జ్ఞానమితి - అవిద్యయా అహంకారాదిరూపేణ ప్రతీతం జ్ఞానమేవ బంధాయేష్యతే - చిద్రూపం జ్ఞానమేవ విద్యయా తన్నిరాసేన మోక్షాయ ప్రతిపద్యత ఇత్యర్థః - న చాభ్యసనీయం [illegible] నీయం వా - అహంకారాదివ్యతిరిక్తమస్తీత్యాహ జ్ఞానాత్మకమితి॥ ౫౦॥ తదభ్యాసాపవాదహేతువిద్యావిద్యే అపి అతః పృథగ్విద్యేతే ఇత్యత ఆహ॥ విద్యావిద్యే చేతి॥ తదేవమవిద్యా - విద్యా తత్కర్తృకఫలాదిరహితాత్మానుసంధానం - యావదజ్ఞాననాశం నిర్వర్త్యం ప్రాయశ్చిత్తం - అపరోక్షజ్ఞానే తు న పాపశంకా - న చ ప్రాయశ్చిత్తం॥ శ్రుతి॥ యథా వై పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంతే - న కర్మణా లిప్యతే పాపకేనేత్యాది శ్రుతేః - యద్వా పునః ప్రీతికరస్స్వర్గ ఇత్యాదౌ ఏవం సంబంధః - యద్యపి స్వర్గనరకౌ ధర్మాధర్మప్రాప్యౌ విధివత్సుఖదుఃఖభూయిష్ఠౌ మయోక్తౌ - తథాపి న తత్ప్రాప్తిపరిహారయోరేవ యత్నః కార్యః - తత్సాధనానాం చ అపరమార్థత్వాత్ - పరం బ్రహ్మైకం సత్యం - అతస్తత్ప్రాప్తయే [illegible] జ్ఞానాభ్యాస ఏవ యత్నః కార్య ఇతి॥ ౫౧॥ తదేవం నరకప్రసంగప్రాప్తం పరిసమాప్య ప్రకృతమేవోపసంహరన్నాహ - ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

నమో భగవతే తస్మై పరాశరమహర్షయే। యత్ప్రసాదేన సర్వాత్మా వాసుదేవస్స్మృతో మయా॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ ౧॥ తథైవేతి॥ గ్రహాణాం సంస్థానం కస్యోపరి కో గ్రహ ఇత్యుపస్థితి - తేషాం సన్నివేశం - ప్రమాణాని తేషామంతరాంతర యోజనసంఖ్యాః॥ ౨॥ భూర్లోకమానే నైవ భువర్లోక ఇతి వక్తుం తన్మానం తావదాహ॥ రవీతి। పృథివీ స్మృతేతి భూర్లోకః స్మృత ఇత్యర్థః॥ ౩॥ యావదితి॥ విస్తారో లోకాలోకావధిః - పరిమండలం వృత్తసంస్థానం - తయోర్ద్వంద్వైక్యం - తస్మాత్ - వ్యాసమండలతః విస్తారమండలాఖ్యాం - నభో భువర్లోకాఖ్యం - వ్యావా

లోకావధిస్సూర్యస్యలక్షోచ్ఛ్రితత్వేనాత్ర భువర్లోకోలక్షోత్సేధకత్వ్యస్యధ్రువాముక్తం॥ ౪। ౫॥ ౬। ౭। ౮। ౯॥ ఋషిభ్యఇతి॥ మేధిఃఖలమధ్యనిఖాతస్తంభః॥ ౧౦। త్రైలోక్యమితి॥ ఇజ్యాఫలస్యయాగఫలస్య- భూఃభోగభూమిః- ఏషాఇదం త్రైలోక్యం - ఇజ్యాచాత్ర భారతవర్షైకతరాస్యా - ఉపాసనాయోగాదిక్రియాతత్ఫలంచసర్వలోకే ష్వపిస్యాత్॥ శ్లో॥ యోగేశ్వరాణాంగతిమాహురంతర్బహిస్త్రిలోక్యాఇతివచనాత్॥ ౧౧। ధ్రువాదితి॥ కల్పవాసినఃకల్పావధికాయుషోమన్వంతరాద్యధికారిణ ఇంద్రాద్యాఃస్వాధికారనివృత్తౌకాలప్రతీక్షయా మహర్లోకేతిష్ఠంతి॥ శ్లో॥ ఏనివృత్తాధికారాస్తుమహర్లోకనివాసిన ఇతిశైవోక్తేః- కల్పాధికారిణశ్చాత్రసంస్థితాద్విజపుంగవా ఇతిమార్కండేయోక్తేశ్చ- పునస్తానసూన్యతల్లోకోచ్ఛ్రాయోభిధీయతేపరేతి॥ ౧౨।౧౩॥ చతుర్గుణోత్తరఇతి॥ చతుర్గుణోత్తర ఇతికోటిద్వయంప్రకృత్యోక్తత్వాత్ జనలోకాదష్టకోట్యుత్తరేవ్యోమ్ని తపః- షడ్గుణేనేత్యత్రాపితపసో ద్వాదశకోట్యుచ్ఛ్రాయోసత్యం- ఇత్థంత్రయోవింశతిఃకోట్యః- ధ్రువాదూర్ధ్వం- సత్యమారభ్యాండకటాహాంతం కించిదూనంకోటిద్వయంజ్ఞేయం- బ్రహ్మలోక ఏవభగవతః పురీరుద్రాదీనాంచతదుపరితను స్తతోండకటాహశ్చ -

వైవ్యాసమండలతోద్విజ॥ ౪ ॥ భూమేర్యోజనలక్షేతుమైత్రేయరవిమండలమ్। లక్షేదివాకరస్యాపి మండలంశశినఃస్థితమ్ ॥ ౫ ॥ పూర్ణేశతసహస్రేతుయోజనానాంనిశాకరాత్। నక్షత్రమండలంకృత్స్నముపరిష్టాత్ప్రకాశతే॥ ౬॥ ద్విలక్షేచోత్తరేబ్రహ్మన్బుధోనక్షత్రమండలాత్। తావత్ప్రమాణభాగేతుబుధస్యాప్యుశనాస్థితః॥ ౭॥ అంగారకోపిశుక్రస్యతత్ప్రమాణేవ్యవస్థితః। లక్షద్వయేనభౌమస్యస్థితోదేవపురోహితః। ౮ ॥ సౌరిర్బృహస్పతేశ్చోర్ధ్వంద్విలక్షేసమవస్థితః।సప్తర్షిమండలంతస్మాల్లక్షమేకంద్విజోత్తమ॥ ౯॥ ఋషిభ్యస్తుసహస్రాణాంశతాదూర్ధ్వంవ్యవస్థితః। మేఢీభూతస్సమస్తస్యజ్యోతిశ్చక్రస్యవైధ్రువః॥ ౧౦ ॥ త్రైలోక్యమేతత్కథితముత్సేధేనమహామునే। ఇజ్యాఫలస్యభూరేషాఇజ్యాచాత్రప్రతిష్ఠితా॥౧౧॥ ధ్రువాదూర్ధ్వంమహర్లోకోయత్రతేకల్పవాసినః। ఏకాయోజనకోటిస్తుయత్రతేకల్పవాసినః॥ ౧౨॥ ద్వేకోట్యౌతుజనోలోకోయత్రతేబ్రహ్మణస్సుతాః। సనందనాద్యాఃకథితాఃమైత్రేయామలచేతసః॥౧౩॥ చతుర్గుణోత్తరేచోర్ధ్వంజనలోకాత్తపస్స్మృతః

పృథివ్యాలోకాలోకపరిచ్ఛిన్నయోగంతరాళవర్తిభువర్లోకోపితావానేవేత్యర్థః- యథాహశుకః - ఏతావా నేవభూవలయస్యసన్నివేశఃప్రమాణలక్షణతోవ్యాఖ్యాతః- ఏతేనైవహిదివోమండలమానంతద్విద ఉపదిశంతి- యథాద్విదళయోర్నిష్పావాదీనాంతిదంతరేణాంతరిక్షంతముపసంధితమితి॥ ౪॥ స్వర్లోకమాహ భూమేరిత్యాదిష డ్భిః॥ ౫॥ పూర్ణేఇతి॥ శతసహస్రేలక్షేపూర్ణే। ౬। ౭। ౮॥ సౌరిరితి॥ సౌరిశ్శనైశ్చరః॥ ౯। ఋషిభ్యఇతి॥ మేఢీభూతఃధాన్యాక్రమణేపశూనామాశ్రయోఖలమధ్యనిఖాతస్తంభో మేఢిఃతద్వత్స్థితః॥ ౧౦। త్రైలోక్యమితి॥ ఉత్సేధేనోచ్ఛ్రాయేణ పంచదశలక్షప్రమాణేన- ఇజ్యాదిఫలస్య యాగాదికర్మఫలస్య భూరేషా త్రైలోక్యరక్షణా- త్వర్థేచకారః- ఇజ్యాత్వత్రభారతవర్ష ఏవప్రతిష్ఠితాసమాప్తా- ఉక్తంహి॥ శ్లో॥ యతోహికర్మభూరేషాహ్యతోన్యాభోగభూమయ ఇతి॥ అతోత్రలబ్ధజన్మనా పుంసానిత్యంధర్మేయతితవ్యమితిభావః॥ ౧౧। ధ్రువాదితి ॥ కల్పందినపర్యంతమేవ మహర్లోకేసంతి- కల్పాంతేజనలోకంయాంతీతికల్పవాసినోభృగ్వాదయః॥శ్లో॥ త్రైలోక్యేదహ్యమానాయాంశక్త్యాసంకర్షణాగ్నినా। యాంత్యూష్మణామహర్లోకాజ్జనంభృగ్వాదయోర్దితా ఇతిశుకోక్తేః- తస్యోచ్ఛ్రాయమాహ- ఏకేతి- యత్రేత్యాదేః పునరుక్తిస్సమచ్ఛ్రాయవిధానార్థా- సుగమంపాఠం॥ ౧౨॥ ద్వేఇతి॥ మహర్లోకానంతరముచ్ఛ్రాయేణ ద్వేకోటీజనోలోకః- యత్రతేకథితాః ప్రఖ్యాతాస్సనందనాద్యాస్సంతి॥ ౧౩॥ చతుర్గుణోత్తరఇతి॥ జనలోకచతుర్గుణోత్తరే అష్టకోట్యుచ్ఛ్రాయే ఆకాశేవ్యాప్తస్త

యత్తు ॥ శ్లో ॥ జనలోకాత్తపోలోకశ్చతస్రః కోటయస్స్మృతాః। ప్రాజాపత్యాద్బ్రహ్మలోకః కోటిషట్కం తు క
థ్యత ఇతి పురాణాంతరవచనం - తత్తు తత్తల్లోకాంతరాళవిషయం - ఇదం తు చతుర్గుణోత్తరే షడ్గుణేనేత్యాదివచనం
తత్తల్లోకాంతరాళస్య లోకోచ్ఛ్రాయఘనస్య చ సంహత్య మానోక్తిపరమిత్యవిరోధః ॥ ౧౪ ॥ షడ్గుణేనేతి ॥ అపు
నర్మారకాః సత్యలోకం ప్రాప్తా హి న పునస్సంసరంతి ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మలోకమభిసంపద్య న పునరిమం మానవమావర్తం
తేనావర్తంత ఇతి శ్రుతేః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే। పరస్యాంతే కృతాత్మానః ప్రవిశం
తి పరం పదమితి స్మృతేశ్చ ॥ ఆబ్రహ్మభవనాదిత్యాది శ్రుత్యుక్తమావర్తనం చతుర్ముఖాద్యుపాసనేన తల్లోకప్రా
ప్తివిషయం కల్ప్యం ॥ శ్లో ॥ తేషామేషాం కేచన బ్రహ్మలోకాదుద్రస్యాన్యే సంతి గత్వైవ లోకాః। విష్ణోర్న్యస్త
కా విశాలాస్తాంస్తాన్లోకాంస్తానుపాస్య వ్రజంతీతి పురాణాంతరవచనాత్ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ కృతాకృ
తకయోరితి ॥ శూన్యః నిర్జనః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ దశోత్తరేణేతి ॥ అసావంబుపరీతోఽండః ॥ ౨౩ ॥ వహ్నిశ్చేతి ॥ ప్రధా
నస్యానంత్యాద్దశోత్తరత్వకుప్తిరితి శతే పంచాశన్న్యాయాద్దశోత్తరాణి సప్తేత్యుపపన్నం - యద్వా - కటాహాదీని మప

తః। వైరాజా యత్ర తే దేవాః స్థితా దాహవివర్జితాః ॥ ౧౪ ॥ షడ్గుణేన తపోలోకాత్సత్యలోకో విరాజ
తే। అపునర్మారకా యత్ర బ్రహ్మలోకో హి సంస్మృతః ॥ ౧౫ ॥ పాదగమ్యం తు యత్కించిద్వస్త్వస్తి
పృథివీమయమ్। స భూర్లోకః సమాఖ్యాతో విస్తారోఽస్య మయోదితః ॥ ౧౬ ॥ భూమిసూర్యాంతరం య
త్సిద్ధాదిమునిసేవితమ్। భువర్లోకస్తు సోఽప్యుక్తో ద్వితీయో మునిసత్తమ ॥ ౧౭ ॥ ధ్రువసూర్యాంతరం
యత్తు నియుతాని చతుర్దశ। స్వర్లోకః సోఽపి గదితో లోకసంస్థానచింతకైః ॥ ౧౮ ॥ త్రైలోక్యమేత
త్కృతకం మైత్రేయ పరిపఠ్యతే। జనస్తపస్తథా సత్యమితి చాకృతకం త్రయమ్ ॥ ౧౯ ॥ కృతాకృతక
యోర్మధ్యే మహర్లోక ఇతి స్మృతః। శూన్యో భవతి కల్పాంతే యోఽత్యంతం న వినశ్యతి ॥ ౨౦ ॥ ఏతే స
ప్త మహాలోకా మైత్రేయ కథితాస్తవ। పాతాలాని చ సప్తైవ బ్రహ్మాండస్యైష విస్తరః ॥ ౨౧ ॥ ఏతదండ
కటాహేన తిర్యక్చోర్ధ్వమధస్తథా। కపిత్థస్య యథా బీజం సర్వతో వై సమావృతమ్ ॥ ౨౨ ॥ దశోత్తరేణ

పోలోకస్స్మృతః ॥ ౧౪ ॥ షడ్గుణేనేతి ॥ జనలోకాపేక్షయైవ షడ్గుణేన ద్వాదశకోట్యుచ్ఛ్రాయేణ తపోలోకానంతర
సత్యలోకః - న తు తపోలోకాత్ షడ్గుణేనేతి మంతవ్యం - తథా సత్య ష్టాచత్వారింశత్కోట్యుచ్ఛ్రాయత్వేన బ్రహ్మా
ండే తస్యావకాశాభావాత్ - అపునర్మారకాః పునర్మృత్యుశూన్యాః - సత్యలోకపదకత్వ్యాదిభేదేన బ్రహ్మాధిష్ఠా
త్పరం వైకుంఠలోకాది జ్ఞేయం - ఏవం చ భూతలాదూర్ధ్వం పంచదశలక్షోత్తరాస్త్రయోవింశతికోట్యో భవంతి - స
త్యలోకాదూర్ధ్వం పంచదశలక్షోనకోటిద్వయాదండకటాహ ఇతి జ్ఞేయం ॥ ౧౫ ॥ మహర్లోకాదీనాముచ్ఛ్రయప్రమా
ణముక్తం - భూతలాదిలోకత్రయస్య ప్రత్యేకముత్సేధవ్యవస్థామాహ - పాదగమ్యమిత్యాదిత్రిభిః ॥ పాదగమ్యమితి
చరణసంచారయోగ్యం గిరిశిఖరాదియావత్తావదుత్సేధో భూర్లోక ఇత్యర్థః - విస్తారోఽస్య మయోదితః - సర్వతో లోకా
లోకావధిః - పంచాశత్కోటిప్రమాణః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ధ్రువసూర్యాంతరమితి ॥ నియుతాని లక్షాణి ॥ ౧౮ ॥ త్రైలో
క్యమితి ॥ త్రైలోక్యం కృతకం - ప్రతికల్పం కార్యత్వాత్ - జనలోకాదిత్రయమకృతకం - ప్రతికల్పమకార్యత్వాత్ ॥
౧౯ ॥ కృతాకృతకయోరితి ॥ మహర్లోకస్య కృతకాకృతకత్వే హేతుమాహ - శూన్య ఇతి - జనైశ్శూన్యః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ఏ
తదితి ॥ ఏతచ్చతుర్దశభువనాత్మకం జగదండకటాహేన సమావృతం - తదేవ పృథివ్యావరణం - స చ కటాహః కోటి
యోజనవిస్తారః ॥ శ్లో ॥ సప్తసాగరమానస్తు గతోదస్తదనంతరం। కోటియోజనమానస్తు కటాహస్సువ్యవస్థిత ఇతి - స్కా
ందభైరవతంత్రోక్తేః ॥ ౨౨ ॥ దశోత్తరేణేతి ॥ కటాహాదశోత్తరేణ దశగుణేన - అంబుపరిధానః పయోవేష్టితః

ంతాని సప్తావరణాని - తత్ర కటాహస్య దశోత్తరత్వవచనం ప్రాధాన్యాత్॥ ౨౪॥ మహాన్తమితి॥ అనన్తస్యేతి య
స్తస్యానన్తస్య - అన్తః కాలతో నాశః - సంఖ్యా సంయోజనేయత్తాదిశ్చ - నాస్తి॥ ౨౫॥ తదితి॥ అతోనన్తమసంఖ్యా
ప్రమాణం చ తత్ప్రధానమిత్యన్వయః॥ ౨౬॥ అణ్డానాం చేతి॥ తత్ర ప్రధానే - సంస్థితాని శేషః॥ ౨౭॥ దారుణీతి॥ చే
నాత్మా క్షేత్రజ్ఞస్వరూపః - ఆత్మవేదనః స్వయం ప్రకాశః - దారుణీత్యాదినా దుర్వివేచత్వముక్తం॥ ౨౮॥ ప్రధానమితి॥
ర్వభూతాత్మభూతయా సర్వభూతవ్యాపిన్యా - విష్ణుశక్త్యా విష్ణుసంకల్పేన - సంశ్రయధర్మిణౌ అన్యోన్యసంశ్లిష్టా
వృతౌ ధృతౌ సంశ్రయధర్మిణావితి పాఠః॥ ౨౯॥ తయోరితి॥ సైవ శక్తిః - పృథగ్భావః మోక్షః - సంశ్రయో బన్ధః -
యోః కారణం - పురుషస్య బన్ధమోక్షహేతురిత్యర్థః - క్షోభకారణభూతా గుణవైషమ్యస్యక్షోభహేతుః॥ ౩౦॥
థేతి॥ యథా వాయుర్జలే స్థితం కణికాశతం - అసక్తం నిర్లేపం - యథా బిభర్తి - తథా విష్ణోస్సా శక్తిః - ప్రధానపు

పయసా మైత్రేయాణ్డం చ తద్వృతమ్। సర్వోఽమ్బుపరిధానోఽసౌ వహ్నినా వేష్టితో బహిః॥ ౨౩॥ వహ్ని
శ్చ వాయునా వాయుర్మైత్రేయ నభసావృతః। భూతాదినా నభస్సోఽపి మహతా పరివేష్టితః। దశోత్తరా
ణ్యశేషాణి మైత్రేయైతాని సప్త వై॥ ౨౪॥ మహాన్తం చ సమావృత్య ప్రధానం సముపస్థితమ్। అనన్తస్య న
తస్యాన్తస్సంఖ్యానం చాపి విద్యతే॥ ౨౫॥ తదనన్తమసంఖ్యాతప్రమాణం చాపి వై యతః। హేతుభూతమ
శేషస్య ప్రకృతిస్సా పరా మునే॥ ౨౬॥ అణ్డానాం చ సహస్రాణాం సహస్రాణ్యయుతాని చ। ఈదృశా
నాం తథా తత్ర కోటికోటిశతాని చ॥ ౨౭॥ దారుణ్యగ్నిర్యథా తైలం తిలే తద్వత్పుమానపి। ప్రధానేఽవస్థితో
వ్యాపీ చేతనాత్మాత్మవేదనః॥ ౨౮॥ ప్రధానం చ పుమాంశ్చైవ సర్వభూతాత్మభూతయా। విష్ణుశక్త్యా
మహాబుద్ధే వృతౌ సంశ్రయధర్మిణౌ॥ ౨౯॥ తయోస్సైవ పృథగ్భావకారణం సంశ్రయస్య చ। క్షోభ
కారణభూతా చ సర్గకాలే మహామతే॥ ౩౦॥ యథా సక్తం జలే వాతో బిభర్తి కణికాశతమ్। శక్తిస్సా

దశోత్తరాణి సప్తైవ త్రిన్యాయేనోక్తం - పృథివ్యావరణస్య దశోత్తరత్వాభావాత్॥ ౨౩॥ ౨౪॥ శ్లో॥ ఏతద్భగవతో
రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా। మహాద్యైర్భిశ్చావ్యక్తైరష్టభిర్బహిరావృతమితి॥ తు కామ్యక్తైరష్టమమహదావ
రణం ప్రసిద్ధం - తదాహ॥ మహాన్తం చేతి॥ ఉత్పత్తివినాశాభ్యాం పరిచ్ఛిన్నాని చ పృథివ్యాదిసప్తావరణాని - ప్రధానం తు
నేతి త్యాహ - అనన్తస్యేతి - సర్వగతస్యాన్తో నాశో నాస్తి - సంఖ్యానం వా పరిగుణాత్మకం॥ ౨౫॥ తదితి॥ యతస్తద
నన్తం నిత్యం - అసంఖ్యాతప్రమాణం చేతనవిద్య తే సంఖ్యాతం ప్రమాణం యస్య తత్తథాభూతం చ - వై ప్రసిద్ధం - నా
హో న రాత్రిరిత్యాది శ్రుతిపురాణేషు - అతః కార్యస్య సమస్తస్య హేతుభూతం పరా ప్రకృతిశ్చ అనాదిమత్త్వాత్॥
౨౬॥ సర్వగతత్వం వ్యనక్తి॥ అణ్డానాం చేతి॥ ౨౭॥ తతశ్చ పురుషాధిష్ఠితమేవ జగతో హేతురిత్యాహ॥ దారుణీతి॥ కా
ష్ఠే యథా తత్ప్రకాశకస్స్వాత్మాగ్నిరవస్థితః - తిలే చ తైలం యథా వ్యాప్తం - ఆత్మవేదనస్స్వప్రకాశః॥ ౨౮॥ తయో
రపి పరమేశ్వరాధిష్ఠితత్వమాహ - ప్రధానం చేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ప్రధానం చేతి॥ విష్ణోస్స్వరూపభూతయా శక్త్యా
సచ్ఛక్త్యా వృతావధిష్ఠితౌ - సంశ్రయధర్మిణౌ నియమ్యనియన్తృభావేన స్థితౌ॥ ౨౯॥ తయోరితి॥ సైవ కాలాత్మనా స్థి
తా సతీ - తయోః ప్రళయకాలే పృథగ్భావస్య కారణం - స్థితికాలే సంశ్రయస్య చ కారణం - సర్గకాలే క్షోభకారణభూ
తా చేత్యర్థః॥ ౩౦॥ ఏవం చ ప్రధానపురుషద్వారా తత్కార్యభూతజగదాశ్రయత్వేపి విష్ణుశక్తేర్నిర్లేపత్వం దృ
ష్టాన్తేనాహ॥ యథేతి॥ జలే స్థితం కణికాశతం పరమాణుస్తోమం - అసక్తం యథా భవత్యేవ వాతో బిభర్తి - తథా ప్రధా
నపురుషాత్మకం జగత్ తత్రావస్థితత్వాదాత్మన్యసక్తమేవ విష్ణుశక్తిర్బిభర్తి - యథా శైత్యం జలే వాతో బిభర్తి క
ణికాగతమితి - పాఠాన్తరే జలస్థితం శైత్యం కణికాద్వారేణాగతం యథా వాతో బిభర్తి - తథా జలస్థానీయం ప్రధాన

రుషాత్మకం సర్వం తద్గతో హ్యైరస్పృష్టం విభర్తి - అనేన శ్లోకేన ధారణాదావశక్తో ప్యదర్శితః ॥ ౩౦ ॥ యథా చేతి ॥ క
వృక్షభూతా వ్రతాయల్లక్షణాః - తల్లక్షణేన తద్ధర్మకేణ పార్థివత్వవృక్షత్వచూతత్వాదిధర్మవతా ద్రవ్యేణ ఉప
దానకారణభూతేన యథానుగతాః - ఏవం సత్త్వాదిగుణమయా మహదాద్యాస్తాదృశా దేవాద్యా జాయంతే ॥ ౩౧
౩౨ ॥ ౩౪ ॥ బీజేతి ॥ యథా నాపచయస్తరోః - అనేకబీజవృక్షకారణభావేపి యథా వృక్షస్య న వినాశః - కేనాప్యవయ
వేన - ఏవం దేవాదిసర్వసర్గేపి పంచభూతానాం న క్షయః ॥ ౩౫ ॥ జగదుపాదానకారణత్వేపి భగవతః స్వశరీరభూత
ప్రధానాంశనిష్ఠపరిణామవికారాణాం కాలాదివత్స్వరూపేణాపరిణామిత్వం నాస్తీత్యాహ ॥ సన్నిధానాదితి ॥ ౩౬ ॥ [illegible]
క్ష్మనాం దేవాదిశరీరోత్పత్తిరపి తత్తత్కర్మానురూపభగవత్సంకల్పాయత్తేత్యాహ ॥ వ్రీహీతి ॥ వ్రీహిబీజే మూలనా
ళాదయః కారణభూత వ్రీహిద్రవ్యరూపేణ స్థితాః పరిణామశక్తిరూపేణ క్షేత్రకర్షణోప్తిజలసేకాదిప్రరోహహే
తుసామగ్రీమాసాద్య మూలనాళాద్యవస్థయా యథాఽవిర్భవంతి - ఏవమాత్మానస్స్వకర్మశక్తిసహితా విష్ణుశక్తి
వశాత్ సామగ్రీమాసాద్య దేవాదిరూపేణావిర్భవంతి ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ఏవం విష్ణోర్జగత్కారణత్వముక్తం - స ఏవ పర

ఏతథా విష్ణోః ప్రధానపురుషాత్మకమ్ ॥ ౩౦ ॥ యథా హి పాదపో మూలస్కంధశాఖాదిసంయుతః । ఆదిబీ
జాత్ప్రభవతి బీజాన్యన్యాని వై తతః ॥ ౩౧ ॥ ప్రభవంతి తతస్తేభ్యస్సంభవంత్యపరే ద్రుమాః । తేఽపి తల్ల
క్షణద్రవ్యకారణానుగతా మునే ॥ ౩౨ ॥ ఏవమవ్యాకృతాత్పూర్వం జాయంతే మహదాదయః । విశేషాం
తాస్తతస్తేభ్యస్సంభవంతి సురాదయః । తేభ్యశ్చ పుత్రాస్తేషాం చ పుత్రాణామపరే సుతాః ॥ ౩౪ ॥ బీ
జవృక్షప్రరోహేణ యథా నాపచయస్తరోః । భూతానాం భూతసర్గేణ నైవాస్త్యపచయస్తథా ॥ ౩౫ ॥
సన్నిధానాద్యథాకాశకాలాద్యాః కారణం తరోః । తథైవాపరిణామేన విశ్వస్య భగవాన్ హరిః ॥ ౩౬ ॥
వ్రీహిబీజే యథా మూలం నాళం పత్రాంకురౌ తథా । కాండం కోశస్తథా పుష్పం క్షీరం తద్వచ్చ తండులమ్ ॥
౩౭ ॥ తుషాః కణాశ్చ సంతో వై యాంత్యావిర్భావమాత్మనః । ప్రరోహహేతుసామగ్రీమాసాద్య ము
నిసత్తమ ॥ ౩౮ ॥ తథా కర్మస్వనేకేషు దేవాద్యాస్తనవః స్థితాః । విష్ణుశక్తిం సమాసాద్య ప్రరోహము
పయాంతి వై ॥ ౩౯ ॥ స చ విష్ణుః పరం బ్రహ్మ యతస్సర్వమిదం జగత్ । జగచ్చ యో యత్ర చేదం యస్మింశ్చ

పురుషత్వం శైత్యస్థానీయం జగత్ - కణికాస్థానీయమహదాదిద్వారేణాగతం వానస్థానీయాః [illegible]
౩౧ ॥ ఏతదేవ దృష్టాంతేన ప్రపంచయన్ సర్వేషాం కారణానాం మూలకారణానుగతమాహ - యథా చేత్యాదిసార్ధ
శ్లోకైః ॥ యథా చేతి ॥ శ్లోకద్వయస్యాప్యేకాన్వయః అన్యాని బీజాని తతః పాదపాత్ ప్రకర్షేణ భవంతి - తేభ్యోఽపి బీ
జేభ్యోఽన్యే ద్రుమా భవంతి తతస్తేభ్యశ్చాపరే ద్రుమాః - తల్లక్షణా పూర్వద్రుమసజాతీయం యచ్చూతత్వాది ద్రవ్యం త
దేవ కారణం - తేనానుగతా మునే ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ఏవమితి ॥ విశేషాంతాః పృథివ్యంతాః ॥ ౩౪ ॥ బహూనాం కార్యోత్పా
దనాద్వాపి దేవాదీనాం [illegible] దృష్టాంతేనాహ ॥ బీజవృక్షేతి ॥ ౩౫ ॥ సర్వకారణస్య [illegible]
[illegible] దృష్టాంతేనాహ ॥ సన్నిధానాదితి ॥ [illegible] ప్రకృతిద్వారేణైవ [illegible] ॥
౩౬ ॥ ఏవమవ్యాకృతాత్పూర్వం జాయంతే [illegible] ప్రాప్య [illegible]
వ్రీహ్యాదిదృష్టాంతః - వ్రీహీతి ॥ శ్లోకత్రయస్యాప్యేకాన్వయః వ్రీహిబీజే సంతి ఏవ మూలనాళాదయః - ఆత్మనః స్వ
స్య - ప్రరోహహేతుసామగ్రీ [illegible] భూమిజలాదిసంయోగం ఆసాద్య ప్రాప్య - యథా
ఆవిర్భావం యాంతి - తథా అనేకేషు [illegible] దేవాదీనాముపపూర్వం దేహస్తనుః [illegible] ప్రరో
హేణ సంత ఏవ - విష్ణుశక్తిం [illegible] ప్రాప్యావిర్భావం యాంతి - స పునస్సత్యం [illegible] ఏవ
జాయంతే ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ నను సర్వకారణం బ్రహ్మే

బ్రహ్మేత్యాహ॥ సఏతి॥ ౮౦॥ అత్ర యస్మాచ్ఛక్తిర్విష్ణుః పరాత్పర్యేతే కారణవాక్యేఽపి సత్ బ్రహ్మాదిశబ్దవాచ్యమపి సఏవేత్యాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ పరంపదం [illegible] పరాత్పరాపరం జగత్ - అవిశేషేణ యస్య యదీయమిత్యర్థః॥ ౮౧॥ సఏవేతి॥ జగత్ప్రపఞ్చస్య న స్వతోఽన్యపరా [illegible] సఏవ మూలప్రకృతిరితి॥ ౮౨॥ తత్రాప్యుపాసనాయోగాదిస్థ తానధికం చ సఏవేత్యాహ॥ కర్మాణి క్రియారూపాణి॥ తత్కర్మఫలస్యానుష్ఠానం - తస్య క్రతోః॥ ౮౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

వ్యాఖ్యాతమితి॥ ఏతద్బ్రహ్మాణ్డసంస్థానం మయా తవ వ్యాఖ్యాతం॥ ౧॥ యోజనానామితి॥ భాస్కరస్య దేహవ్యాప్తో రథభాగో నవసాహస్రః - వక్ష్యమాణచక్రాదిపరివారావకాశార్థోఽరథాంశశ్చ సహస్రమాత్రః - ఇత్యుభయోర్దశసాహస్రో రథః॥ శ్లో॥ మణ్డలం భాస్కరస్యాత్ర యోజనానాం నిబోధత । నవయోజనసాహస్రో విస్తారో భాస్కరస్య [illegible]॥ దశయోజనసాహస్రో [illegible] రథాధికోఽరథ ఇతి చ । తేషాం యుగయోరన్తరాలం [illegible] నవసాహస్ర [illegible] దశసహస్రమయావాయామ [illegible] యోజనసహస్రః॥ ౨॥ సార్ధకోటిరితి॥ అతికొన [illegible] సహస్రయోజనాని - అమేరో [illegible] సప్తత్వం [illegible] హీన [illegible] సపివతీతత్వాత్ - తత్ర మేరు [illegible] - షోడశసహస్రోచ్ఛ్రితగగనస్థోత్తరాగ్రమానసోత్తరోపర్యన్తరాల [illegible] చ్ఛ్రితాన్తరితో [illegible] వహేతే - చక్రం హిరణ్మయోనవత్వే నేమిమాత్రే కృత్తమానం సంవత్సరాత్మక

లయమేష్యతి॥ ౮౦॥ తద్బ్రహ్మ పరమం ధామ సదసత్పరమం పదమ్ । యస్య సర్వమభేదేన జగదేతచ్చరాచరమ్॥ ౮౧॥ సఏవ మూలప్రకృతిర్వ్యక్తరూపీ జగచ్చ సః । తస్మిన్నేవ లయం సర్వం యాతి తత్ర చ తిష్ఠతి॥ ౮౨॥ కర్తా క్రియాణాం స చ ఇజ్యతే క్రతుః స ఏవ తత్కర్మఫలం చ తస్య । స్రుగాదియత్సాధనమప్యశేషం హరేర్న కించిద్వ్యతిరిక్తమస్తి॥ ౮౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే-ద్వితీయాంశే-సప్తమోఽధ్యాయః. ❁

శ్రీపరాశరః॥ వ్యాఖ్యాతమేతద్బ్రహ్మాణ్డసంస్థానం తవ సువ్రత । తతః ప్రమాణసంస్థానే సూర్యాదీనాం శృణుష్వ మే॥ ౧॥ యోజనానాం సహస్రాణి భాస్కరస్య రథో నవ । ఈషాదణ్డస్తథైవాస్య ద్విగుణో మునిసత్తమ॥ ౨॥ సార్ధకోటిస్తథా సప్త నియుతాన్యధికాని వై । యోజనానాం తు తస్యాక్షస్తత్ర చక్రం

ప్రతిష్ఠితమ్ [illegible] హ॥ సఏతి॥ [illegible] బ్రహ్మేతి - [illegible] సేతురాయాం॥ శ్లో॥ విష్ణోస్స్వకాదుమ్నా [illegible] సంస్థితమిత్యాదినా [illegible] యత్తత్సర్వమితి॥ ౮౦॥ బ్రహ్మవిష్ణో రేవస్వరూపమిత్యాహ॥ తద్బ్రహ్మేతి॥ [illegible] పరమం ధామ స్వరూపం - యత్తత్స దసతోః పరం పదం యస్య స్వభావ [illegible] కటతు గాధేదా బ్రహ్మైవ విష్ణుమూలకారణమిత్యాహ॥ సఏవేతి॥ అనన్య [illegible] సర్వకర్మఫలం తత్సాధనాదిరూపశ్చ సఏవేతి దర్శయన్నుక్తిం సర్వాత్మత్వం [illegible] స్వామిపరివిరాత్మ ప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - సప్తమోఽధ్యాయః [illegible] ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

శ్లో॥ శ్రీగోపాలసము [illegible] యాసహస్రైస్తవం॥ విస్తృతం విస్తరేణ [illegible] తే॥ ఇహాష్టమే కరియుక్తికా॥ ౧॥ యోజనానామితి॥ [illegible] అష్టాదశయోజనసహస్రః॥ ౨॥ సార్ధకోటిరితి॥ మేరుమాన [illegible] మేరోర్మానార్ధాని కృత్వో మానసోత్తరేక్షత్తరభాగః - యత్ర [illegible] త్తరగిరౌ [illegible]

కాలచక్రం తయోపాస్యం ప్రతిష్ఠితం। ౩। త్రినాభిమతీతి॥ త్రినాభీన్యాదేర్మార్గాత్స్వ యుక్తిరాప్వ్యాఖ్యా। శ్లో॥ అహస్త్రి
నాభిస్సూర్యస్యైకచక్రస్య వై స్మృతం। అరాస్సంవత్సరాః పంచ నేమ్యష్షడృతవస్స్మృతా ఇతి - వాయూక్తిస్తు॥ శ్లో॥
హస్త్రినాభిస్సూర్యస్య అరాః పంచర్తవస్స్మృతాః। నేమ్యష్షడృతవస్తస్మిన్నితి - యద్వా - చాతుర్మాస్యైస్త్రినా
హేమంతశిశిరయోరైక్యం కృత్వా పంచభిః పంచారం షడృతుభిష్షణ్నేమి - తథాహి యాస్కః - సనిరుక్తం త్రినాభిచక్ర
త్వ ఋతుస్సంవత్సరో గ్రీష్మో వర్షా హేమంత ఇతి సంవత్సరం సర్వమాత్రాభిరితి - పంచారే చక్ర ఇతి పంచర్తుతయా
పంచర్తవస్సంవత్సరస్యేతి చ బ్రాహ్మణం - హేమంతశిశిరయోస్సమాసేనేతి షడర ఆహురర్పితమితి - షడృతుతయా
అరాః ప్రసృతా నాభిమతీతి చ - అక్షయాత్మకే నిత్యప్రవాహే - చక్రమిత్యవాంతరే సంవత్సరే - ప్రథమా - ప్రాగుక్తసం
వత్సరాత్మకే కాలచక్రే కృత్స్నం కాలాయతనం జగత్ప్రతిష్ఠితం - త్రినాభిపంచారిత్వాదికం హి చక్రవిశేషణం - ద్వా
దశప్రధయశ్చక్రమేకం త్రీణి నభ్యాని పంచారే చక్ర ఇతి శ్రుతేః - యద్వా పూర్వశ్లోకోక్తసంవత్సరాదికాలాత్మకః
రథోఽస్యైవ పరిధిచక్రే కృత్స్నం కాలచక్రం పరివర్తనశీలం కాలావయవబృంహితం ప్రతిష్ఠితం॥ ౪॥ అక్షప్రమాణమిత్యా
హ్రస్వాక్షస్య యత్ప్రమాణం తదేవ తస్య రథస్య యుగఖండయోస్సంహత్యమానం - సార్ధపంచచత్వారింశత్సహ
స్రం తస్య యుగమిత్యర్థః - యుగస్య ఖండయోః పృథగుక్తిర్నిరయోగద్వైవిధ్యాత్ - తథాహి - మేరుమానసోత్తరావధి
వ్యాప్తమహాక్షోపరి తదానుకూల్యేన యథావత్ స్థిత దక్షిణాయన కాష్ఠయోరంతరాళే మండలేషు అక్షస్యాక
ర్షణాపకర్షణార్థం ధ్రువగృహీత వాతరశ్మిబద్ధః కపిండనాడీవత్సంచారి హ్రస్వాక్షః - తదుపరిబద్ధో వింశసహస్ర
రథోపతిష్ఠతే - హ్రస్వాక్షమధ్యవహారభ్యరథద్విగుణ ఈషాదండః ప్రత్యఙ్ముఖో జ్ఞేయః॥ శ్లో॥ ద్విగుణోఽస్య రథోపస్థ

ప్రతిష్ఠితమ్। ౩। త్రినాభిమతి పంచారే షణ్నేమిన్యక్షయాత్మకే। సంవత్సరమయే కృత్స్నం కాలచక్రం
ప్రతిష్ఠితమ్। ౪॥ హయాశ్చ సప్తఛందాంసి తేషాం నామాని మే శృణు। గాయత్రీ చ బృహత్యుష్ణిక్ జగతీ

శ్రీశుకోక్తిః। ౩। చక్రమేవోపాసనార్థం శిష్యస్నాహ। త్రినాభిమతీతి। నాభిస్తంభః యత్రాక్షః ప్రోతః స చ త్రి
మేఖలః అహోరాత్రరూపత్వాత్ - త్రినాభిత్వేనోపాస్యత్వాత్ - మేఖలారూపాస్తిస్రో నాభయః పూర్వాహ్ణమధ్యా
హ్నాపరాహ్ణాః తదుక్తం - పంచారే - పంచ - సంవత్సరపరివత్సరాదిరూపా వక్ష్యమాణా అరాశ్శలాకా యస్య తస్మిన్ -
షణ్నేమిని - షట్ ఋతవో నేమయః ప్రాంతవలయాని యస్య తస్మిన్ - కాలాత్మకత్వాత్ - అక్షయాత్మకే - సంవత్సరమయే
సంవత్సరాధారత్వాత్ సంవత్సరత్వేనోపాస్యత్వాచ్చ అవ్యయత్వం - తదుక్తం వాయవ్యే। శ్లో। అహస్త్రినాభిస్సూ
ర్యస్య హ్యేకచక్రస్య వై స్మృతం। అరాస్సంవత్సరాః పంచ నేమ్యష్షడృతవస్స్మృతా ఇతి - తస్మిన్ కాలచక్రం కాలో
పలక్షణభూతం కృత్స్నం జ్యోతిశ్చక్రం - ప్రతిష్ఠితమాశ్రితం - సూర్యరథచక్రం తు మహాన్ - ఇయం చాత్ర రథప్ర
క్రియా - భూతలాద్యోజనలక్షే సూర్యః - పంచదశలక్షే ధ్రువః - చతురశీతిసహస్రయోజనోచ్ఛ్రాయో మేరుః -
అర్ధలక్షోచ్ఛ్రాయే మేరోశ్చ పరిపార్శ్వే సహస్రోచ్ఛ్రాయే వాయుస్కంధే సప్తలక్షోత్తరసార్ధకోటిప్రమాణోర
పరథస్యాక్షో మానసోత్తరప్రోతైకచక్రస్స్యగ్నితతోఽస్తి - యుగం చాక్షసమప్రమాణం దక్షిణార్ధబద్ధసప్తాశ్వం తస్య
మానార్ధం చాక్షవదేవాస్తి - తస్మింశ్చైకచక్రప్రాంతసంబద్ధమూలో హ్రస్వోఽక్షో వాయురశ్మియుక్తో ధ్రువా
ధారోఽస్తి - యుగం చ దక్షిణార్ధే వాయురశ్మి సంబద్ధం తథైవాస్తి - ప్రవహాది వాయువశాచ్చ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం జ్యో
తిశ్చక్రం ప్రత్యహం మేరుం ప్రదక్షిణం కుర్వన్నపి స్వగత్యా రాశ్యభిముఖ ఖగోలచక్రే చలతి - తత్ర దక్షిణా
యనాదిషు ధ్రువగృహీత వాయుపాశ ప్రసరణాపకర్షణాభ్యాం రవేర్గతివైవిధ్యాత్ అహోరాత్రా
ణి హ్రస్వదీర్ఘసమాని భవంతి - ఏవం చ చంద్రాదీనామపి జ్యోతిశ్చక్రవశాత్ ప్రత్యహం మేరుం ప్రదక్షిణం కుర్వతా
మపి నక్షత్రాభిముఖీ స్వకీయా గతిరస్త్యేవ - అశ్విన్యాం స్పష్టానాం భగణ్యాద్యవలోకనాత్ - ఏతచ్చ తత్ర తత్ర వ్యా
ఖ్యాయాం స్పష్టీభవిష్యతి॥ ౪॥ తత్ర ప్రాగుక్తసూర్యస్య గాయత్ర్యాదిఛందోరూపాశ్వోపాస్యార్థమాహ॥

శీషాదండః ప్రమాణత ఇతిమాత్రోస్య క్తైః - ఈషా గ్రే తిర్యగ్జ్ఞ బద్ధమధ్యం ప్రస్వాక్షసమ ద్వైఘ్యాగయుగంయుగస్య వామార్ధగంసప్తాశ్వబంధ నేపిసియు క్తం॥ శ్లో॥ అసంగా స్తురగాస్య క్రియుతశ్చక్రంతతస్థి స్తై రితిస్త్రైంగ్యో క్తైః - సప్తాశ్వరూపచ్ఛందాంసివహంతో వామతోరథవింతిస్త్రైంగ్యవాయున్యో క్తేశ్చ రథో త్తరభాగస్థయుగార్ధగంబుమేర్వాసన్నం తద్వాయురశ్మిద్వారాధ్రువాధారం - ఏవం తేనయుగార్ధేనసహ హ్రస్వాక్షో త్తరభాగోపిమేర్వాసన్నధ్రువర శ్మిబంధ స్తద్వారాధ్రువాధారః - ఏతేన హ్రస్వాక్షస్య రథస్యో త్తరభాగస్థయుగాగ్రంచ ఉభయందిఘాక్షపరిస్థ త్ర్యశీతిశతమండలరేఖామార్గేణసంచరద్రథదక్షిణభాగస్య స్వాగ్రస్థయునిబద్ధరశ్మిభ్యాం ధ్రువేణోదగయనే మేర్వభిముఖమాకృష్యతే - దక్షిణాయనేమహాక్షపర్యంతమానసో త్తరాభిముఖంశిథిలీకృత్యవికృష్యతే - తేనమహాక్షపరియంత్రితహ్రస్వాక్షస్థబింబస్య దక్షిణో త్తరగతినాగస్య ధేరుక్తింభవతి - యుక్తైంగ్యమాస్యవాయవ్యేషు॥ శ్లో॥ యుగాక్షకోటిసంబద్ధౌద్వౌరశ్మీస్యందనస్యతు। ధ్రువేణ భ్రమతో రశ్మీ విప్రష్య యుగయోస్తువై॥ యుగాక్షకోటీతస్య దక్షిణేస్యందనస్యతు। ధ్రువేణ ప్రగృహీతౌతౌ యాతోరశ్మినయుతోరథం॥ భ్రమతోమండలానిస్యుః ఖచరస్య రథస్యతు। భ్రమంతమనుగచ్ఛేతే ధ్రువం రశ్మీతుతావుభౌ॥ ప్రసత స్తస్యరశ్మీ సుమండలేహ్యుత్తరాయణే। వర్ధేతే దక్షిణేచైవ భ్రమతోమండలానితు॥ ఆకృష్యేతే యదాతౌతుధ్రువేణాధిష్ఠితౌతదా। సభ్యంతరగతస్సూర్యో భ్రమతేమండలానితు॥ ధ్రువేణముచ్యమానాభ్యాంరశ్మిభ్యాం పునరేవతు। తథైవబాహ్యతస్సూర్యో భ్రమతేమండలానితు॥ ఏవంపర్యాధారభూతోమహాక్షోపి ధ్రువేణాకృష్యంతరేణ శ్లోకవ్యమాణశ్చక్రంభ్రామయతి ప్రత్యగ్ధ్రమతి - యథాహవాయుః॥ శ్లో॥ చక్రమధ్యేనిబద్ధంతుధ్రువేవాక్షస్సమాహితః। సహచక్రో భ్రమత్యక్షస్సహాక్షో భ్రమతిధ్రువః॥ ద్విరుక్తేనుక్ష ఇతిద్విగుణితమిత్యన్వయః హ్రస్వాక్షాపేక్షయాతత్రచక్రంప్రతిష్ఠితమితి ప్రాసక్తే పరిమోగోమహాక్షస్యత్యర్తే॥ మాయూరశ్చేన్నారది॥ చక్రబైనప్రాగ్వసేయుక్తామత్తేంయుగార్ధాదితరస్మిన్ద్వితీయేరథ వామయుగార్ధేగంతుంవోయ స్వరోహాస్యాస్తస్మాశ్వాశ్చసంస్థితా ఇత్యనుషంగాత్తయోర్యోగ్య యుగార్ధావసంలభ్యతే - అత్రేయంపరిపాటీజ్ఞాతవ్యా - జంబూద్వీపమధ్యేమేరుః - తదుపరిపంచదశలక్షేధ్రువః - మేరోరుపరిషోడశసహస్రమహోచ్ఛ్రయమూలం - నిష్యాగ్రంసచక్రం మానసాద్రు పర్యర్ధగంలక్షాంతరితః - మహాక్షే త్ర్యశీతిశతమండలరేఖాసత్తన్నిబంధవిబింబభ్రమణోంబరాకాశప్రదేశవృత్తోపాధిభూతాదక్షిణో త్తరకాష్ఠయోరంతరాలభావమండలాఖ్యాః మేరుంమధ్యే బింబంకృత్వాతత్తద్రేఖాగర్భమాకాశతత్తద్దినబింబభ్రమణముత్పద్యతే - యాదక్షిణో త్తరకాష్ఠంత్ర్యశీత్యధికశతదినగమ్యత్వాత్ పయానస్యతావంతిమండలానిస్యుః - తత్రాధ్యర్ధోషోడశసహస్రమితోరథబింబాదిశబ్దవ్యపదేశ్యమహాక్షపరిసంచారిణాహ్రస్వాక్షేణసంయుతః ప్రత్యఙ్ముఖః - సదష్టోత్కశ్చక్రం భ్రామకప్రవహానిలాశ్చ ధ్రువరశ్మివశాంగ్రహతారాగణైస్సహిత ఏవప్రత్యహంప్రత్యఙ్ముఖమేకవారంమేరుంప్రదక్షిణయన్నేవహ్రస్వాక్షయుగో త్తరకోట్యగ్రబద్ధధ్రువగృహీతవాతరశ్మిద్వయాకర్షణవికర్షణవశాన్నక్షత్రచక్రమార్గేణచకించిత్కుంచిత్వాప్రగ్లంబమానపఫూవద్దక్షిణాయనయోర్వావత్కాష్ఠాంతమాకృష్యతేవికృష్యతేచ జిత్వానాంవృత్తగ్రహస్యానంతరంకాలాంతరేతత్పురతస్థితభరణ్యాదౌస్థితిదర్శనాత్కించిత్ప్రాగ్గతిశ్చ సక్ష్యం తరవశాత్సర్వస్వాభాగానుగుణాన్సిద్ధా - ఏవందక్షిణో త్తరచ్ఛాయాదర్శనామదక్షిణగతిశ్చసిద్ధా - తారాచక్రం నానాతత్తత్కాలపరిదృశ్యమానమావచ్ఛేదకంభతాకారమాశ్విన్యాదిసప్తవింశతిభిష్ణ్యవిభక్తాకాశస్థేత్రకంజ్యోతిశ్చక్రమండలంమేరుమధ్యస్థధ్రువనాభికంతత్పునర్ద్వాదశధాకల్పితమేషాదిరాశ్యాత్మనావిభక్తంసపాదమశ్విన్యాదిభ్యుక్షద్వయమేతత్రంహిమేషాదికైకైకోరాశిః - తత్రధనుర్మకరసంధౌమానసో త్తరాసన్నే దక్షిణపరమకాష్ఠాయాముత్తరాయణోపక్రమః - ఏవంమిథునకర్కసంధౌమేర్వాసన్న ఉదక్కాష్ఠాంతేదక్షిణాయనారంభః - తచ్చభ

చక్రం కించిద్విహీనసప్తముహూర్తాత్మకం తత్ప్రాయం పూర్వాహ్ణాదిముఖప్రదక్షిణనిబద్ధాశ్విన్యాదినక్షత్రకల్పితరాశికం తత్ర పూర్వాహ్ణత్రయాత్మకాష్టాష్టకాద్వితీయపాదాదిసార్ధత్రయోదశదినేషు ద్వే త్రిముహూర్తమయనమేకార్ధం - అర్ధాంతరేణ పుష్యస్వంత్యాసాదాదిసార్ధత్రయోదశదినేషు ద్వే త్రింశద్దినాని - తేనాసనమేవ సంధిద్వయం సర్వేష్వయనద్వయం కన్యాతులాసంధిదక్షిణాయనం - ఏవం మహాపద్మపద్మనోపాఖ్యాం ద్వేఅయనే రాశిపట్కం సార్ధత్రయోదశదినం చకల్ప్యం యథామహాపద్మక్షిణోత్తరం చలనం తేన సూపంభచక్రం చతత్సూనాంతరే ద్వే స్యైర్బద్ధ్వా నిబద్ధం జ్ఞేయం - తథా రాశిదయం ఏకపష్టిసంపలం పభాగకంశేష్వచత్రై సీపష్టాంశో గాశిస్వయాత్మకం సాధ చతుర్దశత్రింపత్రగ్రహత్వాభో వ్యవిన్యాస్యహ్యాం - తత్త్రైదిశ త్రయదర్శనస్య దర్శనాదిదర్శనాభ్యాం రాశిపట్క సోఽదివిలాస్తమితతాచ - తత్ర త్రయశోభితామేషేత్రయస్య - వృషభసంఘాతతోధికా - నక్రమిథునే నేకంవిధిషు - సంహవృశ్చికా దీర్ఘతరా కర్కటా గాదిదీర్ఘతమా - సమేకన్యాతులే - తత్ర కాలత్రయంతరాశ్యంశమారభ్య పత్రింశత్రిదర్శనకాలః తత్ర దేశే అహః - ఇతరపట్కదర్శనకాలో రాత్రిః - తత్రాంశప్రమాణాదికాలదినరాత్రిష్వద్విహోరాసాతకాలాభ్యాం జ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధస్వపురాణసమ్మతా జ్ఞేయా॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ఉభయాంతస్థానవిభాగప్రదర్శనాయాహ॥ మానసేతి॥ పూర్వత ఇతి మానసోత్తరే మేరౌ వపురీణాం దిక్పాలపట్కం ప్రస్థిత్యాదిక్యానిబద్ధం జ్ఞేయం - బ్రహ్మాండపుష్కరస్య పూర్వోదేశః పూర్వాభాగాత్ - పశ్చాద్భాగః ప్రతీచీ - దక్షిణహస్తదేశో దక్షిణా - ఇతరహస్తప్రదేశ ఉత్తరేతి - తత్ర పక్షం యామ్యేన - దీర్ఘహస్తప్రకృతిరితి॥ ౮॥ ౯॥ కాష్ఠాంగత ఇతి॥ లోకపాలోపరిష్టాత్తుభ్రమతో దక్షిణాయా

త్రిష్టుబేవ చ। అనుష్టుప్పంక్తిరిత్యుక్తాశ్ఛందాంసి హరయో రవేః॥ ౫॥ చత్వారింశత్సహస్రాణి ద్వితీయో
ఽక్షో వివస్వతః। పంచాన్యాని తు సార్ధాని స్యందనస్య మహామతే॥ ౬॥ అక్షప్రమాణముభయోః ప్ర
మాణం తద్యుగార్ధయోః। హ్రస్వోఽక్షస్తద్యుగార్ధేన ధ్రువాధారో రథస్య వై॥ ద్వితీయేఽక్షే తు తచ్చక్రం
సంస్థితం మానసాచలే॥ ౭॥ మానసోత్తరశైలస్య పూర్వతో వాసవీ పురీ। దక్షిణే తు యమస్యాన్యా ప్రతీ
చ్యాం వరుణస్య చ। ఉత్తరేణ చ సోమస్య తాసాం నామాని మే శృణు॥ ౮॥ వస్వౌకసారా శక్రస్య యామ్యా
సంయమనీ తథా। పురీ సుఖా జలేశస్య సోమస్య చ విభావరీ॥ ౯॥ కాష్ఠాంగతో దక్షిణతః క్షిప్తేషురివ సర్పతి।

మాయాశ్చేతి॥ పంక్తిరిత్యేతాని ఛందాంసి రవేర్హరయో హయాః గత్యధీనత్వాత్॥ ౫॥ కాలచక్రస్య అక్షాంతరమాహ॥ చత్వారింశదితి॥ పంచాన్యాని సార్ధాని చత్వారింశత్సహస్రాణి సార్ధపంచచత్వారింశత్సహస్ర ఇత్యర్థః॥ ౬॥ మహాక్షప్రమాణం యుగస్యేతి దిశతి॥ అక్షప్రమాణమితి॥ అశ్వయోజనాధోదండో యుగం - అక్షస్య ప్రమాణం తదేవ యుగార్ధయోస్సహంత్య ప్రమాణం - యుగప్రమాణమితి వక్తవ్యే యుగార్ధయోరిత్యుక్తం - తత్రాయం భావః యస్మిన్నుభయతోశ్వాబధ్యంతే తద్యుగమిహాహ్య యుక్తమర్ధస్థానాదుభయతస్సంభవతి - అత్ర త్వేకతపవసప్తాశ్వాః - నతూభయతః॥ శ్లో॥ అసంగైస్తురగైర్యుక్తో యతశ్చక్రం తతో రథ ఇతి లైంగోక్తైః - అతోఽశ్వయుక్తభాగయుగస్యైవ దైర్ఘ్యం అన్యతో హ్రస్వత్వమితి శంకామాభూదిత్యేవమర్ధం యుగార్ధయోరుభయోస్సమయోస్సంహత్య తత్ప్రమాణమిత్యుక్తం చాతు యుగయోరేక ప్రమాణమితి - హ్రస్వాక్ష స్యోపయోగం దర్శయన్నాహ - హ్రస్వేతి - సార్ధపంచచత్వారింశత్సహస్రో హ్రస్వోక్షః - తస్య రథస్య యుగార్ధేన సహ వాయురశ్మిభిర్బద్ధో ధ్రువాధారోఽస్తి - తథా చ సూర్యః - తస్మిన్నక్షే కృతమూలో ద్వితీయోక్షస్తుత్రీయమానేన సంమితస్తేయం త్రాతుమ ధ్రువేకృతో పరిభాగ ఇతి - మాత్స్యే చ॥ శ్లో॥ యుగాక్షకోటిస్థితస్య దక్షిణే స్యందనస్య తు। ధ్రువేణ ప్రగృహీతా తు తే రశ్మినయ తే రవిమితి - అనంతరోక్తహ్రస్వాక్షాపేక్షయా ద్వితీయ ఉక్తా ఇత్యన్వయః॥ ౭॥ మేరోశ్చతుర్దిశముదయాస్తమయదక్షిణోత్తరపురదర్శనాయాహ॥ మానసోత్తరేతి॥ పూర్వత ఇత్యాదిభాగదపదస్థానమపేక్ష్యోచ్యతే - పూర్వాదిదిగ్విభాగస్య సూర్యదర్శనాద్యపేక్షత్వేనానియమస్య వక్ష్యమాణత్వాత్॥ ౮॥ వస్వౌకసారేతి॥ యామ్యా యమపురీ॥ ౯॥ తత్ర తావదైంద్రం పురీకం ప్రదక్షిణీకృత్య సూర్యస్యోదయాస్తమయాదికం వక్ష్యన్ ఉత్తరాయణాంతే త్వాం

క్షిప్తైంగోక్తైః ఇం ద్రాదిపురోపరిగగనే భ్రమణదక్షిణకాష్ఠాంగతో జ్యోతిశ్చక్రప్రాంతంగత్వా శీఘ్రం భ్రమతి-
కులాలచక్రప్రాంతస్థోజాతురివ ॥ ౧౦ ॥ అహోరాత్రేతి ॥ అహోరాత్రయోర్వ్యవస్థానకారణం రవిర్జనైర్దృశ్య-
త్వాదృశ్యత్వైః - దేవయానోర్చిరాదిముక్తిమార్గ ఏవ త్వాత్ - ఛాందోగ్యే - తేర్చిషమేవాభిసంభవంత్యర్చిషో
హః అహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్ మాసేభ్యః సంవత్సరం సంవత్స
రాదాదిత్యం ఆదిత్యాచ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోమానవః స ఏనాన్ బ్రహ్మగమయత్యేష వై దేవ
యానః పంథా ఇతి - అత్ర హి శ్లోకః - అర్చిర్ధూమౌ ... ఉపగయనే ... సత్సుఖో వాయ్వ
కాచంద్రా ... చపురుషః ... ధాత్రోర్లోకాల్లోకాంతరో విద్యుతో వారుణ్యయ ... త సైభ్యఉ
త్తరం బ్రహ్మజ్ఞానస్థానపోస్యాత్త్వగమితి క్షయం ... త్తరం మార్గమేతి ॥ ౧౧ ॥ దివసస్యేతి ॥ దివసస్యేత్యాదశ్లోకచతు
ష్టయస్యాయం భావః - యథాలక్షం ... దివసస్థిత ... తపసాస్వద్భుతో ద్వితీయమాసగస్య దేశభాసక
స్సన్ భ్రమతి - తథాస్థిత ఏవ స్వాస్తి ... దేశ్యానాంతస్యాహ్నః కృత్ - తత్సంముఖ సమసూత్ర ... వ్యవహి
తోత్తరదేశ్యానామర్ధరాత్రకృత్ - తథాస్థిత ... సూత్ర ... వ్యవహితపశ్చిమదేశ ...
ఇనాస్తమయమానవదే ... వ్యవదేశ్యః ... భవతి భూమౌ ...
తివ్యవదేశ్యః - ఉదయాస్తమయదాభాస్యన్న ... - యథా మేరుః స్వస్య ... లగ్న
ఇవదృశ్యః - ఏవం ... త్తిస్తిష్టతస్తే మేరుం ప్రదక్షిణయత ఏవ ... పహారక ఇతి - తదు
దాహృతం వాయునా ॥ శ్లో ॥ మధ్యందిశ్చ ... వర్తిభాస్వ ... యమ నైవ దయాం స్త్ర
దృశ్యతే ॥ సుధాయామర్ధరాత్రస్థో ... యామ స్తమేతి చేత్యాది - అతో ... యనత
మేరువ్యవహితే - మేరోర్విష్కంభాయః త్వేషు నవ కోటిమితం మానసోత్తర ... రాత్రేణ భ్రమతోభా
నోర్ద్వాత్రింశత్సహస్రసంమితమున ... మాత్ర ... రాత్రే ... ప్రసంగా
తస్యమేనైకస్య వాయవ్యయోరేవోదయాస్తమయప్రసంగో దక్షిణకాష్ఠాయా ... నైఋత్యేశాన్యయోరపి యాస్త
మయసిద్ధ్యర్థం ప్రత్యేహమనా ... కాంతికల్పనా ప్రసంగశ్చ - అతో ... దేవాదిశోనం - తథాహ వాయుః ॥
శ్లో ॥ ... వాసకరస్య ప్రోద్యతస్య విరశ్మితా । రక్తతాచ విరశ్మి ... దృశ్యన్న తా ॥ లేఖాయామాస్థి
తస్సూర్యోయత్రయత్ర చదృశ్యతే । ఊర్ధ్వం శతసహస్రాత్తు యోజనానాం స దృశ్యతే ॥ మాత్స్యే చ ॥ శ్లో ॥ ప్రభా
వాసకరస్య భూమేర్లేఖాగతస్య చ । హీయంతే రశ్మయో యస్మాత్తేన రాత్రౌ న దృశ్యతే ॥ లేఖా తద్ధి నభ్రమణవృత్త
చతుర్థాంశే ద్రష్టుః పూర్వాపరయోః కల్పితా రేఖా యత్రభూలగ్న ఇవ గ్రహో దృశ్యతే ... శతసహస్ర ... శ్చ భాను

న్మైత్రేయ భగవాన్ భానుర్జ్యోతిషాం చక్రసంయుతః ॥ ౧౦ ॥ అహోరాత్రవ్యవస్థానకారణం భగ
వాన్ రవిః । దేవయానః పరః పంథా యోగినాం క్లేశసంక్షయే ॥ ౧౧ ॥ దివసస్య రవిర్మధ్యే సర్వకాలం వ్యవ

తం - ఉత్తరాం దిశం గతస్య దక్షిణతః పరావృత్తిమాహ ॥ కాష్ఠామితి ॥ దక్షిణతో యాం కాష్ఠాం గతః - పక్షిగాయనం
ప్రవిష్టస్సన్ - క్షిప్త ఇషుర్యథా శరాద్ద్రుతం గచ్ఛతి ॥ ౧౦ ॥ అహోరాత్రేతి ॥ తత్తైశ్చ ... ప్రభృతిషు తాసు ప్ర
తిషు సంసారిణామహోరాత్రవ్యవస్థానకారణం రవిర్భవతి - క్లేశాదీనాం రోగాదీనాం సంక్షయే సతి - యోగినాం
క్రమముక్తిభాజాం దేవయానః పరః శ్రేష్ఠః అపునరావృత్తికరః పంథాశ్చ స ఏవ భవతి ॥ శ్రు ॥ సూర్యద్వారేణ తే
విరజాః ప్రయాంతి - న తావత్ క్షీయన్నసావాదిత్యం గచ్ఛతీతి శ్రుతేః - న తావత్ క్షీయతే ॥ ౧౧ ॥ యోగప్రకారేణా
హోరాత్రాదివ్యవస్థానకారణం రవిర్భవతీతి తదాహ దివసస్యేత్యాదిపంచభిః ॥ దివసస్యేతి ॥ యథాస్మిన్ ద్వీపే భా
రతవర్షే మధ్యాహ్నే లక్షయోజనోచ్ఛ్రితో వ్యోమ్ని ప్రస్థిత ... పరిపః ప్రతిపన్నో ... తే - తథా సర్వకాల
ముదయాస్తమయ ... సర్వత్ర ... లగ్నవర్తమానస్య ... దాత ప ... దీనాం ... సమ ...

భ్రమణపరిధిచతుర్థాంశోపలక్షణం - యద్భాగవతే - యదా హ్యైంద్ర్యాః పుర్యాః ప్రచలితః పంచదశభిర్ఘటికాభి
ర్యామ్యాం సపాదకోటిద్వయం యోజనానాం సార్ధద్వాదశలక్షాణి సాధికాని చోపయాతి - ఏవం తతో వారుణీం సౌ
మ్యామైంద్రీంచ పునః - తథాన్యే చ గ్రహాస్సోమాదయో నక్షత్రైస్సహ జ్యోతిశ్చక్రే సమభ్యుద్యంతి సహ వా నిమ్లో
చంతీతి - తేన సముద్రతీరస్థానాం ద్రష్టౄణాం సముద్రసలిలమధ్యాదివోద్యన్నస్సూర్యో భువంభిత్త్వేవోద్యన్న్ సంయ
త్యాన్ దృశ్యః పరం నతు పరమార్థతో న సూర్యస్యాస్తమయాదివార్కస్య| ౧౧|| న వా ఏష నకదాచనాస్తమేతి నో
దేతి శ్రుతేః - వి భ్రాజమానస్సర్వస్య మధ్యాత్ - అద్ధ్యైవా ఏష ప్రాతరుదేత్యపస్సాయం ప్రవిశతీతి నింద్రా
హ్యాణాని సముద్రవేలాస్థిత ద్రష్టృ ప్రతిభాసానువాదేన ఆదిత్యస్తుతిపరాణి - గోళకాకారం భువముపన్యస్యోర్ధ్వ
ప్రదక్షిణాయితజ్యోతిశ్చక్రస్య కాలచక్రస్య గ్రహాంశ్చ భూమ్యర్థమేవ ద్వాదయతి - తేనోదయాస్తమయవైచిత్ర్య
వ్యవస్థితం వసంతోజ్యోతిర్విదోపి హోరాణాం తిథ్యోదయాస్తమయవ్యవస్థాపయంతి - భూమేర్గోళకాకారత్వానుపప
త్తిరపి న స్యాత్ - భువో హి గోళకాకారత్వే సముద్రజలానాం పరితో విస్తృతరత్వప్రసంగః సరిత్ప్రవాహాదినియమభంగ
ప్రసంగశ్చ - అతో జ్యౌతిషం ప్రత్యక్షానుగుణం శాస్త్రప్రధానం నాత్ర ప్రమాణం| ౧౨|| ౧౩|| ౧౪|| ౧౫ || అథైతామేవ
దిక్చక్రవ్యాప్తిముదాహరతి || శక్రాదీనామితి || పురేణ దిగుపలక్ష్యా - ఏకైకోఽర్కస్సపాదికం - శక్రాదిపురస్థిత
స్సపురోపరిస్థితస్తత్పురదిశం తదభితస్స్థితం దిగ్ద్వయం అనంతరం విదిగ్ద్వయం చ స్పృశతి - ఏవమాగ్నేయాదివిదిక్స్థ
తాం విదిశం తదభితస్స్థితం దిగ్ద్వయం అనంతరం విదిగ్ద్వయం చ భాసయతి - అష్టదిక్ష్వంశతేర్ధం భాసయతీత్యర్థః - ఏ
తదుక్తం - ఇంద్రపుర్యా ఊర్ధ్వం తిష్ఠన్ తత్ర మధ్యాహ్నమీశకోణస్థానాం తృతీయయామాంత మాగ్నేయకోణస్థానామా
ద్యయామాంతం యామ్యపురస్థానాముదయం సౌమ్యపురస్థానామస్తమయం కరోతి - ఏవమగ్నికోణస్థస్తత్రస్థానాం

స్థితః| సర్వద్వీపేషు మైత్రేయ నిశార్ధస్య చ సన్ముఖః||౧౨|| ఉదయాస్తమనే చైవ సర్వకాలం తు సన్ముఖే
దిశాస్వశేషాసు తథా మైత్రేయ విదిశాసు చ| ౧౩|| యైర్యత్ర దృశ్యతే భాస్వాన్ స తేషాముదయస్స్మృ
తః| తిరోభావం చ యత్రైతి తత్రైవాస్తమనం రవేః| ౧౪ || నైవాస్తమనమర్కస్య నోదయస్సర్వదా
సతః| ఉదయాస్తమనాఖ్యం హి దర్శనాదర్శనం రవేః||౧౫|| శక్రాదీనాం పురే తిష్ఠన్ స్పృశ

త్యేష పురాణి తు - త్రీణి కోణౌ ద్వౌ తథా ద్వౌ కోణావప్యేకయా స్పృశేత్| కోణస్థః

నాత్ - యథాహ వాయుః|| శ్లో|| విదూరభావాదర్కస్య భూమేర్లేఖావృతస్య చ| హ్రియతే రశ్మిభిర్యస్మాత్ తేన రాత్రౌ న దృశ్యతే| ఇతి
చాప్యనుసంధేయం - యథా యత్ర ద్వీపవర్షే ఉదయోఽర్కస్య తత్ర తత్సమాన సూత్రస్థ ద్వీపాంతర
దిషు జాయమానస్య నిశార్ధస్యార్ధరాత్రస్య సంముఖో భవతి|| ౧౨|| ఉదయాస్తమయౌ చ సర్వకాలం భ
వతః - తే చ పరస్పరం సంముఖా సమానసూత్రస్థేషు దేశేషు అర్ధరాత్రమధ్యాహ్నౌ చ|| యైర్యత్రేతి|| ౧౪ || నైతి || మ
ధ్యే ఉదయాస్తమయౌ సర్వదా మధ్యాహ్నం ఏవ నిత్యస్య సతః సవితుస్సహైవ - అతో న వై రవేరుదయాస్తమయాఖ్యం
దర్శనాదర్శనమాత్రమేవ| ౧౫|| దర్శనాదర్శనయోరుపపాదయతి|| శక్రాదీనామితి|| ఇంద్రాదిపురస్థితమస్య
మధ్యాహ్నే తిష్ఠతి తదేకం పురమభితః పురద్వయం చైవం త్రీణి కోణౌ చ తస్య పార్శ్వస్థౌ పురాణి స్పృశతి
ద్వయంస్థాభిః స్పృశతి || సూర్యమండలస్యార్ధేన ప్రతిపర్ధం దృశ్యతే తావదహః అర్ధేన తు న దృశ్యతే తావద్రాత్రిరిత్యర్థః
తథాహి - ఇంద్రపురే మధ్యాహ్నే యదా తిష్ఠతి - తదా సౌమ్యపురస్థానాం అస్తమయః - ఈశకోణస్థానాం తృతీయయా
మాంతః - అగ్నికోణస్థానాం ప్రథమయామః - యామ్యస్థానాముదయః - ఏవం యదా యామ్యే మధ్యాహ్నే తిష్ఠతి
తదా ఇంద్రే అస్తమయః - అగ్నికోణే తృతీయో యామః - నిఋతికోణే ప్రథమో యామః - వారుణే ఉదయః
యదా చ వారుణే మధ్యాహ్నే తిష్ఠతి - తదా యామ్యే అస్తమయః - నిఋతికోణే తృతీయో యామః - వాయవ్యే చ
ప్రథమయామః - సౌమ్యే ఉదయః - యదా చ సౌమ్యే మధ్యాహ్నః - తదా వారుణే అస్తమయః - వాయవ్యే తృతీయో యా
మః - ఈశానకోణే ప్రథమః - ఐంద్రే ఉదయః - ఏవమగ్నికోణే యదా మధ్యాహ్నః - తదా ఈశానకోణే అస్తమయః - ఇ

ఆమధ్యాహ్నం యమేంద్రపుర్యోర్వా వ్యత్యయేన యామ్యాంతౌ నిమ్లోచకోణే మేరుగుదయాస్తమయౌ చకరోతి - ఏవం సర్వత్ర దిక్షు విదిక్షు యోజ్యం| ౧౬| ఉదిత ఇతి॥ గావో రశ్మయః॥ ౧౭ | ఉదయేతి॥ తద్వృద్ధిహ్రాసనిమిత్త సూర్యస్య దర్శనాదర్శనాభ్యాం ఉదయన పూర్వా దిక్ - అస్తమయనాదపరా దిక్ - అత ఏవోద్యంతం భాస్వంతం పశ్యతాం వామదక్షిణభాగస్థితత్వాత్ సర్వేషాముత్తరో మేరుర్లోకాలోకశ్చ దక్షిణస్స్యాత్| ౧౮|౧౯|| తస్మాదితి॥ తస్మాద్దిశ్యుత్తరస్యాం నిత్యోత్తరస్య మేరోరుపరి దిగ్భాగే బ్రహ్మసభా ప్రభయా సదా దివాత్వం - తత్రార్కప్రభాసంచారాభావాన్నిత్యరాత్రిత్వోపచారః| ౨౦| అథోదయాస్తమయనిర్ణయప్రసక్తసంధ్యానుష్ఠేయాగ్నిహోత్రక్రియా సంస్పృష్టహోమానుప్రథమాహుతిశేషం యస్యైవైక్యా పుణ్యాగ్నిహోత్రే వసతి ఇత్యాది బ్రాహ్మణానుసృష్టం ప్రభావివస్వత ఇత్యాదినా॥ ప్రభేతి॥ సూర్యప్రభాయాశ్చతుర్థాంశో నిశ్యగ్నిం విశతి॥ శ్లో॥ ప్రభా హి సౌరీ పాదేనేతి వాయవీయ

త్యేవ పురత్రయమ్| వికోణౌ ద్వౌ వికోణస్థస్త్రీన్ కోణాన్ ద్వే పురే తథా| ౧౬ | ఉదితో వర్ధమానాభి
రామధ్యాహ్నం తపన్ రవిః | తతః పరం హ్రసంతీభిర్గోభిరస్తం నిగచ్ఛతి | ౧౭ | ఉదయాస్తమయా
భ్యాం చ స్మృతే పూర్వాపరే దిశౌ | యావత్పురస్తాత్తపతి తావత్పృష్ఠే చ పార్శ్వయోః| ౧౮ || ఋ
తేఽమరగిరేర్మేరోరుపరి బ్రహ్మణస్సభామ్| యే యే మరీచయోఽర్కస్య ప్రయాంతి బ్రహ్మణస్సభామ్| తే తే
నిరస్తాస్తద్భాసా ప్రతీపముపయాంతి వై|౧౯ | తస్మాద్దిశ్యుత్తరస్యాం వై దివారాత్రిస్సదైవ హి | స
ర్వేషాం ద్వీపవర్షాణాం మేరురుత్తరతో యతః| ౨౦ | ప్రభా వివస్వతో రాత్రావస్తం గచ్ఛతి భాస్క—

పురే తిష్ఠన్నేవ యామ్యాః ప్రథమాః - నిమ్లోచకోణే ఉదయ ఇత్యాది యోజ్యం| ౧౬ || ఏవం మేరోః పరిభ్రమన్ సూర్యో భూవలయం ప్రకాశయన్ - దర్శనాదర్శనాద్యపేక్షయా అహోరాత్రవ్యవస్థానకారణమిత్యుక్తో భవతి - సన్నిధానవ్యవధానకృతమేవ తస్య రశ్మీనాం వృద్ధిహ్రాసతీవ్రమందత్వాదికమపీత్యాహ॥ ఉదిత ఇతి॥ గోభిః రశ్మిభిః| ౧౭| దిగ్విభాగోఽప్యుదయాస్తమయనిమిత్త ఏవేత్యాహ॥ ఉదయేతి॥ యత్ర యస్యోదేతి సా తస్య పూర్వా దిక్ - యత్రాస్తమేతి సా అపరా ప్రతీచీ - తథా చ శ్రుతిః - తస్మాదసావాదిత్యస్సర్వాః ప్రజాః ప్రత్యఙ్ఙుదేతి తస్మాత్సర్వ ఏవ మన్యతే మాం ప్రత్యుదగాదితి - పురస్తాదుద్యంతం సూర్యం పశ్యతశ్చ దక్షిణవామపార్శ్వభాగౌ దక్షిణోత్తరే దిశావితి దర్శయన్ రశ్మివిస్తారవిధిమాహ॥ యావదితి॥ చతుర్దిక్షు లోకాలోకాచలపర్యంతం తపతీత్యర్థః॥ ౧౮| మేరౌ తు విశేషమాహ॥ ఋత ఇతి॥ బ్రహ్మసభావర్జం మేరోరుపర్యపి సర్వత్ర తపతి - న తు బ్రహ్మసభాం భాసయతి - తత్ర హేతుమాహ - యే యే మరీచయ ఇతి| ౧౯|| మేరోస్సర్వతోఽపి విశేషాంతరమాహ॥ తస్మాదితి॥ యతో యస్మాత్సర్వేషాం ద్వీపానాం వర్షాణాం చ మేరురుత్తరత ఏవ స్థితః - తస్మాన్మేరోరుత్తరస్యాం దిశి సదా దివాపి తన్యేషాం దినేపి సత్యం రాత్రిరేవ - అయం భావః - మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వంతం సూర్యం యే యత్ర పశ్యంతి సైవ తేషాం ప్రాచీ - తేషాం చ వామభాగ ఏవ మేరుః - అతస్సర్వేషాం సర్వదా మేరురుత్తరత ఏవ - దక్షిణభాగే చ లోకాలోకాచలః తస్మాదుత్తరస్యాం దిశి సదా రాత్రిః - దక్షిణస్యాం చ దినమితి - యద్వా - భారతాదివర్షస్థానాం సమ్ముఖసూర్యముద్యంతం పశ్యతాం ఉత్తరస్యాం దిశి వామభాగే మేరౌ ఏకతస్సదా దినమన్యతశ్చ సదా రాత్రిః - దక్షిణభాగే సదా మేరోర్దినమేవేత్యర్థాదుక్తం భవతి| ౨౦| ఉదయాస్తమయనిర్ణయప్రసంగాత్తత్కాలానుష్ఠేయాగ్నిహోత్రమిశ్రలింగమంత్రవిధివిశేషం బ్రాహ్మణోక్తం - అగ్నిసూర్యయోః పరస్పరానుప్రవేశముపాసనార్థమాహ - ప్రభేత్యాది త్రిభిః - శ్లోకత్రయస్యాప్యేకాన్వయః॥ ప్రభేతి॥ వహ్నేః పాదశ్చతుర్థాంశో దినేషు భానుం విశతి - తతస్తావన్మాత్రప్రవేశాద్భానోరుష్ణత్వేప్యదాహకత్వం - వహ్నేశ్చ దాహకత్వమవిరుద్ధం - తథా చ॥ శ్రు॥ అగ్నిర్జ్యోతిర్జ్యోతిస్సూర్యస్స్వాహేత్యేవ సాయం హోతవ్యం - సూర్యో జ్యోతిర్జ్యోతిరగ్నిస్స్వాహేతి ప్రాతరిత్యేతద్వ్యత్యాసవిశేషః శ్రూయతే - అగ్నిం వావాదిత్యస్సాయం ప్రవిశతి - తస్మాదగ్నిర్దూరాన్నక్తం దదృశే - ఉద్యంతం వా

క్తైః - వహ్నిపాదత్తతేజస్కైస్సైః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ అథాహోరాత్రసంధిప్రసంగేన తదనుకారిద్వారా యోగాపసంధి వసతపరిసంఖ్యాతజపగ్రహణశేషం యద్దైవ దివా భవతీత్యాది బ్రాహ్మణమనుగృహ్ణాతి - దక్షిణోత్తరేత్యాదిసార్ధేన శ్లోకేన ॥ దక్షిణోత్తరేతి ॥ తమః ప్రాకాశ్యేత్యత్ర క్రమేణాన్వయః ఇతః - తేన మేరోర్దక్షిణభూమ్యర్ధే సముత్తిష్ఠతి సవితరి వహిరాత్రిరంభో విశతి - తదా తత్రత్యానామహస్స్యాత్ - ఉదగ్భూమ్యర్ధే స్థితేఽర్కే ప్రకాశకత్వ శీలమహో విశతి - దక్షిణస్థానాం తదా రాత్రిస్స్యాత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆతామ్రా హీతి ॥ దివా దినే - నక్తం రాత్రౌ ॥ ౨౫ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమహోరాత్రం కుర్వన్ పుష్కరమధ్యేన మానసోత్తరశిఖరేణ మేదిన్యాః రవిరథభ్రమణోపలక్షణమానసోత్తర మధ్యపరిధికాయాయాస్త్రింశాంశస్సైక మౌహూర్తికగతిః - తదాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ నవకోట్యః ప్రసంఖ్యాతా యోజనైః పరిమండలమ్ । తథా శతసహస్రాణి చత్వారింశచ్చ పంచ చ । అహోరాత్రాత్పతంగస్య గతిరేషా విధీయతే పూర్ణానాం శతసహస్రాణా మేకత్రింశత్తు సాస్మృతా । పంచాశత్తు తథాన్యాని సహస్రాణ్యధికాని చ । మౌహూర్తికీ గతిర్హ్యేషా సూర్యస్య తు విధీయతే । స మధ్యేన పుష్కరస్యాథ భ్రమతో దక్షిణాయనే । ఏవముక్తాస్త్వయాంశా ద్వీపోత్తరాంతపరిధిత్రింశాంశః విషువే క్షీరోదోత్తరాంతపరిధిత్రింశాంశో వా మౌహూర్తికగతి ర్నాయ ప్రోక్తా ప్రసిద్ధా జ్ఞేయా ॥ ౨౬ ॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి ॥ కులాలచక్రప్రాంతస్థ జంతురివ జ్యోతిశ్చక్రపర్యంతస్థో [illegible] దినీం ప్రాగస్తాం మానసాత్రిపరిధికాం దక్షిణకాష్ఠాభిముఖాం విముంచన్ దక్షిణకాష్ఠాంత్యదినాపేక్షయా విషమాహోరాత్రం చ కుర్వన్ ఉత్తరోత్తరం మార్గం చ గచ్ఛన్ మకరాదిరాశిషట్కం [illegible] తథా ప్రాగ్గత్యా భ

రే । విశత్యగ్నిమతో రాత్రౌ వహ్నిర్దూరాత్ప్రకాశతే ॥ ౨౧ ॥ వహ్నేః ప్రభా తథా భానుం దినేష్వావి
శతి ద్విజ । అతీవ వహ్నిసంయోగాదతస్సూర్యః ప్రకాశతే ॥ ౨౨ ॥ తేజసీ భాస్కరాగ్నేయే ప్రకాశోష్ణ
స్వరూపిణీ । పరస్పరానుప్రవేశాదాప్యాయేతే దివానిశమ్ ॥ ౨౩ ॥ దక్షిణోత్తరభూమ్యర్ధే సముత్తి
ష్ఠతి భాస్కరే । అహోరాత్రం విశత్యంభస్తమః ప్రాకాశ్యశీలవత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆతామ్రా హి భవంత్యా
పో దివా నక్తప్రవేశనాత్ । దినం విశతి చైవాంభో భాస్కరేఽస్తముపేయుషి । తస్మాచ్ఛుక్లా భవంత్యా
పో నక్తమహ్నః ప్రవేశనాత్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం పుష్కరమధ్యేన యదా యాతి దివాకరః । త్రింశద్భాగం తు మే
దిన్యాస్తదా మౌహూర్తికీ గతిః ॥ ౨౬ ॥ కులాలచక్రపర్యంతో భ్రమన్నేష దివాకరః । కరోత్యహస్త

వాదిత్యమగ్నిరనుసమారోహతి - తస్మాత్ స్థానాచ ఏవాగ్నిర్దివా నదృశ్యతే ఇతి ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ అహోరాత్రప్రసంత్రయోరప్సు ప్రవేశముపాసనార్థమాహ ॥ దక్షిణేతి ॥ మేరోర్దక్షిణభూమ్యర్ధే భాస్కరే సముత్తిష్ఠతి సతి - తమసా రాత్రిరంభః ప్రవిశతి - మేరోరుత్తరభూమ్యర్ధే చ భాస్కరే సముత్తిష్ఠతి సతి - రాత్రౌ ప్రాకాశ్య శీలయుతమహః అంభో విశతీత్యర్థః - ప్రాకాశ్యం ప్రకాశకత్వమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఏతదేవోపపాదయత్యాతామ్రా హీతి సార్ధశ్లోకేన ॥ ఆతామ్రా హీతి ॥ ఆతామ్రాః ఈషత్తామ్రాః - దివా దినే - నక్తప్రవేశనాత్ - రాత్రేః ప్రవేశాదిత్యర్థః అస్తముపేయుషి అస్తం గతే సతి - నక్తం రాత్రౌ - తథా చ శ్రుతిః - యద్దైవ దివా భవత్యపో రాత్రిః ప్రవిశతి - తస్మాత్తామ్రా ఆపో దివా దదృశ్రే - యన్నక్తం భవత్యపోఽహః ప్రవిశతి - తస్మాచ్చంద్రా ఆపో నక్తం దదృశ్ర ఇతి ॥ ౨౫ ॥ ఏ[illegible] మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వతో రవేర్మౌహూర్తికగత్యా మార్గం కథయన్నుత్తరాయణే దక్షిణాయనగతిభిరహోరాత్రాణాం ద్వైష్యే సామ్యలక్షణత్వాని నిరూపయతి - ఏవమిత్యాదినా ఉపావృత్తేరిత్యంత ప్రోక్తేన గ్రంథేన ఏవమితి ॥ పుష్కరద్వీపమధ్యేన రథచక్రాధారభూతమానసోత్తరపరిమండలోపలక్షితాయా మేదిన్యాస్త్రింశత్తమభాగం [illegible] - తదా సా ముహూర్తసంబంధినీ గతిః - తదాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ నవకోట్యస్సమాఖ్యాతా యోజనానాం పరిమండలమ్ । తథా శతసహస్రాణి చత్వారింశచ్చ పంచ చ । అహోరాత్రాత్పతంగస్య గతిరేషా విధీయతే పూర్ణానాం శతసహస్రాణా మేకత్రింశత్తు తాస్స్మృతాః । పంచాశత్తు తథాన్యాని సహస్రాణ్యధికాని చ । మౌహూర్తికీ గతిర్హ్యేషా సూర్యస్య తు విధీయత ఇతి ॥ ౨౬ ॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి ॥ రవేః కులాలచక్రసంబంధాభావా

క్రాంత్యర్ధం చయాతీతి - అయనస్యోత్తరస్యేతి ఉదగయనోపక్రమకాలే మకరప్రాప్తస్సన్ - త్ర్యంశేనహి ప్రవహానిలేన నిత్యం ప్రత్యగ్భ్రామ్యమాణజ్యోతిశ్చక్రస్థసూర్యబింబం ధ్రువరశ్మిగృహీతే మహాచక్రే ప్రాగ్భ్రమణేషు యుగకోటిషు యుం త్రిత తదితర ధ్రువరశ్మిప్రయాణే పూర్ణాధిక పూర్ణావశాత్ ఉత్తరాయణానుగుణ ముదగ్దక్షిణతో వా ఏకైకాం మండలరేఖా మాభ్యంతరీం బాహ్యాం వా ఆరోహదవరోహద్వా తదితర భ్రమణేన వృత్తమాభ్యంతరం మేవార్ధసన్నం బాహ్యం మానప్యుత్తరాపన్నం వా సంపాదయన్ తత్రైవ నక్షత్రచక్రే చరతీతి త్ర్యంశంబనేన చలన్ స్వేన సపాదద్వితారాత్మక మేకైకం రాశిం ప్రాప్య ప్రత్యక్ చరతి తత్సావనదినైస్త్రావద్భారం భ్రమన్ మహాత్మా చ పరాం కాష్ఠాం సపాదద్విచత్రైచ సార్ధత్రయోదశ ఘటికాత్మకం రాశిషట్కం సౌరషణ్మాసైర్భుంక్తే - ఏవం షట్షష్టిత్రిశతాహోరాత్రైః స్వసంవత్సరాయన ద్వయం ద్వాదశ మాసరాశిరూప కాల ఏకస్సూర్యోఽబ్దస్స్యాత్ - తత్ర తు షట్షష్టిత్రిశతవారం ప్రత్యగ్భ్రమణో దయాస్తమయాః మహాచక్రే ఏకవారమారోహావరోహారథస్య ఏకవారంచభచక్రే తైలోక్యేన ప్రాగ్గత్యా సప్త వింశతినక్షత్రాత్మక ద్వాదశరాశిచక్రభోగరూపమర్కస్యైకం విలోమభ్రమణం బహువారం ప్రత్యగ్భ్రమ కులాలచక్రస్థస్య తద్విలోమం భ్రమణః కీటస్యేవ స్యాత్ - ఏవం చక్రవశాన్నిత్యం ప్రత్యగ్గతిస్సతం త్రప్రాగ్గతిశ్చ సర్వేషాం గ్రహాణాం భౌమాదేస్తు కదాచిత్ కార్యవశాత్ త్వాధిక్య వక్రగతిః ప్రత్యక్ పి స్యాత్ - చంద్రాదీనాంతు కాలసత్త్వాత్ గ్రహస్యభిమాతేన స్వమయోర్కమండల ప్రవేశాఖ్యః తద్విప్రకర్షాద్దర్శయితి త్యాది సంప్రదాయాద్ దం జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞేయం - ఇదం తు సౌరాబ్దస్య షట్షష్టిత్రిశతాహోరాత్రవత్త్వం - సా ప్రసంగహి కలౌ సత దినమహ్నశ్చతుర్దశి తిథినాం సావనపంచషష్టిత్రిశతదినస్య సౌరాబ్దస్య ప్రత్యక్షాదిప్రసిద్ధౌ॥ ౨౮॥ ౨౯॥ త్రిష్వితి॥ వైషువతీం రాశ్యోర్మేషతులయోరంతశ్చరత్ త్రిపదమధ్యేదినే అహోరాత్రే స్వసామ్యం - తత్ర హి మేష స్థార్కోదయాన్మేషాదిషడ్రాశ్యుదయకాలః త్రింశన్నాడ్యాదినం - ఏవం తులాదిషడ్రాశ్యుదయకాలో రాత్రిః - వి షువాంతరేపి వైపరీత్యేన త్రింశన్నాడీష్వపి విషువసంక్రమపర్యం యావద్రాశిత్రయం భానోర్దినం త్రింశన్నాడీభ్యో వర్ధతే కర్కాదియావత్తులాంతస్య తస్య హ్రాసః - తులాదౌ త్రింశతో హ్రాసః నక్రాదౌ తద్వస్య పూర్తిర్యావ న్మేషమితి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి॥ దక్షిణప్రక్రమే తత్ప్రస్థాగమనే॥ ౩౨॥ అతివేగితేతి॥ ప్రకృష్టాం భూమిం మహావృత్తరూపాం చక్రార్ధమేదినీం॥ ౩౩॥ ఏతదేవోదాహరణప్రపంచయతి- సూర్యో

అయనస్యోత్తరస్యాదౌ మకరం యాతి భాస్కరః। తతః కుంభం చ మీనం చ రాశే రాశ్యంతరం ద్విజ॥ ౨౯॥ త్రిష్వేతేష్వథ భుక్తేషు తతో వైషువతీం గతిమ్। ప్రయాతి సవితా కుర్వన్నహోరాత్రం తతస్సమమ్॥ ౨౯॥ తతో రాత్రిః క్షయం యాతి వర్ధతేఽనుదినం దినమ్॥ ౩౦॥ తతశ్చ మిథునస్యాంతే పరాం కాష్ఠాముపాగతః। రాశిం కర్కటకం ప్రాప్య కురుతే దక్షిణాయనమ్॥ ౩౧॥ కులాలచక్రపర్యంతో యథా శీఘ్రం ప్రవర్తతే। దక్షిణప్రక్రమే సూర్యస్తథా శీఘ్రం ప్రవర్తతే॥ ౩౨॥ అతివేగితయా కాలం వాయువేగగతిశ్చరన్। తస్మాత్ ప్రకృష్టాం భూమిం తు కాలేనాల్పేన గచ్ఛతి॥ ౩౩॥ సూర్యో ద్వాదశభిశ్శైఘ్ర్యాన్ముహూర్తైర్దక్షిణాయనే। త్రయోదశార్ధమృక్షాణామహ్నా తు చ

కులాలచక్రపర్యంతేస్థితో జంతుర్యథా శీఘ్రః - తద్వద్దక్షిణాయనే జ్యోతిశ్చక్రపర్యంతే భ్రమన్నేకైకముహూర్తేన మేదిన్యాస్త్రింశద్భాగం విముంచన్నితి కాలమన్ను త్తరాయణమాఖ్యాహాస్స రాత్రించ పూర్వవైపరీత్యేన కరోతి॥ ౨౮॥ తదేవ ప్రపంచ్యాహ అహోరాత్రాహ్వాసేన చ దక్షిణాయనమాహ- అయనస్యేత్యాదిసార్ధద్వాభ్యాం॥ ౨౯॥ త్రిష్వితి॥ వైషువతీం ఉత్తరాయణమధ్యే మేషరాశిం విషువత్సంబంధినీం గతిం॥ ౨౯॥ తత ఇతి॥ తతో విషువదనంతరం॥ ౩౦॥ దక్షిణాయనే తు అహ్నా హ్రాసం గాత్రౌ చ వృద్ధిం దర్శయితుమాహ - తతశ్చేత్యాదిసార్ధైశ్చతుర్భిః॥ తతశ్చేతి॥ పరాం కాష్ఠాముత్తరాయణస్యాంతం॥ ౩౧॥ కులాలచక్రపర్యంత ఇతి॥ కులాలచక్రపర్యంతేస్థితో జంతుర్యథా శీఘ్రః॥ ౩౨॥ అతివేగతయేతి॥ కాలం కాలోపలక్షణం మార్గం॥ ౩౩॥ సూర్య ఇతి॥ ఋక్షాణాం త్రయోద

ద్వాదశభిరిత్యాదినా। ౩౪। కులాలచక్రమధ్యస్థ ఇతి ॥ చక్రమధ్యస్థః నాభినేమ్యోరంతరాళస్థః॥ ౩౫। తస్మాదితి అల్పాం అభ్యంతరవృత్తార్ధరూపాంభూమిం గచ్ఛతి - ఉత్తరాయణపశ్చిమం ప్రాంతదినం దక్షిణాద్యాహశ్చసమ దినరాత్రివ్యవహారస్యార్కాయత్తత్వాత్ - తావన్ముహూర్తైస్తావంతినక్షత్రాణి రవిశ్చ చరతీత్యుపచారః - తద్దర్శనాదర్శనకాలాభ్యాం తావత్సంఖ్యనక్షత్రోదయ ఇత్యర్థః - హ్రస్వరాశిషట్కస్థభచక్రార్ధోదయకాలస్య నక్షత్రాత్తస్య ద్వాదశ ముహూర్తత్వం తద్వ్యత్యయాదష్టాదశ ముహూర్తత్వం గాత్రే సకాష్ఠాయాం దినశేషమానవ్యత్యయః - మధ్యే త్వనుపాతాద్వృద్ధిహ్రాసౌ - ఇమావాధికౌ వృద్ధిహ్రాసౌ పురాణప్రతిపాదిత్వాని వాసవతకురునైమిశకాశ్మీరాదిదేశవిషయా - యద్దేశే విషువద్దినమధ్యాహ్నే ద్వాదశాంగులశంకోః సప్తధార్ధాష్టాంగుళప్రాయచ్ఛాయాస్యాత్ సర్వదేశేష్వపి విషువతఉదక్కాష్ఠాస్థిత స్యార్కస్య పురస్థరాశిషట్కోదయ కాలస్య బహుత్వాద్దైర్ఘ్యం - తత్పశ్చాత్య రాశిషట్కోదయ కాలాల్పతయా రాత్ర్యల్పత్వం - తద్వైపరీత్యం దక్షిణకాష్ఠాస్థే। ౩౬। ౩౭। ౩౮॥ అత ఇతి ॥ కులాలచక్రస్య మృత్పిండ ఇవ జ్యోతిశ్చక్రస్య మధ్యస్థో ధ్రువః కులాలచక్రనాభౌ యథామందం భ్రమతి తథా భ్రమతి। ౩౯ । అతో ధ్రువో భ్రమన్నపి న నాభిం త్యజతీత్యాహ ॥ కులాలచక్రనాభిస్త్వితి। ౪౦। నక్షత్ర ముహూర్తవశాదుక్తమేవాహోరాత్రవైచిత్ర్యం రాశివశాత్ప్రపంచయతి - ఉభయోరిత్యాదినా। ౪౧। ౪౨। ఏతచ్చాహోరాత్రగతివైషమ్యం ద్వాదశరాశ్యుదయకాలైరనేకరూపం భ్రమతి అర్కస్య రాశ్యుదయకాలవైషమ్యకృతమిత్యాహ - ఏకప్రమాణమిత్యాదినా ॥ ఏకప్రమాణమితి ॥ సమస్తారా

రతే ద్విజ। ముహూర్తైస్తావదృక్షాణి నక్తమష్టాదశైశ్చరన్। ౩౪ । కులాలచక్రమధ్యస్థో యథా మందం ప్రసర్పతి। తథోదగయనే సూర్యస్సర్పతే మందవిక్రమః। ౩౫ । తస్మాద్దీర్ఘేణ కాలేన భూమిమల్పాం తు గచ్ఛతి। అష్టాదశముహూర్తం తదుత్తరాయణపశ్చిమమ్। ౩౬॥ అహో భవతి తచ్చాపి చరతే మందవిక్రమః। ౩౭ । త్రయోదశార్ధమహ్నా వై ఋక్షాణాం చరతే రవిః। ముహూర్తైస్తావదృక్షాణి రాత్రౌ ద్వాదశభిశ్చరన్। ౩౮। అతో మందతరం నాభ్యాం చక్రం భ్రమతి వై యథా। మృత్పిండ ఇవ మధ్యస్థో ధ్రువో భ్రమతి వై తథా।౩౯। కులాలచక్రనాభిస్తు యథా తత్రైవ వర్తతే। ధ్రువస్తథా హి మైత్రేయ తత్రైవ పరివర్తతే।౪౦। ఉభయోః కాష్ఠయోర్మధ్యే భ్రమతో మండలాని చ। దివా నక్తం చ సూర్యస్య మందా శీఘ్రా చ వై గతిః। ౪౧। మందాహ్ని యస్మిన్నయనే శీఘ్రా నక్తం తదా గతిః। శీఘ్రా నిశి యదా చాస్య తదా మందా గతిర్దివా। ౪౨। ఏకప్రమాణమేవైష మార్గం యాతి దివాకరః।

శార్ధం సార్ధత్రయోదశనక్షత్రోపలక్షితం జ్యోతిశ్చక్రార్ధమిత్యర్థః - తావదృక్షాణి సార్ధత్రయోదశ తు రాత్రౌ నక్షత్రం రాత్రౌ అష్టాదశభిశ్చరన్ - ఇదం చ ద్వాదశాష్టాదశముహూర్తాశ్చ అహోరాత్రయోర్దేశవిశేషాపేక్షయోక్తం న సర్వత్రేతి జ్ఞేయం। ౩౪ ॥ ఉత్తరాయణే త్వహోరాత్రయోః పూర్వవైపరీత్యం స్పష్టయతి కులాలచక్రమధ్యస్థ ఇత్యాదినా సార్ధైస్త్రిభిః ॥ కులాలచక్రమధ్యస్థ ఇతి ॥ మధ్యస్థో నాభినేమ్యంతరాళస్థః। ౩౫। తస్మాదితి ॥ ఉత్తరాయణే పశ్చిమమంత్యదినం। ౩౬। ౩౭। ౩౮॥ ధ్రువస్యతు తథాగతివైషమ్యం నాస్తీత్యత ఆహ। అత ఇతి ॥ కులాలచక్రం నాభ్యాం మందతరం యథా భ్రమతి - అత స్తత్ర సోమృత్పిండోపి యథా మందతరమేవ భ్రమతి తథా జ్యోతిశ్చక్రనాభిస్థో ధ్రువశ్చ। ౩౯। కులాలచక్రనాభిరితి ॥ యథా నాభిస్తత్రైవ పరివర్తతే - నాభిస్థో మృత్పిండ స్తత్స్థానం న త్యజతి తథైవ ధ్రువః పరిభ్రమన్నపి తత్స్థానం న త్యజతీత్యర్థః॥౪౦। ఏవం తావన్నక్షత్ర ముహూర్తైరహోరాత్రవైచిత్ర్యముక్తం - ఇదానీం తదేవ రాశిభోగవశాత్ప్రపంచయన్నాహ - ఉభయోరిత్యాదిభిః॥ ౪౧। ౪౨। అహోరాత్రగమ్యస్య సమానత్వేపి రాశిప్రమాణభేదాత్తద్వైచిత్ర్యం ఘటత ఇత్యాహ - ఏ

యుక్తానిద్వితీయార్థే ప్రత్యక్షగమా॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ దినాదేరితి॥ తద్భోగేనేతి రాశిభోగేన శీఘ్రమన్దగతిత్వాత్ ప్రదేశస్య వివరణేన రూపేణభోగేన - తస్యైవ సహస్రాంశభవక్రసంస్థానవైషమ్యాత్ ప్రతిపత్తివ్యాప్తిక్రాన్తిదేశభేదాచ్చ - తత్రాపి క్లేశగమ్యం - ఇదంత్వహోరాత్రయోః కాలజ్ఞానం యత్ర సూర్యోపలక్షితో విషువద్వృత్తపాదాంతరగం గ్రహాంశో వరియుత్తే నవిషువవృత్తార్ధస్యైవదినరాత్రిసామ్యం తత్ర కాల్పనిక్యోర్వ్యాప్త్యోస్సామ్యవృత్తయోర్వ్యాఖ్యాంశస్య విషువన్నావ తుల్యస్య పాదాపేక్షయాల్పత్వమహోరాత్రయోర్దినహాని వృద్ధిరితి అగ్నిశరశోరు సయోరుపపత్తిశ్చ ॥ ౪౬॥ ౪౭॥ అథ దినరాత్రిసంధిప్రసక్త్యా రాత్రిర్వ్యాఖ్యా - అహోవ్యుష్టిరితి శ్రుత్యుక్తనామ్నా దినరాత్రివ్యవహారస్సూపాసనార్థం సంధ్యాం ప్రస్తౌతి ॥ ఉషేతి॥ ౪౮॥ రక్షాంసివాచాలోయవాక ఇత్యాదిస్వాధ్యాయబ్రాహ్మణానుసృత్యాహ॥ సంధ్యాకాలేచేతి॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఓంకారబ్రహ్మసంయుక్తమితి॥ బ్రహ్మ త్రయీసారం వ్యాహృతిత్రయం॥ అగ్నిహోత్ర ఇతి॥ సూర్యోజ్యోతిరితి ప్రాతర్హోమమన్త్రప్రోక్తోక్తిస్సంధ్యయోరుపాస్త్యనంతర

అహోరాత్రేణయోభుంక్తే సమస్తా రాశయోద్విజ। ౪౩ ॥ షడేవ రాశీన్యోభుంక్తే రాత్రావ
న్యాంశ్చషడ్దివా॥ ౪౪ ॥ రాశిప్రమాణజనితా దీర్ఘహ్రస్వాత్మతాదివా। తథానిశాయాం రాశీనాం
ప్రమాణైర్లఘుదీర్ఘతా ॥ ౪౫ ॥ దినాదేర్దీర్ఘహ్రస్వత్వం తద్భోగేనైవజాయతే। ఉత్తరేప్ర
క్రమేశీఘ్రా నిశిమన్దాగతిర్దివా॥ ౪౬॥ దక్షిణేత్వయనేచైవ విపరీతావివస్వతః॥ ౪౭॥ ఉషారాత్రి
స్స్మృతావిప్రైర్వ్యుష్టిశ్చాప్యుచ్యతేదినమ్। ప్రోచ్యతేచతయోస్సంధ్యా ఉషావ్యుష్ట్యోర్యదంతరమ్.౪౮॥
సంధ్యాకాలేచసంప్రాప్తే రౌద్రే పరమదారుణే। మన్దేహారాక్షసాఘోరాస్సూర్య మిచ్ఛంతిఖాది
తుమ్॥ ౪౯॥ ప్రజాపతికృతశ్శాపస్తేషాంమైత్రేయరక్షసామ్। అక్షయత్వంశరీరాణాంమరణంచదినే
దినే। ౫౦ । తతస్సూర్యస్యతైర్యుద్ధంభవత్యత్యంతదారుణమ్। తతోద్విజోత్తమాస్తోయంసంక్షిపంతి
మహామునే॥ ౫౧ ॥ ఓంకారబ్రహ్మసంయుక్తంగాయత్ర్యాచాభిమంత్రితమ్। తేనదహ్యంతితేపా
పావజ్రీభూతేనవారిణా। ౫౨॥ అగ్నిహోత్రేహూయతేయా సమంత్రా ప్రథమాహుతిః। సూ

ప్రమాణమేవేతి॥ రాశయఃరాశీనిత్యర్థః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ రాశిప్రమాణవైచిత్ర్యస్యాహోరాత్రవైచిత్ర్య హేతుత్వమాహ॥ దినాదేరితి॥ తద్భోగేనేవ - అయమర్థః - జ్యోతిశ్చక్రస్యద్వాదశాంశస్సహాంశద్విసప్తవేళాత్మక ఏకైకోరాశిః - తత్రప్రాయశస్సూర్యమేషౌహ్రస్వౌ - వృషభకుంభౌతతఃకించిదధికౌ - మకరమిథునౌతతఃకించిద్దీర్ఘౌ - సింహవృశ్చికౌదీర్ఘతరౌ - కర్కటకచాపౌదీర్ఘతమౌ - సమౌకన్యాతులే - తత్రాక్రాంతరాశ్యా రంభ్యషట్కదర్శనకాలోదినం - ఇతరరాశిషట్కదర్శనకాలోరాత్రిః - తథాచరాశిప్రమాణాధీనా దినరాత్రివృద్ధిహ్రాసావిత్యాదిజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియాపురాణావిరుద్ధాత్రానుసంధేయేతి - దివాహ్నియస్మిన్నయ నత్యనేనోక్తంగతివైచిత్ర్యంవిశదయతి॥ ఉత్తరఇతి। ౪౬। ౪౭। అహోరాత్రప్రసంగాత్తయో స్సంధ్యాకార్యంసంధ్యాప్రస్తావికంవక్తుమాహ - ఉషేత్యాదినాపాలనోద్యత ఇత్యంతేన - తతశ్శ్రుతిప్రయుక్తా ఉషావ్యుష్టిశబ్దౌప్రస్తుతరాత్రిదివసపరావిత్యాహ॥ ఉషేతి॥ శ్రు॥ రాత్రిర్వా ఉషా - అహర్వ్యుష్టిరితిశ్రుతేః॥ ౪౮॥ తత్రసంధ్యోపాస్తిమకుర్వతస్సూర్యహత్యాదోషస్స్యాదితి - సంధ్యార్థవాదపూర్వకంసంధ్యోపాస్త్యాదికమాహ సంధ్యాకాలేచేత్యాదిచతుర్భిః॥ ౪౯ । ప్రజాపతికృతఇతి॥ ప్రజాపతిదత్తోవరోపిమరణఫలత్వాచ్ఛాపఇత్యుచ్యతే - తథాచశ్రుతిః - రక్షాంసిహవాపురోనువాకేతపోగ్రమతిష్ఠంతతాన్ ప్రజాపతిర్వరేణోపామంత్రయత తానివరమవృణీతాదిత్యోనోయోద్ధా ఇతితాన్ప్రజాపతిరబ్రవీద్యోధయధ్వమిత్యాది॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఓంకారబ్రహ్మసంయుక్తమితి॥ దహ్యంతిదహ్యంతేద్విజైఃప్రక్షిప్తేనవారిణా॥ ౫౨॥ రవేర్విజయముక్త్వాహోమాద్యుక్తిప్రక్రియా

మగ్నిహోత్రంవిధానతః॥ ౫౩॥ ఓంకార ఇతి ॥ త్రిధామా వ్యాహృతిదేవతాగ్నివాయుసూర్యత్రయాత్మకః॥౫౪
వైష్ణవోంశ ఇతి ॥ తస్య వైష్ణవాంశస్య ఓంకారః ప్రేరకః కార్యేషూద్బోధకో యస్య తత్ప్రేరకం - యద్వా
తదోంకారాఖ్యం బ్రహ్మ - తస్య జ్యోతిషః ప్రేరకం॥ ౫౫॥ తేనేతి ॥ అఘాని పాపయుక్తాని॥ ౫౬॥ తస్మాదితి ॥ సహం
సూర్యమిత్యస్య తదపకరణజపాంశుయాభావేన సంధ్యోపాస్తిరవశ్యకార్యేత్యేవార్థః॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ సంధ్యాకాలే
త్వాజ్ఞానార్థమన్వాహ ॥ కాష్ఠేతి॥ ౫౯ ॥ హ్రాసవృద్ధీతి ॥ అహర్భాగైః ముహూర్తైస్సహ దివసానాం హ్రాస
వృద్ధీ - అహ్ని త్రింశన్నాడ్యోప్యవృద్ధేయత్వం పంచదశాంశో ముహూర్తో వర్ధతే - క్షీయతే - ఏవం రాత్రావప్యర్థః
ఉక్తంచ అహ్నః పంచదశాంశో రాత్రేశ్చైవ ముహూర్తా ఇతి సంజ్ఞే - సంధ్యా ముహూర్తాస్తు అహోరాత్రయోరంత
ర్ధాస్తమయాదిశ్చ ద్వినాడీమాత్ర ఏవ - యథాహ గర్గః ॥ శ్లో ॥ ద్వినాడికా భవేత్సంధ్యా యావజ్జ్యోతిః ప్రదర్శన
వరాహమిహిరశ్చ॥ శ్లో॥ అర్ధాస్తమితానుదితాత్సూర్యాదస్పష్టభం నభో యావత్ - తావత్సంధ్యాకాల ఇతి॥
లేఖాప్రభృతీతి॥ లేఖాశబ్దోఽర్ధోదయోలక్ష్యః॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩ ॥ అపరాహ్ణ ఇతి ॥ ముహూర్తాస్త్రయ ఏవ సాయా
హ్న ఇతి పూర్వేణాన్వయః - ఇదంచ దశపంచ ముహూర్తా హి పంచదశ ముహూర్తేఽహ్ని ప్రాతరాదిపంచా

ర్యో జ్యోతిస్సహస్రాంశుస్తస్మాద్దీప్యతి భాస్కరః॥ ౫౩॥ ఓంకారో భగవాన్విష్ణుస్త్రిధామా వచసాంప
తిః । తదుచ్చారణతస్తే తు వినాశం యాంతి రాక్షసాః॥ ౫౪॥ వైష్ణవోంశః పరస్సూర్యో యోఽంతర్జ్యోతిరసం
ప్లవమ్ । అభిధాయక ఓంకారస్తస్య తత్ప్రేరకం పరమ్॥ ౫౫ ॥ తేన సంప్రేరితం జ్యోతిరోంకారే
ణాథ దీప్తిమత్ । దహత్యశేషరక్షాంసి మందేహాఖ్యాన్యఘాని వై॥ ౫౬ । తస్మాన్నోల్లంఘనం కార్యం సం
ధ్యోపాసనకర్మణః । స హంతి సూర్యం సంధ్యాయా నోపాస్తిం కురుతే తు యః॥ ౫౭ ॥ తతః ప్రయాతి
భగవాన్ బ్రాహ్మణైరభిరక్షితః । వాలఖిల్యాదిభిశ్చైవ జగతః పాలనోద్యతః॥ ౫౮ । కాష్ఠా నిమేషా ద
శ పంచ చైవ త్రింశచ్చ కాష్ఠా గణయేత్కలాంతామ్ । త్రింశత్కలాశ్చైవ భవేన్ముహూర్తస్తైస్త్రిం
శతా రాత్ర్యహనీ సమే తే॥ ౫౯॥ హ్రాసవృద్ధీ త్వహర్భాగైర్దివసానాం యథాక్రమమ్। సంధ్యా ము
హూర్తమాత్రా వై హ్రాసవృద్ధౌ సమా స్మృతా॥ ౬౦ ॥ లేఖాప్రభృత్యథాదిత్యే త్రిముహూర్తగ
తే తు వై । ప్రాతస్స్మృతస్తతః కాలో భాగశ్చాహ్నస్స పంచమః । ౬౧ । ప్రాతఃకాలాత్స్మృతస్త
స్మాత్త్రిముహూర్తస్తు సంగవః । మధ్యాహ్నస్త్రిముహూర్తస్తు తస్మాత్కాలాత్తు సంగవాత్ ।
౬౨ । తస్మాన్మాధ్యాహ్నికాత్కాలాదపరాహ్ణ ఇతి స్మృతః । త్రయ ఏవ ముహూర్తాస్తు కాలభాగః
స్మృతో బుధైః । ౬౩ । అపరాహ్ణే వ్యతీతే తు కాలస్సాయాహ్న ఉచ్యతే । దశపంచ ముహూర్తా వై

మాహ॥ అగ్నిహోత్ర ఇతి॥ సూర్యో జ్యోతిరితి ప్రాతరగ్నిహోత్రమంత్రప్రతీకోక్తిః॥ ౫౩॥ ఓంకార ఇతి ॥ త్రి
ధామా త్రీణి ధామాని ఋగ్యజుస్సామాని యస్య సః - అత ఏవ వచసాం వేదానాం పతిః - తథాచ శ్రుతిః సైషా త్రయ్యే
వ విద్యా తపతి య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష ఇతి॥ ౫౪॥ ఓంకారోచ్చారణాద్రాక్షసనాశహేతుమాహ-
వైష్ణవోంశ ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ వైష్ణవోంశ ఇతి ॥ అసంప్లవం నిర్వికారం॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ సంధ్యాకాలగణ
నామాహ - కాష్ఠేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౫౯॥ హ్రాసవృద్ధీతి ॥ అహర్భాగైః ప్రాతరాదిభిస్సహ - దివసానాం హ్రాస
వృద్ధీ భవతః - హ్రాసవృద్ధ్యోరవశ్యంభావిత్వాత్ - సంధ్యాతు ముహూర్తమాత్రా అహోరాత్రయోః పూర్వ
ప్రాతస్సంధ్యా నాడీద్వయప్రమాణా - అర్ధాస్తమయానంతరం నాడీద్వయప్రమాణా చేత్యర్థః ॥ ౬౦ । ప్రా
రాత్ర్యహర్భాగానాం వృద్ధిహ్రాసావుక్త్వా తేషాం ధ్రువభూతం వైషువతం మానమాహ॥ లేఖేత్యాదినా త్రిభిః॥ లే
ఖాప్రభృతీతి ॥ అర్ధోదయమాత్ర లేఖాగమనారభ్య॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ అపరాహ్ణ ఇతి ॥ తాం లేఖామారభ్య ప్రత్యే
ముహూర్తత్రయేణ ప్రాతరాదిరేకైకః కాలః - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో ॥ ముహూర్తానాం త్రయః ప్రాతస్తా

కల్పనమితిశేషః దశపంచముహూర్తాహ ఇతిచ పాఠః - దశపంచముహూర్తాశ్చేతిపాఠే విషువే పంచదశధ్రువభూతా ముహూర్తాః అయనయోస్తు వృద్ధిహ్రాసయోగినో ముహూర్తాస్త్రయ ఏవేతిసంగ్రహోక్తిః॥ ౭౪॥ దశపంచముహూర్తమితి॥ విషువద్దినాహ్నాదౌ నాడీత్రింశచ్చతుర్వింశత్యంతహ్రాసోయామ్యాయనే-సౌమ్యేతు షట్త్రింశదంతంవృద్ధిరిత్యర్థః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ శరదితి॥ శరన్మధ్యంతులారంభః వసంతమధ్యంమేషారంభః- సవిషువన్మధ్యమాగః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ అథసూర్యగతిప్రసక్త్యాకృతత్వాద్య పంచాబ్దమయయుగజ్ఞాపనాయాహ॥ త్రింశదితి॥ త్రింశన్ముహూర్తేన సావనదినేన సౌరదినం లక్ష్యం - పక్షశ్చాత్ర సౌరోర్ధమాసః - సౌరపంచాబ్దత్వాద్యుగస్యఋతురేకషష్టిసావనదినం॥ శ్లో॥ ఏకషష్టిరహోరాత్రం ఋతురేకోవిభావ్యత ఇతి వాయూక్తేః॥ ౭౯॥ ౮౦॥ సంవత్సరాదయ ఇతి॥ చతుర్మాసైశ్చాంద్రసావనసౌరనాక్షత్రమానస్థైః॥ శ్లో॥ దర్శాద్దర్శశ్చాంద్ర త్రింశద్దివసస్తుసావనోమాసః। సౌరోర్కరాశిభోగాత్ నాక్షత్రశ్చేందుమండలాద్గదిత ఇత్యుక్తేః॥ వికల్పితావిభక్తాః విశేషితాస్సంతోయుగంస్యురితి - సర్వకాలస్యప్రతిపర్యాయమయంనిశ్చయః - అయమర్థః మాఘశుక్లప్రతిపత్సూర్యోదయకాలే యుగప్రవృత్తిః త్రింశతాం చతుర్విధానామపి మాసానాం పంచాబ్దాంతే యస్మాద్యుగపత్సమాప్తిహేతుయోగః తత్ప్రకాలోయుగం - లక్షణయానుత్తరఃపంచకంయుగం - యథా ఆర్యంగణోరేవసర్వగ్రహయోగోపి సర్వంకృతాదికం యుగం - ఏతావదహోరాత్రైర్యుగేషు ఏకనక్షత్ర రాశిస్థైకేఽస్యాంతిథౌ ఏకనక్షత్రస్థైవాదం ద్రి అయం సంవత్సరఇత్యుచ్యత ఇతిపంచాబ్దానాంచతుర్మాసాపేక్షవిభాగత్వాద్ముక్తంచతుర్మాసవికల్పితత్వం - సౌరాబ్దపంచ

ముహూర్తాస్త్రయ ఏవచ॥ ౭౪॥ దశపంచ ముహూర్తంవైఅహోరాత్రైర్విషువత్సమ్॥ ౭౫॥
వర్ధతే హ్రసతేచైవాయనే దక్షిణోత్తరే। అహస్తుగ్రసతే రాత్రిం రాత్రిర్గ్రసతివాసరమ్॥ ౭౬॥
శరద్వసంతయోర్మధ్యే విషువంతువిభావ్యతే। తులాంమేషగతేభానౌ సమరాత్రిదినంతుతత్॥ ౭౭॥ క
ర్కటేవస్థితే భానౌ దక్షిణాయనముచ్యతే। ఉత్తరాయణమప్యుక్తం మకరస్థేదివాకరే॥ ౭౮॥ త్రింశన్ము
హూర్తంకథితమహోరాత్రంతుయన్మయా। తానిపంచదశబ్రహ్మన్ పక్షఇత్యభిధీయతే॥ ౭౯॥
మాసఃపక్షద్వయేనోక్తోద్వౌమాసౌచార్కజావృతుః। ఋతుత్రయంచాప్యయనం ద్వేయనేవర్షసం
జ్ఞితే॥ ౮౦॥ సంవత్సరాదయః పంచచతుర్మాసవికల్పితాః। నిశ్చయస్సర్వకాలస్య యుగమిత్యభిధీయతే॥ ౮౧
సంవత్సరస్తుప్రథమోద్వితీయః పరివత్సరః। ఇద్వత్సరస్తృతీయస్తు చతుర్థశ్చానువత్సరః। వత్సరః పంచ

మేవసంగవః॥ మధ్యాహ్న త్రిముహూర్తస్స్యాదపరాహ్ణస్తతఃపరః॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తోఽథపర్వశర్మసుగృహీత ఇతి॥ ఏతేచ త్రిముహూర్తాఃపంచభాగాః - దశపంచముహూర్తాహ్ని పంచదశముహూర్తే త్రింశన్నాడికేహ్ని భవంతి - అన్యథాతు ముహూర్తాస్త్రయ ఏవ క్రమేణ హ్రాసవృద్ధి భాగా భవంతీతి శేషః॥ ౭౪॥ ఏతత్స్పష్టయతి దశపంచముహూర్తమిత్యాదినార్ధేన త్రిభిః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ శరదితి॥ శరద్వసంతయోర్మధ్య ఇతి॥ ఆశ్వయుక్కార్తికౌహి శరత్ తయోర్మధ్యే తులాఖ్యం విషువంభవతి - చైత్రవైశాఖౌ వసంతస్తయోర్మధ్యే మేషాఖ్యం విషువమిత్యర్థః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ అథసూర్యగతిప్రసంగాత్కృతసంవత్సరాదిపంచకస్వరూపం - త్రింశదిత్యాదిసార్ధైశ్చతుర్భిః అత్ర శ్లోకద్వయస్యైకోర్థ స్తాయ॥ త్రింశదితి॥ లోకప్రసిద్ధసావనైర్దినైర్ముహూర్తైః ప్రసిద్ధా అహోరాత్రవిప్రకర్షాదర్కజా ఏవ దినాద యోలక్ష్యంతే - అర్కగత్యైవ తత్ప్రయోగాభిధానాత్॥ ౭౯॥ ౮౦॥ సంవత్సరాదయ ఇతి॥ చతుర్మాసవికల్పితా ఇతి॥ శ్లో॥ దర్శాద్దర్శశ్చాంద్రస్త్రింశద్దినస్తుసావనోమాసః - సౌరోర్కరాశిభోగాన్నాక్షత్రశ్చేందుమండలాత్కథిత ఇత్యేవంలక్షణైశ్చాంద్రసావనసౌరనాక్షత్రైశ్చతుర్భిర్మాసైర్వివిధతయాకల్పితాః - పంచసంవత్సరాదయః - ఏకంయుగం॥ శ్లో॥ సావనంచాపిసౌరంచ చాంద్రంనాక్షత్రమేవచ - చత్వార్యేతానిమానాని యైర్యుగంప్రవిభజ్యత ఇతి - వృద్ధగార్గ్యోక్తేః - సర్వకాలస్య మలమాసాదేర్నిశ్చయః నిర్ణ

కమమేహి యుగసౌరమానాష్టషష్టిః - సావనా షష్టిః - చాంద్రా ద్విషష్టిః - నాక్షత్రాః సప్తషష్టిః - సౌరేణ త్రింశన్మృతవః - దశాయనాని - భానుభోగ్యనక్షత్రాణి పంచత్రింశత్షష్ఠమిత్యాది జ్ఞేయం - యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ నక్షత్రాణి త్రింశమదయాభాస్కరస్యతు। ఋతవస్త్రింశతస్సౌరా అయనానిదశైవతు॥ పంచత్రింశచ్ఛతంభాగాః షష్టిమాసాస్సభాస్కరాత్। సౌరం సావనంచ జ్ఞేయం నాక్షత్రం సావనం తథా॥ మానాన్యేతాని చత్వారి యుగమధ్యే విస్మృతి। పురాణం పునస్సంగీతరావృత్తిః - యథాపూర్వమిత్యర్థః - వృద్ధగర్గశ్చ। శ్లో॥ యదా మాఘస్య శుక్లస్య ప్రతిపద్యుత్తరాయణం। సహాదయం శ్రవిష్ఠాభిస్సోమార్కౌ ప్రతిపద్యతః॥ ప్రథమస్స్యాగ్నిదైవత్యో నామ సంవత్సరస్స్మృతః। యదా మాఘస్య శుక్లస్య త్రయోదశ్యాముదగ్రవిః॥ యుక్తేచంద్రమసా సార్ధం వాసవం ప్రపద్యతే। ద్వితీయస్సోమదైవత్యః సోబ్ద ఇత్యభిధీయతే॥ కృష్ణే మాఘస్య దశమీ వాసవాదౌ దివాకరే। తదాస్యం సంప్రాప్తి పాదసంవత్సరో బుధాః॥ శుక్లే మాఘస్య శుక్లస్య వాసవాదౌ దివాకరే। చతుర్థమింద్రదైవత్యం తం హి నువత్సరం॥ యస్య కృష్ణాయనం కృష్ణే సప్తమ్యాం సోభవేత్। త్వష్ట్రాస్స జ్ఞేయః పంచమో మృత్యుదైవతః॥ నియతం పంచవర్షాణాం తేనైతే వత్సరాః స్మృతాః॥ సావనం చాపి నక్షత్రం చాంద్రం నాక్షత్రమేవచ॥ చతస్రైతాని మానాని యైశ్చ యుగం ప్రవిభజ్యతే। [illegible]॥ శ్లో॥ మాఘశుక్ల ప్రపన్నస్య పౌష్యకృష్ణసమాపినః। యుగస్య పంచవర్షస్య కాలజ్ఞానం ప్రచక్షతే॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ అథ కాలాంతరవిషయం త్రిప్రయనాకర్ణస్యాహ॥ యుక్తేత్యైత్॥ ౨౩॥ దక్షిణమితి॥ నక్షత్రంగం॥ ౨౪॥ సదేతి॥ ఉత్తరాయణే మకరస్య విషువత్ర్యవహారాత్ త్రిస్థ్ర - యమానసోత్తరేన కిణదక్షిణోనహ్నివిషువత్ తైః ద్విస్తోత్తరాం రసకాలహ్నే వాయుసోర్నే తథావచితనాత్రాచితంతస్తుతపస్తపస్యా విత్యాదినా మాఘ ద్వయోరుత్తరాయణం - ప్రకృతమ్య [illegible] - కర్కటకయోః విషువద్వయం చ పంచసంవత్సరకల్ప నానియుగాయాం - సౌరమానతుల్యం విషయం॥ శ్లో॥ పర్యాగచ్ఛత్తసంగోసామాఘశుక్ల ప్రత్యేకాహే। నక్షత్రసముదాయానాం కాలాభ్యుదయమ్॥ ఇత్యాద్యాదివృత్త్యాపానవిషువస్య యదాయనః। శ్రోతస్సమానం తస్య మధ్యారాంతవిభాగం కచిత్ర భానుస్సదా వ్రజేత్। కొంకణ్మస్యాం తచ్చక్రాంతమన్యాన్నారాయణాచరితాత్ - యథోక్తం ప్రాంతనమధ్య స్వాముకత్వాంశాలం సౌర్య పుత్రాయణస్తీత్ర వీరస్తత్ర్యాయ - యస్మిన్ తులాదివిషువన్నివాయనక్రికర్కాటకస్య యథాసంనివాసహ్ని కాలవిషయం - యథావక్త్రీ ౦నప్తతేలి జైవదాసీత్ - సంప్రతీత్వపనుస్వరా రీతి రమావరోచిలికకి ప్రవేశాత్ ప్రాగేవ తత్ర శనే అయమవేప్రస్యతేను స్వస్వతేఅత సంక్రశనానరోధాత్ తతః పూర్వాపి అయనాదిపరివృత్తిః కదాచిదవేదిత్యనవిగాయ యోనత్రిశృంగితీసంవాసనాస్యాత్ తస్మాన్నారోహేయదాయన వహారంభః తత్కాలపర్వవిషయత్రిత్వం

మహాత్రత్రకాలోయం యుగసంజ్ఞితః॥ ౨౨ ॥ యశ్చైతస్యోత్తరే తైలశ్చ గౌరవానాతివిప్రసగః। త్రింశత్సయస్త్వంగానామేయో సౌమ్యం వాసస్య వృత్తః॥ ౨౩ ॥ క్షీణం పోషణం చైవమధ్యవాయువైషువంతథా। శరద్వసంతయోర్మధ్యే తద్భానుః ప్రతిపద్యతే। మేషాదౌ చ తులాదౌ చ మైత్రేయ విషువంస్మృతమ్ ॥ ౨౪ ॥
తదా తుల్యమహోరాత్రం కరోతి తిమిరాపహః। దశపంచ ముహూర్తం వై తదేతదుభయం స్మృతం

యహేతుః - తథాహి - యదా శుక్లప్రతిపద ఏకస్మిన్నహోరాత్రే చంద్రేణసహాస్థితే సూర్యేసంక్రాంతిర్భవతి - తదతుపిధామాసాయుగప్రవర్తంతే - తదాచ సౌరమానేన వర్షపద్ధినాని ప్రసంతి - చాంద్రమానేనపద్ధినాధంతే - ఏవం ప్రతివర్షంచం ద్రార్కయోర్వర్షాభ్యంతరత మ్యతత్వంచవర్షాన్తకే యుగే సౌరాష్టషష్టిమాసావనా ఏకషష్ట్యాం చాంద్రాద్విషష్టినాక్షత్రాస్సప్తషష్టిః - తన్మధ్యే చమల మాసద్వయం భవతీత్యేవం సర్వసలనిశ్చయో భవతి ॥ ౨౦ ॥ సంవత్సరఇతి॥ నతత్ప్రవర్షాప్యేతత్త్వవచంద్రార్కయోర్గామ్యగమిత్యభిధీయతేఇత్యర్థః॥ ౨౨॥ అథశృంగవతస్సంస్థానపూర్వకంపిషువత్కాలంలక్షయతియశ్చేత్యేతస్యేత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ ౨౩॥

తీత్రయసంచారోఽర్కస్యేతికల్ప్యమ్ । మార్గశీర్షస్య హి వర్షాదిత్వం కేచిదభ్యధుః ॥ శ్లో॥ ఆదాయమార్గశీర్షాత్తు ద్వౌ ద్వౌ మాసావృతుర్మతః ఇత్యాహ కాత్యాయనః । అమరసింహశ్చ। శ్లో॥ మార్గాదీనాం యుగైః క్రమాత్ - ద్వౌ ద్వౌ మార్గాదిమాసౌ స్యాదృతురితి చ హేమంతాది శరదంతమృతూన్ మార్గాదికార్తికాంతం మాసాంశ్చ సుక్రమాభ్యధత్త । అగ్రంహాయనస్యేత్యాగ్రహాయణీ మృగశిరః తద్యోగాదాగ్రహాయణీ పూర్ణిమా తద్వానాగ్రహాయణికః ఆగ్రహాయణికో మాస ఇతి సమాఖ్యానిరుక్తితశ్చ - ఇతి త్రిధా త్రివీథీవ్యవస్థా - ఇదానీం తు వర్షస్య మార్గాదిత్వం వ్రతాద్యర్థం - ద్వౌ ద్వౌ మాఘాది మాసౌ స్యాదృతురితి చ పాఠాంతరమతః మాఘాదిత్వం పంచాబ్దయుగతత్ఫలాదిజ్ఞానార్థం॥ శ్రు ॥ ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యత్ఫల్గునీపూర్ణమాస ఇతి శ్రుతం తు ఫల్గున్యాదిత్వం యాగాద్యర్థం - తథా॥ శ్రు ॥ ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యచ్చిత్రాపూర్ణమాసః - మధుశ్చ మాధవశ్చేత్యాది శ్రుత్యా వలక్షితత్వం వర్షస్య చైత్రశుక్లప్రతిపదాదిబహుశ్రుతిస్మృతిజ్యోతిశ్శాస్త్రపురాణలోకాచారాదిప్రసిద్ధం సర్వవ్యవహారార్థమితి శాస్త్రన్యాయగణితప్రత్యక్షాదినిశ్చితో వివేకః - యదుక్తం లైంగవాయవ్యయోః ॥ శ్లో॥ ఆగమాదనుమానాచ్చ ప్రత్యక్షాదుపపత్తితః । పరీక్ష్య నిపుణం బుద్ధ్యా శ్రద్ధాతవ్యం విపశ్చితా ॥ చక్షుషా లక్షితం లేఖ్యం గణితం బుద్ధిసత్తమాః । పంచైతే హేతవో విప్రా జ్యోతిర్గణవిచింతనే ॥ ౭౫ । ప్రథమ ఇతి॥ శ్రు ॥ ముఖం వా ఏతన్నక్షత్రాణాం యత్కృత్తికాః - కృత్తికాః ప్రథమం విశాఖే ఉత్తమమిత్యాది ప్రాక్కాలవిషయశ్రుతిమూలా విషువద్ద్వయోక్తిః - కృత్తికాద్యంశే మేషాంతే - విశాఖానాం చతుర్థాంశే వృశ్చికాద్యంశే । ౭౬ ॥ విశాఖానామితి॥ కృత్తికాశిరసి మేషాంతే - విశాఖాతృతీయాంశం తులాంతం। ౭౭। తదైవేతి॥ అయం చంద్రార్కయోరుభయోరపి విషువావస్థితిరూపో మహావిషువాఖ్యః పుణ్యో దానకాలః - ప్రాచీనవిషువసంవాదీ నేదానీంతనసంవాదీ అతః కాలాంతరేపి తత్తత్కాలీనచంద్రార్కోభయవిషువద్విశేషసంస్థానస్యోపలక్షణమిదం - యథా ఇతః ప్రాక్ జ్యేష్ఠనాంతకన్యాంతయోశ్చంద్రార్కస్థితిర్దానకాల ఇత్యర్థః - ఇమం విజానీయాదసంశయం - గణితేనేమం కాలం బుద్ధ్వా తత్ర దానం దద్యాత్ । ౭౮ । బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి॥ ఏతద్విధానార్థం జాతం వివృతం ముఖం దేవానాం - అత్ర కాలే దత్తం దేవానాం ముఖే దత్తమివ సాక్షాత్ప్రీణనమిత్యర్థః - ముఖమేతత్తు దైవతమితి వాయూక్తేః - విషువేత తత్కాలీనమధ్యవీథీత్రదశే॥ ౭౯॥ దానప్రసంగాద్వా

తమ్॥ ౭౫ । ప్రథమే కృత్తికాభాగే యదా భాస్వాంస్తదా శశీ । విశాఖానాం చతుర్థాంశే మునే తిష్ఠత్యసంశయమ్॥ ౭౬। విశాఖానాం యదా సూర్యశ్చరత్యంశం తృతీయకమ్ । తదా చంద్రం విజానీయాత్కృత్తికాశిరసి స్థితమ్। ౭౭ । తదైవ విషువాఖ్యోఽయం కాలః పుణ్యోఽభిధీయతే । తదా దానాని దేయాని దేవేభ్యః ప్రయతాత్మభిః॥ ౭౮ ॥ బ్రాహ్మణేభ్యః పితృభ్యశ్చ ముఖమేతత్తు దానజమ్ । దత్తదానస్తు విషువే కృతకృత్యోఽభిజాయతే॥ ౭౯॥ అహోరాత్రార్ధమాసౌ తు కలాః కాష్ఠాః క్షణాస్తథా । పౌర్ణమా

తదేతి॥ మేషతులయోః ప్రథమాంశే సప్యుభయం అహశ్చ రాత్రిశ్చ । ౭౫ । ఇదానీం మహావిషువాఖ్యం కాలం తత్ప్రశస్త్యం చాహ ప్రథమ ఇత్యాదిచతుర్భిః ॥ ప్రథమ ఇతి ॥ ప్రథమే కృత్తికాభాగే మేషాంతే - విశాఖానాం చతుర్థాంశే వృశ్చికోపక్రమే - తదా శశీ అసంశయం యది తిష్ఠతి - తదా చంద్రార్కయోర్ద్వయోరపి చంద్రాశివ్యవధానేన విషువావస్థితిరూపం మహావిషువమితి। ౭౬। శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః॥ విశాఖానామితి॥ విశాఖానాం తృతీయాంశం కృత్తికాశిరసి మేషాంతం చంద్రం యది జానీయాత్తర్హి సోపి తథైవ మహావిషువాఖ్యః పుణ్యకాలః । ౭౭ । ౭౮ । బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి ॥ అయం చ విషువాఖ్యః కాలః కదాచిదేవ భవతి న సర్వదా - తస్మాదతివిశిష్టమేతత్తు దానజం ముఖం దానార్థం జాతం వివృతం దేవాదీనాం ముఖం ॥ శ్లో॥ ముఖమేతత్తు దైవతమితి వాయూక్తేః - అస్మిన్కాలే దత్తం సాక్షాద్దేవాదీనాం ముఖే దత్తం భవతీత్యర్థః॥ ౭౯ । పుణ్యకాలప్రసంగాద్యాగాదిపుణ్యకాలజ్ఞానార్థమహోరాత్రవిభాగస్సమ్యక్ జ్ఞాతవ్య ఇత్యాహ అహోరాత్రేత్యాదిసార్ధేన । అహోరాత్రేతి॥ సదృష్టచంద్రా సినీవాలీ నదృష్ట

౯౨। తఇతి॥ భూతారంభవివర్జనాన్నివర్తకకర్మత్యాగాత్। ౯౩। ౯౪। అభూతసంప్లవం బ్రహ్మదినాంతం యావత్స్థితిరమృతత్వాఖ్యానంతమదగ్ర్యాగ్రస్థానాంముక్తిరిత్యాహ॥ అభూతసంప్లవంస్థానమమృతత్వమితి। త్రైలోక్యస్థితికాలఏవఇహాప్యమృతాపునర్మారపర్యాయః। ౯౫। బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యామితి। బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం క్రియాభ్యాం పాపపుణ్యాపూర్వోద్భావయతఃపుంసః అయంఫలభోగావధిః- ఏవమాకల్పం బ్రహ్మహా నరకమశ్వమేధీస్వర్గంభుఙ్క్త ఇత్యర్థః। ౯౬।౯౭। అథవిష్ణుపదంవిష్ణుపదీంవ ప్రసంజయతి॥ ఊర్ధ్వోత్తరమితి॥ ఋషిభ్య ఉత్తరస్యాందిశ్యూర్ధ్వంచ ధ్రువాధారోవిష్ణుపదాఖ్యంస్థానం భూమ్యపేక్షయాతృతీయం - తచ్చ వైరాజస్యహృదయనాడీస్థానీయత్వాద్విష్ణోర్నివాసః - అతోఽత్ర విష్ణుపదస్య స్వర్గాధికసౌఖ్యాత్ సత్యలోకాదర్వాచీనత్వాచ్చ మోక్షోక్తిః క్రమముక్త్యర్థా - తత్స్థాః క్రమాద్బ్రహ్మలోకమేత్య బ్రహ్మణాసహముచ్యంతే - విష్ణుపదేస్థితాస్తత్ర లబ్ధజ్ఞానాముచ్యంతే నతుతస్మాత్తైర్లభ్యంస్థానమిత్యర్థః॥ ౯౮। ౯౯। ౧౦౦॥ ధర్మధ్రువాద్యా

ఖ్యాతాన్యభూతసంప్లవాత్। ౯౨। తేఽసంప్రయోగాల్లోభస్య మైథునస్య చ వర్జనాత్। ఇచ్ఛాద్వేషాప్రవృత్త్యా చ భూతారంభవివర్జనాత్। ౯౩। పునశ్చాకామసంయోగాచ్ఛబ్దాదేర్దోషదర్శనాత్। ఇత్యేభిః కారణైః శుద్ధాస్తేఽమృతత్వం హి భేజిరే। ౯౪॥ అభూతసంప్లవంస్థానమమృతత్వం విభావ్యతే। త్రైలోక్యస్థితికాలోఽయమపునర్మార ఉచ్యతే। ౯౫। బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం పాపపుణ్యకృతో విధిః। అభూతసంప్లవాంతం తత్ఫలముక్తం తయోర్ద్విజ। ౯౬। యావన్మాత్రే ప్రదేశే తు మైత్రేయావస్థితో ధ్రువః। క్షయమాయాతి తావత్తు భూమేరాభూతసంప్లవాత్। ౯౭॥ ఊర్ధ్వోత్తరమృషిభ్యస్తు ధ్రువో యత్ర వ్యవస్థితః। ఏతద్విష్ణుపదం దివ్యం తృతీయం వ్యోమ్ని భాస్వరమ్॥ ౯౮। నిర్ధూతదోషపంకానాం యతీనాం సంయతాత్మనామ్। స్థానం తత్పరమం విప్ర పుణ్యపాపపరిక్షయే॥ ౯౯। అపుణ్యపుణ్యోపరమే క్షీణాశేషాప్తిహేతవః। యత్ర గత్వా న శోచంతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్। ౧౦౦। ధర్మధ్రువాద్యాస్తిష్ఠంతి యత్ర వై లోకసాక్షిణః। తత్సార్ష్ట్యోత్పన్నయోగేద్ధాస్తద్విష్ణోః

దక్వంధాసందుత్తరమాగరం। ౯౨। శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః॥ తఇతి॥ లోభస్యాసంప్రయోగాత్తృష్ణావియోగాదిచ్ఛాద్వేషాభ్యామప్రవృత్త్యా చ కర్మాకరణేన చ - అకామసంయోగాద్విషయగ్రహణాభావాత్ - అమృతత్వమమృతద్వారాసంభూతచిరకాలావస్థాయిత్వం - భేజిరే। ౯౩। ౯౪। తదాహ॥ అభూతసంప్లవంస్థానమితి॥ బ్రహ్మణఃపర్యంతంయత్స్థానంతదేవామృతత్వముపచర్యతే - ఉపచారబీజమాహ త్రైలోక్యేతి - అపునర్మారః పునర్మృత్యురహితః - క్రమముక్తిస్థానత్వాదితి భావః। ౯౫। అభూతసంప్లవస్థానోక్తిప్రసంగాత్ అన్యదప్యాహ॥ బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యామితి॥ బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాంయత్పాపం యత్పుణ్యంచతత్కృతస్తన్నిమిత్తో విధీయతేఽస్మిన్ఫలమితివిధిః - ఫలభోగకాలః - తమేవాహ అభూతసంప్లవాంతమితి - భూతసంప్లవః ప్రళయః తత్పర్యంతం - తయోః పాపపుణ్యయోః ఫలముక్తమిత్యర్థః - యద్బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాముపలక్షితం పాపంపుణ్యంచతత్కృతఃపుంసోఽయంఫలభోగకాల ఇత్యర్థః - పాపపుణ్యకృతోఽవధిరితిపాఠే - అవధిరితిచ్ఛేదేఽపి తావానేవార్థః। ౯౬। ౯౭॥ సప్తర్షిభ్యోదక్షిణతో దేవయానస్థితిముక్త్వా తదూర్ధ్వోత్తరతో విష్ణుపదస్థితిమాహ - ఊర్ధ్వేత్యాదియావత్సమాప్తిః॥ ఊర్ధ్వోత్తరమితి॥ ఊర్ధ్వంచతదుత్తరంచసప్తర్షిభ్య ఉత్తరస్యాందిశిఊర్ధ్వం - యత్ర ధ్రువస్తిష్ఠతి - ధ్రువస్యాశ్రయభూతవిష్ణుపదాఖ్యం భూమ్యపేక్షయాదివ్యంతృతీయంస్థానమిత్యర్థః - తద్ధి వైరాజస్యహృదయనాడీస్థానం తతస్తదంతర్యామిణోవిష్ణోఃస్థానం। ౯౮। అతఃక్రమముక్తిస్థానమపి తత్స్వాత్తాన్స్తౌతి త్వేన వర్ణయతి నిర్ధూతదోషేత్యాదిపంచభిః। ౯౯। అపుణ్యపుణ్యోపరమ ఇతి। క్షీణాః అశేషాప్తైర్నానాదేహప్రాప్తే హేతవో యేషాం తే। ౧౦౦। ధర్మధ్రువాద్యా ఇతి॥ తత్సార్ష్ట్యా తేన విష్ణునా సమానైశ్వర్యేణ ఇంద్రియాదిస

ఇతి ॥ తస్య విష్ణోః సామర్థ్యేన సమాసాదితైశ్వర్యతా - ఇంద్రియాదివశీకరణైశ్వర్యాద్ధి యోగభిః ॥ శ్లో ॥ ఐశ్వర్యాద్విహితో యోగో యోగాద్వైశ్వర్యమిష్యతే । యోగైశ్వర్యచ్యుతే మోక్షః కథం వినోపపద్యత ఇతి హరివంశోక్తేః ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ దివీవేతి ॥ చక్షుస్సూర్యః ప తేన తద్విష్ణోరితి మంత్రద్వయార్థస్సూచితః ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ ౧౦౭ ॥ తద్విష్ణోః పదం సర్వస్య హేతురాశ్రయశ్చేత్యుక్తం - పావనం చేత్యాహ తతః ప్రభవతీత్యాదినా ॥ తత ఇతి ॥ తతో విష్ణుపదమార్గాత్ - గంగా హి ॥ శ్లో ॥ త్రివిక్రమపదోద్భిన్నబ్రహ్మాండసుషిరోద్భవా । తథా చ వామనపురాణే ॥ శ్లో ॥ తతః ప్రతాపవాన్ బ్రహ్మన్ బృహద్విష్ణుస్త్రివిక్రమః । బ్రహ్మాండోదరమాహత్య నరలోకం జగామ సః ॥ విష్ణుస్త్రివిక్రమః పాదప్రసరం తాకటాహపద్మిన్నేఽభవత్ । అంబరాద్విష్ణుమాయాయాః సమావర్తకుటిలా తతః ॥ విష్ణుస్త్రివిక్రమస్య పదం ద్ధాంగతా వైసదీత చా । బాహ్యతో యమహాధారా దశపాపవినాశినీత్యాది ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే చ ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మాండస్తాడితస్తేన త్రివిక్రమగతా ప్రభో । బ్రహ్మాండబాహ్యతోయేన దశపాపహ్రదావృతమ్ ॥ తేనభిన్ని జగత్తోయం విశేషాండం మహీపతే । పురాణాంతరేషు బ్రహ్మణః కమండలుజలేన హరిచరణక్షాళితే గంగోద్భూతేతి - అన్యత్ర తు ధర్మ ఏవ బ్రహ్మాజ్ఞయా ద్రవీభూత ఇతి - అతస్త్రివిక్రమే పాదే బ్రహ్మా కమండలుజలేన క్షాళ్య మానే తదపర్యాప్త్యా తప్త్యర్థం ధర్మ ఏవ ద్రవీభూతేత్యాప్య పూర్ణోఽబ్రహ్మాండకటాహభేదజబాహ్యోదకధారాతచ్ఛిద్రేణ విష్ణుపాదస్పర్శినీ గాం గతా గంగా సేతిద్ధ్యసంబంధః ॥ ౧౦౯ । అథ ధ్రువాదిపాత్రాంతమవతీర్ణగంగాప్రశంసా ॥ వా

వరసంపదమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ యత్రోతమేతత్ప్రోతం చ యద్భూతం సచరాచరమ్ । భావ్యం చ విశ్వం మైత్రేయ తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ దివీవ చక్షురాతతం వితతం యన్మహాత్మనామ్ । వివేకజ్ఞానదృష్టం చ తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౧౦౩ ॥ యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితో భాస్వాన్మేఢీభూతః స్వయం ధ్రువః । ధ్రువే చ సర్వజ్యోతీంషి జ్యోతిఃష్వంభోముచో ద్విజ ॥ ౧౦౪ ॥ మేఘేషు సంగతా వృష్టిర్వృష్టేః సృష్టేశ్చ పోషణమ్ । ఆప్యాయనం చ సర్వేషాం దేవాదీనాం మహామునే ॥ ౧౦౫ ॥ తతశ్చాజ్యాహుతిద్వారా పోషితాస్తే హవిర్భుజః । వృష్టేః కారణతాం యాతా భూతానాం స్థితయే పునః ॥ ౧౦౬ ॥ ఏవమేతత్పదం విష్ణోస్తృతీయమమలాత్మకమ్ । ఆధారభూతం లోకానాం త్రయాణాం వృష్టికారణమ్ ॥ ౧౦౮ ॥ తతః ప్రభవతి బ్రహ్మన్ సర్వపాపహరా సరిత్ । గంగా దేవాంగనాంగానామనులేపనపింజరా ॥ ౧౦౯ ॥ వామపాదాంబు

కారసామర్థ్యేనోత్పన్నో యోగస్సమాధిస్తేన ఇంద్రాదీనామ్ ॥ శ్లో ॥ ఐశ్వర్యాద్విహితో యోగో యోగాద్వైశ్వర్యముచ్యతే । యోగైశ్వర్యచ్యుతే మోక్షః కథం వినోపపద్యత ఇతి హరివంశోక్తేః ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ దివీవేతి ॥ దివి ఆతతం సర్వప్రకాశకం సూర్యరూపం చక్షురివ మహాత్మనాం వితతం సర్వావభాసకత్వేన ప్రతీతం - వివేకజ్ఞానేన ప్రపంచవైలక్షణ్యసంజ్ఞానేన దృష్టం చ - అపరిచ్ఛిన్నతయా జ్ఞాతమిత్యర్థః - అనేన తద్విష్ణోరితి మంత్రద్వయార్థస్సూచితః ॥ ౧౦౩

యత్రోతమేతత్ప్రోతం చేత్యనేన విశ్వస్య కారణమాశ్రయశ్చేత్యుక్తం - ఇదానీం ధ్రువాశ్రయత్వేన తద్ద్వారా విశ్వపోషకత్వమాహ - యస్మిన్నిత్యాదిచతుర్భిః ॥ యస్మిన్నితి ॥ భాస్వాన్ తేజస్వీ - అంభోముచః మేఘాః ॥ ౧౦౪ ॥ మేఘేష్వితి ॥ వృష్టేర్హేతోరోషధిద్వారా సృష్టేః పోషణం వృద్ధిః - ఆప్యాయనం తృప్తిః ॥ ౧౦౫ ॥ తతశ్చేతి ॥ సృష్టేః కారణతాం యాంతీతి - ఏతదుక్తం గీతాసు ॥ శ్లో ॥ దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః । పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పరమవాప్స్యథేతి ॥ ౧౦౬ ॥ ౧౦౭ ॥ విశ్వపావనత్వం విష్ణుపదస్య దర్శయన్నాహ - తత ఇత్యాదినా ॥ తత ఇతి ॥ తతో విష్ణుపదస్థానాత్ప్రకర్షేణ గంగా భవతి - త్రివిక్రమపదోద్భిన్నబ్రహ్మాండసుషిరోద్భవత్వాత్ - తతః ప్రాగేవ జాతాపి తత ఆరభ్య దేవాదిసేవ్యత్వేన ప్రకటీభవతీత్యర్థః - తదేవాహ - దేవాంగనానామంగానాం జలకేళిషు క్షాళితాని యాన్యనులేపనాని కుంకుమాదీని తైః పింజరా పిశంగీభూతా ॥ ౧౦౯ ॥ వామపాదేతి ॥ విష్ణోర్వా

మపాదేతి॥ ౧౦౯ । తత ఇతి॥ విష్ణోః పదే పరమపదే ఇత్యాదిమంత్రో గృహ్యతే. ఊహ్యమానజటాజల ఇతి సప్తర్షీణాం అఘమర్షణస్నానసుఖాదిరుక్తిః॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ మేరుపృష్ఠ ఇతి॥ శశిబింబాన్నిష్క్రాంతా సూర్యమార్గాన్మేరుం గతేత్యర్థః॥ శ్లో॥ విష్ణోః పాదాచ్ఛింశుమారాత్ ధ్రువాచ్చ సోమాత్సూర్యాన్మేరుమూర్ధ్ని విష్ణోః - సమాగతా శివమూర్ధ్ని హిమాద్రిమిత్యాది వ్యాసోక్తిః॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩ ॥ ౧౧౪। శంభోరితి॥ శర్కరాః నష్ట్వాంత సూక్ష్మశిలాః తా ఇవ సాగరాస్థీని ప్లావయిత్వా॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯ । శ్రుతేతి॥ శ్రుతాభిలషితేత్యాదావాస్తి క్రియాయస్తాత్ఫలభూయిష్ఠత్వం - యథోత్తరం వశగుణం - యథా బ్రహ్మాండపురాణే॥ శ్లో॥ శ్రుతా గంగా శౌనక భక్త్యా సకృద్వారస్థితైరపి। తత్త్రివతారయన్మర్త్యాన్ సకులాన్ద్రాగ్భవార్ణవాత్ । కదా ద్రక్ష్యామి తాం గంగాం కదా స్నానమహం లభే। ఇతి పుంసాభిలషితా కులాని దశ తారయేత్ । యథాకథంచిద్వై దృష్టా భక్తితశ్చిన్మయీ సకృత్। గంగా తారయతే తేషాం కులానాం శతమంహసః ॥ యైస్తు స్పృష్టా విశిష్టా గంగా భక్త్యా సకృన్నరైః । కులానాం తు సహస్రం వై తేషాం తారయతే భవాత్ ॥ పీతా ధర్మద్రవీ మర్త్యైర్యైర్గంగా భక్తితస్సకృత్ । తేషాం కులానామయుతం భవాత్తారయతే ధ్రువం ॥ యైః పుణ్యవాహినీ గంగా సకృద్భక్త్యావగాహితా । తేషాం కులానాం లక్షం తు భవాత్తారయతే శివా ॥ యైర్దినం సేవితా భక్త్యా గంగా పుణ్యజలా నరైః॥ కులానాం దశలక్షం తు తేషాం తారయతే భవాత్। ౧౨౦ । గంగేతి॥ గంగా గంగేతి ద్విరుక్తిః ప్రతిసంధ్యం త్రిరావృత్తివిధ్యర్థా - బ్రహ్మాండే హి॥ శ్లో॥ గంగా గంగేతి గంగేతి యైస్త్రిసంధ్యం త్రిరీరితం । సుదూరస్థైశ్చ తత్పాపం హంతి జన్మత్రయార్జితం॥ తథా॥ సహస్రయోజనస్థోపి త్రిసంధ్యం త్రిస్సమాహితః । గంగా గంగేతి యో బ్రూయాత్స గచ్ఛేత్పరమాం గతిం॥ నామోపలక్షణం స్మరణస్యాపి॥ వామ

పాదాంగుష్ఠనఖస్రోతోవినిర్గతామ్ । విష్ణోర్బిభర్తి యాం భక్త్యా శిరసాహర్నిశం ధ్రువః॥ ...... ౧౦౯॥
తతస్సప్తర్షయో యస్యాః ప్రాణాయామపరాయణాః । తిష్ఠంతి వీచిమాలాభిరూహ్యమానజటా జలే ।
౧౧౦॥ వార్యోఘైస్సంతతైర్యస్యాః ప్లావితం శశిమండలమ్ । భూయోఽధికతరాం కాంతిం వహత్యేతదహః
క్షయే॥ ౧౧౧॥ మేరుపృష్ఠే పతత్యుచ్చైర్నిష్క్రాంతా శశిమండలాత్ । జగతః పావనార్థాయ యా యా
ప్రయాతి చతుర్దిశమ్॥ ౧౧౨ । సీతా చాలకనందా చ చక్షుర్భద్రేతి సంస్థితా । ఏకైవ యా చతుర్భే
దా దిగ్భేదగతిలక్షణా॥ ౧౧౩॥ భేదం చాలకనందాఖ్యం యస్యాశ్శర్వోపి దక్షిణమ్ । దధార శిరసా ప్రీత్యా
వర్షాణామధికం శతమ్॥ ౧౧౪ ॥ శంభోర్జటాకలాపాచ్చ వినిష్క్రాంతాస్థిశర్కరాః । ప్లావయి
త్వా దివం నిన్యే యా పాపాన్సగరాత్మజాన్॥ ౧౧౫॥ స్నాతస్య సలిలే యస్యాస్సద్యః పాపం ప్రణశ్యతి।
అపూర్వపుణ్యప్రాప్తిశ్చ సద్యో మైత్రేయ జాయతే॥ ౧౧౬॥ దత్తాః పితృభ్యో యత్రాపస్తనయైశ్శ్ర
ద్ధయాన్వితైః । సమాశతం ప్రయచ్ఛంతి తృప్తిం మైత్రేయ దుర్లభామ్ ॥ ౧౧౭ । యస్యామిష్ట్వా మ
హాయజ్ఞైర్యజ్ఞేశం పురుషోత్తమమ్ । ద్విజభూపాః పరామృద్ధిమవాపుర్దివి చేహ చ॥ ౧౧౮॥ స్నానవి
ధూతపాపాశ్చ యజ్జలైర్యతయస్తథా । కేశవాసక్తమనసః ప్రాప్తా నిర్వాణముత్తమమ్ ॥ ౧౧౯ ॥
శ్రుతాభిలషితా దృష్టా స్పృష్టా పీతావగాహితా । యా పావయతి భూతాని కీర్తితా చ దినే దినే॥ ౧౨౦

మపాదాంబుజం అంబుజసదృశో వామపాదస్తస్యాంగుష్ఠనఖాత్ స్రోతోరూపేణ వినిర్గతాం॥ ౧౦౯॥ తత ఇతి ॥ సప్తర్షయో యస్యా జలే అఘమర్షణం కుర్వంతస్తిష్ఠంతి - ఊహ్యమానా ఇతస్తతశ్చాల్యమానా జటా యేషాం తే ॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ సీతా చేతి॥ దిగ్భేదగతిలక్షణా దిక్షు చతస్రుషు భేదేన యా గతిస్తైవ చతుర్భేదలక్షణం యస్యాస్సా॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪ । శంభోరితి ॥ అస్థిశర్కరా అస్థిచూర్ణాని - పాపాన్ బ్రహ్మదండహతానపి॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ దత్తా ఇతి ॥ సమాశతం వర్షశతం । ౧౧౭ । ౧౧౮ । ౧౧౯। ౧౨౦ । ౧౨౧ । ప్రస్తుతం విష్ణుపదం నిగమయతి॥

ణానాంసహస్రైర్గంగాంయస్స్మరతేనరః। అపిదుష్కృతకర్మాసౌలభతేపరమాంగతిమితి॥ మాత్స్యోక్తేః॥ ౧౨౧॥ యత ఇతి॥ యత ఇతి ప్రకృతవిష్ణుపదమాహాత్మ్యోపసంహారః - త్రయాణామితిపాఠాశ్చ వ్యాప్తిశ్చోక్తా సాగరోద్ధారార్థా - యశబ్దోల్పమాహాత్మ్యనద్యంతరోత్పత్తిస్థానాత్ సరస్వత్యాలద్రుమాదేః వైలక్షణ్యంవిష్ణుపదస్య వదన్ గంగాముత్కర్షయతి - గంగాయాంనద్యంతరసామ్యదర్శినోదోషస్స్మృతేః॥ శ్లో॥ గంగాయాంవైష్ణవీశక్తిఃపరబ్రహ్మవిభావనాం। నకుర్వంతిచయేమర్త్యాఃనతైస్తుసహసంవసేత్॥ నదీష్వావమంతవ్యేతిహిభవిష్యద్వాక్యం। ౧౨౨। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

అథధ్రువప్రసంగాత్తద్ద్వారానక్షత్రాధారంతారాపుంజకల్పితావయవంశింశుమారాకృతిభగవతోరూపమాహ॥ తారామయమితి॥ ౧। ౨। సూర్యాచంద్రమసావితి॥ వాతానీకమయైఃవాతస్కంధమయైః ఊర్ధ్వంక్రమాత్ సప్తస్థానస్థమేఘార్కేందునక్షత్రగ్రహసప్తర్షిధ్రువాశ్రయైః॥ శ్లో॥ ఆవహఃప్రవహశ్చైవతథైవానువహఃపరః। సంవహోవివహశ్చైవతదూర్ధ్వంస్యాత్పరావహః॥ తథాపరివహశ్చోర్ధ్వం వాయోర్వైసప్తనేమయఇతికూర్మోక్తేః। ౩। శింశుమారేతి॥ జ్యోతిషాంరూపమిత్యన్వయః - ధామ్నాంతేజసాంలోకానాంచాయనంఆశ్రయోనారాయణః

గంగాగంగేతియన్నామ యోజనానాంశతేష్వపి। స్థితైరుచ్చారితంహంతి పాపంజన్మత్రయార్జితమ్॥
౧౨౧॥ యతస్సాపావనాయాలంత్రయాణాంజగతామపి। సముద్భూతాపరంతత్తుతృతీయంభగవత్పదమ్
౧౨౨॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - అష్టమోధ్యాయః

శ్రీపరాశరః। తారామయంభగవతశ్శింశుమారాకృతిప్రభోః। దివిరూపంహరేర్యత్తుతస్యపుచ్ఛేస్థితో
ధ్రువః॥౧॥ సైషభ్రమన్భ్రామయతిచంద్రాదిత్యాదికాన్గ్రహాన్। భ్రమంతమనుతంయాంతినక్ష
త్రాణిచచక్రవత్॥౨॥ సూర్యాచంద్రమసౌతారానక్షత్రాణిగ్రహైస్సహ। వాతానీకమయైర్బంధై
ర్ధ్రువేబద్ధానితానివై। ౩। శింశుమారాకృతిప్రోక్తంయద్రూపంజ్యోతిషాందివి। నారాయణో

యత ఇతి॥ యతః స్థానాత్సముద్భూతా - ప్రాకట్యంప్రాప్తా - తద్భగవత్పదమితి॥ ౧౨౨॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

విష్ణుపదంధ్రువాదీనాంసర్వేషామాశ్రయఃసృష్ట్యాదికారణంచేత్యుక్తం - యస్మిన్ప్రతిష్ఠితోభాస్వాన్మేఢీభూతస్స్వయంధ్రువ ఇత్యాదినా - తదేవకేనప్రకారేణేత్యపేక్షాయాంతత్ప్రకారంవక్తుమధ్యాయారంభః॥ తారామయమితి॥ తారామయంనక్షత్రపుంజాత్మకం - శింశుమారాకృతి శింశుమారస్సరటగోధాద్యాకారఃసత్త్వవిశేషః తస్యాకృతిరివాకృతిర్యస్యతత్ - భగవతోరూపం - తస్యప్రదక్షిణావర్తకుండలీభూతస్యాస్యన్నమితపుచ్ఛాగ్రే ధ్రువస్స్థిత ఇత్యర్థః॥ ౧॥ సైష ఇతి॥ సోచిలోపేచేత్పాదపూరణమితి సులోపః - సఏషధ్రువఃశింశుమారవశేన భ్రమన్గ్రహాన్భ్రామయతి - నక్షత్రాణితంభ్రామయంతంధ్రువమనుయాంతి। ౨। తత్రహేతుమాహ - సూర్యాచంద్రమసావితి॥ నక్షత్రాణ్యశ్విన్యాదీని - ఇతరాస్తారకాః - బుధాదిగ్రహైస్సహ - వాతసమూహమయైః బంధైర్బధ్యంతే ఏభిరితిబంధాఃపాశాఃతైర్ధ్రువేబద్ధానియతః - అతస్తమనుయాంతీత్యర్థః - వాతాశ్చనామేణోక్తాః॥ శ్లో॥ ఆవహఃప్రవహశ్చైవతథైవానువహఃపరః। సంవహోవివహశ్చైవతదూర్ధ్వంస్యాత్పరోవహః। తథాపరివహశ్చోర్ధ్వంవాయోర్వైసప్తనేమయ ఇతి - స్థానానితేషాముక్తాని॥ శ్లో॥ మధ్యభూమేఘరోధావారణ్యాఆవహఃప్రవహస్తతః। మేఘభాస్కరయోస్సూర్యశశినోరుద్వహస్థితః। చంద్రనక్షత్రయోరేషసంవహోవివహస్తతః। నక్షత్రగ్రహమధ్యస్థోగ్రహస్సప్తర్షిమధ్యగః। వహస్తతఃపరివహస్సప్తర్షిధ్రువమధ్యగః। ఇత్యేవంవాయవస్సప్తవహంతిభువనత్రయమితి॥ ౩॥ శింశుమారస్యాశ్రయందర్శయన్నాహ॥ శింశుమారేతి॥ జ్యోతిషాం నక్షత్రాణాం ధామ్నాంసూర్యాదిస్థానానాందివి శింశుమారాకృతియద్రూపంప్రోక్తం - తస్యహృది

యస్తస్య హృద్యాధారభూతః స్థితస్తత్ర। ౪। ౫॥ ౬। తదాధారమితి॥ తదాధారం ధ్రువాధారం। ౭। ౮॥ ఉక్తం వర్షాత్ప్రకారం ప్రపంచయతి॥ వివస్వానంశుభిరితి॥ నాళైర్మార్గైః। ౯॥ ౧౦।౧౧॥ ౧౨। ౧౩। ౧౪। కృత్తికాదిష్వితి॥ కృత్తికాన్మృగశిరః ప్రభృత్యయుగ్మనక్షత్రేష్వర్కే స్థితే। ౧౫॥ యుగ్మర్క్షేష్వితి॥ ఏవం రోహిణ్యార్ద్రాదిషు యుగ్మర్క్షేష్వర్కే స్థితే అర్కాక్రాంతనక్షత్రే రేవవృష్టివ్యవహారలింగాత్ పూర్వాషాఢాతో భానురిత్యాదేః। ౧౬। ౧౭। య

యనంతధామ్నాం తస్యాధారస్స్వయం హృది। ౪ । ఉత్తానపాదపుత్రస్తు తమారాధ్య జగత్పతిమ్ । స తారా-
శింశుమారస్య ధ్రువః పుచ్ఛే వ్యవస్థితః॥ ౫ । ఆధారశ్శింశుమారస్య సర్వాధ్యక్షో జనార్దనః । ధ్రువ-
స్య శింశుమారశ్చ ధ్రువే భానుర్వ్యవస్థితః॥ ౬ । తదాధారం జగచ్చేదం సదేవాసురమానుషమ్॥ ౭ । యేన వి-
ప్ర విధానేన తన్మే ఏకమనాశ్శృణు । వివస్వానష్టభిర్మాసైర్గ్రాహ్యాపో రసాత్మికాః । వర్షత్యంబు త-
తశ్చాన్నం అన్నాదప్యఖిలం జగత్ । ౮ । వివస్వానంశుభిస్తీక్ష్ణైరాదాయ జగతో జలమ్ । సోమం పుష్ణాత్యథే-
న్దుశ్చ వాయునాడీమయైర్దివి । నాళైర్విక్షిపతేఽభ్రేషు ధూమాగ్న్యనిలమూర్తిషు । ౯ । న భ్రశ్యం-
తి యతస్తేభ్యో జలాన్యభ్రాణి తాన్యతః । అభ్రస్థాః ప్రపతంత్యాపో వాయునా సముదీరితాః । సంస్కా-
రం కాలజనితం మైత్రేయాసాద్య నిర్మలాః॥ ౧౦ । సరిత్సముద్రభౌమాస్తు తథాపః ప్రాణిసంభవాః । చతు-
ష్ప్రకారా భగవానాదత్తే సవితా మునే । ౧౧ । ఆకాశగంగాసలిలం తథాదాయ గభస్తిమాన్ । అనభ్ర-
గతమేవోర్వ్యాం సద్యః క్షిపతి రశ్మిభిః॥ ౧౨ ॥ తస్య సంస్పర్శనిర్ధూతపాపపంకో ద్విజోత్తమ । న యాతి
నరకం మర్త్యో దివ్యస్నానం హి తత్స్మృతమ్ । ౧౩ । దృష్టసూర్యం హి యద్వారి పతత్యభ్రైర్వినా దివః।
ఆకాశగంగాసలిలం తద్గోభిః క్షిప్యతే రవేః । ౧౪ । కృత్తికాదిషు ఋక్షేషు విషమేష్వంబు యద్దివః । దృ-
ష్టార్కపతితం జ్ఞేయం తద్గాంగం దిగ్గజోజ్ఝితమ్ । ౧౫ । యుగ్మర్క్షేషు చ యత్తోయం పతత్యర్కోజ్ఝితం ది-
వః। తత్సూర్యరశ్మిభిస్సర్వం సమాదాయ నిరస్యతే । ౧౬ ॥ ఉభయం పుణ్యమత్యర్థం నృణాం పాపహరం
ద్విజ । ఆకాశగంగాసలిలం దివ్యం స్నానం మహామునే । ౧౭ । యత్తు మేఘైస్సముత్సృష్టం వారి తత్ప్రా-
ణినాం ద్విజ । పుష్ణాత్యోషధయస్సర్వా జీవనాయామృతం హి తత్ । ౧౮ । తేన వృద్ధిం పరాం నీతస్సకలశ్చౌ

స్థితస్స్వయం నారాయణ ఏవ తారారూపస్తస్యాధార ఇత్యన్వయః - ధామేతి పాఠాంతరే జ్యోతిషాం ధామ యద్రూపం ప్రోక్తం - తన్నారాయణాశ్రయం కథమిత్యత ఆహ - హృదిస్థస్సర్వ స్వయం నారాయణస్తస్యాధార ఇతి। ౪। ఉత్తానపాదేతి॥ స ఉత్తానపాదపుత్రో ధ్రువః తం జగత్పతిం నారాయణం ఆరాధ్య - తారామయస్య శింశుమారస్య పుచ్ఛే స్థితః। ౫। తదేవస్పష్టయతి - ఆధారశ్శింశుమారస్యేత్యాదినా। ౬। తదాధారమితి॥ తదాధారం ధ్రువాశ్రయం। ౭। తదేవాహ యేనేత్యాదిసార్ధేన। ౮। సూర్యాదన్ననిష్పాదక వృష్టికారణమాహ - వివస్వానంశుభిరిత్యాదిచతుర్భిః। ౯। ధూమాగ్న్యనిలాపోమయానామపి మేఘానాం జలాధారత్వాదభ్రసమాఖ్యామోపపాదయతి॥ న భ్రశ్యంతీతి॥ సంస్కారం మాధుర్యరూపమతిశయం।౧౦। అభ్రగతావస్థానాత్పూర్వమాపో నానారసా ఇత్యాహ॥ సరిదితి॥ సరిత్సముద్రగతా భూమిగతాశ్చేత్యర్థః - ప్రాణిసంభవాః ప్రాణిదేహస్థాః। ౧౧। ప్రసంగాద్వృష్టివిశేషం దివ్యస్నానమాహ - ఆకాశగంగేత్యాదిషడ్భిః। ౧౨॥ ౧౩। ౧౪। కృత్తికాదిష్వితి॥ కృత్తికామృగశీర్షాదివిషమనక్షత్రేష్వస్థితే అర్కే దృష్టార్కమనభ్రం యదంబు పతతి। ౧౫॥ యుగ్మర్క్షేష్వితి॥ ఏవం - యుగ్మర్క్షేషు రోహిణ్యార్ద్రాది సమనక్షత్రేష్వస్థితేఽర్కే ఇతి జ్ఞేయం - సూర్యాక్రాంతనక్షత్రే రేవవ్యవహారదర్శనాత్। ౧౬। ౧౭। ప్రాసంగికం పరిసమాప్య ప్రాగుక్తమేవ వృష్టిమనువర్తయతి - యత్త్విత్యాదిత్రిభిః। ౧౮। తేనేతి॥ సాధకః దృష్టాదృష్టహేతుః

త్వేతి॥ ఓషధయః ఓషధీః॥ ౧౮॥ తేనేతి॥ సాధకః శరీరోత్పత్తిపోషణయోః॥ ౧౯॥ తేనేతి॥ తేన ఓషధీగణేన- తైర్యజ్ఞైః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ హృదీతి॥ బిభర్తా- శింశుమారం॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - నవమోధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అథ భానురథస్య దిన భ్రమవృత్తసంఖ్యామాహ॥ త్రింశతీతి॥ కాష్ఠయోరంతరం ఉదగ్దక్షిణసీమయోర్మధ్యస్థవియత్ప్రదేశః త్రింశత్శతధాభిన్నః - ఆరోహణావరోహాభ్యాం భానోరబ్దేన యా గతిస్స్యాత్ - గమ్యత ఇతి గతిః - మహాయుగమత త్తస్య లక్ష్యరేఖాంతరాళముదగయనే ప్రతిదినం మేర్వభిముఖో రథో యావతా కాష్ఠాంతమారోహతి - యామ్యాయనే తు తావన్మండలాంతరాళాని ప్రత్యహం మానసోత్తరాభిముఖోవరోహతి యావత్కాష్ఠం- ఏవం చ భానోరేకాబ్దసాధ్యద్వాదశరాశిభోగాత్మకావష్టమ్యత్తర త్రిశతవారభ్రమేణ గతిస్స్యాత్ సహోత్తరమేరుపతితగంగాప్రవాహాంత ర్దక్షిణాబ్ధిప్రవేశోక్త్యా మేరోరున్నతినిశ్చయాన్మహతుస్య చ భూమేరుపరి స్థితత్వాచ్చ తత్ప్రదేశస్య ఉదగారోహణా దక్షిణావరోహస్యయుక్తః - తథా యదింద్ర ప్రాగుదన్వ్యగిరి అథ రామదక్షాదిచయా స్యదిరోరథరోత్తరత్వం శ్రూయతే॥ ౧॥ సరథ ఇత్యాది॥ గ్రామణ్యో యక్షాః॥ ౨॥ ధాతేతి॥ రథకృద్గ్రామణీః రథకృ

షధీగణః। సాధకః ఫలపాకాంతః ప్రజానాం ద్విజ జాయతే॥ ౧౯॥ తేన యజ్ఞాన్యథా ప్రోక్తాన్ మానవాశ్శాస్త్రచక్షుషః। కుర్వంత్యహరహస్తైశ్చ దేవానాప్యాయయంతి చ॥ ౨౦॥ ఏవం యజ్ఞాశ్చ వేదాశ్చ వర్ణాశ్చ ద్విజపూర్వకాః। సర్వే దేవనికాయాశ్చ పశుభూతగణాశ్చ యే॥ ౨౧॥ వృష్ట్యా ధృతమిదం సర్వమన్నం నిష్పాద్యతే యయా। సాపి నిష్పాద్యతే వృష్టిస్సవిత్రా మునిసత్తమ॥ ౨౨॥ ఆధారభూతస్సవితుర్ధ్రువో మునివరోత్తమ। ధ్రువస్య శింశుమారోసౌ సోపి నారాయణాశ్రయః॥ ౨౩॥ హృది నారాయణస్తస్య శింశుమారస్య సంస్థితః। బిభర్తా సర్వభూతానామాదిభూతస్సనాతనః॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - నవమోధ్యాయః. ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❁

శ్రీపరాశరః॥ త్రింశతిర్మండలశతం కాష్ఠయోరంతరం ద్వయోః। ఆరోహణావరోహాభ్యాం భానోరబ్దేన యా గతిః॥ ౧॥ సరథోధిష్ఠితో దేవైరాదిత్యైరృషిభిస్తథా। గంధర్వైరప్సరోభిశ్చ గ్రామణీసర్పరాక్షసైః॥ ౨॥ ధాతా క్రతుస్థలా చైవ పులస్త్యో వాసుకిస్తథా। రథభృద్గ్రామణీర్హేతిస్తుంబు

ప్రజానాం జాయతే॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అధ్యాయార్థముపసంహరతి- ఏవమిత్యాదిచతుర్భిః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ హృదీతి॥ తస్య శింశుమారస్య హృది స్థితో నారాయణః తస్మాద్రాసర్వభూతానాం భర్తా ధారకః- బిభర్తి సర్వభూతాని సనాతనోపాసకాంక్షిణ ఏషః॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీవరదస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - నవమోధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అథ ప్రతిమాస సూర్యరథపరిభ్రమాధికారిణోపదిశ్య న్యుత్తరాయణదక్షిణాయనయోస్సంక్రాంతోనిస్సంక్రాంతో జగంత వ్యాస క్రాంతిప్రవృత్తాన్యాహ॥ త్రింశతీతి॥ ఉత్తరదక్షిణకాష్ఠయోర్మధ్యం త్రింశద్వర్ధ్యశతం మండలం భానోర్గతిగంతవ్యం కర్మ- ఆరోహణావరోహాభ్యామితి- యుగాంతకోటిబద్ధో వాయుపాశో ధ్రువో యదాకర్షతి తదోత్తరాయణే ప్రత్యహమభ్యంతరైకైకమండలప్రవేశే రథస్యారోహణం భవతి - యదాసౌ తౌ పాశౌ ధ్రువః ప్రసారయతి తేమునదక్షిణాయనే ప్రతిమండలేషు ప్రతిలోమం బహిరేకైకమండలం ప్రవిశతోరథస్యావరోహణం భవతి - తదుక్తం మాత్స్యే॥ శ్లో॥ ఆకృష్యతే యదా తౌ తు ధ్రువేణ సమధిష్ఠితౌ। తదా సోభ్యంతరం సూర్యో భ్రమతే మండలాని తు॥ ధ్రువేణ ముచ్యమానేన పునా రశ్మియుగే యదా। తదైవ బాహ్యతస్సూర్యో భ్రమతే మండలాని తు॥ సరథ ఇతి॥ దేవైరాదిత్యైః ఆదిత్యా ఏవ దేవాస్తైః- గ్రామణీ యక్షాః॥ ౨॥ తానేవాదిత్యాదీన్ ప్రతిమాసం సప్త

న్నామయక్షః - హేతిః రాక్షసః - రథకృదితిచపాఠః॥ ౩॥ ౪॥ అర్యమేతి ॥ రథౌజాయక్షః - ప్రహేతిః రాక్షసః కచ్ఛనీరః సర్పః నారదో గంధర్వః - కచ్ఛనీరశ్చేతిపాఠః॥ ౫॥ ౬॥ మిత్ర ఇతి ॥ రథస్వనోయక్షః॥ ౭॥ వరుణఇతి ॥ వసిష్ఠోనాగశ్చేతిపాఠః - గ్రీష్మర్తావత్రయోనాగఏవచాయం లైంగోక్తః - రథః రాక్షసః - రథచిత్రోయక్షః॥ ౮॥ ఇంద్ర ఇతి ॥ స్రోతఃయక్షః - సర్పః సకారాంతోయం శబ్దో రాక్షసనామ - విశ్వావసుస్స్రోతః - సర్పాశ్చార్క ఇతిచపఠః॥ ౯॥ వివస్వానితి ॥ ఉగ్రసేనో గంధర్వః - ఆపూరణోయక్షః వ్యాఘ్రో రాక్షసః॥ ౧౦ ॥ పూషేతి ॥ వసురుచి గంధర్వః - వాతో రాక్షసః - ధనంజయస్సర్పః - సుషేణోయక్షః॥ ౧౧॥ విశ్వావసురితి ॥ విశ్వావసు గంధర్వః ఐరావతస్సర్పః - సేనజిత్ యక్షః - ఆపః రాక్షసః॥ ౧౨॥ అంశేతి ॥ తార్క్ష్యః యక్షః - మహాపద్మః సర్పః - విద్యుత్ రాక్షసః॥ ౧౩॥ క్రతురితి ॥ ఊర్ణాయుగంధర్వః - స్ఫూర్జః కార్కోటక ఇతిపాఠః - స్ఫూర్జః రాక్షసః - అరిష్టనేమిర్యక్షః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ త్వష్టేతి ॥ కంబళస్సర్పః - బ్రహ్మోపేతః రాక్షసః - బ్రహ్మోపేత ఇతిచపాఠః - ఋతజిద్యక్షః

ఋషయశ్చైవ సప్తమః॥ ౩ ॥ ఏతేవసంతి వై చైత్రే మధుమాసే సదైవహి । మైత్రేయ స్యందనే భానోస్స ప్తమాసాధికారిణః॥ ౪॥ అర్యమా పులహశ్చైవ రథౌజాః పుంజికస్థలా । ప్రహేతిః కచ్ఛనీరశ్చ నారదశ్చ రథేరవేః॥ ౫॥ మాధవే నివసంత్యేతే శుచిసంజ్ఞే నిబోధమే॥ ౬॥ మిత్రోత్రిస్తక్షకోరక్షః పౌరుషేయో థమేనకా । హాహారథస్వనశ్చైవ మైత్రేయైతే వసంతివై ॥ ౭ ॥ వరుణో వసిష్ఠో రంభా చ సహజన్యా హుహూరథః । రథచిత్రస్తథా శుక్రే వసంత్యాషాఢసంజ్ఞకే॥ ౮॥ ఇంద్రో విశ్వావసుస్స్రోతా ఏలాపుత్రస్తథాంగిరాః । ప్రమ్లోచా చ నభస్యేతే సర్పశ్చార్కే వసంతివై॥ ౯॥ వివస్వానుగ్రసేనశ్చ భృగురాపూరణస్తథా । అనుమ్లోచా శంఖపాలో వ్యాఘ్రో భాద్రపదే తథా॥ ౧౦॥ పూషా వసురుచిర్వాతో గౌతమోథధనంజయః। సుషేణోన్యో ఘృతాచీ చ వసంత్యాశ్వయుజే రవౌ॥ ౧౧॥ విశ్వావసుర్భరద్వాజః పర్జన్యైరావతౌ తథా। విశ్వాచీ సేనజిచ్చాపః కార్తికే చాధికారిణః॥ ౧౨॥ అంశః కాశ్యపతార్క్ష్యౌ తు మహాపద్మస్తథోర్వశీ । చిత్రసేనస్తథా విద్యున్మార్గశీర్షాధికారిణః ॥ ౧౩ ॥ క్రతుర్భగస్తథోర్ణాయుస్స్ఫూర్జః కార్కోటకస్తథా । అరిష్టనేమిశ్చైవాన్యా పూర్వచిత్తిర్వరాప్సరాః॥ ౧౪॥ పౌషమాసే వసంత్యేతే సప్తభాస్కరమండలే। లోకప్రకాశనార్థాయ విప్రవర్యాధికారిణః॥ ౧౫॥ త్వష్టా

సప్తానుక్రామతి - ధాతేత్యాదినా విష్ణుగస్త్యపబృంహితా ఇత్యంతేన ॥ ధాతేతి ॥ ధాతాసూర్యః - రథభృత్సంజ్ఞో గ్రామణీః - హేతిః రాక్షసః॥ ౩॥ ఏతఇతి ॥ చైత్రఏవమధుమాసస్తస్మిన్॥ ౪॥ అర్యమేతి ॥ రథౌజాఃయక్షః - ప్రహేతిః రాక్షసః - కచ్ఛనీరస్సర్పః॥ ౫॥ మాధవఇతి ॥ మాధవే వైశాఖే - శుచిసంజ్ఞే జ్యేష్ఠేపివసంతి॥ ౬॥ మిత్ర ఇతి॥ పౌరుషేయోరాక్షసః - రథస్వనోయక్షః॥ ౭॥ వరుణ ఇతి ॥ వరుణస్సూర్యః - రంభాచసహజన్యేతిపాఠే ఫాల్గునేపత్యమాణరంభావ్యావృత్త్యర్థం సహజన్యేతిసంజ్ఞాంతరేణ తస్యావిశేషణం - రథచిత్ర ఇతిచ తదాయక్షసర్పయోరేకం నామ - వరుణోవసిష్ఠోనాగశ్చ సహజన్యా హుహూరథ ఇతిపాఠే నాగసంజ్ఞస్సర్పః - రథః రాక్షసః ఆషాఢసంజ్ఞక ఇతివ్యాఖ్యానాదాషాఢ ఏవాత్ర శుక్రః - పూర్వోక్తశుచిసంజ్ఞో జ్యేష్ఠ ఇతిజ్ఞేయం ॥ ౮ ॥ ఇంద్ర ఇతి ॥ ఇంద్రస్సూర్యః - నభసి శ్రావణే - సర్పః రాక్షసః - అర్కే సూర్యరథే॥ ౯॥ వివస్వానితి ॥ ఉగ్రసేనోగంధర్వః - ఆపూరణోయక్షః - వ్యాఘ్రో రాక్షసః॥ ౧౦॥ పూషేతి ॥ వసురుచిగంధర్వః - వాతో రాక్షసః - ధనంజయస్సర్పః - సుషేణోయక్షః॥ ౧౧ విశ్వావసురితి॥ విశ్వావసుసంజ్ఞ ఏవాపరో గంధర్వః - పర్జన్యస్సూర్యః - ఐరావతస్సర్పః - సేనజిత్సంజ్ఞికా యక్షరాక్షసౌ - సేనజిచ్చాప ఇతిపాఠే త్వాపో రాక్షసః॥ ౧౨॥ అంశకాశ్యపతార్క్ష్యాస్త్వితి॥ అంశస్సూర్యః - తార్క్ష్యో యక్షః - మహాపద్మస్సర్పః - చిత్రసేనోగంధర్వః - విద్యుద్రాక్షసః॥ ౧౩ ॥ క్రతురితి ॥ క్రతుః ఋషిః - భగస్సూర్యః - ఊర్ణాయుగంధర్వః - స్ఫూర్జో రాక్షసః - కార్కోటకస్సర్పః - అరిష్టనేమిర్యక్షః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ త్వష్టేతి॥

ధృతరాష్ట్రో గంధర్వః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ విష్ణురితి॥ అశ్వతరస్సర్పః - సూర్యవర్చా గంధర్వః - సత్యజిద్యక్షః - శ్రావణకార్తికయోర్ద్వాదశ్యా విత్యవహూగః ధరా॥ ౧౮॥ మాసేష్వితి॥ ఏతే వసప్తగణాః కాలే విభజ్యోక్తాః॥ శ్లో॥ ధాతార్యమా చ మిత్రశ్చ వరుణశ్చేంద్ర ఏవ చ। వివస్వానథ పూషా చ పర్జన్యశ్చాంశ ఏవ చ॥ భగస్త్వష్టా చ విష్ణుశ్చ ఆదిత్యా ద్వాదశస్మృతాః। పులస్త్యః పులహశ్చాత్రి ర్వసిష్ఠోథాంగిరా భృగుః॥ గౌతమశ్చ భరద్వాజః కాశ్యపః క్రతురేవ చ। జమదగ్నిః కౌశికశ్చ మునయో బ్రహ్మవాదినః॥ రథకృచ్చ రథౌజాశ్చ గ్రామణీశ్చ రథస్వనః। చిత్రస్వనాః పూరణశ్చ సుషేణస్సేనజిత్తథా॥ తార్క్ష్యశ్చారిష్టనేమిశ్చ ఋతజిత్సత్యజిత్తథా॥ ఏతే యక్షాః - అథ హేతిః ప్రహేతిశ్చ పౌరుషేయో వధస్తథా। సర్పో వ్యాఘ్రస్తథాపశ్చ వాతో విద్యుద్దివాకరః॥ బ్రహ్మోపేతశ్చ విప్రేంద్రో యజ్ఞోపేతశ్చ రాక్షసాః। వాసుకిః కచ్ఛనీరశ్చ తక్షకో నాగపుంగవః॥ ఏలాపుత్రశ్శంఖపాలస్తథైరావతసంజ్ఞితః। ధనంజయో మహాపద్మస్తథా కర్కోటకో ద్విజాః॥ కంబళోశ్వతరశ్చైవ వహంత్యేనం యథాక్రమం। తుంబురుర్నారదో హాహాహూహూర్విశ్వావసుస్తథా॥ ఉగ్రసేనో వసురుచిర్విశ్వావసురథాపరః। చిత్రసేనస్తథోర్ణాయుర్ధృతరాష్ట్రో ద్విజోత్తమాః॥ సూర్యవర్చా ద్వాదశైతే గంధర్వా గాయతాం వరాః। కృతస్థలాప్సరోవర్యా తథాన్యా పుంజికస్థలా॥ మేనకా సహజన్యా చ ప్రమ్లోచా చ ద్విజోత్తమాః। అనుమ్లోచా ఘృతాచీ చ విశ్వాచీ చోర్వశీ తథా॥ అన్యా చ పూర్వచిత్తిస్స్యాదన్యా చైవ తిలోత్తమా॥ రంభా చేతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ సోయమితి॥ హిమోష్ణవారిశబ్దైర్వృష్టిశబ్దః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే - ఏష గణో హేమంతాదిస్వకాలే హిమాదేః స్వభక్తానాం పాపక్షయాదేశ్చ హేతుర్భవతి॥ శ్లో॥ ఏతే తపంతి వర్షంతి భాంతి వాంతి సృజంతి చ। భూతానామశుభం కించిద్వ్యపోహంతీహ కీర్తితాః ఇతి లైంగవాయవ్యోక్తేః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - దశమోధ్యాయః. ***

జమదగ్నిశ్చ కంబలోథ తిలోత్తమా। బ్రహ్మోపేతోథ ఋతజిద్ధృతరాష్ట్రశ్చ సప్తమః॥ ౧౬॥ మాఘమాసే వసంత్యేతే సప్త మైత్రేయ భాస్కరే। శ్రూయతాం చాపరే సూర్యే ఫాల్గునే నివసంతి యే॥ ౧౭॥ విష్ణురశ్వతరో రంభా సూర్యవర్చాశ్చ సత్యజిత్। విశ్వామిత్రస్తథా రక్షో యజ్ఞోపేతో మహామునే॥ ౧౮॥ మాసేష్వేతేషు మైత్రేయ వసంత్యేతే తు సప్తకాః। సవితుర్మండలే బ్రహ్మన్ విష్ణుశక్త్యుపబృంహితాః॥ ౧౯॥ స్తువంతి మునయస్సూర్యం గంధర్వైర్గీయతే పురః। నృత్యంత్యప్సరసో యాంతి సూర్యస్యానునిశాచరాః॥ ౨౦॥ వహంతి పన్నగా యక్షైః క్రియతేభీషుసంగ్రహః॥ ౨౧॥ వాలఖిల్యాస్తథైవైనం పరివార్య సమాసతే॥ ౨౨॥ సోయం సప్తగణస్సూర్యమండలే మునిసత్తమ। హిమోష్ణవారివృష్టీనాం హేతుస్స్వసమయం గతః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - దశమోధ్యాయః ***

త్వష్టా సూర్యః - కంబళస్సర్పః - బ్రహ్మోపేతో రాక్షసః - ఋతజిద్యక్షః - ధృతరాష్ట్రో గంధర్వః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ విష్ణురితి॥ విష్ణుస్సూర్యః - అశ్వతరస్సర్పః - సూర్యవర్చా గంధర్వః - సత్యజిత్ యక్షః - యజ్ఞోపేతో రాక్షసః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తేషాం వ్యాపారవిశేషానాహ స్తువంతీత్యాదిసార్ధేన॥ ౨౦॥ వహంతీతి॥ వహంతీతి వహనానుకూలతయా రథం సన్నహ్యంతీత్యర్థః - సన్నహ్యంతి రథం నాగా ఇతి కూర్మోక్తేః - అభీషుసంగ్రహః రశ్మిసంయోజనం॥ ౨౧॥ నిత్యసేవకానాహ॥ వాలఖిల్యా ఇతి॥ ౨౨॥ సప్తానాం సాధారణం కర్మాహ॥ సోయమితి॥ సోయం సప్తగణః హిమోష్ణవారివృష్టీనాం హేతుః - స్వసమయాగత ఇతి పాఠే స్వస్వకాలే హేమంతగ్రీష్మాదౌ ఆగతస్సన్ హిమవృష్ట్యాదీనాం హేతురిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- ద్వితీయాంశే- దశమోధ్యాయః. **

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬ ॥ సర్వశక్తిరితి ॥ సర్వశక్తిః సంపూర్ణశక్తిః - యత్తపతి యచ్చ జగతోంహో హి నస్తి - సైషా విష్ణోః పరా సర్వశక్తిః ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞితా త్రయీత్యన్వయః ॥ ౭ ॥ సైషేతి ॥ జగతః పాలనోద్యతః స్థిత్యాం స్థితో విష్ణుః సైవ శక్తిః - శక్తిశక్తిమతోరభేదాత్సామానాధికరణ్యనిర్దేశః - ఋగ్యజుస్సామశరీరో విష్ణుస్సవితురంతస్తిష్ఠతి - అతో రవేః ప్రాధాన్యం ॥ ౮। ౯। ఋచ ఇతి ॥ ఋచః స్తువంతి సావిత్రమంతరం విష్ణుమితి శేషః ॥ ౧౦॥ అంగ ఇతి ॥ అంగశక్తిర్హ్యాశరీరపర్యాయా - శబ్దమూర్తిధరస్యైతత్ రూపమిత్యుక్తం - అంగ ఏషేతి చ పాఠః ॥ ౧౧॥ సావైష్ణవీ త్రయీమయీ శక్తిర్న కేవలం రవావేవ వర్తతే - కింతు బ్రహ్మాదీనామపీత్యాహ ॥ న కేవలమితి ॥ ౧౨॥ సర్గాదావితి ॥ తస్మాత్ అంతహేతురుద్రసంబంధాత్ - తస్య సామ్నః ॥ ౧౩॥ ఉపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ సాత్వకేత్యు

మైత్రేయః ॥ యదేతద్భగవానాహ గణస్సప్తవిధో రవేః। మండలే హిమతాపాదేః కారణం తన్మయా శ్రు
తమ్ ॥ ౧॥ వ్యాపారశ్చాపి కథితో గంధర్వోరగరక్షసామ్। ఋషీణాం వాలఖిల్యానాం తథైవాప్సరసాం
గురో ॥ ౨॥ యక్షాణాం చ రథే భానోర్విష్ణుశక్తిధృతాత్మనామ్। కించాదిత్యస్య యత్కర్మ తన్నాత్రో
క్తం త్వయా మునే ॥ ౩॥ యది సప్తగణో వారి హిమముష్ణం చ వర్షతి। తత్కిమత్ర రవేర్యేన వృష్టిస్సూ
ర్యాదితీర్యతే ॥ ౪॥ వివస్వానుదితో మధ్యే యాత్యస్తమితి కిం జనః। బ్రవీత్యేతత్సమం కర్మ యది సప్తగణ
స్య తత్ ॥ ౫॥ శ్రీపరాశరః। మైత్రేయ శ్రూయతామేతద్యద్భవాన్ పరిపృచ్ఛతి। యథా సప్తగణేఽప్యే
కః ప్రాధాన్యేనాధికో రవిః ॥ ౬॥ సర్వశక్తిః పరా విష్ణోః ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞితా। సైషా త్రయీ తప
త్యంహో జగతశ్చ హినస్తి యత్ ॥ ౭॥ సైష విష్ణుః స్థితస్స్థిత్యాం జగతః పాలనోద్యతః। ఋగ్యజుస్సా
మభూతోఽన్తస్సవితుర్ద్విజ తిష్ఠతి ॥ ౮॥ మాసి మాసి రవిర్యోయస్తత్ర తత్ర హి సా పరా। త్రయీమయీ వి
ష్ణుశక్తిరవస్థానం కరోతి హి ॥ ౯॥ ఋచస్తపంతి పూర్వాహ్ణే మధ్యాహ్నే చ యజూంష్యథ। బృహద్రథం
తరాదీని సామాన్యహ్నః క్షయే రవిమ్ ॥ ౧౦॥ అంగమేషా త్రయీ విష్ణోః ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞితా। విష్ణుశ
క్తిరవస్థానం సదాదిత్యే కరోతి సా ॥ ౧౧॥ న కేవలం రవేశ్శక్తిర్వైష్ణవీ సా త్రయీమయీ। బ్రహ్మాథ పురు
షో రుద్రస్త్రయమేతత్త్రయీమయమ్ ॥ ౧౨॥ సర్గాదావృఙ్మయో బ్రహ్మా స్థితౌ విష్ణుర్యజుర్మయః।
రుద్రస్సామమయోఽన్తాయ తస్మాత్తస్యాశుచిర్ధ్వనిః ॥ ౧౩ ॥ ఏవం సా సాత్వికీ శక్తిర్వైష్ణవీ యా త్ర

ఉక్తానువాదపూర్వకం రవేర్విశేషం మైత్రేయః పృచ్ఛతి - యదేతదిత్యాదిపంచభిః - సప్తాదిత్యస్యాపి వృష్టి లక్షణం కర్మోక్తమేవ వివస్వానస్తమయనాత్ సైరిత్యాదినా ఆహ ॥ యది ॥ సోఽయం సప్తగణః హిమోష్ణవృష్ట్యాదీనాం హేతుః - ప్రాధాన్యేనోక్తత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧। ౨। ౩॥ అత్ర విషయే పున మైత్రేయశ్శంకతే ॥ యదీతి ॥ ౪॥ ననుసాధారణత్వాదేవ రవేర్విశేషతః కర్మ భవత్యేవ తత్రాహ ॥ వివస్వానితి ॥ ౫ ॥ విష్ణుశక్త్యధిష్ఠానాతిశయాత్ప్రాధాన్యేన సర్వో వ్యవహారో యుక్త ఇతి పరిహారమాహ - మైత్రేయేత్యాదినా ॥ ౬॥ యస్యాస్సా ద్వాపరాస్వార్థప్రకాశికా విష్ణోస్త్రయీరూపా శక్తిస్సైవ సారవిరూపేణ తపతి - అంహశ్చ పాపముపాసితా సతీ హినస్తి - అతః ప్రాధాన్యేనాధికో రవిః - సైషా త్రయ్యేవ విద్యా తపతీతి శ్రుతేః - సర్వశక్తిరితి పాఠే సర్వాశక్తిస్స్వమ్రాశక్తిరిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ అతస్సవితా విష్ణునా అభేదమేవాభిప్రేత్యాహ ॥ సైషేతి ॥ జగతః స్థిత్యాం స్థితస్సన్ పాలనాయోద్యతో విష్ణురా శక్తిరిత్యన్వయః ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ఋచ ఇతి ॥ ఋచస్స్తువంతి త్రయ్యో - ఋచః పూర్వాహ్ణే దేవ ఈయతే - యజుర్వేదే తిష్ఠతి మధ్యేఽహ్నః - సామవేదేనాస్తమయే మహీయతే ఇత్యాది ॥ ౧౦॥ అంగమితి ॥ అంగం మూర్తిః ॥ ౧౧ ॥ సేతి ॥ న కేవలం రవేరేవ సా శక్తిరధిష్ఠాత్రీ - కింతు బ్రహ్మాదీనామపీత్యాహ ॥ బ్రహ్మేతి ॥ పురుషో విష్ణుః - త్రయీమయం త్రయీప్రధానం తదధిష్ఠితమిత్యర్థః ॥ ౧౨॥ సర్గాదావితి ॥ యస్మాత్ సామమయో రుద్రోఽంతం కరోతి - తస్మాత్ సామ్నోఽశుచిత్వం తత్సంబంధాన్నధ్వనిరశుచిః - అశుచిదేశకాలాదివద్వేదాంతరస్యానధ్యాయత్వాపాదకశ్చేత్యర్థః - సామధ్వనావృగ్యజుషీ ఇతి గౌతమస్మృతేః ॥ ౧౩ ॥ అత్ర సప్తగణసధిష్ఠితో సప్తగణస్థితా

ధనస్వరూపా - వైష్ణవీశక్తిః ఆత్మసప్తగణస్థం స్వశరీరభూతసప్తవర్గాంతర్గతం భాస్వంతమధితిష్ఠతి భాస్వత్యతిశయేనతిష్ఠతి॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ప్రాధాన్యాదన్యేష్వపి సన్త్యాదిత్యైరేనముపాసత ఇత్యాహ॥ స్తువంతి చైనమితి॥ ౧౬॥ ౧౭ నేతి॥ శక్తిరూపధృక్ విష్ణురధిష్ఠాతా స్థాయీ - నోదేతి - నాస్తమేతి - అధిష్ఠేయాత్సప్తవిధాద్గణాద్భిన్నత్వాత్॥ ౧౮॥ స్తంభస్థేతి॥ ఛాయాదర్శనసంయోగం ఛాయాయాః ప్రతిబింబస్య ఆదర్శనస్య దర్పణస్య చ సంయోగం॥ ౧౯ ఏవమితి॥ తతః దర్పణస్థానీయాత్సూర్యపదాధికారిణః - తత్ర సూర్యపదే - మాసానుమాసం మాసాన్మాసాంతరం ప్రతిమాసమిత్యర్థః - పుంఖానుపుంఖమితివత్ - యద్వా మాసేషు ద్వాదశసు అనుమాసే అధికమాసే చ - తేనయస్మాన్నాధిక స్తస్మాత్ సప్తగణావృత్తిస్స్యాత్॥ ౨౦॥ ౨౧॥ పిత్రాద్యాప్యాయనప్రకారమాహ॥ సూర్యరశ్మిరితి॥ తర్పితః శుక్లప్రతిపదాదిక్రమాత్పూరితః - పీయతే ప్రతిపదాదిపానం హి క్షయహేతుః - అతష్షోడశకలస్య కృష్ణప్రతిపదమారభ్య ఏకైకాం కలామమరైః పీయతే - ప్రథమాం పిబతే వహ్నిరిత్యాదిస్మృతేః॥ ౨౨॥ పీతమితి॥ అతః కృష్ణచతుర్దశ్యాం తద్ద్వికలత్వం - కృష్ణపక్షక్షయే దర్శే పిబంతి - ఏకకలావర్జం - తేషాం దేవపితౄణాం తథా ఉక్తప్రకా

యాసాయా। ఆత్మసప్తగణస్థం తం భాస్వంతమధితిష్ఠతి॥ ౧౪॥ తయా చాధిష్ఠితస్సోఽపి జాజ్వలీతి స్వరశ్మిభిః। తమస్స్వ సప్తజగతాం నాశం నయతి చాఖిలమ్॥ ౧౫॥ స్తువంతి చైనం మునయో గంధర్వైర్గీయతే పురః। నృత్యంత్యప్సరసో యాంతి తస్య చాను నిశాచరాః॥ ౧౬॥ వహంతి పన్నగా యక్షైః క్రియతేఽభీషుసంగ్రహః। వాలఖిల్యాస్తథైవైనం పరివార్య సమాసతే॥ ౧౭॥ నోదేతా నాస్తమేతా చ కదాచిచ్ఛక్తిరూపధృక్। విష్ణుర్విష్ణోః పృథక్తస్య గణస్సప్తవిధోఽప్యయమ్॥ ౧౮॥ స్తంభస్థదర్పణస్యేవ యో యాత్యాసన్నతాం నరః। ఛాయాదర్శనసంయోగం స స ప్రాప్నోత్యథాత్మనః॥ ౧౯॥ ఏవం సా వైష్ణవీశక్తిర్నైవాపైతి తతో ద్విజ। మాసానుమాసం భాస్వంతమధ్యాస్తే తత్ర సంస్థితమ్॥ ౨౦॥ పితృదేవమనుష్యాదీన్ స సదాప్యాయయన్ ప్రభుః। పరివర్తత్యహోరాత్రకారణం సవితా ద్విజ॥ ౨౧॥ సూర్యరశ్మిస్సుషుమ్నో యస్తర్పితస్తేన చంద్రమాః। కృష్ణపక్షేఽమరైశ్శశ్వత్పీయతే వై సుధామయః॥ ౨౨॥ పీతం తం ద్వికలం సోమం కృష్ణపక్షక్షయే ద్విజ। పిబంతి పితరస్తేషాం భాస్కరాత్తర్పణం తథా॥ ౨౩॥ ఆత్మైరశ్మిభిస్స్వంతు క్షితిసంస్థం

భాస్వంతం సూర్యం అతిశయేనాధితిష్ఠతి॥ ౧౪॥ తయేతి॥ జాజ్వలీతి అతిశయేన ప్రకాశయతి॥ ౧౫॥ అతస్తస్య ప్రాధాన్యాత్పూర్వోక్తైస్సర్వైః పాదైః ఋషిముఖ్యాస్తం సేవంత ఇత్యాహ - స్తువంతీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ఋగ్యజుస్సామభూతోఽంతస్సవితుర్ద్విజతిష్ఠతి। విష్ణుశక్తిరవస్థానం సదాదిత్యే కరోతి సా॥ న కేవలం ఋగాదిశక్తిరిత్యాదిస్వత్రయీశక్తిరూపస్య విష్ణోః ప్రతిమాసం భిన్నస్యాగమాపాయిషు సూర్యేష్వవస్థానోక్తేస్సూర్యాదివత్ప్రతిమాసం విష్ణోరప్యాగమాపాయిత్వం ప్రతీతం వారయతి॥ నేతి॥ నోదేతా ఉదయం న గతః - నాస్తమేతా అస్తం చ న గతః - అధిష్ఠాతా విష్ణుః ప్రతిమాసమాగమాపాయీ న భవతి - కింతు తదధిష్ఠేయస్సప్తమయస్సప్తభిస్సంపాద్యోఽయం సర్వోఽప్యాగమాపాయీ గణః తతః పృథగేవ॥ ౧౮॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి - స్తంభస్థేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ స్తంభస్థేతి॥ స్తంభేన జాతస్య దర్పణస్య సాన్నిధ్యం యో యో జనః ప్రాప్నోతి - స సోఽపి క్రమేణ ఆత్మనః ఛాయాదర్శనసంయోగం ప్రతిబింబాభాసేన సంబంధం యథా ప్రాప్నోతి॥ ౧౯॥ ఏవమితి॥ ఏవం స్తంభస్థానీయే సూర్యేవస్థితా సా దర్పణస్థానీయా వైష్ణవీశక్తిస్తతస్థానాన్నైవాపగచ్ఛతి - తత్రస్థైవ మాసానుమాసం ప్రతిమాసం తత్ర సంస్థితం ఆగంతుజనస్థానీయం భాస్వంతమధ్యాస్తే అధితిష్ఠతి॥ ౨౦॥ ఏవం విష్ణుశక్త్యధిష్ఠితస్య రవేః పిత్రాదితర్పకత్వమాహ॥ పితృదేవేతి॥ ఆప్యాయయం స్తర్పయన్ - పరివర్తతే పరిభ్రమతీత్యర్థః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ తత్ర దేవపితృతర్పణప్రకారమాహ -

రేణ॥ ౨౩॥ మనుష్యాదితర్పణమాహ॥ అవగ్రహ ఇతి॥ భూతానాం మనుష్యాదీనాం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ దేవపితృమర్త్యానాం తృప్తిం కాలతో విశినష్టి॥ పక్షేతి॥ శుక్లేపూర్ణాంశక్రమేణ పిబంతి దేవా ఇతి తేషాం శుక్లపక్షే తృప్తిః - ఏకమాసికీం పూర్వదర్శాదుత్తరదర్శం యావత్ - యద్వా దేవానాం దర్శపూర్ణమాసయోరిష్టిషు పశ్వాదిహవిర్భిస్తృప్తిః ఏవం పితౄణాం మనుష్యాణాం నిత్యభుక్తైశ్చ తత్త్సాధనసమష్టిస్తృప్తిః సూర్యసాపేక్ష్యైవ దినపక్షమాసాదిస్తృప్తిః - తస్మాన్నహరహర్మనుష్యాదీత్యాది శ్రుతేః. అర్కః ప్రయచ్ఛతీతి పునఃకీర్తనాత్ గ్రహాంతరకృతవృష్ట్యాదిఫలమపి తత్తద్వారా గ్రహానుగ్రహకర్తృత్వాద్ద్వారాకర్క ఏవ ప్రయచ్ఛతీత్యుక్తం స్యాత్ - యథా॥ శ్లో॥ హరికేశస్తు యః ప్రోక్తో రశ్మిర్నక్షత్రపోషకః । విశ్వకర్మార్కరశ్మిః బుధం పుష్ణాతి సర్వదా॥ విశ్వవ్యచా సూర్యరశ్మిస్సితం పుష్ణాతి నిత్యదా । సంయద్వసురితిఖ్యాతో యః స పుష్ణాతి లోహితం॥ బృహస్పతిం ప్రపుష్ణాతి రశ్మిరర్వావసుః ప్రభో। శనైశ్చరం ప్రపుష్ణాతి సప్తమస్తు సురాహ్వయః॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః. ❁❁❁

౧॥ ౨॥ అర్కస్యేవేతి॥ వారిగర్భసముద్భవాః జలమయాః॥ శ్లో॥ వారిగర్భసముద్భూతో రథస్సోమస్యస్యనాదితీత్యాదిస్కాంద పురాణే॥ ౩॥ క్షీణమితి॥ క్షీణం అర్ధభూతశుక్లకలం - తదుక్తం॥ శ్లో॥ దేవైస్సంపీయమానస్య శుక్లావర్తంతి షోడశకలాః । సోమస్య కృష్ణపక్షాదౌ భాస్కరాభిముఖస్య తు॥ ప్రక్షీయంతే పరోభాగే పీయమానాః కలాః క్రమాదిత్యాది - ఆప్యాయయతి శుక్లకలా వర్ధయతి॥ శ్లో॥ సుషుమ్నాప్యాయమానస్య శుక్లా వర్ధంతి షోడశకలాస్తు॥ ౪॥ ౫॥

సంభృతః । తముత్సృజతి భూతానాం పుష్ట్యర్థం సస్యవృద్ధయే॥ ౨౪॥ తేన ప్రీణాత్యశేషాణి భూతాని భగవాన్రవిః । పితృదేవమనుష్యాదీనేవమాప్యాయయత్యసౌ॥ ౨౫॥ పక్షతృప్తిం తు దేవానాం పితౄణాం చైవ మాసికీం । శశ్వత్తృప్తిం చ మర్త్యానాం మైత్రేయార్కః ప్రయచ్ఛతి ॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశే- ఏకాదశోఽధ్యాయః ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❁

శ్రీపరాశరః॥ రథస్త్రిచక్రస్సోమస్య కుందాభాస్తస్య వాజినః । వామదక్షిణతో యుక్తా దశ తేన చరత్యసౌ॥ ౧॥ వీథ్యాశ్రయాణి ఋక్షాణి ధ్రువాధారేణ వేగినా। హ్రాసవృద్ధిక్రమస్తస్య రశ్మీనాం సవితుర్యథా॥ ౨॥ అర్కస్యేవ హి తస్యాశ్వాస్సకృద్యుక్తా వహంతి తే । కల్పమేకం మునిశ్రేష్ఠ వారిగర్భసముద్భవాః॥ ౩ ॥ క్షీణం పీతం సురైస్సోమమాప్యాయయతి దీప్తిమాన్ । మైత్రేయైకకలం సంతం రశ్మినైకేన భాస్కరః॥ ౪॥ క్రమేణ యేన పీతోఽసౌ దేవైస్తేన నిశాకరమ్ । ఆప్యాయయత్యనుదినం భాస్కరో వారితస్కరః

అవగ్రహ ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ వృష్టికృతాయాం తృప్తావిశేషమాహ॥ పక్షతృప్తిమితి॥ శశ్వత్తృప్తిం తద్దినతృప్తిం - స్వాహాకృతపృష్ఠినిష్పన్నైః ఏకస్మిన్నేవ స్వకృత్యభుక్తైః పక్షమాసాహోరాత్రపరిమితాం తృప్తిం దేవపితృమర్త్యానామర్కః కరోతీత్యర్థః - అత ఏవ శ్రుతిః - తస్మాదహరహర్మనుష్యా అశనమిచ్ఛంతి అర్ధమాసేఽర్ధమాసే దేవా ఇజ్యంతే మాసి పితృభ్యః క్రియత ఇతి ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః. ✿❖❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఉక్తా చతుర్భిరధ్యాయై రర్కమాదేర్వ్యవస్థితిః। అథ సోమాదిసంస్థోక్త్యా ప్రత్యక్ పంచోపసంహృతిః॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ రథ ఇతి॥ కుందాభాః శ్వేతాః - రవిరథాద్విశేషమాహ - వామతో దక్షిణతశ్చ యుక్తాః - తస్య రథస్యాశ్వాః దశేతి - తేన రథేన॥ ౧ ॥ వీథ్యాశ్రయాణీతి॥ నాగవీథ్యాద్యాశ్రయాణి అశ్విన్యాదినక్షత్రాణి ప్రాగ్గత్యా చ హ్రాసవృద్ధిక్రమ ఇతి - ఉదితో వర్ధమానాభిరామధ్యాహ్నాదిత్యత్ర సవితూ రశ్మీనాం యథోక్తస్తథా తస్యాపి । ౨॥ ౩॥ క్షీణస్య సోమస్య పునః పూర్ణస్య సతో దేవాదితర్పకత్వమాహ- క్షీణమిత్యాది చతుర్భిః॥ క్షీణమితి॥ పంచదశ్యాం కలాయాం దర్శే పితృభిః పీతాయాం - షోడశకలాయా అవశిష్టత్వాదేకకలం సంతమిత్యుక్తం - ఏకేన రశ్మినా సుషుమ్నాఖ్యేన॥ ౪ । క్రమేణేతి॥ యేన క్రమేణ ప్రతిపత్ప్రభృతి దేవైర్వహ్న్యాదిభిః రసః పీతః తేనైవ క్రమేణ ప్ర

మేణేతి ॥ యేన క్రమేణేతి కృష్ణపక్షే యథా క్షీణాదింబస్య యద్భాగే యావాన్ హ్రాసః శుక్లే తద్భాగే తావత్యేవ వృద్ధిరితి తస్యాగః అలక్షితం హరాణాం ॥ ౫ ॥ సంభృతమితి ॥ సుధామృతమితి సుఖం ధీయతే పీయత ఇతి సుధా సైవామృతం ॥ ౬ ॥ ౭ కలాభ్యామవశిష్టాభ్యామితి ॥ ప్రవిష్ట ఇతి తత్ర సూర్యరశ్మిభిర్భవా (స్వ) విష్ట ఇవ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ సోమమితి ॥ కలాత్మకే పంచదశే శే కించిచ్ఛిష్టే పంచదశే భాగే అపరాహ్ణే - జఘన్యం పశ్చాద్ద్వికలం సోమం పితృగణాః పర్యుపాసతే ॥ ౧౧ ॥ పిబంతీతి ॥ కించిచ్ఛిష్టా యా పంచదశీ కళా తాం కళాం పితరః పిబంతి - న షోడశీమిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ నిస్సృతమితి ॥ ఆదిత్యరశ్మిద్వారా నిస్సృతం తత్సుధామృతం పీత్వేతి శేషః ॥ ౧౩ ॥ కించ తస్మాదాపూర్యమాణపక్షే యజంత ఇతి శ్రుతేః - అపరపక్షే పితౄణామితి స్మృతేశ్చ శుక్లకృష్ణయోర్దేవాన్ పితౄంశ్చ యథాక్రమేణాప్యాయయతీత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ ౧౪ ॥ వీరుధ ఇతి ॥ ప్రకాశస్య భావః ప్రాకాశ్యం ప్రాకాశ్యమాహ్లాదనం చేతి ద్వంద్వైకత్వం ప్రాకాశ్యాహ్లాదనేన చేతి చ పాఠః ॥ ౧౫

రః ॥ ౫ ॥ సంభృతం చార్ధమాసేన తత్సోమస్థం సుధామృతమ్ । పిబంతి దేవా మైత్రేయ సుధాహారా యతోఽమరాః ॥ ౬ ॥ త్రయస్త్రింశత్సహస్రాణి త్రయస్త్రింశచ్ఛతాని చ । త్రయస్త్రింశత్తథా దేవాః పిబంతి క్షణదాకరమ్ ॥ ౭ ॥ కలాభ్యామవశిష్టాభ్యాం ప్రవిష్టః సూర్యమండలమ్ । అమాఖ్యరశ్మౌ వసతి అమావాస్యా తతః స్మృతా ॥ ౮ ॥ అప్సు తస్మిన్నహోరాత్రే పూర్వం విశతి చంద్రమాః । తతో వీరుత్సు వసతి ప్రయాత్యర్కం తతః క్రమాత్ ॥ ౯ ॥ ఛినత్తి వీరుధో యస్తు వీరుత్సంస్థే నిశాకరే । పత్రం వా పాతయత్యేకం బ్రహ్మహత్యాం స విందతి ॥ ౧౦ ॥ సోమం పంచదశే భాగే కించిచ్ఛిష్టే కలాత్మకే । అపరాహ్ణే పితృగణా జఘన్యం పర్యుపాసతే ॥ ౧౧ ॥ పిబంతి ద్వికలాకారం శిష్టా తస్య కలా తు యా । సుధామృతమయీ పుణ్యా తామిందోః పితరో మునే ॥ ౧౨ ॥ నిస్సృతం తదమావాస్యాం గభస్తిభ్యః సుధామృతమ్ । మాసతృప్తిమవాప్యాగ్ర్యాం పితరః సంతి నిర్వృతాః । సౌమ్యా బర్హిషదశ్చైవ అగ్నిష్వాత్తాశ్చ తే త్రిధా ॥ ౧౩ ॥ ఏవం దేవాన్ సితే పక్షే కృష్ణపక్షే తథా పితౄన్ । వీరుధశ్చామృతమయైః శీతైరప్పరమాణుభిః ॥ ౧౪ ॥ వీరుధౌషధినిష్పత్త్యా మనుష్యపశుకీటకాన్ । ఆప్యాయయతి శీతాంశుః ప్రకాశాహ్లాదనేన చ ॥ ౧౫ ॥ వాయ్వగ్నిద్రవ్యసంభూతో రథశ్చంద్రసుతస్య చ । పిశంగైస్తురగైర్యుక్తః సోఽష్టాభిర్వాయువేగిభిః ॥ ౧౬ ॥ స

నం నిశాకరం ఆప్యాయయతి - అలక్షితం వారితస్యారవర్ణరతీతి తథా - ఏవం గృహీతేన వారిణా సోమమాప్యాయయతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సంభృతమితి ॥ సుధా నామ అమృతం మృత్యుభేషజం ॥ ౬ ॥ త్రయస్త్రింశదితి ॥ క్షణదాకరం సోమం ॥ ౭ ॥ పితౄణాం సోమపానప్రకారమాహ - కలాభ్యామిత్యాది సార్ధైః శ్లోకైః ॥ ౮ ॥ సూర్యమండలప్రవేశక్రమమాహ ॥ అప్స్వితి ॥ ౯ ॥ ప్రసంగాద్దర్శే వీరుచ్ఛేదకర్తారం నిందతి ॥ ఛినత్తీతి ॥ ౧౦ ॥ సోమమితి ॥ తదేవం సకలాహోరాత్రే అప్సు చ వీరుత్సు చ ప్రవేశాదుపక్షీణప్రాయో కలాత్మకే పంచదశే భాగే కించిచ్ఛిష్టే సతి - జఘన్యం పశ్చాత్పంచదశ్యవశిష్టం సోమముపరాహ్ణే పితృగణాః పర్యుపాసతే పానార్థం పరితస్సేవంతే ॥ ౧౧ ॥ పిబంతీతి ॥ తతశ్చ తస్యేందోః ద్వికలాకారశిష్టా ద్వికలో య ఆకారస్తత్ర శిష్టా పంచదశీ యా కలా తాం పితరః పిబంతి - న తు షోడశీం - ద్వికలం సోమమితి పాఠే - ద్వికలం పర్యుపాస్య - శిష్టామేవ కలాం పిబంతీత్యర్థః - ద్విలవమితి పాఠే - లవస్సూక్ష్మః కలావయవః - ద్విలవపరిమితకలం ఉపాస్య తాం శిష్టాం కలాం పంచదశీం పిబంతీత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ నిస్సృతమితి ॥ అమావాస్యాం అమావాస్యాయాం - తతో సోమస్య గభస్తిభ్యో నిస్సృతం సుధామృతం - పీత్వేతి శేషః ॥ ౧౩ ॥ తదేవమస్య ద్వారా సౌమ్యాదీనాం తర్పణముక్త్వా తన్నిష్పాదితాన్నాదినాపి తేషాం తర్పణమాహ - ఏవమిత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ఏవమితి ॥ సితే పక్షే దేవానాప్యాయయతి - దేవానాం శుక్లపక్షే యజనాత్ ॥ (శ్రు) ॥ తస్మాదాపూర్యమాణపక్షేషు యజంత ఇతి శ్రుతేః - అపరపక్షేణ పితౄణామితి స్మృతేః - అప్పరమాణుభిరపాం సూక్ష్మైరంశైః ॥ ౧౪ ॥ వీరుధ ఇతి ॥ వీరుధో లతాద్యాః ఓషధయస్సస్యాని తాసాం నిష్పత్త్యా - ప్రకాశేన యదాహ్లాదనం తేన చ ॥ ౧౫ ॥ తదేవం సోమస్య రథాదిప్రకారముక్త్వా బుధాదీనామప్యాహ - వాయ్వగ్నీత్యాదినా - ప్రవహస్తేన సమ్మృత ఇత్యంతేన - వాయ్వ

౧౬। సవరూథ ఇతి ॥ శ్లో ॥ వరూథో రథగుప్తిర్యా తిరోధ త్రైరథస్థితం । రథస్యాధస్స్థితం కాష్ఠమనుకర్షో నిగద్యతే ॥ ఉపాసంగో రథోపస్థ ఇతి । ౧౭। ౧౮ ॥ అష్టాభిరితి ॥ రాశౌ వర్షాంతే స్థితి తిష్ఠతి గ్రహరాశిచారోపలక్షణమ్ । ౧౯। ౨౦॥ స్వర్భానోరితి ॥ స్తోకపాండురస్తు ధూసరః - అవిరతమవిచ్ఛేదేన - సదా యావత్కల్పం । ౨౧॥ ఆదిత్యాదితి ॥ అర్కేందోః గ్రహణతిథ్యోర్యద్యస్థానే వర్తన్నపి రాహుశ్చంద్రస్యార్కస్య వా గ్రహణకాలే అర్కోగస్య భూచ్ఛాయాం స్వకరస్తమోమయం బింబం గృహీత్వా తేన తాంగాహుః పర్వసు వచ్ఛాదయం స్తదా కాలపర్వస్థ తస్య నేతి - యథాకాలమాదిషు ॥ శ్లో ॥ స్వర్భానోస్తు బృహత్స్థానం తృతీయం యత్తమోమయం । తుల్యస్తయోస్తు స్వర్భానుర్భూమేశ్ఛాయాధస్తాత్ సవర్ణేస్యాది ॥ ౨౨। ౨౩। ౨౪। గ్రహేతి ॥ ధిష్ణ్యాని నామాని - ఉచితచారేణ ॥ శ్లో ॥ సోరోంగి రాశ్యపశుక్రస్త్వైయాం మందప్రచారిణః । సూర్యసోమౌ బుధశ్చైవ చరంతి ధ్రువగాః ఇత్యాదినా మార్గోక్తస్య స్వగత్యా సహ - ప్రత్యగ్ముఖం భ్రమంతి ॥ ౨౫ ॥ ౨౬। ౨౭। ౨౮। శింశుమార ఇతి ॥ యః ప్రోక్తస్తారామయమిత్యర్థః తత్పుచ్ఛే ధ్రువస్థితః ఇతిలక్షణం యస్యోక్తం తస్య

వరూథస్యానుకర్షేణ యుక్తో భూసంభవైర్హయైః । సోపాసంగపతాకస్తు శుక్రస్యాపి రథో మహాన్ ॥ ౧౬
అష్టాభిః కాంచనః శ్రీమాన్ భౌమస్యాపి రథో మహాన్ । పద్మరాగారుణైరశ్వైస్సంయుక్తో వహ్నిసంభవైః ॥ ౧౭
అష్టాభిః పాండురైర్యుక్తైర్వాజిభిః కాంచనే రథే । తస్మింస్తిష్ఠతి వర్షాంతే రాశౌ రాశౌ బృహస్పతిః ॥ ౧౮
ఆకాశసంభవైరశ్వైశ్శబలైస్స్యందనం యుతమ్ । సమారుహ్య శనైర్యాతి మందగామీ శనైశ్చరః ॥ ౧౯
స్వర్భానోస్తురగా హ్యష్టౌ భృంగాభా ధూసరం రథమ్ । సకృద్యుక్తాస్తు మైత్రేయ వహంత్యవిరతం సదా ॥ ౨౦
ఆదిత్యాన్నిస్సృతో రాహుస్సోమం గచ్ఛతి పర్వసు । ఆదిత్యమేతి సోమాచ్చ పునస్సౌరేషు పర్వసు ॥ ౨౧
తథా కేతురథస్యాశ్వా అప్యష్టౌ వాతరంహసః । పలాలధూమవర్ణాభా లాక్షారసనిభారుణాః ॥ ౨౨
ఏతే మయా గ్రహాణాం వై తవాఖ్యాతా రథా నవ । సర్వే ధ్రువే మహాభాగ ప్రబద్ధా వాయురశ్మిభిః ॥ ౨౩
గ్రహర్క్షతారాధిష్ణ్యాని ధ్రువే బద్ధాన్యశేషతః । భ్రమంత్యుచితచారేణ మైత్రేయానిలరశ్మిభిః ॥ ౨౪
యావంత్యశ్చైవ తారాస్తాస్తావంతో వాతరశ్మయః । సర్వే ధ్రువే నిబద్ధాస్తే భ్రమంతో భ్రామయంతి తమ్ ॥ ౨౫
తైలపీడా యథా చక్రం భ్రమంతో భ్రామయంతి వై । తథా భ్రమంతి జ్యోతీంషి వాతవిద్ధాని సర్వశః ॥ ౨౬
అలాతచక్రవద్యాంతి వాతచక్రేరితాని తు । యస్మాజ్జ్యోతీంషి వహతి ప్రవహస్తేన స స్మృతః ॥ ౨౭
శింశుమారస్తు యః ప్రోక్తస్స ధ్రు

స్తిష్ఠత్యేతి ॥ పిశంగైః కపిలైః । ౧౬ । సవరూథ ఇతి ॥ తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ వరూథో రథగుప్తిస్యాత్తిరోధ త్రైరథస్థితం । రథస్యాధస్స్థితం కాష్ఠమనుకర్షో నిగద్యత ఇతి - ఉపాసంగో రథోపస్థః పతాకా ప్రసిద్ధా తత్సహితః ॥ ౧౭। ౧౮। ౧౯। ఆకాశసంభవైరితి ॥ శబలైశ్చిత్రవర్ణైః ॥ ౨౦॥ స్వర్భానోరితి ॥ స్వర్భానో రాహోః - భృంగాభాః కృష్ణాః - ధూసరమీషత్పాండురం - అవిరతమనుపరమం । ౨౧। ఆదిత్యాదితి ॥ సోమం చంద్రం గచ్ఛతి ॥ ౨౨॥ రథేతి ॥ పలాలం బుసం తే ధూమవర్ణాభా దీప్తిర్యేషాం తే - లాక్షారసవదరుణాశ్చ ॥ ౨౩। ౨౪ ॥ గ్రహేతి ॥ గ్రహర్క్షతారాణాం ధిష్ణ్యాని మండలాని - ఉచితచారేణ స్వస్వోచితగత్యా ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ తైలపీడా ఇతి ॥ తైలపీడాస్స్వయం భ్రమంతో యథా తైలచక్రం భ్రామయంతి - వాతవిద్ధాని ప్రవహాఖ్యవాయుప్రేరితాని ॥ ౨౭॥ అలాతచక్రవదితి ॥ యస్మాజ్జ్యోతీంషి ప్రకర్షేణ వహతి - తేన స వాయుః ప్రవహస్స్మృతః - ప్రవహస్సైవ భేదా వాయుస్కంధాస్సర్వే ధ్రువే నిబద్ధాస్తే ఇతి ॥ ౨౮॥ వస్తుతః ధ్రువాద్యాధారభూతం శింశుమారం నవమాధ్యాయోపక్షిప్తమేవోపాసనార్థం విశేషవతోపక్షి

సన్నివేశం శ్రుణుష్వ॥౨౯॥ యదహ్నేతి॥ యదహ్నేతి నిశ్యద్రష్టవ్యతో క్తిః॥౩౦॥౩౧॥ హృదీతి॥ సక్థినీ ఊరూ॥౩౨॥౩౩॥ పుచ్ఛ ఇతి॥ అగ్న్యాదిదేవతారూపం తారాచతుష్టయం పుచ్ఛస్థం ధ్రువవన్నిత్యం దృశ్యతే - నతు శింశుమారగాత్రాంతర్గతతారావదస్తమేతి - ధ్రువసహాయాయిత్వాత్॥ ౩౪॥ ఇత్యేష ఇతి॥ ఉక్తస్య భువనకోశస్యానుక్తం భగవదాత్మకత్వం వక్తుమనువాదః - ఇత్యేష యితి॥ ౩౫॥ వర్షాణాం చేతి॥ అథచిదచిన్మిశ్రే జగతి చిదంశః స్వసంవేద్యస్వరూపభేదో జ్ఞానైకాకారోపి నానాత్వేనాస్తిశబ్దవాచ్యః - అచిదంశస్తు చిదంశకర్మనిమిత్తపరిణామభేదోపి నాస్తీతి నాస్తిశబ్దవాచ్యః - ఉభయమపి పరబ్రహ్మభూతవాసుదేవశరీరతయా తదాత్మకమిత్యేతద్రూపం సంక్షేపేణోచ్యత ఇత్యాహ - సంక్షేపశ్శ్రూయతామితి॥ ౩౬॥ యదితి॥ తత్ర యదంబ్విత్యనేన శ్లోకేనాంబునో విష్ణోః కాయత్వేన తత్పరిణామభూతం బ్రహ్మాండమపి తస్య కాయః - తస్య చ విష్ణురాత్మేతి సకలశ్రుతిగతతాదాత్మ్యోపదేశోపబృంహణరూపస్య జ్యోతీంషీత్యాదినా వక్ష్యమాణస్య సామానాధికరణ్యస్య శరీరాత్మభావ ఏవ నిబంధనమిత్యాహ - తతః అంబునః॥ ౩౭ నదేవతాదాత్మ్యం సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశతి॥ జ్యోతీంషీతి॥ అత్రాస్త్యాత్మకం నాస్త్యాత్మకం చ జగదంతర్గతం వస్తు - విష్ణోః కాయతయా విష్ణ్వాత్మకమిత్యుక్తం॥ ౩౮॥ ఇదమస్త్యాత్మకమిదం నాస్త్యాత్మకమిత్యత్ర హేతురయమిత్యాహ॥ జ్ఞానస్వరూప ఇతి॥ అయమర్థః - అశేషక్షేత్రజ్ఞాత్మనావస్థితస్య భగవతో జ్ఞానమేవస్వాభావికం రూ

పో యత్ర తిష్ఠతి। సన్నివేశం చ తస్యాపి శృణుష్వ మునిసత్తమ॥ ౨౯ ॥ యదహ్నా కురుతే పాపం దృష్ట్వా తం నిశి ముచ్యతే। యావంత్యశ్చైవ తారాస్తాశ్శింశుమారాశ్రితా దివి। తావంత్యేవతు వర్షాణి జీవంత్యభ్యధికాని తు॥ ౩౦ ॥ ఉత్తానపాదస్తస్యాథో విజ్ఞేయో హ్యుత్తరో హనుః। యజ్ఞోధరశ్చ విజ్ఞేయో ధర్మో మూర్ధానమాశ్రితః॥ ౩౧ ॥ హృది నారాయణశ్చాస్తే అశ్వినౌ పూర్వపాదయోః। వరుణశ్చార్యమా చైవ పశ్చిమే తస్య సక్థినీ॥ ౩౨॥ శిశ్నస్సంవత్సరస్తస్య మిత్రోపానం సమాశ్రితః॥ ౩౩ ॥ పుచ్ఛేగ్నిశ్చ మహేంద్రశ్చ కాశ్యపోథ తతో ధ్రువః। తారకా శింశుమారస్య నాస్తమేతి చతుష్టయమ్॥ ౩౪ ॥ ఇత్యేష సన్నివేశోయః పృథివ్యా జ్యోతిషాం తథా। ద్వీపానాముదధీనాం చ పర్వతానాం చ కీర్తితః॥ ౩౫॥ వర్షాణాం చ నదీనాం చ యే చ తేషు వసంతి వై। తేషాం స్వరూపమాఖ్యాతం సంక్షేపశ్శ్రూయతాం పునః॥ ౩౬ ॥ యదంబు వైష్ణవః కాయస్తతో విప్ర వసుంధరా। పద్మాకారా సముద్భూతా పర్వతాబ్ధ్యాదిసంయుతా॥ ౩౭ ॥ జ్యోతీంషి విష్ణుర్భువనాని విష్ణుర్వనాని విష్ణుర్గిరయో దిశశ్చ। నద్యస్సముద్రాశ్చ స ఏవ సర్వం యదస్తి యన్నాస్తి చ విప్రవర్య॥ ౩౮॥ జ్ఞానస్వరూపో భగవాన్యతోసావశేషమూర్తిర్న తు వస్తుభూ

మాహ॥ శింశుమారస్త్వితి॥ ౨౯॥ తద్దర్శనఫలమాహ - యదహ్నేత్యాదిసార్ధేన॥ ౩౦॥ తత్సన్నివేశమాహ - ఉత్తానపాద ఇత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ ఉత్తానపాద ఇతి॥ ఉత్తానపాదయజ్ఞాదయో నక్షత్రరూపా దేవాస్తదవయవత్వేనోచ్యంతే - యజ్ఞోధరో హనురిత్యనుషంగః॥ ౩౧॥ హృదీతి॥ సక్థినీ ఊరూ॥ ౩౨॥ ౩౩॥ పుచ్ఛ ఇతి॥ తారకామయస్య శింశుమారస్య పుచ్ఛస్థితమగ్న్యాది చతుష్టయం నాస్తమేతి - అత్యున్నతపుచ్ఛస్థితమంతర్ధానాభావాన్నిత్యం దృశ్యతే - న్యస్తమితి పాఠే తస్య పుచ్ఛే చతుష్టయమేతన్న్యస్తం నిహితమిత్యర్థః - శ్రుతిశ్చ - అగ్నిః పుచ్ఛస్య ప్రథమం కాండం తత ఇంద్రస్తతః ప్రజాపతిరభయం చతుర్థమితి॥ ౩౪ ॥ ఉక్తం భువనకోశముపసంహరంస్తస్య విష్ణ్వాత్మతాం దర్శయన్నాహ - ఇత్యేష ఇత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ యదితి॥ యదంబు వైష్ణవః కాయః విష్ణోరేవ మూర్తిః - తతోంబునః గర్భోదకాత్ పద్మాకారా మేరుకర్ణికాకారా సర్వతస్సమవర్తులా నానాపర్వతవిభక్తానేకద్వీపవర్షా - వసుంధరా సముద్భూతా - సాపి తన్మూర్తిరేవ - న తతః పృథగితి సంక్షేపార్థః॥ ౩౭॥ ఏతదుపలక్షీకృత్య సర్వస్యాపి తదాత్మతామాహ॥ జ్యోతీంషీతి॥ యదస్తి యన్నాస్తి చ భావాభావరూపేణ ప్రతీతం వస్తు తత్సర్వం స ఏవ॥ ౩౮॥ నన్వేకస్యానేకత్వం విరుద్ధమిత్యాశంక్యానేకత్వస్యావాస్తవత్వమాహ॥ జ్ఞానేతి॥ జ్ఞానస్వరూపం తత్త్వం యస్య స ఏవాసౌ భగవాన్యతః అతః అశేషమూర్తిః ప్రపంచమూర్తిరసౌ - నతు వస్తుభూతః

షం - న దేవమనుష్యాదివస్తురూపం - యత ఏవం - అత ఏవాదిరూపం మనుష్యశైలాబ్ధిధరాదయః తద్విజ్ఞాన విజృంభితాః తస్య జ్ఞానైకాకారస్య సతో దేవాద్యాకారేణ స్ఫూర్తిః దేవాద్యనుసంధానమూలాః దేవాద్యాకారా నుసంధానమూల కర్మమూలా ఇత్యర్థః - యతశ్చాచిద్వస్తుష్వపి తత్ర కర్మానుగుణపరిణామాస్పదం - తత స్తన్నా స్తీతి శబ్దాభిధేయం - ఇతరస్య నాస్తీతి శబ్దాభిధేయమిత్యర్థః మస్తి ॥ ౩౯ ॥ తదేవ వివృణోతి ॥ యదా తు శుద్ధమితి ॥ యదైతత్ జ్ఞానైకాకారమాత్మనః దేవాద్యాకారేణ స్ఫూర్తిః దేవాద్యనుసంధానమూలసర్వకర్మక్షయాన్నిర్దో షం పరిశుద్ధం నిజరూపి భవతి - తదా దేవాద్యాకారైస్సంకల్పితాని కల్పనామూలకర్మఫలభూతాని తదా ధ్యానవ స్తుష్వపి భేదా న భవంతి - దేవాదిషు వస్తుష్వాత్మతయాభిమతేషు భోగ్యభూతేషు దేవమనుష్యశైలాబ్ధిధరాదివస్తు భేదాః తే మూలభూతకర్మసు వినష్టేషు న భవంతీత్యర్థః దిక్ వస్తుతః కాదాచిత్కావస్థావిశేషయోగితయా నాస్తిశబ్దా భిధేయత్వమితరస్య సర్వదా నిజసిద్ధజ్ఞానైకరూపత్వేనాస్తిశబ్దాభిధేయత్వమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ప్రతిక్షణమన్యథాభూత తయా కాదాచిత్కావస్థాయోగినో ఽచిద్వస్తునో నాస్తిశబ్దాభిధేయత్వమేవేత్యాహ ॥ వస్త్వస్తీతి ॥ అస్తిశబ్దాభిధే యో హ్యాదిమధ్యపర్యంతహీనస్సతతైకరూపః పదార్థః - సతతైకరూపత్వమేవ సాధకః - తస్య సర్వదా విద్యమానాస్తి త్వేన హేతుత్వాత్ - అచిద్వస్తు కించిత్క్వచిదపి తాదృశం స్వరూపం సమస్తి - తత్ కిమిత్యత ఆహ యచ్చాన్యథాత్వమి తి - యదచిద్వస్తు ప్రతిక్షణమన్యథాత్వం యాతి తదుత్తరోత్తరావస్థాం ప్రాప్య పూర్వపూర్వావస్థాం జహాతీతి తస్య పూర్వావస్థస్యోత్తరావస్థాయాం న ప్రతిసంధానమస్తి - అతస్సర్వదా తస్య నాస్తిశబ్దాభిధేయత్వమేవ ॥ ౪౧ ॥ త థాహ్యుపలభ్యత ఇత్యాహ ॥ మహీ ఘటత్వమితి ॥ చూర్ణం సూక్ష్మం - రజః సూక్ష్మతరం - అణుః సూక్ష్మతమః - స్వ కర్మణా దేవమనుష్యాదిభావేన స్తిమితాత్మనిశ్చయైః - స్వభోగ్యభూతమచిద్వస్తు ప్రతిక్షణమన్యథాభూతమాలక్ష్య తే అనుభూయతే - ఏవం సతి కిమప్యచిద్వస్తు అస్తిశబ్దార్హం ఆదిమధ్యపర్యంతహీనం సతతైకరూపమాలక్షితమ

తః। తతో హి శైలాబ్ధిధరాదిభేదాన్ జానీహి విజ్ఞానవిజృంభితాని ॥ ౩౯ ॥ యదా తు శుద్ధం నిజరూపి సర్వం కర్మ
క్షయే జ్ఞానమపాస్తదోషమ్ । తదా హి సంకల్పతరోః ఫలాని భవంతి నో వస్తుషు వస్తుభేదాః ॥ ౪౦ ॥ వస్త్వ
స్తి కిం కుత్రచిదాదిమధ్యపర్యంతహీనం సతతైకరూపమ్ । యచ్చాన్యథాత్వం ద్విజ యాతి భూయో న తత్తథా
తత్ర కుతో హి తత్త్వమ్ ॥ ౪౧ ॥ మహీ ఘటత్వం ఘటతః కపాలికా కపాలికా చూర్ణరజస్తతోఽణుః । జనైః

రవాప్తభూతో భవతి - కథం తర్హి ప్రపంచస్య తన్మూర్తిత్వం తత్రాహ - తతో హీతి - తస్మాత్ జ్ఞానస్వరూపాజ్జా తాన్ శైలాదిభేదాన్ విజ్ఞానేనధిష్ఠానేన విజృంభితాని మాయయా విలసితాని రూపాణి జానీహి ॥ ౩౯ ॥ అత్ర హేతుమా హ ॥ యదా త్వితి ॥ యదా తు ప్రతిబంధకకర్మక్షయే సర్వమప్యేతజ్జగచ్ఛబ్దం కేవలం నిజరూపి నిజమాత్మైవ రూపం య స్య తత్తథా - నిరస్తాహంభావనాదిదోషం జ్ఞానమేవ భవతి - తదా సంకల్పతరోః ఫలభూతా వస్తుషు పృథివ్యాదిషు ఉ చ్చావచభేదా న స్ఫురంతి ॥ (శ్రు) ॥ యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేదితి (శ్రు) తేః - అత స్తత్త్వజ్ఞాన బాధితత్వాన్న ప్రపంచో వాస్తవ ఇత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ శ్లో ॥ ఆదావంతే చ యన్నాస్తి వర్తమానేఽపి తత్తథేత్యాదిన్యాయే న ఆగమాపాయిత్వాత్ పరిణామిత్వాచ్చ న వస్తుత్వమస్యేత్యాహ ॥ వస్త్వితి ॥ యచ్చాన్యథాత్వం పరిణామాంతరం యాతి - తద్వస్తు భూయో న తథా యథా పూర్వం న భవతి - తత్ర తథాభూతే కాదాచిత్కే స్వరూపాత్ ప్రచ్యుతే చ వ స్తుని కుతశ్శిలాదివత్ తత్త్వం పరమార్థత్వం కుతః ॥ ౪౧ ॥ అన్యథాత్వమేవోదాహరన్ ద్విధా వ్యాఖ్యాస్యామాహ ॥ మహీతి ॥ మ హీ పిండాదిద్వారా ఘటత్వం ప్రాప్తా లక్ష్యతే - ఘటత్వానంతరం చ కపాలికా లక్ష్యతే - కపాలికా సతీ చూర్ణ రజశ్చ దృశ్యతే - తతశ్చాణుః కతిమాత్రో లక్ష్యతే - స్వకర్మణా ప్రతిబంధకేన స్తిమితో మందీభూత ఆత్మనిశ్చయో యేషాం తైః - పరిణామపరంపరాయాం కిం వస్త్వవలక్ష్యతే - న కించిత్ - పూర్వరూపప్రచ్యుతేరిత్యర్థః - తథాహి

స్తీతి - నహ్యస్తీత్యది పాఠే యోజ్యః ॥ ౪౨ ॥ యస్మాదేవం తస్మాత్ జ్ఞానస్వరూపాదాత్మవ్యతిరిక్తం అచిద్వస్తు కదాచిత్క్వ
చిత్ కేవలాస్తిశబ్దవాచ్యం న భవతీత్యాహ ॥ తస్మాన్న విజ్ఞానమితి ॥ ఆత్మా తు సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా దేవాది
భేదప్రత్యనీకస్వరూపోపి దేవాదిశరీరప్రవేశహేతుభూతస్వస్వవివిధకర్మమూలదేవాదిభేదభిన్నాత్మబుద్ధిభిస్తై
స్తైరతాపైణ బహుధానుసంహిత ఇతి - తద్వ్యావృత్తానుసంధానం నాత్మస్వరూపప్రయుక్తమిత్యాహ - విజ్ఞానమేకమితి ॥
౪౩ ॥ ఆత్మస్వరూపం తు కర్మరహితం - అత ఏవ మలరూపప్రకృతిస్పర్శరహితం - తతశ్చ తత్ప్రయుక్తశోకమో
హలోభాద్యశేషహేయగుణాసంగి - ఉపచయాపచయానర్హత్వాదేకం - తత ఏవ సదైకరూపం - తచ్చ వాసుదే
వశరీరమితి తదాత్మకం - అతదాత్మకస్య కస్యచిదభావాదిత్యాహ ॥ జ్ఞానం విశుద్ధమితి ॥ ౪౪ ॥ చిదంశస్సదైకరూ
పతయా సదా అస్తిశబ్దవాచ్యః - అచిదంశస్తు క్షణపరిణామిత్వేన సదా నాశగర్భ ఇతి సదా నాస్తిశబ్దాభిధే
యః - ఏవం ద్విరూపం చిదచిదాత్మకం జగద్వాసుదేవశరీరం తదాత్మకమితి జగద్యాథాత్మ్యం సమ్యగుక్తమిత్యాహ ॥ స
ద్భావ ఏవమితి ॥ సద్భావ ఏవమితి పాఠః - ఏషో భవత ఇతి పాఠే తాత్పర్యార్థస్య సులోపాభావః - అత్ర సత్యాస
త్యమితి యావదస్తి యన్నాస్తీతి ప్రాగుక్తస్యోపసంహారః - ఏతత్ జ్ఞానైకాకారతయా సదాస్తిశబ్దరూపతద్రూపభే
దేనాదిత్యత్ర భువనాశ్రితం దేవమనుష్యాదిరూపేణ సత్యాసత్యవ్యవహారాహర్షేణ యదుక్తం తే - తత్ర హేతుః కర్మ
వశ్యత్వమిత్యాహ - ఏతత్తు యదితి ॥ ౪౫ ॥ తదేవ వివృణోతి ॥ యజ్ఞః పశురితి ॥ కర్మాశ్రితమార్గదృష్టం యజ్ఞస్వ
ర్గాంతానాం త్రిమార్గః తత్ర దృష్టం దేవమనుష్యాదిరూపం - తేషాం కర్మణాం భూరాదిభోగాశ్చ ఫలాని ॥
౪౬ ॥ జగద్యాథాత్మ్యజ్ఞానప్రయోజనం మోక్షోపాయే యత్నమిత్యాహ ॥ యచ్చైతదితి ॥ జ్ఞాత్వైవమితి కర్మ

స్వకర్మసంస్థాని తదాత్మనిశ్చయైరాలక్ష్యతే బ్రూహి కిమత్ర వస్తు ॥ ౪౨ ॥ తస్మాన్న విజ్ఞానమృతే స్తి కించి
త్క్వచిత్కదాచిద్ద్విజ వస్తుజాతమ్ । విజ్ఞానమేకం నిజకర్మభేదవిభిన్నచిత్తైర్బహుధాభ్యుపేతమ్ ॥
౪౩ ॥ జ్ఞానం విశుద్ధం విమలం చ నిత్యమశేషశోకాదినిరస్తసంగమ్ । ఏకం సదైకం పరమః పరేశస్స వాసుదే
వో న యతో న్యదస్తి ॥ ౪౪ ॥ సద్భావ ఏషో భవతో మయోక్తో జ్ఞానం యథా సత్యమసత్యమన్యత్ । ఏతత్తు
యత్సంవ్యవహారభూతం తత్రాపి చోక్తం భువనాశ్రితం తే ॥ ౪౫ ॥ యజ్ఞః పశుర్వహ్నిరశేషఋత్విక్సో
మస్సురాస్స్వర్గమయశ్చ కామః । ఇత్యాదికర్మాశ్రితమార్గదృష్టంభూరాదిభోగాశ్చ ఫలాని తేషాం
౪౬ ॥ యచ్చైతద్భువనగతం మయా తవోక్తం సర్వత్ర వ్రజతి హి తత్ర కర్మవశ్యః । జ్ఞాత్వైవం ధ్రు

శ్రుతిః - వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి ॥ ౪౨ ॥ తస్మాదితి ॥ నిజానాం కర్మణాం భేదేన
భిన్నం చిత్తం యేషాం తైః - విజ్ఞానమేవ నానావస్తురూపేణాభ్యుపేతం ॥ ౪౩ ॥ వ్యక్తిజ్ఞానం వ్యావృత్తయన్నాహ ॥ జ్ఞా
నమితి ॥ విశుద్ధం విషయభోగశూన్యం విమలం రాగాదిశూన్యం అత ఏవ స్వతో వికారం - అశేషాణాం చిత్తాన్యసాక్షిణాం
శోకాదిభిః నిరస్తస్సంగో యస్య తథాభూతం - జ్ఞానం సదైకమేవ స ఏవ చ - పరమస్సర్వోత్తమః - పరమేశ్వరో వా
సుదేవః - యతో వ్యతిరిక్తం కించిదపి నాస్తి ॥ ౪౪ ॥ ఉపసంహరతి ॥ సద్భావ ఇతి ॥ సద్భావః పరమార్థః - ఏషో భవత
ఇతి సులోపాభావ ఆర్షః - నను చాన్యస్యాసత్యత్వే కిమర్థమేతద్భువనాద్యాశ్రితం బహుధోదితం తత్రాహ - ఏత
త్త్వితి ॥ ఏతత్తు యదేతద్ జ్ఞానవ్యతిరిక్తం తత్సర్వం సంవ్యవహారభూతం సమ్యక్ప్రమాణోపయోగివ్యవహారభూతం
భ్రాంతం సుస్వతస్సత్త్వం - తత్రాపి చ విశేషతస్త్వయా యద్భువనాశ్రితముక్తం ॥ ౪౫ ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ యజ్ఞః పశురిత్యా
దికర్మాశ్రితమార్గదృష్టం చోక్తం - భూరాదిభోగాశ్చ తత్ఫలానీత్యుక్తం ॥ ౪౬ ॥ తత్తు వైరాగ్యోత్పాదనేన స్వధ
ర్మానుష్ఠానద్వారా శ్రీవాసుదేవప్రాప్త్యర్థమిత్యాహ ॥ యచ్చైతదితి ॥ కర్మవశ్యో జీవో నానాయోనీ వ్రజ
తీతి జ్ఞాత్వా విరక్తస్సన్ - ధ్రువం నిత్యమచలం పరిపూర్ణమతస్సర్వదైకరూపం వాసుదేవం యేనోపాయేన స్వక

ఫలస్యాస్థిరత్వం జ్ఞాత్వా - ధ్రువత్వాదివాసుదేవవిశేషణం - తదుపాసనాది॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

౧॥ విష్ణ్వాధారమితి॥ చిదచిదాత్మకం జగద్యథా విష్ణ్వాత్మకం తథోక్తం - యథా చిదంశో నిజసిద్ధజ్ఞానైకాకారత్వేనావినాశిత్వాత్పరమార్థః తథా ప్రాధాన్యేనోక్తిః॥ ౨॥ అథ భగవత్ప్రాప్త్యుపాయస్య జ్ఞానయోగస్యైతద న్తరాయ పరిహారశ్చోదాహరణభూతం భరతచరితం ప్రాక్ ప్రస్తుతం ప్రస్తరేణ శ్రోతుం మైత్రేయః పృచ్ఛతి యత్త్వేతి॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ అహింసాదిష్వితి॥ అహింసాదిషు గుణేషు యోగాఙ్గేషు వక్ష్యమాణేషు॥ ౮॥ ౯॥ ఇతీతి॥ స్వప్నాన్తరేషు స్వప్నమధ్యేషు - ఏతద్యజ్ఞేశేత్యాదినామ ఏతన్నామ - తదర్థం చ - కేవలమచింతయత్.

వమచలం సదైకరూపం తత్పరాద్విశతిహీయమెన వాసుదేవమ్॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

భువనకోశస్సమాప్తః.

మైత్రేయః॥ భగవన్సమ్యగాఖ్యాతం యత్పృష్టోసి మయాఖిలమ్। భూసముద్రాదిసరితాం సంస్థానం గ్రహసంస్థితిః॥ ౧॥ విష్ణ్వాధారం యథా చైతత్త్రైలోక్యం సమవస్థితమ్। పరమార్థశ్చ మే ప్రోక్తో యథా జ్ఞానం ప్రధానతః॥ ౨॥ యత్త్వేతద్భగవానాహ భరతస్య మహీపతేః। శ్రోతుమిచ్ఛామి చరితం తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౩॥ భరతస్స మహీపాలస్సాలగ్రామేవసత్కిల। యోగయుక్తస్సమాధాయ వాసుదేవే మనస్సదా॥ ౪॥ పుణ్యదేశప్రభావేన ధ్యాయతశ్చ సదా హరిమ్। కథం తు నాభవన్ముక్తిర్యదభూత్స ద్విజః పునః॥ ౫॥ విప్రత్వే చ కృతం తేన యన్మునే సుమహాత్మనా। భరతేన మునిశ్రేష్ఠ తత్సర్వం వక్తుమర్హసి॥ ౬॥ శ్రీపరాశరః॥ సాలగ్రామే మహాభాగో భగవన్న్యస్తమానసః। స ఉవాస చిరం కాలం మైత్రేయ పృథివీపతిః॥ ౭॥ అహింసాదిష్వశేషేషు గుణేషు గుణినాం వరః। అవాప పరమాం కాష్ఠాం మనసశ్చాపి సంయమే॥ ౮॥ యజ్ఞేశాచ్యుత గోవింద మాధవానంత కేశవ। కృష్ణ విష్ణో హృషీకేశ వాసుదేవ నమోస్తు తే॥ ౯॥ ఇతి రాజాహ భరతో హరేర్నామాని కేవలమ్। నాన్యజ్జగాద మైత్రేయ కించిత్స్వప్నాంతరేష్వపి। ఏతత్పదం తదర్థం చ వినా నాన్యదచింతయత్॥ ౧౦॥ సమిత్పుష్పకుశాదా

దూర్వాదినా తద్భజనతత్పరాదలబ్ధజ్ఞానేన విశతి - తదేవ కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్లో॥ ఏవం తావత్స్థూలే విశ్వరూపే నిరూపితే। తేన సుస్థమతిస్తస్య సూక్ష్మరూపం బుభుత్సతే॥ తత్పరాద్విశతిహీయమెన వాసుదేవమిత్యుక్తే తత్త్వవేశోపాయభూతజ్ఞానయోగాశ్రయం ప్రథమాధ్యాయోపక్షిప్తమేవ భరతచరితముత్థానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి - భగవన్నిత్యాదిషడ్భిః॥ ౧॥ విష్ణ్వాధారమితి॥ ప్రధానత ఇతి ప్రధానమిత్యర్థః - సార్వవిభక్తికత్వాత్తసిల్ ప్రత్యయస్య॥ ౨॥ యత్త్వేతి॥ భరతస్య చరితం కథయిష్యామీతి యద్భవానుక్తవాన్ - తన్మమేదానీం హరేస్స్థూలరూపశ్రవణధ్యానాదినా శుద్ధచిత్తస్యాఖ్యాతుమర్హసీత్యర్థః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ కథం తు నాభవన్ముక్తిరిత్యస్యోత్తరత్వేన తస్మిన్జన్మని జాతం యోగభ్రంశం వక్తుం తస్య ప్రాచీనం యోగమనువదతి - సాలగ్రామ ఇత్యాదిపంచభిః॥ సాలగ్రామ ఇతి॥ భగవతి న్యస్తం మానసం యేన సః॥ ౭॥ అహింసాదిష్వితి॥ అహింసాదిషు యమనియమాదిషు - తత్సాధ్యే చ మనస్సంయమే సమాధౌ - పరమాం కాష్ఠాం ఉత్కర్షమవాప॥ ౮॥ పుణ్యస్థానసమయేషు॥ యజ్ఞేశాచ్యుతేతి॥ ౯॥ ఇతీతి॥ యజ్ఞేశాచ్యుతేతి భగవన్నామైవాహ - నాన్యద్వాచా జగాద - మనసాపి ఏతద్భగవన్నామైవ తదర్థం చ కేవలమచింతయత్ - నాన్యత్కిమపి వేద॥ ౧౦॥ సమిదితి॥ సమిత్పుష్ప

ంతద్వినా నాన్యత్ । ౧౦ । ౧౧ । ౧౨ । ౧౩ । ౧౪ । ౧౫ । ౧౬ । ౧౭ । ౧౮ । ౧౯ । ౨౦ । ౨౧ । ౨౨ । ౨౩ । ౨౪ ॥ ఏషేతి ॥ క్షతకర్బురా రాతుత్తైర్విషమసంస్థానా । ౨౫ । ౨౬ । ౨౭ । ౨౮ । ౨౯ । ౩౦ ॥ కాలేనేతి ॥ కాలం మరణం । ౩౧ । మృగమేవేతి ॥ తన్మయత్వేన చిత్తవృత్తేస్తత్ప్రాచుర్యేణ । ౩౨ । తతశ్చేతి ॥ జంబూమార్గే గంగాతీర్థవిశేషే । ౩౩ ॥

నంచక్రే దేవక్రియాకృతే । నాన్యాని చక్రే కర్మాణి నిస్సంగో యోగతాపసః ॥ ౧౧ ॥ జగామ సోఽభిషేకార్థమేకదా తు మహానదీమ్ । సస్నౌ తత్ర తదా చక్రే స్నానస్యానంతరక్రియామ్ ॥ ౧౨ ॥ అథాజగామ తత్తీరం జలం పాతుం పిపాసితా । ఆసన్నప్రసవా బ్రహ్మన్నేకైవ హరిణీ వనాత్ ॥ ౧౩ ॥ తతస్సమభవత్తత్ర పీతప్రాయే జలే తయా । సింహస్య నాదస్సుమహాన్సర్వప్రాణిభయంకరః ॥ ౧౪ ॥ తతస్సా సహసా త్రాసాదాప్లుతా నిమ్నగాతటమ్ । అత్యుచ్చారోహణేనాస్యా నద్యాం గర్భః పపాత హ ॥ ౧౫ ॥ తమూహ్యమానం వేగేన వీచిమాలాపరిప్లుతమ్ । జగ్రాహ స నృపో గర్భాత్పతితం మృగపోతకమ్ ॥ ౧౬ ॥ గర్భప్రచ్యుతిదుఃఖేన ప్రోత్తుంగాక్రమణేన చ । మైత్రేయ సాపి హరిణీ పపాత చ మమార చ ॥ ౧౭ ॥ హరిణీం తాం విలోక్యాథ విపన్నాం నృపతాపసః । మృగపోతం సమాదాయ పునరాశ్రమమాగతః ॥ ౧౮ ॥ చకారానుదినం చాసౌ మృగపోతస్య వై నృపః । పోషణం పుష్యమాణశ్చ స తేనావవృధే మునే ॥ ౧౯ ॥ చచారాశ్రమపర్యంతతృణాని గహనేషు సః । దూరం గత్వా చ శార్దూలత్రాసాదభ్యాయయౌ పునః ॥ ౨౦ ॥ ప్రాతర్గత్వాతిదూరం చ సాయమాయాత్యథాశ్రమమ్ । పునశ్చ భరతస్యాభూదాశ్రమస్యోటజాజిరే ॥ ౨౧ ॥ తస్య తస్మిన్మృగే దూరసమీపపరివర్తిని । ఆసీచ్చేతస్సమాసక్తం న యయావన్యతో ద్విజ ॥ ౨౨ ॥ విముక్తరాజ్యతనయః ప్రోజ్ఝితాశేషబాంధవః । మమత్వం స చకారోచ్చైస్తస్మిన్ హరిణబాలకే ॥ ౨౩ ॥ కిం వృకైర్భక్షితో వ్యాఘ్రైః కిం సింహేన నిపాతితః । చిరాయమాణే నిష్క్రాంతే తస్యాసీదితి మానసమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఏషా వసుమతీ తస్య ఖురాగ్రక్షతకర్బురా ॥ ౨౫ ॥ ప్రీతయే మమ యాతోఽసౌ క్వ మమైణకపోతకః । విషాణాగ్రేణ మద్బాహుకండూయనపరో హి సః । క్షేమేణాభ్యాగతోఽరణ్యాదపి మాం సుఖయిష్యతి ॥ ౨౬ ॥ ఏతే లూనశిఖాస్తస్య దశనైరచిరోద్గతైః । కుశాః కాశా విరాజంతే వటవస్సామగా ఇవ ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం చిరగతే తస్మిన్స చక్రే మానసం మునిః । ప్రీతిప్రసన్నవదనః పార్శ్వస్థే చాభవన్మృగే ॥ ౨౮ ॥ సమాధిభంగస్తస్యాసీత్తన్మయత్వాదృతాత్మనః । సంత్యక్తరాజ్యభోగర్ధిస్వజనస్యాపి భూపతేః ॥ ౨౯ ॥ చపలే చపలం తస్మిన్ దూరగం దూరగామిని । మృగపోతేఽభవచ్చిత్తం స్థైర్యవత్తస్య భూపతేః ॥ ౩౦ ॥ కాలేన గచ్ఛతా సోఽథ కాలం చక్రే మహీపతిః । పితేవ సాస్రం పుత్రేణ మృగపోతేన వీక్షితః ॥ ౩౧ ॥ మృగమేవ తదా ప్రాణాంస్త్యజన్ ప్రాణానసావపి । తన్మయత్వేన మైత్రేయ నాన్యత్కించిదచింతయత్ ॥ ౩౨ ॥ తతశ్చ తత్కాలకృతాం భావనాం ప్రాప్య తాదృశీమ్ । జంబూమార్గే మహారణ్యే జజ్ఞే జాతిస్మరో మృగః ॥ ౩౩ ॥ జాతిస్మరత్వాదుద్విగ్నస్సంసారస్య ద్విజోత్తమ । విహాయ మా

దీనామాదానం దేవపూజార్థం - చక్రే నాన్యాని కర్మాణి - యోగయుక్తస్తాపసః । ౧౧ । హరిణసంగాద్యోగ శగతిం వక్ష్యం స్తత్సంగం ప్రస్తౌతి ॥ జగామేత్యాదినా నివృత్తిం యయావిత్యంతేన । ౧౨ । ౧౩ । ౧౪ । ౧౫ ॥ ౧౬ । ౧౭ । ౧౮ । ౧౯ । ౨౦ । ప్రాతరితి ॥ ఉటజాజిరే పర్ణశాలాంగణే । ౨౧ । కృపయా పుష్యమాణే తస్మిన్ తస్య తా మాసక్తిం ప్రపంచయతి ॥ తస్యేత్యాదినా । ౨౨ । ౨౩ । ౨౪ । ఏషేతి ॥ ఖురాగ్రక్షతైః కర్బురా కృష్ణవర్ణా । ౨౫ । ౨౬ । ౨౭ । ౨౮ ॥ సమాధిభంగ ఇతి ॥ తన్మయత్వే ఆదృతస్యాదరః ఆత్మా చిత్తం యస్య । ౨౯ । చపలఇతి ॥ మృగపోతే స్థైర్యవత్ అనపాయి । ౩౦ । కాలేనేతి ॥ కాలం చక్రే మృత్యుం ప్రాప । ౩౧ । ౩౨ ॥ తతశ్చేతి ॥ తత్కాలకృతాం భావనాం అంతకాలే మృగచింతాం - జంబూమార్గే కాలంజరగిరౌ - కాలంజరాత్ప్రాప్య జగామేతి

ఫలస్యాస్థిరత్వం జ్ఞాత్వా - ధ్రువత్వాదివాసుదేవవిశేషణం - తదుపాసనాది॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

౧॥ విష్ణ్వాధారమితి ॥ చిదచిదాత్మకం జగద్యథా విష్ణ్వాత్మకం తథోక్తం - యథా చిదంశో నిజసిద్ధజ్ఞానైకాకారత్వేనావినాశిత్వాత్పరమార్థః తథా ప్రాధాన్యేనోక్తిః॥ ౨॥ అథ భగవత్ప్రాప్త్యుపాయస్య జ్ఞానయోగస్యేతికతరాయ పరిహారమార్గోదాహరణభూతం భరతచరితం ప్రాక్ప్రస్తుతం విస్తరేణ శ్రోతుం మైత్రేయః పృచ్ఛతి యత్త్వితి॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ అహింసాదిష్వితి ॥ అహింసాదిషు గుణేషు యోగాంగేషు వక్ష్యమాణేషు॥ ౮॥ ౯ ఇతీతి ॥ స్వప్నాంతరేషు స్వప్నమధ్యేషు - ఏతద్యజ్ఞేశేత్యాదినామ ఏతన్నామ - తదర్థం చ - కేవలమచింతయత్.

వపుచలం సదైకరూపం తత్పూర్వాద్విశతిహి యేన వాసుదేవమ్॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

భువనకోశస్సమాప్తః.

మైత్రేయః ॥ భగవన్సమ్యగాఖ్యాతం యత్పృష్టోసి మయాఖిలమ్ । భూసముద్రాదిసరితాం సంస్థానం గ్రహసంస్థితిః॥ ౧ ॥ విష్ణ్వాధారం యథా చైతత్త్రైలోక్యం సమవస్థితమ్ । పరమార్థశ్చ మే ప్రోక్తో యథా జ్ఞానం ప్రధానతః॥ ౨ ॥ యత్త్వేతద్భగవానాహ భరతస్య మహీపతేః । శ్రోతుమిచ్ఛామి చరితం తస్య మాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౩ ॥ భరతస్స మహీపాలస్సాలగ్రామేవసత్కిల । యోగయుక్తస్సమాధాయ వాసుదేవే మనస్సదా॥ ౪॥ పుణ్యదేశప్రభావేన ధ్యాయతశ్చ సదా హరిమ్ । కథం ను నాభవన్ముక్తిర్యదభూత్స ద్విజః పునః॥ ౫ ॥ విప్రత్వే చ కృతం తేన యద్భూయస్సుమహాత్మనా । భరతేన మునిశ్రేష్ఠ తత్సర్వం వక్తుమర్హసి॥ ౬॥ శ్రీపరాశరః॥ సాలగ్రామే మహాభాగో భగవన్న్యస్తమానసః । సఉవాస చిరం కాలం మైత్రేయ పృథివీపతిః॥ ౭ ॥ అహింసాదిష్వశేషేషు గుణేషు గుణినాం వరః । అవాప పరమాం కాష్ఠాం మనసశ్చాపి సంయమే॥ ౮ ॥ యజ్ఞేశాచ్యుత గోవింద మాధవానంత కేశవ । కృష్ణ విష్ణో హృషీకేశ వాసుదేవ నమోస్తు తే॥ ౯॥ ఇతి రాజాహ భరతో హరేర్నామాని కేవలమ్ । నాన్యజ్జగాద మైత్రేయ కించిత్స్వప్నాంతరేష్వపి । ఏతత్పదం తదర్థం చ వినా నాన్యదచింతయత్ ॥ ౧౦ ॥ సమిత్పుష్పకుశాదా

దూరాదినా తద్భజనతత్పరో సాదలబ్ధజ్ఞానేన విశతి - తదేవ కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్లో ॥ ఏవం తావద్గరిష్ఠస్య స్థూలే విశ్వరూపే నిరూపితే । తేన సుగ్గమతి స్తస్య సూక్ష్మరూపం బుభుత్సతే ॥ తత్పుణ్యాద్విశతిహి యేన వాసుదేవమిత్యుక్తైతత్ప్రవేశోపాయభూతజ్ఞానయోగాశ్రయం ప్రథమాధ్యాయేరోపక్షిప్తమేవ భరతచరితముక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి - భగవన్నిత్యాదిషడ్భిః॥ ౧॥ విష్ణ్వాధారమితి ॥ ప్రధానత ఇతి ప్రధానమిత్యర్థః - సార్వవిభక్తికత్వాత్తసిల్ప్రత్యయస్య॥ ౨॥ యత్త్వేతి ॥ భరతస్య చరితం కథయిష్యామీతి యద్భవానుక్తవాన్ - తన్మమేదానీం హరేస్థూలరూపశ్రవణధ్యానాదినా శుద్ధచిత్తస్యాఖ్యాతుమర్హసీత్యర్థః॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ కథం ను నాభవన్ముక్తిరిత్యస్యోత్తరత్వేన తస్మిన్జన్మని జాతం యోగభ్రంశం వక్తుం తస్య ప్రాచీనం యోగమనువదతి - సాలగ్రామ ఇత్యాదిపంచభిః ॥ సాలగ్రామ ఇతి ॥ భగవతిన్యస్తం మానసం యేన సః॥ ౭॥ అహింసాదిష్వితి॥ అహింసాదిషు యమనియమాదిషు - తథా సద్ధ్యేచ మనస్సంయమే సమాధౌ - పరమాం కాష్ఠాం ఉత్కర్షమవాప ॥ ౮॥ పుల్ఫ్థానసమరమేతు ॥ యజ్ఞేశాచ్యుతేతి॥ ౯॥ ఇతీతి ॥ యజ్ఞేశాచ్యుతేతి భగవన్నామైవాహ - నాన్యద్వాచా జగాద - మనసా చ ఏతద్భగవన్నామైవ తదర్థం చ కేవలమచింతయత్ - నాన్యత్కిమపి వేద॥ ౧౦ ॥ సమిదితి ॥ సమిత్పుష్ప

ఏతద్వినావాన్యత్ । ౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪॥ ఏషేతి॥ క్షతకర్బురా తృణైర్విషమసంస్థానా। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ కాలేనేతి॥ కాలం మరణం। ౩౧। మృగమేవేతి॥ తన్మయత్వేన చిత్తవృత్తేస్తత్ప్రచుర్యేణ। ౩౨। తతశ్చేతి॥ జంబూమార్గే గంగాతీర్థవిశేషే। ౩౩॥

నం చక్రే దేవక్రియాః కృతే । నాన్యాని చక్రే కర్మాణి నిస్సంగో యోగతాపసః॥ ౧౧॥ జగామ సోఽభిషే
కార్థమేకదా తు మహానదీమ్ । సస్నౌ తత్ర తదా చక్రే స్నానస్యానంతరక్రియామ్॥ ౧౨॥ అథాజగా
మ తత్తీరం జలం పాతుం పిపాసితా । ఆసన్నప్రసవా బ్రహ్మన్నేకైవ హరిణీ వనాత్॥ ౧౩॥ తతస్సమభ
వత్తత్ర పీతప్రాయే జలే తయా । సింహస్య నాదస్సుమహాన్ సర్వప్రాణిభయంకరః॥ ౧౪॥ తతస్సా స
హసా త్రాసాదాప్లుతా నిమ్నగాతటమ్ । అత్యుచ్చారోహణేనాస్యా నద్యాం గర్భః పపాత హ॥ ౧౫॥ త
మూహ్యమానం వేగేన వీచిమాలాపరిప్లుతమ్ । జగ్రాహ స నృపో గర్భాత్పతితం మృగపోతకమ్॥ ౧౬॥ గ
ర్భప్రచ్యుతిదుఃఖేన ప్రోత్తుంగాక్రమణేన చ । మైత్రేయ సాపి హరిణీ పపాత చ మమార చ॥ ౧౭॥ హ
రిణీం తాం విలోక్యాథ విపన్నాం నృపతాపసః । మృగపోతం సమాదాయ పునరాశ్రమమాగతః॥ ౧౮ ॥ చ
కారానుదినం చాసౌ మృగపోతస్య వై నృపః । పోషణం పుష్యమాణశ్చ స తేన వవృధే మునే॥ ౧౯॥ చచారా
శ్రమపర్యంతతృణాని గహనేషు సః । దూరం గత్వా చ శార్దూలత్రాసాదభ్యాయయౌ పునః ॥ ౨౦ ॥
ప్రాతర్గత్వాతిదూరం చ సాయమాయాత్యథాశ్రమమ్ । పునశ్చ భరతస్యాభూదాశ్రమస్యోటజాజి
రే॥ ౨౧॥ తస్య తస్మిన్ మృగే దూరసమీపపరివర్తిని । ఆసీచ్చేతస్సమాసక్తం న యయావన్యతో ద్విజ॥
౨౨ ॥ విముక్తరాజ్యతనయః ప్రోజ్ఝితాశేషబాంధవః । మమత్వం స చకారోచ్చైస్తస్మిన్ హరిణబా
లకే॥ ౨౩ ॥ కిం వృకైర్భక్షితో వ్యాఘ్రైః కిం సింహేన నిపాతితః । చిరాయమాణే నిష్క్రాంతే తస్యాసీ
దితి మానసమ్॥ ౨౪॥ ఏషా వసుమతీ తస్య ఖురాగ్రక్షతకర్బురా॥ ౨౫॥ ప్రీతయే మమ యాతోఽసౌ క్వ
మమైణకపోతకః । విషాణాగ్రేణ మద్బాహుకండూయనపరో హి సః । క్షేమేణాభ్యాగతోఽరణ్యాదపి
మాం సుఖయిష్యతి॥ ౨౬॥ ఏతే లూనశిఖాస్తస్య దశనైరచిరోద్గతైః । కుశాః కాశా విరాజంతే వటవస్సామ
గా ఇవ॥ ౨౭॥ ఇత్థం చిరగతే తస్మిన్ స చక్రే మానసం మునిః । ప్రీతిప్రసన్నవదనః పార్శ్వస్థే చాభవ
న్మృగే ॥ ౨౮ ॥ సమాధిభంగస్తస్యాసీత్తన్మయత్వాదృతాత్మనః । సంత్యక్తరాజ్యభోగర్ధిస్వజన
స్యాపి భూపతేః॥ ౨౯॥ చపలే చపలం తస్మిన్ దూరగం దూరగామిని । మృగపోతేఽభవచ్చిత్తం స్థైర్యవత్త
స్య భూపతేః॥ ౩౦ ॥ కాలేన గచ్ఛతా సోఽథ కాలం చక్రే మహీపతిః । పితేవ సాస్రం పుత్రేణ మృగపోతే
న వీక్షితః॥ ౩౧ ॥ మృగమేవ తదా ద్రాక్షీత్ త్యజన్ ప్రాణానసావపి । తన్మయత్వేన మైత్రేయ నాన్య
త్కించిదచింతయత్ ॥ ౩౨ ॥ తతశ్చ తత్కాలకృతాం భావనాం ప్రాప్య తాదృశీమ్। జంబూమార్గే మ
హారణ్యే జజ్ఞే జాతిస్మరో మృగః॥ ౩౩ ॥ జాతిస్మరత్వాదుద్విగ్నస్సంసారస్య ద్విజోత్తమ । విహాయ మా

దీనామాదానం దేవపూజార్థం - చక్రే నాన్యాని కర్మాణి - యోగయుక్తస్తాపసః । ౧౧ । హరిణసంగాద్యోగ
భ్రంశగతిం వక్ష్యం స్తత్సంగం ప్రస్తౌతి॥ జగామేత్యాదినా నివృత్తం యథా వివృతం తేన । ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫॥
౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ప్రాతరితి॥ ఉటజాజిరే పర్ణశాలాంగణే। ౨౧। కృపయా పుష్యమాణే తస్మిన్ తస్య
చేతో మాసక్తిం ప్రపంచయతి॥ తస్యేత్యాదినా। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ఏషేతి॥ ఖురాగ్రక్షతైః కర్బురా కృష్ణవర్ణా
। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮॥ సమాధిభంగ ఇతి॥ తన్మయత్వే ఆదృతస్సాదరః ఆత్మా చిత్తం యస్య। ౨౯। చపల ఇతి॥
మృగపోతే స్థైర్యవత్ అనపాయి। ౩౦। కాలేనేతి॥ కాలం చక్రే మృత్యుం ప్రాప। ౩౧। ౩౨॥ తతశ్చేతి॥ తత్కా
లకృతాం భావనాం అంతకాలే మృగచింతాం - జంబూమార్గే కాలంజరగిరౌ - కాలంజనాప్రస్త్యా జగామేతిస

౩౪॥ శుష్కైరితి॥ కర్మణః - కర్మాంత్రప్రాగ్జన్మహేతోర్భావనాచ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ సర్వేతి॥ విజ్ఞానం శిల్పాదిజ్ఞానం ప్రకృతేః పరం దేహాదివిలక్షణస్థితాయాః ప్రకృతేర్విలక్షణం జ్ఞానైకాకారమపశ్యత్॥ ౩౭॥ ఆత్మన ఇతి॥ ఆత్మనోఽధిగతజ్ఞానః అధిగతాత్మజ్ఞానః - దేవమనుష్యాది దేహస్థాని సర్వభూతాని తత్తదాకారవిలక్షణజ్ఞానైకాకారతయా స్వాత్మనోఽవిశేషేణాపశ్యత్॥ ౩౮॥ నేతి॥ ప్రాగేవాధ్యయనజన్యఫలస్య జ్ఞానస్య నిసర్గాదేవ సిద్ధేర్విప్రత్వేపి వేదం న పపాఠేత్యాద్యుక్తియుక్తా॥ శ్లో॥ ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మకారణముచ్యత ఇతి వచనాదస్య చ యోగారూఢత్వేన సిద్ధాత్మనః పరోక్షస్య యజ్ఞాదికర్మాననుష్ఠానం చ యుక్తం - నైతావతా వాక్యార్థజ్ఞానమాత్రవతః కర్మత్యాగో యుక్తః - తస్మాత్ త్రిహేతుర్జ్ఞానం చ కర్మ చేత్యాదివచనాత్॥ ౩౯॥ వ్యక్త ఇతి॥ జడవాక్యం జడస్యేవ వాక్యం హాసావహం - అసంస్కారం వ్యాకరణాననుశిష్టం అగుణం శ్లేషప్రాసాదిగుణహీనం - గ్రామ్యవాక్యస్య వ్రీడాజుగుప్సామంగళ్యదాయినడక్త్యాశ్రితం॥ ౪౦॥ అపధ్వస్తవపురితి॥ అపధ్వస్తం పంకాదిమలినం - క్లిన్నదంతాంతరః అశోధితదశనమధ్యః॥ ౪౧॥ సంమాననేతి॥ సంమాననేత్యాది శ్లోకద్వయం హిరణ్యగర్భవచనం - యోగినో హ్యన్యైస్సంమాన్యత్వే అహమధికోఽస్మీత్యాభిమాని సుఖభోగేనైవ యోగసుకృతం చరితార్థం స్యాత్ - ఏవమవమానజేన దుఃఖేన పాపం చ క్షీయతే॥ ౪౨॥ తస్మాదితి॥ సతాం ధర్మమదూషయన్నితి యద్యప్యవజానతాం జనానాం శిక్షయా జయన్ కర్మాణి నానుతిష్ఠేత్ - తదా ఇతరో జనస్తద్వత్కర్మాణ్యననుతిష్ఠన్ ప్రత్యవాయాత్ నరకే పతేత్ - తస్మాద్యథావమన్యేరన్ తథా జాడ్యేన చరేత్॥ ౪౩॥ ౪౪॥ భుంక్త ఇతి॥ కుల్మాషః ఈషత్పక్వో మాషయావకాదిః - వాట్యో మాషముద్గాభక్ష్యవిశేషః - కణాస్స్యుత్ క్షుద్రతండులాః - యద్యదితి - కాలసంయమం మృత్యుఘ్నరోధకం - దేహ

తరంభూయ స్స్థలగ్రాసముపాయయౌ॥ ౩౪॥ శుష్కైస్తృణైస్తథా పర్ణైస్స కుర్వన్నాత్మపోషణమ్। మృగత్వహేతుభూతస్య కర్మణో నిష్కృతిం యయౌ॥ ౩౫॥ తత్ర చోత్సృష్టదేహోఽసౌ జజ్ఞే జాతిస్మరో ద్విజః। సదాచారవతాం శుద్ధే యోగినాం ప్రవరే కులే॥ ౩౬॥ సర్వవిజ్ఞానసంపన్నస్సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వవిత్। అపశ్యత్స చ మైత్రేయ ఆత్మానం ప్రకృతేః పరమ్॥ ౩౭॥ ఆత్మనోఽధిగతజ్ఞానో దేవాదీని మహామునే। సర్వభూతాన్యభేదేన దదర్శ స తదాత్మనః॥ ౩౮॥ న పపాఠ గురుప్రోక్తాం కృతోపనయనశ్శ్రుతిమ్। న దదర్శ చ కర్మాణి శాస్త్రాణి జగృహే న చ॥ ౩౯॥ వ్యక్తోపి బహుశః కించి జ్జడవాక్యమభాషత। తదప్యసంస్కారగుణం గ్రామ్యవాక్యోక్తిసంశ్రితమ్॥ ౪౦॥ అపధ్వస్తవపుస్సోఽపి మలినాంబరధృద్ద్విజః। క్లిన్నదంతాంతరస్సర్వైః పరిభూతస్స నాగరైః॥ ౪౧॥ సమ్మాననా పరాం హానిం యోగర్ద్ధేః కురుతే యతః। జనేనావమతో యోగీ యోగసిద్ధిం చ విందతి॥ ౪౨॥ తస్మాచ్చరేత వై యోగీ సతాం ధర్మమదూషయన్। జనా యథావమన్యేరన్ గచ్ఛేయుర్నైవ సంగతిమ్॥ ౪౩॥ హిరణ్యగర్భవచనం విచింత్యేత్థం మహామతిః। ఆత్మానం దర్శయామాస జడోన్మత్తాకృతిం జనే॥ ౪౪॥ భుంక్తే కుల్మాషవాట్యాది శాకం వన్యం ఫలం కణాన్। యద్యదాప్నోతి సుబహు తదత్తి కా

లోత్తి - విష్ణుసేవానుభావాజ్జాతిస్మరో మృగో జాతః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ నేతి॥ న దదర్శ చ కర్మాణి నివృత్తవర్ణాశ్రమాద్యభిమానత్వాత్॥ ౩౯॥ వ్యక్త ఇతి॥ అసంస్కారగుణం సంస్కారో వ్యాకరణోక్తః గుణో యథోచితప్రియహితత్వాదిః తద్రహితం యథా భవత్యేవ అభాషత॥ ౪౦॥ అపధ్వస్తవపురితి॥ అపధ్వస్తవపుః మలినసదేహః - క్లిన్నాని ఆలాపేనీలాని దంతాంతరాణి దంతరంధ్రాణి యస్య సః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ తస్మాదితి॥ సతాం వర్ణాశ్రమధర్మమదూషయన్ అవమానార్థమపి నిషిద్ధమకుర్వన్॥ ౪౩॥ హిరణ్యగర్భవచనమితి॥ సంమాననేత్యాది శ్లోకద్వయం హిరణ్యగర్భోక్తయోగశాస్త్రం విచింత్య॥ ౪౪॥ భుంక్త ఇతి॥ కుల్మాషః కించిత్పక్వమాషయావకాదిః - స్యాద్యావకస్తు కుల్మాష ఇత్యమరసింహః - వాట్యో మాషాదివికారః అంధ్రసౌధ్రః - సుబహు అసంకోచం - యద్యదాప్నోతి తత్తద్భుం తైలింపతి దేహాఖ్యం ప్రణాలింపన్నేవానాసక్తస్సన్ భుంక్త ఇత్యర్థః - తథా చ స్మృతిః॥ శ్లో॥ శరీరం వ్ర

శాకకం భక్ష్యం యద్యదాప్నోతి - తదల్పమపి సంతోషాత్ బహుమన్యమానః - అత్తి ఆత్తి భుంక్తే ఇతి యావత్ ఆత్మ నేపదమార్షం - తదత్త్యేకాంతసంయమనీతి చ పాఠః॥ ౪౫॥ పితరీతి॥ భ్రాతృవ్యః భ్రాతృజః॥ ౪౬॥ సమాక్షేతి॥ జడకారీ జడవత్కర్తా - కర్మణ్యుపనాన ఇతి శేషః - ఆహారవేతనః ఆహారమాత్రభృతికః సర్వేషాం కర్మకరో బభూవ॥ ౪౭॥ తం తాదృశమితి॥ అసంస్కారం స్మృజాదిరహితం - సమూపనయనాదిరహితం - విప్రాకృతిచేష్టితం శిఖాయజ్ఞోపవీతస్నానసంధ్యోపాసనాదిశిష్టాచారమాత్రవంతం॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ తం తాదృశమితి॥ క్షత్తా సారథిః ద్వాస్స్థో వా - విష్టిః కర్మకర్తుః ఫలదం బలాత్కారః - తద్యోగ్యం॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ గృహీత ఇతి॥ విష్టిగానిమిత్తేన॥ ౫౬॥ యయావితి॥ జడగతిర్మందగతిః॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ కిమితి॥ ఆయాససహో నాసి కిం ఆ

లసంయమమ్॥ ౪౫॥ పితర్యుపరతే సోఽథ భ్రాతృభ్రాతృవ్యబాంధవైః। కారితః క్షేత్రకర్మాది కదన్నాహారతోషితః॥ ౪౬॥ సమాక్షపీనావయవో జడకారీ చ కర్మణి। సర్వలోకోపకరణం బభూవాహారవేతనః॥ ౪౭॥ తం తాదృశమసంస్కారవిప్రాకృతివిచేష్టితమ్। క్షత్తా సౌవీరరాజస్య కాళ్యై పశుమయోజయత్॥ ౪౮॥ రాత్రౌ తం సమలంకృత్య వైశసస్య విధానతః। అధిష్ఠితం మహాకాళీ జ్ఞాత్వా యోగేశ్వరం తథా॥ ౪౯॥ తతః ఖడ్గం సమాదాయ నిశితం నిశి సా తదా। క్షత్తారం క్రూరకర్మాణం అచ్ఛినత్కంఠమూలతః। స్వపార్షదయుతా దేవీ పపౌ రుధిరముల్బణమ్॥ ౫౦॥ తతస్సౌవీరరాజస్య ప్రయాతస్య మహాత్మనః। విష్టికర్తాథ మన్యేత విష్టియోగ్యోఽయమిత్యపి॥ ౫౧॥ తం తాదృశం మహాత్మానం భస్మచ్ఛన్నమివానలమ్। క్షత్తా సౌవీరరాజస్య విష్టియోగ్యమమన్యత॥ ౫౨॥ స రాజా శిబికారూఢో గంతుం కృతమతిర్ద్విజ। బభూవేక్షుమతీతీరే కపిలర్షేర్వరాశ్రమమ్॥ ౫౩॥ శ్రేయః కిమత్ర సంసారే దుఃఖప్రాయే నృణామితి। ప్రష్టుం తం మోక్షధర్మజ్ఞం కపిలాఖ్యం మహామునిమ్॥ ౫౪॥ ఉవాహ శిబికాం తస్య క్షత్తుర్వచనచోదితః। నృణాం విష్టిగృహీతానామన్యేషాం సోఽపి మధ్యగః॥ ౫౫॥ గృహీతో విష్టినా విప్ర సర్వజ్ఞానైకభాజనమ్। జాతిస్మరోఽసౌ పాపస్య క్షయకామ ఉవాహ తామ్॥ ౫౬॥ యయౌ జడగతిస్సోఽథ యుగమాత్రావలోకనమ్। కుర్వన్మతిమతాం శ్రేష్ఠస్తథాన్యే త్వరితం యయుః॥ ౫౭॥ విలోక్య నృపతిస్సోఽపి విషమాం శిబికాగతిమ్। కిమేతదిత్యాహ సమం గమ్యతాం శిబికావహాః॥ ౫౮॥ పునస్తథైవ శిబికాం విలోక్య విషమాం హసన్। నృపః కిమేతదిత్యాహ భవద్భిర్గమ్యతేఽన్యథా॥ ౫౯॥ భూపతేర్వదతస్తస్య శ్రుత్వేత్థం బహుశో వచః। శిబికోద్వాహకాః ప్రోచురయం యాతీత్యసత్వరమ్॥ ౬౦॥ రాజోవాచ॥ కిం శ్రాంతోఽస్యల్పమధ్వానం త్వయోఢా శిబికా మమ। కిమా

త్రద్యదన్నం చ వ్రణలేపవత్। వ్రణశోధనవత్స్నానం వస్త్రం చ వ్రణపట్టవదితి - కాలసంయమం కాలక్షపణమాత్రం యథా భవతి తథా - తద్వృతే కాలసంయమమితి పాఠే తస్యాభావే కాలసంయమం కాలనియమం వినాదివా నక్తం వా యచ్ఛాప్రాప్తం యత్కిమపి భుంక్తే ఇత్యర్థః॥ ౪౫॥ పితరీతి॥ భ్రాతృవ్యాః భ్రాతృపుత్రాః॥ ౪౬॥ సమాక్షేతి॥ జడవత్కరోతీతి జడకారీ - ఆహారో వేతనం భృతిర్యస్య సః॥ ౪౭॥ ఇదానీం తస్యాత్మవిత్త్వం ప్రఖ్యాపయితుమాహ॥ తం తాదృశమిత్యాదినా యావదంశసమాప్తిః॥ తం తాదృశమితి॥ క్షత్తాప్యపత రాజస్యేతి చ పాఠః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ తం తాదృశమితి॥ క్షత్తా ద్వాస్స్థః సారథిర్వా - విష్టిర్నిర్మూల్యం కర్మ తత్ర యోగ్యం - శిబికావాహనాదౌ క్షమత్వాత్ అసంస్కృతవిప్రాకృతిత్వాచ్చ - స్మర్యతే హి॥ శ్లో॥ సాయం ప్రాతస్తథా సంధ్యాం యో విప్రో నహ్యుపాసతే। తాం వై తాం ధార్మికో రాజా శూద్రకర్మసు యోజయేదితి॥ ౫౨॥ స ఇతి॥ శిబికా దారుమయం బహుపురుషవాహ్యం యానం - తామారూఢో భూత్వా కపిలస్య వరాశ్రమం గంతుం కృతమతిస్స రాజా శిబికావహపురుషాగమనప్రతీక్షమాణః ఇక్షుమత్యా నద్యాస్తీరే బభూవ॥ ౫౩॥ తద్గమనప్రయోజనమాహ॥ శ్రేయ ఇతి॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ యయావితి॥ జడగతిర్మందగతిస్సన్॥ ౫౭॥ విలోక్యేతి॥ కిమేతద్విషమం గమ్యతే - సమం యథా భవతి తథా గమ్యతామిత్యాహ॥ ౫౮॥ ౫౯॥ భూపతేరితి॥ అయమసత్వరం మందం యాతీతి ప్రోచుః॥ ౬౦॥ కిమితి॥ కిం శ్రాంతోఽసి త్వం॰

యాససహ ఏవాసి - తత్ర హేతుః పీవాన్నిరీక్ష్యస ఇతి - అవశ్యత్వాన్నలోపాభావః॥౬౧॥ నాహమితి॥ పీవత్వాదీని నాహ మర్థస్య - కింతు శరీరస్యేత్యభిప్రాయః - ఆయాసో భారోద్వహనాదేర్దేహక్లేశః - తేన కర్మాశక్తిః శ్రాంతిః॥౬౨॥ శ్రాంత్యభిప్రాయమజానన్ పృచ్ఛతి॥ ప్రత్యక్షమితి॥౬౩॥ ప్రతివక్తి॥ ప్రత్యక్షం భవతేతి॥ మమ యద్రూపం త్వయా ప్రత్యక్షం దృష్టం తద్వద - నాహం దృష్టః - అచాక్షుషత్వాదాత్మన ఇత్యభిప్రాయః - తస్య పీవత్వశ్రాంత్యాదికం బలాబలరూపం విశేషణం పశ్చాద్వాచ్యం - సుతరామవచనం - విశేష్యస్య ధర్మిణ ఏవాప్రత్యక్షత్వాదితి భావః॥౬౪॥ త్వయేతి॥ వచనముత్తరమితి శేషః॥౬౫॥ భూమావితి॥ అవస్థా స్థితిః॥౬౬॥ వక్షస్స్థలమితి॥ మమ అహమర్థస్య కింకృతో భారః - అతో నాహం వోఢేత్యభిప్రాయః॥౬౭॥ నాపి త్వం వాహ్య ఇత్యాహ॥ శిబికాయామితి॥ త్వదుపలక్షితం త్వయాత్మత్వేన లక్షితం భ్రాంత్యా స్పృష్టం - దేహం శిబికాయాం స్థితం - తత్ర దేహే స్థితస్త్వం - అహమప్యస్మిన్ దేహే. అత ఏవాత్మనో వాహ్యత్వం వాహకత్వం చాన్యథా మిథ్యోచ్యతే॥౬౮॥ యద్యహం త్వయా నోహ్య - కేన తర్హీత్యత ఆహ॥ అహం త్వం చేతి॥ భూతైః దేహత్వేన పరిణతైః - భూతసంఘాతస్య చ గమనాదివ్యాపారభేదో గుణకృత ఇత్యాహ - గుణప్రవాహేతి॥ గుణపరిణామరూపతీవ్రస్రోతోవేగపతితం స్రోతో యాతి - తృణమివ వాయూపకాదిభిః దుర్బలమివ ముష్టాశ్వాః - అంతఃకరణపర్యంతం సంఘాతం తత్స్థగుణాగమనాన్నేచ్ఛాద్వేషాదిరూపేణ బహుధా ప్ర

యాససహో న త్వం పీవానసి నిరీక్ష్యసే॥౬౧॥ బ్రాహ్మణః॥ నాహం పీవాన్న చైవోఢా శిబికా భవ
తో మయా। న శ్రాంతోఽస్మి న చాయాసస్సోఢవ్యోఽస్తి మహీపతే॥౬౨॥ రాజా॥ ప్రత్యక్షం దృశ్యసే పీ
వానద్యాపి శిబికా త్వయి। శ్రమశ్చ భారోద్వహనే భవత్యేవ హి దేహినామ్॥౬౩॥ బ్రాహ్మణః॥ ప్ర
త్యక్షం భవతా భూప యద్దృష్టం మమ తద్వద। బలవానబలశ్చేతి వాచ్యం పశ్చాద్విశేషణమ్॥౬౪॥ త్వ
యోఢా శిబికా చేతి త్వయ్యద్యాపి చ సంస్థితా। మిథ్యైతదత్ర తు భవాన్ శృణోతు వచనం మమ॥౬౫॥
భూమౌ పాదయుగం త్వాస్తే జంఘే పాదద్వయాశ్రితే। ఊర్వోర్జంఘాద్వయావస్థౌ తదాధారం తథో
దరమ్॥౬౬॥ వక్షస్స్థలం తథా బాహూ స్కంధౌ చోదరసంస్థితౌ। స్కంధాశ్రితేయం శిబికా మమ
భారోఽత్ర కిం కృతః॥౬౭॥ శిబికాయాం స్థితం చేదం దేహం త్వదుపలక్షితమ్। తత్ర త్వమహమప్యత్ర
ప్రోచ్యతే చేదమన్యథా॥౬౮॥ అహం త్వం చ తథాన్యే చ భూతైరుహ్యామ పార్థివ। గుణప్రవాహప

యతోఽల్పమేవాధ్వానం త్వయా శిబికా ఊఢా ఆనీతా - కించ - కిం త్వం ఆయాససహో నాసి - యతః పీవాన్ స్థూలో బలవాన్నిరీక్ష్యసే దృశ్యసే - పీవానిత్యనలోపాభావ ఆర్షః॥౬౧॥ నేతి॥ నాహం పీవేతి స్థౌల్యశిబికోద్వహనప్రయాసానాం దేహధర్మాణామాత్మసంబంధో నాస్తీత్యర్థః - తత్ర శ్రమః కర్మణ్యశక్తిః - ఆయాసః క్లేశః॥౬౨॥ రాజా లోకవ్యవహారముద్భావయన్నాహ॥ ప్రత్యక్షం దృశ్యస ఇతి॥౬౩॥ బ్రాహ్మణస్తు లోకప్రతీతేర్మిథ్యాత్వాభిప్రాయేణాహ॥ ప్రత్యక్షమితి॥ ప్రత్యక్షం భవతా యద్దృష్టం - దేహో వా జీవో వా పరమాత్మా వా ప్రథమం వద - విశేషణం పశ్చాద్వాచ్యం - విశేష్యాశ్రయత్వాద్విశేషణస్య॥౬౪॥ దేహపక్షే తావదాత్మనో భారాభావమాహ॥ త్వయేత్యాదిత్రిభిః॥ సంస్థితా సంస్థితేః॥౬౫॥ భూమావితి॥ ఊర్వోర్జంఘాద్వయే అవస్థా అవస్థానం॥౬౬॥ వక్షస్స్థలమితి॥ పాదాదివ్యతిరేకేణ దేహస్యానిరూప్యత్వాత్ పాదాదీనామేవోత్తరోత్తరం ప్రత్యాధారత్వం - అతో దేహస్యైవ తావద్భారో మవచః - మమ తు తత్సాక్షిణో భారః కిన్నిమిత్తం స్యాదిత్యర్థః॥౬౭॥ యచ్చోక్తం త్వయోఢా శిబికా మమేతి తదపి మిథ్యేత్యాహ॥ శిబికాయామితి॥ త్వదుపలక్షితం త్వయా భ్రాంత్యైవాత్మత్వేన స్పృష్టం శరీరమేవ శిబికాయాం స్థితం - న తు త్వం అత ఏవ తత్ర తస్యాం శిబికాయాం - అహమప్యత్ర భూమావితి తదపి అన్యథా మిథ్యైవ ప్రోచ్యతే॥౬౮॥ జీవపక్షే స్యాదహో అహం త్వం చేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ అహం త్వం చేతి॥ సర్వేష్వపి జీవేష్వవిద్యాసంచితకర్మాధీనసత్త్వాదిగుణప్రవాహాః తద్వారా చ భూతవర్గో దేహాయాతి - తదేవం భూతైరేవ దేహాకారపరిణతైస్తత్తదభిమానినోఽయం సర్వే జీవాస్తత్తత్ఫలోపభోగదేశమూహ్యామ ప్రాప్యామహే - తతో

వర్ణయన్తి - అత్ర - ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణీత్యాద్యనుసన్ధేయమ్॥ ౬౯ ॥ గుణాశ్చ ప్రాచీనకర్మాయత్తప్రవృత్తిక ఇత్యాహ ॥ కర్మవశ్యా ఇతి ॥ కర్మ చావిద్యామూలమిత్యాహ - అవిద్యేతి - అనాత్మసు దేవాదిదేహేష్వాత్మబుద్ధిరవిద్యా - తచ్చావిద్యామూలం కర్మ బ్రహ్మాదిసర్వజన్తుసాధారణమిత్యాహ - తచ్చాశేషేషు జన్తుష్వితి - ఏవమాత్మనోఽన్యకృత్యత్వం వాహకత్వం చ నాస్తీత్యుక్తం ॥ ౭౦ ॥ అతః పీవత్వాద్యపి శేషణం నాస్తీత్యాహ ॥ ఆత్మేతి ॥ శుద్ధః కర్మరహితః పూర్ణయశోఽజ్ఞానాస్పష్టశ్చ - అక్షరః అవినాశీ - శాన్తః అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహితః - నిర్గుణః సత్త్వాద్యగుణః - అత్ర హేతుః ప్రకృతేః పర ఇతి - అతః ప్రవృద్ధ్యపచయౌ నాస్య - హేత్వన్తరమాహ - ఏకస్యేతి - ఏకస్యాసంఘాతరూపస్య - సంఘాతరూపస్య హి దేహాదేర్వృద్ధిహ్రాసౌ - నాసంఘాతరూపస్య గగనపరిమాణాత్మాదేః - అహం త్వం చ తథాన్యే చేత్యత్ర యథాయత్తథా సర్వేష్వాత్మసు సాధారణమేతత్త్రయమిత్యాహ - అఖిలజన్తుష్వితి - ఉక్తమఖిలజన్తుషు ద్రష్టవ్యమితి - యద్వా - అఖిలజన్తుష్వేకస్యేతి సంబన్ధః - జన్తుశబ్దో దేహవిశిష్టాత్మవాచీ - జన్తుష్వాత్మాంశ ఏక ఏవేత్యర్థః - దేహానాం సంఘాతత్వాత్ ప్రత్యేకమనేకత్వం ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ యద్యేవం స్కన్ధస్థితః శిబికాభారో మమ చేన్న స్యాత్ సతతం పాపస్యాత్ - సర్వజీవానాం చ స్యాత్ - సర్వేషాం దేహానాం త్వేతద్వాహ్యత్వప్రసంగం వాహకత్వప్రసంగం చాహ॥ భూపాదేత్యాదిద్వయేన॥ ౭౩ ॥ ౭౪ ॥ అతో మమ భారోద్వహనాభావాత్ త్వత్కృతా భ్రాన్తిశ్చేత్యాహ ॥ యదేతి ॥ కారణైః కరణైః ॥ ౭౫ ॥ కించ పార్థివత్వావిశేషాత్ శిబికాయాః కాష్ఠాదావివ దేహే మమాభిమానోఽపి న యుక్తః - కిము తదహంకార ఇత్యాహ ॥ యద్ద్రవ్యేతి ॥ భూతసంగ్రహః దేహః - మమత్వేనోపబృంహిత ఇతి వచనాద్ దేహే మమత్వమప్యుపబృంహితం ఆరోపితం - న

తతో భూతవర్గోఽపి యాత్యయమ్॥ ౬౯॥ కర్మవశ్యా గుణా హ్యేతే సత్త్వాద్యాః పృథివీపతే। అవిద్యాసంచితం కర్మ తచ్చాశేషేషు జన్తుషు॥ ౭౦॥ ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరశ్శాన్తో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః। ప్రవృద్ధ్యపచయౌ నాస్య చైకస్యాఖిలజన్తుషు॥ ౭౧॥ యదా నోపచయస్తస్య నైవాస్త్యపచయస్తథా। తదా పీవానసీతి త్వం కయా యుక్త్యా త్వయేరితమ్॥ ౭౨॥ భూపాదజంఘాకట్యూరుజఠరాదిషు సంస్థితే। శిబికేయం యదా స్కన్ధే తదా భారస్సమస్త్వయా॥ ౭౩॥ తథాన్యైర్జన్తుభిర్భూప శిబికోఢా న కేవలమ్। శైలద్రుమగృహోత్థోఽపి పృథివీసంభవోఽపి వా॥ ౭౪॥ యదా పుంసః పృథగ్భావః ప్రాకృతైః కారణైర్నృప। సోఢవ్యస్తు తదాయాసః కథం వా నృపతే మయా॥ ౭౫॥ యద్ద్రవ్యా శిబికా చేయం తద్ద్రవ్యో భూత

గావయోర్వాహ్యవాహకభావ ఇత్యర్థః॥ ౬౯॥ ౭౦॥ పరమాత్మప్రయుక్తత్వముక్తం పీవత్వాదికం అత్యన్తనివృత్తమిత్యాహ॥ ఆత్మేతి॥ శుద్ధో దేహాదివ్యతిరిక్తః - అక్షరోఽచలః - శాన్తో రాగాదిశూన్యః - నిర్గుణస్సత్త్వాదిగుణశూన్యః - ప్రకృతేరపి పరశ్చ - అతోఽస్యాఖిలజన్తుషు ఏకస్య పరిపూర్ణస్య ప్రవృద్ధ్యపచయౌ న స్తః॥ ౭౧ ॥ యదేతి ॥ తదా పీవేతి భాషణం కయా యుక్త్యేత్యర్థః॥ ౭౨॥ తదేవం మమ దేహాదివ్యతిరిక్తత్వాత్ భారో నాస్తీత్యుక్తం - ఇదానీం మమ స్కన్ధే స్థితో భారో యది మమ స్యాత్ తర్హి సర్వేషామపి కిం న స్యాత్ - యది దేహధియాపి శిబికయా భారో మమోచ్యతే తర్హి పర్వతాదేర్భారోఽపి కిం నోచ్యత ఇత్యాహ॥ భూపాదేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ భూపాదేతి॥ భూపాదాదిషు స్థితే స్కన్ధే స్థితేయం శిబికా మమ యది భారస్స్యాత్ తదా భారస్త్వయా సమస్స్యాత్ - తవ చాన్యేషాం చ సా భారస్స్యాదిత్యర్థః॥ ౭౩॥ ౭౪॥ అత ఏవ చ మయా సోఢవ్య ఆయాసోఽపి నాస్తీత్యాహ॥ యదేతి॥ ౭౫॥ కించ శిబికాయాస్త్వదాదిసర్వదేహానాం భౌతికత్వే సమానే - కిం తవేయం శిబికా - త్వం వా శిబికాయాః - కిమహం తవ - కిం త్వం వా

స్పృహాస్పదితి [illegible]యః ॥ ౮౬ ॥ ౮౭ ॥ భో భో ఇతి ॥ జాల్మో జడః ॥ ౮౮ ॥ కో భవానిత్యేతద్విస్పృహోఽపి ॥ యోఽభవాని[illegible] ॥ యద్వా జాతికులాదిప్రశ్నః - నిమిత్తం ప్రయోజనం - ఆగమనే కారణం ఉత్పాదకం ॥ ౮౯ ॥ కో భవానిత్యస్య ప్రశ్నస్య పఠోఽహమిత్యుత్తరేవ క్తవ్యే జాత్యాదేరనాత్మ ధర్మత్వాభి ప్రేత్యాయ స్త్వమితి ప్రష్టుమహానేవ [illegible] ప్రతివక్తుం న శక్యమిత్యాహ ॥ శ్రూయతామితి ॥ నిమిత్తప్రశ్నే తరం ఉపభోగాయ - పుంసప్రవర్తే దేశాన్తరగమన [illegible]భోగాయ ॥ ౯౦ ॥ పతద్విస్పృహోఽపి ॥ సుఖేతి ॥ తౌ ధర్మాధర్మౌ [illegible] యస్మాత్ ప్రతినియత దేశ దేహకాల భోగ్యా: తస్మాత్తద్భోక్తుం [illegible] దేహాద్దేశాన్తరాదింయాతి ॥ ౯౧ ॥ కారణప్రశ్నే [illegible] ॥ సర్వత్రేతి ॥ సర్వత్ర జన్తావ [illegible] ॥ ౯౨ ॥ ౯౩ ॥ యోఽహమితి వక్తుం న శక్యత ఇత్యుక్తం [illegible] యతశ్చ [illegible] ॥ యద్యహమితి ॥ ఏతన్న్యాయమితి శేషః ॥ ౯౪ ॥ యద్యపి ॥ యది నామ కర్తృత్వభోక్తృత్వరూపేణాత్మా [illegible] హమితి [illegible] వక్తుం న శక్యతే - నహి [illegible] - [illegible] - ఆత్మా [illegible] తస్మాత్ సోఽహమిత్యుత్తరం నోపపద్యతే - సోఽహమితి ప్రష్టుంవ నానుపపన్నమితి భావః - అనాత్మని [illegible] మితి శబ్దో న ప్రయుజ్యతాం - ఆత్మని తు తస్య ప్రయోగే కో దోష ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అస్మదితి ॥ ౯౫ ॥ ఉత్తరమాహ ॥

సంగ్రహః భవతో మేఽఖిలస్యాస్య వాక్యతోఽనేనోపబృంహితః ॥ ౮౬ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఏవముక్తస్తదా తేన వర్హాశిబికాం ద్విజ । సోఽపి రాజావతీర్యాశు [illegible] జగృహే త్వరన్ ॥ ౮౭ ॥ రాజా ॥ [illegible] జ్యశిబికాం ప్రసాదం కురు మే ద్విజ । కథ్యతాం కో భవానత్ర జాల్మరూపధరః స్థితః ॥ ౮౮ ॥ యోఽభవాన్ యన్నిమిత్తం వా యదాగమనకారణమ్ । తత్సర్వం కథ్యతాం బ్రహ్మన్ మహ్యం శుశ్రూషవే త్వయా ॥ ౮౯ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ శ్రూయతాం సోఽహమిత్యేతద్వక్తుం భూప న శక్యతే । ఉపభోగనిమిత్తం చ సర్వత్రాగమనక్రియా ॥ ౯౦ ॥ సుఖదుఃఖోపభోగౌ తు తౌ దేహాద్యుపపాదితౌ । ధర్మాధర్మోద్భవౌ భోక్తుం జన్తుర్దేహాదిమృచ్ఛతి ॥ ౯౧ ॥ సర్వస్యైవ హి భూపాల జన్తోః సర్వస్య కారణమ్ । ధర్మాధర్మౌ యతః కస్మాత్ కారణం పృచ్ఛ్యతే త్వయా ॥ ౯౨ ॥ రాజోవాచ ॥ ధర్మాధర్మౌ న సందేహః సర్వకార్యేషు కారణమ్ । ఉపభోగనిమిత్తం చ దేహాద్దేహాన్తరాగమః ॥ ౯౩ ॥ యత్త్వేతద్భవతా ప్రోక్తం సోఽహమిత్యేతదాత్మనః । వక్తుం న శక్యతే శ్రోతుం తన్మమేచ్ఛా ప్రవర్తతే ॥ ౯౪ ॥ యోఽస్తి సోఽహమితి బ్రహ్మన్ కథం వక్తుం న శక్యతే । ఆత్మన్యేష న దోషాయ శబ్దోఽహమితి యో ద్విజ ॥ ౯౫ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ శబ్దోఽహమితి

[illegible] - గుణప్రధానాభావే నియామకం నాస్తీత్యాశయేనాహ ॥ యద్యప్యేతి ॥ భూతసంగ్రహో దేహః ॥ ౮౬ ॥ ౮౭ ॥ భో భో ఇతి ॥ జాల్మరూపధరః జడవేషః [illegible] ॥ ౮౮ ॥ కో భవానితి తద్విస్పృణ్వన్నాహ ॥ య ఇతి ॥ యోఽయజ్ఞ[illegible]యః - యన్నిమిత్తం యత్ప్రయోజనేనేత ఏవాగమనం - యచ్చాగమనే కారణం హేతుః - తత్సర్వం కథ్యతాం ॥ ౮౯ ॥ కో భవానిత్యస్యోత్తరం వక్తుం న శక్యమిత్యాహ ॥ శ్రూయతామితి ॥ యన్నిమిత్తమిత్యస్యోత్తరమాహ - ఉపభోగేతి ॥ ౯౦ ॥ ఉపభోగస్య దేశాన్తరాదిగమనప్రయోజనత్వం స్ఫుటయతి ॥ సుఖదుఃఖేతి ॥ నియత దేశ కాలాదిభిర్భోక్తృత్వాచ్చ సుఖదుఃఖయోర్ధర్మాధర్మవశాదిత్యాహ ॥ ధర్మాధర్మేతి ॥ ౯౧ ॥ యదాగమనకారణమిత్యస్యోత్తరమాహ ॥ సర్వత్రేతి ॥ యతస్సర్వత్ర సుఖదుఃఖభోగ్యానాదౌ ధర్మాధర్మావేవ సర్వస్య కారణం అతో మమాగమనే [illegible] వతః కారణాన్తరం కస్మాత్ పృచ్ఛ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౯౨ ॥ రాజా తదాగమన ప్రశ్నద్వయోత్తరమంగీకుర్వన్ ప్రథమ ప్రశ్నోత్తరమనుపపన్నమితి ॥ ధర్మాధర్మావిత్యాదిభిః ॥ ౯౩ ॥ యత్త్వితి ॥ సోఽహమిత్యేతదహంశబ్దార్థస్యాత్మనో వక్తుం న శక్యత ఇతి యత్త్వేతద్భవతా ప్రోక్తం - తచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛాస్తీత్యన్వయః ॥ ౯౪ ॥ శుద్ధస్యాదితుల్యత్వేఽపి వాత్మనః స్తోత్రహీనత్వే [illegible] న వక్తుం శక్యత ఇత్యాహ ॥ యోఽస్తీ ॥ యది చ సురోహమహంకారత్వం కారాదివదాత్మన్యహంశబ్దో దోషాయ స్యాత్ తదా వక్తుం న శక్యతే - తచ్చ నాస్తీత్యాహ ॥ ఆత్మనీతి ॥ ౯౫ ॥ బ్రాహ్మణస్త్వాత్మన్యహంశబ్దప్రయో

శబ్దోహమితి॥ ఏషోహంశబ్దో నాత్మని దోషాయేయముక్తం గతస్యాం - అహంగాహ్యప్రత్యక్త్వం - తేన ప్రత్యక్త్వ నావభాసమాన ఏవాత్మా, - న దేహాదిః - అతోయమహమితి వక్తుం శక్యోపి నో హమితి వక్తుం యోగ్యో భవానితి ప్రష్టుం చ నశక్యతే - తస్య తు స్త్ర్యాదిభేద శూన్యత్వాత్ జాత్యాదిధర్మాణ సత్వాద్వాదితి - ఆత్మవిజ్ఞాన మహంబుద్ధి శబ్దః అహమితి శబ్దః - ఏవం తావత్ త్వదుక్తి విలక్షణాత్మ స్వరూప గ్రహణశ్చ సోహమితి ప్రశ్న ప్రతివచనం వక్తుం నశక్యమిత్యుక్తం॥ ౮౫॥ ఇదానీం దేహాదిష్వనాత్మత్వం నిరాకరోతి - జిహ్వేత్యాది త్రిభిః॥ జిహ్వేతి॥ హేనృప - జిహ్వాది అహమితి బ్రవీతి వదతి నన్వ్యాసే - తస్న ఏతేనాహం - బహుత్వాత్ నాహమాత్మా - అహమర్థస్యైకత్వేన ప్రతీతేః - కించ - యతో జిహ్వాదయో వాగభివ్యక్తి కారణాని - అతో వక్తృత్వం భావమనుభవంతి - కరణత్వాత్ - అనేనన్యాయేనాహం స్వశ్రోత్రాదిష్వపి బాహ్యేంద్రియేష్వనాత్మత్వం నిరాసః॥ ౮౬॥ కిం కాంతరమాహ॥ కిం హేతుభిరితి॥ అథవా వాగింద్రియమహం జిహ్వాదయస్తు కరణాని స్యాదితి త్రాహ - తేన సైవాత్మేతి మతం - తన్న - తస్యా అపి కరణత్వేన స్వాతంత్ర్యాభావాత్ - ఆత్మత్వే చ వంచనః స్థూల్యాభావాత్ వానసిత్యాత్మ స్వరూపత్వేన పీవర్త్వోక్తి వ్యాహతేః - మమ వాగితి భేదవ్యవహారానుపపత్తేశ్చ - కేచిత్తు ఏవాహ్ ఇత్యత్రాయాం కరణ పక్షపరిగ్రహేణ జిహ్వాదికారకత్వ వాదినోపి త్వాత్మా సమహమితి వదసి - యథా ఘటశబ్ద ఏవ ఘటం త్వన్యత్వస్య శక్త వర్ణయంతి - తథా పుంల్లింగ ఏవ దోషః - అనేనన్యాయేన స్వ ఇంద్రియాణాం హస్తాదీనాం చ కర్మేంద్రియాణాం చ నిరస్తః॥ ౮౭॥ పిండ ఇతి॥ ఏవం జిహ్వాద్యా ఇంద్రియా హస్తాదయశ్చ దేహావయవా అపి నాత్మా - జాగరేషు దేహ ఇతి పృథగ్భావాత్ స్వప్నేషు చ త్యాగాత్ స భాసమానే దేహే స్వాత్మత్వ భావాభావాచ్చ - స్వర్గాది ప్రసిద్ధి విలక్షణాత్మ ప్రసిద్ధి విరోధాచ్చ - యద్వా పిండః పుంసః పృథక్ - శిరః పాణ్యాదిరూపేణానేక ఇతి - యతః అహమర్థస్త్వేక ఇతి యోగ్యనాం తదా - తస్మాదహం ప్రియాదీనామనాత్మత్వాత్ కేనచిదహంశబ్దం కరోమీత్యాహ - తత ఇతి॥ ౮౮ ॥ నను దేహేంద్రియాదిష్వపి స్యాదహంశబ్దో నాత్మని స్త్ర్యాద్యనాత్మస్వభావ భూతేషు దేహేంద్రియాదిషు వ్యవహారత ఏవ ప్రకారాత్ పృథగ్భావే దేహస్య సాధారణ్యాద్వ్యవహారే జాత్యాదిధర్మాభావాచ్చ కోహం వా సోహమితి ప్రశ్న ప్రతివచనే

దోషాయనాత్మనస్త్వేతదేతత్ । అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం శబ్దో వా భ్రాంతిలక్షణః॥ ౮౫ ॥ జిహ్వా బ్ర
వీత్యహమితి దంతోష్ఠౌ తాలుకం నృప । ఏతే నాహం యతస్సర్వే వాఙ్నిష్పాదనహేతవః॥ ౮౬ ॥ కిం హేతు
భిర్వదత్యేషా వాగేవాహమితి స్వయమ్ । అతః పీవానసీత్యేతద్వక్తుమిత్థం న యుజ్యతే॥ ౮౭ ॥ పిండః పృథ
గ్యతః పుంసశ్శిరఃపాణ్యాదిలక్షణః । తతోహమితి కుత్రైతాం సంజ్ఞాం రాజన్ కరోమ్యహమ్॥ ౮౮ ॥ య

ద్యేవం ప్రత్యగాత్మ భావమంగీకృత్యాహంశబ్దస్యాత్మవాచకత్వాత్ సంభావనశక్యత్వమనుక్తమిత్యాహ॥ శబ్దోహమితి యద్వినా॥ శబ్దోహమితి॥ అహమిత్యేష శబ్ద ఆత్మని దోషాయ న భవతి అన్యయోక్తం తత్ర తథైవ - కింత్వహం శబ్దాదనాత్మన్యాత్మ విజ్ఞానం స్యాదహంశబ్దశ్చానాత్మని భ్రాంతిలక్షణో మూలస్యైవ - అహంశబ్దస్యానిత్యాత్మవిషయత్వాదనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం దోషాయ స్యాదిత్యర్థః॥ ౮౫॥ తథాహి॥ జిహ్వేతి॥ అహం బ్రవీమీత్యాదిషు యుష్మదర్థ విలక్షణే అహంశబ్ద ప్రయోక్తృత్వమహంశబ్దః ప్రయుజ్యతే - తత్ప్రయోక్తా చ కిం జిహ్వాది వాగింద్రియం వా క్షేత్రజ్ఞో వా॥ ౮౬ ॥ న ప్రజిహ్వాదేరనాత్మత్వమాహ॥ కిమితి॥ హేతుభిర్జిహ్వాదిభిస్సహకృతా కిం వాగేవ స్వయమహమితి వదతాం మతం న తావ వాగింద్రియమహం న భవామి - అత ఇత్థమేతద్వక్తుం న యుజ్యతే - ఇంద్రియస్యాపి కారణత్వాదేవేత్యర్థః॥ ౮౭॥ దేహాపక్షేప్యనాత్మత్వమాహ॥ పిండ ఇతి॥ పిండో దేహః పుంసః ఆత్మనః పృథగేవ దృశ్యత్వాద్ఘటవదిత్యర్థః॥ ౮౮॥ క్షేత్రజ్ఞపక్షే ప్యాహ యదీత్యాది ద్వాభ్యాం॥ యదీతి॥ మత్తోన్యస్సజాతీయః - పరోపి జాతీయో వాయదికోస్య

స్వతస్సిద్ధిర్ధరణీయః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ భో భో ఇతి॥ జాల్మో జడః॥ ౭౮॥ కో భవానిత్యేతద్వివృణోతి॥ యో భ
యత్రైజాతికులాదిప్రశ్నః - నిమిత్తం ప్రయోజనం - ఆగమనే కారణం ఉపాదానం॥ ౭౯॥ కో భవానిత్యస్య
[illegible] సుహ్నజాత్యాదేరనాత్మధర్మత్వాత్ [illegible] ప్రష్టుమశక్య [illegible]
శక్యమిత్యాహ॥ శ్రూయతామితి॥ నిమిత్తత్రయోక్తం గమనం ఉపభోగాయ - [illegible] దేశస్యాగమనస్య [illegible] భో
గం॥ తద్విశృణోతి॥ సుఖేతి॥ తౌ ధర్మాధర్మౌ [illegible] యస్మాత్ ప్రతినియతదేశ దేహ కాల
తస్మాత్ [illegible] దేహాద్దేహాన్తరాదిం యాతి॥ ౮౧॥ కారణప్రశ్నోక్తి॥ సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర
[illegible] ౮౨॥ యోహమిత్యేవక్తుం న శక్యత ఇత్యుక్తం [illegible] యదాగమనే [illegible]
న॥ యత్త్వేతదితి॥ ఏతత్స్వరూపమితి [illegible] ౮౪॥ యదీతి॥ [illegible]
[illegible] వక్తుం న శక్యతే - నహి [illegible] - అస్యా [illegible]
[illegible] - తస్మాత్ సోహమిత్యజ్ఞానానుపపత్తిః - [illegible] - అనాత్మ
[illegible] ప్రయుజ్యతాం - అస్మిన్ [illegible] ప్రయోగే కో దోష ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ అస్మీతి॥ ౮౫॥ ఉ [illegible]

సంగ్రహః। భవతో మోహం [illegible] వ్యుత్పాదితః॥ ౭౬॥ శ్రీపరాశరః। ఏవము [illegible]
వహన్ శిబికాం [illegible]। సోపి రాజావతీర్యాథ శిబికాయాః [illegible]॥ ౭౭॥ రాజా॥ భో భో వి
సృజ్య శిబికాం ప్రసాదం కురు మే ద్విజ। కథ్యతాం కో భవానత్ర జాల్మరూపధరః స్థితః॥ ౭౮॥ యో భవా
న్యన్నిమిత్తం వా యదాగమనకారణమ్। తత్సర్వం కథ్యతాం బ్రహ్మన్ మహ్యం శుశ్రూషవే త్వయా॥ ౭౯॥
బ్రాహ్మణః॥ శ్రూయతాం సోహమిత్యేతద్వక్తుం భూప న శక్యతే। ఉపభోగనిమిత్తం చ సర్వత్రాగమన
క్రియా॥ ౮౦॥ సుఖదుఃఖోపభోగౌ తు తౌ దేహాద్యుపపాదకౌ। ధర్మాధర్మోద్భవౌ భోక్తుం జన్తు
ర్దేహాదిమృచ్ఛతి॥ ౮౧॥ సర్వస్యైవ హి భూపాల జన్తోః సర్వస్య కారణమ్। ధర్మాధర్మౌ యతః
కస్మాత్ కారణం పృచ్ఛ్యతే త్వయా॥ ౮౨॥ రాజోవాచ॥ ధర్మాధర్మౌ న సందేహః సర్వకార్యేషు కా
రణమ్। ఉపభోగనిమిత్తం చ దేహాద్దేహాన్తరాగమః॥ ౮౩॥ యత్త్వేతద్భవతా ప్రోక్తం సోహమిత్యే
తదాత్మనః। వక్తుం న శక్యతే శ్రోతుం తన్మమేచ్ఛా ప్రవర్తతే॥ ౮౪॥ యోస్తి సోహమితి బ్రహ్మన్ క
థం వక్తుం న శక్యతే। ఆత్మన్యేష న దోషాయ శబ్దోహమితి యో ద్విజ॥ ౮౫॥ బ్రాహ్మణః॥ శబ్దోహమి

[illegible] - గుణప్రధానాభావేనియామకం నాస్తీత్యాశయేనాహ॥ యద్యప్యేతి॥ భూతసంగ్రహో దేహః
౭౭॥ భో భో ఇతి॥ జాల్మరూపధరః జడవేషధృక్॥ ౭౮॥ కో భవానిత్యేతద్వివృణ్వన్నాహ॥ యఇతి॥ యో
యః - యన్నిమిత్తం యత్ప్రయోజనమేతద్వహనం - యచ్చాగమనే కారణం హేతుః - తత్సర్వం [illegible]
కో భవానిత్యస్యోత్తరం వక్తుం న శక్యమిత్యాహ॥ శ్రూయతామితి॥ యన్నిమిత్తమిత్యస్యోత్తరమాహ - ఉప
గ॥ ఉపభోగస్య దేశాన్తరాదిగమనప్రయోజనత్వం స్ఫుటయతి॥ సుఖదుఃఖేతి॥ నియత దేశ కాలాదిభో
[illegible] ధర్మాధర్మావశాదిత్యాహ॥ ధర్మాధర్మేతి॥ ౮౧॥ యదాగమనకారణమిత్యస్యోత్తరం
సర్వత్రేతి॥ యతస్సర్వత్ర సుఖదుఃఖత్వాద్యనాదౌ ధర్మాధర్మావేవ సర్వస్య కారణం అతో మమాగ
మనే [illegible] కస్మాత్ పృచ్ఛ్యత ఇత్యర్థః॥ ౮౨॥ రాజా తదాగమన ప్రశ్నద్వయోత్తరమంగీకుర్వ
న్ ప్రశ్నోత్తరమాక్షిపతి॥ ధర్మాధర్మావిత్యాదిశ్లోకద్వయేన॥ ౮౩॥ యత్త్వితి॥ సోహమిత్యేతదహంశబ్దార్థతత్త్వం
వక్తుం న శక్యత ఇతి యత్త్వేతద్భవతా ప్రోక్తం - తచ్ఛ్రోతుమిత్యన్వయః॥ ౮౪॥ [illegible] తుల్యత్వే [illegible]
[illegible] నాప్యస్తీత్యాహ॥ యోస్తీతి॥ యది చ గురౌ హారుం కార్యత్వం [illegible]
దోషాయ [illegible] వక్తుం న శక్యతే - తచ్చ నాస్తీత్యాహ॥ అస్మీతి॥ ౮౫॥ బ్రాహ్మణస్త్వనాత్మన్యహంశ

శబ్దోహమితి॥ ఏషోఽహంశబ్దో నాత్మని దోషాయ [illegible] యుక్తం [illegible] - అహంశబ్దో హి ప్రత్యక్త్వం - తేన ప్రత్యక్త్వే నావభాసమాన ఏవాత్మా - న దేహాదిః - అతోఽయమహమితి [illegible] యాభావాదిత ప్రత్యక్త్వం చ నశక్యతే - తస్య [illegible] జాత్యాదిమత్తయా [illegible] వాదితి - అస్మిన్ జ్ఞానమహంబుద్ధిః శబ్దః అహమితి శబ్దః - ఏవం [illegible] ప్రశ్న ప్రతివచనం వక్తుం న శక్యమిత్యుక్తం॥ ౮౭॥ ఇదానీం దేహాదేరనాత్మత్వం [illegible] జిహ్వేతి॥ హేనృప - జిహ్వాది అహమితి బ్రవీతి [illegible] - తస్మాదేతే నాహం - బహుత్వాత్ [illegible] - అహమర్థస్యైకత్వేన ప్రతీతేః - కించ - యతో జిహ్వాదయశ్శబ్దనిష్పత్తికారణాని - అతో [illegible] - అనేన న్యాయేనాహం స్థూలోఽస్మీత్యాదిషు బాహ్యేంద్రియ [illegible] నాత్మత్వ [illegible]॥ ౮౯॥ కిం కారణమాహ॥ కిం హేతుభిరితి॥ అథవా [illegible] జిహ్వా [illegible] త్వాహమితి బ్రవీతి - తేన సైవాత్మేత్యాశంక్య [illegible] - తస్యా అ [illegible] కారణత్వేన [illegible] - అస్మత్ప్రత్యయ [illegible] పీవరోఽస్మీతి వ్యాహృతేః [illegible] - [illegible] జిహ్వాదికారణైర్వాగేవాహమితి వదతి - [illegible] - అనేన న్యాయేన [illegible] ॥ ౯౦॥ పిండ ఇతి॥ ఏవం జిహ్వా [illegible] దేహ [illegible] - [illegible] కారణాది [illegible] - యస్మాత్ పిండః [illegible] శిరఃపాణ్యాదిరూపేణానేక ఇతి - [illegible] - తస్మాత్ క్వహం [illegible] హం కరోమ్యాహ - [illegible]॥ ౯౧ ॥ నను దేహ [illegible] అహం శబ్దో [illegible] ప్రకారత్వా [illegible] జాత్యాది [illegible] ప్రశ్న ప్రతివచనే

దోషాయనాత్మన్యేషతథైవతత్ । అనాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం శబ్దో వా భ్రాంతిలక్షణః॥ ౮౮ ॥ జిహ్వా బ్రవీత్యహమితి దన్తోష్ఠౌ తాలుకే నృప । ఏతే నాహం యతస్సర్వే వాఙ్నిష్పాదనహేతవః॥ ౮౯॥ కిం హేతుభిర్వదత్యేషా వాగేవాహమితి స్వయమ్ । అతః పీవానసీత్యేతద్వక్తుమిత్థం న యుజ్యతే॥ ౯౦॥ పిండః పృథగ్యతః పుంసశ్శిరఃపాణ్యాదిలక్షణః । తతోఽహమితి కుత్రైతాం సంజ్ఞాం రాజన్ కరోమ్యహమ్॥ ౯౧ ॥ య

[illegible] ప్రత్యగాత్మభావమంగీకృత్యాహం శబ్దస్యాత్మవాచకత్వా సంభావనశక్యత్వముక్తమిత్యాహ॥ శబ్దోహమితి॥ శబ్దోహమితి॥ అహమిత్యేష శబ్దః [illegible] దోషాయ [illegible] యోక్తం [illegible] - కింత్వహంశబ్దా [illegible] నాత్మ విజ్ఞానం స్యాదహంశబ్దస్యానాత్మని భ్రాంతిలక్షణో [illegible] - అహంశబ్దస్యమిథ్యాత్వవిషయత్వా [illegible] నాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం దోషాయ స్యాదిత్యర్థః॥ ౮౮॥ తథాహి॥ జిహ్వేతి॥ అహం బ్రవీమీత్యాదిషు [illegible] అహంశబ్దప్రయోగోఽహంశబ్దః ప్రయుజ్యతే - తత్ప్రయోక్తా చ కిం జిహ్వాదివాగింద్రియం వా క్షేత్రజ్ఞో వా॥ ౮౯ [illegible] జిహ్వాదేరనాత్మత్వమాహ॥ కిమితి॥ హేతుభిర్జిహ్వాదిభిస్సహకృతా కిం వాగేవ స్వయమహమితివదతాం [illegible] వాగింద్రియమహం న భవామి - అత ఇత్థమేతద్వక్తుం న యుజ్యతే - ఇంద్రియస్యాపి కారణత్వాదేవేత్యర్థః॥ ౯౦॥ దేహపక్షేప్యనాత్మత్వమాహ॥ పిండ ఇతి॥ పిండో దేహః పుంసః ఆత్మనః పృథగేవ దృశ్యత్వాద్ఘటవదిత్యర్థః॥ ౯౧॥ క్షేత్రజ్ఞపక్షే ప్యాహ యదీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యదీతి॥ మత్తోఽన్యస్సజాతీయః - పరోఽపి జాతీయో వా యదికోఽప్య

[illegible]త్యాహ - యద్యన్యోస్తీత్యాదిశ్లోకద్వయేన ॥ యద్యన్యోస్తీతి ॥ నానాత్మనాం వ్యక్త్యైక్యం ప్రతిపాద్యతే.
[illegible] యద్యన్యోస్తి పరః కోపి మత్తః ఇత్యుక్తమాత్మానమపేక్ష్య సమభ్యస్యమానత్వస్యాన్యస్యాపి నిషేధాత్ - ఏక
స్మిన్నర్థే పరిశబ్దాన్యశబ్దయోః ప్రయోగదర్శనాత్ - అన్యశబ్దః పరిస్యాజ్ఞానైకాకారత్వాదన్యాకారత్వప్రతి
షేధార్థః - ఏతదుక్తం భవతి - యదిమన్యోస్తి ఉక్తః కోప్యాత్మా మదాకారభూతజ్ఞానాకారాదన్యాకారస్స్యాత్.
తదాహమేవమాకారః అయంచాన్యాకార ఇతి శక్యేత వ్యపదేష్టుం - నత్వేవమస్తి - సర్వేషాంజ్ఞానైకాకారత్వే
న సమత్వాజ్జ్ఞానైకలక్షణః అనాత్మధర్మత్వాచ్చ - ప్రకారైక్యే చైకత్వవ్యవహారో ముఖ్య ఏవ - సమానధర్మా సమా
నధర్మేత్యస్మిన్నర్థే సమానధర్మా నేకధర్మేతి ప్రయోగదర్శనాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకో వ్రీహిస్సునిష్పన్నస్సుపుష్టం
వయో ప్రజా ఇతి దర్శనాత్ - అతో నాయమౌపచారికః ప్రయోగః - ప్రకారైకత్వస్య నిమిత్తస్యావిస్మానత్వాత్
అత్ర పూర్వశ్లోకే నానాత్మభేదనిర్దేశముఖేన తేషామనేకాకారత్వం నిషిద్ధం - ఉత్తరశ్లోకే నైకాకారతా ప్రతిపాద్యతే. ఆ
త్మైకత్వపక్షే నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం అహంత్వం చ తథాన్యే చాత్యాదీనాం విరోధః - సమానాకారత్వం చ
నిరోధమంహా సమం బ్రహ్మేత్యాదిసూక్తం - తస్మాదాత్మనాం వైషమ్యాభావాత్ప్రశ్నప్రతివచనే న యుక్తే ఇత్య
ర్థః ॥ ౯౦ ॥ ౯౧ ॥ ఏవం తావద్దేహాదీనాం పృథగుపలబ్ధికారణత్వానేకత్వాదిభిరనాత్మత్వముక్తం - ఇదానీమనిత్యత్వే
నానాత్మత్వమాహ - త్వం రాజేత్యాదినా అధ్యాయశేషేణ ॥ త్వం రాజేతి ॥ అత్ర శిబికాగ్రహణం య(ప్ర)వ్యాశిబి
కేతివదనిత్యత్వేనానాత్మత్వే చ దృష్టాంతార్థం - ఏతద్రాజశిబికాదికం సర్వం న సత్ అనిత్యం - అతోనాత్మేత్యభి
ప్రాయః ॥ ౯౨ ॥ దృష్టాంతం నిరూపయతి ॥ వృక్షఇతి ॥ ఇయం శిబికా జీవద్దశాయాం వృక్షః - ఛిన్నే దారు - పశ్చాత్సం
యోజితా శిబికా - తత్ర శిబికావస్థాయాం వృక్షదారుసంజ్ఞే క్వగతే - వృక్షత్వాద్యవస్థానాశాన్నష్టే ఇత్యర్థః ॥ ౯౩ ॥
ఏతదుపపాదయతి ॥ వృక్షారూఢ ఇతి ॥ జనో వృక్షారూఢ ఇతి న వదతి - దారుణ్యారూఢ ఇతి చ - కింతు శిబికాగతం బ్రవీతి ॥
౯౪ ॥ శిబికాయా అస్థిరత్వమాహ ॥ శిబికేతి ॥ రచనాస్థితిసంస్థితో దారుసంఘాతః శిబికా - సా తద్భేదే అన్విష్యతాం - నష్టే
త్యర్థః ॥ ౯౫ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం శలాకా పృథగ్భావే ఛత్రంపి మృశ్యతాం - త్వమహమత్ర తయా లోకాభిమతేష్వ

ద్యన్యోస్తి పరః కోపి మత్తః పార్థివసత్తమ । తదైషోహమయం చాన్యో వక్తుమేవమపీష్యతే ॥ ౯౦ ॥ య
దా సమస్తదేహేషు పుమానేకో వ్యవస్థితః । తదా హి కో భవాన్ సోహమిత్యేతద్విఫలం వచః ॥ ౯౧ ॥ త్వం
రాజా శిబికా చేయం వయం వాహాః పురస్సరాః । అయం చ భవతో లోకో న సదేతన్నృపోచ్యతే ॥ ౯౨ ॥
వృక్షాద్దారు తతశ్చేయం శిబికా త్వదధిష్ఠితా । క్వ వృక్షసంజ్ఞా వా తస్యా దారుసంజ్ఞాథ వా నృప ॥ ౯౩ ॥
వృక్షారూఢో మహారాజో నాయం వదతి తే జనః । న చ దారుణి సర్వస్త్వాం బ్రవీతి శిబికాగతమ్ ॥ ౯౪ ॥ శిబి
కా దారుసంఘాతో రచనాస్థితిసంస్థితః । అన్విష్యతాం నృపశ్రేష్ఠ తద్భేదే శిబికా త్వయా ॥ ౯౫ ॥ ఏవం ఛ

స్తి - తదా తస్య వ్యవచ్ఛేదేన ఏషోహమితి వక్తుం యుజ్యతే ॥ ౯౦ ॥ కించ ॥ యదేతి ॥ యదా తు సర్వదేహేష్వేక ఏవ
ఆత్మా సాక్షితయా వ్యవస్థితః - తదా కో భవానితి బహుషు నిర్ధారణరూపం తవ ప్రశ్నవచః - సోహమిత్యన్యవ్యావ
ర్త్యైకమాత్ర ప్రతివచశ్చ విఫలం ॥ ౯౧ ॥ నను శిబికాద్యచేతనభేదస్య వాహ్యవాహకాదిచేతనభేదస్య చ దృశ్యమానత్వా
త్కథమాత్మనస్సజాతీయవిజాతీయభేదో నాస్తీత్యాశంక్య తద్భేదస్య మిథ్యాత్వమాహ - త్వం రాజేత్యాదినా ॥ త్వం
రాజేతి ॥ లోకః పరిజనః - ఇత్యేతత్సర్వం సన్నోచ్యతే - అపితు అసదేవ ॥ ౯౨ ॥ అత్ర తావచ్ఛిబికాకారణరూపస్య వ
స్తుజాతస్య అసత్త్వమాహ ॥ వృక్షఇతి ॥ సరసో వృక్షః - తతశ్ఛిన్నం శుష్కం కాష్ఠం దారు - తతస్సుతరాం రచితేయం శిబి
కా - తథా చ వృక్షదారుసంజ్ఞయోరభావాద్వ్యభిచారిత్వేన వృక్షదారుణోర్మిథ్యాత్వమిత్యర్థః ॥ ౯౩ ॥ శిబికావస్థా
యాం వృక్షదారుసంజ్ఞానివృత్తిం తద్వ్యవహారనివృత్త్యోపపాదయతి ॥ వృక్షారూఢ ఇతి ॥ ౯౪ ॥ శిబికావస్థాయా అ
మిథ్యాత్వమాహ ॥ శిబికేతి ॥ రచనాస్థిత్యా సంస్థితో దారుసంఘాతః శిబికా - దారుభేదే కాష్ఠవిభాగే కృతే శిబికా క్వ
తేతి త్వయా తార్కికేణాన్విష్యతాం ॥ ౯౫ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం ఛత్రారంభకాణాం శలాకానాం విభాగే - నత్వం నత

నిత్యేషు శరీరేష్వేవేత్యేవ న్యాయః ॥ ౯౬ ॥ పుమానితి ॥ ఆత్మతయాభిమతేషు దేహేష్వలోకసంజ్ఞా - నతు శాస్త్ర న్యాయదృష్ట్యాత్మని సా సంజ్ఞా ॥ ౯౭ ॥ పుమానితి ॥ పుమానాత్మా - న దేవాదిరూపః - తే దేవత్వాదయః ॥ ౯౮ ॥ వస్త్వితి ॥ ఇత్థంస ప్రతియోగికం పిత్రుపుత్రత్వాదికం యత్ - తత్సంకల్పనామయం సంకల్పనా ఉత్ప్రేక్షా తన్మయం తత్స ఙ్కల్పం అతోఽసనత్ ॥ ౯౯ ॥ అత్రాద్విష్వస్తుని అవస్త్వసచ్ఛబ్దౌ నతు తుచ్ఛత్వమిథ్యాత్వపరౌ - అపితు వినాశిత్వపరావిత్యాహ ॥ యత్త్వితి ॥ యత్తు కాలభేదేన పరిణామాహ్వాద్యాదిభిః కృతామన్యసంజ్ఞాం నయాతి - తద్వస్తు - తచ్చ కింద్వ త్యేషు - న కించిదిత్యర్థః - యచ్చాపవస్త్విత్యుక్తం తన్న తుచ్ఛం మిథ్యా వా - కాలాంతరేణేతి వచనాత్ - పరిణామిత్వయోగేనశకార్త్స్న్యేన విరోధః - అత్ర తు కాలభేదాద విరోధః ॥ ౧౦౦ ॥ అస్థిరత్వమసవత్త్వముక్తం తన్నిదర్శయతి ॥ త్వం రాజేతి ॥ రాజత్వం చేల్లోకాపేక్షయా పాధికత్వాదవ్యవస్థితత్వం ॥ ౧౦౧ ॥ అథ షోడశః పృథగిత్యాదినా సంక్షేపేణోక్తమర్థముపపాదయన్ దేహాత్మవివేకం ప్రకరణార్థముపసంహరతి ॥ త్వం కిమేతదితి ॥ అంశతః సత్స్వపి నిరవయవేచ నిరవయవత్వేనాత్మనః ప్రత్యక్త్వయాహమితి భాసమానత్వాత్ - ఇదంబుద్ధిబోధ్యత్వాద్దృశ్యత్వాత్ పరభాగం చ శిర ఆదినాత్మా - న చ తస్యాత్మనోఽవయవః ॥ ౧౦౨ ॥ సమస్తావయవేభ్య ఇతి ॥ తస్మాత్తేభ్యః పృథగాత్మా వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః - నిపుణో భూత్వేతి పాఠః - యథోక్తం యామునాచార్యైః ॥ శ్లో ॥ అహంబుద్ధ్యా పరాగర్థాత్ ప్రత్యగర్థో హి భిద్యత ఇతి ॥ ౧౦౩ ప్రకృతం ప్రశ్నప్రతివచనవైయర్థ్యముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ తత్త్వే ఆత్మస్వరూపే - పృథక్కరణం పృథక్కా

త్రశలాకానాం స్పృక్ స్వాదేవిస్పృశ్యతామ్ । క్వయాతం చ త్రమిత్యేవ న్యాయస్త్వయి తథానఘ ॥ ౯౬ ॥
పుమాం స్త్రీ గౌరజో వాజీ కుంజరో విహగస్తరుః । దేహేషు లోకసంజ్ఞేయం విజ్ఞేయా కర్మహేతుషు ॥ ౯౭ ॥
పుమాన్న దేవో న నరో న పశుర్న చ పాదపః । శరీరాకృతిభేదాస్తు భూపైతే కర్మయోనయః ॥ ౯౮ ॥ వస్తు రాజేతి యల్లోకే యచ్చ రాజభటాదికమ్ । తథాన్యచ్చ నృపేత్థం తన్న సత్సంకల్పనామయమ్ ॥ ౯౯ ॥ యత్తు కాలాంతరేణాపి నాన్యసంజ్ఞాముపైతి వై । పరిణామాదిసంభూతాం తద్వస్తు నృప తచ్చ కిమ్ ॥ ౧౦౦ ॥ త్వం రాజా సర్వలోకస్య పితుః పుత్రో రిపో రిపుః । పత్న్యాః పతిః పితా సూనోః కిం త్వాం భూప వదామ్యహమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ త్వం కిమేతచ్ఛిరః కిం ను గ్రీవా తవ తథోదరమ్ । కిము పాదాదికం త్వం వై తవైతత్కిం మహీపతే ॥ ౧౦౨ ॥ సమస్తావయవేభ్యస్త్వం పృథగ్భూప వ్యవస్థితః । కోఽహమిత్యత్ర నిపుణో భూత్వా చింతయ పార్థివ ॥ ౧౦౩ ॥ ఏవం వ్యవస్థితే తత్త్వే మయాహమితి భాషితుమ్ । పృథక్కరణనిష్పాద్యం శక్యతే నృప

హమిత్యర్థః ॥ ౯౬ ॥ నను తర్హి వ్యవహారస్య కిం మూలమిత్యపేక్షాయాం వ్యాచారంభణమిత్యాహ ॥ పుమాం స్త్రీతి ॥ కర్మణాం హేతుర్యేషాం తేషు దేహేషు - ఇయం లోకసంజ్ఞా - నత్వాత్మని ॥ ౯౭ ॥ తస్య సాక్షితయా సర్వస్త్రైకరూప్యాదిదర్శయన్నాహ ॥ పుమానితి ॥ ౯౮ ॥ అతో లోకవ్యవహారాస్పదం వస్తు సంకల్పమాత్రవిలసితమిత్యాహ ॥ వస్త్వితి ॥ ౯౯ ॥ ఏతదేవ పరమార్థవస్తునైలక్షణ్యేన స్పష్టీకరోతి ॥ యత్త్వితి ॥ పరిణామాదినా జాతిం సంజ్ఞాంతరం కాలాంతరేణాపి యన్న ప్రాప్నోతి - తత్పరమార్థవస్తు - తచ్చాత్ర కిం - న కించిత్ - రాజాదీనామపి బాల్యయౌవనాదిపరిణామాదవస్తుత్వమిత్యర్థః - తదుక్తం మహోఘటత్వమిత్యాది ॥ ౧౦౦ ॥ వర్తమానకాలేఽప్యనవస్థితరూపత్వాన్మిథ్యాత్వమాహ ॥ త్వం రాజేతి ॥ ౧౦౧ ॥ నను రాజాదిరూపస్య ప్రతియోగిభేదేనావస్థితత్వేఽపి శిరఃపాణ్యాదిమానహమేకరూప ఏవేత్యత్రాహ ॥ త్వమితి ॥ అవయవావయవిభావస్స్వయన్నిరుక్తః స్తదపి వక్తుమశక్యమితి భావః ॥ ౧౦౨ ॥ నను తథాపి యూథవనాదివదవయవసమూహరూపోఽహం వస్తుభూతః కిం న స్యామిత్యత్రాహ ॥ సమస్తేతి ॥ అవయవానాముపలక్షణమేతత్ ప్రత్యక్త్వేన పృథగేకరూపత్వేనాత్మాఽవ్యవస్థితః - ద్రష్టుశ్చ స్వప్రకాశతయా శబ్దాదిగోచరత్వాసంభవాత్తత్త్వమేవ న్యాయసుభవేన చింతయేత్యాహ - కోఽహమిత్యత్రేతి ॥ ౧౦౩ ॥ అతో మయాఽయముక్తం సోఽహమిత్యేతదప్యశక్యం న శక్యత ఇతి తత్స్పష్టముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమభిన్నే తత్త్వే వ్యవస్థితే సతి - పృథక్కరణేనాన్యవ్యవచ్ఛే

రః - దేవాదిజాతిచరణాది పృథక్కారస్య దేహగతత్వేనానాత్మధర్మత్వాదాత్మాంతరేభ్యః పృథక్కరణనిష్పాద్యం సోఽహమితివచనంభాషితుంనశక్యం - సర్వసాధారణాకారోఽహమితివక్తుం శక్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౦౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

పూర్వాధ్యాయేన దేహాదివ్యతిరిక్త ఆత్మైక్యముక్తం - అనంతరేణ సఏవపరమపురుషార్థ ఇత్యుచ[illegible] నిశమ్యేతి॥ పరమార్థసమన్వితం పరమార్థతయావక్ష్యమాణేనాత్మనాసమన్వితం - తద్విషయం॥ ౧॥ భగవన్నితి॥ పరమార్థమయం ఆత్మయాథాత్మ్య ప్రతిపాదకత్వేన పరమప్రయోజన రూపం - భ్రమంతి పరమపురుషార్థశుశ్రూషయా పర్యాకులా భవంతి॥ ౨॥ ఉక్తమనువదన్నేనం ప్రశంసతి॥ ఏతదితి॥ యస్య ప్రకృతేర్వివేకవిజ్ఞానమస్తి తద్వివేకవిజ్ఞానం- యదేతదశేషేషుజంతుష్వనువృత్తం- వివేకవిజ్ఞానమాత్మతత్త్వం- తత్ప్రకృతేఃపరంవిలక్షణం మహచ్చ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఏతస్మిన్నితి॥ ఆత్మా శుద్ధోఽక్షరఇత్యాదివచనాత్ - పరమార్థార్థితాంగతం - పరమప్రయోజన శ్రవణేనార్థితాంగతం- పరమార్థార్థితాంగతమితిచ పాఠః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ సఏవేతి॥ యత్త్వైతదతి పతదాత్మత

తేకథమ్॥ ౧౦౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ నిశమ్యతస్యేతివచఃపరమార్థసమన్వితమ్। ప్రశ్రయావనతోభూత్వాతమాహనృపతిర్ద్విజమ్॥ ౧॥ రాజోవాచ॥ భగవన్యత్త్వయాప్రోక్తంపరమార్థమయంవచః। శ్రుతేతస్మిన్భ్రమంతీవమనసోమమవృత్తయః॥ ౨॥ ఏతద్వివేకవిజ్ఞానంయదశేషేషుజంతుషు। భవతాదర్శితంవిప్రతత్పరంప్రకృతేర్మహత్॥ ౩॥ నాహంవహామిశిబికాంశిబికానమయిస్థితా। శరీరమన్యదస్మత్తోయేనేయంశిబికాధృతా॥ ౪॥ గుణప్రవృత్త్యాభూతానాంప్రవృత్తిఃకర్మచోదితా। ప్రవర్తంతేగుణాహ్యేతేకింమమేతిత్వయోదితమ్॥ ౫॥ ఏతస్మిన్పరమార్థజ్ఞమమశ్రో[illegible]పథంగతే। మనోవిహ్వలతామేతిపరమార్థార్థితాంగతమ్॥ ౬॥ పూర్వమేవమహాభాగంకపిలర్షిమహంద్విజ। ప్రష్టుమభ్యుద్యతోగత్వాశ్రేయఃకిన్వత్రసంశ్రవః॥ ౭॥ తదంతరేచభవతాయదిదంవాక్యమీరితమ్। తేనైవపరమార్థార్థంత్వయిచేతఃప్రధావతి॥ ౮॥ కపిలర్షిర్భగవతస్సర్వభూతస్యవైకిల। విష్ణోరంశోజగన్మోహనాశాయోర్వీముపాగతః॥ ౯॥ సఏవభగవాన్నూనమస్మాకంహితకామ్యయా। ప్రత్యక్షతామత్రగతోయ

దేననిష్పాద్యముచ్చాద్యమేషోఽహమిత్యుత్తరంకథంభాషితుంశక్యమిత్యర్థః॥ ౧౦౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్లో॥ నాహమిత్యాదివాక్యేన ప్రమాణాసంభవేగతే। ప్రమేయాసంభవేశంకీభూపోఽథపరిపృచ్ఛతి॥ ౧॥ నాహంవహేత్యాదివాక్య శ్రవణతః ప్రమాణాసంభావనాయాంనివృత్తాయామపినానాదర్శనప్రసిద్ధ్యా శ్రేయసాంపరమార్థత్వేసత్యాత్మైవపరమార్థ ఇత్యస్య ప్రమేయస్యాసంభావనయాపృచ్ఛతిభగవన్నిత్యాదిభిః॥ ౨॥ తథాహిమయా కింసందిగ్ధముక్తం - యేనతవమనసోవృత్తయోభ్రమంతీత్యతఆహ॥ ఏతదితి॥ యదేతద్భవతావివేకవిజ్ఞానందర్శితం - తత్ప్రకృతేఃపరంమహద్ధ్యేవదర్శితం - నతుత్వద్వాక్యేసందేహఃకశ్చిదస్తీత్యర్థః॥ ౩॥ తద్వాక్యమేవానువదంస్తత్రసందేహాద్యభావందర్శయన్నాహ - నాహంవహామీతి॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ నచాత్రమమానధికారితయాసమ్యగప్రధానుప్రవృత్తిః - ఇతః ప్రాగేవతత్త్వజిజ్ఞాసయాగురూపసత్తౌ ప్రవృత్తత్వాదితిస్వవృత్తంకథయన్నాహ॥ పూర్వమేవేతి॥ అత్రసంసారే - కిం శ్రేయఃసంశ్రవఇతికపిలమృషింగత్వాప్రష్టుమభ్యుద్యతోఽస్మి॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ సఏవేతి॥ యత్త్వైతద్భవతోచ్యతే తేన స ఏవ ప్రత్యక్షతాంగత ఇతిమన్యే - అన్యస్యైవంవిధోక్తేరసంభవాదితి భా

త్వం పరమార్థార్థినాం గతః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ శ్రేయః కిన్న్విత్యన్యేన పూర్వేణ ముక్తత్వాత్ - శ్రేయః పరమార్థయోరత్యన్తవైలక్షణ్యాత్ తయోః కతరత్పృచ్ఛసీతి వికల్పయతి॥ భూపేతి॥ అపరమార్థార్థాన్యపరమార్థవస్తూని - అపార్థత్వాదర్థశబ్దస్య నపుంసకత్వం॥ ౧౨॥ ధనాదియోగాన్తముత్తరోత్తరోత్కృష్టం శ్రేయస్సప్తకం దర్శయతి - దేవతేత్యాదిత్రిభిః॥ దేవతారాధనమితి॥ తత్ప్రాప్తిలక్షణం తేషాం ధనాదీనాం ప్రాప్తిరూపం॥ ౧౩॥ కర్మయజ్ఞాత్మకమితి॥ ఫలే అనభిసంహితే సతి తదేవ కర్మ ముఖ్యం శ్రేయః॥ ౧౪॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా ధ్యేయ ఇతి శ్రేయః - తద్ధ్యానం శ్రేయ ఇత్యర్థః - తస్యైవ జీవస్యైవ పరమాత్మనా సంయోగః ఐక్యం - శ్రేయో యత్పరమాత్మనేతి చ పాఠః॥ ౧౫॥ శ్రేయాంసీతి॥ అనేకాని శాస్త్రోక్తాని స్వోత్ప్రేక్షితాని చ - అత్ర లోకే - ఏతే పదార్థాః న పరమార్థాః న పరమప్రయోజనం - పరమార్థస్తు మే నమత్తః శ్రూయతాం॥ ౧౬॥ ధనాదీనాం శ్రేయస్త్వం క్రమేణ నిరాకరోతి॥ ధర్మాయేతి॥ కామప్రాప్త్యుపలక్షణః కామప్రాప్తిహేతుః - ధనం ధర్మకామార్థం త్యాజ్యత్వాత్ న స్వయం పరమార్థః - యదర్థం సర్వం యచ్చ నాన్యార్థం స పరమార్థః - స త్వాత్మైవేతి భావః॥ ౧౭॥

థైతత్స్ఫుటతోచ్యతే॥ ౧౦॥ తన్మహ్యం ప్రణతాయ త్వం యచ్ఛ్రేయః పరమం ద్విజ। తద్వదాఖిలవిజ్ఞానజలవీచ్యుదధిర్భవాన్॥ ౧౧॥ బ్రాహ్మణ ఉవాచ॥ భూప పృచ్ఛసి కిం శ్రేయః పరమార్థం ను పృచ్ఛసి। శ్రేయాంస్యపరమార్థాని యాన్యశేషాణి భూపతే॥ ౧౨॥ దేవతారాధనం కృత్వా ధనసంపదమిచ్ఛతి। పుత్రానిచ్ఛతి రాజ్యం చ శ్రేయస్తత్ప్రాప్తిలక్షణమ్॥ ౧౩॥ కర్మయజ్ఞాత్మకం శ్రేయస్స్వర్లోకఫలదాయి యత్। శ్రేయః ప్రధానం చ ఫలే తదేవానభిసంహితే॥ ౧౪॥ ఆత్మా ధ్యేయస్సదా భూప యోగయుక్తైస్తథా పరమ్। శ్రేయస్తస్యైవ సంయోగశ్శ్రేయో యత్పరమాత్మనః॥ ౧౫॥ శ్రేయాంస్యేవమనేకాని శతశోఽథ సహస్రశః। సంత్యత్ర పరమార్థాస్తు న త్వేతే శ్రూయతాం చ మే॥ ౧౬॥ ధర్మాయ త్యజ్యతే కిం ను పరమార్థో ధనం యది। వ్యయశ్చ క్రియతే కస్మాత్కామప్రాప్త్యుపలక్షణః॥ ౧౭॥

రః॥ ౧౦॥ తదితి॥ అఖిలాని యాని విజ్ఞానాని తాన్యేవ జలవీచయో యస్మిన్ స ఉదధిః పరమజ్ఞానార్ణవో భవాన్ - అతః పరమార్థరూపం శ్రేయో వదేత్యర్థః॥ ౧౧॥ అత్ర శాస్త్రాన్తరసమ్మతేభ్యః శ్రేయోభ్యః - ఆత్మతత్త్వమేవ పరమార్థ ఇతి దర్శయితుం శ్రేయః పరమార్థయోర్భేదం వికల్పపూర్వకమాహ॥ భూపేతి॥ నువికల్పే - శ్రేయాంస్యపరమార్థాన్యశేషాణ్యేవ భూపగ ఇతి పాఠే - న విద్యతే పరమార్థభూతోఽర్థో యేషు తాని తథా॥ ౧౨॥ తాన్యేవ శ్రేయాంస్యుత్తరోత్తరముత్కృష్టాని సప్తోపన్యస్యతి - దేవతేత్యాదిత్రిభిః॥ దేవతారాధనమితి॥ యో హి ధనం రాజ్యం పుత్రం చేచ్ఛతి - తస్య తదేవ శ్రేయ ఇత్యన్వయః॥ ౧౩॥ కర్మయజ్ఞాత్మకమితి॥ ఫలే అనభిసంహితే అసంకల్పితే - యజ్ఞాదికర్మైవ ప్రధానం ముఖ్యం శ్రేయః - సంకల్పితే తు యజ్ఞాదిసాధ్యం స్వర్గాదికమేవ శ్రేయ ఇత్యర్థః॥ ౧౪॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా ధ్యేయ ఇతి శ్రేయః - ఆత్మధ్యానం శ్రేయ ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ శ్రేయాంసీతి॥ శ్రేయాంస్యేవమనేకానీతి - తదుక్తం శ్రీభాగవతే॥ శ్లో॥ ధర్మమేకే యశశ్చాన్యే కామం సత్యం దమం శమం। అన్యే వదంతి స్వార్థం వా ఐశ్వర్యం త్యాగభోజనం॥ కేచిద్యజ్ఞం తపో దానం వ్రతాని నియమాన్ యమాన్। ఆద్యంతవంత ఏవైషాం లోకాః కర్మవినిర్మితాః॥ దుఃఖోదర్కాస్తమోనిష్ఠాః క్షుద్రానందాశ్శుచార్పితా ఇత్యాదినా॥ ౧౬॥ ధనాదీనామపరమార్థత్వముపపాదయతి - ధర్మాయేత్యాదినా సంక్షేప శ్రూయతాం మమేత్యన్తేన॥ ధర్మాయేతి॥ కామప్రాప్తిరుపలక్షణం నిమిత్తం యస్య ధనవ్యయస్య సః - ధర్మకామసాధనత్వాద్ధనస్య పరమపురుషార్థతా నాస్తీత్యర్థః॥ ౧౭॥

పుత్రశ్చేదితి॥ సోప్యన్యస్యస్వపితుఃపరమార్థః - తత్పితాపి అన్యస్యస్వపితుఃపరమార్థః - ఏవం పుత్రస్యపితృత్వేనా న్యాశ్రితత్వేన పరమార్థోనాస్తి॥౧౮॥ ఏతమేవోపపాదయతి॥ ఏవం న పరమార్థోస్తీతి॥ అశేషేణ పుత్రాదికార్యాణి కారణానాం పిత్రాదికారణానాం పరమార్థః తస్మాన్నపరమార్థః - అన్యార్థో హి పరమార్థః॥ ౧౯ ॥ రాజ్యాదిప్రాప్తిరితి॥ రాజ్యాదిప్రాప్తిః పరమార్థో యది - తత్ర స్థితా - అత్రోక్తా - రాజ్యాదయః పరమార్థా భవంతి - న భవంతి చ నశ్యంత ఏవ - కిం తు స్థిరా రాజ్యాదయః పరమార్థాః క్షణికాః - ఏతేపి స్త్రీగత్వం పుత్రాదివ్యపదేశమాత్రం॥౨౦॥ ధర్మస్య నశ్వరత్వమనుమానేన దర్శయతి॥ ఋగితి॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ తదేవేతి॥ తదేవ యజ్ఞకర్మైవ చేన్మోక్షస్య ధ్యానసాధ్యం న హి పరమార్థోస్య స్య సాధనం॥ ౨౫॥ ధ్యానమితి॥ పరమార్థార్థశబ్దితం ధ్యానం న పరమాత్మప్రయోజనభూతవస్తుశబ్దవాచ్యం - యత ఆత్మ భ్యః ఘటాదిభ్యో భేదం కరోతీతి భేదకారి - పరేభ్యః పరస్మాదాత్మనః స్వాత్మనోన్యస్య కరోతి - నైవమవస్థాభేదేన వై షమ్యం పరమార్థస్య - యద్వా భేదకారిత్వం ప్రత్యయత్వేన ధ్యానం భంగురం స్యాత్ - న తు పరమార్థో భంగురః॥ ౨౬॥ పరమాత్మేతి॥ ఇష్యత ఇతి శేషః - యోగస్తాదాత్మ్యం - అన్యథోక్తరీత్యా భేదేనాసంగతేః - ఏతదైక్యం మిథ్యా - తత్ర హేతుః అన్యదితి - పూర్వేషు ధనాదిషు నశ్వరత్వాది - యోగే తు స్వరూపాభావః॥ ౨౭ ॥ ఉపసంహ

పుత్రశ్చేత్పరమార్థస్స్యాత్సోప్యన్యస్య నరేశ్వర । పరమార్థభూతస్సోన్యస్య పరమార్థో హి తత్పితా॥ ౧౮॥ ఏవం న పరమార్థోస్తి జగత్యత్ర నరాధిప । పరమార్థో హి కార్యాణి కారణానామశేషతః॥ ౧౯॥ రాజ్యాదిప్రాప్తిరత్రోక్తా పరమార్థతయా యది । పరమార్థా భవంత్యత్ర న భవంతి చ వై తతః॥ ౨౦॥ ఋగ్యజుస్సామనిష్పాద్యం యజ్ఞకర్మ మతం తవ। పరమార్థభూతం తత్రాపి శ్రూయతాం గదతో మమ॥ ౨౧ ॥ యత్తు నిష్పాద్యతే కార్యం మృదా కారణభూతయా । తత్కారణానుగమనాజ్జాయతే నృప మృన్మయమ్॥ ౨౨ ॥ ఏవం వినాశిభిర్ద్రవ్యైస్సమిదాజ్యకుశాదిభిః । నిష్పాద్యతే క్రియా యా తు సా భవిత్రీ వినాశినీ॥ ౨౩॥ అనాశీ పరమార్థశ్చ ప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే। తత్తు నాశి న సందేహో నాశిద్రవ్యోపపాదితమ్॥ ౨౪ ॥ తదేవాఫలదం కర్మ పరమార్థో యతో మతః । ముక్తిసాధనభూతత్వాత్పరమార్థో న సాధనమ్॥ ౨౫॥ ధ్యానం చైవాత్మనో భూప పరమార్థార్థశబ్దితమ్ । భేదకారి పరేభ్యస్తత్పరమార్థో న భేదవాన్॥ ౨౬ ॥ పరమాత్మాత్మనోర్యోగః పరమార్థ ఇతీష్యతే । మిథ్యైతదన్య

పుత్రస్యాపరమార్థతామాహ - పుత్రశ్చేదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ పుత్రశ్చేదితి॥ యస్య పుత్రః పరమార్థశ్చేత్స్వపితా న్యస్య స్వపుత్రత్వాత్పరమార్థభూతస్సోప్యన్యస్య తత్పితాప్యన్యస్యేత్యేవం పరమార్థః కోపి నాస్తీత్యతిప్రసంగః॥ యస్మాత్కార్యాణి జన్యాని పుత్రాదీని కారణానాం జనకానాం పరమార్థః - తస్మాదశేషతః పరమార్థః స్యాత్। ౧౮॥ ౧౯॥ రాజ్యాదిప్రాప్తిరిత్యత్ర పక్షే పరమార్థా భవంతి న భవంతి చేతి కాక్వా ఉపయోజ్యం - ఆగమాపాయిత్వాద్రాజ్యాదికం న పరమార్థ ఇత్యర్థః॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞాదిసాధ్యస్య స్వర్గాదేరపి అనిత్యతాం సాధయన్న పరమార్థతామాహ - ఋగిత్యాదిచతుర్భిః॥ ఋగితి॥ యజ్ఞకర్మేతి యజ్ఞైరాప్తుమిష్టతమం స్వర్గాదికం పరమార్థభూతం యది మతమిత్యర్థః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఏవమితి॥ యా క్రియా నిష్పాద్యత ఇతి క్రియాద్వారాపూర్వం స్వర్గాదికం యన్నిష్పాద్యం - తద్వినాశి భవేదిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ తదేవేతి॥ ముక్తిసాధనభూతత్వాదఫలదమిత్యేతన్నాస్తి తత శ్చాన్యార్థత్వాత్పరమార్థో న భవతీత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ ధ్యానమితి॥ పరేభ్యో దేహాదిభ్యోపి వివిచ్యాత్మనశ్చింతాలంబనభూతస్య ధ్యేయత్వాద్ధ్యానం భేదకారి - పరమార్థస్తు న భేదవాన్॥ శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః॥ ౨౬॥ పరమాత్మాత్మనోరితి॥ జీవపరమాత్మనోరైక్యోపాసనయా తాదాత్మ్యలక్షణో యోగః పరమార్థ ఇత్యేతదపి మతం మిథ్యైవ - తథాహి - తయోర్భిన్నయోరభిన్నయోర్వా యోగస్స్యాత్ - భిన్నత్వే గవాశ్వయోరివ నైక్యసంభవః - అభిన్నత్వే చ బింబప్రతిబింబయోరివ ఉపాధిల్యే దాసమాత్రం వినా యోగశబ్దార్థో నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౭ ॥

రః॥ తస్మాదితి ॥ ఏతాని ఫలాని శ్రేయాంస్యేవ - నతు పరమార్థః - పరమార్థస్తు శ్రూయతాం॥ ౨౮॥ పరమార్థమాహ॥ ఏక ఇతి ॥ ఏకః దేహవన్నానేకోపచయరూపః - వ్యాపీ జ్ఞానేన సర్వవ్యాపనస్వభావః - దేవమనుష్యాదీనాం విషమేషు దేహేషు స్థితోపి సమః పరస్పరం చ సమః - శుద్ధః స్వతో నిర్మలః - నిర్గుణః సత్త్వాది రహితః - తత్ర హేతుః ప్రకృతేః పరః - జన్మాది షడ్భావ వికార రహితః - ఆత్మా చేతనః - సర్వగతః ఆకాశానామగ్ని జలాదీనాం సౌక్ష్మ్యేణ వ్యాపకః - అతో హానిరహితః - అవ్యయః అవికలః॥ ౨౯॥ పరమేతి ॥ పరమజ్ఞానమయః ప్రకృష్టజ్ఞానస్వరూపః - పరజ్ఞానమయ ఇతి చ పాఠః - పరశబ్దేన విషయజ్ఞానం వ్యావర్త్యతే - సుఖసంవిత్స్వరూప ఇత్యర్థః - అసద్భిర్వినాశిభిః దేవాదినామరూపైః కాలత్రయేప్యయుక్తః - విభుర్నేహం త్రియాణాం స్వామీ - స్వతః స్వరాడితి వా॥ ౩౦॥ ఏవమేకో వ్యాపీత్యాదినా - ఆత్మస్వరూపముక్తం - ఇదానీం తస్య దేవాదిరూపేషు ఆత్మ పరదేహేషు సతోప్యైకప్రకారం యద్విజ్ఞానం విజ్ఞానరూపం అసౌ పరమార్థ ఇత్యాహ ॥ తస్యేతి ॥ దేవాదిదేహస్థితస్యాత్మనస్తద్రూపేణ భిన్నత్వప్రతీతిర్భ్రాంతిరిత్యాహ - ద్వైతిన ఇతి॥ ౩౧॥ ఆత్మానో హి స్వరూపేణ పరస్పరం భిన్నాః నతు దేవాదిరూపేణ తేషాంతద్రూపత్వస్యోక్తత్వాత్ - కేచిదత్రాత్మనాం స్వరూపభేదోపి మిథ్యేత్యాహుః - తదయుక్తం - తస్యాత్మపరదేహేషు - అహంత్వం చ తథాన్యేచ - ఇత్యత్ర స్వగమామన్యత్ర - త్వం చాన్యే చేత్యాద్యాత్మబహుత్వవచనవిరోధాత్ - శ్రుతిస్మృతిసూత్రన్యాయవిరోధాచ్చ - యది దేవాదిరూపేణాత్మనాం భేదః - కథం తర్హి దేవోయం మనుష్యోయమితి వైషమ్యేణ వ్యవహార ఉపపద్యతే - తత్రాహ ॥ వేణురంధ్రేతి॥ యథా వేణోరనేకరంధ్రవర్తినాం వాయ్వంశానాం వాయుత్వేనైకాకారాణాం రంధ్రభేదనిమిత్తాః షడ్జాదిసంజ్ఞాభేదః - ఏవమాత్మనాం జ్ఞానైకాకారాణాం దేవాదిదేహప్రవేశకృతో దేవాదివ్యవహారః - నతు తాద్రూప్యకృతః - అభేదవ్యాపినః - అభేదేన వాయుత్వాకారేణ వ్యాపినః - అత్ర పరమార్థశబ్దేనాత్మైవోచ్యతే ॥ శ్లో ॥ పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేస్మిన్పురుషః పరః । తైరేవ విగతస్మృద్ధః పరమాత్మా నిగ

ద్రవ్యం హి నైతి తద్ద్రవ్యతాం యతః॥ ౨౭ ॥ తస్మాచ్ఛ్రేయాంస్యశేషాణి నృపైతాని న సంశయః । పరమార్థస్తు భూపాల సంక్షేపాచ్ఛ్రూయతాం మమ॥ ౨౮॥ ఏకో వ్యాపీ సమశ్శుద్ధో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః । జన్మవృద్ధ్యాదిరహిత ఆత్మా సర్వగతోవ్యయః॥ ౨౯ ॥ పరమజ్ఞానమయోసద్భిర్నామజాత్యాదిభిర్విభుః । న యోగవాన్న యుక్తోభూన్నైవ పార్థివ యోక్ష్యతే॥ ౩౦॥ తస్యాత్మపరదేహేషు సతోప్యేకమయం హి యత్ । విజ్ఞానం పరమార్థోసౌ ద్వైతినోతథ్యదర్శినః॥ ౩౧॥ వేణురంధ్రవిభేదేన భేదష్ష

స్మాదితి ॥ తస్మాచ్ఛ్రేయాంస్యేతాన్యపేక్షిత కారణాని భవంతి - నతు పరమార్థరూపాణి - పరమార్థస్త్వాత్మైకత్వస్వయః॥ ౨౮ ॥ ఏక ఇతి ॥ స హ్యేక ఏవ ప్రతిదేహం భిన్నః - వ్యాపీ సాక్షితయా సర్వవ్యాపకః - సమ ఏకరూపః - అజ్ఞానాది పరిణామైరనేకరూపః - శుద్ధః కర్తృత్వాది కాలుష్యశూన్యః - నిర్గుణః నతు బుద్ధ్యాదిగుణైర్యుక్తః - ప్రకృతేః పరః తదుపాధిశూన్యః - అతో జన్మవృద్ధ్యాదిభిర్దేహాదివికారైరసంస్పృష్టః - అత ఏవ సర్వగతః నతు దేహపరిమాణః - అతః అమధ్యమపరిమాణత్వాదవ్యయః॥ ౨౯॥ పరమేతి ॥ పరమజ్ఞానమయః నిత్యజ్ఞానరూపః - న క్షణికజ్ఞానాత్మా - అసద్భిరవిద్యామయైర్నామజాత్యాదిభిః - వర్తమానభూతభవిష్యత్కాలేషు - న యోగవాన్ యోగశూన్యః - అతో విభురీశ్వరః - స్వతంత్ర ఇత్యర్థః॥ ౩౦॥ నను ప్రతిదేహమాత్మనో భేదవికారాది ప్రతీతేః కథమేకత్వసర్వగతత్వాది - తత్రాహ ॥ తస్యేతి ॥ ఆత్మ పరదేహేషు తత్తదహంకారావచ్ఛిన్నతయా సర్వత్ర సతోప్యేకాకారం యదశ్లిష్టం స్వప్రకాశమపరిచ్ఛిన్నం జ్ఞానం స ఏవ పరమార్థః - భేదప్రతీతేరుపాధినిబంధనత్వాత్ - ద్వైతినో ద్వైతవాదినోపరమార్థదర్శినః॥ ౩౧॥ ఏతద్దృష్టాంతేనోపపాదయతి - వేణురంధ్రేత్యాది ద్వ్యాఖ్యాం॥ వేణురంధ్రేతి॥ అభేదవ్యాపినో వాయోర్యథా వేణురంధ్రోపాధి భేదేన షడ్జఋషభగాంధార స్వరాది వ్యంజన

ద్యత ఇత్యాదిదర్శనాత్। ౩౨। ఉక్తమర్థం వివృణ్వన్ ఉపసంహరతి ॥ ఏకస్వరూపేతి ॥ ఏకస్వరూపభేదః ॥ శ్లో ॥ తస్యాత్మపరదేహేషు సతోప్యేకమయం హి యత్ ॥ విజ్ఞానం - పరిజ్ఞానమయ ఇత్యాది మోక్తజ్ఞానైకస్వరూపస్యాత్మనో భేదః దేవాదిరూపః - బాహ్యకర్మావృతిప్రజః బాహ్యకర్మావరణజాతః - ఫలాభిసంధియుక్తం భగవత్యసమర్పితంచ బాహ్యం కర్మ - ఆత్మనస్స్వరూప బహిర్భూతం వా - యథావిష్ణుస్మృతౌ ॥ శ్లో ॥ అవిద్యా కర్మసంజ్ఞాన్యా ॥ శ్లో ॥ తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా। సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన వర్తతే ఇతి - దేవాదిభేదశ్చాయం యుగపదనేకేషామేకస్యచ - కాలభేదేన - అపధ్వస్తే ఆవరణే కర్మావరణే - స దేవాదిభేదో న భవతి - దేవాదిభేదోపధ్వస్త ఇతిచ పాఠః - యథాహ శౌనకః ॥ శ్లో ॥ కర్మణాం కర్మభేదేన దేవభేదా దయోయతః। కర్మక్షయాదశేషాణాం భేదానాం సంక్షయస్తత ఇతి । ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - చతుర్దశోధ్యాయః.

ఇత్యుక్త ఇతి ॥ ఇత్యుక్తే ఏవమాత్మనో నైష్కర్మ్యభావ ఉక్తే - తస్మిన్ ప్రాసాదిదర్శనకస్య బ్రాంత్యాత్మనో ద్వైతం చింతయానం పూర్వానిర్వాచానత్నో నయంతం మహీపతిమభిప్రాయజ్ఞోపి ప్రస్నిగ్ధస్సుష్ఠైష్కర్మ్యభావవిషయాం కథామువాచ। ౧। ౨। ౩। ౪ ॥ అవాప్తేతి ॥ జ్ఞానతంత్రం అధ్యాత్మశాస్త్రం - అద్వైతవాసనానేతి తర్కయా

జ్ఞాదిసంజ్ఞితః। అభేదవ్యాపినో వాయో స్తథాతస్య మహాత్మనః। ౩౨। ఏకస్వరూపభేదస్తు బాహ్యకర్మప్రవృత్తిజః। దేవాదిభేదేపధ్వస్తే నాస్త్యేవావరణేహిసః। ౩౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే చతుర్దశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తే మౌనినం భూయశ్చింతయానం మహీపతిమ్। ప్రత్యువాచాథ విప్రోసా వద్వైతాంతర్గతాం కథామ్॥ ౧ । బ్రాహ్మణః॥ శ్రూయతాం నృపశార్దూల యద్గీతమృభుణా పురా। అవబోధం జనయతా నిదాఘస్య మహాత్మనః॥ ౨ ॥ ఋభుర్నామాభవత్పుత్రో బ్రహ్మణః పరమేష్ఠినః। విజ్ఞాతతత్త్వసద్భావో నిసర్గాదేవ భూపతే। ౩ । తస్య శిష్యో నిదాఘోభూత్పులస్త్యతనయః పురా। ప్రాదాదశేషవిజ్ఞానం స తస్మై పరయా ముదా। ౪। అవాప్తజ్ఞానతంత్రస్య న తస్యాద్వైతవాసనామ్।

శ్చాప్తత్తత్తన్నాదసంజ్ఞితో భేదస్తథాతస్య మహాతో పరిచ్ఛిన్నస్యాత్మనస్సతః॥ ౩౨ ॥ ఏకత్వమితి ॥ ఏకత్వం పరమాత్మనః - తస్వరూపభేదస్తు - ఏకస్వరూపభేదస్త్వితి పాఠే - ఏకస్వరూపస్య జ్ఞానమయైకాకారస్య ఆత్మనః భేదస్తు దేవమనుష్యాదిలక్షణో బాహ్యకర్మప్రవృత్తిజః బాహ్యో నామాత్మనః పృథగ్భూతానాం దేహేంద్రియాదీనాం యత్కర్మ తస్య ప్రవృత్తిః ఫలంతతో జాతః - పాఠాంతరే బాహ్యాదీనాం కర్మభిః ఆవృతిరావరణం తేనప్రజాయత ఇతి బాహ్యకర్మావృతిప్రజో భేదః - నతు స్వతంత్ర హేతుః - యస్మాద్దేవాదిభేదే అపధ్వస్తే భిన్నతేనైతి భేదః అహంకారః దేవాదిభేద హేతావహంకారావరణే సుషుప్త్యాదౌవినష్టే సభేదో నాస్త్యేవ - దేవాదిభేదమధ్వస్త ఇతి పాఠే బాహ్యకర్మాచరణనిమిత్తో రూపభేదో హంకార ఏవ దేవాదిభేదమధ్వస్తే అధికృత్యవర్తతే - స్వతస్తు భేదో నాస్త్యేవ - యస్మాదావరణాపత్త్యేవ భేదః - నాన్యథేత్యర్థః॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీవరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయాంశే చతుర్దశోధ్యాయః

శ్లో ॥ ప్రమాణతర్కతస్సమ్యక్ జ్ఞానమేవ వినిశ్చితే। బుద్ధ్యసంభావనోచ్ఛిత్త్యై నిదాఘాఖ్యానమీర్యతే। ఇత్యుక్తఇతి ॥ ఇత్యుక్తే ప్రమాణోపపత్తిభ్యామాత్మైక్యే నిరూపితేపి - విపరీతభావనాదైన్యేన దృఢ్యస్య సంభావనయా మౌనినం తూష్ణీం చింతయానం మహీపతిం ప్రత్యువాచ। ౧। ౨। ఋభుర్నామేతి ॥ నిసర్గాత్స్వభావాదేవ విజ్ఞాతః తత్త్వస్య సద్భావో యాథార్థ్యం యేనసః। ౩। ౪। అవాప్తేతి। దృష్టాదృష్టయోరాసక్త్యా తస్యాద్వైతవాస

మాస - నతస్మాద్దైవ్రతవాసనేతిచపాఠః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ దివ్యవర్షేతి॥ అవలోకకః అవలోకయితుం॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥
౧౧॥ సక్త్వితి॥ యావకః యవవికారః॥ ౧౨॥ కదన్నానీతి॥ మృష్టంరుచ్యంమధురంవా - సంయావఃయవగోధూమవి
కారోగుడక్షీరాదిపూర్ణోభక్ష్యః - ద్రప్సందధిఘనేతరత్ - ఫాణితంపక్వఇక్షురసః॥ ౧౩॥ హేహేశాలినీతి॥ శాలినీశాలాగృహం
తద్వతిగృహిణీత్యర్థః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ అపీతి॥ తృప్తిఃక్షుత్పిపాసాదినివృత్తిః - తుష్టిరలంబుద్ధిః - మానసఃస్తో
ఖాభావస్స్వాస్థ్యం అపితేమనసస్స్వాస్థ్యమితిచపాఠః॥ ౧౭॥ క్వేతి॥ క్వనివాసఇతిబహువ్రీహిః యత్రసాయం
గృహస్తత్రవత్॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ క్షుత్తృష్ణే ఇతి॥ బుభుక్షాపిపాసయోరిచ్ఛాత్వేనాంతఃకరణధర్మత్వేపి దేహ
ధర్మత్వవ్యాఖ్యా దేహస్థధాతుక్షయత్వాదౌపచారికీ - అశనాయాపిపాసే ప్రాణస్య - శోకమోహౌ మనసఇతి శ్రుతేః

స ఋభుస్తత్రకాలేనాగమన్నిదాఘస్య నరేశ్వర॥ ౫॥ దేవికాయాస్తటేవీర నగరంనామవైపురమ్। సమృ
ద్ధమతిరమ్యంచపులస్త్యేననివేశితమ్॥ ౬॥ రమ్యోపవనపర్యంతేసతస్మిన్పార్థివోత్తమ। నిదాఘో
నామయోగజ్ఞఃఋభుశిష్యోవసత్పురా॥ ౭॥ దివ్యేవర్షసహస్రేతుసమతీతేస్యతత్పురమ్। జగామస
ఋభుశ్శిష్యంనిదాఘమవలోకకః॥ ౮॥ సతస్యవైశ్వదేవాంతేద్వారాలోకనగోచరే। స్థితస్తేనగృ
హీతార్ఘ్యోనిజవేశ్మప్రవేశితః॥ ౯॥ ప్రక్షాళితాంఘ్రిపాణించకృతాసనపరిగ్రహమ్। ఉవాచసద్వి
జశ్రేష్ఠోభుజ్యతామితిసాదరమ్॥ ౧౦॥ ఋభుః॥ భోవిప్రవర్యభోక్తవ్యంయదన్నంభవతోగృహే।
తత్కథ్యతాంకదన్నేషునప్రీతిస్సతతంమమ॥ ౧౧॥ నిదాఘః॥ సక్తుయావకవాట్యానామపూపానాం
చమేగృహే। యద్రోచతేద్విజశ్రేష్ఠతత్త్వంభుంక్ష్వయథేచ్ఛయా॥ ౧౨॥ ఋభుః॥ కదన్నానిద్విజై
తానిమృష్టమన్నంప్రయచ్ఛమే। సంయావపాయసాదీనిద్రప్సఫాణితవంతిచ॥ ౧౩॥ నిదాఘః॥ హేహేశా
లినిమద్గేహేయత్కించిదతిశోభనమ్। భక్ష్యోపసాధనంమృష్టంతేనాస్యాన్నంప్రసాధయ॥ ౧౪॥ ఇత్యు
క్తాతేనసాపత్నీమృష్టమన్నంద్విజస్యయత్। ప్రసాధితవతీతద్వైభర్తుర్వచనగౌరవాత్॥ ౧౫॥ తంభు
క్తవంతమిచ్ఛాతోమృష్టమన్నంమహామునిమ్। నిదాఘఃప్రాహభూపాలప్రశ్రయావనతస్స్థితః॥ ౧౬॥
నిదాఘః॥ అపితేపరమాతృప్తిరుత్పన్నాతుష్టిరేవచ। అపితేమానసంస్వస్థమాహారేణకృతంద్విజ॥ ౧౭॥
క్వనివాసీభవాన్విప్రక్వచగంతుంసముద్యతః। ఆగమ్యతేచభవతాయతస్తచ్చద్విజోచ్యతామ్॥ ౧౮॥
ఋభుః॥ క్షుద్యస్యతస్యభుక్తేన్నేతృప్తిర్బ్రాహ్మణజాయతే। నమేక్షుదభవత్తృప్తిఃకస్మాన్మాం
ద్విజపృచ్ఛసి॥ ౧౯॥ వహ్నినాపార్థివేధాతౌక్షపితేక్షుత్సముద్భవః। భవత్యంభసిచక్షీణేనృణాంతృ
డపిజాయతే॥ ౨౦॥ క్షుత్తృష్ణేదేహధర్మాఖ్యేనమమైతేయతోద్విజ। తతఃక్షుత్సంభవాభావాత్తృప్తిర

నాంవతకాలేనాగమనాయ॥ ౫॥ దేవికాయా ఇతి॥ దేవికాయానద్యాస్తటే॥ ౬॥ రమ్యేతి॥ రమ్యాఉపవనపర్యంతాయ
స్య - యోగజ్ఞః కర్మప్రవీణః॥ ౭॥ దివ్యవర్షేతి॥ ముముక్షుణాక్రియమాణాంక్రియామర్థాపయామిత్యుక్తే - యు
గోరనాకాపిత్యకారాదిశేషఇతి - అవలోకక ఇతిరూపం - అవలోకితుమిత్యర్థః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ తచ్చిత్తపరీక్షార్థమా
హ - భోవిప్రవర్యేత్యాదినా॥ ౧౧॥ సక్త్వితి॥ యావకోయవవికారః - వాట్యంవాటీభవంకంకమూలఫలాది॥ ౧౨॥
కదన్నానీతి॥ మృష్టంమధురం - సంయావో గోధూమాదివికారస్తంతుసన్నిభః - ద్రప్సందధిసనేతరదధ్యుపాగః - ఫాణి
తంవికృతిగౌడీహలాయుధః॥ ౧౩॥ హేహేశాలినీతి॥ శాలినిస్త్రీవిశేషః - భక్ష్యోపసాధనం ఉపస్కరణం॥
౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ అపీతి॥ తృప్తిఃక్షుత్తృష్ణోపశాంతిః - తుష్టిస్సంతోషః - స్వస్థం ప్రకృతిస్థం॥ ౧౭॥ క్వేతి॥క్వనివాసస్తవే
తిశేషః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ క్షుత్తృష్ణేఇతి॥ దేహధర్మాఖ్యే దేహస్య సంబంధాభ్యాం పార్థివాప్యధాతుక్షయాభ్యాం
ఖ్యాయతే - తేవతద్ద్వారా ప్రాణధర్మాః॥ శ్రుతి॥ అశనాయాపిపాసే ప్రాణస్యేతి శ్రుతేః - మనః ప్రాణవ్యతి

తౌ ప్రాణధర్మతోప్యుక్తౌ స్వ - ప్రాణస్యాంతఃకరణక్రియాశక్తిత్వేనతదభేదాత్ - తృప్తిగ్రహణంతుష్ట్యాదేరు
పలక్షణం॥ ౨౧॥ మనస ఇతి॥ ఏతద్ధర్మత్రయంమే సదాస్తీత్యుపచారః - వస్తుతస్తుమనస ఏవ స్వస్థతాదయోధర్మాః
తిస్మాద్యస్య చేతస ఇమేధర్మాః - తచ్చైతద్ధర్మాంశ్చిత్తధర్మాన్ పృచ్ఛ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ పుమానితి॥ నాత్ర పుంసోగగన
వత్పరమమహత్త్వేన గమనాగమనాది నిషిధ్యతే - తథాసతి సర్వగతవ్యాపిపదయోః పౌనరుక్త్యాత్ - ప్రాగ్వత్ర గమ
నానుమిత్యాపరిమితత్వాభ్యుపగమాచ్ఛ్రుతివిరోధాచ్చ - నపరమమహత్త్వమాత్మనః - అయమర్థః - సర్వగతః స
ర్వత్ర దేవాదిదేహేవస్థితోయమాత్మా వ్యాపీ నిరవయవత్వేనాతిసూక్ష్మత్వాత్సర్వాచేతనవ్యాపనశీలః - అతోస్య
నిరవయవత్వేన ఆకాశవదత సాదృశ్యస్య తో గమనాగమనేన భవతః - యథేహసర్వగతానామమూర్తానాం -
జాతిగుణాదీనాం స్వతః క్రియానాస్తి - కింతు ఆశ్రయద్వారా దేశాంతరప్రవృత్తిః - ఏవమమూర్తస్యాత్మనోపి చేత
నద్వారా దేశాంతరప్రాప్తిః - యథాస వాహనస్యపంగోః - యథోక్తం పూర్వత్ర॥ శ్లో॥ అహంత్వంచతథాన్యే
చ భూతైరుహ్యామపార్థివ। ఉపభోగనిమిత్తంచ సర్వత్రాగమనక్రియా ఇత్యాది - ఏవం పూర్వాపరావిరో
ధాదయమేవార్థః - అన్యత్తద్వైతద్వచః కథమర్థవదిత్యన్వయః॥ ౨౪ ॥ అతస్స్వతో మమగమనాదిన సంభవతి - దే
హ ఏవగమనాదికర్తేత్యభిప్రాయేణాహ॥ సోహమితి॥ యథాహంనగమనాదికర్తా - ఏవంత్వంచాన్యే చాత్మా
నః - నన్వస్తి హ్యహంగచ్ఛామీతి ప్రత్యయః తత్రాహ - నచత్వమితి - యస్త్వయాగమనాదికర్తాత్మత్వేనాభిమ
తో దేహః - నసత్వం - ఏవముత్తరయోః॥ ౨౫॥ మృష్టమితి॥ మృష్టంనామృష్టమితిచపాఠః - మృష్టంమేదేయంనామృ
ష్టమితిమయాభిహితే - మృష్టామృష్టాదిభేదః స్వాభావిక ఇతివా - అన్యసాధిక ఇతివా - కిముత్తరమయంవక్ష్యతీతివ
జిజ్ఞాసా కృతా-నతుతయోస్స్వాభావికత్వధియేత్యర్థః- తత్రాపి మృష్టామృష్టవిషయే శ్రూయతాం అస్వాభావిక

పినాస్త్యేవ మే సదా॥ ౨౧ ॥ మనసస్స్వస్థతాతుష్టిశ్చిత్తధర్మావిమౌద్విజ। చేతసో యస్య తత్పృచ్ఛ
పుమానేభిర్నయుజ్యతే॥ ౨౨॥ క్వనివాసస్తవేత్యుక్తం క్వగంతాసి చ యత్త్వయా। కుతశ్చాగమ్యతే తత
త్ర త్రితయేపి నిబోధ మే॥ ౨౩॥ పుమాన్ సర్వగతో వ్యాపీ ఆకాశవదయం యతః। కుతః కుత్ర క్వ గంతా
సీత్యేతదప్యర్థవత్కథమ్॥ ౨౪॥ సోహం గంతా నచాగంతా నైకదేశనికేతనః। త్వంచాన్యే చ న చ త్వం
చ త్వం నాన్యే నాహమప్యహమ్॥ ౨౫ ॥ మృష్టం న మృష్టమిత్యేషా జిజ్ఞాసా మే కృతా తవ। కిం వక్ష్యసీతి త

రిక్తస్య ఏతేనస్తః - క్షున్నిమిత్తదుఃఖాభావసామ్యాత్తృప్తిరస్త్యేవేత్యుపచారః - తతః క్షుత్సంభవాభావాత్తృప్తిర
స్త్యేవ మే సదేతిపాఠేప్యష్టోర్థః॥ ౨౧॥ మనస ఇతి॥ మనసస్స్వస్థతాతుష్టిశ్చేతియన్మృష్టం- ఇమౌతు చిత్తధర్మౌ- అ
తో యస్య చేతసశ్చిత్తస్య ఇమౌధర్మౌ - తచ్చిత్తమేవ పృచ్ఛ - నత్వహంపుమాన్ ప్రశ్నార్హః - యతః పుమానేభిః
ప్రాణచిత్తధర్మైస్తృప్తితుష్టిస్వాస్థ్యైర్నయుజ్యతే॥ ౨౨॥ ౨౩॥ పుమానితి॥ వాయువత్క్రమేణసర్వగతత్వం వ్యా
వర్తయితుం వ్యాపీత్యుక్తం॥ ౨౪॥ సోహమితి॥ నకేవలమహమేవైవంభూతః - కింతుత్వంచాన్యే చ సర్వేపి- నను
మమచాన్యేషాంచ తవచ పరిచ్ఛేదగమనాదిప్రతీతేః కథం ప్రత్యక్షవిరుద్ధముచ్యతే- తత్రాహ - నచత్వమితి- యస్త్వం
లౌకికః పరిచ్ఛిన్నః ప్రతీయసే స ఏష త్వం న భవసి - యే చాన్యే ప్రాదేశికాః ప్రతీయంతే తథావిధాస్తే అన్యే న భవంతి - అ
హమపి యాదృశస్త్వయా దృష్టః న తాదృశోహం - కింతు అహమిత్యాది వ్యవహారాగోచరః పరమాత్మైవ॥ శ్రు॥ అస్మైవే
దగ్ం సర్వమితి శ్రుతేః - అతః పూర్వోక్తేన ప్రత్యక్షవిరోధః॥ ౨౫ ॥ యద్యేవం తర్హి మృష్టమేవాన్నం త్వయా కిమ
ర్థం యాచితంత త్రాహ॥ మృష్టమితి॥ ఏవం మయోక్తే త్వం కిం వక్ష్యసీతి - జిజ్ఞాసా కృతా - కిం మృష్టామృష్ట ప్రస్తావే
మయా కృతే - తయోరవస్తుత్వోక్తిద్వారా కిమప్యాత్మతత్త్వశ్రితం వక్ష్యసి న వేతి పరీక్షా చ కృతా - నతు మృష్టార్థినా

త్వమితి భావః ॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ - కిమస్వాద్విత్యాదిద్వయేన ॥ కిమస్వాద్వితి ॥ భుంజానస్య కిమన్నం నియమేనాస్వాదు అథవా కిమన్నం మృష్టం - న కిమపీతి భావః - తదేవోపపాదయతి మృష్టమేవేతి - అమృష్టమేవ యదా యత్ అమృష్టం - తన్మృష్టమేవ చ ఉద్వేగకారకం - అమృష్టమిత్యేకస్యైవ యదూపద్వయం స్వాభావికత్వే హేతుః - యథా హి క్షుధి సత్యామమృష్టం శాకాదికం మృష్టం రుచ్యం జాయతే - తథా దేవమృష్టాన్నం యావత్పాయసాదేరప్యుద్విజతే - అతో భోక్తురవస్థా వశాదన్నాదేః రుచ్యత్వారుచ్యత్వే నియతే - అతో మృష్టామృష్టత్వం నాస్వాభావికమితి భావః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ తర్హి కిం త్వయా భుక్తమిత్యాశంక్య కర్మానుసారేణ తావద్గృహపదస్థైర్ద్రవ్యైర్దేహం లిప్యతే - వాత్మ్యాహ ॥ మృణ్మయమితి ॥ ౨౯ ॥ యవేతి ॥ భుక్తస్య యావన్నస్య స్థూలాంశో మలమూత్రభావేన నిర్గచ్ఛతి - సూక్ష్మాంశో మాంసాదిధాతుస్స్యాత్ - సూక్ష్మతరోంశః ప్రాణతయా పరమాణుభిః - యథా చాంశో - అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇత్యాది ॥ ౩౦ ॥ ఉపసంహరతి ॥ తదేతదితి ॥ ఏతత్ అన్నో దేహపోషకమిత్యాదికమర్థజాతం జ్ఞాత్వా - మృష్టామృష్టవిచారిత్వమపహాయ - మృష్టమిదమమృష్టమిదం - దేహోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యాదికర్మకృతభేదావలంబి యన్మనః - తదాత్మనాం జ్ఞానైకాకారత్వేన సమతావలంబి కార్యం - అనుసంహితం హి సామ్యం ముక్త్యై భవతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ఉక్తమర్థం స్పష్టయతి ॥ ఏకమేవమితి ॥ ఏకముక్తప్రకారేణాత్మసమాత్మస్వరూపం

తాపి (పృ)యతాం ద్విజసత్తమ ॥ ౨౬ ॥ కిమస్వాద్వథవా మృష్టం భుంజతోఽస్తి ద్విజోత్తమ । మృష్టమేవ యదామృష్టం తదేవోద్వేగకారకమ్ ॥ ౨౭ ॥ అమృష్టం జాయతే మృష్టం మృష్టాదుద్విజతే జనః । ఆదిమధ్యావసానేషు కిమన్నం రుచికారకమ్ ॥ ౨౮ ॥ మృణ్మయం హి గృహం యద్వన్మృదా లిప్తం స్థిరం భవేత్ । పార్థివోఽయం తథా దేహః పార్థివైః పరమాణుభిః ॥ ౨౯ ॥ యవగోధూమముద్గాది ఘృతం తైలం పయో దధి । గుడం ఫలాదీని తథా పార్థివాః పరమాణవః ॥ ౩౦ ॥ తదేతద్భవతా జ్ఞాత్వా మృష్టామృష్టవిచారి యత్ । తన్మనః సమతాలంబి కార్యం సామ్యం హి ముక్తయే ॥ ౩౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ ఇత్యాకర్ణ్య వచస్తస్య పరమార్థాశ్రితం నృప । ప్రణిపత్య మహాభాగో నిదాఘో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౩౨ ॥ ప్రసీద మద్ధితార్థాయ కథ్యతాం కస్త్వమాగతః । నష్టో మోహస్తవాకర్ణ్య వచాంస్యేతాని మే ద్విజ ॥ ౩౩ ॥ ఋభుః ॥ ఋభురస్మి తవాచార్యః ప్రజ్ఞాదానాయ తే ద్విజ । ఇహాగతోఽహం యాస్యామి పరమార్థస్తవోదితః ॥ ౩౪ ॥

యుక్తం - తద్విపర్యాసస్య వాస్తవత్వాత్ ॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ - కిమిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః ॥ కిమితి ॥ కిమస్వాదు అమృష్టం అథవా కిం మృష్టమన్నం నియతమస్తి - భుంజానస్య పుంసః న కించిదస్తి - తదేవాహ - యన్మృష్టం తదేవ యథా తృప్తస్య ఉద్వేగకారకమమృష్టం భవతి - అక్షుధితస్య మృష్టమేవ పాయసాదిమృష్టం జాయతే ॥ తథైవ - యదా మృష్టాదపి జనః కదాచిదుద్విజతే - తదా ఆదిమధ్యావసానేషు రుచికారకం మృష్టం కిమన్నమస్తి - న కించిదిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ తర్హి కిమితి త్వయా మృష్టమేవ భుక్తమిత (త్రా)హ ॥ మృణ్మయమితి ॥ పార్థివైః పరమాణుభిః సూక్ష్మైర్గంధైర్గాలితైరుపబృంహితో భవతి - ప్రారబ్ధకర్మావస్థాపితం మృష్టమపి దేహనిర్వాహమాత్రోపయోగితయా మృష్టం భుక్తం - న తు మృష్టబుద్ధ్యేతి భావః ॥ ౨౯ ॥ దేహధారణే చ తుల్యా ఏవ సర్వే మృష్టామృష్టాః పరమాణవ ఇత్యాహ ॥ యవేతి ॥ ౩౦ ॥ త్వయాప్యనయైవ దృష్ట్యా భోక్తవ్యమిత్యాహ ॥ తదేతదితి ॥ మృష్టామృష్టవిచారణశీలం యన్మనః - తత్సమతాలంబనశీలం కార్యం - యతో మృష్టం భుంజానస్యాపి మనసః సామ్యం ముక్తయే భవతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ఋభురితి ॥ ప్రజ్ఞాదానాయేతి వాసుదేవస్సర్వమిత్యాకారక ప్రజ్ఞాప్రదానాయేత్యర్థః ॥ (శ్రు) ॥ విజ్ఞాయ ప్ర...

జ్ఞానైకాకారత్వేనైకంసమం విద్ధి - నభేది దేవాదిభేదరహితం - క్షుత్పిపాసాదిభేదరహితం చ విద్ధి - కించ చేతనాచేతనాత్మకం సకలం జగత్ ॥ శ్లో ॥ వాసనాద్వాసుదేవస్య వాసితం తే జగత్త్రయం। సర్వభూతనివాసోఽసి వాసుదేవ నమోఽస్తు త ఇత్యేవం వసనాద్వాసుదేవపదాభిధేయస్య పరమాత్మనస్స్వరూపం శరీరం విద్ధి - పరస్య బ్రహ్మణో రూపం పురుషః। తానిసర్వాణి తద్వపుః - తత్సర్వం వై హరేస్తనుః - యస్యాత్మా శరీరమిత్యాద్యనాత్మస్వరూపనిరూపణప్రకరణనిగమే। తన్మనస్సమతాలంబి కార్యం సామ్యం హి ముక్తయ ఇతి వచనాదేవమేకమిదం విద్ధీత్యాదినా స్వాత్మనామ్ముక్తిమోక్షస్వం జ్ఞానైకాకారతయా సమత్వమేవ - న తు స్వరూపైక్యమిత్యవగంతవ్యం - చిదచిదాత్మకస్య జగతో వాసుదేవశరీరత్వవచనాద్దాత్మపరమాత్మనో స్స్వభేదో మహర్షిణాఽభిప్రేత ఇత్యనుసంధేయం। ౩౫। ౩౬। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఉక్తస్యాత్మసామ్యస్య దర్శనం చిరకాలయోగసాధ్యమిత్యనంతరాధ్యాయేనోచ్యతే - ఋభురిత్యాదినా. ౧। ౨। ౩। ౪। ౫। నరాధిప ఇతి ॥ నరాధిపోఽత్ర కతమ ఇతి నైకస్మిన్నప్యాత్మని నరాధిపత్వాదివిశేషం పశ్యామీతి భావః। ౬। భావాపరిజ్ఞానాదాహ ॥ యోఽయమితి ॥ పరిలోకః పరిజనః। ౭। ఏతౌ హీతి ॥ అయమయమితి హస్తముద్రయా దర్శితౌ - న మయా గజత్వేన రాజత్వేన చ ఏతావాత్మానౌ దృష్టౌ - అహం తు నిత్యజ్ఞానమయావేవానౌ పశ్యామీతి భావః। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। ఉపరీతి ॥ ఆరోహణక్రియయోపర్యుపరి స్థితం కర్తారం కర్మణా స్వరూపతో ... పరిహారేతి - స్వ

ఏకమేవమిదం విద్ధి నభేదిసకలం జగత్। వాసుదేవాభిధేయస్య స్వరూపం పరమాత్మనః॥ ౩౫। తథేత్యుక్త్వా నిదాఘేన ప్రణిపాతపురస్సరమ్। పూజితః పరయా భక్త్యా ఇచ్ఛాతః ప్రయయావృభుః॥ ౩౬। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❁

బ్రాహ్మణః ॥ ఋభుర్వర్షసహస్రే తు సమతీతే నరేశ్వర। నిదాఘజ్ఞానదానాయ తదేవ నగరం యయౌ॥ ౧। నగరస్య బహిస్సోఽథ నిదాఘం దదృశే మునిః। మహాబలపరీవారే పురం విశతి పార్థివే॥ ౨। దూరే స్థితం మహాభాగం జనసమ్మర్దవర్జకమ్ క్షుత్క్షామకంఠమాయాంతమరణ్యాత్ససమిత్కుశమ్॥ ౩। దృష్ట్వా నిదాఘం స ఋభురుపగమ్యాభివాద్య చ। ఉవాచ కస్మాదేకాంతే స్థీయతే భవతా ద్విజ॥ ౪। నిదాఘః ॥ భో విప్ర జనసమ్మర్దో మహానేష నరేశ్వరః। ప్రవివిక్షుః పురం రమ్యం తేనాత్ర స్థీయతే మయా॥ ౫। ఋభుః ॥ నరాధిపోఽత్ర కతమః కతమశ్చేతరో జనః। కథ్యతాం మే మహాభాగ త్వమభిజ్ఞో మతో మమ॥ ౬॥ నిదాఘః ॥ యోఽయం గజేంద్రమున్మత్తమద్రిశృంగసముచ్ఛ్రితం। అధిరూఢో నరేంద్రోఽయం పరిలోకస్తథేతరః॥ ౭। ఋభుః ॥ ఏతౌ హి గజరాజానౌ యుగపద్దర్శితౌ మమ। భవతా న విశేషేణ పృథక్చిహ్నోపలక్షితౌ॥ ౮। తత్కథ్యతాం మహాభాగ విశేషో భవతానయోః। జ్ఞాతుమిచ్ఛామ్యహం కోఽత్ర గజః కో వా నరాధిపః॥ ౯। నిదాఘః ॥ గజో యోఽయమధో బ్రహ్మన్నుపర్యస్యైష భూపతిః। వాహ్యవాహకసంబంధం కో న జానాతి వై ద్విజ॥ ౧౦॥ ఋభుః ॥ జానామ్యహం యథా బ్రహ్మంస్తథా మామవబోధయ। అధశ్శబ్దనిగద్యం కిం కిం చోర్ధ్వమభిధీయతే॥ ౧౧ ॥ బ్రాహ్మణః ॥ ఇత్యుక్తస్సహసారుహ్య నిదాఘః ప్రాహ తమృభుమ్। శ్రూయతాం కథయామ్యేష యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి॥ ౧౨॥ ఉపర్యహం యథా రాజా త్వ

ర్త్వతేః ప్రసృతేః॥ ౩౪। తదేవాహ ॥ ఏకమితి॥ నభేది భేదవన్న భవతి॥ ౩౫। ౩౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఋభురితి ॥ వర్షసహస్రే సమతీతే నిదాఘజ్ఞానదానాయ యయావితి వదన్నాత్మైక్యభూమజ్ఞానస్య చిరకాలబహుతరోపదేశాపేక్షితయాఽతిదుర్లభతాం దర్శయతి॥ ౧। ౨। దూరే స్థితమితి ॥ అస్పృశ్యస్పర్శాదిశంకయా జనసమ్మర్దవర్జకం - క్షుధా క్షామః కృశః కంఠో యస్య తం। ౩॥ దృష్ట్వేతి ॥ ఆచార్యత్వం స్వీయం ప్రచ్ఛాదయితుం అభివాద్య। ౪। ౫। ౬॥ య ఇతి ॥ పరిలోకః పరిజనః। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨ ॥ ఉపరీతి ॥ తదుపర్యారోహణపరా

ష్టాంత ఇతి। ౧౩। త్వమితి ॥ కతమస్త్వమహం తథేతి ఆత్మనో దేహరూపభేదాక్షేపః - త్వమహంశబ్దయోరర్థో దేహో-
ద్వ్యలక్షణ ఇతి భావః॥ ౧౪। ౧౫॥ నాన్యస్యేతి ॥ అద్వైతం దేవాదిద్వైతరాహిత్యం। ౧౬। తవేతి ॥ శుశ్రూషణా-
దృతః శుశ్రూషణేనాదృతవాన్ - పిండః పృథగ్యతః పుంసః శిరఃపాణ్యాదిలక్షణ ఇత్యుపక్రమాత్ - శుశ్రూషణాదృత
ఇతి పాఠే శుశ్రూషణేన వశీకృతః - ఆదృగిత్యకర్తరి రూపం। ౧౭। తదేతదితి ॥ తద్గ్రస్మాత్ - అద్వైతం దేవాదిభేద
రహితం జ్ఞానైకాకారం తదాత్మస్వరూపం అన్యసంక్షేపేణోపదిష్టం। ౧౮। ౧౯। సర్వభూతానీతి ॥ సర్వభూతా-
నిసర్వాన్నాత్మనః మనరత్వాదిభేదరాహిత్యేన స్వాత్మనోఽభేదేనసమత్వేనాపశ్యత్ - నత్వైకత్వేన - తథా సతిసర్వభూ-
తాన్యాత్మన ఇతి పదస్యవైయర్థ్య ప్రసంగః - తథా - బ్రహ్మ - అభేదేనతాదాత్మ్యేన - అపశ్యత్। ౨౦। తథేతి ॥ అత్మే-
తి మాపగచ్ఛంతి గ్రాహయం చేతనూ త్రాత్ సర్వగతం తత్త్వగ్రాన్యసుగుణ్యేన తద్ద్వైవాదిదేహగతమాత్మతత్త్వమే-
కప్రకారం జానన్ - తుల్యాత్మరిపుబాంధవో భవ। ౨౧। సితనీలేతి ॥ ఏకస్యజ్ఞానైకాకారస్యైకరూపస్య దేవాది-
దేహప్రవేశాత్తత్ర భ్రాంత్యేణ భ్రాంత్యా పృథక్పృథక్ప్రతీయతే। ౨౨। అథ సకలం జగద్వాసుదేవాభిధేయస్య స్వరూపమ
పరమాత్మన ఇత్యుపాఖ్యానోక్తం సర్వస్య భగవదాత్మకత్వం నిగమయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ యదిహాస్తి కించిత్ తత్సమస్తమే-
కోఽచ్యుత ఏవ తదాత్మకమిత్యర్థః - అచ్యుతాత్పరమిత్యన్యత్ అన్యద్వ్యతిరిక్తం చ నాస్తి - తతోఽన్యమత్యన్యత్వం నాస్తి
వా - సర్వాత్మనాం పూర్ణాహం జ్ఞానైకాకారత్వాదచ్యుతైక్యేనపరాన్వయస్య తత్త్వమానాధికరణ్యేనాహంత్వమాదీనామర్థా-
నాం జ్ఞానమేవాకార ఇత్యుపసంహారః - తేనాద్యాకారభేదేన ఆత్మసు భేదమోహం పరిత్యజేత్యాహ - సోఽహమితి - న
త్వ త్రాత్మస్వరూపభేదో నిషిధ్యతే - తథా సతి దేవాదిరిత్యోపదేశ్యస్వరూపే అహం త్వం సర్వమేతదాత్మస్వరూపమితి భే-
దనిర్దేశోఽనుపపద్యతే - దేహాత్మవివేకవిషయశ్చాయముపదేశః - కుతః - పిండః పృథగ్యతః పుంసః శిరఃపాణ్యాదిలక్షణ ఇ-

మధ్యః కుంజరోఽధ యథా। అవబోధాయ తే బ్రహ్మన్ దృష్టాంతో దర్శితో మయా॥ ౧౩ ॥ ఋభుః ॥ త్వం
రాజేవ ద్విజశ్రేష్ఠ స్థితోఽహం గజవద్యది। తదేవం త్వం మమాచక్ష్వ కతమస్త్వమహం తథా॥ ౧౪॥ ఇత్యు-
క్తస్త్వరితం తస్య ప్రగృహ్య చరణావుభౌ। నిదాఘః ప్రాహ భగవానాచార్యస్త్వమృభుర్ధ్రువమ్ ॥
౧౫॥ నాన్యస్యాద్వైతసంస్కారసంస్కృతం మానసం తథా। యథాచార్యస్య తేన త్వాం మన్యే ప్రా-
ప్తమహం గురుమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఋభుః ॥ తవోపదేశదానాయ పూర్వశుశ్రూషణాదృతః। గురుస్నేహా-
దృభుర్నామ నిదాఘ సముపాగతః॥ ౧౭॥ తదేతదుపదిష్టం తే సంక్షేపేణ మహామతే। పరమార్థసారభూ-
తం యత్తదద్వైతమశేషతః ॥ ౧౮ ॥ ఏవముక్త్వా యయౌ విద్వాన్ నిదాఘం స ఋభుర్గురుః। నిదా-
ఘోఽప్యుపదేశేన తేనాద్వైతపరోఽభవత్ ॥ ౧౯ ॥ సర్వభూతాన్యభేదేన దదృశే స తదాత్మనః। తథా
బ్రహ్మపరో ముక్తిమవాప పరమాం ద్విజః॥ ౨౦॥ తథా త్వమపి ధర్మజ్ఞ తుల్యాత్మరిపుబాంధవః। భవ స-
ర్వగతం జానన్నాత్మానమవనీపతే॥ ౨౧॥ సితనీలాదిభేదేన యథైకం దృశ్యతే నభః। భ్రాంతదృష్టి-
భిరాత్మాపి తథైకః స పృథక్పృథక్॥ ౨౨ ॥ ఏకః సమస్తం యదిహాస్తి కించిత్తదచ్యుతో నాస్తి పరం త-
తోఽన్యత్। సోఽహం స చ త్వం స చ సర్వమేతదాత్మస్వరూపం త్యజ భేదమోహమ్॥ ౨౩॥ ఇతీరితస్తేన స రా-

త్యుపక్రమం పరిహరతి - దృష్టాంతో దర్శిత ఇతి। ౧౩। ౧౪। ఇత్యుక్త ఇతి ॥ తదేవం త్వం మమాచక్ష్వ కతమస్త్వమహం తథేతి
సాక్షేపోక్త్యా - న త్వం త్వం నాన్యో నాహమహమితి పూర్వార్ణం యదుక్తం త్వమహమిత్యాదిభేదో మిథ్యేతి తదేవం
స్మారితస్సన్ - తస్య చరణౌ ప్రగృహ్య తమాచార్యం నిదాఘ ఆహ - ఋభుస్త్వం మమాచార్య ఇతి। ౧౫। ౧౬। ౧౭॥
౧౮। ౧౯। ౨౦। తథేతి ॥ సర్వగతం సర్వత్రాత్మనైకత్వేన అనుగతం। ౨౧॥ అప్రత్యక్షప్యాత్మని ప్రత్యక్షం భే-
ద(భ్ర)మం ఆకాశదృష్టాంతేన సంభావయన్నుపదిష్టమర్థం నిగమయతి - సితనీలేత్యాదిద్వాభ్యాం। ౨౨। ౨౩। ఇతీ-
రిత ఇతి ॥ జాతిస్మరణేనాప్తోబోధోయేన భరతజన్మస్మరణేన సహితపరమభేదేన యముపదిష్టం జ్ఞానం తదేవ యోగ-

త్రివిక్రమాత్ ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఇతీతి ॥ సారవృత్తం సారభూతం వృత్తం - సంసరణేష్వాత్మమోహం నైతి - ముక్తియోగ్యశ్చ ముక్తిసామ్రాజ్యయోగ్యశ్చ భవతీత్యన్వయః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - విష్ణుచిత్తీయే - ద్వితీయాంశే - షోడశోఽధ్యాయః

ఐశ్వర్యస్త్యాజకే సంపరమార్థదృష్టిః । స చాపి జాతిస్మరణాప్తబోధస్తత్రైవ జన్మన్యపవర్గమాప ॥ ౨౪ ॥ ఇతి భరతనరేంద్రసారవృత్తం కథయతి యశ్చ శృణోతి భక్తియుక్తః । స విమలమతిరేతి నాత్మమోహం భవతి చ సంసరణేషు ముక్తియోగ్యః ॥ ౨౫ ॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - ద్వితీయాంశే - షోడశోఽధ్యాయః.

భూపాంశే హేతుభూత ప్రారబ్ధకర్మావసానే సత్యస్మిన్ జన్మన్యావిర్భూతమతిస్తత్రైవ జన్మన్యపవర్గమాప ॥ ౨౪ ॥ తచ్చరితవక్తృశ్రోతౄణామపి తదేవ ఫలమాహ ॥ ఇతీతి ॥ ౨౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం -
శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - ద్వితీయాంశే - షోడశోఽధ్యాయః.

శ్లో ॥ పరానందపదాంభోజ శ్రీధర శ్రీధరో హరిః । పురాణే వైష్ణవే వ్యాఖ్యాం ద్వితీయాంశస్య చాకరోత్ ॥

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

ద్వితీయాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - తృతీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఉక్తః ప్రథమేంశే ప్రజాసర్గః - ద్వితీయేతు తచ్ఛేషప్రియవ్రతవంశప్రసక్తః సృష్టానామావాసభూతలోకసన్నివేశః - అథ తృతీయచతుర్థయో వైవస్వతాదికః మనువ్యాసాదిప్రవర్తితలోకధర్మః తత్స్థాపకః క్షత్రవంశశ్చ క్రమాదుచ్యతే. అత్రాంశద్వయోక్తార్థానువాదపూర్వకం మన్వన్తరాదిపృచ్ఛతి॥ కథితేతి॥ ౧। ౨। ౩। ౪। అతీతేతి॥ అతీతానాగతయోః వర్తమానస్యాన్తర్భావాన్న పృథగుక్తిః ఇహ వారాహకల్పే॥ ౫। ౬। ౭। స్వాయమ్భువమితి॥ స్వాయమ్భువం కథితం ప్రథమాంశే - తత్ర హి తస్య మనోర్వంశ్యాః ప్రియవ్రతాద్యా ఉక్తాః - దేవాశ్చ యామాఖ్యా ద్వాదశ - ఇన్ద్రస్తు విశ్వభుగాఖ్యః॥ శ్లో॥ తేషామిన్ద్రస్తదా హ్యాసీత్ విశ్వభుక్ప్రథమస్స్మృతః ఇతి వాయూక్తేః - ఋషయో మరీచ్యాద్యాః॥ ౮। అత ఇతి॥ తత్సుతాః మనుపుత్రాః - ఆద్యతృతీయయోః దేవగణానాం ద్వాదశకత్వోక్తేః ద్వితీయేపి ద్వాదశకత్వం జ్ఞేయం॥ శ్లో॥ ద్వితీయే చ తృతీయే చ ద్వాదశౌ ద్వౌ గణౌ స్మృతౌ ఇతి వాయూక్తేః ౯।౧౦।౧౧

మైత్రేయః॥ కథితా గురుణా సమ్యగ్భూసముద్రాదిసంస్థితిః। సూర్యాదీనాం చ సంస్థానం జ్యోతిషాం చాపి విస్తరాత్॥ ౧॥ దేవాదీనాం తథా సృష్టిః ఋషీణాం చాపి వర్ణితా। చాతుర్వర్ణ్యస్య చోత్పత్తిస్తిర్యగ్యోనిగతస్య చ॥ ౨॥ ధ్రువప్రహ్లాదచరితం విస్తరాచ్చ త్వయోదితమ్। మన్వన్తరాణ్యశేషాణి శ్రోతుమిచ్ఛామ్యనుక్రమాత్॥ ౩॥ మన్వన్తరాధిపాంశ్చైవ శక్రదేవపురోగమాన్। భవతా కథితానేతాన్ శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం గురో॥ ౪॥ శ్రీపరాశరః॥ అతీతానాగతానీహ యాని మన్వన్తరాణి వై। తాన్యహం భవతస్సమ్యక్కథయామి యథాక్రమమ్॥ ౫॥ స్వాయమ్భువో మనుః పూర్వం పరస్స్వారోచిషస్తథా। ఉత్తమస్తామసశ్చైవ రైవతశ్చాక్షుషస్తథా॥ ౬॥ షడేతే మనవోఽతీతాస్సామ్ప్రతం తు రవేస్సుతః। వైవస్వతోఽయం యస్యైతత్సప్తమం వర్తతేఽన్తరమ్॥ ౭॥ స్వాయమ్భువం తు కథితం కల్పాదావన్తరం మయా। దేవాస్సప్తర్షయశ్చైవ యథావత్కథితా మయా॥ ౮॥ అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి మనోస్స్వారోచిషస్య తు। మన్వన్తరాధిపాన్సమ్యగ్దేవర్షీంస్తత్సుతాంస్తథా॥ ౯॥ పారావతాస్సతుషితా దేవాస్స్వారోచిషేఽన్తరే। విపశ్చిత్తత్ర దేవేన్ద్రో మైత్రేయాసీన్మహాబలః॥ ౧౦॥ ఊర్జస్తమ్బస్తథా ప్రాణో దత్తోళిరృషభస్తథా। నిశ్చరశ్చార్వరీవాంశ్చ తత్ర సప్తర్షయోఽభవన్॥

శ్లో॥ ఉక్తాంశద్వయతస్సర్గో భూతానాం భూవిభాగతః। స్థితిహేతుర్మనువ్యాసస్థధర్మాదిరథోచ్యతే॥ అంశద్వయోక్తానువాదపూర్వకం మన్వన్తరాణి పృచ్ఛతి॥ కథితేత్యాదిచతుర్భిః॥ ౧। ౨। ౩। ౪॥ అతీతేతి॥ ఇహ వర్తమానకాలే యన్మన్వన్తరం తచ్చ కథయామి॥ ౫। ౬। ౭। స్వాయమ్భువమితి॥ కల్పస్యాదావుపక్రమే - స్వాయమ్భువమన్వన్తరం - తత్తు కథితం ప్రథమాంశే - దేవాస్త్రయామాఖ్యా ద్వాదశ - ఋషయో మరీచ్యాద్యాః - దశ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రా ఉక్తాః - ఇన్ద్రస్తు విశ్వభుక్సంజ్ఞః॥ శ్లో॥ తేషామిన్ద్రస్తథా హ్యాసీద్విశ్వభుక్ప్రథమస్స్మృత ఇతి వాయూక్తేః॥ ౮॥ అత ఊర్ధ్వమితి॥ దేవర్షీన్ దేవానృషీంశ్చ - తత్సుతాన్ మనోః పుత్రాన్॥ ౯॥ పారావతా ఇతి॥ పారావతా ఇతి చ పాఠః - విపశ్చిత్సంజ్ఞో దేవేన్ద్రః॥ ౧౦॥ ఊర్జస్తమ్బ ఇతి॥ దత్తోళిరితి

౧౨। ౧౩। ౧౪। వసిష్ఠేతి॥ వసిష్ఠతనయాః రజోగాత్రాద్యాస్సప్తోక్తాః ప్రథమాంశే। ౧౫। ౧౬। శిబిరితి॥ శత
యజ్ఞోపలక్షణ ఇతి శతాశ్వమేధకర్తృత్వేనోపలక్షితః సహస్రాక్షత్వవజ్రిత్వాదికం చిహ్నం సర్వేషామింద్రాణాం సమం॥
శ్లో॥ సర్వమన్వంతరేంద్రాస్తే విజ్ఞేయాస్తుల్యలక్షణా ఇతి వాయూక్తేః॥ ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩॥
స్వారోచిష ఇతి॥ ఆదిసర్గే ప్రథమపక్షమనోస్స్వరన్వయస్యోక్తత్వాత్ - ఇహ స్వారోచిషాది చతుష్కస్యాన్వయ
మాహ - ప్రియవ్రతాన్వయా ఇతి। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪॥ విష్ణుశక్తిరితి॥

౧౧। చైత్రకింపురుషాద్యాశ్చ సుతాస్స్వారోచిషస్య తు। ద్వితీయమేతద్వ్యాఖ్యాతమంతరం శృణు
చోత్తమమ్॥ ౧౨। తృతీయేఽప్యంతరే బ్రహ్మన్నుత్తమో నామ యో మనుః। సుశాంతిర్నామ దేవేంద్రో
మైత్రేయాసీత్సురేశ్వరః। ౧౩। సుధామానస్తథా సత్యాశ్శివాశ్చాథ ప్రతర్దనాః। వశవర్తినశ్చ
పంచైతే గణా ద్వాదశకాస్స్మృతాః॥ ౧౪। వసిష్ఠతనయాస్తత్ర సప్త సప్తర్షయోఽభవన్। అజః పర
శుదివ్యాద్యాస్తథోత్తమమనోస్సుతాః॥ ౧౫। తామసస్యాంతరే దేవాస్సుపారా హరయస్తథా। స
త్యాశ్చ సుధియశ్చైవ సప్తవింశతికా గణాః॥ ౧౬। శిబిరింద్రస్తథా చాసీచ్ఛతయజ్ఞోపలక్షణః। సప్త
ర్షయశ్చ యే తేషాం సప్త నామాని మే శృణు॥ ౧౭। జ్యోతిర్ధామా పృథుః కావ్యశ్చైత్రోఽగ్నిర్ధనకస్త
థా। పీవరశ్చర్షయో హ్యేతే సప్త తత్రాపి చాంతరే। ౧౮॥ నరః ఖ్యాతిః కేతురూపో జానుజంఘాద
యస్తథా। పుత్రాస్తు తామసస్యాసన్ రాజానస్సుమహాబలాః॥ ౧౯॥ పంచమే చాపి మైత్రేయ రైవ
తో నామ నామతః। మనుర్విభుశ్చ తత్రేంద్రో దేవాంశ్చైవాంతరే శృణు॥ ౨౦। అమితాభా భూతర
యా వైకుంఠాస్సుమేధసః। ఏతే దేవగణాస్తత్ర చతుర్దశ చతుర్దశ॥ ౨౧। హిరణ్యరోమా వేదశ్రీ
రూర్ధ్వబాహుస్తథాపరః। వేదబాహుస్సుధామా చ పర్జన్యశ్చ మహామునిః। ఏతే సప్తర్షయో వి
ప్ర తత్రాసన్ రైవతేఽంతరే॥ ౨౨। బలబంధుశ్చ సంభావ్యస్సత్యకాద్యాశ్చ తత్సుతాః। నరేంద్రాస్సు
మహావీర్యా బభూవుర్మునిసత్తమ॥ ౨౩। స్వారోచిషశ్చోత్తమశ్చ తామసో రైవతస్తథా। ప్రియవ్ర
తాన్వయా హ్యేతే చత్వారో మనవస్స్మృతాః॥ ౨౪। విష్ణుమారాధ్య తపసా స రాజర్షిః ప్రియవ్రతః।
మన్వంతరాధిపానేతాన్ లబ్ధవానాత్మవంశజాన్॥ ౨౫॥ షష్ఠే మన్వంతరే చాసీచ్చాక్షుషాఖ్యస్తథా
మనుః। మనోజవస్తథైవేంద్రో దేవానపి నిబోధ మే॥ ౨౬॥ ఆప్యాః ప్రసూతా భవ్యాశ్చ పృథుకాశ్చ ది
వౌకసః। మహానుభావా లేఖాశ్చ పంచైతే హ్యష్టకా గణాః॥ ౨౭। సుమేధా విరజాశ్చైవ హవిష్మానుత్త
మో మధుః। అతినామా సహిష్ణుశ్చ సప్తాసన్నితి చర్షయః॥ ౨౮॥ ఊరుః పూరుశ్శతద్యుమ్నప్రముఖా
స్సుమహాబలాః। చాక్షుషస్య మనోః పుత్రాః పృథివీపతయోఽభవన్॥ ౨౯। వివస్వతస్సుతో విప్ర శ్రాద్ధ
దేవో మహాద్యుతిః। మనుస్సంవర్తతే ధీమాన్ సాంప్రతం సప్తమేఽంతరే॥ ౩౦। ఆదిత్యవసురుద్రాద్యా
దేవాశ్చాత్ర మహామునే। పురందరస్తథైవాత్ర మైత్రేయ త్రిదశేశ్వరః॥ ౩౧॥ వసిష్ఠః కాశ్యపోఽథా
త్రిర్జమదగ్నిస్సగౌతమః। విశ్వామిత్రభరద్వాజౌ సప్త సప్తర్షయోఽత్ర తు। ౩౨। ఇక్ష్వాకుశ్చ నృ
గశ్చైవ ధృష్టశ్శర్యాతిరేవ చ। నరిష్యంతశ్చ విఖ్యాతో నాభాగోఽరిష్ట ఏవ చ॥ ౩౩। కరూషశ్చ పృషధ్రశ్చ
వసుమాన్ లోకవిశ్రుతః। మనోర్వైవస్వతస్యైతే నవ పుత్రాస్సుధార్మికాః॥ ౩౪। విష్ణుశక్తిరనౌప

తి చ పాఠః॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩। సుధామాన ఇతి॥ ద్వాదశకాః ద్వాదశ నామ్నైకైకశో గణా ఇత్యేవం పంచైతే గణాస్స్మృ
తాః॥ ౧౪। ౧౫। తామసస్యేతి॥ సప్తవింశతికాః సప్తవింశతిగణాః॥ ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩॥
౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। తదేవం స్వాయంభువాదిమన్వంతరేషు మనుర్మను
పుత్రా దేవా ఇంద్రస్సప్తర్షయ ఇత్యేతత్పంచకమనుక్రాంతం - ఇదానీం ప్రకృతమన్వంతరే తేషాం మధ్యాదీ

విష్ణుశక్తిర్విష్ణోరంశః - దేవత్వేనమన్వాదిజగద్రక్షకేణ యజ్ఞాదిదేవతారూపేణాధితిష్ఠతి - మన్వాదీనితి శేషః॥ ౩౫॥ అంశేనేతి॥ తస్య విష్ణోరంశేన స్వాయంభువేంతరే యజ్ఞోజజ్ఞే - తస్యేతి పుంలింగనిర్దేశః పూర్వాంతరే కథంజజ్ఞ ఇత్యత్రాహ - ఆకూత్యామితి॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ విష్ణుత్వమేవవివృణోతి॥ సర్వేచేతి॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

౧॥ సూర్యస్యేతి అష్టమమనోః ప్రసంగాత్సవర్ణాదీనాంచ జన్మోచ్యతే॥ ౨ ॥ అసహంతీతి॥ ఛాయా ప్రతికృతిః ఛాయావదత్యంతసదృశీం కాంచిత్ స్త్రియంకృత్వా సుశ్రూషణేన్యయుఙ్క్త॥ ౩॥ ౪॥ ఛాయాసంజ్ఞేతి॥ ఛాయారూపా సంజ్ఞా - స్వపుత్రపక్షపాతినీ కుపితాయాస్తాం సపత్నీజఘానపతే - యమాయ - తవపాదః పతత్వితి యదాశాపం దదౌ

మ్యాసతోః స్వారోచిషాస్తథా। మన్వంతరేష్వశేషేషు దేవత్వేనాధితిష్ఠతి॥ ౩౫॥ అంశేనతస్యాజజ్ఞేసౌ యజ్ఞస్స్వాయంభువేంతరే। ఆకూత్యాంమానసోదేవ ఉత్పన్నః ప్రథమేంతరే॥ ౩౬॥ తతఃపునస్సవైదేవః ప్రాప్తే స్వారోచిషేంతరే। తుషితాయాంసముత్పన్నోహ్యజితస్తుషితైస్సహ ॥ ౩౭॥ ఔత్తమేచాంతరేచాపితుషితస్తుపునస్సవై। సత్యాయామభవత్సత్యస్సత్యైస్సహసురోత్తమైః॥ ౩౮ ॥ తామసస్యాంతరేచాపిసంప్రాప్తేపునరేవహి। హర్యాయాంహరిభిస్సార్ధంహరిరేవబభూవహ॥ ౩౯॥ రైవతేప్యంతరేదేవస్సంభూత్యాంమానసోభవత్। సంభూతోమానసైస్సార్ధం దేవైర్దేవవరోహరిః॥ ౪౦ ॥ చాక్షుషస్యాంతరేదేవో వైకుంఠః పురుషోత్తమః। వికుంఠాయామసౌజజ్ఞే వైకుంఠైర్దైవతైస్సహ॥ ౪౧ ॥ మన్వంతరేత్రసంప్రాప్తే తథావైవస్వతేద్విజ। వామనఃకాశ్యపాద్విష్ణురదిత్యాంసంబభూవహ॥ ౪౨॥ త్రిభిఃక్రమైరిమాంల్లోకాన్ జిత్వాయేనమహాత్మనా। పురందరాయత్రైలోక్యందత్తంనిహతకంటకమ్॥ ౪౩॥ ఇత్యేతాస్తనవస్తస్యసప్తమన్వంతరేషువై। సప్తచైవాభవన్విప్రయాభిస్సంవర్ధితాః ప్రజాః॥ ౪౪॥ యస్మాద్విష్టమిదంసర్వంతస్యశక్త్యామహాత్మనః। తస్మాత్సప్రోచ్యతే విష్ణుర్విశేర్ధాతోః ప్రవేశనాత్॥ ౪౫॥ సర్వేచదేవామనవస్సమస్తాస్సప్తర్షయో యేమనుసూనవశ్చ। ఇంద్రశ్చయోయంత్రిదశేశభూతో విష్ణోరశేషాస్తువిభూతయస్తాః॥ ౪౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ ప్రోక్తాన్యేతానిభవతాసప్తమన్వంతరాణివై। భవిష్యాణ్యపివిప్రర్షేమమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౧॥ శ్రీపరాశరః॥ సూర్యస్యపత్నీసంజ్ఞాభూత్తనయావిశ్వకర్మణః। మనుర్యమోయమీచైవతదపత్యానివైమునే॥ ౨॥ అసహంతీతుసాభర్తుస్తేజశ్ఛాయాంయుయోజవై। భర్తృశుశ్రూషణేరణ్యం స్వయంచతపసేయయౌ ॥ ౩ ॥ సంజ్ఞేయమిత్యథార్కశ్చఛాయాయామాత్మజత్రయమ్। శనైశ్చరంమనుంచాన్యంతపతీంచాప్యజీజనత్ ॥ ౪ ॥ ఛాయాసంజ్ఞాదదౌశాపం యమాయకుపి

తాం అధిష్ఠాతారం విష్ణోరంశావతారమాహ - విష్ణుశక్తిరిత్యాదియావత్సమాప్తిః॥ విష్ణుశక్తిరితి॥ దేవత్వేనయజ్ఞాదిదేవతారూపేణవిష్ణోస్స్వరూపభూతాశక్తిః। ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥ విష్ణోర్మన్వాద్యధిష్ఠాతృత్వం తేషాంవిష్ణుశక్త్యావేశాద్విభూతిమత్త్వం విష్ణునామనిరుక్త్యాదర్శయతి - యస్మాదిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ యస్మాదితి॥ ప్రవేశనాత్ ప్రవేశనార్థత్వాదిత్యర్థః॥ ౪౫॥ ౪౬ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

౧॥ అష్టమోపిమనుస్సూర్యస్యైవపుత్ర ఇతివక్తుమితిహాసమాహ - సూర్యస్యేత్యాదినా॥ సూర్యస్యేతి॥ మనుః శ్రాద్ధదేవః॥ ౨॥ అసహంతీతి॥ ఛాయాం ప్రతిబింబతుల్యాం స్వసదృశీమన్యాం స్త్రియంకృత్వా భర్తృశుశ్రూషణార్థం యుయోజన్యయుఙ్క్త - స్వయంతుతపస్తప్తుంయయౌ॥ ౩॥ ౪ ॥ ఛాయాసంజ్ఞేతి॥ ఛాయైవసంజ్ఞారూపేణ

తదా జనన్యాః శాపోన సంభవతీత్యన్యేయమిత్యసౌ బుద్ధిరాసీత్ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ వాజీతి ॥ రేతసోఽన్త ఇతి రేవంతత్వనిరుక్తిః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ భ్రమమితి ॥ భ్రమః ఖడ్గాదీనాం వైశద్యకారణం కషణశాణావక్రం ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ త్వష్టేతి ॥ శిబికా పుష్పకాఖ్యా ॥ శ్లో ॥ విమానం యోఽనిధనదోఽన్యనదత్పుష్పకస్థిత ఇతి హరివంశోక్తేః - ఆయుధవిశేషో వా ॥ ౧౧ ॥ శక్తిమితి ॥ వ్యవర్ధయత్ వ్యరచయత్ వ్యకల్పయదితి చ పాఠః ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ సావర్ణిరితి ॥ తతః తస్మిన్ మనౌ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ దీప్తిమానితి ॥ వ్యాసాదీనాం బ్రహ్మపరోక్ష్యే సత్యప్యాధికారికత్వేన తేషు యోగాధిష్ఠానత్వసంభావ్యత్వేన సప్తర్షిత్వేఽప్యవిరోధః - యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామితి న్యాయాత్ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥

తా యదా । తదాస్యేయమసౌ బుద్ధిరిత్యాసీద్భానుసూర్యయోః ॥ ౫ ॥ తతో వివస్వానాఖ్యాతే తయైవార
ణ్యసంస్థితామ్ । సమాధిదృష్ట్యా దదృశే తామశ్వాం తపసి స్థితామ్ ॥ ౬ ॥ వాజిరూపధరస్సోఽథ తస్యాం దేవావ
థాశ్వినౌ । జనయామాస రేవంతం రేతసోఽన్తే చ భాస్కరః ॥ ౭ ॥ ఆనిన్యే చ పునస్సంజ్ఞాం స్వస్థానం భగవా
న్రవిః । తేజసశ్శమనం చాస్య విశ్వకర్మా చకార హ ॥ ౮ ॥ భ్రమమారోప్య సూర్యం తు తస్య తేజోనిశాత
నమ్ । కృతవానష్టమం భాగం స వ్యశాతయదవ్యయమ్ ॥ ౯ ॥ యత్తస్మాద్వైష్ణవం తేజశ్శాతితం విశ్వ
కర్మణా । జాజ్వల్యమానమపతత్తద్భూమౌ మునిసత్తమ ॥ ౧౦ ॥ త్వష్టైవ తేజసా తేన విష్ణోశ్చక్రమక
ల్పయత్ । త్రిశూలం చైవ శర్వస్య శిబికాం ధనదస్య చ ॥ ౧౧ ॥ శక్తిం గుహస్య దేవానామన్యేషాం చ య
దాయుధమ్ । తత్సర్వం తేజసా తేన విశ్వకర్మా వ్యవర్ధయత్ ॥ ౧౨ ॥ ఛాయాసంజ్ఞాసుతో యోఽసౌ ద్వి
తీయః కథితో మనుః । పూర్వజస్య సవర్ణోఽసౌ సావర్ణిస్తేన కథ్యతే ॥ ౧౩ ॥ తస్య మన్వంతరం హ్యేత
త్సావర్ణికమథాష్టమమ్ । తచ్ఛృణుష్వ మహాభాగ భవిష్యం కథయామి తే ॥ ౧౪ ॥ సావర్ణిస్తు మను
ర్యోఽసౌ మైత్రేయ భవితా తతః । సుతపాశ్చామితాభాశ్చ ముఖ్యాశ్చాపి గణాస్త్రయః ॥ ౧౫ ॥ తేషాం
గణస్తు దేవానామేకైకో వింశకస్స్మృతః । వక్ష్యామి సప్తర్షీనథ భవిష్యాన్మునిసత్తమ ॥ ౧౬ ॥ దీప్తి
మాన్గాలవో రామః కృపో ద్రౌణిస్తథాపరః । మత్పుత్రశ్చ తథా వ్యాస ఋశ్యశృంగశ్చ సప్తమః ॥ ౧౭ ॥
విష్ణుప్రసాదాదనఘః పాతాలాంతరగోచరః । విరోచనసుతస్తేషాం బలిరింద్రో భవిష్యతి ॥ ౧౮ ॥ విర
జాశ్చార్వరీవాంశ్చ నిర్మోకాద్యాస్తథాపరే । సావర్ణేస్తు మనోః పుత్రా భవిష్యంతి నరేశ్వరాః ॥
౧౯ ॥ నవమో దక్షసావర్ణిర్భవిష్యతి మునే మనుః ॥ ౨౦ ॥ పారా మరీచిగర్భాశ్చ సుధర్మాణస్తథా త్రి
ధా । భవిష్యంతి తథా దేవా హ్యేకైకో ద్వాదశో గణః ॥ ౨౧ ॥ తేషామింద్రో మహావీర్యో భవిష్యత్యద్భు
తో ద్విజ ॥ ౨౨ ॥ సవనో ద్యుతిమాన్భవ్యో వసుర్మేధాతిథిస్తథా । జ్యోతిష్మాన్సప్తమస్సత్యః సప్తై
తే చ మహర్షయః ॥ ౨౩ ॥ ధృతికేతుర్దీప్తికేతుః పంచహస్తనిరామయః । పృథుశ్రవాద్యాశ్చ
తథా దక్షసావర్ణికాత్మజాః ॥ ౨౪ ॥ దశమో బ్రహ్మసావర్ణిర్భవిష్యతి మునే మనుః । సుధామానోఽపి

స్థితా ఛాయాసంజ్ఞా - సా హి కదాచిచ్ఛాయాసంజ్ఞా స్వపుత్రం యమం తాడయామాస. ప్రహృతోఽస్యతే స తేన పాదః పతత్వితి శాపం దదౌ - తథా చ తస్యా నిర్దయత్వమాలక్ష్య నేయం సంజ్ఞా కింత్వన్యేయమితి సూర్యయమయోర్బుద్ధిర్జాతా ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ వాజిరూపధర ఇతి ॥ తతశ్చ సూర్యేణ త్వం మమ మాతా భవితుం నార్హసి - తత్త్వం సత్యం కథయేతి పృష్టయా - నాహం సంజ్ఞా కింతు తస్యా ఛాయేత్యాఖ్యాతే - సూర్యస్సంజ్ఞా క్వాస్త ఇతి విచింత్య జ్ఞానదృష్ట్యోత్తరకురుషు చరంతీం బడబారూపిణీం తపస్యమానాం జ్ఞాత్వా - వాజిరూపేణ తాముపేత్య - తస్యామశ్వినౌ రేవంతం చ జనయామాస - రేతసోఽన్తే చ రేవంతమితి రేవంతనామనిరుక్తిః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ భ్రమమితి ॥ భ్రమం ఆరోప్య తస్య తేజోఽవశాతనం చకార ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ఛాయేతి ॥ పూర్వజస్య శ్రాద్ధదేవస్య సవర్ణేన సూర్యసుతత్వాత్ స్వరూపత్వాచ్చ సావర్ణిః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ తేషామితి ॥ అద్భుతసంజ్ఞ ఇంద్రః ॥ ౨౨ ॥

౨౫। ౨౬। ౨౭। సుక్షేత్ర ఇతి ॥ సుక్షేత్రాదయో దశమమనుపుత్రాః॥ ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫॥ ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯॥ ౪౦। ౪౧। ౪౨॥ చాక్షుషా ఇతి ॥ చాక్షుషాద్యా గణాస్సప్తకాః॥ ౪౩। ౪౪। ౪౫। చతుర్యుగాంత ఇతి ॥ చతుర్యుగాంత ఇత్యాదినా మన్వంతరాధికారికృత్యోక్తిః - తాః కలియుగాంతే అనధ్యయనోత్సన్నసంప్రదాయాః వేదాః కృతాదౌ భువ్యంశేనావతీర్య ప్రవర్తయంతి। ౪౬। కృతేకృత ఇతి। మనుస్తు ప్రాచీనాః స్మృతీః స్వాయంభువదక్షాదికృతాః ప్రవర్తయతి। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦॥ తావదితి। బ్రహ్మరూపధరః బ్రహ్మశరీ

రుధాశ్చ శతసంఖ్యాస్తథాసురాః। ౨౫। తేషామింద్రశ్చ భవితా శాంతిర్నామ మహాబలః। సప్తర్షయో భవిష్యంతి యే తదా తాన్ శృణుష్వ మే। ౨౬। హవిష్మాన్ సుకృతస్సత్యస్తపోమూర్తిస్తథాపరః। నాభాగోఽప్రతిమౌజాశ్చ సత్యకేతుస్తథైవ చ। ౨౭। సుక్షేత్రశ్చోత్తమౌజాశ్చ భూరిషేణాదయో దశ। బ్రహ్మసావర్ణిపుత్రాస్తు రక్షిష్యంతి వసుంధరామ్। ౨౮। ఏకాదశశ్చ భవితా ధర్మసావర్ణికో మనుః। ౨౯। విహంగమాః కామగమా నిర్మాణరుచయస్తథా। గణాస్త్వేతే తథా ముఖ్యా దేవానాం హి భవిష్యతామ్॥ ఏకైకస్త్రింశకస్తేషాం గణశ్చేంద్రశ్చ వై వృషః। ౩౦। నిశ్చరశ్చాగ్నితేజాశ్చ వపుష్మాన్ ఘృణిరారుణిః। హవిష్మాననఘశ్చైవ భావ్యాస్సప్తర్షయస్తదా। ౩౧। సర్వత్రగస్సుధర్మా చ దేవానీకాదయస్తథా। భవిష్యంతి మనోస్తస్య తనయాః పృథివీశ్వరాః। ౩౨। రుద్రపుత్రస్తు సావర్ణిర్భవితా ద్వాదశో మనుః। ఋతుధామా చ తత్రేంద్రో భవితా శృణు మే సురాన్। ౩౩॥ హరితా రోహితా దేవాస్తథా సుమనసో ద్విజ। సుకర్మాణస్సురాపాశ్చ దశకాః పంచ వై గణాః॥ ౩౪। తపస్వీ సుతపాశ్చైవ తపోమూర్తిస్తపోరతిః। తపోధృతిర్ద్యుతిశ్చాన్యస్సప్తమస్తు తపోధనః। సప్తర్షయస్త్విమే తస్య పుత్రానపి నిబోధ మే। ౩౫। దేవవానుపదేవశ్చ దేవశ్రేష్ఠాదయస్తథా। మనోస్తస్య మహావీర్యా భవిష్యంతి సుతా నృపాః॥ ౩౬। త్రయోదశో రౌచ్యనామా భవిష్యతి మునే మనుః॥ ౩౭॥ సుత్రామాణస్సుధర్మాణస్సుకర్మాణస్తథా సురాః। త్రయస్త్రింశద్విభేదాస్తే దేవానాం యత్ర వై గణాః॥ ౩౮। దివస్పతిర్మహావీర్యస్తేషామింద్రో భవిష్యతి। ౩౯। నిర్మోహస్తత్త్వదర్శీ చ నిష్ప్రకంప్యో నిరుత్సుకః। ధృతిమానవ్యయశ్చాన్యస్సప్తమస్సుతపా మునిః। సప్తర్షయస్త్విమే తస్య పుత్రానపి నిబోధ మే॥ ౪౦। చిత్రసేనవిచిత్రాద్యా భవిష్యంతి మహీక్షితః। ౪౧। భౌమశ్చతుర్దశశ్చాత్ర మైత్రేయ భవితా మనుః। శుచిరింద్రస్సురగణాస్తత్ర పంచ శృణుష్వ తాన్। ౪౨॥ చాక్షుషాశ్చ పవిత్రాశ్చ కనిష్ఠా భ్రాజితాస్తథా। వాచావృద్ధాశ్చ వై దేవాస్సప్తర్షీనపి మే శృణు। ౪౩। అగ్నిబాహుశ్శుచిశ్శుక్రో మాగధోఽగ్నీధ్ర ఏవ చ। యుక్తస్తథా జితశ్చాన్యో మనుపుత్రానతశ్శృణు। ౪౪। ఊరుగంభీరబుద్ధ్యాద్యా మనోస్తస్య సుతా నృపాః। కథితా మునిశార్దూల పాలయిష్యంతి మే మహీమ్॥ ౪౫। చతుర్యుగాంతే వేదానాం జాయతే కిల విప్లవః। ప్రవర్తయంతి తానేత్య భువం సప్తర్షయో దివః। ౪౬। కృతే కృతే స్మృతేర్విప్రప్రణేతా జాయతే మనుః। దేవా యజ్ఞభుజస్తే తు యావన్మన్వంతరం తు తత్॥ ౪౭॥ భవంతి యే మనోః పుత్రా యావన్మన్వంతరం హి తైః। తదన్వయోద్భవైశ్చైవ తావద్భూః పరిపాల్యతే। ౪౮। మనుస్సప్తర్షయో దేవా భూపాలాశ్చ మనోస్సుతాః। మన్వంతరే భవంత్యేతే శక్రశ్చైవాధికారిణః॥ ౪౯। చతుర్దశభిరేతైస్తు గతైర్మన్వంతరైర్ద్విజ। సహస్రయుగపర్యంతః కల్పో నిశ్శేష ఉచ్యతే। ౫౦।

౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭॥ సుక్షేత్ర ఇతి ॥ సుక్షేత్రాదయో బ్రహ్మసావర్ణిపుత్రాః॥ ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫॥ ఉక్తానాం మన్వాదీనాం కృత్యవిభాగమాహ ॥ చతుర్యుగాంత ఇత్యాదిచతుర్భిః॥ చతుర్యుగాంత ఇతి ॥ దివస్స్వర్గాదేత్య అంశేనావతీర్య - తానేవ వేదానధ్యాపనాదినా ప్రవర్తయంతీతి। ౪౬। కృతేకృత ఇతి ॥ స్మృతేః॥ ప్రణేతా స్వాయంభువాదిః కృతస్యైవ కధర్మశాస్త్రస్య ప్రవర్తకో భవతీత్యర్థః। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦ ॥ తావదితి। దివా బ్రహ్మరూపధరో భగ

రనధిష్ఠాయ॥ ౫౧॥ త్రైలోక్యమితి ॥ స్వమాయాసంస్థితః॥ శ్లో॥ ఆత్మమాయామయీం దివ్యాం యోగనిద్రాం సమాస్థితః॥ సంకల్పజ్ఞానం వా మాయా ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ మనవ ఇతి ॥ సాత్త్వికోంశః భగవతః సాత్త్వికతనుః, ౫౪॥ చతుర్యుగ ఇతి ॥ చతుర్యుగేపి న కేవలం మన్వంతరే॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭ ॥ వేదమితి ॥ చతుర్భేదం ఋగాదిరూపేణ శాఖాశతైర్బహుళమిత్యన్వయః॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ భూతమితి ॥ ఉపసంహరతి తదత్రేతి - సర్వభూతాద్భగవతో వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యేష సద్భావో త్రప్రకరణే ప్రకరణాంతరే చ కథితః॥ ౬౧॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - ద్వితీయోధ్యాయః.

జ్ఞాతమితి ॥ జగద్విష్ణురితి తదాత్మకత్వముక్తం - విష్ణావితి లయస్థిత్యోః స్థానత్వం - విష్ణుత ఇతి కారణత్వం॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ వీర్యమితి ॥ వీర్యం ఉత్సాహః - తేజః తపోయోగాది జనితః ప్రభావః - బలం ధారణాశక్తిః॥ ౬॥ ౭॥ ౮

తావత్ప్రమాణా చ నిశా తతో భవతి సత్తమ । బ్రహ్మరూపధరశ్శేతే శేషాహావంబుసంప్లవే॥ ౫౧ ॥ త్రైలోక్యమఖిలం గ్రస్త్వా భగవానాదికృద్విభుః । స్వమాయాసంస్థితో విప్ర సర్వభూతో జనార్దనః॥ ౫౨ ॥ తతః ప్రబుద్ధో భగవాన్యథాపూర్వం తథా పునః । సృష్టిం కరోత్యవ్యయాత్మా కల్పే కల్పే రజోగుణః॥ ౫౩ ॥ మనవో భూభుజస్సేంద్రా దేవాస్సప్తర్షయస్తథా । సాత్త్వికోంశః స్థితికరో జగతో ద్విజసత్తమ॥ ౫౪ ॥ చతుర్యుగేప్యసౌ విష్ణుః స్థితివ్యాపారలక్షణః । యుగవ్యవస్థాం కురుతే యథా మైత్రేయ తచ్ఛృణు॥ ౫౫ ॥ కృతే యుగే పరం జ్ఞానం కపిలాదిస్వరూపధృక్ । దదాతి సర్వభూతాత్మా సర్వభూతహితే రతః॥ ౫౬ ॥ చక్రవర్తిస్వరూపేణ త్రేతాయామపి స ప్రభుః । దుష్టానాం నిగ్రహం కుర్వన్ పరిపాతి జగత్త్రయమ్॥ ౫౭ ॥ వేదమేకం చతుర్భేదం కృత్వా శాఖాశతైర్విభుః । కరోతి బహుళం భూయో వేదవ్యాసస్వరూపధృక్॥ ౫౮ ॥ వేదాంస్తు ద్వాపరే వ్యస్య కలేరంతే పునర్హరిః । కల్కిస్వరూపీ దుర్వృత్తాన్మార్గే స్థాపయతి ప్రభుః॥ ౫౯ ॥ ఏవమేవ జగత్సర్వం కరోతి పరిపాతి చ । హంతి చాంతేష్వనంతాత్మా నాస్త్యస్మాద్వ్యతిరేకి యత్॥ ౬౦ ॥ భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ సర్వభూతాన్మహాత్మనః । తదత్రాన్యత్ర వా విప్ర సద్భావః కథితస్తవ॥ ౬౧ ॥ మన్వంతరాణ్యశేషాణి కథితాని మయా తవ । మన్వంతరాధిపాంశ్చైవ కిమన్యత్కథయామి తే॥ ౬౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ద్వితీయోధ్యాయః.

మైత్రేయః ॥ జ్ఞాతమేతన్మయా త్వత్తో యథా సర్వమిదం జగత్ । విష్ణుర్విష్ణౌ విష్ణుతశ్చ న పరం విద్యతే తతః॥ ౧॥ ఏతత్తు శ్రోతుమిచ్ఛామి వ్యస్తా వేదా మహాత్మనా । వేదవ్యాసస్వరూపేణ యథా తేన యుగే యుగే॥ ౨ ॥ యస్మిన్యస్మిన్యుగే వ్యాసో యో య ఆసీన్మహామునే । తం తమాచక్ష్వ భగవన్ శాఖాభేదాంశ్చ మే వద॥ ౩॥ శ్రీపరాశరః ॥ వేదద్రుమస్య మైత్రేయ శాఖాభేదాస్సహస్రశః । న శక్యో విస్తరాద్వక్తుం సంక్షేపేణ శృణుష్వ తమ్॥ ౪॥ ద్వాపరే ద్వాపరే విష్ణుర్వ్యాసరూపీ మహామునే । వేదమేకం సుబహుధా కురుతే జగతో హితః॥ ౫॥ వీర్యం తేజో బలం చాల్పం మనుష్యాణామవేక్ష్య చ । హితాయ సర్వభూతానాం వేదభేదాన్కరోతి సః॥ ౬ ॥ యయాసౌ కురుతే తన్వా వేదమేకం పృథక్ప్రభుః । వేదవ్యాసాభిధానా తు సా సా మూర్తిర్మధుద్విషః॥ ౭॥ యస్మిన్మన్వంతరే వ్యాసా యే యే స్యుస్తాన్నిబోధ మే । యథా చ

వా - రాత్రౌ నారాయణరూపేణ శేషాహౌ శేషసంజ్ఞే నాగే శేతే॥ ౫౧॥ ౫౨॥ సర్వకల్పమన్వంతరయుగాదిస్థితిం సప్రపంచమాహ - తతః ప్రబుద్ధ ఇత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః॥ ౫౩।౫౪।౫౫।౫౬।౫౭।౫౮।౫౯।౬౦।౬౧। ౬౨॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే- ద్వితీయోధ్యాయః.

జ్ఞాతమితి ॥ యథా సర్వం జగద్విష్ణురేవ - న తతః పరం విద్యతే - యథా చ విష్ణావేవ తిష్ఠతి - విష్ణుతశ్చ యథా జాతం తథా త్వత్తో మయా జ్ఞాతం॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫ ॥ వీర్యమితి ॥ వీర్యముత్సాహం - తేజః ప్రాగల్భ్యం - బలం చ పరన

౯। వేదవ్యాసా ఇతి॥ వ్యతీతాః నివృత్తాధికారాః - అష్టావింశతిత్వాద్వచనస్సులోపః। ౧౦॥ ద్వాపరఇతి॥ ద్వితీయే మనువ్యాసః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణస్సుముఖు వాచేదం వేదాన్వ్యస్యప్రజాపత ఇతి వాయూక్తేః॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫ తత ఇతి॥ ఉత్తమాదివ్యాసా,- స్వపురాణాంతరప్రసిద్ధానిహర్యాత్మాదినామాంతరాణి। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ఏక ఇతి॥ ద్వాపరాదిషు ద్వాపరమాదిర్యేషాం తాని ద్వాపరాదీని ద్వాపరసంధ్యంశేష్విత్యర్థః - ద్వాపరాంతే వేదవిభాగప్రసిద్ధేః॥ శ్లో॥ ద్వాపరేషు పరావృత్తేషు మోన్వ్యయుభువేంతరే। బ్రహ్మణస్సుముఖు వాచేదం వేదాన్వ్యస్యప్రజాపత ఇతి వాయూక్తేః - శంతనుసమకాలం ద్వైపాయనోత్పత్తిప్రసిద్ధేశ్చ। ౨౦। ౨౧। అథ వేదవిభాగాన్వక్ష్యన్ ప్రథమం పరతత్త్వప్రాప్త్యుపాయత యోగాన్యమితి దర్శయితుం ప్రణవాత్మకం శబ్దబ్రహ్మప్రణమతి॥ ధ్రువమిత్యాదిద్వయేన॥ ధ్రువమితి॥ ధ్రువం అవినాశి - ఓమిత్యేవ వ్యవస్థితం వేదవిభాగేష్వవిభక్తం అవికృతం చ యత్ప్రణవాఖ్యమేకాక్షరం బ్రహ్మ తత్ బృహత్త్వబృంహణత్వాభ్యాం బ్రహ్మేత్యభిధీయతే॥ శ్రుతి॥ యస్మాదుచ్చార్యమాణ ఏవ బృంహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే పరం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః। ౨౨। బృహత్త్వబృంహణత్వే ఉపపాదయతి॥ ప్ర

భేదశ్శాఖానాం వ్యాసేన క్రియతే మునే॥ ౮ ॥ అష్టావింశతికృత్వో వై వేదో వ్యస్తో మహర్షిభిః। వైవస్వతేఽన్తరే తస్మిన్ ద్వాపరేషు పునః పునః॥ ౯ ॥ వేదవ్యాసా వ్యతీతా యే అష్టావింశతి సత్తమ। చతుర్ధా యైః కృతో వేదో ద్వాపరేషు పునః పునః॥ ౧౦ ॥ ద్వాపరే ప్రథమే వ్యస్తః స్వయం వేదః స్వయంభువా। ద్వితీయే ద్వాపరే చైవ వేదవ్యాసః ప్రజాపతిః॥ ౧౧ ॥ తృతీయే చోశనా వ్యాసశ్చతుర్థే చ బృహస్పతిః। సవితా పంచమే వ్యాసః షష్ఠే మృత్యుః స్మృతః ప్రభుః॥ ౧౨ ॥ సప్తమే చ తథైవేంద్రో వసిష్ఠశ్చాష్టమే స్మృతః॥ సారస్వతశ్చ నవమే త్రిధామా దశమే స్మృతః॥ ౧౩ ॥ ఏకాదశే తు త్రివృషా భరద్వాజస్తతః పరః। త్రయోదశే చాంతరిక్షో ధర్మశ్చాపి చతుర్దశే॥ ౧౪ ॥ త్రయ్యారుణిః పంచదశే షోడశే తు ధనంజయః। కృతంజయస్సప్తదశే సంజయోఽష్టాదశే స్మృతః॥ ౧౫ ॥ తతో వ్యాసో భరద్వాజో భరద్వాజాత్తు గౌతమః। గౌతమాదుత్తమో వ్యాసో హర్యాత్మా యోఽభిధీయతే॥ ౧౬ ॥ అథ హర్యాత్మనోఽవేనస్స్మృతో వాజశ్రవాస్తు యః। సోమశుష్మాయణస్తస్మాత్తృణబిందురితి స్మృతః॥ ౧౭ ॥ ఋక్షోఽభూద్భార్గవస్తస్మాద్వాల్మీకిర్యోఽభిధీయతే। తస్మాదస్మత్పితా శక్తిర్వ్యాసస్తస్మాదహం మునే॥ ౧౮ ॥ జాతుకర్ణోఽభవన్మత్తః కృష్ణద్వైపాయనస్తతః। అష్టావింశతిరిత్యేతే వేదవ్యాసాః ప్రకీర్తితాః॥ ౧౯ ॥ ఏకో వేదశ్చతుర్ధా తు తైః కృతో ద్వాపరాదిషు॥ ౨౦ ॥ భవిష్యే ద్వాపరే చాపి ద్రౌణిర్వ్యాసో భవిష్యతి। వ్యతీతే మమ పుత్రేఽస్మిన్ కృష్ణద్వైపాయనే మునే॥ ౨౧ ॥ ధ్రువమేకాక్షరం బ్రహ్మ ఓమిత్యేవ వ్యవస్థితమ్। బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే॥ ౨౨ ॥ ప్రణవావస్థితం నిత్యం భూర్భువస్స్వరితీర్యతే। ఋ

మత్యర్థం అల్పమనువేత్యర్థః॥ ౬। ౭। ౮। ౯॥ వేదవ్యాసా ఇతి॥ అష్టావింశతివ్యాసా అతీతా నివృత్తాధికారాః ప్రచ్యుతా ఇత్యర్థః॥ ౧౦। ద్వాపర ఇతి॥ ప్రజాపతిః మనుః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణస్సుముఖు వాచేదం వేదాన్వ్యస్యప్రజాపత ఇతి వాయూక్తేః॥ ౧౧। ౧౨॥ ౧౩। ఏకాదశ ఇతి॥ ఏకాదశే తు త్రిశిఖః - ధర్మశ్చాపి చతుర్దశ ఇతి చ పాఠః। ౧౪। త్రయ్యారుణిరితి॥ కృతంజయస్సప్తదశే ఇతి ఋణంజయ ఇతి చ పాఠః॥ ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। జాతుకర్ణ ఇతి॥ శంతనుసమకాలం సత్యవత్యాం కృష్ణద్వైపాయనోత్పత్తిప్రసిద్ధేశ్చ। ౧౯। ౨౦। ౨౧। అథ వేదవిభాగం వక్ష్యన్ ప్రథమం తావత్ప్రణవాత్మకబ్రహ్మణో వేదానాం మూలభావం దర్శయితుమాహ॥ ధ్రువమితి॥ వేదాదీనాం ప్రకృతిభూతం ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మపూర్వం వ్యవస్థితం అవినాశితయా స్థితం - తస్య బ్రహ్మసమాఖ్యాయాం హేతుమాహ - బృహత్త్వాదపరిచ్ఛిన్నత్వాత్ బృంహణత్వాదితి వేదానాం కారణత్వాచ్చ - తదోంకారాక్షరం బ్రహ్మేత్యభిధీయతే॥ శ్రుతి॥ యస్మాదుచ్చార్యమాణ ఏవ బృంహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే బ్రహ్మేతి శ్రుతేః। ౨౨। బృంహణత్వమేవ దర్శయన్ బ్రహ్మత్ర

ణవావస్థితమితి ॥ వ్యాహృతిత్రయం ఋగాదిచతుష్టయం చ ప్రణవావస్థితమిత్యర్థః ఇతి యత్ - తస్మాత్ప్రణవాత్మనే తస్మై బ్రహ్మణే నమ ఇత్యన్వయః - ప్రణవస్య కారణతావస్థాయాం తత్కార్యవ్యాహృత్యాదికత్వేన బృహత్త్వం - కార్యావస్థాయాం వ్యాహృతివేదరూపేణ వర్ధనాత్ బృంహణత్వమితి భావః ॥ ౨౩ ॥ అథ ప్రణవం కారణతయా ప్రధానతాదాత్మ్యేన స్తువన్ ప్రణమతి - జగత ఇత్యాదినా బహుధాత్మకమిత్యంతేన ॥ జగత ఇతి ॥ ప్రలయోత్పత్త్యోరితి ప్రధానాద్ధి జగదుత్పత్తిః - తస్మిన్ లయః - తస్మాత్ తత్కారణసంజ్ఞితం ॥ ౨౪ ॥ అగాధేతి ॥ జగత్సంమోహనాలయం పాపినాం సంమోహనతమోగుణాలయం - స్వప్రకాశప్రవృత్తిభ్యాం సత్త్వరజః కార్యాభ్యాం జ్ఞానకర్మభ్యాం పురుషార్థస్య సాధనం ॥ ౨౫ ॥ సాంఖ్యేతి ॥ నిష్ఠా ప్రతిష్ఠా - పురుషవివేకోపాయతయా శమదమాత్మనాం యోగినాం గతిః శమదమాదిప్రాప్యోపాయః ॥ ౨౬ ॥ ప్రధానమితి ॥ ఆత్మనో యోనిః ఆత్మా పరమాత్మా తస్య యోనిః - ఉపనిషత్స్వవ్యక్తాక్షరతమశ్శబ్దైర్యద్బహుధాత్మకం బహువిధం శబ్ద్యతే - తస్మై ప్రధానాత్మనే శబ్దబ్రహ్మణే నమః - కార్యదశాయాం మహదాదిరూపేణ వా బహుధాత్మకం - ఉక్తైర్గుణైః పూజితత్వాత్సుశబ్దప్రయోగః ॥ ౨౭ ॥ అథ ప్రణవం భగవద్రూపత్వేన స్తువన్ ప్రణమతి ॥ పరబ్రహ్మణ ఇతి ॥ పరబ్రహ్మత్వం చ వాసుదేవరూపత్వాత్ ॥ ౨౮ ॥ ఏతదితి ॥ ఋ

గ్యజుస్సామాథర్వాణం యత్తస్మై బ్రహ్మణే నమః ॥ ౨౩ ॥ జగతః ప్రలయోత్పత్త్యోర్యత్తత్కారణసంజ్ఞితమ్ । మహతః పరమం గుహ్యం తస్మై సుబ్రహ్మణే నమః ॥ ౨౪ ॥ అగాధాపారమక్షయ్యం జగత్సంమోహనాలయమ్ । స్వప్రకాశప్రవృత్తిభ్యాం పురుషార్థప్రయోజనమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాంఖ్యజ్ఞానవతాం నిష్ఠా గతిశ్శమదమాత్మనామ్ । యత్తదవ్యక్తమమృతం ప్రవృత్తిబ్రహ్మ శాశ్వతమ్ ॥ ౨౬ ॥ ప్రధానమాత్మయోనిశ్చ గుహావాసం చ కథ్యతే । అవిభాగం తథా శుక్రమక్షయం బహుధాత్మకమ్ ॥ ౨౭ ॥ పరమబ్రహ్మణే తస్మై నిత్యమేవ నమో నమః । యద్రూపం వాసుదేవస్య పరమాత్మస్వరూపిణః ॥ ౨౮ ॥ ఏతద్బ్రహ్మ త్రిధా

కారం తద్బ్రహ్మత్వేనోపాస్యత్వమిత్యభిప్రేత్య ప్రణమతి ॥ ప్రణవేతి ॥ ప్రణవే ప్రణవరూపేణావస్థితం తదేవ బ్రహ్మ భూరితి వ్యాహృతిరూపమీర్యతే ॥ శ్రు ॥ భూరిత్యేవ ఋగ్వేదో భువ ఇతి యజుర్వేదస్సువరితి సామవేద ఇతి శ్రుతేః - అథర్వాణం చ వేదో యస్మాత్తో జాతం వదంతీతి శేషః - తస్మై ప్రణవాత్మనే బ్రహ్మణే నమః ॥ శ్రు ॥ ఓమితి బ్రహ్మ - ఓమితీదగ్ం సర్వమిత్యాది శ్రుతేః ॥ ౨౩ ॥ తస్యైవ సాంఖ్యైర్నోపాస్యత్వాత్సర్వజగదాత్మకప్రధానరూపేణ ప్రణమతి - జగత ఇత్యాదిచతుర్భిః ॥ జగత ఇతి ॥ ప్రలయోత్పత్త్యోర్యత్కారణసంజ్ఞం ప్రధానం - తస్మై సుబ్రహ్మణే సుపూజితాయ గుణైర్మహదాద్యుపబృంహకాయ నమ ఇత్యన్వయః - తదేవ విశినష్టి - తత్ మహతః ప్రథమకార్యస్యాపి పరమం తతో గుహ్యం సూక్ష్మం ॥ ౨౪ ॥ అగాధాపారమితి ॥ అగాధమపారం అనాదిసర్వగతం చాగపవాత అక్షయ్యం క్షయానర్హం జగత్సంమోహనస్య తమోగుణస్యాలయం - కించ స్వప్రకాశప్రవృత్తిభ్యాం పురుషస్య మోక్షభోగౌ భోగమోక్షఫలతుణ స్సపవ ప్రయోజనం యస్య తత్తథా ॥ ౨౫ ॥ తదేవాహ ॥ సాంఖ్యజ్ఞానవతామితి ॥ సాంఖ్యజ్ఞానవతాం మూలప్రకృత్యుపాసకానాం నిష్ఠా ప్రాప్యం స్థానం - శమః చిత్తస్యోపరమః దమో బాహ్యేంద్రియోపరమః స ఏవాత్మా స్వభావో యేషాం తేషాం గతిః ప్రకృతిపురుషవివేకహేతురిత్యర్థః - యత్తదవ్యక్తమతీంద్రియమపి అమృతమవినాశి - ప్రవృత్తిబ్రహ్మ సక్రియం బ్రహ్మ - శాశ్వతం సంకోచవికాసాభ్యాం సర్వదా వర్తమానం ॥ ౨౬ ॥ ప్రధానమితి ॥ ప్రధీయతేఽస్మిన్ సర్వమితి ప్రధానం - ఆత్మయోని స్వతస్సిద్ధం - గుహా సంసారకారణత్వాత్ అవిద్యా - తస్యాం ఆవాసం - అవిద్యాంతర్గతమితి వా - అవిభాగమవిభేదం - శుక్రం దీప్తిమత్ - అక్షయమపక్షయశూన్యం - బహుధాత్మకం గుణభేదాన్నానాకార్యాత్మకం ॥ ౨౭ ॥ తదేవం ప్రధానరూపేణ ప్రణమ్య తదాశ్రయేశ్వరరూపేణ ప్రణమతి - పరమబ్రహ్మణ ఇత్యాదిత్రిభిః ॥ పరమబ్రహ్మణ ఇతి ॥ తస్మై పరమాత్మనే బ్రహ్మణే నమః - తస్య పరబ్రహ్మత్వే హేతుమాహ - యద్రూపమితి ॥ శ్రు ॥ తస్యాశ్ఛాయాయాం మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః - ఓమితి బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతేః ॥ ౨౮ ॥ పరమాత్మస్వరూపిణో వాసుదే

భూరాద్యవయవరూపేణ త్రిధాభిన్నం - అవయవిరూపేణచాభిన్నం - ఏతత్ప్రణవరూపం బ్రహ్మ సప్రభు ర్వాసుదేవః - తద్రూపత్వాత్తద్వాచకత్వాచ్చ సతస్సర్వభూతేష్వాత్మతయావస్థితోప్యభేదః ఏకః ప్రభుత్వాదకలుషశ్చ స్వాధిష్ఠితాభిర్భిన్నాభిర్మూర్తిభిరేవభిద్యతే| ౨౯| అతస్సర్వాత్మత్వాత్సఏవ ఋగాది మూర్తి రిత్యాహ॥ సఋఙ్మయఇతి ॥ సారః ఋగాది ప్రతిపాద్యశ్చతుర్విధః పురుషార్థః తదాత్మా - శరీరిణాం క్షేత్రజ్ఞానాం| ౩౦| భగవతస్సర్వాత్మత్వంలిఙ్గయతి॥ సభిద్యతఇతి॥ సఃఅవ్యస్తవేదమయస్సన్ఋగ్వేదాద్యాత్మనాభిద్యతే - సఏవ శాఖాప్రణేతృభూతవ్యాసాదిభూతత్వా వేదంసశాఖం బహుభిరవాంతరశాఖాభేదైః భిన్నంచ కరోతి - సమస్తశాఖాశ్చ సఏవ| ౩౧|| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

ఆద్యఇతి ॥ ఆద్యస్సర్గాదౌ చతుర్ముఖేనావిభక్తపఠితః - చతుష్పాదః ఋగాదిరూపేణ - శతసాహస్రైతి అనంతశాఖాసముదాయరూపః - తతస్తస్మాద్దశగుణోయజ్ఞః ప్రావర్తత - దశగుణోదశవిధః సఏష యజ్ఞః - పంచవిధోఽగ్నిహోత్రందర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాని పశుబంధస్సోమఇతి- తథా- పంచవాఏతేమహాయజ్ఞాఇత్యుపక్రమ్య దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతిచ శ్రుతా వైతానికా గార్హ్యాశ్చ దశయజ్ఞాః ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యందేశఃఫలంకాలో జ్ఞానంకర్మచకారకం। శ్రద్ధావస్థాకృతిర్నిష్ఠా త్రైగుణ్యాస్సర్వఏవహీతి- భాగవతోక్తగుణదశకవా - అత్ర బహుగుణశబ్దోంగవచనః| ౧|| తత ఇతి ॥ చతుర్ధా ఋగాదిరూపేణ| ౨||

భేదవాభేదవానపిస ప్రభుః। సర్వభూతేష్వభేదోసౌభిద్యతేభిన్నబుద్ధిభిః| ౨౯| సఋఙ్మయస్సామమయస్సర్వాత్మాసయజుర్మయః। ఋగ్యజుస్సామసారాత్మాసఏవాత్మాశరీరిణామ్|| ౩౦|| సభిద్యతేవేదమయస్సవేదంకరోతి వేదైర్బహుభిస్సశాఖమ్। శాఖాప్రణేతాససమస్తశాఖాజ్ఞానస్వరూపోభగవాననంతః| ౩౧ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ఆద్యోవేదశ్చతుష్పాదశ్శతసాహస్రసమ్మితః।తతోదశగుణఃకృత్స్నోయజ్ఞోయంసర్వకామధుక్| ౧ || తతోత్రమత్సుతోవ్యాసఅష్టావింశతిమేంతరే। వేదమేకంచతుష్పాదంచతుర్ధావ్యభజ

దస్యరూపమిత్యేతత్ స్పష్టయతి ॥ ఏతదితి ॥ యత్ప్రణవాఖ్యంబ్రహ్మఏకాక్షరత్వేనాభేదమపి భూరాదివ్యాహృతిత్రయేణత్రిధాభిద్యత ఇతిత్రిధాభేదం ॥ తదేతత్ సప్రభురీశ్వరో వాసుదేవ ఏవ - సహి సర్వభూతేష్వప్యభేదో భేదవానప్యభిన్నాభిర్బుద్ధిభిర్భిద్యతే - దృశ్యతేభిన్నబుద్ధిభిరితి పాఠాంతరేతు అభిన్నబుద్ధిభిః అవిషయదృష్టిభిఃసర్వభూతేష్వభేదోసౌదృశ్యత ఇత్యర్థః| ౨౯| అతఏవ ॥ సఇతి ॥ స - ఏవఋగాదిమయోఋగ్వేదాదిరూపః - ఋగాదిసారాత్మాచప్రణవరూపః - శరీరిణాందేవాదివిభాగకర్తౄణాంఆత్మాచ| ౩౦| సఇతి ॥ సఏవసర్వాత్మత్వాద్వేదమయస్సఏవభిద్యతే - సఏవ వ్యాసరూపోభూత్వాబహుభిర్వేదైఃసశాఖంవేదంకరోతి - అవాంతరశాఖాప్రణేతాపైలాదిరూపస్సఏవ - సమస్తశాఖారూపశ్చసఏవ - యతోజ్ఞానస్వరూపోసౌభగవాంశ్చానంతశ్చ - అనంతతోనంతవేదశాఖాత్మకత్వాత్ తత్ప్రణేతృత్వంచతస్యైవోపపద్యతే - నాన్యస్యేత్యర్థః - అతఏవవక్ష్యతి ॥ శ్లో ॥ కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసంవిద్ధినారాయణంప్రభుమితి| ౩౧ | ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

ఆద్యఇతి ॥ ఆద్యఃఈశ్వరాదుద్భూతో వేదశ్చతుష్పాదః ఋగాదిచతుర్వేదసమూహాత్మకః - అతఏవశతసాహస్రసంమితః అపరిమితఇత్యర్థః - తతఃప్రవృత్తోయంకృత్స్నోపియజ్ఞోదశగుణః ॥ శ్రు ॥సఏషయజ్ఞఃపంచవిధోఽగ్నిహోత్రందర్శపూర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాని పశుస్సోమఇతిశ్రుతేః - పంచవిధఏవ ప్రకృతివికృతిభేదేనదశవిధ ఇత్యర్థః - యద్వా - యాగబాహ్యైఃపంచమహాయజ్ఞైస్సహదశవిధః| ౧| తతఇతి ॥ అత్రఅస్మిన్మన్వంతరే- అష్టా

యథేతి ॥ తథామయా షడ్వింశేవ్యస్తాః ॥ ౩ ॥ తదితి ॥ అనేన వర్తమానేన నారాయణాంశేన ద్వైపాయనేన ని
ర్శనభూతేన సమస్తేషు చతుర్యుగేషు వేదపారగైరేవ శాఖాభేదాః రచితానవధారయేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭
౮ ॥ ౯ ॥ రోమహర్షణేతి ॥ శ్లో ॥ ఆర్షంబహువిధాఖ్యానం దేవర్షిచరితాశ్రయం - ఇతిహాస ఇతి ప్రోక్తం భవిష్య
ద్భూతకర్మకం ॥ ౧౦ ॥ ఏక ఇతి ॥ యాజుర్వేదికాధ్వర్యవక్రియాబాహుల్యాద్యజనసాధనత్వాచ్చయజుః ప్రాచ
ర్యాత్సర్వోఽపి వేదోయజురిత్యుక్తం ॥ శ్లో ॥ యచ్ఛిష్టంతు యజుర్వేదే తేనయజ్ఞమయుంజత - యజనాద్ధి యజుర్వే
ఇతిశాస్త్రస్య నిశ్చయ ఇతివాయూక్తేః - అధ్వర్యూద్గాతృహోతృ బ్రహ్మాఖ్య చతుర్హోతృకం కర్మచాతు
ర్హోత్రం తచ్చతుర్ధాక్లృప్తేవేదేభూత్ తేనకర్మణాయజ్ఞమకరోత్ ప్రావర్తయత్ ॥ ౧౧ ॥ ఏతదేవప్రప
చయతి ॥ ఆధ్వర్యవమితి ॥ బ్రహ్మత్వం చాప్యథర్వభిరితి అత్రాపిశబ్దైర్వత్రయీసముచ్చీయతే - బ్రహ్మత్వశబ్దేనబ్ర
హ్మార్త్విజ్యంపురోహితకృత్యంచోచ్యతే - నమోబ్రహ్మణ ఇతిత్రిషత్యోక్త్వా బ్రహ్మణేనమస్కరోతీతిశ్రుతేః - పు
రోహితస్య బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వాత్ - అయమర్థః - అథకేన బ్రహ్మత్వంక్రియత ఇతి త్రయ్యావిద్యయేతి బ్రా
హ్మణాద్యఙ్గం వ్యాఖ్యాస్యామః - సత్రిభిర్వేదైః విధీయత ఇతిసూత్రాచ్చ బ్రహ్మకృత్యం త్రిభిర్వేదైశ్చక్రే -
తథాథర్వణోక్తం రాజ్ఞాం శాంతికపౌష్టికాభిచారికాదిపురోహితకృత్యమథర్వభిశ్చక్ర ఇతితంచతుర్థేత్యుక్తం ॥ ౧౨

ప్రభుః ॥ ౨ ॥ యథాచతేనతేవ్యస్తావేదవ్యాసేనధీమతా । వేదాస్తథాసమస్తైస్తైర్వ్యస్తావ్యాసై
స్తథామయా ॥ ౩ ॥ తదనేనైవవేదానాంశాఖాభేదాన్ద్విజోత్తమ । చతుర్యుగేషురచితాన్సమస్తే
ష్వవధారయ ॥ ౪ ॥ కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసం విద్ధినారాయణంప్రభుమ్ । కోహ్యన్యోహిభువి మైత్రే
యమహాభారతకృద్భవేత్ ॥ ౫ ॥ తేనవ్యస్తాయథావేదామత్పుత్రేణమహాత్మనా । ద్వాపరేహ్యత్ర
మైత్రేయతన్మేశృణుయథార్థతః ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మణాచోదితోవ్యాసోవేదాన్వ్యస్తుంప్రచక్రమే । అథశి
ష్యాన్సజగ్రాహచతురోవేదపారగాన్ ॥ ౭ ॥ ఋగ్వేదగ్రాహకంపైలంజగ్రాహసుమహామతిః ।
వైశంపాయననామానంయజుర్వేదస్యచాగ్రహీత్ ॥ ౮ ॥ జైమినింసామవేదస్యతథైవాథర్వవేదవిత్ ।
సుమంతుస్తస్యశిష్యోఽభూద్వేదవ్యాసస్యధీమతః ॥ ౯ ॥ రోమహర్షణనామానంమహాబుద్ధింమహాముని
మ్ । సూతంజగ్రాహశిష్యంసఇతిహాసపురాణయోః ॥ ౧౦ ॥ ఏకఆసీద్యజుర్వేదస్తంచతుర్ధావ్యకల్ప
యత్ । చాతుర్హోత్రమభూద్యస్మింస్తేనయజ్ఞమథాకరోత్ ॥ ౧౧ ॥ అధ్వర్యవంయజుర్భిస్తుఋగ్భి
ర్హోత్రంతథామునిః । ఔద్గాత్రంసామభిశ్చక్రేబ్రహ్మత్వంచాప్యథర్వభిః ॥ ౧౨ ॥ తతస్సఋచఉ

వింశతితమేయుగఇత్యర్థః - చతుష్పాదమేకం సంతం వేదంచతుర్ధాచతుర్వేదరూపేణ వ్యభజత్ - ప్రభురీశ్వరావ
తారరూపః ॥ ౨ ॥ యథాచేతి ॥ తైః పూర్వైర్వ్యాసైర్వికృతిమయాశ్చషడ్వింశేవ్యస్తాః ॥ ౩ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాదనే
నైవవర్తమానకృష్ణద్వైపాయనకృతేనవేదాదివిభాగేననిదర్శనభూతేనసర్వేష్వపిచతుర్యుగేషు వేదానాం శాఖా
భేదాః పూర్వైర్వ్యాసైరపికృతాజానీహి ॥ ౪ ॥ తదేవంతస్యముఖ్యత్వముక్తం - తత్రహేతుమాహ ॥ కృష్ణద్వై
పాయనమితి ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ వేదపారగాః వేదస్యపారంగంతుంసమర్థాః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ రోమహర్షణ
నామానమితి ॥ ఇతిహాసపురాణయోరితి ॥ శ్లో ॥ ఆర్షంహిబహుధాఖ్యానం దేవర్షిచరితాశ్రయం । ఇతిహాసమితి
ప్రోక్తంభవిష్యద్భూతధర్మయుక్ ॥ పురాణస్యసర్గాదిపంచలక్షణం సర్గాద్యవాంతరభేదవివక్షయాదశలక్షణం చే
తిజ్ఞేయం ॥ ౧౦ ॥ ఏకఆసీదితి ॥ యాజుర్వేదికాధ్వర్యవక్రియాబాహుళ్యాత్ - ప్రధానకర్మణశ్చయాజనస్యతద్వాహి
తత్వాద్యజుషః ప్రాధాన్యాదేవముక్తం - తథాచవాయుః ॥ శ్లో ॥ యచ్ఛిష్టంతుయజుర్వేదే తేనయజ్ఞమయుంజత । యజనా
ద్ధియజుర్వేద ఇతిశాస్త్రస్యనిశ్చయఇతి - చాతుర్హోత్రంచతుర్హోతృభిః పలక్షితం - చత్వార ఋత్విజశ్చతు
ర్హోతారః తైరనుష్ఠేయం కర్మచాతుర్హోత్రంతద్యస్మిన్నభూత్ తద్వేదం - తేనచతుర్ధావికల్పితేనయజ్ఞం
ప్రవర్తితవాన్ ॥ ౧౧ ॥ తదేవాహ ॥ ఆధ్వర్యవమితి ॥ ౧౨ ॥ చతుర్ధావిభాగమేవాహ ॥ తతఇతి ॥ తతో వేదరాశేః

చాతుర్విధ్యం ప్రపంచయతి ॥ తతస్సఇతి ॥ తతో వేదసముదాయాత్ ౹ ౧౩ ౹ రాజ్ఞామితి ॥ యథాస్థితి శాస్త్రమర్యాదానతిక్రమేణ ౹ ౧౪ ౹ సోయమితి ॥ తైః పృథక్కృతేభ్యః - అనంతశాఖాత్మకవేదపాదపకాననం ౹ ౧౫ ౹ ౧౬ ౹ ౧౭ ౹ బోధ్యేతి ॥ తస్యా బాష్కలసంహితాయాః ౹ ౧౮ ౹ ౧౯ ౹ ౨౦ ౹ వేదమిత్ర ఇతి ॥ తామింద్రప్రమితిసంహితాం శాకల్యః పంచధా కృత్వా ముద్గలాదిభ్యో దదాత్ ౹ ౨౧ ౹ ౨౨ ౹ సంహితేతి ॥ తామేవ శాకల్యసబ్రహ్మచారీ శాకపూర్ణిస్త్రిధా కృత్వా క్రౌంచాదిభ్యో దదాత్ - వేదశబ్దనిర్వచనరూపం నిరుక్తాఖ్యం వేదాంగం చ స్వకృత్వా నిరుక్తాఖ్యాయ దదాత్ ౹ ౨౩ ౹ ౨౪ ౹ ఇతీతి ॥ తామేవాన్యశ్శాకల్యసబ్రహ్మచారీ బాష్కలిస్త్రిస్రః సంహితాః కృతవాన్ తస్య శిష్యాః కాలాయన్యాదయః తేభ్యో దదాదిత్యర్థః ౹ ౨౫ ౹ ౨౬ ౹ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

ద్ధృత్య ఋగ్వేదం కృతవాన్మునిః ౹ యజూంషి చ యజుర్వేదం సామవేదం చ సామభిః ॥ ౧౩ ॥ రాజ్ఞాం త్వథర్వవేదేన సర్వకర్మాణి స ప్రభుః ౹ కారయామాస మైత్రేయ బ్రహ్మత్వం చ యథాస్థితి ॥ ౧౪ ॥ సోయమేకో మహావేదతరుస్తేన పృథక్కృతః ౹ చతుర్ధా చ తతో జాతం వేదపాదపకాననమ్ ॥ ౧౫ ॥ బిభేద ప్రథమం విప్ర పైలో ఋగ్వేదపాదపమ్ ౹ ఇంద్రప్రమితయే ప్రాదాద్బాష్కలాయ చ సంహితే ॥ ౧౬ ॥ చతుర్ధా స బిభేదాథ బాష్కలోఽపి చ సంహితామ్ ౹ బోధ్యాదిభ్యో దదౌ తాస్తు శిష్యేభ్యస్స మహామతిః ॥ ౧౭ ॥ బోధ్యాగ్నిమాఢకౌ తద్వద్యాజ్ఞవల్క్యపరాశరౌ ౹ ప్రతిశాఖాస్తు శాఖాయాస్తస్యాస్తే జగృహుర్మునే ॥ ౧౮ ॥ ఇంద్రప్రమితిరేకాం తు సంహితాం స్వసుతం తతః ౹ మాండూకేయం మహాభాగం మైత్రేయాధ్యాపయత్తదా ॥ ౧౯ ॥ తస్య శిష్యప్రశిష్యేభ్యః పుత్రశిష్యక్రమాద్యయౌ ॥ ౨౦ ॥ వేదమిత్రస్తు శాకల్యస్సంహితాం తామధీతవాన్ ౹ చకార సంహితాః పంచ శిష్యేభ్యః ప్రదదౌ చ తాః ॥ ౨౧ ॥ తస్య శిష్యాశ్చ యే పంచ తేషాం నామాని మే శృణు ౹ ముద్గలో గోముఖశ్చైవ వాత్స్యశ్శాలీయ ఏవ చ ॥ శైశిరః పంచమశ్చాసీన్మైత్రేయ సుమహామతిః ॥ ౨౨ ॥ సంహితాత్రితయం చక్రే శాకపూర్ణస్తథేతరః ౹ నిరుక్తమకరోత్తద్వచ్చతుర్థం మునిసత్తమ ॥ ౨౩ ॥ క్రౌంచో వైతాలికిస్తద్వద్బలాకశ్చ మహామునిః ౹ నిరుక్తకృచ్చతుర్థోఽభూద్వేదవేదాంగపారగః ॥ ౨౪ ॥ ఇత్యేతాః ప్రతిశాఖాభ్యో హ్యనుశాఖా ద్విజోత్తమ ౹ బాష్కలిశ్చాపరాస్తిస్రస్సంహితాః కృతవాన్ ద్విజ ౹ శిష్యః కాలాయనిర్గార్గ్యస్తృతీయశ్చ తథాజపః ॥ ౨౫ ॥ ఇత్యేతే బహ్వృచాః ప్రోక్తాస్సంహితా యైః ప్రకీర్తితాః ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

యజూంషి చ ఉద్ధృత్యేత్యనుషంగః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ బిభేదేతి ॥ ప్రథమమృగ్వేదం పైలో ద్విధా బిభేద ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ బోధ్యాగ్నిమాఢకావితి ॥ తస్యాః బాష్కలశాఖాయాః ప్రతిశాఖా అవాంతరశాఖాః - బోధ్యాగ్నిమాఠరావితి చ పాఠః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ వేదమిత్ర ఇతి ॥ శాకల్యస్తామింద్రప్రమితిసంహితామధీతవాన్ - తతస్తస్యాః పంచ సంహితాః స చకార - తాశ్చ ముద్గలాదిభ్యః ప్రదదౌ ౹ ౨౧ ౹ ౨౨ ౹ సంహితాత్రితయమితి ॥ తథాన్యశ్శాకల్యసబ్రహ్మచారీ శాకపూర్ణః తస్యా ఏవ సంహితాయాః త్రితయం చక్రే - తథా నిరుక్తం చ వేదశబ్దార్థనిర్వచనరూపం వేదాంగం చక్రే ౹ ౨౩ ॥ క్రౌంచ ఇతి ॥ తచ్ఛ్రుతయోఽధ్యేతారశ్చ తచ్ఛిష్యా యథాసంఖ్యం క్రౌంచాదయశ్చత్వారః ౹ ౨౪ ౹ ఇత్యేతా ఇతి ॥ బాష్కలిశ్చాన్యశ్శాకల్యసబ్రహ్మచారీ తస్యా ఏవ ఇంద్రప్రమితిశాఖాయాస్తిస్రస్సంహితాశ్చక్రే - తదధ్యేతారస్తచ్ఛిష్యాః కాలాయనిప్రముఖాస్త్రయః ౹ ౨౫ ౹ ౨౬ ౹ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

యజుర్వేదేతి ॥ సప్తవింశతిం యజుషః ప్రధానశాఖాః - బ్రహ్మాండోక్తః షడశీతి షట్కః శతత్రిశాఖా వివక్షయా - తాశ్చ కాణ్వాదిశుక్ల యజుః పంచదశకంచ సంహృత్యైకశతమధ్వర్యుశాఖా ఆపస్తంబోక్తాస్స్యుః ॥ ౧। ౨। ౩॥ ఋషిరితి ॥ అద్యాస్మిన్ దివసే। ౪। ౫। ౬॥ యద్గురుణా కార్యం తత్తస్య పుత్రశిష్యాదిభిరపి కార్యమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ శిష్యానితి। ౭। ౮। ౯। ౧౦। యాజ్ఞవల్క్య ఇతి ॥ మమాపి త్వయా అలం వాఽర్థో నాస్తీత్యర్థః - మయా యదధీతం తదిదమితి। ౧౧। ఇత్యుక్త్వేతి ॥ ఇత్యుక్త్వా - సరూపాణి మూర్తాని।౧౨। యజూంషీతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యవ్యతిరిక్తశిష్యాశ్ఛర్దితం విప్రరూపేణ గృహీతుమనుచితమితి తిత్తిరీభూతా జగృహుః। ౧౩। బ్రహ్మహత్యావ్రతమితి ॥ చీర్ణమాచరితం - అధ్వర్యవః యజుశ్శాఖాధ్యాయినః యజుశ్శాఖాధ్యయనాదధ్వర్యుత్వం - యజూంషి వైశంపాయనాదధీతా

శ్రీపరాశరః ॥ యజుర్వేదతరోశ్శాఖాస్సప్తవింశన్మహామునిః । వైశంపాయననామాసౌ వ్యాసశిష్యశ్చకార వై। ౧ । శిష్యేభ్యః ప్రదదౌ తాశ్చ జగృహుస్తేప్యనుక్రమాత్ । ౨ । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ తస్యాభూద్బ్రహ్మరాతసుతో ద్విజ । శిష్యః పరమధర్మజ్ఞో గురువృత్తిపరస్సదా। ౩॥ ఋషిర్యోఽద్య మహామేరౌ సమాజే నాగమిష్యతి । తస్య వై సప్తరాత్రాత్తు బ్రహ్మహత్యా భవిష్యతి। ౪ ॥ పూర్వమేవం మునిగణైస్సమయో యః కృతో ద్విజ । వైశంపాయన ఏకస్తు తం వ్యతిక్రాంతవాంస్తదా । ౫। స్వస్రీయం బాలకం సోఽథ పదా స్పృష్టమఘాతయత్ । ౬। శిష్యానాహ చ భోశ్శిష్యా బ్రహ్మహత్యాపహం వ్రతం । చరధ్వం మత్కృతే సర్వే న విచార్యమిదం తథా। ౭॥ అథాహ యాజ్ఞవల్క్యస్తం కిమేభిర్భగవన్ ద్విజైః । క్లేశితైరల్పతేజోభిశ్చరిష్యేఽహమిదం వ్రతమ్। ౮। తతః క్రుద్ధో గురుః ప్రాహ యాజ్ఞవల్క్యం మహామునిం। ముచ్యతాం యత్త్వయాధీతం మత్తో విప్రావమానక । ౯ । నిస్తేజసో వదస్యేతాన్ యస్త్వం బ్రాహ్మణపుంగవాన్ । తేన శిష్యేణ నార్థోఽస్తి మమాజ్ఞాభంగకారిణా। ౧౦॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తతః ప్రాహ భక్త్యైతత్తే మయోదితమ్ । మమాప్యలం త్వయాధీతం యన్మయా తదిదం ద్విజ। ౧౧ । శ్రీపరాశరః । ఇత్యుక్త్వా రుధిరాక్తాని సరూపాణి యజూంషి సః । ఛర్దయిత్వా దదౌ తస్మై యయౌ చ స్వేచ్ఛయా మునిః। ౧౨॥ యజూంష్యథ విసృష్టాని యాజ్ఞవల్క్యేన వై ద్విజ । జగృహుస్తిత్తిరా భూత్వా తైత్తిరీయాస్తు తే తతః। ౧౩ । బ్రహ్మహత్యావ్రతం చీర్ణం గురుణా చోదితైస్తు యైః । చరకాధ్వర్యవం తే తు చరణాన్మునిసత్తమ । ౧౪ । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి మైత్రేయ ప్రాణాయామపరాయణః । తుష్టావ ప్రణతస్సూర్యంయ

యజుర్వేదతరోరితి ॥ సప్తవింశత్సప్తవింశతిః। ౧। ౨॥ తైత్తిరీయశాఖోత్పత్తిహేతుం తస్యాన్యం శిష్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యశ్చేతి। ౩। తేన ఛర్దితైర్యజుర్భిస్తైత్తిరీయశాఖా బభూవేత్యాఖ్యానపూర్వకమాహ - ఋషిరిత్యాదినా తైత్తిరీయాస్తు తే తత ఇత్యంతేన। ౪। ౫। స్వస్రీయమితి ॥ స్వస్రీయం స్వసుస్సుతం - పదా స్పృష్టమఘాతయత్ - అఘాతయదితి చ పాఠః - ప్రమాదాత్పాదేన స్పృష్టమాత్రా దేవాసౌ మమారేత్యర్థః ॥౬। శిష్యానితి ॥ ప్రమాదాద్వా లేప్యేత బ్రహ్మహత్యా వ్రతం కుర్యాః ఉత నేతి న విచార్యం - కింతు సాక్షాద్బ్రహ్మవధే యథా తథైవ తద్వ్రతం మదర్థం చరతేత్యర్థః। ౭। ౮। తత ఇతి ॥ విప్రావమానక విప్రావమంతః। ౯। ౧౦। యాజ్ఞవల్క్య ఇతి ॥ మమాపి త్వయా గురుణా అలం - త్వత్తో మయా యదధీతం తదిదమితి ముఖేంగుళిప్రక్షేపేణ వమనమనుకరోతి। ౧౧। ౧౨॥ యజూంషీతి ॥ ఛర్దితానాం యజుషాం విప్రరూపేణ గ్రహణస్యాయుక్తత్వాత్తిత్తిరాః పక్షిణో భూత్వా మునయస్తాని జగృహుః - తతో హేతోస్తే మునయస్తైత్తిరీయాః ప్రసిద్ధాః। ౧౩। బ్రహ్మహత్యేతి ॥ తతోఽన్యేషాం చరణాధ్వర్యుసమాఖ్యాం వివక్తి - బ్రహ్మహత్యావ్రతమితి - బ్రహ్మహత్యానివృత్త్యర్థం వ్రతం - యైః చరణాత్ కమాచరణాత్ చీర్ణం - యజుశ్శాఖాధ్యాయిత్వాత్తేషాం చరణాధ్వర్యుసమాఖ్యా - చరణాధ్వర్యవస్తే త్వితి చ పాఠః। ౧౪। తతోఽసౌ సూర్యం స్తుత్వా తత్ప్రసాదలబ్ధైర్యజుర్భిః కాణ్వాదిశాఖాః కృతవానితి దర్శయన్నాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపీత్యాదినా

ర్థః ౧౪। ౧౫। ౧౬॥ నమ ఇతి॥ అగ్నీషోమాత్మత్వం హుతవృష్టిహేతుత్వాత్ - కారణాత్మనే॥ శ్రు॥ యాభీ రాదిత్య స్తపతీత్యాదిప్రక్రియయా - సోమమన్నం సోమలోపకమమృతం॥ ౧౭॥ కలేతి॥ కాలసంజ్ఞాత్మనే కాలస్యసంజ్ఞాపనాయ - కాలసంజ్ఞాత్మన ఇతిచ పాఠః · పరమాక్షరం ప్రణవః - ఓమితి ప్రస్తుత్య ఎతత్పరమమక్షరమితి శ్రుతేః। ౧౮। బిభర్తీతి॥ తృప్త్యాత్మనే ధారయిత్రే । తృప్త్యాత్మన ఇతిచ పాఠః॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨॥ స్పృష్ట ఇతి॥ పవిత్రకరణాత్మాయేతి పాఠే అదంతత్వమార్షం॥ ౨౩। నమ ఇతి॥ సవితా ప్రేరకః - షూ ప్రేరణ ఇతి ధాతోస్సవితేతి రూపనిష్పత్తిః సూర్యో జనకః - సూయతే రాజ్ఞ ఇతి నిరుక్తిః - వివస్వాన్ తమసో వివాసకః॥ ౨౪। హిరణ్మయమితి॥ హిరణ్మయం అతిహిత రమణీయ తేజోమయం కేతవః ప్రజ్ఞానరూపాః అమృతాః నిత్యాః॥ ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦॥
ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీ విష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - పంచమోధ్యాయః. ....

జూంష్యఖిలవం స్తతః॥ ౧౪। యాజ్ఞవల్క్యః॥ నమస్సవిత్రే ద్వారాయ ముక్తేరమితతేజసే। ఋగ్యజుస్సామభూతాయ త్రయీధామ్నే చ తే నమః॥ ౧౫। నమోగ్నీషోమభూతాయ జగతః కారణాత్మనే। భాస్కరాయ పరం తేజస్సౌషుమ్నరుచిబిభ్రతే॥ ౧౬। కలాకాష్ఠానిమేషాది కాలజ్ఞానాత్మనే నమః। ధ్యేయాయ విశ్వరూపాయ పరమాక్షరరూపిణే॥ ౧౭। బిభర్తి యస్సురగణానాప్యాయ్యేందుం స్వరశ్మిభిః। స్వధామృతేన చ పితౄంస్తస్మై తృప్త్యాత్మనే నమః॥ ౧౮॥ హిమాంబుఘర్మవృష్టీనాం కర్తా హర్తా చ యః ప్రభుః। తస్మై త్రికాలభూతాయ నమస్సూర్యాయ వేధసే॥ ౨౦। అపహంతి తమో యశ్చ జగతోస్య జగత్పతిః। సత్త్వధామధరో దేవో నమస్తస్మై వివస్వతే॥ ౨౧। సత్కర్మయోగ్యో న జనో నైవాపశ్శుద్ధికారణమ్। యస్మిన్ననుదితే తస్మై నమో దేవాయ భాస్వతే॥ ౨౨। స్పృష్టో యదంశుభిర్లోకః క్రియాయోగ్యో హి జాయతే। పవిత్రకారణాత్మాయ తస్మై శుద్ధాత్మనే నమః॥ ౨౩। నమస్సవిత్రే సూర్యాయ భాస్కరాయ వివస్వతే। ఆదిత్యాయాదిభూతాయ దేవాదీనాం నమో నమః॥ ౨౪। హిరణ్మయం రథం యస్య కేతవోమృతవాజినః। వహంతి భువనాలోకచక్షుషం తం నమామ్యహమ్॥ ౨౫। శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యేవమాదిభిస్తేన స్తూయమానస్స వై రవిః। వాజిరూపధరః ప్రాహ వ్రియతామితి వాంఛితమ్॥ ౨౬॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తదా ప్రాహ ప్రణిపత్య దివాకరమ్। యజూంషి తాని మే దేహి యాని సంతి న మే గురౌ॥ ౨౭। శ్రీపరాశరః॥ ఏవముక్తో దదౌ తస్మై యజూంషి భగవాన్ రవిః। అయాతయామసంజ్ఞాని యాని వేత్తి న తద్గురుః॥ ౨౮। యజూంషి యైరధీతాని తాని విప్రైర్ద్విజోత్తమ। వాజినస్తే సమాఖ్యాతాస్సూర్యోశ్వస్సోభవద్యతః॥ ౨౯। శాఖాభేదాస్తు తేషాం వై దశ పంచ చ వాజినామ్। కణ్వాద్యాస్తు మహాభాగా యాజ్ఞవల్క్యప్రకీర్తితాః॥ ౩౦। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - పంచమోధ్యాయః. ....

స్సమాప్తిః॥ ౧౪॥ నమ ఇతి॥ త్రయీధామ్నే వేదత్రయాత్మకదీప్తియుక్తాయ॥ శ్రు॥ సైషా త్రయ్యేవ విద్యా తపతీతి శ్రుతేః॥ ౧౫। నమ ఇతి॥ అగ్నీషోమభూతాయ - అతో జగతః కారణాత్మనే - అగ్నీషోమాత్మకత్వాజ్జగతః - తదేవాహ భాస్కరాయేతి - తాపకరత్వాదగ్నిరూపాంగత్వం - సౌషుమ్నం సోమాప్యాయకం తేజో బిభ్రత ఇతి చ సోమరూపత్వముక్తం. ఉక్తంచ॥ శ్లో॥ సూర్యరశ్మి స్సుషుమ్నో య స్తర్పితస్తేన చంద్రమా ఇతి॥ ౧౬॥ కలేతి॥ కలాకాష్ఠానిమేషాదికాలో జ్ఞాయతే యేన తథాభూత ఆత్మా స్వరూపం యస్య తస్మై పరమాక్షరరూపిణే॥ శ్రు॥ అక్షరాత్పరతః పర ఇతి శ్రుతేః పరమాక్షరం పరబ్రహ్మ తత్స్వరూపాయ॥ ౧౭॥ బిభర్తీతి॥ తృప్త్యాత్మనే తర్పకాయ - తృప్త్యాత్మన ఇతి పాఠే ధారయిత్రే॥ ౧౯। ౨౦। అపహంతీతి॥ సత్త్వధామధరః సత్త్వమూర్తిధరః - వివస్వతే తమోవినాశకాయ॥ ౨౧। ౨౨। ౨౩। భక్త్యుద్రేకేణ పునః స్తైస్సవర్ణపర్యాయైః నమస్కరోతి॥ నమస్సవిత్ర ఇతి॥ ౨౪। హిరణ్మయమితి॥ హిరణ్మయం తేజోమయం - కేతవః ప్రజ్ఞారూపాః - ఛందోమయా అశ్వాః - శ్రుతిశ్చ ఉదుత్యమితి మంత్రార్థః స్సూచితః॥ ౨౫। ౨౬। ౨౭॥ ఏవమితి॥ తస్య గురుః వైశంపాయనో యాని సమ్యఙ్న వేత్తి - వ్యాసేనానుపదిష్టత్వాత్। ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ ఇతి శ్రీ శ్రీధరస్వామి విరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - పంచమోధ్యాయః ....

౧। సుమంతురితి॥ తాం జైమినిసంహితాం - తత్పుత్రపౌత్రౌ ఏకైకాం అధ్యాపకభేదేన స్వపితురధీతవంతౌ॥ ౨॥ సహస్రేతి। ఏవం సుత్వనః పుత్రః సుకర్మాపి స్వపితురధీత్య సహస్రం సంహితాభేదం చకార॥ శ్లో॥ పుత్రమధ్యాపయామాస సుమంతుమథ జైమినిః। సుమంతుశ్చాపి సుత్వానం పుత్రమధ్యాపయన్మునిః। సుకర్మాణం సుతం సుత్వా నితి వాయూక్తేః॥ ౩॥ హిరణ్యనాభ ఇతి। తస్య పౌష్యంజేర్వ్యత్యయమాహ లోకాక్ష్యాద్యాః పంచశతం శిష్యాః- ఉదీచ్యాస్సామగాః స్మృతాః॥ ౪॥ ౫॥ లోకాక్షిరితి। తద్భేదైః పౌష్యంజిశిష్యభేదైః - బహులీకృతాః ఖ్యాపితాః॥ ౬॥ హిరణ్యనాభేతి। కృతో నామ రాజా ప్రాచ్యసామగవ్యవ్యతమః॥ ౭॥ ౮॥ అథర్వవేదమితి। సుమంతుర్వ్యాసశిష్యః॥ ౯॥ దేవదర్శస్యేతి॥ అథర్వవేదే దేవదర్శసంహితాశ్చతస్రో మోదాద్యైః గృహీతాః॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ సైంధవాదితి॥ ముంజకేశసంహితయోః శిష్యావస్వేష్వ్యా- యయోర్భేదేషు బహూపయోగాః పంచ భేదాః నక్షత్రకల్పాద్యాః। కల్పశబ్దో వేదాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే - తథా వాయుః॥ శ్లో॥ నక్షత్రకల్పో వైతానస్సంహితానాం తథా విధిః। చ

శ్రీపరాశరః॥ సామవేదతరోశ్శాఖా వ్యాసశిష్యస్స జైమినిః। క్రమేణ యేన మైత్రేయ విభేద శృణు తన్మమ॥ ౧॥ సుమంతుస్తస్య పుత్రోభూత్సుత్వాస్యాప్యభవత్సుతః। అధీతవంతావేకైకాం సంహితాం తౌ మహామతీ॥ ౨॥ సహస్రసంహితాభేదం సుకర్మా తత్సుతస్తతః। చకార తం చ తచ్ఛిష్యౌ జగృహాతే మహావ్రతౌ॥ ౩॥ హిరణ్యనాభః కౌసల్యః పౌష్యంజిశ్చ ద్విజోత్తమ। ఉదీచ్యాస్సామగాశ్శిష్యాస్తస్య పంచశతం స్మృతాః॥ ౪॥ హిరణ్యనాభాత్తావత్యస్సంహితా యైర్ద్విజోత్తమైః। గృహీతాస్తేపి చోచ్యంతే పండితైః ప్రాచ్యసామగాః॥ ౫॥ లోకాక్షిః కౌథుమిశ్చైవ కక్షీవాన్లాంగలిస్తథా। పౌష్యంజిశిష్యాస్తద్భేదైస్సంహితా బహులీకృతాః॥ ౬॥ హిరణ్యనాభశిష్యస్తు చతుర్వింశతిసంహితాః। ప్రోవాచ కృతనామాసౌ శిష్యేభ్యస్సుమహామతిః॥ ౭॥ తైశ్చాపి సామవేదోసౌ శాఖాభిర్బహులీకృతః। అథర్వాణమథో వక్ష్యే సంహితానాం సముచ్చయమ్॥ ౮॥ అథర్వవేదం స మునిస్సుమంతురమితద్యుతిః। శిష్యమధ్యాపయామాస కబంధం సోపి తద్ద్విధా। కృత్వా తు దేవదర్శాయ తథా పథ్యాయ దత్తవాన్॥ ౯॥ దేవదర్శస్య శిష్యాస్తు మేధో బ్రహ్మబలిస్తథా। శౌల్కాయనిః పిప్పలాదస్తథాన్యో ద్విజసత్తమ॥ ౧౦॥ పథ్యస్యాపి త్రయశ్శిష్యాః కృతా యైర్ద్విజ సంహితాః। జాజలిః కుముదాదిశ్చ తృతీయశ్శౌనకో ద్విజ॥ ౧౧॥ శౌనకస్తు ద్విధా కృత్వా దదావేకాం తు బభ్రవే। ద్వితీయాం సంహితాం ప్రాదాత్సైంధవాయ చ సంజ్ఞినే॥ ౧౨॥ సైంధవాన్ముంజికేశశ్చ భిన్నద్వేదం ద్విధా పునః। నక్షత్రకల్పో వేదానాం సంహితా

శ్లో॥ ఋగ్యజుశ్శాఖోపశాఖాస్తత్సంఖ్యాశ్చ ప్రపంచితాః। సామాథర్వపురాణోక్తశాఖాసంఖ్యా సుకథ్యతే॥

౧॥ సుమంతురితి। తస్య జైమినిపుత్రస్య సుమంతోస్సుత్వానామ పుత్రోభూత్ - తౌ జైమినేః పుత్రపౌత్రౌ- జైమినా కృతామేకైకాం స్వే స్వే కాలే అధీతవంతౌ॥ ౨॥ సహస్రేతి। తత్సుతస్సుత్వనస్సుతస్సుకర్మా- యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ పుత్రమధ్యాపయామాస సుమంతుమథ జైమినిః। సుమంతుశ్చాపి సుత్వానం పుత్రమధ్యాపయన్మునిః। సుకర్మాణం సుతం సుత్వేతి॥ ౩॥ తస్య శిష్యానాహ తతః నిర్దేశః తయోరన్యతరస్య హిరణ్యనాభస్య చ శిష్యానాహ॥ హిరణ్యనాభ ఇతి॥ కౌసల్యోపి హిరణ్యనాభనామకః - పౌష్యంజిశ్చాపరః - తస్య హిరణ్యనాభస్య పంచశతాని శిష్యాః॥ ౪॥ హిరణ్యనాభాదితి। తావత్యః పంచశతాని - తేపి చ కాలాంతరే విదేశవాసాత్ ప్రాచ్యాస్సామగా ఉచ్యంతే। ౫॥ పౌష్యంజిశిష్యానాహ। లోకాక్షిరితి। తద్భేదైః తేషాం శిష్యప్రశిష్యాదిభిః॥ ౬॥ ౭॥ తైరితి। తైశ్చాపి కృతనామ్నశ్శిష్యైః అథర్వణామితి వపార॥ ౮॥ ౯॥ దేవదర్శః స్వసంహితాం చతుర్ధా చక్రే - తాశ్చ మేధాదయశ్చత్వారో జగృహురిత్యాహ। దేవదర్శస్యేతి॥ ౧౦॥ పథ్యస్యేతి। పథ్యకృతాస్తిస్రస్సంహితా జాజల్యాదయో జగృహుః। తైశ్చాన్యాస్సంహితాః కృతాః। ౧౧॥ ౧౨॥ సైంధవాదితి। సైంధవముంజికేశసంహితాభేదా నక్షత్రకల్పాదయః పంచ - తత్ర నక్షత్రకల్పే నక్షత్రపూజావిధిః - వేదానాం సంహితానాం చ కల్ప ఇతి శేషః.- తత్ర వేదకల్పే బ్రహ్మ

ర్వణోఽఙ్గిరసాం కల్పశ్శాన్తికల్పశ్చ పఞ్చమః । శ్రేష్ఠాస్త్వథర్వణామేతే సంహితానాం వికల్పకా ఇతి - నక్షత్రకల్పో జ్యోతిషామంశః - వైతానకల్పో వేదకల్పో బ్రహ్మత్వాదియజ్ఞవిధిః - సంహితాకల్పో మన్త్రభాగవిధిః ॥ ౧౩ ॥ చతుర్థ ఇతి ॥ ఆఙ్గిరసః కల్పః అభిచారాదివిధిః - శాన్తికల్పోఽష్టాదశమహాశాన్త్యాదివిధిః ॥ ౧౪ ॥ ఆఖ్యానైరితి ॥ ఆఖ్యానైః స్వరగానాదీతిహాసైః - ఉపాఖ్యానైస్తత్ప్రసక్తైః ఋభునిదాఘకథాద్యైః గాథాః పితృపృథివీగీతాద్యాః - కల్పశుద్ధిర్వారాహాదికల్పవృత్తాన్తనిర్ణయః - పితృకల్పమన్త్రకల్పాదిర్వా - ఏతైస్సహ సర్గాదిపఞ్చలక్షణాం పురాణసంహితామష్టాదశపురాణానాం సంక్షేపరూపాం వ్యాసశ్చక్రే - యథోక్తం మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం ప్రథమం బ్రహ్మణా స్మృతమ్ । అనన్తరం చ వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య వినిర్గతాః । పురాణమేకమేవాసీచ్ఛతకోటిప్రవిస్తరమితి - ధర్మసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మమేవ కృతే చాద్యం పురాణం శ్రుతిసంమితమ్ । అష్టాదశవిధం తచ్చ కృతం కోటిప్రభేదతః । తస్మాత్త్రేతాయుగే ప్రోక్తం శతమేకాదశోత్తరం । పురాణం సంహితాకర్తా ద్వాపరే వ్యాపపవహీతి - పునర్మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ తదర్థోఽత్ర చతుర్లక్షం సంక్షేపేణ నివేశితః । పురాణాని దశాష్టౌ చ సామ్ప్రతం తదిహోచ్యత ఇతి - అయమర్థః - కృతయుగే వేదాత్పూర్వం బ్రహ్మణా దృష్టస్య శతకోటిప్రవిస్తరస్య పురాణస్కన్ధస్య బ్రాహ్మసంజ్ఞస్య త్రేతాయాం పునః బ్రహ్మణైవాష్టాదశభిర్గ్రన్థకోట్యా సంక్షిప్య బ్రాహ్మపాద్మాద్యష్టాదశపురాణాత్మనా విభక్తస్యైకాదశాధికశతసంహితస్య పునర్ద్వాపరాన్తే తస్య సారం వేదవ్యాసశ్చతుర్లక్ష్యా సంక్షిప్యాష్టాదశపురాణసంహితాం కృత్వా రోమహర్షణం సూతమధ్యాపయదితి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ సుమతిరితి ॥ సుమతిరిత్యాది - తస్య రోమహర్షణస్య ॥ ౧౭ ॥ కాశ్యప ఇతి ॥ కాశ్యపః అకృతవ్రణః కాశ్యపోఽప్యకృతవ్రణ ఇతి వాయూక్తేః - తస్యాణాం కాశ్యపాదికృతానాం సంహితానాం చతుర్థీ రోమహర్షణికాఖ్యా యా వ్యాసేన సంక్షిప్తా రోమహర్షణేనాధీతా స్వశిష్యేభ్యః ప్రతిపాదితా - రోమహర్షణినోగ్రశ్రవసాపి శౌనకాదిభ్యః ఖ్యాపితా - తథా మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ చతుర్లక్షమిదం ప్రోక్తం వ్యాసేనాద్భుతకర్మణా । మత్పిత్రే మమ పిత్రా తు మయా తుభ్యం నివేదితమితి - ఏవం తన్మూలాస్సర్వాః పురాణసంహితాః కలౌ చతుర్భేదాః ॥ శ్లో ॥ సర్వాస్తా హి చతుష్పాదాః సర్వాస్తాశ్చైకార్థవాచికాః । పాఠాన్తరపృథగ్భూతా వేదశాఖా యథా తథేతి వాయూక్తేః - కౌర్మే తు స్వస్యైవ చతుర్భేదత్వముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ఇదం తు పఞ్చదశమం పురాణం కౌర్మముత్తమమ్ । చతుర్ధా సంస్థితం పుణ్యం సంహితానాం ప్రభేదత ఇతి ॥ ౧౮ ॥ చతుష్టయేనేతి ॥ పురాణసంహితానామేతే

నాన్తకైర్వచ ॥ ౧౩ ॥ చతుర్థస్స్యాదాఙ్గిరసశ్శాన్తికల్పస్తు పఞ్చమః । శ్రేష్ఠాస్త్వథర్వణామేతే సంహితానాం వికల్పకాః ॥ ౧౪ ॥ ఆఖ్యానైశ్చాప్యుపాఖ్యానైర్గాథాభిః కల్పశుద్ధిభిః । పురాణసంహితాం చక్రే పురాణార్థవిశారదః ॥ ౧౫ ॥ ప్రఖ్యాతో వ్యాసశిష్యోఽభూత్సూతో వై రోమహర్షణః । పురాణసంహితాం తస్మై దదౌ వ్యాసో మహామతిః ॥ ౧౬ ॥ సుమతిశ్చాగ్నివర్చాశ్చ మిత్రాయుశ్శాంసపాయనః । అకృతవ్రణోఽథ సావర్ణిః షట్ శిష్యాస్తస్య చాభవన్ ॥ ౧౭ ॥ కాశ్యపస్సంహితాకర్తా సావర్ణిశ్శాంసపాయనః । రోమహర్షణికా చాన్యా తిసృణాం మూలసంహితా ॥ ౧౮ ॥ చతుష్టయేనాప్యేతేన సంహి

తాం చాప్యథర్వభిరితి పూర్వోక్తవైతానవైతానిక బ్రహ్మత్వాదివిధిః - సంహితాకల్పో మన్త్రవిధిః ॥ ౧౩ ॥ చతుర్థ ఇతి ॥ ఆఙ్గిరసః కల్పోఽభిచారవిధిః - శాన్తికల్పః అశ్వగజాద్యష్టాదశమహాశాన్తివిధిః ॥ ౧౪ ॥ ఆఖ్యానైరితి ॥ ఆఖ్యానాదిభిస్సహ పురాణం చ చక్రే వ్యాస ఇత్యన్వయః - తత్ర చ ॥ శ్లో ॥ స్వయం దృష్టార్థకథనం ప్రాహురాఖ్యానకం బుధాః । శ్రుతస్యార్థస్య కథనముపాఖ్యానం ప్రచక్షతే । గాథాస్తు పితృపృథివీగీతాద్యాః - కల్పశుద్ధిః కల్పాదినిర్ణయః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ సుమతిశ్చేతి ॥ సుమత్యాదయస్తస్య రోమహర్షణస్య షట్ శిష్యాస్తత్ప్రోక్తాః షట్సంహితా జగృహుః ॥ ౧౭ ॥ కాశ్యప ఇతి ॥ అకృతవ్రణ ఏవ కాశ్యపః ॥ శ్లో ॥ కాశ్యపోఽప్యకృతవ్రణ - ఇతి వాయూక్తేః ॥ రోమహర్షణికా చాన్యా రోమహర్షణేన పునః సంక్షేపతః కృతా ॥ ౧౮ ॥ చతుష్టయేనేతి ॥ ఏతాసాం కాశ్యపాదికృతానాం సంహితానాం చతు

తే। ౩౧। ౩౨। ౩౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

అథ ప్రసక్త్యాద్యుక్తో ధర్మో భగవదారాధనధియానుష్ఠితో నిఃశ్రేయసాయేత్యేతదర్థం యమభటసంవాదం ప్రస్తౌతి॥ యథావదితి॥ ౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। అయమేవేతి॥ అయమేవ ప్రశ్నః నకులేన భీష్మం ప్రతిపృష్టః ఆ తస్స నకులాయాహేత్యన్వయః। ౮। స కాలింగకో మునిః త్వయా పృష్టమిమమర్థం మయా పృష్టః మాం ప్రత్యువాచేత్యాహ॥ పురేతి॥ ౯॥ స్వప్నతం ప్రత్యస్యార్థస్య ప్రశ్న కారణం తస్య సత్యవాదిత్వమిత్యాహ॥ తేనేతి॥ ఇదమిత్థమిదానీం దేశాంతరే వర్తతే ఏతచ్చేత్థం భవిష్యతీతి వ్యవహితం విప్రకృష్టం చ తేన యదాఖ్యాతం తత్తథాభూత్। ౧౦॥ ౧౧। ఏవం తస్య ప్రత్యయితత్వేన త్వయా పృష్టమేతదర్థరూపం మయా పృష్టః ప్రత్యువాచేత్యాహ॥ ఏకదేతి॥ కిం ప్రత్యువాచేత్యపేక్షాయామాహ॥ స్మృత్వేతి। ౧౨। జాతిస్మరేణేతి॥ తేన జాతిస్మరేణ యో మే యమకింకర సంవాదః కథితోఽభూత్ - తం సంవాదం తస్య మునేర్వచః స్మృత్వా తే బ్రవీమీత్యన్వయః। ౧౩। స్వపురుషమితి॥ స్వపురుష

వంతవోదితం సర్వం యత్పృష్టోహమిహ త్వయా। మైత్రేయ వేదసంబంధం కిమన్యత్కథయామి తే॥
౩౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ యథావత్కథితం సర్వం యత్పృష్టోసి మయా గురో। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం చైకం తద్భవాన్ ప్రబ్రవీతు మే ॥౧। సప్తద్వీపాని పాతాళవిధిశ్చ సుమహామునే। సప్తలోకాశ్చ యేంతస్థా బ్రహ్మాండస్యాస్య సర్వతః। ౨। స్థూలైస్సూక్ష్మైస్తథా సూక్ష్మసూక్ష్మైస్సూక్ష్మతరైస్తథా। స్థూలాత్స్థూలతరైశ్చైవ సర్వం ప్రాణిభిరావృతమ్। ౩॥ అంగుళస్యాష్టమో భాగో న సోస్తి మునిసత్తమ। న సంతి ప్రాణినో యత్ర కర్మబంధనిబంధనాః। ౪। సర్వే చైతే వశం యాంతి యమస్య భగవన్ కిల। ఆయుషోంతే తథా యాంతి యాతనాస్తత్ప్రచోదితాః। ౫। యాతనాభ్యః పరిభ్రష్టా దేవాద్యాస్వథ యోనిషు। జంతవః పరివర్తంతే శాస్త్రాణామేష నిర్ణయః। ౬॥ సోహమిచ్ఛామి తచ్ఛ్రోతుం యమస్య వశవర్తినః। న భవంతి నరా యేన తత్కర్మ కథయామలమ్। ౭॥ శ్రీపరాశరః॥ అయమేవ మునే ప్రశ్నో నకులేన మహాత్మనా। పృష్టః పితామహః ప్రాహ భీష్మో యత్తచ్ఛృణుష్వ మే। ౮। శ్రీభీష్మః॥ పురా మమాగతో వత్స సఖా కాలింగకో ద్విజః। స మామువాచ పృష్టో వై మయా జాతిస్మరో మునిః। ౯॥ తేనాఖ్యాతమిదం సర్వమిత్థం చైతద్భవిష్యతి। తథా చ తదభూద్వత్స యథోక్తం తేన ధీమతా। ౧౦। స చ పృష్టో మయా భూయశ్శ్రద్దధానేన వై ద్విజః। యద్యదాహ న తద్దృష్టమన్యథా హి మయా క్వచిత్। ౧౧। ఏకదా తు మయా పృష్టమేతద్యద్భవతోదితమ్। ప్రాహ కాలింగకో విప్రస్స్మృత్వా తస్య మునేర్వచః। ౧౨॥ జాతిస్మరేణ కథితో రహస్యః పరమో మమ। యమకింకరయోర్యోభూత్సంవాదస్తం బ్రవీమి తే। ౧౩। స్వపు

నత్వపూర్వాః పురుషైః ప్రకృతా ఇత్యర్థః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

శ్లో॥ వేదరాశిరపారోసౌ వ్యుక్తశ్శాఖావిభాగతః। తన్నిర్ణీతః పరో ధర్మో వర్ణాదీనామథోచ్యతే॥ ఉక్తమనువదన్ సర్వవేదసారం పరం ధర్మం పృచ్ఛతి॥ యథావదిత్యాదిసప్తభిః। ౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। అయమేవేతి॥ అయమేవ ప్రశ్నః ప్రష్టవ్యోర్థః - నకులేన భీష్మం ప్రతిపృష్టః - తతశ్చ భీష్మస్తస్మై యత్ప్రాహ తచ్ఛృణుష్వేత్యర్థః। ౮। పురేతి॥ మమ సఖా కాలింగకః కళింగదేశ్యః జాతిస్మరో మునిరాగతస్స చ। ౯। ౧౦। ౧౧। ఏకదాత్వితి॥ ప్రసక్తానుప్రసక్తతయా మయా యదేతన్నకులభవతా పృష్టం తదుత్తరతయా చ స కాలింగో యమకింకరసంవాదమాహ - తదా జాతిస్మరేణాతిరహస్యో యమకింకరసంవాదో మమ యః కథితోఽభూత్తం సంవాదం తస్య మునేర్వాక్యం స్మృత్వా తుభ్యం బ్రవీమీత్యన్వయః। ౧౨। ౧౩। తమేవాహ స్వపురుషమిత్యాదినా సౌమ్యలోక్య ఇత్యంతేన ఏకవింశతిశ్లోకేన॥ స్వపురుష

త్యాది కాలింగవచనం - పరిహరేత్యాదియమవచనం - ప్రభుభిస్స్వప్రభావభంగస్థానం న ప్రకాశ్యమితినీత్యా విష్ణునా-
మమాపి ప్రభురుచ్చారితేషు నారకిణోఽపి తచ్ఛ్రవణాదినా నరకాన్ముచ్యేరన్నితి స్వాధికారహానిరితి భీత్యా చ కర్ణ-
మూలే కథనం - రాజదారాన్మాగా ఇతివచనవద్రహస్యకథనీయత్వాచ్చ - యమస్య వైష్ణవేష్వప్రభుత్వే ప్రమాణం॥
శ్లో॥ ద్రవంతి దైత్యాః ప్రణమంతి దేవతాః - ప్రభవో భగవద్భక్తానామధృశానామిత్యాదేః॥ ౧౪॥ అత్ర హేతుమాహ॥
అహమితి॥ ధాత్రా ఈశ్వరేణ - హితాహితే హితప్రవర్తనే అహితనివర్తనే చ॥ ౧౫॥ విష్ణుత్వే వివరణముఖేన అ-
ఖిలైశ్వర్యమేవ దర్శయతి॥ కటకేతి॥ అభేదం భేదరహితం తాదాత్మ్యవత్ - యథా కారణభూతం కనకం కార్యభూ-
తకటకాదితాదాత్మ్యేఽప్యేకమిష్యతే - ఏవం కారణభూతో హరిః కార్యభూతసురపశుమనుజాదిభేదైర్భిన్నోఽపి తదా-
త్మభూత ఏక ఉదీర్యతే - కారణత్వేన సర్వత్ర కస్యైవ వ్యాప్యస్థితత్వాత్స ఏవేశ్వర ఇత్యర్థః । ౧౬ । అథ తస్య సం-
హార్యత్వమాహ॥ క్షితీతి॥ అనిలాంతే ఉత్థాపకానిలావసానే - కలుషం కాలుష్యం - ఈశ్వరసంకల్పకృతగుణవై-
షమ్యోత్థాపితాస్సురాదయస్తస్య గుణకాలుష్యస్య నాశే తమస్సరీరేణ తేన సనాతనేనైకతాం యాంతి॥ ౧౭ । హరి-
మితి॥ పరమార్థతః నిగూఢాధికం - అగ్నిదృష్టాంతో భక్తసంసర్గిణామపి పరిహారార్థః॥ ౧౮। ౧౯। ౨౦। కలిక

రుషమభివీక్ష్య పాశహస్తం వదతి యమః కిల తస్య కర్ణమూలే । పరిహర మధుసూదనప్రపన్నాన్ ప్రభు-
రహమన్యనృణాం న వైష్ణవానామ్॥ ౧౪ । అహమమరగణార్చితేన ధాత్రా యమ ఇతి లోకహితాహితే
నియుక్తః । హరిగురువశగోఽస్మి న స్వతంత్రః ప్రభవతి సంయమనే మమాపి విష్ణుః॥ ౧౫॥ కటకముకుటక-
ర్ణికాదిభేదైః కనకమభేదమపీష్యతే యథైకం । సురపశుమనుజాదికల్పనాభిర్హరిరఖిలాభిరుదీర్య-
తే తథైకః॥ ౧౬॥ క్షితితలపరమాణవోఽనిలాంతే పునరుపయాంతి యథైకతాం ధరిత్ర్యాః । సురపశుమను-
జాదయస్తథాంతే గుణకలుషేణ సనాతనేన తేన॥ ౧౭॥ హరిమమరగణార్చితాంఘ్రిపద్మం ప్రణమతి
యః పరమార్థతో హి మర్త్యః । తమపగతసమస్తపాపబంధం వ్రజ పరిహృత్య యథాగ్నిమాజ్యసిక్తమ్॥
౧౮ । ఇతి యమవచనం నిశమ్య పాశీ యమపురుషస్తమువాచ ధర్మరాజమ్ । కథయ మమ విభో సమస్త-
ధాతుర్భవతి హరేః ఖలు యాదృశోఽస్య భక్తః॥ ౧౯ । యమః॥ న చలతి నిజవర్ణధర్మతో యస్సమమతి-
రాత్మసుహృద్విపక్షపక్షే । న హరతి న చ హంతి కించిదుచ్చైస్సితమనసం తమవేహి విష్ణుభక్తమ్॥ ౨౦॥

మితి॥ పాశహస్తం పాపిజనానయనాయ మర్త్యలోకం గంతుముద్యతం వీక్ష్య - విష్ణుభక్తాన్ పరిహృత్యాన్యానానయే-
త్యాద్యతిరహస్యం కర్ణమూలే యమో వదతి॥ ౧౪॥ న వైష్ణవానాం ప్రభురిత్యత్ర హేతుమాహ ॥ అహమితి ॥ ప్రజా-
సంయమనాద్యమ ఇతి సంజ్ఞయా లోకస్య హితాహితశుభాశుభఫలదానార్థం ధాత్రా నియుక్తోఽప్యహం హరిరేవ గు-
రుస్తద్వశవర్త్యస్మి - న తు స్వతంత్రః - మమాపి సంయమనే దండే విష్ణుః ప్రభుర్భవతి॥ ౧౫। కుత ఇత్యపేక్షాయాం త-
స్య సర్వాత్మత్వేన సర్వేశ్వరత్వాదిత్యాహ ॥ కటకేతి ॥ యథా కనకం కటకముకుటకర్ణభూషణాదిభేదైరుపలక్షితమ-
పి కనకాత్మనా సర్వానుగతమభేదమేకమిష్యతే - తథైక ఏవ జగత్కారణభూతో హరిస్సురాదిస్వరూపైరుదీర్యతే - ప్ర-
తీయతే చ సురాదీనాం హరావేవ లయాత్। ౧౬। స ఏవ సర్వాత్మేతి దృష్టాంతేనాహ ॥ క్షితీతి ॥ గుణానాం కలుషేణ క్షో-
భేణ మమ సురాదయో జాతాః తే గుణక్షోభోపరమే తేనైవైకతాం యాంతీత్యర్థః । ౧౭ ॥ హరిమితి ॥ అతస్సర్వేశ్వర-
త్వాదమరగణాంగసైరర్చితాంఘ్రిపద్మం హరిం యః పరమార్థతః సర్వాత్మత్వేన ప్రణమతి - తం పరిహృత్య వ్రజ - య-
ద్వా పరమార్థతస్తత్త్వతోఽపగతస్సమస్తపాపబంధః యస్యేత్యన్వయః - ప్రణమతీతి శ్రవణాదీనాముపలక్షణం॥
౧౮। ౧౯॥ న చలతీతి ॥ ఉచ్చైః రతిశయేన సితం స్వచ్ఛం రాగాదిరహితం మనో యస్య తం విష్ణుభక్తం విద్ధి - మనసస్స్వచ్ఛ-
త్వవిజ్ఞేయత్వాత్తస్య జ్ఞాపకచిహ్నాన్యాహ - న చలతీతి - విష్ణోరియమాజ్ఞేత్యేవం హి క్రియమాణస్స్వధర్మో విష్ణుం ప్రీ-
ణయంస్తత్త్వశుద్ధిద్వారా తద్భక్తిహేతుః - అతస్స్వధర్మనిష్ఠా తద్భక్తిచిహ్నం - శుద్ధసత్త్వస్య చ రాగాద్యభావాదాత్మ-
నస్సుహృత్స్వప్యరిపక్షేష్వపి చ సమమతిత్వం పరస్వహరణాదినివృత్తిశ్చ భవతీతి తదపి తస్య చిహ్నం॥ ౨౦॥ తస్యైవ ప్రశం-

లుషేతి॥ కలికలుషం కలికాలుష్యం రాగద్వేషాది - తదేవమలం। ౨౧। స్ఫటికేతి॥ సకలదోషప్రతిభటే కల్యాణగుణాత్మకే భగవతి మనసి స్థితే నృణాం మత్సరాదిదోషో న భవతీత్యర్థః - నహీత్యాది - సతీతి శేషః। ౨౨। విమలమతిరితి॥ యస్య హృది వాసుదేవః - స నిరస్తనిఖిలదోషః కల్యాణగుణయుక్తశ్చ భవతీత్యర్థః - మానో గర్వః మాయా శాఠ్యం। ౨౩। భగవద్ధ్యానపరో భక్తశ్చ యుష్మేణ సౌమ్యత్వాదిగుణేన జ్ఞాతుం శక్య ఇత్యాహ॥ వసతీతి॥ సౌమ్యరూపః॥ స్వభ్ధో స్యేతి తమాదేశమప్రాప్త్యః - బ్రహ్మవిద ఇవ సౌమ్య తే ముఖం భాతీత్యాదివత్ - బాలసాలతరుర్యథాత్మనశ్చారుతయైవ క్షితేరంతస్థమతిరమ్యం రసం సారం సూచయతి। ౨౪॥ హృదీతి॥ తదఘం ధ్యాతుః పాపం - అఘవిఘాతకర్త్రా భగవతా భిన్నం విదీర్ణం భవతి - అర్కే సత్యపి కథమంధకారం। ౨౫। ౨౬। ౨౭। పరహింసాదివాదోషేణాభక్తస్య హృది భగవదసంనిధిర్జ్ఞాతుం శక్య ఇత్యాహ హరతీత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ హరతీతి॥ నిష్ఠురాణి పరుషాణి। ౨౮। ౨౯॥ న యజతి సంతం విష్ణుం నార్చయతి - న దదాతి తద్భక్తాయ। ౨౯। పరమేతి॥ అవేహి నాస్య భక్తమితి భక్తపదేన నఞస్సంబంధః అభక్తమవేహీత్యర్థః। ౩౦। అశుభమతిరితి॥ అనార్యమమంగళం - కుశీలమశ్శీలం - సంగో విషయసంగః - తైర్గ్రస్తః - ష

కలికలుషమలేన యస్య నాత్మా విమలమతేర్మలినీకృతస్తమేనమ్। మనసికృతజనార్దనం మనుష్యం సతతమవేహి హరేరతీవ భక్తమ్॥ ౨౧॥ స్ఫటికగిరిశిలామలః క్వ విష్ణుర్మనసి నృణాం క్వ చ మత్సరాదిదోషః। న హి తుహినమయూఖరశ్మిపుంజే భవతి హుతాశనదీప్తిజః ప్రతాపః॥ ౨౨॥ విమలమతిరమత్సరః ప్రశాంతః శుచిచరితోఖిలసత్త్వమిత్రభూతః। ప్రియహితవచనోస్తమానమాయో వసతి సదా హృది తస్య వాసుదేవః॥ ౨౩॥ వసతి హృది సనాతనే చ తస్మిన్ భవతి పుమాన్ జగతోస్య సౌమ్యరూపః। క్షితిరసమతిరమ్యమాత్మనోంతః కథయతి చారుతయైవ సాలపోతః॥ ౨౪ ॥ హృది యది భగవాననాదిరాస్తే హరిరసిశంఖగదాధరోవ్యయాత్మా। తదఘమఘవిఘాతకర్తృభిన్నం భవతి కథం సతి చాంధకారమర్కే ॥ ౨౫ ॥ యమనియమవిధూతకల్మషాణామనుదినమచ్యుతసక్తమానసానామ్। అపగతమదమానమత్సరాణాం వ్రజ భట దూరతరేణ మానవానామ్॥ ౨౬ ॥ కనకమపి రహస్యవేక్ష్య బుద్ధ్యా తృణమివ యస్సమవైతి వై పరస్వమ్। భవతి చ భగవత్యనన్యచేతాః పురుషవరం తమవేహి విష్ణుభక్తమ్॥ ౨౭॥ హరతి పరధనం నిహంతి జంతూన్వదతి తథానృతనిష్ఠురాణి యశ్చ। అశుభజనితదుర్మదస్య పుంసః కలుషమతేర్హృది తస్య నాస్త్యనంతః॥ ౨౮ ॥ న సహతి పరసంపదం వినిందాం కలుషమతిః కురుతే సతామసాధుః। న యజతి న దదాతి యశ్చ సంతం మనసి న తస్య జనార్దనోధమస్య॥ ౨౯॥ పరమసుహృది బాంధవే కళత్రే సుతతనయాపితృమాతృభృత్యవర్గే। శఠమతిరుపయాతి యోర్థతృష్ణాం తమధమచేష్టమవేహి నాస్య భక్తమ్॥ ౩౦॥ అశుభమతిరసత్ప్రవృత్తిసక్తస్సతతమనార్యవిశీలసంగమత్తః। అనుదినకృతపాపబంధసక్తః పురు

షః కలికలుషేత్యాదినా॥ కలికలుషేతి॥ ఆత్మా బుద్ధిః॥ ౨౧॥ స్ఫటికేతి॥ స్ఫటికగిరేశ్శిలేవామలః - తుహినమయూఖశ్చంద్రస్తస్య రశ్మీనాం పుంజే - మత్సరాద్యభావో విష్ణుభక్తచిహ్నమిత్యర్థః॥ ౨౨॥ విమలమతిరితి॥ శుచి శుద్ధం చరితం యస్య - అఖిలానాం సత్త్వాదీనాం మిత్రం మిత్రభూతః - అస్తే నిరస్తే మానమాయే గర్వదంభౌ యేన। ౨౩। ప్రసన్నరూపతా చ విష్ణుభక్తచిహ్నమిత్యాహ॥ వసతీతి॥ ముఖప్రసాదాదిచిహ్నం తదంతస్థం పరమానందమయం విష్ణుం సూచయతీత్యత్ర సన్నిదర్శనమాహ - క్షితీతి - చారుతయా కోమలతయా - సాలపోతో బాలసాలవృక్షః - ఆత్మనోంతస్థితం క్షితిరసం కథయతి సూచయతీత్యర్థః॥ ౨౪॥ హృదీతి॥ తర్హి అఘం అఘవిఘాతకర్త్రా భిన్నం విదీర్ణం భవతి - యుక్తశ్చ విఘాతకసన్నిధానాద్విరోధి వినాశ ఇత్యాహ - కథమర్కే సత్యంధకారం భవతీతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ అథాభక్తస్య చిహ్నాన్యాహ॥ హరతీత్యాదిచతుర్భిః॥ ౨౮॥ న సహతీతి॥ సంతమప్యర్థినం యో న దదాతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ అశుభమతిరితి॥ అనార్యైర్విశీలైర్దుశ్శీలైర్దీర్ఘకాలసంగమత్తైనత

కుపచయః అవివేకీ - అనార్యకుశీలసంగమత్త ఇతిచపాఠః । ౩౧ । భక్తస్యలక్షణాంతరమాహ ॥ సకలమితి । ౩౨ । కమలనయనేతి ॥ ఈరయంతీతి వచనాదర్థజ్ఞానమంతరేణాపి నామోచ్చారణమాత్రమేవపాపహరమితి సూచితం - ఈరణంశ్రవణాదేరప్యుపలక్షణం । ౩౩ । వసతీతి ॥ యస్యమనసిహరిర్వసతి - తస్యయావద్దృష్టిపాతంచక్రం పరిభ్రమతి అతస్తద్దృష్టిపాతేతత్ప్రతిహతవీర్యబలస్యతవమమ వాగతిర్నాస్తి - అన్యలోక్యః అన్యలోకార్హః న త్వస్మల్లోకార్హః - నఖలుభాగవతాయమవిషయంగచ్ఛంతీతిచవచనాత్ । ౩౪ । ఇతీతి ॥ తేనయమభటేన । ౩౫ । ౩౬ । ౩౭ । కింకరా ఇతి ॥ యస్యాత్మా కేశవాలంబన ఇత్యాత్మనివేదనోక్తిః ॥ శ్లో ॥ శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోః స్మరణం పాదసేవనం । అర్చనంవందనందాస్యంసఖ్యమాత్మనివేదనమితిభక్తేర్నవవిధత్వోక్తేః - ఏవముక్తశ్రవణాదినవవిధాంతరంగా వక్ష్యమాణ సదాచారోపలక్షణా భగవదేకచిత్తతాస్వరూపలక్షణా భగవతి నిరుపాధికప్రీతిరూపా భక్తిరేవయమవశ్యత్వనివారకేత్యధ్యాయార్థః - అథవా అస్మిన్నధ్యాయే జాతిస్మరో నామకశ్చిన్మునిః తముక్తిమూలా కాలింగోక్తిః భీష్మేణ నకులాయోచ్యతే - తత్రైవం యోజనా - పురామమేత్యాదినామువాచేత్యంతంభీష్మవచనం - పృష్టోవై మయా ఇత్యారభ్య అన్యథాహిమయాక్వచిదిత్యంతం కాలింగవాక్యం - తత్ర వత్సేతి భీష్మస్యసంబోధనం - ద్విజః జాతిస్మరః - ఏకదాత్విత్యాదిశ్లోకో భీష్మవాక్యం - జాతిస్మరేణకథిత ఇత్యాదిమయాపిచోక్తమిత్యంతం కాలింగవాక్యం - మమకథితమిదంచ తేనేత్యత్ర తేచ్ఛబ్దేన జాతిస్మరస్యపరామర్శః । ౩౮ । ౩౯ । ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

మమకుసర్వహివాసుదేవభక్తః । ౩౧ । సకలమిదమహంచ వాసుదేవః పరమపుమాన్ పరమేశ్వరస్సఏకః । ఇతిమతిరచలా భవత్యనంతే హృదయగతే వ్రజతాన్విహాయ దూరాత్ । ౩౨ । కమలనయన వాసుదేవ విష్ణో ధరణిధరాచ్యుత శంఖచక్రపాణే । భవశరణమితీరయంతి యేవై త్యజభట దూరతరేణ తానపాపాన్ । ౩౩ । వసతిమనసియస్యసోవ్యయాత్మా పురుషవరస్యనతస్యదృష్టిపాతే । తవగతిరథవామమాస్తి చక్రప్రతిహతవీర్యబలస్యసోన్యలోక్యః । ౩౪ ॥ కాలింగః ॥ ఇతినిజభటశాసనాయదేవో రవితనయస్సకిలాహ ధర్మరాజః । మమకథితమిదంచ తేనతుభ్యం కురువరసమ్యగిదం మయాపిచోక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ భీష్మః ॥ నకులైతన్మమాఖ్యాతం పూర్వం తేనద్విజన్మనా । కలింగదేశాదభ్యేత్య ప్రీయతా సుమహాత్మనా । ౩౬ । మయాప్యేతద్యథాన్యాయ్యం సమ్యగ్వత్సతవోదితమ్ । యథావిష్ణుమృతేనాన్యత్ త్రాణం సంసారసాగరే । ౩౭ ॥ కింకరాదండపాశౌవా నయమోనచయాతనాః । సమర్థాస్తస్యయస్యాత్మా కేశవాలంబనస్సదా । ౩౮ । శ్రీపరాశరః ॥ ఏతన్మునేసమాఖ్యాతం గీతంవైవస్వతేనయత్ । త్వత్ప్రశ్నానుగతం సమ్యక్కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి । ౩౯ । ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

తః - అనార్యవిశీలేతి అనార్యకుశీలేతిచపాఠేనీచైః దుశ్శీలైశ్చజనైస్సంగేనమత్త ఇత్యర్థః । ౩౧ ॥ సర్వత్రేశ్వరదృష్టేరేకాంతభక్తచిహ్నమిత్యాహ ॥ సకలమితి । ౩౨ । తన్నామకీర్తనం తదేకశరణతాద్యేకాంతభక్తిచిహ్నమిత్యాహ ॥ కమలనయనేతి । ౩౩ ॥ దూరతరేణత్యజేతి యదుక్తంతత్ర హేతుమాహ ॥ వసతీతి ॥ తస్యదృష్టిపాతం యావత్తావద్విష్ణోశ్చక్రంపరిభ్రమతి - అతస్తచ్చక్రప్రతిహతం వీర్యంబలంచయస్య తవ వా మమ వా తావతి దేశే పాపిష్ఠం జనమానేతుమపిగతిర్నాస్తి - సపునరన్యలోక్యః వైకుంఠలోకార్హః - నత్వస్మల్లోకార్హ ఇతి । ౩౪ ॥ ఇతీతి ॥ తేనధర్మేణ మహ్యంకథితం - కురువరభీష్మ । ౩౫ । ౩౬ । ౩౭ । కింకరా ఇతి ॥ కేశవాలంబనః కేశవాశ్రయః । ౩౮ । ౩౯ । ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

పూర్వం భగవదాజ్ఞారూపశ్రుతిస్మృత్యుక్తవర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానం భక్తిలక్షణముక్తం - ఇదానీం తద్వ
వచతుర్వర్గసాధనమిత్యుచ్యతే భగవన్నిత్యాద్యధ్యాయేన వక్తినా। ౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। వర్ణాశ్రమేతి।
ఆచారవతేత్యత్రాచారగ్రహణం యజ్ఞాదేః కర్మణోఽప్యుపలక్షణం। ౯॥ నను వర్ణాశ్రమధర్మో యది దేవతావి
షయః కథమస్య భగవదారాధనత్వమిత్యత్రాహ । యజన్నితి । సర్వభూతస్సర్వాత్మభూతః । శ్లో ॥ యే యజంతి పి
తౄన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్ సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాంతరాత్మానం విష్ణుమేవ యజంతి తే ఇతి స్మృతేః । శ్లో ॥
యేప్యన్యదేవతాభక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః । తేపి మామేవ కౌంతేయ యజంత్యవిధిపూర్వకమితి చ - గౌణ్యైవద్వి
జముఖ్యశ్చేత్యాదివ। ౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। వర్ణాశ్రమేష్వితి । తేషు తిష్ఠతా తానను

మైత్రేయః ॥ భగవన్ భగవాన్ దేవస్సంసారవిజిగీషుభిః । సమాఖ్యాహి జగన్నాథో విష్ణురారాధ్యతే య
థా। ౧ । ఆరాధితాచ్చ గోవిందాదారాధనపరైర్నరైః । యత్ప్రాప్యతే ఫలం శ్రోతుం తచ్చేచ్ఛామి
మహామునే। ౨ । శ్రీపరాశరః ॥ యత్పృచ్ఛతి భవానేతత్సగరేణ మహాత్మనా । ఔర్వః ప్రాహ య
థా పృష్టస్తస్మై నిగదతశ్శృణు। ౩ । సగరః ప్రణిపత్యైదమౌర్వం పప్రచ్ఛ భార్గవమ్ । విష్ణోరారాధనో
పాయసంబంధం మునిసత్తమ। ౪॥ ఫలం చారాధితే విష్ణౌ యత్పుంసామభిజాయతే । స చాహ పృష్టో యత్నే
న తస్మై తన్మైత్రేయాఖిలం శృణు । ౫ । ఔర్వః ॥ భౌమం మనోరథం స్వర్గం స్వర్గివంద్యం చ యత్పదమ్ ।
ప్రాప్నోత్యారాధితే విష్ణౌ నిర్వాణమపి చోత్తమమ్। ౬ ॥ యద్యదిచ్ఛతి యావచ్చ ఫలమారాధితేఽచ్యు
తే । తత్తదాప్నోతి రాజేంద్ర భూరి స్వల్పమథాపి వా। ౭ । యత్తు పృచ్ఛసి భూపాల కథమారాధ్యతే హ
రిః । తదిదం సకలం తుభ్యం కథయామి నిబోధ మే। ౮। వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్ ।
విష్ణురారాధ్యతే పంథా నాన్యస్తత్తోషకారకః। ౯। యజన్ యజ్ఞాన్ యజత్యేనం జపత్యేనం జపన్ నృప ।
ఘ్నంస్తథాన్యాన్ హినస్త్యేనం సర్వభూతో యతో హరిః। ౧౦। తస్మాత్సదాచారవతా పురుషేణ జనా
ర్దనః । ఆరాధ్యతే స్వవర్ణోక్తధర్మానుష్ఠానకారిణా। ౧౧ । బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యశ్శూద్ర
శ్చ పృథివీపతే । స్వధర్మతత్పరో విష్ణుమారాధయతి నాన్యథా। ౧౨। పరాపవాదం పైశున్యమనృతం చ న
భాషతే । అన్యోద్వేగకరం యశ్చ తోష్యతే తేన కేశవః। ౧౩ ॥ పరదారపరద్రవ్యపరహింసాసు యో రతి
మ్ । న కరోతి పుమాన్ భూప తోష్యతే తేన కేశవః। ౧౪॥ న తాడయతి నో హంతి ప్రాణినో నాసదీహతే।
యో మనుష్యో మనుష్యేంద్ర తోష్యతే తేన కేశవః। ౧౫ ॥ దేవద్విజగురూణాం యశ్శుశ్రూషాసు సదో
ద్యతః । తోష్యతే తేన గోవిందః పురుషేణ నరేశ్వర॥ ౧౬ ॥ యథాత్మని చ పుత్రే చ సర్వభూతేషు యస్త
థా । హితకామో హరిస్తేన సర్వదా తోష్యతే సుఖమ్। ౧౭। యస్య రాగాదిదోషేణ న దుష్టం నృప మాన
సమ్ । విశుద్ధచేతసా విష్ణుస్తోష్యతే తేన సర్వదా। ౧౮। వర్ణాశ్రమేషు యే ధర్మాశ్శాస్త్రోక్తా నృప సత్త

శ్లో॥ విష్ణుభక్తస్య చిహ్నాని యాని ధర్మాః పురోదితాః । తమేవాతిస్ఫుటం వక్తుం నవాధ్యాయోఽభిధీయతే । భగవ
న్నితి । యథా యేనోపాయేన విష్ణురారాధ్యతే। ౧। ౨। ౩। ౪। ౫। భౌమమితి । స్వర్గివంద్యం బ్రహ్మలోకాదిపదం।
౬। ౭। ౮॥ వర్ణాశ్రమేతి । నాన్యః విష్ణ్వారాధనలక్షణః శ్రుతిస్మృతివిహితస్వధర్మత్యాగేన కేవలతద్వ్రతధా
రణశ్రవణకీర్తనాదిః తత్తోషకారకో న భవతీత్యర్థః। ౯। యజన్నితి । యజ్ఞాన్ యజ్ఞవ్యాజ ఇంద్రాదీన్ యజన్
పనం విష్ణుం యజతి। ౧౦। ౧౧। ౧౨। పరాపవాదమితి । పరస్యాపవాదస్సదుపాలంభా - పైశున్యం పరోక్షం పరదోష
సూచనం। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। పైశున్యపరాపవాదాదివృత్తేరపి సత్త్వశోధకః స్వధర్మో...

శిష్టః। ౧౯। ౨౦। ౨౧॥ దానమితి॥ నిత్యోదకీ స్నానతర్పణాదికృత్ - అగ్నిపరిగ్రహం స్మార్తస్యోపాసనాగ్నేః శ్రౌతాగ్నిత్రయస్య చ పరిగ్రహం। ౨౨। వృత్త్యర్థమితి॥ ప్రతిగ్రహః ప్రతిగ్రాహ్యాద్యాగవాదిః - శుక్లార్థాత్ న్యాయార్జితశుక్లధనాత్ పిత్రాదేః స్వవృత్త్యా ప్రాప్తం సర్వేషామేవ శుక్లం॥ శ్లో॥ క్రమాగతం ప్రీతిదాయం ప్రాప్తంచ సహభార్యయా। అవిశేషేణ సర్వేషాం ధనం శుక్లముదాహృతమితి విష్ణుః॥ శ్లో॥ శ్రుతశౌర్యతపఃకన్యాయాజ్యశిష్యాన్వయాగతం - ధనం సప్తవిధం శుక్లమితి నారదః - న్యాయతః కాలపురుషదానాదినిషిద్ధప్రతిగ్రహాదివృత్తిం వినా - అపదిశుద్ధాద్రాజాదేర్గ్రాహ్యం॥ శ్లో॥ రాజాంతేవాసియాజ్యేభ్యః సీదన్నిచ్ఛేద్ధనం క్షుధితి॥ శ్లో॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాల్లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః ఇతి స్మృతేశ్చ। ౨౩। ౨౪। గ్రాహ్ణీతి॥ ఋతావభిగమః - చతుర్థీప్రభృత్యా షోడశమిత్యాది॥ శ్లో॥ షోడశర్తునిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్ యుగ్మాసు సంవిశేత్। బ్రహ్మచార్యేవ పర్వాద్యాశ్చతస్రస్తు వివర్జయేదితి చ। ౨౫। ౨౬। శస్త్రాజీవ ఇతి॥ తత్రాపి వృత్తిద్వయేపి - పృథివీపాలనం ప్రథమే ముఖ్యే కల్పే - వర్తత ఇతి శేషః। ౨౭। ధరిత్రీతి॥ అంశాష్షష్ఠతురీయార్ధత్రిపాదాఖ్యాః - తత్ర రాజ్ఞో దేశస్థితైః కృతస్య షష్ఠోంశస్స్యాత్ - అహం త్వాం రక్షామీత్యభయప్రదానే పాదః - తద్రక్షార్థమన్నదానేర్ధం - సత్కృత్యాన్నదానే త్రిపాదం॥ శ్లో॥ ధర్మషష్ఠాంశభాగీ స్యాత్ ప్రజాధర్మేణ పాలయన్నితి - భారతే॥ శ్లో॥ యథా చతుర్థం ధర్మస్య రక్షితా లభతే ఫలమ్। పాపస్యాపి తథా మూఢ భాగం ప్రాప్నోత్యరక్షితా। రక్షిష్యామీతి చోక్తం తేన చ శక్నోషి రక్షితుమితి హరివంశే అర్జునం ప్రతి బ్రాహ్మణవచనం॥ శ్లో॥ యస్యాన్నపానపుష్టాంగః కురుతే ధర్మసంచయం। అన్నప్రదాతుస్తస్యార్ధం కర్తుశ్చార్ధం న సంశయ ఇతి॥ శ్లో॥ అన్నదాతుస్త్రయో భాగాః కర్తా పాదేన లిప్యత ఇతి వచనాంతం।

సు। తేషు తిష్ఠన్నరో విష్ణుమారాధయతి నాన్యథా। ౧౯। సగరః॥ తదహం శ్రోతుమిచ్ఛామి వర్ణధర్మానశేషతః। తథైవాశ్రమధర్మాంశ్చ ద్విజవర్య బ్రవీహి తాన్। ౨౦॥ ఔర్వః॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చ యథాక్రమమ్। త్వమేకాగ్రమతిర్భూత్వా శృణు ధర్మాన్ మయోదితాన్। ౨౧। దానం దద్యాద్యజేద్దేవాన్ యజ్ఞైస్స్వాధ్యాయతత్పరః। నిత్యోదకీ భవేద్విప్రః కుర్యాచ్చాగ్నిపరిగ్రహమ్। ౨౨। వృత్త్యర్థం యాజయేచ్చాన్యానన్యానధ్యాపయేత్తథా। కుర్యాత్ప్రతిగ్రహాదానం శుక్లార్థాన్న్యాయతో ద్విజః। ౨౩। సర్వభూతహితం కుర్యాన్నాహితం కస్యచిద్ద్విజః। మైత్రీ సమస్తభూతేషు బ్రాహ్మణస్యోత్తమం ధనమ్। ౨౪। గ్రావ్ణి రత్నే చ పారక్యే సమబుద్ధిర్భవేద్ద్విజః। ఋతావభిగమః పత్న్యాం శస్యతే చాస్య పార్థివ। ౨౫। దానాని దద్యాదిచ్ఛాతో ద్విజేభ్యః క్షత్రియోపి హి। యజేచ్చ వివిధైర్యజ్ఞైరధీయీత చ పార్థివ। ౨౬। శస్త్రాజీవో మహీరక్షా ప్రవరా తస్య జీవికా। తత్రాపి ప్రథమః కల్పః పృథివీపరిపాలనమ్। ౨౭॥ ధరిత్రీపాలనేనైవ కృతకృత్యా నరాధిపాః। భవంతి

రణమిత్తమేవాదరార్థం పునరప్యాహ॥ వర్ణాశ్రమేష్వితి। ౧౯। తదితి॥ తత్తహి అహం శ్రోతుమిచ్ఛామి॥ ౨౦। ౨౧॥ తత్ర బ్రాహ్మణస్యావశ్యకాన్ ధర్మానాహ॥ దానమితి॥ నిత్యోదకీ స్నానతర్పణాదికర్మకృత్ - నిత్యముదకపాత్రత్యాగీ వా - యథాధికారముపాసనాగ్నేః శ్రౌతాగ్నీనాం చ పరిగ్రహం। ౨౨॥ జీవికార్థం ధనార్జనానియమానాహ॥ వృత్త్యర్థమితి॥ ప్రతిగ్రహాదానం ప్రతిగ్రాహ్యస్య ధనాదేరాదానం - శుక్లార్థాత్ శుక్లశుద్ధన్యాయార్జితోర్థో యస్య తస్మాద్విప్రాదేః - తత్రాపి న్యాయతః యథోపయోగమయాజనాదికం చ త్యక్త్వా॥ ౨౩। ౨౪। గ్రాహ్ణీతి॥ గ్రావ్ణి పాషాణే। ౨౫। క్షత్రియస్యావశ్యకానస్మృత్యర్థాంశ్చ ధర్మానాహ॥ దానానీత్యాదిచతుర్భిః॥ ౨౬॥ శస్త్రాజీవ ఇతి॥ శస్త్రాజీవో యుద్ధజీవికా। ౨౭। ధరిత్రీతి॥ భవంతి స్వధర్మాంశః॥ శ్లో॥ షు

శం| ౨౮| ౨౯| ౩౦| ౩౧| ద్విజాతీతి॥ శూద్రస్య కర్మ ద్విజాతిసంశ్రితం తచ్ఛుశ్రూషారూపం - తాదర్థ్యం తచ్ఛేషత్వం చ తేన ద్విజశుశ్రూషాదిజన్యధనేన ఆత్మపోషణం ముఖ్యం - ఆపది తు వాణిజ్యేన తక్షాదికారువృత్త్యోత్పన్నధనేన వా॥ శ్లో॥ శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా తయాజీవన్ వణిగ్భవేదిత్యాదిస్మృతేః॥ ౩౨॥ దానం చేతి॥ పాకయజ్ఞైః అల్పయజ్ఞైః వైశ్వదేవాద్యైర్నమస్కారైకమంత్రైః లౌకికానాం పాకయజ్ఞశబ్ద ఇత్యాపస్తంబః॥ శ్లో॥ నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞాన్న హాపయేదితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ ౩౩॥ భృత్యాదీతి॥ పరిగ్రహః అన్యైరస్వీకృతానాం తృణకాష్ఠాదీనాం స్వీకారః స తు సర్వేషాం వర్ణానాం సాధారణః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ క్షాత్రమితి॥ ఆపది తు బ్రాహ్మణస్య క్షాత్రం కర్మోక్తం - రాజన్యస్య వైశ్యం కర్మ - శౌద్రం కర్మ వైశ్యోక్తం వైశ్యస్యోక్తం - ఏతయోః బ్రాహ్మణరాజన్యయోర్న చోక్తం॥ ౩౮॥ సామర్థ్య ఇతి॥ ఉభాభ్యాం బ్రాహ్మణరాజన్యాభ్యాం - సామర్థ్యే సతి శక్తౌ సత్యాం తదాపత్కర్మ త్యాజ్యం - శక్తస్యానుకల్పాశ్రయః అశక్తస్య ముఖ్యకల్పనిబంధశ్చ కర్మసంకరః.

నృపతేరంశాయతో యజ్ఞాదికర్మణామ్ । ౨౮ । దుష్టానాం శాసనాద్రాజా శిష్టానాం పరిపాలనాత్ । ప్రాప్నోత్యభిమతాన్ లోకాన్ వర్ణసంస్థాం కరోతి యః॥ ౨౯ । పశుపాల్యం చ వాణిజ్యం కృషిం చ మనుజేశ్వర । వైశ్యాయ జీవికాం బ్రహ్మా దదౌ లోకపితామహః॥ ౩౦॥ తస్యాప్యధ్యయనం యజ్ఞో దానం ధర్మశ్చ శస్యతే । నిత్యనైమిత్తికాదీనాం అనుష్ఠానం చ కర్మణామ్ । ౩౧ । ద్విజాతిసంశ్రయం కర్మ తాదర్థ్యం తేన పోషణమ్ । క్రయవిక్రయజైర్వాపి ధనైః కారూద్భవేన వా। ౩౨। దానం చ దద్యాచ్ఛూద్రోపి పాకయజ్ఞైర్యజేత చ । పిత్ర్యాదికం చ వై సర్వం శూద్రః కుర్వీత తేన వై । ౩౩ । భృత్యాదిభరణార్థాయ సర్వేషాం చ పరిగ్రహః । ఋతుకాలాభిగమనం స్వదారేషు మహీపతే। ౩౪। దయా సమస్తభూతేషు తితిక్షా నాతిమానితా । సత్యం శౌచమనాయాసో మంగళం ప్రియవాదితా ॥ ౩౫ ॥ మైత్రీస్పృహా తథా తద్వదకార్పణ్యం నరేశ్వర । అనసూయా చ సామాన్యవర్ణానాం కథితా గుణాః॥ ౩౬। ఆశ్రమాణాం చ సర్వేషామేతే సామాన్యలక్షణాః । గుణాంస్తథాపద్ధర్మాంశ్చ విప్రాదీనామిమాఞ్ఛృణు॥ ౩౭। క్షాత్రం కర్మ ద్విజస్యోక్తం వైశ్యకర్మ తథాపది । రాజన్యస్య చ వైశ్యోక్తం శౌద్రకర్మ న చైతయోః॥ ౩౮॥ సామర్థ్యే సతి తత్త్యాజ్యముభాభ్యామపి పార్థివ । తదేవాపది కర్తవ్యం న కుర్యాత్కర్మసంకరమ్॥ ౩౯। ఇత్యేతే కథితా రాజన్ వర్ణధర్మా మయా తవ। ధర్మానాశ్రమిణాం సమ్య

ణ్యాత్ షడ్భాగమాదత్తే న్యాయేన పరిపాలయన్నిత్యాది శ్రుతేః॥ ౨౮। ౨౯। వైశ్యస్యాప్యాహ॥ పశుపాల్యమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౩౦। ౩౧। శూద్రస్యాప్యాహ॥ ద్విజాతీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ద్విజాతీతి॥ ద్విజాతిసంశ్రయం త్రైవర్ణికశుశ్రూషాదిలక్షణం కర్మ తాదర్థ్యం తత్పారతంత్ర్యం చ స్వధర్మః తేన పోషణం తచ్ఛుశ్రూషాలబ్ధద్రవ్యేణ కుటుంబభరణం - తదసంభవే క్రయాదిజన్యైర్ధనైః - తస్యాప్యసంభవే దాత్రాదికారుకర్మోద్భవేన ధనేన పోషణం॥ ౩౨॥ దానం చేతి॥ పాకయజ్ఞైర్వైశ్వదేవాద్యైః॥ శ్లో॥ నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞాన్న హాపయేదిత్యాదిస్మృతేః॥ పిత్ర్యాదికం చ శ్రాద్ధాది- తేనైవ ద్విజశుశ్రూషాలబ్ధద్రవ్యేణైవ కుర్వీత॥ ౩౩॥ సర్వసాధారణధర్మానాహ॥ భృత్యాదీత్యాదిభిః సార్ధైస్త్రిభిః॥ భృత్యాదీతి॥ పరిగ్రహః అర్థసంపాదనమిత్యాద్యాః సర్వేషాం సామాన్యగుణా ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౩౪॥ దయేతి॥ శ్లో॥ శరీరం పీడ్యతే యేన సుశుభేనాపి కర్మణా । అత్యంతం తన్న కర్తవ్యమనాయాసః స ఉచ్యత ఇత్యుక్తో నాయాసః- మంగళం తిలపుష్పాదిధారణం॥ ౩౫॥ మైత్రీతి॥ అకార్పణ్యం అలుబ్ధత్వం- సామాన్యగుణాః సామాన్యధర్మాః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ క్షాత్రమితి॥ శౌద్రం కర్మ న చైతయోరిత్యనేన వైశ్యస్య తదభ్యనుజ్ఞా గమ్యతే- శూద్రస్య చాపద్ధర్మాః ప్రాగేవోక్తాః॥ శ్లో॥ క్రయవిక్రయజైర్వాపి ధనైః కారూద్భవేన చేతి॥ ౩౮॥ ౩౯॥

వృత్తోవ్యతికరోవా||౩౯||౪౦|| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- తృతీయాంశే- అష్టమోధ్యాయః.

౧| శౌచాచారవతేతి|| వ్రతాని ప్రాజాపత్యాదీని మధుమాంసాది వర్జనాదీని చ- కృతబుద్ధినా అవహితబుద్ధినా| ౨| ౩|| స్థితఇతి|| ఆసతిఆసీనేగురౌ| ౪| ౫| అవగాహేదితి|| కాల్యం ప్రాతః|| ౬ || గృహీతేతి|| గృహీతగ్రాహ్యవేదః అర్థజ్ఞానపర్యంతం గృహీతస్వశాఖః స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్య ఇతి- స్థాణురయం భారవహః కిలాభూత్ అధీత్య వేదం న విజానాతి యోర్థం - యోర్థజ్ఞ ఇత్సకలం భద్రమశ్నుతే - నాకమేతి జ్ఞానవిధూతపాప్మేతి శ్రుతేః- గురోర్నిష్కృతిరత్ర దక్షిణా| ౭| విధినేతి|| విధినా స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణ - స్వకర్మణా యాజనాదివృత్త్యా| ౮| నివాపేనేతి|| నివాపః పితృదానం| ౯|| బలీతి|| నిజకర్మసమార్జితాన్ ప్రాతిస్వికకర్మసాధితాన్ ప్రాజాపత్యాదీన్ - సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవంతీతి శ్రుతౌ- య ఏతానవ్యగ్రో యథోపదేశం కురుతే నిత్యస్స్వర్గః పుష్టశ్చేతి స్మృతౌ చ నిత్యానాం ప్రత్యవాయవ్యతిరేకం ఫలాంతరస్య చోక్తేః|| ౧౦| ౧౧| ౧౨| అనికేతాఇతి|| యత్రసాయంస్యాత్ తత్రైవ గృహం స్థితిర్యేషాం తే జ్ఞానినః- ప్రతిష్ఠా ఆశ్రయః - యోనిః మాతా - అన్నాదినా దేహపోషకత్వాత్ ||౧౩||

బ్రువతో మే నిశామయ|| ౪౦ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- తృతీయాంశే- అష్టమోధ్యాయః ❁❁❁❁

ఔర్వః|| బాలః కృతోపనయనో వేదాహరణతత్పరః| గురుగేహే వసేద్భూప బ్రహ్మచారీ సమాహితః|| ౧| శౌచాచారవతా తత్ర కార్యం శుశ్రూషణం గురోః| వ్రతాని చరతా గ్రాహ్యో వేదశ్చ కృతబుద్ధినా| ౨ || ఉభే సంధ్యే రవిం భూప తథైవాగ్నిం సమాహితః| ఉపతిష్ఠేత్తథా కుర్యాద్గురోరప్యభివాదనమ్| ౩ | స్థితే తిష్ఠేద్వ్రజేద్యాతే నీచైరాసీత చాసతి| శిష్యో గురోర్నృపశ్రేష్ఠ ప్రతికూలం న సంచరేత్| ౪ | తేనైవోక్తః పఠేద్వేదం నాన్యచిత్తః పురస్స్థితః| అనుజ్ఞాతం చ భిక్షాన్నమశ్నీయాద్గురుణా తతః| ౫ | అవగాహేదపః పూర్వమాచార్యేణావగాహితాః| సమిజ్జలాదికం చాస్య కాల్యం కాల్యముపానయేత్| ౬ | గృహీతగ్రాహ్యవేదశ్చ తతోనుజ్ఞామవాప్య వై| గార్హస్థ్యమావిశేత్ప్రాజ్ఞో నిష్పన్నగురునిష్కృతిః| ౭ || విధినావాప్తదారస్తు ధనం ప్రాప్య స్వకర్మణా| గృహస్థకార్యమఖిలం కుర్యాద్భూపాల శక్తితః| ౮| నివాపేన పితౄనర్చన్ యజ్ఞైర్దేవాంస్తథాతిథీన్| అన్నైర్మునీంశ్చ స్వాధ్యాయైరపత్యేన ప్రజాపతిమ్| ౯ | బలికర్మణా చ భూతాని వాత్సల్యేనాఖిలం జగత్| ప్రాప్నోతి లోకాన్ పురుషో నిజకర్మసమార్జితాన్|౧౦| భిక్షాభుజస్తు యే కేచిత్పరివ్రాడ్బ్రహ్మచారిణః| తేప్యత్రైవ ప్రతిష్ఠంతే గార్హస్థ్యం తేన వై పరమ్| ౧౧ | వేదాహరణకార్యేణ తీర్థస్నానాయ చ ప్రభో| అటంతి వసుధాం విప్రాః పృథివీదర్శనాయ చ| ౧౨| అనికేతా హ్యనాహారా యత్ర సాయంగృహాస్తు యే| తేషాం గృహస్థస్సర్వేషాం ప్రతిష్ఠా యోనిరేవ చ| ౧౩ | తేషాం స్వాగతదానాది వక్తవ్యం

౪౦| ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే- అష్టమోధ్యాయః.

౧| శౌచాచారవతేతి||శ్లో|| ప్రాజాపత్యం తథా సౌమ్యమాగ్నేయం వైశ్వదేవికమిత్యేవం ప్రోక్తాని వేదవ్రతాని మధుమాంసవర్జనాదీని చరతా వేదో గ్రాహ్యః|| ౨| ౩| స్థితఇతి|| ఆసతిఆసీనేగురౌ| ౪| తేనేతి|| తేనైవోక్తః పఠేత్ న తు శిష్యాధ్యాపనాయ గురుం నియుంజీత| ౫| అవగాహేదితి|| కాల్యం కాల్యం ప్రాతః ప్రాతః - తత్తత్కాలోచితమితి వా| ౬| గృహీతేతి || నిష్పన్నగురునిష్కృతిః దత్తగురుదక్షిణః|| ౭| విధినేతి|| స్వకర్మణా అధ్యాపనాదినా| ౮| నివాపేనేతి|| నివాపేన పిండదానాదినా| ౯| ౧౦|| భిక్షాభుజఇతి|| ప్రతిష్ఠంతే ప్రతిష్ఠాం యాంతి | ౧౧| ౧౨| అనికేతాఇతి || అనికేతాః అగృహాః - అనాహారాః అపరిగ్రహాః - యత్ర సాయం తత్ర గృహం నివాసో యేషాం తే యోగినః - ప్రతిష్ఠా ఆశ్రయః - యోనిః స్వమాతా - సస్నేహమన్నపానాదినా పోషకత్వాత్ | ౧౩ | తేషామితి||

౧౪। ౧౫॥ అతిథిం ప్రత్యవజ్ఞాదిన కార్యమిత్యాహ॥ అవజ్ఞానమితి॥ పరితాపోఽదానానుశయః - ఉపఘాతస్తాడనాదిః। ౧౬। యస్త్వితి॥ తద్వర్జనోక్తనిత్యాకరణజప్రత్యవాయరూపాత్తల్లోకప్రాప్తిప్రతిబంధాన్ముక్తః। ౧౭। ౧౮। పర్ణేతి॥ అత్ర కేశశ్మశ్రురోమవచనః। ౧౯।౨౦। దేవతేతి॥ నాస్త్యాగతస్య తిథిః ఏకదినమపీత్యతిథిః ధర్మాద్యర్థీనా తనోఽతిథిః అజ్ఞాతపూర్వః - అన్యే త్వభ్యాగతాః॥ ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫॥ త్రైవర్గికానీతి॥ త్రైవర్గికాణి ధర్మార్థకామసాధనభూతాని ఆరంభాన్ లౌకికవైదికోద్యోగాన్ త్యక్త్వేత్యుక్త్యర్థం బ్రహ్మజ్ఞానే నిష్ఠా కార్యా। బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతీతి శ్రుతేః - సన్న్యాసస్య చ మోక్షమార్గత్వాత్ తదశక్తస్య చ జపతీర్థయాత్రాది చానుష్ఠితం ప్రణవాత్మకో వేదః ప్రణవం ధ్యాయేదితి - ప్రణవో బ్రహ్మభూయాయ కల్పత ఇతి చ। ౨౬। ౨౭। ఏకేతి॥ శ్లో॥ అష్టౌ మాసాన్ విహారాస్తు యతేరుక్తా మనీషిభిః। వారాణసీం ప్రవిష్టస్య విద్యతే న హి సంచర ఇతి వచనాచ్చ। ౨౮। ప్రాణయాత్రేతి॥ ప్రశస్తవర్ణాః అభిశస్తపతితవర్జితాః॥ ౨౯। ౩౦। ౩౧। కృత్వేతి॥ ప్రాజాపత్యేష్ట్యనంతరం అగ్నిహోత్రం స్వశరీర సంస్థితం కృత్వా ఆత్మన్యారోప్యేత్యర్థః - శారీరమగ్నిం జాఠరాగ్నిభూతం ప్రాణాదియుక్తం

మధురం నృప। గృహాగతానాం దద్యాచ్చ శయనాసనభోజనమ్॥ ౧౪। అతిథిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్తతే। స దత్త్వా దుష్కృతం తస్మై పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి। ౧౫। అవజ్ఞానమహంకారో దంభశ్చైవ గృహే సతః। పరితాపోపఘాతౌ చ పారుష్యం చ న శస్యతే॥ ౧౬। యస్తు సమ్యక్కరోత్యేవం గృహస్థః పరమం విధిమ్। సర్వబంధవిముక్తోఽసౌ లోకానాప్నోత్యనుత్తమాన్। ౧౭॥ వయఃపరిణతౌ రాజన్ కృతకృత్యో గృహాశ్రమీ। పుత్రేషు భార్యాం నిక్షిప్య వనం గచ్ఛేత్సహైవ వా। ౧౮॥ పర్ణమూలఫలాహారః కేశశ్మశ్రుజటాధరః। భూమిశాయీ భవేత్తత్ర మునిస్సర్వాతిథిర్నృప। ౧౯। చర్మకాశకుశైః కుర్యాత్పరిధానోత్తరీయకే। తద్వత్త్రిషవణం స్నానం శస్తమస్య నరేశ్వర। ౨౦। దేవతాభ్యర్చనం హోమస్సర్వాభ్యాగతపూజనమ్। భిక్షా బలిప్రదానం చ శస్తమస్య నరేశ్వర। ౨౧॥ వన్యస్నేహేన గాత్రాణామభ్యంగశ్చాస్య శస్యతే। తపశ్చ తస్య రాజేంద్ర శీతోష్ణాదిసహిష్ణుతా। ౨౨। యస్త్వేతాం నియతశ్చర్యాం వానప్రస్థశ్చరేన్మునిః। స దహత్యగ్నివద్దోషాన్ జయేల్లోకాంశ్చ శాశ్వతాన్॥ ౨౩॥ చతుర్థశ్చాశ్రమో భిక్షోః ప్రోచ్యతే యో మనీషిభిః। తస్య స్వరూపం గదతో మమ శ్రోతుం నృపార్హసి। ౨౪। పుత్రద్రవ్యకళత్రేషు త్యక్తస్నేహో నరాధిప। చతుర్థమాశ్రమస్థానం గచ్ఛేన్నిర్ధూతమత్సరః। ౨౫॥ త్రైవర్గికాంస్త్యజేత్సర్వానారంభానవనీపతే। మిత్రాదిషు సమో మైత్రస్సమస్తేష్వేవ జంతుషు। ౨౬। జరాయుజాండజాదీనాం వాఙ్మనఃకర్మభిః క్వచిత్। యుక్తః కుర్వీత న ద్రోహం సర్వసంగాంశ్చ వర్జయేత్। ౨౭। ఏకరాత్రస్థితిర్గ్రామే పంచరాత్రస్థితిః పురే। తథా తిష్ఠేద్యథా ప్రీతిర్ద్వేషో వా వ్యభిజాయతే। ౨౮। ప్రాణయాత్రానిమిత్తం చ వ్యంగారే భుక్తవజ్జనే। కాలే ప్రశస్తవర్ణానాం భిక్షార్థం పర్యటేద్గృహాన్। ౨౯। కామః క్రోధస్తథా దర్పలోభమోహాదయశ్చ యే। తాంస్తు దోషాన్ పరిత్యజ్య పరివ్రాణ్నిర్మమో భవేత్। ౩౦। అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్త్వా యశ్చరతే మునిః। తస్యాపి సర్వభూతేభ్యో న భయం విద్యతే క్వచిత్। ౩౧॥ కృత్వాగ్నిహోత్రం స్వశ

తేషాం గృహాగతానాం - స్వాగతదానాది స్వాగతోక్తిపూర్వకం వక్తవ్యం - మధురం ప్రియం। ౧౪। ౧౫। అవజ్ఞానమితి॥ పరితాపః వృథాదత్తమిత్యనుతాపః - ఉపఘాతః ప్రతిఘాతః తాడనం వా - పారుష్యం నిష్ఠురతా। ౧౬। యస్త్వితి॥ సర్వైర్బంధైః పాపైర్విముక్తస్సన్। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮॥ ప్రాణయాత్రేతి॥ భుక్తవజ్జనే భోజనాయస్మిన్ కాలే - ప్రశస్తాః శ్రేష్ఠాః బ్రాహ్మణా వర్ణాస్తేషాం। ౨౯। ౩౦। ౩౧। కృత్వేతి॥ స్వశరీరసంస్థం ప్రాణాగ్నిహోత్రం కృత్వా చితాగ్నీనాం లోకాన్ వ్రజతి - తత్కరణప్రకారమాహ।

ఉద్దిశ్య ముఖే కుండస్థానీయే అగ్నిహోత్రబుద్ధ్యాభిధౌన్నరూపైః హవిర్భిర్యోజుహోతి - ప్రాణోఽగ్నిరేవేదమత్తి చాన్నం నాహం భోక్తేత్యనుసంధాయ - స చితాగ్నినాం అగ్నిచితాం లోకాన్ వ్రజతి - తృతీయాంతపాఠే - చితాగ్నినా జ్ఞానాగ్నినా దర్శితాన్ లోకాన్ వ్రజతి॥ అయమవిద్వద్విషయశ్లోకః॥ ౩౨॥ ఉత్తరస్తు బ్రహ్మవిద్విషయః॥ మోక్షాశ్రమమితి॥ మోక్షాశ్రమం పారివ్రాజ్యం సుసంకల్పితబుద్ధియుక్తః - సుష్ఠుసంపాదితబుద్ధియోగయుక్తః॥ లోక్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోకః బ్రహ్మణో లోక ఇతి వా విగ్రహః ద్విజాతిరితి విప్రస్యైవ సన్న్యాసేధికారోక్తేః॥ శ్లో॥ గతిస్తుర్యాశ్రమే నాస్తి బాహుజోరుజయోః క్వచిత్ - తుర్యాశ్రమే గతిః ప్రోక్తా ముఖజానాం స్వయంభువేతి దత్తాత్రేయ - బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేద్గృహాదితి సంవర్తయమబోధాయనోక్తేశ్చ। ౩౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - నవమోఽధ్యాయః.

కథితమితి॥ పుంసః క్రియాం షోడశసంస్క్రియారూపాం - గర్భాధానపుంసవనసీమంతోన్నయనవిష్ణుబలిజాతకర్మనామకరణోపనిష్క్రమణాన్నప్రాశనచౌలోపనయనవేదవ్రతచతుష్టయసమావర్తనవివాహాః షోడశసంస్కారాః॥ ౧। ౨॥ యదితి॥ నిత్యనైమిత్తికాశ్రితమితి కామ్యస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౩॥ జాతస్యేతి॥ జాతకర్మగ్రహణమాధానపుంసవనాదీనామప్యుపలక్షణం॥ ౪। ౫। దధ్నేతి॥ నాందీ ఉత్సవః తత్ప్రధానా నాందీముఖాః - దైవేనక[illegible]గ్రేణ॥ ౬। ప్రాజాపత్యేనేతి॥ ప్రాజాపత్యేన కనిష్ఠికాయా మూలేన - తదుక్తం॥ శ్లో॥ కనిష్ఠదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రం

రీరసంస్థం శారీరమగ్నిం స్వముఖే జుహోతి। విప్రస్తు భైక్షోపగతైర్హవిర్భిశ్చితాగ్నినాం స వ్రజతి స్మ లోకాన్। ౩౨। మోక్షాశ్రమం యశ్చరతే యథోక్తం శుచిస్సుసంకల్పితబుద్ధియుక్తః। అనింధనం జ్యోతిరివ ప్రశాంతం స బ్రహ్మలోకం శ్రయతే ద్విజాతిః॥ ౩౩॥ ఇతి - తృతీయాంశే - నవమోఽధ్యాయః.

సగరః॥ కథితం చాతురాశ్రమ్యం చాతుర్వర్ణ్యక్రియాస్తథా। పుంసః క్రియామహం శ్రోతుమిచ్ఛామి ద్విజసత్తమ॥ ౧॥ నిత్యాం నైమిత్తికాం కామ్యాం క్రియాం పుంసామశేషతః। సమాఖ్యాహి భృగుశ్రేష్ఠ ధర్మజ్ఞో హ్యసి మే మతః॥ ౨॥ ఔర్వః॥ యదేతదుక్తం భవతా నిత్యనైమిత్తికాశ్రితమ్। తదహం కథయిష్యామి శృణుష్వైకమనా మమ॥ ౩॥ జాతస్య జాతకర్మాదిక్రియాకాండమశేషతః। పుత్రస్య కుర్వీత పితా శ్రాద్ధం చాభ్యుదయాత్మకమ్॥ ౪॥ యుగ్మాంస్తు ప్రాఙ్ముఖాన్విప్రాన్భోజయేన్మనుజేశ్వర। యథాతృప్తిస్తథా కుర్యాద్దైవం పిత్ర్యం ద్విజన్మనామ్॥ ౫॥ దధ్నా యవైస్సబదరైర్మిశ్రాన్ పిండాన్ముదాయుతః। నాందీముఖేభ్యస్తీర్థేన దద్యాద్దైవేన పార్థివ॥ ౬॥ ప్రాజాపత్యేన వా సర్వముపచా

శారీరమగ్నిం ప్రాణాదిసహితముద్దిశ్య స్వముఖే కుండస్థానీయే భిక్షాప్రాప్తైర్హవిర్భిర్జుహోతి - ప్రాణాదిసహితో జాతరాగ్నిరేవ భోక్తా - నాహం - ఇత్యనుసంధానేన హోమవిప్రో భుంక్తే - సోఽగ్నిచితాన్ లోకాన్ వ్రజతీతి ఉపాసనాఫలోక్తేః - చింతాగ్నినామితి పాఠే చింతయా ఏవమనుసంధానేన రూపేణ జ్ఞానేన అగ్నిస్థానీయేన దర్శితాన్ లోకాన్ వ్రజతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ మోక్షాశ్రమమితి॥ బ్రహ్మలోకం బ్రహ్మస్వరూపం లోకం - వ్రజతీత్యుపాసనపరమఫలోక్తేః - ద్విజాతిరితి పూర్వశ్లోకోక్తస్య విప్రస్యైవ నిర్దేశః॥ శ్లో॥ గతిస్తుర్యాశ్రమే నాస్తి బాహుజోరుజయోః క్వచిత్। తుర్యాశ్రమగతిః ప్రోక్తా ముఖజానాం స్వయంభువేతి దత్తాత్రేయోక్తేః। ౩౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - నవమోఽధ్యాయః.

కథితమితి॥ చత్వార ఆశ్రమా ఏవ చాతురాశ్రమ్యం తద్ధర్మాః కథితా ఇత్యర్థః - పుంసః క్రియాం షోడశసంస్కారరూపాం॥ ౧। ౨। ౩। జాతస్యేతి॥ జాతస్య పుత్రస్య జాతకర్మాది క్రియాకాండం చ జన్మనః ప్రాచీనం గర్భాధానపుంసవనానవలోభనవిష్ణుబలిసీమంతోన్నయనాది క్రియాసమూహం చ పితా కుర్వీతేత్యర్థః - తదుక్తం - గర్భాధానమృతౌ పుంసవనం స్పందనాత్పురేతి॥ ౪। ౫। దధ్నేతి॥ దైవేన తీర్థేన కరాగ్రేణ॥ ౬॥ ప్రాజాపత్యేనేతి॥ ప్రాజాప

...త్యత్ర । ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదైవతీర్థాన్యనుక్రమాదితి మనుః ॥ వృద్ధికాలాః కన్యాపుత్రవివాహేష్వత్ర వక్ష్యమాణాః ॥ ౭ ॥ తతశ్చేతి ॥ దశమ ఇతి స్మృత్యుక్తకాలోపలక్షణమ్ ॥ శ్లో ॥ అహన్యేకాదశే నామ ॥ శ్లో ॥ నామధేయం దశమ్యాం చ కేచిదిచ్ఛంతి పార్థివ । ద్వాదశ్యామథ వా రాత్ర్యాం మాసే పూర్ణే తథాపర ఇతి స్మృతేః ॥ దేవపూర్వం కులదేవతానామసంబంధం నామ కుర్యాదితి శంఖోక్తేః నరాఖ్యం పుంవాచి శర్మవర్మాదిసంయుతం శర్మవర్మగుప్తదాసయుక్తం । యథా - విష్ణుశర్మా - ఇంద్రవర్మా - చంద్రగుప్తః - హరిదాస ఇతి - దేవశబ్దశ్చాపి పిత్రాదిస్వపూజ్యవాచి వా ॥ ౯ । నార్థహీనమితి అశస్తం వ్రీడాకరం ॥ ౧౦ । నేతి ॥ నాతిదీర్ఘం ద్వ్యక్షరం చతురక్షరం వా ప్రవణాక్షరం సుసంధి లఘూత్తరం ॥ ౧౧ । తత ఇతి ॥ అనంతరాః ॥ ఉపనిష్క్రమణాద్యుపనయనాంతాః ॥ ౧౨ । గృహీతేతి ॥ గురుదక్షిణాం గురుత్వనిమిత్తాం దక్షిణాం - ఉపకుర్వాణస్తు గృహీతవిద్యస్సమావృత్య గృహీ స్యాత్ వైఖానసో యతిర్వా స్యాత్ ॥ ౧౩ । బ్రహ్మచర్యేణేతి ॥ నైష్ఠికస్తు బ్రహ్మచర్యాశ్రమేణ వా యావదాయుః కాలం నయేత్ - కించ యావజ్జీవమయమేవ మమాశ్రమ ఇతి పూర్వం సంకల్పితం చేత్ తత్రైవ తిష్ఠేత్ - న త్వాశ్రమాంతరం గచ్ఛేత్ - తత్రాపి విరక్తస్సత్యం యతిస్స్యాదేవ ॥ శ్రుతి ॥ యదహరేవ విరజేత్ తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేః ॥ ౧౪ । ౧౫ ॥ వర్షైరితి ॥ ఏకగుణామితియవ

రం ప్రదక్షిణమ్ । ప్రకుర్వీత తథా శేషవృద్ధికాలేషు భూపతే ॥ ౭ । తతశ్చ నామ కుర్వీత పితైవ దశమేహని । దేవపూర్వం నరాఖ్యం హి శర్మవర్మాదిసంయుతమ్ ॥ ౮ । శర్మేతి బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మేతి క్షత్రసంశ్రయమ్ । గుప్తదాసాత్మకం నామ ప్రశస్తం వైశ్యశూద్రయోః ॥ ౯ । నార్థహీనం న చాశస్తం నాపశబ్దయుతం తథా । నామంగళ్యం జుగుప్స్యం వా నామ కుర్యాత్సమాక్షరమ్ ॥ ౧౦ । నాతిదీర్ఘం నాతిహ్రస్వం నాతిగుర్వక్షరాన్వితమ్ । సుఖోచ్చార్యం తు తన్నామ కుర్యాద్యత్ప్రవణాక్షరమ్ ॥ ౧౧ । తతోనంతరసంస్కారసంస్కృతో గురువేశ్మని । యథోక్తవిధిమాశ్రిత్య కుర్యాద్విద్యాపరిగ్రహమ్ ॥ ౧౨ । గృహీతవిద్యో గురవే దత్త్వా చ గురుదక్షిణామ్ । గార్హస్థ్యమిచ్ఛన్ భూపాల కుర్యాద్దారపరిగ్రహమ్ ॥ ౧౩ । బ్రహ్మచర్యేణ వా కాలం కుర్యాత్సంకల్పపూర్వకమ్ । గురోశ్శుశ్రూషణం కుర్యాత్తత్పుత్రాదేరథాపి వా ॥ ౧౪ । వైఖానసో వాపి భవేత్పరివ్రాడథవేచ్ఛయా । పూర్వం సంకల్పితం యాదృక్తాదృక్కుర్యాన్మహీపతే ॥ ౧౫ । వర్షైరేకగుణాం భార్యాముద్వహేత్త్రిగుణస్స్వయమ్ । నాతికేశామకేశాం వా

ర్యేన కనిష్ఠికాయా మూలేన - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రం కరస్య చ । ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాదితి - అశేషేషు వృద్ధికాలేషు కన్యాపుత్రవివాహేష్వితి త్రయోదశాధ్యాయే వక్ష్యమాణేషు ॥ ౭ ॥ తతశ్చేతి ॥ దశమేహనీత్యన్యేషామపి కాలానాముపలక్షణం - తదాహుః ॥ శ్లో ॥ నామధేయం దశమ్యాం చ కేచిదిచ్ఛంతి పార్థివ । ద్వాదశ్యామథ వా రాత్ర్యాం మాసే పూర్ణే తథాపర ఇత్యాది - దేవపూర్వం కులదేవతానామపూర్వకం - కులదేవతానామసంబంధ నామ కుర్యాదితి శంఖస్మృతేః - యద్వా - దేవ ఇవ స్వపూజ్యాః పిత్రాదిస్తన్నామపూర్వకమిత్యర్థః - నరాఖ్యం పురుషవాచకం ప్రతిశర్మవర్మాదిసంయుక్తం చ సోమవర్మా ఇంద్రగుప్తః శివదాస ఇత్యాది ॥ ౮ ॥ ౯ । నార్థహీనమితి ॥ అశస్తం దేశభాషాయాం లజ్జావహం - సమాక్షరం కుర్యాత్ ॥ ౧౦ ॥ నాతిదీర్ఘమితి ॥ ప్రవణాక్షరం లఘూత్తరాక్షరం కుర్యాత్ ॥ ౧౧ । తత ఇతి ॥ అనంతరసంస్కారైర్నిష్క్రమణాన్నప్రాశనచౌలోపనయనాఖ్యైస్సంస్కృతస్సన్ - యథోక్తం గురుశుశ్రూషాదిలక్షణం విధిమాశ్రిత్య ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ బ్రహ్మచర్యేణేతి ॥ గార్హస్థ్యానిచ్ఛాయాం బ్రహ్మచర్యేణ కాలం నయేదితి ॥ ౧౪ । వైఖానస ఇతి ॥ వైఖానసో వానప్రస్థః ఇచ్ఛయా ఆశ్రమాదాశ్రమాంతరం గచ్ఛేత్ - యావజ్జీవం మమాయమేవాశ్రమ ఇతి యది పూర్వం సంకల్పితం తర్హి తత్రైవ తిష్ఠేత్ - ఏతచ్చాదృఢవైరాగ్యాభావే ద్రష్టవ్యం - దృఢవైరాగ్యే తు భవేదేవ ॥ శ్రుతి ॥ యదహరేవ విరజేత్ తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేః ॥ ౧౫ ॥ వర్షైరితి ॥ వర్షైరేకగుణామితి న్యూనత్వమాత్రోపలక్షణం - అన్యథా తు సాంగవేదాధ్యయ

యసీత్యేవలక్షణం॥ శ్లో॥ అష్టవర్షా భవేద్గౌరీ నవవర్షా తు రోహిణీ । దశవర్షా భవేత్కన్యా అత ఊర్ధ్వం రజస్వ
లేతి ॥ పాఠాంతరే॥ శ్లో॥ అష్టవర్షా భవేత్కన్యా నవవర్షా తు రోహిణీ । దశవర్షా భవేద్గౌరీ హ్యత ఊర్ధ్వం రజస్వ
లేతి ॥ కన్యాయా దశవర్షాత్పరమవివాహ్యత్వస్మరణాత్ - అసపిండాం యవీయసీమితి స్మృతేశ్చ। ౧౬। ౧౭॥ నేతి॥
వ్యంగినీమితి - వ్యంగినీం నింద్యాం - వ్యంగమాతాపితృజాం - వ్యంగాఖ్యత్వగ్దోషమాతాపితృజాం వా - శ్మశ్రురేవ వ్యం
జనం పుంస్త్వచిహ్నం। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧॥ నేతి॥ కరాళం దంతురం॥ ౨౨॥ పంచమీమితి॥ స్వమాతుః ప్రపితామ
హస్య కూటస్థస్య పంచమస్య సంతానాంతరజా - తావత్సంఖ్యజనవ్యవహితా కన్యా మాతృపక్షాత్పంచమీ - తథావ
రప్రపితామహస్య కూటస్థస్య సప్తమస్య సంతానాంతరజా - తావత్సంఖ్యజనవ్యవహితా పితృపక్షాత్సప్తమీ - ఇదం
చ పంచమీసప్తమీభ్యామర్వాక్ప్రతిషేధపరం - న తు తయోర్వివాహవిధిపరం ॥ శ్లో ॥ పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం

నాతికృష్ణాం న పింగళామ్ ॥ ౧౬ ॥ నిసర్గతోఽధికాంగాం వా న్యూనాంగామపి నోద్వహేత్ । నావిశు
ద్ధాం సరోమాం వాకులజాం వాతిరోగిణీమ్॥ ౧౭ ॥ న దుష్టాం దుష్టవాక్యాం వా వ్యంగినీం పితృమాతృతః।
న శ్మశ్రువ్యంజనవతీం న చైవ పురుషాకృతిమ్॥ ౧౮॥ న ఘర్ఘరస్వరాం క్షామాం తథా కాకస్వరాం న చ।
నానిబంధేక్షణాం తద్వద్వృత్తాక్షీం నోద్వహేద్బుధః॥ ౧౯ ॥ యస్యాశ్చ రోమశే జంఘే గుల్ఫౌ యస్యా
స్తథోన్నతౌ। గండయోః కూపకౌ యస్యా హసంత్యాస్తాం చ నోద్వహేత్ ॥ ౨౦॥ నాతిరూక్షచ్ఛవిం పాం
డుకరజామరుణేక్షణామ్। ఆపీనహస్తపాదాం చ న కన్యాముద్వహేద్బుధః॥ ౨౧ ॥ న వామనాం నాతి
దీర్ఘాం నోద్వహేత్సంహతభ్రువమ్ । న చాతిచ్ఛిద్రదశనాం న కరాళముఖీం నరః॥ ౨౨॥ పంచమీం మా

నాదిన్యాసక్తస్య త్రింశద్వర్షాదూర్ధ్వం వివాహో యది భవేత్ ॥ శ్లో॥ దశవర్షా భవేత్కన్యా అత ఊర్ధ్వం రజస్వ
లేతి నిందితరజస్వలోద్వాహోపపత్తేః॥ ౧౬॥ నిసర్గత ఇతి ॥ అవిశుద్ధాం శూద్రాదిసంవర్ధితాం - అకులజాం ముష్క
లజాం॥ ౧౭॥ నేతి॥ దుష్టవాక్యాం పాపాదివిరుద్ధబహుభాషిణీం - పితృతో మాతృతో వా వ్యంగినీం - వ్యంగమత్రకుష్ఠా
ది - కుష్ఠిం - మాతాపితృజామిత్యర్థః - శ్మశ్రువ్యంజనవతీం శ్మశ్రూణాం వ్యంజనం పుంస్త్వాభివ్యంజకం చిహ్నం తద్వ
తీం॥ ౧౮॥ నేతి॥ అనిబంధేక్షణాం ఘనైః పక్ష్మభిరసంవృతనేత్రాం - వృత్తాక్షీం వర్తులనేత్రాం॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧॥
నేతి॥ సంహతభ్రువం సంహతే సంలగ్నే భ్రువౌ యస్యాస్తాం కరాళముఖీం దంతురాస్యాం। ౨౨। పంచమీతి॥ పం
చమీతి యతస్సుతానాం శాఖాభేదస్స కూటస్థః - తత్ర మాతృపక్షాత్పరం మాతుః ప్రపితామహకూటస్థాపత్యాత్
తత్సోదరప్రభృతిశాఖాంతరే జనచతుష్టయమతీత్య పంచమీం - తథా వరప్రపితామహోచ్ఛాఖాంతరే తావజ్జనవ్యవధా
నవతీం - పితృపక్షాత్సప్తమీముద్వహేత్ - ఏవం చ సతి ॥ శ్లో ॥ పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథేతి
యాజ్ఞవల్క్యవచనం - కూటస్థప్రభృతిగణనేన సమానార్థమేవ - యత్తు పైఠీనసివచనం తస్మాన్మాతృతః పంచ పితృతః
పురుషానతీత్యోద్వహేత్ - యచ్చ సర్వపురాణప్రసిద్ధం కృష్ణార్జునప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదీనాం మాతులపితృష్వస్
సుతోద్వహనం తద్దేశభేదే సదాచారప్రాప్తం - తదపి సదాచారకల్ప్యశ్రుతిమూలత్వాత్ - మాతులస్యేవ యో
భాగస్తే పైతృష్వస్రేయో వపామివ ఇత్యేవమాదివైదికలింగమూలత్వాచ్చ యథా దేశాచారం వ్యవస్థాపనీయం - దేశ
జాతికులధర్మాశ్చామ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమితి గౌతమాదిస్మృతేః - న చ స్మృతివిరోధః - తాసాం సగోత్రమాతు
లవిషయత్వాత్ - తదాహ శాతాతపః॥ శ్లో॥ మాతులస్య సుతామూఢ్వా మాతృగోత్రాం తథైవ చ। సమానప్రవరాం
చైవ త్యక్త్వా చాంద్రాయణం చరేదితి॥ మాతృగోత్రాం సగోత్రాం మాతులసుతాం వివాహ్య చాంద్రాయణం చరే
దితి - ఏవమాదిషు మాతృసగోత్రామితి విశేషణాత్ - యత్ర పుత్రికాకరణవిషయే మాతృసగోత్రమాతులస్తత్సుతై
వ వివాహ్యేతి గమ్యతే - అన్యత్ర తు॥ శ్లో॥ ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిండే గోత్రే చ సూతకే। స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నా
రీ వివాహాత్సప్తమే పద ఇత్యాది - మాతృస్వభర్త్రైక్యే సతి మాతులసుతాయాః మాతృసగోత్రత్వాభావాద్వివా

మాతృతః పితృతస్తథేతి స్మృతేః॥ ౨౩॥ బ్రాహ్మ ఇతి॥ బ్రాహ్మాదివివాహానాం స్వరూపం స్మృతిషు ద్రష్టవ్యం॥ ౨౪
౨౫॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - దశమోఽధ్యాయః.
౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ బ్రాహ్మ ఇతి॥ బ్రాహ్మస్సూర్యోదయాత్ ప్రాక్తృతీయో ముహూర్తః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥
తత ఇతి॥ మైత్రం మిత్రదైవత్యం వాయుకృత్యం మలోత్సర్గాదికం నైరృత్యాం దిశి గ్రామాత్ - తదసంభవే స్వావస
థాద్దూరే॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ఆత్మచ్ఛాయామితి॥ ఆత్మచ్ఛాయామిత్యాది - ప్రతీతిశేషః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఉదఙ్ముఖ

తృపక్షాచ్చ పితృపక్షాచ్చ సప్తమీమ్। గృహస్థశ్చోద్వహేత్కన్యాం న్యాయేన విధినా నృప॥ ౨౩॥ బ్రా
హ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రాజాపత్యస్తథాసురః। గాంధర్వరాక్షసౌ చాన్యౌ పైశాచశ్చాష్టమో మత
ః॥ ౨౪॥ ఏతేషాం యస్య యో ధర్మో వర్ణస్యోక్తో మహర్షిభిః। కుర్వీత దారగ్రహణం తేనాన్యం పరి
వర్జయేత్॥ ౨౫॥ సధర్మచారిణీం ప్రాప్య గార్హస్థ్యం సహితస్తయా। సముద్వహేద్దదాత్యేతత్స
మ్యగూఢం మహత్ఫలమ్॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - దశమోఽధ్యాయః.
సగరః॥ గృహస్థస్య సదాచారం శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం మునే। లోకాదస్మాత్పరస్మాచ్చ యమాతిష్ఠన్న
హీయతే॥ ౧॥ ఔర్వః॥ శ్రూయతాం పృథివీపాల సదాచారస్య లక్షణమ్। సదాచారవతా పుంసా జితౌ
లోకావుభావపి॥ ౨॥ సాధవః క్షీణదోషాస్తు సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః। తేషామాచరణం యత్తు సదాచార
స్స ఉచ్యతే॥ ౩॥ సప్తర్షయోఽథ మనవః ప్రజానాంపతయస్తథా। సదాచారస్య వక్తారః కర్తారశ్చ మ
హీపతే॥ ౪॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయ మనసా మతిమాన్నృప। విబుధశ్చింతయేద్ధర్మమర్థం
చాప్యవిరోధినమ్॥ ౫॥ అపీడయా తయోః కామముభయోరపి చింతయేత్। దృష్టాదృష్టవినాశాయ త్రి
వర్గసమదర్శనః॥ ౬॥ పరిత్యజేదర్థకామౌ ధర్మపీడాకరౌ నృప। ధర్మమప్యసుఖోదర్కం లోకవిద్వి
ష్టమేవ చ॥ ౭॥ తతః కాల్యం సముత్థాయ కుర్యాన్మూత్రం నరేశ్వర॥ ౮॥ నైరృత్యామిషువిక్షేపమతీత్యా
భ్యధికం భువః। దూరాదావసథాన్మూత్రం పురీషం చ విసర్జయేత్॥ ౯॥ పాదావసేచనోచ్ఛిష్టే ప్రక్షి
పేన్న గృహాంగణే॥ ౧౦॥ ఆత్మచ్ఛాయాం తరుచ్ఛాయాం గోసూర్యాగ్న్యనిలాంస్తథా। గురుద్విజాతీం
శ్చ బుధో నమేహీత కదాచన॥ ౧౧॥ న కృష్టే సస్యమధ్యే వా గోవ్రజే జనసంసది। న వర్త్మని న నద్యాదితీ
ర్థేషు పురుషర్షభ॥ ౧౨॥ నాప్సు నైవాంభసస్తీరే శ్మశానే సమాచరేత్। ఉత్సర్గం వై పురీషస్య
మూత్రస్య చ విసర్జనమ్॥ ౧౩॥ ఉదఙ్ముఖో దివా మూత్రం విపరీతముఖో నిశి। కుర్వీతానాపది ప్రాజ్ఞో

హ్వానవిరుద్ధ్యత ఇత్యాది వైదికీ - ప్రకృతమనుసరామః॥ ౨౩॥ న్యాయ్యేన ధర్మవివాహేన తమేవ దర్శయితుం
అష్టౌ వివాహానాహ॥ బ్రాహ్మ ఇతి॥ స్మృతిశ్చ॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మో వివాహ ఆహూయ దీయతే శక్త్యలంకృతా। య
జ్ఞస్థ ఋత్విజే దైవ ఆదాయార్షస్తు గోద్వయం॥ సహోభౌ చరతాం ధర్మం ప్రాజాపత్యో విధిస్స్మృతః। ఆసురో
ద్రవిణాదానాద్గాంధర్వస్సమయాన్మితః॥ రాక్షసో యుద్ధహరణాత్పైశాచః కన్యకాఛలాదితి॥ ౨౪॥ ఏతేషామితి॥ త
దాహ దేవలః॥ శ్లో॥ ఆద్యా వివాహాశ్చత్వారో ధర్మ్యాః శ్రేయః ప్రదాయకాః॥ అతుల్యా బ్రాహ్మణాహార్యాశ్చతు
శయంతి స్వరోమానులమితి॥ గాంధర్వరాక్షసౌ క్షత్త్రైవ వ్యాసురో వైశ్యశూద్రయోః। స పాపిష్ఠో వివాహానాం పైశా
చః కథితోఽష్టమ ఇతి॥ ౨౫॥ సధర్మచారిణీమితి॥ సముద్వహేద్బిభృయాత్ - ఊఢం ధృతం సత్॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వా
మివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - దశమోఽధ్యాయః.
౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ బ్రాహ్మ ఇతి॥ బ్రాహ్మే సూర్యోదయాత్ ప్రాక్తృతీయే ముహూర్తే - అర్థం చ ధర్మస్యా
విరోధినం॥ ౫॥ ౬॥ పరిత్యజేదితి॥ అసుఖోదర్కమసుఖోత్తరఫలం॥ ౭॥ తత ఇతి॥ కాల్యముషసి మైత్రం మిత్రాధిష్ఠితపా
యుకృత్యం మలోత్సర్గాదికమూ॥ ౮॥ నైరృత్యామితి॥ గ్రామాన్నైరృత్యాం - తదసంభవే స్వగృహాద్దూరం
మూత్రాద్యుత్సర్గం కుర్యాత్॥ ౯॥ ౧౦॥ ఆత్మచ్ఛాయామితి॥ గురుద్విజాతీన్ ప్రతి దక్షిణముఖో న మేహేతేత్యర్థః॥

ణీతి ॥ దివేతి సంధ్యయోరప్యుపలక్షణం ॥ శ్లో ॥ దివాసంధ్యాసు కర్ణస్థయజ్ఞసూత్ర ఉదఙ్ముఖ ఇత్యాదిస్మృతేః ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ వల్మీకేతి ॥ లేపసంభవాం మూత్రాదిలేపగతాం ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ఏకేతి ॥ పూర్వం గంధలేపక్షయకరం శౌచం కృత్వా అథైకాదిసంఖ్యమృచ్ఛౌచం అథ పాదశౌచమథాచమనమథ సంధ్యావందనాదికమితి క్రమః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ సోమసంస్థా ఇతి ॥ సోమసంస్థాదయో గౌతమోక్తాః - ఔపాసనాష్టకాపార్వణశ్రాద్ధశ్రావణ్యాగ్రహాయణీచైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్త పాకయజ్ఞసంస్థాః - అగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసావాగ్రహాయణం చాతుర్మాస్యాదినిరూఢపశుబంధః సౌత్రామణీతి సప్త హవిర్యజ్ఞసంస్థాః - అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యః షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామ ఇతి సప్తసోమసంస్థా ఇతి - యతః ఏతాస్సంస్థాః వనే సంస్థితా ధనాయత్తా ఇతి - అతో ధనార్జనే యతేత ॥ ౨౪ ॥ నదీతి ॥ మనుష్యైరఖాతో ద్రోణ్యాదిః దేవఖాతః ॥ ౨౫ ॥ కూపేష్వితి ॥ భువి కూపతటభూమావా - భ

మూత్రోత్సర్గంచ పార్థివ ॥ ౧౪ ॥ తృణైరాస్తీర్య వసుధాం వస్త్రప్రావృతమస్తకః । తిష్ఠేన్నాతిచిరం తత్ర నైవకించిదుదీరయేత్ ॥ ౧౫ ॥ వల్మీకమూషికోత్ఖాతాం మృదం నాంతర్జలాం తథా । శౌచావశిష్టాం గేహాచ్చ నాదద్యాల్లేపసంభవామ్ ॥ ౧౬ ॥ అణుప్రాణ్యుపపన్నాంచ హలోత్ఖాతాంచ పార్థివ । పరిత్యజేన్మృదశ్చైతాస్సకలాశ్శౌచసాధనే ॥ ౧౭ ॥ ఏకాలింగే గుదే తిస్రః దశ వామకరే నృప । హస్తద్వయే చ సప్త చాన్యా మృదశ్శౌచోపపాదికాః ॥ ౧౮ ॥ అచ్ఛేనాగంధఫేనేన జలేనాబుద్బుదేన చ । ఆచామేచ్చ మృదం భూయస్తదాదద్యాత్సమాహితః ॥ ౧౯ ॥ నిష్పాదితాంఘ్రిశౌచస్తు పాదావభ్యుక్ష్య వై పునః । త్రిఃపిబేత్సలిలం తేన తథా ద్విః పరిమార్జయేత్ ॥ ౨౦ ॥ శీర్షణ్యాని తతః ఖాని మూర్ధానం చ సమాలభేత్ । బాహూ నాభించ తోయేన హృదయం చాపి సంస్పృశేత్ ॥ ౨౧ ॥ స్వాచాంతశ్చ తతః కుర్యాత్పుమాన్ కేశప్రసాధనమ్ । ఆదర్శాంజనమాంగళ్యదూర్వాద్యాలంబనాని చ ॥ ౨౨ ॥ తతస్స్వవర్ణధర్మేణ వృత్త్యర్థంచ ధనార్జనమ్ । కుర్వీత శ్రద్ధాసంపన్నో యజేచ్చ పృథివీపతే ॥ ౨౩ ॥ సోమసంస్థా హవిస్సంస్థాః పాకసంస్థాశ్చ సంస్థితాః । ధనే యతో మనుష్యాణాం యతేతాతో ధనార్జనే ॥ ౨౪ ॥ నదీనదతటాకేషు దేవఖాతజలేషు చ । నిత్యక్రియార్థం స్నాయీత గిరిప్రస్రవణేషు చ ॥ ౨౫ ॥ కూపేషూద్ధృ

౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ వల్మీకేతి ॥ లేపసంభవాం భిత్తిసంభవాం ॥ ౧౬ ॥ అణ్వితి ॥ అణుభిః ప్రాణిభిరుపపన్నాం ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ అచ్ఛేనేతి ॥ ఆచామేత్ శౌచం కుర్యాదిత్యర్థః - యద్వా ఆచామేదిత్యాచమనం ప్రస్తుత్య తస్య పూర్వాంగమాహ - మృదమితి - అన్యాం మృదమాదద్యాత్ ॥ ౧౯ ॥ నిష్పాదితేతి ॥ తయా మృదా నిష్పాదితమంఘ్రిశౌచం యేన సః - తేన సలిలేన ముఖం ద్విః పరిమార్జయేత్ ॥ ౨౦ ॥ శీర్షణ్యానీతి ॥ శీర్షణ్యాని శిరస్థాని ఖాని ఇంద్రియచ్ఛిద్రాణి తాని సంస్పృశేత్ - అజపన్నితి పాఠే మౌనీభూత్వేత్యర్థః - అత్ర చ విశేషో దక్షోక్తః ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ త్రిఃపిబేదంబు వీక్షితం । సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో ముఖం । సంహతాభిస్త్రిభిః పూర్వమాస్యంతు సముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠప్రదేశిన్యా ఘ్రాణం పశ్చాదనంతరం । అంగుష్ఠానామికాభ్యాం చ చక్షుశ్శ్రోత్రే పునః పునః । కనిష్ఠాంగుష్ఠతో నాభిం హృదయం తు తలేన వై । సర్వాభిస్తు శిరస్స్పృశేద్బాహూ చాగ్రేణ సంస్పృశేత్ ॥ ౨౧ ॥ అథ ప్రాతస్స్నానస్య మూలకారణభూతశౌచోక్త్యైవోక్తప్రాయత్వాత్ నిత్యోదకీ భవేద్విప్ర ఇతి చ పూర్వం సంక్షేపేణోక్తత్వాత్సంధ్యోపాసనహోమాదీనాం చ సూర్యోపస్థానస్తుతయః ప్రసంగేన ప్రాగేవోక్తత్వాత్తదుపరితనం కర్మకాండమాహ - స్వాచాంతశ్చేత్యాదినా ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ సోమసంస్థా ఇతి ॥ సోమసంస్థా అగ్నిష్టోమాద్యాః - హవిస్సంస్థా అగ్న్యాధేయాద్యాః - యదాహ గౌతమః - అష్టకాపార్వణశ్రాద్ధశ్రావణ్యాగ్రహాయణీచైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్త పాకయజ్ఞసంస్థాః - అగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసావాగ్రయణం చాతుర్మాస్యాని నిరూఢపశుబంధస్సౌత్రామణీతి సప్త హవిర్యజ్ఞసంస్థాః - అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యః షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామా ఇతి సప్తసోమసంస్థా ఇతి ॥ ౨౪ ॥ మాధ్యాహ్నికస్నానతర్పణాన్యాహ - నదీనదేత్యాదినా ॥ నదీనదేతి ॥ దేవఖాతః అమనుష్యకర్తృకో హ్రదః ॥ ౨౫ ॥ కూపేష్వితి ॥ కలశాభిరుద్ధృతేన తోయేన తత్తటభూమౌ స్నాయాత్ - గమ

వ్యసంభవే తత్ర తటభువి స్థాతుమశక్త్యసంభవే - తేనోద్ధృతతోయేన గృహే స్నాయాత్ | ౨౬| ౨౭| ౨౮| ౨౯|౩౦|| ౩౧| ౩౨| ౩౩| ౩౪| ౩౫| ౩౬| ౩౭| ౩౮| ౩౯| నమ ఇతి॥ బ్రహ్మ భాస్వతే వేదైః ప్రకాశమానాయ - సవిత్రే ప్రేరకాయ| ౪౦ | తత ఇతి॥ గృహార్చనం గృహస్యార్చనం - అభీష్టసురపూజనం కుర్యాదిత్యేవ - అపూర్వమిత్యస్మాత్ప్రాక్ నిర్వాపైర్వైశ్వదేవం చేత్యర్థం పఠితవ్యం - తస్యార్థః - దేవపూజనాత్పరం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో జుష్టం నిర్వపామీతి వైశ్వదేవం హవిర్నిరూప్యతే - న దేవయజ్ఞాదికర్మ కుర్యాత్ | ౪౧ | తత్కథమిత్యత్రాహ॥ అపూర్వమితి॥ పూర్వమస్య ప్రకృతిభూతం హోమాంతరం నాస్తీత్యపూర్వం - హోమాంతరప్రకృతికత్వాభావాత్ - అగ్నిహోత్రం అగ్నౌ దర్వీహోమం వైశ్వదేవయజ్ఞాఖ్యం బ్రహ్మేహుత్యాదిపంచాహుతికం - అపూర్వో దర్వీహోమో

తతోఽనేన స్నానం కుర్వీత వా భువి । స్నాయీతోద్ధృతతోయేన హ్యథవా భువ్యసంభవే| ౨౬ | శుచివస్త్రధరస్స్నాతో దేవర్షిపితృతర్పణమ్ । తేషామేవ హి తీర్థేన కుర్వీత సుసమాహితః| ౨౭ | త్రిరపః ప్రీణనార్థాయ దేవానామపవర్జయేత్ । ఋషీణాం యథాన్యాయం సకృచ్చాపి ప్రజాపతేః ||
౨౮| పితౄణాం ప్రీణనార్థాయ త్రిరపః పృథివీపతే । పితామహేభ్యశ్చ తథా ప్రీణయేత్ప్రపితామహాన్| ౨౯| మాతామహాయ తత్పిత్రే తత్పిత్రే చ సమాహితః । దద్యాత్పైత్రేణ తీర్థేన కామ్యం చాన్యచ్ఛృణుష్వ మే|౩౦| మాత్రే ప్రమాత్రే తన్మాత్రే గురుపత్న్యై తథా నృప । గురవే మాతులాదీనాం స్నిగ్ధమిత్రాయ భూభుజే| ౩౧| ఇదం చాపి జపేదంబు దద్యాదాత్మేచ్ఛయా నృప| ఉపకారాయ భూతానాం కృతదేవాదితర్పణమ్| ౩౨ | దేవాసురాస్తథా యక్షా నాగా గంధర్వరాక్షసాః । పిశాచా గుహ్యకాస్సిద్ధాః కూష్మాండాస్తరవః ఖగాః| ౩౩ || జలేచరా భూనిలయా వాయ్వాహారాశ్చ జంతవః। తృప్తిమేతే ప్రయాంత్వాశు మద్దత్తేనాంబునాఖిలాః| ౩౪|| నరకేషు సమస్తేషు యాతనాసు చ యే స్థితాః । తేషామాప్యాయనాయైతద్దీయతే సలిలం మయా । ౩౫ । యేఽబాంధవా బాంధవా యే హ్యన్యజన్మని బాంధవాః । తే తృప్తిమఖిలా యాంతు యే చాస్మత్తోంబుకాంక్షిణః| ౩౬| యత్ర క్వచన సంస్థానాం క్షుత్తృష్ణోపహతాత్మనామ్ । ఇదమాప్యాయనం యాతు మయా దత్తం తిలోదకమ్| ౩౭ | కామ్యోదకప్రదానం తే మయోక్తం కథితం నృప । యద్దత్త్వా ప్రీణయత్యేతన్మనుష్యస్సకలం జగత్ । జగదాప్యాయనోద్భూతం పుణ్యమాప్నోతి చానఘ| ౩౮ | దత్త్వా కామ్యోదకం సమ్యగేతేభ్యశ్శ్రద్ధయా ద్విజః । ఆచమ్య చ తతో దద్యాత్సూర్యాయ సలిలాంజలిమ్| ౩౯| నమో వివస్వతే బ్రహ్మ భాస్వతే విష్ణుతేజసే । జగత్సవిత్రే శుచయే సవిత్రే కర్మదాయినే| ౪౦| తతో గృహార్చనం కుర్యాదభీష్టసురపూజనమ్ । జలాభిషేకైః పుష్పైశ్చ ధూపాద్యైశ్చ నివేదనైః| ౪౧|| అపూర్వమగ్నిహోత్రం చ కుర్యాత్ప్రాగ్బ్రహ్మణే

శాద్యశక్త్యా తత్తటభూమిస్నానాసంభవే కూపాద్యుద్ధృతేన శీతోదకేన స్వగృహే స్నాయాత్ - తత్రాప్యశక్తః ఉష్ణోదకేన - తత్రాప్యశక్తో మంత్రస్నానాదికం కుర్యాదిత్యస్మృతిభ్యో జ్ఞేయం|| ౨౬| ౨౭|| త్రిరప ఇతి॥ త్రిరప ఇతి భూర్దేవాః భువర్దేవాః సువర్దేవాః తర్పయామీత్యేవం త్రిరపవర్జయేత్ దద్యాత్ - తథర్షీణామపి భూర్భువస్సువః ప్రయోగేణ త్రిరపో దద్యాత్ - ప్రజాపతిం తర్పయామీతి సకృత్ | ౨౮ | పితౄణామితి॥ పితౄణామపి భూరాదిప్రయోగేణ సాధారణపితౄణాం తత్ప్రయోగం పివాప్య పితౄణాం చేత్యర్థః|| ౨౯| మాతామహాయేతి । పైత్రేణ తర్జనీమూలేన - కామ్యం ఫలవిశేషార్థం| ౩౦| ౩౧| ౩౨| ౩౩| ౩౪| ౩౫| ౩౬| ౩౭| ౩౮| ౩౯| నమ ఇతి॥ బ్రహ్మ భాస్వతే వేదైః ప్రకాశమానాయ - బ్రహ్మన్నితి పాఠే హే బ్రహ్మన్ భాస్వదాదిరూపాయ తుభ్యం నమ ఇత్యన్వయః జగత్సవిత్రే విశ్వజనకాయ - కర్మదాయినే కర్మప్రవర్తకాయ| ౪౦| ౪౧|| అపూర్వమితి॥ అపూర్వమనన్యప్రకృతికమగ్నిహోత్రం అగ్నౌ హోమం బ్రహ్మాదిపంచాహుతికం దేవయజ్ఞాఖ్యం దర్వీహోమం కుర్యాదిత్య

హుతిచోదనం స్వాహాకారప్రదానమిత్యాపస్తంబః| ౪౨ | ౪౩ | అథ భూతయజ్ఞః || తచ్ఛేషమితి || పృథ్వీపర్జన్యా బలిః మణికే ఉదధానే | ౪౪| ౪౫| ౪౬| ౪౭ | వాయవే వాయవ ఇతి|| వాయవే వాయవ ఇతి వీప్సయా ప్రతిదిశం వాయుబలిః - దిశాం చ బలిః ప్రాచ్యై దిశ ఇత్యాది - బ్రహ్మాదిబలిత్రయం మధ్యే - తదుత్తరతో విశ్వేదేవాది బలిద్వయం - పరం విశ్వపతిబలిః - దక్షిణతః పితృబలిః - వాయవ్యే యక్ష్మబలిః - అయం క్రమః పారస్కరగృహ్యే ద్రష్టవ్యః - తథా చ పారస్కరగృహ్యం - కాణ్వానాం వైశ్వదేవాదన్నాత్ పర్యుక్ష్య స్వాహాకారైః జుహుయాత్ బ్రహ్మణే ప్రజాపతయే గృహ్యాభ్యః కాశ్యపాయానుమతయ ఇతి భూతగృహేభ్యో మణికే త్రీన్ పర్జన్యాయాద్భ్యః పృథివ్యై ధాత్రే విధాత్రే చ ద్వార్యయోః ప్రతిదిశం వాయవే దిశాం చ మధ్యే చ త్రీన్ బ్రహ్మణేఽంతరిక్షాయ సూర్యాయ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో విశ్వేభ్యశ్చ భూతేభ్యః తేషాముత్తరత ఉషసే భూతానాం చ పతయే పరం పితృభ్యః స్వధా నమ ఇతి దక్షిణతః పాత్రం నిర్ణిజ్యోత్తరాపరస్యాం దిశి నినయేద్యక్ష్మైతత్త ఇత్యుద్ధృత్యాన్నం బ్రాహ్మణాయావనేజ్య దద్యాద్ద్వాంతత ఇతీతి| ౪౮| ౪౯| ౫౦| ౫౧| ౫౨| యేషామితి || సిద్ధిః సామగ్రీ | ౫౩ | భూతానీతి || భూతనికాయభూతం ప్రాణినాం శరీరభూతం| ౫౪| చతుర్దశ ఇతి || చతుర్దశో గణః దేవా మనుష్యాః పితర ఇత్యాదినా ప్రాగుక్తః - అష్టవి

నృప| ౪౨| ప్రజాపతిం సముద్దిశ్య దద్యాదాహుతిమాదరాత్ | గృహ్యేభ్యః కాశ్యపాయాథ తతోఽనుమతయే క్రమాత్| ౪౩| తచ్ఛేషం మణికే పృథ్వీపర్జన్యాభ్యాం క్షిపేత్తతః | ద్వారే ధాతుర్విధాతుశ్చ మధ్యే చ బ్రహ్మణః క్షిపేత్| ౪౪| గృహస్య పురుషవ్యాఘ్ర దిగ్దేవానపి మే శృణు| ౪౫ | ఇంద్రాయ ధర్మరాజాయ వరుణాయ తథేందవే | ప్రాచ్యాదిషు బుధో దద్యాద్ధుతశేషాత్మకం బలిమ్| ౪౬ || ప్రాగుత్తరే చ దిగ్భాగే ధన్వంతరిబలిం బుధః | నివేద్య వైశ్వదేవం చ కర్మ కుర్యాదతః పరమ్| ౪౭ | వాయవ్యాం వాయవే దిక్షు సమస్తాసు తథా దిశమ్ | బ్రహ్మణే చాంతరిక్షాయ భానవే చ క్షిపేద్బలిమ్| ౪౮| విశ్వే దేవాన్ విశ్వభూతాంస్తథా విశ్వపతీన్ పితౄన్ | యక్షాణాం చ సముద్దిశ్య బలిం దద్యాన్నరేశ్వర|| ౪౯|| తతోఽన్యదన్నమాదాయ భూమిభాగే శుచౌ బుధః | దద్యాదశేషభూతేభ్యః స్వేచ్ఛయా తత్సమాహితః|| ౫౦|| దేవా మనుష్యాః పశవో వయాంసి సిద్ధాః సయక్షోరగదైత్యసంఘాః | ప్రేతాః పిశాచాస్తరవః సమస్తా యే చాన్నమిచ్ఛంతి మయాత్ర దత్తం| ౫౧ | పిపీలికాః కీటపతంగకాద్యా బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః | ప్రయాంతు తే తృప్తిమిదం మయాన్నం తేభ్యో విసృష్టం సుఖినో భవంతు| ౫౨ | యేషాం న మాతా న పితా న బంధుర్నైవాన్నసిద్ధిర్న తథాన్యదస్తి | తత్తృప్తయేఽన్నం భువి దత్తమేతత్తే యాంతు తృప్తిం ముదితా భవంతు|| ౫౩|| భూతాని సర్వాణి తథాన్నమేతదహం చ విష్ణుర్న యతోఽన్యదస్తి | తస్మాదహం భూతనికాయభూతమన్నం ప్రయచ్ఛామి భవాయ తేషామ్||౫౪|| చతుర్దశో భూతగణో య ఏష

ర్థః - అపూర్వోద్దేశేన హవిషో హోమః హుతిచోదన స్వాహాకారప్రధాన ఇత్యాపస్తంబోక్తేః|| ౪౨|౪౩| భూతయజ్ఞమాహ - తచ్ఛేషమిత్యాదినా || తచ్ఛేషమితి || మణికే తదాపాసనసన్నిధౌ - గృహస్య మధ్యే బ్రహ్మణ ఇత్యన్వయః ౪౪| ౪౫| ౪౬|| ప్రాగుత్తరే చేతి|| ధన్వంతరిబలిం బుధో నివేదయేదిత్యన్వయః - తదేవం గార్హ్యదేవేభ్యో బలిహరణముక్తం - తదితరసమస్తదేవతాబలిమాహ - వైశ్వదేవమిత్యాదినా సంతి మాన వా ఇత్యంతేన - విశ్వే గార్హ్యవ్యతిరిక్తాస్సర్వే యజనీయా యస్మిన్ తద్వైశ్వదేవాఖ్యం బలిం కుర్యాదిత్యర్థః|| ౪౭| వాయవ్యామితి|| సమస్తాసు దిక్షు వాయవ్యాం వాయవ ఇతి వాయుమేవోద్దిశ్య బలిం క్షిపేత్ - తతః ప్రాచ్యై దిశే నమః ప్రాచ్యై దిశ ఇతి దిశాం బలిం క్షిపేత్ ||శ్లో|| వాయవ్యం వాయవే దిక్షు సమస్తాసు తతో దిశామితి - పాఠాంతరే తు - వాయవ్యం వాయవే - దిక్షు చ దిశాం బలిం క్షిపేదిత్యన్వయః|| ౪౮| విశ్వేదేవానితి|| విశ్వేదేవాంశ్చోద్దిశ్య స్వగృహ్యోక్తవిధానేన బలిం దద్యాత్ || ౪౯| ౫౦| ౫౧| ౫౨|| యేషామితి || యేషామన్నం వ్రీహ్యాదినాస్తి - సత్యపి తస్మిన్నన్నసిద్ధిః పాకసాధనం నాస్తీత్యర్థః|| ౫౩| ౫౪| చతుర్దశ ఇతి || చతుర్దశసంఖ్యాకో భూతగణో య ఏషః - దేవా మనుష్యా ఇత్యాది కీటపతంగాంత

థం దైవత్వం - తైర్యగ్యోన్యం చ పంచధా భవతి - మానుష్యం చైకవిధం - సహాసతో భౌతికస్సర్గ ఇతి ॥ శ్లో ॥ సిద్ధగుహ్యకగంధర్వయక్షరాక్షసపన్నగాః । విద్యాధరాః పిశాచాశ్చ నిర్దిష్టా దేవయోనయ ఇతి - సరీసృపా వానరాశ్చ పశవో మృగపక్షిణః । తిర్యంచ ఇతి కథ్యంతే పంచైతాః ప్రాణిజాతయ ఇతి - మనుష్యా ఏకజాతిరితి ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ తత ఇతి ॥ నాడికాయాశ్చతుర్భాగో గోదోహః ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ అకించనమితి ॥ అసంభోజ్యాతిథిం భుంజన్ భోక్తుకామమితి పాఠః - అసంపూజ్యాతిథిం భుంజన్ భుక్తమితి చ పాఠః - భుక్తమన్నం భుంజన్నితి ॥ ౬౨ ॥ స్వాధ్యాయో ॥ చరణం వేదావాంతరశాఖాః - పూర్వాచారో వా ॥ ౬౩ ॥ పిత్రర్థమితి ॥ పిత్రర్థం నిత్యశ్రాద్ధార్థం పాంచయజ్ఞికం పంచయజ్ఞకారిణం ॥ ౬౪ ॥ అన్నాగ్రమితి ॥ అగ్రం భోజనాద్యనుచ్ఛిష్టం ॥ శ్లో ॥ గ్రాసమాత్రం భవేద్భిక్షా అగ్రం గ్రాసచతుష్టయం । అగ్రాస్త్వేవ తు చత్వారి హంతకారం ప్రచక్షత ఇతి - నిర్వాపామీతి పాకాత్పృథఙ్నిర్వాపభూతం మనుష్యేభ్యో హంతేతి మంత్రేణ శ్రోత్రియాయ దేయమన్నం హంతకారాఖ్యం ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ఇతీతి ॥ ఏతే అతిథయః అజ్ఞాతకులనామానమిత్యుక్తశ్చ శ్రోత్రియశ్చ పరివ్రాట్ బ్రహ్మచారివర్గశ్చ వేదాహరణకార్యేణేతి ప్రాగుక్తాశ్చేత్యేతాంశ్చతురో వర్గాన్ పూజయేత్ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ తత ఇతి ॥ పరిణేతా పితృగృహే

స్తత్రస్థితా యేఽఖిలభూతసంఘాః । తృప్త్యర్థమన్నం హి మయా నిసృష్టం తేషామిదం తే ముదితా భవంతు
౫౫ ॥ ఇత్యుచ్చార్య నరో దద్యాదన్నం శ్రద్ధాసమన్వితః । భువి భూతోపకారాయ గృహీ సర్వాశ్రయో
యతః ॥ ౫౬ ॥ శ్వచండాలవిహంగానాం భువి దద్యాత్తతో నరః । యే చాన్యే పతితాః కేచిదపుత్రా భువి
మానవాః ॥ ౫౭ ॥ తతో గోదోహమాత్రం వై కాలం తిష్ఠేద్గృహాంగణే । అతిథిగ్రహణార్థాయ తదూ
ర్ధ్వం వా యథేచ్ఛయా ॥ ౫౮ ॥ అతిథిం తత్ర సంప్రాప్తం పూజయేత్స్వాగతాదినా । తథాసనప్రదా
నేన పాదప్రక్షాళనేన చ ॥ ౫౯ ॥ శ్రద్ధయా చాన్నదానేన ప్రియప్రశ్నోత్తరేణ చ । గచ్ఛతశ్చానుయా
నేన ప్రీతిముత్పాదయేద్గృహీ ॥ ౬౦ ॥ అజ్ఞాతకులనామానమన్యతస్సముపాగతమ్ । పూజయేదతిథిం స
మ్యక్ నైకగ్రామనివాసినమ్ ॥ ౬౧ ॥ అకించనమసంబంధమన్యదేశాదుపాగతమ్ । అసంభోజ్యాతిథిం
భుంజన్ భోక్తుకామం వ్రజత్యధః ॥ ౬౨ ॥ స్వాధ్యాయగోత్రచరణమపృష్ట్వా చ తథా కులమ్ । హిరణ్యగ
ర్భబుద్ధ్యా తం మన్యేతాభ్యాగతం గృహీ ॥ ౬౩ ॥ పిత్రర్థం చాపరం విప్రమేకమప్యాశయేన్నృప । తద్దే
శ్యం విదితాచారసంభూతిం పాంచయజ్ఞికమ్ ॥ ౬౪ ॥ అన్నాగ్రం చ సముద్ధృత్య హంతకారోపకల్పితమ్ ।
నిర్వాపభూతం భూపాల శ్రోత్రియాయోపపాదయేత్ ॥ ౬౫ ॥ దద్యాచ్చ భిక్షాత్రితయం పరివ్రా
డ్బ్రహ్మచారిణామ్ । ఇచ్ఛయా చ బుధో దద్యాద్విభవే సత్యవారితమ్ ॥ ౬౬ ॥ ఇత్యేతేఽతిథయః ప్రోక్తాః
ప్రాగుక్తా భిక్షవశ్చ యే । చతురః పూజయన్నేతాన్నృప పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ ౬౭ ॥ అతిథిర్యస్య
భగ్నాశో గృహాత్ప్రతినివర్తతే । స తస్మై దుష్కృతం దత్త్వా పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి ॥ ౬౮ ॥ ధాతా
ప్రజాపతిశ్శక్రో వహ్నిర్వసుగణోఽర్యమా । ప్రవిశ్యాతిథిమేతే వై భుంజతేఽన్నం నరేశ్వర ॥ ౬౯ ॥ తస్మా
దతిథిపూజాయాం యతేత సతతం నరః । స కేవలమఘం భుంక్తే యోఽభుంక్త్వాతిథిం వినా ॥ ౭౦ ॥ తతస్స్వ

ఉక్తః - తత్రస్థితా యేఽఖిలభూతసంఘాస్తత్తద్వాంతరవిశేషాః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ తత ఇతి ॥ గోదోహనమాత్రం ఘటికాయాశ్చతుర్థాంశః ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ స్వాధ్యాయేతి ॥ చరణమాచరణం శాఖావిశేషమపృష్ట్వా ॥ ౬౩ ॥ పిత్రర్థం చేతి ॥ పిత్రర్థం నిత్యశ్రాద్ధార్థం ఆశయేత్ - విదితః ఆచారస్సంభూతిశ్చ కులం యస్య సః తం పాంచయజ్ఞికం పంచయజ్ఞకారిణం ॥ ౬౪ ॥ అన్నాగ్రమితి ॥ అన్నాగ్రం భోజనాద్యనుచ్ఛిష్టం - అత్ర చోక్తం ॥ శ్లో ॥ గ్రాసమాత్రం భవేద్భిక్షా అగ్రం గ్రాసచతుష్టయం । అగ్రాస్త్వేవ తు చత్వారి హంతకారం ప్రచక్షత ఇతి - మనుష్యేభ్యో హంతేతి మంత్రేణ మనుష్యయజ్ఞార్థం ప్రదేయమన్నం హంతకారార్థం నిర్వాపభూతం పృథక్కృత్య స్థాపితం ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేతే అతిథయః - అజ్ఞాతకులనామా చ శ్రోత్రియశ్చ పరివ్రాట్ బ్రహ్మచారివర్గశ్చేత్యేతే త్రయః ప్రోక్తాస్త్రయః - వేదాహరణకార్యేణేతి ప్రాగుక్తాంశ్చేత్యేతాంశ్చతురో వర్గాన్ పూజయేత్ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥

ఘృతాన్స్వవాసినీచరమం పశ్చాత్ గృహీభుంజీతేతి శేషః। ౭౧। ౭౨। అస్నాతేతి॥ అసంస్కృతం వైశ్వదేవాదినా। ౭౩। ౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭। ౭౮। ౭౯। ౮౦। నేతి॥ అసంస్కృతం వైశ్వదేవాదినా।౮౧। ౮౨। నేతి॥ఆసందివేత్రాదిమయం చతుష్పాదమాసనం - నాన్యమాసనమారోపయేదితి విష్ణుస్మృతేః - అదేశే కుత్సితస్థానే - అకాశే అనావృతే అకాలఇతి వా పాఠః అకాలే సంధ్యాదిసమయే - నాంతరాభోజనం కుర్యాదితి -. అగ్రమగ్రమితి పరిశిష్టస్యాన్నస్యాగ్రం మంత్రం వినాగ్నౌ ప్రక్షిప్యదితి ధీః॥ ౮౩। ౮౪। తద్వదితి॥ హారితకం అపక్వలేహ్యాదిభేదః॥ ౮౫॥ నేతి॥ శేషస్యైనాశిఖాదిత శేషం॥ శ్లో॥ ఖాదితార్థం పునః ఖార్జూరమోదకాని ఫలాని వా - దంపత్యోర్భుక్తశేషం వా భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ఇతిస్మృతేః - నాశేషమితి పాఠేని శ్శేషం నాశ్నీయాత్। ౮౬। ౮౭। ౮౮। అనింద్యమితి॥ అనింద్యమనిషిద్ధం పంచగ్రాసం భక్షయేదితి శేషః - మహామౌనమితి క్రియావిశేషణం। ౮౯। ౯౦। ౯౧। అగ్నిరితి॥

వాసినీం దుఃఖితం గర్భిణీం వృద్ధబాలకాన్। భోజయేత్సంస్కృతాన్నేన ప్రథమం చరమం గృహీ॥ ౭౧। అభుక్తవత్సు చైతేషు భుంజన్ భుంక్తే స దుష్కృతమ్। మృతశ్చ గత్వా నరకం శ్లేష్మభుగ్జాయతే నృప॥ ౭౨॥ అస్నాతాశీ మలం భుంక్తే అజపః పూయశోణితమ్। అసంస్కృతాన్నభుఙ్మూత్రం బాలాదేః ప్రథమం శకృత్। ౭౩। అహోమీ చ క్రిమీన్ భుంక్తే అదత్త్వా విషమశ్నుతే। ౭౪। తస్మాచ్ఛృణుష్వ రాజేంద్ర యథా భుంజీత వై గృహీ। భుంజతశ్చ యథా పుంసః పాపబంధో న జాయతే। ౭౫। ఇహ చారోగ్యమతులం బలవృద్ధిస్తథా నృప। భవత్యనిష్టశాంతిశ్చ వైరిపక్షాభిచారతః। ౭౬। స్నాతో యథావత్కృత్వా చ దేవర్షిపితృతర్పణమ్। ప్రశస్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతో గృహీ। ౭౭। కృతే జపే హుతే వహ్నౌ శుద్ధవస్త్రధరో నృప। దత్త్వాతిథిభ్యో విప్రేభ్యో గురుభ్యస్సంశ్రితాయ చ। పుణ్యగంధధరశ్శస్తమాల్యధారీ నరేశ్వర। ౭౮। నైకవస్త్రధరో నార్ద్రపాణిపాదో నరేశ్వర। విశుద్ధవదనః ప్రీతో భుంజీత న విదిఙ్ముఖః॥ ౭౯। ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాపి న చైవాన్యమనా నరః। అన్నం ప్రశస్తం పథ్యం చ ప్రోక్షితం ప్రోక్షణోదకైః। ౮౦। న కుత్సితాహృతం నైవ జుగుప్సావదసంస్కృతమ్। దత్త్వా తు భుంక్తే శిష్టేభ్యః క్షుధితేభ్యస్తథా గృహీ। ౮౧। ప్రశస్తశుద్ధపాత్రే తు భుంజీతాకుపితో నృప। ౮౨। నాసందిసంస్థితే పాత్రే నాదేశే చ నరేశ్వర। నాకాలే నాతిసంకీర్ణే దత్త్వాగ్రం చ నరోఽగ్నయే।౮౩। మంత్రాభిమంత్రితం శస్తం న చ పర్యుషితం నృప। అన్యత్ర ఫలమూలేభ్యశ్శుష్కశాకాదికాత్తథా। ౮౪। తద్వద్ధారితకేభ్యశ్చ గుడభక్ష్యేభ్య ఏవ చ। భుంజీతోద్ధృతసారాణి న కదాచిన్నరేశ్వర। ౮౫। న శేషం పురుషోఽశ్నీయాదన్యత్ర జగతీపతే। మధ్వంబుదధిసర్పిర్భ్యస్సక్తుభ్యశ్చ వివేకవాన్। ౮౬। అశ్నీయాత్తన్మయో భూత్వా పూర్వం తు మధురం రసమ్। లవణామ్లౌ తథా మధ్యే కటుతిక్తాదికాంస్తతః॥ ౮౭। ప్రాగ్ద్రవం పురుషోఽశ్నీయాన్మధ్యే చ కఠినాశనమ్। అంతే పునర్ద్రవాశీ చ బలారోగ్యే న ముంచతి॥ ౮౮। అనింద్యం భక్షయేన్నిత్యం వాగ్యతోఽన్నమకుత్సయన్। పంచగ్రాసం మహామౌనం ప్రాణాద్యాప్యాయనాయ తత్। ౮౯। భుక్త్వా సమ్యగథాచమ్య ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోఽపి వా। యథావత్పునరాచామేత్పాణీ ప్రక్షాళ్య మూలతః॥ ౯౦। స్వస్థః ప్రశాంతచిత్తస్తు కృతాసనపరిగ్రహః। అభీష్టదేవతానాం తు కుర్వీత స్మరణం నరః॥ ౯౧। అగ్నిరాప్యాయయేద్ధాతుం పార్థివం పవనేరితః। దత్తావకాశం నభసా జరయత్వస్తు

తత ఇతి॥ స్వవాసినీ కృతవివాహా పితృగృహస్థకన్యా - చరమం పశ్చాద్గృహీ భుంజీత। ౭౧। ౭౨। ౭౩। ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬। ౭౭। ౭౮। ౭౯॥ ప్రాఙ్ముఖ ఇతి॥ ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా భుంజీత। ౮౦। ౮౧। ౮౨। నేతి॥ ఆసంది దారుమయం త్రిపాదాది - అదేశే అయోగ్యస్థానే - అకాలే సంధ్యాదిసమయే - అకాశ ఇతి పాఠే అనావృతే- అగ్రమగ్నయే దత్త్వా పరిశిష్టస్యాన్నస్య అగ్రం కించిదగ్నౌ క్షిప్త్వా। ౮౩। ౮౪। తద్వదితి॥ హారితకేభ్యః అపక్వలేహ్యాదిభ్యః - గుడభక్ష్యేభ్యో మోదకాదిభ్యః। ౮౫। ౮౬। అశ్నీయాదితి॥ తన్మయో భూత్వా అన్నైదత్తచిత్తస్సన్।౮౭। ౮౮। అనింద్యమితి॥ అనింద్యం అనిషిద్ధమన్నం। ౮౯। ౯౦। ౯౧। అగ్నిరితి॥ అగ్నిః పవనప్రేరితస్సన్ నభసా దత్తావకాశమన్నం

పార్థివం ధాతుం దేహం అన్నరసేనాప్యాయయన్నన్నం జరయత్విత్యేవః॥ ౯౨। ౯౩। ౯౪। అగస్తిరితి॥ తస్యా న్నస్య పరిణామసంభవం ఆరోగ్యం మమ దేహే యచ్ఛతు - మే సుఖం చాస్త్విత్యన్వయః॥ ౯౫। విష్ణురితి॥ అత్తం భుక్తం॥ ౯౬। ౯౭। ౯౮। ౯౯। ౧౦౦। సర్వకాలమితి॥ విభ్రమః ఉన్మాదాదివైచిత్ర్యం - ఆతురత్వం రోగభావః. అశౌచభావః ఆశౌచసద్భావః॥ ౧౦౧। ౧౦౨। ౧౦౩। ౧౦౪। పునరితి॥ వైశ్వదేవప్రక్త్యామ్నాయత్వేనామంత్రకం పత్నీ బలిం హరేత్॥ ౧౦౫। ౧౦౬। అతిథిమితి॥ ప్రహ్వత్వం నమ్రభావః॥ ౧౦౭। దివేతి॥ సూర్యోఢస్తు సంప్రాప్తో యస్సూర్యేఽస్తంగతే తిథిః॥ ౧౦౮। ౧౦౯। అన్నేతి॥ ప్రస్తరస్తృణాదిశయనం॥ ౧౧౦। కృతేతి॥ అపి దారుమయీం

మే సుఖమ్॥ ౯౨। అన్నం బలాయ మే భూమేరపామగ్న్యనిలస్య చ। భవత్వేతత్పరిణతం మమాస్త్వవ్యాహతం సుఖమ్। ౯౩। ప్రాణాపానసమానానాముదానవ్యానయోస్తథా। అన్నం పుష్టికరం చాస్తు మమాప్యవ్యాహతం సుఖమ్। ౯౪। అగస్తిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తం మయాన్నం జరయత్వశేషమ్। సుఖం చ మే తత్పరిణామజాతం యచ్ఛత్వరోగం మమ చాస్తు దేహే। ౯౫। విష్ణుస్సమస్తేంద్రియదేహదేహీ ప్రధానభూతో భగవాన్యథైకః। సత్యేన తేనాత్తమశేషమన్నమారోగ్యదం మే పరిణామమేతు॥ ౯౬॥ విష్ణురత్తా తథైవాన్నం పరిణామశ్చ వై తథా। సత్యేన తేన మే భుక్తం జీర్యత్వన్నమిదం తథా॥ ౯౭। ఇత్యుచ్చార్య స్వహస్తేన పరిమృజ్య తథోదరమ్। అనాయాసప్రదాయీని కుర్యాత్కర్మాణ్యతంద్రితః॥ ౯౮॥ సచ్ఛాస్త్రాదివినోదేన సన్మార్గాదవిరోధినా। దినం నయేత్తతస్సంధ్యాముపతిష్ఠేత్సమాహితః॥ ౯౯ । దినాంతసంధ్యాం సూర్యేణ పూర్వామృక్షైర్యుతాం బుధః। ఉపతిష్ఠేద్యథాన్యాయ్యం సమ్యగాచమ్య పార్థివ। ౧౦౦। సర్వకాలముపస్థానం సంధ్యయోః పార్థివేష్యతే। అన్యత్ర సూతకాశౌచవిభ్రమాతురభీతితః। ౧౦౧॥ సూర్యేణాభ్యుదితో యశ్చ త్యక్తస్సూర్యేణ వా స్వపన్। అన్యత్రాతురభావాత్తు ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః। ౧౦౨॥ తస్మాదనుదితే సూర్యే సముత్థాయ మహీపతే। ఉపతిష్ఠేన్నరస్సంధ్యామస్వపంశ్చ దినాంతజామ్। ౧౦౩॥ ఉపతిష్ఠంతి వై సంధ్యాం యే న పూర్వాం న పశ్చిమామ్। వ్రజంతి తే దురాత్మానస్తామిస్రం నరకం నృప। ౧౦౪॥ పునః పాకముపాదాయ సాయమప్యవనీపతే। వైశ్వదేవనిమిత్తం వై పత్న్యమంత్రం బలిం హరేత్। ౧౦౫ । తత్రాపి శ్వపచాదిభ్యస్తథైవాన్నవిసర్జనమ్ । ౧౦౬ । అతిథిం చాగతం తత్ర స్వశక్త్యా పూజయేద్బుధః। పాదశౌచాసనప్రహ్వస్వాగతోక్త్యా చ పూజితమ్। తతశ్చాన్నప్రదానేన శయనేన చ పార్థివ । ౧౦౭ । దివాతిథౌ తు విముఖే గతే యత్పాతకం నృప। తదేవాష్టగుణం పుంసాం సూర్యోఢే విముఖే గతే। ౧౦౮ । తస్మాత్స్వశక్త్యా రాజేంద్ర సూర్యోఢమతిథిం నరః। పూజయేత్పూజితే తస్మిన్పూజితాస్సర్వదేవతాః। ౧౦౯ । అన్నశాకాంబుదానేన స్వశక్త్యా ప్రీణయేత్పుమాన్। శయనప్రస్తరమహీప్రదానైరథవాపి తమ్। ౧౧౦ । కృతపాదాది

జరయతు - తతశ్చాన్నరసాదికేన పార్థివం ధాతుమాప్యాయయత్విత్యేవం పంచభూతానుగ్రహప్రార్థనం। ౯౨। అన్నమితి॥ మే మత్సంబంధినః భూమ్యాదీనామన్నం బలాయాస్తు॥ ౯౩। ౯౪। అగస్తిరితి॥ అరోగం రోగాభావం। ౯౫। విష్ణురితి॥ అత్తం భుక్తం॥ ౯౬। ౯౭। ౯౮। ౯౯॥ దినాంతేతి॥ దినాంతే సంధ్యామిత్యర్థః॥ శ్లో॥ ప్రాతస్సంధ్యాం సనక్షత్రాముపాసీత యథావిధి। సాదిత్యాం పశ్చిమాం సంధ్యామర్ధాస్తమితభాస్కరామితి॥ ౧౦౦। సర్వకాలమితి॥ సూతకం పుత్రజన్మాది - అశౌచం శావం - విభ్రమః ఉన్మాదాదివైచిత్ర్యం - ఆతురం రోగావస్థా - భీతిశ్చ తతోఽన్యత్ర॥ ౧౦౧ । సూర్యేణేతి॥ యస్మిన్ సుప్తే సూర్య ఉదేతి స సూర్యేణాభ్యుదితః - యస్మిన్ సుప్తేఽస్తం యాతి స సూర్యేణ త్యక్తః - సూర్యోదయాస్తమయయోః స్వపన్ ప్రాయశ్చిత్తీయతే పాతకీ భవతీత్యర్థః॥ ౧౦౨। ౧౦౩। ౧౦౪। పునరితి॥ వైశ్వదేవనిమిత్తం వైశ్వదేవాఖ్యకర్మసిద్ధ్యర్థం తత్స్థానే యే భూతా ఇత్యేవం మంత్రం వినా బలిం హరేత్। ౧౦౫। ౧౦౬। ౧౦౭। దివేతి॥ సూర్యేణాస్తం గచ్ఛతా ఊఢః ప్రాపిత ఇత్యాదిత్యాస్తమయానంతరమాగత ఇత్యర్థః॥ ౧౦౮। ౧౦౯। ౧౧౦। కృతేతి॥ శయ్యాం ఖట్వాం - అస్ఫుటితాం మృదీయసీం - గజదంతాదిమయీం తదసంభవే దా

అనిషిద్ధక్రియాశ్చ కృత్వా॥ ౧౧౧ । ౧౧౨ । ౧౧౩। ఋతావితి॥ పుంనామర్క్షాణి దశ బృహస్పత్యుక్తాని॥ శ్లో॥ ప్రాజాపత్యం రౌద్రం చ యామ్యం త్వాష్ట్రం త్రికం జలం। వైశ్వేంద్ర వాసవం పౌష్ణం స్త్రీలింగాస్సముదాహృతాః॥ సౌమ్య వారుణమూలాని నపుంసకదినాన్యపి॥ శేషాః పుంలింగతాం యాతా ఇతి॥ జ్యేష్ఠాయుగ్మాసు షష్ఠ్యాదియుగ్మాసు రాత్రిషు తత్రాపి జ్యేష్ఠాసు ఉత్తరోత్తరాసు శుభాస్విత్యర్థః - చతుర్థీప్రభృత్యా షోడశీమిత్యాది। ౧౧౪। ౧౧౫। ౧౧౬॥ స్నాత ఇతి॥ [illegible] ప్రీతిః॥ ౧౧౭। ౧౧౮। ౧౧౯। ౧౨౦। నేతి॥ అన్యయోనౌ గవాదియోనౌ [illegible] రసాయనాది - ద్విజదేవాదిగాశ్రయాణి దాలయస్థో వ్యవాయీ న స్యాత్। ౧౨౧ ॥ చైత్యేతి॥ చత్వరాదిష్వపి న వ్యవాయీ॥ ౧౨౨। ౧౨౩। ౧౨౪ । పరదారానితి॥ తేషు పరదారేషు వ్యవాయినామస్థిబంధో నాస్తి తేష్వనస్థి క్రి

శౌచశ్చ భుక్త్వా సాయం గతో గృహీ। గచ్ఛేచ్ఛయ్యామస్ఫుటితామపి దారుమయీం నృప॥ ౧౧౧। నా విశాలాం న వై భగ్నాం నాసమాం మలినాం న చ। న చ జంతుమయీం శయ్యామధితిష్ఠేదనాస్తృతామ్॥ ౧౧౨॥ ప్రాచ్యాం దిశి శిరశ్శస్తం యామ్యాయామథవా నృప। సదైవ స్వపతః పుంసో విపరీతం తు రోగదమ్॥ ౧౧౩। ఋతావుపగమశ్శస్తస్స్వపత్న్యామవనీపతే। పుంనామర్క్షే శుభే కాలే జ్యేష్ఠాయుగ్మాసు రాత్రిషు॥ ౧౧౪। నాస్నాతాం తు స్త్రియం గచ్ఛేన్నాతురాం న రజస్వలామ్। నానిష్టాం న ప్రకుపితాం నాప్రశస్తాం న గుర్విణీమ్। ౧౧౫ । నాదక్షిణాం నాన్యకామాం నాకామాం నాన్యయోషితమ్। క్షుత్క్షామాం నాతిభుక్తాం వా స్వయం చైభిర్గుణైర్యుతః। ౧౧౬ । స్నాతస్స్రగ్గంధధృక్ప్రీతో నాధ్మాతః క్షుధితోఽపి వా। సకామస్సానురాగశ్చ వ్యవాయం పురుషో వ్రజేత్। ౧౧౭॥ చతుర్దశ్యష్టమీ చైవ అమావాస్యాథ పూర్ణిమా। పర్వాణ్యేతాని రాజేంద్ర రవిసంక్రాంతిరేవ చ॥ ౧౧౮ । తైలస్త్రీమాంసభోగీ చ పర్వస్వేతేషు వై పుమాన్। విణ్మూత్రభోజనం నామ ప్రయాతి నరకం మృతః॥ ౧౧౯ । అశేషపర్వస్వేతేషు తస్మాత్సంయమిభిర్బుధైః। భావ్యం సచ్ఛాస్త్రదేవేజ్యాధ్యానజప్యపరైర్నరైః॥ ౧౨౦ నాన్యయోనావయోనౌ వా నోపయుక్తౌషధస్తథా। దేవద్విజగురూణాం చ వ్యవాయీ నాశ్రమే భవేత్। ౧౨౧॥ చైత్యచత్వరతీర్థేషు నైవ గోష్ఠే చతుష్పథే। నైవ శ్మశానోపవనే సలిలేషు మహీపతే॥ ౧౨౨ । ప్రోక్తపర్వస్వశేషేషు నైవ భూపాలసంధ్యయోః। గచ్ఛేద్వ్యవాయం మనసా న మూత్రోచ్చారపీడితః॥ ౧౨౩। పర్వస్వభిగమోఽధన్యో దివా పాపప్రదో నృప। భువి రోగావహో నౄణామప్రశస్తో జలాశయే॥ ౧౨౪।పరదారాన్న గచ్ఛేత మనసాపి కథంచన। కిము వాచాస్థిబంధోఽపి తేషు నాస్తి వ్య

[illegible]మయీమపి। ౧౧౧। ౧౧౨। ౧౧౩। ఋతావుపగమశ్శస్త ఇత్యాదినా అష్టమాధ్యాయోక్తమేవోపగమనమనూద్య గుణా విధీయంతే యావత్సమాప్తిః॥ ఋతావితి॥ పుంనామర్క్షాణి దశ - అత్రోక్తం బార్హస్పత్యైః॥ శ్లో॥ ప్రాజాపత్యం రౌద్రం చ యామ్యం త్వాష్ట్రం త్రికం జలం। వైశ్వేంద్ర వైష్ణవం పౌష్ణం స్త్రీలింగాస్సముదాహృతాః సౌమ్యవారుణమూలాని నపుంసకదినాన్యపి। శేషాః పుంలింగతాం ప్రాప్తాస్తారాస్సురశశీవత ఇతి - తత్ర పుంనామర్క్షాః అశ్వినీ రోహిణీ కృత్తికా పునర్వసూ పుష్య హస్తానూరాధా శ్రవణ పూర్వాభాద్రపదోత్తరాభాద్రపదాఖ్యాః [illegible] - ఋతుదర్శనాత్ప్రభృతి షష్ఠ్యాద్యాసు యుగ్మాసు రాత్రిషు తత్రాపి జ్యేష్ఠా ఉత్తరోత్తరాసు శుభాసు॥ ౧౧౪। నేతి॥ అదక్షిణామననుకూలాం॥ ౧౧౫। ౧౧౬ ॥ స్నాత ఇతి॥ అధ్మాతః అతితృప్తః - సకామః సురతేచ్ఛుః - సానురాగ స్త్రియాం ప్రీతిమాన్ - వ్యవాయం సురతం॥ ౧౧౭। ౧౧౮। ౧౧౯। ౧౨౦॥ నేతి॥ అన్యయోనౌ దేవద్విజగురూణామాశ్రమే॥ ౧౨౧। ౧౨౨। ౧౨౩। ౧౨౪ ॥ పరదారానితి॥ తేషు పరదారేషు వ్యవాయినామస్థిసంబంధోపి నాస్తి

మికీటాదిజన్మానస్స్యుః॥ ౧౨౫॥ ౧౨౬॥ ౧౨౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

౧ । సదేతి ॥ ఓషధీః విష్ణుక్రాంతాదూర్వాద్యాః గారుడానిరత్నాని విషఘ్నాని మరకతాదీని॥ ౨॥ ప్రసిద్ధేతి ॥ ప్రసిద్ధాః అలంకృతాః అమలాః కేశాయస్య। ౩॥ కించిదితి ॥ కించిత్ప్రియమపి॥ ౪॥ నేతి ॥ కూలచ్ఛాయా అవలోకనార్థదేశచ్ఛాయా॥ ౫॥ విద్విష్టేతి ॥ విద్విష్టాదిభిః మైత్రీంనకుర్యాత్ కీటకః కీటకవత్పీడకః దరిద్రః॥ ౬॥ ౭ । ౮ । నేతి ॥ నకృష్ణీయాత్ ననిష్కుషేత్ శ్వాసకాసౌ చాసంవృతముఖో వివర్జయేత్॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧ । నగ్నామితి ॥ శుక్లశోణితమయత్వే నాగ్నీషోమీయస్య కాయస్యాగ్న్యంశే వ్యాప్తే ప్రాణేన సహాగతే యస్సోమాంశో రసః తద్గ్రాహణః శవగంధో హి సోమజః ॥ శ్లో ॥ అగ్నిరూష్మా రసస్సోమశ్శరీరం తన్మయం యత ఇతి వచనాత్ స వైదికః॥ ౧౨ । చతుష్పథమితి ।

వాయినామ్॥ ౧౨౫ ॥ మృతో నరకమభ్యేతి హీయతేఽత్రాపి చాయుషః । పరదారరతిః పుంసాముభయత్రాపి భీతిదా ॥ ౧౨౬ ॥ ఇతి మత్వా స్వదారేషు ఋతుమత్సు బుధో వ్రజేత్ । తథోక్తదోషహీనేషు సకామేష్వనృతావపి॥ ౧౨౭ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఔర్వః॥ దేవగోబ్రాహ్మణాన్సిద్ధవృద్ధాచార్యాం స్తథార్చయేత్ । ద్వికాలంచ నమేత్సంధ్యామగ్నీనుపచరేత్తథా॥ ౧॥ సదానుపహతే వస్త్రే ప్రశస్తాశ్చ తథౌషధీః। గారుడానిచ రత్నాని బిభృయాత్ప్రయతో నృప ॥ ౨॥ ప్రస్నిగ్ధామలకేశశ్చ సుగంధశ్చారువేషధృక్ । సితాస్సుమనసో హృద్యా బిభృయాచ్చ నరస్సదా॥ ౩ ॥ కించిత్పరస్వం నహరేన్నాల్పమప్యప్రియం వదేత్ । ప్రియంచ నానృతం బ్రూయాన్నాన్యదోషానుదీరయేత్॥ ౪॥ నాన్యస్త్రియం తథా వైరం రోచయేత్పురుషర్షభ । నదుష్టం యానమారోహేత్కూలచ్ఛాయాం న సంశ్రయేత్॥ ౫॥ విద్విష్టపతితోన్మత్తబహువైరాతికీటకైః । బంధకీ వధకీభర్తృక్షుద్రానృతకథైస్సహ॥ ౬॥ తథాతివ్యయశీలైశ్చ పరివాదరతైశ్శఠైః । బుధో మైత్రీం నకుర్వీత నైకః పంథానమావ్రజేత్॥ ౭ ॥ నావగాహేజ్జలౌఘస్య వేగమగ్రే నరేశ్వర । ప్రదీప్తం వేశ్మ నవిశేన్నారోహేచ్ఛిఖరం తరోః ॥ ౮ ॥ నకుర్యాద్దంతసంఘర్షం నకృష్ణీయాచ్చ నాసికామ్ । నాసంవృతముఖో జృంభేచ్ఛ్వాసకాసౌ వివర్జయేత్ ॥ ౯ ॥ నోచ్చైః ప్రహసేత్సశబ్దం చ న ముంచేత్పవనం బుధః । నఖాన్న ఖాదయేచ్ఛింద్యాన్నతృణం న మహీం లిఖేత్॥ ౧౦॥ నశ్మశ్రు భక్షయేల్లోష్టం నమృద్నీయాద్విచక్షణః॥ జ్యోతీంష్యమేధ్యశస్తాని నాభివీక్షేత చ ప్రభో॥ ౧౧॥ నగ్నాం పరస్త్రియం చైవ సూర్యం చాస్తమయోదయే। నహుంకుర్యాచ్ఛవం చైవ శవగంధో హి సోమజః॥ ౧౨ ॥ చతుష్పథం చైత్యతరుం శ్మశానోపవనాని చ ।

కేవలమనస్థిక్రిమికీటేషు కుయోనిషు తే పరదారగామినః పరివర్తంత ఇత్యర్థః ॥ ౧౨౫॥ ౧౨౬॥ ౧౨౭ । ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం:- తృతీయాంశే - ఏకాదశోఽధ్యాయః.

అథగృహస్థాదీనాం దృష్టాదృష్టప్రధానసదాచారప్రపంచః॥ ౧ । సదేతి ॥ ప్రశస్తా ఓషధీర్విష్ణుక్రాంతాదూర్వాద్యాః॥ ౨॥ ప్రస్నిగ్ధేతి ॥ ప్రస్నిగ్ధాః అమలాః కేశాయస్య। ౩। ౪। ౫। విద్విష్టేతి ॥ బహువైరం యస్య - అతికీటకః అత్యంతం కీటవత్పీడకః - కీకటైరితి పాఠే సఏవార్థః - బంధకీ అసతీ । ౬ । తథేతి ॥ విద్విష్టాదిభిర్మైత్రీం నకుర్యాత్। ౭। ౮ । నేతి ॥ దంతసంఘర్షం నకుర్యాత్ దంతాననసంఘర్షయేత్ - నాసికాం నకృష్ణీయాత్ నోత్కిరేత్ - అసంవృతముఖో నజృంభేత్ జృంభణాదినకుర్యాత్ । ౯ । ౧౦॥ నేతి ॥ అశుచిజ్యోతీంషి నవీక్షేత - అమేధ్యాశస్తానీతి పాఠే అమేధ్యాన్యశస్తాని చ సదా నాభివీక్షేత। ౧౧॥ నగ్నామితి ॥ శవం చ గంధం చ నహుంకుర్యాత్ నజిఘ్రేత్ తద్గంధో హీతి - అగ్నిషోమాత్మకరసోష్మమయదేహస్యాగ్న్యంశే ఉష్మణి ప్రాణేన సహాగతే అవశిష్టసోమాంశస్య రసస్య దాహాభావాత్ సోమజో హి శవగంధః - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ అగ్నిరూష్మా రసస్సోమశ్శరీరం తన్మయం యత ఇతి॥ ౧౨॥ చతుష్ప

పూజితోఽపృథక్ చైత్యతరుః। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫।
అపసవ్యమితి। విపరీతాన్ మంగల్యపూజ్యాన్ న ప్రదక్షిణయేత్। ౨౬। ౨౭। ౨౮। శ్లేష్మేతి। శింఘాణో నాసికామలః
౨౯। యోషిత ఇతి। నాధికుర్యాత్ యోషిదధికారం న కుర్యాత్। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭।

దుష్టస్త్రీసన్నికర్షం చ వర్జయేన్నిశి సర్వదా। ౧౩। పూజ్యదేవద్విజజ్యోతిశ్ఛాయాం నాతిక్రమేద్బు
ధః। నైకశ్శూన్యాటవీం గచ్ఛేన్న చ శూన్యగృహే వసేత్। ౧౪॥ కేశాస్థికంటకామేధ్యబలిభస్మతుషాం
స్తథా। స్నానార్ద్రధరణీం చైవ దూరతః పరివర్జయేత్। ౧౫। నానార్యానాశ్రయేత్కాంశ్చిన్న జి
హ్మం రోచయేద్బుధః॥ ఉపసర్పేచ్చ న వ్యాళాంశ్చిరం తిష్ఠేన్న చోత్థితః॥౧౬। అతీవ జాగరస్వప్నే తద్వ
త్స్నానాసనే బుధః। న సేవేత తథా శయ్యాం వ్యాయామం చ నరేశ్వర।౧౭॥ దంష్ట్రిణశ్శృంగిణశ్చైవ
ప్రాజ్ఞో దూరేణ వర్జయేత్। అవశ్యాయం చ రాజేంద్ర పురోవాతాతపౌ తథా। ౧౮। న స్నాయాన్న
స్వపేన్నగ్నో న చైవోపస్పృశేద్బుధః। ముక్తకచ్ఛశ్చ నాచామేద్దేవార్చాం చ వివర్జయేత్। ౧౯।
హోమదేవార్చనాద్యాసు క్రియాస్వాచమనే తథా। నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజవాచనికే జపే॥
౨౦॥ నాసమంజసశీలైస్తు సహాసీత కదాచన। సద్వృత్తసన్నికర్షో హి క్షణార్ధమపి శస్యతే। ౨౧।
విరోధం నోత్తమైర్గచ్ఛేన్నాధమైశ్చ సదా బుధః। వివాహశ్చ వివాదశ్చ తుల్యశీలైర్నృపేష్యతే। ౨౨।
నారభేత కలిం ప్రాజ్ఞశ్శుష్కవైరం చ వర్జయేత్। అప్యల్పహానిస్సోఢవ్యా వైరేణార్థాగమం త్యజే
త్। ౨౩। స్నాతో నాంగాని నిర్మార్జేత్స్నానశాట్యా న పాణినా। న చ నిర్ధూనయేత్కేశాన్నాచామే
చ్చైవ నోత్థితః। ౨౪। పాదేన నాక్రమేత్పాదం న పూజ్యాభిముఖం నయేత్। శయ్యాసనే గురోర
గ్రే భజేత వినయాన్వితః।౨౫॥ అపసవ్యం న గచ్ఛేచ్చ దేవాగారచతుష్పథాన్। మంగళ్యపూజ్యాంశ్చ
తథా విపరీతాన్న దక్షిణమ్। ౨౬ ॥ సోమార్కాగ్న్యంబువాయూనాం పూజ్యానాం చ న సంముఖమ్। కు
ర్యాత్ష్ఠీవనవిణ్మూత్రసముత్సర్గం చ పండితః॥ ౨౭ ॥ తిష్ఠన్న మూత్రయేత్తద్వత్పంథానం నైవ మూత్ర
యేత్। శ్లేష్మవిణ్మూత్రరక్తాని సర్వదైవ న లంఘయేత్ । ౨౮ । శ్లేష్మశింఘాణకోత్సర్గో నాన్నకాలే
ప్రశస్యతే। బలిమంగళజప్యాదౌ న హోమే న మహాజనే।౨౯। యోషితో నావమన్యేత న చాసాం విశ్వసే
ద్బుధః। న చైవేర్ష్యుర్భవేత్తాసు నాధికుర్యాత్కదాచన। ౩౦ । మంగళ్యపుష్పరత్నాదిపూజ్యానన
భివాద్య చ। న నిష్క్రామేద్గృహాత్ప్రాజ్ఞస్సదాచారపరో నరః। ౩౧ । చతుష్పథాన్నమస్కుర్యాత్కా
లే హోమపరో భవేత్ । దీనానభ్యుద్ధరేత్సాధూనుపాసీత బహుశ్రుతాన్। ౩౨ । దేవర్షిపూజక
స్సమ్యక్పితృపిండోదకప్రదః। సత్కర్తా చాతిథీనాం యస్స లోకానుత్తమాన్వ్రజేత్। ౩౩। హితం మి
తం ప్రియం కాలే వశ్యాత్మా యోఽభిభాషతే। స యాతి లోకానాహ్లాదహేతుభూతాన్నృపాక్షయాన్।
౩౪ ॥ ధీమాన్ హ్రీమాన్ క్షమాయుక్త ఆస్తికో వినయాన్వితః। విద్యాభిజనవృద్ధానాం యాతి లో

క్షమితి। చైత్యతరుం బద్ధవేదికం పూజ్యం వృక్షం। ౧౩। ౧౪। ౧౫। నేతి। జిహ్మం కౌటిల్యం న రోచయేత్ నేచ్ఛేత - నా
న్యం గ్రాహయేదితి వా - వ్యాళాన్ దుష్టగజాన్ సర్పాన్వా నోపసర్పేత్ - తత్సంముఖం నోపసర్పేత్ - తత్సం
ముఖే చోత్థితః చిరం న తిష్ఠేత్। ౧౬। అతీవేతి। అతీవ జాగరాదీన్న సేవేత నాభ్యసేత్। ౧౭॥ దంష్ట్రిణ ఇతి। అవశ్యా
యః హిమం। ౧౮। నేతి। నైవోపస్పృశేత్ నాచామేత్। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। నేతి। కలిం కలహం। ౨౩॥ ౨౪॥
పాదేనేతి। శయ్యాసనం గురోరగ్ర ఇతి చ పాఠః - పూజ్యానామభిముఖం పాదం న నయేత్। ౨౫। అపసవ్యమితి। అపసవ్య
మప్రదక్షిణం - విపరీతాన్ అమంగళ్యాదీన్ ప్రదక్షిణం న కుర్యాత్। ౨౬। ౨౭। ౨౮। శ్లేష్మేతి। శింఘాణకం ముఖమలం
౨౯। యోషిత ఇతి। ఈర్ష్యా అసహిష్ణుతా తాసు న స్యాత్ - యోషిదధికారం న కుర్యాత్। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩॥

౩౮| ౩౯| ౪౦| సదాచారేతి॥ పాపేపాపకృత్యపిఅపాపఃఅక్రోధనః పరుషవక్తర్యపిప్రియవాదీ| ౪౧| యఇతి॥ అనుభావైః సత్త్వాదిగుణైః॥ శ్రు॥ సత్యేనోత్తభితా భూమిరితి శ్రుతేః| ౪౨| ౪౩| ౪౪|| ౪౫|| ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

౧| యుగ్మానితి॥ సవ్యక్రమాత్ ప్రదక్షిణక్రమాత్| ౨| దధ్యక్షతైరితి॥ కాయేన ప్రాజాపత్యేన| ౩| ౪| ౫| ౬| పితృపూజేతి॥ వృద్ధావభ్యుదయశ్రాద్ధే ప్రేతకర్మ ప్రేతదేహస్నాపనదహనాది - క్రియా విధిః పిండోదకదానాదిః| ౭| ప్రేతదేహమితి॥ స్నానసాధనైః| ౮| యత్రేతి॥ అముకశబ్దస్తత్తద్గోత్రనామోపలక్షకః|

కాననుత్తమాః| ౩౫|| అకాలగర్జితాదౌ చ పర్వస్వాశౌచకాదిషు| అనధ్యాయం బుధః కుర్యాదుపరాగాదికే తథా| ౩౬| శమం నయతి యః క్రుద్ధాన్సర్వబంధురమత్సరీ| భీతాశ్వాసనకృత్సాధుః స్వర్గస్తస్యాల్పకం ఫలమ్| ౩౭| వర్షాతపాదికే ఛత్రీ దండీ రాత్ర్యటవీషు చ| శరీరత్రాణకామో వై సోపానత్కస్సదా వ్రజేత్| ౩౮| నోర్ధ్వం న తిర్యగ్దూరం వా నిరీక్షన్పర్యటేద్బుధః| యుగమాత్రం మహీపృష్ఠం నరో గచ్ఛేద్విలోకయన్| ౩౯|| దోషహేతూనశేషాంశ్చ వశ్యాత్మా యో నిరస్యతి| తస్య ధర్మార్థకామానాం హానిర్నాల్పాపి జాయతే| ౪౦ || సదాచారరతః ప్రాజ్ఞో విద్యావినయశిక్షితః పాపేప్యపాపః పరుషే హ్యభిధత్తే ప్రియాణి యః| మైత్రీద్రవాంతఃకరణస్తస్య ముక్తిః కరస్థితా| ౪౧| యే కామక్రోధలోభానాం వీతరాగా న గోచరే| సదాచారస్థితాస్తేషామనుభావైర్ధృతా మహీ|| ౪౨ తస్మాత్సత్యం వదేత్ప్రాజ్ఞో యత్పరప్రీతికారణమ్| సత్యం యత్పరదుఃఖాయ తత్ర మౌనపరో భవేత్| ౪౩| ప్రియముక్తం హితం నైతదితి మత్వా న తద్వదేత్| శ్రేయస్తత్ర హితం వాచ్యం యద్యప్యత్యంతమప్రియమ్| ౪౪| ప్రాణినాముపకారాయ యదేవేహ పరత్ర చ| కర్మణా మనసా వాచా తదేవ మతిమాన్వదేత్| ౪౫| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః ❖❖❖❖❖❖❖

ఔర్వః॥ సచైలస్య పితుః స్నానం జాతే పుత్రే విధీయతే| జాతకర్మ తథా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమభ్యుదయం చ యత్| ౧| యుగ్మాందేవాంశ్చ పిత్ర్యాంశ్చ సమ్యక్సవ్యక్రమాద్ద్విజాః| పూజయేద్భోజయేచ్చైవ తన్మనా నాన్యమానసః| ౨| దధ్యక్షతైస్సబదరైః ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపి వా| దేవతీర్థేన వై పిండాన్దద్యాత్కాయేన వా నృప| ౩|| నాందీముఖః పితృగణస్తేన శ్రాద్ధేన పార్థివ| ప్రీయతే తత్తు కర్తవ్యం పురుషైస్సర్వవృద్ధిషు| ౪| కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశేషు చ వేశ్మనః| నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా| ౫ || సీమంతోన్నయనే చైవ పుత్రాదిముఖదర్శనే నాందీముఖం పితృగణం పూజయేత్ప్రయతో గృహీ| ౬ | పితృపూజాక్రమః ప్రోక్తో వృద్ధావేష సమాసతః| శ్రూయతామవనీపాల ప్రేతకర్మక్రియావిధిః| ౭| ప్రేతదేహం శుభైః స్నానైః స్నాపితం స్రగ్విభూషితమ్| దగ్ధ్వా గ్రామాద్బహిః స్నాత్వా సచైలాస్సలిలాశయే| ౮ | యత్ర తత్ర స్థితాయైతదముకాయేతి

౩౪| ౩౫| ౩౬| ౩౭| ౩౮| ౩౯| ౪౦| సదాచారేతి॥ విద్యావృద్ధానాం వినయో విశిష్టో న్యాయస్తేన శిక్షితః పాపేష్వపాపః పరుషభాషిఅపకారిణ్యపి ఉపకర్తా పరుషభాషిణ్యపి ప్రియభాషీ| ౪౧|| యఇతి॥ యే కామాదీనాం న గోచరా ఆస్పదం న భవంతీత్యర్థః - అనుభావైః స్వత్త్వాదిప్రభావైః ||౪౨||౪౩||౪౪|| ఉపదేశసారం సంక్షిప్యాహ ప్రాణినామితి ౪౫|| ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

అథ జాతకర్మాదిప్రపంచః సచైలస్యేత్యాదినా|౧| యుగ్మానితి॥ సవ్యక్రమాత్ ప్రదక్షిణక్రమేణ|౨| దధ్యక్షతైరితి॥ కాయేన ప్రాజాపత్యేన|౩|౪|౫| సీమంతే॥ ప్రవాసాగతస్య పుత్రపౌత్రాదిముఖదర్శనే ఏవ||౬||౭|| ప్రేతదేహమితి॥ స్నానైః స్నానీయైః స్నానసాధనైః| ౮ | యత్రేతి॥ అముకాయేతి స్వస్వగోత్రనామోపలక్షణం|

౯। ప్రవిష్టా ఇతి। గోప్రవేశకాలే వా నక్షత్రదర్శనే వా ప్రవేశః - కటకర్మ శవసంబంధమాశౌచకృత్యం - ప్రస్తర స్తృణాదిశయ్యా। ౧౦। దాతవ్య ఇతి॥ అనుదినం యావదాశౌచం। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪॥ యోగ్యా ఇతి॥ సర్వక్రియాః సంధ్యోపాసనాదికాః। ౧౫। ౧౬॥ కాల ఇతి॥ ఇచ్ఛాత ఇతి విశేషణాత్ అకామతస్తు జలాదిభిర్మృతానాం యథోక్తమాశౌచాది కార్యమేవ॥ శ్లో॥ యది కశ్చిత్ ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః। తత్రాశౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యా చోదకక్రియేతి స్మృతేః। ౧౭॥ మృతబంధోరితి॥ మృతో బంధుర్యత్ర కులే తన్మృతబంధు - తస్య కులస్య। ౧౮। విప్రస్యేతి॥ ఏతత్ ప్రాగుక్తం దశాహాశౌచం। ౧౯। అయుజ ఇతి॥ అంతే అశౌచానంతరదినే - ఆద్యమేకాదశే

శాదినే। దక్షిణాభిముఖో దద్యాద్బాంధవాస్సలిలాంజలిమ్। ౯॥ ప్రవిష్టాశ్చ సమం గోభిర్గ్రామం నక్షత్రదర్శనే। కటకర్మ తతః కుర్యుర్భూమౌ ప్రస్తరశాయినః। ౧౦। దాతవ్యోఽనుదినం పిండః ప్రేతాయ భువి పార్థివ। దివా చ భక్తం భోక్తవ్యమమాంసం మనుజర్షభ। ౧౧। దినాని తాని చేచ్ఛాతః కర్తవ్యం ద్విజభోజనమ్। ప్రేతా యాంతి తథా తృప్తిం బంధువర్గేణ భుంజతా। ౧౨। ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ సప్తమే నవమే తథా। వస్త్రత్యాగబహిస్స్నానే కృత్వా దద్యాత్తిలోదకమ్। ౧౩। చతుర్థేఽహ్ని తతః కుర్యాదస్థిసంచయనం నృప। తదూర్ధ్వమంగసంస్పర్శస్సపిండానామపీష్యతే। ౧౪॥ యోగ్యాస్సర్వక్రియాణాం తు సమానసలిలాస్తథా। అనులేపనపుష్పాదిభోగాదన్యత్ర పార్థివ। ౧౫। శయ్యాసనోపభోగశ్చ సపిండానామపీష్యతే। భస్మాస్థిచయనాదూర్ధ్వం సంయోగో న తు యోషితామ్। ౧౬। బాలే దేశాంతరస్థే చ పతితే చ మునౌ మృతే। సద్యశ్శౌచం తథేచ్ఛాతో జలాగ్న్యుద్బంధనాదిషు। ౧౭। మృతబంధోర్దశాహాని కులస్యాన్నం న భుజ్యతే। దానం ప్రతిగ్రహో యజ్ఞస్స్వాధ్యాయశ్చ నివర్తతే। ౧౮। విప్రస్యైతద్ద్వాదశాహం రాజన్యస్యాప్యశౌచకమ్। అర్ధమాసం తు వైశ్యస్య మాసం శూద్రస్య శుద్ధయే। ౧౯ ॥ అయుజో భోజయేత్కామం ద్విజానంతే తతో దినే। దద్యాద్దర్భేషు పిండం చ ప్రేతాయో

। ప్రవిష్టా ఇతి॥ కటకర్మ ప్రేతకృత్యమాశౌచం - ప్రస్తర స్తృణాదిశయ్యా। ౧౦। దాతవ్య ఇతి॥ అనుదినం యావదాశౌచం - భక్తమోదనం - అమాంసమిత్యుక్తే మాంసవ్యతిరిక్తానుజ్ఞా। ౧౧। దినానీతి॥ ద్విజభోజనం విప్రభోజనం - శక్తానాం విప్రాణామిచ్ఛాతః కార్యం - యద్వా బంధుభోజనమేవ విప్రభోజనం। ౧౨। ౧౩। ౧౪ ॥ యోగ్యా ఇతి॥ సపిండసమానజలశబ్దయోరర్థః॥ శ్లో॥ సపిండతా తు పురుషే సప్తమే వినివర్తతే। సమానోదకభావస్తు జన్మనామ్నోరవేదన ఇతి॥ సర్వక్రియాణామౌపాసనపంచయజ్ఞాదీనాం। ౧౫। ౧౬। బాల ఇతి॥ దేశాంతరగతే చ - శాంతరలక్షణం స్మృత్యుక్తం॥ శ్లో॥ మహానద్యంతరం యత్ర గిరిర్వా వ్యవధాయకః। వాచో యత్ర విభిద్యంతే తద్దేశాంతరమిష్యత ఇతి - ఏతచ్చ మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయం ద్రష్టవ్యం॥ శ్లో॥ పితరౌ చేన్మృతౌ స్యాతాం దూరస్థోఽపి హి పుత్రకః। శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేదితి - మునౌ యతౌ - ఇచ్ఛాత ఇతి విశేషణాదకామతస్తు జలాద్యైర్మృతానాం యథోక్తమాశౌచాది కార్యమేవ॥ శ్లో॥ యది కశ్చిత్ ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః। తస్యాశౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యా చోదకక్రియేతి। ౧౭। మృతబంధోరితి॥ మృతో బంధుర్యస్య తత్కులస్య సపిండస్యాన్నం దశాహాని న భోక్తవ్యం। ౧౮। విప్రస్యేతి॥ విప్రస్యైతద్దశాహమాశౌచం। ౧౯। ఆద్యైకోద్దిష్టశ్రాద్ధమాహ॥ అయుజ ఇతి॥ ఏకం త్రీన్ పంచ ఇత్యేవం విషమసంఖ్యాన్ - అంతే ఆశౌచాంతే - ఆద్య ఇతి పాఠే ఆశౌచానంతరమాద్యేహని

హానీతి స్మృతేః ॥ ౨౦ । ౨౧ । ౨౨ । మృతాహనీతి ॥ ఆహ్వానాదిక్రియాదిశబ్దాదగ్నౌకరణాదిగ్రాహ్యం - దైవనియోగో వైశ్వదేవికవిప్రామంత్రణం ॥ ౨౩ । ౨౪ । ప్రశ్నశ్చేతి ॥ అభిరమ్యతామితి యజమానేన ప్రష్టవ్యం ద్విజైశ్చాభిరతాః స్మ ఇతి ప్రతివక్తవ్యం ॥ ౨౫ ॥ ఏకోద్దిష్టేతి ॥ తస్మిన్ కాలే సంవత్సరకాలే ॥ ౨౬ । ౨౭ । ౨౮ । ౨౯ ॥ తత ఇతి ॥ శ్రాద్ధధర్మైః పార్వణాద్యైః - తత్పూర్వాన్ సపూర్వాన్ యేషాం తాన్ సపిండీకృతప్రముఖాన్ । ౩౦ । ౩౧ । ౩౨ । ౩౩ ॥

ఘృష్టసన్నిధౌ । ౨౦ ॥ వార్యాయుధప్రతోదాస్తు దండశ్చ ద్విజభోజనాత్ । స్ప్రష్టవ్యోఽనంతరం వర్ణైః శుద్ధ్యేరంస్తే తతః క్రమాత్ । ౨౧ । తతస్స్వవర్ణధర్మా యే విప్రాదీనాముదాహృతాః । తాన్ కుర్వీత పుమాన్ జీవేన్నిజధర్మార్జనైస్తథా । ౨౨ । మృతాహని చ కర్తవ్యమేకోద్దిష్టమతః పరమ్ । ఆహ్వానాదిక్రియా దైవనియోగరహితం హి తత్ । ౨౩ । ఏకోఽర్ఘ్యస్తత్ర దాతవ్యస్తథైవైకపవిత్రకమ్ । ప్రేతాయ పిండో దాతవ్యో భుక్తవత్సు ద్విజాతిషు । ౨౪ । ప్రశ్నశ్చ తత్రాభిరతిర్యజమానద్విజన్మనామ్ । అక్షయ్యమముకస్యేతి వక్తవ్యం విరతౌ తథా । ౨౫ ॥ ఏకోద్దిష్టమయో ధర్మ ఇత్థమావత్సరాత్ స్మృతః । సపిండీకరణం తస్మిన్ కాలే రాజేంద్ర తచ్ఛృణు । ౨౬ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన కార్యం తదపి పార్థివ । సంవత్సరేఽథ షష్ఠే వా మాసి వా ద్వాదశేఽహ్ని తత్ । ౨౭ ॥ తిలగంధోదకైర్యుక్తం తత్ర పాత్రచతుష్టయమ్ । ౨౮ । పాత్రం ప్రేతస్య తత్రైకం పైత్రం పాత్రత్రయం తథా । సేచయేత్పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం నృప త్రిషు । ౨౯ । తతః పితృత్వమాపన్నే తస్మిన్ ప్రేతే మహీపతే । శ్రాద్ధధర్మైరశేషైస్తు తత్పూర్వానర్చయేత్పితౄన్ । ౩౦ ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రో వా భ్రాతా వా భ్రాతృసంతతిః । సపిండసంతతిర్వాపి క్రియార్హో నృప జాయతే । ౩౧ । తేషామభావే సర్వేషాం సమానోదకసంతతిః । మాతృపక్షసపిండేన సంబంధా యే జలేన వా । ౩౨ । కులద్వయేఽపి చోచ్ఛిన్నే స్త్రీభిః కార్యా నృప క్రియాః । పితృమాతృసపిండైస్తు సమానసలిలైస్తథా । ౩౩ । సంఘాతాంతర్గతైర్వాపి కా

త్యర్థః ॥ శ్లో ॥ అద్యమేకాదశేహనీతి స్మృతేః ॥ ౨౦ । వారీతి ॥ ద్విజభోజనానంతరం వర్ణైర్విప్రాదిభిరనుక్రమాత్ వార్యాదయః స్ప్రష్టవ్యాః - తతశ్శుద్ధ్యేరన్నిత్యన్వయః ॥ ౨౧ । ౨౨ । మృతాహనీతి ॥ అతః పరం ద్వితీయాదిమాసేషు । ఆహ్వానమావాహనం - ఆదిశబ్దాదగ్నౌకరణం - దైవనియోగో వైశ్వదేవికవిప్రామంత్రణం - తద్రహితం. అయుజో భోజయేదిత్యుక్తత్వాత్ । ౨౩ ॥ ఏక ఇతి ॥ బహుష్వపి ప్రేతేషు భుక్తవత్సు ప్రేతాయైకః పిండో దాతవ్యః । ౨౪ । ప్రశ్నశ్చేతి ॥ ప్రశ్నశ్చాభిరతిః అభిరమ్యతామితి యజమానోక్తిః - ద్విజైరభిరమతాః స్మ ఇతి ప్రతివక్తవ్యమిత్యర్థః - అక్షయ్యమముకస్యేతి పురాణైకోద్దిష్టవిషయం - ఉపతిష్ఠత అక్షయ్యస్థానే - విప్రవిసర్జనే అభిరమ్యతామితి వదేత్ । బ్రూయుః తేఽభిరమతాః స్మేతి ॥ ౨౫ ॥ ఏకోద్దిష్టేతి ॥ తస్మిన్ కాలే పూర్ణసంవత్సరే ॥ ౨౬ । ౨౭ । ౨౮ ॥ పాత్రచతుష్టయవినియోగమాహ ॥ పాత్రం ప్రేతస్యేతి ॥ పైత్రం పిత్రాదీనాం పాత్రత్రయం । ౨౯ ॥ తత ఇతి ॥ శ్రాద్ధధర్మైః స్వధాకారాదిభిః తత్పూర్వాన్ సః పూర్వో యేషాం తాన్ త్రీనర్చయేత్ - చతుర్థస్తు నివర్తతే ॥ శ్రుతి ॥ తస్మాత్ తృతీయాత్పురుషాన్నామ గృహ్ణీయాదితి శ్రుతేః ॥ ౩౦ । ముఖ్యాముఖ్యకల్పేన క్రియాకర్తౄనాహ - పుత్ర ఇత్యాదినా ర్థైః స్త్రీభిః ॥ ౩౧ ॥ తేషామితి ॥ పిండేన సంబంధాస్సపిండాః - జలేన సంబంధాః సమానోదకాః ॥ ౩౨ । ౩౩ ॥ సంఘాతేతి ॥ సంఘాతాంతర్గతైః సహాధ్యాయి సహయాత్రాముఖైః - యద్వా సంఘాతః సార్థః యాత్రికసార్థః సార్థస్య

త్సంఘాతేతి॥ తత్సంఘాతః తస్య మృతస్య పార్థివ॥ ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮॥ పూర్వా ఇతి॥ పూర్వాః క్రియాః
స్త్రీష్వప్యత్ర పూర్వశబ్దేన ఉద్యమానానామపి గ్రహణం। ౩౯। ౪౦। ౪౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచి
త్తీయే - తృతీయాంశే - త్రయోదశోధ్యాయః

౧। ౨॥ మాసిమాసీతి॥ అథోక్తక్రియాణాం కాలః - అష్టకాసు హేమంతశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షా
ణామష్టమీష్వష్టకా ఇత్యాశ్వలాయనోక్తమాసపంచకే కృష్ణపక్షసప్తమ్యాద్యాస్తిస్రస్తిస్రోష్టకా ఇత్యుక్తాసు। ౩। ౪

ర్యాః ప్రేతస్య తాః క్రియాః। ఉత్పన్నబంధో రిక్థాద్వా కారయేదవనీపతిః॥ ౩౪। పూర్వాః క్రియా మ
ధ్యమాశ్చ తథా చైవోత్తరాః క్రియాః। త్రిప్రకారాః క్రియా హ్యేతాస్తాసాం భేదం శృణుష్వ మే॥ ౩౫।
ఆదాహవార్యాయుధాదిస్పర్శాద్యంతాస్తు యాః క్రియాః। తాః పూర్వా మధ్యమా మాసి మాస్యేకో
ద్దిష్టసంజ్ఞితాః॥ ౩౬। ప్రేతే పితృత్వమాపన్నే సపిండీకరణాదను। క్రియంతే యాః క్రియాః పైత్ర్యః
ప్రోచ్యంతే తా నృపోత్తరాః॥ ౩౭। పితృమాతృసపిండైస్తు సమానసలిలైస్తథా। సంఘాతాంతర్గతై
ర్వాపి రాజ్ఞా వా ధనహారిణా॥ ౩౮। పూర్వాః క్రియాస్తు కర్తవ్యాః పుత్రాద్యైరేవ చోత్తరాః।
దౌహిత్రైర్వా నృపశ్రేష్ఠ కార్యాస్తత్తనయైస్తథా॥ ౩౯। మృతాహని చ కర్తవ్యాః స్త్రీణామప్యు
త్తరాః క్రియాః। ప్రతిసంవత్సరం రాజన్నేకోద్దిష్టవిధానతః॥ ౪౦। తస్మాదుత్తరసంజ్ఞానాం క్రియా
ణాం శృణు పార్థివ। యదా యదా చ కర్తవ్యా విధినా యేన చానఘ॥ ౪౧। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీ
యాంశే - త్రయోదశోధ్యాయః

ఔర్వః॥ బ్రహ్మేంద్రరుద్రనాసత్యసూర్యాగ్నివసుమారుతాన్। విశ్వేదేవాన్పితృగణాన్వయాంసి మను
జాన్పశూన్॥ ౧। సరీసృపానృషిగణాన్యచ్చాన్యద్భూతసంజ్ఞితమ్। శ్రాద్ధం శ్రద్ధాన్వితః కుర్వన్ప్రీణ
యత్యఖిలం జగత్॥ ౨। మాసి మాస్యసితే పక్షే పంచదశ్యాం నరేశ్వర। తథాష్టకాసు కుర్వీత కామ్యాన్
కాలాన్ శృణుష్వ మే॥ ౩। శ్రాద్ధార్హమాగతం ద్రవ్యం విశిష్టమథవా ద్విజమ్। శ్రాద్ధం కుర్వీత విజ్ఞా
య వ్యతీపాతేయనే తథా॥ ౪। విషువే చాపి సంప్రాప్తే గ్రహణే శశిసూర్యయోః। సమస్తేష్వపి భూ

-తైః క్రియాః కార్యా ఇత్యర్థః - ఉత్పన్నా బంధవో యస్య తస్య ప్రేతస్య రిక్థాద్ధనాత్॥ ౩౪॥ కర్తవ్యావస్థా
స్థం క్రియాత్రైవిధ్యమాహ - పూర్వా ఇత్యాదిత్రిభిః॥ ౩౫॥ ఆదాహేతి॥ ఆసమంతాద్దహ్యంతేస్మిన్నిత్యాదా
హః శ్మశానం తేన ప్రేతదాహో లక్ష్యతే - ఆదాహశ్చ వార్యాయుధాదిస్పర్శశ్చాద్యంతౌ యాసాం తాః ఆదా
హాద్యా ఆశౌచావధికాః పూర్వాః క్రియా ఇత్యర్థః తత్ర పూర్వాః క్రియాః పితృమాతృసపిండాదిభిర్యథార్హం కర్త
వ్యాః - ఉత్తరాస్తు పుత్రాద్యైః - మధ్యమాస్తు యథాసంభవముభయోరనియమేన కర్తవ్యా ఇతిగమ్యతే॥
। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీ
యాంశే - త్రయోదశోధ్యాయః.

యదా యదా చ కర్తవ్యా ఇత్యుపక్షిప్తానుత్తరక్రియాయాః కాలాన్వక్తుం నాదౌ తావచ్ఛ్రాద్ధప్రశంసామా
హ బ్రహ్మేంద్రేతి॥ ౧। ౨। మాసిమాసీతి॥ మాసి మాస్యసితే పక్షే యస్మిన్కస్మింశ్చిద్దినే కృష్ణపక్షే శ్రాద్ధం తత్రాపి
పంచదశ్యాం దర్శే శ్రాద్ధం కుర్వీతేత్యర్థః॥ శ్లో॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధి కృష్ణపక్షాయనద్వయ మిత్యాదివ్యాఖ్యా
కృష్ణపక్షో మాసః పృథగుక్తః - తథాష్టకాస్వితి హేమంతశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణామష్టమీష్వష్టకా ఇ
త్యాశ్వలాయనోక్తాసు॥ ౩॥ శ్రాద్ధార్హమితి॥ శ్రాద్ధార్హం ద్రవ్యం విశిష్టం వా ద్విజమాగతం విజ్ఞాయ కుర్వీతేత్య
న్వయః॥ ౪। విషువ ఇతి॥ సమస్తేషు రాశిష్వర్కే గచ్ఛతి సతి - సర్వేసంక్రాంతినాం శ్రాద్ధకాలస్యోక్తత్వాత్ -

౫। నతత్రేతి॥ ఇచ్ఛాశ్రాద్ధానికామ్యశ్రాద్ధాని॥ ౬। అమావాస్యేతి॥ మైత్రమనూరాధా। ౭। ౮॥ వాసవేతి॥ వాసవంధనిష్ఠా - అజైకపాదర్క్షంపూర్వభాద్రపదంవారుణంశతభిషక్। ౯। ౧౦। గీతమితి॥ ఐలఃపురూరవాః॥౧౧॥౧౨॥ ఏతాఇతి॥ త్రిష్వితిస్వపు॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥ గాయంతీతి॥ వర్షామఘేతినభస్యకృష్ణపక్షె

షాలరాశివ్యర్కేఽచగచ్ఛతి॥ ౫॥ నతత్ర గ్రహపీడాసుదృష్టస్వప్యవలోకనే। ఇచ్ఛాశ్రాద్ధానికుర్వీతనవసస్యాగమేతథా॥ ౬॥ అమావాస్యాయదామైత్రవిశాఖాస్వాతియోగినీ। శ్రాద్ధైఃపితృగణాస్తృప్తింతదాప్నోత్యష్టవార్షికీమ్॥ ౭॥ అమావాస్యాయదాపుష్యరౌద్రర్క్షపునర్వసూ। ద్వాదశాబ్దంతదాతృప్తింప్రయాంతిపితరోఽర్చితాః॥౮॥ వాసవాజైకపాదర్క్షేపితౄణాంతృప్తిమిచ్ఛతామ్। వారుణేచాప్యమావాస్యాదైవానామపిదుర్లభా॥ ౯ । నవస్వృక్షేష్వమావాస్యాయదైతేష్వవనీపతే। తదాతుతృప్తిదంశ్రాద్ధంపితౄణాంశృణుచాపరమ్॥ ౧౦॥ గీతంసనత్కుమారేణయథైలాయమహాత్మనే। పృచ్ఛతేపితృభక్తాయప్రశ్రయావనతాయచ॥ ౧౧॥ సనత్కుమారః॥ వైశాఖమాసస్యచయాతృతీయానవమ్యసౌకార్తికశుక్లపక్షే। నభస్యమాసస్యతుకృష్ణపక్షేత్రయోదశీపంచదశీచమాఘే॥ ౧౨॥ ఏతాయుగాద్యాఃకథితాఃపురాణైరనంతపుణ్యాస్తిథయశ్చతస్రః। ఉపప్లవేచంద్రమసోరవేశ్చత్రిష్వష్టకాస్వప్యయనద్వయేచ॥ ౧౩॥ పానీయమప్యత్రతిలైర్విమిశ్రందద్యాత్పితృభ్యఃప్రయతోమనుష్యః। శ్రాద్ధంకృతంతేనసమాసహస్రంరహస్యమేతత్పితరోవదంతి॥ ౧౪॥ మాఘాసితేపంచదశీకదాచిదుపైతియోగంయదివారుణేన। ఋక్షేణకాలఃసపరఃపితౄణాంనహ్యల్పపుణ్యైర్నృపలభ్యతేఽసౌ॥ ౧౫॥ కాలేధనిష్ఠాయదినామతస్మిన్భవేత్తుభూపాలతదాపితృభ్యః। దత్తంజలాన్నంప్రదదాతితృప్తింవర్షాయుతంతత్కులజైర్మనుష్యైః॥ ౧౬॥ తత్రైవచేద్భాద్రపదాస్తుపూర్వాఃకాలేయదాతత్క్రియతేపితృభ్యః। శ్రాద్ధంపరాంతృప్తిముపైత్యతస్తేయుగంసహస్రంపితరస్స్వపంతి॥ ౧౭॥ గంగాంశతద్రూమథయామునాంవిపాశాంసరస్వతీంనైమిశగోమతీంవా। తత్రావగాహ్యార్చనమాదరేణకృత్వాపితౄణాందురితానిహంతి॥౧౮॥ గాయంతిచైతత్పితరఃకదానువర్షామఘాతృప్తిమవా

యావేవిమువెచేతివృథగుక్తైఃఫలాధిక్యార్థంవిజ్ఞేయం॥ ౫॥ నతత్రేతి॥ ఇచ్ఛాశ్రాద్ధానికామ్యాని॥౬॥ అమావాస్యేతి॥ మైత్రమనూరాధా। ౭॥ అమావాస్యేతి॥ రౌద్రమార్ద్రా। ౮ । వాసవేతి॥ వాసవంధనిష్ఠా - అజైకపాదర్క్షంపూర్వభాద్రపదం - వారుణంశతభిషక్ - ఏతేషుఅమావాస్యాపితౄణాందేవానాంచతృప్తింకుర్వతీ [illegible]సాందుర్లభా - పరమతృప్తిహేతుత్వాత్ - తృప్తిమిచ్ఛతామితివాపాఠః॥ ౯ । ఏతత్పరమతృప్తిహేతుత్వం [illegible]ఉక్తేషునవస్వృక్షేషుఅమావాస్యాయోగేతుల్యమిత్యాహ॥ నవస్వితి। ౧౦। గీతమితి॥ ఐలఃపురూరవాః॥ ౧౧। [illegible]॥ మాఘేపంచదశీకృష్ణపక్షఇత్యనుషంగః॥ ౧౨ । ఏతాఇతి॥ ఏతాయుగాదయః - త్రిష్వష్టకాస్వితి పౌష్యమాఘాదిషుత్రిషుదివసేషుఅష్టకాసంజ్ఞేష్విత్యర్థః - తదుక్తంకామే॥ శ్లో॥ మార్గశీర్షేతథాపౌషేమాఘే ఫాల్గునయోరపి తిస్రోఽష్టకాఃకృష్ణపక్షేసప్తమ్యాదిషునామభిరితి॥ ౧౩॥ పానీయమితి॥ సమాఃసహస్రంవర్షసహస్రం॥౧౪॥మాఘాసితఇతి॥ మాఘాసితఇత్యుక్త్వాపూర్వోక్తైరేవశతభిషఙ్ధనిష్ఠాపూర్వభాద్రపదాత్మకైర్నక్షత్రైర్యుక్తామావాస్యాశ్రేష్ఠేత్యుచ్యతే - పూర్వంతుప్రత్యేకమమావాస్యాత్రైర్యుక్తాశ్రేష్ఠేత్యుక్తమితివిశేషః॥ ౧౫॥ ౧౬। ౧౭। గంగామితి॥ పితౄణాంసముద్దిశ్యకృత్వా-అర్చనమాదరేణదురితానిహంతి॥ ౧౮॥ గాయంతీతి॥ వర్షామఘా

క్షూయ క్త్రయోదశీనిశీథే॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧। అపీతి॥ జాయేత్ జాయేత॥ ౨౨। ౨౩। ౨౪॥ అసమర్థ ఇతి॥ ధాన్యమవికృతం పక్వంచ ఆమమపక్వం। ౨౫। ౨౬। ౨౭। యత ఇతి॥ గవాహ్నికం గోరేకాహతుష్టికరణం తృణాది ౨౮। సర్వాభావ ఇతి॥ కక్షమూల ప్రదర్శకః నైర్ధన్యప్రకటనార్థమూర్ధ్వబాహుః ౨౯॥ నేతి॥ ధనం జీవనధనం-అన్యద్ధాన్యాది। ౩౦। ఇతీతి॥ భావాభావ ప్రయోజనం శక్త్యవయం ప్రయోజ్యః ప్రయోగః అసంభవే త్వయమితి శక్త్యశక్తి ప్రయుక్తం కృత్యం। ౩౧। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః. ❋

౧। త్రిణాచికేత ఇతి॥ ద్వితీయకాఠకస్థానువాకవిశేషాస్త్రిణాచికేతాః తదధ్యాయీ తదర్థానుష్ఠాయీ వా త్రిణాచికేతః - మధువాతా ఇతి ఋక్త్రయాధ్యాయీ త్రిమధుః తత్ప్రతిమధుః- ఛాందోగ్యోక్తమధువిద్యానిష్ఠో వా-

వృథా వ। మాఘాసితాం తేభ్య ఉద్ధర్తారో యయా స్యామతృప్తింతనయాదిదత్తైః ॥౧౯। విత్తం చ విత్తం చ నృణాం విశుద్ధం శస్తశ్చ కాలః కథితో విధిశ్చ। పాత్రం యథోక్తం పరమా చ భక్తిర్నృణాం ప్రయచ్ఛంత్యభివాంఛితాని॥ ౨౦। పితృగీతాం స్తథైవాత్ర శ్లోకాంస్తాన్ శృణు పార్థివ। కృత్వా తథైవ భవతా భావ్యం తత్ర ధృతాత్మనా॥ ౨౧॥ అపి ధన్యః కులే జాయేదస్మాకం మతిమాన్నరః। అకుర్వన్ విత్తశాఠ్యం యః పిండాన్నో నిర్వపిష్యతి॥ ౨౨। రత్నం వస్త్రం మహాయానం సర్వభోగాదికం వసు। విభవే సతి విప్రేభ్యో యోఽస్మానుద్దిశ్య దాస్యతి॥ ౨౩। అన్నేన వా యథాశక్త్యా కాలేఽస్మిన్ భక్తినమ్రధీః। భోజయిష్యతి విప్రాగ్ర్యాంస్తన్మాత్రవిభవో నరః॥ ౨౪। అసమర్థోఽన్నదానస్య ధాన్యమామం స్వశక్తితః। ప్రదాస్యతి ద్విజాగ్రేభ్యః స్వల్పాల్పాం వాపి దక్షిణామ్॥ ౨౫। తత్రాప్యసామర్థ్యయుతః కరాగ్రాగ్రస్థితాంస్తిలాన్। ప్రణమ్య ద్విజముఖ్యాయ కస్మైచిద్భూప దాస్యతి॥ ౨౬। తిలైః సప్తాష్టభిర్వాపి సమవేతం జలాంజలిమ్। భక్తినమ్రః సముద్దిశ్య భువ్యస్మాకం ప్రదాస్యతి॥ ౨౭। యతః కుతశ్చిత్సంప్రాప్య గోభ్యో వాపి గవాహ్నికమ్। అభావే ప్రీణయన్నస్మాఞ్ఛ్రద్ధాయుక్తః ప్రదాస్యతి॥ ౨౮॥ సర్వాభావే వనం గత్వా కక్షమూలప్రదర్శకః। సూర్యాదిలోకపాలానామిదముచ్చైర్వదిష్యతి॥ ౨౯। న మేఽస్తి విత్తం న ధనం చ నాన్యచ్ఛ్రాద్ధోపయుక్తం స్వపితౄన్నతోఽస్మి। తృప్యంతు భక్త్యా పితరో మయైతౌ కృతౌ భుజౌ వర్త్మని మారుతస్య॥ ౩౦॥ ఔర్వః॥ ఇత్యేతత్పితృభిర్గీతం భావాభావప్రయోజనమ్। యః కరోతి కృతం తేన శ్రాద్ధం భవతి పార్థివ॥ ౩౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- తృతీయాంశే- చతుర్దశోఽధ్యాయః. ❋

ఔర్వః॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే యద్గుణాంస్తాన్నిబోధ మే। ౧। త్రిణాచికేతస్త్రిమధుస్త్రి

ప్తిమితి భాద్రపద అపరపక్ష మఘా త్రయోదశీ శ్రాద్ధే తృప్తిసువాప్యేత్యర్థః॥౧౯। విత్తం చేతి॥ విత్తం విశుద్ధం ప్రశస్తద్రవ్యం విత్తం చ విత్తశాఠ్యహీనం। ౨౦। పితృగీతాసు ప్రష్టీకరోతి - పితృగీతానిత్యాదియావత్సమాప్తిః॥ పితృగీతానితి॥ అత్ర విత్తవిస్తారాది ప్రపంచక ప్రాకట్యే - పితృగీతా శ్లోకాశ్శృణు। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪॥ అసమర్థ ఇతి॥ ధాన్యమామమపక్వం। ౨౫। ౨౬। ౨౭॥ యతః కుతశ్చిదితి॥ గవాహ్నికం గోజాతేరేకాహతృప్తికరతృణాదికం। ౨౮। సర్వాభావ ఇతి॥ కక్షమూల ప్రదర్శకః నిర్ధనత్వప్రకటనార్థమూర్ధ్వబాహుః। ౨౯। నేతి॥ న మేఽస్తి విత్తం హిరణ్యాది- న ధనాన్యద్ధనం జీవధనం - తత్ప్రయోజనం మయా మారుతస్య వర్త్మన్యాకాశే భుజావూర్ధ్వౌ కృతౌ॥ ౩౦। ఇతీతి॥ భావాభావ ప్రయోజనం విత్తస్య భావే అభావే చ ప్రయోజనం పితృతృప్తికారణమితి యావత్। ౩౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే- చతుర్దశోఽధ్యాయః. ❋

అథ పార్వణప్రయోగం వక్ష్యతి॥ ఆదౌ తావచ్ఛ్రాద్ధార్హాన్ బ్రాహ్మణానాహ బ్రాహ్మణానిత్యాది త్రిభిః॥ బ్రాహ్మణానితి॥ యద్గుణాన్యద్గుణైర్యుక్తాన్। ౧। త్రిణాచికేత ఇతి॥ అయం వావ యః పవత ఇత్యాద్యో ద్వితీయ కాఠకస్థాః ప్రయోగానువాకాస్త్రిణాచికేతాః తదధ్యాయీ తదనుష్ఠాతా చ త్రిణాచికేతః - మధువాతా ఇతి త్ర్య

బ్రహ్మమేతుమామిత్యనువాకత్రయాధ్యాయీ తద్వ్రతశ్చ త్రిసుపర్ణః - యోగీ బ్రహ్మాధ్యాయీ - మూర్ధానంది
వ ఇత్యాదిఋగ్విశేషగీతం ఆజ్యదోహమిత్యాదిపరిభాషితసామవిశేషో జ్యేష్ఠసామ - తద్యథావత్ గాయతీతి జ్యేష్ఠ
సామగః ఋతనిధనాదిపరిభాషావిశేషితం మూర్ధానందివ ఇత్యాది ఋగ్విశేషగీతం సామ జైమినీయానాం తు ఉ
దుత్యం చిత్రమిత్యృచోత్పన్నం సామ త్రేతా సభ్యావసథ్యౌ చ పంచాగ్నయః సావిత్రనాచికేతచాతుర్హోత్రాగ్నై
శ్చ వా తేషాముపాసకః - వేదాంతోక్తపంచాగ్నివిద్యాయుక్తో వా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ఏతానితి ॥ పూర్వోక్తానసంబంధినస్త్రిణా
చికేతాదీన్ - ప్రథమం నియోజయేత్ నిమంత్రయేత్ - తేషామభావే అనంతరాన్ తద్గుణాన్ సంబంధినోఽపి ఋత్విగా
దీన్ అనుకల్పేషు ॥ ౪ ॥ మిత్రధ్రుగితి ॥ నిసర్గాత్ కునఖీ కృష్ణదంతశ్చ ॥ ౫ ॥ అభిశస్త ఇతి ॥ సత్యేనాసత్యేన వా మహాపాత
కేనాభిశస్తః ॥ ౬ ॥ పరపూర్వేతి ॥ పరపూర్వా పునర్భూః - ఉజ్ఝకః అకారణాత్ ॥ ౭ ॥ తథేతి ॥ దేవలకః రుద్రభద్రకాళ్యా
ద్యుపజీవకః - కేతనం నిమంత్రణం ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ తత ఇతి ॥ ద్విజైస్సహ న కుర్వీత - ద్విజాశ్చ న కుర్వీరన్నిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ తస్మా

సుపర్ణష్షడంగవిత్ । వేదవిచ్ఛ్రోత్రియో యోగీ తథా వై జ్యేష్ఠసామగః ॥ ౨ ॥ ఋత్విక్స్వస్రీయ
దౌహిత్రజామాతృశ్వశురాస్తథా । మాతులోఽథ తపోనిష్ఠః పంచాగ్న్యభిరతస్తథా । శిష్యాస్సంబంధిన
శ్చైవ మాతాపితృపరశ్చ యః ॥ ౩ ॥ ఏతాన్నియోజయేచ్ఛ్రాద్ధే పూర్వోక్తాన్ప్రథమం నృప । బ్రాహ్మ
ణాన్పితృతుష్ట్యర్థమనుకల్పేష్వనంతరాన్ ॥ ౪ ॥ మిత్రధ్రుక్కునఖీ క్లీబశ్శ్యావదంతస్తథా ద్విజః ।
కన్యాదూషయితా వహ్నివేదోజ్ఝస్సోమవిక్రయీ ॥ ౫ ॥ అభిశస్తస్తథా స్తేనః పిశునో గ్రామయాజకః ।
భృతకాధ్యాపకస్తద్వద్భృతకాధ్యాపితశ్చ యః ॥ ౬ ॥ పరపూర్వాపతిశ్చైవ మాతాపిత్రోస్తథో
జ్ఝకః । వృషలీసూతిపోష్టా చ వృషలీపతిరేవ చ ॥ ౭ ॥ తథా దేవలకశ్చైవ శ్రాద్ధే నార్హంతి కేతనమ్ ॥
౮ ॥ ప్రథమేఽహ్ని బుధశ్శస్తాన్ శ్రోత్రియాదీన్నిమంత్రయేత్ । కథయేచ్చ తథైవైషాం నియోగాన్పితృ
దైవికాన్ ॥ ౯ ॥ తతః క్రోధవ్యవాయాదీనాయాసం చ ద్విజైస్సహ । యజమానో న కుర్వీత దోషస్తత్ర
మహానయమ్ ॥ ౧౦ ॥ శ్రాద్ధే నియుక్తో భుక్త్వా వా భోజయిత్వా నియుజ్య చ । వ్యవాయీ రేతసో గర్తే
మజ్జయత్యాత్మనః పితౄన్ ॥ ౧౧ ॥ తస్మాత్ప్రథమమత్రోక్తం ద్విజాగ్ర్యాణాం నిమంత్రణమ్ । అని

చాధ్యాయీ తద్వ్రతశ్చ త్రిమధుః - బ్రహ్మమేతుమామిత్యనువాకత్రయాధ్యాయీ తద్వ్రతశ్చ త్రిసుపర్ణః -
షడంగాని యస్య తం వేదం యో వేత్తి స షడంగవిత్ వేదవిత్ వేదార్థవిచారకః శ్రోత్రియః తదమస్థాతా - మూర్ధా
నందివ ఇత్యాదిఋగ్విశేషగీతమాజ్యదోహమిత్యాదిసామ జ్యేష్ఠసామ - తద్యథావద్గాయతీతి జ్యేష్ఠసామగః ॥ ౨ ॥ ఋ
త్విగితి ॥ ఆహవనీయాదిత్రయం సభ్యావసథ్యౌ చేతి పంచాగ్నయః - తేష్వభిరతః - యద్వా వేదాంతోక్తద్యుపర్జన్య
పృథివీపురుషయోషిద్రూపపంచాగ్నివిద్యోపాసకః ॥ ౩ ॥ ఏతేషు ముఖ్యానుకల్పభేదమాహ ॥ ఏతానితి ॥ పూర్వోక్తాం
స్త్రిణాచికేతాన్ ప్రథమే ముఖ్యకల్పే నియోజయేత్ - అనంతరాన్ ఋత్విగాదీన్ అనుకల్పేషు ॥ ౪ ॥ ఏతేషామసంభవే
అనిషిద్ధగ్రహణార్థం నిషేధానాహ - మిత్రధ్రుగిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః ॥ మిత్రధ్రుగితి ॥ కునఖీ నిసర్గతో వికృతనఖః
శ్యావదంతః నిసర్గాదేవ కృష్ణదంతః - వహ్నివేదోజ్ఝః అగ్నివేదత్యాగీ ॥ ౫ ॥ అభిశస్త ఇతి ॥ అభిశస్తః సత్యేనాసత్యే
న వా మహాపాతకేనాభియుక్తః - గ్రామయాజకః గ్రామార్థం యజ్వా ॥ ౬ ॥ పరపూర్వేతి ॥ పరపూర్వా పున
ర్భూః తస్యాః పతిః - ఉజ్ఝకః ఉపేక్షకః - వృషలీసూతిపోష్టా శూద్రాపత్యపోషకః ॥ ౭ ॥ తథేతి ॥ దేవలకో దేవపూజా
జీవీ - తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనపరో యస్తు విత్తార్థం వత్సరత్రయం । స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హిత
ఇతి - కేతనం నిమంత్రణం ॥ ౮ ॥ ప్రథమ ఇతి ॥ పిత్ర్యదైవికాన్ నియోగాన్ పిత్రర్థే క్షణః కార్యః విశ్వేదేవార్థ ఇతి
పృథక్కథయేత్ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ తత్ర మహాదోష ఇత్యుక్తం తమేవాహ ॥ శ్రాద్ధే నియుక్త ఇతి ॥ ౧౧ ॥ తస్మాదితి ॥ ప్ర

తి ॥ యతీన్ నియతేంద్రియాన్ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ తథేతి ॥ తంత్రం సకృదనుష్ఠానం పితృమాతామహవర్గశ్రాద్ధయోర్వైశ్వదేవమేకమేవేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ప్రాఙ్ముఖానితి ॥ ఉభయాత్మకాన్ పితృమాతామహవర్గాన్ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ జుహుయాదితి ॥ వ్యంజనం శాకాది- క్షారం మరీచ లవణాది ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥

మంత్ర్య ద్విజాన్ గేహమాగతాన్ భోజయేద్యతీన్ ॥ ౧౨ ॥ పాదశౌచాదినా గేహమాగతాన్ భోజయే
ద్ద్విజాన్ ॥ ౧౩ ॥ పవిత్రపాణిరాచాంతానాసనేషూపవేశయేత్ । పితౄణామయుజో యుగ్మాన్ దే
వానామిచ్ఛయా ద్విజాన్ ॥ ౧౪ ॥ దేవానామేకమేకం వా పితౄణాం చ నియోజయేత్ ॥ ౧౫ ॥ తథా
మాతామహశ్రాద్ధం వైశ్వదేవసమన్వితమ్ । కుర్వీత భక్తిసంపన్నస్తంత్రం వా వైశ్వదైవికమ్ ॥ ౧౬
ప్రాఙ్ముఖాన్ భోజయేద్విప్రాన్ దేవానాముభయాత్మకాన్ । పితృమాతామహానాం చ భోజయేచ్చా
ప్యుదఙ్ముఖాన్ ॥ ౧౭ ॥ పృథక్తయోః కేచిదాహుః శ్రాద్ధస్య కరణం నృప । ఏకత్రైకేన పాకేన వదంత్య
న్యే మహర్షయః ॥ ౧౮ ॥ విష్టరార్థం కుశాన్ దత్త్వా సంపూజ్యార్ఘ్యవిధానతః । కుర్యాదావాహనం
ప్రాజ్ఞో దేవానాం తదనుజ్ఞయా ॥ ౧౯ ॥ యవాంబునా చ దేవానాం దద్యాదర్ఘ్యం విధానవిత్ । స్రగ్గం
ధధూపదీపాంశ్చ దత్త్వా తేభ్యో యథావిధి ॥ ౨౦ ॥ పితౄణామపసవ్యం చ సర్వమేవోపకల్పయేత్ । అను
జ్ఞాం చ తతః ప్రాప్య దత్త్వా దర్భాన్ ద్విధాకృతాన్ ॥ ౨౧ ॥ మంత్రపూర్వం పితౄణాం తు కుర్యాదా
వాహనం బుధః । తిలాంబునా చాపసవ్యం దద్యాదర్ఘ్యాదికం నృప ॥ ౨౨ ॥ కాలే తత్రాతిథిం ప్రాప్తం
అన్నకామం నృపాధ్వగమ్ । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతః కామం తమపి భోజయేత్ ॥ ౨౩ ॥ యోగినో వివి
ధై రూపైర్నరాణాముపకారిణః । భ్రమంతి పృథివీమేతామవిజ్ఞాతస్వరూపిణః ॥ ౨౪ ॥ తస్మాదభ్యర్చ
యేత్ప్రాప్తం శ్రాద్ధకాలేఽతిథిం బుధః । శ్రాద్ధక్రియాఫలం హంతి నరేంద్రాపూజితోఽతిథిః ॥ ౨౫ ॥
జుహుయాద్వ్యంజనక్షారవర్జమన్నం తతోఽనలే । అనుజ్ఞాతో ద్విజైస్తైస్తు త్రిఃకృత్వః పురుషర్షభ ॥ ౨౬
అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వాహేత్యాదౌ నృపాహుతిః । సోమాయ వై పితృమతే దాతవ్యా తదనంతర
మ్ ॥ ౨౭ ॥ వైవస్వతాయ చైవాన్యా తృతీయా దీయతే తతః । హుతావశిష్టమల్పాన్నం విప్రపాత్రేషు
నిర్వపేత్ ॥ ౨౮ ॥ తతోఽన్నం మృష్టమత్యర్థమభీష్టమతిసంస్కృతమ్ । దత్త్వా జుషధ్వమిచ్ఛాతో వాచ్య
మేతదనిష్ఠురమ్ ॥ ౨౯ ॥ భోక్తవ్యం తైశ్చ తచ్చిత్తైర్మౌనిభిః సుముఖైః సుఖమ్ । అక్రుధ్యతా చాత్వర
తా దేయం తేనాపి భక్తితః ॥ ౩౦ ॥ రక్షోఘ్నమంత్రపఠనం భూమేరాస్తరణం తిలైః । కృత్వా ధ్యేయా
స్స్వపితరస్త ఏవ ద్విజసత్తమాః ॥ ౩౧ ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । మమ తృప్తిం
ప్రయాంత్వద్య విప్రదేహేషు సంస్థితాః ॥ ౩౨ ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । మమ

ప్రాయణానాం స్వధర్మనిష్ఠానాం - యతీంశ్చ ద్విజాన్ భోజయేత్ - తాన్ పూర్వేద్యురనిమంత్ర్యాపి తస్మిన్ కాలే గేహమాగతాన్ భోజయేత్ ॥ ౧౨ ॥ పాదేతి ॥ తాంశ్చ సర్వాన్ పాదశౌచాదినోపచారేణ భోజయేత్ ॥ ౧౩ ॥ పవిత్రపాణిరితి ॥ పితౄణామయుజః అయుగ్మాన్ - దేవానాం యుగ్మాన్ ఇచ్ఛయా - యథాశక్తి యోజయేత్ ॥ ౧౪ ॥ దేవానామితి ॥ ఉభయేషామేకమేకం వా ॥ ౧౫ ॥ తథేతి ॥ తంత్రం పితృమాతామహశ్రాద్ధయోరేకమేవ వైశ్వదైవికమనుష్ఠానమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ప్రాఙ్ముఖానితి ॥ ఉభయాత్మకాన్ పితృమాతామహశ్రాద్ధద్వయార్థాన్ ॥ ౧౭ ॥ పృథగితి ॥ తయోః పితృమాతామహవర్గయోః ॥ ౧౮ ॥ విష్టరార్థమితి ॥ తదనుజ్ఞయా దేవాత్మద్విజానుజ్ఞయా ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ పితౄణామితి ॥ ద్విధాకృతాన్ ద్విగుణభుగ్నాన్ ఆసనార్థం దత్త్వా ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ జుహుయాదితి ॥ వ్యంజనం శాకాది - క్షారం మరీచ్యాది - తద్వర్జం ॥ ౨౬ ॥ అగ్నయ ఇతి ॥ కవ్యవాహనాయ స్వాహేతి చ పాఠః ॥ ౨౭ ॥ వైవస్వతాయేతి ॥ వైవస్వతాయ యమాయాంగిరస్వత ఇతి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥

౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧ ॥ పితామహాయేతి ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాదీన్ ॥ శ్లో ॥
లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిండభాగిన ఇతి స్మృతేః ॥ ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ఆపాదేతి ॥ ఆ
పాదేతి వైశ్వదేవతంత్రపక్షే పూర్వం వైశ్వదేవికాన్ ద్విజాన్ విసర్జయేత్ - తతః పితృగణాన్ తతో మాతామహాదీన్
విసర్జనం తు ప్రథమం పిత్ర్యాణాం - తతో మాతామహాదిషు - తేషామిత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ విసర్జయేదితి ॥ తతస్సంమానా
భ్యర్థితాన్ దేవాన్ విసర్జయేత్ దౌహిత్రో ద్వైశ్యస్య పితరో హి సప్తగణాః కన్యాపంచత్రిప్రధానాః ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥
త్రీణీతి ॥ కుతపః దివసస్యాష్టమో ముహూర్తః - అన్యే చ కుతపాస్సంతి ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నః ఖడ్గపాత్రం చ దానం చ

తృప్తిం ప్రయాంత్వద్య హుతాశనాప్యాయితమూర్తయః ॥ ౩౩ ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితా
మహః । తృప్తిం ప్రయాంతు పిండేన మయా దత్తేన భూతలే ॥ ౩౪ ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితా
మహః । తృప్తిం ప్రయాంతు మే భక్త్యా యన్మయైతదుదాహృతమ్ ॥ ౩౫ ॥ మాతామహస్తృప్తిముపైతు తస్య
తథా పితా తస్య పితా తు యోఽన్యః । విశ్వే చ దేవాః పరమాం ప్రయాంతు తృప్తిం ప్రణశ్యంతు చ యాతుధా
నాః ॥ ౩౬ ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తావ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సంనిధానాదప
యాంతు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే ॥ ౩౭ ॥ తృప్తేషు తేషు వికిరేదన్నం విప్రేషు భూతలే ।
దద్యాదాచమనార్థాయ తేభ్యో వారి సకృత్సకృత్ ॥ ౩౮ ॥ సుతృప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేన భూత
లే । సతిలేన తతః పిండాన్సమ్యగ్దద్యాత్సమాహితః ॥ ౩౯ ॥ పితృతీర్థేన సలిలం దద్యాచ్చైవ జలాంజలిమ్ । మా
తామహేభ్యస్తేనైవ పిండాంస్తీర్థేన నిర్వపేత్ ॥ ౪౦ ॥ దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు పుష్పధూపాదిపూ
జితమ్ । స్వపిత్రే ప్రథమం పిండం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ ౪౧ ॥ పితామహాయ చైవాన్యం తత్పిత్రే చ
తథాపరమ్ । దర్భమూలే లేపభుజః ప్రీణయేల్లేపఘర్షణైః ॥ ౪౨ ॥ పిండైర్మాతామహాంస్తద్వద్గం
ధమాల్యాదిసంయుతైః । పూజయిత్వా ద్విజాగ్ర్యాణాం దద్యాదాచమనం తతః ॥ ౪౩ ॥ పితృభ్యః ప్ర
థమం భక్త్యా తన్మనస్కో నరేశ్వర । సుస్వధేత్యాశిషా యుక్తాం దద్యాచ్ఛక్త్యా చ దక్షిణామ్ ॥ ౪౪ ॥ దత్త్వా
చ దక్షిణాం తేభ్యో వాచయేద్వైశ్వదేవికాన్ । ప్రీయంతామితి యే విశ్వే దేవాస్తేన ఇతీరయేత్ ॥ ౪౫ ॥
తథేతి చోక్తే తైర్విప్రైః ప్రార్థనీయాస్తథాశిషః । పశ్చాద్విసర్జయేద్దేవాన్పూర్వం పైత్రాన్మహా
మతే ॥ ౪౬ ॥ మాతామహానామప్యేవం సహ దేవైః క్రమస్స్మృతః । భోజనే చ స్వశక్త్యా చ దానే
తద్వద్విసర్జనే ॥ ౪౭ ॥ ఆపాదశౌచనాత్పూర్వం కుర్యాద్దేవద్విజన్మసు । విసర్జనం తు ప్రథమం పితృమా
తామహేషు వై ॥ ౪౮ ॥ విసర్జయేత్ప్రీతివచస్సంమానాభ్యర్థితాంస్తతః । నివర్తేతాభ్యనుజ్ఞాత ఆద్వా
రాత్తాననువ్రజేత్ ॥ ౪౯ ॥ తతస్తు వైశ్వదేవాఖ్యాం కుర్యాన్నిత్యక్రియాం బుధః । భుంజీయాచ్చ సమం
పూజ్యభృత్యబంధుభిరాత్మనః ॥ ౫౦ ॥ ఏవం శ్రాద్ధం బుధః కుర్యాత్పైత్రం మాతామహం తథా । శ్రా
ద్ధైరాప్యాయితా దద్యుస్సర్వకామాన్పితామహాః ॥ ౫౧ ॥ త్రీణి శ్రాద్ధే పవిత్రాణి దౌహిత్రః కుతప

౩౭। ౩౮। సుతృప్తైరితి ॥ సర్వేణ వ్యంజనాదిసహితేనాన్నేన పిండాన్ దద్యాత్ । ౩౯। ౪౦। ౪౧। పితామహాయేతి ॥
పిండార్థమాస్తృతదర్భమూలే లేపభాజః చతుర్థాదీన్ ప్రీణయేత్ ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః
పిండభాగినస్స్మృతేః । ౪౨। ౪౩ । పితృభ్య ఇతి ॥ పితృభ్య ఇతి మాతామహేభ్యోఽపి పితృభ్యః ప్రథమం దక్షిణాం ద
ద్యాత్ - వైశ్వదేవికేభ్యస్తతః పితృపూర్వమేవ ॥ ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭ ॥ దత్తమేవస్పష్టయతి ॥ ఆపాదశౌచనాదితి ॥
విశ్వేదేవతంత్రపక్షే పాదప్రక్షాళనాత్ ప్రభృతి సర్వం దేవార్థానాం ద్విజన్మనాం ప్రథమం కుర్యాత్ - తతః పితృ
గణానాం తతో మాతామహవర్గాణాం - విసర్జనం తు ప్రథమం పిత్ర్యాణాం - తతో మాతామహానాం - తతో దేవానా
మిత్యర్థః ॥ ౪౮। ౪౯। తతస్త్వితి ॥ పూజ్యాః మాన్యాః పైతృభృత్యైశ్చ బంధుభిశ్చ సహ భుంజీత ॥ ౫౦। ౫౧ ॥ త్రీణీతి ॥
దౌహిత్రో దుహితుః పుత్రః - కుతపోఽష్టమో ముహూర్తః - దౌహిత్రమితి పాఠే దౌహిత్రం ఖడ్గమిత్యవిశేషః - తదుక్తం

జానీకంబళాః । రూప్యం దర్భాస్తిలా గావో దౌహిత్రశ్చాష్టమః స్మృతః ॥ పాపం కుత్సితమిత్యాహుస్తస్య సంతాపకారిణః । అష్టావేతే యతస్తస్మాత్కుతపా ఇతి విశ్రుతాః ॥ రజతస్య కథాకీర్తనం - ఆదిశబ్దేన రజతపాత్రాదిగృహ్యతే । ౫౨। ౫౩। ౫౪। సోమాధార ఇతి ॥ సోమాధార ఇతి అధికారిదేవతాగ్నిష్వాత్తాద్యా వసురుద్రాదిత్యరూపాస్సంతి - తే త్వస్మదాదినిమంత్రితవిప్రానావిశ్య తన్ముఖేన శ్రాద్ధం భుక్త్వా తృప్తాస్సంతో నిత్యం స్వయోగాప్యాయితసోమద్వారాస్మదాదిపితౄంస్తత్తల్లోకస్థాంస్తర్పయంతి - కృతార్థాంశ్చాస్మదాదీన్ కామైర్వర్ధయంతి - తే చాధికారిపితృగణాస్సప్త చత్వారో మూర్తిమంతో త్రయః యేషాం మూర్తయః తేఽపి యోగబలేన సోమమాప్యాయయంతి - సోమోఽప్యస్మదాదిపితౄణామాధారః పోషకశ్చ - తేషాం చ యోగనిష్ఠాః ప్రియా ఇతి శ్రాద్ధే యోగినిమంత్ర్యః - తేనాస్మాకం పితృగణాః సోమాధారాః ప్రాగేవోక్తాః - స చ సోమోఽధికారిపితౄణాం యోగేన ధార్యః - తే హి ప్రజాసర్గే నియుక్తత్వాత్ అగ్నీషోమాత్మకస్య జగతః సోమాంశాధిక్యభావనయా సృష్టిం పుష్ణంతి - ఏవమన్యే హి యోగినః - తథా హరివంశే భీష్మం ప్రతి శంతనోరుక్తిః ॥ శ్లో ॥ ఆదిదేవసుతాస్తాత పితరో దివి దేవతాః । తాన్ యజస్వ మహాభాగ పితౄన్ శ్రాద్ధైరతంద్రితః ॥ తే హి శ్రేయో విధాస్యంతి సర్వకామఫలప్రదాః । త్వయైవారాధ్యమానాస్తే నామగోత్రాదికీర్తనైః ॥ అస్మానాప్యాయయిష్యంతి స్వర్గస్థానపి భారత । శ్రాద్ధేషు యే ప్రదాస్యంతి త్రీన్ పిండాన్నామగోత్రతః ॥ సర్వత్ర వర్తమానాస్తాన్ పితౄన్ సపితామహాన్ । భావయిష్యంతి సతతం శ్రాద్ధదానేన పూజితా ఇతి ॥ తత్రైవ దేవాన్ ప్రతి బ్రహ్మా ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధైరాప్యాయితాశ్చైవ తే పితరస్సోమమవ్యయం । ఆప్యాయమానం యుష్మాభిర్వర్ధయిష్యంతి నిత్యదా ॥ శ్రాద్ధైరాప్యాయితస్సోమో లోకానాప్యాయయిష్యతి । శ్రాద్ధాని పుష్టికామాశ్చ యే కరిష్యంతి మానవాః ॥ తేభ్యః పుష్టిం ప్రజాశ్చైవ దాస్యంతి పితరస్సదేతి ॥ తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ ఏతే హి పితరస్తాత యోగినాం యోగవర్ధనాః । ఆప్యాయయంతి యే పూర్వం సోమం యోగబలేన వై ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధాని దేయాని యోగినాం ద్విజసత్తమే ॥ వాయుప్రోక్తైవ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధైః ప్రీతాః పునస్సోమం పితరో యోగమాస్థితాః । ఆప్యాయయంతి యోగేన త్రైలోక్యం తేన జీవతీతి ॥౫౫॥౫౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. ❋

స్తిలః । రజతస్య కథాదానం తథా సందర్శనాదికమ్ । ౫౨ ॥ వర్జ్యాని కుర్వతా శ్రాద్ధం క్రోధోఽధ్వగమనం త్వరా । భోక్తురప్యత్ర రాజేంద్ర త్రయమేతన్న శస్యతే ॥ ౫౩ ॥ విశ్వేదేవాస్సపితరస్తథా మాతామహా నృప । కులం చాప్యాయతే పుంసాం సర్వం శ్రాద్ధం ప్రకుర్వతామ్ ॥ ౫౪ ॥ సోమాధారః పితృగణో యోగాధారశ్చ చంద్రమాః । శ్రాద్ధే యోగినియోగస్తు తస్మాద్భూపాల శస్యతే ॥ సహస్రస్యాపి విప్రాణాం యోగీ చేత్పురతః స్థితః । సర్వాన్ భోక్తౄంస్తారయతి యజమానం తథా నృప ॥ ౫౬ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. ********************************

ద్మపురాణే ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాగతే సోమే యా చ ఖాదేద్గౌస్తృణం । దుహితా నామ సా తస్యా ఘృతం దౌహిత్రముచ్యతే ॥ యద్వా ॥ శ్లో ॥ దౌహిత్రః ప్రోచ్యతే ఖడ్గలలాటాఖ్యశ్చ జాయతే । తస్య ఖడ్గస్య యత్పాత్రం తద్దౌహిత్రముదాహృతమితి ॥ రజతస్య కథా చ కీర్తనం దర్శనాదికం చ పవిత్రం ॥ శ్లో ॥ పవిత్రం రాజతం తత్ర పితౄణాం పాత్రముచ్యతే ।రజతస్య కథాదానం దర్శనం నామ చోచ్యత ఇతి మత్స్య వాయూక్తేః । ౫౨। ౫౩। ౫౪ । సోమాధార ఇతి ॥ శ్రాద్ధదేవతాభూతో హి వసురుద్రాదిత్యపితృగణస్సోమాధారః - సోమోపజీవిత్వాత్ - యోగాధారశ్చంద్రమాః - తేషామేవ పితౄణాం యోగబలేన పునశ్చంద్రస్యాప్యాయకత్వాత్ - దేహస్థచంద్రస్యాప్యాయనం చ యోగినాం యోగబలేన ప్రసిద్ధం - తస్మాచ్ఛ్రాద్ధే యోగినిమంత్రణం ప్రసిద్ధమిత్యర్థః - తథా చ హరివంశే ॥ శ్లో ॥ ఏతే స్మ పితరస్తాత యోగినాం యోగవర్ధనాః । ఆప్యాయయంతి యే పూర్వం సోమం యోగబలేన వై ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధాని దేయాని యోగినాం ద్విజసత్తమేతి వాయూక్తా చ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధైః ప్రీతాః పునస్సోమం పితరో యోగమాస్థితాః । ఆప్యాయయంతి యోగేన త్రైలోక్యం తేన జీవితమితి ॥౫౫॥౫౬॥ ఇత్యాత్మప్ర[illegible]కాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. ❋

హవిష్యేతి ॥ హవిష్యాన్నైః ఏకం మాసం తృప్తిం - మత్స్యైర్ద్వౌ - మాంసేన త్రీన్ మాసాన్ - అత్ర మాంసం హారిణాది - త్రీన్ మాసాన్ హారిణేన తృప్తిరితి మనూక్తేః ఛాగలః అజః - రురుశ్చర్మార్హః కృష్ణసారః ॥ ౧ ॥ ఔరభ్రేతి ॥ ఉరభ్రః ఊర్ణాయుః - గవ్యం పయః - పాయసం వా ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరం తు గవ్యేన పయసా పాయసేన వేతి స్మృతేః - గవ్యం మాంసమిత్యన్యే - సంవత్సరం గవ్యేన ప్రీతిర్భూయాదతో మాహిషేణ తేన గ్రామ్యారణ్యానాం పశూనాం మాంసం మేధ్యం వ్యాఖ్యాతమిత్యాపస్తంబోక్తేః - మాంసవృద్ధ్యా ఏకాద్యేకోత్తరం మాసాంతం మాంసవృద్ధ్యా తృప్తిః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణగ్రీవో రక్తశిరాః శ్వేతపక్షో విహంగమః - స వై వాధ్రీణసః ప్రోక్త ఇత్యేషా నైగమీ శ్రుతిరితి ॥ అపిబత్త్రిం ద్రియక్షీణం వృద్ధం శ్వేతమజాపతిం । వాధ్రీణసం తం త్వాహుర్యాజ్ఞికాః శ్రాద్ధకర్మణీతి చ ॥ ౨ ॥ ఖడ్గమాంసమితి ॥ కాలశాకం కైటర్యం ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ప్రశాంతికా ఇతి ॥ ప్రశాంతికః కాలయవాఖ్యం ధాన్యం ॥ ౫ ॥ యవా ఇతి ॥ కోవిదారః కోద్రవః యుగపత్రాఖ్యవృక్షః ॥ ౬ ॥ అకృతేతి ॥ రాజమాషః - అణుః క్షుద్రధాన్యవిశేషః మసూరః ॥ ౭ ॥ అలాబుమితి ॥ గృంజనం పలాండుశ్చ లశునజాతివిశేషః - పిండమూలకం కందవిశేషః - గాంధారకం సుగంధిశాలివిశేషః - అరనాళమిత్యన్యే కరంభం భ్రష్టనిస్తుషధాన్యచూర్ణం - లవణం లవణోత్కటం ॥ ౮ ॥ ఆరక్తా ఇతి ॥ నిర్యాసః హింగ్వాదిః ॥ ౯ ॥ న

ఔర్వః ॥ హవిష్యమత్స్యమాంసైస్తు శశస్య నకులస్య చ । సౌకరచ్ఛాగలైణేయరౌరవైర్గవయేన చ ॥ ౧ ॥
ఔరభ్రగవ్యైశ్చ తథా మాసవృద్ధ్యా పితామహాః । ప్రయాంతి తృప్తిం మాంసైస్తు నిత్యం వాధ్రీణసామిషైః ॥ ౨ ॥ ఖడ్గమాంసమతీవాత్ర కాలశాకం తథా మధు । శస్తాని కర్మణ్యత్యంతతృప్తిదాని నరేశ్వర ॥
౩ ॥ గయాముపేత్య యః శ్రాద్ధం కరోతి పృథివీపతే । సఫలం తస్య తజ్జన్మ జాయతే పితృతృప్తిదమ్ ॥ ౪ ॥
ప్రశాంతికాస్సనీవారాః శ్యామాకా ద్వివిధాస్తథా । వన్యౌషధీప్రధానాస్తు శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ ౫ ॥ యవాః ప్రియంగవో ముద్గా గోధూమా వ్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ ౬ ॥ అకృతాగ్రయణం యచ్చ ధాన్యజాతం నరేశ్వర । రాజమాషానణూంశ్చైవ మసూరాంశ్చ వివర్జయేత్ ॥ ౭ ॥ అలాబుం గృంజనం చైవ పలాండుం పిండమూలకమ్ । గాంధారకకరంభాణి లవణాన్యౌషరాణి చ ॥ ౮ ॥ ఆరక్తాశ్చైవ నిర్యాసాః ప్రత్యక్షలవణాని చ । వర్జ్యాన్యేతాని వై శ్రాద్ధే యచ్చ వాచా న శస్యతే ॥ ౯ ॥ నక్తాహృతమనుచ్ఛిష్టం తృప్యతే న చ యత్ర గౌః । దుర్గంధి ఫేనిలం చాం

అథ శ్రాద్ధే ప్రదేయద్రవ్యప్రశంసా - శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః ॥ హవిష్యేతి ॥ హవిష్యేణ వ్రీహ్యాద్యన్నేన మత్స్యాదీనాం శశానాం మాంసైశ్చ ప్రత్యేకం మాసవృద్ధ్యా పితరస్తృప్తిం ప్రయాంతి - తద్యథా - హవిష్యైరేకం మాసం - మత్స్యమాంసేన ద్వౌ మాసావితి - ఏవమేకాదశమాసాంతం - వాధ్రీణసామిషైస్తు నిత్యం తృప్యంతీత్యర్థః - ఛాగలో బస్తః - ఐణేయః హారిణః - రురుః పృషతః తదీయం మాంసం రౌరవం - గోసదృశ ఆరణ్యః పశుః గవయః - ఉరభ్రో మేషః తదీయమౌరభ్రం - గవ్యమత్ర పయః - పాయసం వా ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరం తు గవ్యేన పయసా పాయసేన చేతి స్మృతేః - మాంసప్రాయపాఠాత్ గవ్యం మాంసమేవేత్యన్యే - వాధ్రీణసస్తు ప్రసిద్ధః ॥ శ్లో ॥ త్రిఃపిబం త్వింద్రియక్షీణం వృద్ధం శ్వేతమజాపతిం । వాధ్రీణసం తు తం ప్రాహుర్యాజ్ఞికాః శ్రాద్ధకర్మణి ॥ యద్వా ॥ శ్లో ॥ కృష్ణగ్రీవో రక్తశిరాః శ్వేతపక్షో విహంగమః । స వై వాధ్రీణసః ప్రోక్త ఇత్యేషా నైగమీ శ్రుతిరితి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ప్రశాంతికా ఇతి ॥ ప్రశాంతికా అరణ్యవ్రీహిసదృశాః శ్వేతశూకాః - శ్యామాకా ద్వివిధాః శ్వేతాః కృష్ణాశ్చ ॥ ౫ ॥ యవా ఇతి ॥ ప్రియంగవః - నిష్పావాః వల్లాః - కోవిదారాః యుగపత్రాఖ్యాః వృక్షాః పైప్పలాని వక్ష్యంతే ॥ ౬ ॥ అథ వర్జ్యాన్యాహ - అకృతేత్యాది పర్యుషితం తత్ శస్యం తేన ॥ ౭ ॥ అలాబుమితి ॥ గృంజనం మూలభేదః - లశునభేద ఇత్యేకే - పలాండుర్లశునభేదః - పిండమూలం కందాకారమూలకం - తస్యైవ విశేషణం దీర్ఘాకారమూలకాద్వ్యాసంజ్ఞా - గాంధారకం అరనాళకం - శాలిభేద ఇత్యేకే - కరంభం భ్రష్టనిస్తుషధాన్యచూర్ణం - ధాన్యభేద ఇత్యేకే - ఔషరాణి ఊషరోద్భవాని ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ నక్తాహృతమితి ॥ అనుచ్ఛిష్టమవ్యవహృతం - న[illegible]దకమిత్యావత్.

క్తాహృతమితి ॥ అనుచ్ఛిష్టమభినవోదకం - యద్వావివత్సాయాఃపయః ॥ ౧౦ ॥ క్షీరమితి ॥ శఫఃఖురః ॥ ౧౧ ॥ షండేతి ॥ అపవిద్ధఃగురుద్విజాదిబహిష్కృతః - నగ్నఃవేదధర్మత్యాగీ ॥ ౧౨ ॥ ఉదక్యేతి ॥ అశౌచశ్చాచహీనః - మృతహారశ్శవోద్ధారవృత్తిః ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదితి ॥ పరిశ్రితేసంవృతే ॥ ౧౪ ॥ నఖాదినేతి ॥ అభిషవైఃనిష్పీడితరసైఃతండులజలైర్వానఖాదినేత్యత్రభుంజతఇత్యనుషంగః ॥ ౧౫ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ యదన్నంయన్నామగోత్రాణాంపితౄణాముద్దిశ్యదత్తం - తల్లోకాంతరస్థానామపితత్తల్లోకతత్తజ్జాత్యుచితాహారత్వేనపరిణతంసత్ సంభోగార్థాయైవస్యాత్ - తద్యథా - తేపితరస్స్వర్గిణోజాతాశ్చేత్తత్తత్రామృతంస్యాత్ - మనుష్యాశ్చేదన్నం - తిర్యంచశ్చేత్తృణాది ॥ ౧౬ ॥ శ్రూయతఇతి ॥ కలాపోహిమవత్పార్శ్వేకశ్చిద్గ్రామవిశేషః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ అపినఇతి ॥ త్రయోదశీంత్రయోదశ్యాం - వర్షాసుభాద్రపదే - మఘాసుమఘానక్షత్రేమఘాయుక్తనభస్యకృష్ణత్రయోదశ్యామిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ గౌరీమితి ॥ ఉత్సృహేత్ ప్రాపయేత్దద్యాదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ లోహితోయస్తువర్ణేనముఖేపుచ్ఛేచపాండురః - శ్వేతఃఖురవిషాణాభ్యాం సనీలోవృషఉచ్యతే ॥ ౨౦ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - షోడశోధ్యాయః ❋❋❋

బుశ్రాద్ధయోగ్యంనపార్థివ ॥ ౧౦ ॥ క్షీరమేకశఫానాం యదౌష్ట్రమావికమేవచ । మార్గంచమాహిషంచైవవర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ౧౧ ॥ షండాపవిద్ధచండాలపాపిపాషండరోగిభిః । కృకవాకుశ్వానగ్నవానరగ్రామసూకరైః ॥ ౧౨ ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచమృతహారైశ్చవీక్షితే । శ్రాద్ధేసురానపితరోభుంజతేపురుషర్షభ ॥ ౧౩ ॥ తస్మాత్పరిశ్రితేకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధంశ్రద్ధాసమన్వితః । ఉర్వ్యాంచతిలవిక్షేపాద్యాతుధానాన్నివారయేత్ ॥ ౧౪ ॥ నఖాదినాచోపపన్నంకేశకీటాదిభిర్నృప । నచైవాభిషవైర్మిశ్రమన్నంపర్యుషితంతథా ॥ ౧౫ ॥ శ్రద్ధాసమన్వితైర్దత్తంపితృభ్యోనామగోత్రతః । యదాహారాస్తుతేజాతాస్తదాహారత్వమేతితత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రూయతేచాపిపితృభిర్గీతాగాథామహీపతే । ఇక్ష్వాకోర్మనుపుత్రస్యకలాపోపవనేతథా ॥ ౧౭ ॥ అపినస్తేభవిష్యంతికులేసన్మార్గశీలినః । గయాముపేత్యయేపిండాన్దాస్యంత్యస్మాకమాదరాత్ ॥ ౧౮ ॥ అపినస్స్వకులేజాతోయోనోదద్యాత్త్రయోదశీమ్ । పాయసంమధుసర్పిర్భ్యాంవర్షాసుచమఘాసుచ ॥ ౧౯ ॥ గౌరీంవాప్యుద్వహేత్కన్యాంనీలంవావృషముత్సృజేత్ । యజేతవాశ్వమేధేనవిధివద్దక్షిణావతా ॥ ౨౦ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - షోడశోధ్యాయః.

గాతే అపరిత్యక్తకూపాద్యుదకం - యత్రగౌర్నతృప్యతితదతిస్వల్పం అంబు - శ్రాద్ధేతునగ్రాహ్యం ॥ ౧౦ ॥ క్షీరమితి ॥ మార్గంమృగక్షీరం ॥ ౧౧ ॥ షండేతి ॥ అపవిద్ధోమహాజనబహిష్కృతః - కృకవాకుఃకుక్కుటః - నగ్నఃఉత్తరాశ్రయమేవత్యజ్యమానః ॥ ౧౨ ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచేతి ॥ మృతహారఃశవనిర్హరణవృత్తిః ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదితి ॥ పరిశ్రితేరివృతేదేశే ॥ ౧౪ ॥ నఖాదినేతి ॥ కేశాదిభిరుపపన్నం ఉపహతం - అభిషవైర్నిష్పీడితరసైః పూత్యాదినాచోపపన్నమితిచపాఠః ॥ ౧౫ ॥ శ్రద్ధాసమన్వితైరితి ॥ యదన్నంపితౄనుద్దిశ్యదత్తంతదన్నంతత్పితరోయదాహారాయాహారయోగ్యాజాతాః తాదృశాహారత్వముపైతి - యదిదేవాజాతాః తదాతద్యమృతంభూత్వాతాన్ప్రీణాతి - యదిమనుష్యాః తద్యన్నంభూత్వా - యదిపశవః తర్హితృణాదిరూపంభూత్వాతాన్తర్పయతీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ శ్రూయతఇతి ॥ కలాపోనామహిమవత్పార్శ్వేగ్రామవిశేషః తస్యోపవనేఇక్ష్వాకోఃఇక్ష్వాకుంప్రతి - పితృభిర్గీతంకలాపోపవనేపురేతిచపాఠః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ అపినఇతి ॥ వర్షాసుమఘాసుత్రయోదశీంభాద్రపదేతుమఘాత్రయోదశీమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ గౌరీమితి ॥ శ్లో ॥ గౌరీంకదన్నాకవృత్తంవైకుంఠంయాతిరోహిణీం । కన్యాందదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవంతురజస్వలామితి - సంవర్తోక్తేః - గౌరీందశవర్షాంకన్యాం ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షాభవేత్కన్యానవవర్షాతురోహిణీ । దశవర్షాభవేద్గౌరీఅతఊర్ధ్వంరజస్వలేతిస్మృతేః - ఉద్వహేత్ ప్రాపయేత్ దద్యాదిత్యర్థః - నీలస్స్మృత్యుక్తః ॥ లోహితోయస్తువర్ణేనముఖేపుచ్ఛేచపాండురః । శ్వేతఃఖురవిషాణాభ్యాంసనీలోవృషఉచ్యతఇతి ॥ ౨౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్వ్యాసమునివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - షోడశోధ్యాయః. ❋❋❋❋

౧| ౨| ౩| ౪| ౫| త్రయీతి॥ త్రయీ నవస్త్రాదివదావరణమాత్రం కింతు సంవరణం సర్వదుఃఖనివారకం అతస్తత్త్యాగీ నగ్నః న తు దిగంబర ఇత్యర్థః॥ ౬| ౭| ౮| ౯| ౧౦| ౧౧| ౧౨| తథాపీతి॥ యాథార్థ్యముక్తీనాం న గోచర ఇత్యన్వయః| ౧౩| త్వముర్వీతి॥ సమస్తమంతఃకరణం మనోబుద్ధ్యహంకారాఖ్యం ౧౪॥ ఏకమితి॥ స్థానకాలవిభేదవత్ స్థానకాలవిశేషాభ్యాం యుక్తం - ఏతదితి జగన్నిర్దిశ్యతే - ఏవంభూతం జగత్తవైకం వపురిత్యర్థః - జగత్సర్వం శరీరం తే తవ బ్రహ్మాత్మనే నమ ఇత్యన్వయః అత్రాత్మశబ్దో రూపవచనః| ౧౫| ౧౬| ౧౭| ౧౮| నాతిజ్ఞానేతి॥ యస్మా

శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాహ భగవానౌర్వస్సగరాయ మహాత్మనే। సదాచారం పురా సమ్యఙ్మైత్రేయ పరి
పృచ్ఛతే॥ ౧॥ మయాప్యేతదశేషేణ కథితం భవతో ద్విజ। సముల్లంఘ్య సదాచారం కశ్చిన్నాప్నోతి శో
భనమ్॥ ౨॥ మైత్రేయః॥ షండాపవిద్ధప్రముఖాః కథితా భగవంస్త్వయా। ఉదక్యాద్యాశ్చ మే సమ్య
ఙ్నగ్నమిచ్ఛామి వేదితుమ్॥ ౩॥ కో నగ్నః కింసమాచారో నగ్నసంజ్ఞాం నరో లభేత్। నగ్నస్వరూపమిచ్ఛామి
యథావత్కథితం త్వయా। శ్రోతుం ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ న హ్యస్త్యవిదితం తవ॥ ౪॥ శ్రీపరాశరః॥
ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞేయం త్రయీ వర్ణావృతిర్ద్విజ। ఏతాముజ్ఝతి యో మోహాత్స నగ్నః పాతకీ స్మృ
తః॥ ౫॥ త్రయీ సమస్తవర్ణానాం ద్విజ సంవరణం యతః। నగ్నో భవత్యుజ్ఝితాయామతస్తస్యాం న
సంశయః॥ ౬॥ ఇదం చ శ్రూయతామన్యద్భీష్మాయ సుమహాత్మనే। కథయామాస ధర్మజ్ఞో వసిష్ఠోఽస్మత్పి
తామహః॥ ౭॥ మయాపి తస్య గదతః శ్రుతమేతన్మహాత్మనః। నగ్నసంబంధి మైత్రేయ యథా పృష్టోఽహమి
హ త్వయా॥ ౮॥ దేవాసురమభూద్యుద్ధం దివ్యమబ్దశతం పురా। తస్మిన్పరాజితా దేవా దైత్యైర్హ్రా
దపురోగమైః॥ ౯॥ క్షీరోదస్యోత్తరం కూలం గత్వాతప్యంత వై తపః। విష్ణోరారాధనార్థాయ జగుశ్చే
మం స్తవం తథా॥ ౧౦॥ దేవాః॥ ఆరాధనాయ లోకానాం విష్ణోరీశస్య యాం గిరమ్। వక్ష్యామో భగవా
నాద్యస్తయా విష్ణుః ప్రసీదతు॥ ౧౧॥ యతో భూతాన్యశేషాణి ప్రసూతాని మహాత్మనః। యస్మింశ్చ లయ
మేష్యంతి కస్తం సంస్తోతుమీశ్వరః॥ ౧౨॥ తథాప్యరాతివిధ్వంసధ్వస్తవీర్యా భయార్థినః। త్వాం స్తో
ష్యామస్తవోక్తీనాం యాథార్థ్యం నైవ గోచరే॥ ౧౩॥ త్వముర్వీ సలిలం వహ్నిర్వాయురాకాశమేవ చ।
సమస్తమంతఃకరణం ప్రధానం తత్పరః పుమాన్॥ ౧౪॥ ఏకం తవైతద్భూతాత్మన్మూర్తామూర్తమ
యం వపుః। ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం స్థానకాలవిభేదవత్॥ ౧౫॥ తత్రేశం తవ యత్పూర్వం త్వన్నాభి
కమలోద్భవమ్। రూపం సర్గోపకారాయ తస్మై బ్రహ్మాత్మనే నమః॥ ౧౬॥ శక్రార్కరుద్రవస్వశ్విమరు
త్సోమాదిభేదవత్। వయమేకం స్వరూపం తే తస్మై దేవాత్మనే నమః॥ ౧౭॥ దంభప్రాయమసంబో
ధి తితిక్షాదమవర్జితమ్। యద్రూపం తవ గోవింద తస్మై దైత్యాత్మనే నమః॥ ౧౮॥ నాతిజ్ఞానవహో య

శ్లో॥ ఏవం నవభిరధ్యాయైస్త్రయీధర్మః ప్రపంచితః। తత్పరిత్యాగనిందార్థముక్తమధ్యాయముత్తరం॥ ౧| ౨| ౩| ౪| ఋగితి॥ వర్ణానామావృతిః పరిధానం| ౫| త్రయీతి॥ కించ ప్రావరణమపి సైవ - అతస్తత్పరిత్యాగీ నగ్న ఇత్యర్థః - పరిధానోత్తరీయశూన్య ఏవ నగ్నో విజ్ఞేయ ఇత్యత ఆహ - త్రయీ సంవరణం ప్రావరణం యత ఇతి॥ ౬| ఏతదేవ స్పష్టీకర్తుమితిహాసమాహ - ఇదం చేత్యాదినా| ౭| ౮| దేవాసురమితి॥ దేవాశ్చాసురాశ్చ యోద్ధారో యస్మిన్ తద్దైవాసురం యుద్ధం| ౯| ౧౦| ౧౧| యత ఇతి॥ ప్రసూతాని జాతాని - ప్రభూతానీతి పాఠే వృద్ధిం ప్రాప్తాని॥ ౧౨| అతః॥ తథాపీతి॥ యద్యపి తవ యాథార్థ్యం తత్త్వముక్తీనాం వచసాం గోచరే నైవ వర్తతే తథాప్యరాతికృతేన విధ్వంసేన పరాభవేన ధ్వస్తం వీర్యం ప్రభావో యేషాం తే వయమభయార్థినః - అతో యథామతి త్వాం స్తోష్యామః॥ ౧౩| తత్ర తావద్విశ్వరూపేణ స్తువంతి త్వముర్వీత్యాదినా సర్వాత్మనే నమ ఇత్యంతేన॥ త్వముర్వీతి॥ సమస్తం మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాఖ్యం చతుర్విధమంతఃకరణం| ౧౪ ॥ ఏకమితి॥ స్థానేతి తత్తద్దేశకాలభేదవానా భేదాస్పదమప్యేతద్విశ్వమేకమభిన్నం తవ రూపమిత్యన్వయః॥ ౧౫| తత్రేతి॥ పూర్వం ప్రథమం సర్గోపకారాయ యత్తవ రూపం తస్మై నమః॥ ౧౬| ౧౭| దంభప్రాయమితి॥ అసంబోధి వివేకశూన్యం| ౧౮| నేతి॥ యస్మిన్నా

ణాం నాడ్యోహి నాతిజ్ఞానవాహిన్యః - స్తిమితతేజసి స్తబ్ధివశే - నాట్య ఇతిపాఠే యస్మిన్ యక్షరూపే నృత్తాది స్తబ్ధి వశే - అనానాతిజ్ఞానధరా స్సంతీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ స్వర్గేతి ॥ స్వర్గస్థానాం ధర్మిణాం సుకృతినాం ధర్మఫలస్య సుఖాదేర్యదుపకరణం ప్రాపకం - ధర్మాఖ్యం రూపం ॥ ౨౧ ॥ హర్షేతి ॥ గతిమత్ గమనశీలం - గమనాదిష్వసంసర్గి అస్ఖలితం ॥ ౨౨ ॥ అతితీక్ష్ణేతి ॥ ఉపభోగసహం ఉపభోగసమర్థం ॥ ౨౩ ॥ అవబోధీతి ॥ అదోషం రాగాదిరహితం - ఋషిరూపస్యాత్మనే - విష్ణురూపాయ వ్యాప్తరూపాయ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ప్రవృత్త్యేతి ॥ కరణాత్మకం అనుష్ఠానాత్మకం - నరాత్మనే మనుష్యరూపాయ ॥ ౨౭ ॥ అష్టావింశతీతి ॥ అష్టావింశద్వధః ప్రథమాంశ ఉక్తః ॥ ౨౮ ॥ యజ్ఞాంగభూతమితి ॥ షడ్భేది వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగిరిభేదైః - వృషదుపలాదీనామపి యజ్ఞాంగత్వమస్తి - ముఖ్యాత్మనే ముఖ్యాత్మత్వం చ తత్రైవోక్తం ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ప్రధానేతి ॥ ప్రధానేత్యాదినా సమష్టిపురుషరూపముచ్యతే - కారణకారణాయ

స్మిన్నాడ్యస్తి ప్రమితతేజసి । శబ్దాదిలోభి యత్తస్మై తుభ్యం యక్షాత్మనే నమః ॥ ౧౯ ॥ క్రౌర్యం మాయామయం ఘోరం యచ్చ రూపం తవాసితమ్ । నిశాచరాత్మనే తస్మై నమస్తే పురుషోత్తమ ॥ ౨౦ ॥ స్వర్గస్థధర్మిసద్ధర్మఫలోపకరణం తవ । ధర్మాఖ్యం చ తథా రూపం నమస్తస్మై జనార్దన ॥ ౨౧ ॥ హర్షప్రాయమసంసర్గిగతిమద్గమనాదిషు । సిద్ధాఖ్యం తవ యద్రూపం తస్మై సిద్ధాత్మనే నమః ॥ ౨౨ ॥ అతితిక్షాయనం క్రూరముపభోగసహం హరే । ద్విజిహ్వం తవ యద్రూపం తస్మై నాగాత్మనే నమః ॥ ౨౩ ॥ అవబోధి చ యచ్ఛాంతమదోషమపకల్మషమ్ । ఋషిరూపాత్మనే తస్మై విష్ణురూపాత్మనే నమః ॥ ౨౪ ॥ భక్షయత్యథ కల్పాంతే భూతాని యదవారితమ్ । త్వద్రూపం పుండరీకాక్ష తస్మై కాలాత్మనే నమః ॥ ౨౫ ॥ సంభక్ష్య సర్వభూతాని దేవాదీన్యవిశేషతః । నృత్యత్యంతే చ యద్రూపం తస్మై రుద్రాత్మనే నమః ॥ ౨౬ ॥ ప్రవృత్త్యా రజసో యచ్చ కర్మణాం కరణాత్మకమ్ । జనార్దన నమస్తస్మై త్వద్రూపాయ నరాత్మనే ॥ ౨౭ ॥ అష్టావింశద్వధోపేతం యద్రూపం తామసం తవ । ఉన్మార్గగామి సర్వాత్మం స్తస్మై పశ్వాత్మనే నమః ॥ ౨౮ ॥ యజ్ఞాంగభూతం యద్రూపం జగతస్స్థితిసాధనమ్ । వృక్షాదిభేదైః షడ్భేది తస్మై ముఖ్యాత్మనే నమః ॥ ౨౯ ॥ తిర్యఙ్మనుష్యదేవాదివ్యోమశబ్దాదికం చ యత్ । రూపం తవాదేస్సర్వస్య తస్మై సర్వాత్మనే నమః ॥ ౩౦ ॥ ప్రధానబుద్ధ్యాదిమయాదశేషాద్యదన్యదస్మాత్పరమం పరాత్మన్ । రూపం తవాద్యం న యదన్యతు

ల్యే స్తిమితతేజసి మందసత్త్వే - హృదయనాడ్యో నాతిజ్ఞానవహాః శ్రేష్ఠజ్ఞానవాహిన్యో న భవంతి - నాట్యస్తిమితేతి పాఠే నాట్యం నృత్తాదిః స్తిమితతేజసి స్తబ్ధివశే - యస్మిన్ యక్షరూపే జనానో త్కృష్టజ్ఞానధరా స్సంతీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ క్రౌర్యమితి ॥ అసితం తమోగుణమయం రూపం ॥ ౨౦ ॥ స్వర్గస్థధర్మీతి ॥ స్వర్గస్థో భవిష్యతి దేహాంతరే యో ధర్మీ యజమానః తస్య యస్స్వధర్మో యాగాది స్తస్య యత్ఫలం సుఖం తస్యోపకరణం ప్రాపకం - తవ యద్ధర్మాఖ్యం అపూర్వసంజ్ఞం రూపం - తస్మై నమః ॥ ౨౧ ॥ హర్షప్రాయమితి ॥ అసంసర్గి సంగశూన్యం - సిద్ధా హి జలాగ్న్యాదిషు స్థితా అపి నైవ యుజ్యంతే ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ అవబోధీతి ॥ అదోషం రాగాదిశూన్యం ॥ ౨౪ ॥ భక్షయతీతి ॥ కాలాత్మకం రూపం యత్ భూతాని భక్షయత్యేవ ॥ ౨౫ ॥ సంభక్ష్యేతి ॥ రుద్రాత్మకం రూపం సర్వభూతాని సంభక్ష్య నృత్యతీతి తదా భేదోదితః ॥ ౨౬ ॥ ప్రవృత్త్యేతి ॥ రజసః ప్రవృత్త్యా యత్కర్మణాం కరణాత్మకం కర్తృస్వభావం - తస్మై నరాత్మనే మనుష్యాత్మనే నమః ॥ ౨౭ ॥ అష్టావింశద్వధోపేతమితి ॥ అష్టావింశద్వధోపేతమితి ఏకాదశేంద్రియవధాః నవతుష్టివధాః అష్టసిద్ధివధా ఇత్యష్టావింశద్వధాః ప్రాగేవ వ్యాఖ్యాతాః ॥ ౨౮ ॥ యజ్ఞాంగభూతమితి ॥ షడ్భేదీతి ॥ శ్లో ॥ వృక్షగుల్మలతావీరుత్సమస్తాస్తృణజాతయః ॥ గిరయశ్చేత్యేతైష్షడ్భిర్భేదైర్యుక్తం ॥ ౨౯ ॥ తిర్యఙ్మనుష్యేతి ॥ సర్వస్యాదేః కారణభూతస్య తవ యద్రూపం తిర్యఙ్మనుష్యాదీత్యన్వయః ॥ ౩౦ ॥ విశ్వరూపేణ ప్రణమ్య శుద్ధరూపేణ ప్రణమతి ॥

కారణమవ్యక్తం తస్య కారణం పురుషః - అవ్యక్తమపి ప్రలీయత ఇతి శ్రుతేః॥ ౩౦। ముక్తస్వరూపమాహ॥ శుక్లేతి॥ ప్రకృత్యా హేతుయాఽశుద్ధో బద్ధః తస్యా హేతుయా ముక్తోఽతిశుద్ధః॥ ౩౨। పరస్వరూపమాహ॥ యన్నఇతి॥ యస్మాదన్యద్వ్యతిరిక్తం నాస్తి పృథక్సిద్ధమతదాత్మకం యస్మాద్వ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యర్థః॥ ౩౩॥ అన్యథా అన్యగతపదవైయర్థ్యం నిర్వయతి॥ సకలమితి॥ సకలం సచేతనమిదం జగత్ - పరరూపకం తత్ర త్వాస్మాకం యస్య స్వరూపం సపరమపదాత్మవాన్ - అనేన శ్లోకేనోభయవిభూతిమత్త్వముక్తమిత్యనుసంధేయం - అశేషబీజత్వాదశేషహేతుత్వే హేతుః। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦॥ ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

లుల్యం తస్మై నమః కారణకారణాయ॥ ౩౧॥ శుక్లాదిదీర్ఘాదిగుణావిహీనమగోచరం యచ్చ విశేషణానామ్। శుద్ధాతిశుద్ధం పరమర్షిదృశ్యం రూపాయ తస్మై భగవన్నతాః స్మ॥ ౩౨॥ యన్నశ్శరీరేషు యదన్యదేహేష్వశేషవస్తుష్వజమవ్యయం యత్। యస్మాచ్చ నాన్యద్వ్యతిరిక్తమస్తి బ్రహ్మస్వరూపాయ నతాః స్మ తస్మై॥ ౩౩॥ సకలమిదమజస్య యస్య రూపం పరమపదాత్మవతస్సనాతనస్య। తమనిధనమశేషబీజభూతం ప్రభుమమలం ప్రణతాః స్మ వాసుదేవమ్॥ ౩౪॥ శ్రీపరాశరః॥ స్తోత్రస్యాస్యావసానే తే దదృశుః పరమేశ్వరమ్। శంఖచక్రగదాపాణిం గరుడస్థం సురా హరిమ్॥ ౩౫॥ తమూచుస్సకలా దేవాః ప్రణిపాతపురస్సరమ్। ప్రసీద నాథ దైత్యేభ్యస్త్రాహి నశ్శరణార్థినః॥ ౩౬॥ త్రైలోక్యయజ్ఞభాగాశ్చ దైత్యైర్హ్రాదపురోగమైః। హృతా నో బ్రహ్మణోఽప్యాజ్ఞాముల్లంఘ్య పరమేశ్వర॥ ౩౭॥ యద్యప్యశేషభూతస్య వయం తే చ తవాంశకాః। తథాప్యవిద్యాభేదేన భిన్నం పశ్యామహే జగత్॥ ౩౮॥ స్వవర్ణధర్మాభిరతా వేదమార్గానుసారిణః। న శక్యాస్తేఽరయో హంతుమస్మాభిస్తపసాన్వితాః॥ ౩౯॥ తముపాయమశేషాత్మన్నస్మాకం దాతుమర్హసి। యేన తానసురాన్హంతుం భవేమ భగవన్ క్షమాః॥ ౪౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తో భగవాంస్తేభ్యో మాయామోహం శరీరతః। సముత్పాద్య దదౌ విష్ణుః ప్రాహ చేదం సురోత్తమాన్॥ ౪౧॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మాయామోహోఽయమఖిలాన్దైత్యాంస్తాన్మోహయిష్యతి। తతో వధ్యా భవిష్యంతి వేదమార్గబహిష్కృతాః॥ ౪౨॥ స్థితౌ స్థితస్య మే వధ్యా యావంతః పరిపంథినః। బ్రహ్మణో హ్యధికారస్య దేవదైత్యాదికాస్సురాః॥ ౪౩॥ తద్గచ్ఛత న భీః కార్యా మాయామోహోఽయమగ్రతః। గచ్ఛన్నద్యోపకారాయ భవతాం భవితా సురాః॥ ౪౪॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తాః ప్రణిపత్యైనం యయుర్దేవా యథాగతమ్। మాయామోహోఽపి తైస్సార్ధం యయౌ యత్ర మహాసురాః॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

ప్రధానేతి॥ అస్మాదశేషాజ్జడవర్గాద్వ్యత్పరమం అత ఏవ నాన్యతుల్యం తస్మై నమః॥ ౩౧। అనన్యతుల్యత్వం స్పష్టయతి శుక్లాదీత్యాది త్రిభిః॥ ౩౨। ౩౩। సకలమితి॥ పరమపదాత్మవతః పరమపదేన బ్రహ్మణైవ ఆత్మవతో మూర్తిమతశ్చైతన్యఘనస్యేత్యర్థః॥ ౩౪। ౩౫। తమితి॥ శరణార్థినోఽస్మాన్ దైత్యేభ్యస్త్రాహీతి తమూచురిత్యన్వయః। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। స్థితావితి॥ హే సురాః - బ్రహ్మణోఽధికారస్య యే యావంతః పరిపంథినః - తే సర్వే మమ వధ్యా ఇత్యన్వయః॥ ౪౩। ౪౪। ౪౫। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - తృతీయాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। దధుర్నేతి॥ అత్రైవధర్మే। ౬। ౭। ఏవమితి॥ ఏవంప్రకారైర్నైకతమ్యుక్తిసహమిత్యా దినావివరిష్యమాణైఃయుక్తిచోదనవర్తితైస్తైర్నానాగమకృతపిచారైః-యుక్తిదర్శనతర్కితైరితిపాఠేయుక్తిస్తర్కాగ్యతా-దర్శనంప్రత్యక్షం-తర్కితంతర్కణం। ౮। ధర్మాయేతి॥ ధర్మాయేత్యాదినైకధర్మ్యంతత్కల్పోదాహరణపూర్వకం-సప్తభంగ్యానేకాంతవాదినామార్హతానాంసప్తభంగీస్యాద్వాదః-స్యాదస్తిస్యాదస్తిచనాస్తిచస్యాదనిర్వచనీయంస్యాదస్తిచానిర్వచనీయంస్యాన్నాస్తిచానిర్వచనీయంస్యాదస్తిచనాస్తిచానిర్వచనీయమితి॥ ౯॥౧౦॥౧౧॥ ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। పునశ్చేతి॥ పునశ్చేతిబౌద్ధమతారంభః॥ ౧౬। ౧౭। విజ్ఞానమయమితి॥ తత్రవిజ్ఞానమయమితియోగాచారాణామాత్మఖ్యాతివక్తృమతోక్తిః। ౧౮। జగదితి॥ జగదేతదనాధారమితిగనిష్ఠానాంభ్రాంతిజ్ఞానతదర్థావిభిమాధ్యమికానాంశూన్యఖ్యాతివక్తృమతోక్తిః। ౧౯। ఏవమితి॥ బుధ్యతేత్యాద్యుక్తిర్బుధ్యత్వనిరుక్త్యర్థా। ౨౦। ౨౧॥

శ్రీపరాశరః॥ తపస్యభిరతాన్సోథమాయామోహోమహాసురాన్। మైత్రేయగత్వాదదృశేన ర్మదాతీరసంశ్రయాన్ ।౧। తతోదిగంబరోముండోబర్హిపింఛధరోద్విజ। మాయామోహోసురాన్ శ్లక్ష్ణమిదంవచనమబ్రవీత్।౨। మాయామోహః॥ భోదైత్యపతయోబ్రూతయదర్థంతప్యతేతపః। ఐహికార్థంనుపారత్ర్యంతపసఃఫలమిచ్ఛథ॥ ౩॥ అసురాః॥ పారత్ర్యఫలలాభాయతపశ్చర్యామహామతే। అస్మాభిరియమారబ్ధాకింవాతేత్రవివక్షితమ్। ౪। మాయామోహఉవాచ॥ కురుధ్వంమమవాక్యానియదిముక్తిమభీప్సథ। అర్హధ్వమేతంధర్మంచముక్తిద్వారమసంవృతమ్। ౫॥ ధర్మోవిముక్తేరర్హోయంనైతస్మాదపరోవరః। అత్రైవావస్థితాస్స్వర్గంవిముక్తింవాగమిష్యథ। ౬। అర్హధ్వంధర్మమేతంచసర్వేయూయంమహాబలాః। ౭। శ్రీపరాశరః॥ ఏవంప్రకారైర్బహుభిర్యుక్తిదర్శనచర్చితైః। మాయామోహేనతేదైత్యావేదమార్గాదపాకృతాః। ౮॥ ధర్మాయైతదధర్మాయసదేతన్నసదిత్యపి। విముక్తయేత్విదంనైతద్విముక్తింసంప్రయచ్ఛతి। ౯। పరమార్థోయమత్యర్థంపరమార్థోనచాప్యయమ్। కార్యమేతదకార్యంచనైతదేవంస్ఫుటంత్విదమ్॥ ౧౦। దిగ్వాససామయంధర్మోధర్మోయంబహువాససామ్। ౧౧। ఇత్యనేకాంతవాదంచమాయామోహేననైకధా। తేనదర్శయతాదైత్యాస్స్వధర్మంత్యాజితాద్విజ॥ ౧౨। అర్హతైతంమహాధర్మంమాయామోహేనతేయతః। ప్రోక్తాస్తమాశ్రితాధర్మమార్హతాస్తేనతేభవన్॥ ౧౩॥ త్రయీధర్మసముత్సర్గంమాయామోహేనతేసురాః। కారితాస్తన్మయాహ్యాసంస్తథాన్యేతత్ప్రబోధితాః। ౧౪। తైరప్యన్యేపరేతైశ్చతైరప్యన్యేపరేచతైః। అల్పైరహోభిస్సంత్యక్తాతైర్దైత్యైఃప్రాయశస్త్రయీ॥ ౧౫। పునశ్చరక్తాంబరధృత్మాయామోహోజితేంద్రియః। అన్యానాహాసురాన్గత్వామృద్వల్పమధురాక్షరమ్।౧౬। స్వర్గార్థంయదివోవాంఛానిర్వాణార్థమథాసురాః। తదలంపశుఘాతాదిదుష్టధర్మైర్నిబోధత॥ ౧౭। విజ్ఞానమయమేవైతదశేషమవగచ్ఛత। బుధ్యధ్వంమేవచస్సమ్యగ్బుధైరేవముదీరితమ్॥ ౧౮॥ జగదేతదనాధారంభ్రాంతిజ్ఞానార్థతత్పరమ్। అనాదిమత్సంసృత్యర్థంభ్రామ్యతేభవసంకటే॥ ౧౯॥ ఏవంబుధ్యతబుధ్యధ్వంబుధ్యతైవ

౧। తతఇతి॥ శ్లక్ష్ణంమృదు। ౨। భోదైత్యపతయఇతి॥ ఐహికార్థంఇహైవలోకేభోగ్యం-నుఉతకిం-పారత్ర్యంపరలోకభోగ్యంవేత్యర్థః॥ ౩। ౪। కురుధ్వమితి॥ ఏతంధర్మంవక్ష్యమాణం। ౫। ౬। ౭। ఏవమితి॥ ఏవంప్రకారైర్బహుభిర్యుక్తిదర్శనంయుక్తతర్కవాదఃతేనచర్చితైః-వర్ధితైరితివాపాఠః॥ ౮। ముక్తివాక్యవశస్తత్రదర్శయన్నాహ-ధర్మాయేత్యాదిసార్ధద్వాభ్యాం। ౯। ౧౦। ౧౧॥ ఇతీతి॥ ఇత్యనేకాంతవాదంనైకధాబహుప్రకారేణదర్శయతాతేనమాయామోహేనతేదైత్యాఃధర్మంత్యాజితాః-తదుపదేశేనధర్మంత్యక్తవంతఇత్యర్థః॥ ౧౨। అర్హతేతి॥ అర్హతాస్తేనేతిదపాఠః॥౧౩। ౧౪। ౧౫। తదేవమార్హతమతేనదైత్యవిమోహనముక్తం-అథబౌద్ధమతేనాహ-పునశ్చేత్యాదినవభిః। ౧౬। ౧౭। ౧౮।౧౯। ఏవమితి॥ బుధ్యతబుధ్యధ్వమి

౨౨|౨౩|౨౪|౨౫| నైతి॥ అధర్మయుక్తా హింసా ధర్మాయ చేష్యత ఇతి వాక్యం నిర్యుక్తికం - చేష్యత ఇతి పాఠే ఏతదగ్నీషో మీయపశుహింసావిధివాక్యం న యుక్తిసహం - యతో న హింస్యాత్సర్వాణి భూతానీతి శ్రుత్యైవ హింసా ధర్మాయ నేష్యతే| ౨౬| యజ్ఞైరితి॥ శమ్యాదీతి - తద్వనం స్వర్గం గత్వాపి సకంటకశమ్యాదికాష్ఠభక్షకాత్ తస్మాదింద్రాన్ముదితస్సత్రమిహైవ ఖాదన్ ఛాగో వరం - వరశ్శ్రేష్ఠ తి త్రిషు క్లీబం తు నా క్వచిత్ యిత్యమరసింహః| ౨౭|| నిహతస్యేతి॥ యజ్ఞే నిహతస్య పశోరపి స్వర్గసిద్ధేస్తద్ధింసానదోషాయేతి తద్వ్యాన్యస్య పశోర్వధాద్వరం స్వపితురేవ యజ్ఞే వధః. యదీష్యత ఇతి పాఠే యస్మాదేవం శ్రుత్యైవ్యతే తస్మాత్పితా కిం న హన్యత ఇత్యన్వయః| ౨౮|| తృప్తయ ఇతి॥ అన్యేన భుక్తమన్నం అన్యస్య తృప్త్యై జాయత ఇతి కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చేత్పిత్రాదితృప్తిః తర్హి ప్రోషితాః శ్రమావహమన్నం న వహేయుః - గ్రామస్థేన కేన చిద్భుక్తమన్నం ప్రోషితస్య తృప్తిం దద్యాత్ - దద్యాచ్ఛ్రాద్ధమితి సవ్యాఖ్యావాదః|| ౨౯||

జనశ్రద్ధేయమితి॥ తస్మాదేతద్యాగాదికం యుక్తిహీనం ప్రాకృతజనశ్రద్ధేయమిత్యవగమ్యాత్రోపేక్షా శ్రేయసే|| ౩౦| నన్వపౌరుషేయత్వాద్వేదవాక్యం ప్రమాణం అతస్తదుక్తం యజ్ఞాద్యేవానుష్ఠేయం - న తు త్వదుక్తమిత్యాశంక

మితీరయన్| మాయామోహస్స దైతేయాన్ ధర్మమత్యాజయద్ద్విజ | ౨౦ | నానాప్రకారవచనం స తేషాం యుక్తియోజితమ్| తథా తథావద్ధర్మం తే తత్యజుస్తే యథా యథా| ౨౧ | తేప్యన్యేషాం తథైవోచురన్యైరన్యే తథోదితాః| మైత్రేయ తత్యజుర్ధర్మం వేదస్మృత్యుదితం పరమ్| ౨౨| అన్యానప్యన్యపాషండప్రకారైర్బహుభిర్ద్విజ| దైతేయాన్ మోహయామాస మాయామోహోఽతిమోహకృత్| ౨౩ | అల్పేనైవ హి కాలేన మాయామోహేన తేఽసురాః| మోహితాస్తత్యజుస్సర్వాం త్రయీమార్గాశ్రితాం కథామ్| ౨౪| కేచిద్వినిందాం వేదానాం దేవానామపరే ద్విజ| యజ్ఞకర్మకలాపస్య తథాన్యే చ ద్విజన్మనామ్|౨౫| నైతద్యుక్తిసహం వాక్యం హింసా ధర్మాయ చేష్యతే| హవీంష్యనలదగ్ధాని ఫలాయేత్యర్భకోదితమ్| ౨౬| యజ్ఞైరనేకైర్దేవత్వమవాప్యేంద్రేణ భుజ్యతే| శమ్యాదియది చేత్కాష్ఠం తద్వరం పత్రభుక్పశుః| ౨౭| నిహతస్య పశోర్యజ్ఞే స్వర్గప్రాప్తిర్యదీష్యతే| స్వపితా యజమానేన కిన్ను తస్మాన్న హన్యతే| ౨౮| తృప్తయే జాయతే పుంసో భుక్తమన్యేన చేత్తతః| దద్యాచ్ఛ్రాద్ధం శ్రమాయాన్నం న వహేయుః ప్రవాసినః| ౨౯| జనశ్రద్ధేయమిత్యేతదవగమ్య తతోఽత్ర వః| ఉపేక్షా శ్రేయసే వాక్యం రోచతాం యన్మయేరితమ్| ౩౦ | నహ్యాప్తవాదా నభసో నిపతంతి మ

త్యాది బుధ్యతే రావృత్తిర్బౌద్ధనిర్వచనార్థా| ౨౦| ౨౧| ౨౨ | అన్యానితి॥ అన్యపాషండప్రకారైర్లోకాయతికాదిమతైర్న కేవలం త్రయీం తత్యజుః అపి తు వేదాదీనాం చ నిందాం చక్రురితి శేషః|౨౩|౨౪|౨౫|నిందామేవ తద్విజృంభితామాహ - నైతదిత్యాదినా ॥ నైతదితి॥ పరపీడాదిరూపా హింసా ధర్మాయ చేష్యత ఇతి తద్వాక్యం యుక్తిసహం న భవతీత్యర్థః - హింసా ధర్మాయ నేష్యత ఇతి పాఠే యుక్తిసహం నైతదిత్యత్ర హేతుః - యస్మాన్న హింస్యాత్సర్వాణి భూతానీతి నిషిధ్యతే - హింసా ధర్మాయ నేష్యతే అతో హింసా ధర్మాయేత్యేతద్వాక్యం యుక్తిసహం న భవతీత్యర్థః|| ౨౬|యజ్ఞైరితి ॥ శమ్యాదిసమిద్రూపం కాష్ఠం అగ్నౌ హుతం చేదింద్రేణ భుజ్యతే - తద్వరం తర్హి తతోపి శ్రేష్ఠః పశుశ్ఛాగాదిః - తథా సా శమ్యాదికోమలం పత్రం భుఙ్క్తే న తు సకంటకం జ్వలత్కాష్ఠమిత్యర్థః|| ౨౭|౨౮ | తృప్తయ ఇతి ॥ అన్యేన శ్రాద్ధభుక్తమన్నం అన్యస్య పుంసస్తృప్తయే జాయతే చేత్తతః ప్రవాసినః శ్రమైకఫలకాన్నం న వహేయుః - కిం తు తత్తృప్తయే గ్రామే స్థితః పుత్రాదిః శ్రాద్ధం దద్యాత్| ౨౯| జనశ్రద్ధేయమితి॥ తతో యుక్తం కేవలం ప్రాకృతజనశ్రద్ధేయమేతద్యజ్ఞాది - అతోఽత్ర యుష్మాకముపేక్షైవ యుక్తా| ౩౦ | నన్వపౌరుషేయేణ సత్యేన వేదేన విహితే కర్మణి కథముపేక్షా యుజ్యతే తత్రాహ ॥ నహీతి॥ వేదానామాప్తవాక్యత్వమాపాద్యోచ్యతే - తథా హి - న తావద్వేదస్యాపౌరుషేయత్వం ఘటతే - స్వరవర్ణానుపూర్వ్యాదివిశిష్టం వాక్యం హి వేదః - న చ నిత్యత్వే వర్ణానాముచ్చారణశక్తిమత్స్వరాదివ్యతిరేకేణాస్య తత్క్రమాదిసంభవః - తస్మాదాప్తవాక్యం వేద ఇత్యంగీకార్యం

...స్య వేదస్యాపౌరుషేయత్వమనుపపన్నమిత్యాహ ॥ నహీతి ॥ ఆప్తవాదాః ప్రమాణవాక్యాని ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥
౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మచారీతి ॥ ఆశ్రమీతి। బ్రహ్మచర్యాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే ఆదిభరత స్తునైష్ఠిక ఇతి త
త్రైవదర్శితః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥

హాసురాః। యుక్తిమద్వచనంగ్రాహ్యంమయానైశ్చభవద్విధైః ॥ ౩౧ ॥ మాయామోహేన తేదై
త్యాః ప్రకారైర్బహుభిస్తథా। వ్యుత్థాపితా యథా నైషాం త్రయీం కశ్చిదరోచయత్ ॥ ౩౨ ॥ ఇత్థము
న్మార్గయాతేషు తేషు దైత్యేషు తేఽమరాః। ఉద్యోగం పరమం కృత్వా యుద్ధాయ సమువస్థితాః ॥ ౩౩ ॥ త
తో దేవాసురం యుద్ధం పునరేవాభవద్ద్విజ। హతాశ్చ తేఽసురా దేవైస్సన్మార్గపరిపంథినః ॥ ౩౪ ॥ స్వధ
ర్మకవచస్తేషామభూద్యః ప్రథమం ద్విజ। తేన రక్షాభవత్పూర్వం నేశుర్నష్టే చ తత్ర తే ॥ ౩౫ ॥ తతో మై
త్రేయ తన్మార్గవర్తినో యేఽభవన్ జనాః। నగ్నాస్తే తైర్యతస్త్యక్తం త్రయీసంవరణం యథా।
కృత్తాశ్చ తేఽసురా దైవైర్నానా వేదవినిందకాః ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థస్తథాశ్ర
మీ। పరివ్రాడ్వా చతుర్థోఽత్ర పంచమో నోపపద్యతే ॥ ౩౭ ॥ యస్తు సంత్యజ్య గార్హస్థ్యం వాన
ప్రస్థో న జాయతే। పరివ్రాడ్వాపి మైత్రేయ స నగ్నః పాపకృన్నరః ॥ ౩౮ ॥ నిత్యానాం కర్మణాం విప్రయ
స్య హానిరహర్నిశమ్। అకుర్వన్విహితం కర్మ శక్తః పతతి తద్దినే ॥ ౩౯ ॥ ప్రాయశ్చిత్తేన మహతా శుద్ధి
మాప్నోత్యనాపది। పక్షం నిత్యక్రియాహానేః కర్తా మైత్రేయ మానవః ॥ ౪౦ ॥ సంవత్సరం క్రియాహా
నిర్యస్య పుంసోఽభిజాయతే। తస్యావలోకనాత్సూర్యో నిరీక్ష్యస్సాధుభిస్సదా ॥ ౪౧ ॥ స్పృష్టే స్నానం
సచేలం స్యాచ్ఛుద్ధిహేతుర్మహామతే। పుంసో భవతి తస్యోక్తా న శుద్ధిః పాపకర్మణః ॥ ౪౨ ॥ దేవర్షిపి
తృభూతాని యస్య విప్రస్య వేశ్మని। ప్రయాంత్యనర్చితాన్యత్ర లోకే తస్మాన్న పాపకృత్ ॥ ౪౩ ॥ దే
వాదినిశ్వాసహతం శరీరం యస్య వేశ్మ చ। న తేన సంగమం కుర్యాద్గృహాసనపరిచ్ఛదైః ॥ ౪౪ ॥ సంభాష
ణానుప్రశ్నాదిసహాస్యం చైవ కుర్వతః। జాయతే తుల్యతా పుంసస్తేనైవ ద్విజ వత్సరమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథ భు
ఙ్క్తే గృహే తస్య కరోత్యాస్యాం తథాసనే। శేతే వాప్యేకశయనే సద్యస్తత్సమో భవేత్ ॥ ౪౬ ॥ దే
వతాపితృభూతాని తథానభ్యర్చ్య యోఽతిథీన్। భుఙ్క్తే స పాతకం భుఙ్క్తే నిష్కృతిస్తస్య కీదృశీ ॥ ౪౭ ॥
బ్రాహ్మణాద్యాస్తు యే వర్ణాస్స్వధర్మాదన్యతోముఖమ్। యాంతి తే నగ్నసంజ్ఞాం తు హీనకర్మస్వవ
స్థితాః ॥ ౪౮ ॥ చతుర్ణాం యత్ర వర్ణానాం మైత్రేయాత్యంతసంకరః। తత్రాస్యా సాధువృత్తీనా
ముపఘాతాయ జాయతే ॥ ౪౯ ॥ అనభ్యర్చ్య ఋషీన్ దేవాన్ పితృభూతాతిథీంస్తథా। యో భుఙ్క్తే
తస్య సల్లాపాత్ పతంతి నరకే నరాః ॥ ౫౦ ॥ తస్మాదేతాన్నరో నగ్నాంస్త్రయీసంత్యాగదూషితాన్।
సర్వదా వర్జయేత్ప్రాజ్ఞ ఆలాపస్పర్శనాదిషు ॥ ౫౧ ॥ శ్రద్ధావద్భిః కృతం యత్నాద్దేవాన్పితృపితా
మహాన్। న ప్రీణయతి తచ్ఛ్రాద్ధం యద్యేభిరవలోకితమ్ ॥ ౫౨ ॥ శ్రూయతే చ పురా రాజా ఖ్యాతః శతధ

త్రకాదాశ్చాకస్మాదాకాశాన్న నిపతంతి- కింతు ఆప్తైః ప్రయుక్తా ఏవ నిపతంతి - అతః పౌరుషేయత్వే అస్మదాగమా
నాం వేదానాం చ సమానే యుక్తిమద్వచనం ప్రమాణీకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥
౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ సంభాషణేతి ॥ వత్సరం తేన సహాస్యం కుర్వతాం తత్సామ్యం జాయతే ॥
౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ పాషండాలాపదోషం దర్శయితుమితిహాసమాహ - శ్రూయత ఇత్యాది

౫౩। ౫౪। ౫౫। ౫౬। ౫౭। ౫౮। ౫౯। ౬౦॥ ౬౧। ౬౨। ౬౩। ౬౪। ౬౫। ౬౬। ౬౭। ౬౮॥ స్మర్యతామితి ॥ చాటుప్రీతిచేష్టా స్మర్యతామితి। ౬౯। ౭౦। ౭౧। నిర్విణ్ణచిత్త ఇతి ॥ మరుప్రపతనం గిరితటాత్పాతః। ౭౨। ౭౩। ౭౪।

స భూపతిః। పత్నీ చ తస్య శైబ్యాభూత్పతిధర్మపరాయణా ॥౫౩॥ పతివ్రతా మహాభాగా సత్యశౌచదయాన్వితా। సర్వలక్షణసంపన్నా సంపన్నా వినయేన చ ॥౫౪॥ స తు రాజా తయా సార్ధం దేవదేవం జనార్దనమ్। ఆరాధయామాస విభుం పరమేణ సమాధినా ॥ ౫౫॥ హోమైర్జపైస్తథా దానైరుపవాసైశ్చ భక్తితః। పూజాభిశ్చానుదివసం తన్మనా నాన్యమానసః ॥ ౫౬॥ ఏకదా తు సమం స్నాతౌ తౌ తు భార్యాపతీ జలే। భాగీరథ్యాస్సముత్తీర్ణౌ కార్తిక్యాం సముపోషితౌ। పాషండినమపశ్యేతామాయాంతం సంముఖం తావపశ్యతామ్ ॥ ౫౭ ॥ చాపాచార్యస్య తస్యాసౌ సఖా రాజ్ఞో మహాత్మనః। అతస్తద్గౌరవాత్తేన సఖాలాపమథాకరోత్ ॥ ౫౮ ॥ న తు సా వాగ్యతా దేవీ తస్య పత్నీ పతివ్రతా। ఉపోషితాస్మీతి రవిం తస్మిన్దృష్టే దదర్శ హ ॥ ౫౯॥ సమాగమ్య యథాన్యాయ్యం దంపతీ తౌ యథావిధి। విష్ణోః పూజాదికం సర్వం కృతవంతౌ ద్విజోత్తమ ॥ ౬౦ ॥ కాలేన గచ్ఛతా రాజా మమారాసౌ సపత్నజిత్। అన్వారురోహ సా దేవీ చితాస్థం భూపతిం పతిమ్ ॥౬౧॥ స తు తేనాపచారేణ శ్వా జజ్ఞే వసుధాపతిః। ఉపోషితేన పాషండసల్లాపో యత్కృతోऽభవత్ ॥ ౬౨॥ సాపి జాతిస్మరా జజ్ఞే కాశీరాజసుతా శుభా। సర్వవిజ్ఞానసంపూర్ణా సర్వలక్షణపూజితా ॥ ౬౩ ॥ తాం పితా దాతుకామోऽభూద్వరాయ వినివారితః। తయైవ తన్వ్యా విరతో వివాహారంభతో నృపః ॥ ౬౪ ॥ తతస్సా దివ్యయా దృష్ట్యా దృష్ట్వా శ్వానం నిజం పతిమ్। విదిశాఖ్యం పురం గత్వా తదవస్థం దదర్శ తమ్ ॥ ౬౫ ॥ తం దృష్ట్వైవ మహాభాగం శ్వభూతం పతిం తథా। దదౌ తస్మై వరాహారం సత్కారప్రవణం శుభా ॥ ౬౬ ॥ భుంజన్దత్తం తయా సోऽన్నమతిమృష్టమభీప్సితమ్। స్వజాతిలలితం కుర్వన్బహు చాటు చకార వై ॥ ౬౭॥ అతీవ వ్రీడితా బాలా కుర్వతా చాటు తేన సా। ప్రణామపూర్వమాహేదం దయితం తం కుయోనిజమ్ ॥ ౬౮॥ స్మర్యతాం తన్మహారాజ దాక్షిణ్యాల్లలితం త్వయా। యేన శ్వయోనిమాపన్నో మమ చాటుకరో భవాన్ ॥ ౬౯ ॥ పాషండినం సమాభాష్య తీర్థస్నానాదనంతరమ్। ప్రాప్తోऽసి కుత్సితాం యోనిం కిం న స్మరసి తత్ప్రభో ॥ ౭౦ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తయైవం స్మారితే తస్మిన్పూర్వజాతికృతే తదా। దధ్యౌ చిరమథావాప నిర్వేదమతిదుర్లభమ్ ॥ ౭౧॥ నిర్విణ్ణచిత్తస్స తతో నిర్గత్య నగరాద్బహిః ॥ మరుప్రపతనం కృత్వా సార్గాలీం యోనిమాగతః ॥ ౭౨ ॥ సాపి ద్వితీయే సంప్రాప్తే వీక్ష్య దివ్యేన చక్షుషా। జ్ఞాత్వా సృగాలం తం ద్రష్టుం యయౌ కోలాహలం గిరిమ్ ॥ ౭౩ ॥ తత్రాపి దృష్ట్వా తం ప్రాహ సార్గాలీం యోనిమాగతమ్। భర్తారమతిచార్వంగీ తనయా పృథివీపతేః ॥ ౭౪॥ పత్న్యువాచ ॥ అపి స్మరసి రాజేంద్ర శ్వయోనిస్థస్య యన్మయా। ప్రోక్తం తే పూర్వచరితం పాషండాలాపసంశ్రయమ్ ॥ ౭౫ ॥ పునస్తయోక్తస్స జ్ఞాత్వా సత్యం సత్యవతాం వరః। కాననే స నిరాహారస్తత్యాజ స్వకలేబరమ్ ॥ ౭౬ ॥

యావత్స్నాప్తి ॥ ౫౩।౫౪।౫౫।౫౬।౫౭।౫౮।౫౯।౬౦॥౬౧।౬౨।౬౩।౬౪।౬౫।౬౬॥ భుంజన్నితి ॥ చాటు ప్రీతిచేష్టా ॥ ౬౭।౬౮।౬౯।౭౦॥౭౧। నిర్విణ్ణచిత్త ఇతి ॥ మరుప్రపతనం గిరితటాత్ ప్రపతనం - సార్గాలీం జంబుకసంబంధినీం। ౭౨।

||౭౬| భూయ ఇతి|| వృకః వనశ్వా|౭౭| ౭౮| ౭౯| ౮౦| ౮౧| అశేషేతి|| బలిఃకరః- పుణ్యఫలమత్ ఉపహారపిం
డ| ౮౨| ౮౩| ౮౪| ౮౫| ౮౬| ౮౭| ౮౮| ౮౯| ౯౦|| ౯౧| ౯౨| ౯౩| తత ఇతి|| ఐంద్రాన్ లోకానతీత్య
కామదుహో లోకానవాపేత్యన్వయః|౯౪| స్వర్గేతి|| దాంపత్యంమిథునం తాంపూర్వోక్తాం సంశుద్ధిం ప్రాప్యపు
స్వర్గాక్షయత్వం ప్రాప్తమిత్యన్వయః| ౯౫|| ౯౬| ౯౭| ౯౮|| కింపునరితి|| పాషండాన్ భోజయంతి తద
ం భుంజత ఇతి పాషండభోజినః|| ౯౯ | ౧౦౦ || పాషండిన ఇతి|| అత్రాహుః|| శ్లో|| భ్రష్టఃస్వధర్మాత్పాషండో

భూయస్తతో వృకో జజ్ఞే గత్వా తం నిర్జనే వనే| స్మారయామాస భర్తారం పూర్వవృత్తమనిందితా|౭౭|
న త్వం వృకో మహాభాగ రాజా శతధనుర్భవాన్| శ్వా భూత్వా త్వం సృగాలోఽభూర్వృకత్వం సాంప్రతం గతః|| ౭౮| స్మారితేన యదా త్యక్తస్తేనాత్మా గృధ్రతాం గతః| అపాపా సా పునశ్చైనం బోధయామాస భామినీ| ౭౯ || నరేంద్ర స్మర్యతామాత్మా హ్యలం తే గృధ్రచేష్టయా| పాషండాలాపజాతోఽయం దోషో యద్గృధ్రతాం గతః|| ౮౦|| తతః కాకత్వమాపన్నం సమనంతరజన్మని| ఉవాచ తన్వీ భర్తారముపలభ్యాత్మయోగతః|| ౮౧| అశేషభూభృతః పూర్వం వశ్యా యస్మై బలిం దదుః| స త్వం కాకత్వమాపన్నో జాతోఽద్య బలిభుక్ప్రభో|| ౮౨| ఏవమేవ బకత్వేఽపి స్మారితస్స పురాతనమ్| తత్యాజ భూపతిః ప్రాణాన్ మయూరత్వమవాప చ|| ౮౩ || మయూరత్వే తతస్సా వై చకారానుగతిం శుభా| దత్తైః ప్రతిక్షణం భోజ్యైః బాలా తజ్జాతిభోజనైః|| ౮౪| తతస్తు జనకో రాజా వాజిమేధం మహాక్రతుమ్| చకార తస్యావభృథే స్నాపయామాస తం తదా|| ౮౫ || స్నాత్వా స్వయం చ తన్వంగీ స్మారయామాస తం పతిమ్| యథాసౌ శ్వసృగాలాద్యాం యోనిం జగ్రాహ పార్థివః|| ౮౬ | స్మృతజన్మక్రమస్సోఽథ తత్యాజ స్వకలేవరమ్| జజ్ఞే స జనకస్యైవ పుత్రోఽసౌ సుమహాత్మనః| ౮౭ | తతస్సా పితరం తన్వీ వివాహార్థమచోదయత్| స చాపి కారయామాస తస్యా రాజా స్వయంవరమ్|| ౮౮|| స్వయంవరే కృతే సా తం సంప్రాప్తం పతిమాత్మనః| వరయామాస భూయోఽపి భర్తృభావేన భామినీ|| ౮౯| బుభుజే చ తయా సార్ధం స భోగాన్నృపనందనః| పితర్యుపరతే రాజ్యం విదేహేషు చకార సః| ౯౦ || ఇయాజ యజ్ఞాన్ సుబహూన్ దదౌ దానాని చార్థినామ్| పుత్రానుత్పాదయామాస యుయుధే చ సహారిభిః| ౯౧ || రాజ్యం భుక్త్వా యథాన్యాయం పాలయిత్వా వసుంధరామ్| తత్యాజ స ప్రియాన్ ప్రాణాన్ సంగ్రామే ధర్మతో నృపః|| ౯౨|| తతశ్చితాస్థం తం భూయో భర్తారం సా శుభేక్షణా| అన్వారురోహ విధివద్యథాపూర్వం ముదాన్వితా|| ౯౩| తతోఽవాప తయా సార్ధం రాజపుత్ర్యా స పార్థివః| ఐంద్రానతీత్య వై లోకాన్ లోకాన్ కామదుహోఽక్షయాన్|౯౪| స్వర్గాక్షయత్వమతులం దాంపత్యమతిదుర్లభమ్| ప్రాప్తం పుణ్యఫలం ప్రాప్య సంశుద్ధిం తాం ద్విజోత్తమ|| ౯౫|| ఏష పాషండసంభాషదోషః ప్రోక్తో మయా ద్విజ| తథాశ్వమేధావభృథస్నానమాహాత్మ్యమేవ చ | ౯౬ || తస్మాత్పాషండిభిః పాపైరాలాపస్పర్శనం త్యజేత్| విశేషతః క్రియాకాలే యజ్ఞాదౌ చాపి దీక్షితః | ౯౭|| క్రియాహానిర్గృహే యస్య మాసమేకం ప్రజాయతే| తస్యావలోకనాత్సూర్యం ప్రపశ్యేన్మతిమాన్నరః | ౯౮ || కింపునర్యైస్తు సంత్యక్తా త్రయీ సర్వాత్మనా ద్విజ| పాషండభోజిభిః పాపైః వేదవాదవిరోధిభిః | ౯౯ || సహాలాపస్తు సంసర్గస్సహాస్యా చాతిపాపినీ| పాషండిభిర్దురాచారైస్తస్మాత్తాన్ పరివర్జయేత్| ౧౦౦|| పాషండినో వి

౭౩| ౭౪| ౭౫| ౭౬| ౭౭| ౭౮| ౭౯| ౮౦ | ౮౧| ౮౨| ౮౩| ౮౪| ౮౫| ౮౬| ౮౭| ౮౮| ౮౯| ౯౦|| ౯౧||
౯౨| ౯౩| ౯౪| ౯౫|| ౯౬| ౯౭| ౯౮|| కింపునరితి|| పాషండభోజిభిఃపాషండాన్న భోజిభిః|| ౯౯| ౧౦౦ || పా
షండిన ఇతి|| పాషండాదీనాం లక్షణం|| శ్లో|| భ్రష్టస్స్వధర్మాత్పాషండో వికర్మస్థో నిషిద్ధకృత్| యస్స్వధర్మాత్ప

వికర్మస్థో నిషిద్ధకృత్ । యస్య ధర్మధ్వజో నిత్యం సురధ్వజ ఇవోచ్ఛ్రితః ॥ ధర్మధ్వజః దండకమండలాదిః ధర్మచి హ్నం ॥ శ్లో ॥ ప్రచ్ఛన్నానిచ పాపాని బైడాలం నామ తద్వ్రతం ॥ తద్వ్రతం తస్య వ్రతం ॥ శ్లో ॥ ప్రియం వక్తి పురోన్యత్ర విప్రియం కురుతే భృశం । వ్యక్తాపరాధచేష్టశ్చ శఠోయం కథితో బుధైః ॥ సందేహకృద్ధేతుభిర్యః సత్కర్మసు స హైతుకః । అర్వాగ్దృష్టిర్నైకృతికః స్వార్థసాధనతత్పరః ॥ శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవృత్తిరుదాహృత ఇతి ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ పుంసామితి ॥ మోఘాశినః దేవాతిథిపితృపూజానుపయుక్తాన్నభోజినః ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - తృతీయాంశే - అష్టాదశోధ్యాయః.

కర్మస్థా బైడాలవ్రతికాశ్శఠాః । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ ౧౦౧
దూరతస్తైస్తు సంపర్కస్త్యాజ్యశ్చాప్యతిపాపిభిః । పాషండిభిర్దురాచారైస్తస్మాత్తాన్ పరివర్జయేత్ ॥ ౧౦౨ ॥ ఏతే నగ్నాస్తవాఖ్యాతా దృష్ట్వా శ్రాద్ధోపఘాతకాః । ఏషాం సంభాషణాత్పుంసాం దినపుణ్యం ప్రణశ్యతి ॥ ౧౦౩ ॥ ఏతే పాషండినః పాపా న హ్యేతానాలపేద్బుధః । పుణ్యం నశ్యతి సంభాషణేనైతేషాం తద్దినోద్భవమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ పుంసాం జటాధరణమౌండ్యవతాం వృథైవ మోఘాశినామఖిలశౌచనిరాకృతానామ్ । తోయప్రదానపితృపిండబహిష్కృతానాం సంభాషణాదపి నరా నరకం ప్రయాంతి ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - తృతీయాంశే - అష్టాదశోధ్యాయః.

జో నిత్యం సురధ్వజ ఇవోచ్ఛ్రితః । ప్రచ్ఛన్నానిచ పాపాని బైడాలం నామ తద్వ్రతమ్ ॥ తద్వాన్ బైడాలవ్రతికః ॥ ప్రియం వక్తి పురోన్యత్ర విప్రియం కురుతే భృశమ్ । వ్యక్తాపరాధచేష్టస్య శఠోయం కథితో బుధైః ॥ సందేహకృద్ధేతుభిర్యః సత్కర్మసు స హైతుకః । అర్వాగ్దృష్టిర్నైకృతికః స్వార్థసాధనతత్పరః ॥ శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవృత్తిరుదాహృత ఇతి ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ఏత ఇతి ॥ దృష్ట్వా శ్రాద్ధోపఘాతకా ఇతిచ పాఠః ॥ ౧౦౩ ॥ ఏత ఇతి ॥ న హ్యేతానాలపేత్ - ఏతైస్సంభాషణం న కుర్యాత్ ॥ ౧౦౪ ॥ ప్రస్తుతముపసంహరతి ॥ పుంసామితి ॥ వృథైవేతి విశేషణాదథర్వశిరః ప్రోక్తశ్రౌతపాశుపతవ్రతాద్యంగభూతజటాధారణమనుమన్యతే - మోఘాశినాం దేవతాతిథిపిత్రాదిపూజనానుపయుక్తాన్నభోజినాం - అఖిలేన బాహ్యాభ్యంతరశౌచేన నిరాకృతానాం వర్జితానాం - తోయప్రదానాదిభ్యో బహిస్తద్వ్యతిరిక్తమేవ కృతం కర్మ యేషాం ॥ ౧౦౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీ విష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - తృతీయాంశే - అష్టాదశోధ్యాయః.

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

తృతీయాంశస్సమాప్తః

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - చతుర్థాంశే - ప్రథమోధ్యాయః

శ్రీవిష్ణుచిత్తీయ వ్యాఖ్యా.

తృతీయేంశే భగవతః స్థితిహేతుభూతమన్వాదిరూపభేదానామధికారభేదకథనముక్తః - విశేషతశ్చ జగతః స్థితిహేతుర్వర్ణాశ్రమధర్మాః సదాచారశ్చోక్తః - చతుర్థాంశే తు తత్స్వరూపకథామిషేణ సోమసూర్యోద్భవతత్తద్వంశస్థనృపచరితంచోచ్యతే॥ ౧॥ ౨॥ మైత్రేయేతి॥ వీరః ఉత్సాహీ - శూరః పరాభిభావీ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ బ్రహ్మణఇతి॥ అదితిర్హ్యజనిష్ట దక్ష యా దుహితా తవ తాం దేవా అన్వజాయన్తేత్యాదిశ్రుతిసమ్మతత్వాత్ బ్రహ్మదక్షాదిక్రమ ఉక్తః - న తు బ్రహ్మమరీచ్యాదిః॥ ౬॥ ౭॥ ఇష్టించేతి॥ ఇక్ష్వాక్వాదిపుత్రోత్పత్తేః పూర్వమిష్టించకార - తస్మాత్ - ఇక్ష్వాక్వాద్యుత్పత్తేః ప్రాగిలాజన్మ॥ శ్లో॥ అకరోత్పుత్రకామస్తు మనురిష్టిం ప్రజాపతిః। అనుత్పన్నేషు నవసు పుత్రే

మైత్రేయః॥ భగవన్యన్నరైః కార్యం సాధుకర్మణ్యవస్థితైః। తన్మహ్యం గురుణాఖ్యాతం నిత్యనైమిత్తికాత్మకమ్॥ ౧॥ వర్ణధర్మాస్తథాఖ్యాతా ధర్మా యే చాశ్రమేషు వై। శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం వంశం రాజ్ఞాం త్వం బ్రూహి మే గురో॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ గద్యం॥ మైత్రేయ శ్రూయతామయమనేకయజ్వవీరధీరశూరభూపాలాలంకృతో బ్రహ్మాదిర్మానవో వంశః॥ ౩॥ తస్య వంశస్యానుపూర్వీమశేషపాపప్రణాశనాయ మైత్రేయ తాం శృణు॥ ౪॥ సకలజగతామాదిరనాదిభూతః ఋగ్యజుస్సామాదిమయో భగవాన్విష్ణుః - తస్య బ్రహ్మణో మూర్తంస్వరూపం హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మాండభూతో భగవాన్బ్రహ్మా వై ప్రాగ్బభూవ॥ ౫॥ బ్రహ్మణశ్చ దక్షిణాంగుష్ఠజన్మా దక్షః ప్రజాపతిః - దక్షస్యాప్యదితిః - అదితేర్వివస్వాన్ వివస్వతో మనుః॥ ౬॥ మనోరిక్ష్వాకునృగధృష్టశర్యాతినరిష్యన్తనాభాగదిష్టకరూశపృషధ్రాఖ్యా నవ పుత్రా బభూవుః॥ ౭॥ ఇష్టించ మిత్రావరుణయోర్మనుః పుత్రకామ

ఆత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీధరీయవ్యాఖ్యా.

శ్లో॥ ఉక్తాస్తృతీయే మన్వాద్యా ధర్మాశ్చైవ ప్రకీర్తితాః। తద్ధర్మపాలనద్రాజవంశస్తుర్యే నిగద్యతే॥ శ్రీధరీయాయంశ్లోకః॥ ఉక్తమనువదన్ రాజవంశం పృచ్ఛతి॥ భగవన్నిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ భగవన్నితి॥ గురుణా త్వయాఖ్యాతం॥ ౧॥ ౨॥ మైత్రేయేతి॥ శూరః పరాభిభావీ - వీరస్తూత్సాహీ॥ తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ బ్రహ్మాద్యం యో మనోర్వంశమహన్యహని సంస్మరేత్। తస్య వంశసముచ్ఛేదో న కదాచిద్భవిష్యతి॥ ౩॥ ౪॥ తద్వ్యథేస్యాత అహ॥ సకలేతి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ఇష్టించేతి॥ పుత్రోత్పత్తేః పూర్వమిష్టించకార - తదుక్తం వాయునా॥ శ్లో॥ అకరోత్పుత్రకామస్తు మనురిష్టిం ప్రజా

ష్విష్టేషు సత్ప్రతేతి వాయూక్తేః ॥ ౮ । ౯ । ౧౦ । ౧౧ । ౧౨ ॥ జాతేచేతి ॥ న కించిన్మయః కర్మకృతదేవాదిరూపవత్సంకుచితజ్ఞాన సంకోచాదిరహితః । ౧౩ । ౧౪ । ౧౫ । ౧౬ । పృషధ్ర ఇతి ॥ సూచీకటాహన్యాయేన అల్పత్వాత్ ప్రథమం పృషధ్రాదివంశోక్తిః బలంధనోత్పత్తేః పశ్చాన్నాభాగస్య వైశ్యత్వప్రాప్తిః ॥ ౧౭ । ౧౮ । ౧౯ । ౨౦ । ౨౧ ॥

శ్చకార । ౮ । తత్రాపహుతే హోతురపచారాదిళా నామ కన్యా బభూవ । ౯ । సైవ చ మిత్రావరుణయోః ప్రసాదాత్సుద్యుమ్నో నామ మనోః పుత్రో మైత్రేయాసీత్ ॥ ౧౦ । పునశ్చేశ్వరకోపాత్ స్త్రీ సతీ సోమసూనోర్బుధస్యాశ్రమసమీపే బభ్రామ ॥ ౧౧ । సానురాగశ్చ తస్యాం బుధః పురూరవసమాత్మజముత్పాదయామాస । ౧౨ । జాతే చ తస్మిన్నమితతేజోభిః పరమర్షిభిరిష్టిమయః ఋఙ్మయో యజుర్మయస్సామమయోఽథర్వణమయస్సర్వమయో మనోమయో జ్ఞానమయో విజ్ఞానమయోఽన్నమయో న కించిన్మయో భగవాన్ యజ్ఞపురుషస్వరూపీ సుద్యుమ్నస్య పుంస్త్వమభిలషద్భిర్యథావదిష్టస్తత్ప్రసాదాదిళా పునరపి సుద్యుమ్నోఽభవత్ । ౧౩ । తస్యాప్యుత్కలగయవినతాఖ్యాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః । ౧౪ । సుద్యుమ్నస్తు స్త్రీపూర్వకత్వాత్ రాజ్యభాగం న లేభే । ౧౫ । తత్పిత్రా తు వసిష్ఠవచనాత్ప్రతిష్ఠానం నామ నగరం సుద్యుమ్నాయ దత్తం తచ్చాసౌ పురూరవసే ప్రాదాత్ । ౧౬ । పృషధ్రస్తు మనుపుత్రో గురుగోవధాత్ శూద్రత్వమగమత్ । ౧౭ । కరూశాత్కారూశాః క్షత్రియా మహాబలపరాక్రమా బభూవుః । ౧౮ । దిష్టపుత్రస్తు నాభాగో వైశ్యతామగమత్ । తస్మాద్బలంధనః పుత్రోఽభూత్ ॥ ౧౯ ॥ బలంధనాద్వత్సప్రీతిరుదారకీర్తిః ॥ ౨౦ । వత్సప్రీతేః ప్రాంశురభవత్ । ౨౧ । ప్రజాపతిశ్చ ప్రాంశోరేకోఽభవత్ । ౨౨ । తతశ్చ ఖనిత్రః ॥ ౨౩ ॥ తస్మాచ్చాక్షుషః ॥ ౨౪ ॥ చాక్షుషాచ్చాతిబలపరాక్రమో వింశోఽభవత్ । ౨౫ । తతో వివింశకః ॥ ౨౬ । తస్మాచ్చ ఖనినేత్రః ॥ ౨౭ । తతశ్చాతివిభూతిః ॥ ౨౮ । అతివిభూతేరతిబలపరాక్రమః కరంధమః పుత్రోఽభవత్ । ౨౯ । తస్మాదప్యవిక్షిత్ । ౩౦ ।

టీకా । అనుత్పన్నే మనవసుపుత్రే ఇష్టిష్విష్టేషు సత్ప్రతేతి ॥ ౮ ॥ తత్ర తు ప్రథమం స్త్రీత్వేనోత్పన్నత్వాత్ - జ్యేష్ఠోఽపి సుద్యుమ్నో రాజ్యార్హో నాభూదితి దర్శయన్నాహ - తత్రేత్యాదినా రాజ్యభాగం న లేభ ఇత్యంతేన ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర తస్మిన్ కర్మణి మనుపత్న్యా కన్యార్థం ప్రార్థితస్య హోతురపచారాత్ కన్యాపత్యసంకల్పాదపహుతే విశేషితే కన్యాభూత్ ॥ శ్లో ॥ తత్ర శ్రద్ధా మనోః పత్నీ హోతారం సముయాచత । దుహిత్రర్థముపాగమ్య ప్రణిపత్య పయోవ్రతా ॥ తేన హోత్రపచారేణ కన్యేళా నామ సాభవదితి శుకోక్తేః ॥ ౯ । ౧౦ । పునశ్చేతి ॥ ఈశ్వరకోపాదితి ॥ కదాచిదిలావృతవనే రమణీయే భవేన సహ రహసి రమమాణా భవానీ భవం ద్రష్టుమాగతాన్ మునీనాలక్ష్య కుపితా సతీ కస్మింశ్చిన్నికుంజే సలజ్జమలీయత - అథ తేషు తయోరతిప్రసంగం దృష్ట్వా సహసా నిర్గతేషు భవో భవానీమనునయన్ కోపాచ్ఛాపమదాత్ ఇతః పరమత్ర యః పుమాన్ ప్రవేక్ష్యతి స స్త్రీ భవిష్యతీతి - ఏవం స్థితే కదాచిన్మృగయాసక్తస్సుద్యుమ్నస్తదజానన్ తత్ర ప్రవిష్టః స్త్రీ బభూవ - తదేళా పునశ్చ స్త్రీ సతీ బుధస్యాశ్రమే బభ్రామ ॥ ౧౧ । సానురాగ ఇతి ॥ సానురాగశ్చ తస్యాం బుధః పురూరవసమాత్మజముత్పాదయామాసేతి వదతా పూర్వం సోమవంశప్రవేశో దర్శితః ॥ ౧౨ । జాతేచేతి ॥ ఉపాసనావశాదృగాదిమయః వస్తుతస్తు న కించిన్మయః ॥ ౧౩ । ౧౪ । సుద్యుమ్న ఇతి ॥ స్త్రీపూర్వకత్వాత్ - పూర్వం స్త్రీత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౫ । ౧౬ ॥ రాజ్యభాగం న లేభ ఇత్యాహ ॥ పృషధ్రస్త్వితి ॥ వసిష్ఠేన గోపాలనే నియుక్తః పృషధ్రో రాత్రౌ గోవ్రజే శార్దూలం ప్రవిష్టం మన్వానః ప్రమాదాద్గాం జఘాన - తతశ్చ తేన గురుణా శూద్రో భవేతి శప్తః శూద్రతామవాప ॥ ౧౭ । అల్పాతిక్రమత్వాత్ కరూశాదీనాం వంశానాహ - కరూశాదిత్యాదినా ॥ ౧౮ ॥ దిష్టపుత్ర ఇతి ॥ బలంధనజన్మానంతరం నాభాగః కర్మణా వైశ్యతామగాత్ - అతో బలంధనస్య క్షత్రియత్వం గతం ॥ ౧౯ । ౨౦ । ౨౧ । ౨౨ । ౨౩ । ౨౪ । ౨౫ । ౨౬ । ౨౭ । ౨౮ ॥

॥ ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। అమాద్యదితి॥ పరివేష్టారః భోజయితారః॥ ౩౩ ॥
॥ ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦ ॥ ౫౧॥ ౫౨॥
॥ ౫౪। ౫౫। ౫౬। ౫౭। ౫౮। ౫౯। ౬౦॥ ౬౧। ౬౨। ౬౩। ౬౪। ౬౫। ౬౬॥ స ఇతి॥ బ్రహ్మలోకం జగామేతి
హ్మలోకస్పృగ్భూలోకః న తు మేరుస్థః - యతో రైవతో బ్రహ్మణోంతికే తిష్ఠత్యేవ మేరుస్థో బ్రహ్మా దేవైస్సహాస్తావిం
ప్యవగాంతే కృష్ణావతారార్థం క్షీరోదముగమదితి పంచమాంశే వక్ష్యతి - అతః సత్యలోకస్థ హిరణ్యగర్భాంశోఽన్యో
హ్మా మేరుస్థ ఇతి న విరోధః। ౬౭। ౬౮। తచ్చేతి॥ పరివృత్తయః పరివర్తాః - ఏతేద త్రిలాదిమంద్రస్థవ్యాః - త్రి
ర్గపరివర్తైరితి చిత్ర దక్షిణ వార్తికాఖ్యాః త్రిమార్గాః తద్వ్యవమొ కాలవిశేషయంత్రిత గానక్రియాభ్యాం అ

అవిక్షితోప్యతిబలపరాక్రమః పుత్రో మరుత్తో నామాభవత్। యస్యేమావద్యాపి శ్లోకౌ గీయేతే॥ ౩౧॥
మరుత్తస్య యథా యజ్ఞస్తథా కస్యాభవద్భువి। సర్వం హిరణ్మయం యస్య యజ్ఞవస్త్వతిశోభనమ్॥ ౩౨॥
అమాద్యదింద్రస్సోమేన దక్షిణాభిర్ద్విజాతయః। మరుతః పరివేష్టారః సదస్యాశ్చ దివౌకసః॥ ౩౩। స మ
రుత్తశ్చక్రవర్తీ నరిష్యంతనామానం పుత్రమవాప॥ ౩౪। తస్మాచ్చ దమః॥ ౩౫। దమస్య పుత్రో రా
జవర్ధనో జజ్ఞే। ౩౬। రాజవర్ధనాత్ సువృద్ధిః॥ ౩౭॥ సువృద్ధేః కేవలః॥ ౩౮। కేవలాత్ సుధృతిరభూ
త్। ౩౯। తతశ్చ నరః॥ ౪౦॥ తస్మాచ్చంద్రః॥ ౪౧। తతః కేవలోభూత్। ౪౨॥ కేవలాద్బంధుమాన్।
౪౩॥ బంధుమతో వేగవాన్। ౪౪। వేగవతో బుధః॥ ౪౫। తతశ్చ తృణబిందుః॥ ౪౬। తస్యాప్యేకా కన్యా
ఇలవిలానామ। ౪౭। తం చాలంబుసా నామ వరాప్సరాస్తృణబిందుం భేజే। ౪౮। తస్యామప్యస్య విశా
లో జజ్ఞే యః పురీం వైశాలీం నామ నిర్మమే। ౪౯। హేమచంద్రశ్చ విశాలస్య పుత్రోభవత్। ౫౦। త
స్మాచ్చంద్రః॥ ౫౧। తత్తనయో ధూమ్రాక్షః॥ ౫౨। తస్యాపి సృంజయోభూత్। ౫౩। సృంజయాత్స
హదేవః॥ ౫౪॥ తతశ్చ కృశాశ్వో నామ పుత్రోభూత్। ౫౫। సోమదత్తః కృశాశ్వాజ్జజ్ఞే యో దశాశ్వ
మేధానాజహార। ౫౬। తత్పుత్రో జనమేజయః॥ ౫౭। జనమేజయాత్సుమతిః॥ ౫౮॥ ఏతే వైశాలికా
భూభృతః॥ ౫౯। శ్లోకోప్యత్ర గీయతే॥ ౬౦॥ తృణబిందోః ప్రసాదేన సర్వే వైశాలికా నృపాః। దీర్ఘాయు
షో మహాత్మానో వీర్యవంతోతిధార్మికాః॥ ౬౧॥ శర్యాతేః కన్యా సుకన్యా నామాభవత్। యాముప
యేమే చ్యవనః॥ ౬౨। ఆనర్తనామా పరమధార్మికః శర్యాతిపుత్రోభూత్। ౬౩। ఆనర్తస్యాపి రే
వతనామా పుత్రో జజ్ఞే। యోసావానర్తవిషయం బుభుజే। పురీం చ కుశస్థలీమధ్యువాస। ౬౪। రేవత
స్యాపి రైవతః పుత్రః। కకుద్మీ నామ ధర్మాత్మా భ్రాతృశతస్య జ్యేష్ఠోభవత్॥ ౬౫॥ తస్య చ రేవతీ నా
మ కన్యాభవత్। ౬౬। స తామాదాయ కస్యేయమర్హతీతి భగవంతమబ్జయోనిం ప్రష్టుం బ్రహ్మలోకం
జగామ। ౬౭॥ తావచ్చ బ్రహ్మణోంతికే హాహాహూహూసంజ్ఞాభ్యాం గంధర్వాభ్యామతితానం నా
మ దివ్యం గాంధర్వమగీయత। ౬౮॥ తచ్చ త్రిమార్గపరివృత్తైరనేకయుగపరివృత్తితిష్ఠన్నపి రైవతః శృ

॥ ౩౦। ౩౧। ౩౨॥ అమాద్యదితి॥ అమాద్యత్ సోమపానాదితృప్త్యా హృష్టోభూత్। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭॥
॥ ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦॥ ౫౧। ౫౨। ౫౩। ౫౪। ౫౫। ౫౬। ౫౭॥
॥ ౫౯। ౬౦। ౬౧। ౬౨। ౬౩। ౬౪। ౬౫। ౬౬। ౬౭। తావదితి॥ అతితానం గేయవిశేషః - యద్వా తానాని గీ
తాననామాని - యథాహ॥ శ్లో॥ సప్తస్వరాస్త్రయో గ్రామా మూర్ఛనాస్త్వేకవింశతిః। తానాస్త్వేకోనపంచాశ
త్యేతత్ స్వరమండలమితి॥ దివ్యం దివి భవం గాంధార గ్రామోద్భవం॥ శ్లో॥ భూలోకాజ్జాయతే షడ్జో భువర్లోకాత్తు
మధ్యమః। స్వర్గాన్నాన్యత్ర గాంధారో నారదస్య మతం యథేతి॥ ౬౮। తచ్చేతి॥ త్రిమార్గపరివర్తైః త్రయో
మార్గా ద్రుతవిలంబితమధ్యాః ప్రోక్తాః చిత్ర దక్షిణ వార్తికాస్త్రిత - ఏషాం పరివర్తైరావర్తనైః అనేకయుగానాం పరివృ

నేకయుగపరివృత్తిరితి కాలాధ్వనోరితి ద్వితీయాపరివృత్తిరితి చ పాఠః ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ సామ్ప్రతమితి ॥ అష్టావింశతితమం చతుర్యుగమ్ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ న హీతి ॥ స్వరూపం జ్ఞానానన్దాదిలక్షణం - స్వభావం - పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత ఇత్యాద్యుక్తం ప్రభావం - సారః విశ్వధారణనియమనాదిక్షమం బలమ్ ॥ ౩౩ ॥ కలేతి ॥ కలాముహూర్తాద్యవేన త్రిపాదస్యామృతం దివి - యత్ర పూర్వే సాధ్యాస్సన్తి దేవాః - దివ్యం స్థానమజరమిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిసిద్ధస్య పరమపదస్యాకాలకాల్యత్వముచ్యతే - అజన్మనాశస్య కర్మనిమిత్తశరీరగ్రహణతద్వియోగరహితస్య - సదైకమూర్తేః సదైకరూపరూపస్య - సదైకమూర్తేరితి చ పాఠః - అనామరూపస్య కర్మకృతదేవాదినామరూపాస్పృష్టస్య ॥ ౩౪ ॥ యస్యేతి ॥ యస్మాచ్చ మధ్య ఇతి సృష్టిసంహారయోర్మధ్యే స్థితిహేతుభూతః పురుషః స్వయం పరస్మాద్యస్మాద్బ్రహ్మాదివత్ ప్రాదుర్భూతః ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥

ణ్యగ్రే ముహూర్తమివ మేనే ॥ ౧౯ ॥ గీతావసానే భగవన్తమబ్జయోనిం ప్రణమ్యైవ తతః కన్యాయోగ్యం వరమపృచ్ఛత్ ॥ ౨౦ ॥ తం చాహ భగవాన్ కథయ యోఽభిమతస్తే వర ఇతి ॥ ౨౧ ॥ పునశ్చ ప్రణమ్య భగవతే తస్మై యథాభిమతానాత్మనస్స వరాన్ కథయామాస క ఏషాం భగవతోఽభిమత ఇతి యస్మై కన్యాం ప్రయచ్ఛామీతి ॥ ౨౨ ॥ తతః కిఞ్చిదవనతశిరాః సస్మితం భగవానబ్జయోనిః ప్రాహ ॥ ౨౩ ॥ య ఏతే భగవతోఽభిమతా నైతేషాం సామ్ప్రతమపత్యాపత్యసన్తతిరప్యవనితలేఽస్తి ॥ ౨౪ ॥ బహూని తవాత్ర గాన్ధర్వం శృణ్వతశ్చతుర్యుగాణ్యతీతాని ॥ ౨౫ ॥ సామ్ప్రతం మహీతలేఽష్టావింశతితమమనోశ్చతుర్యుగమతీతప్రాయం వర్తతే ॥ ౨౬ ॥ ఆసన్నో హి కలిః ॥ ౨౭ ॥ అన్యస్మై కన్యారత్నమిదం భవతైకాకినా దేయమ్ ॥ ౨౮ ॥ భవతోఽపి పుత్రమిత్రమన్త్రిభృత్యకళత్రబన్ధుబలకోశాదయస్సమస్తాః కాలేనైతేనాత్యన్తమతీతాః ॥ ౨౯ ॥ తతః పునరప్యుత్పన్నసాధ్వసస్స రాజా భగవన్తం ప్రణమ్య పప్రచ్ఛ ॥ ౩౦ ॥ భగవన్నేవమవస్థితే మయేయం కస్మై దేయేతి ॥ ౩౧ ॥ తతస్స భగవాన్ కిఞ్చిదవనమ్రకన్ధరః కృతాఞ్జలిర్భూత్వా సర్వలోకగురురబ్జయోనిరాహ ॥ ౩౨ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ న హ్యాదిమధ్యాన్తమజస్య యస్య విద్మో వయం సర్వమయస్య ధాతుః ॥ న చ స్వరూపం న పరం స్వభావం న చైవ సారం పరమేశ్వరస్య ॥ ౩౩ ॥ కలాముహూర్తాదిమయశ్చ కాలో న యద్విభూతేః పరిణామహేతుః ॥ అజన్మనాశస్య సమస్తమూర్తేరనామరూపస్య సనాతనస్య ॥ ౩౪ ॥ యస్య ప్రసాదాదహమచ్యుతస్య భూతః ప్రజాసృష్టికరోఽన్తకారీ । క్రోధాచ్చ రుద్రః స్థితిహేతుభూతో యస్మాచ్చ మధ్యే పురుషః పరస్మాత్ ॥ ౩౫ ॥ మద్రూపమాస్థాయ సృజత్యజో యః స్థితౌ చ యోఽసౌ పురుషస్వరూపీ । రుద్రస్వరూపేణ చ యోఽత్తి విశ్వం ధత్తే తథానన్తవపుస్సమస్తమ్ ॥ ౩౬ ॥ శక్రాదిరూపీ పరిపాతి విశ్వమర్కేన్దురూపశ్చ తమో హినస్తి ।

త్తిర్యథా భవతి - తథా అనేకయుగావృత్తిపర్యన్తం శృణ్వన్నపి తచ్ఛృణ్వన్ ముహూర్తమివ మేన ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ తత ఇతి ॥ అవనతశిరాః స్మితయా అవనమ్రముఖః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ సామ్ప్రతమితి ॥ అస్యైవ వైవస్వతస్య మనోరష్టావింశతితమం యుగం గతప్రాయమ్ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఏకాకినా దేయమిత్యత్ర హేతుమాహ ॥ భవతోఽపీతి ॥ ౨౯ ॥ తత ఇతి ॥ కన్యాయా వరాలాభాదుత్పన్నం సాధ్వసం యస్య సః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ అత్ర శ్లోకాః ॥ బ్రహ్మా ॥ గాతుమాయః కన్యాం దేహీతి వక్త్యన్నాదౌ కవీయసే । వక్షీయయపి కథం దేయేత్యాశఙ్క్యాహ ॥ న హ్యాదిమధ్యాన్తమిత్యాదిదశభిః ॥ న హీతి ॥ యస్యేత్యాదియచ్ఛబ్దానాం స విష్ణుర్ధరిత్ర్యామవతీర్ణ ఇత్యనేనాన్వయః - న చైవ సారం బలం న విద్మః ॥ ౩౩ ॥ కలేతి ॥ యస్య విభూతేరవతారాదిరూపాయాః ॥ ౩౪ ॥ యస్యేతి ॥ యస్యాచ్యుతస్య ప్రసాదాత్ ప్రజాసృష్టిరూపాదహం బ్రహ్మా ప్రజాసృష్టికరో భూతః జాతోఽస్మి - యస్య చ - క్రోధాత్ తమోవృష్టిరూపాత్ - రుద్రోఽన్తకారీ - జాతః - యస్మాచ్చ మధ్యే స్థితః స్థితిహేతుభూతః పురుషో విష్ణ్వాఖ్యో జాతః ॥ ౩౫ ॥ తథా కిఞ్చిత్సృష్ట్యాదిభిః క్రియత ఇత్యాహ ॥ మద్రూపమితి ॥ అనన్తవపుః శేషమూర్తిః ॥ ౩౬ ॥ శక్రేతి ॥ పఞ్చమహాభూతరూపేణ స్థితి

చేష్టామితి ॥ విశ్వస్థితిసంస్థితః విశ్వస్థిత్యై సంస్థితః - విష్ణుర్భూత్వాహమిత్యాది। ౮౮। యస్సృజ్యత ఇతి ॥ సర్గకృద్యః విశ్వాత్మనా ఆత్మనైవ సృజ్యత ఇత్యన్వయః - ఆత్మనేతి ప్రకృత్యాది తృతీయా - విశ్వాత్మభూతః స్వయమేవ సృజ్యత ఇత్యర్థః - ఏవముత్తరతయోరపి - త్రయస్య సృజ్యాదేః స్రష్ట్రాదేశ్చ పృథక్ పృథగ్న యస్యాస్తి చేతి పాఠే ఏతదనాత్మకం నాస్తీత్యర్థః - నతదస్తి వినా యత్స్యాదితి। ౮౯। ౯౦। కుశస్థలీతి ॥ కుశస్థలీతి పూర్వం వేలాస్థితా సతీ కుశస్థలీకృష్ణేన సముద్రాల్లబ్ధ ద్వాదశయోజనస్థలేన సహ ద్వారకీకృతా। ౯౧। తస్మైఇతి ॥ మాయామనుజాయ సంకల్పభూతమనుజాయ॥౯౨॥ ౯౩। ౯౪। ౯౫। ౯౬। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

పాకాయ యోఽగ్నిత్వముపైతి లోకాన్ బిభర్తి పృథ్వీవపురవ్యయాత్మా॥౮౭॥ చేష్టాం కరోతి శ్వసనస్వరూపీ
లోకస్య తృప్తించ జలాన్నరూపీ। దదాతి విశ్వస్థితిసంస్థితస్తు సర్వావకాశంచ నభస్స్వరూపీ। ౮౮। యస్సృ
జ్యతే సర్గకృదాత్మనైవ యః పాల్యతే పాలయితా చ దేవః। విశ్వాత్మనా సంహ్రియతేంతకారీ పృథక్త్రయ
స్యాస్య చ యోఽవ్యయాత్మా।౮౯।యస్మిన్ జగద్యో జగదేతదాద్యో యశ్చాశ్రితోఽస్మిన్ జగతి స్వయంభూః॥
స సర్వభూతప్రభవో ధరిత్ర్యాం స్వాంశేన విష్ణుర్నృప తేఽవతీర్ణః॥౯౦॥కుశస్థలీ యా తవ భూప రమ్యా
పురీ పురాభూదమరావతీవ। సా ద్వారకా సంప్రతి తత్ర చాస్తే స కేశవాంశో బలదేవనామా॥౯౧॥తస్మైత్వ
మేనాం తనయాం నరేంద్ర ప్రయచ్ఛ మాయామనుజాయ జాయాం। శ్లాఘ్యో వరోఽసౌ తనయా తవేయం
స్త్రీరత్నభూతా సదృశో హి యోగః॥౯౨॥ శ్రీపరాశరః॥ఇతీరితోఽసౌ కమలోద్భవేన భువం సమాసాద్య పతిః
ప్రజానాం। దదర్శ హ్రస్వాన్ పురుషానశేషానల్పౌజసః స్వల్పవివేకవీర్యాన్ ॥౯౩॥కుశస్థలీం తాంచ పురీ
ముపేత్య దృష్ట్వాన్యరూపాం ప్రదదౌ స కన్యాం। సీరాయుధాయ స్ఫటికాచలాభవక్షస్స్థలాయాతులధీర్న
రేంద్రః॥౯౪॥ఉచ్చైః ప్రమాణామితి తామవేక్ష్య స్వలాంగలాగ్రేణ స తాలకేతుః। వినామయామాస తత
శ్చ సాపి బభూవ సద్యో వనితా యథాన్యా॥౯౫॥ తాం రేవతీం రైవతభూపకన్యాం సీరాయుధోఽసౌ విధినోపయే
మే। దత్వా చ కన్యాం స నృపో జగామ హిమాచలం వై తపసే ధృతాత్మా। ౯౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే-చతు
ర్థాంశే- ప్రథమోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ యావచ్చ బ్రహ్మలోకాత్తు కకుద్మీ రైవతో నాభ్యేతి తావత్పుణ్యజనసంజ్ఞా రాక్షసాస్తామ
స్య పురీం కుశస్థలీం నిజఘ్నుః॥ ౧। తచ్చాస్య భ్రాతృశతం పుణ్యజనత్రాసాద్దిశో భేజే। ౨। తదన్వయాశ్చ
క్షత్రియాః సర్వదిక్ష్వభవన్। ౩। ధృష్టస్యాపి వార్ష్టకం క్షత్రమభవత్। ౪। నాభాగస్యాత్మజో నా

హేతుత్వమా - పాకాయేతి సార్ధేన॥ ౮౭ । ౮౮। స్రష్ట్రృసృజ్యాది భేదమపనుదన్నాహ - య ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥
య ఇతి ॥ పృథక్త్రయస్యేతి స్రష్ట్రృపాలకసంహర్తృరూపస్య సృజ్యాదిత్రయస్య యః పృథక్ శుద్ధ ధ్రువః - పృథగ్న
యస్యాస్తీతి పాఠే యస్మాత్పృథగన్యన్నాస్తీత్యర్థః విశ్వాత్మక ఇతి చ పాఠః॥ ౮౯। ౯౦। ౯౧॥ ౯౨॥ ఇతీతి॥ అల్పౌజ
సస్స్వల్పసామర్థ్యాన్॥౯౩॥ కుశస్థలీమితి ॥ దృష్ట్వాన్యరూపామితి - కుశస్థలీ పూర్వం సముద్రవేలాయామాసీదిదా
నీం సముద్రస్యాంగస్త్వష్ట్రా ద్వాదశయోజనభూమ్యా సహైకీకృత్య నానారత్నమయానేకభూమికవిచిత్రనవలక్షమ
హాప్రాసాద హైమస్ఫాటికానేకప్రాకారపారిజాతవనాదిభిః పరిశోభితా విశ్వకర్మనిర్మితా పూర్వరూపా॥౯౪॥
౯౫॥౯౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థాంశే ప్రథమోఽధ్యాయః
తపసే జగామేత్యుక్తం - తత్ర హేతుమాహ ॥ యావచ్చేతి ॥ పాపిన స్వవిరుద్ధలక్షణయా పుణ్యజనసంజ్ఞాః। ౧॥
౨। ౩॥ ధృష్టస్యాపి ధార్ష్టకం క్షత్రమభవదితి చ పాఠః। ౪। నాభాగస్యేతి ॥ నభగస్యాత్మజో నాభాగసంజ్ఞో భవతి

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ఏతేక్షత్రప్రసూతా ఇతి॥ రథీతరాణాం ప్రవరాః వంశ్యాః కేనచిత్సంబంధేనాంగిరోగణప్రవిష్టత్వాత్ క్షత్రజత్వాచ్చ బ్రహ్మక్షత్రతాం గతాః- ఏతేషాం హి తపసైవ బ్రహ్మత్వం॥ యథా వాయుః॥ శ్లో॥ విశ్వామిత్రో నరపతిః మాంధాతా సంకృతిః కపిః। వాధ్ర్యశ్వః పురుకుత్సశ్చ భానస్యార్గృత్సమదః ప్రభుః॥ ఆర్ష్టిషేణోఽజమీఢశ్చ భార్గో గార్గ్యస్తథైవ చ। కక్షీవాంశ్చ విరూపశ్చ ముద్గలో హారితస్తథా॥ ఏతే క్షత్రకుల్యాశ్చ విష్ణువృద్ధాదయో నృపాః। క్షత్రోపేతా ద్విజా హ్యేతే తపసా చర్షితాం గతా ఇతి॥ ౧౦। క్షువత ఇతి॥ క్షువతః క్షుతం కుర్వతః ఇతీక్ష్వాకునామనిరుక్తిః క్షువత ఇతి చ పాఠః। ౧౧। ౧౨। ౧౩॥ ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦॥ తస్యేతి॥ ఇదం చాన్యత్తస్య పురంజయస్య కకుత్స్థ ఇతి నామ। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭॥ భో భో ఇతి॥ ప్ర

భాగసంజ్ఞోఽభవత్। ౫॥ తస్యాప్యంబరీషః॥ ౬॥ అంబరీషస్యాపి విరూపోఽభవత్। ౭। విరూపాత్పృషదశ్వో జజ్ఞే॥ ౮॥ తతశ్చ రథీతరః॥ ౯॥ అత్రాయం శ్లోకః॥ ఏతే క్షత్రప్రసూతా వై పునశ్చాంగిరసాః స్మృతాః। రథీతరాణాం ప్రవరాః క్షత్రోపేతా ద్విజాతయ ఇతి॥ ౧౦। క్షువతశ్చ మనోరిక్ష్వాకుర్ఘ్రాణతః పుత్రో జజ్ఞే। ౧౧। తస్య పుత్రశతప్రధానా వికుక్షినిమిదండాఖ్యాస్త్రయః పుత్రాః॥ ౧౨। శకునిప్రముఖాః పంచాశత్పుత్రా ఉత్తరాపథరక్షితారో బభూవుః॥ ౧౩। చత్వారింశదష్టౌ చ దక్షిణాపథభూపాలాః॥ ౧౪। స చేక్ష్వాకురష్టకాయాముత్పాద్య శ్రాద్ధార్హం మాంసమానయేతి వికుక్షిమాజ్ఞాపయామాస। ౧౫। తథేతి గృహీతాజ్ఞో వనమభ్యేత్యానేకాన్మృగాన్హత్వా శ్రాంతోఽతిక్షుత్పరీతో వికుక్షిరేకం శశమభక్షయత్। శేషం చ మాంసమానీయ పిత్రే నివేదయామాస॥ ౧౬॥ ఇక్ష్వాకుణా ఇక్ష్వాకుకులాచార్యస్తత్ప్రోక్షణాయ వసిష్ఠశ్చోదితః ప్రాహ అలమనేనామేధ్యేనామిషేణ- దురాత్మనానేన తవ పుత్రేణైతన్మాంసముపహతం- యతోఽనేన శశో భక్షితః॥ ౧౭। తతశ్చాసౌ వికుక్షిర్గురుణైవముక్తః శశాదసంజ్ఞామవాప పిత్రా చ పరిత్యక్తః॥ ౧౮। పితర్యుపరతే చాసావఖిలామేతాం పృథ్వీం ధర్మతశ్శశాస। ౧౯। శశాదస్య పురంజయో నామ పుత్రోఽభవత్। ౨౦। తస్యేదం చాన్యత్। ౨౧। పురా హి త్రేతాయాం దైవాసురమతిభీషణం యుద్ధమాసీత్। ౨౨। తత్ర చాతిబలిభిరసురైరమరాః పరాజితాః తే భగవంతం విష్ణుమారాధయాంచక్రుః॥ ౨౩। ప్రసన్నశ్చ దేవానామనాదినిధనః సకలజగత్పరాయణో నారాయణః ప్రాహ। ౨౪। జ్ఞాతమేతన్మయా యుష్మాభిర్యదభిలషితం తదర్థమిదం శ్రూయతాం। ౨౫। పురంజయో నామ శశాదస్య రాజర్షేస్తనయః క్షత్రియప్రవరః తచ్ఛరీరేఽహమంశేన స్వయమేవావతీర్య తానశేషానసురాన్నిహనిష్యామి- తద్భవద్భిః పురంజయోఽసురవధార్థముద్యోజ్యః కార్యతామితి। ౨౬। ఏతచ్ఛ్రుత్వా ప్రణమ్య భగవంతం విష్ణుమమరాః పురంజయసకాశమాజగ్ముః ఊచుశ్చైనం। ౨౭।

చ పాఠః॥ ౫। ౬। ౭। ౮।౯॥ అత్రాయం శ్లోకః॥ ఏతే క్షత్రప్రసూతా ఇతి॥ శ్లో॥ రథీతరస్యాప్రజస్య భార్యాయాం తంతవే ఋషిః। అంగిరా జనయామాస బ్రహ్మవర్చస్వినస్సుతానితి శుకోక్తేః॥ రథీతరస్య క్షేత్రే ఆంగిరసో వీర్యాజ్జాతత్వాత్తే రథీతరాణాం ప్రవరాః గోత్రజాస్సంతః పునశ్చాంగిరసాస్స్మృతాః- తత ఏతే క్షత్రోపేతా ద్విజాతయః॥ ౧౦ క్షువత ఇతి॥ క్షువతః క్షుతం కుర్వతః॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩॥ ౧౪। ఇక్ష్వాకునా మమ వికుక్షిరేవ శశాదసంజ్ఞామవాపేతి వక్ష్యన్ కథామాహ॥ స చేక్ష్వాకురితి॥ ఉత్పాద్యేతి సిద్ధోపాదానం వినా స్వయం మృగాన్ హత్వేత్యర్థః॥ ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। పురంజయ ఏవ కకుత్స్థసంజ్ఞాం ప్రాప్త ఇతీతిహాసమాహ - ఇదం చేత్యాదినా సంజ్ఞామవాపేత్యంతేన॥ ఇదం చేతి॥ ఇదం చాన్యత్తస్య నామేతి శేషః॥ ౨౧। ౨౨। ౨౩॥ ప్రసన్న ఇతి॥ సకలస్యాఖిలం జగదేకపరాయణం పరమయనం యస్య నారాయణస్య। ౨౪। ౨౫॥ పురంజయ ఇతి॥ సర్వాంతర్యామిత్వాదవతీర్య ప్రవిశ్యానుగత

యభంగః యాచ్ఞాభంగః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ సమన్విచ్ఛితం అనుమతం॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ య ఇతి॥ ఏకవింశతిభిరిత్యేతత్సంఖ్యేయపరం॥ ౪౦॥ తస్య చేతి॥ విప్లుష్టా దగ్ధాః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ సుప్తానితి॥ నైవోత్థాపయామాసతుత్తృట్ ఊనః కంఠతాల్వోః నిద్రాభంగభయాద్వా॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ స ఇతి॥ స చ రాజా మమార॥ ౫౮॥ జాత ఇతి॥ కంధాస్యతీతి స్తనాభావాత్॥ ౫౯॥ యావత్సూర్య ఇతి॥ యావత్తావచ్చ సాకల్యే॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥

భోభోః క్షత్రియవర్యాస్మాభిరభ్యర్థితేన భవతాస్మాకమరాతివధోద్యతానాం కర్తవ్యం సాహాయ్యమిచ్ఛామః। తత్క్రియతాం అస్మాకమభ్యాగతానాం ప్రణయభంగో న కార్య ఇత్యుక్తః పురంజయః ప్రాహ। ౨౮।
త్రైలోక్యనాథో యోఽయం యుష్మాకమింద్రః శతక్రతుః - అస్య యద్యహం స్కంధాధిరూఢో యుష్మదరాతిభిస్సహ యోత్స్యే తదహం భవతాం సహాయస్స్యాం। ౨౯। ఇత్యాకర్ణ్య సమస్తదేవైరింద్రేణ చ బాఢమిత్యేవం సమన్విచ్ఛితం। ౩౦। తతశ్చ శతక్రతోర్వృషభరూపధారిణః కకుత్స్థితోఽప్యసమన్వితో భగవతశ్చరాచరగురోరచ్యుతస్య తేజసాప్యాయితో దేవాసురసంగ్రామే సమస్తానేవాసురాన్నిజఘాన। ౩౧। యతశ్చ వృషభకకుత్స్థేన తేన రాజ్ఞా దైతేయబలం నిషూదితం అతస్త్వసౌ కకుత్స్థసంజ్ఞామవాప। ౩౨। కకుత్స్థస్యాప్యనేనాః పుత్రోఽభవత్। ౩౩। పృథురనేనసః। ౩౪। పృథోర్విష్టరాశ్వః। ౩౫। తస్యాపి చాంద్రో యువనాశ్వః। ౩౬। చాంద్రస్య తస్య యువనాశ్వస్య శాబస్తః యః పురీం శాబస్తీం నివేశయామాస। ౩౭। శాబస్తస్య బృహదశ్వః। ౩౮। తస్యాపి కువలయాశ్వః। ౩౯। యోఽసావుదకస్య మహర్షేరపకారిణం ధుంధునామానమసురం వైష్ణవేన తేజసాప్యాయితః పుత్రసహస్రైరేకవింశతిభిః పరివృతో జఘాన। ధుంధుమారసంజ్ఞాం చావాప। ౪౦। తస్య చ సమస్తా ఏవ పుత్రాః ధుంధుముఖనిశ్శ్వాసాగ్నినా విప్లుష్టా వినేశుః। ౪౧। దృఢాశ్వచంద్రాశ్వకపిలాశ్వాస్త్రయః కేవలమవశేషితాః। ౪౨। దృఢాశ్వాద్ధర్యశ్వః। ౪౩। తస్మాచ్చ నికుంభః। ౪౪। నికుంభస్యామితాశ్వః। ౪౫। తతశ్చ కృశాశ్వః। ౪౬। తస్మాచ్చ ప్రసేనజిత్। ౪౭। ప్రసేనజితో యువనాశ్వోఽభవత్। ౪౮। తస్య చాపుత్రస్యాతినిర్వేదాత్। ౪౮। తస్య చాపుత్రస్యాతినిర్వేదాత్ మునీనామాశ్రమమండలే నివసతః కృపాలుభిస్తైర్మునిభిరపత్యోత్పాదనాయేష్టిః కృతా। ౪౯। తస్యాం చ మధ్యరాత్రే నివృత్తాయాం మంత్రపూతజలపూర్ణం కలశం వేదిమధ్యే నివేశ్య తే మునయః సుషుపుః। ౫౦। సుప్తేషు చ తేష్వతీవ తృట్పరీతస్స భూపాలస్తమాశ్రమం ప్రవివేశ। ౫౧। సుప్తాంశ్చ తానృషీన్నైవోత్థాపయామాస। ౫౨। తతస్తం కలశజలమపరిమేయమాహాత్మ్యం మంత్రపూతం పపౌ। ౫౩। ప్రబుద్ధాశ్చ ఋషయః పప్రచ్ఛుః కేనైతన్మంత్రపూతం వారి పీతం। ౫౪। అత్ర హి పీతే రాజ్ఞోఽస్య యువనాశ్వస్య పత్నీ మహాబలపరాక్రమసంపన్నం పుత్రం జనయిష్యతీతి తచ్ఛ్రుత్వా సమాకర్ణ్య స రాజా అజ్ఞానతా మయా పీతమిత్యాహ। ౫౫। గర్భశ్చ యువనాశ్వస్యోదరేఽభవత్ క్రమేణ చ వవృధే। ౫౬। ప్రాప్తసమయశ్చ దక్షిణాం కుక్షిమవనిపతేర్నిర్భిద్య నిశ్చక్రామ। ౫౭। స చ రాజా మమార। ౫౮। జాతో నామైష కం ధాస్యతీతి తే మునయః ప్రోచుః। ౫౯। అథాగత్య

త్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ య ఇతి॥ ఏకవింశతి పుత్రసహస్రైరిత్యర్థః॥ ౪౦॥ తస్యేతి॥ ప్లుష్టాః దగ్ధాస్సంతో మృతాః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ నికుంభస్యేతి॥ నికుంభాచ్చ హీతాశ్వ ఇతి చ పాఠః॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ తస్యామితి॥ నివృత్తాయాం సమాప్తాయాం॥ ౫౦॥ ౫౧॥ సుప్తానితి॥ సుప్తాంశ్చ తాన్నైవోత్థాపయామాస - గతాయాసత్వప్రబోధభయాదితి నిషేధాత్॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ అత్రేతి॥ అత్రాస్మిన్ జలే పీతే సతి॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ జాత ఇతి॥ కంధాస్యతీతి స్తనాభావాత్॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥

౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ అత్తేతి॥ లలితం క్రీడితం॥ ౭౩॥ ౭౪॥ వయమితి॥ నివేష్టుకామః ఉద్వోఢుకామః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ నివేష్టుకామ ఇతి॥ ప్రణయం యాచ్ఞాం మా విభాంక్షీః విభగ్నం మా కృథాః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ శతార్ధేతి॥ అతిదుఃఖాత్ ప్రార్థనాభంగభయరూపాద్బిభేమి ఇయత్ తస్మాత్కన్యాం ప్రయచ్ఛ॥ ౭౯॥ ఇతీతి॥ శాపతః శాపాత్కారణాత్ తస్మాత్ మునేర్బిభ్యత్॥ ౮౦॥ నరేంద్రేతి॥ కిం న లబ్ధా కిం న లప్స్యతే కస్మాణి లుట్ న లబ్ధమితి పాఠే మయా కిం న లబ్ధం

దేవరాజో బ్రవీత్ - మామయం ధాస్యతీతి॥ ౬౦॥ తతో మాంధాతృనామా సోభవత్ వక్త్రే చాస్య ప్రదేశినీం దేవేంద్రో న్యస్తాం తాం పపౌ॥ ౬౧॥ తాం చామృతస్రావిణీమాస్వాద్యాహ్న్యేవ స వ్యవర్ధత॥ ౬౨॥ స తు మాంధాతా చక్రవర్తీ సప్తద్వీపాం మహీం బుభుజే॥ ౬౩॥ భవతి చాత్ర శ్లోకః॥ ౬౪॥ యావత్సూర్య ఉదేతి స్మ యావచ్చ ప్రతితిష్ఠతి। సర్వం తద్యౌవనాశ్వస్య మాంధాతుః క్షేత్రముచ్యతే॥ ౬౫॥ మాంధాతా శశిబిందోర్దుహితరం బిందుమతీముపయేమే॥ ౬౬॥ పురుకుత్సమంబరీషం ముచుకుందం చ తస్యాం పుత్రత్రయముత్పాదయామాస॥ ౬౭॥ పంచాశద్దుహితరస్తస్యామేవ తస్య నృపతేర్బభూవుః॥ ౬౮॥ ఏతస్మిన్నంతరే బహ్వృచశ్చ సౌభరిర్నామ ఋషిరంతర్జలే ద్వాదశాబ్దం కాలముువాస॥ ౬౯॥ తత్ర చాంతర్జలే సంమదో నామాతిబహుప్రజోతిప్రమాణో మీనాధిపతిరాసీత్॥ ౭౦॥ తస్య పుత్రపౌత్రదౌహిత్రాః పృష్ఠతోగ్రతః పార్శ్వతః పక్షపుచ్ఛశిరసాం చోపరి భ్రమంతస్తేనైవ సహాహర్నిశమతినిర్వృతా రేమిరే॥ ౭౧॥ స చాపత్యస్పర్శోపచీయమానహర్షప్రకర్షో బహుప్రకారం తస్య ఋషేః పశ్యతః స్వైః పుత్రపౌత్రదౌహిత్రాదిభిః సహానుదినం సుతరాం రేమే॥ ౭౨॥ అథాంతర్జలావస్థితస్సౌభరిరేకాగ్రతాసమాధానమపహాయానుదినం తస్య మత్స్యస్యాత్మజపౌత్రదౌహిత్రాదిభిః సహాతిరమణీయం లాలితమవేక్ష్యాచింతయత్॥ ౭౩॥ అహో ధన్యోయమీదృశమనభిమతం యోన్యంతరమవాప్యైభిరాత్మజపౌత్రదౌహిత్రాదిభిః సహ రమమాణోతీవాస్మాకం స్పృహాముత్పాదయతి॥ ౭౪॥ వయమప్యేవం పుత్రాదిభిః సహ రమిష్యామ ఇత్యేవమభిసమీక్ష్య స తస్మాదంతర్జలాన్నిష్క్రమ్య సంతానాయ నివేష్టుకామః కన్యార్థం మాంధాతారం రాజానమగచ్ఛత్॥ ౭౫॥ ఆగమనశ్రవణసమనంతరం చోత్థాయ తేన రాజ్ఞా సమ్యగర్ఘ్యాదినా పూజితః కృతాసనపరిగ్రహః సౌభరిరువాచ రాజానం॥ ౭౬॥ సౌభరిః॥ నివేష్టుకామోస్మి నరేంద్ర కన్యాం ప్రయచ్ఛ మే మా ప్రణయం విభాంక్షీః। నహ్యర్థినః కార్యవశాదుపేతాః కకుత్స్థవంశే విముఖాః ప్రయాంతి॥ ౭౭॥ అన్యేపి సంత్యేవ నృపాః పృథివ్యాం మాంధాతరేషాం తనయాః ప్రసూతాః। కింత్వర్థినామర్థితదానదీక్షాకృతవ్రతం శ్లాఘ్యమిదం కులం తే॥ ౭౮॥ శతార్ధసంఖ్యాస్తవ సంతి కన్యాస్తాసాం మమైకాం నృపతే ప్రయచ్ఛ। యత్ప్రార్థనాభంగభయాద్బిభేమి తస్మాదహం రాజవరాతిదుఃఖాత్॥ ౭౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి ఋషివచనమాకర్ణ్య స రాజా జరాజర్జరితదేహం తమృషిమవలోక్య ప్రత్యాఖ్యానకాతరస్తస్మాచ్చ శాపతో బిభ్యత్ - కించిదధోముఖశ్చిరం దధ్యౌ॥ ౮౦॥

౬౩॥ ౬౪॥ యావదితి॥ యావదితి సాకల్యే యావచ్ఛబ్దః - మేరోస్సర్వతస్సూర్యోదయాస్తమయావలక్షితం సర్వమపి మాంధాతృక్షేత్రమిత్యర్థః॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ మాంధాతృకన్యావాం వంశమత్యాశ్చర్యం వక్ష్యన్ సౌభరిచరితమాహ - బహ్వృచశ్చేత్యాదినా యావదుత్తరాధ్యాయః॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ అత్తేతి॥ లాలితం క్రీడాసుఖ॥ ౭౩॥ ౭౪॥ వయమితి॥ నివేష్టుకామః ఉద్వోఢుకామః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ నివేష్టుకామ ఇతి॥ మే ప్రణయం మా విభాంక్షీః మమ ప్రేమభంగం మా కార్షీః॥ ౭౭॥ ౭౮॥ శతార్ధేతి॥ యద్యస్మాత్ ప్రార్థనాభంగభయరూపాత్ అతిదుఃఖాద్బిభేమి - తస్మాదవిచారయన్నేవ త్వం మహ్యమేకాం కన్యాం ప్రయచ్ఛేత్యన్వయః॥ ౭౯॥ ౮౦॥ నరేంద్రేతి॥ యస్మై కస్మై చిత్త్వయావశ్యం దేయా యా కన్యా తయైవ యద్యస్మాకం కృతార్థతా స్యాత్ - తర్హి త్వయా కిం న లబ్ధం తవాప్యస్మన్మనోరథపూరణేన మహాలాభ ఇత్యర్థః - లబ్ధేతి పాఠే తర్హి కిం న లబ్ధా కిం నామ న లభసే - సర్వే కామాస్త్వయా

కృతార్థోఽస్మీత్యర్థః॥ ౮౧॥ ౮౨॥ భగవన్నితి॥ భగవద్వాచ్ఛా మనోరథానామగోచరవర్తినీ అత్యంతదుర్లభా కథమప్యేషా సంజాతా దైవాత్॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ మయేతి॥ ఛందేఇచ్ఛాయాం పరిబంధానం ప్రాతికూల్యం ప్రమదాః ప్రమదో హర్షః। ౯౧। ౯౨। వృతఇతి॥ కలిః కలహః। ౯౩। ౯౪। ౯౫।

సౌభరిరువాచ॥ శ్లో॥ నరేంద్ర కస్మాత్సముపైషి చింతామసహ్యముక్తం న మయాత్ర కించిత్। యావశ్యదేయా తనయా తయైవ కృతార్థతా నో యది కిం న లబ్ధమ్॥ ౮౧॥ అథ తస్య భగవతః శాపభీతః సప్రశ్రయస్తము వాచాసౌ రాజా॥ ౮౨ ॥ రాజా॥ భగవన్నస్మత్కులస్థితిరియం య ఏవ కన్యాభిరుచితోఽభిజనవాన్వరస్తస్మై కన్యా ప్రదీయతే- భవద్వాచ్ఛా చాస్మన్మనోరథానామప్యగోచరవర్తినీ కథమప్యేషా సంజాతా - తదేవముపస్థితే న విద్మః కిం కుర్మ ఇత్యేతన్మయా చింత్యత ఇత్యభిహితే చ తేన భూభుజా మునిరచింతయత్। ౮౩ ॥ అయమన్యోఽస్మత్ప్రత్యాఖ్యానోపాయః - వృద్ధోఽయమనభిమతః స్త్రీణాం కిముత కన్యానామిత్యమునా సంచింత్యైతదభిహితం- ఏవమస్తు తథా కరిష్యామీతి సంచింత్య మాంధాతారము వాచ॥ ౮౪ ॥ యద్యేవం తదాదిశ్యతామస్మాకం ప్రవేశాయ కన్యాంతఃపురవర్షవరః - యది కన్యైవ కాచిన్మామభిలషతి తదాహం దారసంగ్రహం కరిష్యామి - అన్యథా చేత్తదలమస్మాకమేతేనాతీత కాలారంభేణేత్యుక్త్వా విరరామ॥ ౮౫॥ తతశ్చ మాంధాత్రా మునిశాపశంకితేన కన్యాంతఃపురవర్షవరః సమాజ్ఞప్తః॥ ౮౬ ॥ తేన సహ కన్యాంతఃపురం ప్రవిశన్నేవ భగవానఖిలసిద్ధగంధర్వేభ్యోఽతిశయేన కమనీయం రూపమకరోత్। ౮౭॥ ప్రవేశ్య చ తమృషిమంతఃపురవర్షవరస్తాః కన్యాః ప్రాహ॥ ౮౮॥ భవతీనాం జనయితా మహారాజస్సమాజ్ఞాపయతి॥ ౮౯॥ అయమస్మాన్ బ్రహ్మర్షిః కన్యార్థీ సమభ్యాగతః॥ ౯౦॥ మయా చాస్య ప్రతిజ్ఞాతం యద్యస్మత్కన్యా యా కాచిద్భగవంతం వరయతి తత్కన్యాచ్ఛందే నాహం పరిబంధానం కరిష్యామీత్యాకర్ణ్య సర్వా అపి తాః కన్యాః సానురాగాః సమన్మథాః కరేణవ ఇవేభయూథపతిం తమృషిమహమహమికయా వరయాంబభూవుః ఊచుశ్చ॥ ౯౧ ॥ శ్లో॥ అలం భగిన్యో హమిమం వృణోమి వృణోమ్యహం నైష తవానురూపః। మమైవ భర్తా విధినైష సృష్టః సృష్టాహమస్యోపశమం ప్రయాహి॥ ౯౨॥ వృతో మయాయం ప్రథమం మయాయం గృహం విశన్నేవ విహన్యసే కిమ్। మయా మయేతి క్షితిపాత్మజానాం తదర్థమత్యంతకలిర్బభూవ॥ ౯౩॥ యదా తు సర్వాభిరతీవహార్దాద్వృతస్స కన్యాభిరనింద్యకీర్తిః। తదా స కన్యాధికృతో నృపాయ యథావదాచష్ట వినమ్రమూర్తిః॥ ౯౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తదవగమ్య కిమేతత్కథమేతత్కిం కరోమి కిం మయాభిహితమిత్యాకులమతిరనిచ్ఛన్నపి కథమపి రాజానుమేనే॥ ౯౫॥ కృతానురూపవివాహశ్చ మహర్షిస్సకలా ఏవ తాః కన్యాస్స్వమాశ్రమమనయత్।

లబ్ధాపవేత్యర్థః॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ యదీతి॥ వర్షవరః షండః కన్యారక్షీ వర్షధర ఇతి చ పాఠః॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ మయేతి॥ తర్హి కన్యయాశ్ఛందే ఇచ్ఛాయాం సత్యాం- నాహం పరిబంధానం ప్రాతికూల్యం కరిష్యామీత్యేవమాది గ్రంథేష్విత్యశబ్దః కాకాక్షివదుభయతోఽన్వేతవ్యః॥ ౯౧॥ అహంపూర్వమహంపూర్వమితి సంరంభక్రియయా అహమికేవార్థా మే వాహ- అలం భగిన్య ఇత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౯౨॥ వృత ఇతి॥ కిం విహన్యసే కిమితి విఘాతం కరిష్యసీత్యర్థః- యద్వా మయా కిమితి విహన్యసే హనిష్యస ఇతి పరుషోక్తిః- కలిః కలహః॥ ౯౩॥ యదేతి॥ అతీవహార్దాత్ స్నేహాత్। ౯౪॥ ౯౫

౯౬॥ తత్రేతి॥ శిల్పకల్పః శిల్పిశాస్త్రం॥ ౯౭॥ ౯౮॥ తతశ్చేతి॥ నందనమహానిధిః నందనాఖ్యో నిధివిశేషః - నిధిర్నా శేవధిర్భేదాః పద్మశంఖాదయో నిధయః। మహాపద్మశ్చ పద్మశ్చ శంఖో మకరకచ్ఛపౌ। ముకుందనందనీలాశ్చ వర్చశ్చేతి నిధయో నవేతి వైజయంతీ॥ ౯౯॥ తతఇతి॥ అనుగతాః అనుచరాః॥ ౧౦౦। ౧౦౧। ప్రవిశ్యచేతి॥ ప్రవృత్తేన స్నేహేన నయనయోరంబుగర్భో యస్య సతథోక్తః॥ ౧౦౨। ౧౦౩। ౧౦౪। ౧౦౫। ౧౦౬। ౧౦౭। ౧౦౮। ౧౦౯। ౧౧౦॥ ౧౧౧।

౯౬। తత్ర చాశేషశిల్పకల్పప్రణేతారం ధాతారమివాన్యం విశ్వకర్మాణమాహూయ సకలకన్యకానామేకైకస్యాః ప్రోత్ఫుల్లపంకజాః కూజత్కలహంసకారండవాదివిహంగమాభిరామజలాశయాః సోపవనాః సోపధానాః సావకాశాః సాధుశయ్యాపరిచ్ఛదాః ప్రాసాదాః క్రియంతామిత్యాదిదేశ॥ ౯౭। తచ్చ తథైవానుష్ఠితమశేషశిల్పవిశేషాచార్యస్త్వష్టా దర్శితవాన్॥ ౯౮। తతశ్చ పరమర్షిణా సౌభరిణాజ్ఞప్తస్తేషు గృహేష్వనపాయీ నందననామా మహానిధిరాసాంచక్రే। ౯౯। తతోఽనవరతభక్ష్యభోజ్యలేహ్యాద్యుపభోగైరాగతానుగతభృత్యాదీనహర్నిశమశేషగృహేషు తాః క్షితీశదుహితరో భోజయామాసుః॥ ౧౦౦॥ ఏకదా తు దుహితృస్నేహాకృష్టహృదయస్స మహీపతిః కిమతిదుఃఖితాస్తా ఉత సుఖితా వేతి విచింత్య తస్య మహర్షేరాశ్రమసమీపముపేత్య స్ఫురదంశుమాలాం స్ఫటికమణిమయప్రాసాదమాలామతిరమ్యోపవనజలాశయాం దదర్శ। ౧౦౧। ప్రవిశ్య చైకం ప్రాసాదమాత్మజాం పరిష్వజ్య కృతాసనపరిగ్రహః ప్రవృత్తస్నేహనయనాంబుగర్భోఽబ్రవీత్। ౧౦౨। అయి వత్సే భవత్యాస్సుఖముత కించిదసుఖమపి తే మహర్షిః స్నేహవానుత న సంస్మర్యతేఽస్మద్గృహవాస ఇత్యుక్తా తత్తనయా పితరమాహ॥ ౧౦౩। తాతాతిరమణీయోఽత్ర ప్రాసాదోఽతిమనోజ్ఞముపవనమతికలవాక్యవిహంగాభిరుతాః ప్రోత్ఫుల్లపద్మాకరజలాశయాః మనోఽనుకూలభక్ష్యభోజ్యానులేపనవస్త్రభూషణాదిభోగో మృదూని శయనాసనాని సర్వసంపత్సమవేతమేతద్గార్హస్థ్యం॥ ౧౦౪। తథాపి కేన వా జన్మభూమిర్న సంస్మర్యతే। ౧౦౫। త్వత్ప్రసాదాదిదమశేషమతిశోభనం। ౧౦౬॥ కింత్వేకమమైతద్దుఃఖకారణం - యదస్మద్గృహాన్మహర్షిరయమస్మద్భర్తా న నిష్క్రామతి - మమైవ కేవలమతిప్రీత్యా సమీపపరివర్తీ నాన్యాసామస్మద్భగినీనాం। ౧౦౭। ఏవం చ మమ సోదరా దుఃఖితా ఇత్యేవమతిదుఃఖకారణమిత్యుక్తస్తయా ద్వితీయం ప్రాసాదముపేత్య తనయాం పరిష్వజ్యోపవిష్టస్తథైవ పృష్టవాన్। ౧౦౮। తయాపి సర్వమేవ ప్రాసాదాద్యుపభోగసుఖం భృశమాఖ్యాతం మమైవ కేవలమతిప్రీత్యా భర్తా పార్శ్వపరివర్తీ నాన్యాసామస్మద్భగినీనామిత్యేవమాది శ్రుత్వా సమస్తప్రాసాదేషు రాజా ప్రవిశ్య తనయాస్తథైవాపృచ్ఛత్। ౧౦౯॥ సర్వాభిశ్చ తాభిస్తథైవాభిహితః పరితోషవిస్మయనిర్భరవివశహృదయో భగవంతం సౌభరిమేకాంతావస్థితముపేత్య కృతపూజోఽబ్రవీత్। ౧౧౦। దృష్టస్తే భగవన్ సుమహానేష సిద్ధిప్రభావః - నైవంవిధమన్యస్య కస్యచిదస్మాభిర్విభూతివిలసితముపలక్షితం - కియదేతద్భగవతస్తపసః ఫలమిత్యభిపూజ్య తమృషిం తత్రైవ తేన ఋషివర్యేణ సహ కించిత్కాలమభిమతోపభోగాన్ బుభుజే స్వపురం

౯౬॥ తత్రేతి॥ కూజద్భిః కలహంసాదివిహంగమైః అభిరామా జలాశయాః - ఉపధానైస్సహితాః సోపధానాః. ఉపబర్హసహితాస్సాధుశయ్యాశ్చ పరిచ్ఛదాః ఉపకరణపరివారసహితాః ప్రాసాదాశ్చ క్రియంతామిత్యాదిష్టవాన్। ౯౭। తచ్చేతి॥ తచ్చ తథైవానుష్ఠితం దర్శితవాన్। ౯౮। తతశ్చేతి॥ ఆసాంచక్రే ఆసాంచకార। ౯౯। ౧౦౦। ఏకదేతి॥ స్ఫురంత్యంశుమాలా యస్యాస్సా తాం। ౧౦౧। ప్రవిశ్యేతి॥ ప్రవృత్తేన స్నేహేన నయనే అంబుగర్భే యస్య - నయనయోరంబుగర్భ ఇతి వా సాంబుగర్భనయన ఇత్యేవార్థః॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩। ౧౦౪॥ ౧౦౫। ౧౦౬। ౧౦౭। ౧౦౮। సర్వాభిరితి॥ పరితోషవిస్మయాన్నిర్భరేణ వివశం హృదయం యస్య సః - కృతా పూజా యేన సః॥ ౧౧౦ ॥ పూజాస్తే

౧౧౨। ౧౧౩। ౧౧౪। ౧౧౫। ౧౧౬॥ పద్భ్యామితి॥ ప్రసూతాః జాతాపత్యాః॥ ౧౧౭। ౧౧౮। ౧౧౯॥ స ఇతి॥ లిప్సా లబ్ధుమిచ్ఛా। ౧౨౦। ౧౨౧॥ సుతైరితి॥ తేషాం స్వపరిగ్రహేణ - తేషాం స్వం పుత్రపౌత్రాది - తత్పరిగ్రహేణ - విస్తారమేష్యతీత్యన్వయః॥ ౧౨౨। ౧౨౩। ౧౨౪। సోఽహమితి॥ జనస్య భార్యాదేః॥ ౧౨౫। సర్వస్యేతి॥ సితాసితం బద్ధముక్తరూపేణ స్థితం - యద్వా - యుగభేదేన సితాసితవర్ణం॥ ౧౨౬। ౧౨౭। సమస్తభూతాదితి॥ సమస్తం భూతం

చాజగామ॥ ౧౧౧॥ కాలేన గచ్ఛతా తస్య తాసు రాజతనయాసు పుత్రశతం సార్ధమభవత్॥ ౧౧౨॥ అనుదినానురూఢస్నేహప్రసరశ్చ స తత్రాతీవ మమతాకృష్టహృదయోఽభవత్॥ ౧౧౩॥ అప్యేతేఽస్మత్పుత్రాః కలభాషిణః పద్భ్యాం గచ్ఛేయుః - అప్యేతే యౌవనినో భవేయుః - అపి కృతదారానేతాన్పశ్యేయం - అప్యేషాం పుత్రా భవేయుః - అప్యేతత్పుత్రాన్పుత్రసమన్వితాన్పశ్యేయమిత్యాదిమనోరథాననుదినం కాలసంపత్తివృద్ధానవేక్ష్యైతచ్చింతయామాస॥ ౧౧౪॥ అహో మే మోహస్యాతివిస్తారః॥ ౧౧౫॥ శ్లో॥ మనోరథానాం న సమాప్తిరస్తి వర్షాయుతేనాప్యథవాపి లక్షైః। పూర్ణేషు పూర్ణేషు పునర్నవానాముత్పత్తయస్సంతి మనోరథానామ్॥ ౧౧౬॥ పద్భ్యాం గతా యౌవనినశ్చ జాతా దారైశ్చ సంయోగమితాః ప్రసూతాః। దృష్టాస్సుతాస్తత్తనయప్రసూతిం ద్రష్టుం పునర్వాంఛతి మేఽంతరాత్మా॥ ౧౧౭॥ ద్రక్ష్యామి తేషామపి చేత్ప్రసూతిం మనోరథో మే భవితా తతోఽన్యః। పూర్ణేఽపి తస్యాప్యపరస్య జన్మ నివార్యతే కేన మనోరథస్య॥ ౧౧౮॥ ఆమృత్యుతో నైవ మనోరథానామంతోఽస్తి విజ్ఞాతమిదం మయాద్య। మనోరథాసక్తిపరస్య చిత్తం న జాయతే వై పరమార్థసంగి॥ ౧౧౯॥ స మే సమాధిర్జలవాసమిత్రమత్స్యస్య సంగాత్సహసైవ నష్టః। పరిగ్రహస్సంగకృతో మయాయం పరిగ్రహోత్థా చ మమాపి లిప్సా॥ ౧౨౦॥ దుఃఖం యదైవైకశరీరజన్మ శతార్ధసంఖ్యాతమిదం ప్రసూతమ్। పరిగ్రహేణ క్షితిపాత్మజానాం సుతైరనేకైర్బహులీకృతం తత్॥ ౧౨౧॥ సుతాత్మజైస్తత్తనయైశ్చ భూయో భూయశ్చ తేషాం స్వపరిగ్రహేణ। విస్తారమేష్యత్యతిదుఃఖహేతుః పరిగ్రహో వై మమతాభిధానః॥ ౧౨౨॥ చీర్ణం తపో యత్తు జలాశ్రయేణ తస్యర్ధిరేషా తపసోఽంతరాయః। మత్స్యస్య సంగాదభవచ్చ యో మే సుతాదిరాగో ముషితోఽస్మి తేన॥ ౧౨౩॥ నిస్సంగతా ముక్తిపదం యతీనాం సంగాదశేషాః ప్రభవంతి దోషాః। ఆరూఢయోగోఽపి నిపాత్యతేఽధః సంగేన యోగీ కిముతాల్పసిద్ధిః॥ ౧౨౪॥ సోఽహం చరిష్యామి తథాత్మనోఽర్థే పరిగ్రహగ్రాహగృహీతబుద్ధిః। యథా హి భూయః పరిహీనదోషో జనస్య దుఃఖైర్భవితా న దుఃఖీ॥ ౧౨౫॥ సర్వస్య ధాతారమచింత్యరూపమణోరణీయాంసమతిప్రమాణమ్। సితాసితం చేశ్వరమీశ్వరాణామారాధయిష్యే తపసైవ విష్ణుమ్॥ ౧౨౬॥ తస్మిన్నశేషౌజసి సర్వరూపిణ్యవ్యక్తవిస్పష్టతనావనంతే। మమాచలం చిత్తమపేతదోషం సదాస్తు విష్ణావభవాయ భూయః॥ ౧౨౭॥ సమస్తభూతాదమలాదనం

వాహ - దృష్ట ఇత్యాదినా॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨। ౧౧౩। మమతాకృష్టత్వమేవాహ - అప్యేత ఇత్యాదినా - అప్యేత ఇతి॥ కాలసంపత్తివృద్ధాన్ కాలే కాలే తత్తన్మనోరథసంపత్త్యావపి పునర్వృద్ధాన్॥ ౧౧౪। ౧౧౫॥ ౧౧౬। పద్భ్యామితి॥ ప్రసూతాః జాతాపత్యాః॥ ౧౧౭। ౧౧౮। ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ ౧౨౧। ౧౨౨। చీర్ణమితి॥ తస్య తపస ఏషా ఋద్ధిః - అంతరాయో విఘ్నః - ముషితో వంచితః॥ ౧౨౩। ౧౨౪। ౧౨౫॥ సర్వస్యేతి॥ అతిప్రమాణం స్వప్రకాశత్వేన ప్రమాణమతిక్రమ్య స్థితం - మహతో మహీయాంసమితి వా - సితం శుద్ధం ప్రతిబింబరూపం సితాంశేనాసితం॥ ౧౨౬। తస్మిన్నితి॥ ఈశ్వరరూపిణ్యశేషౌజసి సర్వశక్తౌ - అవ్యక్తం కారణం - విస్పష్టం కార్యం - తదుభయం తనుర్యస్య తస్మిన్॥ ౧౨౭॥ సమ

ఙగద్రూపం యస్య సః - తస్మాత్ సమస్తభూతాత్ - అన్యదతదాత్మకం కించిదపి నాస్తి। ౧౨౮। ౧౨౯। ౧౩౦। భగవతీతి॥ భగవత్యాసజ్య భగవదారాధననిత్యానుసంధాయ। ౧౩౧। ౧౩౨। ౧౩౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే-శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨। యతోఽఙ్గిరస ఇతి॥ అత్ర హారితానాం త్ర్యార్షేయా అఙ్గిరసాంబరీషయౌవనాశ్వా ఇతి ప్రవరపాఠాత్। ౩। రసాతల ఇతి॥ మౌనేయాః కాశ్యపపత్న్యా మునేః తనయాః। ౪॥ తైశ్చేతి॥ జలశయనం క్షీరాబ్ధౌ శేష

తాన్స్తస్యైశ్వరాదన్యస్య నాదిమధ్యాత్। యస్మాన్నకించిత్తమహం గురూణాం పరం గురుం సంశ్రయమేమి విష్ణుమ్। ౧౨౮। శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాత్మానమాత్మన్యేవాభిధాయాసౌ సౌభరిరపహాయ స్వపుత్రగృహాసనపరిచ్ఛదాదికమశేషమర్థజాతం సకలభార్యాసమవేతో వనం ప్రవివేశ। ౧౨౯। తత్రాప్యనుదినం వైఖానసనిష్పాద్యమశేషక్రియాకలాపం నిష్పాద్య క్షపితసకలపాపః పరిపక్వమనోవృత్తిరాత్మన్యగ్నీన్సమారోప్య భిక్షురభవత్। ౧౩౦। భగవత్యాసజ్యాఖిలకర్మకలాపమజమవికారమమరణాదిధర్మమవాప పరమనన్తం పరవతామచ్యుతపదం। ౧౩౧। ఇత్యేతన్మాన్ధాతృదుహితృసంబన్ధాద్వ్యాఖ్యాతం। ౧౩౨। యశ్చైతత్సౌభరిచరితమనుస్మరతి పఠతి పాఠయతి శృణోతి శ్రావయతి అవధారయతి లిఖతి లేఖయతి శిక్షయతి అధ్యాపయతి ఉపదిశతి వా తస్య షట్జన్మాన్యసన్మతిరపధర్మః వాఙ్మనసోరసన్మార్గానుసరణమశేషహేయేషు వా మమత్వం న భవతి। ౧౩౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

అతశ్చ మాన్ధాతుః పుత్రసన్తతిరభిధీయతే। ౧। అంబరీషస్య మాన్ధాతృతనయస్య యువనాశ్వః పుత్రోఽభవత్। ౨। తస్మాద్ధారితః - యతోఽఙ్గిరసో హారితాః। ౩। రసాతలే మౌనేయా నామ గన్ధర్వా బభూవుః షట్కోటిసంఖ్యాతాస్తైరశేషాణి నాగకులాన్యపహృతప్రధానరత్నాధిపత్యాన్యక్రియన్త। ౪॥ తైశ్చ గన్ధర్వవీర్యావధూతైరురగేశ్వరైర్భగవానశేషదేవేశస్తవశ్రవణోన్మీలితోన్నిద్రపుండరీకన

స్తీతి॥ యస్మాద్వ్యతిరిక్తమన్యన్న కించిదస్తి తమహం సంశ్రయమేమి శరణం వ్రజామి॥ ౧౨౮॥ ౧౨౯। తత్రేతి॥ భిక్షుర్యతిరభవత్॥ ౧౩౦॥ భగవతీతి॥ భగవత్యాసజ్య ఈశ్వరే సమర్ప్య - అనన్తం దిగ్దేశాద్యనవచ్ఛిన్నం - పరవతాం పరం - ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా ఇత్యాదిశ్రుత్యా ఇన్ద్రియాదయః పరవన్త ఉక్తాః - తేషాం పరం పురుషం - పురుషాన్న పరం కించిదితి శ్రుతేః - తదేవాచ్యుతపదం విష్ణోః స్వరూపమవాప। ౧౩౧। రాజవంశే ప్రస్తుతే అన్యాసంగతిమాశఙ్క్యాహ - ఇత్యేతదితి। ౧౩౨।౧౩౩॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

అతఇతి॥ అతశ్చ అతఃపరం। ౧। ౨। తస్మాదితి॥ యతో హారితాద్ధారితా అఙ్గిరసో ద్విజాః - హారితగోత్రప్రవరాః - హారితనామార్షేయత్వం - అఙ్గిరసాంబరీషయౌవనాశ్వేతి ప్రవరణం। ౩। అథ మాన్ధాతుః పుత్రస్య పురుకుత్సస్య వంశం వక్తుం కథాం ప్రస్తౌతి॥ రసాతల ఇత్యాదినా వరం దమితి యాన్తేన॥ రసాతల ఇతి॥ మౌనేయాః కాశ్యపపత్న్యా మునేః పుత్రాశ్చిత్రసేనాద్యాః - ఉక్తం చాదిత్యపురాణే॥ శ్లో॥ చిత్రసేనోఽశ్వసేనశ్చ ఊర్ణాయురవమస్తథా। ధృతరాష్ట్రశ్చ గోమాంశ్చ సూర్యవర్చాస్తథైవ చేత్యాది॥ అపహృతాని ప్రధానరత్నాన్యాధిపత్యం చ యేషాం తథాభూతాన్యక్రియన్త కృతాని। ౪। తైరితి॥ గన్ధర్వాణాం వీర్యేణ బలేనావధూతైర్నిరాకృతైర్భగవాన్ స్తూయమానః స్తవశ్రవణేనోన్మీలితే ఉన్నిద్రపుండరీక ఇవ నయనే యస్య సః - జలశయనః క్షీరాబ్ధిశాయీ ఏకపద్యపాఠేతు - జలే క్షీరాబ్ధౌ శయనరూపాయాం లీలానిద్రాయామవసానే విబుద్ధశ్చ భగవన్నస్మాకమేతేభ్యో గన్ధర్వే

శల్పం॥౫॥ ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ కృతానుస్మరణభుజఃనర్మదాంస్మృత్వాన్నాదిభుంజానస్య ౧౪॥౧౫॥ ౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦। త్రయ్యారుణేరితి॥ పరిణీయమానవిప్రకన్యాహరణక్రుద్ధస్వపితృశాపాచ్చండాలతాంగతః - వసిష్ఠధేనుంహత్వాపృథగ్జఘానేతి త్రిభిర్దోషైస్త్రిశంకుః - యథా - శ్రీహరివంశే॥ శ్లో॥ పితుశ్చాపరితోషేణ గురుదోగ్ధ్రీవధేనచ। అప్రోక్షితోపయోగాచ్చ త్రివిధస్తే వ్యతిక్రమః॥ ఏవంత్రీణ్యస్యశంకూనితానిదృష్ట్వా మహాయశాః। త్రిశంకురితి హోవాచ త్రిశంకుస్తేనసస్మృతః ఇతి॥౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦

యనోజలశయనఃనిద్రావసానవిబుద్ధః ప్రణిపత్యాభిహితః - భగవన్నస్మాకమేతేభ్యో గంధర్వేభ్యో భయముత్పన్నం కథముపశమమేష్యతీతి॥ ౫॥ ఆహ భగవాననాదినిధనః పురుషోత్తమోయోసౌయావనాశ్వస్యమాంధాతుః - పురుకుత్సనామాపుత్రస్తమహమనుప్రవిశ్యతానశేషాన్దుష్టగంధర్వానుపశమంనయిష్యామీతి॥ ౬॥ తదాకర్ణ్య భగవతేజలశాయినే కృతప్రణామాః పునర్నాగలోకమాగతాః పన్నగాధిపతయో నర్మదాంచ పురుకుత్సనయనాయచోదయామాసుః॥ ౭॥ సాచైనం రసాతలంనీతవతీ॥౮॥ రసాతలగతశ్చాసౌ భగవత్తేజసాప్యాయితాత్మా నిఖిలగంధర్వాన్నిజఘాన॥ ౯॥ పునశ్చస్వపురమాజగామ॥ ౧౦॥ సకలపన్నగపతయశ్చనర్మదాయైవరందదుః। యస్తేనుస్మరణసమవేతం నామగ్రహణంకరిష్యతి - నతస్య సర్పవిషభయంభవిష్యతీతి॥ ౧౧॥ అత్రచశ్లోకః॥ ౧౨॥ నర్మదాయైనమః ప్రాతర్నర్మదాయైనమోనిశి। నమోస్తు నర్మదేతుభ్యం త్రాహిమాంవిషసర్పతః॥ ౧౩॥ ఇత్యుచ్చార్యాహర్నిశమంధకారప్రవేశేవాసర్పైర్నదశ్యతే। నచాపికృతానుస్మరణభుజోవిషమపిభుక్తముపఘాతాయభవతి॥ ౧౪॥ పురుకుత్సాయచసంతతివిచ్ఛేదోనభవిష్యతీత్యురగపతయోవరందదుః॥ ౧౫॥ పురుకుత్సోనర్మదాయాంత్రసదస్యుమజీజనత్॥ ౧౬॥ త్రసదస్యుతస్సంభూతోనరణ్యః తంరావణోదిగ్విజయేనిజఘాన॥ ౧౭॥ అనరణ్యస్యపృషదశ్వః - పృషదశ్వస్యహర్యశ్వఃపుత్రోభవత్॥ ౧౮॥ తస్యచహస్తఃపుత్రోభవత్॥ ౧౯॥ తతశ్చసుమనాస్తస్యాపిత్రిధన్వా త్రిధన్వనస్త్రయ్యారుణిః॥ ౨౦॥ త్రయ్యారుణేస్సత్యవ్రతః - యోసౌత్రిశంకుసంజ్ఞామవాప॥ ౨౧॥ సచండాలతాముపగతశ్చ॥ ౨౨॥ ద్వాదశవార్షిక్యామనావృష్ట్యాం విశ్వామిత్రకళత్రాపత్యపోషణార్థం చండాలప్రతిగ్రహపరిహరణాయజాహ్నవీతీరన్యగ్రోధే మృగమాంసమనుదినంబబంధ॥ ౨౩॥ సతుపరితుష్టేనవిశ్వామిత్రేణ సశరీరస్స్వర్గమారోపితః॥ ౨౪॥ త్రిశంకోర్హరిశ్చంద్రః - తస్మాద్రోహితాశ్వః - తతశ్చహరితః - హరిత

యం కథముపశమమేష్యతీత్యభిహితః॥ ౫॥ ఆహేతి॥ భగవాన్మాంధాతుర్యఃపుత్రస్తమహమనుప్రవిశ్యగంధర్వానుపశమంనయిష్యామీత్యాహేత్యన్వయః॥ ౬॥ తదితి॥ నర్మదాంస్వభగినీంపురుకుత్సస్యభార్యాం॥ శ్లో॥ నర్మదాభ్రాతృభిర్దత్తా పురుకుత్సాయయోరగైః। తయారసాతలంనీతోభుజగేంద్రప్రయుక్తయేతిశుకోక్తేః॥ ౭। ౮। రసాతలేతి॥ ఆప్యాయితఆత్మా దేహోవీర్యంబలంచయస్య॥ ౯॥౧౦॥ ౧౧॥ తన్నామగ్రహణప్రకారమాహ - అత్రచేతి. అత్రచశ్లోకః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఇతీతి॥ నర్మదాయైనమః ప్రాతర్నర్మదాయైనమోనిశి। నమోస్తునర్మదేతుభ్యం త్రాహిమాంవిషసర్పతః॥ ఇత్యుచ్చార్యాహర్నిశంఅహనిచనిశాయాంచైవముచ్చార్యవర్తమానః - యద్వా అంధకారగర్భగృహప్రవేశే ఇత్యుచ్చార్యప్రవిశన్సర్పైర్నదశ్యతఇత్యర్థః - కృతానుస్మరణభుజఃనర్మదాంస్మృత్వాఅన్నాదికంభుంజానస్య॥ ౧౪॥౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ త్రయ్యారుణేరితి॥ హృదినిఖాతశంకువద్వ్యథాజనకైః పిత్రాజ్ఞాలంఘనవసిష్ఠధేనువధాప్రోక్షణమాంసభక్షణరూపైస్త్రిభిర్దోషైస్త్రిశంకుసంజ్ఞామవాప॥ ౨౧। చండాలతామితి॥ పరిణీయమానవిప్రకన్యాపహరణాత్ క్రుద్ధేనస్వపిత్రాశప్తఃచండాలతాంచోపగతః - తదుక్తంహరివంశే॥ శ్లో॥ పితుశ్చాపరితోషేణ గురుదోగ్ధ్రీవధేనచ। అప్రోక్షణప్రయోగాచ్చ త్రివిధస్తేవ్యతిక్రమః। ఏవంత్రీణ్యస్యశంకూనితానిదృష్ట్వామహాయశాః। త్రిశంకురితి హోవాచ త్రిశంకుస్తేనసస్మృత ఇతి। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫।

౩౧॥ అలమలమితి॥ అసద్గ్రాహేణవృథానిర్బంధేన॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ వత్సేతి॥ జీవన్మృతః॥ శ్లో॥ స్వధర్మాద్యఃపరిభ్రష్టోవి ప్రైర్యశ్చబహిష్కృతః। సజీవన్నేవలోకేస్మిన్మృతఇత్యభిధీయతఇతిస్మృతేః - అనుమృతైఃపునర్మృతైః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ సగరఇతి॥ చక్రంఆజ్ఞా - బలం వా॥ ౪౯॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - తృతీయోధ్యాయః.

స్యాపిచంచుః - చంచోర్విజయవసుదేవౌరురుకోవిజయాత్ - రురుకస్యవృకః॥ ౨౫॥ వృకస్యబాహుః - యోసౌ హైహయతాళజంఘాదిభిఃపరాజితోంతర్వత్న్యామహిష్యాసహవనంవివేశ॥ ౨౬॥ తస్యాశ్చ సపత్న్యాగర్భస్తంభనాయగరోదత్తః॥ ౨౭॥ తేనాస్యాగర్భస్సప్తవర్షాణిజఠరఏవతస్థౌ॥ ౨౮॥ స చబాహుర్వృద్ధభావాదౌర్వాశ్రమసమీపేమమార॥ ౨౯॥ సాతస్యభార్యాచితాంకృత్వాతమా రోప్యానుమరణకృతనిశ్చయాభూత్॥ ౩౦॥ అథైనామతీతానాగతవర్తమానాదివేదీభగవానౌర్వః స్వాశ్రమాన్నిర్గత్యాబ్రవీత్॥ ౩౧॥ అలమలమనేనాసద్గ్రాహేణఅఖిలభూమండలపతిరతివీర్యపరా క్రమో నేకయజ్ఞకృదరాతిపక్షక్షయకర్తాతవోదరేచక్రవర్తీతిష్ఠతి॥ ౩౨॥ నైవమతిసాహసాధ్య వసాయినీభవేత్యుక్తేచసాతస్మాదనుమరణనిర్బంధాద్విరరామ॥ ౩౩॥ తేనైవచభగవతాసాస్వాశ్ర మమానీయత॥ ౩౪॥ కతిపయదినాభ్యంతరేసహైవతేనగరేణాతితేజస్వీబాలకోజజ్ఞే॥ ౩౫॥ తస్యౌర్వో జాతకర్మాదిక్రియాఃనిష్పాద్యసగరఇతినామచకార॥ ౩౬॥ కృతోపనయనంచైనమౌర్వోవే దశాస్త్రాణ్యశేషాణ్యస్త్రంచాగ్నేయంభార్గవాఖ్యమధ్యాపయామాస॥ ౩౭॥ ఉత్పన్నబుద్ధిశ్చమాత రమపృచ్ఛత్॥ ౩౮॥ అంబకథయకథమత్రవయంక్వతాతోస్మాకమిత్యేవమాదిపృచ్ఛంతంతంమాతాస ర్వమేవావోచత్॥ ౩౯॥ తతశ్చపితృరాజ్యాపహరణామర్షితోహైహయతాలజంఘాదివధాయ ప్రతిజ్ఞామకరోత్॥ ౪౦॥ ప్రాయశశ్చహైహయతాళజంఘాన్॥ ౪౧॥ జఘానశకయవనకాంభోజపా రదపహ్లవాహన్యమానాస్తత్కులగురుంవసిష్ఠంశరణంయయుః॥ ౪౨॥ అథైతాన్వసిష్ఠోజీవన్మృతకాన్ కృత్వాసగరమాహ॥ ౪౩॥ వత్సాలమేభిర్జీవన్మృతకైరనుమృతైః॥ ౪౪॥ ఏతేహితేచమయైవత్వత్ప్ర తిజ్ఞాపరిపాలనాయనిజధర్మద్విజసంగపరిత్యాగంకారితాః॥ ౪౫॥ తథేతితద్గురువచనమభినంద్యతేషాం వేషాన్యత్వమకారయత్॥ ౪౬॥ యవనాన్ముండితశిరసోర్ధముండాన్ శకాన్ప్రలంబకేశాన్పార దాన్పహ్లవాన్ శ్మశ్రుధరాన్నిస్స్వాధ్యాయవషట్కారానేతానన్యాంశ్చక్షత్రియాంశ్చకార॥ ౪౭॥ తేచాత్మధర్మపరిత్యాగాద్బ్రాహ్మణైఃపరిత్యక్తాఃమ్లేచ్ఛతాంయయుః॥ ౪౮॥ సగరోపిస్వమధిష్ఠా నమాగత్యాస్ఖలితచక్రస్సప్తద్వీపవతీమిమాముర్వీంప్రశశాస॥ ౪౯॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాం శే - తృతీయోధ్యాయః.

వృకస్యేతి॥ అంతర్వత్న్యాగర్భిణ్యా॥ ౨౬॥ తస్యాఇతి॥ గరోవిషం॥ ౨౭॥ ౨౮॥ సచేతి॥ వృద్ధభావాత్ వృద్ధత్వాత్॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ వత్సేతి॥ అనుమృతైఃపున ర్మృతైః - గ్రహణాపునర్హతైరలమిత్యర్థః॥ ౪౪॥ జీవన్మృతత్వంవివృణోతి - ఏతేహీతి॥ శ్లో॥ యస్స్వధర్మాత్ప రిభ్రష్టోవృద్ధైశ్చబహిష్కృతః। సజీవన్నేవలోకేస్మిన్మృతఇత్యభిధీయతఇత్యాదిస్మృతేః॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ సగరఇతి॥ అస్ఖలితమప్రతిహతంచక్రంసైన్యమాజ్ఞావాయస్యసః॥ ౪౯॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - తృతీయోధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬॥ ౭। సత్వితి॥ అసద్వృత్తోమరాచారః ॥ ౮॥ ౯। ౧౦। ౧౧॥ ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫॥ ౧౬।౧౭। తతశ్చేతి॥ అవనేర్యోజనమవనిమారభ్యాధస్తాద్యోజనం। ౧౮॥ ౧౯। ౨౦॥ ౨౧ । తతఇతి॥ కించిదితిఅనాదరాదవలోకితాః॥ ౨౨। ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫। ౨౬। అథేతి॥ బ్రహ్మదండః బ్రాహ్మణశాపః - స్వర్గాయోగ్యానాంమృతా

శ్రీపరాశరః॥ కాశ్యపదుహితా సుమతిర్విదర్భరాజతనయా కేశినీ చ ద్వే భార్యే సగరస్యాస్తాం। ౧ । తాభ్యాంచాపత్యార్థమౌర్వః పరమేణ సమాధినారాధితో వరమదాత్। ౨। ఏకా వంశకరమేకంపుత్రమపరా షష్టింపుత్రసహస్రాణి జనయిష్యతి- యస్యా యదభిమతం తదిచ్ఛయా గృహ్యతామిత్యాకర్ణ్య కేశిన్యేకం వరయామాస। ౩। సుమతిః పుత్రసహస్రాణి షష్టిం వవ్రే। ౪। తథేత్యుక్తే అల్పైరహోభిః కేశినీ పుత్రమేకమసమంజసనామానం వంశకరమసూత। ౫ । కాశ్యపతనయాయాస్తు సుమత్యాః షష్టిః పుత్రసహస్రాణ్యభవన్। ౬। తస్మాదసమంజసాదంశుమాన్నామ కుమారో జజ్ఞే। ౭ । సత్వసమంజసో బాలో బాల్యాదేవాసద్వృత్తోఽభూత్। ౮ ॥ పితా చాస్యాచింతయత్ - అయమతీతబాల్యః సుబుద్ధిమాన్ భవిష్యతీతి। ౯। అథ తత్రాపి వయస్యతీతే అసచ్చరితమేవైనం పితా తత్యాజ। ౧౦। తాన్యపి షష్టిః పుత్రసహస్రాణి అసమంజసచరితమేవానుచక్రుః। ౧౧ । తతశ్చాసమంజసచరితానుసారిభిస్సాగరైరపధ్వస్తయజ్ఞాదిసన్మార్గే జగతి దేవాస్సకలవిద్యామయమసంస్పృష్టమశేషదోషైర్భగవతః పురుషోత్తమస్యాంశభూతం కపిలం ప్రణమ్య తదర్థమూచుః। ౧౨॥ భగవన్నేభిః సగరతనయైరసమంజసచరితమనుగమ్యతే। ౧౩। కథమేభిరసద్వృత్తమనుసరద్భిర్జగద్భవిష్యతీతి। ౧౪ । అత్రార్తజగత్పరిత్రాణాయ చ భగవతోఽత్ర శరీరగ్రహణమిత్యాకర్ణ్య భగవానల్పైరేవాహోభిర్వినఙ్క్ష్యంతీత్యుక్తవాన్॥ ౧౫। అత్రాంతరే చ సగరోఽశ్వమేధమారభత। ౧౬ । తత్ర చ పుత్రైరధిష్ఠితమస్యాశ్వం కోఽప్యపహృత్య భువో బిలం ప్రవివేశ। ౧౭। తతశ్చ తత్తనయాః - అశ్వఖురగతినిర్బంధేన వసుధాతలమేకైకం యోజనం - అవనేశ్చ నిచఖ్నుః। ౧౮। పాతాలే చాశ్వం పరిభ్రమంతమవనిపతితనయాస్తే దదృశుః॥ ౧౯॥ నాతిదూరావస్థితంచ భగవంతమపఘనే శరత్కాలేఽర్కమివ తేజోభిరనవరతమూర్ధ్వమధశ్చాశేషదిశశ్చోద్భాసయమానం కపిలర్షిమపశ్యన్। ౨౦॥ తతశ్చోద్యతాయుధా దురాత్మానోఽయమస్మదపకారీ యజ్ఞవిఘ్నకారీ హన్యతాం హన్యతామిత్యవోచన్నభ్యధావంశ్చ। ౨౧ ॥ తతస్తేనాపి భగవతా కించిదీషత్పరివర్తితలోచనేనావలోకితాః స్వశరీరసముత్థేనాగ్నినా దహ్యమానా వినేశుః॥ ౨౨ । సగరోఽప్యవగమ్యాశ్వానుసారి తత్పుత్రబలమశేషం పరమర్షిణా కపిలేన తేజసా దగ్ధం - తతోంఽశుమంతమసమంజసపుత్రమశ్వానయనాయ యుయోజ। ౨౩। స తు సగరతనయఖాతమార్గేణ కపిలముపగమ్య భక్తినమ్రస్తదా తుష్టావ। ౨౪। అథైనం భగవానాహ। ౨౫। గచ్ఛైనం పితామహాయాశ్వం ప్రాపయ వరం వృణీష్వ చ పుత్ర పౌత్రస్తే స్వర్గాద్గంగాం భువమానయిష్యతీతి॥ ౨౬ ॥ అథాంశుమానపి బ్రహ్మదండహతానామస్మత్పితౄణామస్వర్గయోగ్యానాం స్వర్గప్రాప్తికరం వర

౧। తాభ్యామితి॥ సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ॥ ౨।౩॥౪।౫। ౬। ౭। ౮॥ పితేతి॥ అతీతబాల్యో నివృత్తబాలభావః॥ ౯। ౧౦। తానీతి॥ తచ్చరితం తదేవ దుర్వృత్తమనుచక్రుః అనుసృతవంతః॥ ౧౧। తతశ్చేతి॥ అపధ్వస్తా వినాశితా యజ్ఞాదయస్సన్మార్గా యస్మిన్। ౧౨॥ ౧౩। ౧౪॥ ౧౫। ౧౬। తత్రేతి॥ అధిష్ఠితం సంరక్షితం। ౧౭। ౧౮। ౧౯ । నేతి॥ అపఘనే నివృత్తమేఘే। ౨౦। ౨౧ ॥ తతఇతి॥ ఈషత్పరివర్తితే లోచనే యేన తేన కపిలేన - కించిదవలోకితాస్సంతః। ౨౨। ౨౩। ౨౪॥ ౨౫। గచ్ఛేతి॥ హే పుత్రక - తవ పౌత్రో గంగామానేష్యతీతి। ౨౬। అథేతి॥ పితృణాం పితృవ్యాణా

నాం॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యదితి॥ యన్న కేవలమిత్యాది - అభిసంధిపూర్వకస్నానాద్యేవ న కేవలముపకారకం కింత్వపేతప్రాణస్యోత్సృష్టశరీరస్థమప్యస్థిచర్మాదిజలేనాభిసంహితమపి సిక్తం తచ్ఛరీరిణం స్వర్గం నయతీత్యాహ. ఏతన్మాహాత్మ్యం ఏతద్గంగాజలస్య మాహాత్మ్యమితిపూర్వేణాన్వయః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ సాగరంచేతి॥ సాగరం సగరసుతైః ఖాతం॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తత్పుత్రశ్చేతి॥ అక్షహృదయం ద్యూతాదిషు సంఖ్యాజ్ఞానం॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ మ్రియమాణ ఇతి॥ కరాళవదనం తురగం॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ పరినిష్ఠిత ఇతి॥ దేయమితి ఇతి హేతౌ - తద్భోజనం॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ యస్మాదితి॥ లోలుపతా అత్యంతేచ్ఛా॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥

మస్మాకం భగవాన్ ప్రయచ్ఛత్విత్యాహ॥ ౨౭॥ తదాకర్ణ్యాతం చాహ భగవాన్ కపిలర్షిః - ఉక్తమేవైతన్మయా పౌత్రాస్తే త్రిదివం గంగాంభసా నాయిష్యతీతి॥ ౨౮॥ తదంభసా చ సంస్పృష్టేష్వస్థిభస్మసు తే స్వర్గమారోక్ష్యంతి॥ ౨౯॥ భగవద్విష్ణుపాదాంగుష్ఠనిర్గతస్య హి జలస్యైతన్మాహాత్మ్యం॥ ౩౦॥ యన్న కేవలమభిసంధిపూర్వకం స్నానాద్యుపభోగేషూపకారకం - కింత్వనభిసంధితమప్యస్య ప్రేతప్రాణస్యాస్థిచర్మస్నాయుకేశాద్యుత్సృష్టం శరీరజం యదపి పతితం సద్యః శరీరిణం స్వర్గం నయతీత్యుక్తః - ప్రణమ్య భగవతేఽశ్వమాదాయ పితామహయజ్ఞమాజగామ॥ ౩౧॥ సగరోఽప్యశ్వమాసాద్య తం యజ్ఞం సమాపయామాస॥ ౩౨॥ సాగరం చాత్మజప్రీత్యా పుత్రత్వే కల్పితవాన్॥ ౩౩॥ తస్యాప్యంశుమతో దిలీపః పుత్రోఽభవత్॥ ౩౪॥ దిలీపస్యాపి భగీరథః యోఽసౌ గంగాం స్వర్గాదిహానీయ భాగీరథీసంజ్ఞాం చకార॥ ౩౫॥ భగీరథాత్సుహోత్రస్తస్యాపి నాభాగస్తతోఽంబరీషస్తత్పుత్రస్సింధుద్వీపః సింధుద్వీపాదయుతాయుః॥ ౩౬॥ తత్పుత్రశ్చ ఋతుపర్ణో నలసహాయోఽక్షహృదయజ్ఞోఽభూత్॥ ౩౭॥ ఋతుపర్ణపుత్రస్సర్వకామః॥ ౩౮॥ తత్తనయస్సుదాసః॥ ౩౯॥ సుదాసాత్సౌదాసో మిత్రసహో నామ॥ ౪౦॥ స చాటవ్యాం మృగయార్థమటన్ వ్యాఘ్రద్వయమపశ్యత్॥ ౪౧॥ తాభ్యాం చ తద్వనమపగతమృగం కృతం మత్వైకం తయోర్బాణేన జఘాన॥ ౪౨॥ మ్రియమాణశ్చాసావతిభీషణాకృతిరతికరాళవదనో రాక్షసోఽభూత్॥ ౪౩॥ ద్వితీయోఽపి ప్రతిక్రియాం తే కరిష్యామీత్యుక్త్వాంతర్ధానం జగామ॥ ౪౪॥ కాలేన గచ్ఛతా సౌదాసో యజ్ఞమయజత్॥ ౪౫॥ పరినిష్ఠితయజ్ఞే చాచార్యే వసిష్ఠే నిష్క్రాంతే తద్రక్షో వసిష్ఠరూపమాస్థాయ యజ్ఞావసానే మమ నరమాంసభోజనం దేయం తత్సంస్క్రియతాం క్షణాదాగమిష్యామీత్యుక్త్వా నిష్క్రాంతః॥ ౪౬॥ భూయశ్చ సూదవేషం కృత్వా రాజాజ్ఞయా మానుషమాంసం సంస్కృత్య రాజ్ఞే న్యవేదయత్॥ ౪౭॥ అసావపి హిరణ్యపాత్రస్థితమాంసమాదాయ వసిష్ఠాగమనప్రతీక్షోఽభవత్॥ ౪౮॥ ఆగతాయ వసిష్ఠాయ చ నివేదితవాన్॥ ౪౯॥ స చాప్యచింతయత్ అహోఽస్య రాజ్ఞో దౌశ్శీల్యం యేనైతన్మాంసమస్మాకం ప్రయచ్ఛతి కిమేతద్ద్రవ్యజాతమితి ధ్యానపరోఽభవత్॥ ౫౦॥ అపశ్యచ్చ తన్మానుషమాంసం॥ ౫౧॥ అతః క్రోధకలుషీకృతచేతా రాజని శాపముత్ససర్జ॥ ౫౨॥ యస్మాదభోజ్యమేతదస్మద్విధానాం తపస్వినాం జానన్నపి భవాన్మహ్యం దదాతి తస్మాత్తవైవాత్ర లోలుపతా భవిష్యతీతి॥ ౫౩॥ అనంతరం చ తేనాపి భగవతైవాభిహితోఽస్మీత్యుక్తే కిం కిం మ

మిత్యర్థః - బ్రహ్మదండో బ్రాహ్మణవధోద్యమస్తేన హతానామిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ యదితి॥ ప్రేతప్రాణస్య శరీరజమస్థికేశాద్యపి యత్తదుత్సృష్టం ప్రక్షిప్తం అనభిసంధితమపి శరీరిణం స్వర్గం నయతీత్యుక్తః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ సాగరంచేతి॥ స్వాత్మజైః ఖననేన వృద్ధిం ప్రాప్త ఇతి స్వాత్మజప్రీత్యా పుత్రత్వే కల్పితవాన్ పుత్రబుద్ధిం కృతవానిత్యర్థః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తదితి॥ నలస్య సహాయః ద్యూతాదౌ గణనాదినిపుణః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ సౌదాసస్యైవ కల్మాషపాదసంజ్ఞాం వక్తుం కథామాహ - స చాటవ్యామిత్యాదినా కల్మాషపాదసంజ్ఞా నామాపేత్యంతేన॥ ౪౧॥ తాభ్యామితి॥ అపగతమృగం నివృత్తమృగం - తయోర్వ్యాఘ్రయోర్మధ్యే॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ యస్మాదితి॥ లోలుపేతి పాకే బుద్ధిరితి శేషః - రాక్షసోఽభవిష్యసీత్యర్థః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ సమాప్తి

అసావితి॥ నోర్వ్యాంనచాకాశేచిక్షేప-సస్యాంబుదరక్షణార్థం॥ ౫౬ ॥ తేనచేతి॥ క్రోధానలశ్రితేనక్రోధాగ్నితప్తేన - కల్మాషఃకృష్ణపాండురః॥ ౫౭॥ వసిష్ఠేతి॥ షష్ఠేకాలే భోజనకాలే తృతీయదినాంతే ॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ నేతి॥ స్త్రీధర్మఃసురతం॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ తతఇతి॥ స్మారయామాసతం బ్రాహ్మణ్యాఃశాపం॥ ౬౭॥

హ్యైవాభిహితమితిపునరపిసమాధావస్థే॥ ౫౪॥ సమాధిజ్ఞానావగతార్థశ్చానుగ్రహంతస్మైచకారనాత్యంతికమేతద్ద్వాదశాబ్దంతవభోజనంభవిష్యతీతి॥ ౫౫॥ అసావపిప్రగృహ్యోదకాంజలింమునిశాపప్రదానాయోద్యతోభగవన్నయమస్మద్గురుర్నార్హస్యేనంకులదేవతాభూతమాచార్యం శప్తుమితిమదయంత్యాస్వపత్న్యాప్రసాదితఃసస్యాంబుదరక్షణార్థంతచ్ఛాపాంబునోర్వ్యాంనచాకాశేచిక్షేప - కింతుతేనైవస్వపాదౌసిషేచ॥ ౫౬॥ తేనచక్రోధాగ్నిశ్రితేనాంబునాదగ్ధచ్ఛాయౌతత్పాదౌకల్మాషతాముపగతౌ - తతస్సకల్మాషపాదసంజ్ఞామవాప॥ ౫౭॥ వసిష్ఠశాపాచ్చషష్ఠేషష్ఠేకాలేరాక్షసస్వభావముపేత్యాటవ్యాంపర్యటన్ననేకశోమానుషానభక్షయత్॥ ౫౮॥ ఏకదాతుకంచిన్మునిమృతుకాలేభార్యాసంగతందదర్శ॥ ౫౯॥ తయోశ్చతమతిభీషణంరాక్షసరూపమవేక్ష్యత్రాసాద్దంపత్యోఃప్రధావితయోఃబ్రాహ్మణంజగ్రాహ॥ ౬౦॥ తతస్సాబ్రాహ్మణీబహుశస్తమభియాచితవతీ॥ ౬౧॥ ప్రసీదేక్ష్వాకుకులతిలకభూతస్త్వంమహారాజోమిత్రసహోనామనరాక్షసః॥ ౬౨॥ నార్హసిస్త్రీధర్మసుఖాభిజ్ఞోమయ్యకృతార్థాయామిమమస్మద్భర్తారంహంతుమిత్యేవంబహుప్రకారంతస్యాంవిలపంత్యాం - వ్యాఘ్రఃపశుమివారణ్యేభిమతంతం బ్రాహ్మణమభక్షయత్॥ ౬౩॥ తతశ్చాతికోపసమన్వితాబ్రాహ్మణీతంరాజానంశశాప॥ ౬౪॥ యస్మాదేవంమయ్యతృప్తాయాంత్వయాయంమత్పతిర్భక్షితఃతస్మాత్త్వమపికామోపభోగప్రవృత్తోంతంప్రాప్స్యసీతి॥ ౬౫॥ శప్త్వాచైవంసాగ్నింవివేశ॥ ౬౬॥ తతస్తస్యద్వాదశాబ్దవిపర్యయేవిముక్తశాపస్యస్త్రీవిషయాభిలాషిణోమదయంతీతంస్మారయామాస॥ ౬౭॥ తతఃపరమసౌస్త్రీభోగంతత్యాజ॥ ౬౮॥ వసిష్ఠశ్చాపుత్రేణరాజ్ఞాపుత్రార్థమభ్యర్థితోమదయంత్యాంగర్భాదానంచకార॥ ౬౯॥ యదాచసప్తవర్షాణ్యసౌగర్భోనజజ్ఞేతతస్తంగర్భమశ్మనాసాదేవీజఘాన॥ ౭౦॥ పుత్రశ్చాజాయత॥ ౭౧॥ తస్యచాశ్మకఇత్యేవనామాభవత్॥ ౭౨

తి॥సమాధౌవిజ్ఞానావగతార్థఃరాక్షసకృతమేతన్నాస్యాపరాధఇతివిజ్ఞాతార్థః-ఆత్యంతికంయావజ్జీవంనభవిష్యతి-కింతుద్వాదశబ్దపర్యంతమేవైతన్మాంసభోజనంభవిష్యతీతి - శాపసంకోచాత్మకమనుగ్రహంచకారేత్యర్థః॥ ౫౫॥ అసావితి॥భగవన్నయమస్మద్గురురిత్యాద్యుపపత్త్యాస్వపత్న్యామదయంత్యాప్రసాదితస్సన్- వసిష్ఠశాపాద్వినివృత్తస్సస్యాంబుదరక్షణార్థం - శాపోదకంనోర్వ్యాంనచాకాశేచిక్షేప - ఉర్వ్యాంప్రక్షేపేసస్యనాశస్స్యాత్ - ఆకాశేప్రక్షేపేచాంబుదనాశస్స్యాదితి - నతత్రోత్సృష్టవాన్ - కింతుతేనోదకేనస్వపాదావేవసిషేచ॥ ౫౬॥ తేనేతి॥ క్రోధోగ్నిస్తేనాశ్రితేనాంభసాసిక్తైనతస్యపాదౌకల్మాషతాంకృష్ణపాండురతాం ప్రాప్తౌ॥ తదనేనమిత్రస్యకళత్రస్యోక్తిసహనాత్ - మిత్రసహత్వముపితస్యవ్యాఖ్యాతంద్రష్టవ్యం॥ ౫౭॥ వసిష్ఠేతి॥ షష్ఠేభోజనకాలేతృతీయదినాంతే॥ ౫౮॥ తదేవంసౌదాసస్యమిత్రసహకల్మాషపాదసంజ్ఞేవ్యాఖ్యాతే - ఇదానీంతస్యారసఃపుత్రోనాభూదితివక్తుంకథాంప్రస్తౌతి - ఏకదేత్యాదినాస్త్రీసంభోగంతత్యాజేత్యంతేన॥ ౫౯॥ తయోరితి॥ తయోఃతేనతయోర్దంపత్యోఃప్రధావితయోఃపలాయితయోఃమధ్యేబ్రాహ్మణంజగ్రాహ॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ నేతి॥ స్త్రీధర్మస్సంభోగఃతత్సుఖాభిజ్ఞః - అభిమతంపశుంవ్యాఘ్రఇవబ్రాహ్మణమభక్షయత్॥ ౬౩॥ ౬౪॥ యస్మాదితి॥ అంతంమృత్యుం॥ ౬౫॥౬౬॥ తత ఇతి॥ ద్వాదశాబ్దవిపర్యయేతదంతే - తం బ్రాహ్మణ్యాశ్శాపంస్మారయామాస॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥

౬౮। ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ యజ్ఞేతి॥ నిఃకృత్తే క్రియమాణే జామదగ్న్యేనేతి శేషః॥ ౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭॥ ౭౮। ౭౯। యథేతి॥ ప్రాపయేయమాత్మానమితి శేషః ప్రాపయేయమితిచ పాఠః - అనిర్దేశ్యవపుషిసము స్తవిలక్షణే సర్వైశ్వర్యజుష్టే గుణసుభాశ్రయవపుషి - సత్తామాత్రాత్మని అపహతపాప్మాదిరహితతయా యస్సదా స్థితి కేవలమిత్యుక్తే - పరమాత్మని ఆత్మానంయుయోజ - బ్రహ్మణేత్యాదినుహాసే - యస్సుసుప్తేణహాపిషా - అహమేవాహం మాంజుహోమిస్వాహేతిచ॥ ౮౦॥ ౮౧। యేనేతి॥ త్రయ ఇత్యాది త్రయిలోకాః సాత్త్వికాద్యా గుణయః - అతిసంహితాః అతీతాః - అనుసంహితా ఇతిపాఠే ఆత్మసాత్కృతాః - విష్ణ్వాలయాత్ - యద్వా త్రయోలోకాః త్రైలోక్యం. అభిసంహితాః ప్రాప్తాః - సర్వవిశిష్టః పరమాత్మాహి ముక్తప్రాప్యః - ఇమాంల్లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్ సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి - సర్వంహి పశ్యః పశ్యతి - సర్వమాప్నోతి - సర్వేశ ఇత్యాదేః - ధృతాధ్యానేన - సత్యేన త్రివిధశపథేన॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪। ౮౫॥ ౮౬। ౮౭। ౮౮। ౮౯। ౯౦॥౯౧॥౯౨॥౯౩॥౯౪। ౯౫॥౯౬।

అశ్మకస్యమూలకోనామపుత్రోభవత్। ౭౩॥ యోఽసౌ పరశురామేణ నిఃక్షత్రే క్ష్మాతలేఽస్మిన్ క్రియమాణే స్త్రీభిర్వివస్త్రాభిః పరివార్య పరిరక్షితః - తతస్తం నారీకవచముదాహరంతి। ౭౪। మూలకాద్దశరథః - తస్మాదిలిబిలిః - తతశ్చ విశ్వసహః॥ ౭౫॥ తస్మాచ్చ ఖట్వాంగః - యోఽసౌ దేవాసురసంగ్రామే దేవైరభ్యర్థితో హ్యసురాన్ జఘాన। ౭౬ ॥ స్వర్గే చ కృతప్రియైర్దేవైర్వరగ్రహణాయచోదితః ప్రాహ। ౭౭॥ యద్యవశ్యం వరో గ్రాహ్యస్తన్మమాయుః కథ్యతామితి॥ ౭౮॥ అనంతరం చ తైరుక్తమేకముహూర్తప్రమాణంతవాయురిత్యుక్తోఽథాస్ఖలితగతినా విమానేన లఘిమ్నా యుక్తో మర్త్యలోకమాగమ్యేదమాహ। ౭౯ ॥ యథా న బ్రాహ్మణేభ్యస్సకాశాదాత్మాపి మే ప్రియతరః - న స్వధర్మోల్లంఘనం మయా కదాచిదప్యనుష్ఠితం - న చ సకలదేవమానుషపశుపక్షివృక్షాదికేష్వప్యచ్యుతవ్యతిరేకవతీ దృష్టిర్మమాభూత్ - తథా తమేవ దేవం మునిజనానుస్మృతం భగవంతమస్ఖలితగతిః ప్రాప్నుయామీత్యశేషదేవగురౌ భగవత్యనిర్దేశ్యవపుషి సత్తామాత్రాత్మన్యాత్మానం పరమాత్మని వాసుదేవాఖ్యే యుయోజ - తత్రైవ చ లయమవాప॥ ౮౦। శ్లో॥ అత్రాపి శ్రూయతే శ్లోకో గీతస్సప్తర్షిభిః పురా। ఖట్వాంగేన సమో నాన్యః కశ్చిదుర్వ్యాం భవిష్యతి। ౮౧। యేన స్వర్గాదిహాగమ్య ముహూర్తం ప్రాప్య జీవితమ్। త్రయోఽనుసంధితా లోకా బుద్ధ్యా సత్యేన చైవహి॥ ౮౨॥ ఖట్వాంగాద్దీర్ఘబాహుః పుత్రో భవత్। ౮౩॥ తతో రఘురభవత్। ౮౪॥ తస్మాదప్యజః॥ ౮౫॥ అజాద్దశరథః॥ ౮౬॥ తస్యాపి భగవానబ్జనాభో జగతః స్థిత్యర్థమాత్మాంశేన రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నరూపేణ చతుర్ధా పుత్రత్వమాయాసీత్। ౮౭। రామోఽపి బాల్య ఏవ విశ్వామిత్రయజ్ఞరక్షణాయ గచ్ఛంస్తాటకాం జఘాన॥ ౮౮। యజ్ఞే చ మారీచమిషుపాతాహతం సముద్రే చిక్షేప॥ ౮౯। సుబాహుప్రముఖాంశ్చ క్షయమనయత్। ౯౦। దర్శనమాత్రేణైవ అహల్యామపాపాంచకార॥ ౯౧ ॥ జనకగృహే చ మాహేశ్వరం చాపమనాయాసేన బభంజ॥ ౯౨॥ సీతామయోనిజాం జనకరాజతనయాం వీర్యశుల్కాం లేభే। ౯౩। సకలక్షత్రక్షయకా

౭౨। ౭౩। ౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭। ౭౮। అంతరమితి॥ దేవైర్దత్తేన విమానేన లఘిమ్నా యుక్తః శీఘ్రం మర్త్యలోకమాగత్య। ౭౯ । బ్రాహ్మణప్రియత్వాదిస్వపూర్వవృత్తమతిరహ్యమనుస్మరన్నేవంభూతస్య మమేదానీం భగవత్సమాధినా తత్పదప్రాప్తిరేవానురూపేతి - తత్సమాధిమేవాధ్యవస్యన్నాహ - యథా న బ్రాహ్మణేభ్య ఇత్యాదినా లయమవాపేత్యంతేన॥ ౮౦॥ ౮౧॥ యేనేతి॥ బుద్ధ్యా జ్ఞానేన సత్యేన పరమార్థరూపేణ త్రయోలోకా అనుసంధితా అనుసృతాః వాసుదేవాత్మనైవ దృష్టా ఇత్యర్థః॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ తస్యేతి॥ అయాసీత్ ప్రాప్తోఽభూత్। ౮౭॥ ౮౮। ౮౯। ౯౦। ౯౧। ౯౨। సీతామితి॥ వీర్యం పరాక్రమ ఏవ శుల్కం మూల్యం యస్యాస్తాం - సీతాం లేభే॥ ౯౩॥ సహ

౯౭ | ౯౮ | ౯౯ | ౧౦౦ | ౧౦౧ | ౧౦౨ | యత్రేతి || కోసలనగరేత్యాదినా తద్వాసిన ఉచ్యంతే | ౧౦౩ | ౧౦౪ |
౧౦౫ | ౧౦౬ | ౧౦౭ | ౧౦౮ | ౧౦౯ | ౧౧౦ | ౧౧౧ | ౧౧౨ | ౧౧౩ | ౧౧౪ || ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవి

[illegible]శేషహైహయకులధూమకేతుం చ పరశురామమపాస్తవీర్యబలావలేపం చకార | ౯౪ || పితృవచనాచ్చాగణితరాజ్యాభిలాషో భ్రాతృభార్యాసమేతో వనం ప్రవివేశ | ౯౫ || విరాధఖరదూషణాదీన్ కబంధవాలినౌ జఘాన | ౯౬ | బద్ధ్వా చాంభోనిధిమశేషరాక్షసకులక్షయం కృత్వా దశాననాపహృతాం తద్వధాదపహృతకళంకామప్యనలప్రవేశశుద్ధామశేషదేవసంఘైః స్తూయమానశీలాం జనకరాజతనయామయోధ్యామానిన్యే | ౯౭ | తతస్తస్యాభిషేకమంగళం మైత్రేయ వర్షశతేనాపి వక్తుం న శక్యతే - సంక్షేపేణ శ్రూయతామ్ | ౯౮ | లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నవిభీషణసుగ్రీవాంగదజాంబవద్ధనుమత్ప్రభృతిభిస్సముత్ఫుల్లవదనైశ్ఛత్రచామరాదియుతైస్సేవ్యమానో బ్రహ్మేంద్రాగ్నియమనిరృతివరుణవాయుకుబేరేశానప్రభృతిభిస్సర్వామరైర్వసిష్ఠవామదేవవాల్మీకిమార్కండేయవిశ్వామిత్రభరద్వాజాగస్త్యప్రభృతిభిర్మునివరైః ఋగ్యజుస్సామాథర్వైః సంస్తూయమానో నృత్తగీతవాద్యాద్యఖిలమంగళవాద్యైర్వీణావేణుమృదంగభేరీపటహశంఖకాహళగోముఖప్రభృతిభిస్సునాదైస్సమస్తభూభృతాం మధ్యే సకలలోకరక్షార్థం యథోచితమభిషిక్తో దాశరథిః కోసలేంద్రో రఘుకులతిలకో జానకీప్రియో భ్రాతృత్రయప్రియః సింహాసనగతస్సైకాదశాబ్దసహస్రం రాజ్యమకరోత్ | ౯౯ | భరతోఽపి గంధర్వవిషయసాధనాయ గచ్ఛన్ సంగ్రామే గంధర్వకోటీస్తిస్రో జఘాన | ౧౦౦ | శత్రుఘ్నేనాప్యమితబలపరాక్రమో మధుపుత్రో లవణో నామ రాక్షసేశ్వరో నిహతః - మధురా చ నివేశితా | ౧౦౧ | ఇత్యేవమాద్యతిబలపరాక్రమవిక్రమణైరతిదుష్టనిబర్హణాదశేషస్య జగతో నిష్పాదితస్థితయో రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నాః పునరపి దివమారూఢాః | ౧౦౨ | యేఽపి తేషు భగవదంశేష్వనురాగిణః కోసలనగరజానపదాస్తేఽపి తన్మనసస్తత్సాలోక్యమవాపుః | ౧౦౩ | అతిదుష్టసంహారిణో రామస్యాపి కుశలవౌ ద్వౌ పుత్రౌ - లక్ష్మణస్యాంగదచంద్రకేతూ - తక్షపుష్కలౌ భరతస్య - సుబాహుశూరసేనౌ శత్రుఘ్నస్య | ౧౦౪ | కుశస్యాతిథిః - అతిథేరపి నిషధః పుత్రోఽభూత్ | ౧౦౫ | నిషధస్యాప్యనలస్తస్యాపి నభః నభసః పుండరీకః తత్తనయః క్షేమధన్వా తస్య చ దేవానీకస్తస్యాప్యహీనగుః అహీనగోరపి రురుః తస్య చ పారియాత్రః పారియాత్రాద్దళః బలాచ్ఛలః తస్యాప్యుక్థః ఉక్థాద్వజ్రనాభః తస్మాచ్ఛంఖణః తస్మాద్వ్యుషితాశ్వస్తతశ్చ విశ్వసహో జజ్ఞే | ౧౦౬ | తస్మాద్ధిరణ్యనాభః మహాయోగీశ్వరో జైమినేః శిష్యాద్యాజ్ఞవల్క్యాద్యోగమవాప | ౧౦౭ | హిరణ్యనాభస్య పుత్రః పుష్యః తస్మాద్ధ్రువసంధిః తతస్సుదర్శనస్తస్మాదగ్నివర్ణః తతశ్శీఘ్రగస్తస్యాపి మరుః పుత్రోఽభవత్ | ౧౦౮ | యోఽసౌ యోగమాస్థాయాద్యాపి కలాపగ్రామమాశ్రిత్య తిష్ఠతి | ౧౦౯ | ఆగామియుగే సూర్యవంశక్షత్రప్రవర్తయితా భవిష్యతి | ౧౧౦ | తస్యాత్మజః ప్రసుశ్రుకః తస్మాత్ సుసంధిస్తతశ్చాప్యమర్షః తస్య చ సహస్వాన్ తతశ్చ విశ్వభవః || ౧౧౧ | తస్మాచ్చ బృహద్బలః - యోఽర్జునతనయేనాభిమన్యునా భారతయుద్ధే క్షయమనీయత | ౧౧౨ |

శ్లో|| ఏతే హీక్ష్వాకుభూపాలాః ప్రాధాన్యేన మయేరితాః | ఏతేషాం చరితం శృణ్వన్ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే | ౧౧౩ | పఠత్యేషాం తు చరితం తథా వై శ్రద్ధాసమన్వితః | సర్వాన్ కామానవాప్స్యేహ హ్యం

రితి || ధూమకేతుం వినాశనం - వీర్యం ప్రభావః - బలం శక్తిః - అపాస్తో వీర్యబలనిమిత్తోఽవలేపో మదో యస్య తథాభూతం చకార | ౯౪ | పితృవచనాదితి || భ్రాతృభార్యాసమన్వితో లక్ష్మణసీతాసహితః || ౯౫ | ౯౬ | బద్ధ్వేతి || తద్వధేన రావణవధేన అపహృతః కళంకః ఖేదో యస్యాస్తాం - అపిశబ్దశ్చార్థే | ౯౭ | ౯౮ | ౯౯ | ౧౦౦ | ౧౦౧ | ఇతీతి || అతిబలపరాక్రమైః యాని విక్రమణాని చరితాని తైః | ౧౦౨ | ౧౦౩ | ౧౦౪ | ౧౦౫ | ౧౦౬ | ౧౦౭ | ౧౦౮ | ౧౦౯ | ౧౧౦ |

ష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ తదితి॥ కర్మాంతరం కర్మావకాశః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ తచ్ఛాపాదితి॥ తేజసి వీర్యే। వసిష్ఠతేజః లింగశరీరం వసిష్ఠతేజ ఇతి చ పాఠః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ నిమేరితి॥ మృతరాజదేహస్థితిర్యజ్ఞసమాప్త్యర్థా- అరాజకత్వపరిహారార్థా చ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దైవైరితి॥ ఛందితః ప్రరోచితః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ జననాత్తే స్వర్గే మహీయతే॥ ౧౧౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ ఇక్ష్వాకుతనయో యోఽసౌ నిమిర్నామా స తు సహస్రం సంవత్సరం సత్రమారేభే॥ ౧॥ వసిష్ఠం చ హోతారం వరయామాస॥ ౨॥ తమాహ వసిష్ఠః - అహమింద్రేణ పంచవర్షశతం యాగార్థం ప్రథమం వృతః॥ ౩॥ తదనంతరం చ ప్రతిపాల్యతామాగతస్తవాపి ఋత్విగ్భవిష్యామీత్యుక్తే స పృథివీపతిర్న కించిదుక్తవాన్॥ ౪॥ వసిష్ఠోఽప్యనేన సమన్విచ్ఛితమిత్యమరపతేర్యాగమకరోత్॥ ౫॥ సోఽపి తత్కాలమేవాన్యైర్గౌతమాదిభిర్యాగమకారయత్॥ ౬॥ సమాప్తే చామరపతేర్యాగే త్వరమాణో వసిష్ఠో నిమియజ్ఞం కరిష్యామీత్యాజగామ॥ ౭॥ తత్కర్మకర్తృత్వం చ తత్ర గౌతమస్య దృష్ట్వాథ స్వపతే న తస్మై రాజ్ఞే మాం ప్రత్యాఖ్యాయైతదనేన గౌతమాయ కర్మాంతరం సమర్పితం యస్మాత్తస్మాదయం విదేహో భవిష్యతీతి శాపం దదౌ॥ ౮॥ ప్రబుద్ధశ్చాసావవనిపతిరపి ప్రాహ॥ ౯॥ యస్మాన్మామసంభాష్యాజానత ఏవ శయానస్య శాపోత్సర్గమసౌ దుష్టగురుశ్చకార - తస్మాత్తస్యాపి దేహః పతిష్యతీతి ప్రతిశాపం దత్త్వా దేహమత్యజత్॥ ౧౦॥ తచ్ఛాపాచ్చ మిత్రావరుణయోస్తేజసి వసిష్ఠచేతః ప్రవిష్టం॥ ౧౧॥ ఉర్వశీదర్శనాదుద్భూతబీజప్రపాతయోస్తయోస్సకాశాద్వసిష్ఠో దేహమపరం లేభే॥ ౧౨॥ నిమేరపి తచ్ఛరీరమతిమనోహరతైలగంధాదిభిరుపసంస్క్రియమాణం నైవ క్లేదాదికం దోషమవాప - సద్యోమృతమివ తస్థౌ॥ ౧౩॥ యజ్ఞసమాప్తౌ చ భాగగ్రహణాయ దేవానాగతానృత్విజ ఊచుః - యజమానాయ వరో దీయతామితి॥ ౧౪॥ దేవైశ్ఛందితోఽసౌ నిమిరాహ॥ ౧౫॥ భగవంతోఽఖిలసంసారదుఃఖహంతారః॥ ౧౬॥ న హ్యేతాదృగన్యద్దుఃఖమస్తి - యచ్ఛరీరాత్మనోర్వియోగే భవతి॥ ౧౭॥ తదహమిచ్ఛామి సకలలోకలోచనేషు వస్తుం న పునః శరీరగ్రహణం కర్తుమిత్యేవముక్తైర్దేవైరసావశేషభూతానాం నేత్రేష్వవతారితః॥ ౧౮॥ తతో భూతాన్యున్మేషనిమేషం చక్రుః॥ ౧౯॥ అపుత్రస్య చ తస్య భూభుజః - శరీరమరాజకభీరవస్తే మునయోఽరణ్యాం మమంథుః॥ ౨౦॥ తత్ర చ కుమారో జజ్ఞే॥ ౨౧॥ జననాజ్జనకసంజ్ఞామ

౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- చతుర్థాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

నిమేర్విదేహసంజ్ఞాం వక్తుం కథామాహ - ఇక్ష్వాకుతనయో యోఽసావిత్యాది నాఉన్మేషం చక్రురిత్యంతేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ తదనంతరమితి॥ తదనంతరమాగత్య తవాపి ఋత్విగ్భవిష్యామి - తావత్ప్రతిపాల్యతాం ప్రతీక్ష్యతామిత్యుక్తే నిమిర్ధర్మవిలంబమసహమానో వసిష్ఠభయాచ్చ న కించిదుక్తవాన్॥ ౪॥ వసిష్ఠ ఇతి॥ సమన్విచ్ఛితమనుమతమితి॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ తదితి॥ మాం ప్రత్యాఖ్యాయేతి మత్కర్మణః సమాప్తిపర్యంతం త్వయాన్యత్ర న గంతవ్యమిత్యేవం మామనివార్యైవ అనేన కర్మాంతరం కర్మణ్యంతరమన్యస్యావకాశో దత్తః- తస్మాదయం విదేహో గతదేహో మరిష్యతీతి శాపం దదౌ॥ ౮॥ ౯॥ యస్మాదితి॥ మామసంభాష్యేతి త్వయా కిమిత్యేవమాము ప్రతీక్ష్యైవైః కర్మ కారితమిత్యాద్యపృష్ట్వా॥ ౧౦॥ తచ్ఛాపాదితి॥ తేజసి వీర్యే వసిష్ఠస్య చేతః చైతన్యం లింగశరీరం వా ప్రవిష్టం - తేజ ఇతి పాఠే స ఏవార్థః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ మృతాదపి నిమేర్దేహాద్రాజవంశప్రవృత్తిం వక్తుం తద్దేహధారణప్రకారమాహ॥ నిమేరపీతి॥ ౧౩॥ ౧౪॥ దైవైరితి॥ ఛందితః పుత్రార్థమిచ్ఛాం కారిత అహ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తదితి॥ అవతారితః అవస్థితిం కారితః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ అపుత్రస్య జనక ఇత్యాదిసంజ్ఞాత్రయం నిర్వక్తుమాహ॥ అపుత్రస్యేతి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ జననాదితి॥ జననాద్విభజనాల

ధితి॥ జననాత్ జనకసంజ్ఞా॥ ౨౨॥ అభూదితి॥ ఏవం వై దేహమిథిసంజ్ఞాదయః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తస్యేతి॥ సీరే హలే॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కృతావితి॥ సంతిష్ఠతే సమాప్యతే॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - పంచమోధ్యాయః॥

౧॥ కీర్త్యంత ఇతి॥ అద్యాపీత్యనేన పురాణోక్తకాలేనః పరీక్షుద్వంశః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥

వాప॥ ౨౨॥ అభూద్విదేహాస్యపీతేతి వై దేహః - మథనాన్మిథిరితి॥ ౨౩॥ తస్యోదావసుః పుత్రోఽభవత్॥ ౨౪॥ ఉదావసోర్నందివర్ధనః - తత్పుత్రః సుకేతుః - తస్మాచ్చ దేవరాతః - తతశ్చ బృహదుక్థః - తస్య చ మహావీర్యః - తస్యాపి సుధృతిః॥ ౨౫॥ తతశ్చ ధృష్టకేతురజాయత॥ ౨౬॥ ధృష్టకేతోర్హర్యశ్వః - తస్య చ మనుః - మనోః ప్రతికః - తస్మాత్కృతిరథః - తస్య దేవమీఢః - తస్యాపి విబుధః - విబుధస్యాపి మహాధృతిః - తతశ్చ కృతరాతః - తతో మహారోమా - తస్య స్వర్ణరోమా - తస్య పుత్రో హ్రస్వరోమా - హ్రస్వరోమ్ణః సీరధ్వజోఽభవత్॥ ౨౭॥ తస్య పుత్రార్థం యజ్ఞభువం కృషతః సీరే సీతా సముత్పన్నా దుహితా చ॥ ౨౮॥ సీరధ్వజస్య భ్రాతా సాంకాశ్యాధిపతిః కుశధ్వజనామాసీత్॥ ౨౯॥ సీరధ్వజస్యాపత్యం భానుమాన్ - భానుమతశ్శతద్యుమ్నః - తస్య చ శుచిః - తస్మాచ్చోర్జనామా పుత్రో జజ్ఞే॥ ౩౦॥ తస్యాపి శతధ్వజః - తతః కృతిః - తతో రంజనః - తత్పుత్రః పురుజిత్ - తతోఽరిష్టనేమిః - తస్మాచ్ఛ్రుతాయుః - శ్రుతాయుషస్సుపార్శ్వః - తస్మాత్సృంజయః - తతః క్షేమావీ - క్షేమావినః అనేనాః - తస్మాద్భౌమరథః - తస్య చ సత్యరథః - తస్మాదుపగుః - ఉపగోరుపగుప్తః - తత్పుత్రః స్వాగతః - తస్మాచ్చ స్వాంగః - తస్య చ స్వాపనః - తస్మాచ్చ సువర్చాః - తస్యాపి సుభాషః - తతస్సుశ్రుతః - తస్మాజ్జయః - జయపుత్రో విజయః - విజయస్య ఋతః - ఋతాత్సునయః - సునయాద్వీతహవ్యః - తస్మాద్ధృతిః - ధృతేర్బహులాశ్వః - తస్య పుత్రః కృతిః॥ ౩౧॥ కృతౌ సంతిష్ఠత్యయం జనకవంశః॥ ౩౨॥ ఇత్యేతే మైథిలాః॥ ౩౩॥ ప్రాయేణైతే ఆత్మవిద్యాశ్రయిణో భూపాలా భవంతి॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - పంచమోధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ శ్లో॥ సూర్యస్య వంశ్యా భగవన్ కథితా భవతా మమ। సోమస్యాప్యఖిలాన్వంశ్యాన్ శ్రోతుమిచ్ఛామి పార్థివాన్॥ ౧॥ కీర్త్యంతే స్థిరకీర్తీనాం యేషామద్యాపి సంతతిః। ప్రసాదసుముఖస్తాన్మే బ్రహ్మన్నాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ శ్రూయతాం మునిశార్దూల వంశః ప్రథితతేజసః। సోమస్యానుక్రమాత్ఖ్యాతా యత్రోర్వీపతయోఽభవన్॥ ౩॥ అయం హి వంశోఽతిబలపరాక్రమద్యుతిశీలచేష్టావద్భిరతిగుణాన్వితైర్నహుషయయాతికార్తవీర్యార్జునాదిభిర్భూపాలైరలంకృతః - తమహం కథయామి శ్రూయతామ్॥ ౪॥ అఖిలజగత్స్రష్టుర్భగవతో నారాయణస్య నాభిసరోజసముద్భవాబ్జయోనేః బ్రహ్మణః పుత్రోఽత్రిః॥ ౫॥ అత్రేస్సోమః॥ ౬॥ తం చ భగవానబ్జయోనిః అశేషౌషధీద్విజనక్షత్రాణామాధిపత్యేఽభ్యషేచయత్॥ ౭॥ స చ రాజసూయమకరోత్॥ ౮॥ తత్ప్రభావాదత్యుత్కృష్టాధిపత్యాధిష్ఠాతృ

కాత్॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ కృతావితి॥ సంతిష్ఠతి సంతిష్ఠతే సమాప్తిం యాతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ప్రాయేణేతి॥ ఆత్మవిద్యాశ్రయిణో బ్రహ్మవిదః॥ ౩౪॥ ఇతి శ్రీశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - పంచమోధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ అయమితి॥ అతిశయితం బలం సైన్యం శారీరం వా పరాక్రమో విక్రమః ద్యుతిస్తేజః శీలమాచారః చేష్టాః త్యాగాదిభోగలీలాః - అతిబలపరాక్రమాదియుక్తైరలంకృతః॥ ౪॥ అఖిలేతి॥ భగవతో నారాయణస్య నాభిసరో నాభిహ్రదః తత్ర సంభవమబ్జం యోనిః కారణం యస్య తస్య బ్రహ్మణోఽత్రిః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ తదితి॥ అత్యుత్కృష్టానామో

తస్యేతి॥ పార్ష్ణిగ్రాహః అనుచరః- సహాయ ఇతియావత్ ।౧౨। అంగిరస ఇతి॥ రుద్రః బృహస్పతేస్సాహాయ్యమకరో త్ - బృహస్పతేరాంగిరసత్వాత్ ।౧౩॥౧౪। బృహస్పతేరితి॥ శక్రోఽభవత్ సహాయః ।౧౫॥౧౬।౧౭।౧౮।౧౯।౨౦॥ నైతి॥ క్షేత్రే బీజావాపాహీఽర్ఽఉదరే ।౨౧। సేతి॥ అతిపతివ్రతేతిపదేన గర్భోత్సర్జన బలాదాహిత ఇతి గమ్యతే- ఇషీకాకాశః॥౨౨। ౨౩।౨౪॥౨౫॥౨౬।౨౭।౨౮। అద్యేతి॥ అలీకలజ్జా మిథ్యాలజ్జా ।౨౯। యథేతి॥ మంథరా వక్రహృదయా స్తబ్ధా వా ।౩౦।

త్వాచ్చైనం మద ఆవివేశ ।౯। మదావలేపాచ్చ సకలదేవగురోర్బృహస్పతేస్తారాం నామ పత్నీం జహార ।౧౦। బహుశశ్చ బృహస్పతిచోదితేన భగవతా బ్రహ్మణా చోద్యమానస్సకలైశ్చ దేవర్షిభిర్యాచ్యమానోఽపి న ముమోచ ।౧౧। తస్య చంద్రస్య చ బృహస్పతేర్ద్వేషాదుశనా పార్ష్ణిగ్రాహోఽభూత్ ॥౧౨। అంగిరసశ్చ సకాశాదుపలబ్ధవిద్యో భగవాన్ రుద్రో బృహస్పతేస్సాహాయ్యమకరోత్ ।౧౩। యత శ్చోశనా తతో జంభకుంభాద్యాస్సమస్తా ఏవ దైత్యదానవనికాయా మహాంతముద్యమం చక్రుః ।౧౪। బృహస్పతేరపి సకలదేవసైన్యయుతస్సహాయః శక్రోఽభవత్ ।౧౫। ఏవం చ తయోరతీవోగ్రసంగ్రామ స్తారానిమిత్తస్తారకామయో నామాభూత్ ।౧౬। తతశ్చ సమస్తశస్త్రాణ్యసురేషు రుద్రపురోగమా దేవా దేవేషు చాశేషదానవా ముముచుః ।౧౭। ఏవం దేవాసురాహవసంక్షోభక్షుబ్ధహృదయమశేష మేవ జగద్బ్రహ్మాణం శరణం జగామ ।౧౮॥ తతశ్చ భగవానబ్జయోనిరప్యుశనసం శంకరమసురాన్ దే వాంశ్చ నివార్య బృహస్పతయే తారామదాపయత్ ।౧౯। తాం చాంతఃప్రసవామవలోక్య బృహస్ప తిరప్యాహ ।౨౦। నైష మమ క్షేత్రే భవత్యాన్యస్య సుతో ధార్యస్సముత్సృజైనమలమలమతిధార్ష్ట్యే నేతి ।౨౧। సా చ తేనైవముక్తాతిపతివ్రతా భర్తృవచనానంతరం తమిషీకాస్తంబే గర్భ ముత్సర్జ ।౨౨। స చోత్సృష్టమాత్ర ఏవాతితేజసా దేవానాం తేజాంస్యాచిక్షేప ॥౨౩॥ బృహస్పతిమిందుం చ తస్య కుమారస్యాతిచారుతయా సాభిలాషౌ దృష్ట్వా దేవాస్సముత్పన్నసందేహాస్తారాం పప్రచ్ఛుః ।౨౪। స త్యం కథయాస్మాకమితి - సుభగే సోమస్యాథవా బృహస్పతేరయం పుత్ర ఇతి ।౨౫॥ ఏవం తైరుక్తా సా తారా హ్రియా కించిన్నోవాచ ॥౨౬। బహుశోఽప్యభిహితా యదాసౌ దేవేభ్యో నాచచక్షే తతస్స కు మారస్తాం శప్తుముద్యతః ప్రాహ ।౨౭। దుష్టాంబ కస్మాన్మమ తాతం నాఖ్యాసి ।౨౮। అద్యైవ తే వ్య లీకలజ్జావత్యాస్తథా శాస్తిమహం కరోమి ।౨౯। యథా చ నైవమద్యాప్యతిమంథరవచనా భవిష్యసీతి ।౩౦। అథాహ భగవాన్ పితామహస్తం కుమారం సన్నివార్య స్వయమపృచ్ఛత్తాం తారాం ।౩౧। కథ య వత్సే కస్యాయమాత్మజః సోమస్య వా బృహస్పతేర్వా ఇత్యుక్తా లజ్జమానాహ - సోమస్యేతి ।౩౨। తతః ప్రస్ఫురదుచ్ఛ్వసితామలకపోలకాంతిర్భగవానుడుపతిః కుమారమాలింగ్య సాధు సాధు వత్స ప్రా

షధిప్రభృతీనామాధిపత్యేన సర్వాధిష్ఠాతృత్వాచ్చ ।౯। బృహస్పతేః పత్న్యాం తారాయాం సోమస్య బుధః పుత్రోఽభూ దితి వక్ష్యన్ తత్కథామాహ - మదావలేపాచ్చేత్యాదినా బుధ ఇతి నామ చక్ర ఇత్యంతేన ।౧౦। ౧౧ । తస్యేతి॥ పా ర్ష్ణిగ్రాహస్సహాయః ।౧౨। అంగిరస ఇతి॥ గురుపుత్రత్వాద్బృహస్పతేశ్శిష్యో రుద్రస్తత్సాహాయ్యమకరోత్ ।౧౩। యత ఇతి॥ యతశ్చోశనా యేషాం పక్షే తే సర్వే ।౧౪। బృహస్పతేరితి॥ బృహస్పతేశ్శక్రస్సహాయోఽభవత్ ।౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। తామితి॥ అంతఃప్రసవాం గర్భిణీం ।౨౦। ౨౧। సేతి॥ పతివ్రతా అత ఏవ తమిందునాహితం గర్భం భర్తృవచనాదుత్ససర్జ ఇషీకాస్తంబే ।౨౨। స ఇతి॥ ఆచిక్షేప అభిభూతవాన్ ।౨౩। బృహస్పతిమితి॥ మాతా భ స్త్రా పితుః పుత్ర ఇత్యాదివచనాత్పితురేవ పుత్రః - అతోఽస్య కః పితేతి తారామపృచ్ఛన్ ।౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। యథేతి॥ అద్యాపి వ్యభిచారిణీ దుష్టా సతీ యథా నైవం మంథరవచనా స్తబ్ధవాక్ భవిష్యసీతి ।౩౦। ౩౧। ౩౨। తత

౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪॥ పురూరవాస్త్వితి ॥ అతిరూపస్వినమితి అతిరూపమేవ స్వం ధనం తదస్యాస్తీతి॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ సఇతి ॥ అతిశయితాః సకలలోకస్త్రీణాం కాంత్యాదిగుణాః యయా తాం - తథా చ రూపకే॥ శ్లో॥ మన్మథాప్యాయితచ్ఛాయాశోభా కాంతిరుదాహృతా । సౌకుమార్యం మృదుత్వం చ లావణ్యం దీప్తిరుచ్యతే ॥ తాత్కాలికోఽవిశేషస్తు విలాసోఽంగక్రియాదిష్వితి॥ ౩౭। ఉభయమితి॥ తన్మనస్కం ఉభయమనస్కం పరస్పరమనస్కమిత్యర్థః॥ ౩౮। రాజేతి॥ ప్రాగల్భ్యం నిస్సాధ్వసత్వం॥ ౩౯। సుభ్రివితి॥ అనురాగముద్వహ - మయీతి శేషః - లజ్జావఖండితం లజ్జయా మంథరం సగద్గదమిత్యర్థః॥ ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। శయనేతి॥ ఉరణకః మేషః॥ ౪౪। ౪౫। ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮। ౪౯। ౫౦। ౫౧॥

జ్ఞోఽసీతి బుధ ఇతి తస్య నామ చక్రే । ౩౩ । తథాఖ్యాతమేవైతత్ స చ యథేళాయామాత్మజం పురూరవసముత్పాదయామాస। ౩౪। పురూరవాస్త్వతిదానశీలోఽతియజ్వాఽతితేజస్వీ - యం సత్యవాదినమతిరూపస్వినం మనస్వినం మిత్రావరుణశాపాన్మానుషే లోకే మయా వస్తవ్యమితి కృతమతిరూర్వశీ దదర్శ। ౩౫। దృష్టమాత్రే చ తస్మిన్నపహాయ మానమశేషమపాస్య స్వర్గసుఖాభిలాషం తన్మనస్కా భూత్వా తమేవోపతస్థే। ౩౬। సోఽపి చ తామతిశయితసకలలోకస్త్రీకాంతిసౌకుమార్యలావణ్యగతివిలాసహాసాదిగుణామవలోక్య తదాయత్తచిత్తవృత్తిర్బభూవ। ౩౭। ఉభయమపి తన్మనస్కమనన్యదృష్టిపరిత్యక్తసమస్తాన్యప్రయోజనమభూత్। ౩౮ । రాజా తు ప్రాగల్భ్యాత్తామాహ। ౩౯ । సుభ్రు త్వామహమభికామోఽస్మి ప్రసీదానురాగముద్వహేత్యుక్తా లజ్జావఖండితమూర్వశీ తం ప్రాహ। ౪౦ । భవత్యేవం యది మే సమయపరిపాలనం భవాన్ కరోతీత్యాఖ్యాతే పునరపి తామాహ। ౪౧ । ఆఖ్యాహి మే సమయమితి। ౪౨। అథ పృష్టా పునరప్యబ్రవీత్। ౪౩। శయనసమీపే మమోరణకద్వయం పుత్రభూతం నాపనేయం॥ ౪౪। భవాంశ్చ మయా న నగ్నో ద్రష్టవ్యః। ౪౫। ఘృతమాత్రం చ మమాహార ఇతి। ౪౬। ఏవమేవేతి భూపతిరప్యాహ॥ ౪౭। తయా సహ స చావనిపతిరలకాయాం చైత్రరథాదివనేష్వమలపద్మషండేషు మానసాదిసరస్స్వతిరమణీయేషు రమమాణ ఏకషష్టివర్షాణ్యనుదినప్రవర్ధమానప్రమోదోఽనయత్। ౪౮। ఊర్వశీ చ తముపభోగాత్ప్రతిదినప్రవర్ధమానానురాగా అమరలోకవాసేఽపి న స్పృహాం చకార । ౪౯ । వినా చోర్వశ్యా సురలోకోఽప్సరసాం సిద్ధగంధర్వాణాం చ నాతిరమణీయోఽభవత్।

ఇతి॥ స్ఫురతోరుచ్ఛ్వసితయోర్వికసితయోరమలయోః కపోలయోః కాంతిర్యస్యాః॥ ౩౩ । తథేతి॥ స చ బుధోఽయథేళాయాం పురూరవసముత్పాదయామాస తత్తథా ప్రాగేవోక్తం॥ ౩౪॥ పురూరవసస్తూర్వశ్యామాయుః ప్రముఖాః షట్పుత్రా జాతా ఇతి వక్తుం కథామాహ - పురూరవాస్త్విత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ పురూరవా ఇతి- అతిరూపస్వినమతిరూపమేవ స్వం ధనమస్యాస్తీతి అతిరూపస్వినం। ౩౫ । దృష్టమాత్ర ఇతి॥ మానం గర్వమపహాయ తమేవోపతస్థే అభజత్। ౩౬। స ఇతి ॥ అతిశయితాః సకలలోకస్త్రీణాం కాంత్యాదయో గుణా యయా తాం- కాంత్యాదిలక్షణం ధనికేనోక్తం॥ శ్లో॥ మన్మథాప్యాయితచ్ఛాయాశోభా కాంతిరుదాహృతా। సౌకుమార్యం మృదుత్వం చ లావణ్యం దీప్తిరుచ్యతే॥ తాత్కాలికోఽవిశేషస్తు విలాసో గతిరిష్యత ఇతి॥ ౩౭। ఉభయమితి॥ ఏవముభయమపి తన్మిథునం తన్మనస్కమన్యోన్యాసక్తచిత్తమభూత్ - నాస్త్యన్యా దృష్టిర్యస్య - పరిత్యక్తం సమస్తమన్యత్ప్రయోజనం యేన తత్। ౩౮। రాజేతి॥ ప్రాగల్భ్యాన్నిస్సాధ్వసత్వాత్। ౩౯ । సుభ్రివితి॥ లజ్జావఖండితం లజ్జయాఽవఖండితం మంథరం యథా భవతి తథా - తం ప్రాహేతి లజ్జావకుంఠితమితి పాఠాంతరం స్పష్టార్థం॥ ౪౦॥ శాపావసానే యది మాం గంధర్వా నేష్యంతి తదా సమయభంగాపరాధమారోప్య గమిష్యామీతి సమయముపక్షిపతి। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯ । గంధర్వైస్త్వస్య సమయలంఘనే నిమిత్తే కృతే తస్యా ఊర్వశ్యా నిర్గమనసమయం దర్శయన్నాహ - వినా చోర్వశ్యేత్యాదినా నదదర్శే

౫౨। ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬। ౫౭। ౫౮॥ తదితి॥ అపవృత్తసమయా నివృత్తసమయా। ౫౯। ౬౦। ౬౧। ౬౨। ౬౩।
తతశ్చేతి॥ హే జాయే మనసి ఘోరే తిష్ఠ వచసి నయా వాక్ప్రశ్నం కురు - అనేన అయే జాయే మనసా తిష్ఠ ఘోరే వచాంసి
మిశ్రీకృణవావహై ఇత్యాద్యష్టాదశం చ తయోస్సంవాదసూక్తం స్మారితం। ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧।

౫౦। తతశ్చోర్వశీపురూరవసోస్సమయవిద్విశ్వావసుర్గంధర్వసహితో నిశి శయనాభ్యాశాదేకము
రణకం జహార। ౫౧। తస్యాకాశే నీయమానస్యోర్వశీ శబ్దమశృణోత్। ౫౨॥ ఏవమాహ చ - మమా
నాథాయాః పుత్రః కేనాప్యపహ్రియతే - కం శరణముపయామీతి। ౫౩॥ తదాకర్ణ్య రాజా మాం న
గ్నం దేవీ వీక్ష్యతీతి న యయౌ। ౫౪॥ అథాన్యమప్యురణకమాదాయ గంధర్వా యయుః। ౫౫॥ తస్యా
ప్యపహ్రియమాణస్యాకర్ణ్య శబ్దమాకాశే పునరప్యనాథాస్మ్యహమభర్తృకా కాపురుషాశ్రయేత్యా
ర్తరావిణీ బభూవ॥ ౫౬॥ రాజాప్యమర్షవశాదంధకారమేతదితి ఖడ్గమాదాయ దుష్ట దుష్ట హతోఽసీతి
వ్యాహరన్నభ్యధావత్। ౫౭। తావచ్చ గంధర్వైరప్యతీవోజ్జ్వలా విద్యుజ్జనితా। ౫౮। తత్ప్రభయా
చోర్వశీ రాజానమపగతాంబరం దృష్ట్వాపవృత్తసమయా తత్క్షణాదేవాపక్రాంతా। ౫౯॥ పరిత్యజ్య తా
వప్యురణకౌ గంధర్వాస్సురలోకముపగతాః। ౬౦। ....
రాజాపి చ తౌ మేషావాదాయాతిహృష్టమనాః స్వశయనమాయాతో నోర్వశీం దదర్శ। ౬౧। తాం చా
పశ్యన్ వ్యపగతాంబర ఏవోన్మత్తరూపో బభ్రామ। ౬౨॥ కురుక్షేత్రే చాంభోజసరస్యన్యాభిశ్చతసృభి
రప్సరోభిస్సమవేతామూర్వశీం దదర్శ। ౬౩। తతశ్చోన్మత్తరూపో జాయే హే తిష్ఠ మనసి ఘోరే తిష్ఠ వచ
సి కపటికే హే తిష్ఠేత్యేవమనేకప్రకారం సూక్తమవోచత్। ౬౪॥ ఆహ చోర్వశీ। ౬౫॥ మహారాజాలమనే
నావివేకచేష్టితేన। ౬౬॥ అంతర్వత్న్యహమబ్దాంతే భవతాత్రాగంతవ్యం కుమారస్తే భవిష్యతి - ఏ
కాం చ నిశామహం త్వయా సహ వత్స్యామీత్యుక్తః - ప్రహృష్టస్స్వపురం జగామ। ౬౭। తాసాం చా
ప్సరసామూర్వశీ కథయామాస। ౬౮॥ అయం స పురుషోత్కృష్టో యేనాహమేతావంతం కాలమనురా
గాకృష్టమానసా సహోషితేతి। ౬౯। ఏవముక్తాస్తాశ్చాప్సరస ఊచుః। ౭౦॥ సాధు సాధ్వస్య రూప
మప్యనేన సహాస్మాకమపి సర్వకాలమాస్యా భవేదితి। ౭౧। అబ్దే చ పూర్ణే స రాజా తత్రాజగామ। ౭౨।
కుమారం చాయుషమస్మై చోర్వశీ దదౌ। ౭౩॥ దత్త్వా చైకాం నిశాం తేన రాజ్ఞా సహోషిత్వా పంచపు

త్యం తేన। ౫౦। తత ఇతి॥ శయనాభ్యాశాత్పర్యంకప్రాంతాత్। ౫౧। ౫౨। ౫౩। ౫౪। ౫౫। ౫౬। ౫౭। ౫౮। తది
తి॥ అపవృత్తసమయా నివృత్తపరిభాషాసంబంధా - అపక్రాంతా నిర్గతా। ౫౯। ౬౦। ౬౧। అథ పునస్తత్ర తత్ర
త్రాగ్నిసాధ్యకర్మార్థముర్వశీప్రాప్తిం కథయన్నాహ - తాం చాపశ్యన్నిత్యాదినా। ౬౨। కురుక్షేత్ర ఇతి॥ అం
భోజయుక్తే సరసి। ౬౩। తత ఇతి॥ హే జాయే మనసి ఘోరే మనసా ఘోరే వచసి వాక్ప్రకాశనార్థం తిష్ఠే
త్యనేకధా విలాపాత్మకం సూక్తమవోచత్ - అసూక్తమితి పాఠే విలాపాద్యసూక్తం యథాభవత్యేవమాహేత్యర్థః
ఏవ తేన - హే జాయే మనసా తిష్ఠ ఘోరే వచాంసి మిశ్రీకృణవావహై - ఇత్యష్టాదశ తయోస్సంవాదాత్మికా సూక్తిః
పురూరవసో వాక్యాని సూచితాని॥ ౬౪। ఆహేతి॥ ఆహ చోర్వశీత్యనేన చోర్వశ్యాః ప్రతివచనాని - పురూరవా మా కృ
థా మా ప్రపప్తో మా త్వా వృకాసో అశివాస ఉక్షన్ న వై స్త్రైణాని సఖ్యాని సంతి సాలావృకాణాం హృదయా
న్యేతానీత్యాదీని సూచితాని। ౬౫। ౬౬। అంతర్వత్నీతి॥ అంతర్వత్నీ గర్భిణ్యహమిదానీం మత్సంభోగాసంభవాద
బ్దాంతే త్వయాగంతవ్యమిత్యాద్యుక్తస్తేన సామ్నా ప్రహృష్టస్స్వపురం జగామ। ౬౭। ౬౮। అయమితి॥ పురుషో
త్కృష్టో నరశ్రేష్ఠః। ౬౯। ౭౦। సాధ్వితి॥ సహాస్యాస్సహావస్థితిరస్మాకం భవేదితి ప్రార్థనా। ౭౧। ౭౨। కుమార
మితి॥ ఆయుషమాయుర్నామానం। ౭౩। దత్త్వేతి॥ ఉషిత్వా వాసం కృత్వా - పంచపుత్రోత్పత్త్యయ ఇతి తాసాంచ

౭౨|౭౩|౭౪|౭౫||౭౬|౭౭|౭౮|౭౯|౮౦||౮౧|౮౨||౮౩|౮౪|౮౫||౮౬|౮౭|౮౮|౮౯| పఠత ఇతి॥ గాయత్రీం పఠతః అక్షరసంఖ్యానీతద్వతురసంఖ్యాన్యంగుళాని అరణిరభవత్ చతుర్వింశత్యంగుళారణిః కార్యేతి విధిః॥ ౯౦॥ ౯౧|౯౨| ౯౩|౯౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే చతుర్థాంశే షష్ఠోధ్యాయః.

త్రోత్పత్తిమొగర్భమవాప॥ ౭౪ । ఉవాచ చైనం రాజానమస్మత్ప్రీత్యా మహారాజాయ సర్వ ఏవ గంధర్వా వరదాస్సంవృత్తాః వ్రియతాం చ వర ఇతి॥ ౭౫॥ ఆహ చ రాజా॥ ౭౬॥ విజితసకలారాతిరవిహతేంద్రియసామర్థ్యో బంధుమానమితబలకోశః - నాన్యదస్మాకమూర్వశీసాలోక్యాత్ప్రాప్తవ్యమస్తి తదహమనయా సహోర్వశ్యా కాలం నేతుమభిలషామీత్యుక్తే గంధర్వా రాజ్ఞేగ్నిస్థాలీం దదుః॥ ౭౭ । ఊచుశ్చైనమగ్నిమామ్నాయానుసారీ భూత్వా త్రిధా కృత్వోర్వశీసలోకతామనోరథముద్దిశ్య సమ్యగ్యజేథాః - తతోవశ్యమభిలషితమవాప్స్యసీత్యుక్తస్తామగ్నిస్థాలీమాదాయ జగామ। ౭౮॥ అంతరాటవ్యామచింతయత్ - అహో మేతీవ మూఢతా కిమహమకరవం । ౭౯ । వహ్నిస్థాలీ మయైషానీతా నోర్వశీతి॥ ౮౦॥ అథైనామటవ్యామేవాగ్నిస్థాలీం తత్యాజ స్వపురం చ జగామ॥ ౮౧॥ వ్యతీతేర్ధరాత్రే వినిద్రశ్చాచింతయత్ ।౮౨॥ మమోర్వశీసాలోక్యప్రాప్త్యర్థమగ్నిస్థాలీ గంధర్వైర్దత్తా సా చ మయాటవ్యాం పరిత్యక్తా॥ ౮౩ ॥ తదహం తత్ర తదాహరణాయ యాస్యామీత్యుత్థాయ తత్రాప్యుపగతో నాగ్నిస్థాలీమపశ్యత్। ౮౪॥ శమీగర్భం చాశ్వత్థమగ్నిస్థాలీస్థానే దృష్ట్వాచింతయత్ ।౮౫॥ మయాత్రాగ్నిస్థాలీ నిక్షిప్తా సా చాశ్వత్థశ్శమీగర్భోభూత్ ।౮౬॥ తదేనమేవాహమగ్నిరూపమాదాయ స్వపురమభిగమ్యారణిం కృత్వా తదుత్పన్నాగ్నేరుపాస్తిం కరిష్యామీతి॥ ౮౭॥ ఏవమేవ స్వపురముపగతోరణిం చకార ।౮౮॥ తత్ప్రమాణం చాంగులైః కుర్వన్ గాయత్రీమపఠత్ ।౮౯॥ పఠతశ్చాక్షరసంఖ్యాన్యేవాంగుళాన్యరణ్యభవత్ । ౯౦ । తత్రాగ్నిం నిర్మథ్యాగ్నిత్రయమామ్నాయానుసారీ భూత్వా జుహావ। ౯౧ । ఊర్వశీసాలోక్యం ఫలమభిసంధితవాన్ । ౯౨॥ తేనైవ చాగ్నివిధినా బహువిధాన్ యజ్ఞానిష్ట్వా గాంధర్వలోకానవాప్యోర్వశ్యా సహావియోగమవాప॥ ౯౩॥ ఏకోగ్నిరాదావభవత్ - ఏకేనత్వత్ర మన్వంతరే త్రేతా ప్రవర్తితా ।౯౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

సృణానాం సంచితానాం సచీనాం స్వభూతత్వాత్పంచభిరూపైః పంచానాం పుత్రాణాం ఉత్పత్తిమొగర్భమవాపేతి గమ్యతే అస్మాకమప్యనేన సహోస్యాభవేదితి ప్రార్థనాలింగాత్। ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬ । విజితేతి॥ అన్యత్ప్రాప్తవ్యం నాస్తీత్యత్ర హేతుః - విజితసకలారాతిరిత్యాది - ఊర్వశీసాలోక్యమగ్నిసాధ్యకర్మైకఫలమిత్యగ్నిస్థాలీం దదుః॥ ౭౭॥ ఊచురితి॥ గార్హపత్యాహవనీయదక్షిణాగ్నిరూపేణ త్రిధా కృత్వా॥ ౭౮ । శమీగర్భాదగ్నిం మంథతీత్యాదివిధిమవతారయన్నాహ - అంతరాటవ్యామిత్యాదినా। ౭౯॥ వహ్నిస్థాలీతి॥ వహ్నిస్థాలీ మయైషాభిలషితా నోర్వశీతి॥ ౮౦ ॥ అథేతి॥ యద్యపి గంధర్వైః ఇయమూర్వశీతి న ప్రలోభితః - కింత్వగ్నిం త్రిధా కృత్వా యజస్వేత్యేవోక్తం - తథాపి సంమోహవశాదూర్వశీత్యేవ తామగ్నిస్థాలీమానయన్నేయమూర్వశీతి బుద్ధ్వా తత్యాజేతి॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬ ॥ ౮౭॥ ౮౮ । ౮౯ । పఠత ఇతి॥ గాయత్రీం పఠతస్తస్యాః యావదక్షరసంఖ్యాంగుళిప్రమాణైవారణిర్జాతా - తస్మాచ్చతుర్వింశత్యంగుళా కార్యేత్యుక్తం భవతి॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ఏక ఇతి॥ త్రేతాగ్నిత్రయం॥ ౯౪॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - షష్ఠోధ్యాయః.

౧। తథేతి॥ అల్పత్వాత్ప్రథమమమావసోర్వంశోక్తిః- ఏవంనహుషస్యాప్యనంతరాధ్యాయే॥ ౨। ౩। ౪। ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮। ౯। ౧౦॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫॥ ౧౬। ౧౭॥ ౧౮। ౧౯। ౨౦॥ పుత్రీతి॥ ఆత్మజాయా ఆత్మనో భార్యాయై। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫॥ నూనమితి॥ మాతృసాత్కృతః మాతుస్సంబంధీ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తచ్చేతి॥ అస్త్ర

శ్రీపరాశరః॥ తస్యాప్యాయుర్ధీమానమావసుర్విశ్వావసుశ్శ్రుతాయుశ్శతాయురయుతాయురితి సంజ్ఞాః షట్పుత్రా అభవన్। ౧। తథామావసోర్భీమనామా పుత్రోభవత్। ౨। భీమస్య కాంచనః - కాంచనాత్సుహోత్రః - తస్యాపి జహ్నుః॥ ౩ ॥ యోసౌ యజ్ఞవాటమఖిలం గంగాంభసా ప్లావితమవలోక్య క్రోధసంరక్తలోచనో భగవంతం యజ్ఞపురుషమాత్మని పరమేణ సమాధినా సమారోప్యాఖిలమేవ గంగామపిబత్। ౪। అథైనం దేవర్షయః ప్రసాదయామాసుః॥ ౫। దుహితృత్వే చాస్య గంగామనయన్। ౬। జహ్నోశ్చ సుమంతుర్నామ పుత్రోభవత్। ౭। తస్యాప్యజకస్తతో బలాకాశ్వస్తస్మాత్కుశస్తస్యాపి కుశాంబకుశనాభాధూర్తరజసో వసుశ్చేతి చత్వారః పుత్రా బభూవుః। ౮। తేషాం కుశాంబః శక్రతుల్యో మే పుత్రో భవేదితి తపశ్చకార। ౯॥ తం చోగ్రతపసమవలోక్య మా భవత్వన్యోస్మత్తుల్యవీర్య ఇత్యాత్మనైవాస్యేంద్రః పుత్రత్వమగచ్ఛత్। ౧౦ ॥ స గాధిర్నామ పుత్రః కౌశికోభవత్। ౧౧। గాధిశ్చ సత్యవతీం కన్యామజనయత్। ౧౨। తాం చ భార్గవః ఋచీకో వవ్రే। ౧౩ । గాధిరప్యతిరోషణాయాతివృద్ధాయ బ్రాహ్మణాయ దాతుమనిచ్ఛన్నేకతశ్శ్యామకర్ణానామిందువర్చసామనిలరంహసామశ్వానాం సహస్రం కన్యాశుల్కమయాచత॥ ౧౪। తేనాప్యృషిణా వరుణసకాశాదుపలభ్యాశ్వతీర్థోత్పన్నం తాదృశమశ్వసహస్రం దత్తం। ౧౫। తతస్తామృచీకః కన్యాముపయేమే। ౧౬ । ఋచీకశ్చ తస్యాశ్చరుమపత్యార్థం చకార॥ ౧౭ । తత్ప్రసాదితశ్చ తన్మాత్రే క్షత్రవరపుత్రోత్పత్తయే చరుమపరం సాధయామాస। ౧౮ । ఏష చరుర్భవత్యా అయమపరశ్చరుస్త్వన్మాత్రా సమ్యగుపయోజ్య ఇత్యుక్త్వా వనం జగామ। ౧౯। ఉపయోగకాలే చ తాం మాతా సత్యవతీమాహ। ౨౦ । పుత్రి సర్వ ఏవాత్మపుత్రమతిగుణమభిలషతి - నాత్మజాయా భ్రాతృగుణేష్వతీవాదృతో భవతీతి। ౨౧ । అతోర్హసి మమాత్మీయం చరుం దాతుం - మదీయం చరుమాత్మనోపయోక్తుం॥ ౨౨ ॥ మత్పుత్రేణ హి సకలభూమండలపరిపాలనం కార్యం - కియద్వా బ్రాహ్మణస్య బలవీర్యసంపదేత్యుక్తా సా స్వచరుం మాత్రే దత్తవతీ। ౨౩ । అథ వనాదాగత్య సత్యవతీమృషిరపశ్యత్। ౨౪ । ఆహ చైనామతిపాపే కిమిదమకార్యం భవత్యా కృతం అతిరౌద్రం తే వపుర్లక్ష్యతే॥ ౨౫॥ నూనం త్వయా త్వన్మాతృసాత్కృతశ్చరురుపయుక్తః- న యుక్తమేతత్॥ ౨౬ ॥ మయా హి తత్ర చరౌ సకలైశ్వర్యవీర్యశౌర్యబలసంపదారోపితా - త్వదీయచరావప్యఖిలశాంతిజ్ఞానతితిక్షాది బ్రాహ్మణగుణసంపత్। ౨౭। తచ్చ విపరీతం కుర్వంత్యాస్తవాతిరౌద్రాస్త్రధార

తస్యేతి॥ తస్యాపి పురూరవసోపి। ౧। అతివితతత్వాదాయుర్వంశం పశ్చాద్వక్ష్యతి - ఏవం నహుషాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం - అల్పత్వాదమావసోర్వంశం తావదాహ - తథేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః। ౨। ౩। ౪। అథేతి॥ జహ్నుం దేవా ఋషయశ్చ ప్రసాదయామాసుః - తతస్తాం ముమోచేతి శేషః॥ ౫।౬।౭।౮।౯। తం చేతి॥ ఆత్మనా స్వయమేవ ఇంద్రః పుత్రత్వమగమత్ ।౧౦। తదేవాహ స గాధిరితి।౧౧।౧౨।౧౩।౧౪। తేనేతి॥ తేనాపి ఋచీకేనోపలభ్య ప్రాప్య। ౧౫।౧౬। ౧౭॥ తదితి॥ తయా సత్యవత్యా ప్రసాదితశ్చ- తన్మాత్రే గాధిభార్యాయై।౧౮॥ ఏష ఇతి॥ ఉపయోజ్యః భక్ష్య ఇత్యుక్త్వా తపశ్చర్యార్థం వనం జగామ।౧౯।౨౦। పుత్రీతి॥ ఆత్మనో జాయాయా భ్రాతుర్గుణేషు జనస్య నాతీవాదరః।౨౧।౨౨। మత్పుత్రేణేతి॥ కియద్వా కిం కిం ప్రయోజనమిత్యుక్తా సతీ - స్వచరుం మాత్రే దత్తవతీ- మాతుశ్చరుం స్వయం భక్షితవతీ। ౨౩। ౨౪। ౨౫। నూనమితి॥ త్వన్మాతృసాత్కృతః త్వన్మాతుస్సంబంధీ। ౨౬। ౨౭। తచ్చేతి॥ అస్త్రధారణం అస్త్రవిద్యాయా

ధారణం అస్త్రవిద్యాంతగమనం| ౨౮| ౨౯| భగవన్నితి॥ కామమితి ఇచ్ఛానుమతౌ| ౩౦| ౩౧| ౩౨| ౩౩| ౩౪| ౩౫| ౩౬|॥ విశ్వామిత్రేతి॥ భార్గవఏవేతి జమదగ్నిసోదరత్వాత్ భార్గవః శునశ్శేఫః - యథాహ॥ శ్లో॥ ఔర్వస్యఋచికస్య పుత్రః సత్యవత్యాం మహాయశాః। జమదగ్నిస్సుతో౽ద్భుతో జజ్ఞే వేదవిదాంవరః॥ మధ్యమశ్చ శునశ్శేఫ ఇత్యాది. అయంచ విశ్వామిత్రస్య పుత్రీయః - పుత్రవద్దైవైర్దత్తత్వాద్దేవరాతః| ౩౭| ౩౮| తేషామితి॥ ఋష్యంతరేష్వితి ఋష్యంతరేషు వివాహ్యాః - సమానప్రవరేష్వపి వివాహ్యాః - ఇదం సవర్ణగోత్రాణాం ప్రాయేణ సమానం॥ శ్లో॥ ఏకఏవ ఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్తతే। తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్ర త్వంగిరోగణాదితి సూత్రకారోక్తేః॥ ౩౯| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - సప్తమోధ్యాయః

౧| ౨| ౩| ౪| ౫| గృత్సమదస్యేతి॥ ప్రవర్తయితా జనకః| ౬| ౭| ౮| సహేతి॥ సంసిద్ధకార్యకరణః వశీకృతప్రకృ

ణపాలననిష్ఠః క్షత్రియాచారః పుత్రో భవిష్యతి- తస్యాశ్చోపశమగుణవిబ్రాహ్మణాచార ఇత్యాకర్ణ్యైవ సా తస్య పాదౌ జగ్రాహ| ౨౮| ప్రణిపత్యచైనమాహ| ౨౯| భగవన్మయైతదజ్ఞానాదనుష్ఠితం- ప్రసాదం మే కురు - మైవంవిధః పుత్రో భవతు - కామమేవంవిధః పౌత్రో భవత్విత్యుక్తే మునిరప్యాహ| ౩౦ ఏవమస్త్వితి| ౩౧| అనంతరంచ సా జమదగ్నిమజీజనత్| ౩౨| తన్మాతా చ విశ్వామిత్రం జనయామాస| ౩౩| సత్యవత్యపి కౌశికీ నామ నద్యభవత్| ౩౪ || జమదగ్నిరిక్ష్వాకువంశోద్భవస్య రేణోస్తనయాం రేణుకాముపయేమే| ౩౫ | తస్యాంచాశేషక్షత్రహంతారం పరశురామసంజ్ఞం భగవతస్సకలలోకగురోర్నారాయణస్యాంశం జమదగ్నిరజీజనత్| ౩౬| విశ్వామిత్రపుత్రస్తు భార్గవఏవ శునశ్శేఫో దేవైర్దత్తః - తతశ్చ దేవరాతనామా భవత్| ౩౭ || తతశ్చాన్యే మధుచ్ఛందోధనంజయకృతదేవాష్టకకచ్ఛపహారితాఖ్యా విశ్వామిత్రపుత్రా బభూవుః| ౩౮| తేషాంచ బహూని కౌశికగోత్రాణి ఋష్యంతరేషు వివాహ్యాన్యభవన్| ౩౯| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- చతుర్థాంశే- సప్తమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ పురూరవసో జ్యేష్ఠః పుత్రో యస్త్వాయుర్నామా స రాహోర్దుహితరముపయేమే| ౧| తస్యాంచ పంచపుత్రానుత్పాదయామాస| ౨| నహుషక్షత్రవృద్ధరంభరజిసంజ్ఞాస్తథైవానేనాః పంచమః పుత్రో భూత్| ౩| క్షత్రవృద్ధాత్సుహోత్రః పుత్రో భవత్| ౪ || కాశ్యకాశగృత్సమదాస్త్రయస్తస్య పుత్రా బభూవుః| ౫ | గృత్సమదస్య శౌనకశ్చాతుర్వర్ణ్యప్రవర్తయితాభూత్| ౬ | కాశ్యస్య కాశేయః కాశిరాజః - తస్మాద్రాష్ట్రః - రాష్ట్రస్య దీర్ఘతపాః పుత్రో భవత్| ౭ || ధన్వంతరిస్తు దీర్ఘతపసః పుత్రో భవత్| ౮| స హి సంసిద్ధకార్యకరణస్సకలసంభూతిష్వశేషజ్ఞానవిదా భగవతా

పారగమనంతస్నిష్టః| ౨౮ | ౨౯ | భగవన్నితి॥ కామమిత్యనేనేచ్ఛానుమతిః | ౩౦| ౩౧ | ౩౨| ౩౩| ౩౪ | ౩౫| ౩౬| విశ్వామిత్రేతి॥ భార్గవశ్శునశ్శేఫో దేవైర్దత్తో౽తో దత్తఇతి కౌశికగోత్రస్య దేవరాతప్రవరత్వముక్తం|| ౩౭| తతశ్చేతి॥ మధుచ్ఛందఃప్రభృతయస్తు విశ్వామిత్రస్యౌరసాః పుత్రాః॥ ౩౮| తేషామితి॥ ప్రవరభేదాద్బహూని కౌశికగోత్రాణి ఋష్యంతరేషు ప్రవరాంతరేషు వివాహ్యాని- ఏవంచైతత్ప్రాయేణ గోత్రాంతరేష్వపి తుల్యం॥ శ్లో॥ ఏకఏవ ఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్తతే। తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్ర త్వంగిరోగణాదితి సూత్రకారోక్తేః| ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థాంశే-సప్తమోధ్యాయః.

౧| ౨| ౩| ౪| ౫| గృత్సమదస్యేతి॥ చాతుర్వర్ణ్యప్రవర్తయితా చతుర్వర్ణోత్పాదకః|| ౬| ౭| ౮| స హీతి॥ సంసిద్ధకార్యకరణం జరాదిరహితం క్రియాః - సంయతదేహేంద్రియ ఇతి వా - అతీతసంభూతాత్క్షీరోదాదుత్పత్తా

తిః అజరదేహం ద్రియోవా - అతీతసంభూతౌ క్షీరోదామత్పుత్రౌ ॥ ౯ ॥ కాశీరాజేతి ॥ అష్టధా అష్టాంగం - యథాహ వాహటః ॥ శ్లో ॥ కాయబాలగ్రహోర్ధ్వాంగశల్యదంష్ట్రాజరావిషైః । అష్టావంగాని తస్యాహుశ్చికిత్సా యేషు సంస్థితేతి ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

రజేరితి ॥ సారః స్థైర్యం ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ఏవమితి ॥ ప్రణిరనతిక్రమణీ

నారాయణేన చాతీతసంభూతౌ తస్మై వరో దత్తః ॥ ౯ ॥ కాశీరాజగోత్రే వతీర్య త్వమష్టధా సమ్యగాయుర్వేదం కరిష్యసి - యజ్ఞభాగభుగ్భవిష్యసీతి ॥ ౧౦ ॥ తస్య చ ధన్వంతరేః పుత్రః కేతుమాన్ - కేతుమతో భీమరథః - తస్యాపి దివోదాసః - తస్యాపి ప్రతర్దనః ॥ ౧౧ ॥ స చ భద్రశ్రేణ్యవంశవినాశనాదశేషశత్రవో నేన జితా ఇతి శత్రుజిదభవత్ ॥ ౧౨ ॥ తేన చ ప్రీతిమతాత్మపుత్రో వత్స వత్సేత్యభిహితో వత్సో ఽభవత్ ॥ ౧౩ ॥ సత్యపరతయా ఋతధ్వజసంజ్ఞామవాప ॥ ౧౪ ॥ తతశ్చ కువలయనామానమశ్వం లేభే - తతః కువలయాశ్వ ఇత్యస్యాం పృథివ్యాం ప్రథితః ॥ ౧౫ ॥ తస్య చ వత్సస్య పుత్రో ఽలర్కనామాభవత్ - యస్యాయమద్యాపి శ్లోకో గీయతే ॥ ౧౬ ॥ షష్టిం వర్షసహస్రాణి షష్టిం వర్షశతాని చ । అలర్కాదపరో నాన్యో బుభుజే మేదినీం యువా ॥ ౧౭ ॥ తస్యాప్యలర్కస్య సన్నతినామాభవదాత్మజః ॥ ౧౮ ॥ సన్నతేస్సునీథః - తస్యాపి సుకేతుః - తస్మాచ్చ ధర్మకేతుర్జజ్ఞే ॥ ౧౯ ॥ తతశ్చ సత్యకేతుః - తస్మాద్విభుః - తత్తనయః సువిభుః - తతశ్చ సుకుమారః - తస్యాపి ధృష్టకేతుః - తతశ్చ వీతిహోత్రః - తస్మాద్భార్గః - భార్గస్య భార్గభూమిః - తతశ్చాతుర్వర్ణ్యప్రవృత్తిరిత్యేతే కాశేయా భూభృతః కథితాః ॥ ౨౦ ॥ రజేస్తు సంతతిః శ్రూయతాం ॥ ౨౧ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ రజేస్తు పంచపుత్రశతాన్యతులబలవీర్యపరాక్రమసారాణ్యాసన్ ॥ ౧ ॥ దేవాసురసంగ్రామారంభే చ పరస్పరవధేప్సవో దేవాశ్చాసురాశ్చ బ్రహ్మాణముపేత్య పప్రచ్ఛుః ॥ ౨ ॥ భగవన్నస్మాకమత్ర విరోధే కతమః పక్షో జేతా భవిష్యతీతి ॥ ౩ ॥ అథాహ భగవాన్ ॥ ౪ ॥ యేషామర్థే రజిరాత్తాయుధో యోత్స్యతి తత్పక్షో జేతేతి ॥ ౫ ॥ అథ దైత్యైరుపేత్య రజిరాత్మసాహాయ్యదానాయాభ్యర్థితః ప్రాహ ॥ ౬ ॥ యోత్స్యే ఽహం భవతామర్థే యద్యహమమరజయాద్భవతామింద్రో భవిష్యామీత్యాకర్ణ్యైతత్తైరభిహితం ॥ ౭ ॥ న వయమన్యథా వదిష్యామో ఽన్యథా కరిష్యామో ఽస్మాకమింద్రః ప్రహ్లాదస్తదర్థమేవాయముద్యమ ఇత్యుక్త్వా గతేష్వసురేషు దేవైరప్యసావవనిపతిరేవమేవోక్తస్తేనాపి చ తథైవోక్తే దేవైరింద్రస్త్వం భవిష్యసీతి సమన్విచ్ఛితం ॥ ౮ ॥ రజినాపి దేవసైన్యసహాయేనానేకైర్మహా

వరో దత్తః ॥ ౯ ॥ కాశీరాజేతి ॥ అష్టధా అష్టభాగం - యథాహ వాహటః ॥ శ్లో ॥ కాయబాలగ్రహోర్ధ్వాంగశల్యదంష్ట్రాజరావిషైః । అష్టావంగాని తస్యాహుశ్చికిత్సా యేషు సంస్థితేతి ॥ ౧౦ ॥ ప్రతర్దనస్యైవ శత్రుజిద్వత్స ఇత్యాదికాశ్చతస్రస్సంజ్ఞాః నిర్వక్తిః సత్యాదినా ప్రథిత ఇత్యంతేన ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ తేన చేతి ॥ దివోదాసేన ప్రేమతో ఽసౌ వత్స వత్సేత్యుపలాలనేనాభిహితస్తతో వత్ససంజ్ఞో ఽభూత్ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ఇతి శ్రీశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - అష్టమోధ్యాయః.

ఆయుఃపుత్రస్య క్షత్రవృద్ధస్య వంశముక్త్వా తద్భ్రాతుః రజేర్వంశమాహ - రజేరితి ॥ ౧ ॥ తేషాం చ వంశో నాభూదింద్రేణ హతత్వాదితి కథాపూర్వమాహ - దేవాసురేత్యాదినా నాపోన్తీత్యంతేన ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ నేతి ॥ న వయం కార్యసిద్ధ్యర్థమన్యథా మిథ్యా వదిష్యామః - సిద్ధే చ కార్యే పూర్వప్రతిజ్ఞాతమన్యథా న కరిష్యామః - అతః ప్రహ్లాద ఏవాస్మాకమింద్రః తస్యేంద్రత్వసాధనార్థ ఏవాస్మదుద్యమ ఇతి - నిష్కపటముక్త్వా గతేషు ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ భయ

యా - ప్రణతా ద్రాజ్యం న గ్రాహ్యమితి రాజధర్మః॥ ౧౩। ౧౪॥ స్వర్యాతఇతి॥ ఆచారాత్ పితృదాయాదన్యాయాత్॥ ౧౫॥ ౧౬। ౧౭, ౧౮॥ యదీతి॥ పురోధసాపియజమానచోదితే నైవ కామ్యం కర్మ కర్తవ్యం న త్వన్యథా. తదిచ్ఛాయా అజ్ఞాతత్వాదిత్యభిప్రేత్యాహ॥ యద్యేవమితి॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪॥ పూర్వం తుక్షత్రవృద్ధాత్సుహోత్రో గృత్సమదాద్వి ప్రజాతివంశకృదుక్తః - ఇహతు ప్రతిక్షత్రః క్షత్రైకవంశకృదుచ్యతే క్షత్రవృద్ధసుతః ప్రతిక్షత్రోభవదిత్యాదినా। ౨౫। ౨౬॥ ౨౭। ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - నవమోధ్యాయః.

స్త్రైస్తైస్తైరశేషమసురబలం నిషూదితం॥ ౯॥ అథజితారిపక్షశ్చదేవేంద్రో రజిచరణయుగళమాత్మనః శిరసానిపీడ్యాహ॥ ౧౦॥ భయత్రాణాదన్నదానాద్భవానస్మత్పితా శేషలోకానాముత్తమోత్తమోభవాన్ - యస్యాహం పుత్రస్త్రిలోకేంద్రః॥ ౧౧॥ సచాపిరాజా ప్రహస్యాహ॥ ౧౨॥ ఏవమస్త్వేవమస్తు నతిక్రమణీయాహి వైరిపక్షాదప్యనేకవిధచాటువాక్యగర్భాప్రణతిరిత్యుక్త్వా స్వపురంజగామ॥ ౧౩॥ శతక్రతురపీంద్రత్వంచకార॥ ౧౪॥ స్వర్యాతేతు రజౌనారదర్షిచోదితా రజిపుత్రాశ్శతక్రతుమాత్మపితృపుత్రం సమాచారాద్రాజ్యం యాచితవంతః॥ ౧౫॥ అప్రదానేనచవిజిత్యేంద్రమతిబలినః స్వయమింద్రత్వంచక్రుః॥ ౧౬॥ తతశ్చబహుతిథేకాలేహ్యతీతే బృహస్పతిమేకాంతే దృష్ట్వా అపహృతత్రైలోక్యయజ్ఞభాగః శతక్రతురువాచ॥ ౧౭॥ బదరీఫలమాత్రమప్యర్హసిమమాప్యాయనాయపురోడాశఖండం దాతుమిత్యుక్తో బృహస్పతిరువాచ॥ ౧౮॥ యద్యేవం త్వయాహం పూర్వమేవచోదితస్స్యాం తన్మయా త్వదర్థం కిమకర్తవ్యమిత్యల్పైరేవాహోభిస్త్వాం నిజం పదం ప్రాపయిష్యామీత్యభిధాయ తేషామనుదినమాభిచారకం బుద్ధిమోహాయశక్రస్య తేజోభివృద్ధయేజుహావ॥ ౧౯॥ తేచాపి తేనబుద్ధిమోహేనాభిభూయమానా బ్రహ్మద్విషో ధర్మత్యాగినో వేదవాదపరాఙ్ముఖా బభూవుః॥ ౨౦ తతస్తానపేతధర్మాచారానింద్రో జఘాన॥ ౨౧॥ పురోహితాప్యాయిత తేజాశ్చశక్రః దివమాక్రమత్॥ ౨౨॥ ఏతదింద్రస్య స్వపదచ్యవనాదారోహణం శ్రుత్వా పురుషః స్వపదభ్రంశం దౌరాత్మ్యంచ నాప్నోతి॥ ౨౩॥ రంభస్త్వనపత్యోభవత్॥ ౨౪॥ క్షత్రవృద్ధసుతః ప్రతిక్షత్రో భవత్॥ ౨౫॥ తత్పుత్రస్సంజయః - తస్యాపి జయః - తస్యాపి విజయః - తస్మాచ్చజజ్ఞే కృతః॥ ౨౬॥ తస్యచహర్యధనః - హర్యధనసుతస్సహదేవః తస్మాదదీనస్తస్యచజయత్సేనః - తతశ్చసంకృతిః - తత్పుత్రః క్షత్రధర్మా - ఇత్యేతేక్షత్రవృద్ధస్యవంశ్యాః॥ ౨౭॥ తతోనహుషవంశం ప్రవక్ష్యామి॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - నవమోధ్యాయః

త్రాణాదన్నదానాదితి॥ శ్లో॥ జనకశ్చోపనేతాచ యశ్చవిద్యాం ప్రయచ్ఛతి। అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితరస్స్మృతాఇతివచనాత్॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఏవమితి॥ అనేకవిధం చాటుప్రియం వాక్యం తద్గర్భా తత్సహితా ప్రణతిరాత్మనివేదనరూపా అనతిక్రమణీయా - వైరిణా ప్రణతేనయదుక్తం తదనుమంతవ్యమేవ - కింపునస్త్వాదృశేనేత్యర్థః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ స్వర్యాతఇతి॥ స్వర్యాతేమృతే - అస్మత్పితృపుత్రం స్వపితుః పుత్రతాం ప్రాప్తం - సమాచారాత్ పితృస్వం పుత్రాణాం భవతీతిన్యాయాత్॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తతశ్చేతి॥ బహుతిథే దీర్ఘేకాలే॥ ౧౭॥ ౧౮॥ యదీతి॥ యద్యేవమిత్యస్యాయం భావః - స్వబుద్ధ్యైవత్వం రజేః పుత్రతాం గతః - తదైవ చేదహమేతత్ జ్ఞాపితస్స్యాం తర్హి అనుయోగాత్ తదప్యన్యథా కార్యమేవేతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ పూర్వమాయుషః పుత్రస్యక్షత్రవృద్ధస్యసుహోత్రవంశ ఉక్తః - ఇదానీం తస్యైవవంశాంతరమాహ - క్షత్రవృద్ధసుతః - ప్రతిక్షత్రఇత్యాదినాయావత్సమాప్తిః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - నవమోధ్యాయః

౧। ౨। ౩। ౪। ౫॥ యదుమితి॥ వ్యజాయత అసూత। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫॥ ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯॥ విశ్వాచ్యేతి॥ విశ్వాచీ అప్సరాః॥ ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪॥ యదేతి॥ పాపకం రాగద్వేషాది। ౨౫।౨౬।

శ్రీపరాశరః॥ యతియయాతిసంయాత్యాయాతివియాతికృతిసంజ్ఞా నహుషస్య షట్పుత్రా మహాబలపరాక్రమా బభూవుః॥ ౧। యతిస్తు రాజ్యం నైచ్ఛత్। ౨। యయాతిస్తు భూభృదభవత్। ౩। ఉశనసశ్చ దుహితరం దేవయానీం వార్షపర్వణీం చ శర్మిష్ఠాముపయేమే। ౪। అత్రానువంశశ్లోకో భవతి। ౫। యదుం చ తుర్వసుం చైవ దేవయానీ వ్యజాయత। ద్రుహ్యుం చానుం చ పూరుం చ శర్మిష్ఠా వార్షపర్వణీ। ౬। కావ్యశాపాచ్చ కాలేనైవ యయాతిర్జరామవాప। ౭। ప్రసన్నశుక్రవచనాచ్చ స్వజరాం సంక్రామయితుం జ్యేష్ఠం పుత్రం యదుమువాచ। ౮। వత్స త్వన్మాతామహశాపాదియమకాలేనైవ జరా మాముపస్థితా - తామహం తస్యైవానుగ్రహాద్భవతస్సంచారయామి। ౯। ఏకం వర్షసహస్రమతృప్తోఽస్మి విషయేషు - త్వద్వయసా విషయానహం భోక్తుమిచ్ఛామి। ౧౦। నాత్ర భవతా ప్రత్యాఖ్యానం కర్తవ్యమిత్యుక్తస్స యదుర్నైచ్ఛత్తాం జరామాదాతుం ॥ ౧౧ ॥ తం చ పితా శశాప - త్వత్ప్రసూతిర్న రాజ్యార్హా భవిష్యతీతి॥౧౨॥ అనంతరం చ తుర్వసుం ద్రుహ్యుమనుం చ పృథివీపతిర్జరాగ్రహణార్థం స్వయౌవనప్రదానాయ చ అభ్యర్థయామాస। ౧౩ ॥ తైరప్యేకైకేన ప్రత్యాఖ్యాతస్తాన్ శశాప। ౧౪ । అథ శర్మిష్ఠాతనయమశేషకనీయాంసం పూరుం తథైవాహ । ౧౫ । స చాతిప్రవణమతిస్సబహుమానం పితరం ప్రణమ్య మహాప్రసాదోఽయమస్మాకమిత్యుదారమభిధాయ జరాం జగ్రాహ।౧౬। స్వకీయం చ యౌవనం స్వపిత్రే దదౌ । ౧౭ । సోఽపి పౌరవం యౌవనమాసాద్య ధర్మావిరోధేన యథాకామం యథాకాలోపపన్నం యథోత్సాహం విషయాంశ్చచార।౧౮॥ సమ్యక్చ ప్రజాపాలనమకరోత్।౧౯॥ విశ్వాచ్యా దేవయాన్యా చ సహోపభోగం భుక్త్వా కామానామంతం ప్రాప్స్యామీత్యనుదినం తన్మనస్కో బభూవ। ౨౦॥ అనుదినం చోపభోగతః కామానతిరమ్యాన్మేనే। ౨౧। తతశ్చైవమగాయత। ౨౨। శ్లో॥ న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి। హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే।౨౩। యత్పృథివ్యాం వ్రీహియవం హిరణ్యం పశవః స్త్రియః। ఏకస్యాపి న పర్యాప్తం తదిత్యతితృష్ణాం పరిత్యజేత్ ।౨౪॥ యదా న కురుతే భావం సర్వభూతేషు పాపకమ్। సమదృష్టేస్తదా పుంసస్సర్వాస్సుఖమయా దిశః। ౨౫ । యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః। తాం తృష్ణాం సంత్యజేత్ప్రాజ్ఞస్సుఖేనైవాభిపూర్యతే। ౨౬॥ జీర్యంతి జీర్యతః కేశా దంతా జీర్యంతి జీర్యతః। ధనాశా జీవితాశా చ జీర్యతోఽపి న జీర్యతః॥ ౨౭। పూర్ణం వర్షసహస్రం మే విషయాసక్తచేతసః। తథాప్యనుదినం తృష్ణా మమ తేషూపజాయతే। ౨౮॥

౧। ౨। ౩। ౪। ౫॥ యదుమితి॥ వ్యజాయత ప్రాసూత। ౬। దేవయాన్యాస్స్వపుత్ర్యా దాసీత్వేన సహార్పితాయాం వృషపర్వణః కన్యాయాం శర్మిష్ఠాయాం యయాతేరపత్యోత్పాదనం దేవయాన్యా కథితం శ్రుత్వా కుపితస్య కావ్యస్య శాపేనాకాలే జరాం యయాతిరవాప - పునశ్చ ప్రసాదితేన శుక్రేణోక్తం యత్ర సంక్రామయిష్యసి తత్ర స్థాస్యతీయం జరా - తదీయం చ తారుణ్యం త్వయి స్థాస్యతీతి తదిదమాహ - కావ్యశాపేనేత్యాదినా అతిరమ్యాన్మేనే ఇత్యంతేన। ౭। ౮। వత్సేతి॥ భవంతం సంచారయామి। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨॥ ౧౩। ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬। ౧౭। స ఇతి॥ చచార బుభుజే। ౧౮॥ ౧౯। విశ్వాచ్యేతి॥ విశ్వాచ్యా అప్సరసా॥ ౨౦। ౨౧। అథ నిర్వేదాత్తన్నివృత్తిప్రకారమాహ - తతశ్చైవమగాయతేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః। ౨౨। నేతి॥ కృష్ణవర్త్మా అగ్నిః। ౨౩। ౨౪। కథం తర్హి విషయసుఖపర్యాప్తిస్స్యాదిత్యత్రాహ - యదేత్యాది ద్వాభ్యాం॥ యదేతి॥ పాపకం భావం రాగద్వేషాదిమయం। ౨౫॥ ౨౬। తృష్ణా వశ్యాయాం యుక్తమతిభిస్సంత్యాజ్యా న తు స్వయమేవ కదాచిదుపరమేదిత్యాహ - జీర్యంతీత్యాది త్రిభిః । ౨౭।౨౮।౨౯।

౨౭।౨౮।౨౯।౩౦॥ ౩౧।౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - దశమోఽధ్యాయః.

౧॥ యదువంశస్య సర్వాఘాపహత్వమాహ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యదోర్వంశే ముముక్షుభిః కేవలమోక్షార్థిభిః అంశేన లీలాగృహీతపరిచ్ఛిన్నమూర్తివ్యవహితత్వాదంశ ఇతి వ్యపదేశ్యేన స్వరూపేణ - అతఏవ పరం బ్రహ్మ నరాకృతీత్యభిహితం॥౨।౩।౪।౫।౬।౭।౮।౯।౧౦।౧౧।౧౨।౧౩।౧౪।౧౫।౧౬॥ అనష్టేతి॥ అనష్టద్రవ్యతా భవదిత్యుపలక్షణం - అద్యాపి తన్నామోక్త్యా నష్టం లభే॥ శ్లో॥ అనష్టద్రవ్యతా చైవ తస్య నామాభికీర్తనాత్। భవిష్యతీతి శ్రీవిష్ణుధర్మే. న తస్య ద్రవ్యనాశః స్యాత్ నష్టం ప్రతిలభేత సః ఇతి - శ్రీహరివంశే చ॥ శ్లో॥ కార్తవీర్యార్జునో నామ రాజా బాహుసహస్రవాన్। తస్య స్మరణతో విద్వాన్ నష్టద్రవ్యం లభేత వై ఇతి మంత్రశాస్త్రే చ॥౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦॥ ౨౧। ౨౨॥ ౨౩॥

తస్మాదేతామహం త్యక్త్వా బ్రహ్మణ్యాధాయ మానసం। నిర్ద్వంద్వో నిర్మమో భూత్వా చరిష్యామి మృగైస్సహ ॥౨౯। శ్రీపరాశరః॥ పూరోస్సకాశాదాదాయ జరాం దత్త్వా చ యౌవనమ్। రాజ్యేఽభిషిచ్య పూరుం చ ప్రయయౌ తపసే వనం॥౩౦। దిశి దక్షిణపూర్వస్యాం తుర్వసుం చ సమాదిశత్। ప్రతీచ్యాం చ తథా ద్రుహ్యుం దక్షిణాయాం తతో యదుం॥౩౧। ఉదీచ్యాం చ తథైవానుం కృత్వా మండలినో నృపాన్। సర్వపృథ్వీపతిం పూరుం సోఽభిషిచ్య వనం యయౌ॥ ౩౨। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - దశమోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ అతఃపరం యయాతేః ప్రథమపుత్రస్య యదోర్వంశమహం కథయామి॥౧। యత్రాశేషలోకనివాసో మనుష్యసిద్ధగంధర్వయక్షరాక్షసగుహ్యకకింపురుషాప్సరోరగవిహగదైత్యదానవాదిత్యరుద్రవస్వశ్విమరుద్దేవర్షిభిర్ముముక్షుభిర్ధర్మార్థకామమోక్షార్థిభిశ్చ తత్తత్ఫలలాభాయ సదాభిష్టుతోఽపరిచ్ఛేద్యమాహాత్మ్యాంశేన భగవాననాదినిధనో విష్ణురవతతార॥౨॥ అత్ర శ్లోకః॥౩। యదోర్వంశం నరః శ్రుత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే। యత్రావతీర్ణం కృష్ణాఖ్యం పరం బ్రహ్మ నరాకృతి ॥ ౪ ॥ సహస్రజిత్క్రోష్టునలనహుషసంజ్ఞాశ్చత్వారో యదుపుత్రా బభూవుః॥ ౫ ॥ సహస్రజిత్పుత్రశ్శతజిత్॥ ౬॥ తస్య హైహయహేహయవేణుహయాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౭॥ హైహయపుత్రో ధర్మస్తస్యాపి ధర్మనేత్రః తతః కుంతిః కుంతేస్సహజిత్। ౮॥ తత్తనయో మహిష్మాన్ యోఽసౌ మాహిష్మతీం పురీం నివాసయామాస। ౯ ॥ తస్మాద్భద్రశ్రేణ్యస్తతో దుర్దమస్తస్మాద్ధనకః ధనకస్య కృతవీర్యకృతాగ్నికృతధర్మకృతౌజసశ్చత్వారః పుత్రా బభూవుః॥ ౧౦॥ కృతవీర్యాదర్జునస్సప్తద్వీపాధిపతిర్బాహుసహస్రో జజ్ఞే॥ ౧౧ ॥ యోఽసౌ భగవదంశమత్రికులప్రసూతం దత్తాత్రేయాఖ్యమారాధ్య బాహుసహస్రమధర్మసేవానివారణం స్వధర్మసేవిత్వం రణే పృథ్వీం జయం ధర్మతశ్చానుపాలనమరాతిభ్యోఽపరాజయమఖిలజగత్ప్రఖ్యాతపురుషాచ్చ మృత్యుమిత్యేతాన్వరానభిలషితవాన్ - లేభే చ॥ ౧౨॥ తేనేయమశేషద్వీపవతీ పృథివీ సమ్యక్పరిపాలితా॥౧౩॥ దశయజ్ఞసహస్రాణ్యసావయజత్॥ ౧౪॥ తస్య చ శ్లోకోఽద్యాపి గీయతే॥ ౧౫ ॥ న నూనం కార్తవీర్యస్య గతిం యాస్యంతి పార్థివాః। యజ్ఞైర్దానైస్తపోభిర్వా ప్రశ్రయేణ శ్రుతేన చ॥ ౧౬॥ అనష్టద్రవ్యతా చ తస్య రాజ్యేఽభవత్॥ ౧౭॥ ఏవం చ పంచాశీతివర్షసహస్రాణ్యవ్యాహతారోగ్యశ్రీబలపరాక్రమో రాజ్యమకరోత్॥ ౧౮॥ మాహిష్మత్యాం దిగ్విజయాభ్యాగతో నర్మదాజలావగాహనక్రీడాతిపానమదాకులేనాయత్నేనైవ తేనాశేషదేవదైత్యగంధర్వేశజయోద్భూతమదావలేపోఽపి రావణః పశురివ బద్ధ్వా స్వనగరైకాంతే స్థాపితః॥౧౯॥ యశ్చ పంచాశీతివర్షసహస్రోపలక్షణకాలావసానే భగవన్నారాయణాంశేన పరశురామేణోప

౩౦।౩౧।౩౨॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - దశమోఽధ్యాయః.

౧।౨।౩।౪।౫।౬।౭।౮।౯।౧౦।౧౧।౧౨।౧౩।౧౪।౧౫।౧౬।౧౭।౧౮।౧౯।౨౦। ౨౧॥౨౨।౨౩।౨౪।౨౫॥౨౬

౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ఏకాదశోధ్యాయః॥

౧॥ ౨॥ తత్తనయ ఇతి॥ చతుర్దశ మహారత్నేశ ఇత్యత్ర చతుర్దశరత్నాని ధర్మసంహితోక్తాని॥ శ్లో॥ చక్రం రథో మణిః ఖడ్గం చర్మరత్నం చ పంచమం। కేతుర్నిధిశ్చ సప్తైవ ప్రాణహీనాని చక్షతే॥ భార్యాపురోహితశ్చైవ సేనానీ రథకృచ్చ యః। పత్త్యశ్వకలభాశ్చేతి ప్రాణినస్సప్తకీర్తితాః॥ చతుర్దశేతి రత్నాని సర్వేషాం చక్రవర్తినామితి - ఏతాని స్వజాతిశ్రేష్ఠాని రత్నసంజ్ఞాని॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తచ్చేతి॥ అధిష్ఠానం నివాసం॥ ౧౬॥ తస్మిన్నితి॥ విధురమాతరం॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥

సంహృతః॥ ౨౦॥ తస్య చ పుత్రశతప్రధానాః పంచపుత్రా బభూవుః - శూరశూరసేనవృషసేనమధుజయధ్వజసంజ్ఞాః॥ ౨౧॥ జయధ్వజాత్తాళజంఘః పుత్రోభవత్॥ ౨౨॥ తాళజంఘస్య తాళజంఘాఖ్యం పుత్రశతమాసీత్॥ ౨౩॥ ఏషాం జ్యేష్ఠో వీతిహోత్రః తథాన్యో భరతః॥ ౨౪॥ భరతాద్వృషః॥ ౨౫॥ వృషస్య పుత్రో మధురభవత్॥ ౨౬॥ తస్యాపి వృష్ణిప్రముఖం పుత్రశతమాసీత్॥ ౨౭॥ యతో వృష్ణిసంజ్ఞామేతద్గోత్రమవాప॥ ౨౮॥ మధుసంజ్ఞాహేతుశ్చ మధురభవత్॥ ౨౯॥ యాదవాశ్చ యదునామోపలక్షణాదితి॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ఏకాదశోధ్యాయః. ✿❖❖❖❖❖❖❖

శ్రీపరాశరః॥ క్రోష్టోస్తు యదుపుత్రస్యాత్మజో ధ్వజినీవాన్॥ ౧॥ తతశ్చ స్వాతిః - తతో రుశంకుః - రుశంకోశ్చిత్రరథః॥ ౨॥ తత్తనయశ్శశిబిందుః చతుర్దశమహారత్నశ్చక్రవర్త్యభవత్॥ ౩॥ తస్య చ శతసహస్రం పత్నీనామభవత్॥ ౪॥ దశలక్షసంఖ్యాశ్చ పుత్రాః॥ ౫॥ తేషాం చ పృథుశ్రవాః పృథుకర్మా పృథుకీర్తిః పృథుయశాః పృథుజయః పృథుదానః షట్పుత్రాః ప్రధానాః॥ ౬॥ పృథుశ్రవసశ్చ పుత్రః పృథుతమః॥ ౭॥ తస్మాదుశనాః - యో వాజిమేధానాం శతమాజహార॥ ౮॥ తస్య చ శితపుర్నామ పుత్రోభవత్॥ ౯॥ తస్యాపి రుక్మకవచః - తతః పరావృత్॥ ౧౦॥ తస్య పరావృతో రుక్మేషుపృథురుక్మజ్యామఘపలితహరితసంజ్ఞాస్తస్య పంచాత్మజా బభూవుః॥ ౧౧॥ తస్యాయమద్యాపి జ్యామఘస్య శ్లోకో గీయతే॥ ౧౨॥ భార్యావశ్యాస్తు యే కేచిద్భవిష్యంత్యథవా మృతాః। తేషాం తు జ్యామఘశ్శ్రేష్ఠశ్శైబ్యాపతిరభూన్నృపః॥ ౧౩॥ అపుత్రా తస్య సా పత్నీ శైబ్యా నామ తథాప్యసౌ। అపత్యకామోపి భయాన్నాన్యాం భార్యామవిందత॥ ౧౪॥ స త్వేకదా ప్రభూతరథతురగగజసమ్మర్దాతిదారుణే మహాహవే యుధ్యమానః సకలమేవారిచక్రమజయత్॥ ౧౫॥ తచ్చారిచక్రమపాస్తపుత్రకళత్రబంధుబలకోశం స్వమధిష్ఠానం పరిత్యజ్య దిశః ప్రతి విద్రుతం॥ ౧౬॥ తస్మింశ్చ విద్రుతేతి త్రాసలోలాయతలోచనయుగళం త్రాహి త్రాహి మాం తాతాంబ భ్రాతరిత్యాకులవిలాపవిధురం స రాజకన్యారత్నమద్రాక్షీత్॥ ౧౭॥ తద్దర్శనాచ్చ తస్యామనురాగానుగతాంతరాత్మా స నృపోచింతయత్॥ ౧౮॥ సాధ్విదం మమాపత్యరహితస్య వంధ్యాభర్తుస్సాంప్రతం విధినాపత్యకారణం కన్యారత్నముపపాదితం॥ ౧౯॥ తదేతస్స

౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ఏకాదశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ తత్తనయ ఇతి॥ చతుర్దశమహాంతి రత్నాని యస్య సః - రత్నాని చాత్ర సజాతిశ్రేష్ఠాని సంహితోక్తాని॥ శ్లో॥ చక్రం రథో మణిః ఖడ్గం చర్మరత్నం చ పంచమం। కేతుర్నిధిశ్చ సప్తైవ ప్రాణహీనాని చక్షతే॥ భార్యాపురోహితశ్చైవ సేనానీ రథకృచ్చ యః। పత్త్యశ్వాః కలభాశ్చైవ ప్రాణినస్సప్తకీర్తితాః॥ చతుర్దశైతే రత్నాని సర్వేషాం చక్రవర్తినామితి॥ ౩॥ తస్యేతి॥ శతసహస్రం లక్షం॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ జ్యామఘస్యాపుత్రస్య ఏకభార్యస్య భార్యాభయమేవ పుత్రప్రదం జాతమితి వక్ష్యన్ గాథామాహ - తస్యాయమద్యాపీత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తచ్చేతి॥ స్వమధిష్ఠానం నివాసం॥ ౧౬॥ తస్మిన్నితి॥ అతిత్రాసేన లోలమాయతలోచనయుగళం యస్యాస్తత్ - ఆకులవిలాపం చ తద్విధురం॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తదితి॥ తదేతద్బంధుభిః యుక్తం సముద్వహామి పరిణేష్యా

౨౫। ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮। నేతి॥ పుత్త్రేణేతి ఉపలక్షితేతి శేషః॥ ౨౯। ౩౦॥ యఇతి॥ అనాగతం పుత్త్రముద్దిశ్యేతి శేషః॥ అనాగతమితి చ పాఠః॥ ౩౧। ౩౨॥ అనంతరమితి॥ అతిశుద్ధేతి శుభగ్రహాణాం వర్గాః శుభయుక్తేక్షితశ్చ లగ్నం రాశ్యుదయకాలః - తదర్ధం హోరా - రాశేస్త్ర్యంశో ద్రేక్కాణః - నవమో భాగో నవాంశకః - అవయవశబ్దాద్ద్వాదశాంశస్త్రింశాంశశ్చ గ్రాహ్యాః - అత్రాహుః॥ శ్లో॥ ద్రేక్కాణహోరానవభాగసంజ్ఞాస్త్రింశాంశకా ద్వాదశసంజ్ఞితాశ్చ। క్షేత్రం చ యద్యస్య స తస్య వర్గో హోరేతి లగ్నం భవనస్య చార్ధమితి॥ లగ్నాద్యవయవవతి కాలే ఉక్తేన కృతో యః పుత్త్రజన్మవిషయస్యాలాపస్య గుణః ఆలాపగుణః వాక్యగుణః తస్మాత్ - పుత్త్రజన్మాలాపగుణాదితి

ముద్వహామీతి॥ ౨౦। అథ వైనాం స్యందనమారోప్య స్వమధిష్ఠానం నయామి॥ ౨౧। తథైవ దేవ్యా శైబ్యయాహమనుజ్ఞాతస్త్వాముద్వహామీతి॥ ౨౨। అథైనాం రథమారోప్య స్వనగరమగచ్ఛత్॥ ౨౩॥ విజయినం చ రాజానమశేషపౌరభృత్యపరిజనామాత్యసమేతా శైబ్యా ద్రష్టుమధిష్ఠానద్వారమాగతా॥ ౨౪॥ సా చావలోక్య రాజ్ఞః సవ్యపార్శ్వవర్తినీం కన్యామీషదుద్భూతామర్షస్ఫురదధరపల్లవా రాజానమవోచత్॥ ౨౫॥ అతిచపలచిత్తాత్ర స్యందనే కేయమారోపితేతి॥ ౨౬ ॥ అసావప్యనాలోచితోత్తరవచనోఽతిభయాత్తామాహ - స్నుషా మమేయమితి॥ ౨౭॥ అథైనం శైబ్యోవాచ॥ ౨౮॥ శ్లో॥ నాహం ప్రసూతా పుత్త్రేణ నాన్యా పత్న్యభవత్తవ। స్నుషాసంబంధతా హ్యేషా కతమేన సుతేన తే॥ ౨౯ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాత్మేర్ష్యాకోపకలుషితవచనముషితవివేకో భయాద్దురుక్తపరిహారార్థమిదమవనిపతిరాహ॥ ౩౦॥ యస్తే జనిష్యత్యాత్మజస్తస్యేయమనాగతస్యైవ భార్యా నిరూపితేత్యాకర్ణ్యోద్భూతమృదుహాసా తథేత్యాహ॥ ౩౧ ॥ ప్రవివేశ చ రాజ్ఞా సహాధిష్ఠానమ్॥ ౩౨॥ అనంతరం చాతిశుద్ధలగ్నహోరాంశకావయవోక్తకృతపుత్త్రజన్మలాభగుణాద్వయసః పరిణామముపగతాపి శైబ్యా స్వల్పైరేవాహోభిర్గర్భమవాప॥ ౩౩॥ కాలేన చ కుమారమజీజనత్॥ ౩౪॥ తస్య చ విదర్భ ఇతి పితా నామ చక్రే॥ ౩౫॥ స చ తాం స్నుషాముపయేమే॥ ౩౬॥ తస్యాం చాసౌ క్రథకైశికసంజ్ఞౌ పుత్త్రావజనయత్॥
౩౭॥ పునశ్చ తృతీయం రోమపాదసంజ్ఞం పుత్త్రమజీజనత్ యో నారదాదవాప్తజ్ఞానవానభవిష్యతీతి॥
౩౮॥ రోమపాదాద్బభ్రుః - బభ్రోర్ధృతిః - ధృతేః కైశికః - కైశికస్యాపి చేదిః పుత్త్రోఽభవత్ - యస్య సంతతౌ చైద్యా భూపాలాః॥ ౩౯॥ క్రథస్య స్నుషాపుత్త్రస్య కుంతిరభవత్॥ ౪౦॥ కుంతేర్ధృష్టిః - ధృష్టేర్నిధృతిః - నిధృతేర్దశార్హస్తతశ్చ వ్యోమః - తస్యాపి జీమూతః - తతశ్చ వికృతిః - తతశ్చ భీమరథః - తస్మాన్నవరథః - తస్యాపి దశరథః - తతశ్చ శకునిస్తత్తనయః కరంభిః - కరంభాద్దేవరాతోఽభవత్॥ ౪౧॥ తస్మాద్దేవక్షత్త్రః - త

తి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ విజయినమితి॥ అధిష్ఠానద్వారం పురద్వారమ్॥ ౨౪ ॥ సేతి॥ ఈషదుద్భూతేనామర్షేణ స్ఫురత్ అధరపల్లవో యస్యాః సా॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతీతి॥ ఆత్మనో రాజ్ఞ ఈర్ష్యాకోపాభ్యాం కలుషితం క్షుభితం చ యస్యా వచనం తేన ముషితోఽపి వివేకో యస్య సః - దురుక్తమసంభావితార్థం వాక్యం తస్య పరిహారార్థమ్॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అనంతరం చేతి॥ అనంతరం శైబ్యా గర్భమవాపేత్యన్వయః - తత్ర హేతుః - అతిశుద్ధాశ్శుభా యే లగ్నహోరాంశకావయవాస్తైర్యుక్తేన అస్తు దేవతావాక్యేన కృతో యః పుత్త్రజన్మలాభస్తస్య గుణః సాఫల్యం తస్మాత్ - అస్తు దేవతాఖ్యా హి కాశ్చిద్దేవతా నిత్యం తత్కాలోచితశుభాశుభమస్త్విత్యేవమనుమోదమానాస్తిష్ఠంతి - అతశ్చాతిశుద్ధలగ్నాదికాలే రాజ్ఞాయముక్తమస్తి భవిష్యత్యాత్మజ ఇత్యాది - తస్యాపి తాభిరస్త్విత్యభ్యనుజ్ఞానాత్ శైబ్యా గర్భమవాపేత్యర్థః - తత్ర రాశేరుదయో లగ్నం - రాశేరర్ధం హోరా - రాశేర్నవమో భాగోంఽశః - అవయవశబ్దేన రాశేస్తు ద్వాదశాంశా గృహ్యంతే - ఏతేషు హి ప్రశస్తం యదుక్తం కృతం వా తస్య ఫలం భవతి - తదుక్తం వరాహమిహిరేణ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ క్రథస్యేతి॥ స్నుషాపుత్త్రస్య పూర్వాఖ్యయా స్నుషాయాః పుత్త్రస్య॥

చపాఠః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ సత్వతాదితి॥ ఏతేసాత్వతావక్ష్యమాణాః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే-శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- చతుర్థాంశే- ద్వాదశోఽధ్యాయః. ✿✿✿✿

౧॥ భజమానస్యేతి॥ తద్వైమాత్రాః నిమ్యాదిసాపత్న్యాః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ యథైవేత్యాది॥ బభ్రుశ్శ్రేష్ఠో మనుష్యాణాం దేవైర్దేవావృధస్సమ ఇతి - దూరేస్థితౌ యథాశృణుమః తథైవ పునస్సన్నిహితౌ ప్రత్యక్షయామః॥ ౫॥ పురుషా ఇత్యాది॥ బభ్రోర్దేవావృధాదపీతి హేతౌ పంచమీ - తాభ్యాముపదిష్టమార్గేణ యే అమృతత్వమనుప్రాప్తాస్తేఉక్తసంఖ్యాః పురుషాః - బభ్రుర్దేవావృధావపీతి పాఠేపి హేతౌ ప్రథమా - బభ్రోర్దేవావృధాదపీత్యేవ హరివంశాదిషు పాఠాత్॥ ౬॥ మహాభోజ ఇతి॥ మార్తికావతాః మృత్తికావత్యాఖ్యపురస్థాః-మార్తికావతా ఇతిచ పాఠః॥

స్యాపి మధుః-మధోః కురువంశః-కురువంశాదనుః అనోః పురుహోత్రః-పృథివీపతిరభవత్॥ ౪౨- తతశ్చాంశుస్తస్మాచ్చ సత్వతః॥ ౪౩॥ సత్వతాదేతే సాత్వతాః॥ ౪౪॥ ఇత్యేతాం జ్యామఘస్య సంతతిం సమ్యక్ఛ్రద్ధాసమన్వితః శ్రుత్వా పుమాన్ మైత్రేయ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- చతుర్థాంశే- ద్వాదశోఽధ్యాయః. ✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿✿

శ్రీపరాశరః॥ భజనభజమానదివ్యాంధకదేవావృధమహాభోజవృష్ణిసంజ్ఞాస్సత్వతస్యపుత్రా బభూవుః॥ ౧॥ భజమానస్య నిమికృకణవృష్ణయస్తథాన్యే త్రైమాత్రాః శతజిత్సహస్రజిదయుతజిత్సంజ్ఞాస్త్రయః॥ ౨॥ దేవావృధస్యాపి బభ్రుః పుత్రోఽభవత్॥ ౩॥ తయోశ్చాయం శ్లోకో గీయతే॥ ౪॥ యథైవ శృణుమో దూరాత్సంపశ్యామస్తథాంతికాత్। బభ్రుశ్శ్రేష్ఠో మనుష్యాణాం దేవైర్దేవావృధస్సమః॥ ౫॥ పురుషాః షట్చ షష్టిశ్చ సహస్రాణి తథాష్ట చ। తేఽమృతత్వమనుప్రాప్తా బభ్రోర్దేవావృధాదపి॥ ౬॥ మహాభోజస్త్వతిధర్మాత్మా తస్యాన్వయే భోజాః మృత్తికావరపురనివాసినో మార్తికావరా బభూవుః॥ ౭॥ వృష్ణేస్సుమిత్రో యుధాజిచ్చ పుత్రావభూతాం॥ ౮॥ తతశ్చానమిత్రః- తథానమిత్రాన్నిఘ్నః॥ ౯॥ నిఘ్నస్య ప్రసేనసత్రాజితౌ॥ ౧౦॥ తస్య చ సత్రాజితో భగవానాదిత్యః సఖాభవత్॥ ౧౧॥ ఏకదాత్వంభోనిధితీరసంశ్రయస్సూర్యం సత్రాజిత్తుష్టావ - తన్మనస్కతయా చ భాస్వానభిష్టూయమానోఽగ్రతస్తస్థౌ॥ ౧౨॥ తతస్త్వస్పష్టమూర్తిధరం చైనమాలోక్య సత్రాజిత్ సూర్యమాహ॥ ౧౩॥ యథైవ వ్యోమ్ని వహ్నిపిండోపమం త్వామహమపశ్యం - తథైవాద్యాగ్రతో గతమప్యత్ర భగవతా కించిన్న ప్రసాదీకృతం విశేషముపలక్షయామీత్యేవముక్తే భగవతా సూర్యేణ నిజకంఠాదున్ముచ్య స్యమంతకం నామ మహామణివరమవతార్యైకాంతే న్యస్తం॥ ౧౪॥ తతస్తమాతామ్రోజ్జ్వలం హ్రస్వవపుషమీషదాపింగళనయనమాదిత్యమద్రాక్షీత్॥ ౧౫॥ కృతప్రణిపాతస్తవాదికం చ స

౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ సత్వతాదితి॥ సత్వతాదవైతే వక్ష్యమాణాస్తద్వంశ్యాస్సాత్వతాః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- చతుర్థాంశే- ద్వాదశోఽధ్యాయః. ✿✿✿✿✿

భజనేతి॥ సత్వతస్య భజనాదయస్సప్తపుత్రాః॥ ౧॥ భజమానస్యేతి ద్వైమాత్రాస్తేషాం నిమ్యాదీనాం త్రయాణాం ద్వైమాత్రాస్సపత్నీపుత్రాః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ యథేతి॥ యదా దూరాద్దూరతస్స్థితం యథా శృణుమః అంతికాత్సమీపేస్థితమపి ప్రత్యక్షతః తథైవ సంపశ్యామః - నత్వతః కించిన్న్యూనం అతో బభ్రుశ్శ్రేష్ఠః మనుష్యాణాం దేవావృధః పునర్దేవైస్సమ ఇతి॥ ౫॥ పురుషా ఇతి॥ బభ్రోర్దేవావృధాదపి తాభ్యాముపదిష్టమార్గేణ క్రమాత్ షట్షష్ట్యాధికాః పురుషాస్తద్భిన్నాస్తే అమృతత్వం ముక్తిం ప్రాప్తాః - బభ్రుర్దేవావృధావపీతి పాఠే బభ్రుం దేవావృధం చాసాద్యేత్యర్థః - అథవా స్వపద॥ ౬॥ మహాభోజ ఇతి॥ మృత్తికావరం నామ పురం తత్రస్థా రాజానో మార్తికావరాః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ సత్రాజితః ప్రసంగాత్స్యమంతకోపాఖ్యానమాహ - తస్యత్విత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥

౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ప్రతిదినమితి॥ శ్లో॥ మాషో దశార్ధగుంజః షోడశమాషో నిగద్యతే కర్షః - కర్షైష్షడ్భిస్సువర్ణస్తైరేవ పలం చతుర్భిస్తు - తులా పలశతం జ్ఞేయా భారస్స్యాద్వింశతిస్తులేత్యుక్తత్వాత్॥ ౨౫॥ తదితి॥ ఉపసర్గో రోగాదిః - వ్యాళాస్సర్పాదయః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ అనాగచ్ఛతీతి॥ కర్ణాకర్ణికయా కర్ణోపకర్ణపరంపరయా॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥

త్రాజితమాహ - భగవానాదిత్యస్సహస్రదీధితిః వరమస్మత్తోఽభిమతం వృణీష్వేతి॥ ౧౬। స చ తదేవ మణిరత్నమయాచత। ౧౭। స చాపి తస్మై తద్దత్త్వా దీధితిపతిర్వియతి స్వధిష్ణ్యమారురోహ। ౧౮॥ సత్రాజితోఽప్యమలమణిరత్నసనాథకణ్ఠతయా సూర్య ఇవ తేజోభిరశేషదిగన్తరాణ్యుద్భాసయన్ ద్వారకాం వివేశ। ౧౯। ద్వారకావాసీ జనస్తు తమాయాన్తమవేక్ష్య భగవన్తమాదిపురుషం పురుషోత్తమమవనిభారావతరణాయాంశేన మానుషరూపధారిణం ప్రణిపత్యాహ। ౨౦। భగవన్ భవన్తం ద్రష్టుం నూనమయమాదిత్య ఆయాతీత్యుక్తో భగవానువాచ। ౨౧। భగవాన్నాయమాదిత్యః సత్రాజితోఽయమాదిత్యదత్తం స్యమన్తకాఖ్యం మహామణిరత్నం బిభ్రదత్రోపయాతి। ౨౨। తదేనం విస్రబ్ధాః పశ్యతేత్యుక్తాస్తే తథైవ దదృశుః॥ ౨౩। స చ తం స్యమన్తకమణిమాత్మనివేశనే చక్రే। ౨౪। ప్రతిదినం తన్మణిరత్నమష్టౌ కనకభారాన్ స్రవతి। ౨౫॥ తత్ప్రభావాచ్చ సకలస్యైవ రాష్ట్రస్యోపసర్గానావృష్టివ్యాలాగ్నిచోరదుర్భిక్షాదిభయం న భవతి। ౨౬। అచ్యుతోఽపి తద్దివ్యం రత్నముగ్రసేనస్య భూపతేర్యోగ్యమేతదితి లిప్సాం చక్రే। ౨౭। గోత్రభేదభయాచ్ఛక్తోఽపి న జహార॥ ౨౮। సత్రాజిదప్యచ్యుతో మామేతద్యాచయిష్యతీత్యవగమ్య రత్నలోభాద్ భ్రాత్రే ప్రసేనాయ తద్రత్నమదాత్। ౨౯। తచ్చ శుచినా ధ్రియమాణమశేషమేవ సువర్ణస్రావాదికం గుణజాతముత్పాదయతి- అన్యథా ధారయన్తమేవ హన్తీతి అజానన్నసావపి ప్రసేనస్తేన కణ్ఠసక్తేనాశ్వమారుహ్యాటవ్యాం మృగయామగచ్ఛత్। ౩౦। తత్ర చ సింహాద్వధమవాప। ౩౧। సాశ్వం చ తం నిహత్య సింహోఽప్యమలమణిరత్నమాస్యాగ్రేణాదాయ గన్తుమభ్యుద్యతః ఋక్షాధిపతినా జామ్బవతా దృష్టో ఘాతితశ్చ। ౩౨। జామ్బవానప్యమలమణిరత్నమాదాయ స్వబిలం ప్రవివేశ। ౩౩। సుకుమారసంజ్ఞాయ బాలకాయ చ క్రీడనకమకరోత్। ౩౪। అనాగచ్ఛతి తస్మిన్ ప్రసేనే కృష్ణో మణిరత్నమభిలషితవాన్ స చ ప్రాప్తవాన్ నూనమేతదస్య కర్మేతి అఖిల ఏవ యదులోకః పరస్పరం కర్ణాకర్ణ్యకథయత్। ౩౫। విదితలోకాపవాదవృత్తాన్తశ్చ భగవాన్ సర్వయదుసైన్యపరివారపరివృతః ప్రసేనాశ్వపదవీమనుససార॥ ౩౬। దదర్శ చాశ్వసమవేతం ప్రసేనం సింహేన వినిహతం। ౩౭। అఖిలజనమధ్యే సింహపదదర్శనకృతపరిశుద్ధిః సింహపదమనుససార॥ ౩౮। ఋక్షపతినిహతం చ సింహమప్యల్పే భూమిభాగే దృష్ట్వా తతశ్చ తద్రత్నగౌరవాదృక్షస్యాపి పదాన్యనుయయౌ। ౩౯। గిరితటే చ సకలమేవ తద్యదుసైన్యమవస్థాప్య తత్పదానుసారీ ఋక్షబిలం ప్రవివేశ। ౪౦॥

౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭। సచేతి॥ స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం॥ ౧౮। సత్రాజిత ఇతి॥ అమలేన మణిరత్నేన మణిముఖ్యేనోత్తమేన సనాథకణ్ఠతయా అలంకృతకణ్ఠత్వేన - సత్రాజిత ఇత్యన్తోఽప్యసి॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧॥ ౨౨। ౨౩। సచేతి॥ ఆత్మనివేశనే చ క్రే స్వగృహే స్థాపయామాస॥ ౨౪। ప్రతిదినమితి॥ భారప్రమాణం గణితోక్తం॥ శ్లో॥ మాషో దశార్ధగుంజః షోడశమాషో నిగద్యతే కర్షః - కర్షైష్షడ్భిస్సువర్ణస్తైరేవ పలం చతుర్భిస్తు - తులాం పలశతం ప్రాహుర్భారస్స్యాద్వింశతిస్తులా ఇతి॥ ౨౫॥ తదితి॥ ఉపసర్గాః స్ఫోటకాదయః॥ ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। అనాగచ్ఛతీతి॥ కర్ణాకర్ణ్యా కర్ణపరంపరయా - కర్ణాకర్ణి ఇతి పాఠే కర్ణ ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ ౩౬। ౩౭॥ అఖిలేతి॥ సింహపదదర్శనేన కృతా పరిశుద్ధిర్యస్య సః - సింహేనైవ ప్రసేనో హత ఇతి నిశ్చయేన నిరభియోగోఽపి మణిలోభాత్ సింహపదమనుససార॥

౩౮। ౩౯। ౪౦॥ ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫॥ ౪౬। ౪౭। ౪౮॥ తత ఇతి॥ బలప్రాణపుష్టిరితి శ్రాద్ధవిధ్యర్థవాద ఇతి కేచిత్ ॥౫౦। ౫౧। ౫౨॥ సురేతి॥ నరావరభూతైః నరేభ్యోఽపకృష్టైః నరావయవైరితి పాఠే నృతుల్యైః నృతుల్యావయవా హి వానరఋక్షాద్యాః। ౫౩॥ ౫౪। ౫౫॥ ౫౬। ౫౭। ౫౮। ౫౯। ౬౦॥ ౬౧। ౬౨॥ ౬౩। ౬౪॥

అంతఃప్రవిష్టశ్చ ధాత్ర్యాః సుకుమారకముల్లాలయంత్యాః వాణీం శుశ్రావ। ౪౧। శ్లో॥ సింహః ప్రసేన
మవధీత్సింహో జాంబవతా హతః। సుకుమారక మా రోదీస్తవ హ్యేష స్యమంతకః॥ ౪౨। ఇత్యాకర్ణ్యో
పలబ్ధస్యమంతకోఽంతః ప్రవిష్టః కుమారక్రీడనకీకృతం చ ధాత్ర్యా హస్తే తేజోభిర్జాజ్వల్యమానం స్యమం
తకం దదర్శ। ౪౩। తం చ స్యమంతకాభిలషితచక్షుషమపూర్వపురుషమాగతం సమవేక్ష్య ధాత్రీ త్రా
హి త్రాహీతి వ్యాజహార। ౪౪॥ తదార్తరవశ్రవణానంతరం చామర్షపూర్ణహృదయః స జాంబవా
నాజగామ। ౪౫। తయోశ్చ పరస్పరముద్ధతామర్షయోర్యుద్ధమేకవింశతిదినాన్యభవత్। ౪౬॥ తే
చ యదుసైనికాస్తత్ర సప్తాష్టదినాని తన్నిష్క్రాంతిముదీక్షమాణాస్తస్థుః॥ ౪౭। అనిష్క్రాంతే చ మధు
రిపురసావవశ్యమత్ర బిలేఽత్యంతం నాశమవాప్తో భవిష్యత్యన్యథా తస్య జీవతః కథమేతావంతి దినాని శ
త్రుజయే వ్యాక్షేపో భవిష్యతీతి కృతాధ్యవసాయాః ద్వారకామాగమ్య హతః కృష్ణ ఇతి కథయామాసుః॥
౪౮। తద్బాంధవాశ్చ తత్కాలోచితమఖిలముత్తరక్రియాకలాపం చక్రుః। ౪౯। తతశ్చాస్య యుధ్య
మానస్యాతిశ్రద్ధాదత్తవిశిష్టోపపాత్రయుక్తాన్నతోయాదినా శ్రీకృష్ణస్య బలప్రాణపుష్టిరభూత్। ౫౦।
ఇతరస్యానుదినమతిగురుపురుషభేద్యమానస్య అతినిష్ఠురప్రహారపాతపీడితాఖిలావయవస్య నిరాహార
తయా బలహానిరభూత్। ౫౧। నిర్జితశ్చ భగవతా జాంబవాన్ ప్రణిపత్య వ్యాజహార। ౫౨। సురాసుర
గంధర్వయక్షరాక్షసాదిభిరప్యఖిలైర్భగవాన్న జేతుం శక్యః - కిముతావనిగోచరైరల్పవీర్యైర్నరైర్
నరావయవభూతైశ్చ తిర్యగ్యోన్యనుసృతిభిః కింపునరస్మద్విధైః అవశ్యం భగవతాస్మత్స్వామినా రా
మేణేవ నారాయణస్య సకలజగత్పరాయణస్యాంశేన భగవతా భవితవ్యమిత్యుక్తస్తస్మై భగవానఖిలావ
నీభారావతరణార్థమవతరణమాచచక్షే। ౫౩। ప్రీత్యాభివ్యంజితకరతలస్పర్శనేన చైనమపగతయు
ద్ధఖేదం చకార। ౫౪। స చ ప్రణిపత్య పునరప్యేనం ప్రసాద్య జాంబవతీం నామ కన్యాం గృహాగతాయా
ర్ఘ్యభూతాం గ్రాహయామాస। ౫౫। స్యమంతకమణిరత్నమపి ప్రణిపత్య తస్మై ప్రదదౌ। ౫౬। అచ్యు
తోఽప్యతిప్రణతాత్తస్మాదగ్రాహ్యమపి తన్మణిరత్నమాత్మసంశోధనాయ జగ్రాహ। ౫౭। సహ జాంబ
వత్యా స ద్వారకామాజగామ। ౫౮। భగవదాగమనోద్భూతహర్షోత్కర్షస్య ద్వారకావాసిజనస్య
కృష్ణావలోకనాత్తత్క్షణమేవాతిపరిణతవయసోఽపి నవయౌవనమివాభవత్। ౫౯। దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి సకల

౩౮। ౩౯॥ ౪౦। ౪౧॥ ఉల్లాలనమేవాహ॥ సింహః ప్రసేనమితి॥ ౪౨॥ ఇతీతి॥ ఉపలబ్ధో విజ్ఞాతః స్యమంతకో యేన- శ్యమంతకమితి చ పాఠాంతరం- జాజ్వల్యమానం ప్రకాశమానం। ౪౩॥ ౪౪। ౪౫। ౪౬। తే చేతి॥ తన్నిష్క్రాంతిం కృష్ణనిర్గమనం। ౪౭। అనిష్క్రాంత ఇతి॥ వ్యాక్షేపో విలంబః॥ ౪౮। ౪౯। తత్ర ప్రసంగాచ్ఛ్రాద్ధప్రశంసనమాహ॥ తతశ్చాస్య యుధ్యమానస్యేతి॥ ౫౦। ౫౧। ౫౨। సురేతి॥ కిముతావనిగోచరైర్నరైః తత్రాపి నరావయవభూతైర్విశేషభూతైః తత్రాపి దామ్యైర్జేతుం న శక్యః - కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః- అఖిలమవనేర్భూమేర్భారస్యావతారణముపాకరణం కృతం కరిష్యమాణం చ స్వావతారప్రయోజనమాఖ్యాతవాన్। ౫౩। ప్రీతీతి॥ యథా హి తైలాదిస్నేహయుక్తకరతలసంమర్దనేన శ్రాంతస్య శ్రమోఽపనీయతే- తథా స్వయం ప్రీత్యాభివ్యంజితస్య కరతలస్య స్పర్శనేనైవ జాంబవంతం విగతయుద్ధశ్రమం చకారేత్యర్థః॥ ౫౪॥ స ఇతి॥ ఏనం గ్రాహయామాస - కన్యాం దత్తవానిత్యర్థః॥ ౫౫। స్యమంతకేతి॥ స్యమంతకమపి పారిబర్హతయా దదౌ॥ ౫౬। అచ్యుత ఇతి॥ ఆత్మనః సంశోధనాయ మిథ్యాభియోగమార్జనాయ- అన్యథా హి క్వచిన్మణిం నిధాయాగత ఇతి మజ్జనకం శంకాయా అనివారత్వాత్। ౫౭। ౫౮। ౫౯। దిష్ట్యేతి॥ దిష్ట్యే

౧౫| ౧౬| ౧౭| ౧౮| తదితి॥ అభ్యుపపత్త్యాఽస్మాః సహకారిష్యామః॥ ౧౯ ॥ జతుగృహేతి॥ కృష్ణః సర్వజ్ఞస్సన్నాగతశ్చేత్ నూనంజీవంతిపాండవా ఇతిదుర్యోధనస్తదన్వేషణవధాద్యాసప్రయత్నస్స్యాత్ - అతస్తత్ప్రయత్నశిథిలీకరణాయకులోచితకృత్యకరణార్థంచతత్ర గతః | ౨౦| ౨౧| ౨౨| తదితి॥ అవహాసనాపరిభవః॥ ౨౩|| తయేతి॥ ప్రసేనానంతరమపుత్రస్యమిథ్యాభిశంసినోఽముష్యస్య సత్రాజితో విహతత్వాత్తద్రత్నమస్మద్గ్రాహ్యమేవస్యాదితిపరితుష్టాంతఃకరణోఽపి శ్రీకృష్ణః అమర్షేణక్రోధేన తామ్రనయనోఽయస్యతథాభూతస్సన్ సత్యభామామాహ| ౨౪||

యాదవాః స్త్రియశ్చ సభాజయామాసుః | ౧౦ | భగవానపియథానుభూతమశేషంయాదవసమాజే యథావదాచచక్షే॥ ౧౧| స్యమంతకంచసత్రాజితాయదత్వామిథ్యాభిశస్తిపరిశుద్ధిమవాప| ౧౨|| జాంబవతీంచాంతఃపురేనివేశయామాస| ౧౩ | సత్రాజితోఽపిమయాస్యాభూతమలినమారోపితమితిజాతసంత్రాసాత్ స్వసుతాంసత్యభామాంభగవతేభార్యార్థందదౌ| ౧౪|| తాంచాక్రూరకృతవర్మశతధన్వప్రముఖాయాదవాః ప్రాగ్వరయాంబభూవుః॥ ౧౫|| తతస్తత్ప్రదానాదవజ్ఞాతమేవాత్మానంమన్యమానాః సత్రాజితేవైరానుబంధంచక్రుః॥౧౬| అక్రూరకృతవర్మప్రముఖాశ్చశతధన్వానమూచుః॥౧౭|| అయమతీవదురాత్మా సత్రాజితః- యోఽస్మాభిర్భవతాచప్రార్థితోఽప్యాత్మజామస్మాన్ భవంతంచావిగణయ్యకృష్ణాయదత్తవాన్| ౧౮ || తదలమనేనజీవతాఘాతయిత్వైనంతన్మహారత్నంస్యమంతకాఖ్యంత్వయాకింనగృహ్యతేవయమభ్యుపపత్స్యామోయద్యచ్యుతస్తవోపరివైరానుబంధంకరిష్యతీత్యేవముక్తస్తథేత్యసావప్యాహ| ౧౯| జతుగృహదగ్ధానాంపాండుతనయానాంవిదితపరమార్థోఽపిభగవాన్దుర్యోధనప్రయత్నశైథిల్యకరణార్థంపార్థానుకూల్యకరణాయవారణావతంగతః॥ ౨౦| గతేచతస్మిన్సుప్తమేవసత్రాజితంశతధన్వాజఘానమణిరత్నంచాదదాత్॥ ౨౧ | పితృవధామర్షపూర్ణాచసత్యభామాశీఘ్రంస్యందనమారూఢా వారణావతంగత్వాభగవతేఽహంప్రతిపాదితేత్యక్షాంతిమతాశతధన్వనాస్మత్పితా వ్యాపాదితః - తచ్చస్యమంతకమణిరత్నమపహృతంయస్యావభాసనేనాపహృతతిమిరంత్రైలోక్యంభవిష్యతి| ౨౨| తదియంత్వదీయాపహాసనాతదాలోచ్యయదత్రయుక్తంతత్క్రియతామితికృష్ణమాహ| ౨౩| తయాచైవముక్తఃపరితుష్టాంతఃకరణోఽపికృష్ణఃసత్యభామామమర్షతామ్రనయనః ప్రాహ| ౨౪|| సత్యేసత్యంమమైవైషాపహాసనా - నాహమేతాంత

దిష్ట్యాభద్రమిత్యానందేనసభాజయామాసుః అపూజయన్॥ ౧౦| ౧౧| ౧౨|| ౧౩| తదేవంస్యమంతకహరణప్రసంగేనజాంబవత్యావివాహముక్త్వాసత్యభామావివాహమాహ॥ సత్రాజితోఽపీతి॥ అభూతమలినంనిర్నిమిత్తంమయ్యశః॥ ౧౪|| సత్రాజితస్యకృష్ణాభియోగఫలంవక్తుమాహ తాంచేత్యాదినామణిరత్నంచాదదాదిత్యంతేన॥ ౧౫|| ౧౬| ౧౭| ౧౮|| తదితి॥ అభ్యుపపత్స్యామస్సాహాయ్యంకరిష్యామః॥ ౧౯ || కృష్ణేసంనిహితేసత్రాజితవధాసంభవాత్కృష్ణస్యప్రయాణమాహ॥ జతుగృహేతి॥ దుర్యోధనేతి - యదిసర్వజ్ఞఃకృష్ణోనాగచ్ఛేత్తర్హిపాండవాశ్చాపిగతానూనంజీవంతీతిసంభావనయాదుర్యోధనస్తదన్వేషణంవిధాయవధాదౌప్రయత్నంకుర్యాత్ - అతస్తత్ప్రయత్నశైథిల్యార్థంకులోచితవ్యవహారంకర్తుంకృష్ణోవారణావతాఖ్యంపురంగతఇత్యర్థః॥ ౨౦| ౨౧| ఇదానీమర్థనిమిత్తాన్యపహాసనగ్రాదర్శయన్ కృష్ణస్యపునరపిమిథ్యాభియోగప్రసంగంవక్తుమాహ - పితృవధామర్షేత్యాది నామారికాదికంనాభూదిత్యంతేన॥ ౨౨॥ తదితి॥అవహాసనాపరిభవః॥ ౨౩| తయేతి॥ అర్థాలుబ్ధస్యాజ్ఞాలంఘినస్సత్రాజితస్యమృతత్వాత్తస్యాపుత్రత్వేనతన్మరణేసత్యభామాగామిత్వాచ్చపరితుష్టాంతఃకరణోఽపి॥ ౨౪| సత్యేతి॥ మమైవైషాపహాస

౭౫॥ నహీతి॥ వాక్యపరికరః వాక్యప్రపంచః॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ కృతోద్యమావితి॥ పార్ష్ణిపూరణం పా
ర్ష్ణిగ్రాహకృత్యేనానుగ్రహః॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪ ॥ నహీతి॥ రిపుచక్రం రిపుబలం - అమరవరాణామపిమధ్యే కశ్
చిద్యోద్ధుంసమర్థ ఇత్యన్వయః॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮

స్యదుగాత్మనస్పృహిష్యే ॥ ౭౫ ॥ నహ్యనుల్లంఘ్యవరపాదపంతత్కృతనీడాశ్రయిణోవిహంగమావ
ధ్యంతే - తదలమమునాస్మత్పురతఃశోకప్రేరితవాక్యపరికరేణేత్యుక్త్వాద్వారకామభ్యేత్యైకాంతేబ
లదేవంవాసుదేవః ప్రాహ॥ ౭౬॥ మృగయాగతంప్రసేనమటవ్యాంమృగపతిర్జఘాన॥ ౭౭॥ సత్రా
జితోప్యధునాశతధన్వనానిధనంప్రాపితః॥ ౭౮ ॥ తదుభయవినాశాత్తన్మణిరత్నమావాభ్యాంసామా
న్యంభవిష్యతి॥ ౭౯ ॥ తదుత్తిష్ఠారుహ్యతాంరథః - శతధన్వనిధనాయోద్యమంకుర్విత్యభిహితస్తథేతి
సమన్విచ్ఛితవాన్॥ ౮౦॥ కృతోద్యమౌచతావుభావుపలభ్యశతధన్వాకృతవర్మాణముపేత్యపార్ష్ణి
పూరణకర్మనిమిత్తంఅచోదయత్॥ ౮౧॥ అహాచైనంకృతవర్మా॥ ౮౨॥ నాహంబలదేవవాసుదేవా
భ్యాంసహవిరోధాయాలమిత్యుక్తశ్చాక్రూరమచోదయత్॥ ౮౩॥ అసావప్యాహ॥ ౮౪ ॥ నహికశ్చి
ద్భగవతాపాదప్రహారపరికంపితజగత్త్రయేణసురరిపువనితావైధవ్యకారిణాప్రబలరిపుచక్రాప్రతిహ
తచక్రేణచక్రిణామదముదితనయనావలోకనారిబలనిశాతనేనాతిగురువైరివారణాపకర్షణావి
కృతమహిమోరుసీరేణసీరిణాచసహసకలజగద్వంద్యానామమరవరాణామపియోద్ధుంసమర్థః॥
౮౫॥ కిముతాహంతదన్యశ్శరణమభిలష్యతామిత్యుక్తశ్శతధనురాహ॥ ౮౬॥ యద్యస్మత్పరిత్రాణాస
మర్థంభవానాత్మానమవగచ్ఛతి - తదయమస్మత్తస్తావన్మణిఃసంగృహ్యరక్ష్యతామితి॥ ౮౭॥ ఏవము
క్తస్సోప్యాహ॥ ౮౮॥ యద్యంత్యాయామప్యవస్థాయాంనకస్మైచిద్భవాన్కథయిష్యతితదహమేతంగ్ర
హీష్యామీతి॥ ౮౯॥ తథేత్యుక్తేచాక్రూరస్తన్మణిరత్నంజగ్రాహ॥ ౯౦ ॥ శతధనురప్యతులవేగాంశ
తయోజనవాహినీంబడబామారుహ్యాపక్రాంతః॥ ౯౧॥ శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్పవలాహకాశ్వచతు
ష్టయయుక్తరథస్థితౌబలదేవవాసుదేవౌతమనుప్రయాతౌ ॥ ౯౨ ॥ సాచబడబాశతయోజనప్రమాణ
మార్గమతీతాపునరపివాహ్యమానామిథిలావనోద్దేశేప్రాణానుత్ససర్జ॥ ౯౩॥ శతధనురపితాం
పరిత్యజ్యపదాతిరేవాద్రవత్ ॥ ౯౪॥ కృష్ణోపిబలభద్రమాహ॥ ౯౫॥ తావదత్రస్యందనేభవతాస్థేయ
మహమేనమధమాచారంపదాతిరేవపదాతిమనుగమ్యయావద్ఘాతయామి- అత్రహిభూభాగేదృష్ట
దోషాస్సభయాఅతోనైతేశ్వాభవతేమంభూమిభాగముల్లంఘనీయాః॥ ౯౬ ॥ తథేత్యుక్త్వాబలదేవో
రథఏవతస్థౌ॥ ౯౭ ॥ కృష్ణోపిద్విక్రోశమాత్రంభూమిభాగమనుసృత్యదూరస్థితస్యైవచక్రంక్షిప్త్వాశ
తధనుషశ్శిరశ్చిచ్ఛేద॥ ౯౮॥ తచ్ఛరీరాంబరాదిషుచ బహుప్రకారమన్విచ్ఛన్నపిస్యమంతకమణింనా
వాపయదాతదోపగమ్యబలభద్రమాహ॥౯౯॥ వృథైవాస్మాభిశ్శతధనుర్ఘాతితఃనప్రాప్తమఖిలజగ
త్సారభూతంతన్మహారత్నంస్యమంతకాఖ్యమిత్యాకర్ణ్యోద్భూతకోపోబలదేవోవాసుదేవమాహ॥౧౦౦॥

తౌ॥ ౭౫॥ అత్ర హేతుః॥ నహ్యనుల్లంఘ్యేతి॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ నహీతి॥ భగవ
తాచక్రిణాసీరిణాచసహ - అమరవరాణామపిమధ్యే - కశ్చిద్యోద్ధుంనసమర్థ ఇత్యన్వయః - త్రివిక్రమాద్యవతారే
షుపాదప్రహారేణపరికంపితంజగత్త్రయంయేనసః - సురరిపువనితానాంతద్భర్తృవధేనవైధవ్యకారిణా - ప్రబలా
నాంరిపూణాంచక్రేసైన్యేఅప్రతిహతంచక్రంయస్యతేనచక్రిణా - మదముదితనయనాభ్యామవలోకనేన వీతఃనైనై
వారిబలంనిశాతయతీతితథాతేన - అతిగురవోగరిష్ఠావైరిణఏవవారణాస్తేషామపకర్షణేనఅవికృతోమహిమాయే
నతథావిధఉరుస్సీరోహలోయస్యతేనసీరిణాచ॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥

౯౯। ౧౦౦॥ ౧౦౧। ౧౦౨। ౧౦౩॥ ౧౦౪। ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ వర్షేతి॥ సంప్రత్యాయ్య విశ్వాస్య। ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ సవనేతి॥ సవనం యజ్ఞః - ఏవం ప్రకారమవధ్యతాపాదకం। ౧౦౯। ద్విషష్టీతి॥ మారికా జనమారికా। ౧౧౦। ౧౧౧। ౧౧౨। ౧౧౩। భగవానితి॥ పతత్రి-మిత్యన్వయః। ౧౧౪। ౧౧౫॥ ౧౧౬। ౧౧౭। ౧౧౮। ౧౧౯। ౧౨౦॥ ౧౨౧।

ధిక్త్వాం యస్త్వమేవమర్థలిప్సుం పతచ్ఛతే భ్రాతృత్వాన్మయా క్షాన్తం - తదయం పన్థాః స్వేచ్ఛయా గమ్యతాం - న మే ద్వారకయా న త్వయా న చాశేషబన్ధుభిః కార్యమలమలమేభిర్మమాగ్రతోఽలీకశపథై రిత్యాక్షిప్య తత్కథాం కథంచిత్ ప్రసాద్యమానోఽపి న తస్థౌ। ౧౦౧। స విదేహపురీం ప్రవివేశ। ౧౦౨। జనకరాజశ్చార్ఘ్యపూర్వకమేనం గృహం ప్రవేశయామాస। ౧౦౩। స తత్రైవ చ తస్థౌ। ౧౦౪। వాసుదేవోఽపి ద్వారకామాజగామ। ౧౦౫। యావచ్చ జనకరాజగృహే బలభద్రోఽవతస్థే - తావద్ధార్తరాష్ట్రో దుర్యోధనస్తత్సకాశాద్గదాశిక్షామశిక్షయత్। ౧౦౬। వర్షత్రయాన్తే చ బభ్రూగ్రసేనప్రభృతిభిర్యాదవైర్న తద్రత్నం కృష్ణేనాపహృతమితి కృతావగతిభిర్విదేహనగరీం గత్వా బలదేవః సంప్రత్యాయ్య ద్వారకామానీతః। ౧౦౭। అక్రూరోఽప్యుత్తమమణిసముద్భూతసువర్ణేన భగవద్ధ్యానపరోఽనవరతం యజ్ఞానియాజ। ౧౦౮। సవనగతౌ హి క్షత్రియవైశ్యౌ నిఘ్నన్ బ్రహ్మహా భవతీత్యేవం ప్రకారం దీక్షాకవచం ప్రవిష్ట ఏవ తస్థౌ। ౧౦౯। ద్విషష్టివర్షాణ్యేవం తన్మణిప్రభావాత్తత్రోపసర్గదుర్భిక్షమారికామరణాదికం నాభూత్ ॥ ౧౧౦ ॥ అథాక్రూరపక్షీయైర్భోజైః శత్రుఘ్నే సాత్వతస్య ప్రపౌత్రే వ్యాపాదితే భోజైః సహాక్రూరో ద్వారకామపహాయాపక్రాన్తః। ౧౧౧। తదపక్రాన్తిదినాదారభ్య తత్రోపసర్గదుర్భిక్షవ్యాలానావృష్టిమారికాద్యుపద్రవా బభూవుః। ౧౧౨ ॥ అథ యాదవా బలభద్రోగ్రసేనసమవేతా మన్త్రమమన్త్రయన్। ౧౧౩। భగవానురగారికేతనః కిమిదమేకదైవ ప్రచురోపద్రవాగమనమేతదాలోచ్యతామిత్యుక్తేఽన్ధకనామా యదువృద్ధః ప్రాహ। ౧౧౪। అస్యాక్రూరస్య పితా శ్వఫల్కో యత్ర యత్రాభూత్తత్ర తత్ర దుర్భిక్షమారికానావృష్ట్యాదికం నాభూత్ ॥ ౧౧౫। కాశీరాజస్య విషయే త్వనావృష్ట్యాం చ శ్వఫల్కో నీతః తతస్తత్క్షణాద్దేవో వవర్ష। ౧౧౬॥ కాశీరాజపత్న్యాశ్చ గర్భే కన్యారత్నం పూర్వమాసీత్। ౧౧౭। సా చ కన్యా పూర్ణేఽపి ప్రసూతికాలే నైవ నిశ్చక్రామ। ౧౧౮। ఏవం చ తస్య గర్భస్య ద్వాదశ వర్షాణ్యనిష్క్రామతో యయుః। ౧౧౯। కాశీరాజశ్చ తామాత్మజాం గర్భస్థామాహ। ౧౨౦। పుత్రి కస్మాన్న జాయసే నిష్క్రమ్యతామాస్యం తే ద్రష్టుమిచ్ఛామి - ఏతాం చ మాతరం కిమితి చిరం క్లేశయిష్యసీత్యుక్తా గర్భస్థైవ వ్యాజహార। ౧౨౧। తాత యద్యేకైకాం గాం దినే దినే బ్రాహ్మణాయ ప్రయచ్ఛసి - తదహమన్యైస్త్రిభిర్వర్షైరస్మాద్గర్భాత్తతోఽవశ్యం నిష్క్రమిష్యామీత్యేతద్వచనమాకర్ణ్య రాజా దినే దినే బ్రాహ్మణాయ గాం ప్రాదాత్। ౧౨౨। సాపి తావతా కాలేన జాతా। ౧౨౩। తతస్తస్యాః పితా గాన్దినీతి నామ చకార। ౧౨౪। తాం చ గాన్దినీం కన్యాం శ్వఫల్కాయోపకారిణే గృహమాగతాయార్ఘ్యభూతాం ప్రాదాత్। ౧౨౫। తస్యా-

౯౭। ౯౮। ౯౯। ౧౦౦। ధిగితి॥ కథాం కథ్యమానాం వార్తామాక్షిప్య తిరస్కృత్య। ౧౦౧। ౧౦౨। ౧౦౩। ౧౦౪। ౧౦౫। ప్రాసంగికమాహ॥ యావచ్చేతి। ౧౦౬॥ వర్షేతి॥ మహాభాగస్యాప్యక్రూరస్య తస్మిన్మణావభిలాష ఇతి పితా ఉస్య సర్వజ్ఞస్యాపి తన్నిమిత్తమవిశ్వాస ఇత్యాద్యుక్తిరర్థదోషప్రదర్శనేన వైరాగ్యార్థా - సంప్రత్యాయ్య విశ్వాస్య। ౧౦౭। ౧౦౮। ౧౦౯। ద్విషష్టీతి॥ మారికా జనమారిణీ। ౧౧౦॥ అథాక్రూరప్రదర్శితస్యమన్తకరత్నే నశంకితాభియోగనిరాసం వక్తుం కథాం ప్రస్తౌతి॥ అథాక్రూరపక్షీయైరిత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౧౧౧। ౧౧౨। ౧౧౩। భగవానితి॥ ఉరగారిర్గరుడస్స ఏవ కేతనం యస్య సః। ౧౧౪। ౧౧౫। ౧౧౬। ౧౧౭॥ ౧౧౮। ౧౧౯॥ ౧౨౦। ౧౨౧। ౧౨౨।

౧౨౨। ౧౨౩। ౧౨౪। ౧౨౫। ౧౨౬। ౧౨౭॥ ౧౨౮। ౧౨౯। తత్రేతి॥ తత్ర బభూవురిత్యన్వయః॥౧౩౦। ౧౩౧।
౧౩౨। ౧౩౩। ౧౩౪। ౧౩౫। అయమితి॥ క్రత్వంతరం తు క్రతుభేదం। ౧౩౬। అనల్పేతి॥ ఉపాదానం జీవికా ద్రవ్యా
అచీకరత్ కారితవాన్। ౧౩౭। ౧౩౮। ౧౩౯। ౧౪౦। ౧౪౧। ౧౪౨। ఏతావన్మాత్రమితి॥ ఏతావన్మాత్రమల

సుయముక్రూరః శ్వఫల్కాజ్జజ్ఞే। ౧౨౬। తస్యైవంగుణమిథునాదుత్పత్తిః। ౧౨౭। తత్కథమస్మిన్నప
క్రాంతే అత్ర దుర్భిక్షమారికాద్యుపద్రవా న భవిష్యంతి। ౧౨౮। తదయమత్రానీయతామలమతి
గుణవత్యపరాధాన్వేషణేనేతి యదువృద్ధస్యాంధకస్యైతద్వచనమాకర్ణ్య కేశవోగ్రసేనబలభద్రపు
రోగమైర్యదుభిః కృతాపరాధతితిక్షుభిరభయం దత్త్వా శ్వఫల్కపుత్రః స్వపురమానీతః। ౧౨౯। తత్ర చా
గతమాత్ర ఏవ తస్య స్యమంతకస్య మణేః ప్రభావాదనావృష్టిమారికాదుర్భిక్షవ్యాళాద్యుపద్రవోపశమా
బభూవుః। ౧౩౦। కృష్ణశ్చింతయామాస। ౧౩౧। స్వల్పమేతత్కారణం యదయం గాందిన్యాం శ్వఫల్కే
నాక్రూరో జనితః। ౧౩౨। సుమహాంశ్చాయమనావృష్టిదుర్భిక్షమారికాద్యుపద్రవప్రతిషేధకారీ ప్ర
భావః। ౧౩౩। తన్నూనమస్య సకాశే స మహామణిః స్యమంతకాఖ్యస్తిష్ఠతి। ౧౩౪। తస్య హ్యేవంవి
ధాః ప్రభావాః శ్రూయంతే। ౧౩౫। అయమపి చ యజ్ఞాదనంతరమన్యత్క్రత్వంతరం తస్యానంతరమన్య
ద్యజ్ఞాంతరం చాజస్రమవిచ్ఛిన్నం యజతీతి। ౧౩౬। అనల్పోపాదానం చాస్యాసంశయమత్రాసౌ మణివర
స్తిష్ఠతీతి కృతాధ్యవసాయోఽన్యత్ప్రయోజనముద్దిశ్య సకలయాదవసమాజమాత్మగృహ ఏవాచీకరత్।
౧౩౭। తత్ర చోపవిష్టేష్వఖిలేషు యదుషు పూర్వం ప్రయోజనముపన్యస్య పర్యవసితే చ తస్మిన్ ప్రసం
గాంతరపరిహాసకథామక్రూరేణ సహ కృత్వా జనార్దనస్తమక్రూరమాహ। ౧౩౮॥ దానపతే జానీ
మ ఏవ వయం యథా శతధన్వనా తదిదమఖిలజగత్సారభూతం స్యమంతకం రత్నం భవతః సమర్పితం - త
దశేషరాష్ట్రోపకారకం భవత్సకాశే తిష్ఠతి - తిష్ఠతు - సర్వ ఏవ వయం తత్ప్రభావఫలభుజః - కింత్వేష
బలభద్రోఽస్మానాశంకితవాన్ - తదస్మత్ప్రీతయే దర్శయస్వేత్యభిధాయ జోషం స్థితే భగవతి వాసుదే
వే సరత్నః సోఽచింతయత్। ౧౩౯। కిమత్రానుష్ఠేయమన్యథా చేద్బ్రవీమ్యహం తత్కేవలాంబర తిరో
ధానమన్విష్యంతో రత్నమేతే ద్రక్ష్యంతి అతివిరోధో న క్షమ ఇతి సంచింత్య తమఖిలజగత్కారణభూతం
నారాయణమాహాక్రూరః। ౧౪౦। భగవన్మమైతత్ స్యమంతకరత్నం శతధనుషా సమర్పితం - అపగ
తే చ తస్మిన్నద్య శ్వః పరశ్వో వా భగవాన్ యాచయిష్యతీతి కృతమతిరతికృచ్ఛ్రేణైతావంతం కాలమధా
రయం। ౧౪౧। తస్య చ ధారణక్లేశేనాహమశేషోపభోగేష్వసంగిమానసో వేద్మి స్వసుఖకలామపి। ౧౪౨
ఏతావన్మాత్రమప్యశేషరాష్ట్రోపకారీ ధారయితుం న శక్నోతి భవాన్మన్యత ఇత్యాత్మనా న చోదిత

౧౨౩॥౧౨౪॥౧౨౫॥౧౨౬। తస్యేతి॥ శ్వఫల్కగాందిన్యోర్మహాత్మ్యోక్తిస్తత్పుత్రాక్రూరమహిమప్రశంసనార్థా।
౧౨౭। ౧౨౮। ౧౨౯। ౧౩౦। కృష్ణ ఇతి॥ కృష్ణశ్చింతయామాసేతి - సర్వజ్ఞస్యైవ కృష్ణస్య లింగదర్శనాదినాను
సంభావనోక్తిః లోకరీత్యనువృత్తిమాత్రార్థా - న తు తత్త్వతః - భగవతారిష్టదర్శనాదికమపి న తాత్త్వికమిత్యుక్తం
కించ ప్రాగుదాహృతం మునివాసనివాసే కింఘటే తారిష్టదర్శనమిత్యాదినా- తస్మాత్సర్వప్రకారేణ పరప్రత్యయో
త్పాదనేన దుర్యశః పరిహార్యమిత్యేవం పరం సర్వమిదం ద్రష్టవ్యం। ౧౩౧। ౧౩౨॥ ౧౩౩। ౧౩౪। ౧౩౫। ౧౩౬। అనల్పేతి॥
అనేన హేతునా అనల్పోపాదానమనల్పస్యాత్ యస్య ఉపాదానం నిత్యోపభూతం జీవికాద్రవ్యం మణివరస్తిష్ఠతీతి నిశ్చి
త్యాన్యత్ప్రయోజనం వివాహాదికార్యముద్దిశ్యాచీకరత్ కారయామాస। ౧౩౭॥ తత్రేతి॥ యదుద్దిశ్య యాదవాః సమా
హూతాస్తత్ప్రయోజనం పూర్వముపన్యస్య యుక్తమిదం న వేత్యాదిపృష్ట్వా। ౧౩౮। ౧౩౯। ౧౪౦। ౧౪౧॥ తస్యేతి॥
స్వసుఖస్య కలామంశమపి న వేద్మి। ౧౪౨। ఏతావన్మాత్రమితి॥ ఆత్మనాన్వయం న చోదితవాన్ - నాహమేతద్ధారయా

ధరమాణం - రత్నమితి శేషః - రత్నధారణమాత్రేణాప్యయమశేషరాష్ట్రోపకారం న కరోతీతి కృష్ణో మన్యత ఇత్యక్రూ-
రోక్తిః స్వదోషాపహ్నవార్థా॥ ౧౪౩॥ ౧౪౪॥ తత ఇతి॥ సముద్గః సంపుటః॥ ౧౪౫॥ ౧౪౬॥ ౧౪౭॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥
౧౫౦॥ ౧౫౧॥ బలేతి॥ గోచక్రేతి - శకటస్య హి చక్రానడుహోరన్తరావస్థితః - జన్తుః యథా క్లిశ్యతి తద్వదిత్య-
ర్థః॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ ౧౫౪॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ౧౫౭॥ ౧౫౮॥ ౧౫౯॥ ౧౬౦॥ ౧౬౧॥ ఇతీతి॥ మిథ్యాభిశస్తిదూషణా-
య స్యమన్తకకథాశ్రవణాసక్తేన సింహః ప్రసేనమవధీదిత్యాదిశ్లోకో ఽనుసంధేయః- తథా చ బ్రాహ్మే॥ శ్లో॥ వా-
సుదేవాభిశస్తిస్తు నిశాకరమరీచిషు। స్థితా చతుర్థ్యామద్యాపి మనుష్యానాపతేచ్ఛ సా॥ అతశ్చతుర్థ్యాం చన్ద్రం-
తు ప్రమాదాద్వీక్ష్య సంయుతః। పఠేత్స్థావ్యశ్రీయకం వాక్యం ప్రాఙ్ముఖో వాప్యుదఙ్ముఖ ఇతి॥ ౧౬౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపు

ర్థా॥ ౧౪౩॥ తదిదం స్యమన్తకరత్నం గృహ్యతామిచ్ఛయా యస్యాభిమతం తస్య సమర్ప్యతామ్॥ ౧౪౪॥
తతః స్వోదరవస్త్రనిగోపితమతిలఘుకనకసముద్గకగతం ప్రకటీకృతవాన్॥ ౧౪౫॥ తతశ్చ నిష్క్రామ్య
స్యమన్తకమణిం తస్మిన్ యదుకులసమాజే ముమోచ॥ ౧౪౬॥ ముక్తమాత్రే చ తస్మిన్నతికాన్త్యా తదఖి-
లమాస్థానముద్యోతితమ్॥ ౧౪౭॥ అథాహాక్రూరః - స ఏష మణిః శతధన్వనాస్మాకం సమర్పితః- యస్యా-
యం స ఏనం గృహ్ణాత్వితి॥ ౧౪౮॥ తమాలోక్య సర్వయాదవానాం సాధు సాధ్వితి విస్మితమనసాం వాచో
శ్రూయన్త॥ ౧౪౯॥ తమాలోక్యాతీవ బలభద్రో మమాయమచ్యుతేనైవ సామాన్యస్సమన్వీప్సిత ఇతి కృ-
తస్పృహో ఽభూత్॥ ౧౫౦॥ మమైవాయం పితృధనమిత్యతీవ చ సత్యభామాపి స్పృహయాంచకార॥
౧౫౧॥ బలసత్యావలోకనాత్కృష్ణో ఽప్యాత్మానం గోచక్రాన్తరావస్థితమివ మేనే॥ ౧౫౨॥ సకలయా-
దవసమక్షం చాక్రూరమాహ॥ ౧౫౩॥ ఏతద్ధి మణిరత్నమాత్మసంశోధనాయ ఏతేషాం యదూనాం మయా-
దర్శితం - ఏతచ్చ మమ బలభద్రస్య చ సామాన్యం పితృధనం చైతత్సత్యభామాయా నాన్యస్యైతత్॥
౧౫౪॥ ఏతచ్చ సర్వకాలం శుచినా బ్రహ్మచర్యాదిగుణవతా ధ్రియమాణమశేషరాష్ట్రస్యోపకారకం-
అశుచినా ధ్రియమాణమాధారమేవ హన్తి॥ ౧౫౫॥ అతో ఽహమస్య షోడశస్త్రీసహస్రపరిగ్రహాదసమ-
ర్థో ధారణే కథమేతత్సత్యభామా స్వీకరోతి॥ ౧౫౬॥ ఆర్యబలభద్రేణాపి మదిరాపానాద్యశేషోపభో-
గపరిత్యాగః కార్యః॥ ౧౫౭॥ తదలం యదులోకో ఽయం బలభద్రః- అహం చ సత్యా చ త్వాం దానపతే ప్రా-
ర్థయామః॥ ౧౫౮॥ తద్భవానేవ ధారయితుం సమర్థః॥ ౧౫౯॥ త్వద్ధృతం చాస్య రాష్ట్రస్యోపకా-
రకం తద్భవానశేషరాష్ట్రనిమిత్తమేతత్పూర్వవద్ధారయత్వన్యన్న వక్తవ్యమిత్యుక్తో దానపతిస్తథేత్యా-
హ జగ్రాహ చ తన్మహారత్నమ్॥ ౧౬౦॥ తతః ప్రభృత్యక్రూరః ప్రకటేనైవ తేనాతిజాజ్వల్యమానేనాత్మ-
కణ్ఠావసక్తేనాదిత్య ఇవాంశుమాలీ చచార॥ ౧౬౧॥ ఇత్యేతద్భగవతో మిథ్యాభిశస్తిక్షాలనం యః స్మ-
రతి న తస్య కదాచిదల్పాపి మిథ్యాభిశస్తిర్భవతి - అవ్యాహతాఖిలేన్ద్రియశ్చాఖిలపాపమోక్షమవా-

తుం శక్నోమి త్వమిదం ధారయస్వేతి భీత్యాహం నోక్తవాన్॥ ౧౪౩॥ ౧౪౪॥ తత ఇతి॥ కనకసముద్గకం స్వర్ణకరణ్డకమ్॥
౧౪౫॥ ౧౪౬॥ ౧౪౭॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ ౧౫౦॥ ౧౫౧॥ బలేతి॥ గోచక్రాన్తరావస్థితమితి- గచ్ఛతశ్శకటస్య చక్రబలీ-
వర్దమధ్యపతితజన్తుర్యథోభయత్ర సంబాధాత్ క్లిశ్యతే తథాత్మానం మేనే॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥ ౧౫౪॥ ఏతచ్చేతి॥ ఆధా-
రం ధారయితారమేవ హన్తి॥ ౧౫౫॥ ౧౫౬॥ ౧౫౭॥ ౧౫౮॥ ౧౫౯॥ ౧౬౦॥ తత ఇతి॥ తతః ప్రభృతి - ప్రకటేనేతి॥
అయం భావః - కృష్ణానుమత్యైవాక్రూరస్తన్మణిరత్నం దధార- తథాపి స్వభక్తైరక్రూరే కృష్ణేన స్థాపితమిత్యేవంభూ-
తాభియోగపరిహారాయ గుప్తమధారయత్ - అనేనైవాభిప్రాయేణ శతధన్వాన్మణౌ సమర్ప్యమాణే యద్యన్తత్వా-
వస్థాయామన్యస్మై న కథయిష్యసి తర్హి గృహీష్యామీత్యుక్తవాన్ - న తు సర్వజ్ఞస్య శ్రీకృష్ణస్య గోపనార్థం - య-
ష్టకవచ ధారణం చ యాదవభయాదేవ న తు శ్రీకృష్ణభయాత్ - అన్యథా మణినా సహ రామకృష్ణాదిసభాజప్రవేశాద్వి-
నసంగచ్ఛేత - అత్రాక్రూరే మహాభాగవతే మణిస్పృహాదికల్పనమతిమన్దమిత్యుపేక్షణీయమ్॥ ౧౬౧॥ ౧౬౨॥ ఇతి

రాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

అనమిత్రస్యపౌత్రస్సత్రాజిత్ తత్ప్రసంగాత్స్యమంతకాఖ్యానముక్తం - ఇదానీమనమిత్రస్యైవసంతానాంతరముచ్యతే॥ అనమిత్రస్యేతి। ౧। ౨। ౩। ౪। సాత్వతపుత్రస్యవృష్ణేరేవసంతానాంతరంవక్తుంప్రస్తుతేనానమిత్రేణపితామహస్యసంబంధంస్మారయతి - అనమిత్రస్యైవాన్వయవృష్ణిరితి। ౫। ౬। ౭। తథేతి॥ ఉపమద్గ్వాద్యాఅక్రూరసాపత్న్యాః। ౮। ౯। ౧౦॥ ౧౧॥ అంధకస్యసత్వతాత్మజస్య। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౨౦। ౨౧। భజమానాదితి॥ తదగ్రత్ భజమానాద్వంశాంతరం। ౨౨॥ విదూరథాదితి॥ శూరో దేవమీఢాఖ్యః॥

ప్నోతి। ౧౬-౨। ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ అనమిత్రస్యపుత్రశ్శినిర్నామాభవత్। ౧। తస్యాపిసత్యకః - సత్యకాత్సాత్యకిర్యుయుధానాపరనామా। ౨। తస్మాదపిసంజయః - తత్పుత్రశ్చకుణిః - కుణేర్యుగంధరః॥ ౩। ఇత్యేతేశైనేయాః॥ ౪। అనమిత్రస్యైవాన్వయేవృష్ణిః - తస్మాచ్ఛ్వఫల్కః - తత్ప్రభావఃకథితఏవ। ౫॥ శ్వఫల్కస్యాన్యఃకనీయాంశ్చిత్రకోనామభ్రాతా। ౬। శ్వఫల్కాదక్రూరోగాందిన్యామభవత్। ౭। తథోపమద్గుః। ౮। ఉపమద్గోఃమృదామృదవిశ్వారిమేజయగిరిక్షత్రోపక్షత్రశత్రుఘ్నారిమర్దనధర్మదృగ్దృష్టధర్మగంధమోజవాహప్రతివాహాఖ్యాఃపుత్రాస్సుతారాఖ్యాకన్యాచ। ౯। దేవవానుపదేవశ్చాక్రూరపుత్రౌ। ౧౦। పృథువిపృథుప్రముఖాశ్చిత్రకస్యపుత్రాబహవోబభూవుః। ౧౧। కుకురభజమానశుచికంబళబర్హిషాఖ్యాస్తథాంధకస్యచత్వారఃపుత్రాః। ౧౨। కుకురాద్ధృష్టః - తస్మాచ్చకపోతరోమా - తతశ్చవిలోమా - తస్మాదపితుంబురుసఖోభవదనుసంజ్ఞశ్చ। ౧౩। అనోరానకదుందుభిః - తతశ్చాభిజిత్ - అభిజితఃపునర్వసుః॥ ౧౪। తస్యాప్యాహుకఃపుత్రఃఆహుకీచకన్యా। ౧౫। ఆహుకస్యదేవకోగ్రసేనాద్వౌపుత్రౌ। ౧౬। దేవవానుపదేవస్సహదేవో దేవరక్షితాచదేవకస్యచత్వారఃపుత్రాః। ౧౭। తేషాంవృకదేవోపదేవాదేవరక్షితాశ్రీదేవాశాంతిదేవాసహదేవాదేవకీచసప్తభగిన్యః॥ ౧౮। తాశ్చసర్వావసుదేవఉపయేమే। ౧౯। ఉగ్రసేనస్యాపికంసన్యగ్రోధసునామానకాహ్వశంకుసుభూమిరాష్ట్రపాలయుద్ధతుష్టిసుతుష్టిమత్సంజ్ఞాఃపుత్రాబభూవుః॥ ౨౦॥ కంసాకంసవతీసుతనూరాష్ట్రపాలికాహ్వాశ్చోగ్రసేనస్యతనూజాఃకన్యాః॥ ౨౧। భజమానాచ్చవిదూరథఃపుత్రోభవత్। ౨౨। విదూరథాచ్ఛూరః - శూరాచ్చశమీ - శమినఃప్రతిక్షత్రః - తస్మాత్స్వయంభోజః - తతశ్చహృదికః॥ ౨౩। తస్యాపికృతవర్మశతధనుర్దేవార్హదేవగర్భాద్యాఃపుత్రాబభూవుః॥ ౨౪। దేవగర్భస్యాపిశూరః॥ ౨౫॥ శూరస్యాపిమారిషానామపత్న్యభవత్। ౨౬॥ తస్యాంచాసౌదశపుత్రానజనయత్ వసుదేవపూర్వాన్। ౨౭। వసుదేవస్యజాతమాత్రస్యైవతద్గృహేభగవదంశావతారమవ్యాహతదృ

శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

సత్వతస్సుతోవృష్ణిస్సాత్వతఃతత్పౌత్రస్యానమిత్రస్యప్రసేనసత్రాజితావిత్యేకోవంశఉక్తః - తత్ప్రసంగాచ్చస్యమంతకాఖ్యానముక్తం - ఇదానీమనమిత్రస్యైవవంశాంతరమాహ - అనమిత్రస్యేత్యాదినాశైనేయాఇత్యంతేన। ౧। ౨। ౩। ఇతీతి॥ శివేర్వంశ్యాశ్శైనేయాః। ౪। తస్యైవపునర్వంశాంతరమాహ - అనమిత్రస్యేత్యాదినాబహవోభవన్నిత్యంతేన। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। పృథ్వితి॥ చిత్రకస్యశ్వఫల్కస్యభ్రాతుఃపృథుప్రముఖాఃపుత్రాః। ౧౧। కుకురేతి॥ అంధకస్యసత్వతపుత్రస్యకుకురాదయః॥ ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। కంసేతి॥ కంసాకంసవతీత్యాద్యాఉగ్రసేనస్యతనూజాఃకన్యాః॥ ౨౧। భజమానస్యసత్వతపుత్రస్యసమీకృకణవృష్ణయఇత్యాదినాపూర్వమేకోవంశఉక్తఃఇదానీంతస్యైవవంశాంతరమాహ - భజమానాచ్చేత్యాదినాయావత్సమాప్తిః। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। వసుదేవస్యేతి॥ తద్గృహేదేవమీఢాఖ్యస్య[illegible]గృహేఆనకాః పటహాఃదుందుభయః

౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨। ౪౩। ౪౪॥ ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦॥ ౫౧। ౫౨। భగవానితి॥ అప్రసన్నోఽపీతి వస్తుస్వభావోక్తిః॥ ౫౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే చతుర్థాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ష్ట్యా పశ్యద్భి ర్దేవై ర్దివ్యానకదుందుభయో వాదితాః॥ ౨౮॥ తతశ్చాసావానకదుందుభిసంజ్ఞామవాప। ౨౯। తస్య చ దేవభాగదేవశ్రవాష్టకకకుచ్చక్రవచ్ఛధారకసృంజయశ్యామశమీకగండూషసంజ్ఞా నవ భ్రాతరోఽభవన్।౩౦। పృథా శ్రుతదేవా శ్రుతకీర్తి శ్శ్రుతశ్రవా రాజాధిదేవీ చ వసుదేవాదీనాం పంచ భగిన్యోఽభవన్। ౩౧। శూరస్య కుంతి ర్నామ సఖాఽభవత్। ౩౨। తస్మై చాపుత్రాయ పృథామాత్మజాం విధినా శూరో దత్తవాన్। ౩౩। తాం చ పాండు రువాహ॥౩౪। తస్యాం చ ధర్మానిలేంద్రై ర్యుధిష్ఠిరభీమసేనార్జునాఖ్యా స్త్రయః పుత్రాః సముత్పాదితాః॥ ౩౫॥ పూర్వమేవానూఢాయాశ్చ భగవతా భాస్వతా కానీనః కర్ణో నామ పుత్రో జన్యత।౩౬। తస్యాశ్చ సపత్నీ మాద్రీ నామాభూత్।౩౭।తస్యాం చ నాసత్యదస్రాభ్యాం నకులసహదేవౌ పాండోః పుత్రౌ జనితౌ। ౩౮। శ్రుతదేవాం తు వృద్ధధర్మా నామ కారూశ ఉపయేమే। ౩౯॥ తస్యాం చ దంతవక్త్రో నామ మహాసురో జజ్ఞే। ౪౦। శ్రుతకీర్తి మపి కేకయరాజ ఉపయేమే। ౪౧। తస్యాం సంతర్దనాదయః కైకేయాః పంచ పుత్రా బభూవుః॥ ౪౨। రాజాధిదేవ్యా మావంత్యౌ విందానువిందౌ జజ్ఞాతే॥ ౪౩। శ్రుతశ్రవస మపి చేదిరాజో దమఘోష నామోపయేమే। ౪౪॥ తస్యాం చ శిశుపాల ముత్పాదయామాస। ౪౫॥ స వా పూర్వ మప్యుదారవిక్రమో దైత్యానామాదిపురుషో హిరణ్యకశిపు రభవత్। ౪౬ ॥ యశ్చ భగవతా సకలలోకగురుణా నారసింహేన ఘాతితః॥ ౪౭ ॥ పునరప్యక్షయవీర్యశౌర్యసంపత్పరాక్రమగుణస్సమాక్రాంతసకలత్రైలోక్యేశ్వరప్రభావో దశాననో నామాభూత్॥ ౪౮॥ బహుకాలోపభుక్తభగవత్సకాశావాప్తశరీరపాతోద్భవపుణ్యఫలో భగవతా రాఘవరూపిణా సోఽపి నిధనముపపాదితః। ౪౯ ॥ పున శ్చేదిరాజస్య దమఘోషస్యాత్మజ శ్శిశుపాలనామాభవత్। ౫౦ ॥ శిశుపాలత్వేఽపి భగవతో భూభారావతరణాయావతీర్ణాంశస్య పుండరీకనయనాఖ్యస్యోపరి ద్వేషానుబంధమతితరాం చకార। ౫౧। భగవతా చ స నిధన ముపానీతః - తత్రైవ పరమాత్మభూతే మనస ఏకాగ్రతయా సాయుజ్యమవాప। ౫౨ । భగవాన్యది ప్రసన్నో యథాభిలషితం దదాతి - తథా అప్రసన్నోఽపి నిఘ్నన్ దివ్యమనుపమం స్థానం ప్రయచ్ఛతి॥ ౫౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ శ్లో॥ హిరణ్యకశిపుత్వే చ రావణత్వే చ విష్ణునా। అవాప నిహతో భోగా నప్రాప్యా నమరై రపి॥ ౧ ॥ న లయం తత్ర తేనైవ నిహత స్స కథం పునః। సంప్రాప్త శ్శిశుపాలత్వే సాయుజ్యం శాశ్వతే హరౌ॥ ౨ ॥ ఏతదిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం సర్వధర్మభృతాం వర। కౌతూహలపరేణైతత్పృష్టో మే వక్తుమ

హోభేర్యః। ౨౮। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। పూర్వమేవేతి॥ కానీనః కన్యకావస్థాయాం జాతః। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। పునరితి॥ అక్షయా వీర్యాదిగుణా యస్య సః - వీర్యం బలం - శౌర్యముత్సాహః - పరాక్రమః ప్రభావః సమాక్రాంతా అభిభూతాస్సకలాస్త్రైలోక్యేశ్వరా యేన తథాభూతః ప్రభావో యస్య సః। ౪౮। బహుకాలేతి॥ బహుకాలముపభుక్తం భగవత్సకాశాదవాప్తశరీరపాతోద్భవం పుణ్యఫలం యేన సః। ౪౯। ౫౦। ౫౧। ౫౨। భగవద్ద్వేషానుబంధో తత్సాయుజ్యముపపాదయతి॥ భగవానితి॥ ౫౩। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - చతుర్దశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ఏతదితి॥ కౌతూహలపరేణ మయా పృష్టస్సన్ మహ్యం వక్తుమర్హసి ౩। సమస్యానుగ్రహోజ్జన్మత్ర

౧।౨।౩।౪।౫।౬।౭।౮।౯।౧౦॥ తత్ర త్వితి॥ త్వంకారాణాం కరోతీతి త్వంకారకః తస్య కారణం తత్ప్రవృత్తినిమిత్తమ్॥ ౧౧॥ తతశ్చేతి॥ ఋషిప్రోక్తానామనిర్వచనానాదరేణ నిందనార్థముపేత్యోచ్చ భగవన్నామ్నాముచ్చారణమకరోదితి సంకీర్తనోక్తిః॥౧౨॥ తచ్చేతి॥ తచ్చేతి మూర్తిధ్యానోక్తిః॥౧౩॥౧౪॥ తావదితి॥ లయం సాయుజ్యం॥౧౫॥

ర్హసి॥ ౩॥ శ్రీపరాశరః॥ దైత్యేశ్వరస్య వధాయాఖిలలోకోత్పత్తిస్థితివినాశకారిణా పూర్వం తనుగ్రహణం కుర్వతా నృసింహరూపమావిష్కృతం॥౪॥ తత్ర చ హిరణ్యకశిపోర్విష్ణురయమిత్యేతన్న మనస్యభూత్॥ ౫॥ నిరతిశయపుణ్యసముద్భూతమేతత్సత్త్వజాతమితి॥ ౬ ॥ రజోద్రేకప్రేరితైకాగ్రమతిస్తద్భావనాయోగాత్ - తతోఽవాప్తవధహేతుకీం నిరతిశయామేవాఖిలత్రైలోక్యాధిక్యకారిణీం దశాననత్వే భోగసంపదమవాప॥ ౭ ॥ న తు స తస్మిన్ననాదినిధనే పరబ్రహ్మభూతే భగవత్యనాలంబినికృతే మనసస్తల్లయమవాప॥ ౮॥ ఏవం దశాననత్వేఽప్యనంగపరాధీనతయా జానకీసమాసక్తచేతసా భగవతా దాశరథిరూపధారిణా హతస్య తద్రూపదర్శనమేవాసీత్ నాయమచ్యుత ఇత్యాసక్తిర్విపద్యతోఽన్తఃకరణే మానుషబుద్ధిరేవ కేవలమస్యాభూత్॥ ౯॥ పునరప్యచ్యుతవినిపాతమాత్రఫలమఖిలభూమండలశ్లాఘ్యచేదిరాజకులే జన్మ అవ్యాహతైశ్వర్యం శిశుపాలత్వేఽప్యవాప॥ ౧౦॥ తత్ర త్వఖిలానామేవ స భగవన్నామ్నాం త్వంకారకారణమభవత్॥౧౧॥ తతశ్చ తత్కాలకృతానాం తేషామశేషాణామేవాచ్యుతనామ్నామనవరతమనేకజన్మసు వర్ధితవిద్వేషానుబంధిచిత్తో వినిందనసంతర్జనాదిషూచ్చారణమకరోత్॥ ౧౨॥ తచ్చ రూపముత్ఫుల్లపద్మదలామలాక్షిమత్యుజ్జ్వలపీతవస్త్రధార్యమలకిరీటకేయూరహారకటకాదిశోభితముదారచతుర్బాహుశంఖచక్రగదాధరమతిప్రరూఢవైరానుభావాదటనభోజనస్నానాసనశయనాదిష్వశేషావస్థాంతరేషు నైవాన్యత్రోపయయావస్యాత్మచేతసః॥౧౩॥ తతస్తమేవాక్రోశేషూచ్చారయంస్తమేవ హృదయేన ధారయన్నాత్మవధాయ యావద్భగవద్ధస్తచక్రాంశుమాలోజ్జ్వలమక్షయతేజస్స్వరూపం బ్రహ్మభూతమపగతద్వేషాదిదోషం భగవంతమద్రాక్షీత్ ॥ ౧౪ ॥ తావచ్చ భగవచ్చక్రేణాశు వ్యాపాదితస్తత్స్మరణదగ్ధాఖిలాఘసంచయో భగవతాంతముపనీతస్తస్మిన్నేవ లయముపయయౌ॥ ౧౫॥ ఏతత్తవాఖిలం మయాభిహితం॥౧౬॥ అయం హి భగవాన్కీర్తితశ్చ సంస్మృతశ్చ ద్వేషానుబంధేనాపి అఖిలసురాసురాదిదుర్లభం ఫలం ప్రయచ్ఛతి కిముత సమ్యగ్భక్తిమతామితి॥ ౧౭ ॥

యానంతరం భగవత్ప్రాప్తిరితి ముఖ్యో హేతుః తదనుసారి హేత్వంతరమప్యాహ - దైత్యేశ్వరస్యేత్యాదినా కిముత భక్తిమతామిత్యంతేన॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ రజోద్రేకేతి॥ రజోద్రేకేత్యార్షస్సంధిః - బ్రహ్మశాపవశాదేవ రజసఉద్రేకేణ అన్యథాగ్రాహిణ్యైకాగ్రామతిర్యస్య సః - తద్భావనారూపాద్యోగాత్ - తతోఽవాప్తోవధ ఏవ హేతుర్యస్యాం తాం. అఖిలత్రైలోక్యాధిక్యకారిణీం నిరతిశయాం భోగసంపదమవాపేత్యన్వయః॥ ౭॥ నేతి॥ అత స్తస్మిన్ మనసోనాలంబినికృతే అవిషయీకృతే పరబ్రహ్మభూతే తల్లయం సాయుజ్యం నావాప॥౮॥ ఏవమితి॥ ఏవం దశాననత్వేపి అస్య వధ్యమానస్యాంతఃకరణే మనుష్యబుద్ధిరేవాభూత్ - న త్వచ్యుతోఽయమిత్యాసక్తిః॥౯॥ పునరితి॥ అచ్యుతాద్వినిపాతమాత్రఫలం శ్రేష్ఠం జన్మైశ్వర్యం చ కేవలం శిశుపాలత్వే చ ప్రాప్తః॥ ౧౦॥ అంతే తస్య మోక్షం సహేతుకమాహ - తత్ర త్విత్యాదినా॥ తత్ర త్వితి॥ భగవన్నామ్నాం త్వంకారస్తుచ్ఛీకారస్తత్ర కారణమభవత్ - అధిక్షేప కారణభూతో జాత ఇత్యర్థః. ఏతేన తన్నామశ్రవణాసక్తిరుక్తా॥౧౧॥ తతశ్చేతి॥ తర్జనం భర్జనం - నిందవాద్యర్థమేవ తత్కాలకృతానాం దేవకీనందనః కంసధ్వంసీత్యాదినామ్నాం నిత్యముచ్చారణమకరోదిత్యర్థః - తదనేన కీర్తనావర్తిరుక్తా॥౧౨॥ మూర్తిధ్యాననిష్ఠామాహ॥ తచ్చ రూపమితి॥ ఉత్ఫుల్లపద్మదలామలాక్షమిత్యాదివిశేషణయుక్తం రూపం బుద్ధిశ్చేతసో నాన్యత్ర యయావిత్యన్వయః॥ ౧౩॥ తదేవం విశుద్ధచిత్తస్యాతిద్వేషాదేరపగమాత్ బ్రహ్మరూపసాక్షాత్కారేణ ధ్వస్తాశేషపాపస్య మోక్షోఽభూదిత్యాహ॥ తత ఇతి॥ ఆక్రోశేషూక్తిషు భగవతా హస్తక్షిప్తం యచ్చక్రం తస్యాంశుమాలాభిరుజ్జ్వలం॥౧౪॥

౧౬|౧౭||౧౮|౧౯|౨౦|| ౨౧|౨౨|౨౩|౨౪|౨౫|౨౬|౨౭|౨౮|౨౯|౩౦|| ౩౧|౩౨|౩౩|౩౪|౩౫|౩౬|౩౭|౩౮|౩౯|

వసుదేవస్య త్వానకదుందుభేః పౌరవీరోహిణీమదిరాభద్రాదేవకీప్రముఖా బహ్వ్యః పత్న్యోఽభవన్ ||
౧౮|| బలభద్రశఠసారణదుర్మదాదీన్ పుత్రాన్ రోహిణ్యామానకదుందుభిరుత్పాదయామాస|౧౯|
బలదేవోఽపి రేవత్యాం విశఠోల్ముకౌ పుత్రావజనయత్ | ౨౦ | సార్ష్టిమార్ష్టిశిశుసత్యసత్యధృతిప్ర
ముఖాస్సారణాత్మజాః| ౨౧| భద్రాశ్వభద్రబాహుదుర్దమభూతాద్యా రోహిణ్యాః కులజాః||౨౨|
నందోపనందకృతకాద్యా మదిరాయాస్తనయాః| ౨౩| భద్రాయాశ్చోపనిధిగదాద్యాః | ౨౪| వై
శాల్యాంచ కౌశికమేకమేవాజనయత్ | ౨౫|| ఆనకదుందుభేర్దేవక్యామపి కీర్తిమత్సుషేణోదాయు
భద్రసేనఋజుదాసభద్రదేవాఖ్యాః షట్పుత్రా జజ్ఞిరే| ౨౬| తాంశ్చ సర్వానేవ కంసో ఘాతితవాన్|
౨౭| అనంతరంచ సప్తమం గర్భమర్ధరాత్రే భగవత్ప్రహితా యోగనిద్రా రోహిణ్యా జఠరమాకృ
ష్య నీతవతీ| ౨౮| కర్షణాచ్చాసావపి సంకర్షణాఖ్యామగమత్. | ౨౯ | తతశ్చ సకలజగన్మహాతరు
మూలభూతో భూతభవిష్యదాదిసకలసురాసురమునిజనమనసామప్యగోచరోఽబ్జభవప్రముఖైరనలము
ఖైః ప్రణమ్యావనిభారహరణాయ ప్రసాదితో భగవాననాదిమధ్యనిధనో దేవకీగర్భమవతతార వాసుదే
వః| ౩౦ | తత్ప్రసాదవివర్ధమానోరుమహిమా చ యోగనిద్రా నందగోపపత్న్యా యశోదాయా గ
ర్భమధిష్ఠితవతీ| ౩౧ | సుప్రసన్నాదిత్యచంద్రాదిగ్రహమవ్యాలాదిభయం స్వస్థమానసమఖిలమే
వైతజ్జగదపాస్తాధర్మమభవత్ - తస్మింశ్చ పుండరీకనయనే జాయమానే | ౩౨ | జాతేన చ తేనాఖిల
మేవైతత్ సన్మార్గవర్తి జగదక్రియత | ౩౩ | భగవతోఽప్యత్ర మర్త్యలోకేఽవతీర్ణస్య షోడశసహ
స్రాణ్యేకోత్తరశతాధికాని భార్యాణామభవన్| ౩౪ | తాసాంచ రుక్మిణీసత్యభామాజాంబవతీచారు
హాసినీప్రముఖా హ్యష్టౌ పత్న్యః ప్రధానా బభూవుః| ౩౫| తాసు చాష్టావయుతాని లక్షంచ పుత్రాణాం
భగవానఖిలమూర్తిరనాదిమానజనయత్ || ౩౬ | తేషాంచ ప్రద్యుమ్నచారుదేష్ణసాంబాదయస్త్ర
యోదశ ప్రధానాః| ౩౭| ప్రద్యుమ్నోఽపి రుక్మిణస్తనయాం రుక్మవతీం నామోపయేమే||౩౮|| తస్యామని
రుద్ధో జజ్ఞే| ౩౯| అనిరుద్ధోఽపి రుక్మిణ ఏవ పౌత్రీం సుభద్రాం నామోపయేమే| ౪౦|| తస్యామస్య వజ్రో జ
జ్ఞే| ౪౧| వజ్రస్య ప్రతిబాహుః తస్యాపి సుచారుః| ౪౨| ఏవమనేకశతసహస్రపురుషసంఖ్యస్య యదు
కులస్య పుత్రసంఖ్యా వర్షశతైరపి వక్తుం న శక్యతే| ౪౩| యతో హి శ్లోకావిమావత్ర చరితార్థౌ|౪౪||

౧౫|| ౧౬|| ౧౭| శిశుపాలజన్మోక్త్యా ప్రసక్తానుప్రసక్తం సమాప్య ప్రస్తుతం వంశమాహ - వసుదేవస్యత్విత్యాదినా |
౧౮| తస్య రోహిణ్యాం వంశమాహ - బలభద్రేత్యాదినా రోహిణ్యాః కులజా ఇత్యంతేన| ౧౯| ౨౦| సార్ష్టీతి || మా
ర్ష్టిప్రముఖాస్తస్య బలభద్రస్యైవాత్మజా ఇతి క్వచిత్పాఠః| ౨౧| ౨౨| ౨౩| భద్రాయా ఇతి || యాద్యా ఇతి చ పా
ఠః| ౨౪| వైశాల్యామితి|| శైబ్యాంచేతి పాఠః| ౨౫| ౨౬| ౨౭ || వసుదేః పుత్రస్యైవ సతో బలభద్రస్య ప్రాగుక్తాం
రోహిణీపుత్రతాం సమర్థయితుమాహ|| అనంతరంచేతి|| దేవకీజఠరాదాకృష్య రోహిణీజఠరం ప్రత్యానీతవతీ| ౨౮|
ఏతదేవ సంకర్షణసమాఖ్యామోపపాదయతి|| సంకర్షణాచ్చేతి | ౨౯ | తతశ్చేతి || సకలజగదేవ మహాతరుస్తస్య
మూలభూతః - భూతా వర్తమానా అతీతాశ్చ భవిష్యంతశ్చ ఆదిశబ్దాత్ తత్తల్లోకవర్తినో మహాంతః సకలాస్సురాసుర
మునిజనాస్తేషాం మనసామప్యగోచరః - అబ్జభవప్రముఖైః బ్రహ్మముఖ్యైః అనలముఖైర్దేవైః ప్రసాదితో వాసుదేవో
దేవ్యా గర్భమవతతార|౩౦|| తత్ప్రసాదేతి|| తత్ప్రసాదేన వివర్ధమానః ఉరుమహిమా సకలజగన్మోహనసర్వప్రా
ణ్యాదిలక్షణో యస్యాస్సా యోగనిద్రా| ౩౧|| సుప్రసన్నేతి|| తథా చ తస్మిన్ జాయమానే ప్రసన్నాదిత్యచంద్రాది
లక్షణం జగదభవదిత్యన్వయః| ౩౨| ౩౩| ౩౪ | ౩౫ | తాస్వితి|| ఆదిమాన్ మ్భవతీత్యనాదిమాన్| ౩౬| ౩౭| ౩౮|

౪౦। ౪౧।౪౨।౪౩।౪౪।౪౫।౪౬। దేవాసుర ఇతి। దేవాసురే యుద్ధే।౪౭।౪౮। విష్ణురితి। ప్రమాణే ప్రతికార్యనిర్ణయే। ౪౯। ౫౦। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

ఇతీతి। ఏష యదోర్వంశస్తే సమాసతః కథితః। ౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - షోడశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ప్రచేతస ఇతి। ద్రుహ్యువంశ్యః ప్రచేతసః పుత్రః మ్లేచ్ఛానామాధిపత్యమకరోత్। ౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

తిస్రః కోట్యస్సహస్రాణామష్టాశీతిశతాని చ। కుమారాణాం గృహాచార్యాశ్చాపయోగేషు యే రతాః। సంఖ్యానం యాదవానాం కః కరిష్యతి మహాత్మనామ్। యత్రాయుతానామయుతలక్షేణాస్తే సదాహుకః॥ ౪౬। దేవాసురే హతా యే తు దైతేయాస్సుమహాబలాః। ఉత్పన్నాస్తే మనుష్యేషు జనోపద్రవకారిణః॥ ౪౭। తేషాముత్సాదనార్థాయ భువి దేవా యదోః కులే। అవతీర్ణాః కులశతం యత్రైకాభ్యధికం ద్విజ॥ ౪౮। విష్ణుస్తేషాం ప్రమాణే చ ప్రభుత్వే చ వ్యవస్థితః। నిదేశస్థాయినస్తస్య వవృధుస్సర్వయాదవాః॥ ౪౯। ఇతి ప్రసూతిం వృష్ణీనాం యశ్శృణోతి నరస్సదా। స సర్వైః పాతకైర్ముక్తో విష్ణులోకం ప్రపద్యతే। ౫౦। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యేష సమాసతస్తే యదోర్వంశః కథితః॥౧॥ అథ తుర్వసోర్వంశమవధారయ॥౨॥ తుర్వసోర్వహ్నిరాత్మజః వహ్నేర్భార్గః - భార్గాద్భానుః - తతశ్చ త్రయీసానుః - తస్మాచ్చ కరందమః - తస్యాపి మరుత్తః॥౩॥ సోఽనపత్యోఽభవత్॥౪॥ తతశ్చ పౌరవం దుష్యంతం పుత్రమకల్పయత్।౫॥ ఏవం యయాతిశాపాత్తద్వంశః పౌరవమేవ వంశం సమాశ్రితవాన్॥౬॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే చతుర్థాంశే షోడశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ ద్రుహ్యోస్తు తనయో బభ్రుః॥౧॥ బభ్రోస్సేతుః॥౨॥ సేతుపుత్ర ఆరబ్ధనామా॥ ౩॥ ఆరబ్ధస్యాత్మజో గాంధారః - గాంధారస్య ధర్మః - ధర్మాద్ఘృతః - ఘృతాద్దుర్దమః - తతః ప్రచేతాః॥ ౪॥ ప్రచేతసః పుత్రశ్శతధర్మా బహులానాం మ్లేచ్ఛానాముదీచ్యానామాధిపత్యమకరోత్। ౫।
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః

౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। యత ఇతి। చరితార్థాయ యథార్థా। ౪౪। తిస్ర ఇతి। చాపయోగేషు చాపశిక్షాసు యే రతాః తే చాపాచార్యాః। ౪౫। సంఖ్యానమితి। ఏకైకశ్చ బహూనాం శిక్షయితా ఇతి తతోఽప్యధికాః శిష్యాః - నిష్పన్నవిద్యా బాలాశ్చ తతోఽప్యధికతరా ఇత్యానంత్యం - యత్ర సదా ఆహుకోఽత్ర యదురాజః। ౪౬। ఏవం యాదవానామసంఖ్యేయత్వే దుర్జయత్వే చ హేతుమాహ - దేవాసుర ఇత్యాదిత్రిభిః॥ దేవాసుర ఇతి। దేవాసురే యుద్ధే దేవైర్హతా ఇత్యర్థః॥ ౪౭। ౪౮। విష్ణురితి। ప్రమాణే కార్యనిర్ణాయకత్వే - ప్రభుత్వే పాలకత్వే చ - నిదేశే ఆజ్ఞాయాం స్థాతుం శీలం యేషాం తే వవృధుః పుత్రధనాదిభిర్వృద్ధిం ప్రాప్తాః॥ ౪౯। ౫౦। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ఏవమితి। తద్వంశః తస్య తుర్వసోర్వంశః॥ ౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - షోడశోఽధ్యాయః

తదేవం దేవయాన్యాః పుత్రయోర్వంశముక్త్వా శర్మిష్ఠాయాః జ్యేష్ఠపుత్రస్య ద్రుహ్యోర్వంశమాహ - ద్రుహ్యోస్త్విత్యాదినా - ద్రుహ్యోస్త్వితి। ఉకారాంతస్య ద్రుహ్యుశబ్దస్య అదంతత్వేఽపి ప్రయోగోఽతీతదశమాధ్యాయే। ౧। ౨॥ సేతుపుత్ర ఇతి। అంధనామేతి చ పాఠః॥ ౩। ౪॥ ప్రచేతస ఇతి। మ్లేచ్ఛానామాధిపత్యమకరోదితి తదాధిపత్యేన యయాతిశాపో దర్శితః॥ ౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - సప్తదశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। యస్యేతి॥ బాలేయం బలేః క్షేత్రజం। ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। జయద్రథ ఇతి॥ బ్రహ్మక్షత్రాన్తరాళసంభూత్యాం ప్రాతిలోమ్యేన బ్రహ్మక్షత్రసంకరజాతాయాం పత్న్యాం విజయాఖ్యం పుత్రమజీజనత్ అతో విజయాద్యాః సూతాః। ౨౩॥ ౨౪। ౨౫॥ ౨౬। ౨౭॥ య ఇతి॥ పృథాపవిద్ధం పృథయా కున్త్యా అపవిద్ధం పరిత్యక్తం॥ శ్లో॥ మాతాపితృభ్యాముత్సృష్టం తయోరన్యతరేణ వా। యం పుత్రం ప్రతిగృహ్ణీయాత్ అపవిద్ధః స ఉచ్యత ఇతి స్మృతేః॥ ౨౮। ౨౯। ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ యయాతేశ్చతుర్థపుత్రస్యానోస్సభానలచక్షుఃపరమేషుసంజ్ఞాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః। ౧। సభానలపుత్రః కాలానలః। ౨॥ కాలానలాత్సృంజయః। ౩। సృంజయాత్పురంజయః। ౪। పురంజయాజ్జనమేజయః। ౫॥ తస్మాన్మహాశాలః। ౬। తస్మాచ్చ మహామనాః। ౭। తస్మాదుశీనరతితిక్షూ ద్వౌ పుత్రావుత్పన్నౌ। ౮। ఉశీనరస్యాపి శిబినృగనవకృమివర్మాఖ్యాః పంచ పుత్రా బభూవుః। ౯॥ పృషదర్భసువీరకేకయమద్రకాశ్చత్వారశ్శిబిపుత్రాః। ౧౦। తితిక్షోరపి రుశద్రథః పుత్రోఽభూత్। ౧౧। తస్యాపి హేమః - హేమస్యాపి సుతపాః - సుతపసశ్చ బలిః। ౧౨। యస్య క్షేత్రే దీర్ఘతమసాంగవంగకళింగసుహ్మపౌండ్రాఖ్యం బాలేయం క్షత్రమజన్యత। ౧౩॥ తన్నామసన్తతిసంజ్ఞాశ్చ పంచ విషయా బభూవుః। ౧౪। అంగాదనపానస్తతో దివిరథస్తస్మాద్ధర్మరథః। ౧౫। తతశ్చిత్రరథో రోమపాదసంజ్ఞః। ౧౬। యస్య దశరథో మిత్రం జజ్ఞే। ౧౭। యస్యాజపుత్రో దశరథశ్శాన్తాం నామ కన్యామనపత్యస్య దుహితృత్వే యుయోజ। ౧౮। రోమపాదాచ్చతురంగః - తస్మాత్పృథులాక్షః। ౧౯ ॥ తతశ్చంపః - యశ్చంపాం నివేశయామాస। ౨౦। చంపస్య హర్యంగో నామాత్మజోఽభూత్ ॥ ౨౧॥ హర్యంగాద్భద్రరథః - భద్రరథాద్బృహద్రథః - బృహద్రథాద్బృహత్కర్మా - బృహత్కర్మణశ్చ బృహద్భానుః - తస్మాచ్చ బృహన్మనాః - బృహన్మనసో జయద్రథః। ౨౨॥ జయద్రథో బ్రహ్మక్షత్రాన్తరాళసంభూత్యాం పత్న్యాం విజయం నామ పుత్రమజీజనత్। ౨౩॥ విజయశ్చ ధృతిం పుత్రమవాప। ౨౪॥ తస్యాపి ధృతవ్రతః పుత్రోఽభూత్। ౨౫॥ ధృతవ్రతాత్సత్యకర్మా॥ ౨౬॥ సత్యకర్మణస్త్వతిరథః। ౨౭। యో గంగాం గతో మంజూషాగతం పృథాపవిద్ధం కర్ణం పుత్రమవాప। ౨౮। కర్ణాద్వృషసేనః - ఇత్యేతదన్తా అంగవంశ్యాః। ౨౯॥ అతశ్చ పూరువంశం శ్రోతుమర్హసి। ౩౦। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। యస్యేతి॥ యస్య బలేః క్షేత్రే భార్యాయాం - అత్రోబలి క్షేత్రజత్వాత్ బాలేయం। ౧౩। తన్నామసన్తతిసంజ్ఞా ఇతి॥ అంగవంగాదినామానో యాస్సన్తతయస్తత్సంజ్ఞా ఏవ సంజ్ఞా యేషాం తే విషయా దేశా బభూవుః॥ ౧౪। ౧౫। తత ఇతి॥ రోమపాదసంజ్ఞశ్చిత్రరథః। ౧౬। యస్యేతి॥ దశరథో యస్య మిత్రం జజ్ఞే। ౧౭। ౧౮। ౧౯। తత ఇతి॥ చంపాం పురీం। ౨౦। ౨౧। ౨౨। జయద్రథ ఇతి॥ ప్రాతిలోమ్యేన బ్రహ్మక్షత్రయోరన్తరాళే సంకరే సంభూతిర్జన్మ యస్యాస్తస్యాం సూతాయామిత్యర్థః॥ ౨౩। ౨౪। ౨౫॥ ౨౬। ౨౭। య ఇతి॥ బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాత్సూత ఇతి స్మృతేః - అతో విజయస్య సూతత్వాత్తద్వంశ్యః కర్ణః సూతపుత్ర ఇతి ప్రసిద్ధః। మంజూషాగతం తత్కాలప్లవం జలస్థం - పృథయా కున్త్యా అపవిద్ధం కన్యాత్వాల్లజ్జయా పరిత్యక్తం - కర్ణం పుత్రమవాప॥ శ్లో॥ మాతాపితృభ్యాముత్సృష్టం తయోరన్యతరేణ వా। యం పుత్రం ప్రతిగృహ్ణీయాదపవిద్ధః స ఉచ్యత ఇతి స్మృతేః॥ ౨౮। ౨౯। ౩౦। ఇతి [illegible] శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - అష్టాదశోఽధ్యాయః

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ మాతేత్యాది॥ భస్త్రా చర్మాధృతిః తద్వన్నీయా మాతా. వృతౌ నిక్షిప్తం ద్రవ్యం న వృతేః - కింతు నిక్షేప్తురేవ ఏవం జనయితురేవ పుత్రః - న మాతుః - స ఏవ సః - తద్బీజోపాదానరూపత్వాద్దేహస్య - అతస్స్వపుత్రం భరేతి భరతనామనిరుక్తిః॥ ౧౨॥ రేతోధా ఇతి॥ పురా బీజక్షేత్రిణోః పుత్రవిషయవివాదే యమసభాయాం పుత్రం రేతోధాః గర్భస్యాధాతైవ నయతి స్మ స్వీచక్రే - న తు క్షేత్రీ - అస్య చ గర్భస్య త్వమాధాతా - అతస్తవాయం పుత్ర ఇతి సత్యమాహ శకుంతలా॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ దీర్ఘతమస ఇతి - బృహస్పతేరగ్రజస్యోచథ్యస్య పత్న్యా మమతాఖ్యాయా గర్భే ఉచథ్యనిక్షిప్తే దీర్ఘతమస్సంజ్ఞే మునౌ తిష్ఠత్యేవ బృహస్పతి

శ్రీపరాశరః॥ పూరోర్జనమేజయః - తస్యాపి ప్రచిన్వాన్ - ప్రచిన్వతః ప్రవీరః - ప్రవీరాన్మనస్యుః - మనస్యోశ్చాభయదః - తస్యాపి సుద్యుః సుద్యోర్బహుగతః - తస్యాపి సంయాతిస్సంయాతేరహంయాతిస్తతో రౌద్రాశ్వః॥ ౧॥ ఋతేపుః కక్షేపుస్థండిలేపుకృతేపుజలేపుధర్మేపుధృతేపుస్థలేపుసన్నతేపువనేపునామానో రౌద్రాశ్వస్య దశపుత్రా బభూవుః॥ ౨॥ ఋతేపోరంతినారః పుత్రోభూత్॥ ౩॥ సుమతిమప్రతిరథం ధ్రువం చాప్యంతినారః పుత్రానవాప॥ ౪॥ అప్రతిరథస్య కణ్వః పుత్రోభూత్॥ ౫॥ తస్యాపి మేధాతిథిః॥ ౬॥ యతః కణ్వాయనా ద్విజా బభూవుః॥ ౭॥ అప్రతిరథస్యాపరః పుత్రోభూదైలీనః॥ ౮॥ ఐలీనస్య దుష్యంతాద్యాశ్చత్వారః పుత్రా బభూవుః॥ ౯॥ దుష్యంతాచ్చక్రవర్తీ భరతోభూత్॥ ౧౦॥ యన్నామహేతుర్దేవైః శ్లోకో గీయతే॥ ౧౧॥ మాతా భస్త్రా పితుః పుత్రో యేన జాతస్స ఏవ సః। భరస్వ పుత్రం దుష్యంత మావమంస్థాః శకుంతలామ్॥ ౧౨॥ రేతోధాః పుత్రో నయతి నరదేవ యమక్షయాత్। త్వం చాస్య ధాతా గర్భస్య సత్యమాహ శకుంతలా॥ ౧౩॥ భరతస్య పత్నీత్రయే నవ పుత్రా బభూవుః॥ ౧౪॥ నైతే మమానురూపా ఇత్యభిహితాస్తన్మాతరః పరిత్యాగభయాత్తత్పుత్రాన్ జఘ్నుః॥ ౧౫॥ తతోస్య వితథే పుత్రజన్మని పుత్రార్థినో మరుత్సోమయాజినో దీర్ఘతమసః పార్ష్ణ్యపాస్తాద్బృహస్పతివీర్యాదు

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ యన్నామహేతురితి॥ దుష్యంతో మృగయార్థమరణ్యం గతో విశ్వామిత్రాన్మేనకాయాముత్పన్నాం శకుంతలాం కణ్వాశ్రమే సంగత్య - గాంధర్వేణ తాముద్వాహ్య - తస్యాం గర్భమాధాయ స్వపురం గతః - తత్సర్వం విసస్మార - తాం చ జాతపుత్రాం కణ్వప్రహితేన తచ్ఛిష్యేణానీతామవిశ్వాసాదస్వీకుర్వంతం దుష్యంతం ప్రతి దేవైరుక్తోయం శ్లోకః॥ ౧౧॥ మాతేతి॥ భస్త్రా చర్మమయీ ఆవృతిః తద్వన్నీయా మాతా. వీర్యధారణమాత్రేణాతో న తస్యాః పుత్రః - కింతు నిక్షేప్తుః పితురేవ - కించ యేన పిత్రా జాతస్స ఏవ పుత్రస్తదంశభూతబీజోత్పాదనాత్ - శ్రుతిశ్చ - పతిర్జాయాం ప్రవిశతి గర్భో భూత్వా స మాతరం - తస్యాం పునర్నవో భూత్వా దశమే మాసి జాయతే - ఆత్మా వై పుత్రనామాసీత్యాది - అతస్స్వపుత్రం భరతం భర బిభృహి - శకుంతలాం నిర్దోషాం మావమంస్థా ఇతి భరతనామనిరుక్తిః॥ ౧౨॥ కించ - రేతోధా ఇతి॥ కించ రేతోధాః రేతస్సేక్తా సంతతికర్తా పుత్రో యమక్షయాన్నరకసకాశాత్తత్రస్థం పితరం స్వర్గం నయతి - ఉన్నయతీతి పాఠే ఉద్ధరతీత్యర్థః - మత్పుత్రో న వేతి సంశయం మాకృథా ఇత్యాహ - త్వమేవ చాస్య గర్భస్య ధాతా ఆధారకర్తేతి సత్యమాహ శకుంతలా - రేతోధాః పుత్రం నయతీతి పాఠే బీజక్షేత్రిణోః పుత్రవిషయవివాదే ధర్మసభాయాం స్థితం పుత్రం రేతోధా వీర్యాధాతైవ న్యాయతో నిర్జిత్య తతో నయతి - న తు క్షేత్రీత్యర్థః - ఏవం చానుశాసనికపర్వణి వ్యాఖ్యాతం - శేషం పూర్వవత్ - అత్ర పూర్వశ్లోకస్యైవ భరతనామనిరుక్తిపరత్వాన్నామప్రవృత్తిహేతుః శ్లోకో గీయత ఇత్యేకవచనమవిరుద్ధం॥ ౧౩॥ ౧౪॥ నేతి॥ నైతే మమానురూపాః సదృశా భవంతీతి భరతేనోక్తాస్తేషాం పుత్రాణాం మాతరో జీవత్సు తేషు వై సాదృశ్యానుసంధానేన వ్యభిచారశంకయా అస్మాన్ పరిత్యక్ష్యతీతి భయాత్పుత్రాన్ జఘ్నుః హతవత్యః॥ ౧౫॥ తత ఇతి॥ వితథే వ్యర్థే సతి - అత్రైవమితిహాసః - బృహస్పతేరవరజస్య ఉచథ్యస్య మమతాఖ్యా పత్నీ గర్భిణ్యాసీత్ - తస్యాం బృహస్పతిః కామాభిభూతో వీర్య

శ్చకామాభిభూతః స్వవీర్యం న్యషించత్ తద్గర్భస్థేనాచథ్యేన స్వపాదశ్చ భాగేన మాతుర్యోనేర్నిష్కాసితం భువి పతితం - తతస్సతుగర్భస్థ ఔచథ్యో బృహస్పతినాంధోభవేతి శప్తో దీర్ఘతమా జాతః - తం తు భువిపతితం బృహస్పతివీర్యజం బాలం వీక్ష్య తౌ పితరౌ మమతా బృహస్పతీ ద్వాభ్యామావాభ్యాం జనితత్వాద్ద్వాజమిమం త్వం భర బిభృహీత్యన్యోన్యముక్త్వా తం పుత్రం త్యక్త్వా యద్గతౌ అతో భరద్వాజాఖ్యః సః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సుహోత్రాదితి॥ య ఇదం హస్తినపురం య ఇదం ధర్మక్షేత్రం యోయం సాంప్రతమితి చ నిర్దేశలింగైః పరిత్యజ్య కాలే హస్తినపురాసన్నకురుక్షేత్రే తేనేదం పురాణముక్తమితి గమ్యతే॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥

చథ్యపత్న్యాం మమతాయాం సముత్పన్నో భరద్వాజాఖ్యః పుత్రో మరుద్భిర్దత్తః॥ ౧౬॥ తస్యాపి నామనిర్వచనశ్లోకః పఠ్యతే॥ ౧౭॥ మూఢే భర ద్వాజమిమం భర ద్వాజం బృహస్పతే - యాతౌ యదుక్త్వా పితరౌ భరద్వాజస్తతస్త్వయమితి॥ ౧౮॥ భరద్వాజస్స తస్య వితథే పుత్రజన్మని మరుద్భిర్దత్తః తతో వితథసంజ్ఞామవాప॥ ౧౯॥ వితథస్యాపి మన్యుః పుత్రోభవత్॥ ౨౦॥ బృహత్క్షత్రమహావీర్యనగరగర్గా అభవన్మన్యుపుత్రాః॥ ౨౧॥ నగరస్య సంకృతిస్సంకృతేర్గురుప్రీతిరంతిదేవౌ॥ ౨౨॥ గర్గాచ్ఛినిః తతశ్చ గార్గ్యాశ్శైన్యాః క్షత్రోపేతా ద్విజాతయో బభూవుః॥ ౨౩॥ మహావీర్యాచ్చ దురుక్షయో నామ పుత్రోభవత్॥ ౨౩॥ తస్య త్రయ్యారుణిః పుష్కరిణిః కపిశ్చ పుత్రత్రయమభూత్॥ ౨౫॥ తచ్చ పుత్రత్రితయమపి పశ్చాద్విప్రతాముపజగామ॥ ౨౬॥ బృహత్క్షత్రస్య సుహోత్రః॥ ౨౭॥ సుహోత్రాద్ధస్తీ - య ఇదం హస్తినపురమావాసయామాస॥ ౨౮॥ అజమీఢద్విజమీఢపురుమీఢాస్త్రయో హస్తినస్తనయాః॥ ౨౯॥ అజమీఢాత్కణ్వః॥ ౩౦॥ కణ్వాన్మేధాతిథిః॥ ౩౧॥ యతః కాణ్వాయనా ద్విజాః॥ ౩౨॥ అజమీఢస్యాన్యః పుత్రో బృహదిషుః॥ ౩౩॥ బృహదిషోర్బృహద్ధనుర్బృహద్ధనుషశ్చ బృహత్కర్మా తతశ్చ జయద్రథస్తస్మాదపి విశ్వజిత్॥ ౩౪॥ తతశ్చ సేనజిత్॥ ౩౫॥ రుచిరాశ్వకాశ్యదృఢహనువత్సహనుసంజ్ఞాస్సేనజితః పుత్రాః॥ ౩౬॥ రుచిరాశ్వపుత్రః పృథుసేనః - పృథుసేనాత్పారః॥ ౩౭॥ పారాన్నీలః॥ ౩౮॥ తస్యైకశతం పుత్రాణాం॥ ౩౯॥ తేషాం ప్రధానః కాంపిల్యాధిపతిః సమరః॥ ౪౦॥ సమరస్యాపి పారసుపారసదశ్వాస్త్రయః పుత్రాః॥ ౪౧॥ సుపారాత్పృథుః - పృథోస్సుకృతేర్విభ్రాజః॥ ౪౨॥ త

వ్యసృజత్ - తచ్చ గర్భం ప్రావిశత్ - గర్భస్థేన స్థానసంకోచభయాత్పార్ష్ణిప్రహారేణాపాస్తం బహిః పతితమప్యమోఘవీర్యతయా బృహస్పతేర్భరద్వాజనామా పుత్రోభవత్ - గర్భస్థశ్చ బృహస్పతినా అస్మాదేవాపరాధాదంధోభవేతి శప్తో దీర్ఘతమా నామాభవత్॥ ౧౬॥ తస్యేతి॥ తత్ర భరద్వాజనామనిరుక్తిపరస్తత్పుత్రోత్పత్త్యభివదనరూపోయం శ్లోకో దైవైః పఠితః॥ ౧౭॥ మూఢ ఇతి॥ హే మూఢే హే మూఢమతే ద్వాజం ద్వాభ్యామావాభ్యాం జాతమిమం పుత్రం భర రక్ష - ఏవం బృహస్పతినోక్తా మమతా తమాహ - హే బృహస్పతే ద్వాజం ద్వాభ్యాం జాతమిమం ఏకాకినీ కిమిత్యహం రక్షిష్యామి - త్వమిమం భరస్వేతి - పరస్పరముక్త్వా యస్మాత్పితరౌ మమతా బృహస్పతీ తతో యాతౌ - తతో భరద్వాజాఖ్యోయం - యద్దుఃఖాదితి పాఠాంతరే ఏవం వివదమానౌ యద్దుఃఖాద్యన్నిమిత్తాద్దుఃఖాత్పితరౌ యాతావిత్యర్థః॥ ౧౮॥ భరద్వాజ ఇతి॥ స తదేవం ద్వాభ్యాం పరిత్యక్తో మరుద్భిర్భృతః - మరుత్స్తోమాఖ్యేన చ యాగేనారాధితైర్మరుద్భిస్తస్య వితథే పుత్రజన్మని స దత్తస్త్వాద్వితథసంజ్ఞాంచావాప॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ గర్గాదితి॥ గర్గవంశ్యాచ్ఛినివంశ్యత్వాచ్చ గార్గ్యాశ్శైన్యాశ్చేతి సమాఖ్యాతాః క్షత్రియా ఏవ సంతః కేనచిత్కారణేన బ్రాహ్మణాశ్చ బభూవుః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ అజమీఢాదితి॥ అజమీఢస్య కణ్వాదిరేకో వంశః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ అజమీఢస్యేతి॥ బృహదిషుప్రముఖోన్యః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ తేషామితి॥ కాంపిల్యం నగరం తస్యాధిపతిః॥ ౪౦॥ ౪౧

౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩॥ యఇతి ॥ శుకదుహితరం వ్యాసపుత్రదుహితరం - యథాహరివంశే వాయవ్యేచ ॥ శ్లో ॥ పరాశరకులోత్పన్నఃశుకోనామమహాయశాః। వ్యాసాదరణ్యాంసంభూతో విధూమోఽగ్నిరివజ్వలన్ ॥ సతస్యాంపితృకన్యాయాంపీవర్యాంజనయిష్యతి । కృష్ణంగౌరంప్రభుంశంభుంతథాభూరిశ్రుతంజయం॥ కన్యాంకీర్తిమతీంషష్ఠీం యోగినీంయోగమాతరం । బ్రహ్మదత్తస్యజననీంమహిషీంమణుహస్యచేతి॥ ౪౪ । ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦। ౫౧। యఇతి॥ ప్రాచ్యసామగానాంచతుర్వింశతిసంహితాఃయశ్చకార । ౫౨ । ౫౩। ౫౪। ౫౫। ౫౬। ౫౭। ౫౮। ౫౯। ౬౦। ౬౧। ౬౨॥ శరద్వతఇతి॥ శరద్వాన్ గౌతమః తస్మాత్। ౬౩॥ ౬౪।

తశ్చాణుహః॥౪౩॥ యశ్శుక్రదుహితరంకీర్తింనామోపయేమే॥౪౪॥ అణుహాద్బ్రహ్మదత్తః॥౪౫॥ తతశ్చవిష్వక్సేనస్తస్మాదుదక్సేనః॥ ౪౬॥ భల్లాభస్తస్యచాత్మజః॥ ౪౭ । ద్విజమీఢస్యతుయవీనరసంజ్ఞః పుత్రః॥ ౪౮ । తస్యాపిధృతిమాన్ - తస్మాచ్చసత్యధృతిస్తతశ్చదృఢనేమిః - తస్మాచ్చసుపార్శ్వస్తతస్సుమతిస్తతశ్చసన్నతిమాన్॥ ౪౯॥ సన్నతిమతఃకృతఃపుత్రోఽభూత్ । ౫౦॥ యంహిరణ్యనాభోయోగమధ్యాపయామాస॥ ౫౧। యశ్చతుర్వింశతి ప్రాచ్యసామగానాంసంహితాశ్చకార । ౫౨ । కృతాచ్చోగ్రాయుధః॥ ౫౩॥ యేనప్రాచుర్యేణనీపక్షయఃకృతః॥ ౫౪ ॥ ఉగ్రాయుధాత్క్షేమ్యః క్షేమ్యాత్సుధీరస్తస్మాద్రిపుంజయస్తస్మాచ్చబహురథఇత్యేతేపౌరవాః॥౫౫॥ అజమీఢస్యనళినీనామపత్నీ - తస్యాంనీలసంజ్ఞఃపుత్రోఽభవత్॥౫౬॥ తస్మాదపిశాంతిశ్శాంతేస్సుశాంతిస్సుశాంతేఃపురంజయః - తస్మాచ్చఋక్షః॥౫౭॥ తతశ్చహర్యశ్వః॥౫౮॥ తస్మాన్ముద్గలసృంజయబృహదిషుయవీనరకాంపిల్యసంజ్ఞాఃపంచానామేవైతేషాంవిషయాణాంరక్షణాయాలమేతేమత్పుత్రాఇతిపిత్రాభిహితాఃపాంచాలాః॥౫౯॥ ముద్గలాచ్చమౌద్గల్యాఃక్షత్రోపేతాద్విజాతయోబభూవుః॥౬౦॥ ముద్గలాద్ధర్యశ్వః॥౬౧॥ హర్యశ్వాద్దివోదాసోఽహల్యాచమిథునమభూత్॥ ౬౨॥ శరద్వతశ్చాహల్యాయాంశతానందోఽభవత్। ౬౩ । శతానందాత్సత్యధృతిర్ధనుర్వేదాంతగోజజ్ఞే॥౬౪॥ సత్యధృతేర్వరాప్సరసమూర్వశీందృష్ట్వారేతస్స్కన్నంశరస్తంబేపపాత॥౬౫॥ తచ్చద్విధాగతమపత్యద్వయంకుమారఃకన్యాచాభవత్॥౬౬॥ తౌచమృగయాముపయాతశ్శంతనుర్దృష్ట్వాకృపయాజగ్రాహ॥౬౭॥ తతఃకుమారఃకృపఃకన్యాచాశ్వత్థామ్నోజననీకృపీద్రోణాచార్యస్యపత్న్యభవత్॥౬౮॥ దివోదాసస్యపుత్రోమిత్రాయుః॥౬౯॥ మిత్రాయోశ్చ్యవనోనామరాజా॥౭౦॥ చ్యవనాత్సుదాసస్సుదాసాత్సౌదాసఃసౌదాసాత్సహదేవస్తస్యాపిసోమకః॥౭౧॥ సోమకాజ్జంతుఃపుత్రశతజ్యేష్ఠోఽభవత్॥ ౭౨ । తేషాంయవీయాన్పృషతఃపృషతాద్ద్రుపదస్తస్మాచ్చధృష్టద్యుమ్నస్తతోధృష్టకేతుః॥౭౩॥ అజమీఢస్యాన్యోఋక్షనామాపుత్రోఽభవత్॥ ౭౪॥ తస్యసంవరణః॥ ౭౫ । సంవరణా

౪౨। ౪౩। యఇతి ॥ శుక్రస్యవ్యాసపుత్రస్యదుహితరముపయేమే - తథాచహరివంశే - వాయవీయేచ॥ శ్లో॥ పరాశరకులోత్పన్నశ్శుకోనామమహాయశాః। వ్యాసాదరణ్యాంసంభూతోవిధూమోఽగ్నిరివజ్వలన్ ॥ సతస్యాంపితృకన్యాయాంఅపత్యానిజనిష్యతి। కృష్ణంగౌరంప్రభుంశంభుంతథాభూరిశ్రుతంజయం॥ కన్యాంకీర్తిమతీంషష్ఠీంయోగినీంయోగమాతరం। బ్రహ్మదత్తస్యజననీంమహిషీంమణుహస్యచేతి॥ ౪౪ ।౪౫॥ ౪౬ । భల్లాభఇతి ॥ భల్లాశః భల్లాటః ఇతిచ పాఠః॥ ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦। ౫౧। ౫౨। ౫౩। యేనేతి ॥ నీపాఃక్షత్రియవిశేషాస్తేషాంక్షయఃకృతః॥ ౫౪। ౫౫। అజమీఢస్యేతి ॥ అజమీఢస్యనీలప్రభృతిరపరోవంశః॥ ౫౬। ౫౭। ౫౮। తస్మాదితి ॥ పంచానాంవిషయాణాంపదీయానాం దేశానాంశ్లాఘ్యాదివిషయాణాంవా। ౫౯। ౬౦। ౬౧। ౬౨॥ శరద్వతశ్చేతి ॥ శరద్వతశ్చగౌతమాత్॥ ౬౩ ౬౪। ౬౫। ౬౬। ౬౭। ౬౮। ౬౯। ౭౦। ౭౧। ౭౨। ౭౩॥ అజమీఢస్యేతి ॥ అజమీఢస్యఋక్షాఖ్యాపరోవంశః।

౬౫। ౬౬। ౬౭। ౬౮। ౬౯। ౭౦। ౭౧। ౭౨। ౭౩। ౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭। ౭౮। ౭౯। ౮౦। ౮౧। ౮౨ ॥ బృహద్రథాదిని॥ జరయా రాక్షస్యా। ౮౩। ౮౪। ౮౫। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ఏకోనవింశోధ్యాయః.

పరిక్షిత ఇతి॥ పరిక్షితః కురుపుత్రాత్। ౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫

త్కారుః॥ ౭౬। య ఇదం ధర్మక్షేత్రం కురుక్షేత్రం చకార॥ ౭౭॥ సుధనుర్జహ్నుపరిక్షిత్ప్రముఖాః కురోః పుత్రా బభూవుః॥ ౭౮॥ సుధనుషః పుత్రస్సుహోత్రస్తస్మాచ్చ్యవనశ్చ్యవనాత్కృతకః॥ ౭౯॥ తతశ్చోపరిచరో వసుః॥ ౮౦। బృహద్రథప్రత్యగ్రకుశాంబకుచేలమాత్స్యప్రముఖా వసోః పుత్రాస్సప్తాజాయంత॥ ౮౧॥ బృహద్రథాత్కుశాగ్రః - కుశాగ్రాద్వృషభః - వృషభాత్పుష్పవాన్ - తస్మాత్సత్యహితస్తస్మాత్సుధన్వా తస్య చ జంతుః॥ ౮౨॥ బృహద్రథాచ్చాన్యశ్శకలద్వయజన్మా జరయా సంధితో జరాసంధనామా॥ ౮౩॥ తస్మాత్సహదేవస్సహదేవాత్సోమపస్తతశ్చ శ్రుతిశ్రవాః॥ ౮౪। ఇత్యేతే మయా మాగధా భూపాలాః కథితాః॥ ౮౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ఏకోనవింశోధ్యాయః

పరిక్షితశ్చ జనమేజయశ్రుతసేనోగ్రసేనభీమసేనాశ్చత్వారః పుత్రాః॥ ౧॥ జహ్నోస్తు సురథో నామాత్మజో బభూవ। ౨। తస్యాపి విదూరథః॥ ౩। తస్మాత్సార్వభౌమస్సార్వభౌమాజ్జయత్సేనస్తస్మాదారాధితస్తతశ్చాయుతాయురయుతాయోరక్రోధనః॥ ౪। తస్మాద్దేవాతిథిః॥ ౫। తతశ్చ ఋక్షోన్యోభవత్। ౬। ఋక్షాద్భీమసేనస్తతశ్చ దిలీపః॥ ౭। దిలీపాత్ప్రతీపః॥ ౮। తస్యాపి దేవాపిశంతను బాహ్లీకసంజ్ఞాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౯। దేవాపిర్బాల ఏవారణ్యం వివేశ। ౧౦। శంతనుస్తు మహీపాలోభూత్। ౧౧। అయం చ తస్య శ్లోకః పృథివ్యాం గీయతే। ౧౨। యం యం కరాభ్యాం స్పృశతి జీర్ణం యౌవనమేతి సః। శాంతిం చాప్నోతి యేనాగ్ర్యాం కర్మణా తేన శంతనుః॥ ౧౩॥ తస్య చ శంతనో రాష్ట్రే ద్వాదశ వర్షాణి దేవో న వవర్ష। ౧౪। తతశ్చాశేషరాష్ట్రవినాశమవేక్ష్యాసౌ రాజా బ్రాహ్మణానపృచ్ఛత్ - తస్మాదస్మాకం రాష్ట్రే దేవో న వర్షతి - కో మమాపరాధ ఇతి। ౧౫। తతశ్చ తమూచుర్బ్రాహ్మణాః॥ ౧౬। అగ్రజస్య తే హీయమవనిస్త్వయా సంభుజ్యతే - అతః పరివేత్తా త్వమిత్యుక్తస్స రాజా పునస్తానపృచ్ఛత్। ౧౭। కిం మయాత్ర విధేయమితి॥ ౧౮॥ తతస్తే పునరప్యూచుః॥ ౧౯॥ యావద్దేవాపిర్న పతనాదిభిర్దోషైరభిభూయతే - తావదేతత్తస్యార్హం రాజ్యం॥ ౨౦॥ తదలమేతేన తుభ్యం తస్మై దీయతామిత్యుక్తే తస్య మంత్రిప్రవరేణాశ్మసారిణా తత్రారణ్యే తపస్వినో వేదవాదవిరోధవక్తారః ప్రయుక్తాః॥ ౨౧। తైరస్యాప్యతి ఋజుమతేర్మహీపతిపుత్రస్య బుద్ధిర్వేదవాదవిరోధమార్గానుసారి

౭౪। ౭౫। ౭౬। ౭౭। ౭౮। ౭౯। ౮౦। ౮౧। ౮౨। బృహద్రథాదితి॥ శకలద్వయరూపం జన్మ యస్య - జరా నామ రాక్షసీ తయా సంధితః। ౮౩। ౮౪। ౮౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ఏకోనవింశోధ్యాయః.

కురోః పుత్రాణాం మధ్యే సుధనుషః వంశ ఉక్తః - అథ కురుపుత్రస్యైవ పరిక్షితో వంశమాహ - పరిక్షితశ్చేతి॥ ౧। కురుపుత్రస్యైవ జహ్నోర్వంశమాహ। ౨। ౩। ౪। ౫॥ తతశ్చేతి॥ అన్యః పూర్వోక్తాద్దేవాజమీఢపుత్రాదృక్షాదన్యః॥ ౬। ౭। ౮। ౯। దేవాపేస్తు వంశో నాభూదిత్యాశయేనాహ॥ దేవాపిరితి॥ ౧౦। ౧౧। ౧౨। యం యమితి॥ యం యం జీర్ణం పాణినా స్పృశతి స యౌవనమేతి - శంతనోతీతి శంతను నామనిరుక్తిః॥ ౧౩॥ ప్రసంగాత్పరివేత్తృవేదనిందయోర్దోషం దర్శయన్నాహ - తస్య చేత్యాదినా వవర్ష భగవాన్ పర్జన్య ఇత్యంతేన। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦॥ తదితి॥ అశ్మసారిణా అశ్మసారినామ్నా॥ ౨౧। తైరితి॥ ఋజుమతేర్యావదుక్తార్థగ్రాహిణః॥

౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨। ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ అసావితి॥ వేదవాదవిరోధయుక్తిభిః తేషాం వచోయుక్త్యా దూషితం భవతి తథానేకప్రకారం తానాహ - దేవాపేస్తత్కాలమేవ పాతిత్యం యోగసిద్ధ్యా ఆగామికృతయుగక్షత్ర వంశకృత్త్వేనవస్థానాత్ యద్దేవాపిః శంతనవే పురోహితమితి యుగ్మం ప్రవృత్తతరయా కల్పాంతరవిషయో నే యః॥ ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭। సత్యవతీతి॥ భుజిష్యా దాసీ తస్యాం ౩౮॥ ౩౯॥ పాండోరితి॥ పూర్వం యదువంశ్యశూరదుహితృకుంతీప్రసంగాత్పాండవజన్మోక్తం - ఇదానీం పురువంశ్యశంతనుపుత్రసంతతిప్రాప్తత్వాత్ పునర్విస్తృత్యోక్తం - మహాత్మ్యాదర్జునసంతానోంతే ప్రోక్తః। ౪౦॥ ౪౧

పారిణ్యక్రియత॥ ౨౨॥ రాజా చ శంతనుర్ద్విజవచనోత్పన్నపరిదేవనశోకస్తాన్ బ్రాహ్మణానగ్రతః కృత్వా గ్రజస్య ప్రదానాయారణ్యం జగామ॥ ౨౩॥ తదాశ్రమముపగతాశ్చ తమవనతమవనీపతిపుత్రం దేవాపిముపతస్థుః॥ ౨౪॥ తే బ్రాహ్మణా వేదవాదానుబంధీని వచాంసి రాజ్యమగ్రజేన కర్తవ్యమిత్యర్థవంతి తమూచుః॥ ౨౫। అసావపి దేవాపిర్వేదవాదవిరోధయుక్తిదూషితమనేకప్రకారం తానాహ॥ ౨౬। తతస్తే బ్రాహ్మణాశ్శంతనుమూచుః॥ ౨౭। ఆగచ్ఛ హే రాజన్నలమత్రాతినిర్బంధేన - ప్రశాంత ఏవాసావనావృష్టిదోషః - పతితోఽయమనాదికాలమభిహితవేదవచనదూషణోచ్చారణాత్। ౨౮। పతితే చాగ్రజే నైవ తే పరివేత్తృత్వం భవతీత్యుక్తశ్శంతనుస్స్వపురమాగమ్య రాజ్యమకరోత్। ౨౯। వేదవాదవిరోధవచనోచ్చారణదూషితే చ తస్మిన్ దేవాపౌ తిష్ఠత్యపి జ్యేష్ఠభ్రాతర్యఖిలసస్యనిష్పత్తయే వవర్ష భగవాన్ పర్జన్యః॥ ౩౦ ॥ ......

బాహ్లీకాత్సోమదత్తః పుత్రోఽభూత్॥ ౩౧॥ సోమదత్తస్యాపి భూరిభూరిశ్రవశ్శల్యసంజ్ఞాస్త్రయః పుత్రా బభూవుః॥ ౩౨॥ శంతనోరప్యమరనద్యాం జాహ్నవ్యాముదారకీర్తిరశేషశాస్త్రార్థవిద్భీష్మః పుత్రోఽభూత్॥ ౩౩॥ సత్యవత్యాం చ చిత్రాంగదవిచిత్రవీర్యౌ ద్వౌ పుత్రావుత్పాదయామాస శంతనుః॥ ౩౪॥ చిత్రాంగదస్తు బాల ఏవ చిత్రాంగదేనైవ గంధర్వేణాహవే నిహతః॥ ౩౫॥ విచిత్రవీర్యోఽపి కాశిరాజతనయే అంబాంబాలికే ఉపయేమే॥ ౩౬॥ తదుపభోగాతిఖేదాచ్చ యక్ష్మణా గృహీతః స పంచత్వమగమత్। ౩౭॥ సత్యవతీనియోగాచ్చ మత్పుత్రః కృష్ణద్వైపాయనో మాతుర్వచనమనతిక్రమణీయమితి కృత్వా విచిత్రవీర్యక్షేత్రే ధృతరాష్ట్రపాండూ తత్ప్రహితభుజిష్యాయాం విదురం చోత్పాదయామాస॥ ౩౮॥ ధృతరాష్ట్రోఽపి గాంధార్యాం దుర్యోధనదుశ్శాసనప్రధానం పుత్రశతముత్పాదయామాస॥ ౩౯॥ పాండోరప్యరణ్యే మృగశాపోపహతప్రజాజననసామర్థ్యస్య ధర్మవాయుశక్రైర్యుధిష్ఠిరభీమసేనార్జునాః కుంత్యాం - నకులసహదేవౌ చాశ్విభ్యాం మాద్ర్యాం పంచ పుత్రాస్సముత్పాదితాః॥ ౪౦॥ తేషాం చ ద్రౌపద్యాం పంచైవ పుత్రా బభూవుః॥ ౪౧। యుధిష్ఠిరాత్ప్రతివింధ్యః - భీమసేనాచ్ఛ్రుతసేనః - శ్రుతకీర్తిరర్జునాత్ శతానీకో నకులాత్ - శ్రుతకర్మా సహదేవాత్ ౪౨॥ అన్యే చ పాండవానామాత్మజాస్తద్యథా॥ ౪౩॥ యౌధేయీ యుధిష్ఠిరాద్దేవకం పుత్రమవాప॥ ౪౪॥ హిడింబా ఘటోత్కచం భీమసేనాత్పుత్రం లేభే॥ ౪౫॥ కాశీ చ భీమసేనాద్దేవసర్వగం సుతమవాప॥

౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯॥ ౩౦। శంతనువంశం వితతత్వాత్పశ్చాద్వక్ష్యన్ బాహ్లీకవంశం తావదాహ - బాహ్లీకాదితి॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ తదితి॥ యక్ష్మణా యక్ష్మరోగేణ॥ ౩౭॥ సత్యవతీనియోగాచ్చేతి॥ భుజిష్యాయాం దాస్యాం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ పాండోరితి॥ పూర్వం యదువంశ్యశూరదుహితృకుంతీప్రసంగాదుక్తమపి పాండవానాం జన్మ పునస్స్వస్థానే పూరువంశే శంతనుసంతానవ్యుత్పత్తి ఇతి న పౌనరుక్త్యదోషః॥ ౪౦॥ ౪౧

౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯॥ మణలూరుపతీతి॥ పుత్రికాధర్మేణ॥ శ్లో॥ అస్యాంయోజాయతేపు త్రస్సమేపుత్రోభవిష్యతీతి - పారిభాషితదానేన। ౫౦। ౫౧। ౫౨। యఇతి॥ అయతిర్ధనాగమః। ౫౩। ఇతి శ్రీవి ష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - వింశోధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। యోసావితి॥ శౌనకోపదేశఃవిష్ణుధర్మోక్తభక్తిజ్ఞానయోగవిధిః। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭॥ బ్రహ్మక్షత్రస్యేతి॥ సంస్థానంసమాప్తిం। ౧౮। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యా

౪౬। నహదేవాచ్చవిజయాసుహోత్రంపుత్రమవాప। ౪౭। రేణుమత్యాంచనకులోపినిరమిత్రమజీజనత్। ౪౮॥ అర్జునస్యాప్యులూప్యాంనాగకన్యాయామిరావాన్నామపుత్రోభవత్। ౪౯॥ మణలూరుపతిపుత్ర్యాంపుత్రికాధర్మేణబభ్రువాహనంనామపుత్రంఅర్జునోజనయత్। ౫౦॥ సుభద్రాయాంచార్భకత్వేపియోసావతిబలపరాక్రమస్సమస్తారాతిరథజేతాసోభిమన్యురజాయత॥౫౧॥ అభిమన్యోరుత్తరాయాంపరిక్షీణేషుకురుష్వశ్వత్థామప్రయుక్తబ్రహ్మాస్త్రేణగర్భఏవభస్మీకృతోభగవతస్సకలసురాసురవందితచరణయుగళస్యాత్మేచ్ఛయా కారణమానుషరూపధారిణో నుభావాత్పునర్జీవితమవాప్యపరిక్షిజ్జజ్ఞే॥ ౫౨॥ యోయంసాంప్రతమేతద్భూమండలమఖండితాయతిధర్మేణపాలయతీతి॥ ౫౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - వింశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ అతఃపరంభవిష్యానహంభూపాలాన్కీర్తయిష్యామి॥ ౧। యోయంసాంప్రతమవనీపతిఃపరిక్షిత్తస్యాపిజనమేజయశ్రుతసేనోగ్రసేనభీమసేనాశ్చత్వారఃపుత్రాభవిష్యంతి।౨॥జనమేజయస్యాపిశతానీకోభవిష్యతి॥౩॥ యోసౌయాజ్ఞవల్క్యాద్వేదమధీత్యకృపాదస్త్రాణ్యవాప్యవిషమవిషయవిరక్తచిత్తవృత్తిశ్చశౌనకోపదేశాదాత్మజ్ఞానప్రవీణఃపరంనిర్వాణమవాప్స్యతి। ౪। శతానీకాదశ్వమేధదత్తోభవితా॥ ౫। తస్మాదప్యధిసీమకృష్ణః। ౬। అధిసీమకృష్ణాన్నిచక్నుః॥ ౭॥ యోగంగయాపహృతేహస్తినపురేకౌశాంబ్యాంనివత్స్యతి॥ ౮। తస్యాప్యుష్ణఃపుత్రోభవితా॥౯। ఉష్ణాద్విచిత్రరథః॥ ౧౦॥ తతశ్శుచిరథః। ౧౧। తస్మాద్వృష్ణిమాంస్తతస్సుషేణస్తస్యాపిసునీథస్సునీథాన్నృపచక్షుస్తస్మాదపిసుఖిబలస్తస్యచపారిప్లవస్తతశ్చసునయస్తస్యాపిమేధావీ॥ ౧౨। మేధావినోరిపుంజయస్తతోమృదుస్తస్మాచ్చతిగ్మస్తస్మాద్బృహద్రథఃబృహద్రథాద్వసుదానః। ౧౩॥ తతోపరశ్శతానీకః। ౧౪। తస్మాచ్చోదయనఉదయనాదహీనరస్తతశ్చదండపాణిస్తతోనిమిత్తః। ౧౫। తస్మాచ్చక్షేమకః॥ ౧౬। అత్రాయంశ్లోకః॥ ౧౭॥ బ్రహ్మక్షత్రస్యయోయోనిర్వంశోదేవర్షిసత్కృతః। క్షేమకంప్రాప్యరాజా

౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯॥ మణలూరుపతిపుత్ర్యామితి॥ మణలూరునామనగరంతత్పతేఃపుత్ర్యాం - పుత్రికాధర్మేణ॥ శ్లో॥ అభ్రాతృకాంప్రదాస్యామితుభ్యంకన్యామలంకృతాం। అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమేపుత్రోభవేదితి - కన్యాదానపరిభాషానిబంధేన॥ ౫౦। ౫౧। అభిమన్యోరితి॥ పరిక్షీణేషుకురుష్వితిభగవదనుభావజీవితపరిక్షిన్నామనిరుక్తౌహేతుః। ౫౨। యఇతి॥ అఖండితాఆయతిః ఉత్తరోత్తరకాలీనాసంపద్యథాభవతితథా- పాలయతి - ఏతేనపరిక్షిద్రాజ్యసమకాలంపురాణమేతత్పరాశరేణమైత్రేయాయప్రోక్తమితిగమ్యతే॥ ౫౩। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- చతుర్థాంశే- వింశోధ్యాయః.

౧॥ యఇతి॥ అస్యాపిపరిక్షితఃకురుపుత్రపరిక్షిత ఇవజనమేజయాదిసంజ్ఞాఏవచత్వారఃపుత్రాః॥౨। ౩। యోసావితి॥ శౌనకోపదేశాద్విష్ణుధర్మోత్తరలక్షణాత్। ౪। ౫। ౬। ౭। యఇతి॥ కౌశాంబ్యాంపుర్యాం। ౮।౯।౧౦॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩॥ తతఇతి॥ జనమేజయపుత్రాత్పూర్వోక్తాదపరశ్శతానీకః శిష్టంస్పష్టం। ౧౪। ౧౫। ౧౬॥ ౧౭॥ బ్రహ్మక్షత్రస్యేతి॥ సంస్థానంసంస్థితిం। ౧౮॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యా

ఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతుర్థాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

౧। బృహద్బలస్యేతి॥ బృహద్బలోఽభిమన్యుహత ఇతి చతుర్థాధ్యాయాంత ఉక్తః॥ ౨। ౩। ౪। ౫॥ ౬। ౭॥ ౮
౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే-చతుర్థాంశే- ద్వావింశోఽధ్యాయః.

౧।౨॥౩।౪।౫। ౬।౭।౮।౯॥౧౦॥ ౧౧।౧౨॥ ఇతీతి॥ తేషాం వర్షసంఖ్యా తు కలౌ స్వల్పాయుష్ట్వసూచనేఽపి రక్తా
ర్థా। ౧౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే -శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- చతుర్థాంశే -త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

నసంస్థానం ప్రాప్య తే కలావితి॥ ౧౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీ పరాశరః॥ అతశ్చేక్ష్వాకవో భవిష్యాః పార్థివాః కథ్యంతే॥ ౧॥ బృహద్బలస్య పుత్రో బృహత్క్షణః॥
౨॥ తస్మా దురుక్షయ స్తస్మాచ్చ వత్సవ్యూహ స్తతశ్చ ప్రతివ్యోమ స్తస్మా దపి దివాకరః॥ ౩॥ తస్మాత్సహ
దేవస్సహదేవా ద్బృహదశ్వ స్తత్సూనుర్భానురథ స్తస్య చ ప్రతీతాశ్వ స్తస్యాపి సుప్రతీక స్తతశ్చ మరుదే
వ స్తతస్సునక్షత్ర స్తస్మాత్కింనరః॥ ౪॥ కిన్నరాదంతరిక్ష స్తస్మాత్సువర్ణ స్తతశ్చామిత్రజిత్। ౫। త
తశ్చ బృహద్భాజ స్తస్యాపి ధర్మీ ధర్మిణః కృతంజయః॥ ౬॥ కృతంజయాద్రణంజయః॥ ౭॥ రణంజయా
త్సంజయ స్తస్మాచ్ఛాక్య శ్శాక్యాచ్ఛుద్ధోదన స్తస్మా ద్రాహుల స్తతః ప్రసేనజిత్। ౮। తతశ్చ క్షుద్రక
స్తతశ్చ కుండక స్తస్మాదపి సురథః॥ ౯॥ తత్పుత్రశ్చ సుమిత్రః॥ ౧౦॥ ఇత్యేతే చేక్ష్వాకవో బృహద్బలాన్వ
యాః॥ ౧౧॥ అత్రానువంశశ్లోకః॥ ౧౨॥ ఇక్ష్వాకూణామయం వంశస్సుమిత్రాంతో భవిష్యతి। యత స్తం ప్రా
ప్య రాజానం సంస్థాం ప్రాప్స్యతి వై కలౌ॥ ౧౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- చతుర్థాంశే- ద్వావింశోఽధ్యాయః.

శ్రీ పరాశరః॥ మాగధానాం బార్హద్రథానాం భావినామనుక్రమం కథయిష్యామి॥ ౧ ॥ అత్ర హి వంశే
మహాబలపరాక్రమా జరాసంధప్రధానా బభూవుః॥ ౨॥ జరాసంధస్య పుత్రస్సహదేవః॥ ౩॥ సహదేవా
త్సోమాపి స్తస్యాను శ్రుతశ్రవా స్తస్యాప్యయుతాయు స్తతశ్చ నిరమిత్ర స్తత్తనయస్సునేత్ర స్తస్మాదపి బృ
హత్కర్మా॥ ౪ ॥ తతశ్చ సేనజి త్తతశ్చ శ్రుతంజయ స్తతో విప్ర స్తస్య చ పుత్రశ్శుచి నామా భవిష్యతి॥
౫॥ తస్యాపి క్షేమ్య స్తతశ్చ సువ్రత స్సువ్రతాద్ధర్మ స్తతస్సుశ్రవాః॥ ౬॥ తతో దృఢసేనః॥ ౭॥ తస్మాత్సుబ
లః॥ ౮॥ సుబలాత్సునీతో భవితా॥ ౯॥ తతస్సత్యజిత్। ౧౦ । తస్మా ద్విశ్వజిత్ । ౧౧ । తస్యాపి రిపుంజ
యః॥ ౧౨॥ ఇత్యేతే బార్హద్రథా భూపతయో వర్షసహస్రమేకం భవిష్యంతి॥ ౧౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపు
రాణే - చతుర్థాంశే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

ఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః.

౧॥ బృహద్బలస్యేతి ॥ బృహద్బలో భారతయుద్ధే అభిమన్యునా హత ఇతి॥ యః పూర్వం చతుర్థాధ్యాయాంతే
కథిత స్తస్య పుత్రో బృహత్క్షణః శిష్టం స్పష్టం॥ ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭॥ ౮। ౯। ౧౦॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వా
మివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చతుర్థాంశే - ద్వావింశోఽధ్యాయః.

మాగధానామితి॥ బార్హద్రథానామితి ఉపరిచరస్య వసోః పుత్రః ప్రాగుక్తో యః పూర్వో బృహద్రథ స్తద్వంశ్యా
నాం భావినామనుక్రమం కథయిష్యామీత్యర్థః॥ ౧ । ౨ । తత్ర జరాసంధాదీంశ్చతురః పూర్వోక్తానపి కథాసంగత్య
ర్థమనువదన్నయుతాయుః ప్రభృతీన్ భావినః కథయతి - జరాసంధపుత్ర ఇత్యాదినా యావత్సమాప్తి॥ ౩। ౪। ౫। ౬।
౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩ । ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - చ
తుర్థాంశే - త్రయోవింశోఽధ్యాయః

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। తతశ్చే తి॥ కౌటిల్యో వాత్స్యాయన విష్ణుమిత్రగుప్తాదిపర్యాయశ్చాణక్యః సముద్ధరిష్యతి ఉన్మూలయిష్యతి॥ ౨౬। ౨౭॥ కౌటిల్య ఇతి॥ చంద్రగుప్తం నందస్యైవ శూద్రాయాం మురాయాం జాతం మౌర్యాణాం ప్రథమం। ౨౮। ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥

శ్రీపరాశరః॥ యోऽయం రిపుంజయో నామ బార్హద్రథోऽన్త్యః తస్యామాత్యః మునికో నామ భవిష్యతి॥ ౧॥ సచైనం స్వామినం హత్వా స్వపుత్రం ప్రద్యోతనామానమభిషేక్ష్యతి॥ ౨॥ తస్యాపి బలాకనామా పుత్రో భవితా॥ ౩॥ తతశ్చ విశాఖయూపః॥ ౪॥ తత్పుత్రో జనకః॥ ౫॥ తస్య చ నందివర్ధనః॥ ౬॥ తతో నందీ॥ ౭॥ ఇత్యేతేऽష్టత్రింశదుత్తరమష్టశతం పంచ ప్రద్యోతాః పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౮॥ తతశ్చ శిశునాభః॥ ౯॥ తత్పుత్రః కాకవర్ణో భవితా॥ ౧౦॥ తస్య చ పుత్రః క్షేమధర్మా॥ ౧౧॥ తస్యాపి క్షతౌజాః॥ ౧౨॥ తత్పుత్రో విధిసారః॥ ౧౩॥ తతశ్చాజాతశత్రుః॥ ౧౪॥ తస్మాదర్భకః॥ ౧౫॥ తస్మాచ్చోదయనః॥ ౧౬॥ తస్మాదపి నందివర్ధనః॥ ౧౭॥ తతో మహానందీ॥ ౧౮॥ ఇత్యేతే శైశునాభా భూపాలాస్త్రీణి వర్షశతాని ద్విషష్ట్యధికాని భవిష్యంతి॥ ౧౯॥ మహానందినస్తతః శూద్రాగర్భోద్భవోऽతిలుబ్ధోऽతిబలో మహాపద్మనామా నందః పరశురామ ఇవాపరోऽఖిలక్షత్రాంతకారీ భవిష్యతి॥ ౨౦॥ తతః ప్రభృతి శూద్రా భూపాలా భవిష్యంతి॥ ౨౧॥ స చైకచ్ఛత్రామనుల్లంఘితశాసనో మహాపద్మః పృథివీం భోక్ష్యతే॥ ౨౨॥ తస్యాప్యష్టౌ సుతాః సుమాల్యాద్యా భవితారః॥ ౨౩॥ తస్య మహాపద్మస్యాను పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౨౪॥ మహాపద్మపుత్రాశ్చైకం వర్షశతమవనీపతయో భవిష్యంతి॥ ౨౫॥ తతశ్చ నవ చైతాన్నందాన్ కౌటిల్యో బ్రాహ్మణస్సముద్ధరిష్యతి॥ ౨౬॥ తేషామభావే మౌర్యాః పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౨౭॥ కౌటిల్య ఏవ చంద్రగుప్తముత్పన్నం రాజ్యేऽభిషేక్ష్యతి॥ ౨౮॥ తస్యాపి పుత్రో బిందుసారో భవిష్యతి॥ ౨౯॥ తస్యాప్యశోకవర్ధనస్తతస్సుయశాస్తతశ్చ దశరథస్తతశ్చ సంయుతస్తతశ్శాలిశూకస్తస్మాత్సోమశర్మా తస్యాపి సోమశర్మణశ్శతధన్వా॥ ౩౦॥ తస్యాను బృహద్రథనామా భవితా॥ ౩౧॥ ఏవమేతే మౌర్యా దశ భూపతయో భవిష్యంతి - అబ్దశతం సప్తత్రింశదుత్తరం॥ ౩౧॥ తేషామంతే పృథివీం దశ శుంగా భోక్ష్యంతి॥ ౩౨॥ పుష్యమిత్రస్సేనాపతిస్స్వామినం హత్వా రాజ్యం కరిష్యతి॥ ౩౩॥ తస్యాత్మజోऽగ్నిమిత్రః॥ ౩౪॥ తస్మాత్సుజ్యేష్ఠస్తతో వసుమిత్రస్తస్మాదప్యుదంకస్తతః పులిందకస్తతో ఘోషవసుస్తస్మాదపి వజ్రమిత్రస్తతో భాగవతః॥ ౩౫॥ తస్మాద్దేవభూతిః॥ ౩౬॥ ఇత్యేతే శుంగా ద్వాదశోత్తరం వర్షశతం పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౩౭॥ తతః కణ్వానేషా భూర్యాస్యతి॥ ౩౮॥ దేవభూతిం తు శుంగరాజానం వ్యసనినం తస్యైవామా

ఏవం తావచ్ఛుద్ధో భవిష్యన్మాగధవంశో వర్ణితః - ఇదానీం తమేవ వంశం కలివశేన విజాతీయసంకరాదిమలీమసం వైరాగ్యార్థం నిరూపయతి - యోऽయమిత్యాదినా సర్వే పృథివ్యాం భూభృతో భవిష్యంతీత్యంతేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ఇతీతి॥ ప్రద్యోతాః ప్రద్యోతసంజ్ఞాః - రాజ్యవర్షసంజ్ఞా చ - ఆయురాద్యల్పత్వదర్శనేన వైరాగ్యార్థం॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ స చేతి॥ ఏకాదిదశగుణోత్తరేషు త్రయోదశస్థానేషు మహాపద్మసంజ్ఞా॥ శ్లో॥ తద్వకోటిశ్శతగుణా పద్మం శతగుణం పునః। నిఖర్వం తద్దశగుణం మహాపద్మమతీష్యతే॥ మహత్పద్మం యస్యేతి విగ్రహేణ తావత్సంఖ్యసైన్యస్య ధనస్య వా పతిర్మహాపద్మః - ఏకమేవ ఛత్రం యస్యాస్తాం పృథివీం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ తతశ్చేతి॥ నందానితి॥ నందం చ తత్పుత్రాంశ్చేత్యర్థః - కౌటిల్యో వాత్స్యాయన విష్ణుగుప్తాదిపర్యాయశ్చాణక్యస్సముద్ధరిష్యతి ఉన్మూలయిష్యతి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ కౌటిల్య ఇతి॥ చంద్రగుప్తముత్పన్నం నందస్యైవ భార్యాయాం మురాసంజ్ఞాయాం జాతం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తేషామితి॥ పుత్రా వైకాపావాకాం దశ శుంగాః॥ ౩౨॥ ప్రథమం కథం శుంగా భోక్ష్యంతీత్యత్రాహ॥ పుష్యమిత్ర ఇతి॥ పుష్యమిత్రశ్శుంగానాం ప్రథమః॥ ౩౩॥ తస్యేతి॥ తతోऽగ్నిమిత్రాదయ ఇతి॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ శుంగాధీనా కథం కణ్వానేషా భూర్గా

౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ఏవమితి॥ ఏవమ్ త్రింశత్ ఆంధ్రా ఇతి శేషః॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ తతశ్చేతి ॥ ఏతే ఆభీరాద్యాః అష్టషష్టిర్నృపాః పృథివీం నవత్యధికాత్రయోదశవర్షశతాని భోక్ష్యంతి॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తేష్వితి ॥ భూపతయః అమూర్ధాభిషిక్తాః॥ ౫౫॥ తేషామితి ॥ తేషాం వంశ్యో విన్ధ్యశక్తిః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ తతశ్చేతి ॥ కోసలాయాం అయోధ్యాయాం॥ ౫౯॥ ౬౦॥ మాగధాయామితి॥ మాగధాయాం పుర్యాం - విశ్వస్ఫాటికః తత్ర మనుష్యాల్యకైవర్తాదీన్ రాజ్యే స్థాపయిష్యతి॥ ౬౧॥౬౨॥౬౩

త్యః కణ్వో వసుదేవనామా తం నిహత్య స్వయమవనిం భోక్ష్యతి ॥ ౩౯ ॥ తస్య పుత్రో భూమిత్ర స్తస్యాపి నారాయణః॥ ౪౦॥ నారాయణాత్మజస్సుశర్మా॥ ౪౧ ॥ ఏతే కాణ్వాయనాశ్చత్వారః పంచచత్వారింశద్వర్షాణి భూపతయో భవిష్యంతి ॥ ౪౨ ॥ సుశర్మాణంతు కాణ్వం తద్భృత్యో బలిపుచ్ఛక నామా హత్వాంధ్రజాతీయో వసుధాం భోక్ష్యతి॥ ౪౩॥ తతశ్చకృష్ణనామా తద్భ్రాతా పృథివీపతిర్భవిష్యతి॥ ౪౪॥ తస్యాపి పుత్రశ్శాంతకర్ణి స్తస్యాపి పూర్ణోత్సంగ స్తత్పుత్రశ్శాతకర్ణి స్తస్మాచ్చ లంబోదర స్తస్మాచ్చపిలక స్తతో మేఘస్వాతిస్తతః పటుమాన్॥ ౪౫॥ తతశ్చారిష్టకర్మా తతో హాలాహలః॥ ౪౬ ॥ హాలాహలాత్పలలక స్తతః పులింద సేన స్తతస్సుందర స్తతశ్శాతకర్ణి స్తతశ్శివ స్వాతి స్తతశ్చ గోమతిపుత్ర స్తత్పుత్రో లిమాన్॥ ౪౭॥ తస్యాపి శాంతకర్ణి స్తతశ్శివశ్రీ స్తతశ్చ శివస్కంధ స్తస్మాదపి యజ్ఞశ్రీ స్తతో ద్వియజ్ఞ స్తస్మాచ్చంద్రశ్రీః॥ ౪౮॥ తస్మా త్పులోమాపిః॥ ౪౯॥ ఏవమేతే త్రింశచ్చత్వార్యబ్దశతాని షట్పంచాశదధికాని పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౫౦॥ ఆంధ్రభృత్యాస్సప్తాభీరప్రభృతయః దశగర్దభినశ్చ భూభుజో భవిష్యంతి॥ ౫౧॥ తతష్షోడశ భూపతయో భవితారః ॥ ౫౨ ॥ తతశ్చాష్టౌ యవనాశ్చతుర్దశ తురుష్కారాముండాశ్చ త్రయోదశ ఏకాదశ మౌనా ఏతేవై పృథివీపతయో పృథివీం దశవర్షశతాని నవత్యధికాని భోక్ష్యంతి॥ ౫౩॥ తతశ్చ మౌనా ఏకాదశ భూపతయోఽబ్దశతాని త్రీణి పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౫౪॥ తేషూత్సన్నేషు పునః కైంకిలా యవనా భూపతయో భవిష్యంత్యమూర్ధాభిషిక్తాః॥ ౫౫ ॥ తేషామపత్యం విన్ధ్యశక్తి స్తతః పురంజయ స్తస్మా ద్రామచంద్ర స్తస్మాద్ధర్మవర్మా తతో వంగ స్తతో భూనందన స్తత స్సునందీ తద్భ్రాతా నందియశాశ్శుక్రః ప్రవీర ఏతే వర్షశతం షడ్వర్షాణి భూపతయో భవిష్యంతి॥ ౫౬ ॥ తత స్తత్పుత్రా స్త్రయోదశైతే బాహ్లీకాశ్చ త్రయః॥ ౫౭ ॥ తతః పుష్యమిత్రాః పటుమిత్రా స్త్రయోదశైకలాశ్చ సప్తాంధ్రాః॥ ౫౮॥ తతశ్చ కోసలాయాంతు నవచైవ భూపతయో భవిష్యంతి॥ ౫౯॥ నైషధాస్తు త ఏవ॥ ౬౦॥ మగధాయాంతు విశ్వస్ఫటికసంజ్ఞోఽన్యాన్ వర్ణాన్ కరిష్యతి ॥ ౬౧ ॥ కైవర్తపటుపులిందబ్రాహ్మణాన్ రాజ్యే స్థాపయిష్యతి॥ ౬౨॥ ఉత్సాద్యాఖిలక్షత్రజాతిం నవనాగాః పద్మవత్యాం నామపుర్యామనుగంగాప్రయాగం గయాద్గుప్తాంశ్చ మాగధా భోక్ష్యంతి॥ ౬౩ ॥ కోసలాంధ్రపుండ్రతామ్రలిప్తసమతటపురీంచ దేవరక్షితో రక్షితా॥ ౬౪॥ కళింగమాహిషమహేంద్రభౌమాన్ గుహో భోక్ష్యంతి॥ ౬౫

స్వభృత్యతఆహ॥ దేవభూతిమితి॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ఏవమితి॥ ఏతే ఆంధ్రాస్త్రింశత్॥ ౫౦॥ ఆంధ్రేతి ॥ ఆభీరప్రభృతయ ఆభీరాద్యాః॥ ౫౧॥ తత ఇతి ॥ ఏతేనవ్యతిరిక్తాః - ఏకోనాః చతుర్దశాబ్దశతాని పృథివీం భోక్ష్యంతి॥ ౫౨ ॥ ఆభీరాద్యైస్సహగణితానామేవమౌనానాం పృథగ్రాజ్యత్వాత్తద్రాజ్యాబ్దసంఖ్యాపి శేషమాహ॥ తతశ్చేతి ॥ ౫౩॥ ౫౪॥ తేష్వితి॥ కింకిలానామపురీ తత్రభవాః కైంకిలాః - అమూర్ధాభిషిక్తాః అక్షత్రియాః॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ తతఇతి॥ ఏకలాః ఖండమండలపతయః॥ ౫౮ ॥ తానేవ ప్రపంచయతి తతశ్చకోసలాయామిత్యాదినా అల్పప్రసాదా ఇత్యంతేన॥ తతశ్చేతి॥ కోసలాయామయోధ్యాయాం॥ ౫౯॥ నైషధా ఇతి॥ నైషధాః నిషధదేశాధిపతయః॥ ౬౦॥ మగధాయామితి॥ మగధాయాం పుర్యాం॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭

౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ సింధ్వితి॥ దావికోర్వీ దేవికాతటభవో దేశః॥౬౯॥ ౭౦॥ అల్పప్రసాదా ఇతి॥ ఉదితాస్తమితప్రాయాః క్షణికకల్యాః॥ ౭౧॥ తైశ్చేతి॥ రాజాశ్రయశుష్మిణః రాజాశ్రయేణైవ శుష్మిణః బలినః- నతు ధర్మేణ॥ ౭౨ తతశ్చేతి॥ అల్పాల్పేత్యాది - ధర్మార్థయోరల్పాల్పప్రహ్రాసరూపేణ తు యజ్జగతో యుగపన్నాశః॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ఉన్నతాంబుతేతి॥ ఉన్నతాంబుతా ఉన్నతస్థలే సులభసుభగజలవత్త్వం పృథ్వ్యాః హేతుః పృథ్వీస్వీకారే హేతుః నతు పుణ్యభూమిత్వం - ఉన్నతామ్రతేతి పాఠే ప్రభూతచూతాదిద్రుమవత్త్వం॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ దానమేవేతి॥ దానమేవ ధర్మహేతుః - నతు యాగాదిః॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥ శ్రౌతస్మార్తేచేతి॥ అష్టగుణాః అణిమాద్యాః॥ శ్లో॥ అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యమీశిత్వవశ్యతాః। యత్ర కా

నైషధనైమిషకాలకోశకాన్ జనపదాన్ మణిధాన్యకవంశా భోక్ష్యంతి॥ ౬౬॥ త్రైరాజ్యముషికజనపదాన్ కనకాహ్వయో భోక్ష్యతి॥ ౬౭॥ సౌరాష్ట్రావంతిశూద్రాభీరాన్నర్మదామరుభూవిషయాంశ్చ వ్రాత్యద్విజాభీరశూద్రాద్యా భోక్ష్యంతి ॥ ౬౮ ॥ సింధుతటదావికోర్వీచంద్రభాగాకాశ్మీరవిషయాంశ్చ వ్రాత్యమ్లేచ్ఛశూద్రాదయో భోక్ష్యంతి॥ ౬౯ ॥ ఏతే చ తుల్యకాలాస్సర్వే పృథివ్యాం భూభుజో భవిష్యంతి॥ ౭౦ ॥ అల్పప్రసాదా బృహత్కోపాస్సర్వకాలమనృతాధర్మరుచయః స్త్రీబాలగోవధకర్తారః పరస్వాదానరుచయోఽల్పసారాస్తమిస్రప్రాయా ఉదితాస్తమితప్రాయా అల్పాయుషో మహేచ్ఛా హ్యల్పధర్మా లుబ్ధాశ్చ భవిష్యంతి॥ ౭౧ ॥ తైశ్చ విమిశ్రా జనపదాస్తచ్ఛీలానువర్తినో రాజాశ్రయశుష్మిణో మ్లేచ్ఛాచారాశ్చ విపర్యయేణ వర్తమానాః ప్రజాః క్షపయిష్యంతి॥ ౭౨ ॥ తతశ్చానుదినమల్పాల్పప్రహ్రాసవ్యవచ్ఛేదాద్ధర్మార్థయోర్జగతస్సంక్షయో భవిష్యతి॥ ౭౩ ॥ తతశ్చార్థ ఏవాభిజనహేతుః॥ ౭౪॥ బలమేవాశేషధర్మహేతుః॥ ౭౫॥ అభిరుచిరేవ దాంపత్యసంబంధహేతుః॥ ౭౬॥ స్త్రీత్వమేవోపభోగహేతుః॥ ౭౭॥ అనృతమేవ వ్యవహారజయహేతుః॥ ౭౮॥ ఉన్నతాంబుతైవ పృథివీహేతుః॥ ౭౯॥ బ్రహ్మసూత్రమేవ విప్రత్వహేతుః॥ ౮౦॥ రత్నతామూలమేవ వృద్ధిహేతుః॥ ౮౧॥ లింగధారణమేవాశ్రమహేతుః॥ ౮౨॥ అన్యాయ ఏవ వృత్తిహేతుః॥ ౮౩॥ దౌర్బల్యమేవావృత్తిహేతుః॥ ౮౪॥ అభయప్రగల్భోచ్చారణమేవ పాండిత్యహేతుః॥ ౮౫॥ అనాఢ్యతైవ సాధుత్వహేతుః॥ ౮౬॥ స్నానమేవ ప్రసాధనహేతుః॥ ౮౭॥ దానమేవ ధర్మహేతుః॥ ౮౮॥ స్వీకరణమేవ వివాహహేతుః॥ ౮౯ ॥ సద్వేషధార్యేవ పాత్రం॥ ౯౦॥ దూరాయతనోదకమేవ తీర్థహేతుః॥ ౯౧॥ కపటవేషధారణమేవ మహత్త్వహేతుః॥ ౯౨॥ ఇత్యేవమనేకదోషోత్తరే తు భూమండలే సర్వవర్ణేష్వేవ యో యో బలవాన్ స స భూపతిర్భవిష్యతి॥ ౯౩ ॥ ఏవం చాతిలుబ్ధకరహారాసహాశ్శైలానామంతరద్రోణీః ప్రజాస్సంశ్రయిష్యంతి॥ ౯౪॥ మధుశాకమూలఫలపత్రపుష్పాద్యాహారాశ్చ భవిష్యంతి॥ ౯౫॥ తరువల్కలపర్ణచీరప్రావరణాశ్చాతిబహుప్రజాశ్శీతవాతాతపవర్షసహాశ్చ భవిష్యంతి॥ ౯౬॥ న చ కశ్చిత్త్రయోవింశతివర్షాణి జీవిష్యతి అనవరతం చాత్ర కలియుగే క్షయమాయాత్యఖిల ఏవైష జనః॥ ౯౭ ॥ శ్రౌతస్మార్తే చ ధర్మే

౬౮॥ సింధుతటేతి॥ దావికోర్వీ దేవికానామనదీ తత్ప్రవాహభూః॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ తేషాం స్వభావాన్ధర్మాంశ్చాహ అల్పప్రసాదా ఇత్యాదినా జనః క్షయముపైష్యతీత్యంతేన॥ అల్పప్రసాదా ఇతి॥ తమిస్రప్రాయాః హర్షవిషాదరహితాః॥ ౭౧॥ తైశ్చేతి॥ రాజాశ్రయేణైవ శుష్మిణో బలినః నతు ధర్మేణ॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮ ॥ ఉన్నతేతి॥ ఉన్నతాంబుతా ఉన్నతే గిరితటే అంబుమత్త్వం - ఉన్నతామ్రతేతి పాఠే ప్రవృద్ధచూతద్రుమత్త్వం. రత్నధాతుతైవేతి పాఠే రత్నధాతుతా శ్రేష్ఠతామ్రాదిమత్త్వమేవ నతు పుణ్యతీర్థాదిమత్త్వం ॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ దానమేవేతి॥ దానమేవ ధర్మహేతుః నతు యాగాదిః॥ ౮౮॥ ౮౯ ॥ సదితి॥ సద్వేషధారీ దాంభికః॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭ ॥ తతః కల్క్యవతారేణ కృతయుగప్రవృత్తిమాహ

మావసాయిత్వం మహిమేతి గుణాష్టకమ్ ॥ ౯౮ ॥ ౯౯ ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ యథా చంద్రశ్చేతి ॥ చంద్రాదిగ్రహాణాం సర్వగ్రహోపలక్షణార్థం - చతుర్యుగాంతేష్వేషాం గ్రహాణామీనాంతస్థితేః - సర్వగ్రహయోగే హి యుగం - యద్వా. ఏషాం గ్రహాణాం చతుర్ణామేవ యోగే కృతం - తదర్థం - కలిగ్రహబాహుల్యమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ చంద్రార్కజీవజ్ఞసితాః కుజార్కీ చ యథాక్రమం । సత్త్వం రజస్తమోపీతి - గోచారోక్తైః - తథా తిష్యే బృహస్పతిరితి పాఠే తిష్యయమేవార్థః - ప్రతిద్వాదశాబ్దం గురౌ కర్కటకస్థే కర్కటకమాసే అమావాస్యాయాం బహువారం యోగస్యాస్య సంభవాత్ తథాప్యేకరాశౌ సమేష్యంతీతి సహప్రవేశోక్తేర్నాతిప్రసంగదోషః ॥ ౧౦౨ ॥ రాజవంశం నిగమయతి ॥ అతీతా ఇతి ॥ ౧౦౩ ॥ యావదితి ॥ పంచశతోత్తరం వర్షసహస్రం - పాఠాంతరే - పరిక్షిత్సమకాలం మాగధం సోమమారభ్య రిపుంజయాంతం మాగధానాం సహస్రాబ్దత్వస్యోక్తత్వాత్ అనంతరం ప్రద్యోతశిశునాగానాం పంచశతాబ్దత్వస్యోక్తత్వాత్ సార్ధసహస్రస్యోక్తస్య వ్యాఖ్యాతం - వాయూక్తేపి పరిక్షిన్నందాంతరం సార్ధసహస్రమేవేత్యుక్తం - అతఏవ ప్రయాస్యంతి యదేత్యాదిశ్లోకస్యాయమర్థః - నందాత్ప్రభృత్యేవ ప్రసరతి కలౌ కాలే - యదైతే పూర్వాషాఢాం ప్రయాస్యంతి తదా కలేరధర్మస్య వృద్ధిః - పూర్వోక్తకృతశబ్దస్య ధర్మపరత్వవత్ లక్షణయా నందాంతం క్షత్రియకులమితి వచనాత్ ఇహాపి శూద్రాద్యాధిపత్యోక్తేశ్చ అతః పాపస్యైవ వృద్ధిః - నను నియతమానస్య కలేః - అతః కలౌ నందోత్తరకాలీనేషు పూర్వాషాఢాశ్రయామేషు స్థితా మహర్షయః పాపవృద్ధ్యై జగత ఇతి న తత్ర ఋషిచా

విప్లవమత్యంతముపగతే - క్షీణప్రాయే చ కలావశేషజగత్స్రష్టుశ్చరాచరగురోరాదిమధ్యాంతరహితస్య బ్రహ్మమయస్యాత్మరూపిణో భగవతో వాసుదేవస్యాంశశ్శంబలగ్రామప్రధానబ్రాహ్మణస్య విష్ణుయశసో గృహేష్టగుణర్ధిసమన్వితః కల్కిరూపీ జగత్యత్రావతీర్య సకలమ్లేచ్ఛదస్యుదుష్టాచరణచేతసామశేషాణామపరిచ్ఛిన్నశక్తిమాహాత్మ్యః క్షయం కరిష్యతి - స్వధర్మేషు చాఖిలమేవ సంస్థాపయిష్యతి ॥ ౯౮ ॥ అనంతరం చాశేషకలేరవసానే నిశావసానే విబుద్ధానామివ తేషామేవ జనపదానామమలస్ఫటికదలశుద్ధా మతయో భవిష్యంతి ॥ ౯౯ ॥ తేషాం చ బీజభూతానామశేషమనుష్యాణాం పరిణతానామపి తత్కాలకృతాపత్యప్రసూతిర్భవిష్యతి ॥ ౧౦౦ ॥ తాని చ తదపత్యాని కృతయుగానుసారీణ్యేవ భవిష్యంతి ॥ ౧౦౧ ॥ అత్రోచ్యతే ॥ శ్లో ॥ యథా చంద్రశ్చ సూర్యశ్చ తథా తిష్యో బృహస్పతిః । ఏకరాశౌ సమేష్యంతి తదా భవతి వై కృతమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ అతీతా వర్తమానాశ్చ తథైవానాగతాశ్చ యే । ఏతే వంశేషు భూపాలాః కథితా మునిసత్తమ ॥ ౧౦౩ ॥ యావత్పరీక్షితో జన్మ యావన్నందాభిషేచనమ్ । ఏతద్వర్షసహ

శ్రౌతస్మార్తే చేత్యాదినా ॥ శ్రౌతస్మార్తే చేతి ॥ అష్టగుణర్ధిభిః సమన్వితః ॥ శ్లో ॥ అణిమా లఘిమా ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యం వశితేశితా । యత్ర క్రమావసాయిత్వం మహిమేతి గుణాష్టకమ్ ॥ అన్యే త్వేవం గుణాష్టకమాహుః ॥ శ్లో ॥ అణిమా చైవ మహిమా లఘిమా గరిమా తథా । ఈశిత్వం చ వశిత్వం చ ప్రాప్తిః ప్రాకామ్యమష్టధేతి ॥ ౯౮ ॥ ౯౯ ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ కదా కృతయుగం భవిష్యతీత్యపేక్షాయామాహ ॥ అత్రోచ్యత ఇతి ॥ యథా చంద్రశ్చేతి ॥ తిష్యః పుష్యః పుష్యనక్షత్రే చంద్రార్కబృహస్పతియోగః కృతం భవిష్యతీత్యర్థః - యద్యపి ప్రతిద్వాదశాబ్దం కర్కటకస్థే గురౌ అమావాస్యాయామేతేషాం త్రయాణాం పుష్యక్షే యోగస్స్యాత్ - తథాప్యేకరాశౌ సమేష్యంతీతి సహప్రవేశోక్తేర్నాతిప్రసంగదోషః ॥ ౧౦౨ ॥ ఉక్తం రాజవంశం నిగమయతి ॥ అతీతా ఇతి ॥ ౧౦౩ ॥ తత్ర గ్రంథక్షత్రవంశాదిమాహ ॥ యావదితి ॥ ఏతద్వర్షసహస్రం పంచాశదధికం శుద్ధక్షత్రవంశోపేతం జ్ఞేయం - తతః ప్రద్యోతనాదివంశాంతరసంచారస్యోక్తత్వాదిత్యర్థః - న తు కాలమాత్రసంఖ్యేయం తథా న తు పరిక్షిత్సమకాలం మాగధం సోమమారభ్య రిపుంజయాంతం మాగధానాం సహస్రాబ్దవర్తిత్వాత్ అనంతరం ప్రద్యోతశిశునాగానాం చ పంచశతాబ్దవర్తిత్వాత్ సార్ధసహస్రోక్త్యా

గతేఽలోక్తిరేషానతు కాలావచ్ఛేదోక్తిః॥౧౦౪॥ సప్తర్షీణాంత్వితి॥ శకటాకారతారాసప్తకంమునిమండలంప్రాగగ్రే తత్ర మండలే - ఏషామగ్రస్థానీయః ప్రాచ్యాంమరీచిః - తతః పశ్చాన్నమ్రయుగంధరాకారోవసిష్ఠస్సభార్యః - తతః పశ్చాదీషదున్నత ఏషాంమూలస్థానీయోఽంగిరాః - తదాసన్నపశ్చిమచతుష్కస్యఐశాన్యేఽత్రిః - అత్రేర్యామ్యాంపులస్త్యః పులస్త్యాత్పశ్చిమేపులహః - తదుదీచ్యశ్చతుష్కవాయవ్యేక్రతుః - వసిష్ఠాద్యామ్యాసూక్ష్మతారా అరుంధతీ తత్ర మండలేఽద్యుక్తంచ పూర్వభాగేమరీచిర్భగవానపరభాగస్థితోవసిష్ఠోఽస్మాత్పరతోఽంగిరాఃతతోఽత్రిస్తస్యాసన్నఃపులస్త్యః పులహఃక్రతుర్భగవానాసన్నానుక్రమేణపూర్వాద్యాస్తారావసిష్ఠమునివరముపాశ్రితారుంధతీసాధ్వీస్థితేతి ఏవంస్థితే - యౌపూర్వౌ ఉదయేప్రథమందృశ్యేతే పులస్త్యక్రతుసంజ్ఞౌమునీశకటస్యపశ్చాత్యౌతథాపిపూర్వౌ ఉదితౌదృశ్యేతే - మధ్యే గగనమధ్యే - తయోఃతాభ్యాంసమంసమదక్షిణోత్తరరేఖాయాం యదశ్విన్యాద్యన్యతమంనక్షత్రమార్జవేనావతిష్ఠతే - తేననక్షత్రేణతేయుక్తాఃశతాబ్దంతిష్ఠంతి - తేషాంప్రత్యక్షంశతాబ్దస్థిత్యుక్తిఃకలిగతాబ్దజ్ఞానోద్దేశార్థా॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥ ౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ యస్మిన్కృష్ణఇతి॥ యస్మిన్ శ్రీకృష్ణఃదివంజగామతస్మిన్నహనితత్ క్షణఏవకలియుగం ప్రతిపన్నః॥ ౧౧౩॥ భగవద్ధ్యానకాలత్వేనకలేః ప్రస్తావాత్ తత్సంఖ్యా త్ర

త్రంతుజ్ఞేయంపంచాశదుత్తరమ్॥౧౦౪॥ సప్తర్షీణాంతుయౌపూర్వౌదృశ్యేతేహ్యుదితౌదివి। తయో
స్తుమధ్యేనక్షత్రందృశ్యతేయత్సమంనిశి॥ ౧౦౫॥ తేనసప్తర్షయోయుక్తాస్తిష్ఠంత్యబ్దశతంనృణామ్।
తేతుపారీక్షితేకాలేమఘాస్వాసన్ద్విజోత్తమ॥ ౧౦౬॥ తదాప్రవృత్తశ్చకలిర్ద్వాదశాబ్దశతాత్మకః॥
౧౦౭॥ యదైవభగవాన్విష్ణోరంశోయాతోదివంద్విజ। వసుదేవకులోద్భూతస్తదైవాత్రాగతఃకలిః॥
౧౦౮॥ యావత్సపాదపద్మాభ్యాంపస్పర్శేమాంవసుంధరామ్। తావత్పృథ్వీంపరిష్వంగేసమర్థోనా
భవత్కలిః॥౧౦౯॥ గతేసనాతనస్యాంశేవిష్ణోస్తత్రభువోదివమ్। తత్యాజసానుజోరాజ్యంధర్మపుత్రో
యుధిష్ఠిరః॥ ౧౧౦॥ విపరీతానిదృష్ట్వాచనిమిత్తానిహిపాండవః। యాతేకృష్ణేచకారాథసోఽభిషేకంప
రీక్షితః॥ ౧౧౧॥ ప్రయాస్యంతియదాచైతేపూర్వాషాఢాంమహర్షయః। తదానందాత్ప్రభృత్యే
షగతివృద్ధింగమిష్యతి॥ ౧౧౨॥ యస్మిన్కృష్ణోదివంయాతస్తస్మిన్నేవతదాహని। ప్రతిపన్నంకలియుగం
తస్యసంఖ్యాంనిబోధమే॥ ౧౧౩॥ త్రీణిలక్షాణివర్షాణాంద్విజమానుష్యసంఖ్యయా। షష్టిశ్చైవసహ

స్రాణ్యేవవ్యాఖ్యాగప్రసంగాత్॥౧౧౪॥ ప్రసంగాత్ కలేః ప్రవృత్తింవృద్ధించనిరూపయిష్యంస్తత్ జ్ఞానోపలక్షణమాహ॥ సప్తర్షీణాంత్వితి॥ అగ్రేశకటాకారతారాసప్తకం సప్తర్షిమండలం తత్రైవమండలే అగ్రస్థానీయః ప్రాచ్యాంమరీచిః - తతఃపశ్చాత్ నమ్రయుగంధరాకారోవసిష్ఠస్సభార్యః - తతఃపశ్చాదీషదున్నత ఏషామూలస్థానీయోఽంగిరాః తదాసన్నపశ్చిమతారాచతుష్టయస్యైశాన్యేఽత్రిః - అత్రేర్యామ్యాంపులస్త్యః - పులస్త్యస్యపశ్చిమేపులహః - తదుదీచ్యశ్చతుష్కవాయవ్యేక్రతుః - ఏవంస్థితేయౌపూర్వౌ ఉదయేప్రథమందృశ్యేతే - శకటస్థానస్యపశ్చాత్పులస్త్యక్రతుసంజ్ఞౌతయోస్తత్పూర్వయోశ్చమధ్యేసమందక్షిణోత్తరరేఖాయాఃసమదేశావస్థితంయదశ్విన్యాద్యన్యతమంనక్షత్రందృశ్యతే॥ ౧౦౫॥ తేనేతి॥ తేననక్షత్రేణసప్తర్షయఃయుక్తానృణామబ్దశతంతిష్ఠంతి॥ ౧౦౬॥ తదేతి॥ సంధ్యాంశాభ్యాంసహదివ్యద్వాదశాబ్దశతాత్మకఃసంధ్యారూపేణపూర్వమేవప్రవిష్టోఽపితదాప్రకర్షేణప్రవిష్టః సంధ్యారూపమతిక్రమ్యస్వేనైవరూపేణప్రవిష్టఇత్యర్థః॥ ౧౦౭॥ ఏతదేవస్ఫుటయతి॥ యదైవేతి॥యదైవకలిరాగతః సంధ్యామతిక్రమ్య - స్వరూపేణాగతః॥౧౦౮॥ సంధ్యారూపేణతుపూర్వమేవకలిప్రవేశంసూచయన్నాహ॥ యావదితి॥ ప్రవిష్టోఽపిపృథివ్యాఃపరిష్వంగేకలిస్సమర్థోనాభూత్॥ ౧౦౯॥ పాండవాః కలిప్రవేశేయుధిష్ఠిరనిర్గమనాదిప్రవృత్తమిత్యాహ-గతఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥ కలేః ప్రవేశముక్త్వావృద్ధికాలమాహ॥ ప్రయాస్యంతీతి॥ యదిపూర్వాషాఢాంమహర్షయోగమిష్యంతి - తదాప్రద్యోతాత్ప్రభృతివృద్ధింగచ్ఛతీత్యర్థః॥ ౧౧౨॥ ప్రవేశకాలస్తుపూర్వోక్తస్తమేవేత్యాహ - యస్మిన్నితి॥ తస్మిన్నేవాహనీతి - తస్మిన్నేవదినే ప్రతిపన్నం ప్రవిష్టం॥ ౧౧౩॥ సంధ్యాం

థమాంశోక్తాపి మహానూద్యతే ॥ త్రీణిలక్షాణీతి ॥ అత్ర సంధ్యాదివివర్జితా కలిసంఖ్యోక్తా - పరిశిష్టత్వాచ్ఛేషే కలిసంధ్యాదిత్వాత్ - శతాని తానీత్యత్ర తు దివ్యద్వాదశాబ్దశతమితి సంధ్యాదిసహితా సంఖ్యోక్తా ॥౧౧౪॥ ౧౧౫॥ ౧౧౬॥ బహుత్వాదితి ॥ ప్రతికులం నామ్నామానంత్యపౌనరుక్త్యాభ్యాం పరిసంఖ్యా పరితః సంఖ్యా నోక్తా ॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ ఏతేనేతి ॥ కృతత్రేతాద్వాపరాణీతి యుగత్రయం భుక్తివచనం - కలేరల్పత్వాత్ ॥౧౨౦॥ ౧౨౧॥ ౧౨౨॥ ౧౨౩॥ ౧౨౪॥ ౧౨౫॥ ౧౨౬॥ ౧౨౭॥ ౧౨౮॥ ౧౨౯॥ ౧౩౦॥ రాజ్యముక్త్యోరింద్రియజయసాధ్యత్వే కిం ముక్తిం హిత్వా

స్రోజీ భవిష్యత్యేవ వై కలిః ॥ ౧౧౪ ॥ శతాని తాని దివ్యానాం సప్తపంచ చ సంఖ్యయా । నిశ్శేషేణ గతే తస్మిన్ భవిష్యతి పునః కృతమ్ ॥ ౧౧౫ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రాశ్చ ద్విజసత్తమ । యుగే యుగే మహాత్మానస్సమతీతాస్సహస్రశః ॥ ౧౧౬ ॥ బహుత్వాన్నామధేయానాం పరిసంఖ్యా కులే కులే । పౌనరుక్త్యాద్ధి సామ్యాచ్చ న మయా పరికీర్తితా ॥ ౧౧౭ ॥ దేవాపిః పౌరవో రాజా పురుశ్చేక్ష్వాకువంశజః । మహాయోగబలోపేతౌ కలాపగ్రామసంశ్రితౌ ॥ ౧౧౮ ॥ కృతే యుగే త్విహాగమ్య క్షత్రప్రావర్తకౌ హి తౌ । భవిష్యతో మనోర్వంశబీజభూతౌ వ్యవస్థితౌ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏతేన క్రమయోగేన మనుపుత్రైర్వసుంధరా । కృతత్రేతాద్వాపరాణి యుగాని త్రీణి భుజ్యతే ॥ ౧౨౦ ॥ కలౌ తే బీజభూతాస్తు కేచిత్తిష్ఠంతి వై మునే । యథైవ దేవాపిపురూ సాంప్రతం సమధిష్ఠితౌ ॥ ౧౨౧ ॥ ఏష తూద్దేశతో వంశస్తవోక్తో భూభుజాం మయా । నిఖిలో గదితుం శక్యో నైష వర్షశతైరపి ॥ ౧౨౨ ॥ ఏతే చాన్యే చ భూపాలా యైరత్ర క్షితిమండలే । కృతం మమత్వం మోహాంధైర్నిత్యం హేయకలేబరే ॥ ౧౨౩ ॥ కథం మమేయమచలా మత్పుత్రస్య కథం మహీ । మద్వంశస్యేతి చింతార్తా జగ్మురంతమిమే నృపాః ॥ ౧౨౪ ॥ తేభ్యః పూర్వతరాశ్చాన్యే తేభ్యస్తేభ్యస్తథాపరే । భవిష్యాశ్చైవ యాస్యంతి తేషామన్యే చ యేఽప్యను ॥ ౧౨౫ ॥ విలోక్యాత్మజయోద్యోగయాత్రావ్యగ్రాన్నరాధిపాన్ । పుష్పప్రహాసైశ్శరది హసంతీవ వసుంధరా ॥ ౧౨౬ ॥ మైత్రేయ పృథివీగీతాన్ శ్లోకాంశ్చాత్ర నిబోధ మే । యానాహ ధర్మధ్వజినే జనకాయాసితో మునిః ॥ ౧౨౭ ॥ పృథివీ ॥ కథమేష నరేంద్రాణాం మోహో బుద్ధిమతామపి । యేన ఫేనసధర్మాణోఽప్యతివిశ్వస్తచేతసః ॥ ౧౨౮ ॥ పూర్వమాత్మజయం కృత్వా జేతుమిచ్ఛంతి మంత్రిణః । తతో భృత్యాంశ్చ పౌరాంశ్చ జిగీషంతే తథా రిపూన్ ॥ ౧౨౯ ॥ క్రమేణానేన జేష్యామో వయం పృథ్వీం ససాగరామ్ । ఇత్యాసక్తధియో మృత్యుం న పశ్యంత్యవిదూరగమ్ ॥ ౧౩౦ ॥ సముద్రావరణం యాతి భూమండలమథో వశమ్ । కియదా

శౌత్యక్త్వా కలేర్వర్షసంఖ్యామాహ ॥ త్రీణీతి ॥ ౧౧౪ ॥ శతానీతి ॥ నిశ్శేషేణ సమస్తేన సంధ్యాంశసహితేన తు - తాని ప్రసిద్ధాని దివ్యాబ్దానాం సంఖ్యయా సప్తపంచశతాని ద్వాదశదివ్యాబ్దశతాని ఏకః కలిః - తత్ర తస్మిన్ గతే పునః కృతయుగం భవిష్యతి ॥ ౧౧౫ ॥ ఉత్తరం రాజవంశప్రకారమాహ ॥ బ్రాహ్మణా ఇతి ॥ ౧౧౬ ॥ విస్తరేణ కిం నోచ్యంత ఇత్యత ఆహ ॥ బహుత్వాదితి ॥ ప్రతికులం నామ్నామానంత్యాత్ - ప్రాయశస్సమాననామతయా పౌనరుక్త్యాచ్చ - పరితస్తైర్మయా (న) కీర్తితా ॥ ౧౧౭ ॥ కలావుత్పన్నస్య రాజవంశస్య పునః ప్రవృత్తిమాహ ॥ దేవాపిరితి ॥ ౧౧౮ ॥ కృత ఇతి ॥ క్షత్రస్య ప్రకర్షేణ ప్రవర్తకౌ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏతేనేతి ॥ కలౌ తు క్షత్రియాణామల్పత్వాదంతే తదుత్పాదనాచ్చ త్రీణి యుగాని భుజ్యత ఇత్యుక్తం ॥ ౧౨౦ ॥ ౧౨౧ ॥ ౧౨౨ ॥ రాజవంశస్యైవ రాజవంశప్రవర్తకత్వోక్తైర్వైరాగ్యతాత్పర్యమాహ ॥ ఏతే చేతి ॥ ౧౨౩ ॥ మోహమేవాహ ॥ కథం మమేయమిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ ౧౨౪ ॥ ౧౨౫ ॥ ౧౨౬ ॥ ఏతదేవ భూమిగీతైః ప్రపంచయన్నాహ - మైత్రేయేత్యాదిదశభిః ॥ ౧౨౭ ॥ కథమితి ॥ ఫేనసధర్మాణః అచిరవినాశినః ॥ ౧౨౮ ॥ పూర్వమితి ॥ పూర్వమాత్మజయం కృత్వేతి - ఇంద్రియజయో భోగలంపటానాం మంత్రిభృత్యాదిజయాసంభవాత్ ॥ ౧౨౯ ॥ ౧౩౦ ॥ సముద్రేతి ॥ ఏవం చ సర్వమాత్మసాత్కుర్వతో యద్యపి భూమండలం వశం యాతి - తథాప్యాత్మజయాభావాత్సార్థక్యం కియదేతత్ఫలం

అల్పేనరాజ్యేనేత్యాహ॥ సముద్రేతి । ౧౩౧॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ యాంభువముత్సృజ్యనాదాయైవపితామహాద్యాయా
తాఃపితాచగతః॥ ౧౩౨॥ ౧౩౩॥ పృథ్వీతి॥ పృథ్వీమమేయమితిభిన్నవక్తృవాక్యభంగ్యః- తత్రభూరేషామమేత్యేకః
ఇయంమమేత్యన్యః - అపరోమమేయంశాశ్వతీతివదన్నేవయోయోరాజామృతోలోకాంతరేజాతస్తస్యతస్యాపీహ
ప్రాక్స్మరణాదియంభూర్మమైవేతిబుద్ధిరాసీత్ - మృతేష్వత్రేతిపాఠే - అన్యత్రప్రాచీనేరాజ్ఞిమృతేఅథాన్యోయోబ
భూవరాజా - తస్యాప్యేవంబుద్ధిరాసీత్ । ౧౩౪। దృష్ట్వేత్యాదితస్యాన్వయఃపరః- మాంత్యక్త్వామృతందృష్ట్వా
యస్తతఃపరోనృపస్స్యాత్ - తస్యహృదిమత్ప్రభవంభూవిషయంమమత్వంకథమాస్పదంకరోతి॥ ౧౩౫॥ పృథ్వీతి॥ ఇత్యే
వంమమత్వకారిషునృపేషుమమాతిహాసోభవతి - దయాచాభ్యుపైతిమామితిశేషః - దయాముపైమీతిపాఠః । ౧౩౬ ॥
౧౩౭॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ఇక్ష్వాక్వితి॥ నిష్ఠాంనాశం॥ ౧౪౧॥ ౧౪౨॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪॥ ౧౪౫॥ యఇతి॥ సంకల్ప

త్మజయస్యైతన్ముక్తిరాత్మజయేఫలమ్॥ ౧౩౧ ॥ ఉత్సృజ్యపూర్వజాయాతాయాంనాదాయగతఃపి
తా । తాంమామతీవమూఢత్వాజ్జేతుమిచ్ఛంతిపార్థివాః॥ ౧౩౨॥ మత్కృతేపితృపుత్రాణాంభ్రా
తౄణాంచాపివిగ్రహః । జాయతేఽత్యంతమోహేనమమత్వావృతచేతసామ్॥ ౧౩౩॥ పృథ్వీమమేయం
సకలామమైషామదన్వయస్యాపిచశాశ్వతీయమ్। యోయోమృతోహ్యత్రబభూవరాజాకుబుద్ధిరాసీదితిత
స్యతస్య॥ ౧౩౪ ॥ దృష్ట్వామమత్వాదృతచిత్తమేకంవిహాయమాంమృత్యువశంవ్రజంతమ్। తస్యాన్వయ
స్తస్యకథంమమత్వంహృద్యాస్పదంమత్ప్రభవంకరోతి॥ ౧౩౫ ॥ పృథ్వీమమైషాశుపరిత్యజైనాంవదం
తియేదూతముఖైస్స్వశత్రూన్ । నరాధిపాస్తేషుమమాతిహాసఃపునశ్చమూఢేషుదయాభ్యుపైతి॥
౧౩౬ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యేతేధరణీగీతాఃశ్లోకామైత్రేయయైశ్శ్రుతాః । మమత్వంవిలయంయాతిత
పత్యర్కేయథాహిమమ్॥ ౧౩౭ ॥ ఇత్యేషకథితస్సమ్యఙ్మనోర్వంశోమయాతవ । యత్రస్థితిప్రవృత్తస్య
విష్ణోరంశాంశకానృపాః॥ ౧౩౮॥ శృణోతియఇమంభక్త్యామనోర్వంశమనుక్రమాత్ । తస్యపాపమ
శేషంవైప్రణశ్యత్యమలాత్మనః ॥ ౧౩౯ ॥ ధనధాన్యర్ద్ధిమతులాంప్రాప్నోత్యవ్యాహతేంద్రియః ।
శ్రుత్వైవమఖిలంవంశంప్రశస్తంశశిసూర్యయోః ॥ ౧౪౦ ॥ ఇక్ష్వాకుజహ్నుమాంధాతృసగరావిక్షి
తాన్రఘూన్ । యయాతినహుషాద్యాంశ్చజ్ఞాత్వానిష్ఠాముపాగతాన్॥ ౧౪౧॥ మహాబలాన్మహా
వీర్యాననంతధనసంచయాన్ । కృతాన్కాలేనబలినాకథాశేషాన్నరాధిపాన్॥ ౧౪౨॥ శ్రుత్వానపు
త్రదారాదౌగృహక్షేత్రాదికేతథాద్రవ్యాదౌవాకృతప్రజ్ఞోమమత్వంకురుతేనరః॥ ౧౪౩॥ తప్తంత
పోయైఃపురుషప్రవీరైరుద్బాహుభిర్వర్షగణాననేకాన్ । ఇష్ట్వాసుయజ్ఞైర్బలినోఽతివీర్యాఃకృతాస్తు
కాలేనకథావశేషాః॥ ౧౪౪॥ పృథుస్సమస్తాన్విచచారలోకానవ్యాహతోయోవిజితారిచక్రః । సకా
లవాతాభిహతఃప్రణష్టఃక్షిప్తంయథాశాల్మలితూలమగ్నౌ ॥ ౧౪౫ ॥ యఃకార్తవీర్యోబుభుజేసమ

అనిత్యంరాజ్యం- తస్మాదాత్మజయేసతిముక్తిరేవాత్యంతికంఫలంభవతి॥ ౧౩౧॥ అనిత్యతామేవాహ॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ పూ
ర్వజాఃపితామహాద్యాః॥ ౧౩౨॥ కించవైరాదిదోషాదప్యనుపాదేయంరాజ్యమిత్యాహ॥ మత్కృతఇతి॥ ౧౩౩॥ పృ
థ్వీమమేయమితి॥ బహూనాంనృపాణాంమతోక్త్యుద్రేకవాక్యాన్యేవంవ్యర్థాని- మృతేష్వత్రపూర్వస్మిన్రాజ్ఞిమృతే- యో
యోరాజాబభూవ - తస్యతస్యేయంకుబుద్ధిరాసీత్ ॥ ౧౩౪ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ బంధుపుత్రాదిరాజ్యాసక్తంమృతందృ
ష్ట్వాతత్పుత్రాదేఃపునస్తత్రాసక్తిరప్యతివిచిత్రమిత్యాహ- తస్యేతి - తస్యహృదిభూవిషయంమమత్వంకథమాస్ప
దంకరోతి - కథంతిష్ఠేత్ ॥ ౧౩౫॥ పృథ్వీతి ॥ తేషుభూతేషుమూఢేషునృపేషుమమాతిహాసోభవిష్యతి॥ ౧౩౬॥ అస్యాంవంశ
శ్రవణఫలమాహ - శృణోతీత్యాదినా ॥ శృణోతీతి ॥ పుణ్యకీర్తీనాంరాజ్ఞాంశ్రవణాత్ పాపక్షయఃధనధాన్యలా
భశ్చభవతి॥ ౧౩౭॥ ౧౩౮॥ ౧౩౯॥ ౧౪౦॥ ఇక్ష్వాక్వితి ॥ నిష్ఠాంఅంతం॥ ౧౪౧॥ మహాబలానితి ॥ అనంతోధనసంచ
యోయేషాంతాన్॥ ౧౪౨॥ శ్రుత్వేతి ॥ తన్నాశానుసంధానాన్మమతానివృత్తిశ్చేత్యర్థః ॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫॥

వికల్పహేతుః సంకల్పస్య మనసః వికల్పః సంశయః తస్య హేతుః కిమేవంవిధః కశ్చిదాసీన్న వేతి సంశయస్య నిమిత్తం। ౧౪
దశాననేతి॥ భస్మాపి కథం న జాతం కథం న తిష్ఠతి - యద్వా - తేషామైశ్వర్యం నిశ్శేషదగ్ధత్వాత్ భస్మావస్థమపి న జాతం
ఇదం కథమిత్యాశ్చర్యే। ౧౪౬॥ కథాశరీరత్వమితి॥ ఆత్మని అహం త్వా శ్రయే దేహేపి కిముత మమత్వాస్పదే పుత్రకళ
త్రక్షేత్రాదౌ। ౧౪౮ ॥ ౧౪౯ । య ఇతి॥ పూర్వే అధిపా ఇవ వర్తమానా భవిష్యాశ్చ నష్టా భవిష్యంతీత్యభిధేయాః॥
౧౫౦॥ ఉక్తమర్థం సంక్షిపన్నాహ॥ ఏతద్విదిత్వేతి। ౧౫౧। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - చతు
ర్థాంశే - చతుర్వింశోఽధ్యాయః

స్తార్ద్వీపార్థసమాక్రమ్యహతారిచక్రః। కథాప్రసంగేష్వభిధీయమానస్స ఏవ సంకల్పవికల్పహేతుః॥
౧౪౬ ॥ దశాననావిక్షత రాఘవాణామైశ్వర్యముద్భాసితదిఙ్ముఖానామ్। భస్మాపి శిష్టం న కథం క్షణేన
భ్రూభంగపాతేన ధిగంతకస్య। ౧౪౭ । కథాశరీరత్వమవాప యద్వై మాంధాతృనామా భువి చక్రవ
ర్తీ - శ్రుత్వాపి తత్కోఽపి హి కరోతి సాధుర్మమత్వమాత్మన్యపి మందచేతాః। ౧౪౮ । భగీరథాద్యాస్సగ
రః కకుత్స్థో దశాననో రాఘవలక్ష్మణౌ చ। యుధిష్ఠిరాద్యాశ్చ బభూవురేతే సత్యం న మిథ్యా క్వ ను తే న వి
ద్మః॥ ౧౪౯। యే సాంప్రతం యే చ నృపా భవిష్యాః ప్రోక్తా మయా విప్రవరోగ్రవీర్యాః। ఏతే తథాన్యే చ
తథాభిధేయాః సర్వే భవిష్యంతి యథైవ పూర్వే। ౧౫౦। ఏతద్విదిత్వా న నరేణ కార్యం మమత్వమాత్మ
న్యపి పండితేన। తిష్ఠంతు తావత్తనయాత్మజాయాః క్షేత్రాదయో యే చ శరీరిణోఽన్యే। ౧౫౧॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - చతుర్థాంశే - చతుర్వింశోఽధ్యాయః.

య ఇతి॥ సంకల్పవికల్పహేతుః - సంకల్పాత్మకస్య మనసో వికల్పహేతుః - ఏవంభూతః కశ్చిదాసీద్వా న వేతి సంశయని
మిత్తమేవ భవతి - చిరకాలాతీతత్వాత్ తత్సద్భావేపి సందేహ ఇత్యర్థః॥ ౧౪౬॥ దశాననేతి॥ ఉద్భాసితాని దిశాం ము
ఖాని యైస్తేషాం రావణాదీనాం క్షణమాత్రప్రవృత్తేనాంతకస్య భ్రూభంగపాతేన భస్మాపి కథం వా వశిష్టం - నిశ్శేషమే
వ కథం వినష్టాః - అతోఽధిగైశ్వర్యమిత్యర్థః - రావణాదిగ్రహణం లోకదృష్టిమాత్రేణ వైరాగ్యార్థం। ౧౪౭ । క
థాశరీరత్వమితి॥ ఆత్మని దేహేపి - కిముత పుత్రక్షేత్రాదౌ। ౧౪౮। ౧౪౯ । య ఇతి॥ యథా పూర్వే తథాన్యే వ్య
భిధేయాః భవిష్యంతి కథామాత్రశేషా భవిష్యంతీత్యర్థః॥౧౫౦। ఉక్తమర్థం సంక్షిప్యాహ॥ ఏతద్విదిత్వేతి। ౧౫౧।

ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్య శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం -

చతుర్థాంశే - చతుర్వింశోఽధ్యాయః

చతుర్థాంశస్సమాప్తః

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - పంచమాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

నృపాణామితి ॥ ఉక్తశ్చతుర్థాంశే లోకజ్ఞాపకధర్మప్రవర్తకః క్షత్త్రవంశః ॥ ౧ ॥ అంశావతార ఇతి ॥ విష్ణోః వ్యాపకస్య నారాయణస్య - అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత ఇతి శ్రుతేః ॥ ౨ ॥ చకారేతి ॥ భగవాన్ పురుషోత్తమః పరవ్యూహవిభవాదిషు సర్వత్ర స్వరూపరూపగుణాదిభిః పరిపూర్ణ ఏవ సన్ ఇచ్ఛాగృహీత పరిచ్ఛిన్న దేవమనుష్యాది దేహతయా అంశ ఇతి అంశాంశ ఇతి చ వ్యపదిశ్యతే - కృష్ణాద్యవతారేష్వపి విశ్వరూపదర్శనాద్యతిమానుష ప్రవృత్త్యా సర్వైశ్వర్యస్య వ్యక్తత్వాత్ ॥ ౩ ॥ మైత్రేయేతి ॥ సంభూతిశ్చరితం చ సంభూతిచరితం ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ కంస ఇతి ॥ వరరథం కల్యాణరథం - వధూశ్చ వరశ్చ వరౌ తయోః రథ ఇతి వా ॥ ౬ ॥ అథేత్యాది ॥ అత్ర వాక్ఛబ్దేనాశరీరీ వక్తా లక్ష్యతే - ఆభాష్య సాదరమితి సమానపదం - ఆభాష్యార్థే యథా సాదరః స్యాత్తథా తం సమాభాష్య ఆమన్త్ర్య ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ నహన్తవ్యేతి ॥ అస్యోదరోద్భవానిత్యార్షః సన్ధిః - యద్వా - అస్య తవేత్యన్వయః అథవా - అస్యా మమ ఉదరోద్భ

మైత్రేయః ॥ నృపాణాం కథితస్సర్వో భవతా వంశవిస్తరః । వంశానుచరితం చైవ యథావదనువర్ణితమ్ ।
౧ ॥ అంశావతారో బ్రహ్మర్షే యోఽయం యదుకులోద్భవః । విష్ణోస్తం విస్తరేణాహం శ్రోతుమిచ్ఛామి త
త్త్వతః ॥ ౨ ॥ చకార యాని కర్మాణి భగవాన్ పురుషోత్తమః । అంశాంశేనావతీర్యోర్వ్యాం తత్ర తా
ని మునే వద ॥ ౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ మైత్రేయ శ్రూయతామేతద్యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా । విష్ణోరంశాం
శసంభూతిచరితం జగతో హితమ్ ॥ ౪ ॥ దేవకస్య సుతాం పూర్వం వసుదేవో మహామునే । ఉపయేమే మ
హాభాగాం దేవకీం దేవతోపమామ్ ॥ ౫ ॥ కంసస్తయోర్వరరథం చోదయామాస సారథిః - వసుదేవస్య దే
వక్యాస్సంయోగే భోజనన్దనః ॥ ౬ ॥ అథాన్తరిక్షే వాగుచ్చైః కంసమాభాష్య సాదరమ్ । మేఘగంభీర
నిర్ఘోషం సమాభాష్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౭ ॥ యామేతాం వహసే మూఢ సహ భర్త్రా రథే స్థితామ్ । అ
స్యాస్తవాష్టమో గర్భః ప్రాణానపహరిష్యతి ॥ ౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యాకర్ణ్య సముత్పాట్య ఖడ్గం కం
సో మహాబలః । దేవకీం హన్తుమారబ్ధో వసుదేవోఽబ్రవీదిదమ్ ॥ ౯ ॥ న హన్తవ్యా మహాభాగ దేవకీ భవతా

శ్లో ॥ అథాతః పంచమాంశ శ్రీకృష్ణలీలానుకూలాదయః । బిందుమాధవతోషాయ యథామతి వితన్యతే ॥ ఉక్తానువాదపూర్వకం శ్రీకృష్ణావతారప్రకారం తచ్చరిత్రాది చ పృచ్ఛతి నృపాణామిత్యాదిత్రిభిః మైత్రేయః ॥ ౧ ॥ అంశావతార ఇతి ॥ విష్ణోరంశావతారః పరబ్రహ్మణ ఏవ పరిచ్ఛేదాకారేణావతారః - విస్తరేణేతి యదర్థం యథా చ యేన ప్రకారేణాపావతారో జాత ఇత్యాద్యశేషతః శ్రోతుమిచ్ఛామి ॥ ౨ ॥ తచ్చరితాని చ విస్తరేణ వదేత్యాహ ॥ చకారేతి ॥ పరబ్రహ్మణోఽంశ ఇవాంశః క్షీరాబ్ధిశాయీ తస్యాంశ ఇవాంశో యో నరాకారః తేనావతీర్య తత్ర యాని చకార తాని వదేత్యన్వయః ॥ ౩ ॥ మైత్రేయేతి ॥ సంభూతిశ్చ చరితం చేతి ద్వన్ద్వైక్యం ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ కంస ఇతి ॥ వరరథః కల్యాణార్థరథం కోటిస్థిత్వా సారథిరివ స్థితః చోదయామాసేత్యర్థః - సంయోగే వైవాహికే సంబన్ధే ॥ ౬ ॥ అథేతి ॥ అన్తరిక్షే అశరీర వాగాభాష్య సాదరమాభాష్యేవ వక్తవ్యే యథా సాదరస్స్యాత్తథా ఉచ్చైస్సమాభాష్య సంబోధ్య మేఘస్య గంభీరో నిర్ఘోషో యథా భవత్యేవమిదం వక్ష్యమాణవాక్యమబ్రవీదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ఇతీతి ॥ ఆరబ్ధః - కర్తరి క్తః హన్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ నహన్తవ్యేతి ॥ అస్యోదరోద్భవానిత్యార్షస్సన్ధిః - అస్యాః కళత్రస్యేతి వా - అస్య తవేతి వా - యద్వా అసుతే

వాన్ ఇతి వా - అంగాదంగాదితి శ్రుతేః - పుమాన్ పుంసోఽధిజాయత ఇత్యాదిస్మృతివచనాచ్చ॥ ౧౦॥ తథేతి॥ తథేత్యంగీకృత్య కంసః దేవకీం న ఘాతయామాస - సత్యగౌరవాచ్చ॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ అగ్నిరిత్యాది॥ నారాయణో గురురితి అగురుః గురురహితః - అత్ర గురుశబ్దః కారణవాచీ॥ శ్లో॥ అగ్నేరపత్యం ప్రథమం హిరణ్యం భూర్వైష్ణవీ సూర్యసుతాశ్చ గావః। లోకాస్త్రయస్తేన భవంతి దత్తా యః కాంచనం గాం చ మహీం చ దద్యాత్॥ ఇతి సంవర్తస్మృతేః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తదంశభూత ఇతి॥ తదంశభూతః తచ్ఛరీరభూతః - ఉత్తరత్ర - రూపం విష్ణోర్మహాత్మనః - సర్వం విష్ణుమయం జగదిత్యాదిదర్శనాత్॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ గ్రహర్క్షేతి॥ ఋక్షాణి నక్షత్రాణి - తారకాః అశ్విన్యాదయః॥ ౨౦॥ ౨౧

నఘ। సమర్పయిష్యే సకలాన్గర్భానస్యోదరోద్భవాన్॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేత్యాహ తతః కంసో వసుదేవం ద్విజోత్తమ। న ఘాతయామాస చ తాం దేవకీం సత్యగౌరవాత్॥ ౧౧॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భూరిభారావపీడితా। జగామ ధరణీ మేరౌ సమాజం త్రిదివౌకసామ్॥ ౧౨॥ సబ్రహ్మకాన్సురాన్సర్వాన్ప్రణిపత్యాథ మేదినీ। కథయామాస తత్సర్వం ఖేదాత్కరుణభాషిణీ॥ ౧౩॥ భూమిః॥ అగ్నిస్సువర్ణస్య గురుర్గవాం సూర్యః పరో గురుః। మమాప్యఖిలలోకానాం గురుర్నారాయణో గురుః॥ ౧౪॥ ప్రజాపతిపతిర్బ్రహ్మా పూర్వేషామపి పూర్వజః। కలాకాష్ఠానిమేషాత్మా కాలశ్చావ్యక్తమూర్తిమాన్॥ ౧౫॥ తదంశభూతస్సర్వేషాం సమూహో వస్సురోత్తమాః॥ ౧౬॥ ఆదిత్యా మరుతస్సాధ్యా రుద్రా వస్వశ్వివహ్నయః। పితరో యే చ లోకానాం స్రష్టారోఽత్రిపురోగమాః॥ ౧౭॥ ఏతే తస్యాప్రమేయస్య విష్ణో రూపం మహాత్మనః॥ ౧౮॥ యక్షరాక్షసదైతేయపిశాచోరగదానవాః। గంధర్వాప్సరసశ్చైవ రూపం విష్ణోర్మహాత్మనః॥ ౧౯॥ గ్రహర్క్షతారకాచిత్రగగనాగ్నిజలానిలాః। అహం చ విషయాశ్చైవ సర్వం విష్ణుమయం జగత్॥ ౨౦॥ తథాప్యనేకరూపస్య తస్య రూపాణ్యహర్నిశమ్। బాధ్యబాధకతాం యాంతి కల్లోలా ఇవ సాగరే॥ ౨౧॥ తత్సాంప్రతమమీ దైత్యాః కాలనేమిపురోగమాః। మర్త్యలోకం సమాక్రమ్య బాధంతేఽహర్నిశం ప్రజాః॥ ౨౨॥ కాలనేమిర్హతో యోఽసౌ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా। ఉగ్రసేనసుతః కంసస్సంభూతస్స మహాసురః॥ ౨౩॥ అరిష్టో ధేనుకః కేశీ ప్రలంబో నరకస్తథా। సుందోఽసురస్తథాత్యుగ్రో బాణశ్చాపి బలేస్సుతః॥ ౨౪॥ తథాన్యే చ మహావీర్యా నృపాణాం భవనేషు యే। సముత్పన్నా దురా

వణ ఇతి ధాతోః రస్యేతి హి లోపేరూపం - మయా సమర్పితాన్యత్రాప్యపియథేచ్ఛం తీ పుత్రాన్ యత్ తథా॥ ౧౦॥ ౧౧॥ అతశ్చారిభయాగ్నినా సదేవకీప్రసూతిప్రతీక్షయాస్థితే సతి - భారపీడితయా ధరణ్యా ప్రార్థితైర్దేవైస్స్తుతస్య ప్రసాదితో విష్ణుః షడ్గర్భాదిపూర్వమవతతారేతి వక్తుమాహ॥ ఏతస్మిన్నేవేత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తిః॥ ఏతస్మిన్నితి॥ ధరణీ గోరూపేణ జగామేతి జ్ఞేయం గౌర్భూత్వా శ్రమక్షితి శుకోక్తేః॥ ౧౨॥ సబ్రహ్మకానితి॥ తత్సర్వం దైత్యభారపీడాది॥ ౧౩॥ అగ్నిరితి॥ అగ్నిరిత్యాదేరయమర్థః - యథాగ్నిస్సువర్ణస్య గురుర్జనకః॥ శ్లో॥ అగ్నేరపత్యం ప్రథమం సువర్ణం భూర్వైష్ణవీ సూర్యసుతాశ్చ గావ ఇతి స్మృతేః - అతో యథా అగ్నిస్సువర్ణస్య మలదహనేన రక్షితః సువర్ణం యథా భగవాన్ సూర్యః పరో గురుః - అతస్తాః పర్జన్యరూపేణ పుష్ణాతి గావో రక్ష్య మో వా - అర్థాత్తాన్యథా వర్ధయతి తథా మమాపి నారాయణో గురుః - యతోఽసావఖిలలోకానాం గురుః స ఏవ నారాయణో భారహర్తా పాలకశ్చ - తథాపి సోఽద్వి జ్ఞస్తానుమాసామర్థ్యాద్భవతాం చ తదంశత్వాద్భవంతో మయా భారాపహరణాయ ప్రార్థ్యంత ఇతి॥ ౧౪॥ ప్రజాపతిపతిరితి॥ కాలశ్చ తదంశభూతస్తచ్ఛక్తిత్వాత్॥ ౧౫॥ తదంశభూత ఇతి॥ సర్వేషాం వః యుష్మాకం చ సమూహస్తదంశభూతః విశ్వరూపత్వాత్తస్య॥ ౧౬॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి - ఆదిత్యా ఇత్యాదినా ద్వైత్రిభిః ఆదిత్యా ఇతి॥ వసవశ్చాశ్వినౌ చ వహ్నయశ్చేతి విగ్రహః॥ ౧౭॥ ఏత ఇతి॥ మహాత్మనో విశ్వరూపస్య విష్ణో రూపం॥ ౧౮॥ ౧౯॥ గ్రహేతి॥ గ్రహాదిభిశ్చిత్రమితి గగనవిశేషణం దేవ తేషామపి తద్రూపతోక్తా - అహం చ భూః - విషయాశ్శబ్దాదయః॥ ౨౦॥ ఏతస్యైవ రూపం చేత్సర్వం కుతోఽన్యోన్యవిరోధస్తత్రాహ॥ తథాపీతి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ నను కాలనేమిః ప్రాగేవ హతస్తత్రాహ॥ కాలనేమిరితి॥ ౨౩॥

౨౨॥ ౨౩। ౨౪। ౨౫॥ అక్షౌహిణ్య ఇతి॥ శ్లో॥ అక్షౌహిణ్యా న శతిరష్టశతాన్యేకవింశతిసహస్రం। ద్విరదాస్తథా రథాస్త్రిపంచగుణతాస్తురంగకనరాః॥ ౨౬। ౨౭॥ ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ విభూతయ ఇత్యాది॥ తాసామేవాధిక్యన్యూనతాభ్యాం పరస్పరం బాధ్యబాధకత్వేన వర్తంతే - బాధ్యబాధకత్వే హేతురిత్యర్థః॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩।౩౪॥ ద్వివిద్యా ఇత్యాదిశ్లోకద్వయమేకం వాక్యం॥ ద్వే హి ద్యే ఇతి॥ అనామ్నాయ ఆమ్నాయాపరిచ్ఛేద్య - ద్వివిద్యా ఇతి శబ్దజన్యం వివేకజన్యం చ జ్ఞానముచ్యతే॥ శ్లో॥ ఆగమోత్థం వివేకాచ్చ ద్విధా జ్ఞానం తథోచ్యతే। శబ్దబ్రహ్మాగమమయం పరం బ్రహ్మ వివేకజమితి హి వక్ష్యతి। బ్రహ్మ పరం బ్రహ్మ విషయం శబ్దబ్రహ్మాగమోత్థం జ్ఞానం - పరం చైవ బ్రహ్మ వివేకజం జ్ఞానం - బ్రహ్మవిషయ వివేకజ శబ్దబ్రహ్మ విషయాగమజజ్ఞానాత్మికే ఉభే అపరే ద్వే విద్యే ఇత్యన్వయః - త్వద్రూపే ఇత్యర్థః - వేదోపనిషత్ప్రసిద్ధే మూర్తామూర్తాత్మికే ద్వే బ్రహ్మణీ ప్రకృతిపురుషౌ చ భవత ఏవ రూపే - అణీయోఽతిస్థూలాత్మక - అణీయసామతిస్థూలానాం చాత్మభూత - అథవా - అనామ్నాయ ఇత్యనాదిరక్రతురితివదధ్యయనాదివిధేరవశ్యం భవతో రూపే నిరూపకే మూర్తామూర్తాత్మికే మూర్తామూర్తబ్రహ్మవిషయతయా తదాత్మికే శబ్దబ్రహ్మ పరబ్రహ్మరూపే ద్వే బ్రహ్మశబ్దవాచ్యే - మూర్తామూర్తాత్మికే పరాపరరూపే ద్వే విద్యే త్వం - తే ఏవ భవతో రూపే ఇత్యన్వయః॥ ౩౫। ౩౬।

త్మానస్త్రాన్న సంఖ్యాతుముత్సహే। ౨౫। అక్షౌహిణ్యోఽత్ర బహులా దివ్యమూర్తిధరాస్సురాః। మ
హాబలానాం దుష్టానాం దైత్యేంద్రాణాం మమోపరి॥ ౨౬। తద్భూరిభారపీడార్తా న శక్నోమ్యమరే
శ్వరాః। బిభర్తుమాత్మానమహమితి విజ్ఞాపయామి వః॥ ౨౭। క్రియతాం తన్మహాభాగా మమ భారా
వతారణమ్। యథా రసాతలం నాహం గచ్ఛేయమతివిహ్వలా॥ ౨౮। ఇత్యాకర్ణ్య ధరావాక్యమశేషై
స్త్రిదశేశ్వరైః। భువో భారావతారార్థం బ్రహ్మా ప్రాహ ప్రచోదితః॥ ౨౯। బ్రహ్మా॥ యథాహ వ
సుధా సర్వం సత్యమేవ దివౌకసః। అహం భవో భవంతశ్చ సర్వే నారాయణాత్మకాః॥ ౩౦। విభూతయ
స్తు యాస్తస్య తాసామేవ పరస్పరమ్। ఆధిక్యన్యూనతా బాధ్యబాధకత్వేన వర్తతే॥ ౩౧॥ తదాగచ్ఛత
గచ్ఛామః క్షీరాబ్ధేస్తటముత్తమమ్। తత్రారాధ్య హరిం తస్మై సర్వం విజ్ఞాపయామ వై॥ ౩౨॥ సర్వథై
వ జగత్యర్థే స సర్వాత్మా జగన్మయః। సత్త్వాంశేనావతీర్యోర్వ్యాం ధర్మస్య కురుతే స్థితిమ్॥ ౩౩। శ్రీ
పరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ తత్ర సహ దేవైః పితామహః। సమాహితమనాశ్చైవం తుష్టావ గరు
డధ్వజమ్॥ ౩౪। బ్రహ్మా॥ ద్వే విద్యే త్వమనామ్నాయ పరా చైవాపరా తథా। త ఏవ భవతో రూపే మూ
ర్తామూర్తాత్మికే ప్రభో॥ ౩౫। ద్వే బ్రహ్మణీ త్వణీయోఽతిస్థూలాత్మన్ సర్వ సర్వవిత్। శబ్దబ్రహ్మ ప

౨౪॥ ౨౫॥ అక్షౌహిణ్య ఇతి॥ అక్షౌహిణీసంఖ్యా భారతోక్తా॥ శ్లో॥ అక్షౌహిణీప్రసంఖ్యాతు రథానాం దంతినాం తథా। ఏకవింశతిసాహస్రం శతాన్యష్టౌ చ సప్తతిః॥ జ్ఞేయం శతసహస్రం తు సహస్రాణి తథా నవ। నరాణామపి పంచాశచ్ఛతాని త్రీణి చైవ హి॥ పంచషష్టిసహస్రాణి తథాశ్వానాం శతాని చ। దశోత్తరాణి షట్ ప్రాహురేవమక్షౌహిణీం బుధా ఇతి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఇతీతి॥ అశేషైస్త్రిదశేశ్వరైస్సహ ధరాయా వాక్యమాకర్ణ్య ధరయైవ ప్రచోదితో బ్రహ్మా ప్రాహ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ విభూతయ ఇతి॥ ఆధిక్యం బాధకత్వేన న్యూనతా చ బాధ్యత్వేన వర్తత ఇత్యర్థః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ద్వే విద్యే ఇతి॥ అనామ్నాయ స్వాతంత్ర్యాద్వేదస్యాప్యవిషయభూత॥ తత్సంబుద్ధిః॥ ద్వే విద్యే వేదితవ్యే పరా చైవాపరా చేతి శ్రుతిప్రోక్తే పరాపర బ్రహ్మవిషయే ద్వే విద్యే త్వం - తే ఏవ తద్విషయభూతే పరాపరే బ్రహ్మణీ మూర్తామూర్తాత్మికే భవతో రూపే॥ ౩౫॥ ఏతదేవ స్ఫుటయతి॥ ద్వే బ్రహ్మణీ త్వితి॥ ద్వే బ్రహ్మణీ భవతో రూపే ఇత్యన్వయః - ఏతదేవం సంబోధనద్వారేణ దర్శయతి॥ అణీయః సూక్ష్మతమ - అతిస్థూలాత్మక విరాడ్రూప - అత ఏవ సర్వ విశ్వరూప - సర్వవిత్ సర్వజ్ఞ - యత్ జ్ఞాపకం శబ్దబ్రహ్మ - యచ్చ జ్ఞాప్యం పరబ్రహ్మ - తే ద్వే పరబ్రహ్మాత్మక

కర్మప్రతిపాదకఋగ్వేదాద్యాగమోపిత్వద్రూపమిత్యాహ - ఋగ్వేదఇత్యాదినా। ౩౭। ౩౮। బ్రహ్మప్రతిపాదకోపనిషద్భాగోపిత్వద్రూపమిత్యాహ॥ ఆత్మాత్మేతి॥ అత్ర ప్రథమేనాత్మశబ్దేన జీవపరావుచ్యేతే - ద్వితీయేన సూక్ష్మశరీరం - దేహశబ్దేన స్థూలశరీరం - గుణవత్ అవ్యక్తం - ఏవముభయాత్మోభయదేహావ్యక్తవిషయంవిచారమాచరద్యదుపనిషద్వాక్యంతచ్చత్వత్తోనాన్యత్। ౩౯। యథాత్మానందేహాద్యధికృత్యవర్తమానతయాధ్యాత్మనఃజీవస్య స్వరూపంత్వత్తోనాన్యత్ తద్వస్తుక్తోపిత్వద్రూపమిత్యాహత్వమవ్యక్తమిత్యాదినా॥ త్వమవ్యక్తమితి॥ అవ్యక్తంబాహ్యేంద్రియాగోచరం - అనిర్దేశ్యమితరసజాతీయతయా - అచింత్యంమనసా - అనామదేవమనుష్యాదినామరహితం - అవర్ణంపీతశుక్లాదివర్ణహీనం - శుద్ధంక్లేశకర్మాదినిర్ముక్తం - పరంపదంముక్తస్వరూపం - గుణప్రవృత్త్యాపరంపదం - తస్యాగుణంమహదితిహ్యుక్తం - పరవిషయోవాయంశ్లోకః - శుద్ధంనిత్యంపరంపదమితిచపాఠః॥ ౪౦। అథపరమేవాహ॥ శృణోషీత్యాదినా॥ అచక్షురూపః అచక్షురరూపశ్చ - చక్షుస్స్వరూపరహితోవా - బహురూపరూపః స్వేచ్ఛాగృహీతబహువిధరూపః - అనేనకరణనిరపేక్షంసర్వకార్యసామర్థ్యముక్తం - అపాణిపాదఇత్యాదిశ్రుతేః॥ ౪౧। అణోరితి॥ అణోర్జీవాదణీయాంసం - అసత్స్వరూపందృశ్యరూపరహితం-ధీర్యస్యయస్యోపాసకస్య-ధీః వరేణ్యరూపా - త్వత్తోన్యన్నబిభర్తినవిషయీకరోతి - తస్యత్వాంపశ్యతః - అగ్ర్యాత్యంతికీ - అజ్ఞాననివృత్తిఃకర్మనివృత్తిః - యద్వా - పూర్వార్ధమేకంవాక్యం - తస్యస్పష్టోర్థః - ధీర్యస్యయస్య - ధీఃసంకల్పః-సర్వంబిభర్తి

రంచైవబ్రహ్మబ్రహ్మమయస్యయత్। ౩౬। ఋగ్వేదస్త్వంయజుర్వేదస్సామవేదస్త్వథర్వచ। శిక్షాకల్పోనిరుక్తంచఛందోజ్యోతిషమేవచ। ౩౭। ఇతిహాసపురాణేచతథావ్యాకరణంప్రభో। మీమాంసాన్యాయకంతద్వద్ధర్మశాస్త్రాణ్యథోత్తమ। ౩౮। ఆత్మాత్మదేహగుణవద్విచారాచారియద్వచః। తదప్యాద్యపతేనాన్యదధ్యాత్మాత్మస్వరూపవత్। ౩౯। త్వమవ్యక్తమనిర్దేశ్యమచింత్యానామవర్ణవత్। అపాణిపాదరూపంచశుద్ధంనిత్యంపరాత్పరమ్॥ ౪౦। శృణోష్యకర్ణఃపరిపశ్యసిత్వమచక్షురూపోబహురూపరూపః। అపాదహస్తోజవనోగ్రహీతా త్వంవేత్సిసర్వంనచసర్వవేద్యః। ౪౧। అణోరణీయాంసమసత్స్వరూపంత్వాంపశ్యతోజ్ఞాననివృత్తిరగ్ర్యా। ధీరస్యధీరస్య బిభర్తినాన్యద్వరే

స్యభవతోరూపేఇత్యన్వయః। ౩౬। తత్రకర్మవిషయంశబ్దబ్రహ్మత్వమిత్యాహ - ఋగ్వేదఇత్యాదిద్వాభ్యాం। ౩౭। ౩౮। పరబ్రహ్మవిషయమపిశబ్దబ్రహ్మత్వమేవేత్యాహ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మాత్మశబ్దాభ్యాంజీవపరమాత్మానౌ - దేహశబ్దేనస్థూలసూక్ష్మశరీరే - గుణవచ్ఛబ్దేనతత్కారణమవ్యాకృతం - ఏతేషాంవిచారమాచరతీతితథా - ఏవంవిచారేక్రియమాణే - యదధ్యాత్మస్వరూపంత్వంపదలక్ష్యం - ఆత్మస్వరూపంచతత్పదలక్ష్యంతద్బ్రహ్మఫలభూతమస్తియస్మిన్ వచసి తత్తథాభూతముపనిషద్వాక్యం - తత్త్వత్తోన్యన్నభవతి - భోఆద్యపతేబ్రహ్మాదిస్వామిన్ - యద్వా ఋగ్వేదాదిపదైరేతైరుపనిషద్రూపత్వస్యాప్యుక్తత్వాదనేనశ్లోకేనసాంఖ్యయోగాద్యనుసారితత్తథాచార్యోపదేశవచోరూపాద్రోచతఇతివ్యాఖ్యేయం॥ ౩౯। శబ్దబ్రహ్మరూపతామిత్యుక్త్వాపరబ్రహ్మరూపతామాహ॥ త్వమితి॥ అవ్యక్తంచక్షురాద్యగోచరంఅనిర్దేశ్యంవాచామగోచరం-అచింత్యంమనసామప్యగోచరం-అచింత్యంచతదనామవర్ణవచ్చ-పాణిపాదవర్జితస్వరూపంచ- నిత్యంచ- పరాదవ్యక్తాత్పరం- నామరూపాదిశూన్యత్వాదింద్రియవాఙ్మనసామపిఅవిషయభూతంయద్బ్రహ్మవిదుర్యోగినఃతదపిత్వమేవేత్యన్వయః॥ ౪౦। ఈశ్వరరూపతామాహ॥ శృణోషీత్యాదిత్రిభిః॥ శృణోషీతి॥ బహూనిరూపాణిరూపంయస్యసః-అపాదోజవనోవేగవాన్-అహస్తోగృహీతా॥ శ్రుతిః॥ అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతాపశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణః॥ సవేత్తివేద్యంనచతస్యాస్తివేత్తాతమాహురగ్ర్యంపురుషంమహాంతమితి॥ ౪౧। ఈశ్వరమచ్యుతంబ్రహ్మస్వరూపపంశ్యతఃతద్దర్శిత్వాన్మోక్షస్స్యాదిత్యాహ॥ అణోరితి॥ త్వామచింత్యశక్తిమీశ్వరంఅణోరణీయాంసంనిరుపాధిత్వేనాతిసూక్ష్మతమంఅతఏవాసత్స్వరూపమివస్థితం - యద్వా-అ

తస్మాత్త్వత్తోన్యస్మాత్ స్థితః॥ ४७॥ త్వమితి॥ నాభిరాధారః- అంతరాణ్యంతఃస్థాని - యదణోరణీయః - యద్భూతంభవ్యం - ప్రకృతేఃపరస్తాద్భూమాన్యః - తత్సర్వంత్వమేకఏవ॥ ४३॥ ఏకఇత్యాది॥ చతుర్ధా- త్రేతాపాసనాత్మనా-వైద్యుతజాఠరనిర్మంథ్యబాడబాత్మనావా- మోహహుతాశో జగతో వర్చస్తేజః - విభూతింఅణిమాదిందదాతిసోపిత్వం- త్రేధాపదం - త్రివిక్రమస్త్వం త్రిషులోకేషుపదంనిదధాసి - యద్వా- సత్యమార్గాలోకాన్విచక్రమేధోదేవానధోవామనిప్రస్యుక్తప్రకారేణ - అథవాఉపానవాత్మంగిరిత్రయోపసన్నిధత్తైసమారోహణేవిష్ణుపదేగయశిరసీతిహీనైరుక్తః॥४४॥४५॥ఏకమితి॥అగ్ర్యమ్ప్రాకృతంపకనుద్వయంతవపరమంపదంయత్తదపిత్వమేవేతి॥యద్వా-తవపరమంపదంయత్తదేకంకేవలమగ్ర్యమప్రాకృతం॥४६॥ చేతనాచేతనయోః కార్యకారణభావావస్థాద్వయమపిత్వమేవేత్యాహ॥ వ్యక్తేతి॥ యద్వా॥ శ్లో॥ సమష్టింవిదురవ్యక్తంవ్యష్టిర్వ్యక్తమిహోచ్యతఇతివా॥ అథవా - సమష్టిర్వాసుదేవః - వ్యష్టిస్సంకర్షణాదిః - సర్వజ్ఞస్సర్వదృగితిచపాఠః - సర్వజ్ఞస్సర్వదృగితి- సర్వశ్చాసౌజ్ఞశ్చ - సర్వదృక్సర్వద్రష్టా - యద్వాకరణైస్సర్వతశ్చజ్ఞాతా- సర్వశక్తిర్జ్ఞానబలర్ధిమాన్ - సామాన్యవిశేషవిషయంజ్ఞానంసర్వజ్ఞానం॥४८॥४९॥నిరవద్యఇతి॥పరఃప్రాప్తేప్రాప్తేఃపరఃదుష్ప్రాప ఇత్యర్థః-నిరధిష్ఠఃనిరాధారః- క్రమఃఅప్రతిబంధమహిమా

ణ్యరూపాత్పరతఃపరాత్మన్॥ ४७॥ త్వంవిశ్వనాభిర్భువనస్యగోప్తాసర్వాణిభూతానితవాంతరాణి।
యద్భూతభవ్యంయదణోరణీయఃపుమాంస్త్వమేకఃప్రకృతేఃపరస్తాత్ ॥ ४३ ॥ ఏకశ్చతుర్ధాభగ
వాన్హుతాశోవర్చోవిభూతింజగతోదదాతి। త్వంవిశ్వతశ్చక్షురనంతమూర్తేత్రేధాపదంత్వంనిద
ధాసిధాతః॥ ४४॥ యథాగ్నిరేకోబహుధాసమిధ్యతేవికారభేదైరవికారరూపః। తథాభవాన్సర్వగ
తైకరూపీరూపాణ్యశేషాణ్యనుపుష్యతీశ॥ ४५॥ ఏకంతవాగ్ర్యంపరమంపదంయత్పశ్యంతిత్వాంసూరయోజ్ఞానదృశ్యమ్। త్వత్తోనాన్యత్కించిదస్తిస్వరూపంయద్వాభూతంయచ్చభవ్యంపరాత్మన్॥ ४६॥
వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపస్త్వంసమష్టివ్యష్టిరూపవాన్। సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్సర్వశక్తిర్జ్ఞానబలర్ధిమాన్॥ ४८॥
అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చస్వాధీనోనాదిమాన్వశీ। క్లమతంద్రీభయక్రోధకామాదిభిరసంయుతః॥४९॥
నిరవద్యఃపరఃప్రాప్తేర్నిరధిష్ఠోక్షరఃక్రమః। సర్వేశ్వరఃపరాధారోధామ్నాంధామాత్మకోక్షయః॥

తేఃప్రపంచస్యాత్మరూపంపశ్యతఃతద్దర్శినోగ్రాహ్యఅత్యంతికీఅజ్ఞాననివృత్తిర్భవతి - కథంభూతస్యేత్యతఆహ- ధీరస్యేతి - హేప్రభోపరతఃఅవ్యక్తాత్పరాత్మన్ - అస్యధీరస్యవిపశ్చితోధీర్వరేణ్యరూపాత్పరమానందమూర్తేస్త్వత్తోన్యన్నభిభర్తినధ్యాయతి - తస్యవాసనాజ్ఞాననివృత్త్యామోక్షోభవతీత్యర్థః ॥ ४७॥ ననుమాయారూపాలంబస్యకథంప్రకృతేఃపరత్వంతత్రాహ॥ త్వమితి॥ విశ్వస్యనాభిరాశ్రయః - అంతరాణిమధ్యస్థితాని- యద్యస్మాత్త్వత్తోభూతంభవ్యంచ - ఏవంభూతోపిపుమానీశ్వరస్త్వం అణోరణీయఃప్రకృతేఃపరస్మాత్స్థితంబ్రహ్మైవ - నతుప్రచ్యుతబ్రహ్మభావః-మాయాయాఃస్వాశ్రయానావరకత్వాదితిభావః॥ ४३॥భువనస్యగోప్తేతియదుక్తంతత్ప్రపంచయతి॥ ఏకశ్చతుర్ధేతి॥ శ్రౌతాస్త్రయోగ్నయః - ఔపాసనాగ్నిశ్చైకః - ఇత్యేవంచతుర్ధా - యద్వా॥ శ్లో॥ ఇదంనోజాఠరశ్చాగ్నిర్వైద్యుతోబాడబస్తథా॥ ఇత్యేవంచతుర్ధా - యద్వా - వైద్యుతనిర్మంథ్యసౌరజాఠరరూపేణచతుర్ధా - వర్చస్తేజః - విభూతింసంపదంచదదాతి - త్రేధాపదంభూర్భువస్స్వర్లోకేషుత్రివిక్రమావతారేనిదధాసి - త్రేధావిష్ణురురుగాయోవిచక్రమ ఇతిశ్రుతేః । ४४ ॥ అనంతమూర్తేరితియదుక్తంతత్ప్రపంచయతి - యథాగ్నిరిత్యాదిత్రిభిః॥ యథాగ్నిరితి॥ అనుపుష్యతివర్ధయతి । ४५ ॥
४६॥ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూప ఇతి॥ వ్యక్తంమహదాది అవ్యక్తంప్రధానంతత్స్వరూపస్త్వం - అతఃసమష్టిఃవ్యాపీవిరాట్ - వ్యష్టిస్తద్విశేషశ్చతుర్విధోభూతగ్రామః - తత్స్వరూపవాన్ - సర్వజ్ఞస్సామాన్యేన - సర్వవిద్విశేషతః॥
४८॥ తదేవంసర్వకార్యరూపత్వేపికార్యదోషరాహిత్యంవదన్నచింత్యైశ్వర్యమాహ - అన్యూనఇత్యాదిత్రిభిః ॥ అన్యూనఇతి ॥ వశీసకలజగన్నియంతాక్లమఃశ్రమః - తంద్రీఆలస్యం। ४९ ॥ నిరవద్యఃనిర్మలః - నిరధిష్ఠఃప్రతికూల

త్స్వహః - వృత్తిసర్గతాయ సేమక్రమ ఇతి పాఠే - వృత్తిరప్రతిబంధః - వర్గః ఉత్సాహః - తాయ సంస్థిత తేతి దర్శనాత్ - క్రమ ఇతి కర్తరి ద్వయోరర్థయోర్వ్యాఖ్యాస్తి - సర్వేశ్వర పరాధార - సర్వేషామీశ్వర - పరేషామాధార - సర్వేషామీశ్వరాణాం పరాధార ఇతి వా - ధామ్నాం ధామాత్మక జ్యోతిషాం జ్యోతిః పాదాంత రే సర్వేశ్వర ఇత్యాది సంబుద్ధిః॥ ౪౯॥ సకలేత్యాది॥ ఆవరణాని ప్రకృత్యాదీని - కర్మాణి వా - నిరాలంబన భావనా శరణ్య భావన - మహావిభూతి సంస్థాన త్రిపాద్విభూతౌ సంస్థానం స్థితిర్యస్య స తథోక్తః॥ ౫౦॥ నాకారణాదిత్యాది॥ కారణం ప్రయోజనం సుఖం - అకారణమప్రయోజనం దుఃఖం - కారణాకారణం మిశ్రం - ఏతదుక్తం భవతి - న నారకివద్ధర్మఫలానుభవాయ తవ శరీర గ్రహణం - న చ స్వర్గివద్ధర్మఫలానుభవార్థం - నాపి మనుష్యాదివదుభయ ఫలానుభవార్థం - కింతు - కేవలం ధర్మత్రాణాయేతి - యద్వా - కస్య సుఖస్యారణత్వాత్ ప్రాపకత్వాత్ కారణం ధర్మః - తద్విరుద్ధమకారణమధర్మః - తదుభయం కారణాకారణం - ఏభ్యః క్రమాత్ తిర్యగ్దేవ నరాణాం జన్మ - తవ తు నైవం - అకర్మవశ్యత్వాత్ - కింతు కేవలమిచ్ఛయా ధర్మత్రాణాయేతి॥ శ్లో॥ ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహః॥ శ్లో॥ న సాకర్మనిమిత్తజేతి చ వక్ష్యతి॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ సూక్ష్మేతి॥ ప్రధానస్య ప్రకృతేః బుద్ధీంద్రియవతః పుంసశ్చ ప్రధానశేషీభూత తేన మూలభూతాదవ్యక్తాత్పరాత్మన్ - తత్ప్రధానేతి పాఠే అవ్యక్తస్య బుద్ధ్యాద్యంతఃకరణస్య చతురాదేర్వాగాదేశ్చ ప్రధాన మూలభూత జీవాదుత్కృష్ట - ప్రధాన మూలమితి పాఠే ప్రధాన మూలభూతస్త్వ

౪౯॥ సకలావరణాతీత నిరాలంబన భావన। మహావిభూతి సంస్థాన నమస్తే పురుషోత్తమ॥ ౫౦॥ నాకారణాత్కారణాద్వా కారణాకారణాన్న చ। శరీర గ్రహణం వాపి ధర్మత్రాణాయ కేవలమ్॥ ౫౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యేవం సంస్తవం శ్రుత్వా మనసా భగవానజః। బ్రహ్మాణమాహ ప్రీతేన విశ్వరూపం ప్రకాశయన్॥ ౫౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ భో భో బ్రహ్మంస్త్వయా మత్తస్సహ దేవైర్యదిష్యతే। తదుచ్యతామశేషం చ సిద్ధమేవావధార్యతామ్॥ ౫౩॥ శ్రీపరాశరః॥ తతో బ్రహ్మా హరేర్దివ్యం విశ్వరూపమవేక్ష్య తత్। తుష్టావ భూయో దేవేషు సాధ్వసావనతాత్మసు॥ ౫౪॥ బ్రహ్మా॥ నమో నమస్తేస్తు సహస్రకృత్వస్సహస్రబాహో బహువక్త్రపాద। నమో నమస్తే జగతః ప్రవృత్తివినాశ సంస్థానకరాప్రమేయ॥ ౫౫॥ సూక్ష్మాతిసూక్ష్మాతిబృహత్ప్రమాణ గరీయసామప్యతిగౌరవాత్మన్। ప్రధానబుద్ధీంద్రియ

వాన్యః - నిరధిష్ఠ ఇతి పాఠే అధిష్ఠానశూన్య ఇత్యర్థః - పరాధారః బ్రహ్మాదీనామాశ్రయః - ధామ్నాం తేజసాం సూర్యాదీనాం ధామాత్మకః ప్రకాశాత్మకరూపః॥ ౪౯॥ సకలేతి॥ సకలావరణాతీత అన్నమయాదిరూప పంచకోశాద్యసంస్పృష్ట - అతో నిరాలంబన భావన నిరుపాధిత్వాన్నిర్విషయేణాపి చిత్తేన విభావ్య - మహాః విభూతి విశ్వప్రపంచాత్మికా సంస్థానం సన్నివేశః యస్య తథాభూత॥ ౫౦॥ నను కుతో మయా వరణాతీతస్య మత్స్యకూర్మాద్యనేకదేహావృతత్వాదిత్యత ఆహ॥ నేతి॥ అకస్య దుఃఖస్య అరణాత్ ప్రాపణాత్ అకారణమధర్మః - కస్య సుఖస్య అరణాత్ ప్రాపణాత్కారణం ధర్మః - తదుభయం కారణాకారణం విమిశ్రం - ఏతేభ్యో హి యథాక్రమం తిర్యక్సురనరాదీనాం జన్మ ప్రసిద్ధం - తవ తు నైవం జన్మ - కింతు ధర్మత్రాణాయైవ - నరస్య పరమానందరూపస్య కర్మపారతంత్ర్యాభావాత్ - యద్వా - న విద్యతే అకమేషామితి నాకాః దేవాః తేషామారణాదాక్రోశాత్కస్య పరబ్రహ్మణ అరణాద్వా కారణాకారణాత్తదుభయాక్రోశాద్వా - తే శరీర గ్రహణం న భవతి - కింతు జనతా కృపయా ధర్మత్రాణాయ కేవలం - న హి స్వేచ్ఛాధృత విశుద్ధోర్జిత సత్త్వవిగ్రహే ఆవరణం స్యాదిత్యర్థః॥ ౫౧॥ ౫౨॥ భో భో బ్రహ్మన్నితి॥ యదిష్యతే అపేక్ష్యతే॥ ౫౩॥ తత ఇతి॥ సాధ్వసం భయం తేనావనత శరీరేషు సత్సు॥ ౫౪॥ నమో నమ ఇతి॥ ప్రవృత్తిః సృష్టిః - సంస్థానం స్థితిః॥ ౫౫॥ సూక్ష్మాతిసూక్ష్మేతి॥ అతిబృహత్ ప్రమాణం యస్య - అతిగౌరవయుక్త ఆత్మా మూర్తిర్యస్య - ప్రధానం ప్రకృతిః - బుద్ధిర్మహత్తత్త్వం - ఇంద్రియవానహంకారః - తేషాం ప్రధానః పురుషః స ఏవ మూలం [illegible]

ఇత్యర్థః॥ ౫౬॥ ౫౭। ౫౮॥ ౫౯। ఏవమితి॥ కేశౌ తేజసీ.- కం అత్మా తస్మిన్ శేత ఇతి కేశః - మోక్షధర్మే కేశవనామ నిర్వచనే॥ శ్లో॥ సూర్యస్య తపతో లోకానగ్నేస్సోమస్య చాప్యహి। అంశవో యే ప్రకాశంతే మమ తే కేశసంజ్ఞితా ఇతి॥ ౬౦ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩। వసుదేవస్యేతి॥ తస్యాయమితి పాఠే తస్యాయమిత్యార్షస్సంధిః॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯।హిరణ్యకశిపోరితి॥ షడ్గర్భాః ప్రాగ్జన్మనామ్నా కీర్తిమత్సుషేణాద్యాః- తే హి పూర్వం హిరణ్యకశిపోర్భ్రాతుః కాలనేమ్యసురస్య పుత్రాస్తం హిరణ్యకశిపుమనాదృత్య బ్రహ్మార్చనాత్కుపితేన తేన భావిజన్మని పిత్రైవ వో నిహనిష్యతీతి శప్తాః సముద్రే శాయితా ఇతి శ్రీహరివంశే - తేన హిరణ్యకశిపోః పుత్రా ఇత్యుపచారః - గర్భాన్ నయోజయత్ దేవకీజఠరే గర్భత్వేనాయోజత్॥ ౭౦॥ యోగనిద్రేతి॥ యోగనిద్రా యోగపవనిద్రా - భగవతః సమాధివిశేషో మో

వత్ప్రధానమూలాత్పరాత్మ భగవన్ప్రసీద॥ ౫౬॥ ఏషా మహీ దేవ మహీప్రసూతైర్మహాసురైః పీడి
తశైలబంధా। పరాయణం త్వాం జగతాముపైతి భారావతారార్థమపారసార॥ ౫౭॥ ఏతే వయం వృ
త్రరిపుస్తథాయం నాసత్యదస్రౌ వరుణస్తథైవ। ఇమే చ రుద్రా వసవస్ససూర్యాస్సమీరణాగ్నిప్రముఖా
స్తథాన్యే॥ ౫౮॥ సురాస్సమస్తాస్సురనాథ కార్యమేభిర్మయా యచ్చ తదీశ సర్వమ్। ఆజ్ఞాపయాజ్ఞాం
పరిపాలయంతస్తవైవ తిష్ఠామ సదాస్తదోషాః॥ ౫౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవం సంస్తూయమానస్తు భగవాన్
పరమేశ్వరః। ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ మహామునే॥ ౬౦॥ ఉవాచ చ సురానేతౌ మత్కేశౌ వసు
ధాతలే। అవతీర్య భువో భారక్లేశహానిం కరిష్యతః॥ ౬౧॥ సురాశ్చ సకలాస్స్వాంశైరవతీర్య మహీతలే।
కుర్వంతు యుద్ధమున్మత్తైః పూర్వోత్పన్నైర్మహాసురైః॥ ౬౨॥ తతః క్షయమశేషాస్తే దైతేయా ధర
ణీతలే। ప్రయాస్యంతి న సందేహో మద్దృక్పాతవిచూర్ణితాః॥ ౬౩॥ వసుదేవస్య యా పత్నీ దేవకీ దేవ
తోపమా। తత్రాయమష్టమో గర్భో మత్కేశో భవితా సురాః॥ ౬౪॥ అవతీర్య చ తత్రాయం కంసం
ఘాతయితా భువి। కాలనేమిం సముద్భూతమిత్యుక్త్వాంతర్దధే హరిః॥ ౬౫॥ అదృశ్యాయ తతస్తస్మై ప్ర
ణిపత్య మహామునే। మేరుపృష్ఠం సురా జగ్మురవతేరుశ్చ భూతలే॥ ౬౬॥ కంసాయ చాష్టమో గర్భో దే
వక్యా ధరణీధరః। భవిష్యతీత్యాచచక్షే భగవాన్నారదో మునిః॥ ౬౭॥ కంసోపి తదుపశ్రుత్య నారదా
త్కుపితస్తతః। దేవకీం వసుదేవం చ గృహే గుప్తావధారయత్॥ ౬౮॥ వసుదేవేన కంసాయ తేనైవోక్తం
యథా పురా। తథైవ వసుదేవోపి పుత్రమర్పితవాన్ ద్విజ॥ ౬౯॥ హిరణ్యకశిపోః పుత్రాః షడ్గర్భా ఇ
తి విశ్రుతాః। విష్ణుప్రయుక్తా తాన్నిద్రా క్రమాద్గర్భానయోజయత్॥ ౭౦॥ యోగనిద్రా మహామా

రణత్వాత్తస్మాదపి పరమాత్మన్ తన్నియంతృస్వరూప॥ ౫౬॥ ఏవం స్తుత్వా ప్రస్తుతమాహ॥ ఏషేతి॥ మహీప్రసూతైః మహద్భిరసురైః పీడితో విశ్లథీకృతః శైలబంధః పర్వతమూలబంధో యస్యాస్సా - అపారసార అపరిమితబల॥ ౫౭॥ అస్మాభిశ్చ త్వయా త్వత్సాహాయ్యం కార్యం తదాజ్ఞాపయేత్యాహ - ఏతే వయమిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ఏత ఇతి॥ నాసత్యదస్రావశ్వినౌ॥ ౫౮॥ ౫౯। ఏవమితి॥ ఉజ్జహారోద్ధృత్య దర్శితవాన్॥ ౬౦। ఉవాచేతి॥ అయం భావః॥ మమ మత్కరం చేదస్మాభిః కార్యం సాహాయ్యం స్యాత్ - నత్విదమస్తి - భూభారహరణాదౌ మహత్యపి కార్యే మత్కేశమాత్రస్యైవ సమర్థత్వాదితి - నతు కేశమాత్రావతార ఇతి మంతవ్యం - మద్దృక్పాతవిచూర్ణితా ఇతి - కృష్ణాష్టమ్యాం మహాముత్పత్యాస్యమిత్యాదిముపాఖ్యత్వావతారస్యోక్తేః - సితకృష్ణకేశధారణమపి శోభార్థమేవ - మిశ్రకేశ్యప్సరోవత్ - నత్వవరాసురస్యార్థఫలితత్వం సంభవతి॥ శ్లో॥ కాష్ఠాముహూర్తాదిమయశ్చ కాలో న యద్విభూతేః పరిణామహేతురిత్యుక్తత్వాత్॥ మత్కేశౌ వసుధాతలే అవతీర్య భువో భారనిమిత్తస్య క్లేశస్య హానిం కరిష్యతః॥ ౬౧ ॥ తథాపి యుద్ధాదిక్రీడార్థం సురానాజ్ఞాపయతి॥ సురాశ్చేతి॥ ౬౨। తైరేవోద్ధమశక్తావయమితి న భేత్తవ్యమిత్యాహ॥ తతః క్షయమితి॥ ౬౩॥ వసుదేవస్యేతి॥ అయం కృష్ణవర్ణో మత్కేశః - రామలీలానామపుష్పలక్షణమేతత్। ౬౪। ౬౫॥ ౬౬। ౬౭। కంస ఇతి॥ గుప్తౌ సురక్షితౌ॥ ౬౮। వసుదేవేనేతి॥ తేనైవ పురా యథోక్తం॥ శ్లో॥ సమర్పయిష్యే సకలాన్పుత్రానస్యోదరో

గః - అయం నిద్రాయత ఇత్యస్యేషాం వ్యామోహకత్వాదస్యా నిద్రాత్వం - సైవ విచిత్రకార్యకారిత్వాన్మహామాయా జ్ఞానవిరోధిత్వాదవిద్యా ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ గోకుల ఇతి ॥ తస్యాః సంభూతిసమమితి క్రియావిశేషణం - గర్భాధాన ప్రసవకాలావిరోధేన నేయ ఇత్యర్థః - ప్రాగేవ హి వసుదేవనిక్షిప్తగర్భాయాః పశ్చాద్గోకులం గతాయా రోహిణ్యాః జఠరే సప్తమాసావస్థితం వాయురూపం గర్భమపసార్య తత్ర దేవకీగర్భం సాప్తమాసికం సంక్రామయేతి హరివంశే ఉక్తం - తస్యా ఉదరం నేయ ఇత్యన్వయః ॥ ౭౪ ॥ సప్తమ ఇతి ॥ రోధోపరోధతః రుధ్యతేఽస్మిన్నితి రోధో నిరోధస్థానం ॥ ౭౫ ॥ ౭౬ ॥ ౭౭ ॥ ప్రావృట్కాల ఇతి ॥ నభసి శ్రావణే మాసి నవమ్యాం కృష్ణాష్టమ్యా నిశాశేషే నవమ్యా ఉపస్థితిభావః ॥ ౭౮ ॥ ౭౯ ॥ ౮౦ ॥ తత ఇతి ॥ శతధా శతసహస్రధా శతసహస్రాదిశబ్దా బహుత్వార్థవాదినోఽపి దృశ్యంతే ॥ ౮౧ ॥ త్వం చేతి ॥ స్థానైః యోగపీఠాఖ్యాయతనైః వింధ్యజాలంధరాద్యైః ॥ ౮౨ ॥ ౮౩ ॥ య ఇతి ॥ ఆర్యాదినామాష్టకం ముగాణాం శ్రవి

యా వైష్ణవీ మోహితం యయా । అవిద్యయా జగత్సర్వం తామాహ భగవాన్ హరిః ॥ ౭౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥
నిద్రే గచ్ఛ మమాదేశాత్పాతాలతలసంశ్రయాన్ । ఏకైకత్వేన షడ్గర్భాన్ దేవకీజఠరం నయ ॥ ౭౨ ॥
హతేషు తేషు కంసేన శేషాఖ్యోంఽశస్తతో మమ । అంశాంశేనోదరే తస్యాస్సప్తమస్సంభవిష్యతి ॥ ౭౩ ॥
గోకులే వసుదేవస్య భార్యాన్యా రోహిణీ స్థితా । తస్యాస్సంభూతిసమం దేవి నేయస్త్వయోదరమ్ ॥ ౭౪ ॥
సప్తమో భోజరాజస్య భయాద్రోధోపరోధతః । దేవక్యాః పతితో గర్భ ఇతి లోకో వదిష్యతి ॥ ౭౫ ॥ గర్భసంకర్షణాత్సోఽథ లోకే సంకర్షణేతి వై । సంజ్ఞామవాప్స్యతే వీరశ్శ్వేతాద్రిశిఖరోపమః ॥ ౭౬ ॥ తతోఽహం సంభవిష్యామి దేవకీజఠరే శుభే । గర్భం త్వయా యశోదాయా గంతవ్యమవిలంబితమ్ ॥ ౭౭ ॥ ప్రావృట్కాలే చ నభసి కృష్ణాష్టమ్యామహం నిశి । ఉత్పత్స్యామి నవమ్యాం తు ప్రసూతిం త్వమవాప్స్యసి ॥ ౭౮ ॥
యశోదాశయనే మాం తు దేవక్యాస్త్వామనిందితే । మచ్ఛక్తిప్రేరితమతిర్వసుదేవో నయిష్యతి ॥ ౭౯ ॥
కంసశ్చ త్వాముపాదాయ దేవి శైలశిలాతలే । ప్రక్షేప్స్యత్యంతరిక్షే చ సంస్థానం త్వమవాప్స్యసి ॥ ౮౦ ॥
తతస్త్వాం శతధా శక్రః ప్రణమ్య మమ గౌరవాత్ । ప్రణిపాతానతశిరా భగినీత్వే గ్రహీష్యతి ॥ ౮౧ ॥
త్వం చ శుంభనిశుంభాదీన్ హత్వా దైత్యాన్ సహస్రశః । స్థానైరనేకైః పృథివీమశేషాం మండయిష్యసి ॥ ౮౨ ॥ త్వం భూతిస్సన్నతిః కీర్తిః కాంతిర్ద్యౌః పృథివీ ధృతిః । లజ్జా పుష్టిరుషా యా తు కాచిదన్యా త్వమేవ సా ॥ ౮౩ ॥ యే త్వామార్యేతి దుర్గేతి వేదగర్భాంబికేతి చ । భద్రేతి భద్రకాలీతి క్షేమదా భాగ్యదేతి చ ॥ ౮౪ ॥

ద్భవానీతి ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ కథం సా విష్ణునా ప్రయుక్తా కిం వా తస్యాః కార్యమిత్యపేక్షాయామాహ ॥ యోగనిద్రేత్యాదినా యావత్సమాప్తి ॥ యోగనిద్రేతి ॥ యోగరూపా స్వానుభూతిలక్షణో బాహ్యానుభవాద్వ్యావృత్తో నిద్రేవ నిద్రా - సైవ బ్రహ్మాదీనపి మోహయంతీ మహామాయా - సైవ జీవానాం జ్ఞానమాచ్ఛాదయంతీ - అవిద్యయా అవిద్యారూపేణ జగత్సర్వం నానావృత్త్యా - యయా స్వశక్త్యా మోహితమిత్యభినివేశ్య తత్కృతం - తామాహేత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ గోకుల ఇతి ॥ సంభూతేస్సమాన సురూపం యథా భవతి ఏవం నేయః - ప్రాగేవ వసుదేవాహితగర్భాయా రోహిణ్యాః పశ్చాద్గోకులం గతాయాస్సప్తమే మాసి వాయుభూతం తం గర్భమపసార్య దేవకీజఠరాత్సప్తమాసగర్భం అలక్ష్యమాణక్రమస్తస్యా ఉదరం నేయమిత్యర్థః ॥ ౭౪ ॥ సప్తమ ఇతి ॥ రోధోపరోధతః కారాగారనిరోధాత్ ॥ ౭౫ ॥ గర్భసంకర్షణాదితి ॥ సంకర్షణ ఇతి సంజ్ఞామవాప్స్యతి ॥ ౭౬ ॥ తత ఇతి ॥ త్వయా యశోదాయా గర్భం ప్రతిగంతవ్యం ॥ ౭౭ ॥ ప్రావృట్కాల ఇతి ॥ నభసి శ్రావణే మాసి - నిశ్యర్ధరాత్రే - అష్టమ్యామహముత్పత్స్యామి - అర్ధరాత్రానంతరం నవమ్యాం ప్రసూతిం ప్రాప్స్యసి ॥ ౭౮ ॥ యశోదాశయన ఇతి ॥ యశోదాశయనే మాం నేష్యతి - త్వాం దేవక్యాశ్శయనే ॥ ౭౯ ॥ తథాపి త్వయానార్థే గృహ్యమిత్యాహ ॥ కంసశ్చేతి ॥ ౮౦ ॥ తాం ప్రశంసాపూర్వమాహ - తతస్త్వామిత్యాదిసప్తభిః ॥ తతస్త్వామితి ॥ శతశబ్దోపరిమితవచనః - సహస్రశ ఇత్యర్థః ॥ ౮౧ ॥ త్వం చేతి ॥ స్థానైర్యోగపీఠాద్యాయతనైః వింధ్యజాలంధరాద్యైః ॥ ౮౨ ॥ తస్యా విభూతిమాహ ॥ త్వం భూతిరితి ॥ కాచిదన్యా స్త్రీజాతియా సాపి త్వమేవ ॥ ౮౩ ॥ ౮౪ ॥ ౮౫ ॥ సురేతి ॥ సురాద్యై

శేషోద్ధారార్థం॥ ౮౪॥ ప్రాతరితి॥ మత్ప్రసాదాదితి॥ న హి శక్త్యా శక్తిమంతమంతరేణ సామర్థ్యమితి భావః॥ ౮౫॥ సురేతి॥ సురామాంసోపహారస్తత్తదధికారవిశేషమాద్రాదేః - న సర్వేషాం॥ ౮౬॥ తే సర్వ ఇతి॥ తే సర్వే కామాః అసందిగ్ధా అవ్యభిచరితావాప్తయః స్యుః - అత్ర సంశయో నాస్తి॥ ౮౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

యథోక్తమితి॥ షడ్గర్భాఖ్యానాం గర్భాణాం దేవక్యా ఉదరే నిక్షేపం అన్యస్య శేషాఖ్యస్య సప్తమగర్భస్య రోహిణీజఠరే ఆకర్షణం॥ ౧॥ సప్తమ ఇతి॥ గర్భ ఇతి రోహిణీం ప్రాప్తే దేవక్యా గర్భం హరిః ప్రవివేశ॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ప్రకృతిరితి॥ బ్రహ్మగర్భా అస్మద్గర్భా - యద్వా - బ్రహ్మశబ్దో మహద్వాచీ - యా పురాభవత్ సా త్వమిత్యన్వయః - జగద్ధాతుః సంబంధినీ వేదగర్భా వాణీ ప్రణవః॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నా ప్రాక్సంధ్యా - సన్నతిస్సన్నతిః శుశ్రూషా - నీతిః నీతిశాస్త్రం - తత్సాధ్యో న్యాయో నయః॥ ౧౦॥ కామగర్భేతి॥ కామః కామ్యోర్థః - తుష్టి

ప్రాతశ్చైవాపరాహ్ణే చ స్తోష్యంత్యానమ్రమూర్తయః। తేషాం హి ప్రార్థితం సర్వం మత్ప్రసాదాద్భవిష్యతి॥ ౮౫॥ సురామాంసోపహారైశ్చ భక్ష్యభోజ్యైశ్చ పూజితా। నృణామశేషకామాంస్త్వం ప్రసన్నా సంప్రదాస్యసి॥ ౮౬॥ తే సర్వే సర్వదా భద్రే మత్ప్రసాదాదసంశయమ్। అసందిగ్ధా భవిష్యంతి గచ్ఛ దేవి యథోదితమ్॥ ౮౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ యథోక్తం సా జగద్ధాత్రీ దేవదేవేన వై తథా। షడ్గర్భగర్భవిన్యాసం చక్రే చాన్యస్య కర్షణమ్॥ ౧॥ సప్తమే రోహిణీం గర్భే ప్రాప్తే గర్భం తతో హరిః। లోకత్రయోపకారాయ దేవక్యాః ప్రవివేశ హ॥ ౨॥ యోగనిద్రా యశోదాయాస్తస్మిన్నేవ తథా దినే। సంభూతా జఠరే తద్వద్యథోక్తం పరమేష్ఠినా॥ ౩॥ తతో గ్రహగణస్సమ్యక్ప్రచచార దివి ద్విజ। విష్ణోరంశే భువం యాతే ఋతవశ్చాబభుశ్శుభాః॥ ౪॥ న సేహే దేవకీం ద్రష్టుం కశ్చిదప్యతితేజసా। జాజ్వల్యమానాం తాం దృష్ట్వా మనాంసి క్షోభమాయయుః॥ ౫॥ అదృష్టాః పురుషైః స్త్రీభిర్దేవకీం దేవతాగణాః। బిభ్రాణాం వపుషా విష్ణుం తుష్టువుస్తామహర్నిశమ్॥ ౬॥ దేవతాః॥ ప్రకృతిస్త్వం పరా సూక్ష్మా బ్రహ్మగర్భాభవః పురా। తతో వాణీ జగద్ధాతుర్వేదగర్భాసి శోభనే॥ ౭॥ సృజ్యస్వరూపగర్భాసి సృష్టిభూతా సనాతనే। బీజభూతా తు సర్వస్య యజ్ఞగర్భాభవస్త్రయీ॥ ౮॥ ఫలగర్భా త్వమేవేజ్యా వహ్నిగర్భా తథారణిః। అదితిర్దేవగర్భా త్వం దైత్యగర్భా తథా దితిః॥ ౯॥ జ్యోత్స్నా వాసరగర్భా త్వం జ్ఞానగర్భాసి సన్నతిః। నయగర్భా పరా నీతిర్లజ్జా త్వం ప్రశ్రయోద్వహా॥ ౧౦॥ కామగర్భా తథేచ్ఛా త్వం తుష్టిస్సంతోషగర్భిణీ।

హైశ్వర్యాధికారం సర్వేషాం మద్యాదిభిరితి తైరపి పూజితా సతీ తైస్సర్వైః॥ ౮౬॥ తే ఇతి॥ తే సర్వే త్వయా ప్రసన్నయా దత్తాః కామాః మత్ప్రసాదాదసందిగ్ధా అవ్యభిచరితా భవిష్యంతి - అతో న సంశయం గచ్ఛేతి॥ ౮౭॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - పంచమాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

యథోక్తమితి॥ షడ్గర్భాఖ్యానాం దేవక్యా గర్భవిన్యాసం క్రమేణ నిక్షేపం - అన్యస్య సప్తమగర్భస్య దేవక్యా ఉదరాద్రోహిణ్యా జఠరం ప్రతి కర్షణం చ చక్రే॥ ౧॥ సప్తమ ఇతి॥ దేవక్యా గర్భం హరిః ప్రవివేశేత్యన్వయః॥ ౨॥ యోగనిద్రేతి॥ పరమేష్ఠినా పరమేశ్వరేణ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ అదృష్టా ఇతి॥ తత్రస్థైః పురుషైః స్త్రీభిశ్చ అదృష్టాస్సంతః తుష్టువుః॥ ౬॥ ప్రకృతిరితి॥ యా పురా బ్రహ్మగర్భా బ్రహ్మప్రతిబింబధారిణీ ప్రకృతిరభవత్ - సా త్వమిత్యన్వయః - ఏవం సర్వత్ర॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ జ్యోత్స్నేతి॥ జ్యోత్స్నా [illegible] సన్నతిః - నతానాం పతిః గురూపసత్తిరిత్యర్థః - నయగర్భా న్యాయస్వభావా విగ్రహా యస్యాః సా నీతిర్నీతిశాస్త్రం - లజ్జా అనౌద్ధత్యేన వృత్తిః॥ ౧౦॥ కామగర్భేతి॥

స్త్ర్యప్తిః - తజ్జన్యోత్సాహః - సంతోషః - మేధా ధారణాశక్తిః - ధృతిః - ధైర్యప్రతిష్ఠా - ధైర్యమలౌల్యం॥ ౧౧। గ్రహర్క్షేతి॥ హేతురేవ హైతుకీ - ఏతా ఇతి - ఏతాః ప్రకృత్యాద్యా విభూతయః - అన్యాశ్చ॥ ౧౨। తథేతి॥ అసంఖ్యా జగద్ధాత్రీ చ తవ జఠరే - ఇదం ప్రకృత్యాదిభిః తస్యామానాధికరణ్యసంబంధనం॥ ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। నామకర్మేతి॥ నామాదేః ప్రమాణానాం పరిచ్ఛేదాగోచరత్వమనవధిత్వం - ప్రమాణానీతి పాఠే యస్య బాల్యాదేః జ్ఞాపకానీత్యర్థః॥ ౧౯। త్వమితి॥ జ్యోతిరంబర ఇతి - అంతర్జ్యోతిశ్చక్రేవ॥ (శ్రు)॥ అదితిర్ద్యౌరదితిరంతరిక్షమితి మంత్రోక్తాదితిరుచ్యతే - సురభ్యదితిశబ్దాభ్యాం ప్రలోభితః కాశ్యపో ... - తతస్సుపితేన బ్రహ్మణా గోపో భవేతి శప్తోసౌ వసుదేవత్వం గతోఽగవాధ్యష్టాభూత్ - అదితిర్దేవకీ - సురభీ రోహిణీతి హి హరివంశే కథా॥ ౨౦। ప్రసీదేతి॥ ప్రీత్యా ధారయ - మాతుః ప్రీత్యా హి గర్భస్య గుణపోషః॥ ౨౧। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

మేధా చ బోధగర్భాసి ధైర్యం గర్భోద్వహా ధృతిః॥ ౧౧। గ్రహర్క్షతారకాగర్భా ద్యౌరస్యాఖిలహైతుకీ। ఏతా విభూతయో దేవి తథాన్యాశ్చ సహస్రశః॥ ౧౨। తథాసంఖ్యా జగద్ధాత్రీ సాంప్రతం జఠరే తవ। సముద్రాద్రినదీద్వీపవనపట్టణభూషణా। గ్రామఖర్వటఖేటాఢ్యా సమస్తా పృథివీ శుభే॥ ౧౩। సమస్తవహ్నయోఽంభాంసి సకలాశ్చ సమీరణాః। మహోరగాస్తథా యక్షా రాక్షసాః ప్రేతగుహ్యకాః॥ ౧౪। గ్రహర్క్షతారకాచిత్రవిమానశతసంకులమ్। అవకాశమశేషస్య యద్దదాతి నభస్స్థలమ్॥ ౧౫॥ భూలోకశ్చ భువర్లోకస్స్వర్లోకోఽథ మహర్జనః। తపశ్చ బ్రహ్మలోకశ్చ బ్రహ్మాండమఖిలం శుభే॥ ౧౬॥ తదంతరే స్థితా దేవా దైత్యగంధర్వచారణాః। మహోరగాస్తథా యక్షా రాక్షసాః ప్రేతగుహ్యకాః॥ ౧౭। మనుష్యాః పశవశ్చాన్యే యే చ జీవా యశస్విని। తైరంతస్థైరనంతోఽసౌ సర్వగస్సర్వభావనః॥ ౧౮। రూపకర్మస్వరూపాణి న పరిచ్ఛేదగోచరే। యస్యాఖిలప్రమాణాని స విష్ణుర్గర్భగస్తవ॥ ౧౯। త్వం స్వాహా త్వం స్వధా విద్యా సుధా త్వం జ్యోతిరంబరే। త్వం సర్వలోకరక్షార్థమవతీర్ణా మహీతలే॥ ౨౦॥ ప్రసీద దేవి సర్వస్య జగతశ్శం శుభే కురు। ప్రీత్యా తం ధారయేశానం ధృతం యేనాఖిలం జగత్॥ ౨౧। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ ఏవం సంస్తూయమానా సా దేవైర్దేవమధారయత్। గర్భేణ పుండరీకాక్షం జగతస్త్రాణకారణమ్॥ ౧॥ తతోఽఖిలజగత్పద్మబోధాయాచ్యుతభానునా। దేవకీపూర్వసంధ్యాయామావిర్భూతం మహాత్మనా।

కామః కామితార్థో గర్భే యస్యాస్సా - ఫలావ్యభిచారిణీత్యర్థః - తుష్టిః అలంబుద్ధిః - తోషస్తన్నిమిత్తః సంతోషః గర్భే స్థితో యస్యాస్సా - త్వం - ధైర్యమలౌల్యం - ధృతబుద్ధిస్థిరతా॥ ౧౧। గ్రహర్క్షేతి॥ అఖిలహైతుకీ - వృష్ట్యాదిద్వారా సర్వస్య హేతురేవ హైతుకీ - ఏతాః ప్రకృతిస్త్వమిత్యాదినోక్తాః ప్రతినియతైకైకవస్తుగర్భాస్తవ విభూతయః॥ ౧౨॥ ఇదానీం తు పృథివ్యాదిసమస్తప్రపంచగర్భః శ్రీవిష్ణుస్తవ గర్భే స్థితః స్తువంతః ప్రాహుః - సాంప్రతమిత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ రూపేతి॥ రూపం తత్త్వత్ - కర్మ విలాసః స్వరూపం మూర్తిః - నామకర్మేతి పాఠః॥ యస్య రూపాదీని అఖిలాని ప్రమాణాని బాలత్వమహత్త్వాది పరిమాణాని పరిచ్ఛేదస్య నిర్ధారణస్య గోచరే విషయే న వర్తంతే - పాఠాంతరే యస్య నామాదీన్యఖిలానాం ప్రమాణానాం పరిచ్ఛేద్యాని న భవంతి - స విష్ణుస్తవ గర్భగః గర్భం ప్రాప్తః॥ ౧౯। ౨౦॥ ప్రసీదేతి॥ ప్రీత్యా ధారయ - న ఖలు గర్భసామాన్యతో దృష్ట్వా విషాదం మా కురు॥ ౨౧। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం పంచమాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

౧। తత ఇతి॥ అఖిలం జగదేవ పద్మం తస్య బోధాయ వికాసాయ - అచ్యుతరూపేణ భానునా దేవక్యేవ పూర్వసంధ్యా

౧। ౨। తజ్జన్మేతి ॥ ఆహ్లాది ఆహ్లాదకం। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧॥ య ఇతి ॥ అఖిలవిశ్వరూపః అఖిలజగద్రూపః - గర్భేఽపి గర్భస్థితోఽపి - మాయయా ఆశ్చర్యరూపయా శక్త్యా। ౧౨। ఉపసంహరేతి ॥ దితిజన్మజః దితిజన్మా దైత్యః తస్మాజ్జాతః - ద్రుమిలాఖ్యేన దైత్యేనోగ్రసేనస్య వేషధరేణ తద్భార్యాయాం చాన్ద్ర్యేణోత్పాదితః కంస ఇతి హరివంశోక్తేః। ౧౩। స్తుత ఇతి ॥ పూర్వం స్వాయంభువే మన్వన్తరే - యువయోః పృశ్నిసుతపసోస్త్వపృశ్నిగర్భః - సపవాదితి కాశ్యపయోర్వామనః - దేవకీవసుదేవయోః కృష్ణ ఇతి జాతోఽహం - ఇత్థం భాగవతోక్తం - కృష్ణస్య చతుర్భుజరూపోపసంహారోక్త్యా కంసవధాన్తం ద్విభుజత్వోపలబ్ధిః - పరమార్థతస్తు చతుర్భుజత్వమేవ నరకశిశుపాలపౌండ్రకవధాదిషు ప్రసిద్ధేః। ౧౪। ౧౫। ౧౬। వర్షతామితి ॥ అత్యుల్బణమతిశబ్దం। ౧౭। యమునామితి ॥ జానుమా

హాత్మనా। ౨। తజ్జన్మదినమత్యర్థమాహ్లాద్యమలదిఙ్ముఖమ్। బభూవ సర్వలోకస్య కౌముదీ శశినో యథా। ౩। సంతస్సంతోషమధికం ప్రశమం చండమారుతాః। ప్రసాదం నిమ్నగా యాతా జాయమానే జనార్దనే। ౪। సింధవో నిజశబ్దేన వాద్యం చక్రుర్మనోహరమ్। జగుర్గంధర్వపతయో ననృతుశ్చాప్సరోగణాః। ౫। ససృజుః పుష్పవర్షాణి దేవా భువ్యంతరిక్షగాః। జజ్వలుశ్చాగ్నయశ్శాంతా జాయమానే జనార్దనే। ౬। మందం జగర్జుర్జలదాః పుష్పవృష్టిముచో ద్విజ। అర్ధరాత్రేఽఖిలాధారే జాయమానే జనార్దనే। ౭। ఫుల్లేందీవరపత్రాభం చతుర్బాహుముదీక్ష్య తమ్। శ్రీవత్సవక్షసం జాతం తుష్టావానకదుందుభిః। ౮। అభిష్టూయ చ తం వాగ్భిః ప్రసన్నాభిర్మహామతిః। విజ్ఞాపయామాస తదా కంసాద్భీతో ద్విజోత్తమ। ౯। వసుదేవః॥ జాతోఽసి దేవదేవేశ శంఖచక్రగదాధరమ్। దివ్యరూపమిదం దేవ ప్రసాదేనోపసంహర। ౧౦। అద్యైవ దేవ కంసోఽయం కురుతే మమ ఘాతనమ్। అవతీర్ణ ఇతి జ్ఞాత్వా త్వమస్మిన్ మమ మందిరే। ౧౧। దేవకీ॥ యోఽనంతరూపోఽఖిలవిశ్వరూపో గర్భేఽపి లోకాన్ వపుషా బిభర్తి। ప్రసీదతామేష స దేవదేవో యో మాయయావిష్కృతబాలరూపః। ౧౨। ఉపసంహర సర్వాత్మన్ రూపమేతచ్చతుర్భుజమ్। జానాతు మావతారం తే కంసోఽయం దితిజన్మజః। ౧౩। శ్రీభగవాన్॥ స్తుతోఽహం యత్త్వయా పూర్వం పుత్రార్థిన్యా తదద్య తే। సఫలం దేవి సంజాతం జాతోఽహం యత్తవోదరాత్। ౧౪। శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా భగవాంస్తూష్ణీం బభూవ మునిసత్తమ। వసుదేవోఽపి తం రాత్రావాదాయ ప్రయయౌ బహిః। ౧౫। మోహితాశ్చాభవంస్తత్ర రక్షిణో యోగనిద్రయా। మథురాద్వారపాలాశ్చ వ్రజత్యానకదుందుభౌ। ౧౬। వర్షతాం జలదానాం చ తోయమత్యుల్బణం నిశి। సంవృత్యానుయయౌ శేషః ఫణైరానకదుందుభిమ్। ౧౭॥ యమునాం చాతిగంభీరాం నానావర్తశతాకులామ్। వసుదేవో వహన్విష్ణుం జా

హ్యామావిర్భూతః। ౨। తజ్జన్మేతి ॥ ఆహ్లాది బభూవ - అమలాని దిశాం ముఖాని యస్మింస్తత్ - కౌముదీ జ్యోత్స్నా యజ్జన్మదినమితి వా పాఠః। ౩। ౪। సింధవ ఇతి ॥ సింధవస్సముద్రా నద్యోఽపి। ౫। ససృజురితి ॥ శాంతాః సౌమ్యాః ప్రదక్షిణావర్తాః। ౬। మందమితి ॥ జగర్జుః గర్జితం చక్రుః। ౭। ౮। ౯। జాతోఽసీతి ॥ తవ భయం నాస్త్యేవ - తథాపి మమైవ ప్రసాదేన హేతునా ఉపసంహర। ౧౦॥ అద్యైవేతి ॥ కురుత ఇతి వర్తమాననిర్దేశో వర్తమానసామీప్య ఇతి - త్వాం చతుర్భుజేన రూపేణావతీర్ణం జ్ఞాత్వా। ౧౧॥ య ఇతి ॥ అఖిలవిశ్వరూపః సకలజగద్రూపీ। ౧౨॥ ఉపసంహరేతి ॥ దితిజన్మజ ఇతి - దితిజన్మా దైత్యః తస్మాజ్జాతః - ద్రుమిలాఖ్యేన దైత్యేనోగ్రసేనవేషధారిణా తద్భార్యాయాం కంస ఉత్పాదిత ఇతి హరివంశోక్తిర్జ్ఞేయా - దితిజాత్మజ ఇతి పాఠే స్పష్ట ఏవ। ౧౩॥ స్తుత ఇతి ॥ పూర్వం స్వాయంభువే మన్వంతరే। ౧౪॥ ఇత్యుక్త్వేతి ॥ తూష్ణీం బభూవేతి ప్రాకృతబాలభావోఽస్త్యేవ - కంసవధపర్యంతం పిత్రోః ప్రార్థనయా చతుర్భుజోపసంహారః కృత ఇతి గమ్యతే। ౧౫। ౧౬। ౧౭। యమునాం చేతి ॥ విష్ణుం వహన్నితి తద్వహనాదేవ జానుమాత్రజలాం కృత్వా యమునా వివృతార్థా - అయమేవ చ హేతుః సర్వద్వారకవాటబంధవివృతావపి ద్రష్టవ్యః ॥ శ్లో ॥

త్ర వవర్షామిత్యత్ర హే కుత్స్వం వవర్ష విష్ణుమితి॥ ౧౮॥ కంసస్యేతి॥ నందాదీన్ దదర్శ - స్వయం తైరదృష్టః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ప్రజహాసేతి॥ యస్త్వాం వధిష్యతి స జాత ఇత్యన్వయః॥ ౨౭॥ సర్వస్వభూత ఇతి॥ పురా కాలనేమిత్వే॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః. ❊

కంస ఇతి॥ తతోద్విగ్నా ఇత్యార్షః సంధిః॥ ౧॥ హే ప్రలంబేతి॥ హే ప్రలంబేత్యాదియుష్మాభిరన్యైశ్చ శ్రూయతామిత్యన్వయః॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ మద్రాష్ట్ర ఇతి॥ ఆపో ముక్తాః అముక్తా ఇతి చ్ఛేదః॥ ౭॥ కిముర్వ్యామితి॥ తే సర్వే సన్నతిమి

సుమహాత్ప్రవవర్షాంయయౌ॥ ౧౮॥ కంసస్య కరదానాయ తత్రైవాభ్యాగతాంస్తటే। నందాదీన్ గోపవృద్ధాంశ్చ యమునాయా దదర్శ సః॥ ౧౯॥ తస్మిన్ కాలే యశోదాపి మోహితా యోగనిద్రయా। తామేవ కన్యాం మైత్రేయ ప్రసూతా మోహితే జనే॥ ౨౦॥ వసుదేవోపి విన్యస్య బాలమాదాయ దారికామ్। యశోదాశయనాత్తూర్ణమాజగామామితద్యుతిః॥ ౨౧॥ దదృశే చ ప్రబుద్ధా సా యశోదా జాతమాత్మజమ్। నీలోత్పలదళశ్యామం తతోఽత్యర్థం ముదం యయౌ॥ ౨౨॥ ఆదాయ వసుదేవోపి దారికాం నిజమందిరే। దేవకీశయనే న్యస్య యథాపూర్వమతిష్ఠత॥ ౨౩॥ తతో బాలధ్వనిం శ్రుత్వా రక్షిణస్సహసోత్థితాః। కంసాయావేదయామాసుర్దేవకీప్రసవం ద్విజ॥ ౨౪॥ కంసస్తూర్ణముపేత్యైనాం తతో జగ్రాహ బాలికామ్। ముంచ ముంచేతి దేవక్యా సన్నకంఠ్యా నివారితః॥ ౨౫॥ చిక్షేప చ శిలాపృష్ఠే సా క్షిప్తా వియతి స్థితా। అవాప రూపం సుమహత్ సాయుధాష్టమహాభుజమ్॥ ౨౬॥ ప్రజహాస తథైవోచ్చైః కంసం చ రుషితాబ్రవీత్। కిం మయా క్షిప్తయా కంస జాతో యస్త్వాం వధిష్యతి॥ ౨౭॥ సర్వస్వభూతో దేవానామాసీన్మృత్యుః పురా స తే। తదేతత్సంప్రధార్యాశు క్రియతాం హితమాత్మనః॥ ౨౮॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ దేవీ దివ్యస్రగ్గంధభూషణా। పశ్యతో భోజరాజస్య స్తుతా సిద్ధైర్విహాయసా॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే పంచమాంశే తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ కంసస్తతోద్విగ్నమనాః ప్రాహ సర్వాన్ మహాసురాన్। ప్రలంబకేశిప్రముఖానాహూయాసురపుంగవాన్॥ ౧ ॥ కంసః॥ హే ప్రలంబ మహాబాహో కేశిన్ ధేనుక పూతనే। అరిష్టాద్యాస్తథైవాన్యే శ్రూయతాం వచనం మమ॥ ౨ ॥ మాం హంతుమమరైర్యత్నః కృతః కిల దురాత్మభిః। మద్వీర్యతాపితాన్ వీరో న త్వేతాన్ గణయామ్యహమ్॥ ౩॥ కిమింద్రేణాల్పవీర్యేణ కిం హరేణైకచారిణా। హరిణా వాపి కిం సాధ్యం ఛిద్రేష్వసురఘాతినా॥ ౪ ॥ కిమాదిత్యైః కిం వసుభిరల్పవీర్యైః కిమగ్నిభిః। కిం వాన్యైరమరైస్సర్వైర్మద్బాహుబలనిర్జితైః॥ ౫॥ కింన దృష్టోఽమరపతిర్మయా సంయుగమేత్య సః। పృష్ఠేనైవ వహన్ బాణానపగచ్ఛన్న వక్షసా॥ ౬॥ మద్రాష్ట్రే వారితా వృష్టిర్యదా శక్రేణ కిం తదా। మద్బాణభిన్నైర్జలదైరాపో ముక్తా యథేప్సితాః॥ ౭ ॥ కిముర్వ్యామవనీపాలా మద్బాహుబలభీర

తాః కృష్ణవాహే వసుదేవ ఆగతే స్వయం వ్యశీర్యంత యథా తమో రవేరితి శుకోక్తేః॥ ౧౮॥ కంసస్యేతి॥ అభిముఖమాగతాన్ నందాదీన్ తైరదృష్టస్సన్ దదర్శ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ వసుదేవ ఇతి॥ యశోదాశయనే బాలం విన్యస్య తత్కన్యామాదాయ ఆజగామ - అమితద్యుతిః మహాబుద్ధిః॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ఆదాయేతి॥ యథాపూర్వం పాదయోః శృంఖలాం ప్రతిముచ్యాతిష్ఠత్॥ ౨౩॥ ౨౪॥ కంస ఇతి॥ సన్నకంఠ్యా గద్గదకంఠ్యా నివారితోపి తాం కన్యాం జగ్రాహ॥ ౨౫॥ చిక్షేపేతి॥ వియతి ఆకాశే స్థితా సుమహద్రూపం చావాప॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సర్వస్వభూత ఇతి॥ పురా కాలనేమిజన్మని॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః. ❊

కంస ఇతి॥ తతోద్విగ్నమనాః తతం వితతం ఉద్విగ్నం ఉద్వేగః వితతోద్వేగయుక్తచిత్త ఇత్యర్థః. తదేతి పాఠస్సుగమః॥ ౧॥ హే ప్రలంబేతి॥ యుష్మాభిరరిష్టాద్యైశ్చ మమ వచః శ్రూయతామ్॥ ౨॥ మామితి॥ కిలేతి ప్రసిద్ధౌ॥ ౩॥ కిమింద్రేణేతి॥ ఏకచారిణా అసహాయేన - ఛిద్రేష్వనవధానాదిసమయేషు॥ ౪॥ ౫॥ కింన దృష్ట ఇతి॥ పృష్ఠేనైవ వహన్ పలాయమానః॥ ౬॥ మద్రాష్ట్ర ఇతి॥ కిమాపోఽముక్తా ఇతి చ్ఛేదః - నాపో ముక్తా ఇతి వా పాఠః॥ ౭॥ కిముర్వ్యామితి॥

స్యత్ర ఆసన్నతిమితిపదచ్ఛేదః-నసర్వ ఇతి వా పాఠః- గురుం శ్వశురం॥౮॥౯॥౧౦॥ తదితి॥ యజ్వనః యజ్వానః దీర్ఘాభావ ఆర్షః - వధాన్నిరస్యా దేవానంత్యంతీతి దేవాపకారః॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥ తదలమితి॥ తద్భావినః భవితవ్యతాదృశమరణా॥౧౬॥ ౧౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ దత్తోహీతి॥ వార్షికః సాంవత్సరికః - నాత్ర స్థేయమిత్యాదినా మహోద్ధనానాం దుష్టనృపసమీపస్థితిర్దోషాయ - తద్గన్తవ్యతామితస్సుతరతుణాభిప్రాయోక్తిః సూచితా ॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥

వః। న సర్వే సన్నతిం యాతా జరాసంధస్య తే గురుమ్ ।౮। అసురేషు మహావజ్ఞా జాయతే దైత్యపుంగవాః। హాస్యం మే జాయతే వీరాస్తేషు యత్నపరేష్వపి॥ ౯ । తథాపి ఖలు దుష్టానాం తేషామప్యధికం మయా। అపకారాయ దైత్యేంద్రా యతనీయం దురాత్మనామ్॥ ౧౦ । తద్యే యశస్వినః కేచిత్పృథివ్యాం యే చ యజ్వనః। కార్యో దేవాపకారాయ తేషాం సర్వాత్మనా వధః ॥ ౧౧ ॥ ఉత్పన్నశ్చాపి మే మృత్యుర్భూతపూర్వస్స వై కిల। ఇత్యేతద్దారికా ప్రాహ దేవకీగర్భసంభవా॥ ౧౨॥ తస్మాద్బాలేషు చ పరో యత్నః కార్యో మహీతలే। యత్రోద్రిక్తం బలం బాలే స హంతవ్యః ప్రయత్నతః। ౧౩ । ఇత్యాజ్ఞాప్యాసురాన్కంసః ప్రవిశ్యాత్మగృహం తతః। ముమోచ వసుదేవం చ దేవకీం చ నిరోధతః॥ ౧౪ । కంసః॥ యువయోర్ఘాతితా గర్భా వృథైవైతే మయాధునా। కోప్యన్య ఏవ నాశాయ మమ గర్భస్సముద్యతః॥౧౫ । తదలం పరితాపేన నూనం తద్భావినో హి తే। అర్భకా యువయోర్దోషాచ్చాయుషో యద్వియోజితాః ౧౬ । శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాశ్వాస్య విముక్త్వా చ కంసస్తౌ పరిశంకితః। అంతర్గృహం ద్విజశ్రేష్ఠ ప్రవివేశ తతస్స్వకం॥ ౧౭॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- పంచమాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ విముక్తో వసుదేవోపి నందస్య శకటం గతః। ప్రహృష్టం దృష్టవాన్నందం పుత్రో జాతో మమేతి వై। ౧ । కంసేన బాలఘాతాయ॥ వసుదేవోపి తం ప్రాహ దిష్ట్యా దిష్ట్యేతి సాదరమ్। వార్ధకేపి సముత్పన్నస్తనయోయం తవాధునా॥ ౨ । దత్తో హి వార్షికస్సర్వో భవద్భిర్నృపతేః కరః। యదర్థమాగతాస్తస్మాన్నాత్ర స్థేయం మహాధనైః॥ ౩ । యదర్థమాగతాః కార్యం తన్నిష్పన్నం కిమాస్యతే। భవద్భిర్గమ్యతాం నంద తచ్ఛీఘ్రం నిజగోకులం॥ ౪ । మమాపి బాలకస్తత్ర రోహిణీప్రభవో హి యః। స రక్షణీయో భవతా యథాయం తనయో నిజః॥౫॥ ఇత్యుక్తాః ప్రయయుర్గోపా నందగోపపురోగమాః। శకటారోపితైర్భాండైః కరం దత్త్వా మహాబలాః॥ ౬॥ వసతాం గోకులే తేషాం పూతనా బాలఘాతినీ। సుప్తం కృష్ణముపాదాయ రాత్రౌ తస్మై స్తనం దదౌ॥౭॥ యస్మై యస్మై స్తనం రాత్రౌ పూతనా సంప్రయచ్ఛతి। తస్య తస్య క్షణేనాంగం బాలకస్యోపహన్యతే॥ ౮॥ కృష్ణస్తు తత్స్తనం గాఢం కరాభ్యామతిపీడితమ్। గృహీ

గురుం శ్వశురం జరాసంధస్య తే కింసర్వే సన్నతిం న యాతాః - తే సర్వే సన్నతిమితి పాఠే ఆసన్నతిమితిచ్ఛేదః॥౮॥౯॥౧౦ తదితి॥ యశస్వినో దాననిష్ఠాః - దేవాపకారాయేతి తేషాం వధే హవిర్దాతౄణామభావాత్ దేవానాం వృత్తినాశాత్ అపకారస్స్యాత్ ॥ శ్రు ॥ తస్మాదితః ప్రదానం దేవా ఉపజీవంతీతి శ్రుతేః॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తదితి॥ తత్పుత్రమరణం భావి యేషాం తే తద్భావినః॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

విముక్త ఇతి॥ కంసేన బాలఘాతాయ సర్వే దైత్యాః ప్రహితా ఇతి జానన్ వసుదేవోపి నందాదీన్ గోకులరక్షార్థం ప్రస్థాపయితుం నందస్య శకటం శకటావమోచనస్థానం గతః॥ ౧॥ ౨ । కృతకార్యైర్ధనికైర్దుష్టరాజసన్నిధౌ న స్థేయమిత్యుపదిశన్నాహ ॥ దత్తో హీత్యాది ద్వాభ్యాం॥ ౩॥ యదర్థమితి॥ కిమాస్యతే కిమత్ర స్థీయతే॥ ౪ । మమేతి॥ రోహిణ్యాం ప్రభవో యస్యాసః - నిజ ఇవ స్వీయత్వేనాభిమత ఇతి గూఢాభిప్రాయః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ కృష్ణస్త్వి

౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ వామనఇతి॥ త్రిభిర్విక్రమైః పదన్యాసైః క్రమేణాక్రాంత త్రైలోక్యః। ౧౭॥ ౧౮॥ ముఖమితి॥ ప్రబాహూ బాహూపర్వరాదధోభాగౌ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఏవమితి॥ స్వస్త్యయనం మెను ప్రాపణంకర్మ బాలపర్యంకికా బాలాధోల్పపర్యంకః - తలముపరిభాగః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచమోధ్యాయః.

౧॥ తస్యేతి॥ విధ్వస్తకుంభభాండం - కుంభాః ఘటాః - భాండాని గర్గర్యాద్యుపకరణాని - కుప్యభాండమితి పాఠే స్వర్ణరజతేతరద్రవ్యమయభాండమిత్యర్థః - శకటంమురావిష్టం॥ శ్లో॥ తదాశకటరూపేణ దైత్యస్తామాశ్రి

త్వా ప్రాణసహితం పపౌ క్రోధసమన్వితః॥ ౯। సాతిముక్తమహారావా విచ్ఛిన్నస్నాయుబంధనా। ప
పాత పూతనా భూమౌ మ్రియమాణాతిభీషణా। ౧౦। తన్నాదశ్రుతిసంత్రస్తాః ప్రబుద్ధాస్తే వ్ర
జౌకసః। దదృశుః పూతనోత్సంగే కృష్ణం తాంచ నిపాతితామ్॥ ౧౧। ఆదాయ కృష్ణం సంత్రస్తా యశోదాపి
ద్విజోత్తమ। గోపుచ్ఛభ్రామణేనాథ బాలదోషమపాకరోత్। ౧౨। గోకరీషముపాదాయ నందగోపోపి
మస్తకే। కృష్ణస్య ప్రదదౌ రక్షాం కుర్వంశ్చైతముదీరయన్। ౧౩। నందగోపః॥ రక్షతు త్వామశేషా
ణాం భూతానాం ప్రభవో హరిః। యస్య నాభిసముద్భూతపంకజాదభవజ్జగత్। ౧౪। యేనదంష్ట్రాగ్ర
విధృతా ధారయత్యవనిర్జగత్। వరాహరూపధృగ్దేవస్స త్వాం రక్షతు కేశవః॥ ౧౫। నఖాంకురవినిర్భి
న్నవైరివక్షస్థలో విభుః। నృసింహరూపీ సర్వత్ర రక్షతు త్వాం జనార్దనః॥ ౧౬। వామనో రక్షతు సదా భ
వంతం యః క్షణాదభూత్। త్రివిక్రమః క్రమాక్రాంతత్రైలోక్యస్స్ఫురదాయుధః॥ ౧౭। శిరస్తే పా
తు గోవిందః కంఠం రక్షతు కేశవః। గుహ్యం సజఠరం విష్ణుర్జంఘే పాదౌ జనార్దనః॥ ౧౮। ముఖం బాహూ
ప్రబాహూ చ మనస్సర్వేంద్రియాణి చ। రక్షత్వవ్యాహతైశ్వర్యస్తవ నారాయణోవ్యయః॥ ౧౯। శా
ర్ఙ్గచక్రగదాపాణేశ్శంఖనాదహతాః క్షయమ్। గచ్ఛంతు ప్రేతకూష్మాండరాక్షసా యే తవాహితాః।
౨౦। త్వాం పాతు దిక్షు వైకుంఠో విదిక్షు మధుసూదనః। హృషీకేశోంబరే భూమౌ రక్షతు త్వాం మహీ
ధరః॥ ౨౧। శ్రీపరాశరః॥ ఏవం కృతస్వస్త్యయనో నందగోపేన బాలకః। శాయితశ్శకటస్యాధో బాల
పర్యంకికాతలే॥ ౨౨॥ తే చ గోపా మహద్దృష్ట్వా పూతనాయాః కలేబరమ్। మృతాయాః పరమం త్రాసం
విస్మయం చ తదాయయుః॥ ౨౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - పంచమోధ్యాయః.
శ్రీపరాశరః॥ కదాచిచ్ఛకటస్యాధశ్శయానో మధుసూదనః। చిక్షేప చరణావూర్ధ్వం స్తన్యార్థీ ప్ర
రురోద హ। ౧। తస్య పాదప్రహారేణ శకటం పరివర్తితమ్। విధ్వస్తకుంభభాండం తద్విపరీతం పపాత

తి॥ కేవలం తస్యాః స్తన్యముపత్యమివ ప్రాణసహితం పపౌ॥ ౯। సేతి॥ విచ్ఛిన్నం స్నాయులక్షణం అస్థిబంధనం యస్యాస్సా - ప్రథమం మాయాస్వరూపేణ సౌమ్యరూపేణ ప్రవిష్టా - ఇదానీం మ్రియమాణా సా అతిభీషణా సతీ పపాతేత్యర్థః॥ ౧౦॥ ౧౧। ౧౨॥ గోకరీషమితి॥ గోకరీషం గోమయచూర్ణం॥ ౧౩। రక్షత్వితి॥ ప్రకర్షేణ భవంత్యస్మాదితి ప్రభవః॥ ౧౪। ౧౫॥ ౧౬। వామనఇతి॥ క్రమాః పాదవిన్యాసాః తైరాక్రాంతం త్రైలోక్యం యేన సః - స్ఫురంత్యాయుధాని యస్య సః - త్రివిక్రమః క్రమైస్త్రైలోక్యపద్యపంక్తౌతు త్రిభిర్విక్రమైః క్రమేణాక్రాంతత్రైలోక్యం యేన తథాభూతో యః క్షణాదభూదిత్యర్థః॥ ౧౭। ౧౮। ముఖమితి॥ ప్రబాహూ బాహూపర్వరస్యాధోభాగౌ॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧। ఏవమితి॥ కృతంస్వస్త్యయనం శాంతికరంకర్మ యస్య సః - బాలపర్యంకికా బాలోచితస్వల్పశయ్యా తస్యాస్తలే తదుపరి - శాయితశ్శకటస్యాధ ఇతి శకటోచ్చాటన ప్రస్తావః॥ ౨౨। ౨౩। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - పంచమోధ్యాయః.

౧। తస్యేతి॥ విధ్వస్తకుంభభాండం విశీర్ణకుంభాద్యుపకరణం - కుప్యభాండమితి పాఠే కుప్యం స్వర్ణరజత

శోమురఇతి హరివంశే| ౨| ౩| గోపాఇతి॥ కేనకేనేత్యత్రాపి ప్రోచురిత్యన్వయః - విస్మయాద్వీప్సా| ౪| ౫| ౬| యశోదేత్యాది॥ అర్చనార్థం శకటే ఆరోపితాః భగ్నభాండకపాలికా యయాసా| ౭| గర్గశ్చేతి॥ గర్గః యదుపురోధాః - గోపానాంసంఛన్నః తైరజ్ఞాతః॥ ౮| జ్యేష్ఠమితి॥ మతిమతాంమునీనాం| ౯| స్వల్పేనేతి॥ రంగిణౌసంచారిణౌ| ౧౦| ౧౧| గోవాటమధ్యఇతి॥ గోవాటంగోక్షేత్రం| ౧౨| ౧౩| ౧౪| ౧౫| ౧౬| ౧౭| ౧౮| ౧౯| ౨౦॥

వై॥ ౨॥ తతోహాహాకృతస్త్రస్తో గోపగోపీజనోద్విజ| ఆజగామాథదదృశే బాలముత్తానశాయినమ్| ౩॥ గోపాః కేనేతికేనేదం శకటంపరివర్తితమ్| తత్రైవ బాలకాః ప్రోచుర్బాలేనానేనపాతితమ్॥ ౪॥ రుదతాదృష్టమస్మాభిః పాదవిక్షేపపాతితమ్| శకటంపరివృత్తంవై నైతదన్యస్యచేష్టితమ్॥ ౫| తతఃపునరతీవాసన్గోపావిస్మయచేతసః| నందగోపోపిజగ్రాహ బాలమత్యంతవిస్మితః॥ ౬॥ యశోదాశకటారూఢభగ్నభాండకపాలికాః| శకటంచార్చయామాస దధిపుష్పఫలాక్షతైః॥ ౭॥ గర్గశ్చగోకులేతత్రవసుదేవప్రచోదితః| ప్రచ్ఛన్న ఎవగోపానాం సంస్కారానకరోత్తయోః॥ ౮| జ్యేష్ఠంచరామమిత్యాహ కృష్ణంచైవతథాపరమ్| గర్గోమతిమతాంశ్రేష్ఠోనామకుర్వన్మహామతిః॥ ౯| స్వల్పేనైవతుకాలేనరింగిణౌతౌతదావ్రజే| ఘృష్టజానుకరౌవిప్ర బభూవతురుభావపి॥ ౧౦| కరీషభస్మదిగ్ధాంగౌ భ్రమమాణావితస్తతః| ననివారయితుంసేహేయశోదాతౌనరోహిణీ॥ ౧౧॥ గోవాటమధ్యేక్రీడంతౌవత్సవాటంగతౌపునః| తదహర్జాతగోవత్సపుచ్ఛాకర్షణతత్పరౌ॥ ౧౨॥ యదాయశోదాతౌబాలావేకస్థానచరావుభౌ| శశాకనోవారయితుంక్రీడంతావతిచంచలౌ॥ ౧౩॥ దామ్నామధ్యేతతోబధ్వాబబంధతముదూఖలే| కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణమాహచేదమమర్షితా॥ ౧౪॥ యదిశక్నోషిగచ్ఛత్వమతిచంచలచేష్టిత| ఇత్యుక్త్వాథనిజంకర్మసాచకారకుటుంబినీ॥ ౧౫॥ వ్యగ్రాయామథతస్యాంసకర్షమాణఉలూఖలమ్| యమళార్జునమధ్యేన జగామకమలేక్షణః॥ ౧౬॥ కర్షతావృక్షయోర్మధ్యేతిర్యగ్గతములూఖలమ్| భగ్నావుత్తుంగశాఖాగ్రౌతేనతౌయమళార్జునౌ॥ ౧౭॥ తతఃకటకటాశబ్దసమాకర్ణనతత్పరః| ఆజగామవ్రజజనోదదర్శచమహాద్రుమౌ॥ ౧౮॥ నవోద్గతాల్పదంతాంశుసితహాసంచబాలకమ్| తయోర్మధ్యగతందామ్నాబద్ధంగాఢంతథోదరే॥ ౧౯॥ తతశ్చదామోదరతాంసయయౌదామబంధనాత్॥ ౨౦॥ గోపవృద్ధాస్తతస్సర్వేనందగోపపురోగమాః| మం

వ్యతిరిక్తం ద్రవ్యం| ౨| ౩| గోపాఇతి॥ కేనకేనేతిసంభ్రమాద్ద్విరుక్తిః| ౪| ౫| ౬॥ యశోదేతి॥ శకటారూఢాః శకటేస్థాపితాః భగ్నానాంభాండానాంకపాలికాః| ౭| గర్గశ్చేతి॥ గోపానాం ప్రచ్ఛన్న ఇత్యత్రశుకోక్తిరనుసంధేయా - గర్గోహిగోకులమాగతో నందేన బాలయోర్నామకరణార్థం యదా ప్రార్థితస్తదా తేనోక్తం- అహంతావద్యదుకులాచార్యః ప్రఖ్యాతః - త్వంచవసుదేవస్య ప్రేష్ఠస్సఖా- అశరీరవాణికావాక్యాభ్యాంచ దేవక్యాః పుత్రః స్వస్యశత్రుః క్వచిజ్జాతోస్తీతి కంసోమన్యతే- కించ- సతుమయాయదుపురోధసా నామకర్మాదికృతంజ్ఞాత్వా దేవకీపుత్రఏవకథంచిద్గోకులంప్రాప్తోనందస్యపుత్రతయా అభిమతఇతి జాతశంకః కంసోయదిహన్యాత్తర్హిమహాననర్థస్స్యాదితి - తథానందేనోక్తం - అతిగుప్తేగోష్ఠే పరవిజ్ఞాతస్స్వరహసిద్విజోచితంసంస్కారమాత్రంకుర్వితి - తదేతదుక్తం॥ శ్లో॥ ప్రచ్ఛన్నఏవగోపానాంసంస్కారానకరోత్తయోరితి॥ ఉత్తరత్రమహామతిరితిచ|౮|౯| స్వల్పేనైవేతి॥ చత్వరరంగిణావిత్యస్యైవవివృతిః ఘృష్టజానుకరావితి- జానుభ్యాంకరాభ్యాంభువంసంఘృష్యవంచరంతావిత్యర్థః॥౧౦॥ కరీషభస్మేతి॥ కరీషభస్మభ్యాందిగ్ధాంగౌలిప్తగాత్రౌ|౧౧|౧౨|౧౩|౧౪|౧౫| వ్యగ్రాయామితి॥ యమళయోర్యుగ్మభూతయోరర్జునవృక్షయోర్మధ్యేన|౧౬|౧౭| తతఇతి॥ కటకటేతిశబ్దానుకృతిః|౧౮| నవోద్గతేతి॥ నవోద్గతానామల్పానాందంతానామంశుభిఃసితస్మితఃహాసోయస్యతం- బాలకం- దదృశేతిపూర్వేణాన్వయః|౧౯|౨౦

౨౧॥ స్థానేనేతి ॥ స్థానేన స్థిత్యా ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ బృందావనమితి ॥ ఇతః బృహద్వనాఖ్యాత్ - భౌమమహోత్పాతః చరస్థిరేషు వికృతిః - స సప్తరాత్రపాకః - తత్పాకకాలాత్ ప్రాక్ తద్భూమిత్యాగినాం న దోష ఇతి శ్రూయతే ॥ ౨౪॥ ఇతీతి ॥ కులం కుటుంబం ॥ ౨౫॥ తత ఇతి ॥ కాలయంతః చారయంతః గోధనమితి శేషః ॥ ౨౬ ॥ ద్రవ్యావయవేతి ॥ ద్రవ్యావయవనిర్ధూతం వ్రీహ్యన్నదధ్యాది ద్రవ్యావయవా నిర్ధూతా అకీర్ణా యత్ర - క్తోఽధికరణే చేతి సూత్రం ॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ ౨౯॥ స ఇతి ॥ శకటీవాటః అల్పశకటీశ్రేణీ ప్రాంతే యస్య సః - వ్రతతివాచీ వా వాటశబ్దః - చంద్రార్ధాకారత్వం యమునానురోధాత్ శకటీవాటపర్యంత ఇతి చ పాఠః ॥ ౩౦॥ వత్సపాలావితి ॥ ఏకస్థానస్థితౌ లీలాస్థానస్థితౌ ॥ ౩౧॥ బర్హీతి ॥ ఆపీడః శేఖరః - గోపవేణుకృతాతోద్యపత్రవాద్యకృతస్వనౌ - గోపోచిత వేణుభిరేవ రచిత మురజాదికృత్యా పర్ణమయవాద్యైః కృతస్వనౌ చ ॥ ౩౨॥ కాకపక్షధరావితి ॥ కాకపక్షశ్శిఖా - పావకీ శాఖవిశాఖాఖ్యస్కందాంశౌ ॥

త్రయామాసురుద్విగ్నా మహోత్పాతాతిభీరవః ॥ ౨౧॥ స్థానేనేహ న నః కార్యం వ్రజామోఽన్యన్మహావనమ్ । ఉత్పాతా బహవో హ్యత్ర దృశ్యంతే నాశహేతవః ॥ ౨౨ ॥ పూతనాయా వినాశశ్చ శకటస్య విపర్యయః । వినా వాతాదిదోషేణ ద్రుమయోః పతనం తథా ॥ ౨౩ ॥ బృందావనమితః స్థానాత్తస్మాద్గచ్ఛామ మాచిరమ్ । యావద్భౌమమహోత్పాతదోషో నాభిభవేద్వ్రజమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి కృత్వా మతిం సర్వే గమనే తే వ్రజౌకసః । ఊచుస్స్వం స్వం కులం శీఘ్రం గమ్యతాం మా విలంబథ ॥ ౨౫ ॥ తతః క్షణేన ప్రయయుశ్శకటైర్గోధనైస్తథా । యూథశో వత్సపాలాశ్చ కాలయంతో వ్రజౌకసః ॥ ౨౬ ॥ ద్రవ్యావయవనిర్ధూతం క్షణమాత్రేణ తత్తదా । కాకభాససమాకీర్ణం వ్రజస్థానమభూద్ద్విజ ॥ ౨౭ ॥ బృందావనం భగవతా కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా । శుభేన మనసా ధ్యాతం గవాం వృద్ధిమభీప్సతా ॥ ౨౮ ॥ తతస్తత్రాతిరూక్షేఽపి ఘర్మకాలే ద్విజోత్తమ । ప్రావృట్కాల ఇవోద్భూతం నవశష్పం సమంతతః ॥ ౨౯ ॥ స సమావాసితస్సర్వో వ్రజో బృందావనే తతః । శకటీవాటపర్యంతశ్చంద్రార్ధాకారసంస్థితిః ॥ ౩౦ ॥ వత్సపాలౌ చ సంవృత్తౌ రామదామోదరౌ తతః । ఏకస్థానస్థితౌ గోష్ఠే చేరతుర్బాలలీలయా ॥ ౩౧ ॥ బర్హిపత్రకృతాపీడౌ వన్యపుష్పావతంసకౌ । గోపవేణుకృతాతోద్యపత్రవాద్యకృతస్వనౌ ॥ ౩౨ ॥ కాకపక్షధరౌ బాలౌ కుమారావివ పావకీ । హసంతౌ చ రమంతౌ చ చేరతుస్స్మ మహావనమ్ ॥ ౩౩ ॥ క్వచిద్వహంతావన్యోన్యం క్రీడమానౌ తథాపరైః । గోపపుత్రైస్సమం వత్సాంశ్చారయంతౌ విచేరతుః ॥ ౩౪ ॥ కాలేన గచ్ఛతా తౌ తు సప్తవర్షౌ మహావ్రజే । సర్వస్య జగతః పాలౌ వత్సపాలౌ బభూవతుః ॥ ౩౫ ॥ ప్రావృ

౨౧॥ స్థానేనేతి ॥ ఇహ బృహద్వనే స్థానేన వాసేన ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ బృందావనమితి ॥ భౌమః భూమివిశేషవాసననిమిత్తః మహోత్పాతరూపో దోషః ॥ ౨౪॥ ఇతీతి ॥ కులం కుటుంబాది ॥ ౨౫॥ తత ఇతి ॥ కాలయంతశ్చాలయంతః ॥ ౨౬॥ ద్రవ్యావయవేతి ॥ ద్రవ్యాణాం దధ్యాదీనాం అన్నాదీనాం చావయవైశ్శేషైర్నిర్ధూతం విరూపితం - కాకాదిభిశ్చ సమాకీర్ణమభూత్ ॥ ౨౭॥ ౨౮॥ తత ఇతి ॥ నవముద్భూతం శష్పం బాలతృణం ఉద్భూతం ॥ ౨౯॥ స ఇతి ॥ శకటీవాటః అల్పశకటవృత్తిః పర్యంతో యస్య సః - చంద్రార్ధాకారా సంస్థితిస్సన్నివేశో యస్య సః ॥ ౩౦॥ వత్సపాలావితి ॥ ఏకస్మిన్నేవ క్రీడాస్థానే స్థితౌ ॥ ౩౧॥ బర్హిపత్రేతి ॥ బర్హిపత్రకృతాపీడౌ మయూరపింఛకృతశేఖరౌ - వన్యపుష్పావతంసకౌ వన్యపుష్పమయకర్ణాభరణౌ - గోపోచితవేణుభిరేవ కృతాతోద్యా సంపాదితమృదంగాదివాద్యకృత్యా చ తథా పత్రమయైర్వాద్యైః - కృతస్వనౌ కృతవిచిత్రనాదధ్వనీ ॥ ౩౨॥ కాకపక్షేతి ॥ కాకపక్షధరౌ శిఖాధరౌ - పావకీ స్కందస్యాంశౌ విశాఖావివ ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ కాలేనేతి ॥ ఏవం తౌ వత్సపాలౌ సంతౌ - కాలేన గచ్ఛతా సప్తవర్షౌ గోపాలనేన మహాంతౌ బభూవతురిత్యర్థః ॥ ౩౫॥ ప్రావృట్కాలీనాం గోపాలక్రీడాం వర్ణయిష్యన్ ప్రావృషం వర్ణయతి - ప్ర

౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ప్రరూఢేతి॥ శక్రగోపః అరుణః కీటవిశేషః - మారకతీ మరకతమయీ॥ ౩౭। ఊహురితి॥ ఊహుః జగ్ముః - వహతిరత్ర ప్రాప్త్యర్థః॥ ౩౮। నేతి॥ సద్వాదివాదః వైదికవాదః - మూర్ఖాణాః వేదబాహ్యకుదృష్టయః॥ ౩౯। నిర్గుణేనేతి॥ అవివేకనృపతిపరిగ్రహే నిర్గుణేన పురుషేణేవ॥ ౪౦। మేఘపృష్ఠ ఇతి॥ దుర్వృత్తే అపకారిణి - కులీనస్య అభిజాతస్య వృత్తిచేష్టా సచ్చరితముపకారాదికం లబ్ధపరభాగమౌజ్జ్వల్యం యాతి - యద్వా దుర్వృత్తే తత్క్షణం దృష్ట్వా సజ్జనచేష్టేవ। ౪౧। ౪౨। మార్గా ఇతి॥ అర్థాన్తరం స్వవివక్షితాదన్యమర్థం। ౪౩। ఉన్మత్తేతి॥ సారంగశ్చాతకః ఋశ్యో వా॥ ౪౪ ॥ క్వచిదితి॥ గేయతానరతౌ - తానో నామ గాయతోఽన్యస్యాన్యేన వేణ్వాదికృత్యశ్రుత్యాద్యనుగ్రహః॥ ౪౫॥ ౪౬॥ పర్ణశయ్యాస్వితి॥ నిద్రాన్తరైషిణౌ నిద్రార్థమవకాశార్థినౌ॥ ౪౭। గాయతామితి॥ కేకానుగతౌ తారధ్వన్యనుగతౌ - తదుక్తం॥ శ్లో॥ తారం తు విన్ద్యాత్స్వవనం తృతీయం శిరోగతం తచ్చ సదా ప్రయోజ్యం। మయూరహంసాన్యభృతస్వరాణాం తుల్యేన నాదేన శిరస్స్థితేనేతి॥ ౪౮ । ౪౯ । వికాలే చేతి॥ వికాలే చ రాత్రావపి । ౫౦॥

ప్రావృట్కాల స్తతోఽతీవ మేఘౌఘస్థగితాంబరః । బభూవ వారిధారాభిరైక్యం కుర్వన్దిశామివ ॥ ౩౬॥ ప్రరూ
ఢనవశష్పాఢ్యా శక్రగోపాచితా మహీ । తథా మారకతీవాసీత్పద్మరాగవిభూషితా ॥ ౩౭ ॥ ఊహురు
న్మార్గవాహీని నిమ్నగాంభాంసి సర్వతః । మనాంసి దుర్వినీతానాం ప్రాప్య లక్ష్మీం నవామివ॥ ౩౮ । న రే
జేఽన్తరితశ్చంద్రో నిర్మలో మలినైర్ఘనైః । సద్వాదివాదో మూర్ఖాణాం ప్రగల్భాభిరివోక్తిభిః॥ ౩౯ ॥
నిర్గుణేనాపి చాపేన శక్రస్య గగనే పదమ్ । అవాప్యతావివేకస్య నృపస్యేవ పరిగ్రహే । ౪౦ । మేఘపృ
ష్ఠే బలాకానాం రరాజ విమలా తతిః । దుర్వృత్తే వృత్తచేష్టేవ కులీనస్యాతిశోభనా। ౪౧॥ న బబంధాంబ
రే స్థైర్యం విద్యుదత్యంతచంచలా। మైత్రీవ ప్రవరే పుంసి దుర్జనేన ప్రయోజితా । ౪౨ । మార్గా బ
భూవురస్పష్టాస్తృణశష్పచయావృతాః । అర్థాన్తరమనుప్రాప్తాః ప్రజడానామివోక్తయః । ౪౩ । ఉ
న్మత్తశిఖిసారంగే తస్మిన్కాలే మహావనే । కృష్ణరామౌ ముదా యుక్తౌ గోపాలైశ్చేరతుస్సహ। ౪౪। క్వచి
ద్గోభిస్సమం రమ్యం గేయతానరతావుభౌ। చేరతుః క్వచిదత్యర్థం శీతవృక్షతలాశ్రితౌ। ౪౫। క్వచిత్క
దంబస్రక్చిత్రౌ మయూరస్రగ్విరాజితౌ । విలిప్తౌ క్వచిదాసాతాం వివిధైర్గిరిధాతుభిః । ౪౬ । పర్ణశ
య్యాసు సంసుప్తౌ క్వచిన్నిద్రాన్తరైషిణౌ । క్వచిద్గర్జతి జీమూతే హాహాకారరవాకులౌ । ౪౭ । గాయ
తామన్యగోపానాం ప్రశంసాపరమౌ క్వచిత్ । మయూరకేకానుగతౌ గోపవేణుప్రవాదకౌ । ౪౮ । ఇ
తి నానావిధైర్భావైరుత్తమప్రీతిసంయుతౌ । క్రీడంతౌ తౌ వనే తస్మిం శ్చేరతుస్తుష్టమానసౌ । ౪౯ । వి
కాలే చ సమం గోభిర్గోపవృందసమన్వితౌ । విహృత్యాథ యథాయోగం వ్రజమేత్య మహాబలౌ । ౫౦ ॥

వృడిత్యాద్యష్టభిః॥ ప్రావృట్కాల ఇతి॥ మేఘౌఘైః స్థగితం ఛాదితమంబరం యస్య సః॥ ౩౬ । ప్రరూఢేతి॥ శక్రగోపైః ఇంద్రగోపాఖ్యలోహితకీటైః ఆచితా వ్యాప్తా - మారకతీ గరుడనీలరత్నమయీవ పద్మరాగైః లోహితైః విభూషితా॥ ౩౭। ఊహురితి॥ ఊహుః అవహన్। ౩౮। ౩౯। ౪౦। మేఘపృష్ఠ ఇతి॥ మూర్ఖే అకులీనస్య వృత్తచేష్టా నిష్కపటా వృత్తిరివ। ౪౧। న బబంధేతి॥ అంబరే మహత్యపి - విద్యుత్ స్థైర్యం న బబంధ న చకార - ప్రయోజితా కృతా। ౪౨। మార్గా ఇతి॥ అస్పష్టాః సందిగ్ధాః - ప్రజడానాం మందానాం అన్యద్వివక్షతామన్యద్బ్రువతాముక్తయో యథా అర్థాన్తరం ప్రాప్తాః సందిగ్ధాస్స్యుస్తద్వత్. యద్వా ప్రకృష్టానాం జడానాం బాలోన్మత్తపిశాచవదిత్యుక్తేః - నిరంతరనిశ్చలసమాధినా జడవద్వర్తమానానాం నిరతిశయబ్రహ్మానందసుఖితానాం యోగినాముక్తయ ఇవ - లోకైః అవివక్షితమర్థమర్థాన్తరాభిధానేన నిగూఢమివ వదంతీతి స్పష్టార్థః - ప్రగల్భానామితి పాఠేఽప్యేవమేవార్థః॥ ౪౩ ఏవముక్తప్రావృషమనుమన్య తత్కాలోచితాం క్రీడామాహ॥ ఉన్మత్తేత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ ఉన్మత్తేతి॥ ఉన్మత్తాశ్శిఖినో మయూరాస్సారంగాశ్చ భ్రమరా యస్మిన్ - అస్య ప్రవేశభావాదితి శుకోక్తేః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥

౫౧। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః

ఏకదాత్వితి॥ వినా రామం - సహితస్య నాగహ్రదప్రవేశం నానుమన్యేత॥ ౧॥ సజగామేతి॥ ఫేనస్య శౌక్ల్యాద్ధసంతీమివేత్యుత్ప్రేక్షా- హసంతీమంగారశకటికామివేత్యుపమా వా- అత్ర జ్వాలావత్కల్లోలః ఫేనస్స్మితత్వేన॥ ౨॥ తస్యాఞ్చేతి॥ శ్రితం తప్తం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ అస్మిన్నితి॥ యోఽయమయమిత్యాది - మయా మద్విభూతిభూతేన తార్క్ష్యేణ తేజోర్థం - నష్టః నదృష్టః - సోఽస్మిన్ మత్ప్రాప్త్యనుజిఘృక్షుః సౌభరిశాపభీతతార్క్ష్యదుష్ప్రవేశే వసతి - అయమర్థో భాగవతే ద్రష్టవ్యః॥ ౬। ౭। ౮। ౯। తదితి॥ కదంబోఽసావమృతమానయతా తార్క్ష్యేణాక్రాంతత్వాన్నదగ్ధ ఇతి పురాణాంతరసిద్ధం। ౧౦॥ ఇత్థమితి॥ పరితః క్రియత ఇతి పరికరో వస్త్రం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ నాగపత్న్యశ్చేతి॥ హారిహారేత్యా

గోపైస్సమానైస్సహితౌ క్రీడంతావమరావివ। ఏవం తావూషతుస్తత్ర రామకృష్ణౌ మహామతీ॥ ౫౧॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - షష్ఠోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ ఏకదా తు వినా రామం కృష్ణో బృందావనం యయౌ। విచచార వృతో గోపైర్వన్యపుష్పస్రగుజ్జ్వలః॥ ౧॥ స జగామాథ కాళిందీం లోలకల్లోలశాలినీమ్। తీరసంలగ్నఫేనౌఘైర్హసంతీమివ సర్వతః॥ ౨॥ తస్యాఞ్చాతిమహాభీమం విషాగ్నిశ్రితవారిణమ్। హ్రదం కాళీయనాగస్య దదర్శాతివిభీషణమ్॥ ౩॥ విషాగ్నినా ప్రసరతా దగ్ధతీరమహీరుహమ్। వాతాహతాంబువిక్షేపస్పర్శదగ్ధవిహంగమమ్॥ ౪॥ తమతీవ మహారౌద్రం మృత్యువక్త్రమివాపరమ్। విలోక్య చింతయామాస భగవాన్మధుసూదనః॥ ౫॥ అస్మిన్ వసతి దుష్టాత్మా కాళీయోఽసౌ విషాయుధః। యో మయా నిర్జితస్త్యక్త్వా దుష్టో గచ్ఛేత్పయోనిధిమ్॥ ౬॥ తేనేయం దూషితా సర్వా యమునా సాగరంగమా। న నరైర్గోధనైర్వాపి తృషార్తైరుపభుజ్యతే॥ ౭॥ తదస్య నాగరాజస్య కర్తవ్యో నిగ్రహో మయా। నిత్రాసాస్తు సుఖం యేన చరేయుర్వ్రజవాసినః॥ ౮॥ ఏతదర్థం తు లోకేఽస్మిన్నవతారః కృతో మయా। యదేషాముత్పథస్థానాం కార్యా శాంతిర్దురాత్మనామ్॥ ౯॥ తదేతం నాతిదూరస్థం కదంబమురుశాఖినమ్। అధిరుహ్య పతిష్యామి హ్రదేఽస్మిన్ననిలాశినః॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్థం విచింత్య బధ్వా చ గాఢం పరికరం తతః। నిపపాత హ్రదే తత్ర నాగరాజస్య వేగతః॥ ౧౧॥ తేనాతిపతతా తత్ర క్షోభితస్స మహాహ్రదః। అత్యర్థం దూరజాతాంస్తు సమసించన్మహీరుహాన్॥ ౧౨॥ తే హిదుష్టవిషజ్వాలాతప్తాంబుపవనోక్షితాః। జజ్వలుః పాదపాస్సద్యో జ్వాలావ్యాప్తదిగంతరాః॥ ౧౩॥ ఆస్ఫోటయామాస తదా కృష్ణో నాగహ్రదే భుజమ్। తచ్ఛబ్దశ్రవణాచ్చాశు నాగరాజోఽభ్యుపాగమత్॥ ౧౪॥ ఆతామ్రనయనః కోపాద్విషజ్వాలాకులైర్ముఖైః। వృతో మహావిషైశ్చాన్యైరురగైరనిలాశనైః॥ ౧౫॥ నాగపత్న్యశ్చ శతశో హారిహారోపశోభితాః। ప్రకంపితతనుక్షేపచలత్కుండలకాం

౫౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- పంచమాంశే- షష్ఠోఽధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ అగాధే హ్రదే స్థితస్య సర్పస్య హ్రదక్షోభణవ్యాజేన నిగ్రహో యోగాత్ తత్ క్షోభక్రియాయామధ్యవస్యతి॥ తదేతమితి॥ నతు కదంబోఽమృతమానయతా గరుడేనాక్రాంతత్వాన్నదహ్యత ఇతి పురాణాంతరప్రసిద్ధిః॥ ౧౦॥ ఇత్థమితి॥ పరితః క్రియతే పరిధీయత ఇతి పరికరం వస్త్రం - తద్గాఢం బధ్వా - వేగతః వేగాత్॥ ౧౧॥ తేనేతి॥ సమసించత్ సమ్యక్ సిషేచ॥ ౧౨॥ త ఇతి॥ అహిదుష్టవిషజ్వాలాభిస్తప్తం యదంబు తద్యుక్తేన పవనేనోక్షితాస్సిక్తాస్సంతో జజ్వలుః - జ్వాలాభిర్వ్యాప్తం దిశామంతరమవకాశో యైః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ఆతామ్రేతి॥ విషజ్వాలాభిరాకులైర్వ్యాప్తైః ఫణైరుపలక్షితః అభ్యుపాగమదితి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౫॥ నాగపత్న్యశ్చేతి॥ హారిభిర్మనోహరైర్హారైరుపశోభితాః - ప్రకంపితానాం తనూనాం క్షేపేణోత్క్షేపేణ చలద్భిః కుండలైః కాంతిశో

వినాహోరాదిభూషితత్వేనైః వ్యక్తవాక్యైశ్చ తాసాం మనుష్యసమపూర్వకాయత్వం విజ్ఞేయం॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తమితి॥ లాలసాః వ్యాకులాః పశ్యంతే తం చుక్రుశుః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ హాహేతి॥ విహ్వలః పరవశః॥ ౨౧॥ నందగోప ఇతి॥ కృష్ణదర్శనలాలసాః - అత్ర లాలసపదమౌత్సుక్యపరం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ గోప్య ఇతి॥ కాతరా అధీరాః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ యత్రేతి॥ యత్ర న హరిః తేనాపి మాతుర్వాసేన జననీగృహేణాపి రతిరస్తి చేద్విస్మయః - కృష్ణరహితే మాతృగృహేపి ప్రీతిర్నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౯॥ ఉత్ఫుల్లేతి॥ కథం భవిష్యథ కథమపి భవితుం న శక్ష్యథేత్యర్థః॥ ౩౦॥ అత్యర్థేతి॥ అత్యర్థమత్యంతం॥ ౩౧॥ భోగేనేతి॥ అస్మద్విలోకనే సతీతి శేషః॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ త్రాసవిధురాః త్రాసనిశ్చేష్టాః॥

తయోః॥ ౧౬ ॥ తతః ప్రవేష్టితస్సర్పైస్స కృష్ణో భోగబంధనైః । దదంశు స్తేపి తం కృష్ణం విషజ్వాలాకులైర్ముఖైః॥ ౧౭ ॥ తం తత్ర పతితం దృష్ట్వా సర్పభోగైర్నిపీడితం। గోపా వ్రజముపాగమ్య చుక్రుశుశ్శోకలాలసాః॥ ౧౮ ॥ గోపాః॥ ఏష మోహం గతః కృష్ణో మగ్నో వై కాళియహ్రదే। భక్ష్యతే నాగరాజేన తమాగచ్ఛత పశ్యత॥ ౧౯॥ తచ్ఛ్రుత్వా తత్ర తే గోపా వజ్రపాతోపమం వచః । గోప్యశ్చ త్వరితా జగ్ముః యశోదాప్రముఖా హ్రదమ్ ॥ ౨౦ ॥ హాహా క్వాసావితి జనో గోపీనామతివిహ్వలః । యశోదయా సమం భ్రాంతో ద్రుతప్రస్ఖలితం యయౌ॥ ౨౧ ॥ నందగోపశ్చ గోపాశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః । త్వరితం యమునాం జగ్ముః కృష్ణదర్శనలాలసాః॥ ౨౨ ॥ దదృశుశ్చాపి తే తత్ర సర్పరాజవశంగతమ్। నిష్ప్రయత్నీకృతం కృష్ణం సర్పభోగవివేష్టితమ్॥ ౨౩॥ నందగోపోపి నిశ్చేష్టో న్యస్య పుత్రముఖే దృశమ్। యశోదా చ మహాభాగా బభూవ మునిసత్తమ॥ ౨౪ ॥ గోప్యస్త్వన్యా రుదంత్యశ్చ దదృశుశ్శోకకాతరాః । ప్రోచుశ్చ కేశవం ప్రీత్యా భయకాతర్యగద్గదమ్ । ౨౫ । గోప్యః॥ సర్వా యశోదయా సార్ధం విశామోత్ర మహాహ్రదమ్। సర్పరాజస్య నో గంతుమస్మాభిర్యుజ్యతే వ్రజమ్ ॥ ౨౬ ॥ దివసః కో వినా సూర్యం వినా చంద్రేణ కా నిశా వినా వృషేణ కా గావో వినా కృష్ణేన కో వ్రజః ॥ ౨౭ ॥ వినాకృతా న యాస్యామః కృష్ణేనానేన గోకులమ్। అరమ్యం నాతిసేవ్యం చ వారిహీనం యథా సరః॥ ౨౮ ॥ యత్ర నేందీవరశ్యామకాయకాంతిరయం హరిః । తేనాపి మాతుర్వాసేన రతిరస్తీతి విస్మయః । ౨౯ । ఉత్ఫుల్లపంకజదళస్పష్టకాంతివిలోచనమ్ । అపశ్యంతో హరిం దీనాః కథం గోష్ఠే భవిష్యథ ॥ ౩౦ ॥ అత్యంతమధురాలాపహృతాశేషమనోరథమ్ । న హీనపుండరీకాక్షం యాస్యామో నందగోకులమ్ । ౩౧ । భోగేనావేష్టితస్యాపి సర్పరాజస్య పశ్యత । స్మితశోభిముఖం గోప్యః కృష్ణస్యాస్మద్విలోకనే॥ ౩౨॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి గోపీవచశ్శ్రుత్వా రౌహిణేయో మహా

ఖాయాసాంకాః॥ ౧౬॥ తత ఇతి॥ భోగః దేహస్స ఏవ బంధనం సాధనత్వాత్ బంధనం తత్ప్రదర్శితం తైః ప్రవేష్టితః కుండలీకృతైర్దేహై రావేష్టిత ఇత్యర్థః - దదంశుః దష్టవంతః॥ ౧౭॥ తమితి॥ శోకేన లాలసాస్సాభిలాషాః ఉత్సుకా ఇత్యర్థః॥ ౧౮॥ కిం కథం చుక్రుశురిత్యత్రాహ॥ ఏష ఇతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥ హాహేతి॥ ద్రుతం ప్రస్ఖలితం చ యథా భవత్యేవం యయౌ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ నందగోప ఇతి॥ యశోదా చ నిశ్చేష్టా బభూవ॥ ౨౪॥ గోప్య ఇతి॥ శోకేన కాతరా వివశాః - భయకాతర్యాభ్యాం గద్గదం యథా భవత్యేవం ప్రోచుః ॥౨౫॥ యత్ప్రోచుస్తదాహ॥ సర్వా ఇత్యాదిసప్తభిః॥ ౨౬॥ ౨౭ వినాకృతా ఇతి॥ కృష్ణేన వినాకృతాః విరహీకృతాః న యాస్యామః॥ ౨౮॥ యత్రేతి॥ యత్రాయం హరిర్నాస్తి - తేన మాతుర్వాసేన జననీగృహేణాపి - రతిశ్చేద్భవతి విస్మయో హ్యాశ్చర్యం - కృష్ణరహితేన మాతుర్గృహేణ సుఖం నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౯॥ ఉత్ఫుల్లేతి॥ కథం భవిష్యథ స్థాస్యథ॥ ౩౦॥ అత్యంతేతి॥ అత్యంతమధురైరాలాపైర్హృతమశేషం మనోరథరూపం ధనం యేనాసౌ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ఇతీతి॥ శ్లోకద్వయమేకం వాక్యం - త్రాసవిధురాః మృత్యుభయమాపన్నాః

౩౩॥ నందం చేతి॥ ఆత్మసంజ్ఞయా అనన్యవేద్యేన సంకేతేన॥ ౩౪॥ కిమిదమితి॥ కింత్వమాత్మానమనంతమీశ్వరం యన్న వేత్సి - తేన సర్వదష్టత్వమూర్ఛాదిరయం మానుషో భావోఽత్యంతం వ్యజ్యతే - కిమిదమిత్యన్వయః॥ ౩౫॥ త్వమేవేతి॥ అరాణాం నాభిరివ త్వమస్య జగతః సంశ్రయః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ జగత్యర్థమితి॥ తవాంశస్తవ విభూతిః॥ ౩౮॥ మనుష్యేత్యాది॥ మనుష్యదేహగ్రహణాత్మికాం లీలాం భజతా త్వయా హేతుభూతేన సురాశ్చ గోపేషు జాతాస్త్వల్లీలామనుకుర్వంతః ఆసతే॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ఇతీతి॥ స్మితభిన్నేతి వసాత్॥ ఓష్ఠోద్ఘాటనాత్ స్మితోదయః॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ప్రాణా ఇతి॥ నికుట్టనైః ప్రహారైః॥ ౪౫॥ మూర్ఛామితి॥ భ్రాంతి రేచక దండపాతాః నృత్తోక్తాః పాదన్యాసవిశేషాః - యథాహ భరతః॥ శ్లో॥ అంతర్భ్రమరికా జ్ఞేయా భ్రమరీ బాహ్యపూర్వికా। అలగ్నభ్రమరీ చ స్యాదుచితభ్రమరీ తథా॥ చిత్రభ్రమరికా చైవ చక్రభ్రమరికా తథా। తిర్యగ్భ్రమరికా చేతి భ్రమాస్సప్త ప్రకీర్తితాః॥ పార్శ్వాత్పార్శ్వాంతు

హాబలః। గోపాంశ్చ త్రాసవిధురాన్ విలోక్య స్తిమితేక్షణాన్॥ ౩౩॥ నందం చ దీనమత్యర్థం న్యస్తదృష్టిం సుతాననే। మూర్ఛాకులాం యశోదాం చ కృష్ణమాహాత్మసంజ్ఞయా॥ ౩౪॥ కిమిదం దేవదేవేశ భావోఽయం మానుషస్త్వయా। వ్యజ్యతేఽత్యంతమాత్మానం కిమనంతం న వేత్సి యత్॥ ౩౫॥ త్వమేవ జగతో నాభిరరాణామివ సంశ్రయః। కర్తాపహర్తా పాతా చ త్రైలోక్యం త్వం త్రయీమయః॥ ౩౬॥ సేంద్రరుద్రాగ్నివసుభిరాదిత్యైర్మరుదశ్విభిః। చింత్యసే త్వమచింత్యాత్మన్ సమస్తైశ్చైవ యోగిభిః॥ ౩౭॥ జగత్యర్థం జగన్నాథ భారావతరణేచ్ఛయా। అవతీర్ణోఽసి మర్త్యేషు తవాంశశ్చాహమగ్రజః॥ ౩౮॥ మనుష్యలీలాం భగవన్ భజతా భవతా సురాః। విడంబయంతస్త్వల్లీలాం సర్వ ఏవ సహాసతే॥ ౩౯॥ అవతార్య భవాన్ పూర్వం గోకులేతు సురాంగనాః। క్రీడార్థమాత్మనః పశ్చాదవతీర్ణోఽసి శాశ్వత॥ ౪౦ అత్రావతీర్ణయోః కృష్ణ గోపా ఏవ హి బాంధవాః। గోప్యశ్చ సీదతః కస్మాదేతాన్ బంధూనుపేక్షసే॥ ౪౧॥ దర్శితో మానుషో భావో దర్శితం బాలచాపలమ్। తదయం దమ్యతాం కృష్ణ దుష్టాత్మా దశనాయుధః॥ ౪౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి సంస్మారితః కృష్ణః స్మితభిన్నోష్ఠసంపుటః। ఆస్ఫోట్య మోచయామాస స్వదేహం భోగిబంధనాత్॥ ౪౩॥ ఆనమ్య చాపి హస్తాభ్యాముభాభ్యాం మధ్యమం శిరః। ఆరుహ్యాభుగ్నశిరసః ప్రణనర్తోరువిక్రమః॥ ౪౪॥ ప్రాణాః ఫణేఽభవంశ్చాస్య కృష్ణస్యాంఘ్రినికుట్టనైః। యత్రోన్నతిం చ కురుతే ననామాస్య తతః శిరః॥ ౪౫॥ మూర్ఛాముపాయయౌ భ్రాంత్యా నాగః కృష్ణస్య రేచకైః। దండపాత

మర్దనముద్యతానిత్యర్థః - ఆత్మసంజ్ఞయా స్వసంకేతేన కృష్ణమాహ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ తదేవ స్పష్టయతి॥ కిమిదమిత్యాద్యష్టభిః॥ కిమిదమితి॥ ఆత్మానం కిం న వేత్సి నానుసంధత్సే యదిత్యుత్తరేణాన్వేతి॥ ౩౫॥ త్వమేవేతి॥ యద్యస్మాత్త్వమస్య జగతః నాభిః తత్సంశ్రయః ఆధారః అరాణాం నాభిరివ - యస్మిన్ సర్వే ప్రతిష్ఠితా రథనాభావివారా ఇతి విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిరితి చ శ్రుతేః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ జగత్యర్థమితి॥ జగత్యర్థం భూమేర్హితార్థం॥ ౩౮॥ మనుష్యలీలామితి॥ మనుష్యలీలాం భజతా భవతా హేతుభూతేన గోపవేషాస్సురా ఏతే త్వల్లీలాం విడంబయంతోఽనుకుర్వంతః త్వయా సహ క్రీడమానా వర్తంతే॥ ౩౯॥ అవతార్యేతి॥ తథా సురాంగనాశ్చ భవానేవావతారితవాన్ ఆత్మనః క్రీడార్థం॥ ౪౦ అత్రేతి॥ అవసన్నానస్మద్బంధూనేతాన్నోపేక్షస్వ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ఆనమ్యేతి॥ అభుగ్నశిరసః అనమ్రమూర్ధ్నః ఆభుగ్నశిరస ఇతి వా ఛేదః అవనతఫణస్యేత్యర్థః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ మూర్ఛామితి॥ కృష్ణస్య భ్రాంత్యా నృత్యతో భ్రమేణ మూర్ఛాం నాగః ప్రాప్తః - దండవత్పాతో దండపాతః తీవ్రప్రహారః తద్వత్ నిపాతేన - రేచకైర్ముఖనాసికారంధ్రైః బహురుధిరం వమన్ ఛర్దితవాన్ - పాఠాంతరే దండవత్పాదనిపాతేనేతి స ఏవార్థః - యద్వా భ్రాంతి రేచక దండపాతాఖ్యైః నృత్తోక్తైః పాదన్యాసవిశేషైః - యథాహ భరతః॥ శ్లో॥ అంతర్భ్రమరికా జ్ఞేయా భ్రమరీ బాహ్యపూర్వికా। అలగ్నభ్రమరీ చ స్యాదుచితభ్రమరీ తథా॥ చిత్రభ్రమరికా చైవ చక్రభ్రమరికా తథా। నిపాతభ్రమరీ చేతి

కమనంస్ఖలితైశ్చలితైఃపదైః । వివిధైశ్చైవపాదైశ్చపాదరేచకఉచ్యతే ॥ పార్ష్ణిర్యస్యస్థితాభూమావూర్ధ్వంచాపో గ్రతలంతథా । అంగుళ్యశ్చాంచితాస్సర్వాస్సపాదస్త్వంచితస్స్మృతః ॥ పృష్ఠతోఽప్యంచితంకృత్వాపాదమగ్రతలేనతు । ద్రుతంనిపాతయేద్భూమావాచాదినూపురపాదికా ॥ చరణంనూపురంకృత్వాపురతస్సంప్రసారయేత్ । క్షిప్రమావిద్ధకరణందండపాతాతుసాస్మృతేతి ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ కోపఇతి ॥ స్థితిపాలనంలోకమర్యాదాస్థాపనం - శ్రూయతామథ - అథాస్మద్వచనంశ్రూయతాం ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ క్వేతి ॥ సమోత్కృష్టయోః ప్రీతిద్వేషౌ వాకార్యౌ - సత్వీదృశేనికృష్టఇతిభావః ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ తవేత్యాది ॥ కిన్నుస్తోష్యామీతిభావః - అష్టౌగు

నిపాతేనవవామరుధిరంబహు ॥ ౪౬ ॥ తంవిభుగ్నశిరోగ్రీవమాస్యేభ్యస్స్రుతశోణితమ్ । విలోక్యశరుణంజగ్ముస్తత్పత్న్యోమధుసూదనమ్ ॥ ౪౭ ॥ నాగపత్న్యః ॥ జ్ఞాతోసిదేవదేవేశసర్వజ్ఞస్త్వమనుత్తమః । పరంజ్యోతిరచిత్యంయత్తదంశఃపరమేశ్వరః ॥ ౪౮ ॥ నసమర్థాస్సురాస్తోతుంయమనన్యభవంవిభుమ్ । స్వరూపవర్ణనంతస్యకథంయోషిత్కరిష్యతి ॥ ౪౯ ॥ యస్యాఖిలమహీవ్యోమజలాగ్నిపవనాత్మకమ్ । బ్రహ్మాండమల్పకాల్పాంశస్తోష్యామస్తంకథంవయమ్ ॥ ౫౦ ॥ యమతోవపిమనిత్యంయస్స్వరూపంహియోగినః । పరమార్థమణోరల్పంస్థూలాత్స్థూలంనతాస్స్మతమ్ ॥ ౫౧ ॥ నయస్యజన్మనేధాతాయస్యచాంతాయనాంతకః । స్థితికర్తానచాన్యోస్తియస్యతస్మైనమస్సదా ॥ ౫౨ ॥ కోపస్స్వల్పోపితేనాస్తిస్థితిపాలనమేవతే । కారణంకాళియస్యాస్యదమనేశ్రూయతాంవచః ॥ ౫౩ ॥ స్త్రియోనుకంప్యాస్సాధూనాంమూఢాదీనాశ్చజంతవః । యతస్తతోస్యదీనస్యక్షమ్యతాంక్షమతాంవర ॥ ౫౪ ॥ సమస్తజగదాధారోభవానల్పబలఃఫణీ । త్వత్పాదపీడితోజహ్యాన్ముహూర్తార్ధేనజీవితమ్ ॥ ౫౫ ॥ క్వపన్నగోల్పవీర్యోయంక్వభవాన్భువనాశ్రయః । ప్రీతిద్వేషౌసమోత్కృష్టగోచరౌభవతోవ్యయః ॥ ౫౬ ॥ తతఃకురుజగత్స్వామిన్ప్రసాదమవసీదతః । ప్రాణాంస్త్యజతినాగోయంభర్తృభిక్షాప్రదీయతామ్ ॥ ౫౭ ॥ భువనేశజగన్నాథమహాపురుషపూర్వజ । ప్రాణాంస్త్యజతినాగోయంభర్తృభిక్షాంప్రయచ్ఛనః ॥ ౫౮ ॥ వేదాంతవేద్యదేవేశదుష్టదైత్యనిబర్హణ । ప్రాణాంస్త్యజతినాగోయంభర్తృభిక్షాప్రదీయతామ్ ॥ ౫౯ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తేతాభిరాశ్వస్యక్లాంతదేహోపిపన్నగః । ప్రసీదదేవదేవేతిప్రాహవాక్యంశనైశ్శనైః ॥ ౬౦ ॥ కాళీయః ॥ తవాష్టగుణమైశ్వర్యంనాథస్వాభావికంపరమ్ । నిరస్తాతిశయంయస్య

భ్రమాస్సప్తప్రకీర్తితాః ॥ పార్శ్వాత్పార్శ్వస్యగమనంస్ఖలితైశ్చలితైఃపదైః । వివిధైశ్చకపాదస్యపాదరేచకఉచ్యతే । నూపురంచరణంకృత్వాపురతస్సంప్రసారయేత్ । క్షిప్రమావిద్ధకరణందండపాతేతిసాస్మృతేతి ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ జ్ఞాతోసీతి ॥ నవిద్యతేయత్తమోయస్మాదనుత్తమః - పరంజ్యోతిస్స్వప్రకాశంయద్బ్రహ్మయశ్చతస్యాంశఃపరమేశ్వరః - తచ్చసచత్వమితిజ్ఞాతోసి ॥ ౪౮ ॥ ఏవంచెన్మదీయంతత్త్వంవర్ణయతేతిచేత్తత్రాహ ॥ నేత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ నేతి ॥ అనన్యేమభవతీత్యనన్యభవఃతం - తస్యస్వరూపవర్ణనంయోషిన్మాదృక్కథంకరిష్యతి ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ నేతి ॥ యస్యస్థితికర్తాచాన్యోనాస్తి - విష్ణ్వంతరాభావాత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏవంస్తుత్వాతద్రక్షాంప్రార్థయతే ॥ కోపఇతి ॥ కోపేనచేదస్యదమనంస్యాత్తర్హికోపాధిక్యేనవధోప్యయుక్తస్స్యాత్ - లోకరక్షణార్థంతుదమనేదమనమనంతరంక్షమైవయుక్తేత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ క్వేతి ॥ నచద్వేషస్యాయంవిషయఇత్యాహుః ॥ ప్రీతిద్వేషావితి ॥ యథాప్రీతిస్సమగోచరాతథాద్వేషఉత్కృష్టగోచరః - నతుదీనేద్వేషోయుక్తః ॥ ౫౬ ॥ తతఇతి ॥ తతస్తస్మాదేవహేతోఃఅవసీదతఃఅవసన్నస్యదీనస్యప్రసాదమేవకురు - నచాత్రాతివిలంబఃకార్యఇత్యాహుః - ప్రాణానితి ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ఇత్యుక్తఇతి ॥ తాభిఃభర్తృభిక్షాప్రదీయతామిత్యుక్తేకృష్ణస్యాంఘ్రికుట్టనాదిశైథిల్యమివాలక్ష్యతే - సకించిదాశ్వస్యనమేనిష్యతీతివిశ్వస్యకాళీయశ్శనైర్వాక్యంప్రాహ ॥ ౬౦ ॥ తవేతి ॥ యస్యతవాష్టగుణంపరంనిరతిశయంచైశ్వర్యం - తస్యాష్టగుణైశ్వర్యైకిమహాంస్తోష్యామి - నైకదేశమపిస్తోతుంస

ణాయస్యతదష్టగుణమైశ్వర్యం - తేచాణిమాదయః - స్వాభావికత్వాదివిశేషణైస్సనకాదివ్యావృత్తిః । ౬౧ ॥ త్వంపరఇత్యాది ॥ ప్రకృతేఃపరఃపుమాంస్త్వం - పరస్మాద్యః పరః ముక్తః సత్వం - పరంత్వత్తః పరాత్మకమింద్రియాదేరుత్కృష్టం ప్రధానమపిత్వత్తోభవతి-పరస్మాత్పరమోయస్త్వం ఉక్తాద్బద్ధముక్తప్రధానరూపాత్పరస్మాత్పరమోయస్సత్వం - తస్యతవకింస్తోష్యామీతి - పరంత్వత్తః పరాత్మకేతిపాఠే - హేపరాత్మక ఉత్కృష్టస్వరూప - త్వత్తఃపరంప్రధానంప్రవర్తతే - పరస్మాద్యఃముక్తఃసత్వమితి శేషః త్వంపరస్త్వంపరస్మాద్యః పరంత్వత్తః పరాత్మకమితిచపాఠః ॥ ౬౨ । ౬౩ । ఏకావయవేతి ॥ కల్పనావయవాత్మా సంకల్పసిద్ధావయవాత్మా - ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహ ఇతియావత్ । ౬౪ ॥ సదసద్రూపిణ ఇతి॥ సదసద్రూపిణః మూర్తామూర్తరూపవతః ॥ ౬౫ । ౬౬॥ ౬౭ ॥ ౬౮॥ హృదీత్యాది ॥ యద్రూపంధ్యానేనసంకల్ప్య - భావమయానిపుష్పాణ్యహింసాదీని॥ శ్లో॥ అహింసాప్రథమంపుష్పంపుష్పమింద్రియనిగ్రహః । సర్వభూతదయాపుష్పం క్షమాపుష్పంవిశిష్యతే ॥ శమః పుష్పందమఃపుష్పం ధ్యానపుష్పంచసప్తమం । సత్యంచైవాష్టమంపుష్పమేభిస్తుష్యతికేశవ ఇతివచనాత్ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦। ౭౧। ౭౨॥ ౭౩॥

తస్యస్తోష్యామికిన్న్వహమ్ ।౬౧ । త్వంపరస్త్వంపరస్మాద్యఃపరంత్వత్తఃపరాత్మక । పరస్మాత్పరమో
యస్త్వంతస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్ । ౬౨ ॥ యస్మాద్బ్రహ్మాచరుద్రశ్చచంద్రేంద్రమరుదశ్వినః।
వసవశ్చసహాదిత్యైస్తస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్ । ౬౩॥ ఏకావయవసూక్ష్మాంశోయస్యైతదఖిలంజ
గత్ । కల్పనావయవస్యాంశస్తస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్॥ ౬౪ ॥ సదసద్రూపిణోయస్య బ్రహ్మాద్యా
స్త్రిదశేశ్వరాః । పరమార్థంనజానంతితస్య స్తోష్యామికిన్న్వహమ్ ॥ ౬౫ ॥ బ్రహ్మాద్యైరర్చ్యతేయ
స్తు గంధపుష్పానులేపనైః । నందనాదిసముద్భూతైస్సోఽర్చ్యతే వాకథంమయా ॥ ౬౬ । యస్యావతా
రరూపాణిదేవరాజస్సదార్చతి । నవేత్తిపరమంరూపంసోఽర్చ్యతేవాకథంమయా । ౬౭ । విషయేభ్య
స్సమావృత్యసర్వాక్షాణిచయోగినః । యమర్చయంతిధ్యానేనసోఽర్చ్యతేవాకథంమయా॥ ౬౮॥ హృ
దిసంకల్ప్యయద్రూపంధ్యానేనార్చంతియోగినః । భావపుష్పాదినానాథస్సోఽర్చ్యతేవాకథంమయా
౬౯ ॥ సోఽహంతేదేవదేవేశ నార్చనాదౌస్తుతౌనచ । సామర్థ్యవాన్కృపామాత్రమనోవృత్తిః ప్రసీ
దమే । ౭౦ ॥ సప్తజాతిరియంప్రోక్తా యస్యాంజాతోఽస్మికేశవ । తత్స్వభావోయమత్రాస్తినాపరా

సమర్థ ఇతిభావః॥ ౬౧॥ నిరతిశయైశ్వర్యమేవదర్శయన్నాహ॥ త్వమితి ॥ త్వంపరస్సర్వోత్కృష్టః - పరదేవాహం పరస్యహిరణ్యగర్భస్యాద్యోజనకస్త్వం - యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వమితిశ్రుతేః - తత్ర హేతుః - పరమవ్యక్తం త్వత్తః ప్రవర్తతే- హేపరాత్మకత త్ప్రరకేశ్వరరూప - తత్కుతఇత్యత్రాహ- పరస్మాదింద్రియాదేః- పరమోయః త్వం॥ శ్రు॥ఇంద్రియేభ్యఃపరాహ్యర్థాఅర్థేభ్యశ్చపరంమనః। మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మామహాన్పరః॥మహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషఃపరః।పురుషాన్నపరంకించిత్సాకాష్ఠాసాపరాగతిరితిశ్రుతిరిత్యర్థః॥సాక్షాంతరాణ్యస్యపునఃసర్వైఃపఠితత్వాత్సులభతయానవ్యాఖ్యేయాని॥౬౨॥పరత్వమేవప్రపంచయన్నాహ॥యస్మాదిత్యాదిసప్తభిః॥౬౩॥ ఏకావయవేతి॥ యదియస్యైకావయవస్యసూక్ష్మాంశోఖిలమిదంజగత్ -నను చిదాత్మకస్యజడంజగత్కథమంశస్స్యాదిత్యత్రాహ - కల్పనేతి - ఉపాసనార్థంకల్పనామయాఅవయవాయస్య - పాదోఽస్యవిశ్వాభూతానీతిశ్రుతేః॥ ౬౪॥ సదితి॥ సదసద్రూపిణః కార్యకారణాత్మకస్య। ౬౫। ౬౬। ౬౭॥౬౮। పూర్వశ్లోకార్థంప్రపంచయతి॥ హృదీతి॥భావపుష్పాదినాఽభావమయపుష్పధూపదీపాద్యుపచారేణ - యద్వా - భావేనఅహింసాదిమయేనపుష్పాదినా - తదుక్తం॥ శ్లో॥ అహింసాప్రథమంపుష్పంపుష్పమింద్రియనిగ్రహః । సర్వభూతదయాపుష్పంక్షమాపుష్పంవిశిష్యతే ॥ శమఃపుష్పంతపఃపుష్పంధ్యానపుష్పంతథైవచ । సత్యంచైవాష్టమంపుష్పం । మైతైస్తుష్యతికేశవఇతి॥ ౬౯॥ ఏవం స్తుత్వాతత్ప్రసాదంప్రార్థయతే ॥ సోఽహమితి ॥ కృపామాత్రా కేవలకరుణామయామనోవృత్తిర్యస్యతథాభూతస్సన్ప్రసీద - క్రియామాత్రేతిపాఠేకేవలంత్వదర్చనాదిక్రియాయాం మనోరథఏవనతుసామర్థ్యంయస్యేత్యర్థః॥ ౭౦ ॥ త్వాదిదం

౭౪॥ తథాపి॥ సపోథవ్యఇతి - అయందండకూపోవరస్త్వత్తోమాభూదితి - మయాసోఢవ్యః- సపోథవ్యోమయాదండస్త్వత్తోమామేత్వయంవరఇతిచపాఠః॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ గతఇతి॥ గోపానందాద్యావృద్ధాః॥ ౮౧ ॥కృష్ణమితి॥అన్యేశ్రీదామాదిసవయసః॥ ౮౨॥ గీయమానఇతి॥చరితైర్హేతుభిః॥ ౮౩ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

ధోమహాచ్యుత ॥ ౭౧॥ సృష్ట్యాతేభవతాసర్వంతథాసంహ్రియతేజగత్ । జాతిరూపస్వభావాశ్చసృజ్యం తేసృజతాత్వయా ॥ ౭౨ ॥ యథాహంభవతాసృష్టోజాత్యారూపేణచేశ్వర । స్వభావేనచసాధుత్వం తథేదంచేష్టితంమయా। ౭౩ । యద్యన్యథాప్రవర్తేయందేవదేవతతోమయి । న్యాయ్యోదండనిపాతోవైతవైవవచనంయథా । ౭౪ । తథాప్యజ్ఞేజగత్స్వామిన్దండంపాతితవాన్మయి । సశ్లాఘ్యోయం పరోదండస్త్వత్తోమేనాన్యతోవరః ॥ ౭౫ । హతవీర్యోహతవిషో దమితోహంత్వయాచ్యుత । జీవితం దీయతామేకమాజ్ఞాపయకరోమికిమ్। ౭౬ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ నాత్రస్థేయంత్వయాసర్పకదాచిద్యమునాజలే । సపుత్రపరివారస్త్వంసముద్రసలిలంవ్రజ ॥ ౭౭ ॥ మత్పదానిచతేసర్పదృష్ట్వామూర్ధనిసాగరే । గరుడఃపన్నగరిపుస్త్వయినప్రహరిష్యతి ॥ ౭౮ । శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వాసర్పరాజంతం ముమోచభగవాన్హరిః । ప్రణమ్యసోపికృష్ణాయ జగామపయసాంనిధిమ్ । ౭౯ । పశ్యతాంసర్వభూతానాంసభృత్యసుతబాంధవః । సమస్తభార్యాసహితఃపరిత్యజ్యస్వకంహ్రదమ్ ।౮౦॥గతేసర్పేపరిష్వజ్యమృతంపునరివాగతమ్ । గోపామూర్ధనిహార్దేనసిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః ॥ ౮౧ ॥ కృష్ణమక్లిష్టకర్మాణంఅన్యేవిస్మితచేతసః । తుష్టువుర్ముదితాగోపాదృష్ట్వాశివజలాంనదీమ్। ౮౨॥ గీయమానస్సగోపీభిశ్చరితైస్సాధుచేష్టితైః। సంస్తూయమానోగోపైశ్చకృష్ణోవ్రజముపాగమత్ ।౮౩। ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే- పంచమాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ గాఃపాలయంతౌచపునస్సహితౌబలకేశవౌ । భ్రమమాణౌవనేతస్మిన్రమ్యంతాళవనంగతౌ। ౧ ॥ తత్తుతాళవనందివ్యంధేనుకోనామదానవః । మృగమాంసకృతాహారస్సదాధ్యాస్తేఖరాకృతిః। ౨। తత్తుతాళవనంపక్వఫలసంపత్సమన్వితమ్ । దృష్ట్వాస్పృహాన్వితాగోపాఃఫలాదానేబ్రువన్వచః। ౩। గోపాః ॥ హేరామహేకృష్ణసదాధేనుకేనైషరక్ష్యతే । భూప్రదేశోయతస్తస్మాత్పక్వానీమానిసంతివై। ౪। ఫలానిపశ్యతాళానాంగంధామోదితదింశివై । వయమేతాన్యభీప్సామఃపాత్యంతాంయ

త్యేవనత్వనుకంప్యఃక్రూరత్వాదితిచేత్తత్రాహ ॥ సర్వాజాతిరిత్యాదిపద్యైః॥౭౧॥ సృజ్యతఇతి ॥ జాతిరూపస్వభావాః జాతిస్సర్పత్వాదిః - రూపంఫణిత్వాది - స్వభావఃక్రౌర్యాది। ౭౨। యథేతి ॥ సాధుత్వమత్రత్వదాదిష్టవర్ణాచరణంతదేవమయాకృతం - నాన్యదిత్యర్థః॥౭౩। యదీతి ॥ తవైవవచనంశ్రుతిస్మృత్యాది - యథా ॥ శ్లో ॥ పరిత్రాణాయసాధూనాంవినాశాయచదుష్కృతాం । ధర్మసంస్థాపనార్థాయసంభవామియుగేయుగఇత్యాది। ౭౪॥ తథేతి॥ త్వత్తోదండోపివరః శ్లాఘ్యత్వాత్ - త్వదన్యతోవరోపి నశ్లాఘ్యః - సపోఢవ్యోమయాదండస్త్వత్తోమామేత్వయంపరఇతిపాఠేదండమితి - నాయంపరఃత్వత్తోమామపైతి - దుష్టస్వభావనివృత్తేః। ౭౫। తదేవాహ॥ హతవీర్యఇతి। ౭౬। ౭౭। మత్పదానీతి॥యద్యప్యత్రత్వమత్రవసపి- నగరుడస్సాగతేరమణీయకద్వీపేస్థితమపిత్వాంనహనిష్యతి। ౭౮।౭౯।౮౦।గతఇతి॥ గోపానందాద్యాః - హార్దేనప్రీత్యాసిషిచుః। ౮౧। కృష్ణమితి॥ అన్యేశ్రీదామాద్యాస్సవయసోగోపాస్తుష్టువుః।౮౨। ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం-పంచమాంశే-సప్తమోధ్యాయః.

౧। ౨। తత్త్వితి ॥ ఫలానామాదానేస్పృహాన్వితాస్సంతఃఅబ్రువన్। ౩। ౪। ఫలానీతి॥ గంధామోదితదింశిగంధేనామోదితాః సురభీకృతాదిశోయైస్తాని - ఫలానిపశ్య - గంధామోదిదిశానీతిపాఠాంతరేతాలాబంతోవిశాళ్యః -

౧।౨।౩।౪।౫।౬।౭ । పద్భ్యామితి॥ తాభ్యాంతయోరిత్యర్థః । ౮ । గృహీత్వేతి॥ తంగృహీత్వా - తృణరాజనితాళే॥౯।౧౦।౧౧।౧౨।౧౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - అష్టమోధ్యాయః॥

౧। ౨॥ క్ష్వేళమానావితి॥ క్ష్వేళంతౌ సింహవన్నాదంకుర్వంతౌ - విచిన్వంతౌ వాసయోగ్యాన్ దేశానన్విచ్ఛంతౌ। ౩। నిర్యోగేతి॥ నిర్యోగపాశః నియమనరజ్జుః। ౪ । సువర్ణేతి॥ రూషితాంబరౌ రంజితవస్త్రౌ - మహేంద్రాయుధసంకాశావిత్యంబుదవిశేషణం - మహేంద్రాయుధేన ప్రకాశమానావిత్యర్థః। ౫। ౬। ౭ । తత ఇతి॥ ఆందోళి

దిరోచతే॥ ౫। శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి గోపకుమారాణాం శ్రుత్వా సంకర్షణోవచః। పతత్కాలతాన్యమిత్యుత్వా పాతయామాస తాని వై। కృష్ణశ్చ పాతయామాస భువి తాని ఫలాని వై॥ ౬॥ ఫలానాం పతతాం శబ్దమాకర్ణ్య సుమరాసదః। ఆజగామ స దుష్టాత్మా కోపాద్దైతేయ గర్దభః॥ ౭। పద్భ్యాముభాభ్యాం స తదా పశ్చిమాభ్యాం బలం బలీ। జఘానోరపి తాభ్యాం చ స చ తేనాభ్యగృహ్యత। ౮॥ గృహీత్వా భ్రామయామాస సోంబరే గతజీవితమ్। తస్మిన్నేవ పచిక్షేప వేగేన తృణరాజని॥ ౯। తతః ఫలాన్యనేకాని తాళాగ్రాన్నిపతన్ ఖరః। పృథివ్యాం పాతయామాస మహావాతో ఘనానివ॥౧౦॥ అన్యానథ సజాతీయానాగతాన్ దైత్యగర్దభాన్। కృష్ణశ్చిక్షేప తాళాగ్రే బలభద్రశ్చ లీలయా॥ ౧౧। క్షణేనాలంకృతా పృథ్వీ పక్వైస్తాళఫలైస్తదా। దైత్యగర్దభదేహైశ్చ మైత్రేయ శుశుభేధికమ్॥ ౧౨। తతో గావో నిరాబాధాస్తస్మింస్తాళవనే ద్విజ। నవశష్పం సుఖం చేరుర్యన్న భుక్తమభూత్పురా॥ ౧౩। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టమోధ్యాయః॥

శ్రీపరాశరః॥ తస్మిన్ రాసభదైతేయే సానుగే వినిపాతితే। సౌమ్యం తద్గోపగోపీనాం రమ్యం తాళవనం బభౌ॥౧॥ తతస్తౌ జాతహర్షౌ తు వసుదేవసుతావుభౌ। హత్వా ధేనుకదైతేయం భాండీరం వటమాగతౌ॥ ౨॥ క్ష్వేళమానౌ ప్రగాయంతౌ విచిన్వంతౌ చ పాదపాన్। చారయంతౌ చ గా దూరే వ్యాహరంతౌ చ నామభిః॥౩॥ నిర్యోగపాశస్కంధౌ తౌ వనమాలావిభూషితౌ। శుశుభాతే మహాత్మానౌ బాలశృంగావివర్షభౌ॥ ౪॥ సువర్ణాంజనచూర్ణాభ్యాం తౌ తదా రూషితాంబరౌ। మహేంద్రాయుధసంయుక్తౌ శ్వేతకృష్ణావివాంబుదౌ॥౫॥ చేరతుర్లోకసిద్ధాభిః క్రీడాభిరితరేతరమ్। సమస్తలోకనాథానాం నాథభూతౌ భువం గతౌ॥ ౬॥ మనుష్యధర్మాభిరతౌ మానయంతౌ మనుష్యతామ్। తజ్జాతిగుణయుక్తాభిః క్రీడాభిశ్చేరతుర్వనమ్॥ ౭॥ తతస్త్వాందోళికాభిశ్చ నియుద్ధైశ్చ మహాబలౌ। వ్యాయామం చక్రతుస్తత్ర క్షే

యేషాం గంధేన ఆమోదవత్యో దిశాస్తా వీత్యర్థః॥ ౫। ఇతీతి॥ పాతయామాస - బాహుభ్యామితి విజ్ఞేయం - బాహుభ్యాం తాళాంస్తాన్ పరికంపయన్నితి శుకోక్తేః॥ ౬। ౭। పద్భ్యామితి॥ తాభ్యాం తయోః పాదయోః స చ ధేనుకః తేన రామేణ అభ్యగృహ్యత గృహీతః॥ ౮। గృహీత్వేతి॥ గృహీత్వా ధేనుకం స రామః తృణరాజనితాళే చిక్షేప॥ ౯ । తత ఇతి॥ మహావాతేరితాని వేతి పాఠాంతరే వాశబ్ద ఉపమార్థః॥౧౦। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ఇతి శ్రీశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టమోధ్యాయః॥

౧। తత ఇతి॥ భాండీరాఖ్యం వటం। ౨। క్ష్వేళమానావితి॥ క్ష్వేళమానౌ సింహవన్నదంతౌ - క్ష్వేళా తు సింహనాదః స్యాదిత్యభిధానాత్ - విచిన్వంతౌ వృక్షారోహక్రీడార్థమన్విచ్ఛంతౌ - దూరే స్థితాన్ తౌ చారయంతౌ గాః - వ్యాహరంతౌ నామభిః ఆహ్వయంతౌ॥౩॥ నిర్యోగేతి॥ నియుజ్యంతే నిషిధ్యంతే దుహ్యమానా గావః ఏభిరితి నిర్యోగాః పాదబంధనరజ్జవః - అదృశ్యగవాకర్షణార్థా వా - తాశ్చ స్కంధయోస్తౌ నిర్యోగపాశస్కంధౌ - బాలశృంగావివ వయోవిశేషోపలక్షణౌ॥ ౪। సువర్ణేతి॥ రూషితాంబరౌ రంజితవస్త్రౌ - మహేంద్రాయుధమింద్రధనుః తత్సంయుక్తావంబుదావివ॥ ౫। ౬। ౭। తత ఇతి॥ ఆందోళికాభిః గోపహస్తమయదోలారోహణైః - వృక్షశాఖాదిమ

కాభిఃద్వయోర్గోపాలయోర్హస్తద్వయమయాందోలికాభిః - నియుద్ధైర్బాహుయుద్ధైర్వ్యాయామం శ్రమం| ౮|
తల్లిప్సురితి॥ తల్లిప్సుఃతౌజిఘృక్షుః| ౯| ౧౦| తయోరితి॥ ఛిద్రాంతరప్రేప్సుఃప్రమాదావసరం ప్రతీక్షమాణః| ౧౧||
హరిణేతి॥ హరిణాక్రీడనంహరిణవదాక్రీడనంఉత్ప్లుతిః - ద్వయోర్యుగపదుత్ప్లుతయోరలసఃజితః - పటుర్జేతా -
తత్రజితో జేతారంవహన్ భాండీరంగత్వాపునరుత్ప్లుతిస్థానంనయేదితిపణబంధః| ౧౨| శ్రీదామ్నేతి॥ తత్ర ప్రలంబః
శ్రీదామపక్షీయః| ౧౩| ౧౪| ౧౫| ౧౬| ౧౭| ౧౮| ౧౯|| కృష్ణకృష్ణేతి॥ హ్రియామి హ్రియే - గోపాలచ్ఛద్మరూ
పిణాకృత్రిమగోపాలరూపిణా| ౨౦| యదత్రేతి॥ అత్ర దానవే| ౨౧|| ౨౨| ౨౩| స్మరేత్యాది॥ జగద్బీజ - కారణా

వణేయైస్తథాశ్మభిః| ౮| తల్లిప్సురసురస్తత్ర హ్యుభయో రమమాణయోః। ఆజగామ ప్రలంబాఖ్యో
గోపవేషతిరోహితః| ౯| సోవగాహతనిశ్శంకస్తేషాంమధ్యమమానుషః। మానుషంవపురాస్థాయ ప్ర
లంబో దానవోత్తమః| ౧౦| తయోశ్ఛిద్రాంతరప్రేప్సురవిషహ్యమమన్యత। కృష్ణంతతోరౌహిణే
యంహంతుంచక్రే మనోరథమ్| ౧౧| హరిణాక్రీడనంనామ బాలక్రీడనకంతతః। ప్రకుర్వంతో హి తే
సర్వే ద్వౌద్వౌ యుగపదుత్థితౌ| ౧౨| శ్రీదామ్నా సహగోవిందః ప్రలంబేన తథా బలః। గోపాలైరపరై
శ్చాన్యే గోపాలాఃపుప్లువుస్తతః| ౧౩| శ్రీదామానంతతఃకృష్ణఃప్రలంబం రోహిణీసుతః। జితవాన్కృష్ణ
పక్షీయైర్గోపైరన్యైః పరాజితాః| ౧౪| తే వాహయంతస్త్వన్యోన్యంభాండీరంవటమేత్య వై। పునర్నివ
వృతుస్సర్వే యేయే తత్ర పరాజితాః| ౧౫| సంకర్షణంతు స్కంధేన శీఘ్రముత్క్షిప్య దానవః। సభస్థ
లంజగామాశు సచంద్ర ఇవ వారిదః| ౧౬| అసహన్ రౌహిణేయస్య సభారం దానవోత్తమః। వవృధే సు
మహాకాయః ప్రావృషీవ బలాహకః| ౧౭| సంకర్షణస్తు తం దృష్ట్వా దగ్ధశైలోపమాకృతిమ్। స్రగ్దామ
లంబాభరణం ముకుటాటోపమస్తకమ్। రౌద్రంశకటచక్రాక్షంపాదన్యాసచలత్క్షితిమ్| ౧౮| అభీత
మనసా తేన రక్షసా రోహిణీసుతః। హ్రియమాణస్తతఃకృష్ణమిదంవచనమబ్రవీత్ | ౧౯ | కృష్ణకృష్ణ
హ్రియామ్యేష పర్వతోదగ్రమూర్తినా। కేనాపి పశ్య దైత్యేన గోపాలచ్ఛద్మరూపిణా| ౨౦| యదత్ర
సాంప్రతం కార్యం మయా మధునిషూదన। తత్కథ్యతాం ప్రయాత్యేష దురాత్మాతిత్వరాన్వితః| ౨౧
శ్రీపరాశరః॥ తమాహ రామం గోవిందస్స్మితభిన్నోష్ఠసంపుటః। మహాత్మా రౌహిణేయస్య బలవీర్యప్ర
మాణవిత్| ౨౨| శ్రీకృష్ణః॥ కిమయం మానుషో భావో వ్యక్తమేవావలంబ్యతే। సర్వాత్మన్సర్వగుహ్యా
నాం గుహ్యగుహ్యాత్మనా త్వయా| ౨౩| స్మరాశేషజగద్బీజకారణం కారణాగ్రజ। ఆత్మానమేకం తద్వ

దోలాక్రీడాదిభిర్వా - స్పందోలికాభిశ్చేతిపాఠాంతరే నియుద్ధైర్బాహుయుద్ధైః - వ్యాయామం శ్రమం|౮||తల్లిప్సురితి॥
తల్లిప్సుస్తజ్జిఘృక్షుః - గోపవేషేణ తిరోహితః అసురత్వస్య వివక్షితత్వాత్|౯|సఇతి॥ అవగాహత ప్రావిశదిత్యర్థః||౧౦|తయో
రితి॥ ఛిద్రాంతరప్రేప్సుఃప్రమాదావసరం ప్రతీక్షమాణః అవిషహ్యమద్వేష్యం|౧౧| హరిణేతి॥ హరిణాక్రీడనం
పశ్లుప్లుత్యోత్ప్లుత్యగమనం - యత్ర ద్వయోః - యస్త్వరతో యాతి స జేతా - ఇతరస్తు జితః - అగ్రచజితో జేతారంవహన్
భాండీరకంవటంనీత్వాపునరుత్ప్లుతిస్థానంనయేదితిపణబంధః| ౧౨ | శ్రీదామ్నేతి॥ పుప్లువుఃఉత్ప్లుతవంతః| ౧౩| శ్రీ
దామానమితి॥ అన్యే శ్రీదామపక్షీయాః||౧౪|౧౫|౧౬|౧౭| సంకర్షణస్త్వితి॥ దగ్ధశైలోపమా తత్సదృశీ ఆకృతిర్యస్య
తం - స్రగ్భిర్గ్రథితం స్థూలం దామ తదేవ లంబాభరణం యస్య తం - ముకుటేనాటోపం సంరంభయుక్తం మస్తకం యస్య తం
రౌద్రం ఘోరం - శకటచక్ర ఇవాక్షిణీ యస్య తం - పాదన్యాసేన చలంతీ క్షితిర్యస్మాత్తం|౧౮|౧౯|| కృష్ణకృష్ణేతి॥ హ్రి
యామి హ్రియే - కర్మణి పరస్మైపదమాత్మనేపదం - పర్వతవదుదగ్రా ఉన్నతా మూర్తిర్యస్య తేన|౨౦|౨౧| తమితి॥
ప్రాణినాం కాళీయభోగావృతం మాం కిమాత్మానం పరమేశ్వరం న వేత్సి - తత్త్వం సంస్మర - స్వయమిదానీం ముహ్యతీతి విస్మ
యాత్ స్మితేన భిన్నమోష్ఠసంపుటం యస్య సః| ౨౨| కిమయమితి॥ సర్వాత్మన్ సర్వరూప - సర్వగుహ్యానాం సర్వేషాం
మాహాత్మ్యానాం గుహ్య కారణభూత - అత ఏవ గుహ్యాత్మనా ప్రకాశమనవశిష్యమాణసూక్ష్మరూపేణ|౨౩|ఏతత్త్వ పంచ

న్నామప్యాదిభూతే - జగతి జగదవస్థాయాం - తద్వదేకార్ణవే చ ప్రకార్ణవావస్థాయాం చ - యత్త్వదేకం కారణమాత్మా సంకిం న వేత్సి॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ అత్తమితి॥ అత్తం చర్వితం - కాస్తం ఘర్షణం యద్వా కేన వాయునా స్తంభితం వా గ్నిగతత్వేనార్కరశ్మినాడీసుయేన క్షిప్తం - అయమర్థః - ప్రవాయునా బడబాగ్నినా పీతం సముద్రాంబు ఘనీభూయ హిమతాంగతం - తేన వాయునాడీసుయార్కరశ్మినా సోమద్వారా హిమవతో హిమాద్రౌ క్షిప్తం - గ్రీష్మే పునరాదిత్యాంశుసంయోగాద్విలీనం సత్ యథా జలతాం యాతీతి - అయమేవార్థః సరిత్సముద్రేత్యాదినా పూర్వముక్తః॥ ౩౦॥ ఏవమిత్యాది॥ సంహరణాత్తం సంహరణకాలే అత్తం తవైవ సర్గాయ సముద్యతస్య త్వయ్యేవ సర్గాయ సముద్యతే సతి॥ ౩౧

ద్భుజగత్యేకార్ణవే దశాయత్ ॥ ౨౪ ॥ కిం న వేత్సి యథాహం చ త్వం చైకం కారణం భువః । భారావతారణార్థాయ మర్త్యలోకముపాగతౌ ॥ ౨౫ ॥ నభశ్శిరస్తేంబుమయాశ్చ కేశాః పాదౌ క్షితిర్వక్త్రమనంత వహ్నిః ॥
సోమో మనస్తే శ్వసితం సమీరణో దిశశ్చతస్రోఽవ్యయ బాహవస్తే ॥ ౨౬ ॥ సహస్రవక్త్రో భగవాన్మహాత్మా
సహస్రహస్తాంఘ్రిశరీరభేదః । సహస్రపద్మోద్భవయోనిరాద్యస్సహస్రశస్త్వాం మునయో గృణంతి ।
॥ ౨౭ ॥ దివ్యం హి రూపం తవ వేత్తి నాన్యో దేవైరశేషైరవతారరూపమ్ । తదర్చ్యతే వేత్సి న కిం యదంతే త్వ య్యేవ విశ్వం లయమభ్యుపైతి ॥ ౨౮ ॥ త్వయా ధృతేయం ధరణీ బిభర్తి చరాచరం విశ్వమనంతమూర్తే ।
కృతాదిభేదైరజ కాలరూపో నిమేషపూర్వో జగదేతదత్సి ॥ ౨౯ ॥ అత్తం యథా బాడబవహ్నినాంబు హిమ స్వరూపం పరిగృహ్య కాస్తమ్ । హిమాచలే భానుమతోంశుసంగాజ్జలత్వమభ్యేతి పునస్తదేవ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం త్వయా సంహరణేఽత్తమేతజ్జగత్సమస్తం త్వదధీనకం పునః । తవైవ సర్గాయ సముద్యతస్య జగత్త్వమభ్యే త్యనుకల్పమీశ ॥ ౩౧ ॥ భవానహం చ విశ్వాత్మన్నేకమేవ హి కారణమ్ । జగతోఽస్య జగత్యర్థే భేదేనావాం

యన్నామహస్మరేత్యాదివ్యాఖ్యాం॥ స్మరేతి ॥ అశేషజగద్బీజకారణం - సర్వజగన్మూలస్యాపి కారణం - ఆత్మానం - స్మర - తత్ర హేతుః కారణస్యాగ్రజ అగ్రేవ్యక్తస్యాపి ప్రవర్తకతయా పూర్వం స్థిత - తద్వచ్చ తత్రైవ - జగత్యేకార్ణవే ప్రళయావస్థే సతి - యదేకమవశిష్యతే - తదేవాహమిత్యాత్మానం స్మర॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ విరాడ్రూపేణ స్తౌతి॥ నభ ఇతి॥ ౨౬ ॥ తదాధారవిశ్వరూపేణ స్తౌతి ॥ సహస్రవక్త్ర ఇతి ॥ సహస్రమపరిమితా హస్తాంఘ్రిశరీరాణాం భేదా యస్య సః - శరీరముదరం - సహస్రం పద్మోద్భవా బ్రహ్మాణః యేషాం యోనిర్జనకః ॥ ౨౭ ॥ దివ్యమితి ॥ తవ దివ్యరూపమేతద్విశ్వరూపమన్యో న వేత్తి - న వేత్సి నానుసంధత్సే కిం ॥ ౨౮ ॥ త్వయేతి॥ అత్సి గ్రససే ॥ ౨౯ ॥ జగత్ప్రళయోద్భవహేతుత్వం దృష్టాంతేనాహ - అత్తమిత్యాదివ్యాఖ్యాం - అత్తమితి - సాముద్రమంబు బాడబాఖ్యేన వహ్నినా అత్తం జగ్ధం - కేన వాయునా బాడబాగ్నిగతేనార్కరశ్మి నాడీమయేన అస్తం హిమాచలే క్షిప్తం - హిమస్వరూపం పరిగృహ్య స్థితం సత్ - గ్రీష్మే భానుమతోర వేరంశుభిస్సంగాత్పునర్జలత్వం ప్రాప్నోతి యథా - అయమర్థః॥ శ్లో॥ సరిత్సముద్రభౌమాస్తథాపః ప్రాణిసంభవాః । చతుః ప్రకారా భగవానాదత్తే సవితా మునే॥ వివస్వానష్టభిర్మాసైరాదాయ జగతో జలం। సోమే ముంచత్యథేందుశ్చ వాయునాడీమయైర్దివి ॥ హిమోష్ణవారివృష్టీనాం హేతుస్స్వయమయం గత ॥ ఇత్యాదిపూర్వోక్తరీత్యా నద్యాదిరూపేణాగతం జలం జలధౌ స వాయునా బడబాగ్నినా పీతం ఘనీభవద్ధిమ[illegible]ంగతం తేన వాయునాడీమయరశ్మినా చంద్రద్వారా హిమవతి హిమాద్రౌ క్షిప్తం గ్రీష్మే పునస్తప తాతవనాతపేన విలీయమానం జలతాం యాతి యథా॥ ౩౦॥ ఏవమితి॥ ఏవం తథైవ త్వయా సంహరణే సంహారకాలే - బడబాగ్నిస్థానీయేన రుద్రాదిరూపేణాత్తం భక్షితం - జగత్త్వదధీనం త్వయ్యేవ హిమాద్రిస్థానీయే పరమపురుషే కారణాత్మనా క్షిప్తం యావత్ప్రళయం స్థితం సత్ - అథ పునర్హిరణ్యగర్భాత్మనా సర్గోద్యతస్య తవ సూర్యస్థానీయస్య సృజ్యానంతర్యే రేచ్ఛా సంబంధాత్పునర్విరాడాత్మకస్థూలజగద్రూపత్వం ప్రతికల్పమేతి - అత్ర వాక్యార్థోపమాలంకారః - యథాహ దండీ ॥ శ్లో॥ వాక్యార్థేనైవ వాక్యార్థః కోపి యద్యుపమీయతే। ఏకానేకేవశబ్దత్వాత్సా వాక్యార్థోపమా మతా॥ ౩౧ ॥ ఏవంభూతః పరమేశ్వర

౩౨॥ తదితి॥ మానుష్యమేవేతి - స్తుత్యుద్బోధితదివ్యశక్తిరపి మానుష్యమవలంబ్యైవ మనుష్యమూర్త్యైవ దానవం జహి॥ ౩౩॥ ఇతీతి॥ విహాస్యేతి ఉద్బోధితస్వరూపానుసంధానచిహ్నం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ సఇతి ॥ నిష్క్రాసితమస్తిష్కః నిర్గమితమస్తకస్నేహః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- పంచమాంశే- నవమోధ్యాయః.

౧॥ అథ వర్ణ్యమానశరద్దృష్టాంతవ్యాజేనాత్మవిద్యామాహ అవాపురిత్యాదినా॥ అవాపురితి॥ శఫర్యః క్షుద్రమత్స్యః॥ ౨॥ మయూరా ఇతి॥ మానమనుక్తిర్మౌనివృత్తిశ్చ॥ ౩॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ జలసర్వస్వం కృత్స్నం జలం- అహంమమాదిజడభావంచ - మలం కాష్ణ్యం రాగాదిచ - సితం శుభ్రం శుద్ధంచ - విగ్రహం విరోధం విగ్రహం జ్ఞానినోయథేతిచ పాఠః॥ ౪॥ ౫॥ కుముదైరితి॥ యోగ్యతాలక్షణం యోగ్యతాత్మకం సంబంధం యయుః - యోగ్యోహి నిర్మలజలస్య సితకుముదానాంచ సంబంధః - అమలాత్మనామమలమనసాం॥ ౬॥ తారకేతి॥ తారకావిమలే తారకాభిర్విమలే - అఖండ

వ్యవస్థితౌ॥ ౩౨॥ తత్స్మర్యతామమేయాత్మంస్త్వయాత్మా జహి దానవమ్। మానుష్యమేవావలంబ్య బంధూనాం క్రియతాం హితమ్॥ ౩౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతి సంస్మారితో విప్ర కృష్ణేన సుమహాత్మనా। విహస్య పీడయామాస ప్రలంబం బలవాన్ బలః॥ ౩౪॥ ముష్టినా సోహనన్మూర్ధ్ని కోపసంరక్తలోచనః। తేన చాస్య ప్రహారేణ బహిర్యాతే విలోచనే॥ ౩౫॥ స నిష్క్రాసితమస్తిష్కో ముఖాచ్ఛోణితముద్వమన్। నిపపాత మహీపృష్ఠే దైత్యవర్యో మమార చ॥ ౩౬॥ ప్రలంబం నిహతం దృష్ట్వా బలేనాద్భుతకర్మణా। ప్రహృష్టాస్తుష్టువుర్గోపాః సాధు సాధ్వితి చాబ్రువన్॥ ౩౭॥ సంస్తూయమానో గోపైస్తు రామో దైత్యే నిపాతితే। ప్రలంబే సహ కృష్ణేన పునర్గోకులమాయయౌ॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - నవమోధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ తయోర్విహరతోరేవం రామకేశవయోర్వ్రజే। ప్రావృడ్వ్యతీతా వికసత్సరోజా చాభవచ్ఛరత్॥ ౧॥ అవాపుస్తాపమత్యర్థం శఫర్యః పల్వలోదకే। పుత్రక్షేత్రాదిసక్తేన మమత్వేన యథా గృహీ॥ ౨॥ మయూరా మానమాతస్థుః పరిత్యక్తమదా వనే। అసారతాం పరిజ్ఞాయ సంసారస్యేవ యోగినః॥ ౩॥ ఉత్సృజ్య జలసర్వస్వం విమలాస్సితమూర్తయః। తత్యజుశ్చాంబరం మేఘా గృహం విజ్ఞానినో యథా॥ ౪॥ శరత్సూర్యాంశుతప్తాని యయుశ్శోషం సరాంసి చ। బహ్వాలంబమమత్వేన హృదయానీవ దేహినామ్॥ ౫॥ కుముదైశ్శరదంభాంసి యోగ్యతాలక్షణం యయుః॥ అవబోధైర్మనాంసీవ సమత్వమమలాత్మనామ్॥ ౬॥ తారకావిమలే వ్యోమ్ని రరాజాఖండమండలః। చంద్రశ్చరమదేహాత్మా యోగీ

త్త్వమేవ - నాహమితి చిత్తత్రాహ॥ భవానహంచేతి॥ ౩౨॥ తదితి॥ యద్యపి దైత్యేన నిజరూపమావిష్కృతం- తథాపి బంధుసౌఖ్యాయ అనేనైవ రూపేణ సహంతవ్య ఇత్యాహ॥ మానుష్యమేవేతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ సఇతి॥ నిష్క్రాసితం నిష్క్రామితం మస్తిష్కం మస్తకస్నేహో యస్య సః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - నవమోధ్యాయః.

శ్లో॥ గోవర్ధనమహోదీని శరత్కర్మాణి వర్ణయన్। శరదం వర్ణయత్యాదావధ్యాత్మార్థోపమానతః॥

శ్రీధరీయోయం శ్లోకః॥ తదేవం హరేః ప్రావృట్ క్రీడాం వర్ణయిత్వా- గోవర్ధనపూజాతదుద్ధరణాద్యాం శరత్క్రీడాం వర్ణయిష్యన్ శరదం తావద్వైరాగ్యజ్ఞానగర్భాభివర్ణయతి॥ తయోరిత్యాదిపంచదశభిః॥ తయోరితి॥ వికసంతి సరోజాని యస్యాం సా॥ ౧॥ అవాపురితి॥ శఫర్యః క్షుద్రమత్స్యః - పల్వలోదకే స్వల్పగతోదకే॥ ౨॥ మయూరా ఇతి॥ పరిత్యక్తో మదో దర్పో యైస్తే॥ ౩॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ జలముదకం జడమహంకారాదిత దేవ సర్వస్వం హిత్వా- విమలాః మలః కాష్ణ్యాది - రాగశ్చ - తద్రహితాస్సితమూర్తయశ్శుభ్రరూపాశ్శుద్ధసత్వాశ్చ - విజ్ఞానినః ఆత్మజ్ఞాః॥ ౪॥ ౫॥ కుముదైరితి॥ శరదంభాంసి స్వచ్ఛాని - కుముదైస్సితైః - యోగ్యతాలక్షణమన్యోన్యానురూపాత్మకం సంబంధం- యయుః - అమలాత్మనాం వీతరాగాణాం మనాంస్యవబోధైస్తత్త్వ మయైర్జ్ఞానైరివ॥ ౬॥ తారకావిమలఇతి॥

మండలః పౌర్ణమాస్యాం - చరమదేహాత్మా చరమదేహస్యాత్మా। ౭॥ ౮॥ పూర్వమితి॥ అంతరాయా విఘ్నాః॥ ౯। ని
భృత ఇతి॥ క్రమావాప్తమహాయోగః క్రమేణ మంత్రస్పర్శభావాభావాఖ్యయోగచతుష్టయానంతరం లబ్ధమహాయో
గః॥ ౧౦। సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర దేశే - శత్రుమిత్రాదిషు చ। ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ప్రాణాయామ ఇత్యాది॥ ప్రా
ణాయామో హి కృతపూరకైర్యోగిభిః అకుంభకరేచకప్రధానాభిర్వాయునయనక్రియాభిరభ్యస్యతే॥ శ్లో॥ పూరకః
పూరణం వాయోః కుంభకస్థాపనం క్వచిత్। బహిర్నిస్సరణం తస్య రేచకః పరికీర్తిత ఇతి వచనాత్ - అయమర్థః - స
రసాం యోగిస్థానీయానాం ప్రాణాయామస్సహ్యార్థం కుల్యాదిభిః పూర్వం కృతపూరకైః స్వావస్థానీయైరంభోభిః కా
రణైః పశ్చాత్స్థాపనరేచకాదిక్రియాభిరభ్యస్యతేవ। ౧౫। విమలేతి॥ మహః ఉత్సవః॥ ౧౬॥ కృష్ణ ఇతి॥ ఉత్సుకానుద్వ

సాధుకులే యథా॥ ౭। శనకైశ్శనకైస్తీరం తత్యజుశ్చ జలాశయాః॥ మమత్వం క్షేత్రపుత్రాదిరూఢము
చ్చైర్యథా బుధాః॥ ౮। పూర్వం త్యక్తైస్సరోంభోభిర్హంసా యోగం పునర్యయుః। క్లేశైః కుయోగి
నోశేషైరంతరాయహతా ఇవ। ౯। నిభృతోభవదత్యర్థం సముద్రస్స్తిమితోదకః। క్రమావాప్తమహా
యోగో నిశ్చలాత్మా యథా యతిః॥ ౧౦। సర్వత్రాతిప్రసన్నాని సలిలాని తథాభవన్। జ్ఞాతే సర్వగతే వి
ష్ణౌ మనాంసీవ సుమేధసామ్॥ ౧౧। బభూవ నిర్మలం వ్యోమ శరదా ధ్వస్తతోయదమ్। యోగాగ్నిదగ్ధక్లే
శౌఘం యోగినామివ మానసమ్॥ ౧౨। సూర్యాంశుజనితం తాపం నిన్యే తారాపతిశ్శమమ్। అహంమా
నోద్భవం దుఃఖం వివేకస్సుమహానివ॥ ౧౩। నభసోబ్దం భువః పంకం కాలుష్యం చాంభసశ్శరత్। ఇంద్రియా
ణీంద్రియార్థేభ్యః ప్రత్యాహార ఇవాహరత్॥ ౧౪। ప్రాణాయామ ఇవాంభోభిస్సరసాం కృతపూర
కైః। అభ్యస్యతేనుదివసం రేచకాకుంభకాదిభిః॥ ౧౫। విమలాంబరనక్షత్రే కాలే చాభ్యాగతే వ్రజే। ద
దర్శేంద్రమహారంభాయోద్యతాంస్తాన్ వ్రజౌకసః॥ ౧౬। కృష్ణస్తానుత్సుకాన్దృష్ట్వా గోపానుత్సవ

తారకాభిరుపలక్షితే వ్యోమ్ని విమలే - అఖండమండలః పూర్ణప్రకాశః పూర్ణిమాప్రాంతే చంద్రో రరాజ- యథా
తారైర్విద్యాచారాదిభిరమలే సాధూనాం కులే పూర్ణబ్రహ్మప్రకాశో యోగీ చరమదేహ ఆత్మా యస్య సః॥ ౭। ౮॥
పూర్వమితి॥ అంతరాయహతాః విఘ్నాభిహతాః - కుయోగినో యోగభ్రష్టాః- అవిద్యాదిభిః క్లేశైః యథా పునర్యు
జ్యంతే తద్వత్। ౯। నిభృత ఇతి॥ నిభృతో నిర్వికారః స్తిమితోదకో నిశ్చలాంబుః - యమనియమాదిక్రమేణావాప్తమ
హాయోగస్సంప్రజ్ఞాతసమాధిలక్షణో యేన సః అతో నిశ్చలాత్మా యతిః - యథా। ౧౦। సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర న
ద్యాదౌ - సర్వత్ర శత్రుమిత్రాదిషు - సుమేధసాం మనాంసీవ। ౧౧। ౧౨। ౧౩। నభస ఇతి॥ నభ ఆదిభ్యోబ్దపంక
కాలుష్యాణి శరదహరత్ - యథా ఇంద్రియార్థేభ్యశ్శబ్దాదిభ్యః ఇంద్రియాణి శ్రోత్రాదీని - ప్రత్యాహారః తద్వి
తాజనప్రయత్నో హరతి। ౧౪। ప్రాణాయామ ఇతి॥ సరసామంభోభిః కృతపూరకైః రేచకైః కుంభకాదిభిః ప్రా
ణాయామోభ్యస్యత ఇవేతి - అభ్యస్యతేతిపాఠే అభ్యస్త ఇత్యర్థః - తథా కుల్యాదిజలైః పూర్యకుంభకీకృతవా
యువత్కించిత్కాలం తత్రైవావస్థాప్య పునర్యథాకాలం కేదారాద్యర్థం ప్రణాలికయా విప్రసర్పణమితి ప్రాణాయా
మసామ్యం - రేచకాకుంభకాదిభిరిత్యాదిశబ్దబహువచనాభ్యాం తదావృత్తిరుక్తా - పూరకాదిలక్షణం చ యోగే ప్రో
క్తం॥ శ్లో॥ పూరకః పూరణం వాయోః కుంభకస్థాపనం క్వచిత్। వాయోర్బహిర్నిస్సరణం రేచకః పరికీర్తిత ఇతి॥
౧౫। విమలేతి॥ ఇంద్రస్య మహః పూజోత్సవః తదారంభాయ ఉద్యతానుద్యుక్తాన్ కృష్ణో దదర్శ। ౧౬। కృష్ణ ఇతి॥

స్తాః - ఉత్సవలాలసాః ఉత్సవకామాః। ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ భౌమమిత్యాది॥ పర్జన్యోహి భూగతంజలం సూర్యరశ్మిభిరాత్తం గోభిర్మేఘముద్ధృతం తైర్జగద్వృద్ధ్యై వర్షతి॥ ౨౩॥ తస్మాదితి॥ ప్రావృషిగతాయామితి శేషః - శరదః ప్రస్తుతత్వాత్ - యత్తు నభసి నభస్యేవా ద్వాదశ్యామింద్రమహారంభ ఇతి గార్గ్యాదినోక్తం - తత్తు గోవర్ధనోద్ధారోత్తరకాలవిషయం కల్ప్యం ఏతద్ధరివంశే కృష్ణం ప్రతీంద్రోక్తిః॥ శ్లో॥ యోచేమే వార్షికా మాసాశ్చత్వారో విహితా మమ। ఏషాం తేర్ధం ప్రదాస్యామి శరత్కాలం హి పశ్చిమం॥ అద్యప్రభృతి మాసాద్వై జ్ఞాస్యంతి మనుమానవాః। వర్షార్ధే చ ధ్వజే నిత్యం తతః పూజాము పాస్యసీతి॥ యత్తు హరివంశ ఏవ॥ శ్లో॥ తతః ప్రవర్తతే పుణ్యా శరత్సుప్తోత్థితే త్వయీ త్యాదీంద్ర వాక్యం తద్భగవత్ప్రబోధానంతరశరత్పరం సంగాతవ్యం। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। కర్షకాణామితి॥ అస్మాకమిత్యాది - గౌరితి జాత్యభిప్రాయమేకవచనం - సా పరవృత్తిరితి పాఠే పరా వృత్తిర్యాసాం పాల్యవృత్తిః - త్రిభిర్భేదైరుపలక్షితేయం వార్తా। ౨౯॥ విద్యయేతి॥ పూజ్యామాన్యా। ౩౦। ౩౧। కృష్యంతా ఇ

లాలసాః। కౌతూహలాదిదం వాక్యం ప్రాహ వృద్ధాన్మహామతిః॥౧౭॥ కోయం శక్రమఖో నామ యేన వో హర్ష ఆగతః। ప్రాహ తం నందగోపశ్చ పృచ్ఛంతమతిసాదరమ్॥ ౧౮॥ నందగోపః॥ మేఘానాం పయసాం చేశో దేవరాజశ్శతక్రతుః। తేన సంచోదితా మేఘా వర్షంత్యంబుమయం రసమ్॥ ౧౯। తద్వృష్టిజనితం సస్యం వయమన్యే చ దేహినః। వర్తయామోపయుంజానా స్తర్పయామశ్చ దేవతాః॥ ౨౦। క్షీరవత్య ఇమా గావో వత్సవత్యశ్చ నిర్వృతాః। తేన సంవర్ధితైస్సస్యైః పుష్టాస్తుష్టా భవంతి వై। ౨౧॥ నాసస్యా నాతృణా భూమిర్న బుభుక్షార్దితో జనః। దృశ్యతే యత్ర దృశ్యంతే వృష్టిమంతో బలాహకాః॥ ౨౨॥ భౌమమేతత్పయో దుగ్ధం గోభిస్సూర్యస్య వారిదైః। పర్జన్యస్సర్వలోకస్యోద్భవాయ భువి వర్షతి॥ ౨౩॥ తస్మాత్ప్రావృషి రాజానస్సర్వే శక్రం ముదాయుతాః। మఖైస్సురేశమర్చంతి వయమన్యే చ మానవాః॥ ౨౪॥ శ్రీపరాశరః॥ నందగోపస్య వచనం శ్రుత్వేత్థం శక్రపూజనే। రోషాయ త్రిదశేంద్రస్య ప్రాహ దామోదరస్తదా॥ ౨౫॥ న వయం కృషికర్తారో వాణిజ్యాజీవినో న చ। గావోస్మద్దైవతం తాత వయం వనచరాయగాః॥ ౨౬॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దండనీతిస్తథాపరా। విద్యాచతుష్టయం చైతద్వార్తామాత్రం శృణుష్వ మే। ౨౭ । కృషిర్వణిజ్యా తద్వచ్చ తృతీయం పశుపాలనమ్। విద్యా హ్యేకా మహాభాగ వార్తావృత్తిత్రయాశ్రయా॥ ౨౮॥ కర్షకాణాం కృషిర్వృత్తిః పణ్యం విపణిజీవినామ్। అస్మాకం గౌః పరా వృత్తిర్వార్తాభేదైరియం త్రిభిః॥ ౨౯॥ విద్యయా యో యయా యుక్తస్తస్య సా దైవతం మహత్। సైవ పూజ్యార్చనీయా చ సైవ తస్యోపకారికా॥ ౩౦॥ యోయన్యస్య ఫలమశ్నన్ వై పూజయత్యపరం నరః। ఇహ చ ప్రేత్య చైవాసౌ న తదాప్నోతి శోభనమ్॥౩౧॥ కృష్యంతా ప్రథితా సీమా సీమాంతం చ పునర్వ

త్సుకానుద్యుక్తాః। ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ నను సూర్యః స్వరశ్మిభిర్భౌమం రసమాకృష్య వర్షతీతి ప్రద్ధం - నేంద్రః - తత్రాహ॥ భౌమమితి॥ దుగ్ధమాత్తం - పర్జన్య ఇంద్రః - స హి భూగతం సూర్యస్య రశ్మిభిరాత్తం మేఘైః ప్రసారితం జగతః ఉద్భవాయ వర్షతి॥ శ్రు॥ యాభిరాదిత్యస్తపతి రశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యో వర్షతీతి శ్రుతేః॥ ౨౩ । స్మాదితి॥ ప్రావృషిగతాయామితి శేషః - శరత్కాలే శక్రపూజాయాః ప్రస్తుతత్వాత్। ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఆన్వీక్షితి॥ ఆన్వీక్షికీ తర్కవిద్యా - త్రయీ వేదత్రయాత్మికా - వార్తా వక్ష్యమాణా - దండనీతిరర్థశాస్త్రం - ఏతద్విద్యాచతుష్టయం సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం దృష్టాదృష్టార్థసాధనం। ౨౭ । కృషిరితి॥ తత్ర వార్తాఖ్యా హ్యేకా విద్యా కృష్యాదివృత్తిత్రయాశ్రయా॥౨౮॥ కర్షకాణామితి॥ గౌః గావః - ఏవమియం వార్తా త్రిభిర్భేదైః స్థితా॥౨౯॥ తః కిమత ఆహ॥ విద్యయేతి॥ పూజ్యామాన్యా - అర్చనీయా గంధపుష్పాక్షతాదిభిః। ౩౦। ఏవ తత్త్వోద్దేశమాహ॥ యోన్యస్యేతి॥ ౩౧। కించ - నాస్మాకం కర్షకాణామివ శక్రపూజాయుక్తా - భిన్నస్థానత్వాదిత్యాశయేనాహ॥ కృష్యాం

తి॥ వేశస్థితిరియం - సేతిగిరయః పరావృశ్యంతే - గతిశబ్దసమభివ్యాహారాత్ స్త్రీత్వమేకత్వం చ కృష్యంతాః ప్రథితా
స్సీమాః - సా చాస్మాకం పరాగతిరితి చ పాఠః॥ ౩౨ ॥ నద్వారేతి॥ ద్వారబంధైర్గృహైః రావరణం యేషాం తే తథోక్తాః
గ్రామస్థాః - యద్వా - ఆవరణగృహైః కవాసాదనేష్యః - గృహక్షేత్రిణ ఇతి గృహకేదారాదిక్షేత్రసంచారనియతాః క
ర్షకాః - అయమన్వయః - యథా గిరౌ బర్లేన తృణజలాదిమ గ్రదేశేషు స్వైరం చక్రవత్ అశ్లేకేన చరంతో వయం
సుఖినః - న తథా ద్వారబంధావరణాః - న తథా గృహక్షేత్రిణ ఇతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ మంత్రయజ్ఞేతి॥ మంత్రయ
జ్ఞపరాః మంత్రప్రకాశితదేవతాయజ్ఞపరాః॥ ౩౭॥ ౩౮॥ సర్వఘోషస్యేతి॥ సందోహాః సమ్యగ్దుగ్ధం॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥

నమ్ । వనాంతా గిరయస్సర్వే తే చాస్మాకం పరాగతిః ॥ ౩౨ ॥ న ద్వారబంధావరణా న గృహక్షేత్రిణస్త
థా । సుఖినస్త్వఖిలే లోకే యథా వై చక్రచారిణః॥ ౩౩॥ శ్రూయంతే గిరయశ్చైవ వనేఽస్మిన్ కామరూపి
ణః । తత్తద్రూపం సమాస్థాయ రమంతే స్వేషు సానుషు॥ ౩౪॥ యదా చైతే ప్రబాధ్యంతే తేషాం యే కాన
నౌకసః । తదా సింహాదిరూపైస్తాన్ ఘాతయంతి మహీధరాః॥ ౩౫॥ గిరియజ్ఞస్త్వయం తస్మాద్గోయజ్ఞశ్చ
ప్రవర్త్యతామ్ । కిమస్మాకం మహేంద్రేణ గావశ్శైలాశ్చ దేవతాః॥ ౩౬ ॥ మంత్రయజ్ఞపరా విప్రాః
సీరయజ్ఞాశ్చ కర్షకాః । గిరిగోయజ్ఞశీలాశ్చ వయమద్రివనాశ్రయాః ॥ ౩౭ ॥ తస్మాద్గోవర్ధనశ్శై
లో భవద్భిర్వివిధార్హణైః । అర్చ్యతాం పూజ్యతాం మేధ్యాన్ పశూన్ హత్వా విధానతః॥ ౩౮ ॥ స
ర్వఘోషస్య సందోహో గృహ్యతాం మా విచార్యతామ్ । భోజ్యంతాం తేన వై విప్రాస్తథా యే చాభి
వాంఛకాః॥ ౩౯ ॥ తత్రార్చితే కృతే హోమే భోజితేషు ద్విజాతిషు । శరత్పుష్పకృతాపీడాః పరిగ
చ్ఛంతు గోగణాః॥ ౪౦॥ ఏతన్మమ మతం గోపాస్సంప్రీత్యా క్రియతే యది । తతః కృతా భవేత్ప్రీతిర్గవా
మద్రేస్తథా మమ॥ ౪౧॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా నందాద్యాస్తే వ్రజౌకసః । ప్రీత్యుత్ఫు
ల్లముఖా గోపాస్సాధు సాధ్విత్యథాబ్రువన్॥ ౪౨॥ శోభనం తే మతం వత్స యదేతద్భవతోదితమ్ । తత్క
రిష్యామహే సర్వం గిరియజ్ఞః ప్రవర్త్యతామ్॥ ౪౩ ॥ తథా చ కృతవంతస్తే గిరియజ్ఞం వ్రజౌకసః । దధిపా
యసమాంసాద్యైర్దదుశ్శైలబలిం తతః॥ ౪౪॥ ద్విజాంశ్చ భోజయామాసుశ్శతశోఽథ సహస్రశః॥ ౪౫॥
గావశ్శైలం తతశ్చక్రురర్చితాస్తాః ప్రదక్షిణమ్ । వృషభాశ్చాతినర్దంతస్సతోయా జలదా ఇవ॥ ౪౬॥

తేతి॥ కృష్యం కృషిః కర్షణీయాత్ - కృష్యం క్షేత్రం - తదంతే పి మర్యాదా సాధారణప్రచారణభూమిః - సీమాయా
అంతే చ వనం అస్మిన్ నివాసస్థానం - వనానామంతే చ గిరయః - తే చ గిరయోఽస్మాకం వనచారిణాం పరాగతిః - స్వైరవిహా
రస్థానత్వాత్॥ ౩౨॥ తదేవాహ॥ నద్వారేతి॥ న విద్యతే ద్వారబంధః కవాటాదిరావరణం యేషాం - న ద్వారబంధశ్చా
వరణం చ కుడ్యాదికం యేషామితి వా - న విద్యతే గృహం క్షేత్రం యేషాం తే - వయం తు సర్వత్ర భ్రమంతః తృణోదకాది
మతి గిరివనాదౌ యథేష్టం విహరంతస్సర్వస్మిన్ జనే సుఖినః - యథా వై చక్రచారిణః చక్రోపలక్షితేన శకటేన చరంతః
అనియతావాసా యత్ర సాయంగృహాఖ్యా మునయః తథా - తతో గృహక్షేత్రాద్యభిమానవతాం వణిక్కృష్యాదిజీవికా
నామివ నాస్మాకమింద్రేణ కించిత్కార్యమితి భావః॥ ౩౩॥ కించ ఇంద్రాదిపూజాదరైరస్మాభిర్యది గిరయోఽవజ్ఞాస్యం
తే - తర్హి మహాననర్థస్స్యాదిత్యాహ॥ శ్రూయంత ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౩౪॥ యదేతి॥ వనౌకసః - ఏతే - య
దా తేషాం గిరీణాముపరాధ్యం తైరవజ్ఞాలక్షణముపరాధం కుర్వంతి - తదా తాన్ హింస్రసింహవ్యాఘ్రసర్పాదిరూపే
ణ మారయంతి॥ ౩౫॥ ౩౬॥ మంత్రయజ్ఞేతి॥ మంత్రయజ్ఞపరాః కేవలం మంత్రోక్తదేవతార్చనపరా విప్రాః - న తు ప్ర
త్యక్షదేవతాః పశ్యంతి - వయం తు గిరిగోయజ్ఞశీలాః ప్రత్యక్షదేవతాః గిరయో గావశ్చ తద్యజనశీలాః॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ స
ర్వేతి॥ గోపాలపల్ల్యాం - సర్వస్యాపి ఘోషస్య సందోహాః సమ్యగ్దోహదుగ్ధం గృహ్యతాం॥ ౩౯ ॥ తత్రేతి॥ పరిగచ్ఛంతు
ప్రదక్షిణం కుర్వంతు॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ గిరిమూర్ధనీతి॥ ఇంద్ర [illegible]

౪౨| ౪౩|| ౪౪| ౪౫| ౪౬| ౪౭|| ౪౮| అంతర్ధానమితి॥ తతఃగోవర్ధనాత్| ౪౯| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - దశమోఽధ్యాయః.

౧|| ౨|| నందగోపఇతి॥ అధ్మాతః ఉపబృంహితః|| ౩|| ఆజీవఇతి॥ ఆజీవ్యో జీవనోపాయః గోపత్వస్య చ కారణం యాః తా గావః|| ౪|| అహమితి॥ వాయ్వంబునోరుత్సర్గేణ సంబద్ధం|| ౫|| ౬|| తతఇత్యాది॥ ధారాణాం వేగవద్వర్షపూరణేన ధరణ్యాదిక మేకమభవత్| ౭| విద్యుల్లతేతి॥ ఘనం నిరంతరం - ధారాసారమపాత్యత -అవర్షత్ వ్యాప్తింగత్యర్థయోః|| ౮| అంధకారీకృతఇతి॥ అప్యం అప్మయం|| ౯|| గావస్త్వితి॥ధూతాః కంపితాః - త్రికం పృష్ఠవంశాధరే

గిరిమూర్ధని కృష్ణోఽపి శైలోఽహమితి మూర్తిమాన్| బుభుజేఽన్నం బహుతరం గోపవర్యాహృతం ద్విజ॥౪౭||
స్వేనైవ కృష్ణో రూపేణ గోపైస్సహ గిరేశ్శిరః| అధిరుహ్యార్చయామాస ద్వితీయామాత్మనస్తనుమ్|
౪౮ || అంతర్ధానం గతే తస్మిన్ గోపా లబ్ధ్వా తతో వరాన్| కృత్వా గిరిమఖం గోష్ఠం నిజమభ్యాయయుః పునః|| ౪౯|| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- పంచమాంశే - దశమోఽధ్యాయః. ******************************
శ్రీపరాశరః॥ మఖే ప్రతిహతే శక్రో మైత్రేయాతిరుషాన్వితః| సంవర్తకం నామ గణం తోయదానామథాబ్రవీత్| ౧| భోభో మేఘా నిశమ్యైతద్వచనం గదతో మమ| ఆజ్ఞానంతరమేవాశు క్రియతామవిచారితమ్|| ౨|| నందగోపస్సుదుర్బుద్ధిర్గోపైరన్యైస్సహాయవాన్| కృష్ణాశ్రయబలాధ్మాతో మఖభంగమచీకరత్| ౩| ఆజీవో యః పరస్తేషాం గావస్తస్య చ కారణమ్| తా గావో వృష్టివాతేన పీడ్యంతాం వచనాన్మమ| ౪ || అహమప్యద్రిశృంగాభం తుంగమారుహ్య వారణమ్| సాహాయ్యం వః కరిష్యామి వాయ్వంబూత్సర్గయోజితమ్| ౫|శ్రీపరాశరః ఇత్యాజ్ఞప్తాస్తతస్తేన ముముచుస్తే బలాహకాః| వాతవర్షం మహాభీమమభావాయ గవాం ద్విజ| ౬| తతః క్షణేన పృథివీ కకుభోఽంబరమేవ చ| ఏకం ధారామహాసారపూరణేనాభవన్మునే| ౭ || విద్యుల్లతాకశాఘాతత్రస్తైరివ ఘనైర్ఘనమ్| నాదాపూరితదిక్చక్రైర్ధారాసారమపాత్యత||౮|| అంధకారీకృతే లోకే వర్షద్భిరనిశం ఘనైః| అధశ్చోర్ధ్వం చ తిర్యక్చ జగదాప్యమివాభవత్ |౯| గావస్తు తేన పతతా వర్షవాతేన వేగినా| ధూతాః ప్రాణాన్ జహు

నిదేవతారూపేణాత్మానం ప్రదర్శ్య శైలోఽహమితి బ్రువన్ గోపవరైర్యదాహృతం దత్తం బహ్వన్నం బుభుజే|౪౭|| స్వేనైవేతి॥ గోపానాం భక్త్యతిశయార్థం గోపమధ్యే నిజరూపేణైవ తాం మూర్తిం అర్చయామాస|| ౪౮|| అంతర్ధానమితి॥ గోపాః తతశ్శైలదేవాద్వరాన్ లబ్ధ్వా - అంతర్ధానం గతే సతి తస్మిన్ - నిజం గోష్ఠమభ్యాయయుః| ౪౯|| ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - దశమోఽధ్యాయః. ❋❋❋

మఖఇతి॥ సంవర్తకం సంహారకం| ౧| ౨| నందగోపఇతి॥ కృష్ణాశ్రయ ఏవ బలం తేన ఆధ్మాత ఉత్సిక్తః - అచీకరత్ కారితవాన్| ౩| ఆజీవ ఇతి॥ తేషామాజీవనహేతుః - యాశ్చ గావస్తస్య కారణం - తా గావః పీడ్యంతాం| ౪|| అహమితి॥ వాయ్వంబునోరుత్సర్గేణ యోజితం అనుబంధం - సాహాయ్యం సహకారిత్వం - తథా వాయునాశాయ ధారణాం| ౫|| ౬| తత ఇతి॥ ఉదకధారాణాం మహానాసారః అజస్రసంపాతః తేన పూరణేన - ధరణ్యాదిక మేకమభవత్| ౭|| విద్యుదితి॥ విద్యుల్లతైవ కశా తయాఘాతం తత్రస్తైరివ నాదేన గర్జితేన ఆపూరితం దిశాం చక్రం సమూహో యైస్తైః ఘనైః ఘనం నిబిడం యథా భవత్యేవం ధారాణాం సారం శ్రేష్ఠవర్షం అపాత్యత - యద్వా - ధారా అపాత్యత - ఆసారం సమంతాత్ ప్రసరణం యథా భవత్యేవమిత్యర్థః- యథా లోకే కశాత్రస్తైరశ్వైరాక్రోశద్భిః కటూదిసర్వస్వం నిపాత్యతే - తద్వదిత్యుత్ప్రేక్షా| ౮| అంధకారీకృత ఇతి॥ అప్యమప్మయమిదం జగదభవత్| ౯| గావ ఇతి॥ ధూతాః కంపితాః - త్రికః కటిః సక్థినీ ఊరూ శిరోధరా గ్రీవా ఏతేన సన్నా అకుంచితా యాసాం తాః- గా

త్రికం త్రికస్థమురః - సక్థి ఊరూ ॥ ౧౦ ॥ క్రోడేనేతి - క్రోడః కుక్షిః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ సునివాతేష్వితి ॥
నిర్భయైః ప్రవిశ్య తాం గిరిపాతాన్న భేతవ్యమిత్యన్వయః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ వ్రజౌకస ఇత్యదంతత్వమార్షం. వ్రజైక
వాసిభిరితి వా పాఠః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ తత ఇతి ॥ మిథ్యాప్రతిజ్ఞః - వ్యర్థప్రతిజ్ఞః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ముమోచేతి ॥ వ్రజౌకసై
రిత్యదంతత్వమార్షం ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ఏకాదశోధ్యాయః.

స్సన్నత్రికసక్థిశిరోధరాః ॥ ౧౦ ॥ క్రోడేన వత్సానాక్రమ్య తస్థురన్యా మహామునే । గావోపి వత్సాశ్చ
కృతా వారిపూరేణ చాపరాః ॥ ౧౧ ॥ వత్సాశ్చ దీనవదనా వాతకంపితకంధరాః । త్రాహి త్రాహీత్యల్ప
శబ్దాః కృష్ణమూచురివాతురాః ॥ ౧౨ ॥ తతస్తద్గోకులం సర్వం గోగోపీగోపసంకులమ్ । అతీవార్తం హరి
ర్దృష్ట్వా మైత్రేయాచింతయత్తదా ॥ ౧౩ ॥ ఏతత్కృతం మహేంద్రేణ మఖభంగవిరోధినా । తదేతదఖి
లం గోష్ఠం త్రాతవ్యమధునా మయా ॥ ౧౪ ॥ ఇమమద్రిమహం ధైర్యాదుత్పాట్యోరుశిలాఘనమ్ । ధార
యిష్యామి గోష్ఠస్య పృథుచ్ఛత్రమివోపరి ॥ ౧౫ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతి కృత్వా మతిం కృష్ణో గోవర్ధనమహీ
ధరమ్ । ఉత్పాట్యైకకరేణైవ ధారయామాస లీలయా ॥ ౧౬ ॥ గోపాంశ్చాహ హసన్ శౌరిస్సముత్పాటి
తభూధరః । విశధ్వమత్ర త్వరితాః కృతం వర్షనివారణమ్ ॥ ౧౭ ॥ సునివాతేషు దేశేషు యథాజోషమి
హాస్యతామ్ । ప్రవిశ్య తాం న భేతవ్యం గిరిపాతాచ్చ నిర్భయైః ॥ ౧౮ ॥ ఇత్యుక్తాస్తేన తే గోపా వివిశుర్గో
ధనైస్సహ । శకటారోపితైర్భాండైర్గోప్యశ్చాసారపీడితాః ॥ ౧౯ ॥ కృష్ణోపి తం దధారైవ శైలమత్యం
తనిశ్చలమ్ । వ్రజైకవాసిభిర్హర్షవిస్మితాక్షైర్నిరీక్షితః ॥ ౨౦ ॥ గోపగోపీజనైర్హృష్టైః ప్రీతివిస్తా
రితేక్షణైః । సంస్తూయమానచరితః కృష్ణశ్శైలమధారయత్ ॥ ౨౧ ॥ సప్తరాత్రం మహామేఘా వవర్షు
ర్నందగోకులే । ఇంద్రేణ చోదితా విప్ర గోపానాం నాశకారిణా ॥ ౨౨ ॥ తతో ధృతే మహాశైలే పరిత్రా
తే చ గోకులే । మిథ్యాప్రతిజ్ఞో బలభిద్వారయామాస తాన్ ఘనాన్ ॥ ౨౩ ॥ వ్యభ్రే నభసి దేవేంద్రే విత
థాత్మవచస్యథ । నిష్క్రమ్య గోకులం హృష్టం స్వస్థానం పునరాగమత్ ॥ ౨౪ ॥ ముమోచ కృష్ణోపి తదా
గోవర్ధనమహాచలమ్ । స్వస్థానే విస్మితముఖైర్దృష్టస్తైస్తు వ్రజౌకసైః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే -
పంచమాంశే - ఏకాదశోధ్యాయః. ****************************

శ్రీపరాశరః ॥ ధృతే గోవర్ధనే శైలే పరిత్రాతే చ గోకులే । రోచయామాస కృష్ణస్య దర్శనం పాకశాస
నః ॥ ౧ ॥ సోధిరుహ్య మహానాగమైరావతమమిత్రజిత్ । గోవర్ధనగిరౌ కృష్ణం దదర్శ త్రిదశేశ్వరః ॥ ౨ ॥
చారయంతం మహావీర్యం గాస్తు గోపవపుర్ధరమ్ । కృత్స్నస్య జగతో గోపం వృతం గోపకుమారకైః ॥ ౩ ॥

వః ప్రాణా జహుః మూర్ఛాం ప్రాప్తా ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ క్రోడేనేతి ॥ క్రోడేన కుక్ష్యా ఆక్రమ్య ఆచ్ఛాద్య ॥ ౧౧ ॥
౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ఏతదితి ॥ మఖభంగాద్విరోధినా ప్రతికూలేన ॥ ౧౪ ॥ ఇమమితి ॥ ధైర్యాత్ ప్రాగల్భ్యాత్ ఉరుశిలాఘ
నం విశాలాభిశ్శిలాభిర్ఘనం సాంద్రం ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ సునివాతేష్వితి ॥ యథాజోషం యథాసుఖం - నిర్భయై
ర్వర్షాదిభయశూన్యైరిహ గిరిమూలగర్తే ప్రవిశ్యతాం - మద్ధస్తాద్గిరిః పతిష్యతీతి న భేతవ్యం భయం న కార్యం ॥
౧౮ ॥ ౧౯ ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ వ్రజ ఏవైకత్ర వసంతీతి వ్రజైకవాసినః - వ్రజౌకవాసిన ఇతి పాఠే ఓకశ్శబ్దస్య అదంతత్వమా
ర్షం ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ తత ఇతి ॥ బలభిదింద్రః ॥ ౨౩ ॥ వ్యభ్ర ఇతి ॥ వితథే ఆత్మవచసి ప్రయత్న ప్రతిజ్ఞే యస్య ॥ ౨౪ ॥
ముమోచేతి ॥ వ్రజౌకసైర్వ్రజౌకోభిః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యా
ఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకాదశోధ్యాయః.

ధృత ఇతి ॥ రోచయామాస ఐచ్ఛత్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ చారయంతమితి ॥ గాః చారయంతం గోపం గోప్తారం ॥ ౩ ॥

౧। ౨। ౩॥ ౪। ౫॥ కృష్ణకృష్ణేతి ॥ నైతదితిపతదాగమనం అన్యథావిరోధధియా। ౬। ౭ ॥ మఖభంగేతి ॥ కదనం కులవధః। ౮। ౯। ౧౦॥ గోభిశ్చేతి ॥ గోభిర్గోలోకస్థాభిః - ఇహ త్రాతాభిర్గోభిరేకకులత్వాత్ త్రాతాభిరిత్యుక్తం। ౧౧। సత్వామితి ॥ సోహం త్వాముపేంద్రత్వే - ఉపరుపరి - సత్యలోకోపరిభాగస్థగోలోకేశ్వరత్వే - అభిషేక్ష్యామి - యథోక్తం హరివంశే ॥ శ్లో ॥ మమోపరియథేంద్రస్త్వం స్థాపితో గోభిరీశ్వరః। ఉపేంద్ర ఇతి లోకే త్వాం గాస్యంతి దివి దేవతా ఇతి - అతో గవామింద్రో గోవిందో భవిష్యసి॥ ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯॥ ౨౦।

రుడం దదృశే చైరావతంతం ధారితనగం ద్విజ। కృతచ్ఛాయం హరేర్మూర్ధ్ని పక్షాభ్యాం పక్షిపుంగవమ్॥ ౪॥ అవరుహ్య స నాగేంద్రాదేకాంతే మధుసూదనమ్। శక్రః సస్మితమాహేదం ప్రీతివిస్తారితేక్షణః॥ ౫॥ ఇంద్రః॥ కృష్ణకృష్ణ శృణుష్వేదం యదర్థమహమాగతః। త్వత్సమీపం మహాబాహో నైతచ్చింత్యం త్వయాన్యథా। ౬। భారావతరణార్థాయ పృథివ్యాః పృథివీతలే। అవతీర్ణోఽఖిలాధార త్వమేవ పరమేశ్వర। ౭। మఖభంగవిరోధేన మయా గోకులనాశకాః। సమాదిష్టా మహామేఘాస్తైశ్చేదం కదనం కృతమ్॥ ౮। త్రాతాస్తాశ్చ త్వయా గావః సముత్పాట్య మహీధరమ్। తేనాహం తోషితో వీర కర్మణాత్యద్భుతేన తే। ౯। సాధితం కృష్ణ దేవానామహం మన్యే ప్రయోజనమ్। త్వయాయమద్రిప్రవరః కరేణైకేన చోద్ధృతః॥ ౧౦॥ గోభిశ్చ చోదితః కృష్ణ త్వత్సకాశమిహాగతః। త్వయా త్రాతాభిరత్యర్థం యుష్మత్సత్కారకారణాత్। ౧౧। స త్వాం కృష్ణాభిషేక్ష్యామి గవాం వాక్యప్రచోదితః। ఉపేంద్రత్వే గవామింద్రో గోవిందస్త్వం భవిష్యసి॥౧౨॥ శ్రీపరాశరః॥ అథోపవాహ్యాదాదాయ ఘంటామైరావతాద్గజాత్। అభిషేకం తయా చక్రే పవిత్రజలపూర్ణయా॥౧౩॥ క్రియమాణేఽభిషేకే తు గావః కృష్ణస్య తత్క్షణాత్। ప్రస్నవోద్భూతదుగ్ధార్ద్రాం సద్యశ్చక్రుర్వసుంధరామ్। ౧౪॥ అభిషిచ్య గవాం వాక్యాదుపేంద్రం వై జనార్దనమ్। ప్రీత్యా సప్రశ్రయం వాక్యం పునరాహ శచీపతిః॥ ౧౫॥ గవామేతత్కృతం వాక్యం తథాన్యదపి మే శృణు। యద్బ్రవీమి మహాభాగ భారావతరణేచ్ఛయా। ౧౬। మమాంశః పురుషవ్యాఘ్రః పృథివ్యాం పృథివీధర। అవతీర్ణోఽర్జునో నామ సంరక్ష్యో భవతా సదా॥౧౭॥ భారావతరణే సాహ్యం స తే వీరః కరిష్యతి। సంరక్షణీయో భవతా యథాత్మా మధుసూదన॥ ౧౮॥ శ్రీభగవాన్॥ జానామి భారతే వంశే జాతం పార్థం తవాంశతః। తమహం పాలయిష్యామి యావత్స్థాస్యామి భూతలే॥ ౧౯। యావన్మహీతలే శక్ర స్థాస్యామ్యహమరిందమ। న తావదర్జునం కశ్చిద్దేవేంద్ర యుధి జేష్యతి॥ ౨౦ ॥ కంసో నామ మహాబాహుర్దైత్యోఽరిష్టస్తథాసురః। కేశీ కువలయాపీడో నరకాద్యాస్తథాపరే॥ ౨౧॥ హతేషు తే

౪। ౫॥ కృష్ణకృష్ణేతి॥ త్వత్సమీపమహమాగతో యదర్థం తవాభిషేకార్థం తదిదం శృణుష్వ - అన్యథా విరోధబుద్ధ్యేతి న చింత్యం॥౬। కార్యం విజ్ఞాపయిష్యన్ ప్రథమం తావత్ కృష్ణైశ్వర్యమభినందతి భారావతరణార్థాయేత్యాది చతుర్భిః॥ ౭। మయి గోకులవధాయోద్యతేపి తద్రక్షణాత్ అహం తోషితోస్మీత్యాహ ॥ మఖభంగేతి ॥ కదనం విమర్దః॥౮॥౯।౧౦। ప్రస్తుతం విజ్ఞాపయతి॥ గోభిశ్చేతి॥ గోలోకస్థాభిః కామధేనుభిః। త్వయా తత్సంతతిత్రాణాత్ త్రాతాభిః॥ ౧౧। స ఇతి॥ ఉపేంద్రత్వే సత్యలోకోపరిస్థితగోలోకైశ్వర్యే - తథా చేంద్రవాక్యం హరివంశే॥ శ్లో ॥ మమోపరి యథేంద్రస్త్వం స్థాపితో గోభిరీశ్వరః। ఉపేంద్ర ఇతి లోకే త్వాం గాస్యంతి దివి దేవతా ఇతి॥ అతో గవామింద్ర ఇతి నిరుక్త్యా గోవిందస్త్వం భవిష్యసి॥౧౨। అథేతి॥ ఉపవాహ్యాద్రాజవాహాత్ ।౧౩। క్రియమాణ ఇతి॥ ప్రస్నవః స్తనోద్గమః తేనోద్భూతం యద్దుగ్ధం తేనార్ద్రాం॥౧౪।౧౫।౧౬।౧౭। భార ఇతి॥ సాహ్యం సాహాయ్యం - స చ యథాత్మా అహం తథా సంరక్షణీయః॥ ౧౮॥ జానామీతి॥ యావత్ స్థాస్యామి భూతల ఇత్యుక్త్యా భావినమాభీరేభ్యః పరాభవం సూచయతి॥ ౧౯। ౨౦। ౨౧॥

౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః

౧। ౨। బాలక్రీడేతి ॥ బాలక్రీడాప్యతదనవధానాత్ - కర్మ అద్రిధారణాది॥ ౩ ॥ ౪ ॥ సత్యంసత్యమితి ॥ పాదాభ్యామాదాఖ్యాం। ౫। ప్రీతిరితి ॥ పరస్మిన్ సర్వేషాంప్రీతిశ్చాస్మాసుసత్వాశంకాహేతుః॥ ౬ ॥ బాలత్వమితి ॥ అతివీర్యత్వమితి బాలత్వవిశేషణం - అశోభనమితిజన్మవిశేషణం। ౭। దేవోవేతి ॥ సర్వథాదేవాదిష్వన్యతమమపి వాస్మాకంబాంధవోసి - నగోపాలమాత్రం - కింవిచారేణనాత్రసంశయః॥ ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। నాహమితి ॥ అహంవో బాంధవః కేవలం గోపః॥ ౧౨। ౧౩॥ ౧౪। ౧౫। వినేతి ॥ కలపదం అవ్యక్తమధురాతురం - గేయం - తారమంద్రకృతక్రమం తారమం

షుదేవేంద్రభవిష్యతిమహాహవః। తత్రవిధిసహాయ్యాతుభారావతరణంకృతమ్॥ ౨౨ ॥ సర్వంగచ్ఛన సంతాపంపుత్రార్థేకర్తుమర్హసి। నార్జునస్యరిపుః కశ్చిన్మమాగ్రే ప్రభవిష్యతి॥ ౨౩॥ అర్జునార్థేత్వహంసర్వాన్యుధిష్ఠిరపురోగమాన్। నివృత్తేభారతేయుద్ధేకుంత్యైదాస్యామ్యవిక్షతాన్॥ ౨౪॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తస్సంపరిష్వజ్య దేవరాజోజనార్దనమ్। ఆరుహ్యైరావతంనాగంపునరేవదివం యయౌ॥ ౨౫। కృష్ణోపిసహితోగోభిర్గోపాలైశ్చపునర్వ్రజమ్। ఆజగామాథగోపీనాందృష్టిపూతేన వర్త్మనా॥ ౨౬॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ గతేశక్రేతుగోపాలాః కృష్ణమక్లిష్టకారిణమ్। ఊచుః ప్రీత్యాధృతం దృష్ట్వాతేన గోవర్ధనాచలమ్॥౧॥ వయమస్మాన్మహాభాగభగవన్మహతోభయాత్। గావశ్చభవతాత్రాతాగిరిధారణకర్మణా॥ ౨॥ బాలక్రీడేయమతులాగోపాలత్వంజుగుప్సితమ్। దివ్యంచ భవతః కర్మ కిమేతత్తాతకథ్యతామ్ ౩॥ కాళీయోదమితస్తోయే ధేనుకోవినిపాతితః। ధృతోగోవర్ధనశ్చాయంశంకితానివః నాంసినః॥ ౪॥ సత్యంసత్యంహరేః పాదౌశపామోమితవిక్రమ। యథావద్వీర్యమాలోక్యనత్వాంమన్యామహేనరమ్॥ ౫॥ ప్రీతిస్సస్త్రీకుమారస్యవ్రజస్యత్వయికేశవ। కర్మచేదమశక్యంయత్సమస్తైస్త్రిదశైరపి॥ ౬॥ బాలత్వంచాతివీర్యత్వంజన్మచాస్మాస్వశోభనమ్। చింత్యమానమమేయాత్మన్ శంకాంకృష్ణప్రయచ్ఛతి॥ ౭॥ దేవోవాదానవోవాత్వంయక్షోగంధర్వఏవవా। కిమస్మాకంవిచారేణబాంధవోసినమోస్తుతే॥ ౮॥ శ్రీపరాశరః ॥ క్షణంభూత్వాత్వసౌతూష్ణీం కించిత్ప్రణయకోపవాన్। ఇత్యేవముక్తస్తైర్గోపైః కృష్ణోప్యాహమహామతే॥ ౯। శ్రీభగవాన్ ॥ మత్సంబంధేనవోగోపాః యదిలజ్జానజాయతే। శ్లాఘ్యోవాహంతతః కింవోవిచారేణప్రయోజనమ్॥ ౧౦ ॥ యదివోస్తిమయిప్రీతిః శ్లాఘ్యోహంభవతాంయది। తదాత్మబంధుసదృశీబుద్ధిర్వః క్రియతాంమయి॥ ౧౧॥ నాహందేవోనగంధర్వోనయక్షోనచదానవః। అహంవోబాంధవోజాతోనైతచ్చింత్యమితోన్యథా॥ ౧౨॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇతిశ్రుత్వాహరేర్వాక్యం బద్ధమౌనాస్తతోవనమ్। యయుర్గోపామహాభాగతస్మిన్ ప్రణయకోపిని॥ ౧౩॥ కృష్ణస్తువిమలంవ్యోమ శరచ్చంద్రస్యచంద్రికామ్। తదాకుముదినీం ఫుల్లామామోదితదిగంతరామ్॥ ౧౪॥ వనరాజింతథాకూజద్భృంగమాలామనోహరామ్। విలోక్యసహగోపీభిర్మనశ్చక్రేరతింప్రతి॥ ౧౫॥ వినారామేణమధు

హాతేష్వితి ॥ మహాహవో భారతయుద్ధం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ అర్జునార్థఇతి ॥ అవిక్షతాన్ శస్త్రక్షతరహితాన్॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కృష్ణఇతి ॥ కృష్ణదర్శనోత్సుక్యేనగోపీభిస్తన్మార్గేక్షణాద్గోపీనాందృష్టిపూతేనవర్త్మనేత్యుక్తం॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ద్వాదశోధ్యాయః.

శ్లో ॥ గోపీభిస్సహకృష్ణస్య రాసకేళిర్మహాత్మనః। అంతర్ధానంపునస్తద్దర్శనంచాత్రవర్ణ్యతే ॥ శ్రీధరీయోయంశ్లోకః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥

ద్రా ఉచ్చోపాంశుధ్వనిధమాః - నానామాత్రకృతక్రమ మితి పాఠే ద్రుతమధ్యవిలంబితాఖ్య త్రిమాత్రలయకృత
స్వరక్రమం - నానాతంత్రీకృతక్రమమితిపాఠే వీణాంగధ్వనివన్నియతనిబద్ధస్వరక్రమం॥ ౧౬॥ ౧౭॥ శనైశ్శనైరితి॥ త
స్యలయానుగం ద్రుతమధ్యవిళంబితాఖ్యత్రిలయాత్మకతాళవిశ్రాంతికాలానుగుణం॥ శ్లో॥ తాళాంతరాళవర్తీయః
కాలోఽసౌలయనామ్నలయ ఇతివచనాత్ - దత్తావధానా కృతావధానా॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కాచిదితి॥ కాచిదావసథస్యేత్యనే
నగోప్యాః కామద్వారా భగవతి లయ ఉచ్యతే - తన్మయత్వేన ఆత్మనస్తత్తాదాత్మ్యేన॥ ౨౦॥ తచ్చిత్తేతి॥ తచ్చిత్తేన త
ద్గతేన చిత్తేన జాతవిమలాహ్లాదేన క్షీణపుణ్యచయా - వైమల్యం దుఃఖాసంభేదః - అనేన పూర్వసంచితప్రారబ్ధనిశ్శేష క
ర్మతుమోభోగాదుక్తః॥ ౨౧॥ చింతయంతీతి॥ పరబ్రహ్మస్వరూపిణిస్వరూపిపరబ్రహ్మణిపరబ్రహ్మస్వరూపిణ మితిపా
ఠేపరబ్రహ్మభూతమితి - నిరుచ్ఛ్వాసతయా ప్రియానుభవరూపధ్యానాదంతర్మగ్నమనసితదవినాభూత ప్రాణాదేర
ప్యంతర్గతత్వాన్నిరుచ్ఛ్వాసత్వం - దశమ్యావస్థయా ప్రియమితి కామశాస్త్రే వల్లభసాయుజ్యముక్తం. ద్వేషాచ్చైద్యా
దేరివ కామాద్గోపీనాం సాయుజ్యముపపన్నం॥ ౨౨॥ గోపీపరివృత ఇతి॥ రాసారంభేతి - రాసోనామ - అన్యోన్యవ్యతిషక్త
హస్తం గాయతాం స్త్రీపుంసాం మండలీభూయ భ్రమణనృత్తం రాసః - ఉక్తంచ॥ శ్లో॥ అనేకనర్తకీయోజ్యం చిత్రతా
ళలయాన్వితం। ఆచతుష్షష్టియుగళాద్రాసకం మసృణోద్ధతమితి॥ ౨౩॥ గోప్యశ్చేతి - అన్యదేశంగత ఇతి విప్రలంభశ్శృం
గారోక్తిః - సంభోగపోషార్థా - కృష్ణచేష్టాస్వాయత్తమూర్తయ ఇతి లీలోక్తిః - యథాహభరతః॥ శ్లో॥ ప్రియానుక
రణం లీలామధురాంగవిచేష్టితైరితి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కృష్ణోఽహమితి॥ లలితం వ్రజామీతి॥ శ్లో॥ సుకుమారోంగవిన్యాసో మసృణో
లలితం భవేదితి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఏవమితి॥ వ్యగ్రా ఉత్సుకాః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ధ్వజవజ్రేతి॥ ధ్వజవజ్రాంకుశాబ్జరూప

రమణీవనితాప్రియమ్। జగౌ కలపదం శౌరిస్తారమంద్రకృతక్రమమ్ ॥ ౧౬ ॥ రమ్యం గీతధ్వనిం శ్రు
త్వా సంత్యజ్యావసథాంస్తదా। ఆజగ్ముస్త్వరితా గోప్యో యత్రాస్తే మధుసూదనః॥ ౧౭ ॥ శనైశ్శనై
ర్జగౌ గోపీ కాచిత్తస్య లయానుగమ్। దత్తావధానా కాచిచ్చ తమేవ మనసాస్మరత్॥ ౧౮ ॥ కాచిత్కృ
ష్ణేతి కృష్ణేతి ప్రోక్త్వా లజ్జాముపాయయౌ। యయౌ చ కాచిత్ప్రేమాంధా తత్పార్శ్వమవిలంబితమ్॥
౧౯ ॥ కాచిదావసథస్యాంతే స్థిత్వా దృష్ట్వా బహిర్గురుమ్। తన్మయత్వేన గోవిందం దధ్యౌ మీలితలో
చనా॥ ౨౦॥ తచ్చిత్తవిమలాహ్లాదక్షీణపుణ్యచయా తథా। తదప్రాప్తిమహాదుఃఖవిలీనాశేషపాతకా॥
౨౧॥ చింతయంతీ జగత్సూతిం పరబ్రహ్మస్వరూపిణమ్। నిరుచ్ఛ్వాసతయా ముక్తిం గతాన్యా గోపకన్యకా॥
౨౨॥ గోపీపరివృతో రాత్రిం శరచ్చంద్రమనోరమామ్। మానయామాస గోవిందో రాసారంభరసోత్సుకః॥
౨౩॥ గోప్యశ్చ బృందశః కృష్ణచేష్టాస్వాయత్తమూర్తయః। అన్యదేశం గతే కృష్ణే చేరుర్బృందావనాం
తరమ్॥ ౨౪ ॥ కృష్ణే నిబద్ధహృదయా ఇదమూచుః పరస్పరమ్॥ ౨౫ ॥ కృష్ణోఽహమేష లలితం వ్రజామ్యా
లోక్యతాం గతిః। అన్యా బ్రవీతి కృష్ణస్య మమ గీతిర్నిశమ్యతామ్॥ ౨౬ ॥ దుష్టకాళీయ తిష్ఠాత్ర కృష్ణోఽహ
మితి చాపరా। బాహుమాస్ఫోట్య కృష్ణస్య లీలయా సర్వమాదదే॥ ౨౭ ॥ అన్యా బ్రవీతి భో గోపా నిశ్శం
కైః స్థీయతామితి। అలం వృష్టిభయేనాత్ర ధృతో గోవర్ధనో మయా॥ ౨౮ ॥ ధేనుకోఽయం మయా క్షిప్తో
విచరంతు యథేచ్ఛయా। గావో బ్రవీతి వై చాన్యా కృష్ణలీలానుసారిణీ॥ ౨౯ ॥ ఏవం నానాప్రకారాసు
కృష్ణచేష్టాసు తాస్తదా। గోప్యో వ్యగ్రాస్సమం చేరూ రమ్యం బృందావనాంతరమ్॥ ౩౦॥ విలోక్యైకా భు
వం ప్రాహ గోపీ గోపవరాంగనా। పులకాంచితసర్వాంగీ వికాసినయనోత్పలా॥ ౩౧ ॥ ధ్వజవజ్రాంకు

౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫ ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥ ధ్వజవజ్రేతి॥ ధ్వజవజ్రాంకుశాబ్జాంకరేఖావంతి
ధ్వజాదిలక్షణాంకా రేఖాస్తద్యుక్తాని కృష్ణస్య పాదాని - అలి హే సఖ్యః - బహువచనార్థే చైకవచనం - లీలయాలం

రేఖావంతి - అలి హే సఖ్యః - ఆర్షో వచనవ్యత్యయః ॥ ౩౨ ॥ కాపీతి ॥ ఘనాని మదమంథరత్వాదల్పాంతరాణి - అల్పతనూని స్త్రీత్వాత్ హ్రస్వాన్యణూని చ ॥ ౩౩ ॥ పుష్పాపచయమితి ॥ అగ్రాక్రాంతమాత్రాణి ప్రపదమాత్రాక్రాంతాని ॥ ౩౪ ॥ అత్రేతి ॥ మృదితస్థలనిపతితపుష్పాదిలింగదర్శనేన అనుమానం ॥ ౩౫ ॥ పుష్పబంధనేతి ॥ మానో గర్వః ॥ ౩౬ ॥ అనుయాతేతి ॥ పురతో యాతి గచ్ఛతి కృష్ణే తం ప్రాప్తుం ద్రుతం గంతవ్యే సతి నిమ్నపాదాగ్రసంస్థితిర్యా అనుయాతా ఇయమన్యేత్యన్వయః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ హస్తసంస్పర్శేతి ॥ ఏషా అన్యా హస్తసంస్పర్శమాత్రేణ సఙ్గాంతరరహితేన విమానితా - అత్ర హేతుః - నైరాశ్యాదిత్యాది ॥ ౩౯ ॥ నూనమితి ॥ రతోచితం స్థానమన్వేష్టుం త్వరే - అన్విష్య పునస్తేఽంతికమేష్యామీతి - నూనం కృష్ణేన కాచిదుక్తా - అత్ర లింగం యేనేత్యాది ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ నివృత్తా ఇతి ॥ జగుః తద్గానం హి తదపరోక్షదంసవేశాం ॥ ౪౨ ॥

శాబ్జాంకరేఖావంత్యాలి పశ్యత । పదాన్యేతాని కృష్ణస్య లీలాలలితగామినః ॥ ౩౨ ॥ కాపి తేన సమాయాతా కృతపుణ్యా మదాలసా । పదాని తస్యాశ్చైతాని ఘనాన్యల్పతనూని చ ॥ ౩౩ ॥ పుష్పాపచయమత్రోచ్చైశ్చక్రే దామోదరో ధ్రువమ్ । యేనాగ్రాక్రాంతమాత్రాణి పదాన్యత్ర మహాత్మనః ॥ ౩౪ ॥ అత్రోపవిశ్య వై తేన కాచిత్పుష్పైరలంకృతా । అన్యజన్మని సర్వాత్మా విష్ణురభ్యర్చితస్తయా ॥ ౩౫ ॥ పుష్పబంధనసమ్మానకృతమానామపాస్య తామ్ । నందగోపసుతో యాతో మార్గేణానేన పశ్యత ॥ ౩౬ ॥ అనుయాతైనమత్రాన్యా నితంబభరమంథరా । యా గంతవ్యే ద్రుతం యాతి నిమ్నపాదాగ్రసంస్థితిః ॥ ౩౭ ॥ హస్తన్యస్తాగ్రహస్తేయం తేన యాతి తథా సఖి । అనాయత్తపదన్యాసా లక్ష్యతే పదపద్ధతిః ॥ ౩౮ ॥ హస్తసంస్పర్శమాత్రేణ ధూర్తేనైషా విమానితా । నైరాశ్యాన్మందగామిన్యా నివృత్తం లక్ష్యతే పదమ్ ॥ ౩౯ ॥ నూనముక్తా త్వరామీతి పునరేష్యామి తేఽంతికమ్ । తేన కృష్ణేన యేనైషా త్వరితా పదపద్ధతిః ॥ ౪౦ ॥ ప్రవిష్టో గహనం కృష్ణః పదమత్ర న లక్ష్యతే । నివర్తధ్వం శశాంకస్య నైతద్దీధితిగోచరే ॥ ౪౧ ॥ నివృత్తాస్తాస్తదా గోప్యో నిరాశాః కృష్ణదర్శనే । యమునాతీరమాసాద్య జగుస్తచ్చరితం తథా ॥ ౪౨ ॥ తతో దదృశు

కృతం యథాభవత్యేవం ॥ ౩౨ ॥ కాపీతి ॥ ఘనగీతస్య ఘనాని మంథరగతిత్వాదల్పాంతరాణి - అల్పతనూని అదీర్ఘాణ్యస్థూలానిచ - ఏతాని స్త్రీపదత్వే లింగాని ॥ ౩౩ ॥ పుష్పాపచయమితి ॥ ఉచ్చైః ఊర్ధ్వాభిముఖ్యాయ స్థిత్వా - పుష్పాపచయం చక్రే - తత్ర లింగం - యేనేతి - అగ్రేణ ప్రపదేనైవ ఆక్రాంతమాత్రం ఈషద్భూస్పర్శో యేషాం తాని పదాని ॥ ౩౪ ॥ కృష్ణజానుమధ్యోపవేశచిహ్నం దృష్ట్వాహుః ॥ అత్రోపవిశ్యేతి ॥ ౩౫ ॥ పుష్పబంధనేతి ॥ పుష్పబంధనరూపేణ సమ్మానేన కృతో మానో గర్వో యయా తాం ॥ ౩౬ ॥ తస్య పృష్ఠతోఽన్యస్యా పదాని దృష్ట్వా కల్పయంతి ॥ అనుయాతేతి ॥ నితంబభరేణ మంథరాపి యా కృష్ణేన సహ గంతవ్యే గమనే కర్తవ్యే సతి - ద్రుతం యాతి - తత్ర లింగం - నిమ్నైషా పాదాగ్రసంస్థితిర్యస్యాస్సా ॥ ౩౭ ॥ హస్తన్యస్తేతి ॥ హస్తన్యస్తాగ్రహస్తో హస్తాగ్రం యస్యాస్సేయం తేన సహ యాతి - తత్ర లింగం అనాయత్తః అస్వాధీనః పదన్యాసో యస్యాం తథాభూతా హి పదపంక్తిర్లక్ష్యతే ॥ ౩౮ ॥ హస్తసంస్పర్శమాత్రేణేతి ॥ హస్తగ్రహణమాత్రం కృత్వా సమాధానశతేనైషా విమానితా అవజ్ఞయా త్యక్తా - తత్ర లింగం - నైరాశ్యాత్ మందగామిన్యా నిరాశతయా మందం గచ్ఛంత్యా - నివృత్తం ప్రతిలోమం పదం లక్ష్యతే ॥ ౩౯ ॥ నూనముక్తేతి ॥ త్వమత్రైవ తిష్ఠ - తత్ర కశ్చిద్రాక్షసోఽస్తి తం హంతుమహం త్వరామి శీఘ్రం యాస్యామి పునశ్చ తవాంతికమాగచ్ఛామీతి - నూనమియం తేనోక్తా - యేనైషా కృష్ణస్య పదానాం పద్ధతిః పంక్తిః త్వరితా శీఘ్రనిమ్నాగ్రా లక్ష్యతే ॥ ౪౦ ॥ అన్వేషణాత్తాసాం నివృత్తిమాహ ॥ ప్రవిష్ట ఇత్యాది వ్యాఖ్యా ॥ ప్రవిష్ట ఇతి ॥ గహనం నిబిడం దుర్గమం వనం ప్రవిష్టః - అత ఏవ శశాంకరశ్మిప్రవేశాభావాత్తస్య పదమత్ర న లక్ష్యతే ॥ ౪౧ ॥ నివృత్తా ఇతి ॥ తదా నివృత్తాస్తాస్తతో యమునాతీరం ప్రాప్త నంగానస్థానం శీఘ్రమాగత్య - కృష్ణోపనయే తచ్చరితం జగుః ॥ ౪౨ ॥ సప్రేమప్రమదాగానమాకర్ణ్యాగతే కృష్ణే - తద్దర్శనోత్క

౪౩।౪౪।౪౫।౪౬।౪౭।౪౮॥ రాసేతి॥ ఏకస్థానస్థిరాత్మనా కృష్ణపార్శ్వ ఏవైకస్మిన్ స్థానే స్థిరచిత్తేన-అతఏవ కృష్ణపార్శ్వమనుజ్ఝతా గోపీజనేన-రాసార్థం మండలీభావేన బంధోపి నాభూత్-రాసమండలబద్ధోపి కృష్ణ ఇతి పాఠే స్వయమభితో మండలీభూయస్థితేన గోపీజనేన కృష్ణో నైకస్థానోభూత్-గోపీమండలాంతః శీఘ్రసంచారాత్తత్తత్పార్శ్వస్థ ఇవాభవదిత్యర్థః॥౪౯॥ హస్తేనేతి॥ హరిరేకాం హస్తేన గృహ్ణాతి సా తస్య కరస్పర్శసుఖనిమీలితాక్షీ భవతి-తామన్యస్యాః స్వకరస్పర్శపరవశాయాః హస్తేన హస్తం యోజయతి-ఏవం చాపరస్యాః తాదృశ్యా హస్తేనేతి-హరిహస్తస్పర్శసుఖవశాత్ శ్లిష్టేన గృహీతహస్తాహమేవేతి సర్వాసాం బుద్ధిముత్పాదయన్నేకమూర్తిరేవ హరిరగృహీతహస్తా ఏవ రాసమండలే చకార-హరిరేవ మే తాభిః రాసమండలం బబంధేతి రాసవిత్సంప్రదాయః-అన్యే తు ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యే హరిరనేకమూర్తిరాతస్థావిత్యాహుః॥౫౦॥ తత ఇతి॥ అనుయాతేతి-శరద్వర్ణనాదిరూపం కవికృతం గేయం యత్ తస్య యా గీతిస్సానుయాతా యేన రాసేన॥౫౧॥౫౨॥౫౩॥౫౪॥ గోపీతి॥ గోపీకపోలపులకోద్గమసస్యాయ స్వేదాంబుమద్ధరిభుజద్వయం

రాయాంతం వికాసిముఖపంకజమ్। గోప్యస్త్రైలోక్యగోప్తారం కృష్ణమక్లిష్టచేష్టితమ్॥ ౪౩ ॥ కాచిదా
లోక్య గోవిందమాయాంతమతిహర్షితా। కృష్ణ కృష్ణేతి కృష్ణేతి ప్రాహ నాన్యదుదీరయేత్॥౪౪॥ కా
చిద్భ్రూభంగురం కృత్వా లలాటఫలకం హరిమ్। విలోక్య నేత్రభృంగాభ్యాం పపౌ తన్ముఖపంకజమ్॥౪౫॥
కాచిదాలోక్య గోవిందం నిమీలితవిలోచనా। తస్యైవ రూపం ధ్యాయంతీ యోగారూఢేవ సా బభౌ॥౪౬॥
తతః కాంచిత్ప్రియాలాపైః కాంచిద్భ్రూభంగవీక్షితైః। నిన్యేనునయమన్యాం చ కరస్పర్శేన మాధవః॥
౪౭ ॥ తాభిః ప్రసన్నచిత్తాభిర్గోపీభిస్సహ సాదరమ్। రరాస రాసగోష్ఠీభిరుదారచరితో హరిః॥ ౪౮ ॥
రాసమండలబంధోపి కృష్ణపార్శ్వమనుజ్ఝతా। గోపీజనేన నైవాభూదేకస్థానస్థిరాత్మనా॥౪౯॥ హస్తే
న గృహ్య చైకైకాం గోపీనాం రాసమండలే। చకార తత్కరస్పర్శనిమీలితదృశం హరిః॥ ౫౦॥ తతః ప్ర
వవృతే రాసశ్చలద్వలయనిస్వనః। అనుయాతశరత్కావ్యగేయగీతిరనుక్రమాత్॥౫౧॥ కృష్ణశ్శరచ్చం
ద్రమసం కౌముదీం కుముదాకరమ్। జగౌ గోపీజనస్త్వేకం కృష్ణనామ పునః పునః॥ ౫౨ ॥ పరివృత్తిశ్రమే
ణైకా చలద్వలయలాపినీమ్। దదౌ బాహులతాం స్కంధే గోపీ మధునిఘాతినః ॥ ౫౩ ॥ కాచిత్ప్రవిలసద్బా
హుం పరిరభ్య చుచుంబ తమ్। గోపీ గీతస్తుతివ్యాజాన్నిపుణా మధుసూదనమ్॥౫౪॥ గోపీకపోలసంశ్లేషమ

వమాహ॥ తత ఇత్యాదిచతుర్భిః॥౪౩॥ ౪౪॥ కాచిద్భ్రూభంగురమితి॥ ప్రణయకోపేన వక్రీకృతాభ్యాం భ్రూభ్యాం భంగురం ఆకుంచితం లలాటఫలకం కృత్వా - హరిం విలోక్య - నేత్రరూపాభ్యాం భృంగాభ్యాం తస్య ముఖపంకజం పపౌ॥ ౪౫॥ కాచిదితి॥ కాచిద్గోవిందమాలోక్య వివృతేన నేత్రద్వారేణ తం ప్రవిశ్య వివృతేన నేత్రద్వారేణైవ పునర్నిర్యాస్యతీతి నిమీలితలోచనా సతీ ధ్యాయంతీ బభౌ॥ ౪౬॥ తస్యానునయపూర్వకం తాభీ రాసక్రీడామాహ॥ తతః కాంచిదిత్యాదినా కుపితాహిత ఇత్యంతేన॥ తత ఇతి॥ అనునయం నిన్యే సాంత్వయామాస॥ ౪౭॥ ౪౮॥ రాసమండలబంధోపీతి॥ కృష్ణస్య పార్శ్వమనుజ్ఝతా అత్యజతా - ఏకస్మిన్ స్థానే కృష్ణసమీప ఏవ అహమహమికయా స్థిరాత్మనా నిశ్చలచిత్తేన గోపీజనేన రాసోచితమండలబంధోపి నైవాభూత్॥ ౪౯॥ కుతః పునః క్రీడా॥ తథాచ హరిర్యథా రాసమండలం కృతవాంస్తదాహ॥ హస్తేన గృహ్యేతి॥ హరిరేకాం గోపీం హస్తేన గృహీత్వా ఏకత్ర స్థాపితవాన్ - సాపి తత్కరస్పర్శసుఖేన నిమీలితదృగాసీత్తాం చ అన్యస్యాస్స్వకరస్పర్శసుఖపరవశాయా హస్తం గ్రాహయామాస - తామప్యేవమన్యస్యా హస్తమిత్యేకైకాం హస్తేన గృహీత్వా రాసమండలం చకార - తాశ్చ సర్వా హరిహస్తస్పర్శసుఖపరవశాః ప్రత్యేకం హరిణైవ గృహీతహస్తమాత్మానం మేనిరే॥ ౫౦॥ తత ఇతి॥ చలతాం వలయానాం నిస్వనో యస్మిన్ సః - అనుయాతశరత్కావ్యగేయగీతిరితి - శరద్వర్ణనాదిరూపం యత్కావ్యేషు గేయం తస్య యా గీతిః సా అనుయాతా అనుసృతా యస్మిన్ సః రాసః ప్రవృత్తః ప్రవవృతే॥ ౫౧॥ తదేవాహ॥ కృష్ణశ్శరచ్చంద్రమసమితి॥ ౫౨॥ పరివృత్తీతి॥ చలద్భిర్వలయైర్లాపినీం ముఖరాం॥ ౫౩॥ ౫౪॥ గోపీతి॥ పులకోద్గమ ఏవ సస్యం తదర్థం స్వేదరూపస్యాంబునో మేఘేన తాం మేఘభావం గతౌ పరిర

ఘనతాం గతా - అనేన తేషాం రతానురాగ ఉక్తః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ గతఇతి ॥ వలనే ఆవృత్తౌ ప్రతిలోమానులోమాభ్యాం గతి ప్రవృత్తినివృత్తిభ్యాం ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ సఇతి ॥ కైశోరకం కౌమారకం - మానయన్ సంభావయన్ ॥ ౬౦ ॥ అథకృష్ణస్య సర్వవ్యాపనాదీశ్వరత్వేనావహతపాప్మత్వాత్ గోపీసంభోగే కించిదపి న లేప ఇత్యాహ - తద్భర్తృష్వితి ద్వయేన - ఆత్మస్వరూపరూపః జీవస్వరూపశరీరః - అత్ర పూర్వశ్లోకేనాస్య సర్వచేతనశరీరత్వముక్తం - ఉత్తరేణ సర్వాచేతనశరీరత్వం ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

౧ ॥ ౨ ॥ లేలిహాన ఇతి ॥ నిష్పేష[illegible]శబ్దం - ఆవిద్ధం వక్రితం ॥ ౩ ॥ ఉదగ్రేతి ॥ ఉదగ్రః అతిశయితః కకుదాభోగః ప్రమాణం చ యస్య ఉదగ్రకకుదాభోగప్రమాణ ఇతి చ పాఠః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥

భిరన్యా హరేర్భుజౌ । పులకోద్గమసస్యాయ స్వేదాంబుఘనతాం గతా ॥ ౫౫ ॥ రాసగేయం జగౌ కృష్ణో యావత్తారతరధ్వనిః । సాధు కృష్ణేతి కృష్ణేతి తావత్తా ద్విగుణం జగుః ॥ ౫౬ ॥ గతేఽనుగమనం చక్రుర్వలనే సంముఖం యయుః । ప్రతిలోమానులోమాభ్యాం భేజుర్గోపాంగనా హరిమ్ ॥ ౫౭ ॥ స తథా సహ గోపీభీ రరాస మధుసూదనః । యథాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణస్తేన వినాభవత్ ॥ ౫౮ ॥ తా వార్యమాణాః పతిభిః పితృభిర్భ్రాతృభిస్తథా । కృష్ణం గోపాంగనా రాత్రౌ రమయంతి రతిప్రియాః ॥ ౫౯ ॥ సోఽపి కైశోరకవయో మానయన్మధుసూదనః । రేమే తాభిరమేయాత్మా క్షపాసు క్షపితాహితః ॥ ౬౦ ॥ తద్భర్తృషు తథా తాసు సర్వభూతేషు చేశ్వరః । ఆత్మస్వరూపరూపోఽసౌ వ్యాపీ వాయురివ స్థితః ॥ ౬౧ ॥ యథా సమస్తభూతేషు నభోఽగ్నిః పృథివీ జలమ్ । వాయుశ్చాత్మా తథైవాసౌ వ్యాప్య సర్వమవస్థితః ॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ ప్రదోషార్ధే కదాచిత్తు రాసాసక్తే జనార్దనే । త్రాసయన్ సమదో గోష్ఠమరిష్టః సముపాగమత్ ॥ ౧ ॥ సతోయతోయదచ్ఛాయస్తీక్ష్ణశృంగోఽర్కలోచనః । ఖురాగ్రపాతైరత్యర్థం దారయన్ ధరణీతలమ్ ॥ ౨ ॥ లేలిహానః సనిష్పేషం జిహ్వయోష్ఠౌ పునః పునః । సంరంభావిద్ధలాంగూలః కఠినస్కంధబంధనః ॥ ౩ ॥ ఉదగ్రకకుదాభోగః ప్రమాణాద్దురతిక్రమః । విణ్మూత్రలిప్తపృష్ఠాంగో గవాముద్వేగకారకః ॥ ౪ ॥ ప్రలంబకంఠోఽభిముఖస్తరుఖాతాంకితాననః । పాతయన్ స గవాం గర్భాన్ దైత్యో వృషభరూపధృక్ ॥ ౫ ॥ సూదయంస్తాపసానుగ్రో వనాన్యటతి యస్సదా ॥ ౬ ॥ తతస్తమతిఘోరాక్ష

క్ష్య గోప్యా హరిభుజచుంబనే క్రియమాణే - హరేః భుజయోః స్వేదః తస్యాః కపోలే రోమోద్గమమవర్ధయదిత్యన్యోన్యానురాగోక్తిః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ గత ఇతి ॥ వలనే ఆవృత్తౌ - ప్రతిలోమానులోమాభ్యామితి గమనే అనులోమగత్యా - వలనే ప్రతిలోమగత్యేత్యర్థః ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ స ఇతి ॥ కైశోరకం కౌమారం వయో మానయన్ తదవస్థోచితం చాపలమనుకుర్వన్నేవ ॥ ౬౦ ॥ నను ధర్మస్థాపనాయావతీర్ణో భగవాన్ కథం గోపాంగనాః పాపే ప్రవర్తయన్ స్వయమపి పాపం చకారేత్యత్రాహ ॥ తద్భర్తృష్వితి ॥ న తావద్గోపీనాం పాపమస్తి - స్వభర్త్రాహితత్వపణస్య తస్య తద్దోషత్వపనేతిసమర్థత్వాత్ - న చ తస్య దోషః తద్భర్త్రాదిసర్వవ్యాపిపరమాత్మరూపత్వాత్ ॥ ౬౧ ॥ సర్వవ్యాపిత్వమేవ దృష్టాంతేనాహ ॥ యథేతి ॥ ౬౨ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - త్రయోదశోఽధ్యాయః

ప్రదోషార్ధ ఇతి ॥ ప్రదోషార్ధే సంధ్యావసానే - అరిష్టో నామ వృషభాకృతిర్దైత్యః సమదో గోష్ఠం త్రాసయన్ సముపాగతః ॥ ౧ ॥ సతోయేతి ॥ అర్కాగ్నివల్లోచనే యస్య సః ॥ ౨ ॥ లేలిహాన ఇతి ॥ సనిష్పేషం సంఘర్షం యథా భవత్యేవమోష్ఠౌ జిహ్వయా లేలిహానః సంరంభాదావిద్ధమున్నమితం లాంగూలం యేన సః కఠినం స్కంధబంధనం యస్య సః ॥ ౩ ॥ ఉదగ్రేతి ॥ ఉదగ్రస్య ఉచ్ఛ్రితస్య కకుదో గళవృషభస్య ఆభోగో విస్తారో యస్య సః - ఉచ్చతరాత్ ప్రమాణాత్ అన్యైర్దురతిక్రమః ॥ ౪

ఆసన్నమితి ॥ గ్రాహవత్ గ్రాహ ఇవ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - చతుర్దశోధ్యాయః.

కకుద్మతీతి ॥ కకుద్మతి వృషభే ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కంసాయేతి ॥ గర్భపరివర్తః అపత్యవ్యత్యయః ॥ ౩ ॥ శ్రుత్వేతి ॥ దేవదర్శనాత్ దేవానామివ దర్శనం యస్యేతస్మాత్ ॥ ౪ ॥ స ఇతి ॥ ఉపాలభ్య విగర్హ్య ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥

ముపేయుస్త్యేతి భయాతురాః । గోపా గోపస్త్రియశ్చైవ కృష్ణకృష్ణేతి చుక్రుశుః ॥ ౭ ॥ సింహనాదం తతశ్చక్రే తలశబ్దం చ కేశవః । తచ్ఛబ్దశ్రవణాచ్చాసౌ దామోదరముపాయయౌ ॥ ౮ ॥ అగ్రన్యస్తవిషాణాగ్రః కృష్ణకుక్షికృతేక్షణః । అభ్యధావత దుష్టాత్మా కృష్ణం వృషభదానవః ॥ ౯ ॥ ఆయాంతం దైత్యవృషభం దృష్ట్వా కృష్ణో మహాబలః । న చచాల తదా స్థానాదవజ్ఞాస్మితలీలయా ॥ ౧౦ ॥ ఆసన్నం చైవ జగ్రాహ గ్రాహవన్మధుసూదనః । జఘాన జానునా కుక్షౌ విషాణగ్రహణాచలమ్ ॥ ౧౧ ॥ తస్య దర్పబలం భంక్త్వా గృహీతస్య విషాణయోః । అపీడయదరిష్టస్య కంఠం క్లిన్నమివాంబరమ్ ॥ ౧౨ ॥ ఉత్పాట్య శృంగమేకం తు తేనైవాతాడయత్తతః । మమార స మహాదైత్యో ముఖాచ్ఛోణితముద్వమన్ ॥ ౧౩ ॥ తుష్టువుర్నిహతే తస్మిన్దైత్యే గోపా జనార్దనమ్ । జంభే హతే సహస్రాక్షం పురా దేవగణా యథా ॥ ౧౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - చతుర్దశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ కకుద్మిని హతేఽరిష్టే ధేనుకే వినిపాతితే । ప్రలంబే నిధనం నీతే ధృతే గోవర్ధనాచలే ॥ ౧ ॥ దమితే కాళియే నాగే భగ్నే తుంగద్రుమద్వయే । హతాయాం పూతనాయాం చ శకటే పరివర్తితే ॥ ౨ ॥ కంసాయ నారదః ప్రాహ యథావృత్తమనుక్రమాత్ । యశోదాదేవకీగర్భపరివర్తాద్యశేషతః ॥ ౩ ॥ శ్రుత్వా తత్సకలం కంసో నారదాద్దేవదర్శనాత్ । వసుదేవం ప్రతి తదా కోపం చక్రే సుదుర్మతిః ॥ ౪ ॥ సోతికోపాదుపాలభ్య సర్వయాదవసంసది । జగర్హ యాదవాంశ్చైవ కార్యం చైతదచింతయత్ ॥ ౫ ॥ యావన్న బలమారూఢౌ రామకృష్ణౌ సుబాలకౌ । తావదేవ మయా వధ్యావసాధ్యౌ రూఢయౌవనౌ ॥ ౬ ॥ చాణూరోత్ర మహావీర్యో ముష్టికశ్చ మహాబలః । ఏతాభ్యాం మల్లయుద్ధేన మారయిష్యామి దుర్మతీ ॥ ౭ ॥ ధనుర్మహమహాయోగవ్యాజేనానీయ తౌ వ్రజాత్ । తథా తథా యతిష్యామి యాస్యేతే సంక్షయం యథా ॥ ౮ ॥ శ్వఫల్కతనయం శూరమక్రూరం యదుపుంగవమ్ । తయోరానయనార్థాయ ప్రేషయిష్యామి గోకులమ్ ॥ ౯ ॥ బృందావనచరం ఘోరమాదేక్ష్యామి చ కేశినమ్ । తత్రైవాసావతిబలస్తావుభౌ ఘాతయిష్యతి ॥ ౧౦ ॥ గజః కువలయాపీడో మత్సకాశమిహాగతౌ । ఘాతయిష్యతి వా గోపౌ వసుదేవసుతావుభౌ ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యాలోచ్య స దుష్టాత్మా కంసో రామజనార్దనౌ । హంతుం కృతమతిర్వీరావక్రూరం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧౨ ॥ కంసః ॥ భోభో దానపతే వాక్యం క్రియతాం ప్రీతయే మమ । ఇతః

॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ అగ్రేతి ॥ అగ్రే పురతో న్యస్తే విషాణాగ్రే యేన - కృష్ణస్య కుక్షౌ కృతమీక్షణం యేన ॥ ౯ ॥ ఆయాంతమితి ॥ అవజ్ఞయా స్మితం సైవ లీలా తయా ॥ ౧౦ ॥ ఆసన్నమితి ॥ విషాణగ్రహణాదచలం సంతం జఘాన ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - చతుర్దశోధ్యాయః.

శ్లో ॥ వసతో గోకులే చిత్రం కర్మ కృష్ణస్య వర్ణితమ్ । అథాహ మధురాకృత్యం ప్రస్తోతుం నారదాగమమ్ ॥ శ్రీధరీయోయం శ్లోకః ॥ తదేవం గోకులే రాసక్రీడావినోదైః కంసవధాది దేవకార్యం హరిణా విస్మృతమివాలక్ష్య తత్స్మరణప్రసంగాయ నారదాగమనమాహ ॥ కకుద్మతీతి ॥ కకుద్మతి వృషభాకృతౌ దైత్యే ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కంసాయేతి ॥ యశోదాదేవక్యోర్గర్భయోః అపత్యయోః పరివర్తాది ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ స ఇతి ॥ వసుదేవముపాలభ్య నిర్భర్త్స్య జగర్హ నిందితవాన్ ॥ ౫ ॥ కంసస్య మనోరథప్రకారమాహ ॥ యావదిత్యాదిభిః షడ్భిః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ స్వాభిప్రా

౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ యథాచేతి॥ ఉపహార్య ఉపాయనీకృత్య - సమానయం త్వాం శుచోపహార్యత థా ఇతి చ పాఠః॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః, ..

కేశీతి ॥ బృందావనం కృష్ణాసన్న భాగం॥ ౧॥ స ఇతి ॥ ద్రుతైరుత్ప్లుతిభిర్విక్రాంతా వాక్రాంతౌ చంద్రార్కమార్గౌ యేన॥ ౨॥ తస్యేతి ॥ భయసంవిగ్నాః భయేన చలితాః॥ ౩ ॥ ౪ ॥ అలమితి॥ కేశిన స్త్రాసేనాలం - గోపజాతిర్వై భవద్భిర్వీరాణాం వీర్యం కిం విలోప్యతే - గోపజాతీయత్వవిశేషణమేషాం వీర్యహేతుః॥౫॥ కిమనేనేతి॥ ఆటోపస్సంభ్ర

స్యందనమారుహ్య గమ్యతాం నందగోకులమ్॥ ౧౩॥ వసుదేవసుతౌ తత్ర విష్ణోరంశసముద్భవౌ। నాశాయ కిల సంభూతౌ మమ దుష్టౌ ప్రవర్ధతః॥ ౧౪॥ ధనుర్మహో మమాప్యత్ర చతుర్దశ్యాం భవిష్యతి। ఆనేయౌ భవతా గత్వా మల్లయుద్ధాయ తత్ర తౌ॥ ౧౫॥ చాణూరముష్టికౌ మల్లౌ నియుద్ధకుశలౌ మమ। తాభ్యాం సహానయోర్యుద్ధం సర్వలోకోఽత్ర పశ్యతు॥ ౧౬॥ గజః కువలయాపీడో మహామాత్ర ప్రచోదితః। స వా హనిష్యతే పాపౌ వసుదేవాత్మజౌ శిశూ॥ ౧౭॥ తౌ హత్వా వసుదేవం చ నందగోపం చ దుర్మతిమ్। హనిష్యే పితరం చైవ ముగ్రసేనం సుదుర్మతిమ్॥ ౧౮ ॥ తతస్సమస్తగోపానాం గోధనాన్యఖిలాన్యహమ్। విత్తం చాపహరిష్యామి దుష్టానాం మద్వధైషిణామ్॥౧౯॥ త్వామృతే యాదవా హ్యేతే దుష్టా దానపతే మమ। ఏతేషాం చ వధాయాహం యతిష్యేఽనుక్రమాత్తతః॥ ౨౦ ॥ తదా నిష్కంటకం సర్వం రాజ్యమేతదయాదవమ్। ప్రశాధిష్యే త్వయా తస్మాన్మత్ప్రీత్యై వీర గమ్యతామ్॥ ౨౧ ॥ యథా చ మాహిషం సర్పిర్దధి చాప్యుపహార్య వై। గోపాస్సమానయంత్వాశు తథా వాచ్యాస్త్వయా చ తే॥ ౨౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యాజ్ఞప్తస్తదాక్రూరో మహాభాగవతో ద్విజ। ప్రీతిమానభవత్కృష్ణం శ్వో ద్రక్ష్యామీతి సత్వరః॥ ౨౩॥ తథేత్యుక్త్వా చ రాజానం రథమారుహ్య శోభనమ్। నిశ్చక్రామ తతః పుర్యా మధురాయా మధుప్రియః॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః. ******************************

శ్రీపరాశరః ॥ కేశీ చాపి బలోదగ్రః కంసదూతప్రచోదితః। కృష్ణస్య నిధనాకాంక్షీ బృందావనముపాగమత్ ॥ ౧ ॥ స ఖురక్షతభూపృష్ఠస్సటాక్షేపధుతాంబుదః। ద్రుతవిక్రాంతచంద్రార్కమార్గో గోపానుపాద్రవత్॥ ౨॥ తస్య హేషితశబ్దేన గోపాలా దైత్యవాజినః। గోప్యశ్చ భయసంవిగ్నా గోవిందం శరణం యయుః॥ ౩॥ త్రాహి త్రాహీతి గోవిందః శ్రుత్వా తేషాం తతో వచః। సతోయజలదధ్వానగంభీరమిదముక్తవాన్॥ ౪॥ అలం త్రాసేన గోపాలాః కేశినః కిం భయాతురైః। భవద్భిర్గోపజాతీయైర్వీరవీర్యం విలోప్యతే॥ ౫ ॥ కిమనేనాల్పసారేణ హేషితాటోపకారిణా। దైతేయబలవాహ్యేన వల్గతా దు

యమావేదయన్ కంసోఽక్రూరమాదిశతి॥ భో భో ఇత్యాదిదశభిః॥౧౩॥ వసుదేవేతి॥ ప్రవర్ధతః ప్రకర్షేణ వర్ధేతే॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ గజ ఇతి॥ మహామాత్రేణ హస్తిపకేన ప్రచోదితః॥ ౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥౨౩ ॥ తథేతి॥ మధుప్రియః మధువంశ్యానాం ప్రియః॥౨౪॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం పంచమాంశే - పంచదశోఽధ్యాయః

కేశీతి ॥ బలోదగ్రః బలేనోద్ధతః - కంసస్య దూతేన ప్రచోదితః స్వస్థానాదేవ ప్రచోదితః - న తు కంసేనాహూయ స్వయం ప్రేషితః - అసురకార్యవాదిస్వార్థస్య తావద్విలంబాసహనాదేవేత్యర్థః॥ ౧॥ స ఇతి ॥ ఖురైః క్షతం భూపృష్ఠం యేన - సటానాం కేసరాణాం క్షేపేణ ధూననేన ధుతా విచాలితా అంబుదా యేన - ద్రుతం విక్రాంతౌ చంద్రార్కమార్గౌ యేన॥ ౨॥ ౩॥ త్రాహి త్రాహీతి ॥ సతోయస్య జలదస్య ధ్వానో గర్జితం తద్వద్గంభీరం యథా భవత్యేవముక్తవాన్॥ ౪॥ అలమితి ॥ కిం వీరవీర్యం విలోప్యతే - యద్వా - స్వామిని సన్నిహితే సత్యపి యది పరిజనో భయాతురః స్యాత్ - తదా స స్వామీ స్వల్పవీర్య ఇత్యన్యేషాం బుద్ధిస్స్యాత్ అతో మదీయైర్భవద్భిర్భీరుతయా - వీరవీర్యం వీరస్య మమ వీర్యం - కిం విలోప్యతే కిమితి విలోపం క్రియత ఇత్యర్థః॥౫॥ కిమనేనేతి॥ హేషితమేవాటోపః తత్కారిణా - దైతేయ బ

మః - దైతేయశ్చాసౌబలబాహ్యశ్చ - బలబాహ్యః బలహీనః - వల్గతానృత్యతా ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ బాహుమితి ॥ ఆభోగినం పరిణాహినం ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ కృష్ణస్యేతి ॥ అసంభూతైరావృద్ధేః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ద్విపాదేఇతి - ద్వౌపాదౌయయోః - అర్ధరూపేపృష్ఠపుచ్ఛేచయయోస్తే - ద్విపాదపృష్ఠపుచ్ఛార్ధేఇత్యేకపద్యపాఠశ్చ - శ్రవణేతి - ఏకశబ్దః శ్రవణపదాత్ప్రాగ్యోజ్యః - ఏకాశ్రవణాక్షినాసికాయయోస్తేశ్రవణైకాక్షినాసికే ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ తతఇతి ॥ అనురాగేణమనోరమంయథాభవతితథా ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ యుద్ధోత్సుకఇతి ॥ యుద్ధోత్సుకఃయుద్ధదర్శనోత్సుకః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥

ష్టవాజినా ॥ ౬ ॥ ఏహ్యేహిదుష్టకృష్ణోహంపూష్ణస్త్వివపినాకధృత్ । పాతయిష్యామిదశనాన్వదనాదఖిలాంస్తవ ॥ ౭ ॥ ఇత్యుక్త్వాస్ఫోట్యగోవిందః కేశినస్సంముఖంయయౌ । వివృతాస్యశ్చసోప్యేనందైతేయాశ్వఉపాద్రవత్ ॥ ౮ ॥ బాహుమాభోగినంకృత్వాముఖేతస్యజనార్దనః । ప్రవేశయామాసతదా కేశినోదుష్టవాజినః ॥ ౯ ॥ కేశినోవదనంతేనవిశతాకృష్ణబాహునా । శాతితాదశనాఃపేతుస్సితాభ్రావయవాఇవ ॥ ౧౦ ॥ కృష్ణస్యవవృధేబాహుః కేశిదేహగతోద్విజ । వినాశాయ యథావ్యాధిరాసంభూతేరుపేక్షితః ॥ ౧౧ ॥ విపాటితోష్ఠోబహుళం సఫేనంరుధిరంవమన్ । సోక్షిణీవివృతేచక్రేవిశ్లిష్టేముక్తబంధనే ॥ ౧౨ ॥ జఘానధరణీంపాదైశ్శకృన్మూత్రంసముత్సృజన్ । స్వేదార్ద్రగాత్రశ్శాంతశ్చనిర్యత్నస్సోభవత్తదా ॥ ౧౩ ॥ వ్యాదితాస్యమహారంధ్రస్సోసురఃకృష్ణబాహునా । నిపాతితోద్విధాభూమౌవైద్యుతేనయథాద్రుమః ॥ ౧౪ ॥ ద్విపాదేపృష్ఠపుచ్ఛార్ధేశ్రవణైకాక్షినాసికే । కేశినస్తేద్విధాభూతేశకలేద్వేవిరేజతుః ॥ ౧౫ ॥ హత్వాతుకేశినంకృష్ణోగోపాలైర్ముదితైర్వృతః । అనాయస్తతనుస్స్వస్థోహసంస్తత్రైవతస్థివాన్ ॥ ౧౬ ॥ తతోగోప్యశ్చగోపాశ్చహతేకేశినివిస్మితాః । తుష్టువుఃపుండరీకాక్షమనురాగమనోరమమ్ ॥ ౧౭ ॥ అథాహాంతర్హితోవిప్రనారదోజలదేస్థితః । కేశినంనిహతందృష్ట్వాహర్షనిర్భరమానసః ॥ ౧౮ ॥ సాధుసాధుజగన్నాథలీలయైవయదచ్యుత । నిహతోయంత్వయాకేశీక్లేశదస్త్రిదివౌకసామ్ ॥ ౧౯ ॥ యుద్ధోత్సుకోహమత్యర్థంనరవాజిమహాహవమ్ । అభూతపూర్వమన్యత్రద్రష్టుంస్వర్గాదిహాగతః ॥ ౨౦ ॥ కర్మాణ్యత్రావతారేతేకృతానిమధుసూదన । యానితైర్విస్మితంచేతస్తోషమేతేనమేగతమ్ ॥ ౨౧ ॥ తురంగస్యాస్యశక్రోపికృష్ణదేవాశ్చబిభ్యతి । ధుతకేసరజాలస్యహేషతోభ్రావలోకినః ॥ ౨౨ ॥ యస్మాత్త్వయైషదుష్టాత్మాహతఃకేశీజనార్దన । తస్మాత్కేశవనామ్నాత్వం లోకేఖ్యాతోభవిష్యసి ॥ ౨౩ ॥ స్వస్త్యస్తుతేగమిష్యామికంసయుద్ధేధునాపునః । పరశ్వోహంసమేష్యా

వాహ్యేనదైత్యైర్బలాదాక్రమ్య అశ్వోయమారుహ్యతే - అతోదైత్యహంతౄణామస్మాకంకిమనేనభవేదిత్యర్థః - వల్గతాత్రికమవనమ్యగచ్ఛతా - తదుక్తం - వల్గితంచనతత్రికమితి ॥ ౬ ॥ ఏహ్యేహీతి ॥ పూష్ణోదంతాన్పినాకధృత్ వీరభద్రఇవ - పూష్ణోరివేతిపాఠే - పూషణశ్చరుః - ఐంద్రాపౌష్ణశ్చరురిత్యాదిషుపూష్ణఏవఏకతమరూపేణైంద్రసాహిత్యరూపేణదేవతాభేదరూపభేదాత్ ద్వివచనం ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ బాహుమితి ॥ ఆభోగినంవిసారిణం ॥ ౯ ॥ కేశినఇతి ॥ శాతితాః ఆహతాః ॥ ౧౦ ॥ కృష్ణస్యేతి ॥ ఆసంభూతేః వృద్ధిపర్యంతం ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ వ్యాదితాస్యేతి ॥ వ్యాదితం వివృతమాస్యంయస్య - వైద్యుతేనాశనినా ॥ ౧౪ ॥ ద్విపాదేఇతి ॥ ద్వౌపాదౌయయోః - పృష్ఠపుచ్ఛే అర్ధరూపేయయోః - ఏకశబ్దఃశ్రవణపదాత్ ప్రాగ్యోజ్యః - తథాచఏకైకాశ్రవణాక్షినాసికాయయోస్తేతథోక్తేశకలే - ఏకకర్ణాక్షినాసికేఇతిపాఠాంతరంతుసుష్ఠు ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ యుద్ధోత్సుకఇతి ॥ యుద్ధోత్సుకఃయుద్ధదర్శనోత్సుకః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ తురంగస్యేతి ॥ ధుతంకంపితంకేసరాణాంజాలంసమూహోయేనతస్య - హేషతః హేషారవంకుర్వతః ॥ ౨౨ ॥ యస్మాదితి ॥ కేశివధాత్కేశవఇత్యసాధారణ్యనామనిరుక్తిః ॥ ౨౩ ॥ స్వస్త్యస్త్వితి ॥ అధునాగమిష్యామిపర

౨౩॥ స్వస్త్యస్తు త్వితి ॥ అధునాగమిష్యామీత్యన్వయః॥ ౨౪॥ ఉగ్రసేనేతి ॥ కర్తా భవిష్యసి॥ ౨౫॥ తత్రేతి ॥ తత్ర భారావతరణే - ఆయుష్మత్ప్రణీతానీతి పదచ్ఛేదః - యాన్యహోవధీమి వాయుష్మన్నితి వస్త్నం గళాశాసనోక్తిః॥ ౨౬॥ ౨౭ నారదఇతి॥ నేత్రేతి- నేత్రైః పానక్రియాణామేకో విషయః॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - షోడశోఽధ్యాయః

౧ ॥ చింతయామాసేతి ॥ మయా మత్తః॥ ౨॥ ౩॥ పాపమితి ॥ సంకల్పనామయం అదితిదేవక్యాద్యారాధనసంకల్పానురూపం హి భగవతో దేవమనుష్యాదిసజాతీయం తత్తద్రూపమిదం విభవాచార్యావతారసాధారణం- యథాహ- యే యథా మాం ప్రపద్యంతే- ఇతి హృదయోపాసనేఽపి ఉపాసకసంకల్పాధీనాం గ ప్రత్యంగరూపాదిమత్త్వముక్తం- హృదిసంకల్ప్యయద్రూపమిత్యాదినా - అథవా సంకల్పనామయమితి స్వసంకల్పకృతమితి - ఇచ్ఛాగృహీతేత్యాది - యథోక్తం హ్యద్యోగే ॥ శ్లో॥ బహిరారాధనార్థం తు యా మూర్తిరవతిష్ఠతే । తదాకారం విచింత్యాథ యజేత్సర్వేశ్వరం హరిమితి॥ ౪॥ వినిర్జగ్మురితి ॥ ధామధామ్నాం తేజసాం స్థానం - తేజో వా॥ ౫॥ ౬॥ ఇష్ట్వేతి ॥ అనంతాదిం- అద్యంతరహితం॥ ౭॥ ౮॥ సర్వాత్మేతి ॥ సర్వస్యాత్మా-సర్వభూతేష్వవస్థితః - వ్యోమవద్వితత్య వ్యాపీ- నాగ్నివాయ్వాదివద్విచ్ఛిద్యేతి॥

మిత్వయా కేశినిషూదన॥ ౨౪॥ ఉగ్రసేనసుతే కంసే సానుగే వినిపాతితే । భారావతారకర్తా త్వం పృథివ్యాః పృథివీధర॥ ౨౫॥ తత్రానేకప్రకారాణి యుద్ధాని పృథివీక్షితామ్ । ద్రష్టవ్యాని మయాయుష్మత్ప్రణీతాని జనార్దన॥ ౨౬॥ సోఽహం యాస్యామి గోవింద దేవకార్యం మహత్కృతమ్। త్వయైవ విదితం సర్వం స్వస్తి తేఽస్తు వ్రజామ్యహమ్॥ ౨౭ ॥ నారదే తు గతే కృష్ణస్సహ గోపైస్సభాజితః । వివేశ గోకులం గోపీనేత్రపానైకభాజనమ్॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే- షోడశోఽధ్యాయః.

శ్రీ పరాశరః॥ అక్రూరోఽపి వినిష్క్రమ్య స్యందనేనాశుగామినా । కృష్ణసందర్శనాకాంక్షీ ప్రయయౌ నందగోకులమ్॥ ౧॥ చింతయామాస చాక్రూరో నాస్తి ధన్యతరో మయా। యోఽహమంశావతీర్ణస్య ముఖం ద్రక్ష్యామి చక్రిణః॥ ౨॥ అద్య మే సఫలం జన్మ సుప్రభాతాభవన్నిశా । యదున్నిద్రాబ్జపత్రాక్షం విష్ణోర్ద్రక్ష్యామ్యహం ముఖమ్॥ ౩॥ పాపం హరతి యత్పుంసాం స్మృతం సంకల్పనామయమ్ । తత్పుండరీకనయనం విష్ణోర్ద్రక్ష్యామ్యహం ముఖమ్॥ ౪॥ వినిర్జగ్ముర్యతో వేదా వేదాంగాన్యఖిలాని చ । ద్రక్ష్యామి తత్పరం ధామధామ్నాం భగవతో ముఖమ్ ॥ ౫॥ యజ్ఞేషు యజ్ఞపురుషః పురుషైః పురుషోత్తమః । ఇజ్యతే యోఽఖిలాధారస్తం ద్రక్ష్యామి జగత్పతిమ్ ॥ ౬ ॥ ఇష్ట్వా యమింద్రో యజ్ఞానాం శతేనామరరాజతామ్ । అవాప తమనంతాదిమహం ద్రక్ష్యామి కేశవమ్॥ ౭ ॥ న బ్రహ్మా నేంద్రరుద్రాశ్వివస్వాదిత్యమరుద్గణాః । యస్య స్వరూపం జానంతి ప్రత్యక్షం యాతి మే హరిః॥ ౮॥ సర్వాత్మా సర్వవిత్సర్వస్సర్వభూ

శ్వః కంసయుద్ధే పునస్త్వయాహం సమేష్యామి॥ ౨౪॥ ఉగ్రసేనేతి ॥ పృథివ్యాః భారహర్తా త్వం భవిష్యసి॥ ౨౫॥ తత్రేతి ॥ తత్ర భారావతారకరణే - ఆయుష్మతా త్వయా ప్రణీతానీతి లోకోక్తిః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ నారదఇతి ॥ ఇత్థం మనోరమైః కథనైః సభాజితస్సత్కృతః - గోపీనేత్రాణాం పానస్యాదరవీక్షణస్య ఏకమేవ భాజనం విషయః కృష్ణః గోకులం వివేశ॥ ౨౮॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- పంచమాంశే- షోడశోఽధ్యాయః.

అక్రూర ఇతి ॥ శ్రీకృష్ణో యదా గోకులం వివేశ తదా అక్రూరోఽపి మథురాయా వినిష్క్రమ్య గోకులం ప్రయయౌ ౧॥ పథి గచ్ఛతః అక్రూరస్య మనోరథానాహ ॥ చింతయామాసేత్యాదినా- మామక్రూరేతి వక్ష్యతీత్యంతేన॥ చింతయామాసేతి ॥ మయా సదృశో ధన్యతరో నాస్తి॥ ౨॥ ౩॥ పాపమితి ॥ సంకల్పనామయం ధ్యానమాత్రాలంబనమపి॥ ౪॥ వినిర్జగ్మురితి ॥ ధామ్నాం తేజోమయానాం పరం ధామ ఆశ్రయం - ముఖావయవేషు లోచనవదనేషు సూర్యసోమాగ్నీనామాశ్రితత్వాత్॥ ౫॥ ౬॥ ఇష్ట్వేతి ॥ నాస్త్యంతశ్చ ఆదిశ్చ యస్య తం అనంతాదిం॥ ౭॥ ౮॥ సర్వాత్మేతి ॥ వక్ష్యతి వదివ

౯। ౧౦। ౧౧॥ యోఽనంతఇతి ॥ శేఖరేతి- శేఖరసంనివేశేనస్థితాం - ధరామ్॥ ౧౨। పితృపుత్రేతి ॥ అత్ర పిత్రాదిరూపేణపరిణతా - గుణత్రయీ - విచిత్రకార్యకరత్వేనమాయేత్యుచ్యతే॥ ౧౩। తరతీతి ॥ సైవభగవత్స్వరూపతిరోధాయకత్వాదన్యథాజ్ఞానజనకత్వాచ్చావిద్యేత్యుచ్యతే॥ ౧౪। యజ్వభిరితి ॥ సాత్త్వతైర్భాగవతైః పాంచరాత్రనిష్ఠైః॥౧౫। ౧౬। ౧౭। ఇత్థమితి ॥ భక్తినమ్రాత్మమానసః భక్తిప్రహ్వీకృతశరీరాంతఃకరణః - కించిత్సూర్యేవిరాజతి అస్తాసన్నే॥౧౮। సఇతి ॥ ఆదోహనే దోహకాలే॥ ౧౯॥ ప్రఫుల్లేతి ॥ ఆయామతుంగోరఃస్థలం విశాలపీనోరస్కమిత్యర్థః॥ ౨౦। ౨౧। బిభ్రాణమితి ॥ సేందునీలాచలాభం- సితాంభోజావతంసకత్వాత్। ౨౨। ౨౩। ప్రాంశుమితి ॥ ఉత్తుంగబాహ్వంసం పీనతా

తేష్వవస్థితః । యోఽహం చింత్యోఽవ్యయో వ్యాపీ సవక్ష్యతి మయా సహ॥ ౯। మత్స్యకూర్మవరాహాశ్వసింహరూపాదిభిః స్థితిమ్ । చకార జగతో యోఽజస్సోఽద్య మామాలపిష్యతి॥ ౧౦। సాంప్రతం చ జగత్స్వామీ కార్యమాత్మహృది స్థితమ్। కర్తుం మనుష్యతాం ప్రాప్తస్స్వేచ్ఛాదేహధృదవ్యయః॥౧౧। యోఽనంతః పృథివీం ధత్తే శేఖరస్థితిసంస్థితామ్ । సోఽవతీర్ణో జగత్యర్థే మామక్రూరేతి వక్ష్యతి। ౧౨ ॥ పితృపుత్రసుహృద్భ్రాతృమాతృబంధుమయీమిమామ్ । యన్మాయాం నాలముత్తర్తుం జగత్తస్మై నమో నమః॥౧౩। తరత్యవిద్యాం వితతాం హృది యస్మిన్నివేశితే । యోగమాయామమేయాయ తస్మై విద్యాత్మనే నమః । ౧౪। యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్త్వతైః । వేదాంతవేదిభిర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యో నతోఽస్మి తమ్॥౧౫॥ యథా యత్ర జగద్ధామ్ని ధాతర్యేతత్ప్రతిష్ఠితమ్ । సదసత్తేన సత్యేన మయ్యసౌ యాతు సౌమ్యతామ్ ॥ ౧౬। స్మృతే సకలకల్యాణభాజనం యత్ర జాయతే । పురుషస్తమజం నిత్యం వ్రజామి శరణం హరిమ్॥ ౧౭ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్థం సంచింతయన్విష్ణుం భక్తినమ్రాత్మమానసః । అక్రూరో గోకులం ప్రాప్తః కించిత్సూర్యే విరాజతి॥ ౧౮। స దదర్శ తదా కృష్ణమాదావాదోహనే గవామ్ । వత్సమధ్యగతం ఫుల్లనీలోత్పలదలచ్ఛవిమ్। ౧౯। ప్రఫుల్లపద్మపత్రాక్షం శ్రీవత్సాంకితవక్షసమ్। ప్రలంబబాహుమాయామతుంగోరస్స్థలమున్నసమ్।౨౦।సవిలాసస్మితాధారం బిభ్రాణం ముఖపంకజమ్। తుంగరక్తనఖం పద్భ్యాం ధరణ్యాం సుప్రతిష్ఠితమ్। ౨౧। బిభ్రాణం వాససీ పీతే వన్యపుష్పవిభూషితమ్। సేందునీలాచలాభం తం సితాంభోజావతంసకమ్। ౨౨। హంసకుందేందుధవలం నీలాంబరధరం ద్విజ। తస్యాను బలభద్రం చ దదర్శ యదునందనమ్। ౨౩ । ప్రాంశుముత్తుంగబాహ్వంసం వికాసిముఖపంకజమ్ । మేఘమాలాపరివృతం కైలాసాద్రిమివాపరమ్। ౨౪। తౌ దృష్ట్వా వికసద్వక్త్రసరోజస్స మహామతిః । పులకాంచితసర్వాం

తీతి। ౯। మత్స్యేతి ॥ అశ్వసింహరూపాదిభిః - అశ్వో హయగ్రీవః - సింహో నృసింహః - మామాలపిష్యతీతి అక్రూరేతి తాతేత్యాభాషిష్యతే॥ ౧౦। ౧౧। య ఇతి ॥ శేఖరస్యైవ స్థిత్యా సన్నివేశేన స్థితాం పృథివీం యో ధత్తే స శేషః అవతీర్ణః బలదేవరూపేణ అక్రూరేతి మాం వక్ష్యతి॥౧౨। పునః మాయాప్రతిబంధనివృత్త్యర్థమేవ ప్రణమతి॥ పితృపుత్రేత్యాదిత్రిభిః॥ ౧౩॥ తరతీతి ॥ అవిద్యామాత్మచ్ఛాదికాం శాంభవీం మాయాం అహంకారమమకారాదిమోహాకరీం- ధ్యానేన హృది హృత్పుండరీకే యస్మిన్నివేశితే సతి తరతి॥ ౧౪। యజ్వభిరితి ॥ యజ్వభిః కర్మనిష్ఠైః యజ్ఞపురుష ఇతి - సాత్త్వతైరుపాసకైః వాసుదేవ ఇతి - వేదాంతవేదిభిర్జ్ఞాననిష్ఠైర్విష్ణురితి - తత్తత్సోపాధికశబ్దైర్యః ప్రోచ్యతే- తం ప్రణతోఽస్మి। ౧౫॥ అథ కంసస్య ప్రియోయమితి అసూయయా మయి స్వప్రసన్నో భవత్వితి ప్రార్థయతే ॥ యథేతి ॥ సదసత్కార్యకారణాత్మకం సాధ్వసాధువృత్త్యోపేతం వా ఏతజ్జగత్ యత్ర ధామ్ని ఆశ్రయే ప్రతిష్ఠితం తేన సత్యేన సర్వాధారతయా సర్వసాక్షిత్వేన మయి సౌమ్యతాం ప్రసన్నతాం యాతు॥౧౬॥ సత్యపరాభేదత్వవర్ణనం ... మిత్యాశయేనాహ ॥ స్మృత ఇతి। ౧౭। ఇత్థమితి ॥ భక్త్యా నమ్రః ఆత్మా బుద్ధిర్మానసం చ యస్య సః॥ ౧౮। స ఇతి ॥ ఆదోహనే దోహావసానే। ౧౯। ప్రఫుల్లేతి॥ ఆయామం విస్తారవత్తుంగమురస్స్థలం యస్య తమ్॥౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪।

హ్యంస౯||౨౪|| ౨౫|| తదేతదితి || ధామ తేజః - పరమం పదం పరమం ప్రాప్యం - పద్యత ఇతి పదం - భగవద్వాసుదేవాంశత్వాత్ || ౨౬|| సాఫల్యమితి || అంగం ఫలవదపి స్యాదిత్యాశంసా || ౨౭|| భగవత్పాణిపద్మస్య శుద్ధిశౌర్యాద్యాధార్యమాహ - అప్యేవమిత్యాది శ్లోకత్రయేణ || అప్యేష ఇతి || శ్రీమదితి హస్తపద్మవిశేషణం - యస్యేతి తస్యైవ నిర్దేశః - అనాశదోషా నాశదోషాభ్యాం హీనా అనాశదోషేతి చ పాఠః || ౨౮ || యేనేతి || చక్రం బలం - అ[illegible]త చక్రమితి క్రియావిశేషణం - అపాస్య చక్రమితి చ పాఠః || ౨౯ || ౩౦ || అప్యేష ఇతి - అదోషదుష్టం మాం కంసపరిగ్రహణదోషాస్పదీభూతమపి కర్తా కరిష్యతీత్యన్వయః - అవమానేత్యాది వాక్యాంతరం || ౩౧ || భగవాన్ సర్వజ్ఞత్వాన్మాం నిరాగసం జ్ఞాత్వా స్వీకరిష్యతీత్యాహ - జ్ఞానాత్మకస్యేతి || జీవస్య జ్ఞానాత్మకత్వేపి రజస్తమోమూలరాగాదిదోషతిరోహితస్వరూపత్వాత్ తతో భగవంతం వ్యావర్తయతి - అమలసత్వేత్యాదినా సదాస్ఫుటస్య అతిరోహితస్వరూపస్య || ౩౨ || ౩౩ || ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

గస్తదా క్రూరోభవన్మనే || ౨౫|| తదేతత్పరమం ధామ తదేతత్పరమం పదమ్ | భగవద్వాసుదేవాంశో ద్విధా యోయం వ్యవస్థితః || ౨౬ | సాఫల్యమక్ష్ణోర్యుగమేతదత్ర దృష్టే జగద్ధాతరి యాతముచ్చైః | అప్యంగమేతద్భగవత్ప్రసాదాత్ దంగసంగే ఫలవన్మమ స్యాత్ || ౨౭|| అప్యేష పృష్ఠే మమ హస్తపద్మం కరిష్యతి శ్రీమదనంతమూర్తిః | యస్యాంగులిస్పర్శహతాఖిలాఘైరవాప్యతే సిద్ధిరపాస్తదోషా || ౨౮|| యేనాగ్నివిద్యుద్రవిరశ్మిమాలాకరాళమత్యుగ్రమపాస్య చక్రమ్ | చక్రం ఘ్నతా దైత్యపతేర్హృతాని దైత్యాంగనానాం నయనాంజనాని || ౨౯ | యత్రాంబువిన్యస్య బలిర్మనోజ్ఞానవాప భోగాన్ వసుధాతలస్థః | తథామరత్వం త్రిదశాధిపత్యం మన్వంతరం పూర్ణమపేతశత్రుః || ౩౦| అప్యేష మాం కంసపరిగ్రహేణ దోషాస్పదీభూతమదోషదుష్టమ్ | కర్తావమానోపహతం ధిగస్తు తజ్జన్మ యత్సాధుబహిష్కృతస్య || ౩౧| జ్ఞానాత్మకస్యామలసత్వరాశేరపేతదోషస్య సదాస్ఫుటస్య | కిం వా జగత్యత్ర సమస్తపుంసామజ్ఞాతమస్యాస్తి హృది స్థితస్య || ౩౨ | తస్మాదహం భక్తివినమ్రచేతా వ్రజామి సర్వేశ్వరమీశ్వరాణామ్ | అంశావతారం పురుషోత్తమస్య హ్యనాదిమధ్యాంతమజస్య విష్ణోః || ౩౩ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

౨౫|| ౨౬|| సాఫల్యమితి || భగవతా స్వాంగసంగే కృతే సతి తత్ప్రసాదాదేతన్మమాంగమపి ఫలవత్స్యాదిత్యాశంసా || ౨౭|| అప్యేష ఇతి || యస్య హస్తస్యాంగులిస్పర్శేన హతాఖిలాఘైరితి పవిత్రతోక్తా || ౨౮ || యేనేతి || యేన హస్తేన వక్రమపాస్య ప్రక్షిప్య - దైత్యపతేః కాలనేమిప్రభృతీనాం చక్రం సైన్యం ఘ్నతా మారయతా - దైత్యాంగనానాం నయనాంజనాని తద్భర్తృవధాద్దేవహృతానీతి శౌర్యాతిశయోక్తిః || ౨౯ | యత్రేతి || యత్రాంబు విన్యస్యేతి హస్తస్యౌదార్యముక్తం - వసుధాతలస్థితః || ౩౦|| అప్యేష ఇతి || అదోషదుష్టమపి మాం దోషాస్పదీభూతం మత్వా యద్యవమానోపహతం కర్తా కరిష్యతి || ౩౧| ఏవమాశంక్య సర్వజ్ఞస్య పరావమంతృత్వం స్వయమేవ న సంభవతీత్యాహ || జ్ఞానాత్మకస్యేతి || జీవస్య జ్ఞానాత్మకత్వేపి రజస్తమోమలావృతత్వాన్న సర్వజ్ఞతా - ఈశ్వరస్య తు తన్నాస్తీత్యాహ || అమలసత్వరాశేరితి || అమలసత్వరాశేః శుద్ధసత్వమయస్య న చ జీవవద్రాగాద్యభిమానదోష ఇత్యాహ || అపేతదోషస్యేతి || న చ చక్షురాద్యపేక్షస్య జీవస్యేవ కాదాచిత్కం జ్ఞానమీశ్వరస్యేత్యాహ || సదాస్ఫుటస్యేతి || న చ జీవస్యేవోపాధిపరిచ్ఛేదాదసర్వజ్ఞత్వమిత్యాహ || సమస్తపుంసాం హృది స్థితస్యేతి || అతోత్ర కిం నామ తస్యాజ్ఞాతమస్తి || ౩౨ తస్మాన్నిశ్శంకస్తమహం వ్రజామీత్యాహ || తస్మాదితి || ౩౩| ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - సప్తదశోధ్యాయః

౧। ౨। ౩॥ సహేతి॥ కృతసంవాదనాదికః కృతసంవాదాదికః॥ ౪। ౫॥ ౬। ౭॥ కరిష్యఇతి॥ ఔపయికం యుక్తం॥ ౮। ౯॥ ౧౦। ౧౧॥ ౧౨॥ దృష్ట్వేతి॥ శ్లథద్వలయత్వం విరహకార్శ్యాత్॥ ౧౩॥ ౧౪॥ విలాసేతి॥ విలాస వాక్యపానేషు - గ్రామ్యగోపీషు అవిదగ్ధగోపీషు॥ ౧౫॥ ౧౬॥ భావగర్భేతి॥ భావగర్భస్మితమితి వాక్యవిశేషణం- నా

శ్రీపరాశరః॥ చింతయన్నితి గోవిందముపగమ్య స యాదవః। అక్రూరోఽస్మీతి చరణౌ ననామ శిరసా హరేః॥ ౧॥ సోఽప్యేనం ధ్వజవజ్రాబ్జకృతచిహ్నేన పాణినా। సంస్పృశ్యాకృష్య చ ప్రీత్యా సుగాఢం పరిషస్వజే॥ ౨॥ కృతసంవందనౌ తేన యథావద్బలకేశవౌ। తతః ప్రవిష్టౌ సంహృష్టౌ తమాదాయాత్మమందిరమ్॥ ౩॥ సహ తాభ్యాం తదాక్రూరః కృతసంవందనాదికః। భుక్తభోజ్యో యథాన్యాయ్యమాచచక్షే తతస్తయోః॥ ౪॥ యథా నిర్భర్త్సితస్తేన కంసేనానకదుందుభిః। యథా చ దేవకీ దేవీ దానవేన దురాత్మనా॥ ౫॥ ఉగ్రసేనే యథా కంసస్స దురాత్మా చ వర్తతే। యం చైవార్థం సముద్దిశ్య కంసేన తు విసర్జితః॥ ౬॥ తత్సర్వం విస్తరాచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్ దేవకీసుతః। ఉవాచాఖిలమప్యేతద్ జ్ఞాతం దానపతే మయా॥ ౭॥ కరిష్యే తన్మహాభాగ యదత్రౌపయికం మతమ్। విచింత్యం నాన్యథైతత్తే విద్ధి కంసం హతం మయా॥ ౮॥ అహం రామశ్చ మథురాం శ్వో యాస్యావస్సహ త్వయా। గోపవృద్ధాశ్చ యాస్యంతి హ్యాదాయోపాయనం బహు॥ ౯॥ నిశేయం నీయతాం వీర న చింతాం కర్తుమర్హసి। త్రిరాత్రాభ్యంతరే కంసం సంనిహనిష్యామి సానుగమ్॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ సమాదిశ్య తతో గోపానక్రూరోఽపి చ కేశవః। సుష్వాప బలభద్రశ్చ నందగోపగృహే తతః॥ ౧౧॥ తతః ప్రభాతే విమలే కృష్ణరామౌ మహాద్యుతీ। అక్రూరేణ సమం గంతుముద్యతౌ మథురాం పురీమ్॥ ౧౨॥ దృష్ట్వా గోపీజనస్సాస్రః శ్లథద్వలయబాహుకః। నిశశ్వాసాతిదుఃఖార్తః ప్రాహ చేదం పరస్పరమ్॥ ౧౩॥ మథురాం ప్రాప్య గోవిందః కథం గోకులమేష్యతి। నగరస్త్రీకలాలాపమధు శ్రోత్రేణ పాస్యతి॥ ౧౪॥ విలాసవాక్యపానేషు నాగరీణాం కృతాస్పదమ్। చిత్తమస్య కథం భూయో గ్రామ్యగోపీషు యాస్యతి॥ ౧౫॥ సారం సమస్తగోష్ఠస్య విధినా హరతా హరిమ్। ప్రహృతం గోపయోషిత్సు నిర్ఘృణేన దురాత్మనా॥ ౧౬॥ భావగర్భస్మితం వాక్యం విలాసలలితా గతిః। నాగరీణామతీవైత

చింతయన్నితి॥ యాదవః అక్రూరోఽస్మీతి యాదవత్వోక్త్యా స్వస్య తత్సంబంధితాం విజ్ఞాపయన్ స్వనామోక్తిపూర్వకం - ప్రణనామ॥ ౧॥ సఇతి॥ పరిషస్వజే ఆలింగితవాన్॥ ౨॥ రామం చ ననామేతి దర్శయతి కృతసంవందనావితి॥ ౩॥ సహేతి॥ కృతం సంవందనాదికం సంభాషాదియేన- యథాన్యాయ్యం సంమానపూర్వకం - భుక్తం భోజ్యం భోజనాహారం సంస్కృతమన్నాదియేన సః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ కరిష్యఇతి॥ ఔపయికం ఉపయోగి॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ సమాదిశ్యేతి॥ రాజాదేశనివేదనేన గోపాన్ సమాదిశ్య - నందగోపగృహే సుష్వాపేత్యనేన నందే పితృత్వవ్యవహారనివృత్తిం సూచయతి॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ గంతుముద్యతౌ అనేన నందే పితృత్వవ్యవహారనివృత్తిః- మథురాం గంతుముద్యతౌ దృష్ట్వా గోపీజనః ప్రాహేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౧౨॥ దృష్ట్వేత్యాదినా సోఽపి రేణుర్నలక్ష్యత ఇత్యంతేన గోపీవిరహాలాపోక్తిః॥ దృష్ట్వేతి॥ సాస్రః అశ్రునేత్రః - శ్లథద్వలయాః బాహవో హస్తా యస్యేతి విరహదుఃఖకార్శ్యముక్తం॥ ౧౩॥ మథురామితి॥ కథమేష్యతి న కథంచిత్ - తత్ర హేతుమాహ నగరేతి సార్ధేన నగరస్త్రీణాం కలః అవ్యక్తమధురాక్షరో య ఆలాపః స ఏవ మధు తద్యస్మాత్పాస్యతి॥ ౧౪॥ విలాసవాక్యేతి॥ విలాసవాక్యాని నయనాభినయరూపవిలాసయుక్తాని వాక్యాని తేషాం పానేషు - శృంగారాదిరసవత్త్వాత్ అమృతమాధుర్యవత్త్వాత్ వాక్యానాం అత్యాదరేణ శ్రోత్రద్వారా పేయత్వం సిద్ధం- చిత్తస్య తద్విషయే కృతాస్పదత్వాత్ పాతృత్వం చ సిద్ధం సదా- అతస్తచ్చిత్తం భూయో గ్రామ్యగోపీషు కథం యాస్యతి- న కథమపి యాస్యతీత్యర్థః॥ ౧౫॥ సంప్రతి విధినా వయం హతాస్స్మ ఇత్యాహ॥ సారమితి॥ సమస్తగోష్ఠస్య సారభూతం హరిం హరతా అత ఏవ నిర్ఘృణేన దురాత్మనా విధినా గోపయోషిత్సు ప్రహృతం॥ ౧౬॥ భా

గరీణామేతద్వాక్యాదికం- అతీవప్రాజితం నైవంభూతమన్యదీయం వాక్యాదికం - అతిక్రాంతమితి వా|౧౭|| గ్రామ్య ఇతి || గ్రామ్యః గ్రామేభవః- యుగః యంత్రితః - అగ్రామ్యస్త్వాదపూర్వత్వేన నాగరీణాం విలాసాదిలోభనీయం భవతి|౧౮|| ఏషైవ ఇతి|| అక్రూరకేణేతి కుత్సాయాం క ప్రత్యయః - అత్ర ప్రవేనిరాకేణ నిరనురాగేణ|౧౯| కిమిత్యాది || అయం స్వయం నిరనురాగోఽస్తు - అనురాగపరమపి జనం కిం న వేత్తి యేనాస్మాకమక్ష్ణో రాహ్లాదకరం హరిమన్యత్ర నయతి|౨౦|౨౧| గురూణామిత్యాది|| త్వర్యతామస్య వారణ ఇతి సో గురూణామగ్రతో వక్తుం నక్షమమితి కిం బ్రవీథ కిం కిమర్థం - విరహాగ్నినా దగ్ధానాం గురవః కిం కరిష్యంతి|౨౨|౨౩| సుప్రభాతేతి|| మధురా ఆవాసో యాసాం తాః మధురావాసాః|౨౪| ధన్యా ఇతి|| యే అనివారితా ఇతో యాంతి - యా అనివారితా ఇతో యాంతి - తే ధన్యాః - తాః ధన్యాః- తేహి పథి కృష్ణం పశ్యంతః- తాహి పథి కృష్ణం పశ్యంత్యః - పులకాంచితం స్వదేహముద్వహిష్యంతి||౨౫||౨౬|౨౭|౨౮| అనురాగేణేతి|| హారా అస్మాసు శైథిల్యం వ్రజతిసతి - అస్మాకం కరేషు వలయాన్యపి శైథిల

తక్రటాపేక్షితమేవచ|౧౭| గ్రామ్యో హారి రయం తాసాం విలాసనిగళైర్యుతః। భవతీనాం పునః పార్శ్వం కయా యుక్త్యా సమేష్యతి|౧౮| ఏషహి రథమారుహ్య మధురాం యాతి కేశవః। క్రూరేణాక్రూరకేణాత్ర నిర్ఘృణేన ప్రతారితః||౧౯|| కింన వేత్తి నృశంసోఽయ మనురాగపరం జనమ్। యేనైవమక్ష్ణో రాహ్లాదం నయత్యన్యత్ర నో హరిమ్||౨౦|| ఏష రామేణ సహితః ప్రయాత్యత్యంత నిర్ఘృణః। రథమారుహ్య గోవింద స్త్వర్యతామస్య వారణే||౨౧|| గురూణామగ్రతో వక్తుం కిం బ్రవీథ న నః క్షమమ్। గురవః కిం కరిష్యంతి దగ్ధానాం విరహాగ్నినా|౨౨| నందగోపముఖా గోపా గంతుమేతే సముద్యతాః। నోద్యమం కురుతే కశ్చిద్గోవిందవినివర్తనే|౨౩| సుప్రభాతాద్య రజనీ మధురావాసయోషితామ్। పాస్యంత్యచ్యుతవక్త్రాబ్జం యాసాం నేత్రాళిపంక్తయః|౨౪| ధన్యాస్తే పథి యే కృష్ణమితో యాంత్యనివారితాః। ఉద్వహిష్యంతి పశ్యంతస్స్వదేహం పులకాంచితమ్|౨౫|| మధురానగరీపౌరనయనానాం మహోత్సవః। గోవిందావయవైర్దృష్టైరతీవాద్య భవిష్యతి|౨౬| కోను స్వప్నస్సభాగ్యాభిర్దృష్టస్తాభిరధోక్షజమ్। విస్తారికాంతినయనా యా ద్రక్ష్యంత్యనివారితాః|౨౭| అహో గోపీజనస్యాస్య దర్శయిత్వా మహానిధిమ్। ఉత్కృత్తాన్యద్య నేత్రాణి విధినాకరుణాత్మనా|౨౮| అనురాగేణ శైథిల్యమస్మాసు

వ్రజతి|| భావాదేర్లక్షణంతు || శ్లో|| చావస్థాలంబనే యస్తు వికారో మానసో భవేత్। భావస్స కథ్యతే సద్భిస్తస్యోత్కర్షో రసో మతః || విలాసో నేత్రజో జ్ఞేయో విలాసో నయనాంతజ ఇతి - నాగరీణామేతద్వాక్యాదికం అతీవానందజనకం|౧౭| గ్రామ్య ఇతి|| అతస్తాసాం విలాసరూపైర్నిగళైర్యుతో యుక్తః - యుత ఇతి పాఠే యుతస్సంయుతో బద్ధ ఇత్యర్థః|౧౮| ఏషహి ఇతి|| ఏషైవ ఇతి విస్మయాద్వీప్సా - సంధిశ్ఛాందసః - అక్రూరకేణేతి కుత్సితః నృశంసః క్రూరః|౧౯| అత్ర ప్రశ్నానం|| కింన వేత్తీతి - సోఽస్మాకం - అక్ష్ణో రాహ్లాదం హరిమన్యత్ర నయతి యేన హేతునా - తత్కిం తర్హి కిమనురాగపరం జనం న వేత్తి - యది త్వస్యానురాగరసాభిజ్ఞా భవేత్ తర్హి తద్వియోగదుఃఖం జానన్నేవం న కుర్యాదితి భావః|౨౦|౨౧|౨౨|౨౩|౨౪| ధన్యా ఇతి|| యే జనా ఇతః కేనాప్యనివారితాస్సంతో యాంతి తే ధన్యాః యస్మాత్పథి యాంతం కృష్ణం పశ్యంతః స్వదేహం పులకవ్యాప్తముద్వహిష్యంతీత్యర్థః|౨౫| మధురేతి|| మధురానగర్యాం పౌరస్త్రీనయనానాం|౨౬|| కోన్వితి|| విస్తారిణీ కాంతిమంతి నయనాని యాసాం తాః|౨౭| అహో ఇతి|| మహానిధితుల్యం శ్రీకృష్ణం దర్శయిత్వా - నేత్రాణ్యుత్కృత్తాని ఉద్ధృతప్రాయాణి- విరహదుఃఖాద్వస్త్వంతరదర్శనస్యాప్యరుచ్యా వివృత్తేః|౨౮| కించ|| అనురాగేణేతి|| అస్మాసు శైథిల్యం వ్రజతా హరేరనురాగేణ నోఽస్మత్కరేషు వలయాన్యపి శైథిల్యముపయాంతి - కృష్ణానురాగాదికృశీభూతత్వాదస్మత్కరస్థాని వలయాన్యపి తమేవానుగమిష్యంతీత్యర్థః|| వ్రజత ఇతి పాఠాంతరే- అస్మాస్వనురాగేణ శైథిల్యం వ్రజతః అనురాగం శిథిలం కుర్వతః

మపయాంతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ అథేతి - అహ్నికార్హణం నిత్యం మాధ్యాహ్నికారాధనమ్॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ తతఇతి॥ సర్వవిజ్ఞానమయం సర్వస్య విజ్ఞాన ప్రచురం - సర్వజ్ఞమిత్యర్థః॥ ౪౭॥ సన్మాత్రరూపిణ ఇతి॥ సన్మాత్రరూపిణే - మాత్ర చాన త్తావిరోధ్యవత్వయాదీనాం వ్యావృత్తిః - సత్వవిరోధినాం నిత్యత్వాదీనాం నైకరూపైకస్వరూపాయ కార్యావస్థాయామనేకరూపాయ - కారణావస్థాయామేకరూపాయ॥ ౪౮॥ సర్వరూపాయేతి॥ విజ్ఞానపారాయ విజ్ఞానస్య పర్యవసానాయ - అస్మాత్పరం జ్ఞేయం నాస్తి

వ్రజతా హరేః। శైథిల్యముపయాంత్యాశు కరేషు వలయాన్యపి॥ ౨౯॥ అక్రూరః క్రూరహృదయశ్శీఘ్రం ప్రేరయతే హయాన్। ఏవమార్తాసు యోషిత్సు కృపా కస్య న జాయతే॥ ౩౦॥ ఏష కృష్ణరథస్యోచ్చైశ్చక్రరేణుర్నిరీక్ష్యతామ్। దూరీభూతో హరిర్యేన సోఽపి రేణుర్న లక్ష్యతే॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యేవమతిహార్దేన గోపీజననిరీక్షితః। తత్యాజ వ్రజభూభాగం సహ రామేణ కేశవః॥ ౩౨॥ గచ్ఛంతో జవనాశ్వైస్తే రథేన యమునాతటమ్। ప్రాప్తా మధ్యాహ్నసమయే రామాక్రూరజనార్దనాః॥ ౩౩॥ అథాహ కృష్ణమక్రూరో భవద్భ్యాం తావదాస్యతామ్। యావత్కరోమి కాళింద్యా ఆహ్నికార్హణమంభసి॥ ౩౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేత్యుక్తస్తతస్స్నాతస్స్వాచాంతస్స మహామతిః। దధ్యౌ బ్రహ్మ పరం విప్ర ప్రవిష్టో యమునాజలే॥ ౩౫॥ ఫణాసహస్రమాలాఢ్యం బలభద్రం దదర్శ సః। కుందమాలాంగమున్నిద్రపద్మపత్రాయతేక్షణమ్॥ ౩౬॥ వృతం వాసుకిరంభాద్యైర్మహద్భిః పవనాశిభిః। సంస్తూయమానముద్గంధివనమాలావిభూషితమ్॥ ౩౭॥ దధానమసితే వస్త్రే చారురూపావతంసకమ్। చారుకుండలినం భ్రాంతమంతర్జలతలే స్థితమ్॥ ౩౮॥ తస్యోత్సంగే ఘనశ్యామమాతామ్రాయతలోచనమ్। చతుర్బాహుముదారాంగం చక్రాద్యాయుధభూషణమ్॥ ౩౯॥ పీతే వసానం వసనే చిత్రమాల్యోపశోభితమ్। శక్రచాపతటిన్మాలావిచిత్రమివ తోయదమ్॥ ౪౦॥ శ్రీవత్సవక్షసం చారుస్ఫురన్మకరకుండలమ్। దదర్శ కృష్ణమక్లిష్టం పుండరీకావతంసకమ్॥ ౪౧॥ సనందనాద్యైర్మునిభిస్సిద్ధయోగైరకల్మషైః। సంచింత్యమానం తత్రస్థైర్నాసాగ్రన్యస్తలోచనైః॥ ౪౨॥ బలకృష్ణౌ తథాక్రూరః ప్రత్యభిజ్ఞాయ విస్మితః। అచింతయద్రథాచ్ఛీఘ్రం కథమత్రాగతావితి॥ ౪౩॥ వివక్షోః స్తంభయామాస వాచం తస్య జనార్దనః। తతో నిష్క్రమ్య సలిలాద్రథమభ్యాగతః పునః॥ ౪౪॥ దదర్శ తత్ర చైవోభౌ రథస్యోపరి నిష్ఠితౌ। రామకృష్ణౌ యథాపూర్వం మనుష్యవపుషాన్వితౌ॥ ౪౫॥ నిమగ్నశ్చ పునస్తోయే దదర్శ చ తథైవ తౌ। సంస్తూయమానౌ గంధర్వైర్మునిసిద్ధమహోరగైః॥ ౪౬॥ తతో విజ్ఞాతసద్భావస్స తు దానవతిస్తదా। తుష్టావ సర్వవిజ్ఞానమయమచ్యుతమీశ్వరమ్॥ ౪౭॥ అక్రూరః॥ సన్మాత్రరూపిణేఽచింత్యమహిమ్నే పరమాత్మనే। వ్యాపినే నైకరూపైకస్వరూపాయ నమో నమః॥ ౪౮॥ సర్వరూపాయ తేఽచింత్య హవిర్భూతాయ తే నమః। న

అతో వలయాన్యపి శిథిలాయంత ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ అక్రూర ఇతి॥ క్రూరహృదయో నిర్ఘృణః తత్ర హేతుః - ఏవమార్తాస్వితి॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ఇత్యేవమితి॥ వ్రజభూభాగం వ్రజప్రాంతం॥ ౩౨॥ గచ్ఛంత ఇతి॥ జవనా వేగయుక్తా అశ్వా యస్మిన్ తేన రథేన॥ ౩౩॥ అథేతి॥ ఆహ్నికార్హణం మాధ్యాహ్నికస్నానదేవపూజాది - భవద్భ్యాం తావదత్రైవాస్యతాం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇతి అక్రూరస్యోక్త్యా తస్య మనసి బాలావేతౌ మజ్జాయ దుష్టకంససకాశం మయా వృథైవానీతావితి శంకామాలక్ష్య - జలే స్వకీయమైశ్వర్యం రూపం తాభ్యాం దర్శితం - అసౌ దృష్టవానిత్యాహ॥ ఫణాసహస్రేత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ఫణాసహస్రేతి॥ ఫణానాం సహస్రస్య మాలయా పంక్త్యా ఆఢ్యం యుక్తం - కుందమాలాంగం మాలతీవ అతిశ్వేతమంగం యస్య తం॥ ౩౬॥ వృతమితి॥ వాసుకిరంభాద్యైర్వృతం॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ తత ఇతి॥ విజ్ఞాతస్సద్భావః పరమార్థో యేనసః - సర్వేషాం యద్విజ్ఞానం తన్మయం॥ ౪౭॥ సన్మాత్రేతి॥ నైకరూపోఽనేకరూపస్స చాసావేకరూపశ్చ తస్మై కార్యకారణరూపాయ॥ ౪౮॥ సర్వరూపాయేతి॥ హ

త్యర్థః - అవిజ్ఞాతపారాయేతి వా పాఠః ॥ ౪౯ ॥ భూతాత్మేతి ॥ భూతాత్మా శబ్దాదిసహిత పంచభూతశరీరకః - పంచభూతానామాత్మేతి వా - ఏవమేకాదశేంద్రియాత్మా ఏష్వేవ బుద్ధ్యహంకారయోరంతర్భావః ప్రధానాత్మా అవ్యక్తాత్మా - ఆత్మా సమష్టివ్యష్టిముక్తరూపః - పరమాత్మా ఆనందమయః - పంచధేతి త్రివిధం బ్రహ్మేత్యాదివత్ ॥ ౫౦ ॥ ప్రసీదేతి ॥ ఉక్తప్రకారేణ క్షరాక్షరమయ - బ్రహ్మేతి - ఆఖ్యా సంజ్ఞా - సైవ కల్పనా ॥ ౫౧ ॥ అనాఖ్యేయేతి ॥ అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మా అనంతతయా సామస్త్యేనాభిధాతుమశక్యం స్వరూపం నిరూపక గుణగణో యస్యాత్మనః సోఽనాఖ్యేయస్వరూపాత్మా తత్సంబుద్ధిః అనాఖ్యేయ ప్రయోజన ఉభయవిభూత్యానందాత్మకం ప్రయోజనమానంత్యాదాఖ్యాతుమశక్యం యస్య సతథా భూత - అనాఖ్యేయాభిధానం అనంతనామధేయత్వాత్ స్వరమకారణత్వాచ్చ ॥ ౫౨ ॥ కర్మోపాధిక నామరూపవ్యాకరణావిషయత్వే నజీవవస్సురపశుమనుజాదికల్పనానేత్యాహ ॥ నయత్రేతి ॥ శబ్దజాతిగుణ క్రియా ప్రవృత్తినిమిత్తోఽవిశేషణం కల్పనా ॥ శ్రు ॥ ఆకాశో హ వై నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదంతరా తద్బ్రహ్మేతి శ్రుతిః - తేన నామరూపే అంతరా నామరూపాస్పృష్టం యదితి తద్బ్రహ్మేతి ॥ ౫౩ ॥ తథాపి జగదుపకారాయోపాసకానుగ్రహాయ వస్వేచ్ఛాగృహీత దేవాది వివిధరూపనామా - బ్రహ్మాదిభిస్తత్తన్నామభిః స్తూయస ఇత్యాహ - నకల్పనామితి ॥ కృష్ణాది నామగ్రహణం భగవదవతారాదివ్యస్యోపామపినామ్నాముపలక్షణం - మోక్షధర్మే చతుర్ముఖస్యానిరుద్ధోపాసనముక్తం ॥ శ్లో ॥ యస్యావతారరూపాణి సమర్చంతి దివౌకస ఇతి చాస్మిన్ పురాణే ॥ ౫౪ ॥ సర్వార్థా ఇతి ॥ యైరేతైర్దేవాద్యైర్వికల్పనాభూతైరర్థైర్విశ్వం భవతి - తేన సర్వార్థాస్త్వం - వికారహీనమేతదాత్మవస్తు తత్త్వం - అతో విశ్వాత్మత్వమితి సర్వ

యో విజ్ఞాతపారాయ పరాయ ప్రకృతేః ప్రభో ॥ ౪౯ ॥ భూతాత్మా చేంద్రియాత్మా చ ప్రధానాత్మా తథా భవాన్ । ఆత్మా చ పరమాత్మా చ త్వమేకః పంచధా స్థితః ॥ ౫౦ ॥ ప్రసీద సర్వ సర్వాత్మన్ క్షరాక్షరమయేశ్వర । బ్రహ్మవిష్ణుశివాఖ్యాభిః కల్పనాభిరుదీరితః ॥ ౫౧ ॥ అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మన్ననాఖ్యేయప్రయోజన । అనాఖ్యేయాభిధానం త్వాం నతోఽస్మి పరమేశ్వర ॥ ౫౨ ॥ న యత్ర నాథ విద్యంతే నామజాత్యాదికల్పనాః । తద్బ్రహ్మ పరమం నిత్యమవికారి భవానజః ॥ ౫౩ ॥ న కల్పనామృతేఽర్థస్య సర్వస్యాధిగమో యతః । తతః కృష్ణాచ్యుతానంతవిష్ణుసంజ్ఞాభిరీడ్యసే ॥ ౫౪ ॥ సర్వార్థాస్త్వమజ వికల్పనాభిరేతైర్దేవాద్యైర్భవతి హి యైరనంతవిశ్వమ్ । విశ్వాత్మా త్వమితి వికారహీనమేతత్సర్వస్మిన్నహి భవతోఽస్తి

అచింత్య - మావిర్భూతాయ ॥ శ్రు ॥ యత్పురుషేణ హవిషేతి శ్రుతేః - అవిజ్ఞాతః పారః అంతో యస్య తస్మై - ప్రకృతేః పరాయ తామతిక్రమ్య స్థితాయ ॥ శ్రు ॥ ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాదితి శ్రుతేః ॥ ౪౯ ॥ భూతాత్మేతి ॥ భూతాత్మా భూతరూపః - ఇంద్రియాత్మా ఇంద్రియరూపః - ప్రధానాత్మా ప్రకృతిరూపః - ఆత్మా భూతాద్యుపాధిః పురుషః - పరమాత్మా నిరుపాధిః ॥ ౫౦ ॥ ప్రసీదేతి ॥ సర్వ సమస్తభూతరూప - సర్వస్యాత్మన్ - అత ఏవ క్షరాక్షరమయేశ్వర క్షరాక్షరనియామక ॥ తదుక్తం గీతాసు ॥ శ్లో ॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ । క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే ॥ ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః ॥ యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర ఇతి ॥ కల్పనాభిః ॥ గుణోపాధిభిః బ్రహ్మాదిసంజ్ఞాభిరుదీరితః ॥ ౫౧ ॥ వస్తుతస్తు - అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మన్నితి ॥ అనాఖ్యేయస్వరూపాత్మన్ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపాత్మా స్వభావో యస్య - అనాఖ్యేయం స్వరూపం తత్త్వమాత్మా మూర్తిర్యస్యేతి వా - అనాఖ్యేయప్రయోజనం యస్య - అవాప్తకామత్వే వరీలావ్యతిరేకేణ సృష్ట్యాదిప్రయోజనస్యానాఖ్యేయత్వాత్ - యద్వా - అనాఖ్యేయం ప్రయోజనం నిరతిశయానందస్తద్రూప - అనాఖ్యేయాని అభిధానాని యస్య తం అనామధేయత్వాదనంతనామత్వాద్వా ॥ ౫౨ ॥ తత్ర నామత్వే హేతుమాహ ॥ నయత్రేతి ॥ ౫౩ ॥ అథ గుణోపాధిః కృష్ణాచ్యుతానంతవిష్ణ్వాదినామత్వమాహ ॥ నకల్పనామితి ॥ ౫౪ ॥ రూపాణాం నామ్నాం చానంతత్వం ప్రపంచయన్నాహ ॥ సర్వార్థాస్త్వమితి సర్వా

స్మిన్ భవతోన్యన్న కించిదస్తీతి యోజనా ॥ ౫౫ ॥ త్వం బ్రహ్మేతి ॥ భిన్నార్థైః భిన్నకార్యైః శక్తిభేదైః బ్రహ్మాదిరూపభేదైః
౫౬ । విశ్వమితి ॥ సూర్యగభస్తిరూపో భూత్వా వృష్టిద్వారా విశ్వం సృజతి - ప్రపంచశ్చ తే శేషభూతః - సదితి పదం యస్య
వాచకం తత్సదితి వాచకం - అక్షరం యత్పరం రూపం ఓం తత్సదితి హి గీతం - జ్ఞానాత్మనే జ్ఞానస్వరూపాయ - సదసతే చిద
చిన్నిష్ఠాత్రే - తస్మై రూపాయ నమ ఇత్యన్వయః ॥ ౫౭ ॥ ఓమితి ॥ ఓం నమో వాసుదేవాయేత్యాదిః చతుర్వ్యూహమంత్రః
౫౮ । ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - అష్టాదశోధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁

౧ । ౨ । ౩ । ౪ । ౫ । ౬ । ౭ । తత్కిమితి ॥ తత్కిమేతేన అస్థానే తద్వాదేన కిం - మధుర సేవకస్య - బిభేమి విలం
బేకంసః కుప్యేదితి - పరపిండోపజీవినాం జన్మ ధిక్ - యత్పౌత్సుక్యే తేష్వపి భగవతి న సంభాషితుం లభ్యతే ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦

ఇకస్యత్ । ౫౫ । త్వం బ్రహ్మా పశుపతిరర్యమా విధాతా ధాతా త్వం త్రిదశపతిస్సమీరణోఽగ్నిః । తోయే
శో ధనపతిరంతకస్త్వమేకో భిన్నార్థైర్జగదభిపాసి శక్తిభేదైః ॥ ౫౬ । విశ్వం భవాన్సృజతి సూర్యగ
భస్తిరూపో విశ్వేశ తే గుణమయోఽయమతః ప్రపంచః । రూపం పరం సదితి వాచకమక్షరం యద్ జ్ఞానాత్మనే
సదసతే ప్రణతోఽస్మి తస్మై ॥ ౫౭ । ఓం నమో వాసుదేవాయ నమస్సంకర్షణాయ చ । ప్రద్యుమ్నాయ న
మస్తుభ్యమనిరుద్ధాయ తే నమః ॥ ౫౮ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టాదశోధ్యాయః ••••
శ్రీపరాశరః ॥ ఏవమంతర్జలే విష్ణుమభిష్టూయ స యాదవః । అర్చయామాస సర్వేశం ధూపపుష్పై
ర్మనోమయైః ॥ ౧ ॥ పరిత్యక్తాన్యవిషయో మనస్తత్ర నివేశ్య సః । బ్రహ్మభూతే చిరం స్థిత్వా విరరామ స
మాధితః ॥ ౨ ॥ కృతకృత్యమివాత్మానం మన్యమానో మహామతిః । ఆజగామ రథం భూయో నిర్గమ్య యము
నాంభసః ॥ ౩ ॥ దదర్శ రామకృష్ణౌ చ యథాపూర్వమవస్థితౌ । విస్మితాక్షస్తదాక్రూరస్తం చ కృష్ణోఽభ్య
భాషత ॥ ౪ ॥ శ్రీకృష్ణః ॥ నూనం తే దృష్టమాశ్చర్యమక్రూర యమునాజలే । విస్మయోత్ఫుల్లనయనో భ
వాన్సంలక్ష్యతే యతః ॥ ౫ ॥ అక్రూరః ॥ అంతర్జలే యదాశ్చర్యం దృష్టం తత్ర మయాచ్యుత । తదత్రా
పి హి పశ్యామి మూర్తిమత్పురతః స్థితమ్ ॥ ౬ ॥ జగదేతన్మహాశ్చర్యరూపం యస్య మహాత్మనః । తేనాశ్చర్య
పరేణాహం భవతా కృష్ణ సంగతః ॥ ౭ ॥ తత్కిమేతేన మధురాం యామో మధుసూదన । బిభేమి కంసా
ద్ధిగ్జన్మ పరపిండోపజీవినామ్ ॥ ౮ ॥ ఇత్యుక్త్వా చోదయామాస స హయాన్ వాతరంహసః । సంప్రాప్తశ్చాపి
సాయాహ్నే సోఽక్రూరో మధురాం పురీమ్ ॥ ౯ ॥ విలోక్య మధురాం కృష్ణం రామం చాహ స యాదవః ॥ ప
ద్భ్యాం యాతం మహావీర్యౌ రథేనైకో విశామ్యహమ్ ॥ ౧౦ ॥ గంతవ్యం వసుదేవస్య నో భవద్భ్యాం తథా
గృహం । యువయోర్హి కృతే వృద్ధస్స కంసేన నిరస్యతే ॥ ౧౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రవివేశాథ
సోఽక్రూరో మధురాం పురీం । ప్రవిష్టౌ రామకృష్ణౌ చ రాజమార్గముపాగతౌ ॥ ౧౨ ॥ స్త్రీభిర్నరైశ్చ సా

దిత్రిభిః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ విశ్వమితి ॥ సూర్యగభస్తిరూప ఇతి సూర్యరశ్మిరూపేణ వర్షయన్ భవాన్ చరాచరం విశ్వం సృ
జతి - సదితి పదం వాచకం యస్య తదక్షరం తవ పరం రూపం ॥ ౫౭ ॥ చతుర్వ్యూహరూపం మంత్రమాహ ॥ ఓం నమ ఇతి ॥ ౫౮ ॥
ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యా - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టాదశోధ్యాయః ❁

౧ । ౨ । ౩ । దదర్శేతి ॥ విస్మితే అక్షిణీ యస్య స తథాభవత్ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ జగదితి ॥ తేనాశ్చర్యపరేణ భగవతా త్వయా అహ
మంతర్జలే చాత్ర చ సంగతోస్మి - అతో జలపద విశేషేణాశ్చర్యం కిం పృచ్ఛసీత్యర్థః ॥ ౭ ॥ రథస్థితం జలస్థితం చ త్వాం కథం
దృష్టవానితి మోహాయంత మేవాహ ॥ తత్కిమేతేనేతి ॥ పరమేశ్వరేణాపి త్వద్దృష్టేపి - విలంబే పతితే కంసః కుప్యేదితి కంసా
ద్బిభేమి - అతః పరపిండముత్పాద్యైవ త్వద్భక్తా అపి జీవంతి యే - తేషాం జన్మ ధిక్ ॥ ౮ ॥ ఇతీతి ॥ వాతస్యేవ రంహో వేగో
యేషాం తాన్ ॥ ౯ ॥ విలోక్యేతి ॥ కృష్ణమాయా మోహితస్సన్ కంసభయాదివ తౌ శిశూ ఇవ జ్ఞాత్వా ఆహ ॥ పద్భ్యామితి ॥ పద్భ్యాం
యాభ్యాం యాతం అగచ్ఛతం ॥ ౧౦ ॥ గంతవ్యమితి ॥ యువయోః కృతే యుష్మన్నిమిత్తం నిరస్యతే తిరస్క్రియతే ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥

౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ భ్రమమాణావితి॥ రంగకారకం కుసుంభాదినా వస్త్రాణాం రంజనం రంగః రాగ ఇతి కేనచిదనవహితేన
వ్యాఖ్యాతం - రంజేరుపధాలోపస్మరణాత్ - తస్మాదారక్తత్వాత్సాధుత్వమితి॥ ౧౪॥ కంసస్యేతి॥ విస్మయః విశిష్టః స్మ
యః సర్పః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ తత ఇతి॥ ఏతాని చారూణీతి కతిచిత్పుష్పాగ్రం దత్త్వా - పునరేతా
న్యతిచారూణీతి విలోభయన్ ప్రదదౌ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ మాలాకారాయేతి॥ శ్రీః మత్సంశ్రయా స్వస్యలక్ష్మీపతిత్వం భక్తస్య ప్ర
కటయతి॥ ౨౪॥ బలహానిరితి॥ యావద్దినాని యావత్సూర్యః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ధర్మ ఇతి॥ సార్వకాలం సర్వకాలసంబంధి -
యుష్మదితి బహుత్వం తద్బంధుబహుత్వవివక్షయా॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీ
యే - పంచమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

నందంలోచనైరభివీక్షితౌ। జగ్మతుర్లీలయా వీరౌ మత్తౌ బాలగజావివ॥౧౩॥ భ్రమమాణౌ తతో దృష్ట్వా రజ
కం రంగకారకమ్। అయాచేతాం సురూపాణి వాసాంసి రుచిరాణి తౌ॥౧౪॥ కంసస్య రజకస్సోఽథ ప్రసాదా
రూఢవిస్మయః। బహూన్యాక్షేపవాక్యాని ప్రాహోచ్చై రామకేశవౌ॥ ౧౫॥ తతస్తలప్రహారేణ
కృష్ణస్తస్య దురాత్మనః। పాతయామాస కోపేన రజకస్య శిరో భువి॥ ౧౬॥ హత్వాదాయ చ వస్త్రాణి పీ
తనీలాంబరౌ తతః। కృష్ణరామౌ ముదా యుక్తౌ మాలాకారగృహం గతౌ॥ ౧౭॥ వికాసినేత్రయుగలో
మాలాకారోఽతివిస్మితః। ఏతౌ కస్య సుతౌ యాతౌ మైత్రేయాచింతయత్తదా॥ ౧౮॥ పీతనీలాంబరధరౌ
తౌ దృష్ట్వాతిమనోహరౌ। స తర్కయామాస తదా భువం దేవావుపాగతౌ॥ ౧౯॥ వికాసిముఖపద్మాభ్యాం
తాభ్యాం పుష్పాణి యాచితః। భువం విష్టభ్య హస్తాభ్యాం పస్పర్శ శిరసా మహీమ్॥ ౨౦॥ ప్రసాదపరమౌ
నాథౌ మమ గేహముపాగతౌ। ధన్యోఽహమర్చయిష్యామీత్యాహ తౌ మాల్యజీవనః॥ ౨౧॥ తతః ప్రహృ
ష్టవదనస్తయోః పుష్పాణి కామతః। చారూణ్యేతాన్యథైతాని ప్రదదౌ స ప్రలోభయన్॥ ౨౨॥ పునః పునః
ప్రణమ్యోభౌ మాలాకారో నరోత్తమౌ। దదౌ పుష్పాణి చారూణి గంధవంత్యమలాని చ॥౨౩॥ మాలాకారా
య కృష్ణోఽపి ప్రసన్నః ప్రదదౌ వరాన్। శ్రీస్త్వాం మత్సంశ్రయా భద్ర న కదాచిత్త్యజిష్యతి॥ ౨౪॥ బల
హానిర్న తే సౌమ్య ధనహానిరథాపి వా। యావద్దినాని తావచ్చ న నశిష్యతి సంతతిః॥ ౨౫॥ భుక్త్వా చ విపు
లాన్భోగాంస్త్వమంతే మత్ప్రసాదతః। మమానుస్మరణం ప్రాప్య దివ్యం లోకమవాప్స్యసి॥ ౨౬॥ ధ
ర్మే మనశ్చ తే భద్ర సార్వకాలం భవిష్యతి। యుష్మత్సంతతిజాతానాం దీర్ఘమాయుర్భవిష్యతి॥౨౭॥
నోపసర్గాదికం దోషం యుష్మత్సంతతిసంభవః। అవాప్స్యతి మహాభాగ యావత్సూర్యో భవిష్యతి॥౨౮॥
శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా తద్గృహాత్కృష్ణో బలదేవసహాయవాన్। నిర్జగామ మునిశ్రేష్ఠ మాలాకా
రేణ పూజితః॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

౧౩॥ భ్రమమాణావితి॥ రజకః వస్త్రాణాం వేజకః - స్వతః తాని వస్త్రాణి ధాతుభిః రంజయన్ రంగకారః॥౧౪॥ కంసస్యే
తి॥ ప్రసాదారూఢవిస్మయః రాజ్ఞః ప్రసాదేన గర్వమారూఢః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ప్రసాదపరమావి
తి॥ ప్రసాదపరమౌ అనుగ్రహపరౌ॥ ౨౧॥ తత ఇతి॥ కామతస్తదిచ్ఛాతః పుష్పాణి దత్త్వా - పునశ్చైతాని చారూణి
అథైతాని తతోఽపి చారూణీతి ప్రలోభయన్ అనురాగం జనయన్ - ప్రదదౌ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ మాలాకారాయేతి॥ మత్సం
శ్రయా మమ వక్షస్స్థితా శ్రీః త్వాం న త్యజిష్యతి - పరసంవత్ప్రదైరనుగ్రహకటాక్షైర్నిర్గత్యం త్వామవలోకయిష్య
తీత్యర్థః॥ ౨౪॥ బలహానిరితి॥ యావద్దినాని యావత్సూర్యః తావత్॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీధ
రస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

౧। తామితి॥ లలితంసవిలాసం। ౨॥ సకామేనేతి ॥ బలాత్కృతావశీకృతా। ౩। కాంతేతి ॥ అస్మల్లేపనకర్మణి గంధవస్తుసాధనేనియుక్తాం। ౪। ౫। ౬। ౭। భక్తిచ్ఛేదేతి॥ భక్తిచ్ఛేదేనపత్రభంగిరచనయా। ౮। తతఇతి॥ ఉల్లాఘనం ఋజూకరణం ఉత్పాట్య ఉన్నమయ్య గ్రంథిభేదంకృత్వా - తోలయామాసతోలనంకంపనం। ౯। చకర్షేతి॥ పద్భ్యాంచకర్షపాదయోః పద్భ్యామాక్రాంతవాన్। ౧౦। విలాసేతి॥ ప్రేమగర్భభరాలసం అంతర్గర్భితప్రేమాలసయామంథరం। ౧౧। ౧౨॥ ఆయాస్యఇతి ॥ ప్రహసన్ ప్రసాదేనహాసంకుర్వన్ - అస్మదనుగ్రహమనురాగంమత్వాఇయంముహ్యతీతిరామంప్రత్యుచ్చైర్జహాస। ౧౩। ౧౪। ఆయాగమితి॥ ఆయాగంఅభిముఖ్యేనయాగోద్దేశ్యం॥

శ్రీపరాశరః ॥ రాజమార్గేతతఃకృష్ణస్సానులేపనభాజనామ్ । దదర్శకుబ్జామాయాంతీంనవయౌవనగోచరామ్॥ ౧। తామాహలలితంకృష్ణఃకస్యేదమనులేపనమ్ । భవత్యానీయతేసత్యంవదేందీవరలోచనే॥ ౨॥ సకామేనేవసాప్రోక్తాసానురాగాహరింప్రతి । ప్రాహసాలలితంకుబ్జాతద్దర్శనబలాత్కృతా॥ ౩ । కాంతకస్మాన్నజానాసికంసేనవినియోజితామ్ । నైకవక్రేతివిఖ్యాతామనులేపనకర్మణి॥ ౪। నాన్యపిష్టంహికంసస్య ప్రీతయేహ్యనులేపనమ్ । భవామ్యహమతీవాస్య ప్రసాదధనభాజనమ్॥ ౫॥

శ్రీకృష్ణః ॥ సుగంధమేతద్రాజార్హంరుచిరంరుచిరాననే । ఆవయోర్గాత్రసదృశందీయతామనులేపనమ్॥ ౬। శ్రీపరాశరః ॥ శ్రుత్వైతదాహసాకుబ్జాగృహ్యతామితిసాదరమ్ । అనులేపనంచప్రదదౌగాత్రయోగ్యమథోభయోః॥ ౭ । భక్తిచ్ఛేదానులిప్తాంగౌ తతస్తౌపురుషర్షభౌ । సేంద్రచాపౌవ్యరాజేతాంసితకృష్ణావివాంబుదౌ॥ ౮। తతస్తాంచుబుకేశౌరి రుల్లాపనవిధానవిత్ । ఉత్పాట్యతోలయామాసద్వ్యంగులేనాగ్రపాణినా॥ ౯ । చకర్షపద్భ్యాంచతదాఋజుత్వంకేశవోనయత్ । తతస్సాఋజుతాంప్రాప్తాయోషితామభవద్వరా॥ ౧౦। విలాసలలితంప్రాహ ప్రేమగర్భభరాలసమ్ । వస్త్రేప్రగృహ్యగోవిందంమమగేహంవ్రజేతివై॥ ౧౧। ఏవముక్తస్తయాశౌరి రామస్యాలోక్యచాననమ్ । ప్రహస్యకుబ్జాంతామాహనైకవక్రామనిందితామ్॥ ౧౨॥ ఆయాస్యేభవతీగేహమితితాంప్రహసన్హరిః । విససర్జజహాసోచ్చైరామస్యాలోక్యచాననమ్॥ ౧౩ । భక్తిచ్ఛేదానులిప్తాంగౌనీలపీతాంబరౌతుతౌ । ధనుశ్శాలాంతతోయాతౌచిత్రమాల్యోపశోభితౌ॥ ౧౪ । ఆయాగంతద్ధనూరత్నంతా

రాజమార్గఇతి॥ సానులేపనభాజనాంఅనులేపనభాజనసహితాంకుబ్జాం॥ ౧॥ ౨॥ సకామేనేతి ॥ తస్యదర్శనేనబలాత్కృతాఆకృష్టచిత్తాసతీప్రాహ। ౩। కాంతేతి॥ అనులేపనకర్మణిగంధవస్తుసాధనేకంసేననియుక్తాం॥ ౪॥ నేతి ॥ అన్యేనపిష్టం అన్యేనసంమర్దితంగంధవస్తుకంసస్య ప్రీతయేనభవతి - అతోహమతీవాస్యకంసస్య ప్రసాదధనభాజనంప్రీతిధనస్యపాత్రభూతా। ౫॥౬। ౭॥ భక్తిచ్ఛేదేతి॥ కుంకుమాదివర్ణైః కపోలవక్షస్స్థలభుజాదిషుపత్రభంగరచనాభక్తిచ్ఛేదః - భక్తిచ్ఛేదవిధినానులిప్తాంగౌ - అతఏవచిత్రవర్ణానులేపనేనస్వాంగకాంత్యాచతయోరింద్రచాపసహితసితకృష్ణాంబుదసాదృశ్యం। ౮॥ అనులేపనార్పణఫలంసద్యఏవదర్శితమిత్యాహ॥ తతఇత్యాదిసార్ధేన॥ తతఇతి ॥ ఉల్లాపనమృజూకరణం - పాఠాంతరే ఉల్లాఘనమరోగీకరణం - తత్ప్రకారజ్ఞఃశ్శౌరిః - మధ్యమతర్జనీరూపద్వ్యంగుల్యుపలక్షితేన అగ్రపాణినాపాణ్యగ్రేణ - చుబుకేముఖస్యాధస్తాదుత్పాట్యోద్ధృత్య - తోలయామాసఉచ్చాలితవాన్। ౯। చకర్షేతి॥ స్వపద్భ్యాంచపాదయోస్తాంచకర్షఆక్రాంతవాన్ - ఏవంతామృజుత్వమనయత్। ౧౦। విలాసేతి॥ విలాసేనకటాక్షనిరీక్షణాదినాలలితంయథాభవత్యేవంప్రాహ ॥ లాలిత్యమేవాహ - ప్రేమగర్భభరాలసంఅంతర్గర్భితప్రేమాతిశయేనమంథరంయథాభవత్యేవం॥౧౧। ౧౨॥ ఆయాస్యఇతి ॥ కంసంహత్వాబంధూనాంసౌఖ్యంవిధాయభవత్యాగేహమాయాస్యఇతితాంప్రస్థాపితవాన్ - అనయయఏవస్త్రీణాంకామాతురత్వందృష్ట్వైవజహాస। ౧౩। ౧౪। ఆయాగమితి॥ ఆయాగమాభిముఖ్యేనప్రాప్తయాగంధనుర్యాగాయామద్దేశ్యం - పాఠాంతరే - ఆరోగంఆసమంతాత్ యోజ్యం - బహుభిర్వాహ్యమిత్యర్థః। - తద్ధనూరత్నం త్రైలోక్యంధనుః కార్త్స్నతిప్ర

౧౫। ౧౬। అనుయుక్తావితి॥ అనుయుక్తౌ అభియుక్తౌ। ౧౭। ౧౮। ౧౯। నియుద్ధ ఇతి॥ నాన్యథా న తు దాస్యామి। ౨౦। ౨౧। ౨౨।౨౩। తమితి॥ ఉపాకృతాన్ కల్పితాన్। ౨౪। ౨౫। మల్లప్రాశ్నికేతి॥ ప్రాశ్నికాః పరీక్షకాః॥ ౨౬। ౨౭॥ నందగోపేతి॥ రాజమంచప్రాంతే వ్యవస్థితౌ రహసి స్వైరాలాపార్థం। ౨౮। నాగరీయోషితామితి॥ పుత్రగర్ధినీ. గృధు అభికాంక్షాయామిత్యస్మాద్ధాతోర్గర్ధినీ పుత్రవత్సలా। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭॥

ఖ్యాం పృష్టైస్తు రక్షిభిః॥ ఆఖ్యాతేన సహాసౌ కృష్ణో గృహీత్వాపూరయద్ధనుః॥ ౧౫। తతః పూరయతా తేన భజ్యమానం బలాద్ధనుః। చకార సుమహచ్ఛబ్దం మథురా యేన పూరితా। ౧౬। అనుయుక్తౌ తతస్తౌ తు భగ్నే ధనుషి రక్షిభిః। రక్షిసైన్యం నిహత్యోభౌ నిష్క్రాంతౌ కార్ముకాలయాత్। ౧౭॥ అక్రూరాగమవృత్తాంతముపలభ్య మహద్ధనుః। భగ్నం శ్రుత్వా చ కంసోఽపి ప్రాహ చాణూరముష్టికౌ॥ ౧౮॥ కంసః॥ గోపాలదారకౌ ప్రాప్తౌ భవద్భ్యాం తౌ మమాగ్రతః। మల్లయుద్ధేన హంతవ్యౌ మమ ప్రాణహరౌ హి తౌ। ౧౯। నియుద్ధే తద్వినాశేన భవద్భ్యాం తోషితో హ్యహమ్। దాస్యామ్యభిమతాన్ కామాన్ నాన్యథైతౌ మహాబలౌ। ౨౦। న్యాయతోఽన్యాయతో వాపి భవద్భ్యాం తౌ మమాహితౌ। హంతవ్యౌ తద్వధాద్రాజ్యం సామాన్యం వాం భవిష్యతి॥ ౨౧॥ ఇత్యాదిశ్య స తౌ మల్లౌ తతశ్చాహూయ హస్తిపమ్। ప్రోవాచోచ్చైస్త్వయా మల్లసమాజద్వారి కుంజరః॥ ౨౨। స్థాప్యః కువలయాపీడస్తేన తౌ గోపదారకౌ। ఘాతనీయౌ నియుద్ధాయ రంగద్వారముపాగతౌ। ౨౩॥ తమప్యాజ్ఞాప్య దృష్ట్వా చ సర్వాన్ మంచానుపాకృతాన్। ఆసన్నమరణః కంసస్సూర్యోదయముదైక్షత। ౨౪। తతస్సమస్తమంచేషు నాగరస్స తదా జనః। రాజమంచేషు చారూఢాస్సహ భృత్యైర్నరాధిపాః॥ ౨౫॥ మల్లప్రాశ్నికవర్గశ్చ రంగమధ్యసమీపగః॥ కృతః కంసేన కంసోఽపి తుంగమంచే వ్యవస్థితః॥ ౨౬॥ అంతఃపురాణాం మంచాశ్చ తథాన్యే పరికల్పితాః। అన్యే చ వారముఖ్యానామన్యే నాగరయోషితామ్। ౨౭। నందగోపాదయో గోపా మంచేష్వన్యేష్వవస్థితాః। అక్రూరవసుదేవౌ చ మంచప్రాంతే వ్యవస్థితౌ। ౨౮। నాగరీయోషితాం మధ్యే దేవకీ పుత్రగర్ధినీ। అంతకాలేఽపి పుత్రస్య ద్రక్ష్యామీతి ముఖం స్థితా। ౨౯। వాద్యమానేషు తూర్యేషు చాణూరే చాతివల్గతి। హాహాకారపరే లోకే త్వాస్ఫోటయతి ముష్టికే॥ ౩౦। ఈషద్ధసంతౌ తౌ వీరౌ బలభద్రజనార్దనౌ। గోపవేషధరౌ బాలౌ రంగద్వారముపాగతౌ। ౩౧। తతః కువలయాపీడో మహామాత్రప్రచోదితః। అభ్యధావత్స వేగేన హంతుం గోపకుమారకౌ। ౩౨। హాహాకారో మహాన్ జజ్ఞే రంగమధ్యే ద్విజోత్తమ। బలదేవోఽనుజం దృష్ట్వా వచనం చేదమబ్రవీత్। ౩౩। హంతవ్యో హి మహాభాగ నాగోఽయం శత్రుచోదితః॥ ౩౪ ఇత్యుక్తస్సోఽగ్రజేనాథ బలదేవేన వై ద్విజ। సింహనాదం తతశ్చక్రే మాధవః పరవీరహా॥ ౩౫॥ కరేణ కరమాకృష్య తస్య కేశినిషూదనః। భ్రామయామాస తం శౌరిరైరావతసమం బలే। ౩౬। ఈశోఽపి సర్వజగతాం బాలలీలానుసారతః। క్రీడిత్వా సుచిరం కృష్ణః కరిదంతపదాంతరే। ౩౭। ఉత్పాట్య వామదంతం తు దక్షిణేనైవ పాణినా। తాడయామాస యంతారం తస్యాసీచ్ఛతధా శిరః। ౩౮। దక్షిణం దంతముత్పాట్య బలభద్రోఽపి తత్క్షణాత్। సరోషస్తేన పార్శ్వస్థాన్ గజపాలానపోథయత్। ౩౯। తతస్తూత్ప్లుత్య వేగేన రౌహిణేయో మహాబలః। జఘాన వామపాదేన మస్తకే హస్తినం రుషా। ౪౦। స పపాత హతస్తేన

ప్తై రక్షిభిః తస్మిన్నాఖ్యాతే సతి। ౧౫। ౧౬। అనుయుక్తావితి॥ అనుయుక్తౌ ఆక్షిప్తౌ అవరుద్ధౌ వేతి వా। ౧౭।౧౮। ౧౯। ౨౦॥ న్యాయత ఇతి॥ న్యాయతః మల్లశాస్త్రోక్తమార్గేణ - అన్యాయతః తదతిక్రమేణ వా - సామాన్యం సమానం। ౨౧। ౨౨। ౨౩। తమితి॥ ఉపాకృతాన్ ఉపకల్పితాన్। ౨౪। ౨౫। మల్లప్రాశ్నికవర్గ ఇతి॥ మల్లప్రాశ్నికాః మల్లయుద్ధే యుక్తాయుక్తపరీక్షకాః తేషాం వర్గః సమూహః॥ ౨౬। ౨౭॥ ౨౮। నాగరీతి॥ పుత్రగర్ధినీ పుత్రక్షేమాభికా[illegible]ణీ - పుత్రస్య ముఖం ద్రక్ష్యామీతి స్థితా। ౨౯। ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪॥ ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦॥ [illegible]

౩౮। ౩౯। ౪౦॥ ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫॥ ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। అయంహీతి॥ అఖిలజన్మనఃఅఖిలస్యజన్మయ
స్మిన్నితివిగ్రహః॥ ౫౦॥ ఇత్యేతి॥ తత్తావత్క్షణం॥ ౫౧। ౫౨। విస్తారితేతి॥ రాజాంతఃపురయోషితాం - సమూహశ్చేతి శే
షః॥ ౫౩। ౫౪। ౫౫। శ్రీవత్సాంకమితి॥ మహద్ధామమహాతేజస్త్వాదేర్ధామ॥ ౫౬। ౫౭ ॥ వల్గతేతి॥ వల్గతేత్యా
దిహేతౌతృతీయా - హాస్యమనాదరకృతం॥ ౫౮। ౫౯। ౬౦। ౬౧। ౬౨॥ ఇత్థమితి॥ బద్ధకక్ష్యఃదృఢీకృతపరికరః॥౬౩॥

బలభద్రేణలీలయా। సహస్రాక్షేణవజ్రేణతాడితఃపర్వతోయథా॥ ౪౧ । హత్వాకువలయాపీడం
హస్త్యారోహప్రచోదితమ్। మదాసృగనులిప్తాంగౌహస్తిదంతవరాయుధౌ॥ ౪౨। మృగమధ్యేయథా
సింహౌగర్వలీలావలోకినౌ। ప్రవిష్టౌసుమహారంగంబలభద్రజనార్దనౌ॥ ౪౩ । హాహాకారోమహా
ఞ్జజ్ఞేమహారంగేత్వనంతరమ్। కృష్ణోయంబలభద్రోయమితిలోకస్యవిస్మయః॥ ౪౪। సోయంయేనహతా
ఘోరాపూతనాబాలఘాతినీ। క్షిప్తంతుశకటంయేనభగ్నౌతుయమళార్జునౌ॥ ౪౫॥ సోయంయఃకాళి
యంనాగంననర్తారుహ్యబాలకః। ధృతోగోవర్ధనోయేనసప్తరాత్రంమహాగిరిః॥ ౪౬। అరిష్టోధేను
కఃకేశీలీలయైవమహాత్మనా। నిహతాయేనదుర్వృత్తాదృశ్యతామేషసోచ్యుతః॥ ౪౭। అయంచాస్యమ
హాబాహుఃబలభద్రోగ్రతోగ్రజః। ప్రయాతిలీలయాయోషిన్మనోనయననందనః॥ ౪౮। అయం
సకథ్యతేప్రాజ్ఞైఃపురాణార్థవిశారదైః। గోపాలోయాదవంవంశంమగ్నమభ్యుద్ధరిష్యతి॥ ౪౯॥ అ
యంహిసర్వలోకస్యవిష్ణోరఖిలజన్మనః। అవతీర్ణోమహీమంశోనూనంభారహరోభువః। ౫౦॥ ఇత్యే
వంవర్ణితేపౌరైరామేకృష్ణేచతత్క్షణాత్ । ఉరస్తతాపదేవక్యాఃస్నేహస్నుతపయోధరమ్॥ ౫౧॥
మహోత్సవమివాసాద్యపుత్రాననవిలోకనాత్। యువేవవసుదేవోభూద్విహాయాభ్యాగతాంజరా
మ్॥ ౫౨॥ విస్తారితాక్షియుగళోరాజాంతఃపురయోషితామ్। నాగరస్త్రీసమూహశ్చద్రష్టుంనవిరరా
మతమ్॥ ౫౩ । సఖ్యఃపశ్యతకృష్ణస్యముఖమత్యరుణేక్షణమ్। గజయుద్ధకృతాయాసస్వేదాంబుకణికా
చితమ్ । ౫౪ । వికాసిశరదంభోజమవశ్యాయజలోక్షితమ్। పరిభూయస్థితంజన్మసఫలంక్రియతాందృ
శః॥ ౫౫॥ శ్రీవత్సాంకంమహద్ధామబాలస్యైతద్విలోక్యతామ్। విపక్షక్షపణంవక్షోభుజయుగ్మంచభా
మిని॥౫౬॥ కింనపశ్యసిదుగ్ధేందుమృణాళధవళాకృతిమ్। బలభద్రమిమంనీలపరిధానముపాగతమ్॥౫౭॥
వల్గతాముష్టికేనైవచాణూరేణతథాసఖి। క్రీడతోబలభద్రస్యహరేర్హాస్యంవిలోక్యతామ్ ॥ ౫౮ ॥
సఖ్యఃపశ్యతచాణూరంనియుద్ధార్థమయంహరిః। సముపైతినసంత్యత్రకింవృద్ధాయుక్తకారిణః॥ ౫౯॥
క్వయౌవనోన్ముఖీభూతసుకుమారతనుర్హరిః। క్వవజ్రకఠినాభోగశరీరోయంమహాసురః॥ ౬౦ ॥ ఇ
మౌసులలితౌరంగేవర్తేతేనవయౌవనౌ। దైతేయమల్లాశ్చాణూరప్రముఖాస్త్వతిదారుణాః॥౬౧॥
నియుద్ధప్రాశ్నికానాంతుమహానేషవ్యతిక్రమః। యద్బాలబలినోర్యుద్ధంమధ్యస్థైస్సముపేక్ష్యతే ।
౬౨ । శ్రీపరాశరః॥ ఇత్థంపురస్త్రీలోకస్యవదతశ్చాలయన్భువమ్। వవల్గబద్ధకక్ష్యోంతర్జనస్యభగ

హత్వేతి॥ మదాసృగనులిప్తాంగౌగజస్యమదరక్తాభ్యాం ఉక్షితగాత్రౌ - గజస్యదంతావేవవరాయుధేయయోస్తౌ॥ ౪౨॥
౪౩॥ ౪౪। ౪౫॥ ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯। ౫౦॥౫౧। ౫౨॥ విస్తారితేతి॥రాజాంతఃపురయోషితాంసమూహఇతి శేషః॥
౫౩। స్త్రీణాంవిస్మయోక్తిమాహ॥ సఖ్యఇత్యాదినవభిః॥ సఖ్యఇతి॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః- గజయుద్ధకృతేనా
యాసేనస్వేదాంబుకణికాభిరాచితంవ్యాప్తం- అవశ్యాయజలోక్షితం హిమవార్యలంకృతం - శరత్కాలీనమంభో
జం - పరిభూయస్వశోభాధిక్యేనతిరస్కృత్యస్థితం - ముఖంపశ్యత - తేనదృశోజన్మసఫలంక్రియతాం॥ ౫౪। ౫౫॥ శ్రీ
వత్సాంకమితి॥మహద్ధామమహాతేజస్త్వాదేరాశ్రయభూతంవక్షః-విపక్షక్షపణంభుజయుగ్మంచవిలోక్యతాం॥ ౫౬॥
౫౭॥వల్గతేతి॥ వల్గతా ప్రనృత్యతా॥౫౮।౫౯। క్వేతి॥ వజ్రవత్కఠినమాభోగంవిశాలంశరీరంయస్యసః॥౬౦॥౬౧॥నియుద్ధే
తి॥సముపేక్ష్యతేననివార్యతే॥౬౨॥ఇత్థమితి॥బద్ధకక్ష్యఃదృఢీకృతపరికరస్సన్-జనస్యాంతఃరంగమధ్యే-వవల్గననర్త॥౬౩॥

౫౪| ౫౫| సంనిపాతేతి॥ సన్నిపాతైః ఆదావన్యోన్యం హస్తసంఘట్టైః- అవధూతైః అవహస్తాభ్యాం బహిర్హస్తేన సంశ్లిష్టాంగమోచనైః- ప్రక్షేపణైః ఆకృష్య నిరసనైః- కీలపాతః కూర్పరేణ ఘాతః- వజ్రపాతః అరత్నిద్వయస్య స్థిరీకృతరితాన్యగాత్రఘాతః మధ్యమానామికాంతర్గతాంగుష్ఠముష్టివిశేషఘాతో వా| ౫౬| పాదోద్ధూతైరితి॥ పాదేన శత్రోరుద్ధూతైః- ప్రమృష్టాఖ్యైః సర్వాంగగ్రహణాన్నిపాత్య నిష్పేషణైః- ప్రసృష్టైరితి పాఠే తు ఉత్పాట్య నిరసనైః॥ ౫౭॥ అశస్త్రమితి॥ బలప్రాణౌ మనస్తనుశక్తీ- సమాజోత్సవసన్నిధౌ సోత్సవసమాజసన్నిధౌ| ౫౮| ౫౯| ౬౦| ౬౧| ౬౨|| జయేతి॥ జయ- సతావతాలం- జహి చ| ౬౩| ౬౪| భ్రామయిత్వేతి॥ శతగుణం శతకృత్వః|| ౬౫| ౬౬| ౬౭| ౬౮|

వాగ్హరిః|| ౫౩ | బలభద్రోఽపి చాస్ఫోట్య వవల్గ లలితం తథా| పదే పదే తథా భూమిర్యన్న శీర్ణా తదద్భుతమ్| ౫౪ | చాణూరేణ తతః కృష్ణో యుయుధేఽమితవిక్రమః| నియుద్ధకుశలో దైత్యో బలభద్రేణ ముష్టికః||౫౫||సన్నిపాతావధూతైస్తు చాణూరేణ సమం హరిః|| ప్రక్షేపణైర్ముష్టిభిశ్చ కీలవజ్రనిపాతనైః|| ౫౬ || పాదోద్ధూతైః ప్రసృష్టైశ్చ తయోర్యుద్ధమభూన్మహత్ | ౫౭ || అశస్త్రమతిఘోరం తత్తయోర్యుద్ధం సుదారుణమ్| బలప్రాణవినిష్పాద్యం సమాజోత్సవసన్నిధౌ | ౫౮ | యావద్యావచ్చ చాణూరో యుయుధే హరిణా సహ| ప్రాణహానిమవాపాగ్ర్యాం తావత్తావల్లవాల్లవమ్| ౫౯ | కృష్ణోఽపి యుయుధే తేన లీలయైవ జగన్మయః| ఖేదాచ్చాలయతా కోపాత్ నిజకేసరశేఖరమ్| ౬౦|| ....

బలక్షయం వివృద్ధిం చ దృష్ట్వా చాణూరకృష్ణయోః| వారయామాస తూర్యాణి కంసః కోపపరాయణః|| ౬౧|| మృదంగాదిషు తూర్యేషు ప్రతిషిద్ధేషు తత్క్షణాత్ | ఖే సంగతాన్యవాద్యంత దేవతూర్యాణ్యనేకశః | ౬౨| జయ గోవింద చాణూరం జహి కేశవ దానవమ్| అంతర్ధానగతా దేవాస్తమూచురతిహర్షితాః|| ౬౩|| చాణూరేణ చిరం కాలం క్రీడిత్వా మధుసూదనః| ఉత్పాట్య భ్రామయామాస తద్వధాయ కృతోద్యమః|| ౬౪| భ్రామయిత్వా శతగుణం దైత్యమల్లమమిత్రజిత్| భూమావాస్ఫోటయామాస గగనే గతజీవితమ్| ౬౫|| భూమావాస్ఫోటితస్తేన చాణూరః శతధాభవత్ | రక్తస్రావమహాపంకాం చకార చ తదా భువమ్|| ౬౬| బలదేవోఽపి తత్కాలం ముష్టికేన మహాబలః| యుయుధే దైత్యమల్లేన చాణూరేణ యథా హరిః|| ౬౭| సోఽప్యేనం ముష్టినా మూర్ధ్ని వక్షస్యాహత్య జానునా| పాతయిత్వా ధరాపృష్ఠే నిష్పిపేష గతాయుషమ్|| ౬౮| కృష్ణస్తోసలకం భూయో మల్లరాజం మహాబలమ్| వామముష్టిప్రహారేణ పాతయామాస భూతలే| ౬౯| చాణూరే నిహతే మల్లే ముష్టికే వినిపాతితే| నీతే క్షయం తోసలకే సర్వే మల్లాః ప్రదుద్రువుః|| ౭౦| వవల్గతుస్తతో రంగే కృష్ణసంకర్షణావుభౌ| సమానవయసో గోపాన్ బలాదాకృష్య హర్షితౌ| ౭౧|| కంసోఽపి కోపరక్తాక్షః ప్రాహోచ్చైర్వ్యాయతాన్నరాన్| గోపావే-

౫౪|| ౫౫|| సంనిపాతేతి॥ సంనిపాతః పరస్పరసంశ్లేషః- అవధూతము వాక్పాతనం- తైః ప్రక్షేపణైః ప్రకృష్యాఽకృష్య నిరసనైః- ముష్టిభిః ముష్టిప్రహారైః- కీలనిపాతనం కూర్పరేణ ఘాతః- వజ్రనిపాతనం అరత్నిద్వయేన ఘాతః- తైః కీలవజ్రనిపాతిభిరితి పాఠే కీలవద్వజ్రవచ్చ నిపాతో యేషామితి ముష్టివిశేషణం|౫౬||పాదోద్ధూతైరితి॥ పాదోద్ధూతైః పాదాభ్యాముత్క్షేపణైః- ప్రసృష్టైః సర్వావయవవిశేషపిండీకరణైః| ౫౭| అశస్త్రమితి ॥ బలేన శౌర్యేణ ప్రాణేన దేహశక్త్యా చ వినిష్పాద్యం|౫౮||యావదితి ॥ ప్రాణహానిం బలక్షయలక్షణాం అగ్ర్యాం మహతీం- ప్రాగదృష్టామిత్యర్థః- లవాల్లవం కించిత్కించిత్ |౫౯|కృష్ణ ఇతి ॥ కోపాత్ కోపాచ్చ- నిజశేఖరేణ శిరోభూషణేన స్థితం కేసరం చాలయతా ధృత్వా తేన చాణూరేణ| ౬౦| ౬౧| ౬౨| ౬౩| ౬౪|| భ్రామయిత్వా శతగుణమితి॥ శతగుణం శతవారం| ౬౫|| ౬౬| బలదేవోఽపి తత్కాలమితి ॥ తత్కాలం తస్మిన్నేవ కాలే| ౬౭|౬౮|౬౯|౭౦| వవల్గతురితి ॥ వవల్గతుః నృత్యం చక్రతుః|

౭౯। ౮౦। ౮౧। కంసఇతి॥ వ్యాయతాః కృతశ్రమాః। ౮౨।౮౩। వల్గంతీతి॥ గావః యత్కించన వసు అస్తి వసు తత్సర్వం నిగృహ్యతాం। ౮౪।౮౫।౮౬।౮౭।౮౮। గౌరవేణేతి॥ కృష్యమాణేన దేహేన పరిఖా కృతా। ౮౯। ౯౦।౯౧।౯౨।౯౩। ప్రసీదేత్యాది॥ సీదతాం దేవానాం యో వరో దత్తః స ఆవయోః ప్రసాదేన జననస్వరూపేణ కృతోద్ధారః నిర్వ్యూఢః॥ ౯౪।౯౫।

తౌ సమాజౌఘాన్నిష్క్రామ్యేతాం బలాదితః॥ ౮౨॥ నందోపి గృహ్యతాం పాపో నిగళైరాయసైరిహ। అవృద్ధార్హేణ దండేన వసుదేవోపి వధ్యతామ్॥ ౮౩॥ వల్గంతి గోపాః కృష్ణేన యే చేమే సహితాః పురః। గావో నిగృహ్యతామేషాం యచ్చాస్తి వసు కించన॥ ౮౪॥ ఏవమాజ్ఞాపయానం తు ప్రహస్య మధుసూదనః॥ ఉత్ప్లుత్యారుహ్య తం మంచం కంసం జగ్రాహ వేగతః॥ ౮౫॥ కేశేష్వాకృష్య విగలత్కిరీటమవనీతలే। స కంసం పాతయామాస తస్యోపరి పపాత చ॥ ౮౬॥ అశేషజగదాధారగురుణా పతతోపరి। కృష్ణేన త్యాజితః ప్రాణానుగ్రసేనాత్మజో నృపః॥ ౮౭॥ మృతస్య కేశేషు తదా గృహీత్వా మధుసూదనః। చకర్ష దేహం కంసస్య రంగమధ్యే మహాబలః॥ ౮౮॥ గౌరవేణాతిమహతా పరిఖా తేన కృష్యతా। కృతా కంసస్య దేహేన వేగేనేవ మహాంభసః॥ ౮౯॥ కంసే గృహీతే కృష్ణేన తద్భ్రాతాభ్యాగతో రుషా। సునామా బలభద్రేణ లీలయైవ నిపాతితః॥ ౯౦॥ తతో హాహాకృతం సర్వమాసీత్తద్రంగమండలమ్। అవజ్ఞయా హతం దృష్ట్వా కృష్ణేన మథురేశ్వరమ్॥ ౯౧॥ కృష్ణోపి వసుదేవస్య పాదౌ జగ్రాహ సత్వరః। దేవక్యాశ్చ మహాబాహుర్బలదేవసహాయవాన్॥ ౯౨॥ ఉత్థాప్య వసుదేవస్తం దేవకీ చ జనార్దనమ్। స్మృతజన్మోక్తవచనౌ తావేవ ప్రణతౌ స్థితౌ॥ ౯౩॥ శ్రీవసుదేవః॥ ప్రసీద సీదతాం దత్తో దేవానాం యో వరః ప్రభో। తథావయోః ప్రసాదేన కృతోద్ధారస్స కేశవ॥ ౯౪॥ ఆరాధితో యద్భగవానవతీర్ణో గృహే మమ। దుర్వృత్తనిధనార్థాయ తేన నః పావితం కులమ్॥ ౯౫॥ త్వమంతస్సర్వభూతానాం సర్వభూతేష్వవస్థితః। ప్రవర్తతే సమస్తాత్మంస్త్వత్తో భూతభవిష్యతీ॥ ౯౬॥ యజ్ఞైస్త్వమిజ్యసేఽచింత్య సర్వదేవమయాచ్యుత। త్వమేవ యజ్ఞో యష్టా చ యజ్వనాం పరమేశ్వరః॥ ౯౭॥ సముద్భవస్సమస్తస్య జగతస్త్వం జనార్దన॥ ౯౮॥ సా

౮౧॥ కంస ఇతి॥ వ్యాయతాః నర్తకాః స్థితాః సమాజౌఘాః సమాజా నానావిధా నేకేషాం సమూహాః। ౮౨। ౮౩॥ వల్గంతీతి॥ వసు ధనం। ౮౪। ౮౫। ౮౬॥ అశేషేతి॥ అశేషస్య జగతః ఆధారేణాభివ్యాప్య ధారణేన గురుణా॥ ౮౭॥ ౮౮॥ గౌరవేణేతి॥ కృష్యతా ఆకృష్యమాణేన తేన దేహేన పరిఖా కృతా। ౮౯। ౯౦। ౯౧। ౯౨। ఉత్థాప్యేతి॥ స్మృతజన్మోక్తవచనావితి॥ శ్లో॥ సుతో హం యత్త్వయా పూర్వం పుత్రార్థిన్యా తదద్య తే। సఫలం దేవి సంజాతం జాతోహం యత్తవోదరాదితి॥ భగవతా జన్మసమయే యదుక్తం వచనం తత్స్మృతం యాభ్యాం తౌ॥ ౯౩॥ ప్రసీదేతి॥ అస్య శ్లోకస్య వ్యాఖ్యానస్వయానుసారతః పాఠత్రయం వర్తతే - తథాహి॥ శ్లో॥ ప్రసీద సీదతాం దత్తో దేవానాం యో వరః ప్రభో। తథావయోః ప్రసాదేన కృతోద్ధారస్స కేశవ॥ ప్రసీద సీదతాం దత్తో దేవానాం చ వరః ప్రభో। తథావయోః ప్రసాదేన కృతోద్ధారోసి కేశవ॥ ప్రసీద సీదతాం దత్తో దేవానాం యో వరః ప్రభో। తథావయోః ప్రసాదశ్చ కృతోద్ధారస్స కేశవ॥ హే కేశవ - సీదతాం ప్రాణినాం ప్రసీద - దేవానాం చ వరో భూభారహరణలక్షణో వరో దత్తః - తథావయో శ్చ యువయోః పుత్రో భవిష్యామీతి - ప్రసాదేన పుత్రతోఽపి త్వయా కృతోద్ధారోసి - కృతః ఉద్ధారః సంసారాదుద్ధరణం యేన తథాభూతోసి వా - సీదతాం దేవానాం యో వరో దత్తః - యః కృతః ప్రసాదః పుత్రో భవిష్యామీత్యేవం ప్రతిజ్ఞాలక్షణః - స కృతోద్ధారః కృతావిష్కారః - స్ఫుటీకృత ఇతియావత్ - ఏవముక్త్వా పామపి సీదతాం ప్రసన్నో భవేత్యర్థః॥ ౯౪ ॥ కించ॥ యదుకులాపాలిభూతం మమ కులం పవిత్రీకృతమిత్యాహ॥ ఆరాధిత ఇతి॥ కించ॥ మదారాధనం నిమిత్తీకృత్య దుర్వృత్తానాం నిధనాయ త్వం మద్గృహే అవతీర్ణోసి। ౯౫ ॥ ఏతావతా నకేవలం త్వం మత్పుత్రః పరమేశ్వరత్వాదిత్యాశయేనాహ॥ త్వమంతరిత్యాది వ్యాఖ్యాం। ౯౬।౯౭।౯౮। సా వయ్మామితి॥ యత్త్వేతన్మమ దేవక్యాశ్చ మనః - త్వయా

త్వమితి ॥ అంతః అవసానం ప్రవర్తతే అత్ర లబ్ధ్వావస్థితః ॥ ౯౬ ॥ ౯౭ ॥ ౯౮ ॥ పాదపద్మమితి ॥ త్వయి ఈశ్వరే సతి ప్రీత్యా పాదపద్మవందనస్నేహం మనో జాయత ఇతి యత్ మమ తదత్యంతహాస్యాస్పదమ్ ॥ ౯౯ ॥ త్వమితి ॥ త్వాం త్వమానుషకస్యేతి పాఠే - మానుషకస్య - కుత్సాయాం కః - పుత్రేతి వక్ష్యతీవదంతి జిహ్వా వ్యక్త్వకుత్ర ॥ ౧౦౦ ॥ జగదితి ॥ మాయామోహినీ భగవచ్ఛక్తిః ॥ ౧౦౧ ॥ యస్మిన్నితి ॥ కోష్ఠోత్సంగశయనః గర్భావస్థాయాం కోష్ఠే శేతే బాల్యేత్యుత్సంగే ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ కర్మాణీతి ॥ యస్య కర్మాణి రుద్రాదీనామప్యసాధ్యాని ప్రత్యక్షీకృతాని - సత్వం జగదర్థం పుత్రతయాస్మాన్ ప్రాప్తోసీతి దంపరిగతం జ్ఞాతం - హి హేతౌ - హి యస్మాన్మోహో విగతః - యానీతి పాఠే తానీతి వతస్మాదిత్యధ్యాహృత్య యోజ్యం ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే వింశోఽధ్యాయః ॥

తావితి ॥ మాయాం యోగమాయాం ॥ ౧ ॥ ఉవాచేతి - మేనయా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తదితి ॥ అతిక్రమకృతం ఇదం

పద్మవందనమమనో యదేతత్త్వయి జాయతే । దేవక్యాశ్చాత్మజప్రీత్యా తదత్యంతవిడంబనా ॥ ౯౯ ॥ త్వం కర్తా సర్వభూతానాం అనాదినిధనో భవాన్ । త్వాం మనుష్యస్య కస్యైషా జిహ్వా పుత్రేతి వక్ష్యతి ॥ ౧౦౦ ॥ జగదేతజ్జగన్నాథ సంభూతమఖిలం యతః । కయా యుక్త్యా వినా మాయాం సోఽస్మత్తః సంభవిష్యతి ॥ ౧౦౧ ॥ యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితం సర్వం జగత్ స్థావరజంగమమ్ । స కోష్ఠోత్సంగశయనో మానుషాజ్జాయతే కథమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ సత్వం ప్రసీద పరమేశ్వర పాహి విశ్వం అంశావతారకరణైర్న మమాసి పుత్రః । ఆబ్రహ్మపాదపమిదం జగదేతదీశ త్వత్తో విమోహయసి కిం పురుషోత్తమాస్మాన్ ॥ ౧౦౩ ॥ మాయావిమోహితదృశా తనయో మమేతి కంసాద్భయం కృతమపాస్తభయాతితీవ్రమ్ । నీతోసి గోకులమరాతిభయాకులేన వృద్ధిం గతోసి మమ నాస్తి మమత్వమీశ ॥ ౧౦౪ ॥ కర్మాణి రుద్రమరుదశ్విశతక్రతూనాం సాధ్యాని యస్య న భవంతి నిరీక్షితాని । త్వం విష్ణురీశ జగతాముపకారహేతోః ప్రాప్తోసి నః పరిగతో విగతో హి మోహః ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - వింశోఽధ్యాయః ॥

శ్రీపరాశరః ॥ తౌ సముత్పన్నవిజ్ఞానౌ భగవత్కర్మదర్శనాత్ । దేవకీవసుదేవౌ తు దృష్ట్వా మాయాం పునర్హరిః । మోహాయ యదుచక్రస్య వితతాన స వైష్ణవీమ్ ॥ ౧ ॥ ఉవాచ చాంబ హే తాత చిరాదుత్కంఠితేన మే । భవంతౌ కంసభీతేన దృష్టౌ సంకర్షణేన చ ॥ ౨ ॥ కుర్వతాం యాతి యః కాలో మాతాపిత్రోరపూజనమ్ । తత్ఖండమాయుషో వ్యర్థమసాధూనాం హి జాయతే ॥ ౩ ॥ గురుదేవద్విజాతీనాం మాతాపిత్రోశ్చ పూజనమ్ । కుర్వతాం సఫలః కాలో దేహినాం తాత జాయతే ॥ ౪ ॥ తత్ క్షంతవ్యమిదం సర్వం అతిక్రము

త్మజ ఇతి ప్రీత్యా పాదపద్మవందనం ప్రాంతియుక్తం జాయతే - తదత్యంతవిడంబనా జనానాముపహాస్యతైవ ॥ ౯౯ ॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి త్వం కర్తేత్యాదిత్రిభిః ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ యస్మిన్నితి ॥ కోష్ఠోత్సంగశయనః ఉదరాంతర్వర్తీ భూత్వా ॥ ౧౦౨ ॥ తదేవం పరమేశ్వర ఇతి జ్ఞాత్వా ప్రార్థయతే ॥ సత్వమితి ॥ అంశావతారకరణైః విశ్వం పాహి - జగదేతత్ త్వత్తో భవతి ॥ ౧౦౩ ॥ మాయావిమోహితేన మయా త్వయ్యేతావంతం కాలం పుత్రబుద్ధిః కృతా - అధునా తు సా బుద్ధిర్మిథ్యైవేత్యాహ ॥ మాయావిమోహితదృశేతి ॥ ౧౦౪ ॥ మమత్వాభావే హేతుమాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ యస్య తవ కర్మాణి రుద్రాదీనామపి సాధ్యాని న భవంతి - నిరీక్షితాని ప్రత్యక్షతో దృష్టాని చ న భవంతి - అచింత్యాద్భుతకర్మత్వాత్ త్వమేవేతి భావః - యస్య - నిరీక్షితాని ప్రత్యక్షీకృతాని - అతః - సత్వం సాక్షాద్విష్ణురేవ - జగతాముపకారాయ నః అస్మాన్ పుత్రత్వమిషేణ ప్రాప్తోసీతి పరిగతః సమ్యక్ జ్ఞాతోసి - అతః మోహో విగతః వినష్టః ॥ ౧౦౫ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - వింశోఽధ్యాయః ॥

తావితి ॥ సార్ధశ్లోకస్యైకాన్వయః - తయోః మోహాయ యదుచక్రస్య చ మోహాయ - మాయాం వితతాన విస్తారితవాన్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కుర్వతామితి ॥ అపూజనం ప్రజా విరుద్ధం కుర్వతామిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥

సవర్ణం తు అంతవ్యం - అతిక్రమకారణమాహ ॥ కంసవీర్యేతి॥ ౫ ॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యయాతీతి ॥ కిం నృపైరాజ్ఞప్తైః॥ ౧౨॥ ఇతీతి । కార్యమానుషః ధర్మసంస్థాపనాది కార్యేణ మానుషః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ విదితేతి ॥ మోక్షే ధీర్జ్ఞానమన్యత్ర విజ్ఞానం శిల్పశాస్త్రయోః - ఇత్యమరః - క్రమః పారంపర్యం॥ ౧౮॥ కాశ్యం వారాణసీజాతం ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ సరహస్యమితి ॥ రహస్యం అస్త్రమంత్రోపనిషత్ - సంగ్రహః అస్త్రప్రయోగసంస్థానాపస్మ్యుపదేశః - అధీయతాం అధీతవంతౌ - ఆర్షస్త్వాత్సాధుః॥ ౨౧ । సాందీపనిరితి । అసంభావ్యం అన్యైః - కర్మ శస్త్రాస్త్రాణాం శీఘ్రధారణే శీఘ్రప్రయోగాదికం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ సఇతి । అతీంద్రియం దివ్యం ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥

కృతం పితః। కంసవీర్యప్రతాపాభ్యామావయోః పరవశ్యయోః॥ ౫॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వాథ ప్రణమ్యోభౌ యదువృద్ధాననుక్రమాత్। యథావదభిపూజ్యాథ చక్రతుః పౌరమాననమ్॥ ౬॥ కంసపత్న్యస్తతః కంసం పరివార్య హతం భువి। విలేపుర్మాతరశ్చాస్య దుఃఖశోకపరిప్లుతాః॥ ౭॥ బహుప్రకారమస్వస్థాః పశ్చాత్తాపాతురో హరిః। తాస్సమాశ్వాసయామాస స్వయమస్రావిలేక్షణః॥ ౮॥ ఉగ్రసేనం తతో బంధాన్ముమోచ మధుసూదనః। అభ్యషించత్తథైవైనం నిజరాజ్యే హతాత్మజమ్॥ ౯॥ రాజ్యేఽభిషిక్తః కృష్ణేన యదుసింహస్సుతస్య సః। చకార ప్రేతకార్యాణి యే చాన్యే తత్ర ఘాతితాః॥ ౧౦॥ కృతౌర్ధ్వదైహికం చైనం సింహాసనగతం హరిః। ఉవాచాజ్ఞాపయ విభో యత్కార్యమవిశంకితః ॥ ౧౧ ॥ యయాతిశాపాద్వంశోఽయమరాజ్యార్హోఽపి సాంప్రతమ్। మయి భృత్యే స్థితే దేవానాజ్ఞాపయతు కిం నృపైః ॥ ౧౨ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా సోఽస్మరద్వాయుమాజగామ చ తత్క్షణాత్ । ఉవాచ చైనం భగవాన్కేశవః కార్యమానుషః॥ ౧౩॥ గచ్ఛేంద్రం బ్రూహి వాయో త్వమలం గర్వేణ వాసవ। దీయతాముగ్రసేనాయ సుధర్మా భవతా సభా॥ ౧౪॥ కృష్ణో బ్రవీతి రాజార్హమేతద్రత్నమనుత్తమమ్। సుధర్మాఖ్యసభాయుక్తమస్యాం యదుభిరాసితుమ్॥ ౧౫ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తః పవనో గత్వా సర్వమాహ శచీపతిమ్ । దదౌ సోఽపి సుధర్మాఖ్యాం సభాం వాయోః పురందరః ॥ ౧౬ ॥ వాయునా చాహృతాం దివ్యాం సభాం తే యదుపుంగవాః । బుభుజుస్సర్వరత్నాఢ్యాం గోవిందభుజసంశ్రయాః॥ ౧౭॥ విదితాఖిలవిజ్ఞానౌ సర్వజ్ఞానమయావపి । శిష్యాచార్యక్రమం వీరౌ ఖ్యాపయంతౌ యదూత్తమౌ॥ ౧౮॥ తతస్సాందీపనిం కాశ్యమవంతీపురవాసినమ్ । విద్యార్థం జగ్మతుర్బాలౌ కృతోపనయనక్రమౌ ॥ ౧౯ ॥ వేదాభ్యాసకృతప్రీతీ సంకర్షణజనార్దనౌ । తస్య శిష్యత్వమభ్యేత్య గురువృత్తిపరౌ హి తౌ ॥ దర్శయాంచక్రతుర్వీరావాచారమఖిలే జనే॥ ౨౦ ॥ సరహస్యం ధనుర్వేదం ససంగ్రహమధీయతామ్ । అహోరాత్రైశ్చతుష్షష్ట్యా తదద్భుతమభూద్ద్విజ॥ ౨౧॥ సాందీపనిరసంభావ్యం తయోః కర్మాతిమానుషమ్। విచింత్య తౌ తదా మేనే ప్రాప్తౌ చంద్రదివాకరౌ॥ ౨౨॥ సాంగాంశ్చ చతురో వేదాన్సర్వశాస్త్రాణి చైవ హి । అస్త్రగ్రామమశేషం చ ప్రోక్తమాత్రమవాప్య తౌ॥ ౨౩ ॥ ఊచతుర్వ్రియతాం యా తే దాతవ్యా గురుదక్షిణా॥ ౨౪॥ సోఽప్యతీంద్రియమాలోక్య తయోః కర్మ మహామతిః । అయాచత మృతం పుత్రం ప్రభాసే లవణార్ణవే॥ ౨౫॥ గృహీతాస్త్రౌ తతస్తౌ తు సార్ఘ్యహస్తో మహోదధిః । ఉవాచ న మయా పుత్రో హృ

ఇతీతి ॥ పౌరమాననం పౌరాణాం సంమాననం॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ కృతౌర్ధ్వదైహికమితి ॥ హతానాం కృతమౌర్ధ్వదైహికం శ్రాద్ధాదియేన తం॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఇత్యుక్త్వేతి ॥ కార్యమానుషః కార్యేణ నిమిత్తేన - మానుషః॥ ౧౩॥ గచ్ఛేంద్రమితి॥ వక్తవ్యమాహ - అలంగర్వేణేత్యాదిపాదోనద్వాభ్యాం ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ తత ఇతి ॥ కాశ్యం కాశ్యాం వారాణస్యాం జాతం॥ ౧౯॥ ౨౦॥ సరహస్యమితి ॥ సరహస్యం - అస్త్రమంత్రోపనిషత్సహితం - సంగ్రహః శస్త్రప్రయోగః - తత్సహితమధీతవంతౌ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ సోఽపీతి ॥ అతీంద్రియమన్యత్రాదృష్టపూర్వం

౩౦। తమితి॥ యథాపూర్వశరీరిణం - కృత్వేతి శేషః॥ ౩౧। ౩౨। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

౧। ౨। ఉపేత్యేతి॥ త్రయోవింశతిభిః త్రయోవింశత్యా। ౩। ౪॥ తత ఇతి॥ అంజసా శీఘ్రం॥ ౫। ౬। ౭। ౮। జిత ఇతి॥ తేన జరాసంధేన ఆత్మానమజితం మన్యమానే జితమిత్యేవ మేనే॥ ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨॥ నతదిత్యాది - జరాసంధ

తస్యాందీపనేరితి॥ ౨౬। దైత్యః పంచజనో నామ శంఖరూపః స బాలకమ్। జగ్రాహ సోఽస్తి సలిలే సముద్రే దైత్యసూదన॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తోఽంతర్జలం గత్వా హత్వా పంచజనం చ తమ్। కృష్ణో జగ్రాహ తస్యాస్థిప్రభవం శంఖముత్తమమ్॥ ౨౮। యస్య నాదేన దైత్యానాం బలహానిరజాయత। దేవానాం వవృధే తేజో యాత్యధర్మశ్చ సంక్షయమ్॥ ౨౯। తం పాంచజన్యమాపూర్య గత్వా యమపురం హరిః। బలదేవశ్చ బలవాన్ జిత్వా వైవస్వతం యమమ్॥ ౩౦॥ తం బాలం యాతనాసంస్థం యథాపూర్వశరీరిణమ్। పిత్రే ప్రదత్తవాన్ కృష్ణో బలశ్చ బలినాం వరః॥ ౩౧। మథురాం చ పునః ప్రాప్తావుగ్రసేనేన పాలితామ్। ప్రహృష్టపురుషస్త్రీకాముభౌ రామజనార్దనౌ॥ ౩౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే పంచమాంశే ఏకవింశోఽధ్యాయః॥

శ్రీపరాశరః॥ జరాసంధసుతే కంస ఉపయేమే మహాబలః। అస్తిం ప్రాప్తిం చ మైత్రేయ తయోర్భర్తృహణం హరిమ్॥ ౧। మహాబలపరీవారో మగధాధిపతిర్బలీ। హంతుమభ్యాయయౌ కోపాత్ జరాసంధః సయాదవమ్॥ ౨। ఉపేత్య మథురాం సోఽథ రురోధ మగధేశ్వరః। అక్షౌహిణీభిః సైన్యస్య త్రయోవింశతిభిర్వృతః॥ ౩। నిష్క్రమ్యాల్పపరీవారావుభౌ రామజనార్దనౌ। యుయుధాతే సమం తస్య బలినౌ బలిసైనికైః॥ ౪। తతో రామశ్చ కృష్ణశ్చ మతిం చక్రతురంజసా। ఆయుధానాం పురాణానామాదానే మునిసత్తమ॥ ౫। అనంతరం హరేః శార్ఙ్గం తూణౌ చాక్షయసాయకౌ। ఆకాశాదాగతౌ విప్ర తథా కౌమోదకీ గదా॥ ౬। హలం చ బలభద్రస్య గగనాదాగతం మహత్। మనసోఽభిమతం విప్ర సౌనందం ముసలం తథా॥ ౭॥ తతో యుద్ధే పరాజిత్య ససైన్యం మగధాధిపమ్। పురీం వివిశతుర్వీరావుభౌ రామజనార్దనౌ॥ ౮॥ జితే తస్మిన్ సుదుర్వృత్తే జరాసంధే మహామునే। జీవమానే గతే కృష్ణస్తం నామన్యత నిర్జితమ్॥ ౯। పునరప్యాజగామాథ జరాసంధో బలాన్వితః। జితశ్చ రామకృష్ణాభ్యామపక్రాంతో ద్విజోత్తమ॥ ౧౦। దశ చాష్టౌ చ సంగ్రామానేవమత్యంతదుర్మదః। యదుభిర్మాగధో రాజా చక్రే కృష్ణపురోగమైః॥ ౧౧॥ సర్వేష్వేతేషు యుద్ధేషు యాదవైః స పరాజితః। అపక్రాంతో జరాసంధః స్వల్పసైన్యైర్బలాధికః।

౨౫॥ ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦। తమితి॥ యథాపూర్వశరీరిణం - పూర్వం తస్య యాదృశం శరీరమాసీత్తాదృశశరీరయుక్తం స్వమాయయా నిర్మాయ దదౌ॥ ౩౧। ౩౨। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకవింశోఽధ్యాయః॥ ✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤

జరాసంధేతి॥ అస్తిప్రాప్తిసంజ్ఞే జరాసంధసుతే - తయోర్భర్తృహణం కంసహంతారం॥ ౧॥ మహాబలేతి॥ మగధాధిపతిర్జరాసంధః - సయాదవం - యాదవసహితం॥ ౨॥ ఉపేత్యేతి॥ సైన్యస్య త్రయోవింశత్యాక్షౌహిణీభిర్వృతః॥ ౩। నిష్క్రమ్యేతి॥ తస్య బలిభిః సైన్యైః సైనికైః సహ। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। జిత ఇతి॥ తం నిర్జితం - నామన్యత - పునరాగమనస్యావశ్యంభావిత్వాత్ - పాఠాంతరే - తేనైవ నిర్జితమాత్మానం - అమన్యతేత్యర్థః॥ ౯। ౧౦। ౧౧। ౧౨

నజితమితియత్ తద్యాదవానాం నసామర్థ్యాత్ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ సామచేతి ॥ క్వచిద్యవనాదౌ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ద్వావింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀

గార్గ్యమితి ॥ షండ ఇత్యపహాసోఽనపత్యత్వాత్ ॥ ౧ ॥ తత ఇతి ॥ దక్షిణాపథం వింధ్యాద్దక్షిణదేశం ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ప్రయయావితి ॥ ఛిన్నయానః త్యక్తయానః - దినేదినే శ్రాంతం శ్రాంతం యానం త్యక్త్వా అన్యేనాశ్రాంతేన ప్రయయావిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ కృష్ణోఽపీత్యాది ॥ ప్రాగేవక్షీణం మాగధస్య బలం - స కాలయవనో బలిత్వాద్ధంతా అతోఽస్య బలం యాదవైర్దుర్ధర్షం - యాదవబలం చానేన క్షపితం చేత్ మాగధస్య గమ్యం సాధ్యం భవిష్యతి - అతో ద్విధా వ్యసనమాయా

౧౨ ॥ న తద్బలం యాదవానాం విజితం యదనేకశః ॥ తత్తు సన్నిధిమాహాత్మ్యం విష్ణోరంశస్య చక్రిణః ॥ ౧౩ ॥ మనుష్యధర్మశీలస్య లీలా సా జగతీపతేః ॥ అస్త్రాణ్యనేకరూపాణి యదరాతిషు ముంచతి ॥ ౧౪ ॥ మనసైవ జగత్సృష్టిం సంహారం చ కరోతి యః ॥ తస్యారిపక్షక్షపణే కియానుద్యమవిస్తరః ॥ ౧౫ ॥ తథాపి యో మనుష్యాణాం ధర్మస్తమనువర్తతే ॥ కుర్వన్బలవతా సంధిం హీనైర్యుద్ధం కరోత్యసౌ ॥ ౧౬ ॥ సామ చోపప్రదానం చ తథా భేదం చ దర్శయన్ ॥ కరోతి దండపాతం చ క్వచిదేవ పలాయనమ్ ॥ ౧౭ ॥ మనుష్యదేహినాం చేష్టామిత్యేవమనువర్తతే ॥ లీలా జగత్పతేస్తస్య ఛందతః పరివర్తతే ॥ ౧౮ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ద్వావింశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

శ్రీపరాశరః ॥ గార్గ్యం గోష్ఠ్యాం ద్విజం స్యాలః షండ ఇత్యుక్తవాన్ ద్విజ ॥ యదూనాం సన్నిధౌ సర్వే జహసుర్యాదవాస్తదా ॥ ౧ ॥ తతః కోపపరీతాత్మా దక్షిణాపథమేత్య సః ॥ సుతమిచ్ఛంస్తపస్తేపే యదుచక్రభయావహమ్ ॥ ౨ ॥ ఆరాధయన్మహాదేవం లోహచూర్ణమభక్షయత్ ॥ దదౌ వరం చ తుష్టోఽస్మై వర్షే తు ద్వాదశే హరః ॥ ౩ ॥ సంతోషయామాస చ తం యవనేశో హ్యనాత్మజః ॥ తద్యోషిత్సంగమాచ్చాస్య పుత్రోఽభూదలిసన్నిభః ॥ ౪ ॥ తం కాలయవనం నామ రాజ్యే స్వే యవనేశ్వరః ॥ అభిషిచ్య వనం యాతో వజ్రాగ్రకఠినోరసమ్ ॥ ౫ ॥ స తు వీర్యమదోన్మత్తః పృథివ్యాం బలినో నృపాన్ ॥ అపృచ్ఛన్నారదస్తస్మై కథయామాస యాదవాన్ ॥ ౬ ॥ మ్లేచ్ఛకోటిసహస్రాణాం సహస్రైః సోఽభిసంవృతః ॥ గజాశ్వరథసంపన్నైశ్చకార పరమోద్యమమ్ ॥ ౭ ॥ ప్రయయౌ సోఽవ్యవచ్ఛిన్నం ఛిన్నయానో దినేదినే ॥ యాదవాన్ప్రతి సామర్షో మైత్రేయ మథురాం పురీమ్ ॥ ౮ ॥ కృష్ణోఽపి చింతయామాస క్షపితం యాదవం బలమ్ ॥ యవనేన రణే గ్గ

ఐతి ॥ నహి జితం జరాసంధేనేతి శేషః ॥ ౧౩ ॥ నను చక్రిణః సన్నిధిమాత్రమాహాత్మ్యం తన్న భవతి - స్వయమేవానేకవిధాస్త్రప్రయోగాత్ తత్రాహ ॥ మనుష్యధర్మశీలస్యేతి - మనుష్యధర్మశీలస్య పాలీలేతి ॥ ౧౪ ॥ లీలాత్వమేవ ప్రపంచయతి ॥ మనసైవేతి యావత్సమాప్తి ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ మనుష్యేతి ॥ ఛందతః - ఇచ్ఛాతః లీలా పరివర్తతే ॥ ౧౮ ॥
ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ద్వావింశోఽధ్యాయః .....

క్వచిత్పలాయనం కరోతీత్యుక్తస్య పలాయనస్య - ప్రస్తావాయ కాలయవనోత్పత్త్యాదిప్రకారమాఖ్యాయికయా వర్ణయతి - గార్గ్యమిత్యాదినా మథురాం యయావిత్యంతేన ॥ గార్గ్యమితి ॥ గార్గ్యస్యానపత్యత్వాత్ తం షండ ఇత్యుక్తవాన్ - స్యాలో పహాసన్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ఆరాధయన్నితి ॥ స గార్గ్యో మహాదేవమారాధయన్నాయసచూర్ణం వ్రతరూపేణ భక్షయత్ ॥ ౩ ॥ సంతోషయామాసేతి ॥ తం చైవం లబ్ధవరమాగతం జ్ఞాత్వా - అనాత్మజోఽపుత్రో యవనేశః స్వభార్యాయాం - పుత్రోత్పాదనాయ ప్రార్థయిత్వా తం సంతోషయామాస - అలిసన్నిభః భృంగవత్కృష్ణవర్ణః ॥ ౪ ॥ తమితి ॥ వజ్రాగ్రాత్ కఠినోరసం ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ప్రయయావితి ॥ సః ఛిన్నయానః అతిశ్రాంతం - గజాశ్వాదివాహనం - త్యక్త్వా - వాహనాంతరేణ - పూర్వమేవ తత్ర స్థాపితేన అవ్యవచ్ఛిన్నం యథా భవత్యేవం మథురాం ప్రయయావిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ కృష్ణోఽపీతి ॥ శ్లోకద్వయమేకం వాక్యం - ఏకతః కాలయవనే - అన్యతశ్చ మాగధే ప్రాప్తవతి -

తమితిచింతయామాసేత్యన్వయః. అథవా. యవనేనతుపీతంయాదవబలంమాగధస్యగమ్యంచభవిష్యతి. యద్యపిమా
గధస్యబలంప్రాగేవక్షీణం. తథాపితత్సహాయోయవనోబలీహంతైతదితి. ఏతదేతస్మాత్ కారణాద్ద్వివిధంవ్యసనమా
యాతమితిచింతయామాసేతి. హంతేతివిషాదే| ౯|| ౧౦|| ౧౧ || మయీతి || ప్రమత్తేఅనవహితే. ప్రవసితే ప్రో
షితే| ౧౨||.౧౩| మహోద్యానామితి || వప్రః ప్రాకారమూలధిష్ణ్యం| ౧౪| ౧౫ | బహిరితి || బహిరావాసితే
సైన్యేకాలయవనేనేతిశేషః||౧౬| సఇతి || సజ్ఞాత్వావారదోక్తలక్షణైః|| ౧౭||౧౮||౧౯|౨౦||౨౧|౨౨|౨౩||౨౪|| ము
చుకుందఇతి || వృద్ధగార్గ్యవచః|| శ్లో || వధార్థంద్వాపరస్యాంతేసముత్పత్స్యతికేశవ ఇత్యాది| ౨౫| ౨౬| ౨౭|౨౮

మ్యంమాగధస్యభవిష్యతి|| ౯| మాగధస్యబలంక్షీణంసకాలయవనోబలీ| హంతైతదేవమాయాతంయ
దూనాంవ్యసనంద్విధా|| ౧౦ | తస్మాద్దుర్గంకరిష్యామియదూనామరిదుర్జయమ్| స్త్రియోపియత్ర
యుధ్యేయుఃకింపునర్వృష్ణిపుంగవాః| ౧౧| మయిమత్తేప్రమత్తేవాసుప్తేప్రవసితేపివా| యాదవాభి
భవందుష్టామాకుర్వంత్వరయోధికాః|| ౧౨| ఇతిసంచింత్యగోవిందోయోజనానాంమహోదధిమ్| య
యాచేద్వాదశపురీంద్వారకాంతత్రనిర్మమే|| ౧౩|| మహోద్యానాంమహావప్రాంతటాకశతశో
భితామ్| ప్రాసాదగృహసంబాధామింద్రస్యేవామరావతీమ్|| ౧౪ | మథురావాసినంలోకంతత్రా
నీయజనార్దనః| ఆసన్నేకాలయవనేమథురాంచస్వయంయయౌ| ౧౫ | బహిరావాసితేసైన్యేమ
థురాయానిరాయుధః|| నిర్జగామచగోవిందోదదర్శయవనశ్చతమ్||౧౬||సజ్ఞాత్వావాసుదేవంతంబా
హుప్రహరణంనృపః| అనుయాతోమహాయోగిచేతోభిఃప్రాప్యతేనయః| ౧౭ | తేనానుయాతఃకృ
ష్ణోపిప్రవివేశమహాగుహామ్| యత్రశేతేమహావీర్యోముచుకుందోనరేశ్వరః|| ౧౮| సోపిప్రవిష్టోయవనో
దృష్ట్వాశయ్యాగతంనృపమ్| పాదేనతాడయామాసమత్వాకృష్ణంసుదుర్మతిః|| ౧౯| ఉత్థాయముచు
కుందోపిదదర్శయవనంనృపః| ౨౦ | దృష్టమాత్రశ్చతేనాసౌజజ్వాలయవనోగ్నినా| తత్క్రోధజేన
మైత్రేయభస్మీభూతశ్చతత్క్షణాత్ ||౨౧| సహిదేవాసురేయుద్ధేగతోహత్వామహాసురాన్| నిద్రా
ర్తస్సుమహాకాలంనిద్రాంవవ్రేవరంసురాన్|౨౨| ప్రోక్తశ్చదేవైస్సంసుప్తంయస్త్వాముత్థాపయి
ష్యతి| దేహజేనాగ్నినాసద్యస్సతుభస్మీభవిష్యతి| ౨౩ | ఏవందగ్ధ్వాసతంపాపందృష్ట్వాచమధుసూద
నమ్| కస్త్వమిత్యాహసోప్యాహజాతోహంశశినఃకులే| వసుదేవస్యతనయోయదోర్వంశసముద్భ
వః|| ౨౪|| ముచుకుందోపితత్రాసౌవృద్ధగార్గ్యవచోస్మరత్| ౨౫|| సంస్మృత్యప్రణిపత్యైనంసర్వంస
ర్వేశ్వరంహరిమ్| ప్రాహజ్ఞాతోభవాన్విష్ణోరంశస్త్వంపరమేశ్వర | ౨౬ | పురాగార్గ్యేణకథితమష్టా
వింశతిమేయుగే| ద్వాపరాంతేహరేర్జన్మయదువంశేభవిష్యతి|౨౭| సత్వంప్రాప్తోనసందేహో

శ్రీకృష్ణశ్చింతయామాస. కథంయవనేన. రణేయుద్ధే. తేనతుపీతం. క్షీణప్రాయం. యాదవబలం. సైన్యం. మాగధస్య
గమ్యం. సాధ్యంభవిష్యతీతి. మాగధేనచేత్ ప్రథమంరణఃక్రియతేచ. తర్హిమాగధస్యరణేమాగధేనసహాయుద్ధే. క్షీ
ణంయాదవబలం. సైన్యం. సకాలఇతి. యవనోబలీహంతా. హనిష్యతి. తదైవంద్విధా ఉభయతోపియదూనాంవ్య
సనం. ప్రాప్తం|| ౯| ౧౦|| తస్మాద్దుర్గంకరిష్యామీతి| ౧౧| మయీతి|| కించ. మయిమత్తేమద్యాదినా ప్రమత్తే. అనవ
హితే. ప్రవసితే. అన్యత్రగతే| ౧౨| ఇతీతి || ద్వాదశయోజనానిసముద్రంయాచితవాన్| ౧౩ | మహోద్యానా
మితి|| మహావప్రోయస్యాః. ప్రాసాదగృహసంబాధాం. ప్రాసాదైర్గృహైశ్చసంకీర్ణాం. ప్రాకారగృహసంబా
ధామితిచపాఠః|| ౧౪| ౧౫|| బహిరితి|| ఆవాసితేపురముపరుధ్యనివేశితే||౧౬|| సఇతి|| సయవనః. తంవాసుదేవం. నార
దోక్తైర్లక్షణైర్జ్ఞాత్వా. అనుయాతః. అన్వధావత. కథంభూతం. మహాయోగినామపిచేతోభిరపియోనప్రాప్యతేతం|
౧౭|| ౧౮|| ౧౯| ౨౦| దృష్టమాత్రశ్చేతి|| తత్క్రోధజేనేతి|| తత్క్రోధోద్దీపితేనస్వదేహజేనేత్యర్థః|| ౨౧|| తస్య
భస్మీభావేకారణమాహ. సహీతిద్వాభ్యాం | ౨౨|౨౩|౨౪|౨౫|౨౬|౨౭ || సత్వమితి || హరేర్జన్మభవిష్యతీతిగా

౨౯||౩౦||౩౧||౩౨|| బుద్ధిరితి|| ప్రాణేశో వ్యష్టివర్గః - పుమాన్ సమష్టిపురుషః పుంసః పరతరమితి పరస్వరూపమాహ|| ౩౩||౩౪||౩౫||౩౬||౩౭||౩౮||౩౯||౪౦||౪౧||౪౨||౪౩||౪౪|| తత ఇతి|| నిజక్రియాసూతిం స్వకర్మజం||౪౫||౪౬||సోఽహమితి|| పరమపదం పరమప్రాప్యం- యతః పరమపదం న కించిత్ తం త్వామిత్యన్వయః - పరిణతధామ్ని నిరతిశయతేజసి||౪౭||
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే- పంచమాంశే- త్రయోవింశోధ్యాయః ******************************

మర్త్యానాముపకారకృత్| ౨౮ | తథాహి సుమహత్తేజో నాలం సోఢుమహం తవ | తథాహి సజలాంభోదనాదధీరతరం తవ | వాక్యం నమతి చైవోర్వీ యుష్మత్పాదప్రపీడితా || ౨౯ | దేవాసురమహాయుద్ధే దైత్యసైన్యమహాభటాః | న సేహుర్మమ తేజస్తే త్వత్తేజో న సహామ్యహమ్ | ౩౦ | సంసారపతితస్యైకో జంతోస్త్వం శరణం పరమ్ | ప్రసీద త్వం ప్రపన్నార్తిహర నాశయ మేఽశుభమ్||౩౧ త్వం పయోనిధయశ్శైలాస్సరితస్త్వం వనాని చ | మేదినీ గగనం వాయురాపోఽగ్నిస్త్వం తథా మనః|| ౩౨| బుద్ధిరవ్యాకృతప్రాణాః ప్రాణేశస్త్వం తథా పుమాన్ | పుంసః పరతరం యచ్చ వ్యాప్యజన్మవికారవత్ | ౩౩|| శబ్దాదిహీనమజరమమేయం క్షయవర్జితమ్ | అవృద్ధినాశం తద్బ్రహ్మ త్వమాద్యంతవివర్జితమ్ ౩౪| త్వత్తోఽమరాస్సపితరో యక్షగంధర్వకిన్నరాః | సిద్ధాశ్చాప్సరసస్త్వత్తో మనుష్యాః పశవః ఖగాః || ౩౫| సరీసృపా మృగాస్సర్వే త్వత్తస్సర్వే మహీరుహాః| యచ్చ భూతం భవిష్యం చ కించిదత్ర చరాచరమ్ ౩౬|మూర్తామూర్తం తథా చాపి స్థూలం సూక్ష్మతరం తథా| తత్సర్వం త్వం జగత్కర్తా నాస్తి కించిత్త్వయా వినా||౩౭||మయా సంసారచక్రేఽస్మిన్ భ్రమతా భగవన్ సదా | తాపత్రయాభిభూతేన న ప్రాప్తా నిర్వృతిః క్వచిత్ |౩౮|దుఃఖాన్యేవ సుఖానీతి మృగతృష్ణాజలాశయాః| మయా నాథ గృహీతాని తాని తాపాయ మేఽభవన్|౩౯| రాజ్యముర్వీ బలం కోశో మిత్రపక్షస్తథాత్మజాః| భార్యా భృత్యజనో యే చ శబ్దాద్యా విషయాః ప్రభో|| ౪౦|| సుఖబుద్ధ్యా మయా సర్వం గృహీతమిదమవ్యయమ్ | పరిణామే తదేవేశ తాపాత్మకమభూన్మమ|| ౪౧|| దేవలోకగతిం ప్రాప్తో నాథ దేవగణోఽపి హి | మత్తస్సాహాయ్యకామోఽభూచ్ఛాశ్వతీ కుత్ర నిర్వృతిః|౪౨|| త్వామనారాధ్య జగతాం సర్వేషాం ప్రభవాస్పదమ్ | శాశ్వతీ ప్రాప్యతే కేన పరమేశ్వర నిర్వృతిః||౪౩| త్వన్మాయామూఢమనసో జన్మమృత్యుజరాదికాన్| అవాప్య తాపాన్ పశ్యంతి ప్రేతరాజమనంతరమ్|౪౪|| తతో నిజక్రియాసూతి నరకేష్వతిదారుణమ్| ప్రాప్నువంతి నరా దుఃఖమస్వరూపవిదస్తవ| ౪౫|| అహమత్యంతవిషయీ మోహితస్తవ మాయయా | మమత్వగర్వగర్తాంతర్భ్రమామి పరమేశ్వర|| ౪౬| సోఽహం త్వాం శరణమపారమప్రమేయం సంప్రాప్తః పరమపదం యతో న కించిత్ | సంసారభ్రమపరితాపతప్తచేతా నిర్వాణే పరిణతధామ్ని సాభిలాషః | ౪౭ || ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - త్రయోవింశోధ్యాయః ******************************

గ్యేణకథితో హరిస్త్వమేవేతి||౨౮|| అత్ర లింగాన్యాహ - తథాహీతి సార్ధద్వాభ్యాం||౨౯||౩౦|| సంసారేతి|| త్వం ప్రపన్నార్తిహరః అతో మమాశుభం నాశయ||౩౧||౩౨|| బుద్ధిరితి|| త్వం వ్యాపి సర్వకార్యానుగతం- అజన్మవికారవత్- జన్మాఖ్యవికారశూన్యం|| ౩౩ || శబ్దేతి|| ఆద్యంతవివర్జితం దేశతః కాలతో వ్యపరిచ్ఛిన్నం|| ౩౪|| ౩౫|| ౩౬|| ౩౭||౩౮ దుఃఖాన్యేవేతి || యథా జలాశయా మృగతృష్ణా- మూఢైః గృహ్యంతే- తథా దుఃఖాన్యేవ సుఖబుద్ధ్యా గృహీతాని||౩౯||౪౦ ౪౧||౪౨||౪౩||౪౪|| తత ఇతి || తతో నరకేషు - నిజక్రియాసూతి స్వకర్మజం దుఃఖం ప్రాప్నువంతి- అస్వరూపవిదః తవ స్వరూపమజానంతః||౪౫|| అహమితి|| మమత్వం చ- తన్నిమిత్తో గర్వశ్చ స ఏవ గర్తః- తన్మధ్యే భ్రమామి||౪౬|| సోఽహమితి||పరమపదరూపం- త్వాం యతస్త్వత్తో న కించిద్వ్యతిరిక్తమస్తి తం త్వాం -పరమపరమితి పాఠే- త్వత్తః పరమపరం చ కించిన్నాస్తి - యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిదితి శ్రుతేః - తం త్వాం - పరిణతధామ్ని పరిపక్వయోగినామాశ్రయే నిర్వాణే|| ౪౭|| ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే- త్రయోవింశోధ్యాయః

౧। ౨। ౩। ౪। తతఇతి॥ ప్రాప్తమానన్నం। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। సఇతి॥ కైశ్చిద్వృద్ధైః కాంశ్చిద్యువీయసో కైశ్చిత్సమైః॥ ౧౦। ప్రియాణీతి॥ గోప్యశ్చ మధ్యస్థాః - అపరా రామకాంతాః॥ ౧౧। గోప్యఇతి॥ అపరాః కృష్ణకాంతా గోప్యః పప్రచ్ఛుః॥ ౧౨। అస్మదితి॥ సౌభాగ్యమేవమానం - అస్మచ్చేష్టామవహసన్నితి నాగరీగర్వహేతుః - చేష్టోపహసనమితి పాఠే వ్యపహసనం గర్వహేతుః॥ ౧౩॥ కచ్చిదితి॥ గీతానుగమనం గీతస్య అనుగమనం - అప్యసావిస్మృత్య... తాచ కారోధ్యాహార్యః॥ ౧౪। అథవేతి॥ అథవేతి నిర్వేదః - భవిష్యతి జీవనం కాలయాత్రా వా - ఇదంచిత్తప... నం - వినేతి స్నేహానుతాపః॥ ౧౫। పితేతి॥ కిం కిమర్థం - సంత్యక్తః - అకృతజ్ఞా వాంధవ్యజః ప్రధానః॥ ౧౬। తథాపీతి॥

శ్రీపరాశరః॥ ఇత్థంస్తుతస్తదా తేన ముచుకుందేన ధీమతా। ప్రాహేశస్సర్వభూతానామనాదినిధనో హరిః॥ ౧॥ శ్రీభగవాన్॥ యథాభివాంఛితాన్దివ్యాన్గచ్ఛలోకాన్నరాధిప। అవ్యాహతపరైశ్వర్యో మత్ప్రసాదోపబృంహితః॥ ౨॥ భుక్త్వాదివ్యాన్మహాభోగాన్భవిష్యసి మహాకులే। జాతిస్మరో మత్ప్రసాదాత్తతో మోక్షమవాప్స్యసి। ౩॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తః ప్రణిపత్యేశం జగతామచ్యుతం నృపః। గుహాముఖాద్వినిష్క్రాంతస్స దదర్శాల్పకాన్నరాన్। ౪॥ తతః కలియుగం మత్వా ప్రాప్తం తప్తుం నృపస్తపః। నరనారాయణస్థానం ప్రయయౌ గంధమాదనమ్॥ ౫। కృష్ణోపి ఘాతయిత్వారిముపాయేన హి తద్బలమ్। జగ్రాహ మథురామేత్య హస్త్యశ్వస్యందనోజ్జ్వలమ్। ౬। ఆనీయచోగ్రసేనాయ ద్వారవత్యాం న్యవేదయత్। పరాభిభవనిశ్శంకం బభూవ చ యదోః కులమ్॥ ౭। బలదేవోపి మైత్రేయ ప్రశాంతాఖిలవిగ్రహః। జ్ఞాతిదర్శనసోత్కంఠః ప్రయయౌ నందగోకులమ్॥ ౮। తతో గోపాశ్చ గోప్యశ్చ యథాపూర్వమమిత్రజిత్। తథైవాభ్యవదత్ప్రేమ్ణా బహుమానపురస్సరమ్॥ ౯। స కైశ్చిత్సంపరిష్వక్తః కాంశ్చిచ్చ పరిషస్వజే। హాస్యంచక్రే సమం కైశ్చిద్గోపైర్గోపీజనైస్తథా।౧౦॥ ప్రియాణ్యనేకాన్యవదన్గోపాస్తత్ర హలాయుధమ్। గోప్యశ్చ ప్రేమకుపితాః ప్రోచుస్సేర్ష్యమథాపరాః॥౧౧॥ గోప్యః పప్రచ్ఛురపరా నాగరీజనవల్లభమ్। కచ్చిదాస్తే సుఖం కృష్ణశ్చలప్రేమలవాత్మకః॥౧౨॥ అస్మచ్చేష్టామపహసన్నకచ్చిత్పురయోషితామ్। సౌభాగ్యమానమధికం కరోతి క్షణసౌహృదః॥ ౧౩। కచ్చిత్స్మరతి నః కృష్ణో గీతానుగమనం కలమ్। అప్యసౌ మాతరం ద్రష్టుం సకృదప్యాగమిష్యతి। ౧౪। అథవా కిం తదాలాపైః క్రియంతామపరాః కథాః। యస్యాస్మాభిర్వినా తేన వినాస్మాకం భవిష్యతి॥ ౧౫॥ పితామా

౧। కృతానాం కామ్యానాం కర్మణాం ఫలమాహ భుక్త్వేత్యాది। జన్మాంతరే మోక్షం దాస్యామీత్యాహ॥ యథాభివాంఛితానిత్యాది ద్వ్యాఖ్యం। ౨। ౩॥ మమ సత్త్వశుద్ధ్యభావాద్భగవతా నముక్తిర్దత్తేతి మత్వా - తపస్తప్తుం యయావిత్యాహ - ఇత్యుక్త ఇత్యాది ద్వ్యాఖ్యం।౪। ౫। కృష్ణ ఇతి॥ ఉపాయేన ముచుకుందం ద్రష్టుం కృష్ణః - ఏకపవగిరిగుహాం గత్వా - యవనం ఘాతయిత్వా - ద్వారకామాగతః॥ ౬। ౭॥ తథా రామోప్యేకాకీ గోకులం గత్వా కాళిందీకర్షణాదికం కృత్వా గత ఇతి వక్ష్యన్నాహ - బలదేవోపీత్యాది వా యావదుత్తరాధ్యాయపరిసమాప్తిః॥ బలదేవోపీతి॥ జ్ఞాతీనాం దర్శనే - సోత్కంఠః - చాతుర్యవాన్। ౮। ౯। సఇతి॥ యథాన్యాయం జ్యేష్ఠైస్సంపరిష్వక్తః - కనిష్ఠాన్ - పరిషస్వజే - సమైర్హాస్యంచక్రే। ౧౦। ప్రియాణీతి॥ హలాయుధం ప్రతి కాశ్చిద్గోప్యో రామవల్లభాః - ప్రేమకుపితాః ప్రోచుః - ఏతా ఏవాపరాస్సేర్ష్యం ప్రోచుః॥ ౧౧। కృష్ణవల్లభానాం ప్రశ్నమాహ - గోప్య ఇత్యాదిసప్తభిః॥ గోప్య ఇతి చలప్రేమలవః - ఆత్మాస్వభావో యస్య సః॥ ౧౨। తదేవాహ॥ అస్మదితి॥ అస్మాకం గ్రామ్యాణాం - చేష్టామవహసన్ తేన సౌభాగ్యమానం సౌభాగ్యగర్వం అధికం కచ్చిన్న కరోతి - ప్రాయశః కరోతీతి సేర్ష్యః ప్రశ్నః॥ ౧౩। విదగ్ధమప్యాహుః॥ కచ్చిదితి॥ గీతానుగమనం సహ గీతానుపగమం - అస్మద్గానం - కలం - మధురం కచ్చిత్స్మరతీత్యర్థః - ప్రణయకోపాదాహుః - అప్యసౌ మాతరమితి। ౧౪। పునర్నిర్వేదమాహుః - అథవేతి - యస్య యథాస్మాభిర్వినా తత్ర స్థితిః తథా - అస్మాకమపి తేన వినా క్వచిద్దుఃఖేనాపి స్థితిర్భవిష్యత్యేవేత్యర్థః॥౧౫॥ శోకత స్త్రాహుః॥ పితామాతేతి॥ అకృతజ్ఞేషు-ధన్వా

తథాపీతి ప్రత్యాశా॥ ౧౭॥ దామోదర ఇతి॥ దుర్దర్శ ఇతి నైరాశ్యోక్తిః॥ ౧౮॥ ఆమంత్రితశ్చేతి॥ అత్ర భావసం
కరస్య బీజం హరిణాహృతచేతస్త్వం - అత్ర కృష్ణరతిరూపస్థాయీభావః - తత్సంచారిభావస్తు నిర్వేదాదిః॥ ౧౯॥ ౨౦,
౨౧॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - చతుర్వింశోధ్యాయః.

౧॥ నిష్పాదితేతి॥ కార్యేణ దేవానాం॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ విచరన్నితి॥ తమర్ణం కృష్ణాం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ గృహీత్వే
తి॥ నాయాసి నాయాసీతి కోపాద్వ్యాహ్వా - గచ్ఛతాం శక్తిరస్తి చేత్॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ అవతంసేతి॥

తా తథా భ్రాతా భర్తా బంధుజనశ్చ కిమ్। సంత్యక్తస్తత్కృతేస్మాభిరకృతజ్ఞధ్వజో హి సః॥ ౧౬॥ త
థాపి కచ్చిదాలాపమిహాగమనసంశ్రయమ్। కరోతి కృష్ణో వక్తవ్యం భవతా రామ నానృతమ్॥ ౧౭॥ దా
మోదరోసౌ గోవిందః పురస్త్రీసక్తమానసః। అపేతప్రీతిరస్మాసు దుర్దర్శః ప్రతిభాతి నః॥ ౧౮॥ ఆమం
త్రితశ్చ కృష్ణేతి పునర్దామోదరేతి చ। జహసుస్సుస్వరం గోప్యో హరిణాహృతచేతసః॥ ౧౯॥ సందిష్టైః
సామమధురైః ప్రేమగర్భైరగర్వితైః। రామేణాశ్వాసితా గోప్యః కృష్ణస్యాతిమనోహరైః॥ ౨౦॥ గో
పైశ్చ పూర్వవద్రామః పరిహాసమనోహరాః। కథాశ్చకార రేమే చ సహ తైర్వ్రజభూమిషు॥ ౨౧॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - చతుర్వింశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ వనే విచరతస్తస్య సహ గోపైర్మహాత్మనః। మానుషచ్ఛద్మరూపస్య శేషస్య ధరణీధృతః॥
౧॥ నిష్పాదితోరుకార్యస్య కార్యేణోర్వీప్రచారిణః। ఉపభోగార్థమత్యర్థం వరుణః ప్రాహ వారు
ణీమ్॥ ౨॥ అభీష్టా సర్వదా యస్య మదిరే త్వం మహౌజసః। అనంతస్యోపభోగాయ తస్య గచ్ఛ ముదే శుభే॥
౩॥ ఇత్యుక్తా వారుణీ తేన సన్నిధానమథాకరోత్। బృందావనసముత్పన్నకదంబతరుకోటరే॥ ౪॥ విచ
రన్ బలదేవోపి మదిరాగంధముత్తమమ్। ఆఘ్రాయ మదిరాతర్షమవాపాథ వరాననః॥ ౫॥ తతః కదం
బాత్సహసా మద్యధారాం స లాంగలీ। పతంతీం వీక్ష్య మైత్రేయ ప్రయయౌ పరమాం ముదమ్॥ ౬॥ పపౌ
చ గోపగోపీభిస్సముపేతో ముదాన్వితః। ప్రగీయమానో లలితం గీతవాద్యవిశారదైః॥ ౭॥ సమత్తోత్యంతఘ
ర్మాంభఃకణికామౌక్తికోజ్జ్వలః। ఆగచ్ఛ యమునే స్నాతుమిచ్ఛామీత్యాహ విహ్వలః॥ ౮॥ తస్య వా
చం నదీ సా తు మత్తోక్తామవమన్య వై। నాజగామ తతః క్రుద్ధో హలం జగ్రాహ లాంగలీ॥ ౯॥ గృహీత్వా
తాం హలాంతేన చకర్ష మదవిహ్వలః। పాపే నాయాసి నాయాసి గమ్యతామిచ్ఛయాన్యతః॥ ౧౦॥ సా
కృష్టా సహసా తేన మార్గం సంత్యజ్య నిమ్నగా। యత్రాస్తే బలభద్రోసౌ ప్లావయామాస తద్వనమ్॥ ౧౧॥
శరీరిణీ తదాభ్యేత్య త్రాసవిహ్వలలోచనా। ప్రసీదేత్యబ్రవీద్రామం ముంచ మాం ముసలాయుధ॥ ౧౨॥

జఇవదృశ్యః - ప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః॥ ౧౬॥ ఆశాబద్ధా ఊచుః॥ తథాపీతి॥ ౧౭॥ నైరాశ్యాత్పరస్పరమూచుః॥ దామోదర ఇ
తి॥ అసావితి రామం లక్షీకృత్య - కృష్ణః కృష్టచిత్తతయా దామోదరో గోవింద ఇతి చ తమేవ వదంతి - అస్మాసు - అపేతప్రీ
తిరతో దుర్దర్శః - ప్రతిభాతీతి నైరాశ్యోక్తిః॥ ౧౮॥ రామమేవాలక్ష్యోచుః - పునశ్చ కృష్ణవార్తాం ప్రష్టుం॥ ఆమం
త్రిత ఇతి॥ హే కృష్ణ దామోదరేతి స రామ ఏవామంత్రితః - తాభిః యతో హరిణాహృతచేతసః - తతస్సహసా స్వయం
కృష్ణనామ్నా రామసంబోధలక్షణం - సంమోహం జ్ఞాత్వా సస్వరముచ్చైర్జహసుః॥ ౧౯॥ సందేశైరితి॥ సామ్నా ప్రియో
క్త్యా మధురైస్సందేశైరాశ్వాసితాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యా
యాం - పంచమాంశే - చతుర్వింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ విచరన్నితి॥ మదిరాయాస్తర్షం - పానేచ్ఛాం॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ స ఇతి॥ అత్యంతం ఘర్మాంభః
కణికా ఏవ మౌక్తికాని తైరుజ్జ్వలః - స్నాతుమిచ్ఛామీత్యువాచేతి శేషః॥ ౮॥ ౯॥ గృహీత్వేతి॥ కోపాత్తదపరాధస్య
కథనార్థం నాయాసి నాయాసీతి ద్విరుక్తిః - యది శక్నోషి తర్హి - ఇచ్ఛయా స్వచ్ఛందతః - గమ్యతామిత్యర్థః॥ ౧౦॥

అవతంసేత్యాద్యయచ్ఛతేత్యంతమేకంవాక్యం - ఉత్పలంమహోత్పలం - యథాహరివంశేలక్ష్మీవచనం॥ శ్లో॥ జాతరూపమయంచైకంకుండలంవజ్రభూషణం। అవిపద్మంచపద్మాతుదివ్యంశ్రవణభూషణం॥ దేహినాంప్రతిగృహ్ణీష్వ పౌరాణీంభూషణక్రియాం। సంగృహ్యతమలంకారంతాశ్చతిస్రః స్త్రియోబభావితి ॥ తదేవముత్ర వారుణీ కాంతిః శ్రీస్తిస్రశ్శక్తయోరామస్యదేవ్య ఇత్యుక్తం। ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచవింశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। దదౌచేతి ॥ జరాసంధప్రచోదితఇతి - శిశుపాలోహిజరాసంధస్యదత్తపుత్రః - కృష్ణస్తుద్వేష్యః అతస్తత్ప్రీత్యైశిశుపాలాయ - దదౌ - వాచాదదౌ। ౩। ౪। ౫। శ్వఇతి ॥ విపతుభారంపిపతుయుద్ధకృత్యం।౬। ౭। ౮। ౯।

తతస్తస్యాస్తువచనమాకర్ణ్యసహలాయుధః। సోఽబ్రవీదవజానాసిమమశౌర్యబలేనది॥ సోఽహంత్వాం హలపాతేననయిష్యామిసహస్రధా॥ ౧౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తయాతిసంత్రాసాత్తయానద్యాప్రసాదితః। భూభాగేప్లావితేతస్మిన్ముమోచయమునాంబలః॥ ౧౪॥ తతస్స్నాతస్యవైకాంతి రజాయతమహాత్మనః॥౧౫॥ అవతంసోత్పలంచారుగృహీత్వైకంచకుండలమ్। వరుణప్రహితాంచాస్మైమాలామమ్లానపంకజామ్॥ సముద్రాభేతథావస్త్రే నీలేలక్ష్మీరయచ్ఛత॥ ౧౬॥ కృతావతంసస్సతదాచారుకుండలభూషితః। నీలాంబరధరస్స్రగ్వీశుశుభేకాంతిసంయుతః॥ ౧౭॥ ఇత్థంవిభూషితోరేమేతత్రరామస్తథావ్రజే। మాసద్వయేనయాతశ్చసపునర్ద్వారకాంపురీమ్॥౧౮॥ రేవతీంనామతనయాంరైవతస్యమహీపతేః। ఉపయేమేబలస్తస్యాంజజ్ఞాతేనిశఠోల్ముకౌ॥ ౧౯ ॥ ఇతి - పంచవింశోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ భీష్మకఃకుండినేరాజా విదర్భవిషయేఽభవత్। రుక్మీతస్యాభవత్పుత్రో రుక్మిణీచవరాననా॥ ౧॥ రుక్మిణీంచకమేకృష్ణస్సాచతంచారుహాసినీ। నదదౌయాచతేచైనాంరుక్మీద్వేషేణచక్రిణే॥ ౨॥ దదౌచశిశుపాలాయజరాసంధప్రచోదితః। భీష్మకోరుక్మిణాసార్ధంరుక్మిణీమురువిక్రమః ॥ ౩ ॥ వివాహార్థంతతస్సర్వేజరాసంధముఖానృపాః। భీష్మకస్యపురంజగ్ముశ్శిశుపాలప్రియైషిణః॥ ౪॥ కృష్ణోఽపిబలభద్రాద్యైర్యదుభిఃపరివారితః। ప్రయయౌకుండినంద్రష్టుంవివాహంచైద్యభూభృతః॥ ౫ శ్వోభావినివివాహేతుతాంకన్యాంహృతవాన్హరిః। విపక్షభారమాసజ్యరామాదిష్వథబంధుషు॥ ౬ తతశ్చపౌండ్రకశ్శ్రీమాన్దంతవక్త్రోవిదూరథః। శిశుపాలజరాసంధసాల్వాద్యాశ్చమహీభృతః॥౭ కుపితాస్తేహరింహంతుంచక్రురుద్యోగముత్తమమ్। నిర్జితాశ్చసమాగమ్యరామాద్యైర్యదుపుంగవైః॥ ౮ ॥ కుండినంనప్రవేక్ష్యామిహ్యహత్వాయుధికేశవమ్। కృత్వాప్రతిజ్ఞాంరుక్మీచహంతుంకృష్ణమను

౧౧। ౧౨। తతఇతి ॥ శౌర్యబలే - శౌర్యం - బలంచ - మమావజానాసి॥౧౩। ౧౪। తతఇతి॥ కాంతిః - లక్ష్మీః। ౧౫। అవతంసేతి ॥ అవతంసోత్పలంపకస్యకర్ణస్యాభరణార్థం - ఉత్పలం - అన్యస్యచైకంకుండలంగృహీత్వాతథాచ హరివంశే - లక్ష్మీవాక్యం ॥ శ్లో ॥ జాతరూపమయంచైకంకుండలంరత్నభూషితం। అవిపద్మంచపద్మాతుదివ్యంశ్రవణభూషణం ॥ దేహినాంప్రతిగృహ్ణీష్వపౌరాణీంభూషణక్రియామితి। ౧౬। ౧౭। ౧౮। అథశ్రీకృష్ణస్యవివాహోపుత్రాశ్చవక్ష్యన్నాదౌతావజ్జ్యేష్ఠస్యరామస్య - పూర్వోక్తంవివాహార్థమనుస్మరతి ॥ రేవతీమితి॥౧౯ । ఇతిశ్రీధరస్వామిపిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - పంచవింశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। దదావితి ॥ రుక్మిణీంచకన్యాంఅదౌచనిరాజాయదదావితివాచాదత్తవానిత్యర్థః ॥ ౩। ౪। ౫। శ్వఇతి ॥ పూర్వాహ్ణేహిరంబికాపూజార్థంనిర్గతాంతాంహృతవాన్హరిః - విపక్షభారంవిపక్షైస్సహకార్యంయుద్ధసంరంభంరామాదిష్వాసజ్యసమారోప్య॥ ౬। ౭॥ కుండినమితి ॥ కుండినంనప్రవేక్ష్యామీతిప్రతిజ్ఞాంకృత్వా- రుక్మీకృ

౧౦। ౧౧। ౧౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - షడ్వింశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋

౧। ౨। షష్ఠేఽహ్నీతి। కాలశంబరః - కాళః కృష్ణః - కాళశ్చాసౌ శంబరశ్చ। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। ౮। ౯। ౧౦॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩। మాయావతీతి॥ మాయా మోహనవిద్యా॥ ౧౪। ప్రసజ్జంతీమితి॥ ప్రసజ్జంతీం ప్రకర్షేణానురజ్జం

ద్రుతః॥ ౯। హత్వా బలం స నాగాశ్వం పత్తిస్యందనసంకులమ్। నిర్జితః పాతితశ్చోర్వ్యాం లీలయైవ స చక్రిణా॥ ౧౦॥ నిర్జిత్య రుక్మిణం సమ్యగుపయేమే చ రుక్మిణీమ్। రాక్షసేన వివాహేన సంప్రాప్తాం మధుసూదనః॥ ౧౧॥ తస్యాం జజ్ఞే చ ప్రద్యుమ్నో మదనాంశస్స్వవీర్యవాన్। జహార శంబరో యం వై యో జఘాన చ శంబరమ్॥ ౧౨॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - షడ్వింశోఽధ్యాయః **************

శ్రీమైత్రేయః॥ శంబరేణ హృతో వీరః ప్రద్యుమ్నస్స కథం మునే। శంబరస్స మహావీర్యః ప్రద్యుమ్నేన కథం హతః॥ ౧। యస్తేనాపహృతః పూర్వం స కథం విజఘాన తమ్। ఏతద్విస్తరతః శ్రోతుమిచ్ఛామి సకలం గురో॥ ౨। శ్రీపరాశరః॥ షష్ఠేఽహ్ని జాతమాత్రం తు ప్రద్యుమ్నం సూతికాగృహాత్। మమైష హంతేతి మునే హృతవాన్ కాలశంబరః॥ ౩। హృత్వా చిక్షేప చైవైనం గ్రాహోగ్రే లవణార్ణవే। కల్లోలజనితావర్తే సుఘోరే మకరాలయే॥ ౪। పాతితం తత్ర చైవైకో మత్స్యో జగ్రాహ బాలకమ్। న మమార చ తస్యాపి జఠరాగ్నిప్రదీపితః॥ ౫॥ మత్స్యబంధైశ్చ మత్స్యోఽసౌ మత్స్యైరన్యైస్సహ ద్విజ। ఘాతితోఽసురవర్యాయ శంబరాయ నివేదితః॥ ౬। తస్య మాయావతీ నామ పత్నీ సర్వగృహేశ్వరీ। కారయామాస సూదానామాధిపత్యమనిందితా॥ ౭॥ దారితే మత్స్యజఠరే సా దదర్శాతిశోభనమ్। కుమారం మన్మథతరోర్దగ్ధస్య ప్రథమాంకురమ్॥ ౮ ॥ కోఽయం కథమయం మత్స్యజఠరే సంప్రవేశితః। ఇత్యేవం కౌతుకావిష్టాం తన్వీం ప్రాహాథ నారదః॥ ౯। అయం సమస్తజగతః స్థితిసంహారకారిణః। శంబరేణ హృతో విష్ణోస్తనయస్సూతికాగృహాత్॥ ౧౦ ॥ క్షిప్తస్సముద్రే మత్స్యేన నిగీర్ణస్తే గృహం గతః। నరరత్నమిదం సుభ్రు విస్రబ్ధా పరిపాలయ॥ ౧౧। శ్రీపరాశరః॥ నారదేనైవముక్తా సా పాలయామాస తం శిశుమ్। బాల్యాదేవాతిరాగేణ రూపాతిశయమోహితా॥ ౧౨। స యదా యౌవనాభోగభూషితోఽభూన్మహామతే। సాభిలాషా తదా సాపి బభూవ గజగామినీ॥ ౧౩॥ మాయావతీ దదౌ తస్మై మాయాస్సర్వా మహామునే। ప్రద్యుమ్నాయానురాగాంధా తన్న్యస్తహృదయేక్షణా॥ ౧౪॥ ప్రసజ్జంతీం తు తాం ప్రాహ స కార్ష్ణిః కమలేక్ష

ష్ణమనుద్రుతః అన్వధావత్॥ ౯। హత్వేతి॥ పాతిత ఏవ కేవలం - న తు హతః - రుక్మిణీభ్రాతృత్వాత్। ౧౦। నిర్జిత్యేతి॥ రాక్షసేన రాక్షసో యుద్ధహరణాదితి స్మృతిప్రసిద్ధేన। ౧౧॥ తస్యామితి॥ మదనాంశః కామస్యాంశభూతః - అత ఏవ పూర్వవైరమనుస్మరన్ శంబరో జహార - యః ప్రద్యుమ్నశ్చ - తం జఘాన హతవాన్। ౧౨। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - షడ్వింశోఽధ్యాయః ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

౧। ౨। షష్ఠేఽహ్నీతి॥ కాలశంబరః - మృత్యుతుల్యశంబరః॥ ౩। హృత్వేతి॥ గ్రాహైరుగ్రే భయంకరే॥ ౪। పాతితమితి॥ న మమార - భగవద్వీర్యజాతత్వాత్ - కామాంశత్వాచ్చ - న హి కామో జలాదిభిస్సంహ్రియతే॥ ౫ ॥ మత్స్యబంధైరితి॥ మత్స్యబంధైః మత్స్యఘాతిభిః॥ ౬ । తస్యేతి॥ మాయావతీనామపత్నీ - మాయారూపేణ తస్య పత్నీత్యేవం మోహోత్పాదనతః తత్పత్నీతి వ్యవహారః యద్వా - నామపత్నీ - నామమాత్రేణ పత్నీత్యుచ్యతే - వస్తుతస్త్వనిందితా పతివ్రతా కామస్య భార్యైవ తత్కర్తా - ఏతచ్చాగ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి। ౭। దారిత ఇతి॥ దగ్ధస్య రుద్రకోపాగ్నినా। ౮॥ ౯। ౧౦॥ క్షిప్త ఇతి॥ విస్రబ్ధా ప్రణయయుక్తా సతీ - పరిపాలయేత్యనేన త్వద్భర్తా కామోఽయమితి సూచితమ్॥ ౧౧। ౧౨। స ఇతి॥ యౌవనాభోగేన తారుణ్యవిస్తారేణ - భూషితో యదాఽభూత్। ౧౩। ౧౪। ప్రసజ్జంతీమితి॥ ప్రసజ్జంతీం

౧౪| ౧౫|| ౧౬| ౧౭| ౧౮| హత్వేతి || సప్తమాయావ్యతిక్రమ్య శంబరప్రయుక్తాః వ్యతిక్రమ్య - ప్రయయుజే ప్రయుక్తవాన్|| ౧౯| ౨౦|| అంతఃపురఇతి || కృష్ణసంకల్పాః కృష్ణోయమితి భ్రాంతాః| ౨౧ | ౨౨ | అస్మిన్నితి || ప్రద్యుమ్నః ప్రద్యుమ్న ఇతిచికీర్షితసంజ్ఞః అస్మిన్వయసి వర్తతే శేషః|| ౨౩| ౨౪| ౨౫|| ౨౬|| ౨౭| ౨౮ | ౨౯ || ౩౦ ౩౧ | ౩౨ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తవింశోధ్యాయః *************

౧| ౨| అన్యాఇతి || మిత్రవిందా సత్యా జాంబవతీ రోహిణీ సుశీలా సత్యభామా లక్ష్మణాఖ్యాస్త్వష్టప్రధానాః ఆసాం కాళింద్యాదీని క్రమాద్విశేషణాని - ఇయం లక్ష్మణా చారుహాసినీత్యుక్తా| ౩| ౪| ౫|| ౬| ౭|| ౮

కామ్| మాతృత్వమపహాయాఢ్యే కిమేవం వర్తసేన్యథా|| ౧౫| సా తస్మై కథయామాస న పుత్రస్త్వం మమేతి వై| తనయం త్వామయం విష్ణోర్హృతవాన్ కాలశంబరః|| ౧౬ || క్షిప్తస్సముద్రే మత్స్యస్య సంప్రాప్తో జఠరాన్మయా| సా హి రోదితి తే మాతా కాంతాద్యాప్యతివత్సలా|| ౧౭| శ్రీపరాశరః|| ఇత్యుక్తశ్శంబరం యుద్ధే ప్రద్యుమ్నస్స సమాహ్వయత్| క్రోధాకులీకృతమనా యుయుధే చ మహాబలః|| ౧౮| హత్వా సైన్యమశేషం తు తస్య దైత్యస్య యాదవః| సప్తమాయా వ్యతిక్రమ్య మాయాం ప్రయుయుజేష్టమీమ్|| ౧౯ || తయా జఘాన తం దైత్యం మాయయా కాలశంబరమ్| ఉత్పత్య చ తయా సార్ధమాజగామ పితుః పురమ్|| ౨౦ || అంతఃపురే నిపతితం మాయావత్యా సమన్వితమ్| తం దృష్ట్వా కృష్ణసంకల్పా బభూవుః కృష్ణయోషితః|| ౨౧ | రుక్మిణీ సాభవత్ప్రేమ్ణా సాస్రదృష్టిరనిందితా| ధన్యాయాః ఖల్వయం పుత్రో వర్తతే నవయౌవనే|| ౨౨|| అస్మిన్వయసి పుత్రో మే ప్రద్యుమ్నో యది జీవతి| సభాగ్యా జననీ వత్స సా త్వయా కా విభూషితా|| ౨౩| అథవా యాదృశః స్నేహో మమ యాదృగ్వపుస్తవ| హరేరపత్యం సువ్యక్తం భవాన్ వత్స భవిష్యతి|| ౨౪ | శ్రీపరాశరః|| ఏతస్మిన్నంతరే ప్రాప్తస్సహ కృష్ణేన నారదః| అంతఃపురచరాం దేవీం రుక్మిణీం ప్రాహ హర్షయన్|| ౨౫|| ఏష తే తనయస్సుభ్రు హత్వా శంబరమాగతః| హృతో యేనాభవద్బాలో భవత్యాస్సూతికాగృహాత్|| ౨౬| ఇయం మాయావతీ భార్యా తనయస్యాస్య తే సతీ| శంబరస్య న భార్యేయం శ్రూయతామత్ర కారణమ్|| ౨౭| మన్మథే తు గతే నాశం తదుద్భవపరాయణా| శంబరం మోహయామాస మాయారూపేణ రూపిణీ|| ౨౮ | వివాహాద్యుపభోగేషు రూపం మాయామయం శుభమ్| దర్శయామాస దైత్యస్య తస్యేయం మదిరేక్షణా|| ౨౯| కామోవతీర్ణః పుత్రస్తే తస్యేయం దయితా రతిః| విశంకా నాత్ర కర్తవ్యా స్నుషేయం తవ శోభనే|| ౩౦| తతో హర్షసమావిష్టౌ రుక్మిణీకేశవౌ తదా| నగరీ చ సమస్తా సా సాధు సాధ్విత్యభాషత|| ౩౧| చిరం నష్టేన పుత్రేణ సంగతాం ప్రేక్ష్య రుక్మిణీమ్| అవాప విస్మయం సర్వో ద్వారవత్యాం తదా జనః|| ౩౨| ఇతి- సప్తవింశోధ్యాయః ✿

శ్రీపరాశరః|| చారుదేష్ణం సుదేష్ణం చ చారుదేహం చ వీర్యవాన్| సుషేణం చారుగుప్తం చ భద్రచారుం తథాపరమ్|| ౧| చారువిందం సుచారుం చ చారుం చ బలినాం వరమ్| రుక్మిణ్యజనయత్పుత్రాన్ కన్యాం చారుమతీం తథా|| ౨|| అన్యాశ్చ భార్యాః కృష్ణస్య బభూవుస్సప్త శోభనాః| కాళిందీ మిత్రవిందా చ సత్యా నాగ్నజితీ తథా| ౩ | దేవీ జాంబవతీ చాపి రోహిణీ కామరూపిణీ| మద్రరాజసుతా చాన్యా సుశీలా శీల

కామితన్నజ్జనానాం- అపహాయహిత్వా| ౧౫|| ౧౬|౧౭| ౧౮| ౧౯| ౨౦|| అంతఃపురఇతి || అతిసాదృశ్యాత్కృష్ణోయమితిసంకల్పో యాసాం తాః| ౨౧| ౨౨|| ౨౩| ౨౪| ౨౫|| ౨౬| ౨౭ |౨౮ |వివాహేతి || మదిరేక్షణా - మదిరేవ - మదకరమీక్షణం యస్యాస్సా|| ౨౯| ౩౦| ౩౧| ౩౨| ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - సప్తవింశోధ్యాయః ••••••••••••••••••••••••••••••

చారుదేష్ణమితి || వీర్యవానితి - వీర్యవంతమిత్యర్థః - ప్రద్యుమ్నః - ప్రాగేవోక్తః|| ౧|| ౨| ౩|| దేవీతి||

౯। ౧౦। అనక్షజ్ఞ ఇతి॥ తథా తథాపి - వ్యసనం ఆసంగః॥ ౧౧। ౧౨। ౧౩। ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭॥ తత ఇతి॥ గ్లహం పణం - తదర్థే కోటిగ్లహార్థే - తదర్థేత్యనుక్త్వాక్షానపాతయత్॥ ౧౮। ౧౯। త్వయేతి॥ త్వయోక్తస్య పణబంధస్యోభయానుమత్యాభావ్యతయా వివాద్యన్యతరజయశ్చేదితరస్యాపి స్వపక్షజయః కిం న స్యాదితి భావః॥ ౨౦॥ ౨౧। జితమితి॥ అనుక్త్వాపి - గ్లహానుజ్ఞావచనమకృత్వాప్యక్షపాతనాదినా కర్మణా తద్వచనం కృతం భవతి - అనుమతిమూలక్రియా

మండనా। ౪। సత్రాజితీ సత్యభామా లక్ష్మణా చారుహాసినీ। షోడశాత్ర సహస్రాణి స్త్రీణామన్యాని చక్రిణః॥౫॥ ప్రద్యుమ్నోఽపి మహావీర్యో రుక్మిణస్తనయాం శుభామ్। స్వయంవరే తాం జగ్రాహ సా చ తం తనయం హరేః॥ ౬। తస్యామస్యాభవత్పుత్రో మహాబలపరాక్రమః। అనిరుద్ధో రణే రుద్ధో వీర్యోదధిరరిందమః॥ ౭। తస్యాపి రుక్మిణః పౌత్రీం వరయామాస కేశవః। దౌహిత్రాయ దదౌ రుక్మీ తాం స్పర్ధన్నపి చక్రిణా॥ ౮। తస్యా వివాహే రామాద్యా యాదవా హరిణా సహ। కల్యాణార్థం తతస్తే వై యే చాన్యే భూభృతస్తథా॥ రుక్మిణో నగరం జగ్ముర్నామ్నా భోజకటం ద్విజ॥ వివాహే తత్ర నిర్వృత్తే ప్రద్యుమ్నస్య మహాత్మనః। కళింగరాజప్రముఖా రుక్మిణం వాక్యమబ్రువన్॥ ౧౦। అనక్షజ్ఞో హలీ ద్యూతే తథాస్య వ్యసనం మహత్। తజ్జయామో బలం కస్మాద్ద్యూతేనైనం మహాబలమ్॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేతి తానాహ నృపాన్ రుక్మీ బలమదాన్వితః। సభాయాం సహ రామేణ చక్రే ద్యూతం చ వై తదా॥౧౨॥ సహస్రమేకం నిష్కాణాం రుక్మిణా విజితో బలః। ద్వితీయేఽపి పణే చాన్యత్సహస్రం రుక్మిణా జితః॥ ౧౩। తతో దశసహస్రాణి నిష్కాణాం పణమాదదే। బలభద్రోఽజయత్తాని రుక్మీ ద్యూతవిదాం వరః॥ ౧౪। తతో జహాస స్వనవత్కళింగాధిపతిర్ద్విజ। దంతాన్విదర్శయన్మూఢో రుక్మీ చాహ మదోద్ధతః॥ ౧౫॥ అవిద్యోఽయం మయా ద్యూతే బలభద్రః పరాజితః। మృషైవాక్షావలేపాంధో యోఽవమేనేఽక్షకోవిదాన్॥౧౬॥ దృష్ట్వా కళింగరాజానం ప్రకాశదశనాననమ్। రుక్మిణం చాపి దుర్వాక్యం కోపం చక్రే హలాయుధః॥౧౭॥ తతః కోపపరీతాత్మా నిష్కకోటిం సమాదదే। గ్లహం జగ్రాహ రుక్మీ చ తదర్థేఽక్షానపాతయత్॥౧౮॥ అజయద్బలదేవస్తం ప్రాహోచ్చైర్విజితం మయా। మమేతి రుక్మీ ప్రాహోచ్చైరలీకోక్తైరలం బల॥౧౯॥ త్వయోక్తోఽయం గ్లహః సత్యం న మమైషోఽనుమోదితః। ఏవం త్వయా చేద్విజితం విజితం న మయా కథమ్॥౨౦॥ శ్రీపరాశరః॥ అథాంతరిక్షే వాగుచ్చైః ప్రాహ గంభీరనాదినీ। బలదేవస్య తం కోపం వర్ధయంతీ మహాత్మనః॥౨౧॥ జితం బలేన ధర్మేణ రుక్మిణా భాషితం మృషా। అనుక్త్వాపి వచః కించిత్కృతం భవతి కర్మణా

ఖవత్యేవ రోహిణీసంజ్ఞా - అతో న సంఖ్యాధిక్యం - అత ఏవ తస్యా బహుజాతిత్వాత్ కామరూపిణీతి విశేషణం - కేచిద్రోహిణీనామపట్టమహిషీతుల్యాన్యేతి ప్రాహుః - తథా నోపరిష్టాత్తత్తత్పుత్రతానబోధోక్తిరుపపత్స్యతే॥ ౪। ౫। ౬। ౭ తస్యాపీతి॥ శౌరిణా స్పర్ధమానోఽపి రుక్మీ దదౌ। ౮॥ స్పర్ధాఫలం వక్తుమాహ॥ తస్యా వివాహ ఇత్యాదినా యావత్సమాప్తిః॥ ౯। ౧౦। అనక్షజ్ఞ ఇతి॥ తథా తథాపి అస్య ద్యూతే మహద్వ్యసనమస్తి॥౧౧। ౧౨॥౧౩। తత ఇతి॥ బలభద్రో దశసహస్రాణి పణమాదదే - తాని చ రుక్మ్యజయత్। ౧౪॥ తత ఇతి॥ స్వనవత్సశబ్దం యథా భవతి తథా జహాస। ౧౫। అవిద్య ఇతి॥ ద్యూతే - అవిద్యః - జ్ఞానశూన్యః - మృషైవ - అక్షావలేపాంధః అక్షే అవలేపేన గర్వేణ - అంధః మూఢః॥ ౧౬॥ దృష్ట్వేతి॥ ప్రకాశదశనం - వివృతదంతమాననం యస్య తం దుష్టాని వాక్యాని యస్య తం। ౧౭। తత ఇతి॥ గ్లహం - పణం। ౧౮। ౧౯। మయా జితమిత్యత్ర - రుక్మీ హేతుమాహ॥ త్వయోక్తోఽయమితి॥ ౨౦। యదుక్తం రుక్మిణా న మయైషోఽనుమోదిత ఇతి తత్రాహ॥ అథేతి॥ అశరీరిణీ వాక్। ౨౧॥ జితమితి॥ అనుక్త్వాపి - అనుమోదవచనమనుక్త్వాపి కర్మణా త్వక్షపాతనాదిరూపేణానుమోదనం కృతం భవతి - అన్యథా - అనుమోదనోత్తరకాలీనస్యా

నుష్ఠానదర్శనాదనుమతిస్సిద్ధైవేతి భావః॥ ౨౨॥ తతఇతి॥ అష్టాపదేనద్యూతఫలకేన॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఆకృష్యేతి॥ వ
చరూపం పంచవర్ణవిచిత్రితమితిచపాఠః॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥ ౨౮॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే
పంచమాంశే- అష్టావింశోఽధ్యాయః.

ఇదానీంభౌమవధప్రసంగేన హరేః సహప్రభార్యాలాభంవక్తుం ఇంద్రాగమనాదికమాహ॥ ద్వారవత్యా
మితి॥౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ యుష్మదితి॥సంభూతిస్సృష్టా॥౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ సంచింత్యేతి॥ సత్యభా
మాసమారోపణంతస్యాఃభూమ్యంశత్వాత్ తత్పుత్రత్వదనుజ్ఞయాహనిష్యామీతివగదానా త్తదనుజ్ఞయా భౌమం

క్తా॥ ౨౨॥ తతోబలస్సముత్థాయకోపసంరక్తలోచనః। జఘానాష్టాపదేనైవరుక్మిణంసమహాబలః॥ ౨౩॥
కళింగరాజంచాదాయవిస్ఫురంతంబలాత్బలః। బభంజదంతాన్కుపితోయైఃప్రకాశైర్జహాససః॥ ౨౪॥
ఆకృష్యచమహాస్తంభం జాతరూపమయంబలః। జఘానతాన్యేతత్పక్షే భూభృతఃకుపితోభృశమ్॥
౨౫॥ తతోహాహాకృతంసర్వంపలాయనపరంద్విజ। తద్రాజమండలంభీతంబభూవకుపితేబలే। ౨౬॥
బలేననిహతందృష్ట్వారుక్మిణంమధుసూదనః। నోవాచకించిన్మైత్రేయరుక్మిణీబలయోర్భయాత్॥౨౭॥
తతోఽనిరుద్ధమాదాయ కృతదారంద్విజోత్తమ। ద్వారకామాజగామాథ యదుచక్రంచకేశవః॥ ౨౮॥
ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టావింశోఽధ్యాయః. •
శ్రీపరాశరః॥ ద్వారవత్యాంస్థితేకృష్ణేశక్రస్త్రిభువనేశ్వరః। ఆజగామాథమైత్రేయమత్తైరావత
పృష్ఠగః॥ ౧॥ ప్రవిశ్యద్వారకాంసోథసమేత్యహరిణాతతః। కథయామాసదైత్యస్య నరకస్యవిచేష్టి
తమ్॥౨॥ త్వయానాథేనదేవానాంమనుష్యత్వేపితిష్ఠతా। ప్రశమంసర్వదుఃఖానినీతానిమధుసూదన॥
౩॥ తపస్వివ్యసనార్థాయసోరిష్టోధేనుకస్తథా। ప్రవృత్తోయస్తథాకేశీతేసర్వేనిహతాస్త్వయా॥
౪॥ కంసఃకువలయాపీడోపూతనాబాలఘాతినీ। నాశంనీతాస్త్వయాసర్వేయేన్యేజగదుపద్రవాః॥౫॥
యుష్మద్దోర్దండసంభూతిపరిత్రాతేజగత్త్రయే। యజ్వయజ్ఞాంశసంప్రాప్త్యాతృప్తింయాంతిదివౌక
సః॥౬॥ సోహంసాంప్రతమాయాతోయన్నిమిత్తంజనార్దన। తచ్ఛ్రుత్వాతత్ప్రతీకారప్రయత్నంక
ర్తుమర్హసి॥ ౭॥ భౌమోయంనరకోనామప్రాగ్జ్యోతిషపురేశ్వరః। కరోతిసర్వభూతానామువఘా
తమరిందమ॥ ౮॥ దేవసిద్ధసురాదీనాంనృపాణాంచజనార్దన। హృత్వాహిసోసురఃకన్యారురుధేనిజమం
దిరే॥ ౯॥ ఛత్రంయత్సలిలస్రావితజ్జహారప్రచేతసః। మందరస్యతథాశృంగంహృతవాన్మణిపర్వతమ్॥
౧౦॥ అమృతస్రావిణీదివ్యేమన్మాతుఃకృష్ణకుండలే। జహారసోసురోదిత్యా వాంఛత్యైరావతంగజమ్॥
౧౧॥ దుర్నీతమేతద్గోవిందమయాతస్యనివేదితమ్। యదత్రప్రతికర్తవ్యంతత్స్వయంపరిమృశ్య
తామ్॥ ౧౨॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇతిశ్రుత్వాస్మితంకృత్వాభగవాన్దేవకీసుతః। గృహీత్వావాసవంహ
స్తేసముత్తస్థౌవరాసనాత్॥ ౧౩॥ సంచింత్యాగతమారుహ్యగరుడంగగనేచరమ్। సత్యభామాంసమా
రోప్య...

ఉపాతవాదః కపాలోసంభవాత్॥ ౨౨॥ తతఇతి॥ అష్టాపదేన - అక్షద్యూతఫలకేన॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ఆకృష్యేతి -
జాతరూపమయంస్వర్ణమయంమహాంతంస్తంభం-సభామంటపస్థమాకృష్య తేనజఘాన॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥ఇతి శ్రీధర
స్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టావింశోఽధ్యాయః. ✿✿✿✿✿

ఇదానీంభౌమవధప్రసంగేనహరేస్సహస్రశోభార్యాలాభంవక్తుమింద్రాగమనాదికమాహ - ద్వారవత్యామి
త్యాదినాపరిమృశ్యతామిత్యంతేన॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ యుష్మదితి॥ యజ్వనాంయజ్ఞాంశాఃయజ్ఞభాగాః తేషాంసం
ప్రాప్త్యా॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ అమృతస్రావిణీఇతి॥ కృష్ణకుండలేజహార॥ ౧౧॥ దుర్నీతమితి॥ దుర్నీతంఅన్యా
యం॥ ౧౨॥ ఇతీతి॥ సంప్రతికార్యార్థాగమనమాముపసర్పతి - కృతకార్యస్తుపాతితాంకథంమయామాగస్యత ఇతిస్మి
తంకృత్వా॥౧౩॥సంచింత్యేతి॥ సంచింత్యాగతం - స్మృతిమాత్రేణోపగతం - సత్యభామాంసమారోప్యేత్యత్ర మారిత

హంసుం తథా నారదదత్తపారిజాతపుష్పప్రీతరుక్మిణీష్యార్యా క్రుద్ధసత్యభామాం సాంత్వనే తుభ్యం తం తరుమేవ దాస్యామీతి హరివంశోక్తాం ప్రతిజ్ఞాం చకర్తుం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ప్రాగ్జ్యోతిషపురస్యేతి॥ మౌరవైః మురసంజ్ఞకదైత్యకృతైః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ త్వమితి॥ కర్తా నిమిత్తకారణం - వికర్తా విశేషేణ కర్తా పోషకః - ప్రభవోద్భవః ప్రభవస్య జన్మన ఉపాదానం తవ సంబధి కిం స్తూయతే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ప్రసీదేతి॥ అదోషాయ ధర్మస్థాపనాయ॥ ౨౯॥ ౩౦

రోధ్యాయయౌ ప్రాగ్జ్యోతిషం పురమ్॥ ౧౪॥ ఆరుహ్యైరావతం నాగం శక్రోఽపి త్రిదివం యయౌ। తతో జగామ కృష్ణశ్చ పశ్యతాం ద్వారకౌకసామ్॥ ౧౫॥ ప్రాగ్జ్యోతిషపురస్యాసీత్సమంతాచ్ఛతయోజనమ్। ఆచితా మౌరవైః పాశైః క్షురాంతైర్భూర్ద్విజోత్తమ॥ ౧౬॥ తాంశ్చిచ్ఛేద హరిః పాశాన్ క్షిప్త్వా చక్రం సుదర్శనమ్। తతో మురస్సముత్తస్థౌ తం జఘాన చ కేశవః॥ ౧౭॥ మురస్య తనయాంస్సప్త సహస్రాంస్తాంస్తతో హరిః। చక్రధారాగ్నినిర్దగ్ధాంశ్చకార శలభానివ॥ ౧౮॥ హత్వా మురం హయగ్రీవం తథా పంచజనం ద్విజ। ప్రాగ్జ్యోతిషపురం ధీమాంస్త్వరావాన్సముపాద్రవత్॥ ౧౯॥ నరకేణాస్య తత్రాభూన్మహాసైన్యేన సంయుగమ్। కృష్ణస్య యత్ర గోవిందో జఘ్నే దైత్యాన్సహస్రశః॥ ౨౦॥ శస్త్రాస్త్రవర్షం ముంచంతం తం భౌమం నరకం బలీ। క్షిప్త్వా చక్రం ద్విధా చక్రే చక్రీ దైతేయచక్రహా॥ ౨౧॥ హతే తు నరకే భూమిర్గృహీత్వాదితికుండలే। ఉపతస్థే జగన్నాథం వాక్యం చేదమథాబ్రవీత్॥ ౨౨॥ పృథ్వీ॥ యదాహముద్ధృతా నాథ త్వయా సూకరమూర్తినా। త్వత్స్పర్శసంభవః పుత్రస్తదాయం మయ్యజాయత॥ ౨౩॥ సోఽయం త్వయైవ దత్తో మే త్వయైవ వినిపాతితః। గృహాణ కుండలే చేమే పాలయాస్య చ సంతతిమ్॥ ౨౪॥ భారావతరణార్థాయ మమైవ భగవానిమమ్। అంశేన లోకమాయాతః ప్రసాదసుముఖః ప్రభో॥ ౨౫॥ త్వం కర్తా చ వికర్తా చ సంహర్తా ప్రభవోఽప్యయః। జగతాం త్వం జగద్రూపస్స్తూయతేఽచ్యుత కిం తవ॥ ౨౬॥ వ్యాపీ వ్యాప్యం క్రియా కర్తా కార్యం చ భగవాన్యథా। సర్వభూతాత్మభూతస్య స్తూయతే తవ కిం తథా॥ ౨౭॥ పరమాత్మా చ భూతాత్మా త్వమాత్మా చాప్యయో భవాన్। యథా తథా స్తుతిర్నాథ కిమర్థం తే ప్రవర్తతే॥ ౨౮॥ ప్రసీద సర్వభూతాత్మన్నరకేణ తు యత్కృతమ్। తత్క్షమ్యతామదోషాయ త్వత్సుతస్త్వన్నిపాతితః॥ ౨౯॥ శ్రీపరాశరః॥ తథేతి చోక్త్వా ధరణీం భగవాన్భూతభావనః। రత్నాని నరకావాసాజ్జగ్రాహ మునిసత్తమ॥ ౩౦॥ కన్యాపురే స కన్యానాం షోడశాతులవిక్రమః। శతాధికాని దదృశే సహస్రాణి మహామునే॥ ౩౧॥ చతుర్దంష్ట్రాన్గజాంశ్చోగ్రాన్ షట్సహస్రాంశ్చ దృష్టవాన్। కాంబోజానాం తథాశ్వానాం నియుతాన్యేకవింశతిమ్॥ ౩౨॥ తాః కన్యాస్తాంస్తథా నాగాంస్తానశ్వాన్ద్వారకాపురీమ్। ప్రాపయామాస గోవిందస్సద్యో నరకకింకరైః॥ ౩౩॥

శ్లోక్తం కారణం ద్రష్టవ్యం - నారదానీతే పారిజాతకుసుమే - రుక్మిణ్యై దత్తే తద్విదిత్వా ప్రకుపితాం సత్యభామాం సాంత్వయతా భగవతోక్తం - తుభ్యం పారిజాతతరుమేవాహరిష్యామీతి॥ తదర్థం తాం నిన్యే ఇతి॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ప్రాగ్జ్యోతిషేతి॥ క్షురాంతైః క్షురధారావత్తీక్ష్ణైః మౌరవైః మురసంజ్ఞేన రాక్షసేన నిర్మితైః ఆచితా వ్యాప్తా భూరాసీదితి॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ నరకేణేతి॥ మహాసైన్యం యస్య తేన॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ త్వమితి॥ త్వం కర్తా - ఉత్పాదకః - వికర్తా - విశేషేణ వృద్ధ్యాదీనాం కర్తా - పోషకః - ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః - ఉపాదానకారణం - అపియంత్యస్మిన్నిత్యప్యయః - లయస్థానం - అత ఏవ జగద్రూపశ్చ త్వం - అతస్తవ ప్రభావాదికం మయా కథం స్తూయతే స్తోతుం శక్యతే॥ ౨౬॥ అతశ్చ స్తోతుం న శక్యమిత్యాహ - వ్యాపీతి ద్వాభ్యాం॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ప్రసీదేతి॥ కించ - అదోషాయ - దోషనివృత్త్యర్థం త్వత్పుత్రో హి త్వయైవ నిపాతితః - తథా దండేన నిష్పాపః కృతః - కిమత్ర మయా ప్రార్థ్యమితి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ చతుర్దంష్ట్రానితి॥ షట్సహస్రాన్ షట్సహస్రసంఖ్యోపేతాన్ - నియుతాని - లక్షాణి॥

౩౧।౩౨।౩౩।౩౪।౩౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ప్రణేతరితి॥ గుణాత్మకకల్యాణగుణాత్మక।౭। ౮। ౯॥ సర్గేతి॥ కర్తృణాం పతిః కర్తౄణాం బ్రహ్మాదీనాం పతిః। ౧౦। దేవా ఇతి॥ దేవా ఇత్యాదినా తృణజాతయ ఇత్యంతేన భగవతో దేవతిర్యగాదిచతుర్విధశరీరాత్మకత్వముచ్యతే। ౧౧। ౧౨॥ స్థూలా ఇతి॥ స్థూలా ఇత్యాదినా పుంగలాశ్రయా ఇత్యంతేన తస్యైవ తద్దేహాత్మకత్వముచ్యతే - యే కేచిత్పుంగలాశ్రయాః దేహభేదాః తేన సర్వే భవానిత్యన్వయః - పుంగలో జీవః - యథాహురాచార్యాః శ్లో॥ అహంకారోఽభిమానశ్చ కర్తా భోక్తా చ స స్మృతః। ఆత్మా చ పుంగలో జీవో యతస్సర్వాః ప్రసూతయ ఇతి॥ శ్లో॥ పూరణాద్గళనాద్దేహే పుంగలాః పరమాణవ ఇత్యాహుర్వా। ౧౩॥ మాయేతి॥ అజ్ఞాతపరమార్థా అజ్ఞాతః పరమార్థో

దదృశే వారుణం ఛత్రం తథైవ మణిపర్వతమ్। ఆరోపయామాస హరిర్గరుడే పతగేశ్వరే॥ ౩౪ ॥ ఆరుహ్య చ స్వయం కృష్ణస్సత్యభామాసహాయవాన్। అదిత్యాః కుండలే దాతుం జగామ త్రిదశాలయమ్॥ ౩౫॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ....
శ్రీపరాశరః॥ గరుడో వారుణం ఛత్రం తథైవ మణిపర్వతమ్। సభార్యం చ హృషీకేశం లీలయైవ వహన్ యయౌ॥ ౧॥ తతశ్శంఖముపాధ్మాసీత్స్వర్గద్వారగతో హరిః। ఉపతస్థుస్తదా దేవాస్సార్ఘ్యహస్తా జనార్దనమ్॥ ౨ ॥ స దేవైరర్చితః కృష్ణో దేవమాతుర్నివేశనమ్। సితాభ్రశిఖరాకారం ప్రవిశ్య దదృశేఽదితిమ్॥ ౩ ॥ స తాం ప్రణమ్య శక్రేణ సహ తే కుండలోత్తమే। దదౌ నరకనాశం చ శశంసాస్యై జనార్దనః॥ ౪ ॥ తతః ప్రీతా జగన్మాతా ధాతారం జగతాం హరిమ్। తుష్టావాదితిరవ్యగ్రా కృత్వా తత్ప్రవణం మనః॥ ౫॥ అదితిః॥ నమస్తే పుండరీకాక్ష భక్తానామభయంకర। సనాతనాత్మన్సర్వాత్మన్ భూతాత్మన్ భూతభావన॥ ౬॥ ప్రణేతర్మనసో బుద్ధేరింద్రియాణాం గుణాత్మక। త్రిగుణాతీత నిర్ద్వంద్వ శుద్ధసత్త్వ హృదిస్థిత॥ ౭॥ సితదీర్ఘాదినిశ్శేషకల్పనాపరివర్జిత। జన్మాదిభిరసంస్పృష్ట స్వప్నాదిపరివర్జిత॥ ౮॥ సంధ్యా రాత్రిరహో భూమిర్గగనం వాయురంబు చ। హుతాశనో మనో బుద్ధిర్భూతాదిస్త్వం తథాఽచ్యుత॥ ౯। సర్గస్థితివినాశానాం కర్తా కర్తృపతిర్భవాన్। బ్రహ్మవిష్ణుశివాఖ్యాభిరాత్మమూర్తిభిరీశ్వర॥ ౧౦। దేవా దైత్యాస్తథా యక్షా రాక్షసాస్సిద్ధపన్నగాః। కూష్మాండాశ్చ పిశాచాశ్చ గంధర్వా మనుజాస్తథా॥ ౧౧। పశవశ్చ మృగాశ్చైవ పతంగాశ్చ సరీసృపాః। వృక్షగుల్మలతా బహ్వ్యస్సమస్తాస్తృణజాతయః॥ ౧౨। స్థూలా మధ్యాస్తథా సూక్ష్మాస్సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతరాశ్చ యే। దేహభేదా భవాన్ సర్వే యే కేచిత్పుంగలాశ్రయాః॥ ౧౩ ॥ మాయా తవేయమజ్ఞాతపరమార్థాతిమోహినీ। అ

౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః

౧। తత ఇతి - ఉపాధ్మాసీత్ - పూరితవాన్। ౨। ౩॥ ౪। తత ఇతి ॥ తత్ప్రవణం - తదేకాగ్రం। ౫॥ నమ ఇతి ॥ సనాతనాత్మన్ - నిత్యమూర్తే - సర్వాత్మన్ - సర్వాంతర్యామిన్ - భూతాత్మన్ - భూతరూప - భూతభావన - మహాభూతోత్పాదక॥ ౬॥ ప్రణేతరితి ॥ ప్రణేతా - కర్తా - గుణాత్మకేత్యనేన తమఉపాభూతభావిత్వం - సత్త్వేన మనః ప్రణేతృత్వం - రజసా చ - బుద్ధేరింద్రియాణాం చ ప్రణేతృత్వం సమర్థ్యతే - వస్తుతస్తు - త్రిగుణాతీత - అతో నిర్ద్వంద్వ - ఏవంభూతతయా శుద్ధసత్త్వానాం జ్ఞానినాం హృదిస్థిత॥ ౭॥ సితేతి॥ సితదీర్ఘాదిభిర్వర్ణపరిమాణాద్యాభిర్నిశ్శేషాభిః కల్పనాభిః - పరివర్జిత - జన్మాదిభిర్వికారైరసంస్పృష్ట - స్వప్నాద్యవస్థాభిః - పరివర్జిత॥ ౮॥ ౯। సర్గస్థితీతి ॥ బ్రహ్మాదిసంజ్ఞాభిస్స్వమూర్తిభిః - త్వమేవ సృష్ట్యాదీనాం కర్తా - కర్తృపతిః - అవాంతరసృష్ట్యాదికర్తౄణాం దక్షాదీనాం పతిః॥ ౧౦॥ ౧౧। ౧౨॥ స్థూలా ఇతి ॥ పూర్యంతి గళంతి చేతి పుంగలాః - వృద్ధ్యపక్షయభాజో యే - అవయవాః తదాశ్రయా దేహభేదాః - యదాహుః ॥ శ్లో ॥ పూరణాద్గళనాద్దేహే పుంగలాః పరమాణవ ఇతి॥ ౧౩॥ అథమా

బ్రహ్మాయస్యాహితోస్మి అజ్ఞాతపరమార్థా - అతిమోహినీ ఇయం త్రిగుణాత్మికా మాయాతవత్వదీయా - మాయాకార్యమాహ ॥ అనాత్మనీతి ॥ అస్యార్థస్య పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౪। అస్వ ఇతి ॥ అస్వే స్వమితిభావః జ్ఞానముపజాయత ఇతియత్ - ఏతత్తవత్వదీయాయాః సంసారమాతుర్మాయాయాః చేష్టితం। ౧౫। ౧౬॥ బ్రహ్మాద్యా ఇతి॥ మాయైవమహావర్తః తత్కృతో మోహ ఏవాంధతమసం తేనావృతాః॥ ౧౭ ॥ ఆరాధ్యేతి॥ కామానభీప్సంత ఇతియత్ తత్తవమాయైవ మాయాచేష్టితమిత్యర్థః॥ ౧౮॥ ౧౯। కాపీనేతి ॥ కౌపీనాచ్ఛాదనప్రాయా తద్బహులా తద్విషయేత్యర్థః స్వదోషోద్భవః। ౨౦। తదితి॥ మాయయా మోహో మాయామోహః - జ్ఞానసద్భావభూతసమ్యక్జ్ఞానస్వరూప - జ్ఞానసద్భావభూతమితిపాఠే స్వయమజ్ఞానమపి విజ్ఞానతయావభాసమానమజ్ఞానమితి॥ ౨౧ । ౨౨ । ౨౩ ॥ అదిత్యేతి ॥ ప్రహస్య హాసేన మోహయిత్వా - అరణిః జన్మభూః॥ ౨౪। ౨౫। ౨౬। మత్ప్రసాదాదితి ॥ సవర్ణాకాలము

నాత్మన్యాత్మవిజ్ఞానం యయా మూఢో నిరుధ్యతే। ౧౪॥ అస్వే స్వమితిభావోత్ర యత్పుంసాముపజాయతే। అహంమమేతి భావో యత్ ప్రాయేణైవాభిజాయతే। సంసారమాతుర్మాయాయాస్తవైతన్నాథచేష్టితమ్। ౧౫। యైః స్వధర్మపరైర్నాథ నరైరారాధితో భవాన్। తే తరంత్యఖిలామేతాం మాయామాత్మవిముక్తయే। ౧౬। బ్రహ్మాద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తమోహాంధతమసావృతాః ॥ ౧౭ ॥ ఆరాధ్య త్వామభీప్సంతే కామానాత్మభవక్షయమ్। యదేతే పురుషా మాయా సైవేయం భగవంస్తవ। ౧౮। మయా త్వం పుత్రకామిన్యా వైరిపక్షజయాయ చ। ఆరాధితో న మోక్షాయ మాయావిలసితం హి తత్। ౧౯। కౌపీనాచ్ఛాదనప్రాయా వాంఛా కల్పద్రుమాదపి। జాయతే యదపుణ్యానాం సోపరాధస్స్వదోషజః॥ ౨౦॥ తత్ప్రసీదాఖిలజగన్మాయామోహకరావ్యయ। అజ్ఞానం జ్ఞానసద్భావభూతం భూతేశ నాశయ। ౨౧। నమస్తే చక్రహస్తాయ శార్ఙ్గహస్తాయ తే నమః। నందహస్తాయ తే విష్ణో శంఖహస్తాయ తే నమః। ౨౨। ఏతత్పశ్యామి తే రూపం స్థూలచిహ్నోపలక్షితమ్। న జానామి పరం యత్తే ప్రసీద పరమేశ్వర। ౨౩ । శ్రీపరాశరః॥ అదిత్యైవం స్తుతో విష్ణుః ప్రహస్యాహ సురారణిమ్। మాతా దేవి త్వమస్మాకం ప్రసీద వరదా భవ॥ ౨౪ । అదితిః॥ ఏవమస్తు యథేచ్ఛా తే త్వమశేషైస్సురాసురైః। అజేయః పురుషవ్యాఘ్ర మర్త్యలోకే భవిష్యసి। ౨౫। తతః కృష్ణస్య పత్నీ చ శక్రేణ సహితాదితిమ్। సత్యభామా ప్రణమ్యాహ ప్రసీదేతి పునః పునః॥ ౨౬ । అదితిః॥ మత్ప్రసాదాన్న తే సుభ్రు జరా వైరూప్యమేవ వా। భవిష్యత్యనవద్యాంగి సుస్థిరం నవయౌవనమ్॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ అదిత్యా తు కృతానుజ్ఞో దేవరాజో జనార్దనమ్। యథావత్పూజయామాస బహుమానపురస్సరమ్॥ ౨౮। శచీ చ సత్యభామాయై పారిజాతస్య పుష్పకమ్। న దదౌ మానుషీం మత్వా స్వయం పుష్పైరలంకృతా। ౨౯। తతో దదర్శ కృష్ణోపి సత్యభామాసహాయవాన్। దేవోద్యానాని హృద్యాని నందనాదీని సత్తమ। ౩౦॥ దదర్శ చ సుగంధాఢ్యం మంజరీపుంజధారిణమ్। నిత్యాహ్లాదకరం తామ్రబాలపల్లవశోభితమ్॥ ౩౧। మథ్యమానేమృతే జాతం జాతరూపోపమత్వచమ్। పారిజాతం జగన్నాథః కేశవః కేశిసూదనః॥ ౩౨॥ తుతోష పరమప్రీ

యాస్వరూపానువాదపూర్వకం తన్నివృత్తిం ప్రార్థయతే - మాయాతవేయమిత్యాదినా నాశయేత్యంతేన॥ మాయేతి॥ అజ్ఞాతపరమార్థానాం జీవానామతిమోహినీ ॥ మోహమేవాహ ॥ అనాత్మనీతి । ౧౪ । ఏతదేవస్పష్టయతి॥ అస్వే స్వమితి ॥ అహంమమేతి ॥ సంసారస్య మాతుర్జనన్యాః తవమాయాయాశ్చేష్టితం। ౧౫। ౧౬। బ్రహ్మాద్యా ఇతి ॥ విష్ణుమాయయా మోహాంత ఆవర్తాః తత్రత్యద్వైహి - అహంమమాభిమానాస్తైర్మోహాంధతమసం కర్తృత్వభోక్తృత్వాభినివేశరూపం - తేనావృతాః॥ ౧౭। ౧౮। ౧౯। కాపీనేతి ॥ స్వదోషజః స్వకర్మజః॥ ౨౦। తదితి॥ జ్ఞానసద్భావభూతం విద్వానహమిత్యభిమానాత్మకం। ౨౧॥ ౨౨। ౨౩॥ అదిత్యేతి ॥ ప్రహస్య - హాసేన మోహయిత్వా - సురారణిం - సురాణాం జన్మభూమిం - మాతరం। ౨౪। అదితిః ॥ మోహితా సత్యువాచ ఏవమస్త్వితి। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯॥

నవద్యాంగీభవిష్యసి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ యదీతి॥ నిష్కుటో గృహోద్యానం॥ ౩౪॥ ౩౫॥
౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ అవశ్యమితి॥ యాస్యతి కరిష్యతి॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪

త్వా తరురాజమనుత్తమమ్। తం దృష్ట్వా ప్రాహ గోవిందం సత్యభామా ద్విజోత్తమ॥ కస్మాన్న ద్వారకామేష నీయతే కృష్ణ పాదపః॥ ౩౩॥ యది చేత్త్వద్వచః సత్యం త్వమత్యర్థం ప్రియేతి మే। మద్గేహనిష్కుటార్థాయ తదయం నీయతాం తరుః॥ ౩౪॥ న మే జాంబవతీ తాదృగభీష్టా న చ రుక్మిణీ। సత్యే యథా త్వమిత్యుక్తం త్వయా కృష్ణాసకృత్ప్రియమ్॥ ౩౫॥ సత్యం తద్యది గోవింద నోపచారకృతం మమ। తదస్తు పారిజాతోయం మమ గేహవిభూషణమ్॥ ౩౬॥ బిభ్రతీ పారిజాతస్య కేశపక్షేణ మంజరీమ్। సపత్నీనామహం మధ్యే శోభేయమితి కామయే॥ ౩౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తస్స ప్రహస్యైనాం పారిజాతం గరుత్మతి। ఆరోపయామాస హరిస్తమూచుర్వనరక్షిణః॥ ౩౮॥ భోశ్శచీ దేవరాజస్య మహిషీ తత్పరిగ్రహమ్। పారిజాతం న గోవింద హర్తుమర్హసి పాదపమ్॥ ౩౯॥ ఉత్పన్నో దేవరాజాయ దత్తస్సోపి దదౌ పునః। మహిష్యై సుమహాభాగ దేవ్యై శచ్యై కుతూహలాత్॥ ౪౦॥ శచీవిభూషణార్థాయ దేవైరమృతమంథనే। ఉత్పాదితోయం న క్షేమీ గృహీత్వైనం గమిష్యసి॥ ౪౧॥ దేవరాజో ముఖప్రేక్షీ యస్యాస్తస్యాః పరిగ్రహమ్। మౌఢ్యాత్ప్రార్థయసే క్షేమీ గృహీత్వైనం హి కో వ్రజేత్॥ ౪౨॥ అవశ్యమస్య దేవేంద్రో నిష్కృతిం కృష్ణ యాస్యతి। వజ్రోద్యతకరం శక్రమనుయాస్యంతి చామరాః॥ ౪౩॥ తదలం సకలైర్దేవైర్విగ్రహేణ తవాచ్యుత। విపాకకటు యత్కర్మ తన్న శంసంతి పండితాః॥ ౪౪॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తే తైరువాచైతాన్ సత్యభామాతికోపినీ। కా శచీ పారిజాతస్య కో వా శక్రస్సురాధిపః॥ ౪౫॥ సామాన్యస్సర్వలోకస్య యద్యేషోమృతమంథనే। సముత్పన్నస్తరుః కస్మాదేకో గృహ్ణాతి వాసవః॥ ౪౬॥ యథా సుధా యథైవేందుర్యథా శ్రీర్వనరక్షిణః। సామాన్యస్సర్వలోకస్య పారిజాతస్తథా ద్రుమః॥ ౪౭॥ భర్తృబాహుమహాగర్వాద్రుణద్ధ్యేనమథో శచీ। తత్కథ్యతామలం క్షాంత్యా సత్యా హారయతి ద్రుమమ్॥ ౪౮॥ కథ్యతాం చ ద్రుతం గత్వా పౌలోమ్యా వచనం మమ। సత్యభామా వదత్యేతదితి గర్వోద్ధతాక్షరమ్॥ ౪౯॥ యది త్వం దయితా భర్తుర్యది వశ్యః పతిస్తవ। మద్భర్తుర్హరతో వృక్షం తత్కారయ నివారణమ్॥ ౫౦॥ జానామి తే పతిం శక్రం జానామి త్రిదశేశ్వరమ్। పారిజాతం తథాప్యేనం మానుషీ హారయామి తే॥ ౫౧॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తా రక్షిణో గత్వా శచ్యాః ప్రోచుర్యథోదితమ్। శ్రుత్వా చోత్సాహయామాస శచీ శక్రం సురాధిపమ్॥ ౫౨॥ తతస్సమస్తదేవానాం సైన్యైః పరివృతో హరిమ్। ప్రయయౌ పారిజాతార్థమింద్రో యోద్ధుం ద్విజోత్తమ॥ ౫౩॥ తతః పరిఘనిస్త్రింశగదాశూలవరాయుధాః। బభూవుస్త్రిదశాస్సజ్జాశ్శక్రే వజ్రకరే స్థితే॥ ౫౪॥ తతో నిరీక్ష్య గోవిందో నాగరాజోపరిస్థితమ్। శక్రం దేవపరీవారం యుద్ధాయ సముపస్థితమ్॥ ౫౫॥ చకార శంఖనిర్ఘోషం దిశశ్శబ్దేన పూరయన్। ముమోచ శరసంఘాతాన్ సహస్రాయుతశశ్శితాన్॥ ౫౬॥ తతో దిశో నభశ్చైవ దృష్ట్వా శరశతైశ్చిత

౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ యదీతి॥ నిష్కుటార్థాయ - గృహోద్యానార్థం॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ బిభ్రతీతి॥ కేశపక్షేణ - కేశప్రకరేణ॥ సపత్నీనాం మధ్యే - శోభేయమితి కామయే॥ ౩౭॥ ఇత్యుక్త ఇతి॥ ఔత్సుక్యాత్ - స్త్రియోనర్థం జనయంతీతి ప్రహస్య॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ అవశ్యమితి॥ నిష్కృతిం యాస్యతి - ప్రతీకారం కరిష్యతి॥ ౪౩॥ తదలమితి॥ విపాకకటు - పరిణామేనర్థకరం॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ యదీతి॥ సురానుత్థాప్య - నివారణం - కారయ॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ తత ఇతి॥ సజ్జాస్సన్నద్ధాః॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ తత ఇతి॥ అస్త్రం ముక్త్వా

౫౦॥ ౫౧। ౫౨। ౫౩। ౫౪। ౫౫॥ ౫౬। ౫౭। ౫౮। ౫౯। ౬౦॥ శిబికాం చేతి॥ దృష్టహతౌజసం దృష్ట్వా దేవహ-
తౌజసం। ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩। ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬। ౬౭। ౬౮॥ ౬౯। ౭౦॥ త్రైలోక్యేతి॥ స్రగాభోగా ఆభుజ్యత ఇత్యా-
భోగః స్రక్ ఆభోగో యస్యాస్సా స్రగాభోగా। ౭౧। ౭౨॥ ౭౩। ౭౪। ౭౫। ౭౬॥ ఇతీతి॥ హే చండి ఉగ్రే - ఖేదోక్తి-
విస్తరైః మాస్త్వైదపి పర్యాప్తముక్తివిస్తరైః అలం। ౭౭। ౭౮। యస్మాదితి॥ సకలం జగత్ యస్మాద్భవతి - యస్మిన్ భవతి - య-

మ్। ముముచుస్త్రిదశాస్సర్వే హ్యస్త్రశస్త్రాణ్యనేకశః॥ ౫౭। ఏకైకమస్త్రం శస్త్రం చ దేవైర్ముక్తం
సహస్రశః। చిచ్ఛేద లీలయైవేశో జగతాం మధుసూదనః॥ ౫౮। పాశం సలిలరాజస్య సమాకృష్యోరగా-
శనః। చకార ఖండశస్తుండ్యా బాలపన్నగదేహవత్॥ ౫౯॥ యమేన ప్రహితం దండం గదావి-
క్షేపఖండితమ్। పృథివ్యాం పాతయామాస భగవాన్ దేవకీసుతః॥ ౬౦॥ ....
శిబికాం ధనేశస్య చక్రేణ తిలశో విభుః। చకార శౌరిరర్కం చ దృష్టిదృష్టహతౌజసమ్॥ ౬౧॥ నీతోఽగ్నిశ్శీత-
తాం బాణైర్ద్రావితా వసవో దిశః। చక్రవిచ్ఛిన్నశూలాగ్రా రుద్రా భువి నిపాతితాః॥ ౬౨॥ సాధ్యా
విశ్వేఽథ మరుతో గంధర్వాశ్చైవ సాయకైః। శార్ఙ్గిణా ప్రేరితైరస్తా వ్యోమ్ని శాల్మలితూలవత్॥ ౬౩॥
గరుత్మానపి తుండేన పక్షాభ్యాం చ నఖాంకురైః। భక్షయంస్తాడయన్ దేవాన్ దారయంశ్చ చచార వై॥ ౬౪॥
తతశ్శరసహస్రేణ దేవేంద్రమధుసూదనౌ। పరస్పరం వవర్షాతే ధారాభిరివ తోయదౌ॥ ౬౫॥ ఐరా-
వతేన గరుడో యుయుధే తత్ర సంకులే। దేవైస్సమస్తైర్యుయుధే శక్రేణ చ జనార్దనః॥ ౬౬॥ ఛిన్నేష్వ-
శేషబాణేషు శస్త్రేష్వస్త్రేషు చ త్వరన్। జగ్రాహ వాసవో వజ్రం కృష్ణశ్చక్రం సుదర్శనమ్॥ ౬౭॥
తతో హాహాకృతం సర్వం త్రైలోక్యం ద్విజసత్తమ। వజ్రచక్రకరౌ దృష్ట్వా దేవరాజజనార్దనౌ॥ ౬౮॥
క్షిప్తం వజ్రమథేంద్రేణ జగ్రాహ భగవాన్ హరిః। న ముమోచ తదా చక్రం శక్రం తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥ ౬౯
ప్రణష్టవజ్రం దేవేంద్రం గరుడక్షతవాహనమ్। సత్యభామాబ్రవీద్వీరం పలాయనపరాయణమ్॥ ౭౦॥
త్రైలోక్యేశ న తే యుక్తం శచీభర్తుః పలాయనమ్। పారిజాతస్రగాభోగా త్వాముపస్థాస్యతే శచీ॥ ౭౧॥
కీదృశం దేవరాజ్యం తే పారిజాతస్రగుజ్జ్వలామ్। అపశ్యతో యథాపూర్వం ప్రణయాభ్యాగతాం శచీమ్॥
౭౨॥ అలం శక్ర ప్రయాసేన న వ్రీడాం గంతుమర్హసి। నీయతాం పారిజాతోఽయం దేవాస్సంతు గతవ్య-
థాః॥ ౭౩॥ పతిగర్వావలేపేన బహుమానపురస్సరమ్। న దదర్శ గృహం యాతాముపచారేణ మాం శచీ॥
౭౪॥ స్త్రీత్వాదగురుచిత్తాహం స్వభర్తృశ్లాఘనాపరా। తతః కృతవతీ శక్ర భవతా సహ విగ్రహమ్॥
౭౫॥ తదలం పారిజాతేన పరస్వేన హృతేన మే। రూపేణ గర్వితా సా తు భర్త్రా కా స్త్రీ న గర్వితా॥ ౭౬॥
శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తో వై నివవృతే దేవరాజస్తయా ద్విజ। ప్రాహ చైనామలం చండి సఖ్యుః ఖేదోక్తివిస్త-
రైః॥ ౭౭। ఇంద్రః॥ న చాపి సర్గసంహారస్థితికర్తాఽఖిలస్య యః। జితస్య తేన మే వ్రీడా జాయతే విశ్వ-
రూపిణా॥ ౭౮॥ యస్మాజ్జగత్సకలమేతదనాదిమధ్యాద్యస్మిన్ యతశ్చ న భవిష్యతి సర్వభూతాత్। తేనో-

మంత్రితం - శస్త్రం తదితరత్॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ సాధ్యా ఇతి॥ అస్తాః నిరస్తాః॥ ౬౩॥ గరుత్మానితి॥
తుండేన వక్త్రేణ - భక్షయన్ - పక్షాభ్యాం తాడయన్ - నఖాంకురైర్దారయన్॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬। ౬౭। ౬౮। ౬౯।
౭౦॥ సోల్లుంఠనమాహ - త్రైలోక్యేశేత్యాదిత్రిభిః॥ త్రైలోక్యేశేతి॥ పారిజాతస్య స్రజో మాలాః - తాభిః వ్యా-
ప్తా॥ ౭౧। ౭౨॥ ౭౩। ఏవం సతి కిమర్థం తర్హి విగ్రహః కృతస్తత్రాహ - పతీత్యాదిత్రిభిః॥ పతీతి॥ పత్యా యోగ-
వశాత్తన్నిమిత్తేన - అవలేపేన - మదేన - పతిగర్వావలేపేన॥ ౭౪॥ ౭౫। తదలమితి॥ పతిగర్వావలేపం శచ్యా దో-
షముద్భావ్య - స్వభర్తృశ్లాఘనాపరాహమితి వదంత్యాః - స్వస్యా అపి తయా సామ్యమాపన్నం పరిహరతి రూపేణ గ-
ర్వితేతి॥ ౭౬॥ ఇత్యుక్త ఇతి॥ చండి - ఉగ్రే - సఖ్యుః మిత్రభూతస్య మమ ఖేదహేతుభిరుక్తివిస్తరైరలం॥ ౭౭। న వ్రీ-
డాం గంతుమర్హసీతి యదుక్తం తత్రాహ॥ న చాపీతి త్రిభిః॥ ౭౮॥ యస్మాదితి॥ యస్మాదుపాదానకారణభూతాత్।

తోనభవిష్యతి- ఇత్థముద్భవాదికారణేనతేన| ౨౯|| సకలభువనేతి॥ మూర్తిః॥రూపం - అల్పాల్పసూక్ష్మా అతిసూక్ష్మ
తరా | ౩౦ | ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - త్రింశోధ్యాయః.
సంస్తుతఇతి ॥ భావగంభీరంసూచితార్థగహనం| ౧| దేవరాజఇతి ॥ అపరాధంకృతంకృతాపరాధమిత్యర్థః॥ ౨|
వజ్రంచేతి ॥ తవైవయోగ్యమితి శేషః॥ ౪| విమోహయసీతి ॥ నైవసూక్ష్మవిదఃసూక్ష్మరూపం నవిద్మః॥ ౫|| యఇతి ॥
శల్యనిష్కర్షణంకంటకోద్ధారం| ౬| ౭| ౮| తథేతి ॥ ప్రసక్తైరనుబద్ధైః॥ ౯|| ౧౦| ౧౧|| ౧౨| తతఇతి ॥ ముఖదర్శనం
అభిముఖదర్శనం - అమానుషాః ప్రాచీనాః- దదృశుఃజాతవంతః | ౧౩ | ౧౪ | కన్యాశ్చేతి ॥ పరిగ్రహః

ద్భవప్రళయపాలనకారణేనప్రీతిఃకథంభవతిదేవినిరాకృతస్య| ౨౯| సకలభువనసూతిమూర్తిర
ల్పాల్పసూక్ష్మా విదితసకలవేదైర్విజ్ఞాయతేయస్యనాన్యైః | తమజమకృతమీశంశాశ్వతంస్వేచ్ఛ
యైనంజగదుపకృతిమర్త్యంకోవిజేతుంసమర్థః॥౩౦॥ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే-పంచమాంశే- త్రింశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ సంస్తుతోభగవానిత్థందేవరాజేనకేశవః| ప్రహస్యభావగంభీరమువాచేంద్రంద్విజోత్త
మ| ౧| శ్రీకృష్ణః॥ దేవరాజోభవానింద్రో వయంమర్త్యాజగత్పతే | క్షంతవ్యంభవతైవేదమపరాధ
కృతంమమ| ౨| పారిజాతతరుశ్చాయంనీయతాముచితాస్పదమ్| గృహీతోయంమయాశక్ర[illegible]్యావచ
నకారణాత్| ౩| వజ్రంచేదంగృహాణత్వంయదత్ర ప్రహితంత్వయా | తవైవైతత్ప్రహరణంశక్రవై
రివిదారణమ్| ౪|| ఇంద్రః॥ విమోహయసిమామీశమర్త్యోహమితికింవదన్| జానీమ[illegible]ంభగవతో
నతుసూక్ష్మవిదోవయమ్|౫|| యోసిసోసిజగత్త్రాణప్రవృత్తౌనాథసంస్థితః| జగతశ్శల్యనిష్కర్షం[illegible]కరో
ష్యసురసూదన| ౬| నీయతాంపారిజాతోయం కృష్ణద్వారవతీంపురీమ్| మర్త్యలోకేత్వయాత్యక్తే
నాయంసంస్థాస్యతేభువి| ౭| దేవదేవజగన్నాథకృష్ణవిష్ణోమహాభుజ| శంఖచక్రగదాపాణేక్షమస్వై
తద్వ్యతిక్రమమ్| ౮ || శ్రీపరాశరః॥ తథేత్యుక్త్వాచదేవేంద్రమాజగామభువంహరిః| ప్రసక్తైస్సి
ద్ధగంధర్వైస్స్తూయమానస్సురర్షిభిః| ౯| తతశ్శంఖముపాధ్మాయద్వారకోపరిసంస్థితః| హర్షము
త్పాదయామాసద్వారకావాసినాంద్విజ| ౧౦| అవతీర్యాథగరుడాత్సత్యభామాసహాయవాన్| నిష్కు
టేస్థాపయామాసపారిజాతంమహాతరుమ్|౧౧| యమభ్యేత్యజనస్సర్వోజాతింస్మరతిపౌర్వికీమ్| వాస్య
తేయస్యపుష్పోత్థగంధేనోర్వీత్రియోజనమ్|| ౧౨|| తతస్తేయాదవాస్సర్వేదేహబంధానమానుషాన్ |
దదృశుఃపాదపేతస్మిన్కుర్వంతోముఖదర్శనమ్ |౧౩|| కింకరైస్సముపానీతంహస్త్యశ్వాదితతోధనమ్
విభజ్యప్రదదౌకృష్ణోబాంధవానాంమహామతిః | ౧౪ | కన్యాశ్చకృష్ణోజగ్రాహనరకస్యపరిగ్రహాన్|

జగదభూత్ - నభవిష్యతిచేత్యర్థః॥ ౨౯| సకలభువనేతి ॥ అకృతమీశంస్వతస్సిద్ధమీశం- ఈశ్వరం - నతుకర్మని
మిత్తమైశ్వర్యంతస్యేత్యర్థః - జగదుపకృతయే - స్వేచ్ఛయామర్త్యం - మర్త్యావతారం| ౩౦ | ఇతి శ్రీధరస్వా
మివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - త్రింశోధ్యాయః.
౧| ౨ || పారిజాతేతి॥ ఉచితాస్పదం- యథోచితంస్థానం | ౩ | ౪ | విమోహయసీతి॥ యథాదృష్టమాత్ర
రూపంత్వాంజానీమః - నతుతవసూక్ష్మరూపవిదః॥ ౫|| యోసీతి॥ శల్యనిష్కర్షణం- కంటకోద్ధారం| ౬| నీయతామి
తి ॥ నచమమావశ్యకోయంపారిజాతవియోగ ఇత్యాహ ॥ మర్త్యలోక ఇతి| ౭| ౮| తథేతి ॥ ప్రసక్తైః - అన
షక్తైః - అనుగచ్ఛద్భిః - సిద్ధాదిభిః - స్తూయమానః॥ ౯ || ౧౦|| ౧౧| యమితి ॥ పౌర్వికీం- పూర్వజన్మసంబంధినీం|౧౨
తతఇతి ॥ అమానుషాన్ - స్వదేహాన్ - దేవాకారాన్ - దదృశుః తత్ర జాతిస్మరత్వాత్| ౧౩|| ౧౪|| కన్యాఇతి ॥

హూతాః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - పంచమాంశే - ఏకత్రింశోధ్యాయః.

౧॥ ౨॥ తనయాఇతి ॥ అత్ర సంగ్రామప్రధానమహిషీమధ్యే శైబ్యానుప్రవేశః ప్రఖ్యాతపుత్రవతీప్రస్తావాత్ ॥ ౩॥ ౪ (అ)న్యాసాంచేతి ॥ అత్ర అయుతసహస్రశబ్దౌ ప్రత్యేకమష్టశబ్దేనసంబధ్యేతే॥ ౫॥ ౬॥ అనిరుద్ధఇతి ॥ రణేరుద్ధఇత్యప్ర(తి)రుద్ధఇతిపదచ్ఛేదః ॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦ ॥ ఉషేతి ॥ యత్ర ఉపవనే - తదాశ్రయాం భర్త్రా క్రీడావిషయాం ॥ ౧౧॥

౧౫॥ తతః కాలే శుభే ప్రాప్తే ఉపయేమే జనార్దనః । తాః కన్యా నరకేణాసన్ సర్వతో యాస్సమాహృతాః॥ ౧౬॥ ఏకస్మిన్నేవ గోవిందః కాలే తాసాం మహామునే । జగ్రాహ విధివత్పాణీన్ పృథగ్గేహేషు ధర్మతః॥ ౧౭॥ షోడశస్త్రీసహస్రాణి శతమేకం తతోధికమ్। తావంతి చక్రే రూపాణి భగవాన్ మధుసూదనః॥ ౧౮॥ ఏకైకమేవ తాః కన్యా మేనిరే మధుసూదనః । మమైవ పాణిగ్రహణం మైత్రేయ కృతవానితి॥ ౧౯ ॥ నిశాసు చ జగత్స్రష్టా తాసాం గేహేషు కేశవః । ఉవాస విప్ర సర్వాసాం విశ్వరూపధరో హరిః॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - ఏకత్రింశోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః ॥ ప్రద్యుమ్నాద్యా హరేః పుత్రా రుక్మిణ్యాం కథితాస్తవ । భానుభౌమేరికాద్యాంశ్చ సత్యభామా వ్యజాయత॥ ౧॥ దీప్తిమత్తామ్రపక్షాద్యా రోహిణ్యాం కథితా హరేః । బభూవుర్జాంబవత్యాం చ సాంబాద్యా బాహుశాలినః॥ ౨॥ తనయా భద్రవిందాద్యా నాగ్నజిత్యాం మహాబలాః । సంగ్రామజిత్ప్రధానాస్తు శైబ్యాయాం చ హరేస్సుతాః ॥ ౩ ॥ వృకాద్యాశ్చ సుతా మాద్ర్యాం గాత్రవత్ప్రముఖాన్ సుతాన్ । అవాప లక్ష్మణా పుత్రాన్ కాలింద్యాశ్చ శ్రుతాదయః॥ ౪॥ అన్యాసాం చైవ భార్యాణాం సముత్పన్నాని చక్రిణః । అష్టాయుతాని పుత్రాణాం సహస్రాణి శతం తథా॥ ౫॥ ప్రద్యుమ్నః ప్రథమస్తేషాం సర్వేషాం రుక్మిణీసుతః । ప్రద్యుమ్నాదనిరుద్ధోభూద్వజ్రస్తస్మాదజాయత॥ ౬॥ అనిరుద్ధో రణే రుద్ధో బలేః పౌత్రీం మహాబలః । ఉషాం బాణస్య తనయాముపయేమే ద్విజోత్తమ॥ ౭॥ యత్ర యుద్ధమభూద్ఘోరం హరిశంకరయోర్మహత్ । ఛిన్నం సహస్రం బాహూనాం యత్ర బాణస్య చక్రిణా॥ ౮॥ మైత్రేయః॥ కథం యుద్ధమభూద్బ్రహ్మన్నుషార్థే హరకృష్ణయోః । కథం క్షయం చ బాణస్య బాహూనాం కృతవాన్ హరిః॥ ౯॥ ఏతత్సర్వం మహాభాగ మమాఖ్యాతుం త్వమర్హసి। మహత్కౌతూహలం జాతం కథాం శ్రోతుమిమాం హరేః॥ ౧౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఉషా బాణసుతా విప్ర పార్వతీం సహ శంభునా । క్రీడంతీముపలక్ష్యోచ్చైః స్పృహాం చక్రే తదాశ్రయామ్॥ ౧౧ ॥ తతస్సకలచిత్తజ్ఞా గౌరీ తామాహ భామినీమ్ । అలమత్యర్థతాపేన భర్త్రా త్వమపి రంస్యసే॥ ౧౨॥ ఇత్యుక్తా సా తయా చక్రే కదేతి మతిమాత్మనః । కో వా భ

(ప)ర్త్రా వివాహార్థమవరుద్ధాః - కన్యాః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకా(శా)ఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - ఏకత్రింశోధ్యాయః.

పూర్వోక్తపుత్రానువాదపూర్వకం హరేస్సర్వాన్ పుత్రానాహ ॥ ప్రద్యుమ్నాద్యా ఇత్యాదిపంచభిః॥ ౧॥ ౨॥ (త)నయా ఇతి ॥ శైబ్యాయాం మిత్రవిందాయాం॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ అనిరుద్ధస్య వివాహోంతరం తావద్వక్తుం - ప్రద్యుమ్నాద్య(ను)వాదః॥ ప్రద్యుమ్న ఇతి ॥ ౬॥ ౭॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యస్మిన్ వివాహే - యుద్ధం సమభూత్ - యత్ర యుద్ధే - బాణ(స్య) బాహూనాం సహస్రం చ క్రిణాచ్ఛిన్నం ॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦ ॥ ఉషేతి॥ తదాశ్రయాం - స్వభర్త్రా సహ క్రీడావిష(యాం) స్పృహాం చక్రే॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తా తయా గౌర్యా - సా ఉషా భర్త్రా రతిరాత్మనః - కదా స్యాదితి

౧౨। ౧౩॥ వైశాఖేతి॥ అభిభవం ప్రధర్షణం। ౧౪ ॥ తస్యామితి॥ ఉషాస్వప్నే ఉషాయాః స్వప్నే అభిభవం చక్రే। ౧౫।౧౬। బాణస్యేతి॥ తస్యాః ఉషాయాః- కోయం పుమానితి శేషః॥౧౭।౧౮। విదితార్థామితి॥ యథోదితం దేవ్యైవ విదితార్థాం తాం- తత్ప్రాప్తౌ తస్య కాంతస్య ప్రాప్తౌ- యోఽభ్యుపాయస్తం కురుష్వేత్యాహేత్యన్వయః॥౧౯।౨౦।౨౧।౨౨॥ అపాస్యేతి॥ మనుష్యేషు సాజాత్యాద్దృష్టిః యదుషు సమవేషత్వేన చ॥౨౩॥ కృష్ణరామావితి॥ కృష్ణరామయోస్తు కించిత్సాదృశ్యాత్ తద్దర్శనేన సా లజ్జయా జడేవాసీత్॥౨౪॥ దృష్టమాత్ర ఇతి॥ స్వప్నలబ్ధే కాంతే దృష్టమాత్రే తస్మిన్ రాగాధిక్యాల్లజ్జా నిరాకృతా॥౨౫॥ సోయమితి॥ సోయం సోయమితి ప్రత్యభిజ్ఞావిస్మయాభ్యాం వీప్సా- యోగగామినీ యోగవిద్యయా గగనగామినీ॥౨౬।౨౭।౨౮।౨౯।౩౦। ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే- పంచమాంశే- ద్వాత్రింశోధ్యాయః॥

త్వామమేత్యాహ పునస్తామాహ పార్వతీ। ౧౩॥ పార్వతీ॥ వైశాఖశుక్లద్వాదశ్యాం స్వప్నే యోఽభిభవం తవ। కరిష్యతి స తే భర్తా రాజపుత్రి భవిష్యతి। ౧౪ ॥ శ్రీపరాశరః॥ తస్యాం తిథావుషాస్వప్నే యథా దేవ్యా సమీరితమ్। తథైవాభిభవం చక్రే కశ్చిద్రాగం చ తత్ర సా। ౧౫। తతః ప్రబుద్ధా పురుషమపశ్యంతీ సముత్సుకా। క్వగతోఽసీతి నిర్లజ్జా మైత్రేయోక్తవతీ సఖీమ్ ॥ ౧౬। బాణస్య మంత్రీ కుంభాండః చిత్రలేఖా చ తత్సుతా। తస్యాః సఖ్యభవత్సా చ ప్రాహ కోఽయం త్వయోచ్యతే। ౧౭। యదా లజ్జాకులా నాస్యై కథయామాస సా సఖీ। తదా విశ్వాసమానీయ సర్వమేవాభ్యవాదయత్। ౧౮॥ విదితార్థాం తు తామాహ పునశ్చోషా యథోదితమ్। దేవ్యా తథైవ తత్ప్రాప్తౌ యోఽభ్యుపాయః కురుష్వ తమ్। ౧౯। చిత్రలేఖా॥ దుర్విజ్ఞేయమిదం వక్తుం ప్రాప్తుం వాపి న శక్యతే। తథాపి కించిత్కర్తవ్యముపకారం ప్రియే తవ। ౨౦॥ సప్తాష్టదినపర్యంతం తావత్కాలః ప్రతీక్ష్యతామ్। ఇత్యుక్త్వాభ్యంతరం గత్వా ఉపాయం తమథాకరోత్। ౨౧। శ్రీపరాశరః॥ తతః పటే సురాన్ దైత్యాన్ గంధర్వాంశ్చ ప్రధానతః। మనుష్యాంశ్చ విలిఖ్యాస్యై చిత్రలేఖా వ్యదర్శయత్ । ౨౨। అపాస్య సా తు గంధర్వాంస్తథోరగసురాసురాన్। మనుష్యేషు దదౌ దృష్టిం తేష్వప్యంధకవృష్ణిషు। ౨౩। కృష్ణరామావిలోక్యాసీత్సుభ్రూర్లజ్జాజడేవ సా। ప్రద్యుమ్నదర్శనే వ్రీడాదృష్టిం నిన్యేఽన్యతో ద్విజ। ౨౪। దృష్టమాత్రే తతః కాంతే ప్రద్యుమ్నతనయే ద్విజ। దృష్ట్వాత్యర్థవిలాసిన్యా లజ్జా క్వాపి నిరాకృతా॥ ౨౫ ॥ సోయం సోయమితీత్యుక్తే తయా సా యోగగామినీ। చిత్రలేఖాబ్రవీదేనాముషాం బాణసుతాం తదా। ౨౬ ॥ చిత్రలేఖా॥ అయం కృష్ణస్య పౌత్రస్తే భర్తా దేవ్యా ప్రసాదితః। అనిరుద్ధ ఇతి ఖ్యాతః ప్రఖ్యాతః ప్రియదర్శనః॥౨౭॥ ప్రాప్నోషి యది భర్తారమిమం ప్రాప్తం త్వయాఖిలమ్। దుష్ప్రవేశా పురీ పూర్వం ద్వారకా కృష్ణపాలితా। ౨౮। తథాపి యత్నాద్భర్తారమానయిష్యామి తే సఖి। రహస్యమేతద్వక్తవ్యం న కస్యచిదపి త్వయా। ౨౯। అచిరాదాగమిష్యామి సహస్వ విరహం మమ। యయౌ ద్వారవతీం చోషాం సమాశ్వాస్య తతస్సఖీమ్॥౩౦॥
ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే- పంచమాంశే- ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః ****************************

...వంచక్రే। ౧౩। వైశాఖేతి॥ అభిభవం- ఆక్రమ్య సంభోగం। ౧౪। ౧౫। తత ఇతి॥ సముత్సుకా ఔత్సుక్యాత్- కాంతభ్రాంత్యా - క్వగతోసీతి - సఖీమేవోక్తవతీ। ౧౬ । ౧౭ । యదేతి॥ అభ్యవాదయత్ - ఆభిముఖ్యేన యథావృత్తముషామేవావాదయత్ - కథనమకారయత్। ౧౮॥ విదితార్థామితి॥ దేవ్యా యథోదితం తే భర్తా భవిష్యతీతి తథైవ తత్ప్రాప్తౌ తస్య భర్తుః ప్రాప్తౌ। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। అపాస్యేతి॥ మనుష్యేషు కాంతసాజాత్యాద్దృష్టిం ఉదాస తత్రాప్యంధకవృష్ణిషు కాంతసమానవేషత్వాత్॥౨౩॥ కృష్ణరామావితి॥ కృష్ణరామౌ తు - శ్వశురప్రద్యుమ్నసదృశౌ విలోక్య - లజ్జయా జడేవాసీత్ - ప్రద్యుమ్నదర్శనే తు తస్య కాంతసాదృశ్యేన - శ్వశురత్వం నిశ్చయాత్ వ్రీడాయా దృష్టిం అన్యతో నిన్యే॥ ౨౪॥ ౨౫॥ సోయమితి॥ యోగబలాదాకాశగామినీ। ౨౬। ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯। ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే- ద్వాత్రింశోధ్యాయః.

బాణ ఇతి ॥ అగ్రే అనిరుద్ధవృత్తాంతాత్ప్రాక్ ॥ ౧ ॥ కచ్చిదితి ॥ భారాయజాతైః కింభుజైః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ తత ఇతి ॥ దేవవచనాద్ధృష్టః - ధ్వజభంగదర్శనాద్ధర్షాంతరం యయౌ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ద్వారవత్యామితి ॥ అనిరుద్ధేత్యార్షస్సంధిః ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ నామరైరితి - పారిజాతనిమిత్తం బద్ధవైరైరమరైరనిరుద్ధో హృతస్స్యాదితి శంకా హరివంశోక్తా ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ తద్భస్మేతి ॥ తాపః కృష్ణాంగసంగమాత్ - అవాప బలదేవోఽపి శ్రమమామీలితేక్షణ ఇతి పాఠః - తాపః కృష్ణాంగసంగమాత్ శమమితి పాఠే అపి శబ్దో న సంగతః ॥ ౧౫ ॥ తత ఇతి ॥ కృష్ణస్పర్శజ్వరో వైష్ణ

శ్రీపరాశరః ॥ బాణోఽపి ప్రణిపత్యాగ్రే మైత్రేయాహ త్రిలోచనమ్ । దేవ బాహుసహస్రేణ నిర్విణ్ణోఽస్మ్యాహవం వినా ॥ ౧ ॥ కచ్చిన్మమైషాం బాహూనాం సాఫల్యజనకో రణః । భవిష్యతి వినా యుద్ధం భారాయ మమ కిం భుజైః ॥ ౨ ॥ శ్రీశంకరః ॥ మయూరధ్వజభంగస్తే యదా బాణ భవిష్యతి । పిశితాశిజనానందం ప్రాప్స్యసే త్వం తదా రణమ్ ॥ ౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతః ప్రణమ్య వరదం శంభుమభ్యాగతో గృహమ్ । స భగ్నం ధ్వజమాలోక్య హృష్టో హర్షం పునర్యయౌ ॥ ౪ ॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు యోగవిద్యాబలేన తమ్ । అనిరుద్ధమథానిన్యే చిత్రలేఖా వరాప్సరాః ॥ ౫ ॥ కన్యాంతఃపురమభ్యేత్య రమమాణం సహోషయా । విజ్ఞాయ రక్షిణో గత్వా శశంసుర్దైత్యభూపతేః ॥ ౬ ॥ వ్యాదిష్టం కింకరాణాం తు సైన్యం తేన మహాత్మనా । జఘాన పరిఘం ఘోరమాదాయ పరవీరహా ॥ ౭ ॥ హతేషు తేషు బాణోఽపి రథస్థస్తద్వధోద్యతః । యుద్ధ్యమానో యథాశక్తి యదువీరేణ నిర్జితః ॥ ౮ ॥ మాయయా యుయుధే తేన స తదా మంత్రిచోదితః । తతస్తం పన్నగాస్త్రేణ బబంధ యదునందనమ్ ॥ ౯ ॥ ద్వారవత్యాం క్వ యాతోఽసావనిరుద్ధేతి జల్పతామ్ । యదూనామాచచక్షే తం బద్ధం బాణేన నారదః ॥ ౧౦ ॥ తం శోణితపురం నీతం శ్రుత్వా విద్యావిదగ్ధయా । యోషితా ప్రత్యయం జగ్ముర్యాదవా నామరైరితి ॥ ౧౧ ॥ తతో గరుడమారుహ్య స్మృతమాత్రాగతం హరిః । బలప్రద్యుమ్నసహితో బాణస్య ప్రయయౌ పురీమ్ ॥ ౧౨ ॥ పురప్రవేశే ప్రమథైర్యుద్ధమాసీన్మహాత్మనః । యయౌ బాణపురాభ్యాశం నీత్వా తాన్ సంక్షయం హరిః ॥ ౧౩ ॥ తతస్త్రిపాదస్త్రిశిరా జ్వరో మాహేశ్వరో మహాన్ । బాణరక్షార్థమభ్యేత్య యుయుధే శార్ఙ్గధన్వనా ॥ ౧౪ ॥ తద్భస్మస్పర్శసంభూతతాపః కృష్ణాంగసంగమాత్ । అవాప బలదేవోఽపి శమమామీలితేక్షణః ॥ ౧౫ ॥ తతస్స యుద్ధ్యమానస్తు సహ దేవే

అథ యుద్ధే బాణబాహుచ్ఛేదం వక్ష్యన్ శంభోరపి తత్సంమతమితి దర్శయన్నాహ - బాణోఽపీత్యాదిచతుర్భిః ॥ బాణోఽపీతి ॥ అగ్రే - అనిరుద్ధాగమనాత్ప్రాక్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ మయూరధ్వజేతి ॥ పిశితాశినో - మాంసభుజో జనాః - పిశాచాదీనానందయతీతి తథా ॥ ౩ ॥ తత ఇతి ॥ శంభోర్వాక్యం శ్రుత్వా - హృష్టో గృహమాగతస్స్వమయూరచిహ్నధ్వజభంగసంభవమాలోక్య పునర్హర్షం యయౌ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ వ్యాదిష్టమితి ॥ తేన బాణేన వ్యాదిష్టం సైన్యం - పరవీరహా - అనిరుద్ధో జఘాన ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ద్వారవత్యామితి ॥ అనిరుద్ధేత్యత్రార్షస్సంధిః - అనిరుద్ధః క్వ యాత ఇతి జల్పతామిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ నారదవాక్యాద్దేవయోగవిద్యానిపుణయా చిత్రలేఖయా నీతం శోణితపురే వర్తమానం శ్రుత్వా - అమరైర్న నీత ఇతి ప్రత్యయం నిశ్చయం జగ్ముః - పారిజాతహరణేన పరాజితైరమరైః ప్రాయశో నీతస్స్యాదితి శంకాం జహురిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ పురప్రవేశ ఇతి ॥ ప్రమథైః రుద్రపార్షదైః ॥ ౧౩ ॥ తత ఇతి ॥ త్రిపాద్భస్మప్రహరణస్త్రిశిరా రక్తలోచన ఇతి మంత్రలింగాత్ ॥ ౧౪ ॥ తద్భస్మేతి ॥ తస్య జ్వరస్య ప్రహరణభూతం యద్భస్మ తస్య స్పర్శాత్సంభూతస్తాపో యస్య - బలదేవస్య - తథాభూతోఽపి - తేన తాపేనైవామీలితాక్షోఽపి - కృష్ణాంగసంగమాత్ తదాలింగనాచ్ఛమం ప్రాప్స్యన్నవాప - పాఠాంతరే తద్భస్మస్పర్శాత్సంభూతం తాపం యత్కృష్ణస్యాంగం తస్య సంగమాత్ స్పర్శాద్బలదేవోఽపి శ్రమం తాపమవాపేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ తత ఇతి ॥ తతస్స మాహేశ్వరో జ్వరో విష్ణోర్దేహం ప్రవిశ్య - తేన సహ

వేనజ్వరేణ కృష్ణదేహాన్నిరాకృతః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తతశ్చేతి॥ లయం సౌక్ష్మ్యం న నాశం॥ శ్లో॥ యువాం జ్వరౌ జ్వరపతీ పీడాయాం మారణే ప్రభూ। పీడనే తు భవాన్ స్తు మారణే మామకో జ్వర ఇతి హరివంశే భగవదుక్తేః॥ ౧౮ । మమేతి॥ మమ త్వయేత్యనేన కృష్ణజ్వరయుద్ధస్మరణం జ్వరశాంతికరముక్తం - అత్ర మంత్రరూపం శ్లోకాంతరం ఆద్యంతవంతః కవయ ఇత్యాది॥ ఆద్యంతవంతః జగతామాద్యంతకర్తారః॥ ౧౯ ॥ తత ఇతి॥ ఆద్యంతవతః ఆద్యంతకర్తౄన్ అగ్నీన్ పురరక్షకాన్ రుద్రానుచరాన్॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ జృంభేతి॥ జృంభో గాత్రపారవశ్యం। ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭ । ౨౮॥ బలభద్ర ఇతి॥ ప్రభ్రశ్య ధర్మతః యుద్ధధర్మాత్ప్రభ్రశ్య అపలాయత॥ ౨౯ । ఆకృష్యేతి॥ బలేన చక్రిణా ముసలేన బాణైశ్చ పీడితం స్వబలం బాణో దదర్శేత్యన్వయః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ సమస్యతోరితి॥ సమస్యతోః కృష్ణబాణయోర్మధ్యే

వశాజ్జీర్ణా। వైష్ణవేన జ్వరేణాశు కృష్ణదేహాన్నిరాకృతః॥ ౧౬॥ నారాయణభుజాఘాతపరిపీడనవిహ్వలమ్। తం వీక్ష్య క్షమ్యతామస్యేత్యాహ దేవః పితామహః॥ ౧౭॥ తతశ్చ క్షాంతమేవేతి ప్రోక్త్వా తం వైష్ణవం జ్వరమ్। ఆత్మన్యేవ లయం నిన్యే భగవాన్మధుసూదనః॥ ౧౮॥ జ్వరః॥ మమ త్వయా సమం యుద్ధం యే స్మరిష్యంతి మానవాః। విజ్వరాస్తే భవిష్యంతీత్యుక్త్వా చైనం యయౌ జ్వరః । ౧౯ ॥ తతోఽగ్నీన్ భగవాన్ పంచ జిత్వా నీత్వా తథా క్షయమ్। దానవానాం బలం కృష్ణశ్చూర్ణయామాస లీలయా॥ ౨౦॥ తతస్సమస్తసైన్యేన దైతేయానాం బలేస్సుతః। యుయుధే శంకరశ్చైవ కార్తికేయశ్చ శౌరిణా॥ ౨౧ ॥ హరిశంకరయోర్యుద్ధమతీవాసీత్సుదారుణమ్। చుక్షుభుస్సకలా లోకాశ్శస్త్రాస్త్రాంశుప్రతాపితాః॥ ౨౨॥ ప్రళయోఽయమశేషస్య జగతో నూనమాగతః। మేనిరే త్రిదశాస్తత్ర వర్తమానే మహారణే॥ ౨౩॥ జృంభకాస్త్రేణ గోవిందో జృంభయామాస శంకరమ్। తతః ప్రణేశుర్దైతేయాః ప్రమథాశ్చ సమంతతః॥ ౨౪ । జృంభాభిభూతస్తు హరో రథోపస్థ ఉపావిశత్। న శశాక తతో యోద్ధుం కృష్ణేనాక్లిష్టకర్మణా। ౨౫ । గరుడక్షతవాహశ్చ ప్రద్యుమ్నాస్త్రేణ పీడితః। కృష్ణహుంకారనిర్ధూతశక్తిశ్చాపయయౌ గుహః॥ ౨౬॥ జృంభితే శంకరే నష్టే దైత్యసైన్యే గుహే జితే। నీతే ప్రమథసైన్యే చ సంక్షయం శార్ఙ్గధన్వనా॥ ౨౭॥ నందినా సంగృహీతాశ్వమధిరూఢో మహారథమ్। బాణస్తత్రాయయౌ యోద్ధుం కృష్ణకార్ష్ణిబలైస్సహ । ౨౮ । బలభద్రో మహావీర్యో బాణసైన్యమనేకధా। వివ్యాధ బాణైః ప్రభ్రశ్య ధర్మతశ్చాపలాయత॥ ౨౯॥ ఆకృష్య లాంగలాగ్రేణ ముసలేనాశు తాడితమ్। బలం బలేన దదృశే బాణో బాణైశ్చ చక్రిణా॥ ౩౦॥ తతః కృష్ణేన బాణస్య యుద్ధమాసీత్సుదారుణమ్॥ ౩౧ । సమస్యతోరిషూన్దీప్తాన్

యుధ్యమానః - తదానీమేవ వైష్ణవేన జ్వరేణ - తద్దేహాద్బహిర్నిస్సారితః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ తత ఇతి॥ లయం - సౌక్ష్మ్యం - నిన్యే - న తు నాశం - భగవతైవ జ్వరద్వయకార్యావస్థాపనాత్ - తదుక్తం హరివంశే॥ శ్లో॥ యువాం జ్వరౌ జ్వరపతీ పీడాయాం మారణే ప్రభూ। పీడనే తు భవాన్ స్తు మారణే మామకో జ్వర ఇతి॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తత ఇతి॥ అగ్నీన్ ఆహవనీయగార్హపత్యదక్షిణాగ్నిసభ్యావసథ్యాన్ - నీత్వాద్యంతవతః క్షయమితి చ పాఠః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ హరిశంకరయోరితి॥ శస్త్రాస్త్రాణామంశుభిః - ప్రకాశేన తాపితాస్సంతః॥ ౨౨॥ ప్రళయ ఇతి॥ ప్రళయో నూనమాగత ఇతి మేనిరే॥ ౨౩ ॥ జృంభకాస్త్రేణేతి॥ ప్రణేశుః - పలాయితాః॥ ౨౪ ॥ జృంభాభిభూత ఇతి॥ జృంభాభిభూతః ఆలస్యవ్యాప్తః - రథోపస్థే రథపృష్ఠే॥ ౨౫ । గరుడేతి॥ కృష్ణస్య హుంకారేణ - నిర్ధూతా అభిశస్తా శక్తిరాయుధం యస్య సః - గుహశ్చ - అపయయౌ అపక్రాంతః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ బలభద్ర ఇతి॥ ప్రభ్రష్టం ప్రభ్రశ్యమానం - సైన్యం అపలాయిత పలాయనమకరోత్। ౨౯। ఆకృష్యేతి॥ పీడితం - ప్రతాపితం - చక్రిణా చ బాణైస్తాడితం - స్వబలం బాణో దదృశే - దదర్శ॥ ౩౦ । ౩౧॥ సమస్యతోరితి॥ సమస్యతోరిత్యాదిసార్ధమేకం వాక్యం - త్రాయ త్రాణం - కవచం - తద్భేదకానిషూంశ్చ పగస్య

కృష్ణః బాణప్రహితాంస్తాన్ బాణాంశ్చిచ్ఛేద ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ భిద్యమానేష్వితి ॥ ప్రాచుర్యేణాస్త్రే చ సీదతి ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ముంచత ఇతి ॥ కోటరీవిద్యారూపా దైతేయకులదేవతా గౌర్యాశ్శక్తిః - తథా మాధురే హరివంశే ॥ శ్లో ॥ దిగ్వాససో దేవవచనాత్ ప్రాతిష్ఠత్తత్ర కోటరీ । లంబమానా మహాభాగా గౌరీ దేవ్యాస్తథాష్టమీ ॥ గోమంత హరివంశే చ ॥ శ్లో ॥ శశాపస్సైనాం భగవాన్ యశ్చ మాం భక్తిసంయుతః । ద్వాదశాబ్దం నమస్కుర్యాత్తేనాభూద్యత్ఫలం మహత్ ॥ త్వన్నమస్కరణాత్తస్య తస్సర్వం నశ్యతాం తదా - సదా దిగంబరాభూయాస్తిష్ఠ వా గచ్ఛ వాగ్రత ఇతి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ క్రమేణేతి ॥ అసురేతి - అసురక్షిప్తశస్త్రౌఘక్షపణే ఆదృతం ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ దేవేతి ॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు మత్స్యాదేవాదిశరీరగ్రహణాత్మికా త్వచ్చేష్టోపలక్షితా తవ లీలేయం ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ త్వయేతి ॥ మత్తోఽవిభిన్నమాత్మానమిత్యత్ర అవిభిన్నమితిచ్ఛేదః - యోఽహం స త్వమిత్యేవత్ జగచ్చేదం సదేవాసురమానుషమిత్యుక్తత్వాదితరథోత్తరజ్ఞపదస్య బ్రహ్మాత్మకత్వే నైరర్థక్యముచ్యతే - నతు స్వరూపతః ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ అవిద్యేతి ॥ భిన్నదర్శినః అబ్రహ్మాత్మకత్వేన భిన్నద

శాయత్రాణపి భేదినః । కృష్ణశ్చిచ్ఛేద బాణాంస్తాన్ బాణేన ప్రహితాన్ శితాన్ ॥ వివ్యాధ కేశవం బాణో బాణం వివ్యాధ చక్రధృత్ । ౩౨ । ముముచాతే తథాస్త్రాణి బాణకృష్ణౌ జిగీషయా । పరస్పరక్షతికరౌ లాఘవాదనిశం ద్విజ ॥ ౩౩ ॥ భిద్యమానేష్వశేషేషు శరేష్వస్త్రే చ సీదతి । ప్రాచుర్యేణ తతో బాణం హంతుం చక్రే హరిర్మనః ॥ ౩౪ ॥ తతోఽర్కశతసంఘాతతేజసా సదృశద్యుతి । జగ్రాహ దైత్యచక్రారిర్హరిశ్చక్రం సుదర్శనమ్ ॥ ౩౫ ॥ ముంచతో బాణనాశాయ తతశ్చక్రం మధుద్విషః । నగ్నా దైతేయవిద్యాభూత్కోటరీ పురతో హరేః ॥ ౩౬ ॥ తామగ్రతో హరిర్దృష్ట్వా మీలితాక్షస్సుదర్శనమ్ । ముమోచ బాణముద్దిశ్య ఛేత్తుం బాహువనం రిపోః ॥ ౩౭ ॥ క్రమేణ తత్తు బాహూనాం బాణస్యాచ్యుతచోదితమ్ । ఛేదం చక్రేఽసురాపాస్తశస్త్రౌఘక్షపణాదృతమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఛిన్నే బాహువనే తత్తు కరస్థం మధుసూదనః । ముముక్షుర్బాణనాశాయ విజ్ఞాతస్త్రిపురద్విషా ॥ ౩౯ ॥ సముపేత్యాహ గోవిందం సామపూర్వముమాపతిః । విలోక్య బాణం దోర్దండచ్ఛేదాసృక్స్రావవర్షిణమ్ ॥ ౪౦ ॥ శంకర ఉవాచ ॥ కృష్ణ కృష్ణ జగన్నాథ జానే త్వాం పురుషోత్తమమ్ । పరేశం పరమాత్మానమనాదినిధనం హరిమ్ ॥ ౪౧ ॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు శరీరగ్రహణాత్మికా । లీలేయం సర్వభూతస్య తవ చేష్టోపలక్షణా ॥ ౪౨ ॥ తత్ప్రసీదాభయం దత్తం బాణస్యాస్య మయా ప్రభో । తత్త్వయా నానృతం కార్యం యన్మయా వ్యాహృతం వచః ॥ ౪౩ ॥ అస్మత్సంశ్రయదృప్తోఽయం నాపరాధీ తవావ్యయ । మయా దత్తవరో దైత్యస్తతస్త్వాం క్షమయామ్యహమ్ ॥ ౪౪ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తః ప్రాహ గోవిందః శూలపాణిముమాపతిమ్ । ప్రసన్నవదనో భూత్వా గతామర్షోఽసురం ప్రతి ॥ ౪౫ ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ యుష్మద్దత్తవరో బాణో జీవతామేష శంకర । త్వద్వాక్యగౌరవాదేతన్మయా చక్రం నివర్తితమ్ ॥ ౪౬ ॥ త్వయా యదభయం దత్తం తద్దత్తమఖిలం మయా । మత్తోఽవిభిన్నమాత్మానం ద్రష్టుమర్హసి శంకర ॥ ౪౭ ॥ యోఽహం స త్వం జగచ్చేదం సదేవాసురమానుషమ్ । మత్తో నాన్యదశేషం యత్తత్త్వం జ్ఞాతుమిహార్హసి ॥ ౪౮ ॥ అవిద్యామోహితాత్మానః పురుషా భిన్నదర్శినః । వదంతి భే

రంసనమస్యతోఽషితోః - కృష్ణబాణయోర్మధ్యే - కృష్ణస్తు బాణేన ప్రయుక్తాన్ బాణాంశ్చిచ్ఛేద ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ భిద్యమానేష్వితి ॥ అస్త్రే తు ప్రాచుర్యేణ సీదతి ॥ ౩౪ ॥ తత ఇతి ॥ అర్కశతసంఘాతస్య యత్తేజస్తత్సదృశీ ద్యుతిర్యస్య తత్ - దైత్యచక్రారిః దైత్యచక్రఘాతుకః - సుదర్శనాఖ్యం చక్రం - జగ్రాహ ॥ ౩౫ ॥ ముంచత ఇతి ॥ కోటరీనామ దైతేయవిద్యా - తన్మంత్రదేవతా కులదేవతా ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ క్రమేణేతి ॥ సురైరపాస్తస్య - క్షిప్తస్య - శస్త్రౌఘస్య - క్షపణే - ఆదృతం సాదరం బాహువనం - యద్వా - అసురైరపాస్తస్య క్షిప్తస్య శస్త్రౌఘస్య క్షపణే ఆదృతమితి సుదర్శనస్య విశేషణం ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ త్వయేతి ॥ మత్తః అవిభిన్నమితి భేదః ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦

శిరసః॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే పంచమాంశే - త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః

౧। యచ్చాన్యదకరోదితి ॥ దివ్యచేష్టావిఘాతకృత్ దివ్యానాం శివాదీనాం చేష్టావిఘాతకృత్ । ౨ । ౩ । పౌండ్రక ఇతి ॥ పౌండ్రకః పుండ్రదేశేశః ॥ ౪ । స ఇతి ॥ అచీకరత్ అకారయత్ । ౫ । దూతం చేతి ॥ ఇత్యుక్త్వా దూతం చ ప్రేషయామాసేతి - ఇత్యుక్తో దూతేనోక్త ఇతి - తం ప్రత్యేతి - శబ్దోఽధ్యాహార్యః ॥ ౬ । ౭ । ౮ । ౯ । ౧౦ । ౧౧ । శరణమితి శరణమిత్యాది ప్రణతిం ప్రజేత్యస్యోత్తరం - సముత్ప్రేక్ష్య తే శరణం హి ఇంసాంకతాఽస్మి - శీఘ్రాద్ధి శత్రో నఽభయాయో

దంపశ్యంతి చాపమోఽరంతరం హర ॥ ౪౯ । ప్రసన్నో హం గమిష్యామి త్వం గచ్ఛ వృషభధ్వజ ॥ ౫౦ ॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయౌ కృష్ణః ప్రాద్యుమ్నిర్యత్ర తిష్ఠతి । తద్బంధఫణినో నేశుర్గరుడానిల పోథితాః॥ ౫౧ ॥ తతోఽనిరుద్ధమారోప్య సపత్నీకం గరుత్మతి । ఆజగ్ముర్ద్వారకాం రామకార్ష్ణిదామోదరాః పురీమ్ । ౫౨ । పుత్రపౌత్రైః పరివృతస్తత్ర రేమే జనార్దనః । దేవీభిస్సతతం విప్ర భూభారతరణేచ్ఛయా ॥ ౫౩ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయః॥ చక్రే కర్మ మహచ్ఛౌరిర్బిభ్రాణో మానుషీం తనుమ్ । జిగాయ శక్రం శర్వం చ సర్వాన్ దేవాంశ్చ లీలయా ॥ ౧ । యచ్చాన్యదకరోత్కర్మ దివ్యచేష్టావిఘాతకృత్ । తత్కథ్యతాం మహాభాగ పరం కౌతూహలం హి మే ॥ ౨ । శ్రీపరాశరః॥ గదతో మమ విప్రర్షే శ్రూయతామిదమాదరాత్ । నరావతారే కృష్ణేన దగ్ధా వారాణసీ యథా ॥ ౩ ॥ పౌండ్రకో వాసుదేవస్తు వాసుదేవోఽభవద్భువి । అవతీర్ణస్త్వమిత్యుక్తో జనైరజ్ఞానమోహితైః ॥ ౪ ॥ స మేనే వాసుదేవోఽహమవతీర్ణో మహీతలే । నష్టస్మృతిస్తతస్సర్వం విష్ణుచిహ్నమచీకరత్ ॥ ౫ ॥ దూతం చ ప్రేషయామాస కృష్ణాయ సుమహాత్మనే । త్యక్త్వా చక్రాదికం చిహ్నం మదీయం నామ చాత్మనః ॥ ౬ ॥ వాసుదేవాత్మకం మూఢ త్యక్త్వా సర్వమశేషతః । ఆత్మనో జీవితార్థాయ తతో మే ప్రణతిం వ్రజ ॥ ౭ ॥ ఇత్యుక్తస్సంప్రహస్యైనం దూతం ప్రాహ జనార్దనః । నిజచిహ్నమహం చక్రం సముత్స్రక్ష్యే త్వయీతి వై ॥ ౮ । వాచ్యశ్చ పౌండ్రకో గత్వా త్వయా దూత వచో మమ । జ్ఞాతస్త్వద్వాక్యసద్భావో యత్కార్యం తద్విధీయతామ్ ॥ ౯ । గృహీతచిహ్నవేషోఽహమాగమిష్యామి తే పురమ్ । ఉత్స్రక్ష్యామి చ తచ్చక్రం నిజచిహ్నమసంశయమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఆజ్ఞాపూర్వం చ యదిదమాగచ్ఛేతి త్వయోదితమ్ । సంపాదయిష్యే శ్వస్తుభ్యం సమాగమ్యావిలంబితమ్ ॥ ౧౧ । శరణం తే స

౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః. ❖

౧॥ యచ్చాన్యదితి ॥ దివ్యానాం దివిభవానాం దేవానాం చేష్టా - పరాక్రమః - తద్విఘాతకృత్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ పౌండ్రక ఇతి ॥ పౌండ్రకః - పౌండ్రదేశజః - అజ్ఞానమోహితైః - ప్రాకృతైర్జనైః - వాసుదేవోఽవతీర్ణస్త్వమిత్యుక్తః ॥ ౪ ॥ స ఇతి ॥ సత్యమేవాహం వాసుదేవ ఇతి సమేనే ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ఇత్యుక్త ఇతి ॥ సముత్స్రక్ష్యే - త్వయీతి బుద్ధిసన్నిహితం పౌండ్రకమభిసంధాయోక్తం చక్రం త్వయి ప్రహరిష్యామీతి భావః ॥ ౮ ॥ ఏతత్సర్వం యదుక్తం తన్నాహ ॥ వాచ్యశ్చేత్యాది చతుర్భిః ॥ వాచ్యశ్చేతి ॥ త్వద్వాక్యస్య సద్భావో యాథార్థ్యం ॥ ౯ ॥ గృహీతేతి ॥ నిజచిహ్నం మమ చిహ్నం చక్రం - త్వయి ఉత్స్రక్ష్యామి ప్రయోక్ష్యే ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ శరణమితి ॥ తే శరణం - తవ పురం సముత్ప్రేక్ష్య - త్వత్తో యథా

యుద్ధం దేహీతి భావగర్భం|౧౨|౧౩|౧౪|౧౫|౧౬| స్రగ్ధరమితి॥ సువర్ణరచితధ్వజం సువర్ణరచనోపేతధ్వజం| ౧౭| కిరీటేతి॥ కృత్రిమమపి యస్య రూప్యం సత్యమివ భాతీతి భావగంభీరం జహాస|౧౮|| యుయుధ ఇతి॥ హస్త్యశ్వబలినా హస్త్యశ్వైర్బలవతా| ౧౯| ౨౦| ౨౧| ౨౨| ౨౩|| ఇత్యుచ్చార్యేతి॥ చక్రేణ విదారితః - గదయా పాతితః|| ౨౪ || తత ఇతి॥ అపచితిః పూజా|౨౫||౨౬|౨౭|౨౮|౨౯|౩౦|| సవవ్ర ఇత్యాది॥ పితృహంతుః-జాయమానో మాతు రాగర్భో హంతీత్యాదిమంత్రలింగాత్ పిత్రోరరణ్యోర్మధ్యాంతరగ్నిః కృష్ణస్య కృష్ణవర్ణజ్వాలత్వేనాభిచారే ధ్యేయస్య మమ మదీయస్య శత్రోః నాశాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్విత్యర్థః- అనంతరమేతద్విప్రోక్తే తస్యైవాగ్నిర్వినాశనీతి- యద్వా- మే పితృహంతుః కృష్ణస్య వధాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్వితి| ౩౧| ఏవం భవిష్యతీతి॥ తస్యైవాగ్నిర్వినాశనీతి తస్య దక్షిణాగ్నేరి

ముఖ్యం త్యక్తం తాన్మయా నృప తే తథా| యథా త్వత్తో భయం భూయో న మే కించిద్భవిష్యతి|౧౨|| శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తే పహసితే సంస్థ్యాత్యాభ్యాగతం హరిః| గరుత్మంతమథారుహ్య త్వరితస్తత్పురం యయౌ|౧౩|| తతస్తు కేశవోద్యోగం శ్రుత్వా కాశీపతిస్తదా| సర్వసైన్యపరీవారః పార్ష్ణిగ్రాహ ఉపాయయౌ ||౧౪| తతో బలేన మహతా కాశీరాజబలేన చ| పౌండ్రకో వాసుదేవోసౌ కేశవాభిముఖం యయౌ|౧౫| తం దదర్శ హరిర్దూరాదుదారస్యందనే స్థితమ్| చక్రహస్తం గదాశార్ఙ్గబాహుం పాణిగతాంబుజమ్| ౧౬| స్రగ్ధరం పీతవసనం సువర్ణరచితధ్వజమ్| వక్షస్థలే కృతం చాస్య శ్రీవత్సం దదృశే హరిః|| ౧౭| కిరీటకుండలధరం నానారత్నోపశోభితమ్| తం దృష్ట్వా భావగంభీరం జహాస గరుడధ్వజః|| ౧౮ || యుయుధే చ బలేనాస్య హస్త్యశ్వబలినా ద్విజ| నిస్త్రింశర్ష్టిగదాశూలశక్తికార్ముకశాలినా| ౧౯| క్షణేన శార్ఙ్గనిర్ముక్తైశ్శరైరరివిదారణైః| గదాచక్రనిపాతైశ్చ సూదయామాస తద్బలమ్| ౨౦| కాశీరాజబలం చైవం క్షయం నీత్వా జనార్దనః| ఉవాచ పౌండ్రకం మూఢమాత్మచిహ్నోపలక్షితమ్| ౨౧| శ్రీభగవాన్॥ పౌండ్రకోక్తం త్వయా యత్తు దూతవక్త్రేణ మాం ప్రతి| సముత్సృజేతి చిహ్నాని తత్తే సంపాదయామ్యహమ్| ౨౨ | చక్రమేతత్సముత్సృష్టం గదేయం తే విసర్జితా| గరుత్మానేష చోత్సృష్టస్సమారోహతు తే ధ్వజమ్|౨౩| శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుచ్చార్య విముక్తేన చక్రేణాసౌ విదారితః| పాతితో గదయా భగ్నో ధ్వజశ్చాస్య గరుత్మతా| ౨౪|| తతో హాహాకృతే లోకే కాశీపుర్యధిపో బలీ| యుయుధే వాసుదేవేన మిత్రస్యాపచితౌ స్థితః| ౨౫| తతశ్శార్ఙ్గధనుర్ముక్తైశ్ఛిత్త్వా తస్య శిరశ్శరైః| కాశీపుర్యాం స చిక్షేప కుర్వన్లోకస్య విస్మయమ్| ౨౬| హత్వా తం పౌండ్రకం శౌరిః కాశీరాజం చ సానుగమ్| పునర్ద్వారవతీం ప్రాప్తో రేమే స్వర్గగతో యథా| ౨౭| తచ్ఛిరః పతితం తత్ర దృష్ట్వా కాశీపతేః పురే| జనః కిమేతదిత్యాహ ఛిన్నం కేనేతి విస్మితః|| ౨౮ | జ్ఞాత్వా తం వాసుదేవేన హతం తస్య సుతస్తతః| పురోహితేన సహితస్తోషయామాస శంకరమ్| ౨౯| అవిముక్తే మహాక్షేత్రే తోషితస్తేన శంకరః| వరం వృణీష్వేతి తదా తం ప్రోవాచ నృపాత్మజమ్| ౩౦|| స వవ్రే భగవన్ కృత్యా పితృహంతుర్వధాయ మే| సముత్తిష్ఠతు కృష్ణస్య త్వత్ప్రసాదాన్మహేశ్వర| ౩౧|| శ్రీపరాశరః॥ ఏవం భవిష్యతీత్యుక్తే దక్షిణాగ్నేరనంతరమ్| మ

మే భయం భూయో న భవిష్యతి - తథా కర్తాస్మి - కరిష్యామి - త్వాం హనిష్యామీత్యర్థః| ౧౨ || ౧౩ | ౧౪| ౧౫| ౧౬| ౧౭| ౧౮| యుయుధ ఇతి॥ హస్తిభిరశ్వైశ్చ - బలినా - నిస్త్రింశాద్యాయుధైశ్చ - శాలినా - శ్లాఘ్యేన || ౧౯| ౨౦| ౨౧| ౨౨| ౨౩| ౨౪| తత ఇతి| అపచితౌ - ఆనృణ్యే - స్థితస్సన్ యుయుధే| ౨౫| ౨౬| ౨౭| తచ్ఛిర ఇతి॥ కిమేతత్కేన వా ఛిన్నమిత్యాహ| ౨౮| ౨౯| ౩౦ | స ఇతి॥ పితృహంతుర్వధాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్వితి వవ్రే నతు హంతుమితి - కించ - మత్పితృహంతుః కృష్ణస్య త్వత్ప్రసాదాత్ - మే వధాయ మద్వధసాధనాయ కృత్యా సముత్తిష్ఠత్విత్యర్థశ్చ ప్రతీయతే| ౩౧| ఏవమితి॥ శంకరేణాప్యేవం భవిష్యతీతి తస్యాస్సముత్థానమాత్రమేవానుమతమితి న విరోధః|౩౨

వవినాశనీతిఅనేనకృత్యాయాః క్రౌర్యముచ్యతే - తస్యైవాత్మవినాశనీతి పాఠే తస్యైవాభిచరత ఏవ। ౩౨।౩౩।౩౪।
౩౫। జహీతి॥ జహీత్యుత్సృష్టంచక్రం అతః క్రీడాసక్తేన భగవతా। ౩౬। ౩౭। చక్రప్రతాపేతి॥ ననాశ - పలాయ
యాంబభూవ - నాశః పలాయనే వ్యూత్యావితి వైజయంతీ ॥ ౩౮। ౩౯॥ ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ఇతి శ్రీవిష్ణుపు
రాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - చతుస్త్రింశోధ్యాయః
౧॥ ౨। ౩। సుయోధనస్యేతి॥ కృతక్షణాం కృతావసరాం - ఆదత్తవాన్ ఆత్తవాన్ । ౪। ౫। ౬।

హాకృత్యా సముత్తస్థౌ తస్యైవాత్మవినాశనీ॥ ౩౨। తతో జ్వాలాకరాళాస్యా జ్వలత్కేశకపాలికా। కృ
ష్ణ కృష్ణేతి కుపితా కృత్యా ద్వారవతీం యయౌ। ౩౩। తామవేక్ష్య జనస్త్రాసాద్విచలల్లోచనో మునే। య
యౌ శరణ్యం జగతాం శరణం మధుసూదనమ్। ౩౪। కాశిరాజసుతేనేయమారాధ్య వృషభధ్వజమ్। ఉ
త్పాదితా మహాకృత్యేత్యవగమ్యాథ చక్రిణా। ౩౫। జహి కృత్యామిమాముగ్రాం వహ్నిజ్వాలాజటాల
కామ్। చక్రముత్సృష్టమక్షేషు క్రీడాసక్తేన లీలయా। ౩౬। తదగ్నిమాలాజటిలజ్వాలోద్గారాతిభీష
ణామ్। కృత్యామనుజగామాశు విష్ణుచక్రం సుదర్శనమ్। ౩౭। చక్రప్రతాపనిర్దగ్ధా కృత్యా మాహే
శ్వరీ తదా। ననాశ వేగినీ వేగాత్తదప్యనుజగామ తామ్। ౩౮। కృత్యా వారాణసీమేవ ప్రవివేశ త్వరా
న్వితా। విష్ణుచక్రప్రతిహతప్రభావా మునిసత్తమ। ౩౯ ।తతః కాశీబలం భూరి ప్రమథానాం తథా బలమ్।
సమస్తశస్త్రాస్త్రయుతం చక్రస్యాభిముఖం యయౌ।౪౦। శస్త్రాస్త్రమోక్షచతురం దగ్ధ్వా తద్బలమో
జసా। కృత్యాగర్భామశేషాం తాం తదా వారాణసీం పురీమ్। ౪౧॥ సభూభృద్భృత్యపౌరాం తు సాశ్వ
మాతంగమానవామ్। అశేషగోష్ఠకోశాం తాం దుర్నిరీక్ష్యాం సురైరపి। ౪౨। జ్వాలాపరిష్కృతాశే
షగృహప్రాకారచత్వరామ్। దదాహ తద్ధరేశ్చక్రం సకలామేవ తాం పురీమ్ । ౪౩ । అక్షీణామర్ష
మత్యుగ్రం సాధ్యసాధనసస్పృహమ్। తచ్చక్రం ప్రస్ఫురద్దీప్తి విష్ణోరభ్యాయయౌ కరమ్ । ౪౪ ॥ ఇతి
శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - చతుస్త్రింశోధ్యాయః.

మైత్రేయః ॥ భూయ ఏవాహమిచ్ఛామి బలభద్రస్య ధీమతః। శ్రోతుం పరాక్రమం బ్రహ్మన్ తన్మమాఖ్యా
తుమర్హసి।౧। యమునాకర్షణాదీని శ్రుతాని భగవన్మయా। తత్కథ్యతాం మహాభాగ యదన్యత్కృ
తవాన్ బలః। ౨। శ్రీపరాశరః ॥ మైత్రేయ శ్రూయతాం కర్మ యద్రామేణాభవత్కృతమ్। అనం
తేనాప్రమేయేన శేషేణ ధరణీధృతా। ౩। సుయోధనస్య తనయాం స్వయంవరకృతక్షణామ్। బలాదా
దత్తవాన్ వీరః సాంబో జాంబవతీసుతః। ౪। తతః క్రుద్ధా మహావీర్యాః కర్ణదుర్యోధనాదయః। భీష్మద్రో

ణ ఇతి॥ జ్వలత్కేశకపాలం శిరో యస్యాః సా। ౩౩॥ తామితి॥ త్రాసేన విచలంతి లోచనాని యస్య స తథోక్తః॥ ౩౪
౩౫॥ జహీతి॥ వహ్నిజ్వాలా ఏవ జటారూపాః సంశ్లిష్టాః - అలకా యస్యాః సా - తాం జహీతి చక్రముత్సృష్టం। ౩౬। త
దితి। అగ్నిమాలాభిర్జటిలా యాసౌ జ్వాలా నాముద్గారైః - అతిభీషణా యా తాం - తదగ్నిమాలాజటిలం జ్వాలోద్గారాతిభీ
షణమితి - పాఠాంతరే చక్రవిశేషణం।౩౭। చక్రేతి॥ ననాశ అపలాయత।౩౮। ౩౯। ౪౦।౪౧। సభూభృదితి ॥ భూ
భృద్భృత్యైః రాజభృత్యైః పౌరైశ్చ సహితాం । ౪౨। ౪౩। అక్షీణేతి - అక్షీణామర్షం - అగతక్రోధం - అతఏవా
త్యల్పస్య - కృత్యావారాణసీదాహాదస్వాస్థ్యస్య సాధనేన సస్పృహం పునః కార్యాంతరసాధనాయ సాపేక్షమిత్యర్థః
౪౪। ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - చతుస్త్రింశోధ్యాయః
౧।౨।౩। యథా సకలబలజనకోశాదిసహితాం - వారాణసీం విష్ణుచక్రం - దదాహ - తథైవ సర్వసహితం హస్తినాపు
రం బలభద్రో గంగాయాం ప్రక్షేప్తుముద్యత ఇతి వక్తుం తత్ప్రస్తావమాహ - సుయోధనస్యేత్యాదినా వివిధగజసాహ్వ
యమిత్యంతేన॥ సుయోధనస్యేతి॥ స్వయంవరే కృతక్షణాం స్వయంవరకృతక్షణాం లబ్ధావసరాం। ౪ ॥ ౫ ॥ ౬॥

౭॥ బలదేవ ఇతి॥ పురం నవివేశ అపేక్షితాసిద్ధావిరోధం॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఉగ్రసేన ఇతి॥ విడంబనైఃహాసహార్యైః
విడంబితైః లజ్జితైః ఉగ్రసేనేన విడంబితైరస్మచ్ఛత్త్రైరలం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ప్రణతిరితి॥ పూర్వం కృతాస్మాకం యా ప్రణతిః
సా - అధునా - న నామ - న కృతాస్తు - భృత్యతః భృత్యభూతాదుగ్రసేనాత్॥ ౧౬॥ గర్వమితి॥ నీతిర్యత్ప్రీత్యా నావ
లోకితేతి యుష్మాసు ప్రీత్యా యుష్మాకముచితమవమానమకృత్వా సమానాసనభోజనైరస్మాభిస్సహ త్వం యద్విర
స్మాభిరేవ సర్వముపేక్షితా - ప్రీతిర్యత్ప్రీత్యేతి పాఠే - అస్మాభిః సమానాసనభోజనైః యుష్మాకం కృతా ప్రీతిఃపక్షిఃప్రీత్యా
కృతే నావలోకితా - కింతు భీత్యేతి॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ అహో ఇతి॥ అస్మాకం యాదవానాం మ
హీపత్వం కాలజం కస్మింశ్చిత్కాలే జాతం నాన్వయాగతమితి - మానావలేపేన అలం ఘనమతిక్రమం - యద్వా - యేకౌ

కౌదయశ్చైనం బబంధుర్యుధి నిర్జితమ్॥ ౫॥ తచ్ఛ్రుత్వా యాదవాస్సర్వే క్రోధం దుర్యోధనాదిషు।
మైత్రేయ చక్రుః కృష్ణశ్చ తాన్నిహంతుం మహోద్యమమ్॥ ౬॥ తాన్నివార్య బలః ప్రాహ మదలోలకలాక్షరమ్। మోక్ష్యంతి తే మద్వచనాద్యాస్యామ్యేకో హి కౌరవాన్॥ ౭॥ శ్రీపరాశరః॥ బలదేవస్తతో గత్వా నగరం నాగసాహ్వయమ్। బాహ్యోపవనమధ్యేఽభూన్న వివేశ చ తత్పురమ్॥ ౮॥ బలమాగతమాజ్ఞాయ భూపా దుర్యోధనాదయః। గామర్ఘ్యముదకం చైవ రామాయ ప్రత్యవేదయన్॥ ౯॥ గృహీత్వా విధివత్సర్వం తతస్తానాహ కౌరవాన్। ఆజ్ఞాపయత్యుగ్రసేనస్సాంబమాశు విముంచత॥ ౧౦॥ తతస్తద్వచనం శ్రుత్వా భీష్మద్రోణాదయో నృపాః। కర్ణదుర్యోధనాద్యాశ్చ చుక్షుభుర్ద్విజసత్తమ॥ ౧౧॥ ఊచుశ్చ కుపితాస్సర్వే బాహ్లీకాద్యాశ్చ కౌరవాః। అరాజ్యార్హం యదోర్వంశమవేక్ష్య ముసలాయుధమ్॥ ౧౨॥ భోభోః కిమేతద్భవతా బలభద్రేరితం వచః। ఆజ్ఞాం కురుకులోత్థానాం యాదవః కః ప్రదాస్యతి॥ ౧౩॥ ఉగ్రసేనోఽపి యద్యాజ్ఞాం కౌరవాణాం ప్రదాస్యతి। తదలం పాండరైశ్ఛత్త్రైర్నృపయోగ్యైర్విడంబితైః॥ ౧౪॥ తద్గచ్ఛ బలమావాత్వం సాంబమన్యాయచేష్టితమ్। విమోక్ష్యామో న భవతో నోగ్రసేనస్య శాసనాత్॥ ౧౫॥ ప్రణతిర్యా కృతాస్మాకం మాన్యానాం కుకురాంధకైః। న నామ సా కృతా కేయమాజ్ఞా స్వామిని భృత్యతః॥ ౧౬॥ గర్వమారోపితా యూయం సమానాసనభోజనైః। కో దోషో భవతాం నీతిర్యత్ప్రీత్యా నావలోకితా॥ ౧౭॥ అస్మాభిరర్ఘో భవతో యోఽయం బల నివేదితః। ప్రేమ్ణైతన్నైతదస్మాకం కులాద్యుష్మత్కులోదితమ్॥ ౧౮॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా కురవస్సాంబం ముంచామో న హరేస్సుతమ్। కృతైకనిశ్చయాస్తూర్ణం వివిశుర్గజసాహ్వయమ్॥ ౧౯॥ మత్తః కోపేన చాఘూర్ణస్తతోఽధిక్షేపజన్మనా। ఉత్థాయ పార్ష్ణ్యా వసుధాం జఘాన స హలాయుధః॥ ౨౦॥ తతో విదారితా పృథ్వీ పార్ష్ణిఘాతాన్మహాత్మనః। ఆస్ఫోటయామాస తదా దిశశ్శబ్దేన పూరయన్॥ ౨౧॥ ఉవాచ చాతితామ్రాక్షో భృకుటీకుటిలాననః॥ ౨౨॥ అహో మదావలేపోఽయమసారాణాం దురాత్మనామ్। కౌర

తానితి॥ మదేన ఘోలం చ చలం కలాక్షరం యథా భవత్యేవం ప్రాహ॥ ౭॥ బలదేవ ఇతి॥ తత్పురం న వివేశ - స్వోక్త్యనంగీకా
రేరణే తైర్యోద్ధుం తత్పురం చ - గంగాయాం ప్రక్షేప్తుమిచ్ఛన్॥ ౮॥ బలమితి॥ ఉదకం చ - పాద్యం చ - రామాయ దత్తవంతః॥
౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ఉగ్రసేన ఇతి॥ విడంబితైరస్మదనుసరణేన ధృతైః - యదూనాం నృపార్హైః ఛత్త్రైరలం - తాన్య
పహరిష్యామ ఇతి భావః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ప్రణతిరితి॥ అస్మాకం మాన్యానాం - యాదవైః ప్రణతిరత్ర న కృతా చేత్తథా వాస్తు నామ
కేయమాజ్ఞా - స్వామినో వయం - యాదవాస్త్వస్మద్భృత్యాః - తత ఆజ్ఞా నయుక్తా - కింతు విజ్ఞాపయతీతి వక్తవ్యమితి భావః॥
౧౬॥ గర్వమితి॥ నీతిర్యేషు ప్రీత్యా నావలోకితేతి - హీనానాం సామతిమానో న కార్య ఇత్యేవంభూతా రాజనీతిః - యుష్మాసు
ప్రీత్యా - నావలోకితా - అస్మాభిర్నాలోచితా - అతోఽస్మాకమేవాయం దోష ఇతి భావః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ న ముం
చామ ఇతి కృతైకనిశ్చయాః - కృతైకమత్యాః॥ ౧౯॥ మత్త ఇతి॥ అధిక్షేపజన్మనా - తిరస్కారకృతేన॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ అహో
ఇతి॥ అసారాణాం - బలహీనానాం కౌరవాణాం - మహీపతిత్వం - స్వతః - అస్మాకం తు కాలజమాగంతుకం - తత్ప్ర

రవాః ఆజ్ఞాం న మన్యంతే న బహు మన్యంతే - కింతు లంఘనం మన్యంతే॥ ౨౩॥ అద్యాపీతి సూచిత మైశ్వర్యం దర్శయతి - ఉగ్రసేన ఇత్యాదినా - ఉగ్రసేన ఇతి। ఏషాం మనుష్య శతోచ్ఛిష్టే నృపాసనే తుష్టిః ధిగితార్థః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ కర్షణాధోముఖం కర్షణాగ్రార్థమధోముఖం॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీ విష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - పంచత్రింశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయేతి॥ ఏతద్బలం - యమునాకర్షణాదిరూపం - అన్యద్ద్వివిదవధాది॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥

వాణాం మహీపత్వమస్మాకం కిల కాలజమ్। ఉగ్రసేనస్య యేనాజ్ఞాం మన్యంతే ద్యాపి లంఘనమ్॥ ౨౩॥
ఉగ్రసేనస్సుధర్మాయాం న శచీపతిః। ధిఙ్మానుష శతోచ్ఛిష్టే తుష్టిరేషాం నృపాసనే॥ ౨౪॥ పారిజాతతరోః పుష్పమంజరీర్వనితాజనః। బిభర్తి యస్య భృత్యానాం సోఽప్యేషాం నో మహీపతిః॥ ౨౫॥
సమస్త భూభృతాం నాథ ఉగ్రసేనస్స తిష్ఠతు। అద్య నిష్కౌరవాముర్వీం కృత్వా యాస్యామి తత్పురీమ్॥ ౨౬॥
కర్ణం దుర్యోధనం ద్రోణమద్య భీష్మం సబాహ్లికమ్। దుశ్శాసనాదీన్ భూరిం చ భూరిశ్రవసమేవ చ॥ ౨౭॥
సోమదత్తం శలం చైవ భీమార్జున యుధిష్ఠిరాన్। యమౌ చ కౌరవాంశ్చాన్యాన్ హత్వా సాశ్వరథద్విపాన్॥ ౨౮॥ వీరమాదాయ తం సాంబం సపత్నీకం తతః పురీమ్। ద్వారకాముగ్రసేనాదీన్ గత్వా ద్రక్ష్యామి బాంధవాన్॥ ౨౯॥ అథ వా కౌరవావాసం సమస్తైః కురుభిస్సహ। భాగీరథ్యాం క్షిపామ్యాశు నగరం నాగసాహ్వయమ్॥ ౩౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా మదరక్తాక్షః కర్షణాధోముఖం హలమ్। ప్రాకారవప్రదుర్గస్య చకర్ష ముసలాయుధః॥ ౩౧॥ ఆఘూర్ణితం తత్సహసా తతో వై హాస్తినం పురమ్। దృష్ట్వా సంక్షుబ్ధహృదయాశ్చుక్రుశుస్సర్వ కౌరవాః॥ ౩౨॥ రామ రామ మహాబాహో క్షమ్యతాం క్షమ్యతాం త్వయా। ఉపసంహ్రియతాం కోపః ప్రసీద ముసలాయుధ॥ ౩౩॥ ఏష సాంబస్సపత్నీకస్తవ నిర్యాతితో బలాత్। అవిజ్ఞాత ప్రభావానాం క్షమ్యతామపరాధినామ్॥ ౩౪॥ శ్రీపరాశరః॥ తతో నిర్యాతయామాసుస్సాంబం పత్నీసమన్వితమ్। నిష్క్రమ్య స్వపురాత్తూర్ణం కౌరవా మునిపుంగవ॥ ౩౫॥ భీష్మద్రోణకృపాదీనాం ప్రణమ్య వదతాం ప్రియమ్। క్షాంతమేవ మయేత్యాహ బలో బలవతాం వరః॥ ౩౬॥ అద్యాప్యాఘూర్ణితాకారం లక్ష్యతే తత్పురం ద్విజ। ఏష ప్రభావో రామస్య బలశౌర్యోపలక్షణః॥ ౩౭॥ తతస్తు కౌరవాస్సాంబం సంపూజ్య బలినా సహ। ప్రేషయామాసురుద్వాహధనభార్యా సమన్వితమ్॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - పంచత్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయైతద్బలం తస్య బలస్య బలశాలినః। కృతం యదన్యత్తేనాభూత్తదపి శ్రూయతాం త్వయా॥ ౧॥ నరకస్యాసురేంద్రస్య దేవపక్షవిరోధినః। సఖాభవన్మహావీర్యో ద్వివిదో వానరర్షభః॥ ౨॥ వైరానుబంధం బలవాన్ స చకార సురాన్ ప్రతి। నరకం హతవాన్ కృష్ణో దేవరాజేన చోదితః॥ ౩॥ కరిష్యే సర్వదేవానాం తస్మాదేష ప్రతిక్రియామ్। యజ్ఞవిధ్వంసనం కుర్వన్ మర్త్యలోకక్షయం తథా॥

సాదజం - అద్యాపీంద్రాదీనాజ్ఞాపయతో యే ఆజ్ఞాం న మన్యంతే - నాద్రియంతే - కింతు తల్లంఘనమేవ మన్యంతే॥ ౨౩॥ అద్యాపీత్యస్యాభిప్రాయం వివృణోతి - ఉగ్రసేన ఇతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సోమదత్తమితి॥ యమౌ నకులసహదేవౌ॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ఇత్యుక్త్వేతి॥ కర్షణాయాధోముఖం - ప్రాకారవప్రదుర్గస్య - మూలదేశ ఇతి శేషః ప్రాకారవప్రే విన్యస్య చకర్ష ముసలాయుధ ఇతి పాఠే సుగమోఽర్థః॥ ౩౧॥ ఆఘూర్ణితమితి॥ ఆఘూర్ణితం విచలితం॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఏష ఇతి॥ నిర్యాతితః సమర్పితః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ తత ఇతి॥ ఉద్వాహధనేన - పారిబర్హేణ - భార్యయా చ సమన్వితం ప్రేషయామాసుః॥ ౩౮॥ ప్రస్థాపితవంతః॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - పంచత్రింశోఽధ్యాయః.

౧॥ మైత్రేయ శ్రూయతామితి యదుక్తం తద్దేవ వివృణోతి॥ నరకస్యేతి॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥

దదాహేతి ॥ గ్రామాంతరాణి గ్రామవిశేషాః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ తేనేతి ॥ ఉద్వేలో వేలామతిక్రాంతః జాయతే ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ తేనేతి ॥ విప్రకృతం వినాశితం ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఉద్గీయమాన ఇతి ॥ లలనామౌళయః విలాసినీశ్రేష్ఠాః - అశోకద్రుమో వా. మౌళిః కిరీటే చూడాయామశోకే కేశసంహతావితి నిఘంటుః - తదా లలనోపలక్షితాశోకవనాంతస్థః ॥ ౧౨ ॥ తత ఇతి ॥ విడంబనం భ్రూనేత్రాదివికారః - సమ్ముఖస్యేతి పాఠః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ తత ఇతి ॥ క్షీణజీవిత ఇత్యనేనాస్యామృతప్రాశనాద్దీర్ఘజీవిత్వం మహద్ధిక్కారాన్నష్టమిత్యుక్తం ॥ శ్లో ॥ ఆయుశ్శ్రియం యశో విత్తం లోకానాశిష ఏవ చ । హంతి శ్రేయాంసి సర్వాణి పుంసో మహదతిక్రమ ఇతి శ్రీశుకోక్తేః ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - షట్త్రింశోధ్యాయః.

౪ ॥ తతో విధ్వంసయామాస యజ్ఞానజ్ఞానమోహితః । బిభేద సాధుమర్యాదాం క్షయం చక్రే చ దేహి-
నామ్ ॥ ౫ ॥ దదాహ స వనాన్ దేశాన్ పురగ్రామాంతరాణి చ । క్వచిచ్చ పర్వతాక్షేపైర్గ్రామాదీన్
సమచూర్ణయత్ ॥ ౬ ॥ శైలానుత్పాట్య తోయేషు ముమోచాంబునిధౌ తథా । పునశ్చార్ణవమధ్యస్థః
క్షోభయామాస సాగరమ్ ॥ ౭ ॥ తేన విక్షోభితశ్చాబ్ధిరుద్వేలో ద్విజ జాయతే । ప్లావయంస్తీరజాన్ గ్రా-
మాన్ పురాదీనతివేగవాన్ ॥ ౮ ॥ కామరూపీ మహారూపం కృత్వా సస్యాన్యశేషతః । లుఠన్ భ్రమణ-
సమ్మర్దైస్సంచూర్ణయతి వానరః ॥ ౯ ॥ తేన విప్రకృతం సర్వం జగదేతద్దురాత్మనా । నిస్స్వాధ్యాయవష-
ట్కారం మైత్రేయాసీత్సుదుఃఖితమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏకదా రైవతోద్యానే పపౌ పానం హలాయుధః । రేవతీ చ
మహాభాగా తథైవాన్యా వరస్త్రియః ॥ ౧౧ ॥ ఉద్గీయమానో విలసల్లలనామౌళిమధ్యగః । రేమే యదు-
కులశ్రేష్ఠః కుబేర ఇవ మందరే ॥ ౧౨ ॥ తతస్స వానరోఽభ్యేత్య గృహీత్వా సీరిణో హలమ్ । ముసలం చ చకా-
రాస్య సంముఖం చ విడంబనమ్ ॥ ౧౩ ॥ తథైవ యోషితాం తాసాం జహాసాభిముఖం కపిః । పానపూర్ణాం-
శ్చ కరకాంశ్చిక్షేపాహత్య వై తదా ॥ ౧౪ ॥ తతః కోపపరీతాత్మా భర్త్సయామాస తం హలీ । తథాపి త-
మవజ్ఞాయ చక్రే కిలకిలధ్వనిమ్ ॥ ౧౫ ॥ తతస్స్మయిత్వా స బలో జగ్రాహ ముసలం రుషా । సోఽపి శైలశి-
లాం భీమాం జగ్రాహ ప్లవగోత్తమః ॥ ౧౬ ॥ చిక్షేప చ తాం క్షిప్తాం ముసలేన సహస్రధా । బిభేద యా-
దవశ్రేష్ఠస్సా పపాత మహీతలే ॥ ౧౭ ॥ అథ తన్ముసలం చాసౌ సముల్లంఘ్య ప్లవంగమః । వేగేనాగత్య రో-
షేణ కరేణోరస్యతాడయత్ ॥ ౧౮ ॥ తతో బలేన కోపేన ముష్టినా మూర్ధ్ని తాడితః । పపాత రుధిరో-
ద్గారీ ద్వివిదః క్షీణజీవితః ॥ ౧౯ ॥ పతతా తచ్ఛరీరేణ గిరేశ్శృంగమశీర్యత । మైత్రేయ శతధా వజ్రివజ్రే-
ణేవ విదారితమ్ ॥ ౨౦ ॥ పుష్పవృష్టిం తతో దేవా రామస్యోపరి చిక్షిపుః । ప్రశశంసుస్తతోఽభ్యేత్య సాధ్వేత-
త్తే మహత్కృతమ్ ॥ ౨౧ ॥ అనేన దుష్టకపినా దైత్యపక్షోపకారిణా । జగన్నిరాకృతం వీర దిష్ట్యా స క్షయ-
మాగతః ॥ ౨౨ ॥ ఇత్యుక్త్వా దివమాజగ్ముర్దేవా హృష్టాస్సగుహ్యకాః ॥ ౨౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఏవంవిధా-
న్యనేకాని బలదేవస్య ధీమతః । కర్మాణ్యపరిమేయాని శేషస్య ధరణీభృతః ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే-
పంచమాంశే - షట్త్రింశోధ్యాయః.

౯ ॥ ౧౦ ॥ ఏకదేతి ॥ రైవతకో ద్వారకాయాః - పూర్వతో గిరిః - తత్సంబంధిన్యుద్యానే ॥ ౧౧ ॥ ఉద్గీయమాన ఇతి ॥ విలసల్లలనాః - విలాసిన్యః - తాసాం మౌళయః - శ్రేష్ఠాః - తాసాం మధ్యగః ॥ ౧౨ ॥ తత ఇతి ॥ విడంబనం - భ్రూవిక్షేపదంతదర్శనాదివిక్రియాం ॥ ౧౩ ॥ తథైవేతి ॥ పీయత ఇతి పానం - మదిరా తత్పూర్ణాః - కరకాః కలశాః ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ పతతేతి ॥ అశీర్యత - విశీర్ణమభవత్ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీభగవత్స్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - షట్త్రింశోధ్యాయః.

ఏవమితి ॥ దుష్టక్షితీశానాం వధమిత్యనుషంగః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కృత్స్నేతి ॥ శాపేతి ॥ ఉపసంహారే శాపో వ్యాజమాత్రం. స్వేచ్ఛైవ హేతుః - యథోక్తం ॥ శ్లో ॥ భవితవ్యం తథా తద్ధి దృష్టమేతన్మహాత్మనేత్యాదినా ॥ కులం స్వం ॥ ౩ ॥ ఉత్సృజ్యేత్యాది ॥ మానుష్యం మర్త్యదేహం - సాంశః సంకర్షణాదిః - విష్ణుమయం విష్ణుప్రచురం - తత్తేజస్తద్విభూతిస్తత్పరికరసూరిపూర్ణమిత్యర్థః - నిజం స్థానం పరమవ్యోమ పరమపదాదిశబ్దవాచ్యం స్వాసాధారణం - యథా మౌసలే. దివ్యం స్థానమజరం చాప్రమేయమిత్యాది - అత్ర మానుష్యమితి విశేషణాత్ - ఊర్ధ్వం గచ్ఛ వ్యాప్య లోకాన్ స్వంత్వ్యాయిత్యుక్త్వా - అనంతరం దివం ప్రాప్తమిత్యాదినా వసుప్రభృతిభిర్దేవైః ప్రత్యుద్గమనాదికముక్త్వా - తతో గాజగ భగవాననుగ్రథ స్వేత్యాదినా స్వస్థానప్రవేశమభిధాయ - భుజైశ్చతుర్భిస్సముపేతం మమేదమితి మౌసలోక్తప్రకారేణ స్వాసాధారణదివ్యవిగ్రహవత ఏవ గమనం జ్ఞాతవ్యం ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తత ఇతి ॥ భావికార్యం భవిష్యత్ఫలకర్మ - తేన ప్రచోదితాః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ దివ్యజ్ఞానేతి ॥ దివ్యజ్ఞానోపపన్నాః దివ్యస్య భగవదిచ్ఛాదేర్జ్ఞానోపపన్నాః - యథా మౌసలే ॥ శ్లో ॥ భవితవ్యం తథా తద్ధి దృష్టమేతన్మహాత్మనా । ఉపేక్షితం చ కృష్ణేన శక్తేనాపి వ్యపోహితుమిత్యాదికుతశ్శాపో మనీషిణామిత్యంతం ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ తదితి ॥ ఏరకా త్రిధారః తృణభేదః ॥ ౧౨ ॥ ముసలస్యేతి ॥ తోమరమాత్రం బాణశల్యం ॥ ౧౩ ॥ తదితి

శ్రీపరాశరః ॥ ఏవం దైత్యవధం కృష్ణో బలదేవసహాయవాన్ । చక్రే దుష్టక్షితీశానాం తథైవ జగతః కృతే ॥ ౧ ॥ క్షితేశ్చ భారం భగవాన్ ఫల్గునేన సమన్వితః । అవతారయామాస విభుస్సమస్తాక్షౌహిణీవధాత్ ॥ ౨ ॥ కృత్వా భారావతరణం భువో హత్వాఖిలాన్నృపాన్ । శాపవ్యాజేన విప్రాణాముపసంహృతవాన్ కులమ్ ॥ ౩ ॥ ఉత్సృజ్య ద్వారకాం కృష్ణస్త్యక్త్వా మానుష్యమాత్మనః । సాంశో విష్ణుమయం స్థానం ప్రవివేశ మునే నిజమ్ ॥ ౪ ॥ మైత్రేయః ॥ స విప్రశాపవ్యాజేన సంజహ్రే స్వకులం కథమ్ । కథం చ మానుషం దేహముత్ససర్జ జనార్దనః ॥ ౫ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ విశ్వామిత్రస్తథా కణ్వో నారదశ్చ మహామునిః । పిండారకే మహాతీర్థే దృష్టా యదుకుమారకైః ॥ ౬ ॥ తతస్తే యౌవనోన్మత్తా భావికార్యప్రచోదితాః । సాంబం జాంబవతీపుత్రం భూషయిత్వా స్త్రియం యథా ॥ ౭ ॥ ప్రశ్రితాస్తాన్మునీనూచుః ప్రణిపాతపురస్సరమ్ । ఇయం స్త్రీ పుత్రకామా వై బ్రూత కిం జనయిష్యతి ॥ ౮ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ దివ్యజ్ఞానోపపన్నాస్తే విప్రలబ్ధాః కుమారకైః । మునయః కుపితాః ప్రోచుర్ముసలం జనయిష్యతి ॥ ౯ ॥ సర్వయాదవసంహారకారణం భువనోత్తరమ్ । యేనాఖిలకులోత్సాదో యాదవానాం భవిష్యతి ॥ ౧౦ ॥ ఇత్యుక్తాస్తే కుమారాస్తు ఆచచక్షుర్యథాతథమ్ । ఉగ్రసేనాయ ముసలం జజ్ఞే సాంబస్య చోదరాత్ ॥ ౧౧ ॥ తదుగ్రసేనో ముసలమయశ్చూర్ణమకారయత్ । జజ్ఞే తదేరకాచూర్ణం ప్రక్షిప్తం తైర్మహోదధౌ ॥ ౧౨ ॥ ముసలస్యాథ లోహస్య చూర్ణితస్య తు యాదవైః । ఖండం చూర్ణితశేషం తు తతో యత్తోమరాకృతి ॥ ౧౩ ॥ తదప్యంబునిధౌ క్షి

ఏవమితి ॥ దుష్టక్షితీశానాం వధం చక్రే ॥ ౧ ॥ క్షితేరితి ॥ ఫల్గునేన సమన్వితః - తత్సారథ్యేన చ క్షితేర్భారమవతారయామాస ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ఉత్సృజ్యేతి ॥ మానుష్యం - మనుష్యవత్త్వం - సాంశః బలప్రద్యుమ్నాదిసహితః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తత ఇతి ॥ భావికార్యం యాదవసంహారః - తేన ప్రచోదితాః ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ దివ్యజ్ఞానేతి ॥ దివ్యమలౌకికం జ్ఞానం తేనోపపన్నాః విప్రలబ్ధాః ప్రతారితాః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ఇత్యుక్తా ఇతి ॥ ఉగ్రసేనాయాచచక్షుః - నతు శ్రీకృష్ణాయ ॥ ౧౧ ॥ తదితి ॥ ఉగ్రసేనోఽపి - శ్రీకృష్ణమవిజ్ఞాప్యైవ స్వయం తదాయసముసలం చూర్ణమకారయత్ - అనేన చ వినాశకాలే తేషాం కృష్ణవైముఖ్యం సూచితం - తచ్చ చూర్ణం మహోదధౌ క్షిప్తం తద్వేలాయాం లగ్నం - ఏరకా - ధారాత్రయోపేతః తృణభేదో జజ్ఞే ఏకేన ముసలేన బహూనాం పరస్పరం ప్రహరణాసంభవాచ్చూర్ణద్వారా తదేవ బహుధా పరిణతమితి భావః ॥ ౧౨ ॥ ముసలస్యేతి ॥ తోమరాకృతి తదగ్రసదృశం ॥ ౧౩ ॥ తదితి ॥ అంబునిధౌ క్షిప్తం తదపి ఖండం మత్స్యో జగ్రాహ - తతో జాలిభిః మత్స్యఘాతిభిః ఘాతితస్య మత్స్యస్యోదరాత్ - జరాసంజ్ఞో లుబ్ధో వ్యాధః జగ్రాహ - తత్ర జరదధిష్ఠాత్య

తి॥ జరానామలుబ్ధకః॥ ౧౪॥ విజ్ఞాతేతి॥ విధినాసమీహితంస్వసంకల్పేనకృతం॥ ౧౫॥ దేవైశ్చేతి॥ దూతఃవాయుః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ భారావతరణార్థానామితి॥ అవతీర్ణోఽవర్షాణామధికంశతమత్రస్థితఇతిశేషః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ భువఇతి॥ భువఃప్రాప్తోభారోనాద్యాప్యవతారితఇతిశేషః - ఏతద్గమనం॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ జరాసంధాదయఇతి॥ క్షితేర్భారహేతుభూతాః పూర్వమేవ జరాసంధాదయోనిహతాః - తేభ్యఃయదూనాంసంబంధిశిశురపినాపచితోయుద్ధే - కుమారఇతిపాఠే - తేభ్యోయదుభ్యోయదూనాంసంబంధికుమారఃభూభారఃనక్షీయతే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ భగవానితి॥ గ్రహర్క్షవైకృతందివ్యఉత్పాతః - ఉల్కానిపాతనిర్ఘాతపరివేషాదిరాంతరిక్షః - చరస్థిరజోభౌమః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥

పంచాశల్లోప్యజగ్రాహజాలిభిః। ఘాతితస్యోదరాత్తస్యలుబ్ధోజగ్రాహతజ్జరాః॥ ౧౪॥ విజ్ఞాతపరమార్థోఽపిభగవాన్మధుసూదనః। నైచ్ఛత్తదన్యథాకర్తుంవిధినాయత్సమీహితమ్॥ ౧౫॥ దేవైశ్చప్రహితోవాయుఃప్రణిపత్యాహకేశవమ్। రహస్యేవమహందూతఃప్రహితోభగవన్సురైః॥ ౧౬॥ వస్వశ్వినీమరుదాదిత్యరుద్రసాధ్యాదిభిస్సహ। విజ్ఞాపయతిశక్రస్త్వాంతదిదంశ్రూయతాంవిభో॥ ౧౭॥ భారావతరణార్థాయవర్షాణామధికంశతమ్। భగవానవతీర్ణోఽత్రత్రిదశైస్సహచోదితః॥ ౧౮॥ దుర్వృత్తానిహతాదైత్యాభువోభారోఽవతారితః। త్వయాసనాథాస్త్రిదశాభవంతుత్రిదివేసదా॥ ౧౯॥ తదతీతంజగన్నాథవర్షాణామధికంశతమ్। ఇదానీంగమ్యతాంస్వర్గోభవతాయదిరోచతే॥ ౨౦॥ దేవైర్విజ్ఞాప్యతేదేవతథాత్రైవరతిస్తవ। తత్స్థీయతాంయథాకాలమాఖ్యేయమనుజీవిభిః॥ ౨౧॥ శ్రీభగవాన్॥ యత్త్వమాత్థాఖిలందూతవేద్మ్యేతదహమప్యుత। ప్రారబ్ధఏవహిమయాయాదవానాంపరిక్షయః॥ ౨౨॥ భువోనాద్యాపిభారోఽయంయాదవైరనిబర్హితైః। అవతార్యంకరోమ్యేతత్సప్తరాత్రేణసత్వరః॥ ౨౩॥ యథాగృహీతమంభోధేర్దత్త్వాహంద్వారకాభువమ్। యాదవానుపసంహృత్యయాస్యామిత్రిదశాలయమ్॥ ౨౪॥ మనుష్యదేహముత్సృజ్యసంకర్షణసహాయవాన్। ప్రాప్తఏవాస్మిమంతవ్యోదేవేంద్రేణతథామరైః॥ ౨౫॥ జరాసంధాదయోయేఽన్యేనిహతాభారహేతవః। క్షితేస్తేభ్యస్సుబాలోఽపియదూనాంనాపచీయతే॥ ౨౬॥ తదేతంసుమహాభారమవతార్యక్షితేరహమ్। యాస్యామ్యమరలోకస్యపాలనాయబ్రవీహితాన్॥ ౨౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్తోవాసుదేవేనదేవదూతఃప్రణమ్యతమ్। మైత్రేయదివ్యయాగత్యాదేవరాజాంతికంయయౌ॥ ౨౮॥ భగవానప్యథోత్పాతాన్దివ్యభౌమాంతరిక్షజాన్। దదర్శద్వారకాపుర్యాంవినాశాయదివానిశమ్॥ ౨౯॥ తాన్దృష్ట్వాయాదవానాహపశ్యధ్వమతిదారుణాన్। మహోత్పాతాన్ఛమాయైషాంప్రభాసంయామమాచిరమ్॥ ౩౦॥ శ్రీపరాశరః॥ ఏవముక్తేతుకృష్ణేనయాదవప్రవరస్తతః। మహాభాగవతఃప్రాహప్రణిపత్యోద్ధవోహరిమ్॥ ౩౧॥ భగవన్యన్మయాకార్యంతదాజ్ఞాపయసాంప్రతమ్। మన్యేకులమిదంసర్వంభగవాన్సంహరిష్య

దేవతాంశోయదువంశ్యేష్వేవవ్యాధత్వంప్రాప్తఇతిహరివంశేప్రసిద్ధం॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ తదితి॥ అధికంపంచవింశత్యాధికం - శరచ్ఛతంవ్యతీయాయ - పంచవింశాధికమితిశుకోక్తేః॥ ౨౦॥ దేవైరితి॥ యథాకాలంస్వకార్యసిద్ధౌసత్యాం॥ ౨౧॥ యదితి॥ బ్రహ్మశాపమిషేణమయైవప్రారబ్ధః॥ ౨౨॥ కిమర్థంయాదవక్షయఃప్రారబ్ధస్తత్రాహ॥ భువఇతి॥ అనిబర్హితైఃఅసంహృతైః॥ ౨౩॥ ౨౪॥ మనుష్యదేహమితి॥ ప్రాప్తఏవాస్మీతిమంతవ్యః॥ ౨౫॥ జరాసంధేతి॥ యదూనాంబాలోఽపికుమారోఽపి - తేభ్యోనాపచీయతే - న్యూనోనభవతి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ భగవానితి॥ భగవానపిస్వయమేవసృష్టానుత్పాతాన్దదర్శ - తత్రదివ్యాఉత్పాతాః - గ్రహయుద్ధాదయః - భౌమాః - భూకంపాదయః - అంతరిక్షాః - దిగ్దాహోల్కాపాతాదయః॥ ౨౯॥ ద్వారకాయాంమరణే - ఆధికారికదేవాంశానాంయాదవానామేవముక్తిస్స్యాదితి - విశిష్టలోకావాప్తిసాధనంప్రభాసంగంతుంప్రరోచయన్నాహ॥ తానితి॥ ఏషాముత్పాతానాంశమాయఉపశమనార్థంప్రభాసంయామగచ్ఛామః॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬

౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬। ఇత్యుక్త ఇతి॥ అనుమోదితః తత్త్వోపదేశపాదుకాప్రదానాదినానుగృహీతః - యాదవశ్రే
ష్ఠభగవత్స్వాతంత్ర్యప్రదర్శనార్థం సాత్త్వతవిద్యాసంతానాయోద్ధవో రాజసంతానాయ వజ్రశ్చ శేషితౌ। ౩౭
౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩॥ ౪౪। ౪౫॥ ౪౬। ౪౭॥ నివారయామాసేతి॥ మాధ్యస్థ్యాత్తైశ్శప్తాయుధ్యమా
నాన్నివారయామాస - తేవతం అరీణాం స్వవిపక్షాణాం సహాయం ప్రాప్తం మేనిరే - అత స్తమనాదృత్యాన్యోన్యం
చ జఘ్నుః। ౪౮ ॥ ౪౯ । జఘానేతి ॥ ఆతతాయీ వధోద్యతః॥ ౫౦ । ౫౧। ౫౨ । ౫౩ । ౫౪ । ౫౫। ౫౬। ౫౭

తి॥ ౩౨॥ నాశాయాస్య నిమిత్తాని కులస్యాచ్యుత లక్షయే॥ ౩౩। శ్రీభగవాన్॥ గచ్ఛ త్వం దివ్యయా గత్యా
మత్ప్రసాదసముత్థయా। యద్బదర్యాశ్రమం పుణ్యం గంధమాదనపర్వతే॥ నరనారాయణస్థానే తత్పవి
త్రం మహీతలే। ౩౪ ॥ మన్మనా మత్ప్రసాదేన తత్ర సిద్ధిమవాప్స్యసి। అహం స్వర్గం గమిష్యామి హ్యు
పసంహృత్య వై కులమ్। ౩౫ । ద్వారకాం చ మయా త్యక్తాం సముద్రః ప్లావయిష్యతి। మద్వేశ్మ చైకం ము
క్త్వా తు భయాన్మత్తో జలాశయే। తత్ర సన్నిహితశ్చాహం భక్తానాం హితకామ్యయా॥ ౩౬। శ్రీపరా
శరః॥ ఇత్యుక్తః ప్రణిపత్యైనం జగామాశు తపోవనమ్। నరనారాయణస్థానం కేశవేనానుమోదితః॥ ౩౭॥
తతస్తే యాదవాస్సర్వే రథానారుహ్య శీఘ్రగాన్। ప్రభాసం ప్రయయుస్సార్ధం కృష్ణరామాదిభి
ర్ద్విజ॥ ౩౮। ప్రభాసం సమనుప్రాప్తాః కుకురాంధకవృష్ణయః। చక్రుస్తత్ర మహాపానం వాసుదేవే
న చోదితాః॥ ౩౯ । పిబతాం తత్ర చైతేషాం సంఘర్షేణ పరస్పరమ్। అతివాదేంధనో జజ్ఞే కలహాగ్నిః క్ష
యావహః॥ ౪౦। మైత్రేయః॥ స్వం స్వం వై భుంజతాం తేషాం కలహః కిం నిమిత్తకః। సంఘర్షో వా ద్విజ
శ్రేష్ఠ తన్మమాఖ్యాతుమర్హసి॥ ౪౧। శ్రీపరాశరః॥ మృష్టం మదీయమన్నం తే న మృష్టమితి జల్పతామ్।
మృష్టామృష్టకథా జజ్ఞే సంఘర్షకలహౌ తతః॥ ౪౨। తతశ్చాన్యోన్యమభ్యేత్య క్రోధసంరక్తలోచనాః।
జఘ్నుః పరస్పరం తే తు శస్త్రైర్దైవబలాత్కృతాః॥ ౪౩ ॥ క్షీణశస్త్రాశ్చ జగృహుః ప్రత్యాసన్నామ
థైరకామ్। ౪౪ । ఏరకా తు గృహీతా వై వజ్రభూతేవ లక్ష్యతే। తయా పరస్పరం జఘ్నుస్సంప్రహారే సు
దారుణే। ౪౫ । ప్రద్యుమ్నసాంబప్రముఖాః కృతవర్మాథ సాత్యకిః। అనిరుద్ధాదయశ్చాన్యే పృథుర్వి
పృథురేవ చ ॥ ౪౬ । చారువర్మా చారుకశ్చ తథాక్రూరాదయో ద్విజ। ఏరకారూపిభిర్వజ్రైస్తే నిజ
ఘ్నుః పరస్పరమ్॥ ౪౭ । నివారయామాస హరిర్యాదవాంస్తే చ కేశవమ్। సహాయం మేనిరేఽరీణాం ప్రా
ప్తం జఘ్నుః పరస్పరమ్ । ౪౮ । కృష్ణోఽపి కుపితస్తేషామేరకాముష్టిమాదదే। వధాయ సోఽపి ముసలం ముష్టి
ర్లోహమభూత్తదా॥ ౪౯ । జఘాన తేన నిశ్శేషాన్ యాదవానాతతాయినః। జఘ్నుస్తే సహసాభ్యేత్య
తథాన్యేఽపి పరస్పరమ్॥ ౫౦ । తతశ్చార్ణవమధ్యేన జైత్రోఽసౌ చక్రిణో రథః। పశ్యతో దారుకస్యాథ
ప్రాయాదశ్వైర్ధృతో ద్విజ॥ ౫౧। చక్రం గదా తథా శార్ఙ్గం తూణీ శంఖోఽపి కేవ చ। ప్రదక్షిణం హ
రిం కృత్వా జగ్మురాదిత్యవర్త్మనా॥ ౫౨॥ క్షణేన నాభవత్కశ్చిద్యాదవానామఘాతితః। ఋతే కృష్ణం
మహాత్మానం దారుకం చ మహామునే॥ ౫౩। చంక్రమ్యమాణౌ తౌ రామం వృక్షమూలే కృతాసనమ్। దదృ

ఇత్యుక్త ఇతి॥ అనుమోదితః - తత్త్వజ్ఞానోపదేశేనానుగృహీతః। ౩౭। ౩౮। ౩౯। పిబతామితి॥ సంఘర్షేణ స్ప
ర్ధయా - అతివాదః - అధిక్షేపః - స ఏవేంధనం - ఉద్దీపకో యస్య సః - కలహరూపోఽగ్నిః జజ్ఞే॥ ౪౦। ౪౧॥ ౪౨॥ త
త ఇతి॥ దైవబలాత్కృతాః - కృష్ణవిమోహితాః॥ ౪౩। క్షీణశస్త్రా ఇతి॥ ఏరకాం - ముసలచూర్ణజాతాం - శ్రీకృ
ష్ణేన - పురైవ - ప్రభాసప్రాంతే - ఉత్పాదితత్వాత్ప్రత్యాసన్నాం। ౪౪। ఏరకేతి॥ సంప్రహారే యుద్ధే। ౪౫। ౪౬
౪౭। నివారయామాసేతి॥ తే నివార్యమాణా యాదవాః - కేశవం - అరీణాం - స్వప్రతిపక్షాణాం - సహాయం - ప్రా
ప్తం - మేనిరే - అత స్తద్వాక్యమనాదృత్య పరస్పరం జఘ్నుః॥ ౪౮। కృష్ణ ఇతి॥ సోఽప్యేరకాముష్టిః - తదా పునర్లోహ
మయముసలమివాసీత్। ౪౯। జఘానేతి॥ ఆతతాయినః - స్వవధే ప్రవృత్తాన్। ౫౦। ౫౧। ౫౨। ౫౩। చంక్రమ్యమాణా

నిర్యాణమితి‖ యోగేన దేహత్యాగో లోకసంగ్రహార్థః‖ ౫౮‖౫౯‖౬౦‖ ౬౧‖౬౨‖౬౩‖౬౪ ‖ సచేతి‖ ద్వారవత్యాం స్థితమితి శేషః‖ ౬౫‖ భగవానపీతి ‖ సర్వభూతేషుస్థితమతఏవ వాసుదేవాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మన్యధారయత్ - ఆత్మానం బ్రహ్మ అభావయదిత్యర్థః‖ ౬౬‖ సంమానయన్నితి ‖ ద్విజవచఃవిప్రశాపవచః - దుర్వాసాయదువాచతచ్చసంమానయన్ - పాదంలుబ్ధకదృశ్యం స్వస్తికాసనేనజానునికృత్వాయోగంచక్రే - శ్రీకృష్ణోహిమదుచ్ఛిష్టేన సర్వాంగం లింపేతిదుర్వాససోవచనాత్ విప్రోచ్ఛిష్టంపాదేనన స్ప్రష్టవ్యమితిపాదవర్జంసర్వాంగేలిప్తేపాదౌనలిప్తావితి క్రుద్ధేన దుర్వాససాతత్రైవపాదేవిద్ధోభవేతిశప్తఇత్యుక్తంభారతే‖ ౬౭‖ ఆయయావితి ‖ ముసలావశేషలోహం ఏకసాయకేన్యస్తంతోమరంయస్యసతథోక్తః - అతురాధిక్యమార్షం‖ ౬౮‖ ౬౯‖ ౭౦‖ ౭౧‖ తతఇతి ‖ గచ్ఛత్వమిత్యాదినా లోకసంగ్రహార్థంయోగేనస్వదేహంత్యజన్నపిభగవానాత్మనోనిరతిశయమైశ్వర్యం ప్రకటయితుం మనసామ

శాతే ముఖాచ్చాస్య నిష్క్రాంతం శుక్లోరగమ్ ‖ ౫౩ ‖ నిష్క్రమ్యసముఖాత్తస్య మహాభోగో భు
జంగమః । ప్రయయావర్ణవం సిద్ధైః పూజ్యమానస్తథోరగైః‖ ౫౫ ‖ తతోర్ఘ్యమాదాయ తదా జలధి
స్సంముఖం యయౌ । ప్రవివేశ తతస్తోయం పూజితః పన్నగోత్తమైః‖ ౫౬ ‖ దృష్ట్వా బలస్య నిర్యాణం దా
రుకం ప్రాహ కేశవః । ఇదం సర్వం సమాచక్ష్వ వసుదేవోగ్రసేనయోః‖౫౭‖నిర్యాణం బలభద్రస్య యా
దవానాం తథాక్షయమ్ । యోగే స్థిత్వాహమప్యేతత్పరిత్యక్ష్యే కలేబరమ్‖ ౫౮‖ వాచ్యశ్చ ద్వారకా
వాసీ జనస్సర్వస్తథాహుకః । యథేమాం నగరీం సర్వాం సముద్రః ప్లావయిష్యతి ‖౫౯‖ తస్మాద్భవద్భి
స్సర్వైస్తు ప్రతీక్ష్యో హ్యర్జునాగమః । న స్థేయం ద్వారకామధ్యే నిష్క్రాంతే తత్ర పాండవే‖ ౬౦ ‖
తేనైవ సహ గంతవ్యం యత్ర యాతి స కౌరవః‖ ౬౧‖ గత్వా చ బ్రూహి కౌంతేయమర్జునం వచనాన్మమ ।
పాలనీయస్త్వయా శక్త్యా జనోయం మత్పరిగ్రహః‖ ౬౨‖ త్వమర్జునేన సహితో ద్వారవత్యాం తథా
జనమ్ । గృహీత్వా యాహి వజ్రశ్చ యదురాజో భవిష్యతి‖ ౬౩ ‖ శ్రీపరాశరః ‖ ఇత్యుక్తో దారుకః కృ
ష్ణం ప్రణిపత్య పునః పునః । ప్రదక్షిణం చ బహుశః కృత్వా ప్రాయాద్యథోదితమ్‖ ౬౪‖ స చ గత్వా తదా
చష్ట ద్వారకాయాం తథార్జునమ్ । ఆనినాయ మహాబుద్ధిర్వజ్రం చక్రే తథా నృపమ్ ‖ ౬౫ ‖ భగవానపి
గోవిందో వాసుదేవాత్మకం పరమ్ । బ్రహ్మాత్మని సమారోప్య సర్వభూతేష్వధారయత్ ‖ నిష్ప్రపంచే మ
హాభాగ సంయోజ్యాత్మానమాత్మని । తుర్యావస్థస్సలీలం చ శేతే స్మ పురుషోత్తమః‖౬౬‖ సమ్మానయన్ ద్వి
జవచో దుర్వాసా యదువాచ హ । యోగయుక్తో భవత్పాదం కృత్వా జానుని సత్తమ‖ ౬౭ ‖ ఆయయౌ
స జరా నామ తదా తత్ర స లుబ్ధకః । ముసలావశేషలోహైకసాయకన్యస్తతోమరః‖ ౬౮ ‖ స తత్పాదం
మృగాకారమవేక్ష్యారాదవస్థితః । తలే వివ్యాధ తేనైవ తోమరేణ ద్విజోత్తమ‖ ౬౯ ‖ తతశ్చ దదృశే త
త్ర చతుర్బాహుధరం నరమ్ । ప్రణిపత్యాహ చైవైనం ప్రసీదేతి పునః పునః‖ ౭౦‖ అజానతా కృతమిదం
మయా హరిణశంకయా । క్షమ్యతాం మమ పాపేన దగ్ధం మాం త్రాతుమర్హసి‖ ౭౧‖ శ్రీపరాశరః‖తౌ

కావితి ‖ చంక్రమ్యమాణౌ - తత్ర తత్ర భ్రమంతౌ‖ ౫౪‖ ౫౫‖ ౫౬‖ ౫౭‖ ౫౮‖ ౫౯‖ ౬౦‖ ౬౧‖ ౬౨‖ ౬౩‖ ౬౪ ౬౫ ‖ భగవానితి ‖ ఆత్మని సమారోప్య - బ్రహ్మైవాహమితి ధ్యాత్వా - తమాత్మానం సర్వభూతేష్వధారయత్ - సర్వభూతాన్యప్యహమేవేతి దధ్యావిత్యర్థః - ఏతచ్చాప్రచ్యుత బ్రహ్మభావే భవతి - లోకసంగ్రహమాత్రం ద్రష్టవ్యం‖ ౬౬‖ సంమానయన్నితి ‖ దుర్వాసా యదువాచ - తద్ద్విజవచస్సంమానయన్ - జానుని పాదం కృత్వా - స్వస్తికాసనే ఉపవిశ్య - యోగయుక్తోభవత్ - ఏవం కిల భారతే - కదాచిత్తమున్మత్తవేషం - దుర్వాససం అతిథిం - భగవాన్ పూజయామాస - గదాజ్ఞయా - సర్వాంగం - పాదవర్జం తమచ్ఛిష్టేనాలింపత్ - తదా కుపితస్స ప్రాహ - తవ పాదతలం మర్మభవిష్యతీతి తదా గద్వాక్యం సంమానయిత్వా తథోపవిష్ట ఇతి ‖ ౬౭ ‖ ఆయయావితి ‖ ముసలావశేషలోహమేవ - ఏకస్మిన్ ముఖ్యే - సాయకే న్యస్తం - తోమరం తదాకారం - శల్యం యేనసః ‖ ౬౮‖ ౬౯ ‖ ౭౦‖ ౭౧‖ ౭౨‖ ౭౩ ‖

పిలుబ్ధకనిజశరీరమేవ స్వర్గమగమయదిత్యభిప్రేతం। ౭౨। ౭౩। గత ఇతి॥ గత ఇత్యాదిశ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః॥ తస్మిన్ లుబ్ధకే స్వర్గం గతే భగవాన్ శ్రీకృష్ణః - బ్రహ్మభూత ఇత్యాద్యుక్తవిశేషణవిశిష్టే ఆత్మని స్వస్మిన్ ఆత్మానం మనః సంయోజ్య - త్రివిధాం సాత్త్వికరాజసతామసరూపేణ త్రివిధాం గతిమతీత్య। ౭౪. । ౭౫ ॥ ఇతి శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - సప్తత్రింశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭। యస్మిన్నితి॥ కాలకాయః కలినామకః - కాలకామ ఇతి పాఠే కృష్ణోపేక్షావసరప్రతీక్షః॥ ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। పార్థ ఇతి॥ పంచనదాఖ్యే దేశే॥ ౧౨। ౧౩। తత ఇతి॥ లోప్త్రం చౌర్యధనం లోప్త్రోపహృతచేతస ఇతి చ పాఠః॥ ౧౪। ౧౫। ౧౬। ౧౭। ౧౮। ౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭। ౨౮॥

తత్ స్తంభ భగవానాహ నతేఽస్తు భయమణ్వపి। గచ్ఛ త్వం మత్ప్రసాదేన లుబ్ధ స్వర్గం సురాస్పదమ్ ॥ ౭౨ ॥
శ్రీపరాశరః॥ విమానమాగతం సద్యస్తద్వాక్యసమనన్తరమ్। ఆరుహ్య ప్రయయౌ స్వర్గం లుబ్ధకస్తత్ప్రసాదతః॥ ౭౩ ॥ గతే తస్మిన్ స భగవాన్ సంయోజ్యాత్మానమాత్మని। బ్రహ్మభూతేఽవ్యయేఽచిన్త్యే వాసుదేవమయేఽమలే। ౭౪ । అజన్మన్యమరే విష్ణావప్రమేయేఽఖిలాత్మని। తత్యాజ మానుషం దేహమతీత్య త్రివిధాం గతిమ్॥ ౭౫॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - సప్తత్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీపరాశరః॥ అర్జునోఽపి తదాన్విష్య రామకృష్ణకలేబరే। సంస్కారం లంభయామాస తథాన్యేషామనుక్రమాత్। ౧। అష్టౌ మహిష్యః కథితా రుక్మిణీప్రముఖాస్తు యాః। ఉపగుహ్య హరేర్దేహం వివిశుస్తా హుతాశనమ్॥ ౨॥ రేవతీ చాపి రామస్య దేహమాశ్లిష్య సత్తమా। వివేశ జ్వలితం వహ్నిం తత్సంగాహ్లాదశీతలమ్॥ ౩॥ ఉగ్రసేనస్తు తచ్ఛ్రుత్వా తథైవానకదుందుభిః। దేవకీ రోహిణీ చైవ వివిశుర్జాతవేదసమ్ ౪ । తతోఽర్జునః ప్రేతకార్యం కృత్వా తేషాం యథావిధి। నిశ్చక్రామ జనం సర్వం గృహీత్వా వజ్రమేవ చ। ౫॥ ద్వారవత్యా వినిష్క్రాన్తాః కృష్ణపత్న్యః సహస్రశః। వజ్రం జనం చ కౌన్తేయః పాలయఞ్ఛనకైర్యయౌ॥ ౬॥ సభా సుధర్మా కృష్ణేన మర్త్యలోకే సముజ్ఝితే। స్వర్గం జగామ మైత్రేయ పారిజాతశ్చ పాదపః॥ ౭॥ యస్మిన్ దినే హరిర్యాతో దివం సంత్యజ్య మేదినీమ్। తస్మిన్నేవావతీర్ణోఽయం కాలకాయో బలీ కలిః॥ ౮॥ ప్లావయామాస తాం శూన్యాం ద్వారకాం చ మహోదధిః॥ వాసుదేవగృహం త్వేకం న ప్లావయతి సాగరః॥ ౯॥ నాతిక్రాన్తుమలం బ్రహ్మంస్తదద్యాపి మహోదధిః। నిత్యం సన్నిహితస్తత్ర భగవాన్ కేశవో యతః॥ ౧౦ । తదతీవ మహాపుణ్యం సర్వపాతకనాశనమ్। విష్ణుక్రీడాన్వితం స్థానం దృష్ట్వా పాపాద్విముచ్యతే॥ ౧౧॥ పార్థః పంచనదే దేశే బహుధాన్యధనాన్వితే। చకార వాసం సర్వస్య జనస్య మునిసత్తమ॥ ౧౨॥ తతో లోభః సమభవత్పార్థేనైకేన ధన్వినా। దృష్ట్వా స్త్రియో నీయమానా దస్యూనాం నిహతేశ్వరాః । ౧౩॥ తతస్తే పాపకర్మాణో లోభోపహతచేతసః। ఆభీరా మన్త్రయామాసుః సమేత్యాత్యన్తదుర్మదాః॥ ౧౪॥ అయమేకోఽర్జునో ధన్వీ స్త్రీజనం నిహతేశ్వరమ్। నయత్యస్మానతిక్రమ్య ధిగేతద్భవతాం బలమ్॥ ౧౫॥ హత్వా గర్వసమారూఢో భీష్మద్రోణజయద్రథాన్। కర్ణాదీంశ్చ న జానాతి బలం గ్రామనివాసినామ్॥ ౧౬॥ యష్టిహస్తానవేక్ష్యాస్మాన్ ధనుష్పాణిః స దుర్మతిః। సర్వానేవావజానాతి కిం వో బాహుభిరున్నతైః॥ ౧౭ । తతో యష్టిప్రహరణా దస్యవో లోష్టధారి

గత ఇతి॥ త్రివిధాం గతిం - త్రిగుణాత్మికాం। ౭౪। ౭౫॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యే - శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - సప్తత్రింశోఽధ్యాయః.

౧। ౨। రేవతీతి॥ తత్సంగేన య ఆహ్లాదః తేన శీతలప్రాయం। ౩। ౪। ౫। ౬। ౭ ॥ యస్మిన్నితి॥ అవతీర్ణః ఆవిర్భూతః - కాలకాయః - కలినామా। ౮। ౯। ౧౦। ౧౧। పార్థ ఇతి॥ పంచనదే దేశే పంచనదాఖ్యే దేశే । ౧౨ । ౧౩ । ౧౪ । ౧౫ । ౧౬ । ౧౭ । తత ఇతి॥ యష్టిప్రహరణాః దండాయుధాః లోష్టధారిణః లోష్టప్రహరణాః॥

తత ఇతి ॥ ముష్టః ముషితః మాయయా శక్తిహరణాత్ ॥ ౨౯ ॥ తద్ధనురితి ॥ ఏకపదే ఏకక్షణే ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ అవీరజోఽనుగమనమితి ॥ అవిరజైన అజజాతిలక్షణ్యేన అవిఃఖరాదిజాతిర్వా అవిరజస్యానుగమనాదిక ఉకారః సంజ్ఞాయాం ॥ ౩౭ ॥ సాంతానికాదయ ఇతి ॥ సాంతానికః సంతానార్థముద్యోగవిచ్ఛేదః - అవిరజైనయత్యమా

నః సహస్రశోఽభ్యధావంత తం జనం నిహతేశ్వరమ్ ॥ ౧౭ ॥ తతో నిర్భర్త్స్య కౌంతేయః ప్రాహాభీరాన్ హసన్నివ । నివర్తధ్వమధర్మజ్ఞా యది న స్థ ముమూర్షవః ॥ ౧౯ ॥ అవజ్ఞాయ వచస్తస్య జగృహుస్తే తదా ధనమ్ । స్త్రీధనం చైవ మైత్రేయ విష్వక్సేనపరిగ్రహమ్ ॥ ౨౦ ॥ తతోఽర్జునో ధనుర్దివ్యం గాండీవమజరం యుధి । ఆరోపయితుమారేభే న శశాక చ వీర్యవాన్ ॥ ౨౧ ॥ చకార సజ్యం కృచ్ఛ్రాచ్చ తచ్చాభూచ్ఛిథిలం పునః । న సస్మార తతోఽస్త్రాణి చింతయన్నపి పాండవః ॥ ౨౨ ॥ శరాన్ముమోచ చైతేషు పార్థో వైరిష్వమర్షితః । త్వక్ఛేదం తే పరం చక్రురస్తా గాండీవధన్వనా ॥ ౨౩ ॥ వహ్నినా యేఽక్షయా దత్తాః శరాస్తేఽపి క్షయం యయుః । యుధ్యతస్సహ గోపాలైరర్జునస్య భవక్షయే ॥ ౨౪ ॥ అచింతయచ్చ కౌంతేయః కృష్ణస్యైవ హి తద్బలమ్ । యన్మయా శరసంఘాతైః సకలా భూభృతో హతాః ॥ ౨౫ ॥ మిషతః పాండుపుత్రస్య తతస్తాః ప్రమదోత్తమాః । అభీరైరపకృష్యంత కామం చాన్యాః ప్రదుద్రువుః ॥ ౨౬ ॥ తతశ్శరేషు క్షీణేషు ధనుష్కోట్యా ధనంజయః । జఘాన దస్యూంస్తే చాస్య ప్రహారాన్ జహసుర్మునే ॥ ౨౭ ॥ ప్రేక్షతస్తస్య పార్థస్య వృష్ణ్యంధకవరస్త్రియః । జగ్మురాదాయ తే మ్లేచ్ఛాస్సమస్తా మునిసత్తమ ॥ ౨౮ ॥ తతస్స దుఃఖితో జిష్ణుః కష్టం కష్టమితి బ్రువన్ । అహో భగవతా తేన ముష్టోఽస్మీతి రురోద వై ॥ ౨౯ ॥ తద్ధనుస్తాని శస్త్రాణి స రథస్తే చ వాజినః । సర్వమేకపదే నష్టం దానమశ్రోత్రియే యథా ॥ ౩౦ ॥ అహోఽతిబలవద్దైవం వినా తేన మహాత్మనా । యదసామర్థ్యయుక్తేఽపి నీచవర్గే జయప్రదమ్ ॥ ౩౧ ॥ తౌ బాహూ స చ మే ముష్టిః స్థానం తత్సోఽస్మి చార్జునః । పుణ్యేనైవ వినా తేన గతం సర్వమసారతామ్ ॥ ౩౨ ॥ మమార్జునత్వం భీమస్య భీమత్వం తత్కృతం ధ్రువమ్ । వినా తేన యదాభీరైర్జితోఽహం రథినాం వరః ॥ ౩౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్థం వదన్యయౌ జిష్ణురింద్రప్రస్థం పురోత్తమమ్ । చకార తత్ర రాజానం వజ్రం యాదవనందనమ్ ॥ ౩౪ ॥ స దదర్శ తతో వ్యాసం ఫల్గునః కాననాశ్రయమ్ । తముపేత్య మహాభాగం వినయేనాభ్యవాదయత్ ॥ ౩౫ ॥ తం వందమానం చరణావవలోక్య మునిశ్చిరమ్ । ఉవాచ వాక్యం విచ్ఛాయః కథమద్య త్వమీదృశః ॥ ౩౬ ॥ అవీరజోఽనుగమనం బ్రహ్మహత్యా కృతాథ వా । దృఢాశాభంగదుఃఖీవ భ్రష్టచ్ఛాయోఽసి సాంప్రతమ్ ॥ ౩౭ ॥ సాంతానికాదయో వా తే యాచమానా నిరాకృతాః । అగమ్యస్త్రీరతిర్వా త్వం యేనాసి విగతప్ర-

౧౭ ॥ తత ఇతి ॥ ముమూర్షవో యది న స్థ న భవథ తర్హి నివర్తధ్వం ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ చకారేతి ॥ అస్త్రాణి - తత్తన్మంత్రాన్ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ వహ్నినేతి ॥ ఖాండవదాహే - అగ్నినా దత్తాః - భవక్షయే - ఉద్భవనాశే ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ తత ఇతి ॥ ధనుష్కోట్యా చాపాగ్రేణ దండేనైవ జఘాన - జహసుః - దండప్రహారే అర్జునాదపి తేషామేవ వైదగ్ధ్యాత్ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ తత ఇతి ॥ ముష్టః వంచితోఽస్మి ॥ ౨౯ ॥ తదితి ॥ ఏకపదే - ఏకస్మిన్నేవ క్షణే - అశ్రోత్రియే - వేదవర్జితే ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ స ఇతి ॥ ఇంద్రప్రస్థాత్ - గజాహ్వయం - గచ్ఛన్ - అర్జునః - క్వచిత్కాననాశ్రయం - వ్యాసం - దదర్శ ॥ ౩౫ ॥ తమితి ॥ కథమీదృశః - అత్యంతం విచ్ఛాయోఽసి - నిశ్శ్రీకోఽసీతి చిరమువాచ - పృచ్ఛ్యమానేఽపి దుఃఖవశాత్తస్మిన్ - ప్రతివక్తుమశక్నువతి చిరం పునరువాచేత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ పునరేవ నిశ్శ్రీకత్వే హేతూన్ బహూన్ కల్పయన్నాహ - అవీరజ ఇత్యాదిపంచభిః ॥ అవీరజోఽనుగమనమితి ॥ అవీనాం రజః - అనుపృష్ఠతః - కిం గమనం కృతం - ఉపలక్షణం చైతన్నిషిద్ధానాం ఖరాదిరజసాం అనుగమనస్య - అయం మాం రక్షిష్యతీతి - కస్యచిద్యా దృఢాశా తస్యా భంగేన వా - దుఃఖం ॥ ౩౭ ॥ సాంతానికాదయ ఇతి ॥ సాంతానికః - సంతానార్థముద్యోగకామః - ధనార్థీ - అదిక

కాదయోఽప్యుహ్యంతే - యథాహ మనుః॥ శ్లో॥ సాంతానికం యక్ష్యమాణమధ్వగం సార్వవేదసం। గుర్వర్థం పితృమాత్రర్థం స్వాధ్యాయార్థ్యుపతాపిన ఇతి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ స్పృష్ట ఇతి॥ ఘటవారి ఘటాన్నీయమానాత్ప్రతితాదుచ్ఛలద్వారి॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ఈశ్వరేణేతి॥ ఇతరేణేవ మహతా - మహతాన తాపి ఇతరేణేవ ప్రాకృతేనేవ స్మితాదికం కుర్వతా త్వం మయా తృణకృతాః పురుషాః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬ ౪౭॥ నిర్యౌవనేతి॥ నాహమేక ఏవ నిర్యౌవనాదికః - యౌవన శబ్దేన శక్తిరుచ్యతే - ఛాయా కాంతిః॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఆనీయమానమితి॥ కృష్ణ హే వ్యాస॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪

భః॥ ౩౮॥ భుంక్తే ప్రదాయ విప్రేభ్యో మృష్టమేకోఽథవా భవాన్। కిం త్వా కృపణవిత్తాని హృతాని భవతార్జున॥ ౩౯॥ కచ్చిన్ను సూర్యవాతస్య గోచరత్వం గతోఽర్జున। దుష్టచక్షుర్హతో వాపి నిశ్శ్రీకః కథమన్యథా॥ ౪౦॥ స్పృష్టో నఖాంభసా వాథ ఘటవార్యుక్షితోఽపి వా। కేన త్వం వాసి విచ్ఛాయో న్యూనైర్వా యుధి నిర్జితః॥ ౪౧॥ శ్రీపరాశరః॥ తతః పార్థో వినిశ్శ్వస్య శ్రూయతాం భగవన్నితి। ప్రోక్త్వా యథావదాచష్టే వ్యాసాయాత్మపరాభవమ్॥ ౪౨॥ అర్జునః॥ యద్బలం యచ్చ తత్తేజో యద్వీర్యం యః పరాక్రమః। యా శ్రీశ్ఛాయా చ నస్సోఽస్మాన్పరిత్యజ్య హరిర్గతః॥ ౪౩॥ ఈశ్వరేణాపి మహతా స్మితపూర్వాభిభాషిణా। హీనా వయం మునే తేన జాతాస్తృణమయా ఇవ॥ ౪౪॥ అస్త్రాణాం సాయకానాం చ గాండీవస్య తథా మమ। సారతా యాభవన్మూర్తిస్స గతః పురుషోత్తమః॥ ౪౫॥ యస్యావలోకనాదస్మాన్ శ్రీర్జయస్సంపదున్నతిః। న తత్యాజ స గోవిందస్త్యక్త్వాస్మాన్భగవాన్గతః॥ ౪౬॥ భీష్మద్రోణాంగరాజాద్యాస్తథా దుర్యోధనాదయః। యత్ప్రభావేన నిర్దగ్ధాస్స కృష్ణస్త్యక్తవాన్భువమ్॥ ౪౭॥ నిర్యౌవనా గతశ్రీకా నష్టచ్ఛాయేవ మేదినీ। విభాతి తాత నైకోఽహం విరహే తస్య చక్రిణః॥ ౪౮॥ యస్య ప్రభావాద్భీష్మాద్యైర్మయ్యగ్నౌ శలభాయితమ్। వినా తేనాద్య కృష్ణేన గోపాలైరస్మి నిర్జితః॥ ౪౯॥ గాండీవం త్రిషు లోకేషు ఖ్యాతిం యదనుభావతః। గతం తేన వినాభీరైర్లగుడైస్తత్తిరస్కృతమ్॥ ౫౦॥ స్త్రీసహస్రాణ్యనేకాని మన్నాథాని మహామునే। యతతో మమ నీతాని దస్యుభిర్లగుడాయుధైః॥ ౫౧॥ ఆనీయమానమాభీరైః కృష్ణ కృష్ణావరోధనమ్। హృతం యష్టిప్రహరణైః పరిభూయ బలం మమ॥ ౫౨॥ నిశ్శ్రీకతా న మే చిత్రం యజ్జీవామి తదద్భుతమ్। నీచావమానపంకాంకీ నిర్లజ్జోఽస్మి పితామహ॥ ౫౩॥ వ్యాస ఉవాచ॥ అలం తే వ్రీడయా పార్థ న త్వం శోచితుమర్హసి। అవేహి సర్వభూతేషు కాలస్య గతిరీదృశీ॥ ౫౪॥ కాలో భవాయ భూతానామభవాయ చ పాండవ। కాలమూలమిదం జ్ఞాత్వా భవ స్థైర్యపరోఽర్జున॥ ౫౫॥ నద్యస్సముద్రా గిరయస్సకలా చ వసుంధరా। దేవా మనుష్యాః పశవస్తరవశ్చ సరీసృపాః॥ ౫౬॥ సృష్టాః

ద్ధాన్మనాత్తా అన్యేఽపి యత్ప్రమాదాదయోఽప్యుహ్యంతే। యథాహ మనుః॥ శ్లో॥ సాంతానికం యక్ష్యమాణం అధ్వగం సార్వవేదసం। గుర్వర్థం పితృమాత్రర్థం స్వాధ్యాయార్థ్యుపతాపిన ఇతి॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ స్పృష్ట ఇతి॥ తోయపూర్ణే - ఘటే నీయమానే - తత ఉచ్ఛలతా - ఉచ్ఛలత్తోయేన - ఉక్షితః సిక్తః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ యదితి॥ బలం శక్తిః - తేజః ప్రాగల్భ్యం - ప్రభావో వీర్యం - పరాక్రమో విక్రమః - శ్రీస్సంపత్ - ఛాయా కాంతిః॥ ౪౩॥ ఈశ్వరేణేతి॥ ఇతరేణేవ - ప్రాకృతేన - మిత్రేణేవ - స్మితాదినిపుణభాషిణా - తేన మిత్రేణ మునిమణా తృణకృతా ఇవ వయం జాతాః - ఇతరేణేవ మహతేతి వా పాఠః॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ భీష్మేతి॥ అంగరాజాద్యాః కర్ణాద్యాః॥ ౪౭॥ నిర్యౌవనేతి॥ నిర్గతం యౌవనం సస్యాది ప్రసవసామర్థ్యం యస్యాస్సా నిర్యౌవనా॥ ౪౮॥ యస్యేతి॥ అగ్నౌ తు త్వేయమయి శలభత్వం శలభవదాచరితం॥ ౪౯॥ ౫౦॥ స్త్రీసహస్రాణీతి॥ అహం నాథః - పాలకో యేషాం తాని - యతతః - యత్నం కుర్వతో మమ నాగ్రతః॥ ౫౧॥ ఆనీయమానమితి॥ కృష్ణ హే వ్యాస॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ సృష్టా ఇతి॥ కాలాత్మ

౫౫। ౫౬। ౫౭। ౫౮। ౫౯। ౬౦। ౬౧। ౬౨॥ తస్మాదితి॥ భావాస్స్వేచ్ఛాకాలేష్వభ్యుదయకాలేషు। ౬౩। ౬౪। ౬౫
౬౬। ౬౭। ౬౮। ౬౯। ౭౦। ౭౧। ౭౨॥ రంభేతి॥ స్తుతిగానసహితా. ప్రశంసాపాత్రహితా। ౭౩। ౭౪। ౭౫

కాలేన కాలేన పునర్యాస్యంతి సంక్షయమ్। కాలాత్మకమిదం సర్వం జ్ఞాత్వా శమమవాప్నుహి॥ ౫౭॥ కాల
స్వరూపీ భగవాన్ కృష్ణః కమలలోచనః। యచ్చాత్థ కృష్ణమాహాత్మ్యం తత్తథైవ ధనంజయ॥ ౫౮॥ భారా
వతారకార్యార్థమవతీర్ణస్స మేదినీమ్। భారాక్రాంతా ధరా యాతా దేవానాం సమితిం పురా॥ ౫౯॥
తదర్థమవతీర్ణోఽసౌ కాలరూపీ జనార్దనః। తచ్చ నిష్పాదితం కార్యమశేషా భూభుజో హతాః॥ ౬౦॥
వృష్ణ్యంధకకులం సర్వం తథా పార్థోపసంహృతమ్। న కించిదన్యత్కర్తవ్యం తస్య భూమితలే ప్రభోః॥
అతో గతస్స భగవాన్ కృతకృత్యో యథేచ్ఛయా॥ ౬౧॥ సృష్టిం సర్గే కరోత్యేష దేవదేవః స్థితౌ స్థితిమ్।
అంతేంతాయ సమర్థోయం సాంప్రతం వై యథాగతః॥ ౬౨॥ తస్మాత్పార్థ న సంతాపస్త్వయా కార్యః ప
రాభవే। భవంతి భావాః కాలేషు పురుషాణాం యతస్స్తుతిః॥ ౬౩॥ త్వయైకేన హతా భీష్మద్రోణకర్ణాద
యో రణే। తేషామర్జున కాలోత్థః కిం న్యూనాభిభవో న సః॥ ౬౪॥ విష్ణోస్తస్య ప్రభావేన యథా తేషాం ప
రాభవః। కృతస్తథైవ భవతో దస్యుభ్యస్స పరాభవః॥ ౬౫॥ స దేవేశశ్శరీరాణి సమావిశ్య జగత్స్థితిమ్।
కరోతి సర్వభూతానాం నాశం చాంతే జగత్పతిః॥ ౬౬॥ భగోదయే తే కౌంతేయ సహాయోభూజ్జనార్దనః।
తథాంతే తద్విపక్షాస్తే కేశవేనవినాశితాః॥ ౬౭॥ కశ్శ్రద్దధ్యాత్సగాంగేయాన్ హన్యాస్త్వం కౌరవా
నితి। ఆభీరేభ్యశ్చ భవతః కశ్శ్రద్దధ్యాత్పరాభవమ్॥ ౬౮॥ పార్థైతత్సర్వభూతస్య హరేర్లీలావిచే
ష్టితమ్। త్వయా యత్కౌరవా ధ్వస్తా యదాభీరైర్భవాన్ జితః॥ ౬౯॥ గృహీతా దస్యుభిర్యాశ్చ భ
వాన్ శోచతి తాః స్త్రియః। తదప్యహం యథావృత్తం కథయామి తవార్జున॥ ౭౦॥ అష్టావక్రః పురా వి
ప్రో జలవాసరతోభవత్। బహూన్ వర్షగణాన్ పార్థ గృణన్ బ్రహ్మ సనాతనమ్॥ ౭౧॥ జితేష్వసు
రసంఘేషు మేరుపృష్ఠే మహోత్సవః। బభూవ తత్ర గచ్ఛంత్యో దదృశుస్తం సురస్త్రియః॥ ౭౨॥ రంభా
తిలోత్తమాద్యాస్తు శతశోథ సహస్రశః। తుష్టువుస్తం మహాత్మానం ప్రశశంసుశ్చ పాండవ॥ ౭౩॥ ఆకం
ఠమగ్నం సలిలే జటాభారవహం మునిమ్। వినయావనతాశ్చైనం ప్రణేముస్స్తోత్రతత్పరాః॥ ౭౪॥ య
థా యథా ప్రసన్నోసౌ తుష్టువుస్తం తథా తథా। సర్వాస్తాః కౌరవశ్రేష్ఠ తం వరిష్ఠం ద్విజన్మనామ్॥ ౭౫॥
అష్టావక్రః॥ ప్రసన్నోహం మహాభాగా భవతీనాం యదిష్యతే। మత్తస్తద్వ్రియతాం సర్వం ప్రదా
స్యామ్యతిదుర్లభమ్॥ ౭౬॥ రంభాతిలోత్తమాద్యాస్తం వైదిక్యోప్సరసోబ్రువన్। ప్రసన్నే త్వయ్యపర్యా
ప్తం కిమస్మాకమితి ద్విజ॥ ౭౭॥ ఇతరాస్త్వబ్రువన్ విప్ర ప్రసన్నో భగవాన్ యది। తదిచ్ఛామః పతిం
ప్రాప్తుం విప్రేంద్ర పురుషోత్తమమ్॥ ౭౮॥ వ్యాసః॥ ఏవం భవిష్యతీత్యుక్త్వా హ్యుత్తతార జలాన్మునిః।
తముత్తీర్ణం చ దదృశుర్విరూపం వక్రమష్టధా॥ ౭౯॥ తం దృష్ట్వా గూహమానానాం యాసాం హాసస్స్ఫు

కం కాలాధీనమ్॥ ౫౬। ౫౭। ౫౮। ౫౯। ౬౦। ౬౧। ౬౨। ౬౩। యతశ్శక్తస్స త్వత్తో భీష్మాదీనాం పరాభవః కాలకృతః. త
త్రైవమన్యోపి. ఆభీరేభ్యస్తవాపి కాలోద్భవోయం పరాభవ ఇత్యుపపాదయతి. త్వయైకేనేత్యాదినా ద్వాభ్యాం॥ ౬౪।
౬౫॥ సఇతి॥ సర్వభూతానాం శరీరాణి సమావిశ్య. జగత్స్థితిం నాశం చ ఏక ఏవ కరోతి॥ ౬౬। భగోదయ ఇతి॥ భగోదయో
భాగ్యస్యోదయో. తదంతే భాగ్యనాశే॥ ౬౭। ౬౮। ౬౯। తాసాం చ స్త్రీణాం దస్యుభిర్హరణమష్టావక్రశాపప్రాప్తం.
తేన వారయితుం శక్యమిత్యాఖ్యాయికాం కథయన్నాహ. గృహీతా ఇత్యాదినా దస్యుహస్తంగమిష్యథేత్యంతేన। ౭౦।
౭౧। ౭౨। రంభేతి॥ తుష్టువుః. ప్రగీతైర్గానైః ప్రశశంసుః॥ ౭౩। ౭౪। ౭౫। ౭౬॥ రంభేతి॥ వైరాగ్యైః వేదప్రసి
ద్ధాః॥ ౭౭। ౭౮। ఏవమితి॥ ఉత్తతార. బహిర్నిర్గతః॥ ౭౯। తమితి॥ గూహమానానాం హాసం ప్రచ్ఛాదయంతీనాం॥

౭౬| ౭౭| ౭౮| ౭౯| ౮౦| ౮౧| ౮౨| ౮౩| ౮౪| ౮౫|| భవతామితి ॥ తేజఃపరాభిభావసహిష్ణుత్వం - మాహాత్మ్యమస్త్రమంత్రాదిజనసామర్థ్యం| ౮౬| ౮౭|| విజ్ఞానమితి॥ విబుధాఃవిద్వాంసః - సంతితాదృశాఃతాదృశాభవతి|౮౮| తస్మాదితి ॥ తంత్రంపరిచ్ఛదం| ౮౯| ౯౦| ఇత్యుక్తఇతి ॥ దృష్టంప్రత్యక్షితంవ్యాసోక్త్యాశ్రుతంచ సర్వం॥ ౯౧| ౯౨|| శ్రీకృష్ణలీలాంనిగమయతి ॥ ఇత్యేతదితి| ౯౩| భగవచ్చరిత్రశ్రవణాదిఫలమాహ ॥ యశ్చైతచ్చరితమితి| ౯౪|| ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - పంచమాంశే - అష్టత్రింశోధ్యాయః

టోభవత్ । తాశ్చశాపమునిఃకోపమవాప్యకురునందన| ౮౦| యస్మాద్విరూపరూపంమాంమత్వాహాసావమాననా । భవతీభిఃకృతాతస్మాదేతంశాపందదామివః| ౮౧| మత్ప్రసాదేనభర్తారంలబ్ధ్వాతుపురుషోత్తమమ్। మచ్ఛాపోపహతాస్సర్వాదస్యుహస్తంగమిష్యథ| ౮౨| వ్యాసః ॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్యమునిస్తాభిఃప్రసాదితః। పునస్సురేంద్రలోకంవైప్రాహభూయోగమిష్యథ|౮౩| వ్యాసః॥ఏవంతస్యమునేశ్శాపాదష్టావక్రస్యచక్రిణమ్। భర్తారంప్రాప్యతాయాతాదస్యుహస్తంసురాంగనాః|౮౪| తత్త్వయానాత్రకర్తవ్యశ్శోకోల్పోపిహిపాండవ। తేనైవాఖిలనాథేన సర్వంతదుపసంహృతమ్| ౮౫| భవతాంచోపసంహారఆసన్నస్తేనపాండవ। బలంతేజస్తథావీర్యంమాహాత్మ్యంచోపసంహృతమ్ । ౮౬ । జాతస్యనియతోమృత్యుఃపతనంచతథోన్నతేః। విప్రయోగావసానస్తుసంయోగస్సంచయేక్షయః| ౮౭| విజ్ఞాయనబుధాశ్శోకంనహర్షముపయాంతియే। తేషామేవేతరేచేష్టాంశిక్షంతస్సంతితాదృశాః|౮౮| తస్మాత్త్వయానరశ్రేష్ఠజ్ఞాత్వైతద్భ్రాతృభిస్సహ। పరిత్యజ్యాఖిలంతంత్రంగంతవ్యంతపసేవనమ్| ౮౯|తద్గచ్ఛధర్మరాజాయనివేద్యైతద్వచోమమ। పరశ్వోభ్రాతృభిస్సార్ధంయథాయాసితథాకురు| ౯౦ | ఇత్యుక్తోభ్యేత్యపార్థాభ్యాంయమాభ్యాంచసహార్జునః। దృష్టంచైవానుభూతంచసర్వమాఖ్యాతవాంస్తథా|౯౧|వ్యాసవాక్యంచతేసర్వేశ్రుత్వార్జునముఖేరితమ్। రాజ్యేపరీక్షితంకృత్వాయయుఃపాండుసుతావనమ్ । ౯౨ । ఇత్యేతత్తవమైత్రేయవిస్తరేణమయోదితమ్। జాతస్యయద్యదోర్వంశేవాసుదేవస్యచేష్టితమ్| ౯౩| యశ్చైతచ్చరితంతస్యకృష్ణస్యశ్రుణుయాత్సదా। సర్వపాపవినిర్ముక్తోవిష్ణులోకంసగచ్ఛతి । ౯౪ ।

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - పంచమాంశే - అష్టత్రింశోధ్యాయః.

౮౦| ౮౧| మత్ప్రసాదేనేతి ॥ శాపంవివృణోతి ॥ మచ్ఛాపేతి|౮౨| ఇతీతి ॥ ప్రసాదయంతీస్తాః - పునస్సురేంద్రలోకంగమిష్యథేతి - ప్రాహపునరితి|౮౩| ౮౪| ౮౫| భవతామితి ॥ మాహాత్మ్యంగౌరవం|౮౬| జాతస్యేతి ॥ ఉచ్చైస్సకాశాత్పతనంచసంచయానంతరంక్షయశ్చ| ౮౭| విజ్ఞాయేతి ॥ తాదృశాః - హర్షశోకవిహీనాస్సంతి । ౮౮ । తస్మాదితి ॥ తంత్రంరాజ్యపరికరం| ౮౯| ౯౦| ఇతీతి ॥ దృష్టంయదుకులక్షయాది - అనుభూతంస్వపరాభవాది । ౯౧ ౯౨| ఇతీతి ॥ ఇత్యేతదితి శ్రీకృష్ణలీలాంనిగమయతి| ౯౩| శ్రవణాదిఫలంప్రకటయతి ॥ యశ్చేతి| ౯౪|.

ఇతి శ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న - శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం - ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీ విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - పంచమాంశే - అష్టత్రింశోధ్యాయః.

ఓం - తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

పంచమాంశస్సమాప్తః.

హరిః ఓమ్.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీవిష్ణుపురాణే - సవ్యాఖ్యానే - షష్ఠాంశే - ప్రథమోఽధ్యాయః.

వ్యాఖ్యాతేతి॥ ప్రథమాంశే సర్గ ఉక్తః - ద్వితీయాదిషు వంశమన్వంతరవంశానుచరితరూపా స్థితిరుక్తా॥ ౧॥ శ్రోతుమితి॥ అథ కల్పాంతే ఉపసంహృతిం మహాప్రళయసంజ్ఞాముపసంహృతించ శ్రోతుమిచ్ఛామి॥ ౨॥ మైత్రేయేతి॥ ప్రాకృతే - ప్రళయ ఇతి శేషః - ద్విపరార్ధక ఇతి వక్ష్యమాణే యథోపసంహృతిర్జాయతే తథా - యథావత్ పరమార్థతః శ్రూయతామ్॥ ౩॥ అహోరాత్రమితి॥ మానుషో మాసః పితౄణామహోరాత్రం - అబ్దో దేవానాం - దివ్యైశ్చతుర్యుగసహస్రైర్ద్వే బ్రహ్మణోఽహోరాత్రం॥ ౪॥ ౫॥ చతుర్యుగాణీతి॥ స్వరూపతః పరిమాణధర్మాధర్మాదిభిః యథోక్తం హరివంశే॥ శ్లో॥ కృతే ధర్మశ్చతుష్పాత్స్యాదధర్మః పాదభాక్తథా। ద్వాభ్యామధర్మః పాదాభ్యాం త్రిభిర్ధర్మస్తతః స్థితః॥ ద్వాభ్యాం ధర్మః స్థితః పశ్చాదధర్మస్త్రిభిరుచ్ఛ్రితః। కలావధర్మశ్చతుష్పాత్స్యాద్ధర్మః పాదశేషగ ఇతి॥ అయమర్థః॥ కృతే కృతయుగే అధర్మః పాదభాక్ - అథ కృతాంతే క్రమేణాధర్మః పాదభాగ్భవతి - తతస్త్రేతాయాం॥ ౬॥ ఆద్య ఇతి॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖశరీరకేణ భగవతా॥ శ్లో॥ భోగిశయ్యాగతః శేతే త్రైలోక్యగ్రాసబృంహిత ఇతి వచనాత్॥ ఆద్యంతయోర్యుగయోః సృష్టిసంహారాదేవ విశేషః॥ ౭॥ ౮॥ ౯ । వర్ణాశ్రమేతి॥ వర్ణా

మైత్రేయః॥ వ్యాఖ్యాతా భవతా సర్గవంశమన్వంతరస్థితిః। వంశానుచరితం చైవ విస్తరేణ మహామునే॥ ౧ । శ్రోతుమిచ్ఛామ్యహం త్వత్తో యథావదుపసంహృతిమ్। మహాప్రళయసంజ్ఞాం చ కల్పాంతే చ మహామునే॥ ౨॥ శ్రీపరాశరః॥ మైత్రేయ శ్రూయతాం మత్తో యథావదుపసంహృతిః। కల్పాంతే ప్రాకృతే చైవ ప్రళయో జాయతే యథా॥ ౩॥ అహోరాత్రం పితౄణాం తు మాసోఽబ్దస్త్రిదివౌకసామ్। చతుర్యుగసహస్రే తు బ్రహ్మణో ద్వే ద్విజోత్తమ॥ ౪॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిశ్చైవ చతుర్యుగమ్। దివ్యైర్వర్షసహస్రైస్తు తద్ద్వాదశభిరుచ్యతే॥ ౫ ॥ చతుర్యుగాణ్యశేషాణి సదృశాని స్వరూపతః। ఆద్యం కృతయుగం ముక్త్వా మైత్రేయాంత్యం తథా కలిమ్॥ ౬॥ ఆద్యే కృతయుగే సర్గో బ్రహ్మణా క్రియతే యథా। క్రియతే చోపసంహారస్తథాంతే చ కలౌ యుగే॥ ౭॥ మైత్రేయః॥ కలేః స్వరూపం భగవన్విస్తరాద్వక్తుమర్హసి। ధర్మశ్చతుష్పాద్భగవాన్ యస్మిన్విప్లవమృచ్ఛతి॥ ౮॥ శ్రీపరాశరః॥ కలేః స్వరూపం మైత్రేయ యద్భవాన్ శ్రోతుమిచ్ఛతి। తన్నిబోధ సమాసేన వర్తతే యన్మహామునే ॥ ౯॥ వర్ణా

శ్లో॥ సచ్చిదానందరూపాయ కృష్ణాయాక్లిష్టకారిణే। నమో వేదాంతవేద్యాయ గురవే బుద్ధిసాక్షిణే॥ ప్రథమాంశారంభోక్తమర్థమనువదన్ బుభుత్సితమర్థం పృచ్ఛతి మైత్రేయః - వ్యాఖ్యాతేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౧॥ శ్రోతుమిచ్ఛామీతి॥ యథావత్ - ఉపసంహృతిమాత్యంతికప్రళయమిత్యర్థః॥ ౨॥ మైత్రేయేతి॥ కల్పాంతే బ్రహ్మణో దినాంతే ప్రాకృతే మహాప్రళయే॥ ౩॥ కల్పప్రమాణం దర్శయన్నాహ॥ అహోరాత్రమితి॥ మనుష్యాణాం - మాసః - పితౄణామహోరాత్రం - మనుష్యాణామబ్దః - దేవానామహోరాత్రం - ద్వే చతుర్యుగసహస్రే బ్రహ్మణోఽహోరాత్రం॥ ౪॥ చతుర్యుగస్య ప్రమాణమాహ॥ కృతమితి॥ ౫॥ చతుర్యుగస్వరూపమాహ॥ చతుర్యుగాణీతి॥ ౬॥ ఆద్యంతయోర్వైసాదృశ్యే హేతుమాహ॥ ఆద్య ఇతి॥ ౭॥ అపర్యవసిత ఏవ పూర్వప్రశ్నోత్తరే లబ్ధావసరోఽన్యత్పృచ్ఛతి॥ కలేరితి॥ విప్లవం నాశం॥ ౮॥ ఉత్తరమాహ॥ కలేస్స్వరూపమిత్యాదినాఽధ్యాయసమాప్తేః॥ ౯ । వర్ణా

శ్రమేత్యాదిస్మార్తప్రవృత్తివిషయం - సామర్గ్యజురితి శ్రౌతప్రవృత్తివిషయం త్రయీప్రతిపాద్యాగ్నిహోత్రాదిధర్మవినిష్పాదనం యస్యాః ప్రవృత్తేః హేతుః ప్రయోజనం పాఠతథోక్తా - సా చ నేత్యర్థః ||౧౦ || వివాహా ఇతి || దాంపత్యక్రమః దంపత్యోర్ధర్మః - దంపతీ ఏవ దాంపత్యం - వహ్నిదేవాత్మకః వహ్నిదేవయజ్ఞక్రియాత్మకః - క్రమోనుష్ఠానం ||౧౧|| యత్ర తత్రేతి || వర్ణేభ్యః వర్ణానాం - ధనీ యోగ్యః - నతు వృత్తవిద్యాదిమాన్ || ౧౨|| యేనేతి || యేన కేన చ శ్రుతస్మృతిభ్యామనుకల్పితయోగేన - యోగేన ప్రకారేణ - దీక్షితో భవతి || ౧౩|| సర్వమేవేతి || దేవతాశ్చ సర్వాః అవైదికీ కాళ్యాదిః - సర్వః సర్వస్య చాశ్రమః బ్రహ్మచర్యవైరాగ్యాదిరహితస్యాపి || ౧౪|| ఉపవాస ఇతి || ఆయాసః తీర్థయాత్రాదికాయక్లేశః - ఉపవాసాదిస్స్వాభిరుచితానుష్ఠానానుష్ఠితో ధర్మో భవతి || ౧౫|| ౧౬|| సువర్ణమణీతి || కేశైః ప్రశస్తైః - సువర్ణాదిభూషణసహాభావాత్ | ౧౭| ౧౮| య ఇతి || స్వామిత్వహేతురితి - బహ్వర్థదానాదినా సంబంధ ఏవ స్వామిత్వహేతుః భావీ - న త్వభిజనః - స్వామిత్వహేతుసంబంధో భవితాభిజన ఇతి పాఠే స్వామిత్వహేతుర్వసుదానాదిసంబంధః స ఏవాభిజనః - న తు మహాకులీనత్వం - హీనవర్ణోప్యర్థదో మహాకులీనవత్సేవ్య ఇత్యర్థః || ౧౯|| గృహాంతా ఇతి || బుద్ధేస్స్వార్థ్యం ధనార్జనం - న త్వాత్మజ్ఞానాది - తచ్చ ధనం గృహనిర్మాణార్థం - న తు

శ్రమాచారవతీ ప్రవృత్తిర్న కలౌ నృణామ్ | న సామఋగ్యజుర్ధర్మవినిష్పాదనహైతుకీ || ౧౦ | వివాహా న కలౌ ధర్మ్యా న శిష్యగురుసంస్థితిః | న దాంపత్యక్రమో నైవ వహ్నిదేవాత్మకః క్రమః || ౧౧ | యత్ర తత్ర కులే జాతో బలీ సర్వేశ్వరః కలౌ | సర్వేభ్య ఏవ వర్ణేభ్యో యోగ్యః కన్యావరోధనే | ౧౨| యేన కేనచ యోగేన ద్విజాతిర్దీక్షితః కలౌ | యైవ సైవ చ మైత్రేయ ప్రాయశ్చిత్తం కలౌ క్రియా |౧౩| సర్వమేవ కలౌ శాస్త్రం యస్య యద్వచనం ద్విజ | దేవతాశ్చ కలౌ సర్వాస్సర్వస్సర్వస్య చాశ్రమః | ౧౪| ఉపవాసస్తథాయాసో విత్తోత్సర్గస్తథా కలౌ | ధర్మో యథాభిరుచితైరనుష్ఠానైరనుష్ఠితః || ౧౫ | విత్తేన భవితా పుంసాం స్వల్పేనాఢ్యమదః కలౌ | స్త్రీణాం రూపమదశ్చైవ కేశైరేవ భవిష్యతి || ౧౬| సువర్ణమణిరత్నాదౌ వస్త్రే చోపక్షయం గతే | కలౌ స్త్రియో భవిష్యంతి తదా కేశైరలంకృతాః || ౧౭| పరిత్యక్ష్యంతి భర్తారం విత్తహీనం తథా స్త్రియః | భర్తా భవిష్యతి కలౌ విత్తవానేవ యోషితామ్ | ౧౮| యో యో దదాతి బహులం స స స్వామీ సదా నృణామ్ | స్వామిత్వహేతుస్సంబంధో న చాభిజనతా తథా | ౧౯| గృహాంతా ద్రవ్యసంఘాతా ద్రవ్యాంతా చ తథా మతిః | అర్థాశ్చాత్మోపభోగాంతా భవిష్యం

శ్రమేతి || వర్ణానామాశ్రమాణాం చ - య ఆచారస్తదనుసారిణీ నృణాం ప్రవృత్తిర్న భవతి - సామాదివేదోక్తం కర్మనిష్పాదనం - హేతుర్యస్యాస్సా - తథాభూతా చ న భవతి - కింతు - అర్థకామప్రయోజనైవేత్యర్థః - యజుః కర్మేతి చ పాఠః || ౧౦ || వివాహా ఇతి || బ్రాహ్మాదిషు వివాహేషు యస్య యో విహితః - స ఏవేతి వ్యవస్థా నాస్తీత్యర్థః - శిష్యగుర్వోశ్చ - సంస్థితిః ఉక్తశుశ్రూషానుగ్రహరూపా నాస్తి దాంపత్యే యః క్రమః - పరస్పరనియమః వహ్నిదేవపూజాదిషు క్రమశ్చ నాస్తి | ౧౧ || యత్ర కుత్రేతి || సర్వేశ్వరో నియంతా దండధర ఇతి యావత్ సర్వ ఏవ - సర్వవర్ణేభ్యః కన్యాయా అవరోధనే - ధనేశ్వర ఏవ కన్యాయా యోగ్యో భవిష్యతి - కన్యావరోధనే ఇతి పాఠే సవర్ణత్వాది నియమం వినా - సర్వేభ్య ఏవ వర్ణేభ్యః ధనీ ధనవాన్ - కన్యావరోధయోగ్యో భవిష్యతీత్యర్థః || ౧౨ | యేనేతి || యేన కేనాప్యుపాయేన నిషిద్ధద్రవ్యాదినాపి దీక్షితస్స్యాత్ | ౧౩|| ౧౪|| ఉపవాస ఇతి || విధిక్రమం వినా యథాభిరుచితైరనుష్ఠానైః కృత ఉపవాసాదిర్ధర్మస్స్యాదితి - ఆయాసః కృచ్ఛ్రాదిరపి | ౧౫|| ౧౬| ౧౭| ౧౮|| య ఇతి || యోఽపి బహుధనం దదాతి - స స్వామీ - ఉత్తమానామపి తత్ర హేతుః - ద్రవ్యదానాదినా యస్సంబంధః స ఏవ స్వామిత్వహేతుర్భావీ - న త్వభిజనసత్కులత్వం - స్వామిత్వహేతుసంబంధో భవితాభిజన ఇతి పాఠే - స్వామిత్వహేతునా - బహుధనదానాదినా యస్సంబంధః స ఏవాభిజనో మహాకులీనత్వం భవిష్యతీత్యర్థః || ౧౯| గృహాంతా ఇతి || ద్రవ్యాణాం - సంఘా

యథాగాథా వాద్యర్థకం - తేచార్థాః గృహయాతాః స్వదేహభోగార్థాః - నత్వతిథ్యాదిభోగార్థాః॥ ౨౦॥ స్త్రియ ఇతి॥ లలితేషుపురుషేషు స్పృహాయాసాంతాస్తథోక్తాః॥ ౨౧॥ అభ్యర్థితాఇతి॥ అభ్యర్థితాపి అభ్యర్థితాఅపి - అత్ర ఆర్షస్సంధిః - దేవాపియంనపశ్యంతీతివత్ - పణఃకపర్దికాశీతిః - పంచగుంజాతులితంస్వర్ణం వా॥ ౨౨॥ సమానపౌరుషమితి॥ సమానపౌరుషమిత్యపరవర్ణాశ్శూద్రాదయః విప్రాస్స్వసమానతేజస్కాఃమన్యంతఇత్యర్థః-సమానపరుషమితిపాఠేసగర్వనిష్ఠురంచేతఇతి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ కందమూలేతి॥ ఘాతయిష్యంతిక్లేశయిష్యంతి॥ ౨౫। దుర్భిక్షమితి॥ ప్రమోదఃఉల్లాసః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ వేదాదానమితి॥ అకృతవ్రతాఃవేదవ్రతరహితాః॥

తికలౌయుగే॥ ౨౦॥ స్త్రియఃకలౌభవిష్యంతిస్వైరిణ్యోలలితస్పృహాః॥ అన్యాయావాప్తవిత్తేషుపురుషాస్స్పృహయాళవః॥ ౨౧॥ అభ్యర్థితాపిసుహృదాస్వార్థమేవనిరీక్ష్యతే। పణార్ధార్ధార్ధమాత్రేపికరిష్యంతితథాస్పృహామ్॥ ౨౨॥ సమానపౌరుషంచేతోభావివిప్రేషువైకలౌ। క్షీరప్రదానసంబంధిభావిగోషుచగౌరవమ్॥ ౨౩॥ అనావృష్టిభయప్రాయాః ప్రజాఃక్షుద్భయకాతరాః। భవిష్యంతితదాసర్వేగగనాసక్తదృష్టయః॥ ౨౪॥ కందమూలఫలాహారాస్తాపసాఇవమానవాః। ఆత్మానంఘాతయిష్యంతిహ్యనావృష్ట్యాదిదుఃఖితాః॥ ౨౫॥ దుర్భిక్షమేవసతతంతథాక్లేశమనీశ్వరాః। ప్రాప్స్యంతివ్యాహతసుఖప్రమోదామానవాఃకలౌ॥ ౨౬॥ అస్నానభోజినోనాగ్నిదేవతాతిథిపూజనమ్। కరిష్యంతికలౌప్రాప్తేనచపిండోదకక్రియామ్॥ ౨౭॥ లోలుపాహ్రస్వదేహాశ్చబహ్వన్నాదనతత్పరాః। బహుప్రజాల్పభాగ్యాశ్చభవిష్యంతికలౌస్త్రియః॥ ౨౮॥ ఉభాభ్యామపిపాణిభ్యాంశిరఃకండూయనంస్త్రియః। కుర్వంత్యోగురుభర్తౄణామాజ్ఞాంభేత్స్యంత్యనాదరాః॥ ౨౯॥ స్వపోషణపరాఃక్షుద్రాదేహసంస్కారవర్జితాః। పరుషానృతభాషిణ్యోభవిష్యంతికలౌస్త్రియః॥ ౩౦॥ దుశ్శీలాదుష్టశీలేషుకుర్వంత్యస్సతతంస్పృహామ్। అసద్వృత్తాభవిష్యంతిపురుషేషుకులాంగనాః॥ ౩౧॥ వేదాదానంకరిష్యంతివటవశ్చాకృతవ్రతాః। గృహస్థాశ్చనహోష్యంతినదాస్యంత్యుచితాన్యపి॥ ౩౨॥ వానప్రస్థాభవిష్యంతి

తాస్సంచయాఅపి - గృహఏవాంతస్సమాప్తిర్యేషాంతేతథా - బహుధనాదిసంగ్రహాఅపిగృహనిర్మాణాదిష్వేవోపక్షీణాభవిష్యంతి - నతుధర్మోపయోగినఇత్యర్థః - న్యాసానాం భుక్తిశ్చద్రవ్యాంతాద్రవ్యార్జనమాత్రనిష్ఠా - నత్వాత్మజ్ఞానోపయోగినీ - అర్థాశ్చ - భోగ్యాః స్రక్చందనాదయః - ఆత్మోపభోగ్యాంతాః - స్వభోగమాత్రపర్యవసాయినః - నత్వతిథిదేవతార్థాభవిష్యంతి॥ ౨౦॥ స్త్రియఇతి॥ స్వైరిణ్యః - పుంశ్చల్యః - తత్ర హేతుః - లలితే - సుందరే - స్పృహా యాసాంతాః॥ ౨౧॥ అభ్యర్థితాఇతి॥ పణం - వరాటికా - తదర్ధం వా - కాకః - తదర్ధార్ధమాత్రేపివిషయే - స్వార్థస్పృహాంనకరిష్యంతి - కపర్దికాంశకమపినత్యక్ష్యంతీత్యర్థః - పణఃకపర్దికాశీతిః - పంచగుంజాతులితస్వర్ణం వా పణఃతత్రాపీతిద్రష్టవ్యం - కరిష్యంతికలింద్విజేతిపాఠేకలింకలహం॥ ౨౨॥ సమానేతి॥ సమానపౌరుషం - అస్మాసువిప్రేషుచపురుషత్వంసమానం - తదస్మత్తోఽపివిప్రేమకోవిశేషఇత్యనాదరయుక్తంచిత్తంశూద్రాదేర్భవిష్యతీత్యర్థః - సమానపరుషమితిపాఠే - సగర్వనిష్ఠురంచేత్యర్థః - క్షీరేతి - మహిష్యాదిష్వపిక్షీరప్రదానతోగౌరవసత్కారోభవిష్యతి॥ ౨౩॥ అనావృష్టీతి॥ క్షుద్భయేన కాతరాః వ్యాకులాః - ప్రజాః - మేఘప్రతీక్షయాగగనేఆసక్తదృష్టయోభవిష్యంతి॥ ౨౪॥ ౨౫॥ దుర్భిక్షమితి॥ అనీశ్వరానిర్ధనాః - వ్యాహతం - సుఖం - ప్రమోదోహర్షశ్చయేషాంతే॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఉభాభ్యామితి॥ అనాదరాః - ఆదరశూన్యాః॥ ౨౯॥ స్వపోషణపరాఇతి॥ పరుషమనృతంభాషితుంశీలంచయాసాంతాః॥ ౩౦॥ దుశ్శీలాఇతి॥ దుష్టశీలేష్వసద్వృత్తేషుస్పృహాంకుర్వంత్యోసద్వృత్తావ్యభిచారిణ్యోభవిష్యంతి॥ ౩౧॥ ఆశ్రమాణాం విప్లవమాహ॥ వేదాదానమితి॥ అకృతవ్రతాః - వేదవ్రతవిహీనాః - వటవోబ్రహ్మచారిణః - వేదాదానం వేదాధ్యయనం - కరిష్యంతి॥ ౩౨॥ వానప్రస్థాఇతి॥ వానప్రస్థాప

౩౨ । వానప్రస్థా ఇతి ॥ వనవాసినః వానప్రస్థాః । ౩౩ । అరక్షితార ఇతి ॥ శుల్కవ్యాజేన శుల్కమితి వ్యపదిశ్య శుల్కవ్యతిరిక్తైర్దండైశ్చ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ పలిత ఇతి ॥ వింశతిం నాతిజీవంతి - కలేరంతే. త్రయోవింశతిమితి చతుర్థోక్తం జీవనమితః పూర్వం ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥

గ్రామ్యాహారపరిగ్రహాః । భిక్షవశ్చాపి మిత్రాదిస్నేహసంబంధయంత్రణాః ॥ ౩౩ ॥ అరక్షితారో హర్తారశ్శుల్కవ్యాజేన పార్థివాః । హారిణో జనవిత్తానాం సంప్రాప్తే తు కలౌ యుగే ॥ ౩౪ ॥ యో యోశ్వరథనాగాఢ్యస్స స రాజా భవిష్యతి । యశ్చ యశ్చాబలస్సర్వస్స స భృత్యః కలౌ యుగే ॥ ౩౫ ॥ వైశ్యాః కృషివాణిజ్యాది సంత్యజ్య నిజకర్మ యత్ । శూద్రవృత్త్యా ప్రవర్త్స్యంతి కారుకర్మోపజీవినః ॥ ౩౬ ॥ భైక్షవ్రతపరాశ్శూద్రాః ప్రవ్రజ్యాలింగినోధమాః । పాషండసంశ్రయాం వృత్తిమాశ్రయిష్యంతి సత్కృతాః ॥ ౩౭ ॥ దుర్భిక్షకరపీడాభిరతీవోపద్రుతా జనాః । గోధూమాన్నయవాన్నాఢ్యాన్ దేశాన్ యాస్యంతి దుఃఖితాః ॥ ౩౮ ॥ వేదమార్గే ప్రలీనే చ పాషండాఢ్యే తతో జనే । అధర్మవృద్ధ్యా లోకానామల్పమాయుర్భవిష్యతి ॥ ౩౯ ॥ అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యమానేషు వై తపః । నరేషు నృపదోషేణ బాల్యే మృత్యుర్భవిష్యతి ॥ ౪౦ ॥ భవితా యోషితాం సూతిః పంచషట్సప్తవార్షికీ । నవాష్టదశవర్షాణాం మనుష్యాణాం తథా కలౌ ॥ ౪౧ ॥ పలితోద్భవశ్చ భవితా తథా ద్వాదశవార్షికః । నాతిజీవతి వై కశ్చిత్కలౌ వర్షాణి వింశతిః ॥ ౪౨ ॥ అల్పప్రజ్ఞా వృథాలింగా దుష్టాంతఃకరణాః కలౌ । యతస్తతో వినంక్ష్యంతి కాలేనాల్పేన మానవాః ॥ ౪౩ ॥ యదా యదా హి మైత్రేయ హానిర్ధర్మస్య లక్ష్యతే । తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా విచక్షణైః ॥ ౪౪ ॥ యదా యదా హి పాషండవృద్ధిర్మైత్రేయ లక్ష్యతే । తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా మహాత్మభిః ॥ ౪౫ ॥ యదా యదా సతాం హానిర్వేదమార్గానుసారిణామ్ । తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా విచక్షణైః ॥ ౪౬ ॥ ప్రారంభాశ్చావసీదంతి యదా ధర్మభృతాం నృణామ్ । తదానుమేయం ప్రాధాన్యం కలేర్మైత్రేయ పండితైః ॥ ౪౭ ॥ యదా యదా న యజ్ఞానామీశ్వరః పురుషోత్తమః । ఇజ్యతే పురుషైర్యజ్ఞైస్తదా జ్ఞేయం కలేర్బలమ్ ॥ ౪౮ ॥ న ప్రీతిర్వేదవాదేషు పాషండేషు యదా రతిః । కలేర్వృద్ధిస్తదా ప్రాజ్ఞైరనుమేయా విచక్షణైః ॥ ౪౯ ॥ కలౌ జగత్పతిం విష్ణుం సర్వస్రష్టారమీశ్వరమ్ । నార్చయిష్యంతి మైత్రేయ పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౦ ॥ కిం దేవైః కిం ద్విజైర్వేదైః కిం శౌచేనాంబుజన్మనా । ఇత్యేవం వై ప్రవక్ష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౧ ॥ స్వల్పాంబువృష్టిః పర్జన్యస్సస్యం స్వల్పఫలం తథా । ఫలం తథాల్పసారం చ విప్ర ప్రాప్తే కలౌ యుగే ॥ ౫౨ ॥ శాణీప్రాయాణి వస్త్రాణి

అకాలవాసవః - గ్రామ్యాహారపరిగ్రహా భవిష్యంతి - న తు వన్యాహారపరిగ్రహాః - భిక్షవస్సన్న్యాసినః పితృభ్రాతృస్త్రీవివాహయ - అన్యాం మిత్రాదీం - సంపాద్య - తేషు స్నేహబంధేన - యంత్రణం తద్వశత్వం యేషాం తే తథాభూతా భవిష్యంతి ॥ ౩౩ ॥ అరక్షితార ఇతి ॥ పార్థివాః - అరక్షితారః - ప్రజాపాలనమకుర్వంత ఏవ హర్తారః - కరగ్రాహిణః - తథా వణిగ్జనవిత్తానాం చ - అపహారిణో భవిష్యంతి ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ వైశ్యా ఇతి ॥ శూద్రవృత్త్యా - సేవయా - ప్రవర్త్స్యంతి - ప్రకర్షేణ వర్త్స్యంతి - వాసం కరిష్యంతి - వర్తిష్యంత ఇత్యర్థః - కారూణాం - అంబుష్ఠాదీనాం కర్మ - శకటక్రియాది - తేనోపజీవితుం శీలం యేషాం తే ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ దుర్భిక్ష ఇతి ॥ గోధూమాద్యన్నాఢ్యాః - దేశాః - యాస్యంతి ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ భవితేతి ॥ మనుష్యాణాం - పుంసాం - సూతిః ॥ ౪౧ ॥ పలిత ఇతి ॥ వింశతివర్షాణ్యతిక్రమ్య - న జీవంతి ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ కలేః ప్రాబల్యే లింగాన్యాహ ॥ యదా యదేత్యాదిపంచభిః ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ కిం దేవైరితి ॥ అంబుజన్మనా - వారిణా కృతేన శౌచేన కిం ॥ ౫౧ ॥ స్వల్పేతి ॥ అల్పసారం నిర్వీర్యం ॥ [illegible]ణీతి ॥ శాణీ

కాణి ప్రాయాణీతి॥ శాణశ్శాణీవా శణవికారః - శాటీతిపాఠే ప్రావృష్టూలః॥౨౩।౨౪। శ్వశ్రూశ్వశురేతి॥ హారిభా
ర్యాః హారిణ్యః హృద్యా భార్యాః - బహువ్రీహిర్వా - హారిణ్యో భార్యా యేషాం తే - తేసుహృదః- భర్తౄణాంజారా
ణాంచరమ్యా భార్యాహిసుహృదః॥౨౫॥౨౬।౨౭।౨౮॥ నిష్పావ్యధ్యాయేతి॥ క్వచిత్కుటకటాదౌ।౨౯। తత్రేతి॥తత్రకలౌ-
అల్పేనైవయత్నేనహరిసంకీర్తనాదినా- అనుత్తమంపుణ్యస్కంధంపుణ్యరాశింకరోతిపురుషః-యఃపుణ్యస్కంధః క్రియ
తే-సకృతయుగేతపసాహిక్రియతే॥౩౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యానే శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే-షష్ఠాంశే ప్రథమోధ్యాయః

వ్యాసశ్చేతి॥ అత్రవస్తునిఅల్పయత్నేనపుణ్యస్కంధప్రాప్తౌ। ౧। కస్మిన్నితి॥ పుణ్యవాదః పుణ్యవిషయవిచా
రః॥ ౨॥ సందేహనిర్ణయార్థాయేతి॥ సంశయంసంశయితమర్థంప్రష్టుం। ౩। ౪। ౫॥ మగ్నఇతి॥ శూద్రస్సాధుఃక

శమీప్రాయామహీరుహాః। శూద్రప్రాయాస్తథావర్ణాభవిష్యంతికలౌయుగే॥ ౨౩। అణుప్రా
యాణిధాన్యానిఆజ్యప్రాయంతథాపయః। భవిష్యంతికలౌప్రాప్తేహ్యౌశీరంచానులేపనమ్॥ ౨౪।
శ్వశ్రూశ్వశురభూయిష్ఠా గురవశ్చనృణాంకలౌ। శ్యాలాద్యాహారిభార్యాశ్చసుహృదోమునిసత్తమ।
౨౫।కస్యమాతాపితాకస్య యథాకర్మానుగః పుమాన్। ఇతిచోదాహరిష్యంతిశ్వశురానుగతానరాః॥
౨౬। వాఙ్మనఃకాయజైర్దోషైరభిభూతాఃపునఃపునః। నరాఃపాపాన్యనుదినం కరిష్యంత్యల్పమేధసః॥
౨౭॥నిస్సత్త్వానామశౌచానాంనిర్హ్రీకాణాంతథానృణామ్। యద్యద్దుఃఖాయ తత్సర్వం కలికాలేభవి
ష్యతి॥ ౨౮। నిస్స్వాధ్యాయవషట్కారేస్వధాస్వాహావివర్జితే। తదాప్రవిరళోధర్మః క్వచిల్లో
కేనివత్స్యతి॥ ౨౯। తత్రాల్పేనైవయత్నేనపుణ్యస్కంధమనుత్తమమ్। కరోతియఃకృతయుగే క్రియ
తేతపసాహిసః॥౩౦। ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ వ్యాసశ్చాహమహాబుద్ధిర్యదత్రైవహివస్తుని। తచ్ఛ్రూయతాంమహాభాగ గదతోమ
మతత్త్వతః॥ ౧ । కస్మిన్కాలేల్పకోధర్మో దదాతిసుమహత్ఫలమ్।మునీనాంపుణ్యవాదోభూత్ కై
శ్చాసౌక్రియతేసుఖమ్॥ ౨। సందేహనిర్ణయార్థాయ వేదవ్యాసంమహామునిమ్। యయుస్తేసంశ
యంప్రష్టుంమైత్రేయమునిపుంగవాః॥ ౩। దదృశుస్తేమునింతత్ర జాహ్నవీసలిలేద్విజ। వేదవ్యాసంమ
హాభాగమర్ధస్నాతంసుతంమమ॥ ౪। స్నానావసానంతేతస్యప్రతీక్షంతోమహర్షయః। తస్థుస్తీరేమ
హానద్యాస్తరుషండముపాశ్రితాః॥ ౫। సగోమగ్నోథజాహ్నవ్యాస్తోయాదుత్థాయమహసుతోమమ। శూద్ర

శణసూత్రమయీపట్టికా - దృతికావా - తత్తుల్యానివస్త్రాణి। ౨౩ । అణుప్రాయాణీతి॥ ఉశీరం - సురభితృణవిశే
షః॥ ౨౪॥ శ్వశ్రూశ్వశురేతి॥ శ్యాలాః - పత్నీభ్రాతరః - హారిణ్యోమనోహరాః భార్యాయేషాం తే - తథావిధే
ష్వన్యేషు - సఖ్యంభవతి। ౨౫। కస్యేతి॥ కర్మానుగః - స్వకర్మాధీనః॥ ౨౬॥ ౨౭। నిస్సత్త్వానామితి॥ యద్యద్దుస్త
త్తత్సర్వందుఃఖార్థమేవభవిష్యతి। ౨౮। నిస్స్వాధ్యాయేతి॥ క్వచిన్నిష్కుటాదౌ । ౨౯ ॥ కలౌరేకంమహాంతంగుణ
మాహ॥ తత్రేతి॥ అల్పేనైవయత్నేనహరికీర్తనాదినా - పుణ్యస్కంధం - పుణ్యరాశిం - నరఃకరోతి - సహికృత యు
గేతపసా మహతా - క్రియతే - యఇతిపాఠే యఃకోపి - అతిమలినోపీత్యర్థః - అతోనేనైవగుణేనకలిస్సర్వశ్రేష్ఠ ఇ
త్యర్థః - కరోతియంకృతయుగే - క్రియతేతపసాహిసః - ఇతిపాఠస్సుగమః॥ ౩౦ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్ర
కాశాఖ్యే - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - ప్రథమోధ్యాయః.

నికృష్టోపికలిరల్పాయాసేనమహాఫలప్రదఇతిప్రసంగాన్నికృష్టయోఃస్త్రీశూద్రయోరపిగుణాధిక్యంవక్తుమితి
హాసంప్రస్తౌతి - వ్యాసఇత్యాదినా॥ వ్యాసశ్చేతి॥ వస్తుని- అర్థే। ౧। కస్మిన్నితి॥ వాదోవిచారః కైశ్చాపి- జాతిభిః-
అసౌధర్మః - సుఖమనాయాసేనక్రియతే। ౨॥ సందేహేతి॥ సంశయవిషయభూతమర్థంప్రష్టుంయయుః॥ ౩॥౪ ।
స్నానావసానమితి॥ స్నానావసానంస్నానసమాప్తిం - ప్రతీక్షమాణాః - తరూణాంషండం సమూహం - ఉపాశ్రితాః -
తస్థుః - స్థితాః॥ ౫॥ మగ్నఇతి॥ఉన్మజ్జ్యఉత్థాయ - తేషాంమునీనాంశృణ్వతాం - కలిస్సాధుశ్శూద్రస్సాధురిత్యేవంవచో
మమసుతః - వ్యాసః - ఆహేత్యన్వయః - తదేవంమునిభిఃఅపృష్టైనైవవ్యాసేనకస్మిన్కాలేల్పకోధర్మోదదాతి- సు

లిః సాధురితి వచనం ॥౬॥ సాధు సాధ్వితి ॥ సాధు సాధు శూద్ర ధన్యోఽసీత్యుక్తిః హృదయసన్నిధేః ప్రత్యుక్తిరివ భాతి ॥౭॥ నిమగ్నశ్చేతి ॥ తాభ్యో యోషిద్భ్యః - కలౌ సాధుత్వం శూద్రే ధన్యత్వం యోషితాం ధన్యతరత్వం చేతి తద్గుణతారతమ్యాద్విరమ్యత్రిధోక్తిః ॥౮॥౯॥౧౦॥ తమితి ॥ తేన ప్రాగ్వివక్షితేనార్థేన అలమస్తు తన్నివృత్తిరస్తు ॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ఇత్యుక్త ఇతి ॥ ప్రహస్యేతి ధిగస్త్వితి వత్ స్వప్రశ్నోత్తరం దత్తమప్యబుధ్వా పునః పృచ్ఛతో మునీన్ ప్రతి హాసః ॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ ధ్యాయన్నితి ॥ కృతే చిత్తశుద్ధిసంభవాద్ధ్యానేన ఫలప్రాప్తిః - త్రేతాయాం తదభావేఽపి చిత్తశుద్ధ్యా యజ్ఞైః ఫలసిద్ధిః - ద్వాపరే తయోరభావేఽప్యాచారశుద్ధ్యార్చనేన సిద్ధిః - సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమిత్యాదివచనాత్ - కలౌ తు తేషామభావేఽపి భగవన్నామసంకీర్తనేనైవ ఫలసిద్ధిరితి కలేస్సాధుత్వం ॥౧౭॥ ఏతదేవ వివృణోతి ॥ ధర్మేతి ॥ స్వల్పాయాసేన సంకీర్తనాదినా ॥౧౮॥ వ్రతచర్యేతి ॥ వ్రతచర్యేత్యాది శూద్రసాధుత్వస్యోపోద్ఘాతః ॥ ౧౯ । ౨౦ । అసమ్యక్కరణ ఇతి ॥ ఇచ్ఛైవ ప్రాప్తిక

సాధుః కలిస్సాధురిత్యేవం శృణ్వంత్యాస్తాం వచః । తేషాం మునీనాం భూయశ్చ మమజ్జ స నదీజలే ॥ ౬ ॥ సాధు సాధ్వితి చోత్థాయ శూద్ర ధన్యోఽసి చాబ్రవీత్ ॥ ౭ ॥ నిమగ్నశ్చ సముత్థాయ పునః ప్రాహ మహామునిః । యోషితస్సాధు ధన్యాస్తాస్తాభ్యో ధన్యతరోఽస్తి కః ॥ ౮ ॥ తతస్స్నాత్వా యథాన్యాయమాయాంతం చ కృతక్రియమ్ । ఉపతస్థుర్మహాభాగం మునయస్తే సుతం మమ ॥ ౯ ॥ కృతసంవందనాంశ్చాహ కృతాసనపరిగ్రహాన్ । కిమర్థమాగతా యూయమితి సత్యవతీసుతః ॥ ౧౦ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ తమూచుస్సంశయం ప్రష్టుం భవంతం వయమాగతాః । అలం తేనాస్తు తావన్నః కథ్యతామపరం త్వయా ॥ ౧౧ ॥ కలిస్సాధ్వితి యత్ప్రోక్తం శూద్రస్సాధ్వితి యోషితః । యదాహ భగవాన్ సాధు ధన్యాశ్చేతి పునః పునః ॥ ౧౨ ॥ తత్సర్వం శ్రోతుమిచ్ఛామో న చేద్గుహ్యం మహామునే । తత్కథ్యతాం తతో హృత్స్థం సంపృచ్ఛామస్త్వాం ప్రయోజనమ్ ॥ ౧౩ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యుక్తో మునిభిర్వ్యాసః ప్రహస్యేదమథాబ్రవీత్ । శ్రూయతాం భో మునిశ్రేష్ఠా యదుక్తం సాధు సాధ్వితి ॥ ౧౪ ॥ వ్యాసః ॥ యత్కృతే దశభిర్వర్షైస్త్రేతాయాం హాయనేన తత్ । ద్వాపరే తచ్చ మాసేన హ్యహోరాత్రేణ తత్కలౌ ॥ ౧౫ ॥ తపసో బ్రహ్మచర్యస్య జపాదేశ్చ ఫలం ద్విజాః । ప్రాప్నోతి పురుషస్తేన కలిస్సాధ్వితి భాషితమ్ ॥ ౧౬ ॥ ధ్యాయన్ కృతే యజన్ యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్చయన్ । యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవమ్ ॥ ౧౭ ॥ ధర్మోత్కర్షమతీవాత్ర ప్రాప్నోతి పురుషః కలౌ । అల్పాయాసేన ధర్మజ్ఞాస్తేన తుష్టోఽస్మ్యహం కలేః ॥ ౧౮ ॥ వ్రతచర్యాపరైర్గ్రాహ్యా వేదాః పూర్వం ద్విజాతిభిః । తతస్స్వధర్మసంప్రాప్తైర్యష్టవ్యం విధివద్ధనైః ॥ ౧౯ ॥

మహత్ఫలమిత్యేతత్ప్రశ్నోత్తరతయా కలేస్సాధుత్వముక్తం ॥౬॥ క్లేశ్చాసౌ క్రియతే సుఖమిత్యేతన్నిర్ణయార్థం శూద్రస్య స్త్రీణాం చ ధన్యత్వమాహ ॥ సాధు సాధ్వితి ॥ సాధు సాధు - శూద్ర ధన్యోఽసీతి బుద్ధిసన్నిధానాత్ప్రత్యుక్తమిత్యుక్తం ॥ ౭ ॥ నిమగ్నశ్చేతి ॥ తాభ్యో యోషిద్భ్యః ధన్యతరః కః ప్రాణ్యస్తి - న కోఽపీత్యర్థః - అతస్తా ఏవ ధన్యతరాః - అత్ర చ కలేస్సాధుత్వం - శూద్రస్య సాధుత్వం ధన్యత్వం - యోషితాం ధన్యతరత్వం - సాధుత్వం చేతి - యథోత్తరం గుణాధిక్యం - తత్ర గంగాయామఘమర్షణే - భగవద్ధ్యానపూతే చిత్తే - ప్రతీతమితి - ఉన్మజ్జ్యోన్మజ్జ్య - పదత్రయోక్త్యా దర్శితం - ఉన్మజ్జ్యేతి చ పాఠః ॥ ౮ । ౯ । కృతసంవందనానితి ॥ కృతం సంవందనం యైస్తాన్ - కృతసంవందనాన్ ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ తేన తావదలమస్తు తత్తావదాస్తామిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ఇత్యుక్త ఇతి ॥ హృదిస్థప్రశ్నస్యైవోత్తరం దత్తమప్యవిజ్ఞాయ పృచ్ఛంతీతి ప్రహస్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౪ ॥ తదేవ స్ఫుటయతి ॥ యత్కృత ఇత్యాదద్వ్యాఖ్యాం - యత్కృతే దశభిరితి ॥ కృతే కృతయుగే హాయనేన వర్షేణ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ అల్పేన కాలేన ధర్మస్సిధ్యతీత్యాహ ధ్యాయన్ కృత ఇత్యాదిద్వ్యాఖ్యాం ॥ ౧౭ ॥ ధర్మేతి ॥ అల్పాయాసేనేతి కలేస్సాధుత్వముక్తం ॥ ౧౮ ॥ శూద్రస్యాల్పాయాసేన పురుషార్థసిద్ధిం వక్తుం - త్రైవర్ణికానాం తత్రాతిక్లేశమాహ - వ్రతచర్యాపరైరిత్యాదిచతుర్భిః ॥ వ్రతచర్యాపరైరితి ॥ వ్రతచర్యోపహారస్తైరితి పాఠే - ఉపహరణముపహారః - గురవే సర్వలాభార్పణైరిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ కృతే

రియశ్యేతదిచ్ఛా ప్రాప్తికరం ఇచ్ఛయా ప్రాప్యం న ॥ ౨౧॥ అత్ర హేతుః ॥ పారతంత్ర్యమితి ॥ పారతంత్ర్యం విధిపారతంత్ర్యం ॥ ౨౨॥ ద్విజశుశ్రూషయైవేతి ॥ పాకయజ్ఞాధికారవాన్ - శూద్రస్యాప్యమంత్రకపక్వహోమాదిష్వధికారః అస్మై సాధు చరితమితి శేషః ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ స్వధర్మస్యేతి ॥ స్వధర్మస్యేతి స్త్రీసాధుత్వస్య ప్రస్తావః - నరైః పుంభిః ॥ ౨౫॥ తస్యేతి ॥ గహనం క్లేశః ॥ ౨౬॥ ౨౭। ౨౮॥ నేతి ॥ తానేవేతి పురుషో యథా ప్రాజాపత్యాదికాన్ ప్రాప్నోతి తథా యోషిత్తానేవ ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౨౯॥ ౩౦। ౩౧। ౩౨। ౩౩॥ ౩౪। ౩౫। ౩౬। ౩౭। ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ఇ

వృథాకథా వృథాభోజ్యం వృథేజ్యా చ ద్విజన్మనామ్ । పతనాయ తతో భావ్యం తైస్తు సంయమిభిస్సదా ॥ ౨౦
అసమ్యక్కరణే దోషస్తేషాం సర్వేషు వస్తుషు । భోజ్యపేయాదికం చైషాం నేచ్ఛాప్రాప్తికరం ద్విజాః ।
౨౧॥ పారతంత్ర్యం సమస్తేషు తేషాం కార్యేషు వై యతః । జయంతి తేన నిజాన్ లోకాన్ క్లేశేన మహతా
ద్విజాః ॥ ౨౨ । ద్విజశుశ్రూషయైవైష పాకయజ్ఞాధికారవాన్ । నిజాన్ జయతి వై లోకాన్ శూద్రో ధ
న్యతరస్తతః ॥ ౨౩॥ భక్ష్యాభక్ష్యేషు నాస్యాస్తి పేయాపేయేషు వై యతః । నియమో మునిశార్దూలా
స్తేనాసౌ సాధ్వితీరితః ॥ ౨౪॥ స్వధర్మస్యావిరోధేన నరైర్లబ్ధం ధనం సదా । ప్రతిపాదనీయం పాత్రేషు
యష్టవ్యం చ యథావిధి ॥ ౨౫॥ తస్యార్జనే మహాన్ క్లేశః పాలనే చ ద్విజోత్తమాః । తథా సద్వినియోగాయ వి
జ్ఞాతం గహనం నృణామ్ ॥ ౨౬॥ ఏవమన్యైస్తథా క్లేశైః పురుషా ద్విజసత్తమాః । నిజాన్ జయంతి వై లోకాన్
ప్రాజాపత్యాదికాన్ క్రమాత్ ॥ ౨౭॥ యోషిచ్ఛుశ్రూషణాద్భర్తుః కర్మణా మనసా గిరా । తద్ధి
తా శుభమాప్నోతి తత్సాలోక్యం యతో ద్విజాః ॥ ౨౮॥ నాతిక్లేశేన మహతా తానేవ పురుషో యథా । తృ
తీయం వ్యాహృతం తేన మయా సాధ్వితి యోషితః ॥ ౨౯॥ ఏతద్వః కథితం విప్రా యన్నిమిత్తమిహాగతాః ।
తత్పృచ్ఛత యథాకామం సర్వం వక్ష్యామి వస్స్ఫుటమ్ ॥ ౩౦॥ ఋషయస్తే తతః ప్రోచుర్యత్ప్రష్టవ్యం
మహామునే । అస్మిన్నేవ చ తత్ప్రశ్నే యథావత్కథితం త్వయా ॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః ॥ తతః ప్రహస్య తా
నాహ కృష్ణద్వైపాయనో మునిః । విస్మయోత్ఫుల్లనయనాంస్తాపసాంస్తానుపాగతాన్ ॥ ౩౨॥ మయైష
భవతాం ప్రశ్నో జ్ఞాతో దివ్యేన చక్షుషా । తతో హి వః ప్రసంగేన సాధు సాధ్వితి భాషితమ్ ॥ ౩౩॥ స్వల్పేన
హి ప్రయత్నేన ధర్మస్సిధ్యతి వై కలౌ । నరైరాత్మగుణాంభోభిః క్షాలితాఖిలకిల్బిషైః ॥ ౩౪॥ శూద్రైశ్చ
ద్విజశుశ్రూషాతత్పరైర్ద్విజసత్తమాః । తథా స్త్రీభిరనాయాసాత్పతిశుశ్రూషయైవ హి ॥ ౩౫॥ తత
స్త్రితయమప్యేతన్మమ ధన్యతరం మతమ్ । ధర్మసంపాదనే క్లేశో ద్విజాతీనాం కృతాదిషు ॥ ౩౬॥ భవ
ద్భిర్యదభిప్రేతం తదేతత్కథితం మయా । అపృష్టేనాపి ధర్మజ్ఞాః కిమన్యత్క్రియతాం ద్విజాః ॥ ౩౭॥
శ్రీపరాశరః ॥ తతస్సంపూజ్య తే వ్యాసం ప్రశశంసుః పునః పునః । యథాగతం ద్విజా జగ్ముర్వ్యాసోక్తికృత

తి ॥ వృథాకథా - శ్రీకృష్ణకీర్తనరహితా - వృథాభోజ్యం - హరేరనివేదితం - వృథేజ్యా - డంభలోభాదిపూర్వికా ॥ ౨౦॥ అసమ్యగితి ॥ ఇచ్ఛయా ప్రాప్తికరం - ప్రాప్యం న భవతి - కింతు - చోదనయా ॥ ౨౧॥ ౨౨ ॥ శూద్రస్య - తాదృక్క్లేశాభావేన ధన్యత్వముక్తమిత్యాహ - ద్విజశుశ్రూషయేత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ స్త్రీణామనాయాసేన శ్రేయః - ప్రాప్త్యా ధన్యత్వం - వక్తుం పురుషాణాం తత్ప్రాప్తౌ క్లేశమాహ - స్వధర్మస్యేత్యాది త్రిభిః ॥ ౨౫॥ తస్యేతి ॥ ఏవం నృణాం మహాన్ క్లేశః ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ యోషితాం తాదృక్క్లేశో నాస్తీత్యాహ ॥ యోషిదిత్యాది ద్వాభ్యాం ॥ ౨౮॥ నాతిక్లేశేనేతి ॥ పురుషో యథా మహతా క్లేశేన ప్రాజాపత్యాదికాన్ - లోకాన్ - ప్రాప్నోతి తథా తానేవ లోకాన్నాతిక్లేశేన యోషిత్ ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ తత ఇతి ॥ ఇదానీం ముక్తమేతైర్జ్ఞాతమితి పునః ప్రహస్యాహ - అపృష్టేనైవ వ్యాసేన కథమేవం నిర్ణయః కృత ఇతి విస్మయోత్ఫుల్లనయనే యేషాం తాన్ ॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి ॥ స్వల్పేనేత్యాది చతుర్భిః ॥ స్వల్పేనేతి ॥ ఆత్మనో హరేః - గుణా ఏవ అంభాంసి - తైః అభిక్షాలితమఖిలం - కిల్బిషం - యేషాం తైః - కర్తృభిః ధర్మస్సిధ్యతి ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ భవద్భిరితి ॥ యదభిప్రేతం - జ్ఞాతుమిష్టం ॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

౧। బ్రాహ్మ ఇతి॥ ప్రాకృతో ద్విపరార్ధక ఇతి జల్పనాత్ పరార్ధద్వయాత్మకే బ్రహ్మణ ఆయుషి పూర్ణే ప్రకృతౌ తత్కార్యస్య లయః ప్రాకృతః॥ ౨। ౩॥ స్థానాత్ స్థానమితి॥ శ్లో॥ ఏకం దశ శతం చైవ సహస్రం ప్రయుతం తతః శతం లక్షం। ప్రయుతం కోటిమర్బుదమబ్జం ఖర్వం తతో నిఖర్వం చ। తస్మాన్మహాపద్మం శంకుం సరితాం పతిం తతో మధ్యం। అన్తం పరార్ధమాహుర్యథోత్తరం దశగుణం హి తద్జ్ఞాః॥ ఏవం ద్విపరార్ధమానుష వత్సరైరుపసంహారః॥ ౪॥ ౫॥ నిమేషమిత్యాది॥ యః ప్రాగుక్తో నిమేషః ఆహోమాత్రేత్యుచ్యతే - మాత్రా ప్రమాణత్వాత్ - ఏకమా

నిశ్చయాః ॥ ౩౮ ॥ భవతోఽపి మహాభాగ రహస్యం కథితం మయా। అత్యన్తదుష్టస్య కలేరయమేకో మహాన్ గుణః॥ ౩౯॥ యచ్చాహం భవతా పృష్టో జగతాముపసంహృతిమ్। ప్రాకృతామన్తరాళాం చ తామప్యేష వదామి తే॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ సర్వేషామేవ భూతానాం త్రివిధః ప్రతిసంచరః। నైమిత్తికః ప్రాకృతికః తథైవాత్యన్తికో లయః॥ ౧॥ బ్రాహ్మో నైమిత్తికస్తేషాం కల్పాన్తే ప్రతిసంచరః। ఆత్యన్తికస్తు మోక్షాఖ్యః ప్రాకృతో ద్విపరార్ధకః॥ ౨॥ మైత్రేయః॥ పరార్ధసంఖ్యాం భగవన్ మమాచక్ష్వ యయా తు సః। ద్విగుణీకృతయా జ్ఞేయః ప్రాకృతః ప్రతిసంచరః॥ ౩॥ శ్రీపరాశరః॥ స్థానాత్ స్థానం దశగుణమేకస్మాద్గణ్యతే ద్విజ। తతోఽష్టాదశమే భాగే పరార్ధమభిధీయతే॥ ౪॥ పరార్ధద్విగుణం యత్తు ప్రాకృతస్స లయో ద్విజ। తదాఽవ్యక్తేఽఖిలం వ్యక్తం స్వహేతౌ లయమేతి వై॥ ౫॥ నిమేషో మానుషో యోఽయం మాత్రా మా

౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ పునః ప్రాసంగికం తదిదం సమాప్య ప్రస్తుతమనుసంధత్తే - యచ్చాహమితి॥ అన్తరాళాం బ్రహ్మణో దివసావసానే - భవాం॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్యాయాం - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - ద్వితీయోఽధ్యాయః.

సర్వేషామితి॥ ప్రతిసంచరః ప్రలయః॥ ౧॥ బ్రాహ్మ ఇతి॥ ప్రాకృతో ద్విపరార్ధక ఇతి - ద్విగుణే - పరార్ధే - బ్రహ్మణ ఆయుష్యవసానే భగవతః - ప్రకృతౌ - తత్కార్యస్య లయః - ప్రాకృతః॥ ౨॥ ప్రథమాంశే పరార్ధమానముక్తమేవ తథాపి కింతదేవ మానం పరార్ధస్యోత ప్రకారాన్తరమప్యస్తీత్యాశయేన పునః పృచ్ఛతి॥ పరార్ధేతి॥ ౩॥ ప్రకారాన్తరమప్యస్తీత్యాహ॥ స్థానాత్స్థానమితి॥ యథాహ వాయుః॥ శ్లో॥ కోటికోటిసహస్రాణి పరార్ధమితి కీర్త్యతే। పరార్ధద్విగుణం చాపి పరమాహుర్మనీషిణః॥ స్థానం దశగుణం విన్ద్యాదేకం దశ శతం తతః। సహస్రమయుతం తస్మాన్నియుతం ప్రయుతం తతః॥ అర్బుదం న్యర్బుదం చైవ బృందం చైవ తతః పరమ్। ఖర్వం చైవ నిఖర్వం చ శంఖం పద్మం తథైవ చ॥ సముద్రో మధ్యమన్తశ్చ పరార్ధం పరమేవ చ। ఏవమష్టాదశైతాని పదాని గణనావిధౌ॥ కల్పసంఖ్యా ప్రవృత్తస్తు పరార్ధో బ్రహ్మణః స్మృతః। తావచ్ఛేషోఽస్య కాలస్య తదన్తే ప్రతిసృజ్యత ఇతి॥ ఏకం దశగుణం దశ - దశ దశగుణం శతం - శతదశగుణం సహస్రమిత్యేవమేకస్థానాదీనాం మానతో వృద్ధ్యా - అష్టాదశస్థానే పరార్ధం భవతి - కల్పాశ్చాత్ర సంఖ్యేయాః॥ శ్లో॥ కల్పసంఖ్యా ప్రవృత్తస్తు పరార్ధో బ్రహ్మణః స్మృత ఇతి వాయూక్తేః॥ తతశ్చ కల్పానాం - కోటికోటిసహస్రాణి పరార్ధం - తద్ద్విగుణం పరం - బ్రహ్మణ ఆయురిత్యుక్తం భవతి - యత్తూక్తం ప్రథమాంశే॥ శ్లో॥ నిజేన తస్య మానేన చాయుర్వర్షశతం స్మృతం। తత్పరాఖ్యం తదర్ధం తు పరార్ధమభిధీయతే॥ ఏవం తు బ్రహ్మణో వర్షమేవం వర్షశతం స్మృతమిత్యాది - తస్మిన్ పక్షే కల్పానాం షట్త్రింశత్సహస్రాణి బ్రహ్మణ ఆయురిత్యుక్తం స్యాత్ - అనయోశ్చ పక్షయోర్మహాకల్పభేదేన వ్యవస్థా - యద్వా - యథోక్తకల్పసంఖ్యైవ - లక్షణయా తదంశభూత దివ్యమానుషవర్షాదిభిః పరార్ధమానేన విరోధ ఇతి సంపాదనీయం॥ ౪॥ ౫॥ నైమిత్తికలయం ప్రపంచయిష్యన్ నిమేషాదిక్రమేణ ప్రథమాంశోక్తమేవ కల్పప్రమాణమనుసారయతి - నిమేష ఇత్యాదిస [illegible]॥ నిమేష ఇతి॥ మాత్రైవ మాత్రా సైవ ప్రమాణం యస్య సః ఏకమాత్రలఘ్వక్షరోచ్చారణమాత్రకాలః సమ్మతో నిమేషః॥ శ్లో॥ నిమేషకాలతుల్యో హి [illegible] లఘ్వక్షరం చ యదితి॥

త్రలఘ్వక్షరోచ్చారణకాలసంమితో హ్యసౌ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ఉన్మానేనేతి ॥ తులయామితస్యాంభసోఽర్ధత్రయోదశపలాని- అర్ధం త్రయోదశం యేషాం తాని అర్ధత్రయోదశ - సార్ధద్వాదశేత్యర్థః - సా నాడికా ఉపచారాత్ - తైర్నాడికాజ్ఞాతవ్యేత్యర్థః - కథమిత్యాహ - హేమేతి - మాషః పంచగుంజామానం - జలస్యైతత్సార్ధపలద్వాదశకం మాగధదేశ్యం ప్రస్థం పూరయతి - స చ ప్రస్థశ్చతుర్గుణస్సన్నాడీజ్ఞాపక ఇతి శేషః - యథాహ వాయుః ॥ శ్లో ॥ ఉన్మానేనాంభసశ్చాపి పలాన్యర్ధత్రయోదశ । మాగధేన తు మానేన జలప్రస్థో విధీయతే ॥ ఏతే చాప్యుదకప్రస్థాశ్చత్వారో నాడికాఘటః । హేమమాషైః కృతచ్ఛిద్రశ్చతుర్భిశ్చతురంగులైరితి ॥ ఏవం చతుర్మాషసువర్ణరచితచతురంగులశలాకాసూచీకృతాదచ్ఛిద్రాదాఢకజలపూర్ణాత్పంచాశత్పలపరిమాణాద్ఘటాత్తచ్ఛిద్రేణ పంచాశత్పలం జలం యావతా కాలేన నిస్సరతి తావత్కాలో నాడీత్యుక్తం భవతి - అథవా - అహోరాత్రే జలస్య పూరణం నిస్సరణం వా షష్టివారం యథా స్యాత్తథా తత్పాత్రమానం కార్యం - అన్యే తు - చతుర్మాషహేమనిర్మితయా చతురంగులయా సూచ్యా కృతచ్ఛిద్రే సార్ధద్వాదశపలే తామ్రపాత్రే తత్ప్రమాణం జలం తచ్ఛిద్రేణ యావతా కాలేన ప్రవిశతి స కాలః నాడికా - తాని పలాని మాగధమానేన జలప్రస్థ ఇతి వర్ణయంతి - కృతచ్ఛిద్రైరితి చ పఠంతి - తత్రాయమన్వయః - సా నాడికా - చతుర్భిర్హేమమాషైః కృతచ్ఛిద్రైర్నిమ్నాన్యంభసోఽర్ధత్రయోదశపలానీతి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥

> కాష్ఠా ప్రమాణతః । తాభిః పంచదశభిః కాష్ఠా త్రింశత్కాష్ఠాః కలా స్మృతా ॥ ౬ ॥ నాడికా తు ప్రమాణేన సా కలాదశ పంచ చ ॥ ౭ ॥ ఉన్మానేనాంభసస్సా తు పలాన్యర్ధత్రయోదశ । మాగధేన తు మానేన జలప్రస్థస్తు స స్మృతః ॥ హేమమాషైః కృతచ్ఛిద్రశ్చతుర్భిశ్చతురంగులైః ॥ ౮ ॥ నాడికాభ్యామథ ద్వాభ్యాం ముహూర్తో ద్విజసత్తమ । అహోరాత్రం ముహూర్తాస్తు త్రింశన్మాసో దినైస్తథా ॥ ౯ ॥ మాసైర్ద్వాదశభిర్వర్షమహోరాత్రం తు తద్దివి । త్రిభిర్వర్షశతైర్వర్షం షష్ట్యా చైవాసురద్విషామ్ ॥ ౧౦ ॥ తైస్తు ద్వాదశసాహస్రైశ్చతుర్యుగముదాహృతమ్ । చతుర్యుగసహస్రం తు కథ్యతే బ్రహ్మణో దినమ్ ॥ ౧౧ ॥ స కల్పస్తత్ర మనవశ్చతుర్దశ మహామునే । తదంతే చైవ మైత్రేయ బ్రాహ్మో నైమిత్తికో లయః ॥ ౧౨ ॥ తస్య స్వరూపమత్యుగ్రం మైత్రేయ గదతో మమ । శృణుష్వ ప్రాకృతం భూయస్తవ వక్ష్యామ్యహం లయమ్ ॥ ౧౩ ॥ చతుర్యుగసహస్రాంతే క్షీణప్రాయే మహీతలే । అనావృష్టిరతీవోగ్రా జాయతే శతవార్షికీ ॥ ౧౪ ॥ తతో యాన్యల్పసారాణి తాని సత్త్వాన్యశేషతః । క్షయం యాంతి ము

బ్రహ్మాండోక్తేః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ నాడికాజ్ఞానోపాయమాహ - ఉన్మానేనేత్యాదిసార్ధేన ॥ ఉన్మానేనేతి ॥ అంభసః - ఉన్మానేన - ఉన్మీయతేఽనేనేత్యున్మానం - పాత్రం - అర్ధోనాని త్రయోదశ - సార్ధద్వాదశేత్యర్థః - ఉన్మానరూపేణ ఘటితాని - సార్ధద్వాదశపలాని సా నాడికా - సార్ధద్వాదశపలతామ్రనిర్మితపాత్రాన్నాడికా జ్ఞాతవ్యేత్యర్థః - కింప్రమాణం తత్పాత్రం కార్యం తత్రాహ - మాగధేనేతి ॥ మాగధేన ప్రమాణేన జలప్రస్థస్తు స స్మృత ఇతి - సార్ధద్వాదశపలజలేన హి - మగధదేశ్యః ప్రస్థః పూర్యతే - తావత్ప్రమాణం పాత్రం కార్యమిత్యర్థాత్సిద్ధం - నను తథాపి పాత్రేణ కథం నాడికాజ్ఞానం - క్రియాపరిచ్ఛేద్యత్వాత్కాలస్యేత్యాశంక్య - క్రియాసిద్ధయే - ప్రస్థం విశినష్టి - హేమేతి - మాషః పంచగుంజః హేమమాషైశ్చతుర్భిః - చతురంగులశలాకారూపేణ కృతైః - కృతచ్ఛిద్రః - ఇదముక్తం భవతి - సార్ధద్వాదశపలతామ్రమయం - మాగధప్రస్థసమ్మితం - ఊర్ధ్వాయతం - పాత్రం - చతుర్మాషచతురంగులహేమశలాకయా కృతచ్ఛిద్రం - జలే స్థాపితం - తేన ఛిద్రేణ - యావతా కాలేన పూర్యతే - తావత్కాలో నాడికేతి - తథా చ శుకః ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురంగులైః । స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థజలప్లుతమితి ॥ ౮ ॥ నాడికాభ్యామితి ॥ తథా త్రింశతా దినైః మాస ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ నైమిత్తికలయప్రకారమాహ - తస్య స్వరూపమిత్యాదినా యావదధ్యాయపరిసమాప్తిః ॥ ౧౩ ॥ చతుర్యుగేతి ॥ క్షీణప్రాయే - దుర్భిక్షాదిభిః ॥ ౧౪ ॥

౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ తతఇతి॥ క్షయాయరుద్రరూపధరోభూత్వా॥ ౧౬ ॥ తతఇతి॥ సప్తరశ్మయః॥ శ్లో॥ సుషుమ్నోహరికేశశ్చవిశ్వకర్మాతథైవచ। విశ్వవ్యచాస్వధాసంయద్వసురవాగ్వసుస్తథేత్యుక్తాః॥ ౧౭॥౧౮॥ ౧౯॥ తతఇతి॥భాస్కరాః॥ఆభోగో భ్రాజఇత్యాదయః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ పాతాలానీతి॥ బభస్తిభక్షయతిభసభక్షణదీప్త్యోః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అంబరీషమివేతి॥ అంబరీషంభర్జనభాండం॥ ౨౭॥ తతఇతి॥కృతాధికారాణామన్వాదీనాం దశావృత్త్యాత్తపాతాలానిత్రైలోక్యాంతగతాః - తేష్వవృత్త్యావృత్త్యభావేన-యద్వా-తాపదశాయామావృత్త్యా ప్రైషిణః పరస్థానైషిణః అన్యేత్వాహుః త్రైలోక్యేయే కృతాధికారాస్తాన్వాద్యాః తేకృతాధికారాః భోగాత్ప్రక్షీణకర్మాణః సంతో మహర్లోకం ప్రాప్య - తస్మాదపితప్తాస్తల్లోకవాసిభిస్సహ సశరీరాజనలోకం యాంతి - తేషాంమధ్యేయేష్టైషిణఃపరం ప్రాప్తుమిచ్ఛవస్తేదశవారావృత్త్యా వక్ష్యమాణతపస్సత్యం ప్రాప్తిద్వారా తతః పరమీశ్వరంవిశంతి- అన్యేత్రైలోక్యసాజీవాఃస్వాత్మనిసంలీయంతే- యథాహవాయుః॥ శ్లో॥ పితృభిర్మనుభిశ్చైవసార్ధ్యైస్సప్తర్షిభిస్తథా। యజ్వానశ్చైవయేప్యన్యేతద్భక్తాశ్చైవతైస్సహ॥ మహర్లోకంగమిష్యంతిత్యక్త్వాత్రైలోక్యమీశ్వరాః॥

నిర్దగ్ధపార్థివాన్యనుపీడనాత్ ॥ ౧౫ ॥ తతస్సభగవాన్విష్ణూరుద్రరూపధరోవ్యయః। క్షయాయ యతతేకర్తుమాత్మస్థాస్సకలాః ప్రజాః॥ ౧౬॥ తతస్సభగవాన్భానోస్సప్తసురశ్మిషు। స్థితఃపిబత్యశేషాణిజలానిమునిసత్తమ॥ ౧౭ ॥ పీత్వాంభాంసిసమస్తాని ప్రాణిభూమిగతాన్యపి। శోషంనయతిమైత్రేయసమస్తంపృథివీతలమ్॥ ౧౮॥ సముద్రాన్సరితశ్శైలనదీప్రస్రవణానిచ। పాతాలేషుచ యత్తోయంతత్సర్వంనయతిక్షయమ్॥ ౧౯ ॥ తతస్తస్యానుభావేనతోయాహారోపబృంహితాః। తఏవ రశ్మయస్సప్తజాయంతేసప్తభాస్కరాః॥ ౨౦॥ అధశ్చోర్ధ్వంచతేదీప్తాస్తతస్సప్తదివాకరాః॥ దహంత్యశేషంత్రైలోక్యంసపాతాలతలంద్విజ॥ ౨౧॥ దహ్యమానంతుతైర్దీప్తైస్త్రైలోక్యంద్విజభాస్కరైః। సాద్రినద్యర్ణవాభోగంనిస్స్నేహమభిజాయతే॥ ౨౨ ॥ తతోనిర్దగ్ధవృక్షాంబుత్రైలోక్యమఖిలంద్విజ। భవత్యేషాచవసుధాకూర్మపృష్ఠోపమాకృతిః॥ ౨౩ ॥ తతఃకాలాగ్నిరుద్రోసౌభూత్వాసర్వహరోనలః। శేషాహిశ్వాససంభూతఃపాతాలానిదహత్యధః॥ ౨౪॥ పాతాలానిసమస్తానిసదగ్ధ్వాజ్వలనోమహాన్। భూమిమభ్యేత్యసకలంహినస్తివసుధాతలమ్॥ ౨౫ ॥ భువర్లోకంతతస్సర్వంస్వర్లోకంచసుదారుణః। జ్వాలామాలామహావర్తస్తత్రైవపరివర్తతే॥ ౨౬ ॥ అంబరీషమివాభాతి త్రైలోక్యమఖిలంతదా।జ్వాలావర్తపరీవారముపక్షీణచరాచరమ్॥ ౨౭ ॥ తతస్తాపపరీతాస్తులోకద్వయ

౧౫ ॥ తతఇతి॥ క్షయాయ - రుద్రరూపధరస్సన్ - ఆత్మస్థాః - స్వస్మిన్లీనాః - ప్రజాఃకర్తుంయతతేప్రయతతే॥ ౧౬॥ తతఇతి॥సప్తరశ్మయః- పూర్వోక్తాః॥ శ్లో॥ సుషుమ్నోహరికేశశ్చవిశ్వకర్మాతథైవచ। విశ్వవ్యచాస్వధాసంయద్వసురవాగ్వసుస్తథేతి॥ ౧౭॥ పీత్వేతి॥ ప్రాణిగతాని - రక్తవసాదీని - భూమిగతాని తటాకాదిస్థితాని॥ ౧౮ ॥ ౧౯॥ తతఇతి॥ భాస్కరాస్సప్త॥శ్రుతి॥ ఆరోగో భ్రాజఃపటరఃపతంగఃస్వర్ణరోజ్యోతిషీమాన్విభాసఇతి - సప్తసూర్యాఇతిశ్రుత్యుక్తాః॥ ౨౦॥ ౨౧॥ దహ్యమానమితి॥ ఆభోగోవిస్తారః - నిస్స్నేహమతిరూక్షం॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ పాతాలానీతి॥ హినస్తిభస్మీకరోతి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ తతఇతి॥ తతఇత్యాదిశ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః॥ దశావృత్త్యాగభస్తిగతస్వీయనియోగదశాయాఃతత్రత్యఫలభోగావస్థాయాః - ఆవృత్త్యాపరివృత్త్యా - పరైషిణః ఊర్ధ్వలోకైషిణః అన్యేత్వాహుః- త్రైలోక్యేయేకృతాధికారా-మన్వాద్యాః- తేకృతాధికారాః- భోగప్రక్షీణకర్మాణస్సంతః - మహర్లోకం ప్రాప్య - తస్మాదభితప్తాః- తద్వాసిభిస్సహ- సగణంజనం- యాంతి- తేషాంమన్వాదీనాంమధ్యేయేపరైషిణః- పరవస్తుప్రాప్తుమిచ్ఛంతః- తేదశవారమావృత్త్య- అక్రమ్యతద్వ్యక్తిద్వారాతతః పరమీశ్వరంవిశంతి - అన్యేతుత్రైలోక్యస్థాజీవాః ఆత్మనిసంలీయంతే - యథాహవాయుః॥ శ్లో॥ పితృభిర్మనుభిశ్చైవసా

మహర్లోకం పరిత్యజ్య గతాస్తే చతుర్దశ॥ సశరీరాశ్చయాంత్యన్యే జనలోకం సహానుగైః। ఏవం దేవాస్సపితర ఋషయో మానవాశ్చయే॥ మిత్రైస్సహోర్ధ్వం గచ్ఛంతి వ్యావర్తం తేచ తైస్సహ। జనలోకాత్సురాస్సర్వే దశకల్పాన్పునఃపునః॥ పర్యాయకాలే సంప్రాప్తే సంభూతానిధనేష్విహ। అవశ్యభావినార్థేన సంబంధ్యం తేన ధాతు తే॥ నివర్తంతే తథావృత్తాస్తే షాంసద్యోనని స్తరః॥ మహాజనం చాపిజనాత్తపంచ హ్యేకాంత తస్తానిభవంతిసత్యే। మన్వంతరాణాం పరివర్తనాని ముంచంతి సత్యేన తపోవరాణి॥ తపోభియోగాద్విష యప్రహాణా ద్విశంతి తేపీశ్వరమేవ దేవమితి॥ అథాత్మని మహాతేజాస్సర్వమాధాయ సర్వకృత్। తతస్స రాత్రింస్వపితి తమస్యేకార్ణవే జలఇతి॥ కృతాధికారాగచ్ఛంతీతి చ పాఠః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

నివాసినః। కృతాధికారాగచ్ఛంతి మహర్లోకం మహామునే॥ ౨౮ ॥ తస్మాదపి మహాతాపతప్తా లోకాస్తతః పరమ్। గచ్ఛంతి జనలోకం తే దశావృత్త్యా పరైషిణః॥ ౨౯ ॥ తతో దగ్ధ్వా జగత్సర్వం రుద్రరూపీ జనార్దనః। ముఖనిశ్వాసజాన్మేఘాన్ కరోతి మునిసత్తమ॥ ౩౦ ॥ తతో గజకులప్రఖ్యాస్తటిత్వంతోఽతినాదినః। ఉత్తిష్ఠంతి తథా వ్యోమ్ని ఘోరాస్సంవర్తకా ఘనాః॥ ౩౧ ॥ కేచిన్నీలోత్పలశ్యామాః కేచిత్కుముదసన్నిభాః। ధూమ్రవర్ణా ఘనాః కేచిత్కేచిత్పీతాః పయోధరాః॥ ౩౨ ॥ కేచిద్రాసభవర్ణాభా లాక్షారసనిభాస్తథా। కేచిద్వైడూర్యసంకాశా ఇంద్రనీలనిభాః క్వచిత్॥ ౩౩ ॥ శంఖకుందనిభాశ్చాన్యే జాత్యంజననిభాః పరే। ఇంద్రగోపనిభాః కేచిత్తతశ్శిఖినిభాస్తథా॥ ౩౪ ॥ మనశ్శిలాభాః కేచిద్వై హరితాలనిభాః పరే। చాషపత్రనిభాః కేచిదుత్తిష్ఠంతే మహాఘనాః॥ ౩౫ ॥ కేచిత్పురవరాకారాః కేచిత్పర్వతసన్నిభాః। కూటాగారనిభాశ్చాన్యే కేచిత్స్థలనిభా ఘనాః॥ ౩౬ ॥ మహారావా మహాకాయాః పూరయంతి నభస్తలమ్। వర్షంతస్తే మహాసారాస్తమగ్నిమతిభైరవమ్॥ శమయంత్యఖిలం విప్ర త్రైలోక్యాంతరధిష్ఠితమ్॥ ౩౭ ॥ నష్టే చాగ్నౌ చ సతతం వర్షమాణా హ్యహర్నిశమ్। ప్లావయంతి జగత్సర్వమంభోభిర్మునిసత్తమ॥ ౩౮ ॥ ధారాభిరతిమాత్రాభిః ప్లావయిత్వాఖిలాం భువమ్। భువర్లోకం తథైవోర్ధ్వం ప్లావయంతి హి తే ద్విజ॥ ౩౯ ॥ అంధకారీకృతే లోకే నష్టే స్థావరజంగమే। వర్షంతి తే మహామేఘా వర్షాణామధికం శతమ్॥ ౪౦ ॥ ఏవం భవతి కల్పాంతే సమస్తం మునిసత్తమ। వాసుదేవస్య మాహాత్మ్యాన్నిత్యస్య పరమాత్మనః॥ ౪౧ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే షష్ఠాంశే తృతీయోఽధ్యాయః.

ధైర్యస్సన్తర్షిభిస్తథా। యజ్వానశ్చైవయేప్యన్యే తత్ప్రస్థాశ్చైవ తైస్సహ॥ మహర్లోకం గమిష్యంతి త్యక్త్వా త్రైలోక్యమీశ్వరాః। మహర్లోకం పరిత్యజ్య గతాస్తే వై చతుర్దశ॥ సశరీరాశ్చయాంత్యన్యే జనలోకం సహానుగైః। ఏవం దేవాస్సపితర ఋషయో మానవాశ్చయే॥ మిత్రైస్సహోర్ధ్వం గచ్ఛంతి వ్యావర్తం తేచ తైస్సహ। జనలోకాత్సురాస్సర్వే దశకల్పాన్పునఃపునః॥ పర్యాయకాలే సంప్రాప్తే సంభూతానిధనేష్విహ। అవశ్యభావినార్థేన సంబంధ్యం తేన ధాతు తే॥ నివర్తంతే తథావృత్తాస్తే షాంసద్యోనని స్తరః॥ మహాజనం చాపిజనాత్తపంచ ఏకాంతతస్తానిభవంతి సత్యే। మన్వంతరాణాం పరివర్తనాని ముంచంతి సత్యేన తపోవరాణి॥ తపోభియోగాద్విష యప్రహాణాద్విశంతి తేపీశ్వరమేవ దేవం॥ అథాత్మని మహాతేజాస్సర్వమాధాయ సర్వకృత్। తతో హి రాత్రింస్వపితి తమస్యేకార్ణవే జలఇతి॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ మనశ్శిలేతి॥ చాషో నీలవర్ణశకునిః॥ ౩౫॥ కేచిదితి॥ కూటాగారం గృహవిశేషః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - తృతీయోఽధ్యాయః.

౧। ౨। ౩॥ ఏకార్ణవ ఇతి॥ బ్రహ్మరూపధర ఇతి ప్రథమాంశే వ్యాఖ్యాతం- నను తత్ర బ్రహ్మాదీనాం శుభాశ్రయత్వం నిషిధ్యతే - తత్కథమత్ర బ్రహ్మరూపధరస్య మునిముముక్షుభిశ్చింత్యమానత్వం - ఉచ్యతే - ధ్యానకాలే సిద్ధ్యర్థం తత్ర శుభాశ్రయ ఉక్తః - నిష్పన్నసమాధీనాం తు జగద్రూపతయా భగవదనుసంధానమవిరుద్ధం - యథా - మత్తస్సర్వమహం సర్వం - అహం మనురభవమిత్యాది - కించ పరశురామకల్క్యాదివదనుప్రవేశావతారత్వాచ్చ న విరోధః॥ ౪॥ ౫॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మమాయామయీం మూలప్రకృత్యభిమానిదేవతాం - యోగనిద్రాం యోగరూపాం నిద్రాం - ఏతద్వివృణోతి - ఆత్మానం చింతయన్నితి యత్॥ ౬॥ నిమిత్తం తత్రేతి॥ తత్ర బ్రహ్మణో దినాంతే॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ అనావృష్ట్యేత్యాది॥ సమస్తేషు లోకేషు పాతాళేషు చ - సంతాపేనాశేష్యతే। ౧౨॥ మహదాదేరితి॥ తస్మిన్ ప్రాకృతే ప్రతిసంచరే మహదాదేర్విశేషాంతస్య వికారస్య సంక్షయే చ ప్రవృత్తే ప్రస్తుతే ఆప ఇత్యాది॥ ప్రళయత్వాయ - ప్రకృష్టోపలయో యాసాం తాః ప్రళయాః - తద్భావాయ॥ ౧౪॥ ప్రణష్ట ఇతి॥ అత్ర తన్మాత్రగ్రహణం విశేషస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౧౫॥ సర్వమితి॥ సలిలేనౌఘేన - ఆలోకాంతాత్ లోకాంతం యావత్ - ఆలోకస్తేజో వా॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

శ్రీపరాశరః॥ సప్తర్షిస్థానమాక్రమ్య స్థితేంఽభసి మహామునే। ఏకార్ణవం భవత్యేతత్ త్రైలోక్యమఖి
లం తతః॥ ౧॥ ముఖనిశ్వాసజో విష్ణోర్వాయుస్తాంజలదాంస్తతః। నాశయన్వాతి మైత్రేయ వర్షాణా
మపరం శతమ్॥ ౨॥ సర్వభూతమయోఽచింత్యో భగవాన్భూతభావనః। అనాదిరాదిర్విశ్వస్య పీత్వా
వాయుమశేషతః॥ ౩॥ ఏకార్ణవే తతస్తస్మిన్ శేషశయ్యాగతః ప్రభుః। బ్రహ్మరూపధరశ్శేతే భగవా
నాదికృద్ధరిః॥ ౪॥ జనలోకగతైస్సిద్ధైస్సనకాద్యైరభిష్టుతః। బ్రహ్మలోకగతైశ్చైవ చింత్యమానో ము
ముక్షుభిః॥ ౫॥ ఆత్మమాయామయీం దివ్యాం యోగనిద్రాం సమాస్థితః। ఆత్మానం వాసుదేవాఖ్యం
చింతయన్మధుసూదనః॥ ౬॥ ఏష నైమిత్తికో నామ మైత్రేయ ప్రతిసంచరః। నిమిత్తం తత్ర యచ్ఛేతే బ్ర
హ్మరూపధరో హరిః॥ ౭॥ యదా జాగర్తి సర్వాత్మా స తదా చేష్టతే జగత్। నిమీలత్యేతదఖిలం మా
యాశయ్యాంగతేఽచ్యుతే॥ ౮॥ పద్మయోనేర్దినం యత్తు చతుర్యుగసహస్రవత్। ఏకార్ణవీకృతే లో
కే తావతీ రాత్రిరిష్యతే॥ ౯॥ తతః ప్రబుద్ధో రాత్ర్యంతే పునస్సృష్టిం కరోత్యజః। బ్రహ్మస్వరూపధృగ్వి
ష్ణుర్యథా తే కథితం పురా॥ ౧౦॥ ఇత్యేష కల్పసంహారో వాంతరప్రళయో ద్విజ। నైమిత్తికస్తే కథితః
ప్రాకృతం శృణ్వతః పరమ్॥ ౧౧॥ అనావృష్ట్యాదిసంపర్కాత్కృతే సంక్షాళనే మునే। సమస్తేష్వే
వ లోకేషు పాతాళేష్వఖిలేషు చ॥ ౧౨॥ మహదాదేర్వికారస్య విశేషాంతస్య సంక్షయే। కృష్ణేచ్ఛాకా
రితే తస్మిన్ ప్రవృత్తే ప్రతిసంచరే॥ ౧౩॥ ఆపో గ్రసంతి వై పూర్వం భూమేర్గంధాత్మకం గుణమ్। ఆత్త
గంధా తతో భూమిః ప్రళయత్వాయ కల్పతే॥ ౧౪॥ ప్రణష్టే గంధతన్మాత్రే భవత్యుర్వీ జలాత్మికా। ఆ
పస్తదా ప్రవృద్ధాస్తు వేగవత్యో మహాస్వనాః॥ ౧౫॥ సర్వమాపూరయంతీదం తిష్ఠంతి విచరంతి చ। సలిలే
నోర్మిమాలేన ఆలోకాంతాత్సమంతతః॥ ౧౬॥ అపామపి గుణో యస్తు జ్యోతిషా పీయతే తు సః। నశ్యం

తదేవం నైమిత్తికం త్రైలోక్యప్రళయ[redacted]నిరూప్య తత్కాలీనాం స్థితిం నిరూపయన్నాహ - సప్తర్షిస్థానమిత్యాదినా - అనావృష్ట్యేత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన॥ ౧। ౨। ౩॥ ఏకార్ణవ ఇతి॥ శేష ఏవ శయ్యా - తాం గతశ్శేతే॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ యదేతి॥ స యదా జాగర్తి - తదా జగచ్చేష్టతే - సృష్ట్యున్ముఖం భవతి॥ ౮॥ కియంతం కాలం శేతే కదా వా ప్రబుధ్యతే - స జగత్పతిరిత్యత్రాహ - పద్మయోనేరిత్యాది వ్యాఖ్యాతం॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ మహదాదేరితి॥ మహదాదేర్విశేషాంతస్య - సంక్షయే నిమిత్తే ప్రతిసంచరే ప్రవృత్తే ఇత్యర్థః॥ ౧౩॥ ఆప ఇతి॥ ఆత్తః - అపహృతో గంధో యస్యాస్సా ఆత్తగంధా తథాపి పృథివ్యేవమేవార్థః - ప్రళయత్వాయ లీనత్వాయ సలిలే నైవ లోకా వ్యాప్తా ఆసన్నితి తిర్యేనాన్వయః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ సర్వమితి॥ సలిలేనైవోర్మిమతా వ్యాప్తా లోకాస్సమంతత ఇతి చ పాఠః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

౧౯। ౨౦।౨౧। ప్రశామ్యతీతి॥ అజ్యోతిరితిపదచ్ఛేదః - తచ్చ వాయువిశేషణం - జ్యోతిర్విరోధీ। ౨౨॥ తతఇతి॥ తుములం సశబ్దం- ఆత్మనః సంభవం ఖం। ౨౩। ౨౪। అరూపమితి॥ నచమూర్తిమత్ నిరవయవం। ౨౫॥ ౨౬। తతఇతి॥ అహంకారావచ్ఛిన్నతయా పరిమాణనిషేధాయోగాత్ భూతాదిశబ్దేన త్రివిధాహంకారస్య గ్రహణం। ౨౭ । ౨౮। ఉర్వీత్యాది॥ ఉర్వీ మహాంశ్చ - అంతః అండస్యాంతఃస్థితస్య జగతః ప్రాంతే చరమకోట్యాం ప్రథమకోట్యాంచ - తథా- బాహ్యతః అండాద్బహిరపి తథా పృథివ్యేకప్రాంతే మహానితరప్రాంతే। ౨౯ । ఏవమితి॥ అయమావరణలయవిషయః శ్లోకః - మహదాదయః సప్త క్రమాదహంకారాదీనాం ప్రకృతయః స్మృతాః - తాః ప్రత్యాహారే తు పరస్పరం - స్వం స్వం కారణం - ఏవం పూర్వోక్తలయక్రమేణ - ప్రవిశంతి। ౩౦। ఏతదేవ ప్రపంచయతి॥ యేనేతి॥ ఏవంభూతమిదమండం యేనావృతం-

త్యాపస్తత స్తాశ్చ రసతన్మాత్రసంక్షయాత్ । ౧౭ । తతశ్చాపో హృతరసా జ్యోతిష్ట్వం ప్రాప్నువంతి వై। అగ్న్యవస్థే తు సలిలే తేజసా సర్వతో వృతే।౧౮।స చాగ్నిః సర్వతో వ్యాప్య చాదత్తే తజ్జలం తథా। సర్వమాపూర్యతే ర్చిర్భి స్తదా జగదిదం శనైః॥ ౧౯ ॥ అర్చిర్భిస్సంవృతే తస్మిం స్తిర్యగూర్ధ్వమధ స్తదా। జ్యోతిషోపి పరం రూపం వాయురత్తి ప్రభాకరమ్। ౨౦॥ ప్రలీనే చ తత స్తస్మిన్ వాయుభూతేఖిలాత్మని। ప్రణష్టే రూపతన్మాత్రే హృతరూపో విభావసుః॥ ౨౧॥ ప్రశామ్యతి తదా జ్యోతి ర్వాయుర్దోధూయతే మహాన్ । నిరాలోకే తథా లోకే వాయ్వవస్థే చ తేజసి। ౨౨। తత స్తు మూలమాసాద్య వాయుస్సంభవమాత్మనః । ఊర్ధ్వం చాధశ్చ తిర్యక్చ దోధవీతి దిశో దశ। ౨౩। వాయోరపి గుణం స్పర్శమాకాశో గ్రసతే తతః । ప్రశామ్యతి తతో వాయుః ఖం తు తిష్ఠత్యనావృతమ్।౨౪।అరూపరసమస్పర్శమగంధం న చ మూర్తిమత్ । సర్వమాపూరయచ్చైవ సుమహత్తత్ప్రకాశతే।౨౫॥పరిమండలం చ సుషిరమాకాశం శబ్దలక్షణమ్। శబ్దమాత్రం తదాకాశం సర్వమావృత్య తిష్ఠతి। ౨౬ । తతశ్శబ్దగుణం తస్య భూతాది ర్గ్రసతే పునః । భూతేంద్రియేషు యుగపద్భూతాదౌ సంస్థితేషు వై॥ అభిమానాత్మకో హ్యేష భూతాది స్తామసస్స్మృతః॥ ౨౭॥ భూతాదిం గ్రసతే చాపి మహాన్వై బుద్ధిలక్షణః॥ ౨౮ । ఉర్వీ మహాంశ్చ జగతః ప్రాంతేంతర్బాహ్యత స్తథా॥ ౨౯ । ఏవం సప్త మహాబుద్ధే క్రమాత్ప్రకృతయస్స్మృతాః। ప్రత్యాహారే తు తాస్సర్వాః ప్రవిశంతి పరస్పరమ్॥ ౩౦ । యేనేదమావృతం సర్వమండమప్సు ప్రలీయతే। సప్తద్వీపసముద్రాంతం సప్త

౧౯। అర్చిర్భిరితి॥ ప్రభాకరం ప్రకాశకరం రూపం వాయురత్తి గ్రసతే। ౨౦। ౨౧। ప్రశామ్యతీతి॥ తదా - అజ్యోతిః జ్యోతిరయుక్తః - వాయుః దోధూయతే - ప్రచలతి॥ ౨౨॥ తతఇతి॥ తుములం సశబ్దం - ఆత్మనస్సంభవం- కారణమాకాశం - ఆసాద్య పూర్వాద్యాః దశదిశోపి దోధవీతి కంపయతి। ౨౩।౨౪॥ ౨౫। ౨౬। తతఇతి॥ భూతాది గ్రసత ఇత్యనేనాత్ర న తామసమాత్రస్య గ్రహణం - కింతు తమః ప్రధానత్వేన సామాన్యతోహంకారమాత్రస్య - అత ఏవ భూతానామింద్రియాణాంచ యుగపత్తత్ర లయోక్తిర్దేవానామప్యుపలక్షణం - అభిమానవిషయాణాం భూతాదీనాం లీనత్వాత్ - కేవలాభిమానాత్మకస్య చావరణైకస్వభావత్వాదేష భూతాది స్తమః ప్రధానః స్మృత ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥ భూతాదమితి॥ బుద్ధిలక్షణః - సత్వప్రధానత్వాత్। ౨౮। యథాసృష్టిక్రమం ప్రాతిలోమ్యేన పృథివ్యాదేర్మహత్తత్త్వపర్యంతో లయ ఉక్తః- తథా ఆవరణేష్వప్యయమేవ లయక్రమ ఇతి వక్తుం బ్రహ్మాండాంతర్వర్తినః కార్యస్య జగతః కోటిం దర్శయతి - ఉర్వీ మహాంశ్చేతి - బ్రహ్మాండస్యాంతర్యథా జగతః - పృథివీ మహత్తత్త్వంచ - ప్రాంతే- ఆద్యంతయోర్భవతః - తథా బ్రహ్మాండాద్బాహ్యతోపి॥ ౨౯॥ తతః కిమిత్యత ఆహ - ఏవమితి ॥ యథా చరమసృష్టాం పృథివీమారభ్య - ప్రథమసృష్టమహత్తత్త్వపర్యంతం ప్రాతిలోమ్యేన స్వస్వకారణే లయమేష్యంతి - కారణభూతా అపి యాః పృథివ్యాద్యాః - సప్త ప్రకృతయః - తా అపి - ప్రత్యాహారే - పరస్పరం - స్వం స్వం కారణం ప్రవిశంతి। ౩౦। తదాహ - యేనేత్యాది త్రిభిః॥ యేనేతి ॥ యేన సప్తద్వీపాదికమావృతమాసీత్ తదండకటాహరూపా పృథ్వీ - సా స్వావరణరూపాస్వప్సు ప్ర

తత్పృథివ్యావరణమప్సులీయతే॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩॥ ౩౪। ఇత్యేషా ప్రకృతిరితి॥ వ్యక్తావస్థమపి ప్రకృతిద్రవ్యమేవ- న ద్రవ్యాంతరం- తస్మాద్వ్యక్తమవ్యక్తేలీయతే- తస్యా ఇతి పాఠే స్వరూపమిత్యనుషంగః॥ ౩౫। ఏక ఇతి॥ ఏకశ్శుద్ధః ప్రకృతివదనేకత్వానర్హః వైచిత్ర్యానర్హశ్చ- అనేకత్వబోధకవైచిత్ర్యహేతుసత్త్వాదిగుణమయత్వాభావాత్- అత ఏవాక్షరోనిత్యశ్చ - తత్ర హేతుమాహ- సర్వవ్యాపీతి- సూక్ష్మత్వాత్ప్రకృతేరపి వ్యాపనస్వభావః- సోపి పుమాన్ పరమాత్మనోంశః- యథా ప్రకృతిః- అత్ర లయస్థానత్వేన ప్రకృతేః ప్రకృతత్వాత్ ప్రసంగాత్ పురుషపరమాత్మనోః ప్రస్తావః। ౩౬। పరమాహ॥ నసంతీతి॥ నన్వంశత్వవచనాత్ పురుషస్య పరమాత్మైకద్రవ్యత్వం స్యాత్- నైవం- సమస్తహేయరహితం- నసర్వభూతప్రకృతిం వికారాన్- విష్ణుస్సమస్తేంద్రియదేహదేహీ- క్షేత్రజ్ఞః- శక్తిస్సా వేష్టితా- నిత్యోనిత్యానాం- పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా- ఉత్తమః పురుషస్త్వన్య ఇత్యాదిభిస్తయోరత్యంతవైలక్షణ్యస్యోక్తత్వాత్ - కథమంశత్వమిత్యాశంక్య ప్రకాశాదివన్నైవం పర ఇత్యాదినా సూత్రకారః ప్రకాశజాతిగుణదేహవదాత్మనోపి శరీరభూతస్యాంశత్వతః పరమాత్మైకదేహత్వాదంశత్వముపపాదితవాన్ సత్తామాత్రాత్మక ఇతి వికారనిషేధః- జ్ఞేయే - నారాయణం మహాజ్ఞేయమిత్యాదినా- ఆత్మనః పరే- యస్యాత్మా శరీరమితి శరీరత్వేనోక్తత్వాత్ బద్ధాన్ముక్తాచ్చాత్మనోత్యంతవిలక్షణే- ప్రకాశతద్వతో[illegible]వజ గద్బ్రహ్మణోశ్శరీరశరీరిభావస్స్వాభావికః- నజీవవత్కర్మకృతః- తత్పురుషస్య విశ్వమాజానమగ్రే- వేదాత్మశక్తింస్వాచ్ఛరీరాదిత్యాదేః॥ ౩౭। ౩౮॥ ప్రకృతిరిత్యాది॥ ప్రకృతేః పరమాత్మని లయః పురుషే లయద్వారా- అవ్యక్తమక్షరే లీయతే- అక్షరం తమసి లీయతే- తమః పరే దేవ ఏకీభవతీతి శ్రుతేః॥ ౩౯। పరమాత్మేతి॥ విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషుచ గీయతే- విష్ణునామా స ఏవ పరమేశ్వరో వేదేషు వేదాంతేషుచ సద్బ్రహ్మాదిశబ్దైర్గీయతే॥ ౪౦॥ ప్ర

లోకం సపర్వతమ్॥ ౩౧। ఉదకావరణం యత్తు జ్యోతిషా పీయతే తు తత్। జ్యోతిర్వాయౌ లయం యాతి యాత్యాకాశే సమీరణః॥ ౩౨॥ ఆకాశం చైవ భూతాదిర్గ్రసతే తం తథా మహాన్। మహాంతమేభిస్సహితం ప్రకృతిర్గ్రసతే ద్విజ॥ ౩౩॥ గుణసామ్యమనుద్రిక్తమన్యూనం చ మహామునే। ప్రోచ్యతే ప్రకృతిర్హేతుః ప్రధానం కారణం పరమ్॥ ౩౪॥ ఇత్యేషా ప్రకృతిస్సర్వా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ। వ్యక్తస్వరూపమవ్యక్తే తస్మాన్మైత్రేయ లీయతే॥ ౩౫। ఏకశ్శుద్ధోక్షరో నిత్యస్సర్వవ్యాపీ తథా పుమాన్। సోప్యంశస్సర్వభూతస్య మైత్రేయ పరమాత్మనః॥ ౩౬॥ నసంతి యత్ర సర్వేశే నామజాత్యాదికల్పనాః। సత్తామాత్రాత్మకే జ్ఞేయే జ్ఞానాత్మన్యాత్మనః పరే॥ ౩౭। తద్బ్రహ్మ పరమం ధామ పరమాత్మా స చేశ్వరః। స విష్ణుస్సర్వమేవేదం యతో నావర్తతే యతిః॥ ౩౮। ప్రకృతిర్యా మయాఖ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ। పురుషశ్చాప్యుభావేతౌ లీయేతే పరమాత్మని॥ ౩౯॥ పరమాత్మా చ సర్వేషామాధారః పరమేశ్వరః। విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతేషు చ గీయతే। ౪౦। ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ ద్వివిధం కర్మ వైదికమ్। తా

లీయత ఇత్యర్థః॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩॥ ప్రకృతిస్వరూపం దర్శయన్ తత్కార్యం తస్మిన్ లయముపసంహరతి- గుణసామ్యమిత్యాదిద్వాభ్యాం। ౩౪। ఇతీతి॥ వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ- కార్యకారణరూపా। ౩౫। ప్రకృతిపురుషయోరపి పరమాత్మనిలయం వక్తుం తయోస్తదంశత్వమాహ- ఏక ఇతి॥ సర్వవ్యాపీ ప్రకృతేస్తత్కార్యస్య చాధిష్ఠాతా- సోపీత్యపిశబ్దాత్ ప్రకృతిరపి- సర్వభూతస్య- ప్రకృత్యాదిసర్వాత్మకస్య పరమాత్మనః- అంశః॥ ౩౬। కః పునః పరమాత్మేత్యత్రాహ- నసంతీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ నసంతీతి॥ ఆత్మనః- పురుషాత్పరే। ౩౭। ౩౮। ప్రకృతిరితి॥ పరమాత్మని పురుషోత్తమే లీయేతే- లీనావవతిష్ఠేతే। ౩౯। తస్య తు నాస్తి లయ ఇత్యాహ॥ పరమాత్మేతి॥ సర్వేషామాధారః తస్మాత్స ఏవ పరమః- ఈశ్వరః పురుషోత్తమ ఇత్యర్థః॥ ౪౦। తత్ప్రాప్త్యర్థమేవ సర్వసాధనజాతమిత్యాహ- ప్రవృత్తమితి ।౪౧।

వృత్తమితి॥ కథమింద్రాదియాగైరస్యేజ్యత్వమిత్యత్రాహ - సర్వమూర్తిరితి॥ ౪౧॥ ౪౨॥ జ్ఞానాత్మేతి॥ జ్ఞానాత్మా జ్ఞానస్వరూపః - జ్ఞానమూర్తిః జ్ఞానాత్మికా మూర్తిర్విగ్రహో యస్య - నివృత్తిమార్గే - జ్ఞానయోగేన జ్ఞానయోగప్రధానేన కర్మణేజ్యతే - ముక్తిఫలప్రదః నివృత్తిమార్గేణేష్ట ఏవ॥ ౪౩॥ హ్రస్వేతి॥ హ్రస్వాదిశబ్దైరభిధేయమపి చిద్వస్తు - వాచామవిషయం చిద్వస్తు - తత్సర్వం విష్ణుః తదాత్మకం॥ ౪౪॥ వ్యక్తమితి॥ వ్యక్తాదిసామానాధికరణ్యే హేతుర్విశ్వాత్మా విశ్వరూపధర ఇతి - పురుషః కార్యకారణరూపోభయావస్థః - పరమాత్మా ముక్తః వ్యక్తాంశ ఏవ చావ్యక్తమితి చ పాఠః॥ ౪౫॥ వ్యక్తేత్యాది॥ ఉక్తస్యైవానువాదో గుణాంతరవిధ్యర్థః - అవ్యాహతాత్మని అవికృతస్వరూపే॥ ౪౬॥ ౪౭॥ వ్యక్త ఇతి॥ ప్రకృత్యాం పురుషే లీనాయామితి శేషః - తథా తత్ర స్థితే తథాభూతే పురుషే తత్ర పరమాత్మని స్థితే - ద్వయోర్యుగపల్లయవత్త్వే గ్రంథస్సుగమః - వ్యక్త ఇతి పునర్లయానువాదః పరమాత్మనో రాత్ర్యాదికల్పనార్థేత్యర్థః॥ ౪౮॥ నైవేతి॥ నిత్యస్య పరమాత్మన ఇతి - అత్ర స్వరూపనిత్యత్వస్య బ్రహ్మాదీనామపి సాధారణ్యాద్విగ్రహవత్త్వస్య నిత్యత్వమభిప్రేతం - సదైకరూపరూపాయేత్యాదిభిర్విగ్రహనిత్యత్వస్య ప్రతిపాదనాత్॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

ఖ్యాముఖాభ్యాం పురుషైస్సర్వమూర్తిస్స ఇజ్యతే॥ ౪౧॥ ఋగ్యజుస్సామభిర్మార్గైః ప్రవృత్తైరిజ్యతే హ్యసౌ। యజ్ఞేశ్వరో యజ్ఞపుమాన్ పురుషైః పురుషోత్తమః॥ ౪౨॥ జ్ఞానాత్మా జ్ఞానయోగేన జ్ఞానమూర్తిస్స చేజ్యతే। నివృత్తే యోగిభిర్మార్గే విష్ణుర్ముక్తిఫలప్రదః॥ ౪౩॥ హ్రస్వదీర్ఘప్లుతైర్యత్తు కించిద్వస్త్వభిధీయతే। యచ్చ వాచామవిషయం తత్సర్వం విష్ణురవ్యయః॥ ౪౪॥ వ్యక్తస్స ఏవ చావ్యక్తస్స ఏవ పురుషోత్తమః। పరమాత్మా చ విశ్వాత్మా విశ్వరూపధరో హరిః॥ ౪౫॥ వ్యక్తావ్యక్తాత్మికా తస్మిన్ ప్రకృతిస్సంప్రలీయతే। పురుషశ్చాపి మైత్రేయ వ్యాపిన్యవ్యాహతాత్మని॥ ౪౬॥ ద్విపరార్ధాత్మకః కాలః కథితో యో మయా తవ। తదహస్తస్య మైత్రేయ విష్ణోరీశస్య కథ్యతే॥ ౪౭॥ వ్యక్తే చ ప్రకృతౌ లీనే ప్రకృత్యాం పురుషే తథా। తత్ర స్థితే నిశా చాస్య తత్ప్రమాణా మహామునే॥ ౪౮॥ నైవాహస్తస్య న నిశా నిత్యస్య పరమాత్మనః। ఉపచారస్తథాప్యేష తస్యేశస్య ద్విజోచ్యతే॥ ౪౯॥ ఇత్యేష తవ మైత్రేయ కథితః ప్రాకృతో లయః। ఆత్యంతికమథో బ్రహ్మన్ నిబోధ ప్రతిసంచరమ్॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

కైః కథమిజ్యత ఇత్యత్రాహ - ఋగిత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ఋగితి॥ ప్రవృత్తైరవిరక్తైః - పురుషైః - ఋగ్వేదాదివిహితైః - కర్మభిర్మార్గభూతైః - ఇజ్యతే॥ ౪౨॥ జ్ఞానాత్మేతి॥ యోగిభిః కర్మభిర్విశుద్ధచిత్తైః నివృత్తిమార్గే స్థితైరితి శేషః - జ్ఞానయోగేనేజ్యత ఇత్యర్థః॥ ౪౩॥ జ్ఞానయోగస్వరూపమాహ - హ్రస్వదీర్ఘేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౪౪॥ ౪౫॥ స సర్వం విష్ణురేవ - న తు తస్మాద్వ్యతిరిక్తమస్తీత్యత్ర హేతుమాహ - వ్యక్తావ్యక్తాత్మికేతి॥ ౪౬॥ విష్ణోస్సర్వోత్కర్షప్రతిపత్త్యర్థం సర్వాతిశాయినీమహోరాత్రకల్పనామాహ - ద్విపరార్ధాత్మక ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౪౭॥ వ్యక్తే చేతి॥ తథా తత్ర పురుషే పరమేశ్వరే స్థితే సతి - ప్రకృత్యాం చ తత్ర స్థితాయామిత్యర్థః॥ ౪౮॥ ఏతచ్చ న వాస్తవమిత్యాహ॥ నైవేతి॥ ఉపచారస్సర్వోత్కర్షప్రతిపత్తయే ఉచ్యతే క్రియత ఇత్యర్థః॥ ౪౯॥ ప్రాకృతం లయముపసంహరన్ - ఆత్యంతికం లయముపక్షిపతి॥ ఇతీతి॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - చతుర్థోఽధ్యాయః.

౧। ౨। శిరోరోగేతి॥ ప్రతిశ్యాయః పీనసః - శ్వయథుః శోథః॥ ౩। ౪। కామక్రోధేతి॥ ద్వేషః అప్రీతిః - మోహో మూర్ఛా - విషాదః సత్త్వసంక్షయః - శోకః ప్రియవిరహజః - ఈర్ష్యా పరసంపదక్షమా॥ ౫॥ ౬। ౭। ౮। గర్భేతి॥ నారకజం నరకజం - స్యాన్నారక స్తు నరక ఇత్యమరః॥ ౯। సుకుమారేతి॥ ఉల్బం గర్భవేష్టనచర్మ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩। జాయమాన ఇతి॥ ప్రాజాపత్యేన బ్రహ్మణా నియుక్తేన - గాత్రసంకోచకేన - తస్మా జ్జ్యాయాన్ గర్భః కనీయాంసం సూతి యోనిముజానా నోహిన స్తి బ్రహ్మణా హి సకృత ఇతి శ్రుతేః॥ ౧౪। అధోముఖ ఇతి॥ సూతిమారుతైః

శ్రీపరాశరః॥ ఆధ్యాత్మికాది మైత్రేయ జ్ఞాత్వా తాపత్రయం బుధః। ఉత్పన్నజ్ఞానవైరాగ్యః ప్రాప్నో త్యాత్యంతికం లయమ్॥ ౧॥ ఆధ్యాత్మికోపి ద్వివిధ శ్శారీరో మానస స్తథా। శారీరో బహుభి ర్భేదై ర్భిద్యతే శ్రూయతాం చ సః॥ ౨। శిరోరోగ ప్రతిశ్యాయ జ్వర శూల భగంధరైః। గుల్మార్శ శ్శ్వయథు శ్శ్వాస ఛర్ద్యాదిభి రనేకధా॥ ౩॥ తథాక్షిరోగాతీసారకుష్ఠాంగామయసంజ్ఞితైః। భిద్యతే దేహజ స్తాపో మానసం శ్రోతు మర్హసి॥ ౪॥ కామక్రోధభయద్వేషలోభమోహవిషాదజః। శోకాసూయావమానేర్ష్యా మాత్సర్యాదిమయ స్తథా॥ ౫। మానసోపి ద్విజశ్రేష్ఠ తాపో భవతి నైకధా। ఇత్యేవమాదిభి ర్భేదై స్తాపో హ్యాధ్యాత్మిక స్స్మృతః॥ ౬। మృగపక్షిమనుష్యాద్యైః పిశాచోరగరాక్షసైః। సరీసృపాద్యైశ్చ నృణాం జాయతే చాధిభౌతికః॥ ౭। శీతవాతోష్ణవర్షాంబువైద్యుతాదిసముద్భవః। తాపో ద్విజవర శ్రేష్ఠైః కథ్యతే చాధిదైవికః॥ ౮॥ గర్భజన్మజరాజ్ఞానమృత్యునారకజం తథా। దుఃఖం సహస్రశో భేదై ర్భిద్యతే మునిసత్తమ। ౯॥ సుకుమారతను ర్గర్భే జంతు ర్బహుమలావృతే। ఉల్బసంవేష్టితో భుగ్నపృష్ఠగ్రీవాస్థిసంహతిః॥ ౧౦॥ అత్యమ్లకటుతీక్ష్ణోష్ణలవణై ర్మాతృభోజనైః। అత్యంతతాపై రత్యర్థం వర్ధమానాతివేదనః॥ ౧౧॥ ప్రసారణాకుంచనాదౌ నాంగానాం ప్రభు రాత్మనః। శకృన్మూత్రమహాపంకశాయీ సర్వత్ర పీడితః॥ ౧౨॥ నిరుచ్ఛ్వాసస్సచైతన్య స్స్మర న్జన్మశతా న్యథః। ఆస్తే గర్భేతిదుఃఖేన నిజకర్మనిబంధనః॥ ౧౩॥ జాయమానః పురీషాసృఙ్మూత్రశుక్లావిలాననః। ప్రాజాపత్యేన వాతేన పీడ్యమానాస్థిబంధనః॥ ౧౪॥ అధోముఖో వై క్రియతే ప్రబలై స్సూతిమారుతైః। క్లేశా న్నిష్క్రాంతిమాప్నోతి జఠరా

ఆధ్యాత్మికాదీతి॥ ఆత్యంతికలయో నామ సర్వాత్మనః - అజ్ఞానతత్కార్యనాశాత్మకో మోక్షః - ఆత్మానం దేహసంఘాతం చ నిమిత్తీకృత్య భవతీత్యాధ్యాత్మికః॥ ౧॥ తం ప్రపంచయతి- ఆధ్యాత్మిక ఇత్యాదిపంచభిః॥ ౨॥ శిరోరోగేతి॥ ప్రతిశ్యాయః పీనసః- శ్వయథుః శోథః। ౩। తథేతి॥ అంగామయో వాతరోగాదిః। ౪। కామక్రోధేతి॥ విషాదో దుఃఖం - శోకోనుశోచనం - అసూయా గుణేషు దోషారోపః - ఈర్ష్యా క్షమారాహిత్యం - మాత్సర్యం పరోత్కర్షాసహిష్ణుత్వమసహనం॥ ౫॥ ౬॥ భూతాని నిమిత్తత్వేనాధికృత్య భవతీత్యాధిభౌతికః - తమాహ॥ మృగేతి॥ మృగాదిభిః యో జాయతే స ఆధిభౌతికః॥ ౭॥ కేవలం దైవమేవాధికృత్య భవతీత్యాధిదైవికః- తమాహ॥ శీతవాతేతి॥ ౮। ఏతదేవ తాపత్రయమాగర్భాద్యవస్థాభేదేన సహస్రశః ప్రపంచయతి - గర్భేత్యాదినా ఇతి సంసారదుఃఖానీత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రంథేన। ౯॥ తత్ర గర్భదుఃఖమాహ- సుకుమారేత్యాది చతుర్భిః॥ సుకుమారేతి॥ ఉల్బం- గర్భవేష్టనమాంసం- భుగ్నం- వక్రీభూతం- పృష్ఠాది యస్య సః। ౧౦॥ అత్యమ్లేతి॥ అత్యంతం అమ్లాదిభి ర్వర్ధమానా అతివేదనా యస్య॥ ౧౧। ప్రసారణేతి॥ అంగానాం ఆత్మనోంగానాం ప్రసారణాదౌ న ప్రభుః - అసమర్థః॥ ౧౨॥ ౧౩॥ జన్మదుఃఖమాహ - జాయమాన ఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ జాయమాన ఇతి॥ పురీషాదిభి రావిలం- క్లిన్నం- ఆననం యస్య సః- ప్రాజాపత్యేన ప్రజాపతినియుక్తేన గర్భసంకోచేన - తస్మా జ్జ్యాయాంస్తు గర్భః కనీయాంసం సూతి యోనిముజానా నోహిన స్తి బ్రహ్మణా హి సకృత ఇతి శ్రుతేః। ౧౪॥ అధోముఖ ఇతి॥ సూతిమారుతైః-

సూత్యర్థం గర్భాత్ప్రేరకైః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ కంటకైరితి ॥ తున్నాంగః వ్యథితదేహః - పూతివ్రణాద్దుర్గంధవ్రణాత్ కూనేరిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ జన్మేతి ॥ కండూయనేనేత్యాదినోక్తాని జన్మనోఽనంతరాణి - కీటదంశాదిభిః బాలభావే యదాప్నోతి తదప్యనేకమితి శేషః ॥ ౨౦ ॥ కామాంధత్వాదాధిక్యాద్యౌవనే అజ్ఞానజం దుఃఖం విశిష్యాహ - అజ్ఞానేత్యాదినా ॥ ౨౧ ॥ కేనేతి ॥ కార్యం కారణజన్యం ॥ ౨౨ ॥ కోధర్మ ఇతి ॥ క్వ వా కస్మిన్ వా వర్తేత తత్సర్వం చ కథమితి న జానాతీతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞానం తమసో వికారః తేనాజ్ఞానినాం తదనుగుణకార్యారంభేషు ప్రవృత్తయో భవంతి - అతో వైదికకర్మలోపాః ప్రవర్తంతే ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ జరేతి ॥ వలిస్నాయుసిరావృత ఇతి వలిస్త్వక్తరంగః - రక్తవహో నాడీ సిరా - సైవ బంధనీ స్నాయుః ॥ ౨౭ ॥ దూరేతి ॥ దూరప్రణష్టనయనః అధికప్రణష్టనయనశక్తిః వ్యోమాంతర్గతతారకః దృగ్గోళకాకాశనిమగ్నకనీనికః ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ అనాయత్తైరితి ॥ అనాయత్తైః

స్మాతురాతురః ॥ ౧౫ ॥ మూర్ఛామవాప్య మహతీం సంస్పృష్టో బాహ్యవాయునా । విజ్ఞానభ్రంశమాప్నోతి జాతశ్చ మునిసత్తమ ॥ ౧౬ ॥ కంటకైరివ తున్నాంగః క్రకచైరివ దారితః । పూతివ్రణాన్నిపతితో ధరణ్యాం క్రిమికో యథా ॥ ౧౭ ॥ కండూయనేఽపి చాశక్తః పరివర్తేఽప్యనీశ్వరః । స్నానపానాదికాహారమప్యాప్నోతి పరేచ్ఛయా ॥ ౧౮ ॥ అశుచిప్రస్తరే సుప్తః కీటదంశాదిభిస్తథా । భక్ష్యమాణోఽపి నైవైషాం సమర్థో వినివారణే ॥ ౧౯ ॥ జన్మదుఃఖాన్యనేకాని జన్మనోఽనంతరాణి చ । బాలభావే యదాప్నోతి హ్యాధిభౌతాదికాని చ ॥ ౨౦ ॥ అజ్ఞానతమసాచ్ఛన్నో మూఢాంతఃకరణో నరః । న జానాతి కుతః కోఽహం క్వాహం గంతా కిమాత్మకః ॥ ౨౧ ॥ కేన బంధేన బద్ధోఽహం కారణం కిమకారణమ్ । కిం కార్యం కిమకార్యం వా కిం వాచ్యం కిం చ నోచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ కో ధర్మః కశ్చ వాధర్మః కస్మిన్వర్తేఽథ వా కథమ్ । కిం కర్తవ్యమకర్తవ్యం కిం వా కిం గుణదోషవత్ ॥ ౨౩ ॥ ఏవం పశుసమైర్మూఢైరజ్ఞానప్రభవం మహత్ । అవాప్యతే నరైర్దుఃఖం శిశ్నోదరపరాయణైః ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞానం తామసో భావః కార్యారంభప్రవృత్తయః । అజ్ఞానినాం ప్రవర్తంతే కర్మలోపాస్తతో ద్విజ ॥ ౨౫ ॥ నరకం కర్మణాం లోపాత్ఫలమాహుర్మనీషిణః । తస్మాదజ్ఞానినాం దుఃఖమిహ చాముత్ర చోత్తమమ్ ॥ ౨౬ ॥ జరాజర్జరదేహశ్చ శిథిలావయవః పుమాన్ । విచలచ్ఛీర్ణదశనో వలిస్నాయుసిరావృతః ॥ ౨౭ ॥ దూరప్రణష్టనయనో వ్యోమాంతర్గతతారకః । నాసావివరనిర్యాతలోమపుంజశ్చలద్వపుః ॥ ౨౮ ॥ ప్రకటీభూతసర్వాస్థిర్నతపృష్ఠాస్థిసంహతిః । ఉత్సన్నజఠరాగ్నిత్వాదల్పాహారోఽల్పచేష్టితః ॥ ౨౯ ॥ కృచ్ఛ్రాచ్చంక్రమణోత్థానశయనాసనచేష్టితః । మందీభవచ్ఛ్రోత్రనేత్రస్స్రవల్లాలావిలాననః ॥ ౩౦ ॥ అనాయత్తైస్సమస్తైశ్చ కరణైర్మరణోన్ముఖః । తత్క్షణేఽప్య

ప్రసూత్యర్థం గర్భాత్ప్రేరకైః ॥ ౧౫ ॥ జన్మాంతరదుఃఖాన్యాహ మూర్ఛామిత్యాదిచతుర్భిః ॥ ౧౬ ॥ కంటకైరితి ॥ తున్నాంగః - వ్యథితగాత్రః - క్రకచైః - దారణయంత్రైః పూతివ్రణాద్దుర్గంధవ్రణతుల్యాద్యోనేః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ యౌవనదుఃఖాన్యాహ - అజ్ఞానేన్యాదిచతుర్భిః అజ్ఞానేతి ॥ అజ్ఞానమికాహమమోహో ద్యభినివేశః - తేన తమసాచ్ఛన్నః - అంధీభూతః - కార్యాకార్యే - లౌకికే కర్తవ్యాకర్తవ్యే - వైదికే ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞానస్వరూపం తత్ఫలం చ దర్శయతి - అజ్ఞానమిత్యాది ద్వ్యాఖ్యాం అజ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞానం తామసో భావః - యతోఽజ్ఞానినాం విహితేష్వపి కార్యారంభేష్వప్రవృత్తయో విహితకార్యారంభేషు ప్రవృత్తయశ్చ స్యుస్తతః కర్మలోపాః ప్రవర్తంతే ॥ ౨౫ ॥ నరకమితి ॥ తతః కర్మలోపాత్ - నరకప్రాప్తిరితి - ఉత్తమం - అధికం దుఃఖం ॥ ౨౬ ॥ స్థావిరదుఃఖాన్యాహ - జరాజర్జరేత్యాదిదశభిః ॥ జరాజర్జరేతి ॥ వలిః లంబమానత్వక్సిరా రక్తవహాదిః - సైవ స్నాయుః - అస్థిబంధనీ ॥ ౨౭ ॥ దూరేతి ॥ దూరే - దూరస్థే - అర్థే ప్రణష్టం నయనం - గ్రహణాసమర్థం చక్షుర్యస్యసః - వ్యోమ్ని తత్తుగోళాకాశే - అంతర్గతే - అభిమగ్నే తారకే - కనీనికే యస్యసః ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ అనాయత్తైరితి ॥ అనాయత్తైః

ప్రవృత్త్యక్షమైః ॥ ౩౧ ॥ సకృదితి ॥ కాసః శ్లేష్మా ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ నిరుద్ధేతి ॥ దోషః వాతాదిః ఉదానేతి ॥ శ్లో ॥ ఉరస్థానముదానస్య నాసానాభిగళాంశ్చరేత్ । వాక్ప్రవృత్తిప్రయత్నోర్జాబలవర్ణస్మృతిక్రియః ॥ అస్య గళసంచారిత్వాదుదానః కంఠదేశస్థ ఇత్యుక్తః ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ కరంభేతి ॥ భజ్యమానకరంభసమవాలుకా - కరంభాదిభీషణవస్తుభిర్యుతా - యాతనాదుస్సహాః ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥

నుభూతానామస్మర్తాఽఖిలవస్తునామ్ ॥ ౩౧ ॥ సకృదుచ్చారితే వాక్యే సముద్భూతమహాశ్రమః । శ్వాసకాససముద్భూతమహాయాసప్రజాగరః ॥ ౩౨ ॥ అన్యేనోత్థాప్యతేఽన్యేన తథాసంవేశ్యతే జరీ । భృత్యాత్మపుత్రదారాణామవమానాస్పదీకృతః ॥ ౩౩ ॥ ప్రక్షీణాఖిలశౌచశ్చ విహారాహారసస్పృహః । హాస్యః పరిజనస్యాపి నిర్విణ్ణాశేషబాంధవః ॥ ౩౪ ॥ అనుభూతమివాన్యస్మిఞ్జన్మన్యాత్మవిచేష్టితమ్ । సంస్మరన్యౌవనే దీర్ఘం నిశ్వసత్యతితాపితః ॥ ౩౫ ॥ ఏవమాదీని దుఃఖాని జరాయామనుభూయ వై । మరణే యాని దుఃఖాని ప్రాప్నోతి శృణు తాన్యపి ॥ ౩౬ ॥ శ్లథగ్రీవాంఘ్రిహస్తోఽథ వ్యాప్తో వేపథునా భృశమ్ । ముహుర్గ్లానిః పరవశో ముహుర్జ్ఞానలవాన్వితః ॥ ౩౭ ॥ హిరణ్యధాన్యతనయభార్యాభృత్యగృహాదిషు । ఏతే కథం భవిష్యంతీత్యతీవ మమతాకులః ॥ ౩౮ ॥ మర్మభిద్భిర్మహారోగైః క్రకచైరివ దారుణైః । శరైరివాంతకస్యోగ్రైశ్ఛిద్యమానాసుబంధనః ॥ ౩౯ ॥ పరివర్తితతారాక్షో హస్తపాదం ముహుః క్షిపన్ । సంశుష్యమాణతాల్వోష్ఠపుటో ఘురఘురాయతే ॥ ౪౦ ॥ నిరుద్ధకంఠో దోషౌఘైరుదానశ్వాసపీడితః । తాపేన మహతా వ్యాప్తస్తృషా చార్తస్తథా క్షుధా ॥ ౪౧ ॥ క్లేశాదుత్క్రాంతిమాప్నోతి యమకింకరపీడితః । తతశ్చ యాతనాదేహం క్లేశేన ప్రతిపద్యతే ॥ ౪౨ ॥ ఏతాన్యన్యాని చోగ్రాణి దుఃఖాని మరణే నృణామ్ । శృణుష్వ నరకే యాని ప్రాప్యంతే పురుషైర్మృతైః ॥ ౪౩ ॥ యామ్యకింకరపాశాదిగ్రహణం దండతాడనమ్ । యమస్య దర్శనం చోగ్రముగ్రమార్గవిలోకనమ్ ॥ ౪౪ ॥ కరంభవాలుకావహ్నియంత్రశస్త్రాదిభీషణే । ప్రత్యేకం నరకే యాశ్చ యాతనా ద్విజ దుస్సహాః ॥ ౪౫ ॥ క్రకచైః పాట్యమానానాం మూషాయాం చాపి దహ్యతామ్ । కుఠారైః కృత్యమానానాం భూమౌ చాపి నిఖన్యతామ్ ॥ ౪౬ ॥ శూలేష్వారోప్యమాణానాం వ్యాఘ్రవక్త్రే ప్రవేశ్యతామ్ । గృధ్రైః సంభక్ష్యమాణానాం ద్వీపిభిశ్చోపభుజ్యతామ్ ॥ ౪౭ ॥ క్వాథ్యతాం తైలమధ్యే చ క్లిద్యతాం క్షారకర్దమే । ఉచ్చాన్నిపాత్యమానానాం క్షిప్యతాం క్షేపయంత్రకైః ॥ ౪౮ ॥ నరకే యాని దుఃఖాని పాపహేతూద్భవాని వై । ప్రాప్యంతే నారకైర్విప్ర తేషాం సంఖ్యా న విద్యతే ॥ ౪౯ ॥ న కేవలం ద్విజశ్రేష్ఠ నరకే దుఃఖపద్ధతిః । స్వర్గేఽపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణోర్నాస్తి నిర్వృతిః ॥ ౫౦ ॥

అస్వాధీనైః కరణైః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ అనుభూతమివేతి ॥ యౌవనే - యదాత్మనః - వివిధం చేష్టితం - తదన్యజన్మాన్యనుభూతమివ సంస్మరన్ - దీర్ఘం శ్వాసం ముంచతి ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ మరణదుఃఖాన్యాహ - శ్లథగ్రీవేత్యాదిపాదైరష్టభిః ॥ శ్లథగ్రీవేతి ॥ వేపథునా - కంపేన ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ పరివర్తితేతి ॥ ఘురఘురాయతే ఘురఘురశబ్దం కరోతి ॥ ౪౦ ॥ నిరుద్ధేతి ॥ దోషౌఘైః శ్లేష్మాదిసంఘైః నిరుద్ధః కంఠో యస్య సః - అత ఏవ ఘురఘురాయత ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౪౧ ॥ క్లేశాదితి ॥ యాతనాదేహం - యాతనార్థమన్యదేహగ్రహణం ॥ ౪౨ ॥ ఏతానీతి ॥ నరకదుఃఖాన్యాహ - శృణుష్వేత్యాదిపాదైరష్టభిః ॥ ౪౩ ॥ యామ్యేతి ॥ యామ్యకింకరైః - పాశాదిభిర్గ్రహణం ॥ ౪౪ ॥ కరంభేతి ॥ కరంభవాలుకా తప్తవాలుకా ॥ ౪౫ ॥ క్రకచైరితి ॥ దహ్యతాం - నిఖన్యతామిత్యాదిపరస్మైపదమార్షం - కృత్యమానానాం - ఛిద్యమానానాం ॥ ౪౬ ॥ శూలేష్వితి ॥ ద్వీపిభిర్వ్యాఘ్రైః ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ నరక ఇతి ॥ పాపమేవ హేతుః తదుద్భవాని ॥ ౪౯ ॥ స్వర్గేఽపి దుఃఖమేవేత్యాహ ॥ న కేవలమితి ॥ స్వర్గేఽపి నిర్వృతిర్నాస్తి దుఃఖపద్ధతిరేవాస్తీత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥

౫౧। ౫౨। యావదితి॥ తంతుకారణానిపక్ష్మాణి అంశవః। ౫౩। ౫౪। ౫౫॥ కళత్రేతి॥ అసుఖం దుఃఖం। ౫౬॥ ౫౭। ౫౮। నిరస్తేతి॥ సుఖాంతరస్యాతిశయో నిరస్తో యేన తన్నిరస్తాతిశయం ఆహ్లాదరూపం సుఖమాహ్లాదసుఖం ఆహ్లాదో మోహాసంభేదః - సుఖాంతరానుభవాత్ ఋణత్వాత్ పాదకోత్కర్షవత్సుఖం - భావశబ్దేన సుఖస్య దుఃఖనివృత్తిరూపతా వ్యావర్త్యతే - ఏవం నిరతిశయాహ్లాదరూపసుఖత్వమేవ భగవత్ప్రాప్తిస్వరూపమిత్యుక్తం - ఏకాంతా దుఃఖాసంభిన్నా - ఆత్యంతికీ అంతమతీత్య వర్తమానా - నిత్యా - అత్ర భగవచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యస్య హేయప్రత్యనీకాశేష కల్యాణగుణాత్మకత్వం వక్ష్యమాణం సూచయతా తత్ప్రాప్తేర్నిరస్తాతిశయేత్యాద్యుచ్యమానం వైశిష్ట్యం ప్రతిపాదితం ౫౯। తస్మాదితి॥ యస్మాద్భగవత్ప్రాప్తిరేవ తాపత్రయనివృత్తిహేతుః తస్మాత్తత్ప్రాప్తయే యత్నః కర్తవ్య ఇతి - బుద్ధిః ప్రాపణమితి మోక్షోపాయజ్ఞానమవిధేయమితి వదతో నిరస్యతి ప్రాప్త్యుపాయం చ దర్శయతి - జ్ఞానం చ కర్మ చేతి - అత్ర జ్ఞానమేవ సాక్షాత్ ప్రాప్త్యుపాయః - కర్మ తు తదంగత్వేన - న తు విపర్యయః సముచ్చయో వా - బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ - ఇయాజ సోఽపి సుబహూనితి హి వక్ష్యతి॥ ౬౦॥ ఆచార్యైకమర్మస్వరూపముక్తం - జ్ఞానం ద్వివిధం విభజ్య దర్శయతి॥ ఆగమోత్థమితి॥ వివేకజం వివేకాదుద్యోగాజ్జన్యం - తత్రాగమోత్థజ్ఞానం శబ్దబ్రహ్మేతి - వి

పునశ్చ గర్భే భవతి జాయతే చ పునః పునః। గర్భే విలీయతే భూయో జాయమానోఽస్తమేతి వై॥ ౫౧॥ జాతమాత్రశ్చ మ్రియతే బాలభావేఽథ యౌవనే। మధ్యమం వా వయః ప్రాప్య వార్ధకే వాథ వా మృతిః॥ ౫౨
యావజ్జీవతి తావచ్చ దుఃఖైర్నానావిధైః ప్లుతః। తంతుకారణపక్ష్మౌఘైరాస్తే కార్పాసబీజవత్॥ ౫౩॥
ద్రవ్యనాశే తథోత్పత్తౌ పాలనే చ సదా నృణామ్। భవంత్యనేకదుఃఖాని తథైవేష్టవిపత్తిషు॥ ౫౪॥ యద్యత్ప్రీతికరం పుంసాం వస్తు మైత్రేయ జాయతే। తదేవ దుఃఖవృక్షస్య బీజత్వముపగచ్ఛతి॥ ౫౫॥ కళత్రపుత్రమిత్రార్థగృహక్షేత్రధనాదికైః। క్రియతే న తథా భూరి సుఖం పుంసాం యథాసుఖమ్॥ ౫౬॥ ఇతి సంసారదుఃఖార్కతాపతాపితచేతసామ్। విముక్తిపాదపచ్ఛాయామృతే కుత్ర సుఖం నృణామ్॥ ౫౭॥ తదస్య త్రివిధస్యాపి దుఃఖజాతస్య వై మమ। గర్భజన్మజరాద్యేషు స్థానేషు ప్రభవిష్యతః॥ ౫౮॥ నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా। భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకాంతాత్యంతికీ మతా॥ ౫౯॥ తస్మాత్తత్ప్రాప్తయే యత్నః కర్తవ్యః పండితైర్నరైః। తత్ప్రాప్తిహేతుర్జ్ఞానం చ కర్మ చోక్తం మహామునే॥ ౬౦॥

స్వర్గనరకభోగానంతరం పునర్గర్భాదిదుఃఖమాహ - పునశ్చేత్యాదిషడ్భిః॥ ౫౧॥ ౫౨। యావదితి॥ దుఃఖైః ప్లుతో వ్యాప్తః - ఆస్తే - తంతూనాం కారణం పక్ష్మాణి - అంశవః తేషామోఘైః - సమూహైః - కార్పాసబీజం యథా వ్యాప్తం - తద్వత్॥ ౫౩॥ ద్రవ్యేతి॥ ఉత్పత్తౌ ద్రవ్యస్యార్జనే॥ ౫౪॥ ౫౫॥ కళత్రేతి॥ కళత్రాదికైర్యథా - అసుఖం భూరి క్రియతే న తథా సుఖం క్రియతే॥ ౫౬॥ ఏవం దుఃఖానుసంధానలబ్ధవివేకవైరాగ్యస్య పుంసో ముముక్షైవ యుక్తేత్యాశయేనాహ - ఇతీత్యాదిచతుర్భిః॥ ౫౭॥ తదితి॥ గర్భాదిస్థానేషు ప్రకర్షేణ భవిష్యతో దుఃఖజాతస్య భగవత్ప్రాప్తిరేవ ముఖ్యమతా - సంబధ్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ ౫౮॥ కథంభూతా తత్ప్రాప్తిస్తదాహ॥ నిరస్తాతిశయేతి॥ నిరస్తాతిశయః ఆహ్లాదో నిర్వృతిర్యస్మిన్ సుఖే - తద్భావస్తదాత్మకత్వమేవైకం లక్షణం యస్యాస్సా తథా - కించ - ఏకాంతా భగవన్నిష్ఠామాత్రేణావశ్యంభావినీ - న తు బుద్ధ్యాదివైగుణ్యేన - కర్మఫలవదనిత్యా - ఆత్యంతికీ - అంతమతీత్య వర్తమానా॥ ౫౯॥ తస్మాదితి॥ తత్ప్రాప్త్యుపాయమాహ॥ తదితి॥ అత్ర తత్ప్రాప్త్యుపాయః కర్మ చిత్తశుద్ధిద్వారా తదంగత్వేన జ్ఞానం తు సాక్షాత్॥ ౬౦॥ తత్ర ద్వివిధమాహ॥ ఆగమేతి॥ తద్ద్వైవిధ్యంతో శబ్దబ్రహ్మేతి - ఆగమమయం - ఆగమోత్థం జ్ఞానం - శబ్దబ్రహ్మ శబ్దాత్ - సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి వాక్యజాయమానం శబ్దశ్రవణజం జ్ఞానమాగమోత్థమిత్యర్థః - దేహాదివివిక్తావికారచిత్తవృత్త్యా నిదిధ్యాసనాఖ్యయా ప్రకాశమానం - పరం బ్రహ్మ - వివేకజం జ్ఞానమిత్యర్థః - వృత్తి

వేకజంపరబ్రహ్మేతిచ-మన్వాదిభిరుచ్యతఇత్యాహ॥ శబ్దబ్రహ్మేతి। ౬౧॥ అథబ్రహ్మవిషయమిదంజ్ఞానద్వయం ప్రశంసతి కుదృష్టినిరసనాయతస్య జ్ఞానద్వయస్యవైషమ్యంచదర్శయతి॥ అంధంతమఇతి॥ అజ్ఞానం ఆగమశ్రవణాత్పూర్వం ఆత్మనామవిద్యాఖ్యకర్మతిరోహితస్వరూపత్వాదాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యస్యాపరిజ్ఞానం అన్యథాజ్ఞానంవా-తచ్చజ్ఞానవిరోధిత్వాదంధంతమ ఇవ - ఆగమజన్యంజ్ఞానం శ్రోత్రేంద్రియగృహీతాగమజన్యత్వాదింద్రియోద్భవమిత్యుచ్యతే- తచ్చ అజ్ఞానతమోవిరోధిత్వాద్దీపవదతి - అతః ఆగమోత్థంజ్ఞానంతమసిదీపవదన్యథాజ్ఞానసంవలితమల్పంచ - అథ - అజ్ఞానతన్మూలావిద్యారూపసర్వతమోనిరసనత్వాత్ ఆగమోత్థాదపివిశదతమప్రత్యక్షరూపత్వాచ్చ వివేకజంజ్ఞానంసూర్యవదిత్యుచ్యతే। ౬౨। ఉక్తేర్థేమనువచనంప్రమాణయతి॥ మనురపీతి॥ అత్రసంబంధే మోక్షతత్సాధనసంబంధే। ౬౩। విద్యాతఃపురుషార్థోనకర్మణ ఇతి మనువచనమేవోదాహరతి॥ ద్వేఇతి॥ పరంచయత్ - బ్రహ్మేతి శేషః- శబ్దబ్రహ్మణిశాస్త్రజన్యజ్ఞానేనిష్ణాతఃనిపుణః- పరం బ్రహ్మప్రత్యక్షరూపంవివేకజంజ్ఞానంలభతే। ౬౪। మనువచనమూలశ్రుతిముదాహరతి॥ ద్వేవిద్యేఇతి॥ విద్యేఆగమవివేకోత్థే - పరయావివేకోత్థయా- అక్షరస్యపరబ్రహ్మణః ప్రాప్తిర్యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇతిశ్రుతేః - అనేనవాక్యార్థజ్ఞానాత్కర్మణోవా మోక్షంవదంతోనిరస్తాః - వాక్యార్థజ్ఞానాన్మోక్షంవదంతః - తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం - బుద్ధిశ్చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవనమఃఖముపలభేతేతిసూత్రవిరోధః ప్రత్యక్షవిరోధశ్చ - అత్రప్రకరణేస్మోక్తస్యార్థస్య వేదపదగౌరవమనువచనప్రామాణికాదాగమవివేకజపదయోరేకాయనాద్యుక్తోర్థోనవివక్షితఇతి వేదితవ్యం। ౬౫॥ అథపరవిద్యోపాస్యస్య ప్రాప్యభూతస్య బ్రహ్మణస్స్వరూపమాహ॥ యత్తదితి॥ యథాహ శ్రుతిః॥ యత్తదద్రేశ్యమిత్యాదినా శ్రుతివ్యతిరిక్తైః ప్రమాణైః నవ్యజ్యతఇతిఅవ్యక్తం॥ శ్రు॥ వేదాహమేతం-నావేదవిన్మనుతేతం బృహంతమితి-అజరమజమిత్యాదినా షడ్భావవికారరాహిత్యముక్తం - అచింత్యమనిర్దేశ్యమితి వాఙ్మనసాగోచరత్వం - అరూపం దేవమనుష్యాదిరూపరహితం- అన్యథారూపవత్త్వ(శ్రు)త్యాదివిరోధాత్। ౬౬। విభ్వితి॥ విభుసర్వగతంవితత్యవ్యా

ఆగమోత్థంవివేకాచ్చద్విధాజ్ఞానంతథోచ్యతే। శబ్దబ్రహ్మాగమమయంపరంబ్రహ్మవివేకజమ్॥౬౧॥అంధంతమఇవాజ్ఞానందీపవచ్చేంద్రియోద్భవమ్। యథాసూర్యస్తథాజ్ఞానంయద్విప్రర్షేవివేకజమ్॥ ౬౨॥
మనురప్యాహవేదార్థంస్మృత్వాయన్మునిసత్తమ। తదేతచ్ఛ్రూయతామత్రసంబంధేగదతోమమ॥ ౬౩॥ద్వేబ్రహ్మణీవేదితవ్యేశబ్దబ్రహ్మపరంచయత్। శబ్దబ్రహ్మణినిష్ణాతఃపరంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥౬౪॥
ద్వేవైవిద్యేవేదితవ్యేఇతిచాథర్వణీశ్రుతిః। పరయాత్వక్షరప్రాప్తిరృగ్వేదాదిమయాపరా॥౬౫॥
యత్తదవ్యక్తమజరమచింత్యమజమవ్యయమ్। అనిర్దేశ్యమరూపంచపాణిపాదాద్యసంయుతమ్॥౬౬॥

వ్యక్తస్యబ్రహ్మణఏవజ్ఞానాభిధానత్వాద్బ్రహ్మజ్ఞానమిత్యుక్తం। ౬౧। ననుశబ్దశ్రవణాదపిబ్రహ్మజ్ఞానమేవోత్పద్యతే-తేనైవాజ్ఞాననివృత్త్యాభగవత్ప్రాప్తిసిద్ధేః- కింవివేకజన్యజ్ఞానేనేత్యాశంక్యాహ॥ అంధమితి॥ అంధంనిబిడంతమఇవాజ్ఞానంవ్యాపకమివావరణం శ్రోత్రేంద్రియగ్రాహ్యశబ్దాదిద్వారాజన్యంజ్ఞానందీపవత్ - అసంభావనాద్యభిభూతం - నసర్వాత్మనాఅజ్ఞాననివర్తకం- వివేకజంతుజ్ఞానంసూర్యవత్సర్వాజ్ఞాననివర్తకమిత్యర్థః। ౬౨॥ ఉక్తలక్షణజ్ఞానద్వయేమనుసంమతిమాహ॥ మనురపీత్యాదిద్వాభ్యాం॥ మనురపీతి॥ అత్రసంబంధేఅస్మిన్ప్రసంగే। ౬౩॥ ద్వేబ్రహ్మణీతి॥ శబ్దబ్రహ్మణినిష్ణాతఃవివేకజేనపరంబ్రహ్మఅధిగచ్ఛతి ప్రాప్నోతి। ౬౪। తత్ప్రాప్తిహేతుజ్ఞానంచకర్మచోక్తమిత్యత్రశ్రుతిసమ్మతిమాహ॥ ద్వేవిద్యేఇతి॥ విద్యాశబ్దేనతద్ధేతుకర్మబ్రహ్మవిషయా వేదభాగౌగృహ్యేతే- తదాహ- పరయేతి- అక్షరప్రతిపాదకపరాఖ్యవేదభాగాదితరఃకర్మభాగః ఋగ్వేదాదిశబ్దేనోచ్యతే- బ్రాహ్మణపరివ్రాజకాదివత్ - సాత్వపరా - సాధనవిషయత్వాత్॥ ౬౫। అక్షపరాసాయయాతదక్షరమధిగమ్యతే-యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమిత్యాద్యాథర్వణశ్రుత్యుక్తంపరవిద్యావిషయమక్షరాఖ్యంపరంతత్త్వమాహ- యత్తదిత్యాదిత్రిభిః। ౬౬। విభ్వితి॥ విభుప్రభుసర్వగతం- అనవచ్ఛిన్నం- వ్యాపి- సర్వకార్యానుగతం-అవ్యాప్తం-స్వయం

పి - విభుత్వం నియంతృత్వం వా - అకారణం స్వయం కారణరహితం - వ్యాప్యవ్యాపకరూపేణావస్థితం - సర్వం జగద్యతః - భూతయోనిరితి జీవాఖ్యం (ప్ర)యం - అత్ర పరవిద్యావిషయస్యాక్షరస్య భూతయోనిత్వవిభుత్వాదివిశేషణైః పరవిద్యావిషయత్వేన బ్రహ్మవిషయత్వేన నిర్దిష్టం - యద్వై పశ్యంతి సూరయః - ఇతి శ్రుతేః ॥ ౬౭ ॥ తద్బ్రహ్మేతి ॥ ధామ తేజోమయం - తద్విష్ణోః పరమం పదమితి శ్రుతివాక్యోదితం - సూక్ష్మం - తత్పరం బ్రహ్మ - మోక్షకాంక్షిభిర్ధ్యేయం ॥ ౬౮ ॥ ఉక్తగుణవిశిష్టం తదేవ బ్రహ్మ భగవచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్యాహ ॥ తదేవేతి ॥ ఇదం చ వచనం ధ్యానక్రియాఖ్యం భగవాన్ సర్వవ్యాపీ చ భగవాన్ నారాయణో భగవాన్ ప్రజాపతిః - వాసుదేవాయ ధీమహి - ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత - నమో బ్రహ్మణ్యాయ ఇత్యాది వేదాంతసారోద్ధారరూపం ద్వాదశాక్షరచింతకా ఇతి పూర్వముక్తం మంత్రవిశేషమభిప్రేత్యాభిహితం - సకలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణాత్మకం జగత్కారణం పరవిద్యాధిగమ్యముక్తం పరబ్రహ్మైవ భగవచ్ఛబ్దవాచ్యం నాన్యదిత్యవధారయతి - తదేవేతి - మనురపి - తతస్స్వయంభూర్భగవానిత్యాదినా జగత్కారణమేవ భగవచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్యాహ - అథ బ్రహ్మణః స్వరూపరూపగుణవిభవైరనంతస్య యాథాత్మ్యవచనసమర్థోయం శబ్ద ఇత్యాహ - వాచక ఇతి ॥ ౬౯ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం భగవచ్ఛబ్దేనాభిహితస్య నిగదితభూతయోనిత్వాద్యర్థస్య తస్య బ్రహ్మణస్తత్త్వం స్వరూపం - యేన వివేకజజ్ఞానేన తత్త్వతో జ్ఞాయతే దృశ్యతే - తత్పుష్కలసాక్షాత్కారరూపం పరం - అన్యదుద్దేశతః శాస్త్రజం పరోక్షరూపమపరమిత్యుపసంహరతి ॥ ౭౦ ॥ సర్వకారణే పరే బ్రహ్మణి భగవచ్ఛబ్దో ముఖ్యః అన్యత్రోపచారత ఇతి వక్ష్యన్ - ముక్తేతావదుపచారత ఇత్యాహ ॥ అశబ్దేతి ॥ ముక్తో హ్యశబ్దగోచరః - నామరూపాద్విముక్తః - న శబ్దగోచరే యస్య - యచ్చ వాచామవిషయో - అగోచరం వచసామిత్యాదిభ్య ఉపనిషత్ - ప్రసిద్ధ్యాతస్యేతి ముక్తస్య పరామర్శః - బ్రహ్మత్వం చ బ్రహ్మసామ్యాత్ - పూజాయాం నిమిత్తభూతాయాం తస్యోపచారతో భగవచ్ఛబ్దః క్రియతే - అస్య శ్లోకస్య భగవద్విషయత్వే వ్యాహతిస్స్యాత్ - తత్ర - శబ్దోయం నోపచారేణ త్వన్యత్ర హ్యుపచారత ఇత్యనంతరం వక్ష్యమాణత్వాత్ - తదేవ భగవద్వాచ్యమిత్యాదేరుక్తత్వాచ్చ ॥ ౭౧ ॥ పరమకారణే పరే బ్రహ్మణి శబ్దోయమనుపచారతః శబ్ద్యత ఇత్యాహ ॥ శుద్ధ ఇతి ॥ శుద్ధిరమల ప్రత్యనీకత్వం - మహావిభూత్యాఖ్యే మహా

విభుసర్వగతం నిత్యం భూతయోనిరకారణమ్ । వ్యాప్యవ్యాప్తం యతస్సర్వం యద్వై పశ్యంతి సూరయః ॥ ౬౭ ॥ తద్బ్రహ్మ తత్పరం ధామ తద్ధ్యేయం మోక్షకాంక్షిభిః । శ్రుతివాక్యోదితం సూక్ష్మం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౬౮ ॥ తదేవ భగవద్వాచ్యం స్వరూపం పరమాత్మనః । వాచకో భగవచ్ఛబ్దస్తస్యాద్యస్యాక్షయాత్మనః ॥ ౬౯ ॥ ఏవం నిగదితార్థస్య సత్తత్త్వం తస్య తత్త్వతః । జ్ఞాయతే యేన తద్జ్ఞానం పరమన్యత్త్రయీమయమ్ ॥ ౭౦ ॥ అశబ్దగోచరస్యాపి తస్య వై బ్రహ్మణో ద్విజ । పూజాయాం భగవచ్ఛబ్దః క్రియతే హ్యుపచారతః ॥ ౭౧ ॥ శుద్ధే మహావిభూత్యాఖ్యే పరే బ్రహ్మణి శబ్ద్యతే । మైత్రేయ భగవచ్ఛబ్దస్సర్వకారణకా

రణే నాప్తం - యతస్సర్వం భవతి ॥ ౬౭ ॥ తదితి ॥ తత్పరం బ్రహ్మైవ స్వేచ్ఛయావిష్కృతషాడ్గుణ్యం - పరమేశ్వరాఖ్యం ॥ ౬౮ ॥ ద్వాదశాక్షరాది పరవిద్యోపాసనయా భక్తైస్సులభదృశ్యం భగవచ్ఛబ్దవాచ్యం - తదేవేత్యాహ ॥ తదేవేతి ॥ ౬౯ ॥ ఈదృగ్విషయం చ జ్ఞానం పరవిద్యేత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ నిగదితార్థస్య - ద్వాదశాక్షరాదిభిరుక్తార్థస్యేశ్వరస్య తత్త్వం - స్వరూపం తత్త్వతః - అప్రచ్యుతబ్రహ్మస్వరూపేణ - యేన ద్వాదశాక్షరాదినా జ్ఞాయతే - తత్పరం జ్ఞానం - పరా విద్యా - త్రయీమయం త్వన్యత్ - అపరా విద్యా - కర్మాఖ్యా ॥ ౭౦ ॥ ననుయదీశ్వరో బ్రహ్మైవ కథం తర్హి తస్యానిర్దేశ్యస్య భగవచ్ఛబ్దవాచ్యత్వమిత్యాశంక్యాహ ॥ అశబ్దగోచరస్యేతి ॥ పూజాయాం నిమిత్తభూతాయాం అవిష్కృతషాడ్గుణ్యేన తదభేదం ప్రయుజ్య ఉపచారార్థాయ ప్రయుజ్యతే ॥ ౭౧ ॥ తద్భేదభూతవివక్షారూపాంతర్యార్థభూతో ముఖ్య ఏవ భగవచ్ఛబ్దార్థ ఇత్యాహ ॥ శుద్ధ ఇతి ॥ శుద్ధే - అసంగే - మహావిభూత్యాఖ్యే - అచింత్యే

విభూతిసంజ్ఞే - మహావిభూతిహేతౌ బ్రహ్మణి అన్యత్ర ముఖ్యత్వాసంభవజ్ఞాపనాయ॥ ౭౨॥ భగవచ్ఛబ్దనిర్వచనోక్తిః ॥ సం
భర్తేతి ॥ సంభరణం ప్రకృతేః కార్యయోగ్యతాకరణం - భర్తా స్వామీ పోషకశ్చ - నేతా గోప్తా - గమయితా ఆత్మా
నం గమయితా - సంహర్తేత్యర్థః - స్రష్టా ఆత్మానముద్గమయితా - ఏతం గుణైః గుప్త్యర్థత్వాత్ గత్యర్థత్వాత్
గమేశ్చ గకారోఽభిరుక్తః - జ్ఞానార్థత్వాద్వా గమేర్గకారః - తదైక్షత ఇతి సంకల్పరూపేక్షణస్యేక్షతేరిత్యర్థః - గమయి
తా జ్ఞాపయితేతి వా గకారః - తథా హ్యైకాయననిరుక్తం - భజత్యేతస్మాద్భకారాద్భర్తా సంభర్తేతి ద్వాభ్యామర్థో
గమ్యతే - గ ఇతి పునరస్మాద్గత ఉద్గమయితా నేతా స్రష్టా పరత్ర గమనం వా పునరవ్యయ ఇత్యతో గః - సోఽసౌ భర్తా సంభ
ర్తా నేతా గమనో వా నేతద్వా భగవానిత్యేవ భవతీతి - తథాథర్వశిరసి - యస్సర్వాన్ భగవానీశ్యాత్మజ్ఞానాన్నిర్
ఈక్షయతి యోగం గమయతి తస్మాదుచ్యతే స భగవానితి॥ ౭౩॥ అథ సముదాయనిరుక్తిః॥ ఐశ్వర్యస్యేతి॥ సమగ్రపదం సర్వ
త్ర సంబధ్యతే - భగః షాడ్గుణ్యం తద్వాన్ భగవానిత్యభిప్రాయః॥ ౭౪॥ వకారార్థమాహ ॥ వసంతీతి॥ భూతాత్మని
భూతశరీరే - అఖిలాత్మన్యఖిలస్యాత్మభూతే భూతాని వసంతి తత్రేతి జగదాధారత్వముక్తం - సదాయతనా ఇత్యాది
శ్రుతేః - స చ భూతేష్వత్యంతరాత్మత్వం - ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి శ్రుతేః - అతో వః - మతుపో వసతేశ్చ తంత్రే
ణాయం వకారః॥ ౭౫॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణావయవార్థయోగాదయం శబ్దో వాసుదేవస్యైవ॥ ౭౬॥ రూ
ఢిశక్త్యాపి తస్యైవేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ శ్లో॥ తత్ర భవాన్ భగవానితి శబ్దో వృద్ధైః ప్రయుజ్యతే పూజ్యే - ఇతి నైఘంటుక
ప్రసిద్ధ్యా - అయం శబ్దో లోకే పూజ్యస్య పదార్థస్యోక్త్యా పరిభాషా తయా సమన్వితోఽపి విష్ణావియతః నారాయణవి
ష్ణ్వాదిశబ్దవత్ - నోపచారేణ - తస్య సర్వకారణతయా సర్వగుణపరిపూర్ణతయా పరమపూజ్యతయా చాయం శ
బ్దో నౌపచారికః - అన్యత్ర జీవవిశేషేష్వాపేక్షికపూజ్యత్వాదముఖ్యః॥ ౭౭॥ అన్యత్రోపచారతః ప్రవృత్తౌ జ్ఞానవిశేష
నిమిత్తమిత్యాహ॥ ఉత్పత్తిమితి ॥ ౭౮ ॥ అథ భగవతోఽన్యయవిశేషణభూతానాం సత్యకామత్వాదీనాం గుణానాం

రణో॥ ౭౨॥ సంభర్తేతి తథా భర్తా భకారోఽర్థద్వయాన్వితః । నేతా గమయితా స్రష్టా గకారార్థస్తథా
మునే॥ ౭౩॥ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసః శ్రియః । జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీ
రణా॥ ౭౪॥ వసంతి తత్ర భూతాని భూతాత్మన్యఖిలాత్మని । స చ భూతేష్వశేషేషు వకారార్థస్తతోఽవ్య
యః॥ ౭౫॥ ఏవమేష మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి । పరమబ్రహ్మభూతస్య వాసుదేవస్య నాన్య
గః॥ ౭౬॥ తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తపరిభాషాసమన్వితః । శబ్దోఽయం నోపచారేణ త్వన్యత్ర హ్యుపచా
రతః॥ ౭౭॥ ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్ । వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవా
నితి॥ ౭౮॥ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాంస్యశేషతః । భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిః॥ ౭౯॥

శ్వర్యో॥ ౭౨॥ అథ రాధానిరుక్త్యా భగవచ్ఛబ్దస్య పరమేశ్వర వాచకత్వమాహ - సంభర్తేత్యాదినా॥ సంభర్తేతి ॥
సంభర్తా పోషకః - భర్తా - నిత్యాధార ఇత్యర్థద్వయాన్వితః - అర్థద్వయేనాన్వితః - నేతా - కర్మజ్ఞానఫలప్ర
పత్తినేతృత్వం ప్రయోజ్యగమనకర్తృత్వమితి గకారార్థః - గమయితా - ప్రలయే కార్యాణాం ప్రతిహర్తా పునరపి
తేషాముద్గమయితా సర్గే కర్తేతి వా గకారార్థః॥ ౭౩ ॥ ఇదానీం భగ ఇత్యక్షరద్వయాత్మకస్య పదస్యార్థమాహ॥
ఐశ్వర్యస్యేతి ॥ భగ ఇతీరణా సంజ్ఞేత్యర్థః॥ ౭౪॥ వకారార్థమాహ॥ వసంతీతి॥ వసంతి యత్ర భూతానీతి చ పాఠః -
యత్రాధిష్ఠానభూతే భూతాని వసంతి స చ భూతేషు వసతీతి వకారస్యార్థః॥ ౭౫॥ ఏవమితి॥ ఏ
వమేష శబ్దో వాసుదేవస్య వాచకః - నత్వన్యస్యేత్యర్థః - భశ్చ గశ్చ వశ్చ భగవానిత్యక్షరపాద్యాన్నిరుక్తిః - షా
డ్గుణ్యం - భగసంజ్ఞం - తద్వాన్ భగవానిత్యనుషంగ ఏవ॥ ౭౬॥ తదేవం పరమేశ్వరే నిరతిశయైశ్వర్యాదియుక్తే ముఖ్యో
యం శబ్దః - అన్యత్ర తు గౌణ ఇత్యాహ ॥ తత్రేతి॥ పూజ్యస్య - శ్రేష్ఠస్య - పదార్థస్యోక్త్యా యా పరిభాషా - సంకేతరూ
పసంబంధగ్రహః - తత్సమన్వితోఽయం శబ్దః - తత్ర పరబ్రహ్మణి అతః నోపచారేణ వర్తతే - అన్యత్ర తు దేవాదావుప
చారేణ వర్తతే॥ ౭౭॥ ఉపచారనిమిత్తమాహ॥ ఉత్పత్తిమితి॥ ౭౮॥ భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని - షాడ్గుణ్యం ప్రకారాంతరేణా

ణానామూక్తమగుణేష్వంతర్భావం. వ్యతిరేకవిశేషణానాం సత్త్వాదిగుణానాం భగవానిత్యత్రనకారవాచ్యత్వం చాహ॥ జ్ఞానశక్తీతి॥ అశేషతః॥ అశేషైః స్వవిస్తారభూతైర్గుణాంతరైః సహనకారస్యార్థమాహ - వినా హేయైరితి - గుణాదిభిః త్రిగుణతత్కార్యక్లేశాదిభిః - నిఖిలహేయప్రత్యనీకత్వం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వం చ ఉభయలింగం కృత్స్నం భగవచ్ఛబ్దవాచ్యమిత్యనుసంధేయమితి - ఏవం భగవత్ప్రాప్తిసాధనపరవిద్యాంగత్వేనోక్తశ్రీమద్ద్వాదశాక్షరమంత్రభగవచ్ఛబ్దో నిరుక్తః - వేదశాఖాభేదప్రకరణే ప్రణవార్థ ఉక్తః॥ ౭౯॥ అథ వాసుదేవశబ్దార్థమాహ॥ సర్వాణీతి॥ భూతాని జీవాః॥ శ్లో॥ వసనాత్సర్వభూతానాం వసుత్వాద్దేవయోనితః। వాసుదేవస్తతో జ్ఞేయః ఇత్యుద్యోగపర్వణి॥ వసనాద్దేవనాచ్చైవ వాసుదేవం తతో విదురితి మోక్షధర్మే॥ దేవనాద్ద్యోతనాద్వేతి వా దేవః - వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చ వాసుదేవః - వసంత్యస్మిన్ దేవే భూతానీత్యేకాయననిరుక్తం॥ ౮౦॥ ఉక్తమేవ వాసుదేవశబ్దనిర్వచనం జ్ఞాననిష్ఠైః జనకాదిభిరపి పరిగృహీతమిత్యాహ॥ ఖాండిక్యేతి॥ ౮౧॥ భూతేష్వితి॥ నైరుక్తం దేవశబ్దనిర్వచనం దర్శయతి॥ ధాతేతి॥ ధాతేవ కారణం నిరుక్తస్యాంశద్వయస్యానువాదః - వాసుదేవస్తత ఇతి॥ ౮౨॥ అథ విద్యాద్వయవిషయభూతద్వాదశాక్షరప్రతిపాద్యతయా దర్శితమర్థం బుద్ధిస్థమేవ ప్రపంచయతి - స సర్వేత్యాదిచతుర్భిః॥ స సర్వేతి॥ సర్వభూతప్రకృతిరవ్యక్తం - వికారా మహదాద్యాః - గుణాస్సత్త్వాద్యాః - ఆదిశబ్దేన తత్కార్యదుఃఖాజ్ఞానాదయ ఉక్తాః - వ్యతీతస్తేభ్యో విలక్షణః - కర్మకృతతత్సంబంధరహితశ్చ - అనేనాచిత్తత్సంసృష్టాచ్చేతనాచ్చ వ్యావృత్తిః - అతీతసర్వావరణ ఇతి ముక్తాత్ - ముక్తో హి సంసారదశాయామవిద్యాద్యావృతః - అఖిలాత్మేతి నిత్యాద్వ్యావృత్తిః - అఖిలాత్మత్వముపపాదయతి - తేనాస్తృతమితి - యత్సదసద్వస్తుజాతం - అస్తృతమంతర్బహిశ్చ వ్యాప్తం॥ ౮౩॥ సమస్తేతి॥ ఆత్మశబ్దః స్వభావవచనః - నిజేచ్ఛయా గృహీతాభిమతపూజ్యదేహః - యద్వా - జగద్ధితాయావతారకాలేష్విచ్ఛయా గృహీతతత్తత్కార్యోచితానేకదేహః॥ ౮౪॥ తేజోబలేతి॥ భగవానితిశబ్దస్థనకారస్యార్థమపి విస్తరేణాహ - నయత్రేతి - క్లేశాః అవిద్యాస్మితాదయః - ఆదిశబ్దేన కర్మవిపాకాశయా ఉక్తాః - ఆశయో వాసనా॥ ౮౫॥ స ఇతి॥

సర్వాణి తత్ర భూతాని వసంతి పరమాత్మని। భూతేషు చ స సర్వాత్మా వాసుదేవస్తతస్స్మృతః॥ ౮౦॥ ఖాండిక్య జనకాయాహ పృష్టః కేశిధ్వజః పురా। నామవ్యాఖ్యామనంతస్య వాసుదేవస్య తత్త్వతః॥ ౮౧॥ భూతేషు వసతే సోంతః వసంత్యత్ర చ తాని యత్। ధాతా విధాతా జగతాం వాసుదేవస్తతః ప్రభుః॥ ౮౨॥ స సర్వభూతప్రకృతిం వికారాన్ గుణాదిదోషాంశ్చ మునే వ్యతీతః। అతీతసర్వావరణోఽఖిలాత్మా తేనాస్తృతం యద్భువనాంతరాళే॥ ౮౩॥ సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసౌ స్వశక్తిలేశావృతభూతవర్గః। ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహస్సంసాధితాశేషజగద్ధితోయః॥ ౮౪॥ తేజోబలైశ్వర్యమహావబోధసువీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః। పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సంతి పరావరేశే॥ ౮౫॥ స ఈశ్వరో వ్య

హ॥ జ్ఞానేతి॥ హేయైః ప్రకృతిగుణైః - తత్కార్యకర్మభిః - తత్ఫలైశ్చ వినా॥ ౭౯॥ ద్వాదశాక్షరగత - భగవచ్ఛబ్దస్యార్థముక్త్వా వాసుదేవశబ్దస్యార్థమాహ॥ సర్వాణీతి॥ వసనాద్వాసనాచ్చ వాసుః - సాధనాత్సాధురితి వత్ - ద్యోతనాద్దేవః - వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చేతి వాసుదేవః - తదుక్తం మోక్షధర్మే॥ శ్లో॥ వాసనాద్ద్యోతనాచ్చైవ వాసుదేవం తతో విదురితి॥ ౮౦॥ జనకాదయోపి భగవన్నామాలోచననిష్ఠా ఏవ బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రాప్తా ఇతి దర్శయన్నాహ - ఖాండిక్యేత్యాదిపద్యైః॥ ౮౧॥ భూతేష్వితి॥ భూతేషు వసతే సోంతరితి వాసుశబ్దో వ్యాఖ్యాతః - ధాతా విధాతేత్యాదినా దేవశబ్దో దివుధాతోరనేకార్థప్రపంచేన వ్యాఖ్యాత ఇతి జ్ఞేయం॥ ౮౨॥ స ఇతి॥ భువనాంతరాళే యదస్తి తత్సర్వం తేనాస్తృతం - తస్మిం వ్యాప్తమితి యావత్॥ ౮౩॥ ౮౪॥ కల్యాణగుణానేవాహ॥ తేజోబలేత్యాదివ్యాఖ్యాం॥ ౮౫॥

వ్యూహవిభవాదిరూపేణచ వ్యష్టిసమష్టిరూపః - పరరూపేణావ్యక్తరూపః - వ్యూహాదిరూపేణవ్యక్తరూపః - ఏవంసర్వావస్థచిదచిత్స్వరూపత్వేపిసర్వేశ్వరః - నతుపరవశః - సర్వదృక్ - తచ్చక్షుర్దేవహితం - చక్షుర్దేవానాం - ఉత - త్రైలోక్యస్యైకచక్షుఃఇతివత్ - యద్వా - యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితివత్ - సర్వంవేత్తి - తచ్చసర్వప్రకారేణవేత్తీతి - అథవాకారణమంతరేణకరణైశ్చజానాతీతి - విదిలాభఇత్యతోవేత్తీతివా - సమస్తశక్తిః - సపరఃసర్వశక్తీనాం - సమస్తాస్సక్తయశ్చైతాఇతిచ| ౮౭| అథపరవిద్యాంప్రశంసన్నుపసంహరతి॥ సజ్ఞాయతఇతి॥ సజ్ఞాయతేయేనేతిచపాఠః - స ఇత్యుక్తలక్షణఃపురుషోత్తమఃపరాదృశ్యతే - తదితిహేతౌ - యస్మాద్భగవత్ప్రాప్తిరేవతాపత్రయస్యభేషజం - తస్మాత్సయేనఆగమోత్థేనజ్ఞానేనజ్ఞాయతే - యేనవివేకజేనసందృశ్యతే - యేనదర్శనసమానాకారేణభక్తిరూపాపన్నేనగమ్యతే - తదేవజ్ఞానం - అజ్ఞానమతోన్యత్ - భగవద్వ్యతిరిక్తవిషయమజ్ఞానం - అవిద్యారూపత్వంబంధకమిత్యర్థః - అస్తదోషమితివికారాస్పదాచిద్విషయాద్వ్యావృత్తిః - శుద్ధమితితత్సంసృష్టచేతనవిషయాత్ - పరంనిర్మలమితిహేయార్హాముక్తవిషయాత్ - ఏకరూపమితిసూరివిషయాత్ - తేషామనేకరూపత్వాత్ - తమేవంవిద్వాన్ - తమేవంవిదిత్వా - నాన్యఃపంథా ఇత్యాదిశ్రుతిభిరిత్థముక్తమితి | ౮౮ | ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే. శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - పంచమోధ్యాయః.

ఏవంతావదుపాస్యభూతంభగవత్స్వరూపముక్తం - ఇదానీముపాసనపర్యాయంసాంగోపాంగంవక్తుమారభతే॥ స్వాధ్యాయేతి॥ స్వాధ్యాయశబ్దేన వేదాంతద్వాదశాక్షరప్రణవాదీనాంతత్త్వపరాణాం మీమాంసాసహితానాం వాక్యానాంనిర్దేశః - సఇత్యుక్తగుణవిభూతివిగ్రహాదివిశిష్టః పురుషోత్తమః పరాదృశ్యతే - స్వాధ్యాయ సంయమజనితంబ్రహ్మవిషయత్వాద్బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం తదేతద్జ్ఞానంకేవలందర్శనసాధనం- అపితు ప్రాప్తిసాధనంచోచ్యతఇత్యాహ- తత్ ప్రాప్తీతి- తత్ ప్రాప్తికారణంతదేతద్జ్ఞానం బ్రహ్మేతిపఠ్యతఇతివాయోజనా|౧| స్వాధ్యాయాదితి॥ సమీమాంసాత్స్వాధ్యాయాదర్థంపరిచ్ఛిద్యయోగమాసీత - గుణత్రయమయత్వేన మనసః ప్రమాదసంభవాదన్యథోపాసన పరిహారాయయోగాత్స్వాధ్యాయమామనేత్ - యోగాత్స్వాధ్యాయమామనేదితిచపాఠః -

ష్టిసమష్టి రూపోవ్యక్తస్వరూపఃప్రకటస్వరూపః। సర్వేశ్వరస్సర్వదృక్సర్వవిచ్చసమస్తశక్తిఃపరమేశ్వరాఖ్యః॥౮౭॥ సంజ్ఞాయతేయేనతదస్తదోషంశుద్ధంపరంనిర్మలమేకరూపమ్। సందృశ్యతేవాప్యవగమ్యతేవాతద్జ్ఞానమజ్ఞానమతోన్యదుక్తమ్॥౮౮॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - పంచమోధ్యాయః.

శ్రీపరాశరః॥ స్వాధ్యాయసంయమాభ్యాంసదృశ్యతేపురుషోత్తమః॥తత్ప్రాప్తికారణంబ్రహ్మతదేతదితిపఠ్యతే। ౧। స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీతయోగాత్స్వాధ్యాయమామనేత్ । స్వాధ్యాయయోగసం

సఇతి ॥ వ్యష్టిస్సంకర్షణాదిరూపః-సమష్టిర్వాసుదేవాత్మా॥౮౭॥ ప్రకృతముపసంహరతి ॥ సంజ్ఞాయతఇతి॥ యేనసంజ్ఞాయతేపరోక్షబుద్ధ్యా- సందృశ్యతే- సాక్షాత్క్రియతే- అవగమ్యతే-నిశ్శేషావిద్యానివృత్త్యా ప్రాప్యతే-తద్జ్ఞానం అవిద్యాంతర్వర్తినీఅపరావిద్యేత్యర్థః॥ ౮౮। ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య-శ్రీ విష్ణుపురాణ వ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - పంచమోధ్యాయః.

పూర్వాధ్యాయాంతేసంజ్ఞాయతేయేనేత్యత్రపరమాత్మనః- జ్ఞానసందర్శన ప్రాప్తయోయద్భవతి-తత్పరంజ్ఞానమిత్యుక్తం - తద్ద్వ్యథజ్ఞానంశ్రవణసహకృతేన వేదాంతవాక్యశ్రవణేనభవతీతిప్రసిద్ధమేవ - అతస్తదుల్లంఘ్య దర్శనప్రాప్తికారణమాహ ॥ స్వాధ్యాయేతి ॥ స్వాధ్యాయః ప్రణవాదిజపః - సంయమోయోగః - ద్వాభ్యాం- సపురుషోత్తమోదృశ్యతే - తస్యప్రాప్తావపితదేవద్వయంకారణం - అతఏవతదేవద్వయం - దర్శనద్వారా - బ్రహ్మప్రాప్తిహేతుత్వాద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే | ౧ || తదనుష్ఠానప్రకారమాహ ॥ స్వాధ్యాయాదితి ॥ స్వాధ్యాయానంతరంయోగమభ్యసేత్ - యోగానంతరంచస్వాధ్యాయంకుర్యాత్ - ఏవంతయోస్సంపత్త్యాసద్యస్తస్య - పరమాత్మాప్ర

యథా బాలో మాతృకాద్యక్షరాణి వీక్ష్య లిపివిన్యాసమభ్యస్యతి తద్వత్, కపిలానుసారిభిర్హి కేవలయోగావలంబనాజ్జగతః ప్రధానపరమాణ్వాదికారణత్వనిరీశ్వరత్వాదికం దృష్టం - వేదానుసారిభిస్తు బ్రహ్మకారణత్వ బ్రహ్మాత్మకత్వాది యోగః దృష్టః - సంపత్తిః సాఫల్యం। ౨॥ ఏతదుపపాదయతి ॥ తదీక్షణాయ స్వాధ్యాయశ్చక్షురితి ॥ యోగః పరం చక్షుః ప్రధానం చక్షుః - అపరోక్షరూపత్వాత్। ౩॥ ౪॥ ౫॥ ఖాండిక్య ఇతి ॥ యోగసంబంధకారణాత్ యోగేన సంబంధో యోగసంబంధః - కృతీ పండితః॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧ ॥ స్వాధ్యాయప్రవచనే ఏవ వేతి శ్రుతేః స్వాధ్యాయస్య విద్యాంగత్వముక్తం - ఇదానీం యజ్ఞాదిశ్రుతేర్యజ్ఞాంగత్వముచ్యతే ॥ ఇయాజేతి ॥ సోపి కేశిధ్వజః - జ్ఞానవ్యపాశ్రయః ఆత్మజ్ఞానవాన్ - బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ బ్రహ్మోపాసననిష్ఠ ఏవ ఇయాజ - కిమర్థమిత్యత ఆహ - తర్తుమితి - మృత్యుః పరవిద్యోత్పత్తివిరోధి ప్రాచీనకర్మ - అవిద్యయా కర్మణా - అవిద్యా కర్మసంజ్ఞేతి వక్ష్యతి। ౧౨॥ ఏకదే

వక్త్యైవ పరమాత్మా ప్రకాశతే। ౨॥ తదీక్షణాయ స్వాధ్యాయశ్చక్షుర్యోగస్తథాపరం। న మాంసచక్షుషా ద్రష్టుం బ్రహ్మభూతః స శక్యతే। ౩॥ మైత్రేయః ॥ భగవంస్తమహం యోగం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తం వద । జ్ఞాతే యత్రాఖిలాధారం పశ్యేయం పరమేశ్వరమ్। ౪॥ శ్రీపరాశరః ॥ యథా కేశిధ్వజః ప్రాహ ఖాండిక్యాయ మహాత్మనే । జనకాయ పురా యోగం తమహం కథయామి తే। ౫॥ మైత్రేయః ॥ ఖాండిక్యః కోభవద్బ్రహ్మన్ కో వా కేశిధ్వజః కృతీ । కథం తయోశ్చ సంవాదో యోగసంబంధకారణాత్ । ౬ । శ్రీపరాశరః ॥ ధర్మధ్వజో వై జనకస్తస్య పుత్రోమితధ్వజః । కృతధ్వజశ్చ నామ్నాసీత్సదాధ్యాత్మరతిర్నృపః । ౭॥ కృతధ్వజస్య పుత్రోభూత్ఖ్యాతః కేశిధ్వజో నృపః । పుత్రో మితధ్వజస్యాపి ఖాండిక్యజనకోభవత్ । ౮॥ కర్మమార్గేణ ఖాండిక్యః పృథివ్యామభవత్పతిః । కేశిధ్వజోప్యతీవాసీదాత్మవిద్యావిశారదః। ౯॥ తావుభావపి చైవాస్తాం విజిగీషూ పరస్పరమ్। కేశిధ్వజేన ఖాండిక్యస్స్వరాజ్యాదవరోపితః॥ ౧౦॥ పురోధసా మంత్రిభిశ్చ సమేతోల్పసాధనః । రాజ్యాన్నిరాకృతస్సోథ దుర్గారణ్యచరోభవత్ । ౧౧॥ ఇయాజ సోపి సుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞానవ్యపాశ్రయః । బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయా । ౧౨॥ ఏకదా వర్తమానస్య యాగే యోగవిదాం వర । ధర్మధేనుం జఘానోగ్రశ్శార్దూలో విజనే వనే।

శాశతే - తథా చ యోగశాస్త్రం ॥ శ్లో॥ జపాచ్ఛ్రాంతః పునర్ధ్యాయేత్ ధ్యానాచ్ఛ్రాంతః పునర్జపేత్ । జపధ్యానాభియోగేన పశ్యేదాత్మానమాత్మనీతి॥ ౨॥ నను చక్షురాదిభిరప్యాత్మన ఏవ స్ఫురణాత్కథమిదమేవ ద్వయం తత్ప్రకాశకముచ్యతే ॥ తత్రాహ ॥ తదీక్షణాయేతి ॥ విషయావచ్ఛేదం వినా పూర్ణో బ్రహ్మభూతో మాంసమయైః - చక్షురాదిభిః ద్రష్టుం న శక్యత ఇత్యర్థః॥ ౩॥ భగవన్నితి ॥ యత్ర యస్మిన్ యోగే - జ్ఞాతే - జ్ఞాత్వానుష్ఠితే సతీత్యర్థః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ కర్మమార్గేణేతి ॥ పూర్వాధ్యాయోపక్షిప్తమేవేతిహాసం యోగనిరూపణార్థమనువర్తయతి ॥ కేశిధ్వజ ఇత్యాదినా యావదుత్తరాధ్యాయసమాప్తిః॥ ౯॥ తావితి ॥ అవరోపితః ॥ భ్రంశితః॥ ౧౦॥ పురోధసేతి ॥ అల్పసాధనః - స్వల్పపరికరః ॥ ౧౧॥ ఇయాజేతి ॥ సోపి కేశిధ్వజో జ్ఞానవ్యపాశ్రయః - జ్ఞాననిష్ఠోపి - బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ బ్రహ్మార్పణన్యాయేన కర్తృకర్మాదికం సర్వం బ్రహ్మైవేతి దృష్ట్వా - బహూన్ - యజ్ఞాన్ - ఇయాజ - కిమర్థం అవిద్యయా - కర్మలక్షణయా మృత్యుం - సంసారహేతుం కామాదికాశేషం తర్తుం - ఉపయితుం॥ ౧౨॥ ఏకదేతి ॥ ధర్మదో గ్ధ్రీ

తి॥ ఘర్మః ప్రవర్గ్యో మహావీరః తద్దోగ్ధ్రీతి ఘర్మధేనుః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ సచాహేతి॥ ప్రాప్త ఏవేతి - ధ
ర్మార్థమనుష్ఠితస్యాంతరావిపత్తావసత్యానుపితత్ఫలసిద్ధేః శాస్త్రప్రసిద్ధత్వాత్॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ కృష్ణాజినమి
తి॥ మయి న ప్రహరిష్యతీతి వేత్సీత్యన్వయః అత్రేతిశబ్దో ధ్యాహార్యః॥ ౨౨॥ ౨౩॥ స ఇతి॥ రాజ్యహరత్వాదాతతా
యీ- అతో యజ్ఞస్థస్యాపి తేవధే న పాతకం॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥

౧౩॥ తతో రాజా హతాం శ్రుత్వా ధేనుం వ్యాఘ్రేణ చర్త్విజః। ప్రాయశ్చిత్తం స పప్రచ్ఛ కిమత్రేతి
విధీయతామ్॥ ౧౪॥ తే చోచుర్న వయం విద్మః కశేరుః పృచ్ఛ్యతామితి। కశేరురపి తేనోక్తస్తథైవ ప్రా
హ భార్గవమ్॥ ౧౫॥ శునకం పృచ్ఛ రాజేంద్ర నాహం వేద్మి స వేత్స్యతి। స గత్వా తమపృచ్ఛచ్చ సోప్యా
హ శృణు యన్మునే॥ ౧౬॥ న కశేరుర్న చైవాహం న చైకః సాంప్రతం భువి। వేత్త్యేక ఏవ త్వచ్ఛత్రుః ఖాం
డిక్యో యో జితస్త్వయా॥ ౧౭॥ స చాహ తం వ్రజామ్యేష ప్రష్టుమాత్మరిపుం మునే। ప్రాప్త ఏవ మహా
యజ్ఞో యది మాం స హనిష్యతి॥ ౧౮॥ ప్రాయశ్చిత్తమశేషేణ స చేత్పృష్టో వదిష్యతి। తతశ్చావికలో
యోగో మునిశ్రేష్ఠ భవిష్యతి॥ ౧౯॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా రథమారుహ్య కృష్ణాజినధరో నృపః।
వనం జగామ యత్రాస్తే స ఖాండిక్యో మహామతిః॥ ౨౦॥ తమాపతంతమాలోక్య ఖాండిక్యో రిపుమాత్మనః।
ప్రోవాచ క్రోధతామ్రాక్షః సమారోపితకార్ముకః॥ ౨౧॥ ఖాండిక్యః॥ కృష్ణాజినం త్వం కవచమాబ
ధ్యాస్మాన్హనిష్యసి। కృష్ణాజినధరే వేత్సి న మయి ప్రహరిష్యతి॥ ౨౨॥ మృగాణాం వద పృష్ఠేషు మూఢ
కృష్ణాజినం న కిమ్। యేషాం మయా త్వయా చోగ్రాః ప్రహితాః శితసాయకాః॥ ౨౩॥ స త్వామహం హ
నిష్యామి న మే జీవన్విమోక్ష్యసే। ఆతతాయ్యసి దుర్బుద్ధే మమ రాజ్యహరో రిపుః॥ ౨౪॥ కేశిధ్వజః॥
ఖాండిక్య సంశయం ప్రష్టుం భవంతమహమాగతః। న త్వాం హంతుం విచార్యైతత్కోపం బాణం విముంచ
వా॥ ౨౫॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్స మంత్రిభిస్సార్ధమేకాంతే సపురోహితః। మంత్రయామాస ఖాండిక్య
స్సర్వైరేవ మహామతిః॥ ౨౬॥ తమూచుర్మంత్రిణో వధ్యో రిపురేష వశం గతః। హతేస్మిన్పృథివీ సర్వా
తవ వశ్యా భవిష్యతి॥ ౨౭॥ ఖాండిక్యశ్చాహ తాన్సర్వానేవమేతన్న సంశయః। హతేస్మిన్పృథివీ స
ర్వా మమ వశ్యా భవిష్యతి॥ ౨౮॥ పరలోకజయస్తస్య పృథివీ సకలా మమ। న హన్మి చేల్లోకజయో మమ

తి శాతే ప్రవర్గ్యో మహావీరవిశేషో ఘర్మః - తదర్థం పయోదోగ్ధ్రీం - శార్దూలో వ్యాఘ్రః॥ ౧౩॥ తత ఇతి॥ కి
మత్ర ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతామితి పప్రచ్ఛ॥ ౧౪॥ త ఇతి॥ తథైవ తేనోక్తః - కశేరురపి శునకం పృచ్ఛేత్యాహేత్యుత్త
రాన్వయః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ స చేతి॥ ఆత్మరిపుమపి తం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రష్టుం ఏషోహం వ్రజామి - యది మాం స హ
నిష్యతి - తర్హి మమ మహాయజ్ఞః ప్రాప్త ఏవ - మహాయజ్ఞఫలం ప్రాప్తమేవ మమేత్యర్థః - తథాచ॥ శ్లో॥ ధర్మార్థం య
దిహానస్తు అంతరా చేద్విపద్యతే। స ధర్మఫలమాప్నోతీతి వచనాత్॥ ౧౮॥ ప్రాయశ్చిత్తమితి॥ మయా పృష్టః స ప్రా
యశ్చిత్తమశేషేణ వక్ష్యతి చేత్ - తతశ్చ యాగః - అవికలో భవిష్యతి - తతశ్చ ఉక్త్వా - ప్రాయశ్చిత్తకథనేపి వా
...యయాగస్య ఫలో భవిష్యతీత్యభిప్రాయేణాహేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ కృష్ణాజినమితి॥ కృష్ణాజి
నం కవచం బంధే తస్యాభిప్రాయముత్ప్రేక్ష్యతే - కృష్ణాజినధరే మయి ఖాండిక్యో న ప్రహరిష్యతీతి వేత్సీత్యన్వయః॥ ౨౨॥ త
...మిత్యాహ - మృగాణామితి॥ యేషాం పృష్ఠేష్విత్యనుషంగః॥ ౨౩॥ స త్వామితి॥ శ్లో॥ అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్ర
పాణిర్ధనాపహః। క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడేతే హ్యాతతాయిన ఇతి స్మృతేః॥ త్వమాతతాయీ - అతస్త్వవస్థ
స్యాపి తవ వధే న దోషః॥ శ్లో॥ నాతతాయివధే దోషో హంతుర్భవతి కశ్చనేత్యాదివచనాత్॥ ౨౪॥ ఖాండిక్యేతి॥ బా
ణం వేత్యన్వయః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ పరలోకేతి॥ పరలోకజయస్తస్యేతి ధర్మార్థం ప్రవృత్తస్యాంతరా మర

సచాచేతి॥ యద్వైవేత్ర ... నేయజత ఇత్యత్ర ప్రాయశ్చిత్తం వాజసనేయోక్తం సంప్రణోమి స్వాహామాఖ్యం - ఇయంహ్యా
ఖ్యాయికా వాజసనేయశాఖాయాం - కేశిధ్వజేన ఉపసన్నాజనునమహాం శార్దూలో జఘానేత్యుపక్రమ్యాస్యప్ర
తేహుత్వేత్యాదిచోక్త్వా - పృథివ్యై త్వా తే శరీరం సంప్రణోమి స్వాహేత్యంతాన ప్రపంచముక్త్వా - ఆపస్తంబేనతు - యద్య
నడ్వాహం ఘర్మదోఘ్రీం వా శార్దూలో హన్యాదర్కక్షీరమజాక్షీరమన్యధేనుం వా శ్రిత్య ప్రచరేదిత్యాద్యుక్తం॥
౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ యథాహమితి॥ తథాపిమమేదం చేతః - అనిష్పన్నక్రియం యథాఽకృతకృత్యమివ భవతి - కిమితి
చింతా - యథాశబ్దః సాదృశ్యే॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ భో ఇతి॥ నిష్క్రయో దక్షిణాని ష్క్రయ ఇతి చ పాఠః॥ ౪౨॥

తస్యైవ సుంధరా॥ ౨౯ ॥ నాహం మన్యే లోకజయాదధికా స్యాద్వసుంధరా। పరలోకజయోఽనంతస్స్వ
ల్పకాలో మహీజయః॥ ౩౦॥ తస్మాన్నైనం హనిష్యామి యత్పృచ్ఛతి వదామి తత్॥ ౩౧॥ శ్రీపరాశరః॥
తతస్తమభ్యుపేత్యాహ ఖాండిక్యజనకో రిపుమ్। ప్రష్టవ్యం యత్త్వయా సర్వం తత్పృచ్ఛస్వ వదామ్యహమ్
౩౨॥ శ్రీపరాశరః॥ తతస్సర్వం యథావృత్తం ఘర్మధేనువధం ద్విజ। కథయిత్వా స పప్రచ్ఛ ప్రాయ
శ్చిత్తం హి తద్గతమ్॥ ౩౩॥ స చాచష్ట యథాన్యాయ్యం ద్విజ కేశిధ్వజాయ తత్। ప్రాయశ్చిత్తమశే
షేణ యద్వై తత్ర విధీయతే॥ ౩౪॥ విదితార్థస్స తేనైవ హ్యనుజ్ఞాతో మహాత్మనా। యాగభూమిముపా
గమ్య చక్రే సర్వాః క్రియాః క్రమాత్॥ ౩౫॥ క్రమేణ విధివద్యాగం నీత్వా సోఽవభృథాప్లుతః। కృతకృత్య
స్తతో భూత్వా చింతయామాస పార్థివః॥ ౩౬॥ పూజితాశ్చ ద్విజాస్సర్వే సదస్యా మానితా మయా। తథై
వార్థిజనోఽప్యర్థైర్యోజితోఽభిమతైర్మయా॥ ౩౭॥ యథార్హమస్య లోకస్య మయా సర్వం విచేష్టితమ్।
అనిష్పన్నక్రియం చేతస్తథాపి మమ కిం యథా॥ ౩౮॥ ఇత్థం సంచింతయన్నేవ సస్మార స మహీపతిః। ఖాండి
క్యాయ న దత్తేతి మయా వై గురుదక్షిణా॥ ౩౯॥ స జగామ తదా భూయో రథమారుహ్య పార్థివః। మై
త్రేయ దుర్గగహనం ఖాండిక్యో యత్ర సంస్థితః॥ ౪౦॥ ఖాండిక్యోఽపి పునర్దృష్ట్వా తమాయాంతం ధృతా
యుధః। తస్థౌ హంతుం కృతమతిస్తమాహ స పునర్నృపః॥ ౪౧॥ భో నాహం తేఽపరాధాయ ప్రాప్తః ఖాం
డిక్య మా క్రుధః। గురోర్నిష్క్రయదానాయ మామవేహి త్వమాగతమ్॥ ౪౨॥ నిష్పాదితో మయా
యాగస్సమ్యక్త్వదుపదేశతః। సోఽహం తే దాతుమిచ్ఛామి వృణీష్వ గురుదక్షిణామ్॥ ౪౩॥ శ్రీపరాశరః॥
భూయస్స మంత్రిభిస్సార్ధం మంత్రయామాస పార్థివః। గురునిష్క్రయకామోఽయం కిం మయాఽస్య ప్రా
ర్థ్యతామితి॥ ౪౪॥ తమూచుర్మంత్రిణో రాజ్యమశేషం ప్రార్థ్యతామయమ్। శత్రుభిః ప్రార్థ్య

ణాపితత్ఫలసిద్ధేరితి భావః - నహ్యస్మి చేల్లోకజయ ఇత్యుపపన్నవధకృతపాపప్రతిబంధాభావే స్వారాజ్యైవ దేవపుణ్యైః పరలో
కసిద్ధేరితి భావః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ సచాచష్టేతి॥ ఇమమేవ విషయం ప్రస్తుత్య వాజసనేయకే సంప్రణోమి-
స్వాహామాఖ్యం ప్రాయశ్చిత్తముక్తం - చంద్రాత్తే మనస్సంప్రణోమి స్వాహా - సూర్యాత్తే చక్షుస్సంప్రణోమి స్వా
హా - వాతాత్తే ప్రాణం సంప్రణోమి స్వాహా - ఇత్యాది - ఆపస్తంబేన చోక్తం - యద్యనడ్వాహం - ఘర్మదోఘ్రీం -
శార్దూలో వా హన్యాత్ - అర్కక్షీరమజాక్షీరమన్యధేనుం వా - ప్రచరేదిత్యాది - అస్య చ ప్రాయశ్చిత్తస్య స్ఫుట
త్వేపి యథాదేశకాలావస్థావిశేష ప్రాయశ్చిత్తప్రకల్పనం ఖాండిక్యాదపరో న వేత్తీతి పూర్వోక్తాభిప్రాయః - తదా
హ - యద్వైవేత్ర ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే తదశేషం - యథాన్యాయం కేశిధ్వజాయాచష్టేతి ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ క్రమే
ణేతి ॥ యాగం నీత్వా - సమాప్య॥ ౩౬॥ ౩౭॥ యథార్హమితి ॥ తథాపి యదనిష్పన్నక్రియం అకృతకృత్యమివా ప్రస
న్నం - చేతః - కిమితి తిష్ఠతీతి - చింతయామాసేత్యన్వయః ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ భో ఇతి ॥ భో ఖాండిక్య - మా క్రు
ధః - క్రోధం మా కార్షీః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ తమితి ॥ అనాయాసితాః - యుద్ధాదిక్లేశమప్రాపితాః సైనికాభటాః

౪౩। ౪౪। ౪౫॥ ౪౬। ఏవమితి॥ అత్ర రాజ్యచింతాయాం - అత్ర సంసారే - కః పరమార్థస్స చ కథమిత్యత్రార్థే యూయాయం న విచక్షణాః॥ ౪౭॥ ౪౮॥ బాఢమితి॥ అధ్యాత్మేతి - అధ్యాత్మవిజ్ఞానస్య పరమార్థః ప్రయోజనం - స చ క్లేశనివృత్తిః। ౪౯। యదీతి॥ తత్తస్మాత్ క్లేశప్రశమాయ యదలం తదుదీరయేత్యత్ర ప్రవీదిత్యన్వయః॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - షష్ఠో౽ధ్యాయః

అథ కేశిధ్వజః క్లేశముముక్షోః ఖాండిక్యస్య వైరాగ్యం పరీక్షితుమాహ॥ న ప్రార్థితమితి॥ ప్రజాపాలనాదేః క్షత్రధర్మస్య రాజ్యమూలత్వాత్తదుపేక్షాయాం దోషాత్కిం రాజ్యం న ప్రార్థితమితి భావః। ౧ ॥ యతః కారణాన్న ప్రార్థితం తచ్ఛృణ్విత్యాహ॥ కేశిధ్వజేతి। ౨। తదేవ కారణమాహ - క్షత్రియాణామితి సార్ధేన - క్షత్రియాణామితి॥ సత్యం - రాజ్యే సతి ప్రజారక్షణాదిధర్మః॥ ౩.। తత్రేతి॥ మమత్వశక్తస్య అశక్తస్య చ తత్ర రాజ్యే త్వయాపహృతే సతి - తదుపేక్షాయాం న ధర్మలోపదోషః - అనధికారాత్ - సత్యధికారే తదుపేక్షాయాం దోష ఇత్యాహ - బంధాయేతి - అత్ర మోక్షితావిద్యమానేవ్యధికారేత్యుక్తా - అవిద్యా ప్రజాపాలనాదిక్రియా - బంధాయపాపాయ హి

తే రాజ్యమానాయాసిత సైనికైః॥ ౪౫॥ ప్రహస్య తానాహ నృపస్స ఖాండిక్యో మహామతిః। స్వల్పకాలం మహీపాల్యం మాదృశైః ప్రార్థ్యతే కథమ్॥ ౪౬॥ ఏవమేతద్భవంతో౽త్ర హ్యర్థసాధనమంత్రిణః। పరమార్థః కథం కో౽త్ర యూయాయం నాత్ర విచక్షణాః। ౪౭॥ శ్రీపరాశరః॥ ఇత్యుక్త్వా సముపేత్యైనం స తు కేశిధ్వజం నృపః। ఉవాచ కిమవశ్యం త్వం దదాసి గురుదక్షిణామ్। ౪౮। శ్రీపరాశరః॥ బాఢమిత్యేవ తేనోక్తః ఖాండిక్యస్తమథాబ్రవీత్। భవానధ్యాత్మవిజ్ఞానపరమార్థవిచక్షణః। ౪౯। యది చేద్దీయతే మహ్యం భవతా గురునిష్క్రయః। తత్క్లేశప్రశమాయాలం యత్కర్మ తదుదీరయ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - షష్ఠో౽ధ్యాయః.

కేశిధ్వజ ఉవాచ॥ న ప్రార్థితం త్వయా కస్మాదస్మద్రాజ్యమకంటకమ్। రాజ్యలాభాద్వినా నాన్యత్ క్షత్రియాణామతిప్రియమ్॥ ౧। ఖాండిక్యః॥ కేశిధ్వజ నిబోధ త్వం మయా న ప్రార్థితం యతః। రాజ్యమేతదశేషం తే యత్ర గృధ్నంత్యపండితాః। ౨। క్షత్రియాణామయం ధర్మో యత్ప్రజాపరిపాలనమ్। వధశ్చ ధర్మయుద్ధేన స్వరాజ్యపరిపంథినామ్॥ ౩। తత్రాశక్తస్య మే దోషో నైవాస్త్యపహృతే

...యః॥ ౪౫॥ ౪౬। ఏవమితి॥ అత్ర సంసారే - కః పరమార్థః - స చ కథం భవతీత్యర్థే యూయాయం న పండితాః॥ ౪౭।౪౮। ౪౯।యదీతి॥ తత్తహి॥౫౦॥ ఇత్యాత్మప్రకాశాఖ్య - శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే- షష్ఠో౽ధ్యాయః ❁

శ్లో॥ ఖాండిక్యాయ ఉదతౌ విద్యాం కర్మణో గురవే పరాం। కేశిధ్వజో న తచ్చిత్రం కిను దేయం మహాత్మనాం॥ తత్త్వజ్ఞానవే ఖాండిక్యాయ తత్త్వజ్ఞానముపదేష్టుం కేశిధ్వజస్తస్య వివేకవైరాగ్య పరీక్షార్థమాహ॥ న ప్రార్థితమితి॥ అకంటకం - నిష్ప్రతిపక్షం - రాజ్యం వినా ప్రజాపరిపాలనాదేః క్షత్రధర్మస్యాసిద్ధేః తత్సిద్ధయే రాజ్యప్రార్థనైవ యుక్తా - అన్యథా స్వధర్మహానిప్రసంగాదితి భావః॥ ౧ । అత్రోత్తరం॥ కేశిధ్వజేత్యాది॥ యతః కారణాత్త్వదీయం రాజ్యం - మయా న ప్రార్థితం - తదిదం నిబోధ - శృణు - యత్ర రాజ్యే - అపండితాః - అవివేకినః - భోగలిప్సవ ఏవ గృధ్నంతి- అపేక్షాం కుర్వంతి। ౨। నను స్వధర్మసిద్ధయే పండితానామపి రాజ్యకాంక్షాయుక్తైవేత్యుక్తం తత్రాహ॥ క్షత్రియాణామితి॥ యత్ప్రజాపరిపాలనం - యశ్చ స్వరాజ్యపరిపంథినాం వధః - అయం రాజ్యాధికృతానాం - క్షత్రియాణాం ధర్మః - నతు క్షత్రియమాత్రస్య ।౩ ॥ అతస్తత్రేతి॥ తత్ర మద్రాజ్యే త్వయాపహృతే సతి పునరాత్మసాత్కర్తుమశక్తస్య మమ - ప్రజాపరిపాలనాదిత్యాగేపి దోషో నైవాస్తి - తత్రాసక్తస్యేత్యపాఠే - తత్ర రాజ్యే - అసక్తస్య - అనాసక్తస్య మే దోషో నాస్తీత్యర్థః - రాజ్యాధికారాభావేన తదధికృతధర్మేష్వధికారనివృత్తేః - అన్య

శబ్దో హేతౌ || ౪ || అసక్తస్యేత్యేతద్వివృణోతి || జన్మేతి || అన్యేషాం దోషజా రాగాదిదోషజా రాజ్యస్పృహా - న ధర్మానురోధినీ - కేవలమల్పోపభోగలిప్సార్థం భవతి - ఇయం న మమేత్యన్వయః - జన్మోపభోగేతి పాఠే - అన్యేషాం సంబంధినీ మమ జన్మాంతరోపభోగలిప్సైవ - కుతః - అర్థం నానురుధ్యతే - న ధర్మమితి - అస్మిన్ జన్మన్యుపభోగలిప్సార్థమేవేతి వా || ౫ || తర్హి పాలనాది ధర్మార్థం - అపహృతస్య రాజ్యస్య యాచ్ఞా కర్తవ్యేత్యత్రాహ || నయాచ్ఞేతి || క్షత్రబంధూనాం తు క్షత్రియశ్రేష్ఠానాం - అవిద్యాంతర్గతం పాలనాదికర్తవ్యాంతర్గతం || ౬ || యత్ర గృధ్నన్త్యపండితా ఇత్యేతద్వివృణోతి || రాజ్య ఇతి || ౭ || ౮ || యోగస్వరూపం వక్ష్యన్ తదంతర్భూతమధ్యాత్మయోగాధిగమేనేతి శ్రుతివిహితం ప్రకృతిపురుషవివేకం విహితం కర్మ చాహ || అహం హీతి || అవిద్యయా వర్ణాశ్రమవిహితకర్మణా - మృత్యుం విద్యోత్పత్తివిరోధి ప్రారబ్ధకర్మ - అన్యేషాం పాపవినాశ ఇతి శ్రుతేః || ౯ || తదిదమితి || వివేకాఖ్యమైశ్వర్యం - వివేకో వా ఐశ్వర్యం యస్య తద్వివేకైశ్వర్యం తద్భావో వివేకైశ్వర్యతా - కర్మాఖ్యావిద్యాయాః స్వరూపమాహ - తచ్ఛ్రూయతా

త్వయా | బంధాయైవ భవత్యేషా హ్యవిద్యాప్యక్రమోజ్ఝితా || ౪ || జన్మోపభోగలిప్సార్థమియం రాజ్యస్పృహా మమ | అన్యేషాం దోషజా సైవ ధర్మం వై నానురుధ్యతే | ౫ | న యాచ్ఞా క్షత్రబంధూనాం ధర్మాయైతత్సతాం మతమ్ | అతో న యాచితం రాజ్యమవిద్యాంతర్గతం తవ || ౬ || రాజ్యే గృధ్నంత్యవిద్వాంసో మమత్వాహృతచేతసః | అహంమానమహాపానమదమత్తా న మాదృశాః || ౭ || శ్రీపరాశరః || ప్రహృష్టస్సాధ్వితి తతః ప్రాహ కేశిధ్వజో నృపః | ఖాండిక్యజనకం ప్రీత్యా శ్రూయతాం వచనం మమ || ౮ || కేశిధ్వజః || అహం హ్యవిద్యయా మృత్యుం తర్తుకామః కరోమి వై | రాజ్యం యాగాంశ్చ వివిధాన్ భోగైః పుణ్యక్షయం తథా | ౯ || తదిదం తే మనో దిష్ట్యా వివేకైశ్వర్యతాం గతమ్ | తచ్ఛ్రూయతామవిద్యాయా

ఖ్యాతు దోషస్స్యాదేవ - న పునరవిద్యా అస్య కర్మణః స్యాత్ కిం స్యాదితి వక్తుం శక్యం హి యస్మాదేషా కర్మమయీ అవిద్యాపి - అక్రమోజ్ఝితా - అన్యాయేన సత్యే వాధికారే పరిత్యక్తా సతీ - బంధాయ భవత్యేవేత్యర్థః || ౪ || ఏవం చ సతి మమ వా మమ త్రిణాం వా త్వద్రాజ్యస్పృహా ధర్మాయ న భవతీత్యాహ || జన్మేతి || యద్యేవం ధర్మః - తదా మమేయం రాజ్యస్పృహా - రాజధర్మోచితఛత్రచామరాదిజన్మాంతరోపభోగలిప్సార్థమేవ భవతి - న తు ధర్మార్థం - అన్యేషాం సచివాదీనాం సైవ త్వద్రాజ్యస్పృహా రాగలోభాదిదోషజా - అతో ధర్మమేవ కేవలం నానురుధ్యతే - నానువర్తతే - అపి తు ధర్మం వంచనేనార్థశాస్త్రమేవానువర్తత ఇత్యర్థః || ౫ || నను తథాపి యాచ్ఞామాత్రేణ రాజ్యం లబ్ధ్వా - మహాన్ ధర్మః - కిమితి న క్రియత ఇత్యత్రాహ || నయాచ్ఞేతి || అతో ధర్మత్వాదవిద్యాంతర్గతత్వాచ్చ - త్వదీయం రాజ్యం మయా న ప్రార్థితం || ౬ || అతో యత్ర గృధ్నంత్యపండితా ఇతి యదుక్తం తదేవ సిద్ధమిత్యాహ || రాజ్య ఇతి || అహంమాన ఏవ మహాపానం - తేన యో మదస్తేన మత్తాః || ౭ || ఖాండిక్యేనోక్తం శ్రుత్వా కేశిధ్వజః కిం కృతవానిత్యపేక్షాయామాహ || ప్రహృష్ట ఇతి || ప్రహృష్టః - సాధ్వితి పాతేతవ బుద్ధిరితి శేషః || ౮ || అవిద్యామయేపి రాజ్యే స్వప్రవృత్తౌ తావత్కారణమాహ || అహం హీతి || సత్యం త్వయోక్తం - అవిద్యాంతర్గతత్వాద్రాజ్యమనుపాదేయమితి - తచ్చ మమాపి తుల్యం - తథాప్యవిద్యయా ప్రజాపాలనాదికర్మలక్షణయా - సత్త్వశుద్ధ్యా - కామక్రోధాదిలక్షణం మృత్యుం సంసారహేతుం తర్తుమిచ్ఛన్నహం రాజ్యాదికరోమి || శ్రు || అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా అవిద్యయామృతమశ్నుత ఇతి శ్రుతేః || ౯ || తదితి || తవ పునస్త్విదం మనః - వి[illegible]కైశ్వర్యం సామర్థ్యం - యస్య తస్య భావో వివేకైశ్వర్యతా - తాం గతం - ప్రాప్తం - ఉపదేశాద్యనపేక్షం - స్వయమేవ వివేకాధికారతాం గతం ప్రాప్తం - ఏతద్దిష్ట్యా భద్రమిత్యర్థః - వివేకైశ్వర్యమాగతమితి పాఠస్సుగమః - తదేవం శిష్యస్య వివేకాదికం పరీక్ష్యాభినంద్య చేదానీం తేన యత్పృష్టం తత్క్లేశప్రశమాయాలం - యత్కర్మ తదుదీరయేతి - తద్వక్తుం - ప్రథమం తావదవిద్యాఖ్యం క్లేశస్వరూపం తత్

మితిసార్ధేన ॥ ౧౦ ॥ అనాత్మనీతి॥ అనాత్మని దేహే అహమితి భ్రమః - అస్వే దేహపోషకధారకాదౌ వస్తుని స్వమితి - సంసారఫలకం కామ్యకర్మావిద్యా - సైవ తరుః - తత్సంభూతే బీజం॥ ౧౧॥ ఏతద్ద్వివిధం చ భ్రమం ప్రపంచయతి - పంచభూతాత్మక ఇత్యాది చతుర్భిః ॥ పంచభూతాత్మక ఇతి॥ దేహే పంచభూతాత్మకే - కుమతిర్దేహీ - ఇదం దేహాద్యహమేవేతి - ఇదం క్షేత్రాదిమమేతి చ - మతిం కురుతే - మోహతమఃపూర్వకర్మవాసనా॥ ౧౨॥ ౧౩॥ కళేబర ఇతి॥ అదేహే ఆత్మని దేహాదన్యస్మిన్నాత్మని సతి॥ ౧౪॥ ఇత్థం చేతి॥ అనాత్మన్యాత్మనోఽన్యస్మిన్ సతి॥ ౧౫॥ ఉక్తేనాజ్ఞానద్వయేన దేహోపభోగార్థం కర్మ కరోతి - తచ్చ బంధాయ భవతీత్యాహ॥ సర్వమితి॥ దేహస్యోపభోగాయ - నాత్మనః - బంధాయ దేహాంతరోత్పాదనాయ॥ ౧౬ ॥ దేహోపభోగమేవ దర్శయతి ॥ మృణ్మయం హీత్యాదిద్వయేన॥ ౧౭॥ ౧౮॥ దేహస్య పార్థివత్వ పాంచభౌతికత్వోక్తిర్మతభేదేన - తదిదముభయవిధమజ్ఞానమధ్యాత్మజ్ఞానేన నిరస్యత ఇత్యాహ - అనేకేతి ద్వయేన॥ అనేకేతి॥ వాసనా అజ్ఞానకర్మోభయవాసనా - మోహశ్రమం అజ్ఞానజం

స్వరూపం కులనందన॥ ౧౦॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా చాస్వే స్వమితి యా మతిః। సంసారతరుసంభూతిబీజమేతద్ద్విధా స్థితమ్॥ ౧౧॥ పంచభూతాత్మకే దేహే దేహీ మోహతమోవృతః। అహం మమైతదిత్యుచ్చైః కురుతే కుమతిర్మతిమ్ ॥ ౧౨॥ ఆకాశవాయ్వగ్నిజలపృథివీభ్యః పృథక్ స్థితే। ఆత్మన్యాత్మమయం భావం కః కరోతి కళేబరే॥ ౧౩॥ కళేబరోపభోగ్యం హి గృహక్షేత్రాదికం చ కః। అదేహే హ్యాత్మని ప్రాజ్ఞో మమేదమితి మన్యతే। ౧౪॥ ఇత్థం చ పుత్రపౌత్రేషు తద్దేహోత్పాదితేషు కః। కరోతి పండితః స్వామ్యమనాత్మని కళేబరే॥ ౧౫॥ సర్వం దేహోపభోగాయ కురుతే కర్మ మానవః। దేహశ్చాన్యో యదా పుంసస్తదా బంధాయ తత్పరమ్॥ ౧౬॥ మృణ్మయం హి యథా గేహం లిప్యతే వై మృదంభసా। పార్థివోఽయం తథా దేహో మృదంబ్వాలేపనస్థితిః॥ ౧౭॥ పంచభూతాత్మకైర్భోగైః పంచభూతాత్మకం వపుః। ఆప్యాయతే యది తతః పుంసో భోగోఽత్ర కిం కృతః॥ ౧౮॥ అనేకజన్మసాహస్రీం సంసారపదవీం వ్రజన్।

శయతి - తచ్ఛ్రూయతామిత్యాదిసార్ధేన - శ్లోకేన॥ ౧౦॥ అనాత్మనీతి॥ అనాత్మని - దేహాదౌ - స్వక్షేత్రాదౌ చ అహం మమేతి యా మతిః సా అవిద్యా - విపర్యయరూపా - యా అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యేతి పాతంజలం - తస్యా అనర్థహేతుత్వమాహ ॥ ఏతద్ద్విధా దర్శితమవిద్యాస్వరూపం సంసారతరుసంభూతేః బీజతయా స్థితం॥ ౧౧॥ దేహాదావహంమానస్యావిద్యాత్వముపపాదయతి॥ పంచేతి ॥ పంచభూతాత్మకే దేహే దేహీ- కుమతిః- విపర్యయమతిః- అహం మమైతదితి ॥ మతిం కురుతే- ద్వితీయమతిశబ్దస్తదావృత్త్యర్థః- విపర్యాసే హేతుః- మోహతమసా - స్వరూపాజ్ఞానేనావృత ఇతి- అజ్ఞాతే హి వస్తుస్వరూపే - విపర్యాసో భవతి॥ ౧౨॥ కుమతిత్వమేవ స్పష్టయతి॥ ఆకాశేతి॥ ఆకాశాదిభ్యస్తత్సాక్షితయా - ఆత్మని పృథక్ స్థితే సతి - తత్కార్యే దేహే ఆత్మమయం- భావం కః కుర్యాత్॥ ౧౩॥ మమప్రత్యయస్యాపి మిథ్యాత్వం - స్పష్టయతి - కళేబరేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ కళేబరేతి ॥ అదేహే- దేహవ్యతిరిక్తే - ఆత్మని సతి - దేహోపభోగ్యం - గృహాది - మదీయమితి కః - ప్రాజ్ఞో మన్యతే॥ ౧౪॥ ఇత్థం చేతి ॥ కళేబరే అనాత్మని సతి - తదుత్పాదితేషు కః స్వామ్యం కరోతి॥ ౧౫॥ తదేవం దేహగేహాదిషు అహం మమాభిమానయోరవిద్యాత్వం సమర్థితం - ఇదానీం తత్పూర్వకం కర్మ కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యపి అవిద్యామయమేవేత్యాహ - సర్వమిత్యాదినా ॥ సర్వమితి ॥ దేహం చ - యదా పుంసః స్వకాశాదన్యం మన్యతే- తదా పుంసో భోగసంబంధో నాస్త్యేవ - పరం కేవలం - తత్కర్మ తస్య బంధాయైవ స్యాత్॥ ౧౬ ॥ దేహోపభోగాయేత్యయముక్తం దేవదృష్టాంతేన సమర్థయతే మృణ్మయమిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ మృణ్మయమితి॥ మృదంబుభ్యామన్నపానరూపాభ్యాం ఆలేపనేన స్థితిర్యస్య స తథా॥ ౧౭॥ ౧౮॥ భోగైర్భుజ్యమానైరన్నాదిభిః పుంసో బంధాయైవ ముక్తం తత్ర హేతుమాహ ॥ అనేకేతి ॥ సహస్రమేవ సాహస్రం తత్ సంజన్మసాహస్రీ యస్యాం తాం సంసారరూపాం పదవీం మార్గం- గచ్ఛన్నసౌ- మోహాకర్తృత్వాద్యభిని

దుఃఖం॥ ౧౯॥ ౨౦॥ మోహేతి॥ అనన్యాతిశయమన్యాతిశయరహితం - అబాధమదుఃఖం - నిర్వాణం మోక్షసుఖం॥ ౨౧॥ నిర్వాణమాత్మనః స్వరూపం న తు కర్మఫలవదౌపాధికమిత్యాహ॥ నిర్వాణమయ ఇతి॥ నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా జ్ఞానమయోఽమలః - నిర్మలసుఖరూపజ్ఞానరూప ఏవాయమాత్మా - యథోక్తం॥ శ్లో॥ యథా న క్రియతే జ్యోత్స్నా మలప్రక్షాళనాన్మణేః। దోషప్రహాణాన్న జ్ఞానమాత్మనః క్రియతే తథేతి॥ న విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యతే - సంపద్యావిర్భావః స్వేనశబ్దాత్ - యావదాత్మభావిత్వాదిత్యాది ఆగంతుకచైతన్యాదినిరాకరణం ఆత్మైవాదాదయోఽపి బాహ్యాః - ప్రకృతేస్తే తు నాత్మన ఇతి ప్రాప్తప్రాప్తవివేకేన ప్రకృతిసంబంధనిబంధనత్వాదుక్తం న స్వచేతనధర్మాః - న హి దేహస్య కరణానాం వా సుఖిత్వాద్యనుసంధానసంభవః - పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుంక్త ఇత్యాదివిరోధశ్చ॥ ౨౨॥ అత్ర దృష్టాంతమాహ॥ జలస్యేతి॥ యథా స్వతః శీతమంబు శబ్దఫేనాదిరహితం - ఏవమాత్మా స్వత ఏవ నిర్మలానందజ్ఞానానందః - తస్య సంగాదాత్మాహంమానాదిదూషితః - అగ్నిసంయుక్తస్థాలీస్థానీయా త్రియయుక్తా ప్రకృతిః తథా ప్రాకృతాన్ ధర్మాన్ దుఃఖిత్వస్థూలత్వాదీన్ స్వకీయాన్ మన్యతే భజతే - తేన దుఃఖాదికం జ్ఞాయతే॥ ౨౩॥ ౨౪॥ తదేతదితి॥ తత్క్లేశప్రశమోపాయాలమితి ప్రశ్నస్య ప్రతివచనమాహ - క్లేశానామితి - యోగాదన్యగవద్యోగాత్॥ ౨౫॥ ౨౬॥ యోగస్వరూపమితి॥ బ్రహ్మలయం బ్రహ్మణి లయం బ్రహ్మభావమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ యో కర్మణా దేవానపియంతీతివత్ - యు

మోహశ్రమం ప్రయాతోఽసౌ వాసనారేణుకుంఠితః॥ ౧౯॥ ప్రక్షాల్యతే యదా సోఽస్య రేణుర్జ్ఞానోష్ణవారిణా। తదా సంసారపాంథస్య యాతి మోహశ్రమః శమమ్॥ ౨౦॥ మోహశ్రమే శమం యాతే స్వస్థాంతఃకరణః పుమాన్। అనన్యాతిశయాబాధం పరం నిర్వాణమృచ్ఛతి॥ ౨౧॥ నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా జ్ఞానమయోఽమలః। దుఃఖాజ్ఞానమయా ధర్మాః ప్రకృతేస్తే తు నాత్మనః॥ ౨౨॥ జలస్య నాగ్నినా సంసర్గః స్థాలీసంగాత్తథాపి హి। శబ్దోద్రేకాదికాన్ ధర్మాన్ తత్కరోతి యథా నృప॥ ౨౩॥ తథాత్మా ప్రకృతేః సంగాదహంమానాదిదూషితః। భజతే ప్రాకృతాన్ ధర్మానన్యస్తేభ్యో హి సోఽవ్యయః॥ ౨౪॥ తదేతత్కథితం బీజమవిద్యాయా మయా తవ। క్లేశానాం చ క్షయకరం యోగాదన్యన్న విద్యతే॥ ౨౫॥ ఖాండిక్యః॥ తం బ్రవీహి మహాభాగ యోగం యోగవిదుత్తమ। విజ్ఞాతయోగశాస్త్రార్థస్త్వమస్యాం నిమిసంతతౌ॥ ౨౬॥ కేశిధ్వజః॥ యోగస్వరూపం ఖాండిక్య శ్రూయతాం గదతో మమ। యత్ర స్థితో న చ్యవతే

వేశః తత్కృతం శ్రమం ప్రయాతః ప్రాప్తః - యతః వాసనా - అహంమమేతిమిథ్యాజ్ఞానసంస్కారః - సైవ రేణుః - తేన కుంఠితః ఖిన్నః॥ ౧౯॥ కదా తస్య శ్రమోపశమః ఇత్యపేక్షాయామాహ॥ ప్రక్షాల్యత ఇతి॥ జ్ఞానాత్మకేనోష్ణవారిణా ఉష్ణోదకేన హి సుస్నాతస్యైవ - అంతర్గతోఽపి మలః ప్రకర్షేణ క్షాళ్యతే - యదా తదా సంసారపాంథస్య మోహశ్రమః శమం యాతి॥ ౨౦॥ తతః కిమిత ఆహ॥ మోహశ్రమ ఇతి॥ న విద్యతే - అన్యః అతిశయో యస్మిన్ తదనన్యాతిశయం - తచ్చ తదబాధం చ - నిరుపద్రవం - నిర్వాణం సుఖం పరం మోక్షాఖ్యం ప్రాప్నోతి॥ ౨౧॥ నన్వేవం నిర్వాణస్యాగంతుకత్వే అనిత్యతా ప్రసజ్యేతేత్యత్రాహ - నిర్వాణమయ ఏవేతి॥ ౨౨॥ కథం తస్యాత్మనో దుఃఖాదిప్రతీతిరిత్యత్రాహ - జలస్యేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ జలస్యేతి॥ అగ్నిసంసర్గేణ తప్తాయాః స్థాల్యాః సంగాదంతఃస్థితం జలం శబ్దముద్రేకం చ ఆదిశబ్దాద్బాష్పం ఉష్ణత్వాదికం చ యథా భజతే॥ ౨౩॥ తథేతి॥ తథా ప్రాకృతే దేహే స్థిత ఆత్మా - అహంమానాద్యాత్మధర్మాన్ భజతే॥ ౨౪॥ అవిద్యాముపసంహరం స్తన్నివర్తకం యోగముపక్షిపతి॥ తదేతదితి॥ అవిద్యాయాః పంచక్లేశాఖ్యాయాః - బీజం మోహతమస్సంజ్ఞం - ఆత్మావరణాజ్ఞానం॥ ౨౫॥ ౨౬॥ యోగస్వరూపమితి॥ యత్ర యోగస్థితః యోగారూఢో

ద్వా - మేనేచాత్మానమచ్యుతం| ౨౭| అథయోగస్య స్వరూపంకరణంవిషయంఫలంచాహ - మనఏవేత్యాదిభిః| ౨౮| విషయేభ్యఇతి॥ విజ్ఞానాత్ ప్రకృతిపురుషేశ్వరవైలక్షణ్యజ్ఞానాత్ - తేనమానసేన చింతయేదితి యోగస్వరూపం - పరేశ్వరమితివిషయః| ౨౯| ఫలమాహ - ఆత్మభావమిత్యాదినా॥ ఆత్మభావమితి॥ వికార్యమితి - అనాద్యవిద్యాకర్మవాసనాదిభిర్బద్ధస్యాత్మనోభగవద్జ్ఞానేనతదవస్థానాశస్సర్వభావనా నాశశ్చాత్యంతికలయశబ్దవాచ్యోవికార్యత్వం - ఏవంవికార్యమాత్మానంచింతితంతద్బ్రహ్మాత్మభావంనయతి - ఆత్మనోభావస్స్వభావ ఆత్మభావః సత్యకామత్వాదిః - జక్షత్క్రీడన్నిత్యాదివ్యాపారశ్చ - బ్రాహ్మేణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్య ఇత్యాదిసూత్రైర్వ్యక్తస్యముక్తస్యబ్రహ్మణఃక్రీడాదిసామ్యావిర్భావఉక్తః - అత్రాప్యుక్తంనిర్వాణమయఏవాయమాత్మేత్యాది - వక్ష్యతిచ॥ శ్లో॥ ప్రాపణీయస్తథైవాత్మా ప్రక్షీణాశేషభావనఇతి॥ ఆకర్షకోమణిఃఅయస్కాంతః - ఆకర్షకోహిలోహమాత్మభావంనయతి - స్వస్మిన్ తిష్ఠతిష్ఠాయతిగచ్ఛతిగమయతిభ్రమతిభ్రామయతి - అనుకృతేస్తస్యచ - కామరూప్యనుసంచరన్ - వతత్సామగాయన్నాస్తే - హాయహావుహావుహావిత్యాదిశ్రుతిశతంచ - యద్వా - దోషాకర్షకత్వాదాకర్షకఇత్యగ్నిరుచ్యతే॥ శ్లో॥ యథాగ్నిసంగాత్కనకమపదోషం ప్రజాయతే| సంక్లిష్టంవాసుదేవేనమనుష్యాణాంతథామనః॥ యథాగ్నిరుద్ధతశిఖఃకక్షందహతిసానిలః| తథావిత్తస్థితోవిష్ణుఃప్రాణినాంసర్వకిల్బిషం॥ యథైషీకాతూలమగ్నౌప్రోతంప్రదూయేతఏవంహాస్యసర్వేపాప్మానఃప్రదూయంతే - ఇత్యాదిభిర్భగవతోగ్ని సామ్యముక్తం - అగ్నివద్భావోహికనకస్యదోషవిగమాజ్జాయతే - పూర్వాకారందోషసంస్పృష్టంతిరోహితస్వప్రభంకనకమగ్నిర్హిస్వశక్త్యాస్వసమానవర్ణంకరోతి| ౩౦|ఏవంసంక్షేపోక్తంయోగమధ్యాయశేషేణవిస్తరతోదర్శయతి॥ఆత్మప్రయత్నేతి॥విషయేష్వనాదివాసనావాసితత్వాత్పరమాత్మనోత్యంతాపూర్వత్వాచ్చ దురారోహత్వాదాత్మప్రయత్నసాపేక్షావిశిష్టాపకాసాతితశ్చేతివక్ష్యమాణప్రకారావిశదతమప్రత్యక్షతాపన్నానిరస్తాతిశయాహ్లాదరూపాపూర్వాన్వితానంత గుణకషాయవిశేషవిశిష్టావాయామనోగతిః - తస్యాబ్రహ్మణిసంయోగఃయోగః - అనేనాత్మపరమాత్మనోర్యోగోయోగఇతిపక్షోనిరస్తః| ౩౧| ఏవమితి॥ఉక్తప్రకారాత్యంతవైశిష్ట్యయుక్తోధర్మరూపోయోగోయస్య - సముముక్షుర్యోగీత్యభిధీయతే- అత్రమోక్షసాధనంయోగః - సచధర్మరూపఇతివిదన్ - వాక్యార్థజ్ఞానంమోక్షసాధనంజ్ఞానమపిధేయమితిచవాదినోనిరస్యతి॥ ౩౨॥ అథయోగినోవస్థాభేదేనసంజ్ఞాద్వయమాహ ॥ యోగయుగితి ॥ ప్రథమంయుంజానోయోగె

ప్రాప్యబ్రహ్మలయంమునిః॥ ౨౭ ॥ మనఏవమనుష్యాణాంకారణంబంధమోక్షయోః| బంధాయవిషయాసంగిముక్త్యైనిర్విషయంమనః॥ ౨౮| విషయేభ్యస్సమాహృత్యవిజ్ఞానాత్మామనోమునిః| చింతయేన్ముక్తయేతేనబ్రహ్మభూతంపరేశ్వరమ్॥ ౨౯| ఆత్మభావంనయత్యేనంతద్బ్రహ్మధ్యాయినంమునిమ్| వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యాలోహమాకర్షకోయథా॥ ౩౦| ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షావిశిష్టాయామనోగతిః| తస్యాబ్రహ్మణిసంయోగోయోగఇత్యభిధీయతే॥ ౩౧| ఏవమత్యంతవైశిష్ట్యయుక్తధర్మోపలక్షణః| యస్యయోగస్సవైయోగీముముక్షురభిధీయతే ॥ ౩౨॥ యోగయుక్ప్రథమంయోగీయుంజానో

మునిఃబ్రహ్మలయం ప్రాప్య - ముక్తిం ప్రాప్యతతోనచ్యవతే - పునర్నసంసరతి| ౨౭| యోగస్థితిశ్చమనసోవిషయవైతృష్ణ్యంవినానసిధ్యతీత్యాశయేనాహ ॥ మనఇతి| ౨౮|| అతోముముక్షురేవం కుర్యాదిత్యాహ ॥ విషయేభ్యఇతి ॥ విజ్ఞానాత్మావివేకజ్ఞానయుక్తః - మునిఃమననశీలః పుమాన్ - శబ్దాదిభ్యోమనఃప్రత్యాహృత్య- తేనమనసాబ్రహ్మభూతంపరమేశ్వరంచింతయేత్| ౨౯| తతఃకిమతఆహ ॥ ఆత్మభావమితి ॥ తత్ చింతితంశబ్దబ్రహ్మఏనంధ్యాయినం పురుషమాత్మభావమైక్యంనయతి - వికార్యం వికారార్హం - లోహంస్వశక్త్యాఆకర్షకః - అయస్కాంతఃయథా - అయంతుదృష్టాంతస్సంయోగమాత్రే - నతుతదైక్యే| ౩౦| ఇదానీంసంయోగస్వరూపందర్శయతి ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మనఃప్రయత్నోయమనియమాదివిషయః - తత్సాపేక్షా తదధీనా - విశిష్టా - సత్త్వమయీయామనసోవృత్తిః - తస్యాః బ్రహ్మణ్యవసంయోగోయోగః| ౩౧| యోగినోలక్షణమాహ ॥ఏవమితి॥ ఏవమనేనప్రకారేణ| ౩౨| యోగినోవస్థాభే

ప్రక్రాంతో యోగయుగిత్యభిధీయతే - సాక్షాత్కృతపరమాత్మస్వరూపో నిష్పన్నసమాధిరిత్యభిధీయతే - ధ్యానపర్యంతసప్తాంగయోగనిష్ఠస్య యోగయుక్త్వం - సమాధిమతో యోగిత్వమితి విభాగః॥ ౩౩ ॥ తయోః పూర్వస్యానేకజన్మస్వభ్యాసాన్ముక్తిః - ఇతరస్య తత్రైవేత్యాహ - యద్యంతరాయేత్యాదిద్వయేన ॥ యద్యంతరాయేతి ॥ అంతరాయాః ప్రక్రాంతయోగానాం యావద్ధారణం ఆలస్యాదయో దశ - ధారణాతః పరం ప్రతిభాద్యాః షట్ - తథా చ వాయుసంహితాయాం॥ శ్లో॥ ఆలస్యం వ్యాధయస్తీవ్రాః ప్రమాదః స్థానసంశయః । అనవస్థితచిత్తత్వమశ్రద్ధా భ్రాంతిదర్శనం ॥ దుఃఖాని దౌర్మనస్యం చ విషయేషు చలోలతా । దశైతే యుంజతాం పుంసామంతరాయాః ప్రకీర్తితాః ॥ శాంతేష్వేతేషు విఘ్నేషు యోగసక్తస్య యోగినః । ఉపసర్గాః ప్రవర్తంతే దివ్యాష్టసిద్ధిసూచకాః॥ ప్రతిభా శ్రవణం వార్తా దర్శనాస్వాదవేదనాః । సూక్ష్మం చాంతర్హితం తేతీతే విప్రకృష్టే త్వనాగతే ॥ ప్రతిభా కథ్యతే యోఽర్థః ప్రతిభాసో యథాతథం । శ్రవణం సర్వశబ్దానాం శ్రవణం త్వప్రయత్నతః ॥ వార్తా వార్తాసు విజ్ఞానం సర్వేషామేవ దేహినాం॥ దర్శనం నామ దివ్యానాం దర్శనం చాప్రయత్నతః । తథాస్వాదశ్చ దివ్యేషు రసేష్వాస్వాద ఉచ్యతే॥ స్పర్శనాధిగమస్తద్వద్వేదనా నామ విశ్రుతా । గంధాదీనాం చ దివ్యానామాబ్రహ్మభవనావధీతి॥ తథా అహింసాదిఫలభూతాస్తత్సన్నిధౌ వైరత్యాగ ఇత్యాదినా పతంజలినోక్తాస్సంగస్యాపాదికాః సిద్ధయోఽష్టైశ్వర్యాద్యాశ్చ నిష్కామస్యాంతరాయాః॥ శ్లో॥ ప్రతిభాదిష్వశుద్ధేషు గుణేష్వాసక్తచేతసాం। న సిధ్యేత్పరమైశ్వర్యమతులం సార్వకామికమితి వాయూక్తేః॥ ౩౪। ౩౫॥ యోగాంగేషు ప్రథమం యమనియమావాహ - బ్రహ్మచర్యమిత్యాదిత్రిభిః॥ బ్రహ్మచర్యమితి॥ బ్రహ్మచర్యం మైథునత్యాగః - నిషిద్ధద్రవ్యాణామనాదానమపరిగ్రహః॥ ౩౬॥ స్వాధ్యాయేతి॥ తపః ఉపవాసాది - పరస్మిన్ బ్రహ్మణి మనః ప్రావణ్యమేకో గుణః॥ ౩౭। ఏత ఇతి॥ విశిష్టఫలదాః సకామానాం॥ ౩౮। ఏకమితి॥ ఆదిశబ్దేన స్వ

హ్యభిధీయతే । వినిష్పన్నసమాధిస్తు పరం బ్రహ్మోపలబ్ధిమాన్ ॥ ౩౩ ॥ యద్యంతరాయదోషేణ దూ
ష్యతే చాస్య మానసమ్ । జన్మాంతరైరభ్యసతో ముక్తిః పూర్వస్య జాయతే ॥ ౩౪ ॥ వినిష్పన్నసమాధిస్తు ముక్తిం
తత్రైవ జన్మని । ప్రాప్నోతి యోగీ యోగాగ్నిదగ్ధకర్మచయోఽచిరాత్ ॥ ౩౫ ॥ బ్రహ్మచర్యమహింసాం
చ సత్యాస్తేయాపరిగ్రహాన్ । సేవేత యోగీ నిష్కామో యోగ్యతాం స్వమనో నయన్ ॥ ౩౬ ॥ స్వాధ్యా
యశౌచసంతోషతపాంసి నియతాత్మవాన్ । కుర్వీత బ్రహ్మణి తథా పరస్మిన్ ప్రవణం మనః ॥ ౩౭ ॥ ఏతే
యమాస్సనియమాః పంచ పంచ చ కీర్తితాః । విశిష్టఫలదాః కామ్యా నిష్కామానాం విముక్తిదాః ॥ ౩౮ ॥ ఏ
కం భద్రాసనాదీనాం సమాస్థాయ గుణైర్యుతః । యమాఖ్యైర్నియమాఖ్యైశ్చ యుంజీత నియతో యతిః ॥

నద్వైవిధ్యమాహ ॥ యోగయుగితి ॥ ప్రథమం యోగనివృత్తేః పూర్వం - తదర్థం యోగాభ్యాసం కుర్వన్ యోగయుగిత్యుచ్యతే - పరం తతః పశ్చాద్బ్రహ్మోపలబ్ధిమాన్ సన్ వినిష్పన్నసమాధిః కథ్యతే॥ ౩౩॥ కించిద్విశేషమాహ॥ యదీత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ యదీతి ॥ శ్లో ॥ ఆలస్యం వ్యాధయస్తీవ్రాః ప్రమాదః స్థానసంశయః । అనవస్థితచిత్తత్వమశ్రద్ధా భ్రాంతిదర్శనం ॥ దుఃఖాని దౌర్మనస్యం చ విషయేషు చలోలతేత్యేవమాద్యంతరాయరూపేణ పూర్వస్య యోగయుక్తస్య॥ ౩౪॥ వినిష్పన్నేతి ॥ యోగాగ్నినా దగ్ధః కర్మసమూహో యస్య॥ ౩౫ ॥ ఇదానీం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణాధ్యానసమాధయ ఇత్యష్టయోగాంగాని క్రమేణ దర్శయిష్యన్ యమనియమానాహ - బ్రహ్మచర్యమిత్యాదిత్రిభిః ॥ బ్రహ్మచర్యమితి॥ స్వకీయం మనః బ్రహ్మప్రవేశయోగ్యతాం ప్రాపయన్ ।౩౬।స్వాధ్యాయేతి ॥ పరస్మిన్ బ్రహ్మణి మనః ప్రవణం కుర్వీతేత్యనేన ఈశ్వరే ప్రణిధానాఖ్యం పంచమం నియమం దర్శయతి । ౩౭ । ౩౮ ॥ ఆసనమాహ ॥ ఏకమితి ॥ యమాఖ్యైర్నియమాఖ్యైశ్చ గుణైర్యుతస్సన్ - భద్రాసనాదీనాం లక్షణముక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన ॥ శ్లో ॥ గుల్ఫౌ తు వృషణస్యాధస్సీవన్యాః పార్శ్వయోః క్షిపేత్ । పార్శ్వపాదౌ చ హస్తాభ్యాం దృఢం బ

న్త్రైకాదీన్నిగృహ్యాంతే - భద్రాసనాదీనాం లక్షణం యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం॥ ౩౯॥ ప్రాణేత్యాది॥ సబీజః సగర్భః సాలంబనః భగవన్మూర్తిధ్యానమంత్రజపయుక్తః - అబీజస్తద్విధురః॥ ౪౦॥ రేచకాదిరూపేణ ప్రాణాయామం త్రిధా దర్శయతి॥ పరస్పరేణేతి॥ ప్రాణేన నిశ్వాసేన అపానస్య ఉచ్ఛ్వాసస్య అభిభవః నిరోధః ప్రథమః ప్రాణాయామో రేచకః - విపరీతః పూరకాఖ్యో ద్వితీయః - సద్విధా తేనేతి - సః ప్రాణాయామః తేనోక్తేన ప్రకారద్వయేన ద్విధా - సద్విధానేనే ఽపాఠాంతరేప్యేవమేవార్థః - తయోరుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోర్యుగపత్సంయమాత్తృతీయః కుంభకాఖ్యః - ఏతత్త్రయోఽపి ప్రత్యేకం మాత్రాభేదాత్త్రిధా - యథోక్తం॥ శ్లో॥ మాత్రాద్వాదశకో మందశ్చతుర్వింశతిమాత్రకః॥ మధ్యమః ప్రాణసంరోధః షట్త్రింశన్మాత్ర ఉత్తమః॥ ప్రస్వేదకంపనోత్థానజనకాస్తే యథాక్రమం। జానుం ప్రదక్షిణీకృత్య న ద్రుతం న విలంబితం॥ అంగులిస్ఫోటనం కుర్యాత్సా మాత్రేతి ప్రకీర్తితా। ప్రాణస్స్వదేహజో వాయురాయామస్తన్నిరోధనం॥ తద్రేచకః పూరకశ్చ కుంభకశ్చ త్రిధోచ్యతే। నాసికాపుటమంగుళ్యా ఽపీడ్యైకం పరేణ తు॥ ఔదరం రేచయేద్వాయుం గదాయం రేచకస్స్మృతః। బాహ్యేన వాయునా దేహం దృతివత్పరిపూరయేత్॥ నాసాపుటేనాపరేణ పూరణాత్పూరకో మతః। న ముంచతి న గృహ్ణాతి వాయుమంతర్బహిస్స్థితం॥ సంపూర్ణకుంభవత్తిష్ఠేదచలస్స తు కుంభకః। రేచకాదిత్రయాభ్యాసో నాడీశోధనపూర్వకః। స్వేదోత్క్రమణపర్యంతః ప్రోక్తో యోగానుశాసనే॥ అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ప్రాణాయామో ద్విధా పునః। జపధ్యానం వినాఽగర్భః సగర్భస్తత్సమన్వయాత్॥ అగర్భాద్గర్భసంయుక్తః ప్రాణాయామః శతాధిక ఇతి॥ ౪౧॥ ప్రాణాయామం సబీజనిర్బీజతయా ద్విధాఽభిప్రేత్య - తత్ర సబీజస్యాలంబనమాహ॥ తస్యేతి॥ స్థూలరూపం మూర్తం భగవతో రూపమితి వక్ష్యమాణం - రూపస్య స్థూలత్వం భగవత్స్వరూపాపేక్షయా॥ ౪౨॥ ప్రత్యాహారమాహ॥ శబ్దాదిష్వితి॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ప్రాణాయామేనేతి॥ ప్రాణాయామేన పవనే ప్రత్యాహారేణ చేంద్రియే వశీకృతే సతి - చేతశ్శుభాశ్రయే పూర్వోక్తభగవత్స్థూలరూపే - స్థితం కుర్యాత్ - అనేన శ్లోకేన ధా

౩౯। ప్రాణాఖ్యమనిలం వశ్యమభ్యాసాత్కురుతే తు యత్। ప్రాణాయామస్స విజ్ఞేయస్సబీజోఽబీజ ఏవ చ॥ ౪౦। పరస్పరేణాభిభవం ప్రాణాపానౌ యథాఽనిలౌ। కురుతస్సద్విధానేన తృతీయస్సంయమాత్తయోః॥ ౪౧॥ తస్య చాలంబనవతస్స్థూలరూపం ద్విజోత్తమ। ఆలంబనమనంతస్య యోగినోఽభ్యసతస్స్మృతమ్॥ ౪౨॥ శబ్దాదిష్వనురక్తాని నిగృహ్యాక్షాణి యోగవిత్। కుర్యాచ్చిత్తానుకారీణి ప్రత్యాహారపరాయణః॥ ౪౩॥ వశ్యతా పరమా తేన జాయతేఽతిచలాత్మనామ్। ఇంద్రియాణామవశ్యైస్తైర్న యోగీ యోగసాధకః॥ ౪౪॥ ప్రాణాయామేన పవనే ప్రత్యాహారేణ చేంద్రియే। వశీకృతే తతః కుర్యాత్స్థితం చే

ద్వాసునిశ్చలం॥ భద్రాసనం భవేదేతత్సర్వవ్యాధివిషాపహమిత్యాది॥ ౩౯। ప్రాణాయామమాహ॥ ప్రాణాఖ్యమితి॥ సబీజస్సాలంబనః - భగవన్మూర్తిధ్యానమంత్రజపసహితః॥ ౪౦॥ ద్వివిధస్యాపి పునస్త్రైవిధ్యమాహ॥ పరస్పరేణేతి॥ ఉచ్ఛ్వాసేన ముఖనాసాభ్యాం బహిర్గచ్ఛతి యో వాయుః స ప్రాణః - నిశ్వాసేనాంతః ప్రవిశతి యస్సోఽపానః - తత్ర ప్రాణవృత్త్యా అపానవృత్తేరభిభవః నిరోధో రేచకాఖ్యః ప్రాణాయామః - ఏవమపానవృత్త్యా ప్రాణవృత్తేరభిభవః పూరకాఖ్యః - ఏవమనేన పరస్పరాభిభవప్రకారద్వయేన ప్రాణాయామో ద్విధా - తయోర్యుగపత్సంయమాత్కుంభకాఖ్యస్తృతీయః ప్రాణాయామః - యద్వా సద్విధానేనేత్యేకమేవ పదం తత్రాయమర్థః - సద్విధానేన సమ్యగుపదిష్టమార్గేణ - రేచకపూరకాభ్యాం పరస్పరాభిభవద్వయం యశ్చ కుంభకేన - ఉభయోస్సహాభిభవః - ఏవమభిభవత్రయేణైకః ప్రాణాయామ ఇతి॥ ౪౧॥ సబీజస్యాలంబనమాహ॥ తస్యేతి। ౪౨। స్థూలం వక్ష్యమాణం హిరణ్యగర్భాదిరూపం ప్రత్యాహ॥ శబ్దాదిష్వితి॥ చిత్తానుకారీణి చిత్తాలంబనాదన్యశూన్యానీత్యర్థః॥ ౪౩॥ ఏవంభూతస్య ప్రత్యాహారస్యోపయోగమాహ॥ వశ్యతేతి॥ ఇంద్రియవశ్యతాయాః ఫలమాహ॥ అవశ్యైరస్వాధీనైః ఇంద్రియైః - యోగస్య ధారణాదేస్సాధకో న స్యాత్॥ ౪౪॥ తస్మాత్ప్రాణాయామప్రత్యాహారపూర్వకమేవ ధారణాయా

శనోక్తా॥ ౪౫॥ కథ్యతామితి॥ తచ్ఛేగః - దోషమలోద్భవందోషమలయోస్సద్భవం - దోషః కల్మషం - మలంరాగా-
ది॥ ౪౬॥ అథశుభాశ్రయంవక్తుం ప్రథమం హేయమశుభాశ్రయందర్శయతి॥ ఆశ్రయ ఇతి॥ చేతస ఆశ్రయో బ్ర-
హ్మ - తచ్చస్వరూపతోద్విధా - మూర్తమమూర్తంచ - మూర్తంసశరీరం హిరణ్యగర్భాదిబద్ధరూపం - అమూర్త-
మశరీరం ముక్తరూపం - పరత్వాపరత్వేవ్యుత్క్రమేణతయోర్విశేషణే - బ్రహ్మాత్మకత్వాత్తయోర్బ్రహ్మశబ్దని-
ర్దేశః - అనయోరపిభగవద్రూపత్వేనధ్యేయత్వప్రసంగాత్తత్ప్రతిషేధాయప్రస్తావః॥ ౪౭॥ త్రివిధేతి॥ అనంత-
రోక్తంమూర్తామూర్తాత్మకమేతద్విశ్వం - త్రివిధాభావనా - భావనాత్రయాత్మకమిత్యర్థః - తాం భావనాంని-
బోధ - బ్రహ్మాఖ్యేత్యాది - బ్రహ్మకర్మాదివిషయతయాబ్రహ్మాదివ్యపదేశః॥ ౪౮॥ ఏతదేవాహ॥ కర్మభావాత్మి-
కేతి॥ భావభావనా - భావోమనోవ్యాపారః భావేనభావనా భావభావనా - భావః పదార్థో వా॥ ౪౯॥ కేషాంకా
భావనేత్యత్రాహ॥ సనందనాదయ ఇతి॥ స్థావరావరాః స్థావరచరమాః - స్థావరాణాంహిమవదాదీనాంహికర్మస్వ-
ధికారః శ్రూయతే॥ శ్లో॥ బిల్వామాదంగికాహ్యేస క్రీడంత్యోషధయస్సదేతిచ॥ ౫౦॥ హిరణ్యగర్భాదిష్వితి॥ సం-
సారదశాయామధికారబోధయుక్తేషుభావనాత్రయాన్వయ ఇత్యాహ - బోధాధికారేతి - అధికారోనామ - మత్ఫల-
సాధనత్వాత్ మదర్థమిదంకర్మేతికర్మణ్యైశ్వర్యబోధః। ౫౧ । విశ్వమేతమక్తమర్థరూపంవిశేషజ్ఞానకర్మ-

తస్యశుభాశ్రయో॥ ౪౫॥ ఖాండిక్యః॥ కథ్యతాం మే మహాభాగ చేతసో యశ్శుభాశ్రయః। యదాధారమ-
శేషంతద్ధంతిదోషమలోద్భవమ్। ౪౬। కేశిధ్వజః॥ ఆశ్రయశ్చేతసో బ్రహ్మద్విధాతచ్చస్వభావతః।
భూపమూర్తమమూర్తంచపరంచాపరమేవచ।౪౭॥ త్రివిధాభావనాభూపవిశ్వమేతన్నిబోధతామ్।
బ్రహ్మాఖ్యాకర్మసంజ్ఞాచతథాచైవోభయాత్మికా॥ ౪౮॥ కర్మభావాత్మికాహ్యేకా బ్రహ్మభావా-
త్మికాపరా। ఉభయాత్మికాతథైవాన్యా త్రివిధాభావభావనా॥ ౪౯॥ సనందనాదయోయేతు బ్రహ్మ-
భావనయాయుతాః। కర్మభావనయాచాన్యే దేవాద్యాస్థావరాచరాః॥ ౫౦॥ హిరణ్యగర్భాదిషుచ
బ్రహ్మకర్మాత్మికాద్విధా। బోధాధికారయుక్తేషువిద్యతేభావభావనా॥ ౫౧॥ అక్షీణేషుసమస్తేషువి-

భ్యసేదిత్యాహ - ప్రాణాయామేనేతి॥ ౪౫॥ కథ్యతామితి॥ యదాధారంచేతః దోషమలానామంతరాయాణాము-
ద్భవంహంతిసఆశ్రయఃకథ్యతాం॥ ౪౬॥ తమేవాహ॥ ఆశ్రయఇతి॥ చేతసఃఆశ్రయోబ్రహ్మైవ - తచ్చమంద్రమధ్య-
మోత్తమాధికారిణాంయథాయోగంమూర్తామూర్తపరాపరభేదేనచతుర్ధావస్థితం - క్రమేణధారణావిషయత్వమి-
తిదర్శయితుంబ్రహ్మణశ్చాతుర్విధ్యమాహ॥ద్విధేతి॥తచ్చ బ్రహ్మమూర్తమమూర్తంచేతిద్విధా - స్వభావతః - స్వేచ్ఛా-
తః - మూర్తం మూర్తిమత్ - అమూర్తంతద్రహితం - తత్పునఃప్రత్యేకం - పరంచాపరం చేతిద్విధా - తత్రపరమ-
మూర్తం నిర్గుణం - బ్రహ్మ - అపరమమూర్తం - షడ్గుణైశ్వర్యరూపం - పరంమూర్తం పద్మనాభాదిలీలావిగ్రహ-
రూపం ; అపరంమూర్తంహిరణ్యగర్భాదివిశ్వరూపం - తదేవంపరంబ్రహ్మ - బ్రహ్మేశ్వరలీలామూర్తవిశ్వరూపభే-
దైశ్చతుర్ధేత్యుక్తం॥ ౪౭॥ తత్రచతుర్థంవిశ్వాఖ్యరూపమాహ॥ త్రివిధేత్యాదినా॥త్రివిధేతి॥ త్రివిధభావనాశ్ర-
యజీవాత్మకత్వాత్ - ఉపచారేణత్రివిధాభావనేత్యుచ్యతే - తదేవహరేఃస్థూలరూపం - అతఃపరరూపప్రాప్త్యుపా-
యత్వాత్తత్రప్రథమంమనస్సంధార్యమితిభావః - భావనానామజ్ఞానవిశేషజావాసనా - తాంత్రివిధామపిసంజ్ఞయో-
ద్దిశతి - బ్రహ్మాఖ్యేతి॥ ౪౮॥ తామపివిషయత్రైవిధ్యేనవివినక్తి॥ కర్మభావాత్మికేతి॥ భావఃభావనావిషయవస్తు -
తద్విషయభావనాత్రివిధా॥ ౪౯॥ తత్రవయంబ్రహ్మైవభవామః - వయంకర్మైవకుర్మః - వయంపునరుభయంసంద-
ధ్మహే - ఇత్యేవంత్రివిధభావనాయుక్తాః - జీవానుదాహరతి - సనందనాదయఇత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ౫౦ । హిరణ్య-
గర్భాదిష్వితి॥ బోధశ్చస్వరూపవిషయః - అధికారశ్చస్వర్గాదివిషయః - తద్యుక్తేషు - తదుభయానుబంధనాత్మికా
ద్వివిధాభావభావనావిద్యతే॥ ౫౧॥ బ్రహ్మభావనావంతోపి సనందనాదయో జీవా ఏవ - దేహానుసంధానానివృత్తేరితి

స్వక్షీణేష్విత్యాహ॥ అక్షీణేష్వితి॥ విశేషజ్ఞానం దేవమనుష్యాదిభేదభిన్నతయాఽఽత్మానుసంధానం తత్తదభిమానానురూపం - కర్మవిశేషకర్మ - అథపరాఖ్యం మూర్తరూపమాహ - పరం చాన్యదిత్యాదినా పరమాత్మన ఇత్యంతేన - భేదభిన్నదృశామితి పంచమ్యర్థే షష్ఠీ - యే పూర్వశ్లోకే అక్షీణసమస్తవిశేషజ్ఞానకర్మాణ ఉక్తాః - తేభ్యో భేదభిన్నదృగ్భ్యో బ్రహ్మసనకాదిభ్యోఽన్యత్ తత్పరాఖ్యం॥ ౫౨॥ అన్యత్వముపపాదయతి॥ ప్రత్యస్తమితేతి॥ ప్రత్యస్తమితభేదం అశరీరత్వేన జాత్యాదిభేదరహితం - అత ఏవ వచసామగోచరం - సత్తామాత్రం అపక్షయాదివికారపంచకరహితం - ఆత్మసంవేద్యం స్వయం ప్రకాశం - జ్ఞానం జ్ఞానగుణైకనిరూపణీయం - తద్గుణసారత్వాదితి హ్యుక్తం జ్ఞానస్వరూపత్వం త్వాత్మసంవేద్యమిత్యనేన దర్శితం - బ్రహ్మాత్మకత్వాత్ బ్రహ్మసంజ్ఞితమిత్యుక్తం - యదేవం రూపం జ్ఞానం తద్బ్రహ్మసంజ్ఞితమిత్యన్వయః॥ ౫౩॥ తచ్చేతి॥ అరూపాఖ్యం అమూర్తాఖ్యం - పూర్వోక్తవిశ్వరూపవైరూప్యలక్షణం అన్వయలక్షణాసంభవేన మూర్తరూపాద్వ్యతిరేకలక్షణం - తచ్చ పరమాత్మనో విష్ణోః పరం రూపం॥ ౫౪॥ నేతి॥ తద్యోగయుజా యోగప్రక్రాంతేన చింతయితుం న శక్యం - తేన స్థూలరూపం చింత్యమిత్యాహ - తత ఇతి - స్థూలం పూర్వోక్తం బద్ధరూపం॥ ౫౫॥ విస్తరేణ దర్శయతి - హిరణ్యగర్భ ఇత్యాదినా మూర్తమేతద్ధరేరూపమిత్యంతేన॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ఏకపాదమితి॥ శ్లోకద్వయస్యైకాన్వయః - భావనాత్రితయాత్మకమేతత్సర్వమిత్యుక్తం - ఏతత్స్థూలరూపం చింతయితుం శక్యమపి భావనాత్రితయాత్మకం - అతోఽశుద్ధత్వాదశుభాశ్రయ ఇతి భావః - ఇదం విశ్వమితి విశ్వమేతన్నిబోధతేత్యుక్తస్యోపసంహారః - జగదేతచ్చరాచరమిత్యాది విష్ణోశ్శక్తిసమన్వితమిత్యంతమేకం వాక్యం - ఏవంస్థమేతజ్జగద్విష్ణోశ్శక్త్యేన సమన్వితం - శక్తిశ్శరీరం అంశ ఇతి పర్యాయః - శరీరతయా తత్సంకల్పశక్త్యా వ్యాప్తమితి చ - ఆత్మచ్ఛరీరవత్ - కేచిత్ - ఏతత్సర్వమితి హిరణ్యగర్భాది - ఇదం విశ్వమితి సనందనాది - జగదేతదితి సురనరాది చ - పరామృశ్య - ఇదం త్రితయం విష్ణోశ్శక్తిసమన్వితమితి యోజయంతి - తత్పక్షే భావనాత్రితయాత్మకమిత్యస్య పూర్వేణోత్తరేణ వా సంబంధః॥ ౫౯॥ ౬౦॥

శేషజ్ఞానకర్మసు । విశ్వమేతత్పరం చాన్యద్భేదభిన్నదృశాం నృణామ్॥ ౫౨॥ ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్రమగోచరమ్ । వచసామాత్మసంవేద్యం తద్జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్॥ ౫౩॥ తచ్చ విష్ణోః పరం రూపమరూపాఖ్యమనుత్తమమ్ । విశ్వస్వరూపవైరూప్యలక్షణం పరమాత్మనః॥ ౫౪ ॥ న తద్యోగయుజా శక్యం నృప చింతయితుం యతః॥ తతః స్థూలం హరేరూపం చింతయేద్విశ్వగోచరమ్॥ ౫౫ ॥ హిరణ్యగర్భో భగవాన్వాసుదేవః ప్రజాపతిః॥ మరుతో వసవో రుద్రా భాస్కరాస్తారకా గ్రహాః॥ ౫౬॥ గంధర్వయక్షదైత్యాద్యాస్సకలా దేవయోనయః । మనుష్యాః పశవశ్శైలాస్సముద్రాస్సరితో ద్రుమాః॥ ౫౭ భూపభూతాన్యశేషాణి భూతానాం యే చ హేతవః । ప్రధానాదివిశేషాంతం చేతనాచేతనాత్మకమ్ । ౫౮॥ ఏకపాదం ద్విపాదం చ బహుపాదమపాదకమ్। మూర్తమేతద్ధరేరూపం భావనాత్రితయాత్మకమ్॥ ౫౯॥ ఏతత్సర్వమిదం విశ్వం జగదేతచ్చరాచరమ్। పరబ్రహ్మస్వరూపస్య విష్ణోశ్శక్తిసమన్వితమ్॥ ౬౦॥

ఖ్యాశయేనాహ॥ అక్షీణేష్వితి॥ విశేషజ్ఞానహేతుషు కర్మసు - నిశ్శేషం క్షీణేషు సత్సు విశ్వమేతద్బ్రహ్మ - అన్యద్భాతి - భేదేన భేదకారణేనాహంకారేణ - భిన్నదృశాం - అతస్తేషిథ్యాత్పృథ్యేయభేదదర్శిత్వాత్ - స్థూలవిశ్వాంతఃపాతిన ఏవేత్యర్థః॥ ౫౨॥ శుద్ధబ్రహ్మస్వరూపమాహ॥ ప్రత్యస్తమితేత్యాదిద్వాభ్యాం॥ ప్రత్యస్తమితేతి॥ ప్రత్యస్తమితః ప్రలీనో భేదో యస్మిన్ - తద్వచసామగోచరం - ఆత్మసంవేద్యం స్వసంవేద్యం - స్వానుభవగమ్యమిత్యర్థః॥ ౫౩॥ తదితి॥ విశ్వరూపాత్ - వైరూప్యం - వైలక్షణ్యమేవ - లక్షణం యస్య - తత్ జ్ఞానం - పరమాత్మనః - విష్ణోః పరమం స్వరూపమిత్యన్వయః॥ ౫౪॥ నను తస్య శ్రేష్ఠత్వాదిదమేవ చింతయితుం యుక్తం తత్రాహ॥ నేతి॥ యోగయుజా - ప్రథమాభ్యాసినా॥ ౫౫॥ స్థూలరూపం ప్రపంచయతి॥ హిరణ్యగర్భ ఇత్యాది పంచభిః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ భూపేతి॥ విశేషాంతం పృథివ్యంతం॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ఏతదితి॥ ఏతాని సర్వాణి చరాచరాణి యస్మిన్ తదేతత్సర్వం జగత్ - ఓంకారాస్పదం - విశ్వాఖ్యం మూర్తం హరేః - రూపమితి పూర్వేణాన్వయః - ఏతచ్చ న తత్త్వతో విష్ణోస్స్వరూపమితి చింతనీయం - కింతు తచ్ఛక్తివ్యాప్తత్వాదిత్యాహ - శక్తిసమన్వితమితి॥ ౬౦॥

తత్ర పరా విష్ణుశక్తిః ప్రత్యస్తమితేత్యాదినోక్తా. క్షేత్రజ్ఞాఖ్యా అపరా హిరణ్యగర్భ ఇత్యాదినోక్తేత్యాహ॥ విష్ణుశక్తిరితి॥ అథ యాగాదికర్మాఖ్యమవిద్యాపర్యాయం విష్ణోశ్శక్త్యంతరమాహ - అవిద్యేతి॥ ౬౧॥ తత్స్వరూపమాహ॥ యయేతి॥ సర్వగా కర్మనిమిత్తసర్వశరీరగా॥ ౬౨॥ తయేత్యాది॥ తారతమ్యేన జ్ఞానానందతారతమ్యేన॥ ౬౩॥ తారతమ్యమేవ దర్శయతి॥ అప్రాణవత్స్వితి॥ శిలాకాష్ఠాదిషు సా క్షేత్రజ్ఞశక్తిః స్వల్పా - జ్ఞానానందాదినా - న తు స్వరూపేణ - సరీసృపేషు తేభ్యోప్యధికేతి శేషః - అతిశక్త్యా అతిజ్ఞానశక్త్యా అధికేత్యర్థః॥ ౬౪॥ పతత్రిష్వితి॥ తచ్ఛక్త్యా ఆత్మనో జ్ఞానశక్త్యా - ప్రభావితాః ప్రభూతాః కృతాః॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ఏతాన్యప్రాణవదాదీని హిరణ్యగర్భాంతాన్యశేషరూపాణ్యవిశేషేణ తస్య శరీరాణీత్యాహ॥ ఏతానీతి॥ తత్ర హేతుమాహ - యత ఇతి - యథా హి జీవస్య శరీరం జీవసంకల్పవ్యాప్తం - ఏవం చేతనాచేతనాత్మకం సర్వం భగవచ్ఛక్తియోగేన వ్యాప్తం - నియామ్యం - ధార్యం చ - అతస్తచ్ఛరీరం - శక్తియోగేనేతి - శక్తిరూపో యోగః శక్తియోగః - శక్తిస్సామర్థ్యం - యోగః సంకల్పః - నభసా యథేతి సంకల్పనైరంతర్యముక్తం - మహాత్మా భూతభావనః యథాకాశస్థితో నిత్యమిత్యాది॥ ౬౮॥ ఏవం భావనాత్రయాత్మకం భగవతో మూర్తంరూపముక్తం - ఇదానీమముక్తరూపమమూర్తంరూపమిత్యాహ॥ ద్వితీయమితి॥ యత్సదిత్యుచ్యతే సత్తామాత్రమిత్యుచ్యతే - యోగిధ్యేయం నిష్పన్నయోగేన ధ్యాతుం శక్యం - తద్విష్ణుసంజ్ఞస్య బ్రహ్మణోఽమూర్తం ద్వితీయం రూపమిత్యన్వయః॥ ౬౯॥ అథోక్తశక్తిత్రయస్య స్వప్రభావాదిరూపేణ నిత్యాశ్రయభూతం జగదేకకారణమితి యోక్తం భగవద్రూపం - తస్య శుభాశ్రయత్వం వక్తుమా

విష్ణుశక్తిః పరా ప్రోక్తా క్షేత్రజ్ఞాఖ్యా తథాపరా। అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే॥ ౬౧
యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సా వేష్టితా నృప సర్వగా। సంసారతాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసంతతా॥ ౬౨
తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా। సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన లక్ష్యతే॥ ౬౩
అప్రాణవత్సు స్వల్పా సా స్థావరేషు తతోధికా। సరీసృపేషు తేభ్యోప్యతిశక్త్యా పతత్రిషు॥ ౬౪॥ ప
తత్రిభ్యో మృగాస్తేభ్యస్తచ్ఛక్త్యా పశవోధికాః। పశుభ్యో మనుజాశ్చాతిశక్త్యా పుంసః ప్రభావితాః।
౬౫॥ తేభ్యోపి నాగగంధర్వయక్షాద్యా దేవతా నృప॥ ౬౬॥ శక్రస్సమస్తదేవేభ్యస్తతశ్చాతి ప్రజాప
తిః। హిరణ్యగర్భోపి తతః పుంసశ్శక్త్యుపలక్షితః॥ ౬౭॥ ఏతాన్యశేషరూపాణి తస్య రూపాణి పార్థివ।
యతస్తచ్ఛక్తియోగేన యుక్తాని నభసా యథా॥ ౬౮॥ ద్వితీయం విష్ణుసంజ్ఞస్య యోగిధ్యేయం మహామతే।
అమూర్తం బ్రహ్మణో రూపం యత్సదిత్యుచ్యతే బుధైః॥ ౬౯॥ సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతా నృప యత్ర ప్రతి

ష్ఠితాః సౌ శక్తిః యయా వ్యాప్తమిత్యత ఆహ॥ విష్ణుశక్తిరితి॥ విష్ణుశక్తిః విష్ణోః స్వరూపభూతా - పరా చిచ్ఛక్తిః - పరమపదపరబ్రహ్మపదవాచ్యా ప్రోక్తా - ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్రమిత్యత్ర ప్రాగుక్తస్వరూపమేవ కార్యోన్ముఖం శక్తిశబ్దేనోక్తం - ఇదానీం పరశక్తివ్యాప్యం భావనాత్రయాత్మకం క్షేత్రజ్ఞస్వరూపం ప్రపంచయిష్యన్నాహ॥ క్షేత్రజ్ఞాఖ్యేతి॥ వ్యాప్యవ్యాపకభేదహేతుభూతం విష్ణోశ్శక్త్యంతరమాహ - అవిద్యేతి - అవిద్యేతి కర్మేతి చ - సంజ్ఞే యస్యాస్సా - తయా చ మాయోపలక్ష్యతే - హేతుహేతుమతోరవిద్యాకర్మణోరేకీకృత్యోక్తిః సంసారలక్షణకార్యైక్యాత్॥ ౬౧॥ తదేవాహ॥ యయేతి॥ వస్తుతస్సర్వగతాపి సా క్షేత్రజ్ఞశక్తిర్యయా - అవిద్యయా వేష్టితా సతీ - భేదం ప్రాప్య - కర్మభిస్సంసారతాపాన్ - ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౬౨॥ జీవానాం న్యూనాధికభావేపి సైవ హేతురిత్యాహ॥ తయేతి॥ ౬౩॥ తారతమ్యమేవాహ అప్రాణవత్స్విత్యాదిసార్ధైశ్చతుర్భిః॥ అప్రాణవత్స్వితి॥ అప్రాణవత్సు - అనభివ్యక్తప్రాణేషు - స్వల్పా అత్యంతమల్పా - తతోధికా - సరీసృపేషు క్షుద్రజంతుషు - తతోధికా - పతత్రిషు - అతిశక్త్యా లక్ష్యతే॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ శక్ర ఇతి॥ తతశ్శక్రాదతిశయితః ప్రజాపతిః॥ ౬౭॥ ఏతానీతి॥ అసంగత్వేపి సర్వవ్యాప్తౌ దృష్టాంతః - నభసా యథేతి॥ ౬౮॥ తదేవం మూర్తయోరూపయోః స్థూలరూపం ప్రపంచితం - అమూర్తయోస్తు ప్రథమం రూపం బ్రహ్మాఖ్యముక్తం - ద్వితీయమమూర్తం సచ్ఛబ్దాదివాచ్యమీశ్వరాఖ్యం రూపమాహ॥ ద్వితీయమితి॥ యోగిధ్యేయం - ఆరూఢయోగిభిశ్చింత్యం॥ ౬౯॥ తదేవ విశినష్టి॥ సమస్తా ఇతి॥ ఏతాః కార్యగతాః - సమస్తాశ్శక్తయః - యత్ర

హ॥ సమస్తా ఇతి॥ విశ్వరూపవైరూప్యం ఉక్తవిశ్వరూపవైలక్షణ్యం - రూపం శరీరం - అన్యత్ ద్రవ్యాంతరం॥ శ్రు॥ ఆది
త్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ - అన్యతో హిరణ్మయః - విద్యుతః పురుషాదధి - మహారజతం వాసః - పుండరీకమేవమక్షిణీ
రుక్మవర్ణం - కర్తారమీశం రుక్మాభమిత్యాదివచనసిద్ధం - మహత్ స్థూలం గుణతోఽపి మహత్త్వం వివక్షితం - ఏవంవి
ధం రూపమస్యాస్తీతి సిద్ధం। ౭౦। సమస్తశక్త్యాశ్రయం తద్రూపం భగవానేవ జగదుపకారాయ స్వలీలయా దేవతిర్య
ఙ్మనుష్యాఖ్యచేష్టావంతి వేదాద్యవతారరూపాణి కరోతీత్యాహ - సమస్తేత్యాదిద్వయేన॥ సమస్తేతి॥ సమస్తశక్తీతిపద
చ్ఛేదః - సమస్తాః శక్తయః యస్మిన్ తత్తథోక్తం॥ శ్లో॥ మన్వంతరేష్వశేషేషు దేవత్వేనాధితిష్ఠతీతి। ప్రతికల్పం చతుర్ద
శ దేవావతారాః త్రిమూర్తిమధ్యగతవిష్ణ్వాదయశ్చ - మత్స్యాదయస్తిర్యగవతారాః - రామాదయో మనుష్యావతా
రాః - స్వలీలయా న తు ప్రయోజనాంతరేణ దేవతిర్యఙ్మనుష్యాఖ్యచేష్టావతీతి చ పాఠః॥ ౭౧॥ కించ॥ జగతామితి॥ జగ
తాముపకారాయ - న కర్మఫలభోగాయ - సా జన్మాదిరూపా చేష్టా - తత్ర జన్మరూపా దేవమనుష్యాదిసర్వజాతివ్యా
పినీ - యథాహ॥ శ్రు॥ బహుధా విజాయత ఇతి - కర్మరూపా బాల్యం దావనగోకులకాళీయహ్రదాదివ్యాపినీ- అవ్యాహ
తాత్మికా రావణశిశుపాలబాణశక్రశర్వాదిభిరప్రతిహతా - న సా కర్మనిమిత్తజత్వేన త్రిభావనాతీతత్వాదవతా
రాణామపి శుభాశ్రయత్వం దర్శితం। ౭౨॥ యద్యప్యనంతస్యానంతబద్ధముక్తరూపాణి సంతి - తథాపి వ్యూహవిభవా
దిరూపేణ స్థితం తదేవ భగవతో రూపం చింత్యమిత్యాహ। తద్రూపమితి॥ సర్వకిల్బిషనాశనం సర్వకర్మక్షయకరం -
యత ఏవం విలక్షణం - యోగయుజా ధ్యానవశేన చింతయితుం శక్యం చ। ౭౩।, ౭౪। తస్మాత్ తద్రూపే ధారణాం కుర్యా
దిత్యాహ॥ తస్మాదితి॥ ఆధారశుద్ధ్యా ధారణాయాః శుద్ధిః। ౭౫। శుభాశ్రయత్వే ప్రభావభావనాతీతత్వం హేతుమా
హ॥ శుభాశ్రయ ఇతి॥ శుద్ధాశ్రయ ఇతి చ పాఠః- స్వతస్సర్వగతస్య చంచలస్య విలక్షణవిషయో ఽచలాత్మనస్సర్వవిలక్ష
ణత్వాత్ స శుభాశ్రయః - అవతారరూపాణ్యపి భావనాత్రయాతీతత్వేన ముక్తిహేతుతయా చ శుభాశ్రయ ఇతి స్మృ
త్యాదిభిరుక్తం॥ శ్లో॥ ఏవం మో వేత్తి తత్త్వతః। యాదృశే వామనస్థైర్యం రూపే బధ్నాతి చక్రిణః॥ నృసింహవామ
నాదినామిత్యాదినా శౌనకః - శ్రీపార్శ్వే తే॥ శ్లో॥ దశేంద్రియాననం ఘోరం యో మనో రజనీచరం। వివేకశరజాలేన శ

తిష్ఠితాః। తద్విశ్వరూపవైరూప్యం రూపమన్యద్ధరేర్మహత్। ౭౦। సమస్తశక్తిరూపాణి తత్కరోతి
జనేశ్వర। దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిచేష్టావంతి స్వలీలయా। ౭౧॥ జగతాముపకారాయ న సా కర్మనిమిత్త
జా। చేష్టా తస్యాప్రమేయస్య వ్యాపిన్యవ్యాహతాత్మికా। ౭౨। తద్రూపం విశ్వరూపస్య తస్య యోగ
యుజా నృప। చింత్యమాత్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వకిల్బిషనాశనమ్। ౭౩। యథాగ్నిరుద్ధతశిఖః కక్షం దహతి
సానిలః। తథా చిత్తస్థితో విష్ణుర్యోగినాం సర్వకిల్బిషమ్। ౭౪। తస్మాత్సమస్తశక్తీనామాధారే తత్ర
చేతసః। కుర్వీత సంస్థితిం సా తు విజ్ఞేయా శుద్ధధారణా। ౭౫। శుభాశ్రయస్స చిత్తస్య సర్వగస్యాచలా

ఈశ్వరే సర్వకారణభూతే - ప్రతిష్ఠితాః - అత ఏవ విశ్వరూపవైరూప్యం ఉక్తవిశ్వరూపవిలక్షణం హరేరేవ మహత్స్వరో
త్కృష్టం। ౭౦॥ తత ఏవ మహావిభూతిమవతారానాహ॥ సమస్తేతి॥ సమస్తశక్తియుక్తాని రూపాణి తదేవ ప్రకటయతి - దేవా
ద్యనురూపచేష్టాయుక్తాని - దేవః - ఉపేంద్రాదిః - తిర్యక్ - మత్స్యాదిః - మనుష్యో రామాదిః - అదితశ్చాన్యే శ్రీనృ
సింహాదిః॥ ౭౧। లీలయోక్తం సమర్థయతే॥ జగతామితి॥ కర్మనిమిత్తా జ్ఞాతా హి - చేష్టా పరిచ్ఛిన్నా న ప్రతిఘా
తా చ - సా తు కర్మనిమిత్తజా న భవతి - అతః వ్యాపినీ - అపరిచ్ఛిన్నా - అవ్యాహతాత్మికా చ - అతస్సా చేష్టా స్వతంత్ర
స్యాప్రమేయస్యేశ్వరస్య లీలైవేత్యర్థః॥ ౭౨। భవకుప్రస్తుతే కిమాయాతమిత్యత ఆహ॥ తద్రూపమితి॥ తద్రూ
పం చతుర్థోక్తే ముక్తియం లీలావిగ్రహరూపం। ౭౩। యథేతి॥ కక్షం శుష్కతృణం। ౭౪। తస్మాదితి॥ సమస్తశక్తీనా
మాధారే శ్రీశే తత్ర తదవతారరూపే చేతసః స్థితిం కుర్వీత। ౭౫॥ శుభాశ్రయ ఇతి॥ సర్వగతస్యాత్మనః - పరబ్రహ్మణో
ప్యాశ్రయః ప్రతిష్ఠా - తదుక్తం భగవతా గీతాసు॥ శ్లో॥ బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్య చ। శాశ్వతస్య

షణనయతియోగినాం॥ ద్వ్యయస్వ ఏవ విశ్వాత్మా సతోయజలదప్రభః। రక్తరాజీవనయనో ధనుశ్శంఖకరాంకితః॥ ఇత్యాదినా ప్రత్యావిర్భావముక్తం॥ ౭౬॥ ఏతద్వ్యతిరిక్తాః పూర్వోక్తాబద్ధముక్తాద్యాః - తే అశుభాశ్రయా ఇత్యాహ॥ అన్యేత్వితి॥ అత్రాపి శౌనకః॥ శ్లో॥ ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతా జగదంతర్వ్యవస్థితాః। ప్రాణినః కర్మజనితా స్సంసారవశవర్తినః॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః। అవిద్యాంతర్గతా స్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః॥ పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః। నైసర్గికో న వై బోధస్తేషామప్యన్యతో యతః॥ తస్మాత్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవత్॥ ధ్యేయమిత్యాది - మహాభారతే - బ్రహ్మాణం శితికంఠం చేత్యాది - ఏతదంతాస్తు గతయో బ్రహ్మద్యాస్సముదాహృతా ఇత్యాదిమనుః - కర్మయోనిత్వమశుద్ధిహేతుః॥ ౭౭॥ అథ ధారణాయా ధ్యానస్య చాశ్రయరూపమాహ॥ మూర్తమితి॥ మూర్తేః స్థూలే - మూర్తే భగవతో రూపమితి చ పాఠః॥ ౭౯। ౮౦॥ ౮౧॥ వలీతి॥ త్రయో భంగా యస్య గళస్త్రిభంగి - వలిభిస్త్రిభంగినా॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪। అథ ధారణాం విషయభేదేన చతుర్ధా దర్శయతి - శార్ఙ్గేత్యాదినా - అష్టభుజస్య పక్షే శార్ఙ్గాదీని షట్ షణ్ణాం ధార్యాణి - శిష్టభుజయోః పద్మబాణౌ - వరాభయే వా - చతుర్భుజత్వే శంఖచక్రగదాబ్జాని - తత్ర శార్ఙ్గేత్యాదినా సాంతదేశ్యం తేన అస్త్రభూషణ ప్రత్యంగ ప్రధానాంగ చతుష్టయవిషయా ప్రథమా ధారణోక్తా - అస్త్రప్రధానేయం ధారణా॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ తత ఇతి॥ తతశ్శంఖేత్యాదినా సాత్త్వసూత్రకమిత్యం తేన శంఖాద్యస్త్రరహిత సాత్త్వసూత్రకిరీటాదిభూషణప్రత్యంగప్రధానాంగవిషయా ద్వితీయో

త్మనః। త్రిభావభావనాతీతో ముక్తయే యోగినో నృప॥ ౭౬॥ అన్యే తు పురుషవ్యాఘ్ర చేతసో యే వ్యపాశ్రయాః। అశుద్ధాస్తే సమస్తాస్తు దేవాద్యాః కర్మయోనయః॥ ౭౭॥ మూర్తం భగవతో రూపం సర్వాపాశ్రయనిస్పృహమ్। ఏషా వై ధారణా ప్రోక్తా యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే॥ ౭౮॥ యచ్చ మూర్తం హరే రూపం యాదృక్చింత్యం నరాధిప। తచ్ఛ్రూయతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే॥ ౭౯ । ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్రోపమేక్షణమ్। సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలమ్॥ ౮౦॥ సమకర్ణాంతవిన్యస్తచారుకుండలభూషణమ్। కంబుగ్రీవం సువిస్తీర్ణశ్రీవత్సాంకితవక్షసమ్॥ ౮౧ ॥ వలిత్రిభంగినా మగ్ననాభినా హ్యుదరేణ చ। ప్రలంబాష్టభుజం విష్ణుమథవాపి చతుర్భుజమ్॥ ౮౨॥ సమస్థితోరుజంఘం చ సుస్థితాంఘ్రివరాంబుజమ్। చింతయేద్బ్రహ్మభూతం తం పీతనిర్మలవాససమ్॥౮౩॥ కిరీటహారకేయూరకటకాదివిభూషితమ్॥ ౮౪। శార్ఙ్గశంఖగదాఖడ్గచక్రాక్షవలయాన్వితమ్। వరదాభయహస్తం చ ముద్రికారత్నభూషితమ్॥ ౮౫। చింతయేత్తన్మయో యోగీ సమాధాయాత్మమానసమ్। తావద్యావద్దృఢీభూతా తత్రైవ నృప ధారణా॥ ౮౬॥ వ్రజతస్తిష్ఠతోఽన్యద్వా స్వేచ్ఛయా కర్మ కుర్వతః। నాపయాతి యదా చిత్తాత్సిద్ధాం మన్యేత తాం తదా॥ ౮౭॥ తతశ్శంఖగదాచక్రశార్ఙ్గాదిరహితం

చ ధనుస్యసూత్రస్యైకాంతికస్య చేతి॥ త్రిభావభావనాతీతః - అసంసారిత్వాత్ । ౭౬। అన్యదేవతానిందయా భగవన్మూర్తిధారణామేవ దృఢీకరోతి - అన్యేత్విత్యాది ద్వ్యాఖ్యాం॥ ౭౭। మూర్తమితి॥ సర్వేష్వవ్యపాశ్రయేషు - ఆశ్రయణీయేష్వర్థేషు - నిస్పృహం - పరమానందరూపత్వాత్ - చిత్తవిశేషణం వా॥ ౭౮। యచ్చేతి॥ అనాధారా విశిష్టాలంబనరహితా । ౭౯। ౮౦। సమకర్ణేతి॥ కంబుగ్రీవం రేఖాత్రయాంకితకంధరం-సువిస్తీర్ణం శ్రీవత్సాంకితం వక్షో యస్య తం॥ ౮౧। వలీతి॥ విష్ణుం త్రయో భంగాః తరంగాకారా - యస్మిన్ గళః త్రిభంగి - వలిభిః - త్రిభంగినా మగ్నా నిమ్నా నాభిర్యస్య తస్మిన్ తదా భూతేనోదరేణ చోపలక్షితం। ౮౨। సమస్థితేతి॥ బ్రహ్మభూతం - ఘృతకాఠిన్యమివ ఘనీభూతం బ్రహ్మమూర్తిం। ౮౩ । ౮౪ । శార్ఙ్గేతి॥ అక్షవలయమక్షమాలా - అష్టభుజత్వే శిష్టయోర్భుజయోః - పద్మబాణౌ - వరాభయే వా - చతుర్భుజత్వే శంఖచక్రగదాబ్జాన్వితం॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ధారణాదార్ఢ్య లక్షణమాహ॥ వ్రజత ఇతి॥ చిత్తాద్యదా మూర్తిర్నాపయాతి - తదా తాం ధారణాం సిద్ధాం - దృఢాం - మన్యేత॥ ౮౭॥ మూ

క్తా - ఇయంభూషణప్రధానా॥ ౮౬ । సేతి॥ కిరీటేత్యాదినా భూషణరహితప్రత్యంగప్రధానాంగవిషయా తృతీయో
క్తా - ఇయం ప్రత్యంగప్రధానా । ౮౭ । తదితి॥ తదేకావయవమిత్యాదినా ప్రధానాంగవిషయా చతుర్థీ ధారణోక్తా-
ఆయుధభూషణప్రత్యంగేషు అభ్యాసేన తు పృథంగృహీతేషు పునస్తదేకావయవం తేషాం ప్రత్యంగానాం ప్రధానావయ
వయుక్తం దేవం చేతసా కుర్యాత్ - చింతయేదిత్యర్థః - ఇయమేకావయవప్రధానా - అథ ధ్యానమాహ - తతోఽవయవి
నీతి - తతో ధారణానంతరమస్త్రభూషణప్రత్యంగప్రధానాంగానామాశ్రయే గోముఖాకారేఽవయవిని అస్త్రాద్యను
షంగేణ ధ్యానపరో భవేత్ । ౮౮॥ ధ్యానలక్షణమాహ॥ తద్రూపేతి॥ తద్రూపప్రత్యయ ఇతి చ పాఠః తద్రూపప్రత్య
యో ధారణాసిద్ధరూపవిషయప్రత్యయః - ఏకాఽసదృశీ - అన్యనిస్పృహా విజాతీయప్రత్యయానంతరితా - యా సంతతిః
ప్రవాహః - తద్ధ్యానం - షడ్భిరంగైర్యమాదిభిః - ఏవముపాసనసోపానక్రమేణారూఢ దివ్యవిగ్రహ విషయమిదంధ్యా
నం - పూర్వత్ర తస్య చాలంబనవత్త్వ ఇతి ప్రస్తుతః సాలంబనో యోగః - అస్త్రభూషణాధ్యాయే హ్యస్త్రభూషణాశ్రయ
సర్వశక్త్యాశ్రయ దివ్యవిగ్రహః సబీజయోగవిషయ ఇతి స్పష్టముక్తం సాలంబనో మహాయోగస్సబీజ ఇత్యాదినా ॥ ౮౯॥ అ
థ ధ్యానపర్యంతసప్తాంగజన్యం నిర్బీజయోగాఖ్యం భగవత్స్వరూపవిషయం సమాధిమాహ॥ తస్యైవేతి ॥ తస్యైవ వి
గ్రహవిశిష్టతయా ధ్యాతస్యైవ కల్పనాః నామరూపవర్ణాపక్షయవినాశాదయః - అయం సమాధిః పూర్వాధ్యాయే
పరవిద్యేత్యుక్తం వివేకజజ్ఞానం - ఇదం చాస్త్రభూషణాదివిశిష్టదివ్యవిగ్రహవత ఏవ భగవతోఽస్త్రభూషణాధ్యాయా
దిషు॥ శ్లో॥ బిభర్తి పుండరీకాక్షస్సదైవ పరమేశ్వరః । కళాముహూర్తాదిమయశ్చ కాల ఇత్యాదిభిః ప్రపాదితత్వా
త్ - అస్త్రాదీనాం రాహిత్యేనోత్తరోత్తర ధ్యానస్య వచనం అన్యథా తస్యాశక్యత్వాత్ - న తు త్యాజ్యత్వాత్ తేషాం -
అస్త్రాదివిశిష్టవిగ్రహవత ఏవ ప్రాప్యత్వాత్ - తత్క్రతున్యాయేన తేషామపి పృథక్ ధ్యేయత్వవచనాచ్చ ॥ ౯౦॥ ఉక్త
స్య సమాధిరూపజ్ఞానస్య భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరిత్యుక్తం పరం బ్రహ్మప్రాప్తిఫలమాహ॥ విజ్ఞానమితి॥ ఇదం విజ్ఞానం ప్రా

బుధః । చింతయేద్భగవద్రూపం ప్రశాంతం సాక్షసూత్రకమ్ ॥ ౮౬ ॥ సా యదా ధారణా తద్వదవస్థానవ
తీ తతః । కిరీటకేయూరముఖైర్భూషణై రహితం స్మరేత్ ॥ ౮౭ ॥ తదేకావయవం దేవం చేతసా హి పున
ర్బుధః । కుర్యాత్ తతోఽవయవిని ప్రణిధానపరో భవేత్ ॥ ౮౮ ॥ తద్రూపప్రత్యయా చైకా సంతతిశ్చాన్య
నిస్పృహా । తద్ధ్యానం ప్రథమైరంగైః షడ్భిర్నిష్పాద్యతే నృప ॥ ౮౯ ॥ తస్యైవ కల్పనాహీనం స్వరూపగ్ర
హణం హి యత్ । మనసా ధ్యాననిష్పాద్యం సమాధిస్సోఽభిధీయతే ॥ ౯౦ ॥ విజ్ఞానం ప్రాపకం ప్రాప్యే వ

తే ధారణామేవాయుధభూషణాదిపరిత్యాగేనాలంబనసౌక్ష్మ్యతారతమ్యేనాహ - తత ఇతి॥ ౮౬॥ సేతి॥ అవస్థాన
వతీ - దృఢా । ౮౭ । తదితి॥ ఏకావయవం - పాదగుల్ఫాదినానావయవనిష్ఠం చిత్తదార్ఢ్యేన - ఏకత్ర నియోజ్య ఏ
కావయవం చేతసా కుర్యాత్ - తదుక్తం భాగవతే॥ శ్లో॥ తత్సర్వవ్యాపకం చిత్తమాకృష్యైకత్ర ధారయేత్ । నాన్యా
ని చింతయేద్భూయస్సుస్మితం భావయేన్ముఖమితి॥ తదేవం లీలాధారణైవ స్థూలసూక్ష్మక్రమేణ చతుర్ధోక్తా - ఇదానీం త
త్కారణేశ్వర ధారణామాహ - ప్రసన్నచారువదనమిత్యాదినోక్తావయవా యేన లీలామూర్తినాఽఽవిష్కృతాః త
స్మిన్ - అవయవిని - యద్వా - అవయవా లీలావతారా యేన గృహీతాః - తస్మిన్ ప్రణిధానం చిత్తస్థైర్యం తత్పరో భ
వేత్ । ౮౮॥ ఇదానీం ధ్యానమాహ॥ తద్రూపేతి॥ తద్రూపే తస్యైవ ధారణాసిద్ధస్యైవ వస్తునః ప్రత్యయో యస్యాం
సంతతౌ - సా - ఏకాఽవిచ్ఛిన్నా - సంతతిః - అన్యనిస్పృహా విషయాంతరేణావ్యవధీయమానా - విజాతీయప్రత్యయా
నంతరిత సజాతీయప్రత్యయప్రవాహో ధ్యానమిత్యర్థః - యచ్చ ప్రథమైర్యమాదిభిర్ధారణాంతైష్షడ్భిరంగై
ర్నిష్పాద్యతే ॥ ౮౯॥ తస్యైవేతి॥ తస్యైవ ధ్యేయస్య కల్పనాహీనం - ధ్యాతృధ్యానధ్యేయాభేదం యథా భవతి - ఏవం
యత్స్వరూపగ్రహణం తదేకాకారతయావస్థానం జ్ఞానసాధ్యం సమాధిః - తదాహ పతంజలిః - దేశబంధశ్చిత్తస్య
ధారణా - తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యానం తదేకాకారతయావస్థితిః - సమాధిరితి॥ ౯౦॥ నిష్పన్నసమాధేర్ముక్తిప్రకారమా

ష్యైపరేబ్రహ్మణిప్రాపకం - తథైవబ్రహ్మవత్ భావనాత్రయరహితో భగవదుపాసక ఆత్మా ప్రాపణీయః - ప్రాపయితవ్యః ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం - విద్యయామృతత్వమశ్నుతే - భక్త్యాత్వనన్యయా శక్యః - భక్త్యామామభిజానాతి - తత్ప్రాప్తిహేతుర్జ్ఞానంచేత్యాది॥ ౯౩॥ ఇదంజ్ఞానంనకేవలంబ్రహ్మప్రాపకమాత్రం - కింతుముక్తికారణమపీత్యాహ ॥ క్షేత్రజ్ఞఇతి ॥ క్షేత్రజ్ఞః - అనాదికాలక్షేత్రరూపమాయాగుణత్రయతిరోహితస్వస్వరూపః - కరణీకరణవాన్ - సమాధిరూపంజ్ఞానంకరణం - తద్జ్ఞానం - తేనకరణత్వేన - తస్యక్షేత్రజ్ఞస్య - ముక్తికార్యంనిష్పాద్య - కృతకృత్యంనివర్తతే- ముక్తిమకృత్వానినివర్తతఇత్యర్థః॥ ౯౪॥ ముక్తిస్వరూపమాహ॥ తద్భావభావమితి॥ తద్భావభావమాపన్నః తస్యపరస్య బ్రహ్మణో భావాఃఅపహతపాప్మత్వాదయోధర్మాః - తేషాంభావమావిర్భావమాపన్నఃప్రాప్తః - తదాసౌపరమాత్మనాఅభేదీభవతి - జ్ఞానానందాద్యాకారైరేకప్రకారోభవతీత్యర్థః - భేదో దేవాదిరూపఃతదన్వయోస్యకర్మరూపాజ్ఞానకృతః॥ శ్రు ॥ నిరంజనఃపరమంసామ్యముపైతి- బ్రహ్మణోమహిమానమాప్నోతి- పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే - సంపద్యావిర్భావఃస్వేనశబ్దాత్ - మమసాధర్మ్యమాగతా ఇత్యాదేః - స్వరూపైక్యపక్షేతుద్వితీయోభావశబ్దోనిరర్థకః - అభేదీభవతీత్యస్యచ పునరుక్తిః - అన్యద్రవ్యంహ్యన్యత్రద్రవ్యత్వాయతఇతిచోక్తవిరోధః॥ ౯౫॥ ఏతదేవవివృణోతి॥ విభేదజనకఇతి ॥ విభేదోదేవమనుష్యాదిరూపః- ఆత్మనిజ్ఞానైకరూపే - దేవాదివివిధరూపవివిధభేదహేతుభూతకర్మాఖ్యాజ్ఞానేపరబ్రహ్మదర్శనేనాత్యంతికనాశంగతేసతి - పరస్మాద్బ్రహ్మణఆత్మనోదేవాదిరూపంభేదంకఃకరిష్యతి - నకోపికరిష్యతీత్యర్థః - యథాహశౌనకః ॥ శ్లో ॥ చతుర్విధోహిభేదోయంమిథ్యాజ్ఞాననిబంధనఇతి ॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥ కథితఇత్యాది శ్లోకే॥ మమేతివచనస్యాహంకారమమకారహేతుభూతచిత్తమలనాశవచనేనవ్యాహతింపరిహరతి ॥ మమేతి॥ యద్యప్యహంమమత్వహేతుచిత్తమలనాశేసత్యహంమమత్వనాశాదహంమమేతిశబ్దప్రయోగోనయుజ్యతే - తథాపి- విజ్ఞేయవేదిభిఃసాక్షాత్కృతపరమార్థైరపితత్ప్రయోగంవినానగదితుంశక్యం॥ ౯౯॥ ఏతదేవవివృణోతి ॥ అహంమమేతి ॥ అహంమమేతీయంబుద్ధిరవిద్యాఅన్యథాజ్ఞానం - తథావ్యవహారఃపుమాన్ స్త్రీగౌరయంవాజీత్యాదివ్యవహారోప్యనయాఅవిద్యయాద్వైతాద్వైత

రేబ్రహ్మణిపార్థివ। ప్రాపణీయస్తథైవాత్మాప్రక్షీణాశేషభావనః। ౯౩ । క్షేత్రజ్ఞఃకరణీజ్ఞానం కరణంతస్యతేనతత్ ।నిష్పాద్యముక్తికార్యంవైకృతకృత్యంనివర్తతే॥౯౪॥తద్భావభావమాపన్నస్తతోసౌపరమాత్మనా। భవత్యభేదీభేదశ్చతస్యాజ్ఞానకృతోభవేత్। ౯౫ । విభేదజనకేజ్ఞానేనాశమాత్యంతికంగతే। ఆత్మనోబ్రహ్మణోభేదమసంతంకఃకరిష్యతి। ౯౬। ఇత్యుక్తస్తేమయాయోగఃఖాండిక్యపరిపృచ్ఛతః। సంక్షేపవిస్తరాభ్యాంతుకిమన్యత్క్రియతాంతవ। ౯౭ । ఖాండిక్యః॥ కథితేయోగసద్భావేసర్వమేవకృతంమమ।తవోపదేశేనాశేషోనష్టశ్చిత్తమలోయతః॥ ౯౮॥ మమేతయన్మయాచోక్తమసదేతన్నచాన్యథా। నరేంద్రగదితుంశక్యమపివిజ్ఞేయవేదిభిః ॥ ౯౯ । అహంమమేత్యవిద్యేయంవ్యవహారస్త

హ॥ విజ్ఞానమితి॥ సమాధిజన్యస్వరూపసాక్షాత్కారోవిజ్ఞానం- ప్రక్షీణాః అశేషాఃపూర్వోక్తాఃత్రిస్రో భావనాయస్యసః॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ననుతర్హివిజ్ఞానేనైవవ్యవధానాత్కథమాత్మబ్రహ్మైక్యంతత్రాహ ॥ తద్భావభావమితి॥ ననుజ్ఞానినోపిభేదప్రతీతిరస్త్యేవఅన్యథోపదేశాద్యసిద్ధేః - తత్రాహ - భేదశ్చేతి - బాధితఏవ కథంచిదనువర్తతఇత్యర్థః - తస్మాదజ్ఞానంతత్కార్యంచసంసారంవినాశ్యయమేవజ్ఞానకార్యమనోవృత్తిహతత్వాద్దగ్ధేంధనానలవత్। ౯౫॥ అజ్ఞానేవినష్టేసతినపునస్సంసారప్రరోహశంకేత్యాహ ॥ విభేదేతి॥౯౬॥ ౯౭। కథితఇతి ॥ యోగస్యసద్భావే- యోగాద్యేకథితేసతి-అనుచిత్తమలో-అహంమమతాదిర్నష్టః- యతః॥ ౯౮। కుతోమమతవోపదేశేనేత్యేతద్వచనంవిద్యతఇత్యతఆహ ॥ మమేతి ॥ మమేతియన్మయాప్రోక్తం - ఏతదసదేవబాధితానువృత్త్యాప్రోక్తం- అన్యథాతువిజ్ఞేయవేదిభిః- అవగతపరమార్థైర్గదితుమపినశక్యం - కుతః - పునః - ప్రారబ్ధకర్మభోగస్తేషామిత్యర్థః॥ ౯౯। తస్వివష్టయతి॥

యోరభేదః భ్రమకృతఇత్యర్థః - పరమార్థః అవినాశిత్వాత్ అసంలాప్యః - అజమహిమాది విశేషరహిత తయాతత్త్వచ్ఛబ్దైరనిర్దేశ్యః - తత్ర హేతుః గోచరేవచసాంనయఇతి ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ తత్రేతి ॥ లయఃనామరూపకర్మణామాత్యంతికనాశః ॥ శ్రుతి ॥ యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రే స్తంగచ్ఛంతినామరూపేవిహాయ - అశ్వఇవరోమాణి విధూయపాపం - భిద్యతేహృదయగ్రంధిః - నిరంజనఃపరమంసామ్యముపైతీత్యాదేఃనతుస్వరూపైక్యం - నిత్యనైమిత్తిక ప్రాకృతలయప్రదర్శనాత్ - తథాసతీశ్వరస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిదోషోజీవానామకృతాభ్యాగమః కృతవిప్రణాశశ్చస్యాత్ - పునర్దేహసంబంధాభావఏవాత్యంతికేవిశేషః ॥ ౧౦౪ ॥ కేశిధ్వజఇతి ॥ అనభిసంధితం అనభిసంహితఫలం ॥ ౧౦౫ ॥ అకల్యాణేతి ॥ అనులఃక్షపిత ప్రారబ్ధకర్మాపి శేషః ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే - షష్ఠాంశే - సప్తమోధ్యాయః.

ఇత్యేషఇతి ॥ యావిముక్తిః ఏషబ్రహ్మణ్యాత్యంతికోలయః తృతీయఃప్రతిసంచరః ఇత్యంకథితః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ జ్ఞాతఇతి ॥ త్రివిధోరాశిః సృష్టిపాలనప్రళయహేతవో బ్రహ్మదక్షాదిః విష్ణుమన్వాదిః రుద్రకాలాంతకాదిరితి త్రయోరాశయః - చతుర్విధఇతిపాఠే భగవతాసహచతుం ప్రధానవ్యక్తకాలాఖ్యాహివిష్ణుశక్తిః - పరేత్యాద్యు

థానయా । పరమార్థస్త్వసంలాప్యోగోచరేవచసాంనయః ॥ ౧౦౦ ॥ తద్గచ్ఛ శ్రేయసేసర్వం మమైతద్భవతాకృతమ్ । యద్విముక్తిప్రదోయోగః ప్రోక్తః కేశిధ్వజావ్యయః ॥ ౧౦౧ ॥ శ్రీపరాశరః ॥ యథార్హంపూజయాతేనఖాండిక్యేనసపూజితః । ఆజగామపురం బ్రహ్మం స్తతః కేశిధ్వజోనృపః ॥ ౧౦౨ ॥ ఖాండిక్యోపిసుతంకృత్వా రాజానంయోగసిద్ధయే । వనంజగామగోవిందేవినివేశితమానసః ॥ ౧౦౩ ॥ తత్రైకాంతమతిర్భూత్వాయమాదిగుణసంయుతః । విష్ణ్వాఖ్యేనిర్మలే బ్రహ్మణ్యవాపనృపతిర్లయమ్ ॥ ౧౦౪ కేశిధ్వజోవిముక్త్యర్థంస్వకర్మక్షపణోన్ముఖః । బుభుజేవిషయాన్కర్మచక్రేచానభిసంహితమ్ ॥ ౧౦౫ ॥ అకల్యాణోపభోగైశ్చక్షీణపాపోమలస్తథా । అవాపసిద్ధిమత్యంతాంతాపక్షయఫలాంద్విజ ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే- షష్ఠాంశే - సప్తమోధ్యాయః. ••

శ్రీపరాశరః ॥ ఇత్యేషకథితస్సమ్యక్తృతీయఃప్రతిసంచరః । ఆత్యంతికోవిముక్తిర్యాలయోబ్రహ్మణిశాశ్వతే ॥ ౧ ॥ సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చవంశమన్వంతరాణిచ । వంశానుచరితంచైవభవతోగదితంమయా ॥ ౨ ॥ పురాణంవైష్ణవంచైతత్సర్వకిల్బిషనాశనమ్ । విశిష్టంసర్వశాస్త్రేభ్యఃపురుషార్థోపపాదకమ్ ॥ ౩ ॥ తుభ్యంయథావన్మైత్రేయప్రోక్తంశుశ్రూషవేవ్యయమ్ । యదన్యదపివక్తవ్యంతత్పృచ్ఛాద్యవదామితే ॥ ౪ ॥ మైత్రేయః ॥ భగవన్కథితంసర్వంయత్పృష్టోసిమయామునే । శ్రుతంచైతన్మయాభక్త్యానాన్యత్ప్రష్టవ్యమస్తిమే ॥ ౫ ॥ విచ్ఛిన్నాస్సర్వసందేహావైమల్యంమనసఃకృతమ్ । త్వత్ప్రసాదాన్మయాజ్ఞాతా ఉత్పత్తిస్థితిసంక్షయాః ॥ ౬ ॥ జ్ఞాతశ్చతుర్విధోరాశిశ్శక్తిశ్చత్రివిధాగురో । విజ్ఞాతాసాచకా

అహంమమేతి ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ఖాండిక్యఇతి ॥ రాజానం - వనమగమత్ మంత్రిభృత్యాదిస్వామినం - సుతంకృత్వా ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ కేశిధ్వజఇతి ॥ ముక్త్యర్థం - విదేహకైవల్యార్థం - అనభిసంహితం - ఫలాభిసంధిశూన్యం - లోకసంగ్రహార్థంకర్మచక్రే ॥ ౧౦౫ ॥ అకల్యాణేతి ॥ క్షీణపాపఃక్షీణప్రారబ్ధకర్మా ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతిశ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య- శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం- షష్ఠాంశే - సప్తమోధ్యాయః. ❋❋❋❋❋❋❋❋❋

అనంతరాధ్యాయత్రయోక్తాత్యంతికలయోపసంహారపూర్వకమాదితస్సప్రశంసంసర్వపురాణార్థముపసంహరన్నాహ ॥ ఇత్యేత్యాదిచతుర్భిః ॥ ఇతీతి ॥ బ్రహ్మణిలయరూపాయావిముక్తిః- సైవాత్యంతికఃప్రతిసంచరః - కథితఇత్యన్వయః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ జ్ఞాతఇతి ॥ చతుర్విధోరాశిః ॥ శ్లో ॥ చతుర్విభాగస్సంసృష్టౌచతుర్ధాసంస్థితస్థితౌ । ప్రళయంచకరోత్యంతేచతుర్భేదోజనార్దనఇతి ॥ ప్రథమాంశే ఉక్తః- పూర్వాధ్యాయోక్తాహిపరతత్త్వేశ్వరతద

క్తా త్రివిధాశక్తిః॥ ౭॥ త్వత్ప్రసాదాదితి॥ విష్ణోర్నవ్యతిరిచ్యతే తదాత్మకత్వేనపృథక్సిద్ధ్యనర్హం జ్ఞాతమితిశేషః॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦। ౧౧। ఏతదితి॥ దోషోత్థః నకేవలంబుద్ధికృతః - రాగాదికృతోపి॥ ౧౨॥ వైశిష్ట్యప్రదర్శనాయకార్త్స్న్యేనపురాణాంగాన్యుక్తానితిజ్ఞాపనార్థంపునస్తాన్యన్వాహ॥ సర్గశ్చేతి॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

ర్త్స్న్యేనత్రివిధాభావభావనా॥ ౭॥ త్వత్ప్రసాదాన్మయాజ్ఞాతంజ్ఞేయమన్యైరలంద్విజ। యదేతదఖిలంవిష్ణోర్జగన్నవ్యతిరిచ్యతే॥ ౮। కృతార్థోహమసందేహస్త్వత్ప్రసాదాన్మహామునే। వర్ణధర్మాదయోధర్మావిదితాయదశేషతః॥ ౯॥ ప్రవృత్తంచనివృత్తంచజ్ఞాతంకర్మమయాఖిలమ్। ప్రసీదవిప్రప్రవరనాన్యత్ప్రష్టవ్యమస్తిమే॥ ౧౦॥ యదస్యకథనాయాసైర్యోజితోసిమయాగురో। తత్క్షమ్యతాంవిశేషోస్తినసతాంపుత్రశిష్యయోః॥ ౧౧॥ శ్రీపరాశరః॥ఏతత్తేయన్మయాఖ్యాతంపురాణంవేదసమ్మితమ్। శ్రుతేస్మిన్సర్వదోషోత్థఃపాపరాశిఃప్రణశ్యతి॥ ౧౨॥ సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చవంశమన్వంతరాణిచ। వంశానుచరితంకృత్స్నంమయాత్రతవకీర్తితమ్॥ ౧౩॥ అత్రదేవాస్తథాదైత్యాగంధర్వోరగరాక్షసాః। యక్షవిద్యాధరాస్సిద్ధాఃకథ్యంతేప్సరసస్తథా॥౧౪॥మునయోభావితాత్మానఃకథ్యంతేతపసాన్వితాః। చాతుర్వర్ణ్యంతథాపుంసాంవిశిష్టచరితానిచ॥౧౫॥ పుణ్యాఃప్రదేశామేదిన్యాఃపుణ్యానద్యోథసాగరాః। పర్వతాశ్చమహాపుణ్యాశ్చరితానిచధీమతామ్॥ ౧౬। వర్ణధర్మాదయోధర్మావేదశాస్త్రాణికృత్స్నశః। యేషాంసంస్మరణాత్సద్యస్సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే॥౧౭॥ ఉత్పత్తిస్థితినాశానాంహేతుర్యోజగతోవ్యయః। ససర్వభూతస్సర్వాత్మాకథ్యతేభగవాన్హరిః॥ ౧౮॥ అవశేనాపియన్నామ్నికీర్తితేసర్వపాతకైః। పుమాన్విముచ్యతేసద్యస్సింహత్రస్తైర్మృగైరివ॥ ౧౯॥ యన్నామకీర్తనంభక్త్యావిలాయనమనుత్తమమ్। మైత్రేయాశేషపాపానాంధాతూనామివపావకః॥ ౨౦॥ కలికల్మషమత్యుగ్రంనరకార్తిప్రదంనృణామ్। ప్రయాతివిలయంసద్యస్సకృద్యత్రచసంస్మృతే॥౨౧॥ హిరణ్యగర్భదేవేంద్రరుద్రాదిత్యాశ్వివాయుభిః। పావకైర్వసుభిస్సాధ్యైర్విశ్వేదేవాదిభిస్సురైః।
౨౨॥ యక్షరక్షోరగైస్సిద్ధైర్దైత్యగంధర్వదానవైః।అప్సరోభిస్తథాతారానక్షత్రైస్సకలైర్గ్రహైః॥
౨౩॥ సప్తర్షిభిస్తథాధిష్ణ్యైర్ధిష్ణ్యాధిపతిభిస్తథా। బ్రాహ్మణాద్యైర్మనుష్యైశ్చతథైవపశు

వతారజగ్ధ్రూపాత్రివిధాశక్తిః॥ శ్లో॥ విష్ణుశక్తిఃపరాప్రోక్తాక్షేత్రజ్ఞాఖ్యాతథాపరా। అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యాతృతీయాశక్తిరిష్యతే॥ ఇత్యుక్తా॥త్రివిధాభావభావనా - బ్రహ్మభావనా - కర్మభావనా - ఉభయభావనాచేతి॥ ౭॥ త్వదితి॥ యద్విష్ణోర్నవ్యతిరిచ్యతే - తత్ జ్ఞేయంజ్ఞాతమిత్యన్వయః। ౮। ౯। ౧౦॥ ౧౧। ఏతదితి॥ వేదైస్సమ్మితం - తుల్యం - సర్వవేదార్థసారోక్తం - సర్వేదోషానిషిద్ధాఃక్రియాఃతదుత్థః॥ ౧౨॥ కృత్స్నపురాణోక్తానువాదపూర్వకం తచ్ఛ్రవణాదిఫలంప్రపంచయతి సర్గశ్చేత్యాదినా। ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ పుణ్యాఇతి॥ ధీమతాం - జ్ఞానినాం - చరితాని॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ అవశేనేతి॥ అవశేనాపియదృచ్ఛయాపి - యస్యనామ్ని - కీర్తితేసతి - యథాఅకస్మాదాగతం - సింహందృష్ట్వా - హరిణమవరుంధంతోవృకాః - తంవిసృజ్యపలాయంతేతద్వత్॥ ౧౯॥ భక్త్యాకీర్తనేఫలమాహ॥ యన్నామేతి॥ ద్వాదశాబ్దాదిప్రాయశ్చిత్తైఃపాపమేవవినశ్యతితత్సంస్కారస్త్వవశిష్యతే - ఇదంత్వశేషాణాంసంస్కారాణాం పాపానాంవిలాయనం వినాశకంనచాన్యేననిశ్శేషపాపతుయస్స్యాదిత్యత్రదృష్టాంతేనాహ - యథా - ధాతూనాంసువర్ణాదీనాము త్తేజనతత్ తుణప్రక్షాళనాదికంధాత్వంతరసంయోగజంమలంనాశయతికిం - కింతు పావకఏవ - తథాసర్వోత్తమమిదమేవేత్యర్థః॥౨౦॥ హరిస్మృతేఃఫలమాహ॥ కలికల్మషమితి॥ యత్ర యస్మిన్విష్ణౌహిరణ్యగర్భాదిభిస్సహితమేతద్బ్రహ్మాండం - మేరోఃపరమాణుర్యథాతథాఅత్యంతమల్పంయస్యసవిష్ణురత్ర కీర్తితఇతిసప్తమేనాన్వయః - ధిష్ణ్యైఃస్థానైఃతంతుంగళ్యమిత్యాదౌయత్రవిష్ణుఃకీర్తితఇతిశేషః॥ ౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥

౧౯। ౨౦। ౨౧। ౨౨। ౨౩। ౨౪। ౨౫। ౨౬। ౨౭। ౨౮। ౨౯। ౩౦॥ ౩౧। ౩౨। ౩౩। ౩౪। ౩౫। ౩౬ ॥ జ్యేష్ఠామూలమితి ॥ కేనైవం వయమప్యుతేతి ॥ కేన వా పురుషేణ ఏవం మథురాయాం కృతగోవిందపూజనేన వయం తారితాః పరామృద్ధిమపవర్గాభిధామవాప్స్యామః ॥ ౩౭। ౩౮। ౩౯। ౪౦। ౪౧। ౪౨। ౪౩। ౪౪। ౪౫। ౪౬। ౪౭। ౪౮। ౪౯

భిర్నృగైః ॥ ౨౪ ॥ సరీసృపైర్విహంగైశ్చ పలాశాద్యైర్మహీరుహైః । వనాగ్నిసాగరసరిత్పాతాళైస్ససురాగ్నిభిః ॥ ౨౫ ॥ శబ్దాదిభిశ్చ సహితం బ్రహ్మాండమఖిలం ద్విజ । మేరోరివాణుర్యస్యైతద్యన్మయం చ ద్విజోత్తమ ॥ ౨౬ ॥ స సర్వస్సర్వవిత్సర్వస్వరూపో రూపవర్జితః । భగవాన్కీర్తితో విష్ణురత్ర పాపప్రణాశనః ॥ ౨౭ ॥ యదశ్వమేధావభృథే స్నాతః ప్రాప్నోతి వై ఫలమ్ । మానవస్తదవాప్నోతి శ్రుత్వైతన్మునిసత్తమ ॥ ౨౮ ॥ ప్రయాగే పుష్కరే చైవ కురుక్షేత్రే తథార్ణవే । కృతోపవాసః ప్రాప్నోతి తదస్య శ్రవణాన్నరః ॥ ౨౯ ॥ యదగ్నిహోత్రే సుహుతే వర్షేణాప్నోతి మానవః । మహాపుణ్యఫలం విప్ర తదస్య శ్రవణాత్సకృత్ ॥ ౩౦ ॥ యజ్జ్యేష్ఠశుక్లద్వాదశ్యాం స్నాత్వా వై యమునాజలే । మథురాయాం హరిం దృష్ట్వా ప్రాప్నోతి పురుషః ఫలమ్ ॥ ౩౧ ॥ తదాప్నోత్యఖిలం సమ్యగధ్యాయం యశ్శృణోతి వై । పురాణస్యాస్య విప్రర్షే కేశవార్పితమానసః ॥ ౩౨ ॥ యమునాసలిలే స్నాతః పురుషో మునిసత్తమ । జ్యేష్ఠామూలే సితే పక్షే ద్వాదశ్యాముపోషితః ॥ ౩౩ ॥ సమభ్యర్చ్యాచ్యుతం సమ్యఙ్మథురాయాం సమాహితః । అశ్వమేధస్య యజ్ఞస్య ప్రాప్నోత్యవికలం ఫలమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఆలోక్యర్ధిమథాన్యేషామున్నీతానాం స్వవంశజైః । ఏతత్కిలోచురన్యేషాం పితరస్సపితామహాః ॥ ౩౫ ॥ కచ్చిదస్మత్కులే జాతః కాళిందీసలిలాప్లుతః । అర్చయిష్యతి గోవిందం మథురాయాముపోషితః ॥ ౩౬ ॥ జ్యేష్ఠామూలే సితే పక్షే యేనైవం వయమప్యుత । పరామృద్ధిమవాప్స్యామస్తారితాస్స్వకులోద్భవైః ॥ ౩౭ ॥ జ్యేష్ఠామూలే సితే పక్షే సమభ్యర్చ్య జనార్దనమ్ । ధన్యానాం కులజః పిండాన్యమునాయాం ప్రదాస్యతి ॥ ౩౮ ॥ తస్మిన్కాలే సమభ్యర్చ్య తత్ర కృష్ణం సమాహితః । దత్త్వా పిండం పితృభ్యశ్చ యమునాసలిలాప్లుతః ॥ ౩౯ ॥ యదాప్నోతి నరః పుణ్యం తారయన్స్వపితామహాన్ । శ్రుత్వాధ్యాయం తదాప్నోతి పురాణస్యాస్య శక్తితః ॥ ౪౦ ॥ ఏతత్సంసారభీరూణాం పరిత్రాణమనుత్తమమ్ । శ్రావ్యాణాం పరమం శ్రావ్యం పవిత్రాణామనుత్తమమ్ ॥ ౪౧ ॥ దుస్స్వప్ననాశనం నౄణాం సర్వదుష్టనిబర్హణమ్ । మంగళం మంగళానాం చ పుత్రసంపత్ప్రదాయకమ్ ॥ ౪౨ ॥ ఇదమార్షం పురా ప్రాహ ఋభవే కమలోద్భవః । ఋభుః ప్రియవ్రతాయాహ స చ భాగురయేఽబ్రవీత్ ॥ ౪౩ ॥ భాగురిస్స్తంభమిత్రాయ దధీచాయ స చోక్తవాన్ । సారస్వతాయ తేనోక్తం భృగుస్సారస్వతేన చ ॥ ౪౪ ॥ భృగుణా పురుకుత్సాయ నర్మదాయై స చోక్తవాన్ । నర్మదా ధృతరా

యదితి ॥ అన్యదీయాశ్వమేధావభృథే స్నాతో యత్ఫలం ప్రాప్నోతి - తత్సకలమిదం పురాణం ప్రసంగతః కించిచ్ఛ్రుత్వావాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ప్రయాగ ఇతి ॥ ప్రయాగాదౌ కృతమాసోపవాసాదినా యత్ప్రాప్నోతి తదస్యైకదేశశ్రవణాత్ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ మథురాయాం హరిం దృష్ట్వా యత్ఫలం పరమాం చ గతిం ప్రాప్నోతీత్యుక్తే తత్ర కిం ఫలం ప్రాప్నోతీత్యపేక్షాయామాహ ॥ యమునాసలిల ఇత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ యమునాసలిల ఇతి ॥ జ్యేష్ఠానక్షత్రం పూర్ణిమాయుక్తం మూలం ప్రవృత్తిహేతుర్యస్యాసౌ జ్యేష్ఠామూలః - జ్యేష్ఠమాసః తస్మిన్ శుక్లపక్షే ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ అత్రార్థే పితృగీతాః ప్రమాణయన్నాహ - ఆలోక్యేత్యాదిచతుర్భిః ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ సమాధానేన కీర్తనాద్యత్ఫలముక్తం తదేవ సమాహితస్సన్ - శ్రుత్వాపి ప్రాప్నోతీత్యాహ - తస్మిన్కాల ఇత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ఏతత్పురాణసంప్రదాయం కథయన్నాహ - ఇదమార్షమిత్యాదినా ॥ ఇదమార్షమితి ॥ ఋషిర్నారాయణః తేన ప్రోక్తమార్షం ॥ ౪౩ ॥ భాగురిరితి ॥ భృగుః ప్రోక్తవానితి శేషః ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥

పులస్త్యేతి ॥ మమాప్యేతత్స్మృతింగతమితిమహ్యంసారస్వతేనచైతత్పూర్వముక్తముపజీవ్యోచ్యతే- అద్యైకృతయుగే సర్వపురాణానాం సంగ్రహరూపస్య బ్రహ్మసంజ్ఞస్యకర్తుర్బ్రహ్మణో దక్షాదిపురుకుత్సాంతః సంప్రదాయః- పరాశరస్య త్రేతాయాం మహద్విష్ణుపురాణం కుర్వతః ప్రాగుక్తకాలదైర్ఘ్యాత్తద్విచ్ఛేదే పునః పరాశరర్షిణా దృష్టమేవ తత్పురాణం బ్రహ్మణైవ ఋభ్వాదిజతుకర్ణాంతసంప్రదాయాంతరేణ పునస్తైర్లోకే ప్రవర్తితం - ఇదానీంత్వష్టావింశతియుగారంభే మైత్రేయపృష్టేన పరాశరేణ ప్రాగ్జన్మని సారస్వతముఖాచ్ఛ్రుతమిహజన్మని వసిష్ఠపులస్త్యవరదానేనేషంస్మృతం- స్వల్పగ్రంథసంగ్రహితం మైత్రేయాయోక్తం- అతస్సంప్రదాయవిచ్ఛేదోక్తిరవిరుద్ధా- అస్యగర్భస్థస్యైవ జన్మాంతరశ్రుతవేదస్మరణవత్పురాణార్థస్మరణముపపన్నం- షడ్వింశేయుగే వ్యాసత్వప్రసిద్ధ్యా తదాద్యస్య సద్భావాదుక్తా పులస్త్యవరాత్పురాణసంహితాకర్తృత్వసిద్ధిః ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ యస్మిన్నితి ॥ మతిః శ్రవణమననరూపం జ్ఞానం - చింతనం ధారణా - ఆత్మని మనోనివేశనం ధ్యానం - భగవతి చేతస్థితి

ష్ట్రాయ నాగాయాపూరణాయ చ ॥ ౪౫ ॥ తాభ్యాం చ నాగరాజాయ ప్రోక్తం వాసుకయే ద్విజ । వాసుకిః ప్రాహ వత్సాయ వత్సశ్చాశ్వతరాయ వై ॥ ౪౬ ॥ కంబలాయ చ తేనోక్తమేలాపుత్రాయ తేన వై ॥ ౪౭ ॥ పాతాళం సమనుప్రాప్తస్తతో వేదశిరా మునిః । ప్రాప్తవానేతదఖిలం స చ ప్రమతయే దదౌ ॥ ౪౮ ॥ దత్తం ప్రమతినా చైతజ్జాతుకర్ణాయ ధీమతే । జాతుకర్ణేన చైవోక్తమన్యేషాం పుణ్యకర్మణామ్ ॥ ౪౯ ॥ పులస్త్యవరదానేన మమాప్యేతత్స్మృతిం గతమ్ । మయాపి తుభ్యం మైత్రేయ యథావత్కథితం త్విదమ్ ॥ ౫౦ ॥ త్వమప్యేతచ్ఛినీకాయ కలేరంతే వదిష్యతి ॥ ౫౧ ॥ ఇత్యేతత్పరమం గుహ్యం కలికల్మషనాశనమ్ । యశ్శృణోతి నరో భక్త్యా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౫౨ ॥ సమస్తతీర్థస్నానాని సమస్తామరసంస్తుతిః । కృతా తేన భవేదేతద్యశ్శృణోతి దినే దినే ॥ ౫౩ ॥ కపిలాదానజనితం పుణ్యమత్యంతదుర్లభమ్ । శ్రుత్వైతస్య దశాధ్యాయానవాప్నోతి న సంశయః ॥ ౫౪ ॥ యస్త్వేతత్సకలం శృణోతి పురుషః కృత్వా మనస్యచ్యుతం సర్వం సర్వమయం సమస్తజగతామాధారమాత్మాశ్రయం । జ్ఞానజ్ఞేయమనాదిమంతరహితం సర్వామరాణాం హితం స ప్రాప్నోతి న సంశయోఽస్త్యవికలం యద్వాజిమేధే ఫలమ్ ॥ ౫౫ ॥ యత్రాదౌ భగవాంశ్చరాచరగురుర్మధ్యే తథాంతే చ స బ్రహ్మజ్ఞానమయోఽచ్యుతోఽఖిలజగన్మధ్యాంతసర్గప్రభుః । తత్సర్వం పురుషః పవిత్రమమలం శృణ్వన్పఠన్వాచయత్ ప్రాప్నోత్యస్తి న తత్ఫలం త్రిభువనేష్వేకాంతసిద్ధిర్హరిః ॥ ౫౬ ॥ యస్మిన్న్యస్తమతిర్న యాతి నరకం స్వర్గోఽపి యచ్చింతనే విఘ్నో యత్ర నివేశితాత్మమనసో బ్రాహ్మోఽపి లోకోఽల్పకః । ముక్తిం చేతసి యః స్థితోఽమలధియాం పుంసాం దదాత్యవ్యయః కిం చి

౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ యస్త్వేతదితి ॥ కృత్వా మనస్యచ్యుతమిత్యాదేః శ్రోతృవిశేషణస్య యద్వాజిమేధ ఇత్యత్రాప్యనుషంగః - అతోఽయమర్థః - ఏవంభూతమచ్యుతం మనసి కృత్వా అశ్వమేధే కృతే యత్ఫలం - తత్సకలం ప్రాప్నోతీతి - తతశ్చ పూర్వోక్తైర్దశశ్రవణకీర్తనాత్ - సమస్తశ్రవణే ఫలభూయస్త్వముక్తం భవతి ॥ ౫౫ ॥ యత్రేతి ॥ పవిత్రం పరమశ్రేష్ఠం శృణ్వన్ పఠన్ యత్ఫలం ప్రాప్నోతి న తత్ప్రాప్యమస్తి యస్మాదేకాంతాని యతా సర్వపాపక్షయాదిద్వారా సిద్ధిః ప్రముక్తిర్యస్మాత్స హరిరేవ - తత్ప్రాప్యం ఫలం స్వర్గాదిలోకేష్వస్తీత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ హరేః కీర్తనమాత్రేణ సర్వపాపక్షయో భవతీతి యదుక్తం తత్కైముతికన్యాయేనోపపాదయతి ॥ యస్మిన్నితి ॥ న్యస్తా నిక్షిప్తా మతిర్యేన లఘ్వ్యా తైకచిత్త ఇతి యావత్ - స ప్రమాదకృతైరఘైర్నరకం న యాతి - తస్మిన్పాపసంశ్లేషాభావాత్ - యస్య చింతనే క్రియమాణే - స్వర్గప్రాప్తిరపి విఘ్నప్రాయా యస్మిన్నివేశితః ఆత్మా మనశ్చ సమాధి వా యేన తస్య బ్రాహ్మో లోకోఽప్యతితుచ్ఛః- యథా కథంచిదపి యశ్చేతసి స్థితో ముక్తిమేవ దదాతి- యదైవం స్వార్థం కేవలం మనోమాత్రేణాచ్యుతనిష్ఠానామీదృశం ఫలగౌరవం తదా తన్నామకీర్తనేన పరేషామప్యఘం విలయం ప్రయాతి - స్వకీయాఘనాశః కిం చిత్ర

స్వనాదిః ॥ ౫౭ ॥ యజ్ఞైరితి ॥ న జాయత ఇతి - శరీరపరిగ్రహో జన్మ - తత్త్యాగో మరణం - వృద్ధిహ్రాసౌ జ్ఞానతః - నైవాసన్న చ సదితి కారణత్వకార్యత్వనిరాసః - తతః హరేః అతి అతిక్రమేణ కిం వా శ్రూయతాం - తదధికం న కించిత్ శ్రూయత ఇత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥ స్వనామాదిద్వారా హరిరేవ శ్రోతవ్య ఇత్యాహ ॥ కవ్యమితి ॥ మానినాం ప్రమాణవతాం మానాని - నిష్ఠాయై పరిచ్ఛేదాయ - న ప్రభవంతి న సమర్థాని భవంతి ॥ ౫౯ ॥ అథ శాస్త్రం సమాపయిష్యన్నీశ్వరపురుషప్రధానవ్యక్తాని మంగళాయ ప్రణమతి - నాంతోఽస్తీత్యాదిచతుర్భిః ॥ నాంతోఽస్తీతి ॥ తత్రాయం ప్రథమః శ్లోకః సుఖాశ్రయత్వేనోక్తదివ్యవిగ్రహవిశిష్టేశ్వరవిషయః - కాలోఽపీశ్వరేంతర్భూతః ॥ ౬౦ ॥ ద్వితీయేన శ్లోకేన తస్య పురుషరూపం నమస్కరోతి ॥ తస్యైవేతి ॥ యః పురుషః తస్యైవానుగుణభుక్ - శేషభూత ఇత్యర్థః - ఏకః దేవాదిభేదరహితజ్ఞానైకస్వరూపః - స్వతశ్శుద్ధోఽపి ప్రాకృతదేహేష్వాత్మభ్రమాత్తద్ధర్మయుక్తతయా భానాదశుద్ధ ఇవ భాతి - జ్ఞానాన్వితః జ్ఞానధర్మకః - తత్త్వాదీనాం మహదాదీనాం విభూతేర్విస్తరస్య కర్మద్వారా కర్తా సకలతత్త్వవిభూతికర్తేతి చ పాఠః ॥ ౬౧ ॥ ప్రధానపురుషమాహ ॥ జ్ఞానేతి ॥ జ్ఞానప్రవృత్తినియమాః సత్త్వాదీనాం కార్యాణి - నియమః స్తంభో జ్ఞానసంకోచశ్చ - ఏషామైక్యం ఏకత్ర లయః - తన్మయాయ - గుణసామ్యావస్థాయాం హి తత్కార్యాణి న భవంతి - అవ్యాకృతాయ అనభివ్యక్తమహదాద్యవస్థాయ - ప్రధానాయేత్యర్థః - భవభావనకారణాయ భవః సంసారః తద్భావనస్య కర్మణః కారణాయ - స్వరూపభవనాయ స్వరూపేణ భవనం యస్య తత్స్వరూపభవనం స్వతస్సిద్ధాయ - ఆదిరహితాయే

త్రం యదఘం ప్రయాతి విలయం తత్రాచ్యుతే కీర్తితే ॥ ౫౭ ॥ యజ్ఞైర్యజ్ఞవిదో యజంతి సతతం యజ్ఞేశ్వరం కర్మిణో యం వై బ్రహ్మమయం పరాపరమయం ధ్యాయంతి చ జ్ఞానినః । యం సంచింత్య న జాయతే న మ్రియతే నో వర్ధతే హీయతే నైవాసన్న చ సద్భవత్యతితతః కిం వా హరేః శ్రూయతామ్ ॥ ౫౮ ॥ కవ్యం యః పితృరూపధృగ్విధిహుతం హవ్యం చ భుఙ్క్తే విభుర్దేవత్వే భగవాననాదినిధనః స్వాహాస్వధాసంజ్ఞితే । యస్మిన్ బ్రహ్మణి సర్వశక్తినిలయే మానాని నో మానినాం నిష్ఠాయై ప్రభవంతి హంతి కలుషం శ్రోత్రం స యాతో హరిః ॥ ౫౯ ॥ నాంతోఽస్తి యస్య న చ యస్య సముద్భవోఽస్తి వృద్ధిర్న యస్య పరిణామవివర్జితస్య । నాపక్షయం చ సముపైత్యవికారి వస్తు యస్తం నతోఽస్మి పురుషోత్తమమీశమీడ్యమ్ ॥ ౬౦ ॥ తస్యైవ యోఽనుగుణభుగ్బహుధైక ఏవ శుద్ధోఽప్యశుద్ధ ఇవ భాతి హి మూర్తిభేదైః । జ్ఞానాన్వితస్సకలసత్త్వవిభూతికర్తా తస్మై నమోఽస్తు పురుషాయ సదావ్యయాయ ॥ ౬౧ ॥ జ్ఞానప్రవృత్తినియమైక్యమయాయ పుంసో భోగప్రదానపటవే త్రిగుణాత్మకాయ । అవ్యాకృతాయ భవభావనకారణాయ వందే స్వరూపభవనాయ సదాజరా

మిత్యర్థః ॥ ౫౭ ॥ అతో హరిరేవ శ్రోతవ్యస్సర్వపూజ్యత్వాదిత్యాహ ॥ యజ్ఞైరిత్యాదిద్వాభ్యాం ॥ యజ్ఞైరితి ॥ నైవాసన్న చ సదితి కార్యం కారణం చ న భవతి - పితృపుత్రాదిభావేన సంసరతి యతో హరేః అతి అతిక్రమేణ కిం శ్రూయతాం ॥ ౫౮ ॥ కవ్యమితి ॥ విప్రముఖే పితౄనాహుతం కవ్యం - దేవత్వే వర్తమానో హవ్యం చ యో భుఙ్క్తే మానాని యస్మిన్నిష్ఠాయై పరిచ్ఛేదాయ న సమర్థాని స్వప్రకాశత్వాత్ - హరిః శ్రోత్రం ప్రాప్తః కలుషం హంతి - తస్మాత్స ఏవ శ్రోతవ్య ఇత్యర్థః ॥ ౫౯ ॥ పురాణసమాప్తౌ భగవతస్సృష్ట్యాద్యుపయోగాయ ప్రతిపాదితం పరమేశ్వరపురుషప్రధానవ్యక్తాఖ్యరూపచతుష్టయం ప్రణమతి - నాంత ఇత్యాదిచతుర్భిః ॥ నాంత ఇతి ॥ వికారివికల్పం వస్తు బ్రహ్మైవ - యతః కాలోఽపీశ్వరాంతర్భూతః తం నతోఽస్మి ॥ ౬౦ ॥ తస్యేతి ॥ తస్యైవానుపరమేశ్వరాత్పునరనంతరం - పురుష ఏక ఏవ తథాపి బహుధా బ్రహ్మాదిరూపేణ - శుద్ధోఽప్యశుద్ధ ఇవ - సృష్ట్యాదిష్వాసక్త ఇవ మూర్తివిభాగా నాందయాదిమన్వాదిరూపాణాం భేదైః సర్వసత్త్వానాం విభూతికర్తా విస్తారకృత్ ॥ ౬౧ ॥ జ్ఞానేతి ॥ జ్ఞానం చ ప్రవృత్తిశ్చ తయోర్నియమశ్చ తయోస్సంకోచః తదైక్యమయాయ - తత్ర హేతుః - త్రిగుణాత్మకాయేతి - త్రిగుణస్వరూపభావనాయ - త్రిగుణస్వరూపభూతాయేతి వా

...ర్థః॥ ౬౧॥ తస్యైవవ్యక్తాఖ్యంరూపమాహ॥ వ్యోమేతి॥ సూక్ష్మబృహదాత్మవతే - సూక్ష్మంమహదాది - బృహ
త్పృథివ్యాది - ఆత్మా - అత్ర ఆత్మశబ్దఃస్వరూపవచనః॥ ౬౩॥ అథైవముపపాదితాన్స్వేతరసమస్తదిదచిద్వస్తుశరీ
రాత్పురుషోత్తమాత్సర్వాపుంసాంపరమపురుషార్థంమోక్షమాశాసానఃపురాణంపూరయతి॥ ఇతీతి॥ ఇతిఉక్తప్రకారే
ణ - ప్రకృతిపరాత్మమయం - ప్రకృతిర్వ్యక్తావ్యక్తాత్మికా - తస్యాఃపరం అప్రాకృతదివ్యశరీరం - ఆత్మాపురుషః -
ప్రకృతిపరాత్మవతఇతిచపాఠః - అత్ర ప్రకృతిపురుషయోఃపరస్మాద్భేదః - తయోర్జగద్బ్రహ్మసామానాధికరణ్యా
బంధనంతద్రూపత్వం - అశేషపుంసామితి నిర్దేశాదాత్మనాంపరస్పరభేదః భగవతః అపజన్మజరాదికసిద్ధిప్రదేష్ట్ర
త్వవచనేనసఏవమోక్షప్రదఇత్యాద్యుక్తమిత్యనుసంధేయం॥ ౬౪॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యానే - శ్రీవిష్ణుచిత్తీయే -
షష్ఠాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

య॥ ౬౨॥ వ్యోమానిలాగ్నిజలభూరచనామయాయశబ్దాదిభోగ్యవిషయోపనయక్షమాయ। పుంసస్స
మస్తకరణైరుపకారకాయవ్యక్తాయసూక్ష్మవిశాలాత్మనతోఽస్మినిత్యమ్॥ ౬౩॥ ఇతివివిధమజస్యయస్యరూ
పంప్రకృతిపరాత్మమయంసనాతనస్య। ప్రదిశతుభగవానశేషపుంసాంహరిరపజన్మజరాదికాంససిద్ధిమ్॥
౬౪॥ ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే - షష్ఠాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

...వ్యాకృతస్వరూపంవందే॥ ౬౨॥ వ్యోమేతి॥ వ్యక్తాయప్రపంచస్వరూపాయ - సూక్ష్మేణబ్రహ్మస్వరూపేణవిమలా
య - పాఠాంతరే-సూక్ష్మే అవ్యక్తేపిలయోయస్యేత్యర్థః - సూక్ష్మబృహదాత్మవతఇతిపాఠేసూక్ష్మంమహదాది-బృ
హత్పృథివ్యాది-ఆత్మశబ్దస్స్వరూపవాచీ॥ ౬౩॥ ఇదానీముక్తచతుస్స్వరూపాద్భగవతస్సమస్తజీవానామేతత్పురాణశ్ర
వణాదిద్వారా మోక్షమాశాసానఃపురాణంనిగమయతి॥ఇతీతి॥ఇతిప్రకృతిపరాత్మమయంప్రకృతివ్యక్తావ్యక్తరూపా
పరః- ఈశ్వరః- ఆత్మాపురుషః- తన్మయం- అపగతజన్మజరాదికాంమోక్షలక్షణాంసిద్ధింప్రదిశత్విత్యాశీర్వాదః॥ ౬౪॥

ఇతిశ్రీమద్విష్ణుభక్తశిరోరత్న- శ్రీధరస్వామివిరచితాయాం- ఆత్మప్రకాశాఖ్యాయాం-
శ్రీవిష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాయాం - షష్ఠాంశే - అష్టమోఽధ్యాయః.

శ్రీవిష్ణుచిత్తీయ - శ్రీధరస్వామివిరచితాత్మప్రకాశాఖ్య - వ్యాఖ్యానద్వయసహితం -

శ్రీవిష్ణుపురాణం - సమాప్తమభూత్.

ఓం.తత్సత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

నారాయణకవచః

రాజా ॥ యయా గుప్తః సహస్రాక్షః సవాహాన్ రిపుసైనికాన్ । క్రీడన్నివ వినిర్జిత్య త్రిలోక్యా బుభుజే శ్రియమ్ ॥ భగవంస్తన్మమాఖ్యాహి వర్మ నారాయణాత్మకమ్ । యథాఽఽతతాయినః శత్రూన్ యేన గుప్తోఽజయన్మృధే ॥ శ్రీశుకః ॥ వృతః పురోహితస్త్వాష్ట్రో మహేంద్రాయానుపృచ్ఛతే । నారాయణాఖ్యం వర్మాహ తదిహైకమనాః శృణు ॥ విశ్వరూపః ॥ ధౌతాంఘ్రిపాణిరాచమ్య సపవిత్ర ఉదఙ్ముఖః । కృతస్వాంగకరన్యాసో మంత్రాభ్యాం వాగ్యతః శుచిః ॥ నారాయణమయం వర్మ సన్నహ్యేద్భయ ఆగతే । దైవభూతాత్మకర్మభ్యో నారాయణమయః పుమాన్ ॥ పాదయోర్జానునోరూర్వోరుదరే హృద్యథోరసి । ముఖే శిరస్యానుపూర్వ్యాదోంకారాదీని విన్యసేత్ ॥ ఓం ॥ నమో నారాయణాయేతి విపర్యయమథాపి వా । కరన్యాసం తతః కుర్యాద్ద్వాదశాక్షరవిద్యయా ॥ ప్రణవాదియకారాంతమంగుల్యంగుష్ఠపర్వసు । న్యసేద్ధృదయ ఓంకారం వికారమను మూర్ధని ॥ షకారం తు భ్రువోర్మధ్యే ణకారం శిఖయా న్యసేత్ । వేకారం నేత్రయోర్యుంజ్యాన్నకారం సర్వసంధిషు ॥ మకారమస్త్రముద్దిశ్య మంత్రమూర్తిర్భవేద్బుధః । సవిసర్గం ఫడంతం తు సర్వదిక్షు వినిర్దిశేత్ ॥ ఓం విష్ణవే నమః ॥ ఇత్యాత్మానం పరం ధ్యాయేద్ధ్యేయం షట్శక్తిభిర్యుతమ్ । విద్యాతేజస్తపోమూర్తిమిమం మంత్రముదాహరేత్ ॥ ఓం ॥ హరిర్విదధ్యాన్మమ సర్వరక్షాం న్యస్తాంఘ్రిపద్మః పతగేంద్రపృష్ఠే । దరారిచర్మాసిగదేషుచాపపాశాన్ దధానోఽష్టగుణోఽష్టబాహుః ॥ జలేషు మాం రక్షతు మత్స్యమూర్తిర్యాదోగణేభ్యో వరుణస్య పాశాత్ । స్థలేషు మాయావటువామనోఽవ్యాత్ త్రివిక్రమః ఖేఽవతు విశ్వరూపః ॥ దుర్గేష్వటవ్యాజిముఖాదిషు ప్రభుః పాయాన్నృసింహోఽసురయూథపారిః । విముంచతో యస్య మహాట్టహాసం దిశో వినేదుర్న్యపతంశ్చ గర్భాః ॥ రక్షత్వసౌ మాఽధ్వని యజ్ఞకల్పః స్వదంష్ట్రయోన్నీతధరో వరాహః । రామోఽద్రికూటేష్వథ విప్రవాసే సలక్ష్మణోఽవ్యాద్భరతాగ్రజోఽస్మాన్ ॥ మాముగ్రధర్మాదఖిలాత్ప్రమాదాన్నారాయణః పాతు నరశ్చ హాసాత్ । దత్తస్త్వయోగాదథ యోగనాథః పాయాద్గుణేశః కపిలః కర్మబంధాత్ ॥ సనత్కుమారోఽవతు కామదేవాద్ధయశీర్షా మాం పథి దేవహేళనాత్ । దేవర్షివర్యః పురుషార్చనాంతరాత్ కూర్మో హరిర్మాం నిరయాదశేషాత్ ॥ ధన్వంతరిర్భగవాన్ పాత్వపథ్యాద్ద్వంద్వాద్భయాదృషభో నిర్జితాత్మా । యజ్ఞశ్చ లోకాదుత తత్కృతాన్నో బలో గణాత్ క్రోధవశాదహీంద్రః ॥ ద్వైపాయనో భగవానప్రబోధాద్బుద్ధస్తు పాషండగణాత్ప్రమాదాత్ । కల్కిః కలేః కాలమలాత్ప్రపాతు ధర్మావనాయోరుకృతావతారః ॥ మాం కేశవో గదయా ప్రాతరవ్యాద్గోవింద ఆసంగవమాత్తవేణుః । నారాయణః ప్రాహ్ణ ఉదాత్తశక్తిర్మధ్యందినే విష్ణురరీంద్రపాణిః ॥ దేవోఽపరాహ్ణే మధుహోగ్రధన్వా సాయం త్రిధామాఽవతు మాధవో మామ్ । దోషే హృషీకేశ ఉతార్ధరాత్రే నిశీథ ఏకోఽవతు పద్మనాభః ॥ శ్రీవత్సధామాఽపరరాత్ర ఈశః ప్రత్యూష ఈశోఽసిధరో జనార్దనః । దామోదరోఽవ్యాదనుసంధ్యం ప్రభాతే విశ్వేశ్వరో భగవాన్ కాలమూర్తిః ॥ చక్రం యుగాంతానలతిగ్మనేమి భ్రమత్సమంతాద్భగవత్ప్రయుక్తమ్ । దందగ్ధి దందగ్ధ్యరిసైన్యమాశు కక్షం యథా వాతసఖో హుతాశః ॥ గదేఽశనిస్పర్శనవిస్ఫులింగే నిష్పింఢి నిష్పింఢ్యజితప్రియాఽసి । కూష్మాండవైనాయకయక్షరక్షోభూతగ్రహాంశ్చూర్ణయ చూర్ణయారీన్ ॥ త్వం యాతుధానప్రమథప్రేతమాతృపిశాచవిప్రగ్రహఘోరదృష్టీన్ । దరేంద్ర విద్రావయ కృష్ణపూరితో భీమస్వనారేర్హృదయాని కంపయ ॥ త్వం తిగ్మధారాసివరారిసైన్యమీశప్రయుక్తో మమ ఛింధి ఛింధి । చక్షూంషి చర్మన్ శతచంద్ర ఛాదయ ద్విషామఘోనాం హర పాపచక్షుషామ్ ॥ యన్నో భయం గ్రహేభ్యోఽభూత్కేతుభ్యో నృభ్య ఏవ చ । సరీసృపేభ్యో దంష్ట్రిభ్యో భూతేభ్యోంఽహోభ్య ఏవ చ ॥ సర్వాణ్యేతాని భగవన్నామరూపాస్త్రకీర్తనాత్ । ప్రయాంతు సంక్షయం సద్యో యే నః శ్రేయఃప్రతీపకాః ॥ గరుడో భగవాన్ స్తోత్రస్తోభశ్ఛందోమయః ప్రభుః । రక్షత్వశేషకృచ్ఛ్రేభ్యో విష్వక్సేనస్య వాహనమ్ ॥ సర్వాపద్భ్యో హరేర్నామరూపయానాయుధాని నః । బుద్ధీంద్రియమనఃప్రాణాన్ పాంతు పార్షదభూషణాః ॥ యథా హి భగవానేవ వస్తుతః సదసచ్చ యత్ । సత్యేనానేన నః సర్వే యాంతు నాశముపద్రవాః ॥ యథైకాత్మ్యానుభావానాం వికల్పరహితః స్వయమ్ । భూషణాయుధలింగాఖ్యా ధత్తే శక్తీః స్వమాయయా ॥ తేనైవ సత్యమానేన సర్వజ్ఞో భగవాన్ హరిః । పాతు సర్వస్వరూపేణ సదా సర్వత్ర సర్వగః ॥ విదిక్షు దిక్షూర్ధ్వమధః సమంతాదంతర్బహిర్భగవాన్ నారసింహః । ప్రహాపయన్ లోకభయం స్వనేన స్వతేజసా గ్రస్తసమస్తతేజాః ॥ శ్రీవిశ్వరూపః ॥ భగవన్నిదమాఖ్యాతం వర్మ నారాయణాత్మకమ్ । విజేష్యస్యంజసా యేన దంశితోఽసురయూథపాన్ ॥ ఏతద్ధారయమాణస్తు యం యం పశ్యతి చక్షుషా । పదా వా సంస్పృశేత్సద్యః సాధ్వసాత్స విముచ్యతే ॥ న కుతశ్చిద్భయం తస్య విద్యాం ధారయతో భవేత్ । రాజదస్యుగ్రహాదిభ్యో వ్యాఘ్రాదిభ్యశ్చ కర్హిచిత్ ॥ ఇమాం విద్యాం పురా కశ్చిత్కౌశికో ధారయన్ ద్విజః । యోగధారణయా స్వాంగం జహౌ స మరుధన్వని ॥ తస్యోపరి విమానేన గంధర్వపతిరేకదా । యయౌ చిత్రరథః స్త్రీభిర్వృతో యత్ర ద్విజక్షయః ॥ గగనాన్న్యపతత్సద్యః సవిమానో హ్యవాక్శిరాః । స వాలఖిల్యవచనాదస్థీన్యాదాయ విస్మితః ॥ ప్రాస్య ప్రాచీసరస్వత్యాం స్నాత్వా ధామ స్వమన్వగాత్ । య ఇదం శృణుయాత్కాలే యో ధారయతి చాదృతః ॥ తం నమస్యంతి భూతాని ముచ్యతే సర్వతో భయాత్ ॥ శ్రీశుకః ॥ ఏతాం విద్యామధిగతో విశ్వరూపాచ్ఛతక్రతుః । త్రైలోక్యలక్ష్మీం బుభుజే వినిర్జిత్యమృధేఽసురాన్ ॥ ....

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - షష్ఠస్కంధే - నారాయణవర్మోపదేశో నామాష్టమోధ్యాయః.